image
not
available

PER CRUCEM
AD STELLAS

DE OPKOMST VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG

IN

OOST-INDIE.

DE OPKOMST

VAN HET

NEDERLANDSCH GEZAG

IN

OOST-INDIE,

(1595—1610.)

VERZAMELING VAN ONUITGEGEVEN STUKKEN UIT HET OUD-KOLONIAAL ARCHIEF.

UITGEGEVEN EN BEWERKT

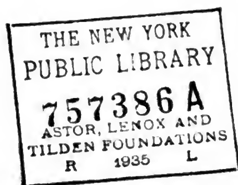
DOOR

JHR. MR. J. K. J. DE JONGE.

EERSTE DEEL.

'S GRAVENHAGE, MARTINUS NIJHOFF. | AMSTERDAM, FREDERIK MULLER.

MDCCCLXII.

Snelpersdruk van P. E. van Staden & Zoon.

Printed in the Netherlands.

VOORREDE.

De geschiedschrijver, die eenmaal de taak op zich zal willen nemen om eene volledige algemeene geschiedenis van Neêrlands-Indie zamen te stellen, zal, naar mijn inzien, vooreerst moeten zijn toegerust met genoegzame kennis der inlandsche volken, welke onder het gebied van Nederland geplaatst zijn, en ten anderen met de kennis van hetgeen door de Nederlanders, als overheerschend Europeesch volk, in Indie is verrigt.

Het eerste vereischte voert tot een zeer uitgestrekt gebied van wetenschappelijke beoefening; want om daaraan te voldoen, zal men in staat gesteld moeten zijn, om kennis te nemen van de resultaten, verkregen door hen, die zich de inlandsche taal-, land- en volkenkunde van vroegeren en lateren tijd en in uitgebreiden zin, tot het onderwerp van hunne studien gemaakt hebben. Ofschoon het voorzeker een ijdel streven zou zijn, om uit inscriptien, historische overleveringen, geslachtslijsten, wetten, gebruiken en andere inlandsche gedenkstukken, een volledig en in alle opzigten juist verhaal van de opkomst en de lotgevallen der inlandsche volkeren te willen zamenstellen, ofschoon men zich in vele opzigten zou teleur gesteld zien in de verwachting, dat de meer eenzijdige of half volledige berigten der Europeanen, door de berigten der inlanders belangrijk zouden worden aangevuld en verbeterd, zoo is het niettemin waar, dat uit die inlandsche bronnen, indien zij met voorzigtigheid en scherpzinnigheid geraadpleegd worden, veel zal kunnen worden geleerd betreffende het interkoers en de wederzijdsche betrekkingen der inlandsche volken. Zoodanige kennis intusschen kan alleen verkregen worden van hen, die de taal-, letter- en oudheidkunde van Neêrlandsch-Indie te gelijk met de geschiedenis beoefenen. De studie dier wetenschappen is in de laatste jaren zeer toe-

genomen en de verkregen kennis is daardoor reeds vermeerderd. Wanneer nu de geleerden, welke deze wetenschappen tot het meer bepaalde onderwerp hunner nasporingen gesteld hebben, zich ook meer zullen wijden aan de bearbeiding en uitgave van gedenkstukken en geschriften, die inzonderheid voor de geschiedenis van gewigt zijn; of wanneer diegenen onder hen, welke die rigting reeds aan hunne studien gegeven hebben, er ook tevens toe kunnen besluiten, om de vruchten van hunnen arbeid openbaar te maken, dan kan, vooral nu ook Nederland hoogst verdienstelijke geleerden in die vakken van wetenschap bezit, de gegronde hoop ontstaan, dat er binnen een zeker aantal jaren, aan het eerst gestelde vereischte grootendeels zal zijn voldaan.

Ik mag mij op dit terrein der geschiedenis van Neêrlands-Indie niet verder begeven, omdat gemis aan kennis van de hierbedoelde wetenschappen mij daartoe de bevoegdheid ontzegt.

Maar er is, zoo als ik reeds gezegd heb, nog een tweede vereischte waaraan voldaan moet worden, en dat is, kennis van hetgeen de Nederlanders, als overheerschend Europeesch volk, in Indie hebben verrigt en tot stand gebragt.

Zonder iets te willen ontnemen aan de wezenlijk niet geringe verdiensten van hen, die te dien einde reeds bouwstoffen hebben zamengebragt, of die, uit hetgeen reeds voorhanden was, eene geschiedenis van Neêrlands-Indie hebben zamengesteld, heb ik niettemin gemeend de nederige, maar toch niet gemakkelijke taak op mij te mogen nemen, om voor den toekomstigen geschiedschrijver, op regelmatige wijze die bouwstoffen bijéén te brengen, welke hem éénmaal welligt in staat zullen stellen, om beter aan het tweede vereischte te voldoen.

Als ambtenaar in dienst van het Rijks-Archief, is mij meer bijzonder de zorg voor de oud-koloniale archieven opgedragen en nu scheen het mij toe, dat ik niet beter aan de verpligtingen mij bij mijne instructie opgelegd, kon beantwoorden, dan door uit te geven en naar vermogen te bearbeiden die oorkonden, welke de opkomst, ontwikkeling en uitbreiding van het Nederlandsch gezag in Indie in het licht kunnen stellen. Geen rijker bron kon daartoe worden geopend, dan die ontspringt uit de tallooze bescheiden van het oud-koloniaal Archief.

De wijze waarop ik die bron zou doen vloeijen was de eerste moeijelijkheid, die zich daarbij al dadelijk voordeed.

Na rijp beraad, ook met meer deskundigen, dan ik mij zelven acht, is het mij voorgekomen, dat de beste wijze, om de schatten van het oudkoloniaal archief aan een ieder dienstbaar te maken, deze is: dat men in tijdrekenkundige orde de gedenkstukken aan het licht brengt en daarbij tevens de stukken, welke worden uitgegeven op zoodanige wijze bewerkt, dat zij in hunnen onderlingen zamenhang gemakkelijk worden begrepen en de waarde er van op prijs gesteld.

In de eerste plaats zal ik mij bepalen tot de stukken, welke betrekking hebben tot de *Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Indie.*

Dat tijdvak ligt besloten tusschen het ontstaan van de groote vaart in Nederland en de instelling van het Gouverneur-Generalaat in Indie (1595—1610). Wij zullen in dit gedeelte genoodzaakt zijn den Nederlandschen zeeman en handelaar overal in Oost-Indie te volgen, omdat in dien tijd het Nederlandsch gezag zich eigenlijk nog nergens bepaald had nedergezet.

Als dat tijdvak, hetwelk gevoegelijk in twee deelen kan worden zamengevat, zal afgewerkt zijn, zou ik bij voorkeur wenschen over te gaan tot de geschiedenis van die gewesten, welke ook nu nog tot het gebied van Nederland behooren. Te dien einde kunnen de gedenkstukken geleverd worden, door welke de geschiedenis van het Nederl. gezag in de afzonderlijke gewesten van den Indischen Archipel wordt toegelicht. Zonder mij voor de toekomst te willen binden aan een plan, waarin onder de bewerking van zulk een omvattenden arbeid, wijziging noodzakelijk kan worden, zouden bijv. achtereenvolgens kunnen worden uitgegeven en bearbeid, de brieven en memorien betrekkelijk de geschiedenis:

a.) der Molukken en onderhoorigheden;

b.) van Celebes, van Timor, Solor en onderhoorigheden;

c.) van Borneo;

d.) van Malacca, als hoofdzetel van het bestuur over een uitgestrekt gedeelte van Sumatra en den daarbij liggenden Maleischen Archipel;

e.) van Sumatra's Westkust;

f.) eindelijk van Java, als Bantam en de Lampongs, Batavia en de bovenwaarts gelegen gewesten, de Oostkust, Madura, Bali, de Vorstenlanden, enz.

De taak zou, gelijk men ziet, veelomvattend zijn, en om nu juist te vermijden de gevaren van een te uitgebreid plan, heb ik mij vooreerst bepaald tot de uitgave van twee deelen, bevattende de geschiedenis van de *Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Indie*, (1595—1610). Het eerste deel behandelt het ontstaan van de groote vaart, de ontwikkeling hier te lande van die wetenschappen, welke de groote ondernemingen op den Oceaan mogelijk maakten, den oorsprong van de vaart op Oost-Indie en de stichting van de algemeene geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie. Door den aard dier onderwerpen wordt er dan ook nog betrekkelijk weinig over Indie in dit eerste deel aangetroffen; doch in het tweede stel ik mij voor, mij met de verrigtingen der Nederlanders in Oost-Indie van 1596—1610, en met den toestand uit die verrigtingen geboren, uitsluitend bezig te houden.

Ik mag dit kort woord tot toelichting niet besluiten, zonder mijnen opregten dank te betuigen aan hen, die door raadgeving of hulpvaardigheid, tot de aanvankelijke uitvoering van mijn plan hebben medegewerkt. Onder die velen mag ik niet verzwijgen de namen van de HH. P. J. Veth, hoogleeraar te Amsterdam, N. C. Mulder raad-adviseur en H. T. Krabbe, referendaris aan het Ministerie van Kolonien, Dr. J. T. Bodel Nyenhuis te Leiden, J. M. Obreen, directeur van het dépôt van kaarten der Marine, en de bibliothecarissen der Koninklijke bibliotheek, van de boekerij der Leidsche Hoogeschool en van de stad Amsterdam, die allen, hetzij door raadgevingen en inlichtingen te geven, hetzij door hulpvaardigheid mij hunne welwillendheid betoond hebben.

'S GRAVENHAGE, 3 September 1862.

INHOUD.

E R R A T A.

Blz.	31,	noot,	regel	1	v. b.,	*staat:*	bevond,	*lees:*	bevindt.
„	69,		„	10	„	„	1484,	„	1474.
„	101,	noot,				„	Bijlage N°. III,	„	Bijlage N°. V.
„	105,		„	12	„	„	zy committeerde,	„	zy committeerden.
„	114,	noot,				„	N°. XXI,	„	N°. IX.
„	165,		„	17	„	„	der gantschert,	„	des ganschen.
„	187,		„	16	„	„	noortzyt,	„	noort zyt.
„	245,		„	8	„	„	den Staten-Gen.,	„	de Staten-Gen.
„	253,		„	7	v. o.,	„	remonstrantien,	„	remonstrantie.

EERSTE HOOFDSTUK.

HET ONTSTAAN VAN DE GROOTE VAART.

Het doel, hetwelk ik mij bij de uitgave en bearbeiding van oorkonden uit het Oud-Koloniaal Archief heb voorgesteld, is de geschiedenis van de opkomst en ontwikkeling van het Nederlandsch gezag over den Oost-Indischen Archipel, uit zuivere bronnen zooveel mogelijk toe te lichten. Daartoe zal het wel in de eerste plaats noodig zijn zich de vraag ter beantwoording voor te leggen: op welke wijze is de vaart en handel van Nederland, welke zich zoo lang tot kleinere ondernemingen bepaalde, er toe gekomen om zich ook tot de Indische gewesten uit te breiden? Want in het ontstaan van de groote vaart ligt de oorsprong van het Nederlandsch gezag in Indie. Wanneer men de gelijktijdige schrijvers en onder dezen inzonderheid den naauwkeurigen Pieter Bor, zoowel als de nog bestaande geschreven bewijsstukken, met aandacht ter beantwoording dier vraag naleest, dan komt men al spoedig tot de overtuiging, dat de tot hiertoe onveranderlijk gevolgde overlevering, ons op de schoolbanken reeds ingeprent, niet in allen deele met de waarheid overeenstemt, of liever, dat zij eene min juiste voorstelling van het ontstaan der groote vaart ons aanbiedt. De overlevering stelt ons den Nederlandschen handelaar voor, alsof hij niet alleen noodgedrongen, maar als ver-

ontwaardigd over de aanslagen door den Koning van Spanje op zijn eigendom gepleegd, plotseling den steven wendde naar die Oost-Indische gewesten, waar hij de specerijen en koopwaren vinden kon, die hem in de Spaansche havens werden geweigerd. Ik ben niet vreemd aan het denkbeeld, dat de handelaar der 16de eeuw, hoe ondernemend hij ook ware, eerst, vóór hij zich aan zijne verontwaardiging overgaf, nederzat en berekende de kosten. Maar de gewone voorstelling is daarom vooral onjuist, omdat zij te éénzijdig en te beperkt is. Het ontstaan van de vaart op Oost-Indie toch is geenszins een op zich zelf staand feit, maar hangt naauw te zamen met de gelijktijdige en zich in alle rigtingen uitstrekkende ontwikkeling van de groote scheepvaart, door welke Nederland tot den rang der eerste zeemogendheden opklom, terwijl zij gepaard ging met het levendig worden hier te lande, van eene ijverige beoefening van die wetenschappen, welke aan de scheepvaart naauw verwant zijn. De plaats, welke de Nederlandsche handelaar op het einde der 16de eeuw in den algemeenen schakel van het interkoers bekleedde, was hoofdzakelijk die van den makelaar en vrachtvaarder, die den handel van het Noord-Oosten met die van het Zuid-Westen van Europa verbond. Wat de Oostzee opleverde, bragten de Nederlandsche schepen naar de havens van Spanje en Portugal. Wat de handel van Portugal in koloniale waren, inzonderheid in specerijen aanbood, voerden zij naar Nederland om daarmede het overige Europa te voorzien. Toen nu de Nederlandsche koopman door «arresten en allerley ondragelyke tyrannyen des Konings van » Spanje en uit de dagelicxe experientie bevond, dat de twee principale » vaarwateren daarby de trafycqen en de negotiatie dezer lande by- » sonders was bestaande» voor hen zouden ophouden vrij en onbelemmerd te zijn, toen daarenboven niet minder de maatregelen van het binnenlandsch bestuur door den oorlogstoestand of door den Engelschen invloed uitgelokt, zijnen handel met geheelen ondergang bedreigden, toen wendde hij het oog naar andere havens, waar hij zijne waren kon slijten of nieuwe koopwaren inslaan. Het was toch te voorzien dat de Nederlandsche handelstand van die eeuw, men heeft

haar de «ijzeren» bij uitnemendheid genoemd, zich niet gedweê den handelstaf zou laten ontwringen; maar dat zij even krachtig als geheel de natie liever veel op het spel zou zetten, dan in doffe werkeloosheid het vergaan van handel en welvaart zou blijven aanstaren. De handelaar evenwel paarde beleid aan zijne stoutmoedigheid en zij die dat beleid verwaarloosden om zich in grootsche, doch al te vermetele ondernemingen te steken, zijn dan ook in die dagen te gronde gerigt. Zij die aan stoutmoedigheid voorzigtigheid bleven paren, breidden slechts langzamerhand den kring hunner ondernemingen uit en toen men er na het inwinnen van een aantal berigten toe overging de Kaap om en naar het onbekende Oost-Indie te zeilen, toen had de Nederlandsche handelaar en schipper reeds ondervinding opgedaan door de ondernemingen op de Middellandsche Zee, op Rusland, op de westkust van Afrika en de Kaap Verdische eilanden, op Amerika inzonderheid. Want hoewel de oprigting eener West-Indische handels-compagnie zoo veel later dan die van Oost-Indie plaats heeft gehad, is evenwel de vaart en handel op Brazilie de oefenschool geweest waarin zich menig schipper en handelaar op Oost-Indië heeft gevormd. Uitnemend kwam aan deze omstandigheden te stade, de geest die toen levendig was. Het Nederlandsche volk had aangevangen te bestaan, het was een tijd van gisting en werking. Er was leven in het godsdienstige en ook in de meer stoffelijke wereld, leven in de krijgskunst zoowel als in de kunsten des vredes, in de wetenschappen, den handel en de nijverheid [1]. Bij het jongere geslacht openbaarde zich eene zucht naar al wat nieuw, wat gewaagd, ja zelfs naar hetgeen wonderdadig was. Er zijn tijden waarin de zoon in den toestand berust, waarin hij in 's vaders huis bij het intreden van zijn leven zich geplaatst vindt; in zulke tijden wordt er zelden iets grootsch verrigt. Maar er zijn ook tijden waarin het is, als of er eene atmospheer bestaat die te eng is voor hen die er in leven, waarin de jongeling niet berust in de

[1] Wie eene uitnemend schoone schets van dien tijd lezen wil, leze de Hoofdstukken XIII en XIV van: *Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog*, 1588—1598, door professor R. Fruin.

stelling waarin hij geplaatst is; tijden in welke velen zoeken en turen naar lotsverbetering en avontuurlijke wederwaardigheden; dan vindt men er, die « wezende in 't vaderland in de eerste jeugd » geneigd zijn tot lezen van vreemde dingen van landen en ge- » schiedenissen, waarin zij bijzonder welbehagen en vermakelijkheid » hebben, met eene groote verwekking der begeerte om vreemde » en onbekende landen te bezien of eenige avonturen te ver- » zoeken. »[1] Als zulk een geest heerschende is, is het gevaarlijk belemmeringen in den weg te leggen, want zoolang er nog bezigheid en werkkring bestaat voor die rustelooze karakters, zullen zij zich nog een tijd lang met het bestaande vergenoegen; maar wordt er in hunne vaart een ketting gespannen, dan blijven zij niet werkeloos liggen; dan wordt de steven gewend en andere koersen worden opgezocht. *Souffrir pour parvenir* blijft dan niet alleen de spreuk van eenen Huyghen van Linschoten, het wordt de wapenkreet van een geheel geslacht. Zoodanige belemmeringen bleven niet lang achterwege. Zij kwamen vooreerst van den kant van Spanje, vooral toen door de verovering van Portugal, ook de havens van dat land onder het gebied van Koning Philips geraakten; maar ook de maatregelen van de regering der Vereenigde Nederlanden zelve en de handelingen van Engeland bragten stoornis te weeg. Geruimen tijd had men in Spanje den handel der opstandelingen, om eigen voordeel, onopgemerkt laten voortgaan.

Wel leden schippers en zeevolk nu en dan overlast van het onderzoek der Inquisitie of door onverwacht voor 's Konings vloten te worden geprest; doch daar men door geene algemeene maatregelen verdreven werd, zoo kon het ongeluk van enkelen het algemeen niet afschrikken. Eerst na den moord van Prins Willem I, werd er in 1585 onvoorziens een algemeen beslag gelegd op alle de Nederlandsche schepen en ofschoon enkelen het nog ontzeilden, het meerendeel bleef echter verloren[2]. Hoe gevoelig de slag ook trof, hoevele zeelieden ook hun ellendig leven op de galeijen of in de kerkers der In

[1] Linschoten.

[2] Bor, 25ste Boek, fol. 336. Uitgave van 1679.

quisitie eindigden, [1] door den tijd sleten de diepste indrukken van deze ramp weg en onder verdichte namen en valsche passen vatte men den handel op het Westen weder op. Onzekerheid bleef er echter bestaan en met allerlei belemmering had men te worstelen. Dezerzijds werden er in het tijdvak van 1586—1600 niet minder dan een tiental verbodsplakkaten uitgevaardigd, die den toevoer van leeftogt en oorlogsbehoeften naar de havenen des vijands verboden. Nadat reeds in 1584 twee zoodanige plakkaten [2] verschenen waren, kwam op den 4 April 1586 eerst in Holland en Zeeland, daarna in alle de Vereenigde Gewesten [3] het beruchte verbod door Leycester uitgelokt, tot stand, « waarbij aan iedereen van wat Koningrijk of » natie men wezen mogt, de toevoer uit de Nederlanden of uit » eenig ander land, van amunitie, materialen of eenige andere koop- » manschap naar Spanje en Portugal ontzegd werd.» Ik zal hier niet ophalen al hetgeen over deze en dergelijke plakkaten tusschen de Staten van Holland en den Britschen landvoogd voorviel. Door dezen maatregel werd alle handel onmogelijk gemaakt, zelfs onder vreemde vlag. De tegenstand was dan ook zoo heftig, dat reeds op den 30 Januarij van het volgende jaar, het plakkaat in zooverre gewijzigd werd, dat de vaart en handel aan onzijdigen werd toegelaten. Omdat men nu hier te lande met passen en onder de vlag dier onzijdigen op Spanje handelde, zoo was daardoor de vaart daadwerkelijk weder geopend. De Engelsche schepen en vrijbuiters waren er echter op uit, om het verbod van handel op het Westen ten hunnen voordeele te handhaven. Zij namen een aantal Nederlandsche of Duitsche koopvaarders in arrest en de namen van Drake en Frobisher boezemden door hunne strooptogten weinig minder schrik aan den handelaar en zeeman in, dan die van den Spaanschen Adelantado [4]. Niettegenstaandende dit nieuwe gevaar, was de vaart

[1] Ik heb vermeld gevonden van zeelieden die 34 jaren en langer op de Galleijen gevangen bleven.

[2] Plak. St. Gen. 22 en 27 Junij 1584.

[3] Pl. 29 Nov. 1585 en 4 April 1586.

[4] Zie over de strooptogten der Engelschen, o. a. Linschoten. Het valt niet te ontkennen, dat de Engelschen gegronde redenen van misnoegen

op het Westen, al ware het dan ook ter sluiks weder aangevangen, toen in 1590 andermaal onderscheidene schepen in Spanje werden aangehouden. Op het ernstig en ongeduldig aandringen der Engelschen verscheen nu ook weder hier te lande een scherp verbod om geene krijgsmaterialen, tarwe en granen naar Spanje en Portugal te voeren. Toen in 1595 ondanks alle verbodsbepalingen en gevaren van allerlei aard, de handel op nieuw begon te bloeijen, werden plotseling alle de schepen der Hollanders en Zeeuwen in de havens van den Koning van Spanje in beslag genomen. Men berekende dat het aantal van de aldus in beslag genomen schepen tot 400 klom. De algemeene ontsteltenis hierdoor veroorzaakt, werd wel is waar spoedig door nieuwe en goede verwachtingen vervangen, toen men vernam dat het arrest op voorspraak van Albrecht van Oostenrijk weder was opgeheven, maar die verwachting was van korten duur, want in 1599 werden nog eenmaal, maar nu zonder genade, alle schepen en eigendommen der Nederlanders in Spanje voor goeden prijs verklaard. — Men zou verwachten, dat onder zoo veel kwelling en zoo groote gevaren, bij zoo groote onzekerheid vooral, die meer dan eenige andere omstandigheid den handel verlamt, hier te lande scheepvaart en koophandel in diep verval zouden zijn geraakt. Maar juist het tegendeel zag men gebeuren; alle berigten getuigen van de groote ontwikkeling der handelsvloot in die gevaarvolle dagen. Van Meteren verhaalt ons, dat in 1586 niet minder dan 800 schepen in ééne maand naar de Oostzee voeren en Bor gewaagt van 500 schepen, die in 1587 uit het Vlie en 200 die uit Zeeland en uit den Briel vertrokken. In 1593 lagen niet minder dan 140 schepen te gelijk zeilreê voor Texel en het Vlie en in het begin

---

hadden op de Nederlandsche handelaars. Zonder den rijken aanvoer van hout, touw, pek, teer, en allerhande materialen door de Nederlandsche schepen, had men in Spanje bezwaarlijk de Onoverwinnelijke Vloot kunnen uitrusten. Aanvankelijk waren dan ook de togten der Engelschen niet anders dan het uitvloeisel van den staat van blokkade, waarin Spanje en Portugal eigenlijk verklaard waren; doch weldra ontaardden de togten der Britten in vrijbuiterij en strooptogten. De briefwisseling tusschen Elizabeth en de Staten over deze aangelegenheid gevoerd, was bijtend en vinnig.

van April des jaars 1599 wierpen 640 schepen met 15,000 lasten goeds beladen, het anker voor Amsterdam in den grond [1]. De regering van die stad durfde dan ook aan de Staten-Generaal te schrijven, toen zij zich tegen het verbodsstelsel van Engeland verzette, dat « in 't stuk der koopvaardij en menigte van schepen, »deze landen den koningryke van Vrankryk en Engelandt te zamen, »zooverre te boven gaan, dat daarvan naauwlijks eenige com»paratie mag worden gemaakt. » [2] Waren bij die groote uitgebreidheid, handel en scheepvaart des te meer trefbaar, bij het gevoel van eigen kracht, dat toen heerschte, werd de dolk die aan den Nederlandschen handel de hartader moest afsteken, het snoeimes, dat den boom nog weliger vruchten zou doen dragen. — Tot de eerste schreden op ruimer baan behoort de vaart bij noorden Schotland om, welke men omstreeks 1588 ter beveiliging tegen kapers uit Duinkerken en Engeland en allerlei roofschepen, boven den gewonen weg naar Spanje verkoos. De kennismaking met deze minder bekende zee, vermeerderde al dadelijk de stoutheid der schippers, die tot hiertoe van vader op zoon het gewone water van Nederland op Westen hadden leeren kennen [3]. Spoedig deed zich een nieuwe uitweg op voor ons handelsverkeer. Het zuidelijk Europa werd in deze dagen hevig geteisterd door gebrek aan granen. In 1590 stevende een viertal schepen uit Hoorn door de straat van Gibraltar [4], en reeds in het volgende jaar reedde men in die stad 15 of 16 schepen naar de Middellandsche zee uit. Deze nieuwe handelstak nam in korten tijd dermate toe, dat reeds in 1593 niet minder

[1] Van Meteren, fol. 426, 21e Boek.

[2] Brief van Burgem. en Schep. van Amsterdam aan de Staten-Generaal, 1 Nov. 1596, R. A.

[3] In 1589 wordt reeds gewaagd van een zestigtal graanhulken, welke bij noorden om naar Spanje voeren en op de kusten van dat land door Norritz en Drake werden genomen.

[4] De vaart op de Middellandsche zee was niet onbekend aan onze zeelieden. Onder Karel V maakten o. a. 4 nederlandsche schepen den togt tegen Tunis mede, waarvan er twee voor Genua bleven. Sedert 1589 of 1590 evenwel werd deze vaart, welke in onbruik schijnt te zijn geraakt, weder opgevat.

dan vier honderd schepen, beladen met granen in Oostland gehaald, uit deze gewesten naar Italie vertrokken. Maar juist die groote bloei trok de opmerkzaamheid der Spanjaarden, die nu ook spoedig in de straat van Gibraltar post vatten met hunne schepen, om de onzen op te vangen, waardoor al weder veel schade ondervonden, doch ook de prikkel vermeerderd werd om nog uitgebreider vaart en handel op te zoeken [1]. Het voorbeeld van andere volken wekte tot stouter ondernemingen. Bij de veelvuldige aanraking met de Engelschen, met welke men hetzij als bondgenoot in dezelfde gelederen streed, hetzij als mededinger op het gebied des handels met naijver kampte, kon het niet anders, of men moest hier te lande kennis krijgen van die wonderlijke togten door Drake en Cavendish rondom de aarde volvoerd, en droombeelden zich vormen van die gewesten, waar men millioenen veroveren kon en uit welke de stoutmoedige reizigers met zeilen van zijde en vlaggen en wimpels van goudlaken en fluweel op den Teems terugkeerden [2].

Met nog andere ondernemingen der Engelschen, kon men hier te lande bekend zijn, hoewel mij van die bekendheid geene stellige bewijzen zijn voorgekomen. Ik bedoel de verschillende handelsreizen op Guinea's kusten van Windham (1553), Lok (1554), Towtson (1555—1558), Rutter (1562), Baker (1563), Carlet (1564), Bird en Newton (1588), van welke sommigen in 1577 hunne reisbeschrijvingen in het licht gaven. Maar ongetwijfeld droeg men kennis van de togten naar de Azoren en de Kaap Verdische eilanden, en

---

[1] Zie Brandt, Historie van Enkhuizen, fol. 77. — Velius, fol. 490—495 en Bor, 25 Boek., fol. 337.

[2] Men leest bij Bor, 25e boek, fol. 336, daaromtrent: De gouverneur Russel schreef aen den burgemeester Deventer, te Utrecht, dat de schat die Candish verovert hadde wel 2 millioenen meer bedroeg, als 'tgene Draek ingebragt hadde," etc. — In het vermaarde *Kaart-thresoor* van Lucas Jansz Waghenaer (uitgave van 1596 en hoogstwaarschijnlijk reeds in de uitgave van 1592) wordt van die togten gewag gemaakt op eene wijze, waaruit men afleiden kan, dat zij niet zonder invloed op de ondernemingen der Nederl. bleven. De reisbeschrijvingen van Drake en Cavendish verschenen in druk in 1598, te Amsterdam bij Cornelisz Claesz. Vroegere hollandsche uitgaven dier reizen heb ik niet gezien.

met de strooptogten op den Oceaan ten westen van Afrika, door Frobisher, Drake en anderen, maakte de Nederlandsche koopvaarder tot eigen schade, genoegzaam kennis. De West-Indische reizen van eenen Walter Raleigh en Laurens Keymis, hoewel later en schier gelijktijdig met die der Nederlanders [1], naar diezelfde gewesten volbragt, waren hier te lande zoo weinig onbekend, dat zelfs Jodocus Hondius de kaarten vervaardigde, welke de beschrijving dier togten moesten toelichten. Zoo werd ook welligt op het voorbeeld der Engelschen een handelsweg in geheel andere rigting geopend. Ik bedoel de vaart benoorden Zweden en Noorwegen op de Witte zee.

§ 1. *De togten naar de Witte Zee en het Noorden.*

De handel op de Noordelijke gewesten was in 1553 door eene Engelsche Compagnie in overleg met den beroemden Cabot ondernomen, welke drie schepen benoorden Scandinavie om, « *for the discovery of unknown Countries* » uitzond. Twee dier vaartuigen verongelukten met den bevelhebber Sir Hugh Willoughby en de geheele bemanning, in eene kleine baai van Lapland, Nokujew genaamd, tusschen den 68° en 69° NBdte gelegen. Het derde schip onder Richard Chancellor geraakte toevallig op eene reede eenigzins ten westen van den Dwina-mond, waar het den winter behouden doorbragt en den handel stichtte met het Noorden van Muscovie, in het klooster van St. Nicolas en op het Rozen eiland. De handel der Britten breidde zich sedert in deze gewesten uit en gaf tot eene vrij levendige vaart aanleiding. Dan weldra vertoonden zich ook hier de

1 Niet onbelangrijk is het over deze togten na te lezen: Histoire générale des Voyages van den Abt Prevost, de Haagsche uitg. van 1747 en volg., het 1ste en 15de deel. Op den titel van de zeldzame uitgave van Hulsius, 1601 der reisbeschrijving van Raleigh en Keymis, leest men: Erstlich aus befehl seiner Gnaden in Zweyen Buchlein beschrieben daraus *Jodocus Hondius* ein schöne land-Taffel mit einer Niederländischen erklärung gemacht, Jets aber ins Hochteutsch gebracht etc. — De Hollandsche uitgave verscheen in 1598 bij Corn. Claesz.

lastige mededingers uit de Nederlanden. De berigten omtrent de eerste komst der Hollanders en Zeeuwen in de Witte Zee zijn eenigzins duister. De waarschijnlijkste zijn die, welke ons uit Russische bronnen zijn ter hand gekomen. Volgens deze zou zekere Olivier Brunel uit Brussel geboortig, ook wel Alferius genaamd, met een Enkhuizer schip in den jare 1565 voor eenen Philip Winterkoning op de Laplandsche kusten handel hebben gedreven. Olivier Brunel had den moed om, verkleed, in gezelschap van twee anderen Cornelis de Meyer en Simon van Salingen, eene reize door Rusland langs de kusten van de Witte Zee en ook tot Moscou te ondernemen. Door de Engelschen als spion aangeklaagd werd hij gevangen genomen, doch geraakte door voorspraak van het aanzienlijke Russische huis der Straganows weder op vrije voeten. Waarschijnlijk wist hij bij zijne bevrijders de begeerte op te wekken om in de Nederlanden eenen voordeeligen afzet hunner pelterijen te zoeken. Zoo veel ten minste blijkt, dat Brunel naar Nederland kwam, o. a. te Dordrecht en Antwerpen vertoefde en van daar in 1577 over land naar Moscou reisde, met eenen Jan van de Walle, die in Rusland verscheen als agent van den eerst in Antwerpen en daarna te Middelburg gevestigden handelaar Gilles van Eychelberg, gezegd Hoofman. Van de Walle opende dadelijk de mededinging met de Engelsche Compagnie in de Witte zee. Te dien einde verscheen in ditzelfde jaar 1577 het eerste Nederlandsche schip op de Dwina, gevoerd door den schipper *Jan Jacobse*, voor rekening van Hoofman en werd spoedig door anderen gevolgd. Deze schepen kozen al dadelijk eene andere ligplaats dan de Engelschen gewoonlijk bezetten. Zij ankerden in de Pudoshemscomonding der Dwina.

Van nu aan was de handel der Nederlanders genoegzaam gesticht om reeds spoedig klagten door de Engelschen te doen aanheffen over de nadeelen, die zij van de Nederlanders ondervonden en om in 1582 van den Koning van Denemarken maatregelen van geweld uit te lokken tegen eene koopvaart, die zijnen Sondtol afbreuk deed. Het stoutmoedige handelshuis der Moucherons bleef niet lang achter in dezen nieuw geopenden handelsweg. Melchior de Moucheron, ves-

tigde zich aan de Monding der Dwina als agent van zijnen broeder Balthazar en liet in 1584 zijnen schipper Adriaan Krijt de tot hier toe onbevaren straat van Pudoshemsco opwerken tot aan het klooster van St. Michaël-Archangel, ten einde aldaar eene meer veilige lig- en losplaats voor de schepen te zoeken. Deze daad vond zooveel goedkeuring bij den Grootvorst en den rijks-kanselier, dat hierheen de zetel van den handel in de Witte Zee op hoog bevel verplaatst werd en spoedig verrees aan de Moucherons rivier eene nieuwe stad, Nowo-Cholmogorii of Archangel geheeten, die haar aanzijn verschuldigd was aan den ondernemingsgeest en de stoutmoedigheid der Nederlandsche kooplieden. Naijver hield de Engelschen intusschen terug in hunne vroegere standplaats; doch in 1591 waren ook zij genoodzaakt naar de nieuwe stad, waarheen de handel zich verplaatst had, te verhuizen [1]. De handelsnijd verwekte niet alleen met de Engelschen oneenigheid, ook de Nederlanders onderling geraakten in twist. Op het aantijgen van Jan van de Walle werd de neef en factoor der Moucherons, de later bij de togten naar het noorden beroemd geworden François de la Dale door den Grootvorst van Muscovie gevangen genomen. De Staten-Generaal trokken zich deze zaak aan en schreven er eenen brief over aan den Grootvorst, welk schrijven onder de eerste officieele betrekkingen tusschen Nederland en Rus-

[1] Ik heb gemeend omtrent de vestiging des handels in de Witte Zee, bij de bestaande tegenstrijdigheid in de berigten, te moeten raadplegen, wat ons daarover uit Russische bronnen geleerd wordt. Daarom volgde ik hoofdzakelijk: M. J. Hamel, lid der Academie van St. Petersburg in zijn geschrift: Tradescant der Aeltere in Rusland 1618, te vinden in het Recueil des actes de la séance publique de l'Académie Impériale des sciences de St. Petersbourg, tenue le 29 December 1845. St. Petersburg, 1847, pag. 318, sq. Zie verder het belangrijke werk: An Historical and Chronological Deduction of the Origin of Commerce, Londen, 2 vol., 1764, door Anderson, vol. I, en N. van Wassenaer, Histor. Verhael enz., dl. VIII, 1624 December, fol. 91 en Scheltema, Rusland en de Nederl., dl. I. Van de Nederlandsche bronnen is van Wassenaer in deze de meest volledige. Bij Wassenaer vindt men een ander verhaal van de omstandigheden, welke tot de stichting van Archangel aanleiding gaven. Volgens dien schrijver toch, was het niet een schipper van Moucheron, maar zekere Claesz Jansz van Hoorn, die voor den handelaar Wigherinck, uit Groningen, voer en met zijn schip het eerst tot aan het klooster St. Michiel opwaarts stevende in het jaar 1582.

land kan gerekend worden [1]. Niet lang daarna schijnt de goede verstandhouding weder te zijn hersteld en Melchior zich zelfs meer dan ooit in de gunst des Grootvorsten te hebben ingedrongen. Want in 1596 verwierf Melchior brieven van privilegie [2] van den Grootvorst voor zijnen handel, ten gevolge waarvan hij vrijdom van inkomend konvooij voor goederen uit de plaatsen in dat privilegie vermeld, van de staten van Zeeland erlangde. Maar niet alleen uit Zeeland, ook uit Amsterdam, waarheen Hoofman zijn kantoor verplaatst had, voer men nu op de nieuw gestichte handelstad. Dirk van Os en zijne compagnie rustte in 1599 daartoe een schip uit [3], hetwelk van Archangel terugkomende, de aldaar verkregen koopwaren naar Livorno in Toscane brengen moest. Spoedig breidde zich nu ook de vaart uit Amsterdam op de Witte Zee uit, totdat in 1608 door eene vereeniging van Zeeuwsche Noord- en Zuidhollandsche en zelfs eenige Friesche handelshuizen, de *Compagnie tot den handel om het noorden* of der *Moscovietvaarders* opgerigt werd. — Er is betrekkelijk dezen handel op Rusland en de ontdekkingen in het hooge noorden, inzonderheid van Spitsbergen veel en meermalen tusschen de Engelschen en Nederlanders getwist over de vraag, wie van hen de eerste is geweest die dezen nieuwen handelsweg heeft geopend of zekere ontdekkingen in het noorden heeft gedaan. In den loop der 17de eeuw twistte men, om uit de prioriteit zich voorregten van handel of visscherij toe te eigenen, later ontaardde het in een twistgeschrijf, waarin de een

[1] Uitgaande Missive der Staten-Generaal aan den Vorst van Muscovie, 5 November 1591. In die missive komt eene zinsnede voor, welke niet onbelangrijk is voor de kennis van onzen handel op Rusland: „te ontslaen „ende den voors. Melchior in handen van synen voors. commis (de la „Dale) te doen redintegregeren alle syne costen, schaaden ende interessen „doende hem in alles recht ende justitie, oock ghedooghende dat den „voors. Melchior ende syne commisen, synen handel aldaer in Uwer „Majt[s]. Vorstendom dryve vry ende vranck sonder belet ghelyck hij voor„maels gedaen heeft, ende soo U. F. Gen. *belieft heeft onsen ondersaeten „ende allen vremden cooplieden altijts toe te laeten enz.*"

[2] Resol. Zeel. 18 April en 8 Aug. 1596. 20 Januarij en 3 Febr. 1597. Welke de inhoud van dit privilegie was, is mij niet gebleken.

[3] Resol. Staten-Gener. 30 Junij 1599.

zich boven den anderen uit een gevoel van eerzucht en nationale trots wilde verheffen. Ik zal dien twist hier niet weder opgraven. Nadat de Nederlanders door krachtiger middelen dan door ijdele woorden hunne vermeende regten in de wateren van het noorden hadden gehandhaafd, werd het bovendien vrij nutteloos en onvruchtbaar. Men ziet te dikwijls waar het ontdekkingen, uitvindingen of het openen van nieuwe handelswegen geldt, zulk een strijd gestreden. De beweringen der Nederlanders, voor zooverre die handelsvoorregten in de Witte Zee bedoelden, waren ongepast; maar zoodanig voorgeven was bovendien onregtmatig, want het is eene onbetwistbare waarheid, dat de Engelschen de eersten zijn geweest, die dezen handelsweg hebben geopend, gelijk zij aan onze zeelieden zijn voorgegaan in zoo vele verre togten, als het zeilen rondom de aarde, in de ondernemingen op Guinea, op een gedeelte van Amerika, zelfs in het omzeilen van de Kaap de Goede Hoop naar Oost-Indie.

Maar het voordeel van de eerste te zijn in het ondernemen van moeijelijke togten in onbekende zeeën moesten de Engelschen spoedig met de Nederlanders deelen, want telkens stuurden deze nu eens wat vroeger, dan weder iets later hunne schepen in het door de Britten geopende kielwater en terwijl de Engelsche zeeman meer als avonturier dan als koopman zijne togten ondernam, wisten de Nederlanders met eene verwonderlijke behendigheid en geestkracht aan hunnen voorman de loef af te steken, handelsbetrekkingen aan te knoopen en dan den Brit uit de beste vaarwaters te dringen. Zonder dat men iets aan de verdiensten van andere natiën behoeft af te dingen of bevreesd te zijn voor partijdige inzigten, mag men op de Nederlandsche geschiedenis van het einde der 16de en het begin der 17de eeuw, de aandacht vestigen als op een der belangrijkste tijdperken van het Nederlandsche volksbestaan, waarin het kleine volk der Vereenigde Gewesten niet alleen strijdt voor zijne onafhankelijkheid, maar ook in bijna alle opzigten op de hoogte is van zijnen tijd en in den kamp van ontwikkeling en vooruitgang zich tot in de eerste gelederen vooruitdringt. De Nederlanders

door eenen bijzonderen handelsgeest en groote begeerte om geld te winnen bezield, door het stellige van hunnen inborst geleid, wisten bovendien meer dan eenig ander volk zich voordeelen uit hunne ondernemingen te verschaffen en nestelden en vestigden zich dáár, waar anderen zich naauwelijks staande hielden, terwijl in stoutmoedigheid bij het ondernemen van zeetogten, van welke de uitkomst en het te behalen voordeel meer dan twijfelachtig waren, zij evenmin door hunne mededingers werden overtroffen.

Uit dit oogpunt beschouwd, is het ontstaan van de vaart op de Witte Zee inzonderheid hoogst merkwaardig. Wisten toch de Nederlanders door hunne vestiging te Archangel zich eene betere lig- en ladingplaats en meerdere handelsvoordeelen dan de Engelschen te verschaffen, zij begrepen weldra, wat de Engelschen eigenlijk van den aanvang af met de togten naar het Noorden van Rusland hadden bedoeld, om namelijk door eenen noord-oostelijken doortogt in Azie te geraken. En weldra zag men nu de Nederlanders met evenveel stoutmoedigheid dien doortogt opzoeken, als zij met beleid zich in de monden van de Dwina hadden gevestigd. — De beroemde Gerard Mercator ontving in het jaar 1581 omstandige berigten omtrent eenen doortogt naar Cathay, bij noorden om, door het schrijven van eenen Johan Balak. De brief waarin die berigten te lezen waren, werden hem overhandigd door zekeren Alferius, een Nederlander van geboorte, die uit Rusland kwam. Deze wordt door velen en zoo het mij voorkomt, op goede gronden, voor niemand anders gehouden dan voor den eenigzins geheimzinnigen Olivier Brunel, die in de berigten over de noordsche togten, telkens te voorschijn treedt als een persoon van beteekenis, maar telkens ook weder verdwijnt, zoodat nergens eenig volledig berigt over hem is te vinden. Alferius dan, bevestigde en ontwikkelde de tijdingen welke in den brief aan Mercator werden gegeven en was voornemens om een togt langs de noordelijkste kusten van Rusland naar Azie aan te vangen, welke hij, naar hij verzekerde, te lande reeds tot aan de rivier Oby had verkend.

Weinig tijds nadat Mercator die berigten ontving en Olivier zich

bij hem te Duisburg had aangemeld, deden hier te lande eenige kooplieden, tot welke ook Balthazar de Moucheron gezegd wordt behoord te hebben, aan Prins Willem I het voorstel om met ondersteuning van 's lands regering, een togt bij Noorden om naar China en Indie te beproeven. Hoewel het door geene bewijzen te staven is, dat er eenig verband heeft bestaan tusschen de berigten welke Mercator ontving en het eerste plan dat hier te lande gemaakt werd om een Noord-Oostelijken doortogt te zoeken, komt het mij echter niet onwaarschijnlijk voor, dat inderdaad de eerste denkbeelden, die over zulk eene onderneming in Nederland zijn levendig geworden, een uitvloeisel zijn geweest van de tegenwoordigheid van Alferius in of nabij deze gewesten en van de kennis welke Mercator juist in dezen tijd van eenen noordelijken doortogt naar Azie verkreeg. Mercator toch was even als de Moucheron's en als Petrus Plancius uit de Zuidelijke Nederlanden uitgeweken en hij zal met dezen laatsten inzonderheid, die als een leerling en navolger van Mercator mag worden aangemerkt, hoogstwaarschijnlijk betrekkingen hebben onderhouden [1]. De toestand waarin de Vereenigde Gewesten zich in 1584 bevonden, belette dat de regering deze plannen ondersteunde; maar niettemin zien wij juist omstreeks dezen zelfden tijd de schepen en handelsagenten van Balthazar de Moucheron, voor het eerst op de Witte Zee en op de monden van de Dwina verschijnen. Zoo wij dan dien Alferius voor denzelfden als Olivier Brunel mogen houden, hetgeen mij weinig twijfelachtig voorkomt, dan is deze geheimzinnige persoon tot tweemaal toe uit het verre Noorden in deze gewesten verschenen, om den Nederlandschen handelaar en zeevaarder daarheen te lokken; eerst in 1577, toen hij Jan de Walle in Rusland binnen leidde, daarna in 1581 toen waarschijnlijk door zijne berigten, den ondernemenden Moucheron naar het hooge Noorden de weg gewezen werd en bij dezen het grootsche denkbeeld werd opgewekt, om niet alleen bij den handel op

[1] Moll, in zijne verhandelingen over de vroegere zeetogten der Nederlanders, zegt ook op pag. 46, dat op het aanraden van Mercator de noordsche togten werden ondernomen.

de Dwina zich te bepalen, maar ook om door de IJszee handelsbetrekkingen in China en Indie aan te knoopen [1]. Toen Moucheron eenmaal op de kusten van de Witte Zee handel dreef en aldaar zijne agenten had gevestigd, kon het niet anders, of de schrandere en alles doorzoekende man, moest door zijne factoors en bedienden meer en meer bekend worden met de pogingen, welke de Engelschen in die streken reeds hadden aangewend, om den noord-oostelijken doortogt naar Azie te vinden [2]. Zoo moest hij vernemen, hoe de Engelsche compagnie met dat doel reeds sedert 1553 werkzaam was, hoe Burrough in 1556 oostwaarts naar de rivier Oby gestevend was en in 1568 James Bassendine, James Woodcocke en Richard Browne waren uitgezonden of dat in 1580 Arthur Pet en Charles Jackman in last hadden gekregen door de straat van Waygats te zoeken « *eastwards the countries or dominions of the mightie prince, the Emperor of Cathay.* » En wat de Moucheron te Archangel niet vernemen kon zal wel zijn aangevuld door de berigten van zijnen bekwamen ouderen broeder Pierre de Moucheron, die sedert 1589 in Londen vertoefde. Door zijn rusteloos zoeken en bijéén brengen van berigten, had Balthazar het in December 1593 zooverre gebragt, dat hij zijne plannen ontvouwen kon aan den tresorier van Zeeland, Valcke en aan de gecommitteerde Raden dier Provincie. Kort daarna werd hij bij Maurits toegelaten, aan wien hij in tegenwoordigheid van Oldenbarnevelt, Cant, Maelson en Valcke, verklaarde in staat en bereid te zijn om te ontdekken « in wat manieren en bij wat middelen »de noordsche zee omtrent Waygats tot China toe bevaarbaar zijn »zou. » Hij bood daarbij aan, één vierde gedeelte van de kosten der onderneming op zich te nemen, mits hij daartegen ook één

---

1 Dat Balthazar de Moucheron met Olivier Brunel over den noordoostelijken doortogt onderhandeld heeft, blijkt uit zijn contract hetwelk hij op den 8 Junij 1594 met de staten van Zeeland sloot. — Zie lager.

2 Le Petit, in zijne kronijk, zegt uitdrukkelijk dat M. van zijne bedienden aan de Witte Zee onderrigting ontving. Le Petit schijnt dit van de la Dale, Moucherons neef en agent te Archangel, te hebben vernomen. Zie ook Fruin, l. c. pag. 135. uitg. in quarto.

vierde van de voordeelen, welke hij er van verwachtte zou genieten. De redenen, die hij aanvoerde, waarom hij deze voorwaarden had gesteld, lezen wij in het contract, hetwelk de Moucheron op den 8 Junij 1594 met de Staten van Zeeland sloot. Die overeenkomst is belangrijk, omdat wij er uit kunnen leeren, op welke wijze en hoe lang reeds Balthazar zijn geliefkoosd plan had zoeken uit te voeren. Hij bedong die voorwaarden « voor zijne industrie en het ont-» decken van der zaecke als ooc ten opsiene van 't verschieten » van merckelicke somme van pennyngen, mitsgaders de moeyte » en de periculen, die by hem daaromme alreede aangegaen, » eensamentlick de onderlating en schorsing van zyne negotie ende » traffycque op Moscovien en de andere plaetsen, die welcke hij, » midts dat zijnen naem in desen eenichsins kennelic ende ruchtbaer » gemaect is, nyet en hadde moghen oft derven vervolgen ende » continueren, mits oock het naelaten van zeker contract eertijds bij » *Olivier Brunel* uyt zijnen naeme gemaeckt metten Conynck van » Denemarcken, daerby hem beloofd was, 100,000 guldens voor » zijne moeyte en industrie met anderen privilegien, die hij (Mou-» cheron) zoude hebben mogen vernieuwen en hervatten, ten hadde » geweest hij den dienst ende welvaart van deze landen hadde ge-» prefereert. »[1] De staten van Zeeland traden aanvankelijk in zooverre in die voorwaarden, dat zij aan Moucheron « de superintendentie der zaak aanboden met één achtste gedeelte in de voordeelen der tollen en belastingen, doch hem met een vierde in de onkosten belasten. » — Maar in Holland vonden de Staten het beter om deze onderneming tot eene landszaak te maken. Na lange beraadslagingen besloten zij, dat Moucheron niet als deelnemer in de zaak zou optreden, maar beloofden hem « eerlijk en liberalijk te recompenseren met eene merkelijke som van penningen of met eene jaarwedde, voor hem en zijne nakomelingen. » In den aanvang nam Moucheron daar weinig behagen in; doch toen ook Zee-

[1] Deze en andere bijzonderheden zijn geput uit het contract door de Staten van Zeeland met B. de Moucheron gemaakt op den 8 Junij 1594 en te vinden onder de bijlagen der Resolutiën van Zeeland van dat jaar.

land zich met die voorstellen vereenigde, onderwierp zich de Moucheron en sloot hij met de Staten dier beide gewesten in dien geest eene overeenkomst.[1] Toen de tijd naderde om den togt te ondernemen werd het schriftelijk advies van Moucheron ingewonnen. Bij de langdurige beraadslagingen, welke over alles wat de onderneming betrof en over de vast te stellen instructien gevoerd werden, maakte men een ruim gebruik van Moucheron's verkregen kennis. Eindelijk werden op den 11 Mei die instructien vastgesteld en op den 16 daaraanvolgende door de vergadering der Staten-Generaal bekrachtigd.

De togt zou ondernomen worden met drie schepen en één jagt. Twee schepen werden bij de admiraliteiten van Zeeland en het Noorder-Kwartier uitgerust; het derde schip met zijn jagt werden bij de expeditie gevoegd door de Regering van Amsterdam, welke door den invloed van Plancius daartoe geleid en aangespoord, aan de onderneming zich wilde aansluiten, maar afzonderlijke instructien uitreikte. De schepen door Holland en Zeeland toegerust, moesten stevenen door de straat gelegen tusschen Waygats en het vasteland, in de zee van Tartarije (de Kara-zee), langs het door Plinius genoemde promontorium Tabin (C. Taimyr?), zooveel mogelijk de kust houdende naar eene straat Amur, door welke men meende in China te geraken. Plancius daarentegen was van oordeel, dat men niet, zoo als Moucheron voorschreef, tusschen Waygats en Rusland den doortogt zoeken moest, maar geheel benoorden Nova Zemla om. Als leerling van Mercator deelde hij de denkbeelden en de meening, welke deze aardrijkskundige in zijne poolkaart had uitgedrukt, dat in het hooge Noorden « *Euripus ob celerem fluxum nunquam congelatur.*

In dien zin ontvingen de Amsterdamsche schepen hunne voorschriften. Op den 5 Junij 1594 aanvaardden de schepen hunnen togt. Cornelis Cornelisz. van Enkhuizen, die lange jaren voor de

---

[1] Resol. Zeeland, 29 April 1594 en Resol. Zeeland, 8 Junij 1594. Vergelijk ook van der Chijs, Gesch. der stichting der Ver. O. I. Comp., pag. 23.

Moucheron's op Moscovie gevaren had, voerde bevel over de beide admiraliteits-schepen en onder hem Brant IJsbrantsz, terwijl de Amsterdamsche vaartuigen onder Willem Barendsz waren gesteld. Onder de deelgenooten aan deze stoutmoedige onderneming bevonden zich mannen als Jan Huyghen van Linschoten, François de la Dale, Pieter Diericx [1], Christoffel Spindeler, die hunne ondervinding en ervarenheid in 't noorden of zuiden van den aardbol hadden opgedaan. De vier schepen waren den 21 Junij op de reede van Kilduin. Barendsz stak nu, volgens zijne voorschriften, het noorden in, verkende de geheele westkust van Nova Zemla, drong door tot aan de noordelijkste punt van die eilandenreeks tot op 78° NBrdte. Na menigvuldige koers-wisselingen en het doorworstelen van vele gevaren, kon Barendsz evenwel niet door het ijs heenbreken en nam hij dus weder den terugtogt aan langs de westkust van Nova Zemla. De twee andere schepen geraakten op den 5 Julij op de breedte van 72° in het ijs beklemd; doch door het aannemen van eenen meer zuid-zuidwestelijken koers kwamen zij op de hoogte van Kaap Candenos (Kanin-nos) er weder uit. Nu oostwaarts door het ijs worstelende, gelukte het aan schipper Cornelis Cornelisz. en de zijnen door straat Nassau te geraken, het Staten- en Maelsons-eiland te ontdekken of te verkennen en in de Kara-zee, die zij de nieuwe Noordzee noemden, binnen te dringen. Op den 11 Augustus eindelijk, na bij gissing 50 mijlen oostwaarts van Waygats te hebben gezeild tot op eene hoogte van 71° 10′ zagen zij niets dan open water en hielden «daerom de vaert naer China toe, voor »ontwijfelbaer, derhalve zij met gemeene bewilliginghe en groote »blijdschap weer naar huis zijn gekeerd.» Zij hadden het geluk op den 16 Augustus Willem Barendsz op ongeveer 12 mijlen bewesten Waygats weder te ontmoeten en nu nam het kleine smal-

---

[1] Kan deze Pieter Diericx ook dezelfde zijn, die in het volgende jaar 1595 als opperste piloot de eerste reis naar Java medemaakte en door zijne sterrekundige waarnemingen onder den naam van Petrus Theodorus zich beroemd heeft gemaakt? Christoffel Spindeler was tolk en was bekend met de Russische taal.

deel gezamentlijk de terugreis naar het Vaderland aan, waar het den 16 September behouden het anker vallen liet.

Het schijnt wel, dat deze eerste togt meer ten doel had om de gesteldheid van de zee en de kusten in het hooge noorden te verkennen, dan wel bij deze eerste reize tot China door te dringen. Door hetgeen men bevonden had, was men vol moed en hoop en door de meesten werd aan eenen goeden uitslag niet meer getwijfeld. De aanvoerders van den togt deden verslag van hetgeen er verrigt en gevonden was, aan de Staten van Holland, in tegenwoordigheid van een afgevaardigde van de provincie Zeeland, eveneens aan Maurits en de Staten-Generaal. De tresorier Valcke liet inmiddels niet na door Emanuel van Meteren, die zich toen ter tijd in Engeland bevond, bij den beroemden Richard Hackluyt nog meerdere berigten in te winnen. Hoewel het opstel, hetwelk Hackluyt voor eene som gelds aan van Meteren over deze zaak overhandigde, verloren is gegaan, blijkt het uit dat gedeelte der briefwisseling, welke van Meteren op het einde des jaars 1594 en in het begin van 1595 met Valcke voerde, hetwelk nog op het Rijks-Archief bewaard wordt, dat Hackluyt hem had medegedeeld, wat hij betrekkelijk eenen noordoostelijken doortogt uit de oude schrijvers en uit de berigten zijner landgenooten had bijeenvergaderd.

Hackluyt zelve, hoewel onbekend gelaten met de uitkomsten van den togt der Nederlanders, scheen aan de mogelijkheid van eenen goeden uitslag niet meer te twijfelen. Zoo liepen alle berigten te zamen om tot het voortzetten dezer gewigtige onderneming aan te moedigen. Ook buiten 's lands had de zaak reeds zooveel geruchts gemaakt, dat « overmidts de jalousie die alreede diesaangaande « was gerezen ende oock van Vrankrijck stond te verwachten, » de Staten van Holland bepaalden, dat « secretelijk en met alle discretie tegens de aenstaende bequame tydt de vaert » weder moest worden ondernomen. Bij sommige van Holland's staatslieden was de overtuiging van het welslagen der onderneming zóó sterk en de vrees voor navolging zóó groot, dat deze voorsloegen straat Waygats op staatskosten als eene tweede Sond te versterken en door forten

af te sluiten. De meerderheid evenwel vond zulk een voorstel te overijld. Doch Holland vaardigde vijf leden uit de Staten-vergadering af tot Graaf Maurits om over de onderneming te beraadslagen [1]. In Zeeland liep het tot 1595 aan, eer men over het hervatten van de noordsche vaart, in gemeenschap met Holland, voorstellen ter tafel bragt. Wederom leverde Moucheron zijn advies bij geschrifte in en was hij persoonlijk tegenwoordig bij de bijeenkomsten van de Zeeuwsche en Hollandsche afgevaardigden, welke in de maanden April en Mei te 's Hage gehouden werden. Toen men in die zamenkomsten eindelijk zich onderling verstaan had, kwam het plan der onderneming bij de Algemeene Staten in behandeling. Deze traden in overleg met de gedeputeerden van Holland en Zeeland, Cant, Maelson, Parduyn, van der Warcke en de Moucheron.

Reeds op den 9 Mei 1595 besloot de vergadering der Staten-Generaal, dat « men wederom de vaart op China en Japan bij « noorden-om zou bezoeken en voortzetten, en dat de lasten der- « selver zouden worden gevonden uit de inkomsten van de gemeene « middelen der convoyen en licenten [2]. » Twee dagen daarna zonden de Algemeene Staten bevel aan de admiraliteits-collegien te Amsterdam, te Enkhuizen en Hoorn, Rotterdam en Middelburg, tot het uitrusten van één schip van 100 last, met een bootjagt te Amsterdam, onder bevel van Willem Barendsz, van een gelijk schip met zijn adviesjagt te Enkhuizen, onder schipper Brandt IJsbrandts, even zoo te Middelburg onder schipper Cornelis Cornelisz.' en te Rotterdam van een jagt van 20 à 30 last [3]. Eenige kooplieden en anderen, welke zich daartoe in compagnie vereenigd hadden, bevrachtten deze schepen met koopwaren tot eene proeve. Op den 20 Junij werd bevel tot de aanmonstering gegeven en op den 2 Julij stak het smaldeel, sterk zeven schepen, groot en klein, uit Texel in zee. Naarmate de verwachting van dezen tweeden

[1] Resol. Holl. 31 Oct. en 24 Dec. 1594.
[2] Resol. Staten-Generaal 9 Mei 1595.
[3] Resol. Staten-Generaal 11 Mei 1595.

togt hooger gespannen was, naar die mate baarde hij meerdere teleurstelling. De schepen ondervonden schier niets dan tegenwind, met stormen, ijsbergen van onafzienbare uitgestrektheid, met sneeuwstormen had men dagelijks te kampen. Straat Nassau geraakte men niet eens door. Teruggedreven, op nieuw door storm beloopen, met ijs omsingeld, zonder hoop op verbetering voor dit jaar, besloot de meerderheid der opperhoofden in het einde ontmoedigd, op den 15 September de terugreis aan te nemen. Op den 18 October daaraanvolgende kwam de kleine vloot in het vaderland terug.

Toen de Algemeene Staten en die van Holland en Zeeland van het verslag dezer tweede onderneming hadden kennis genomen, begrepen zij wijsselijk, dat van 's lands geldmiddelen in die dagen nuttiger gebruik kon worden gemaakt, dan ze tot het verkrijgen van zoo onzekere uitkomsten te besteden.

Als staatsonderneming zag men dus voorloopig af van het zoeken naar den noordelijken doortogt; maar voor hem, die met eigen middelen en krachten den handelsweg bij noorden om naar China en Japan mogt vinden, loofde men eene premie uit van vijf en twintig duizend guldens en vrijdom van regten voor een zeker aantal jaren [1].

Nu werd in het volgende jaar 1596 de zoo beroemde togt onder Willem Barendsz, Jacob van Heemskerk en Jan Cornelisz Rijp ondernomen.

Het was ditmaal de regering van Amsterdam, welke twee schepen uitrustte, van welke de bevelhebbers geheel volgens de voorschriften van Plancius, de straat Nassau en de engten langs Waygats moesten verwaarloozen, om onmiddellijk geheel noordwaarts te stevenen. Op den 10 Mei 1596 verlieten de schepen Amsterdam en in het begin van de volgende maand Junij waren zij tot boven de Noordkaap gevorderd. Een verschil van gevoelen omtrent de uitvoering van hunnen last tusschen Barendsz, die oostelijk en Rijp, die meer noordelijk wilde stevenen, gaf aanleiding dat toen de meening van

---

1 Resol. Staten-Gener. 13 April 1596.

Rijp de bovenhand gehouden had en zij noordwaarts aan waren gezeild, zij op den 9 Junij op 74°30′ N. B. een eiland ontdekten, hetwelk zij het Beeren-eiland noemden[1]. De koersen, welke de schepen nu van den 9 tot den 30 Junij volgden zijn uit de journalen, welke van deze reis zijn in het licht gegeven, niet zoo gemakkelijk op te maken. Zeker is het, dat zij het eiland Spitsbergen ontdekt hebben; doch hoe en langs welke kust zij dat eiland bezeild hebben, daaromtrent bestaat bij enkelen onzekerheid. De algemeene opvatting van den zin der reisgeschriften is, dat Barendsz, Heemskerk en Rijp langs de geheele westkust en voor een gedeelte om den noordhoek van Spitsbergen, hetwelk zij Groenland noemden, met hunne schepen gezeild zijn. De belangrijke kaart van Jodocus Hondius, welke bij Pontanus gevonden wordt, wijst ook dien koers en alleen de westkust van Spitsbergen aan.

De heer Charles T. Beke Ph. D. bezorgde in 1853 voor de Hackluyt Society eene hoogst verdienstelijke Engelsche uitgave van de drie voyagien der Nederlanders naar het noord-oosten, van 1594 tot 1597, door Gerrit de Veer.

In de inleiding welke Dr. Beke aan die uitgave vooraf doet gaan, ontwikkelt hij het gevoelen, dat Barendsz en Rijp, geheel Spitsbergen rondom hebben gezeild, waartoe zij volgens hem, eerst hunnen koers ten oosten, daarop ten noorden en westen van dat eiland zouden genomen hebben. De Britsche geleerde is zoo overtuigd van de waarheid zijner stelling, dat hij de koersen, welke Barendsz en Rijp volgens hem zouden gevolgd hebben, op een daartoe strekkend kaartje naauwkeurig heeft afgezet. Desniettemin wordt het niet duidelijk, hoe Dr. Beke zich tot dat denkbeeld heeft laten verleiden en afgeweken is van de tot hiertoe gevolgde meening volgens welke Barendsz en de zijnen slechts ten westen van Spitsbergen geweest zijn. In het journaal van de Veer toch, zooals het is uitgegeven door Dr. Beke zelven, gelijk mede in de uitgave bij Cornelis Claesz van 1605, leest men op den 17, 18 en 19

[1] Door de Engelschen later het Cherie-island genaamd.

Junij, dat zij naar hunne berekening tot op 80° 11' N. Br. stevenden, tot dat zij kwamen aan eenen hoek, waar zij niet boven konden komen, want de wind *zuid-oost* zijnde, was hun regt tegen. Zij laveerden een tijd lang, maar zij konden het «niet bedrijven» dien hoek met ijs bezet om te zeilen (17 Junij). Men moet nu aannemen, dat zij zijn teruggekeerd, want onmiddelijk op dit berigt leest men op den 19 Junij. «Dit lant (Spitsbergen dat zy Groenland meen-»den te zyn) was seer groot, en wy seylden daer by heenen westelijk »aen totte 79 graden en een half, daer wy een goede reede vonden, »en conden niet naerder het Lant comen, vermits de wint N. O. »waeyde recht van 't Lant af.» Ik geloof dat het eene gewaagde stelling is te lezen, dat Barendsz oostelijk van Spitsbergen zich bevond, als uit de woorden blijkt, dat de zuid-oosten wind tegenwind was, om den noorderhoek van Spitsbergen om te komen, terwijl in dat geval de zuid-oosten wind juist gunstig zou geweest zijn. Het overige van het berigt is nog duidelijker, daar toch staat zonder eenigen twijfel, dat zij westelijk van het land waren en de noordoosten wind regt van het land af. Het eenige wat voor het gevoelen van den heer Beke pleit, is dat van eenen terugkeer tusschen 17 en 19 Junij niet bepaald melding wordt gemaakt. Doch ook hieromtrent kwam mij op het Rijks Archief een stuk in handen, hetwelk ik wel niet als een onomstootbaar bewijs durf aanvoeren, maar toch ook niet als ongeldig geheel ter zijde durf leggen. Het is eene verklaring van Jan Cornelisz. Rijp, voor Burgemeester en Schepenen van Delft afgelegd in den jare 1613 omtrent de ontdekking van Spitsbergen in 1596. Het bedoelde stuk is evenwel slechts een afschrift en dan nog in de fransche taal overgezet, bij andere papieren gevoegd, betrekkelijk de bekende twisten met de Engelschen over de walvischvangst en visscherij op de kusten van Spitsbergen. [1] In deze verklaring

---

[1] Het door mij bedoelde stuk luidt als volgt:

Traduit de Flamand en François.

Nous Escoutette Bourgmaistres, Eschevins et Conseil de la ville de Delft Faysons foy que pardevant nous est comparu et establi Jean Cornelisz. Reip aagé d'environ 43 ans se trouvant de present icy en ville, Lequel à L'instance de Lambrecht van Tweeënhuysen, Jacques Niquet et Gilles Dodeur

vindt men hoegenaamd geen melding gemaakt van het omzeilen van Spitsbergen, maar integendeel wel, dat Rijp en Barendsz « *Navigans le long de la coste pour trouver quelque passage*..... RETOURNÉ-

(*Deze waren later alle drie leden van de Noordsche Compagnie, opgerigt en geoctroyeerd 27 Januarij* 1614.) et consorts tous marchands d'Amsterdam, lequel a dit et declaré, par serment solemnel à luy deferé et prins de luy, que l'an 1596 furent esquippez pour la ville d'Amsterdam et envoyez au Nord deux navires d'un desquels estoit Mre iceluy Deposant, Et veindrent iceux deux navires à certaine Isle laquelle ils nommerent (à cause qu'ils y avoyent prins un ours) le Beren Eylandt ou Isle aux ours, Allans de là jusques en certain pays sous la hauteur de huictante degrez et quelques minutes ou ils furent quelques jours en plusieurs endroicts à terre et allerent querir du lest qu'il menèrent à bord firent et laisserent aussi là quelques signes et donnerent à ce pays le nom de Spitsberguen à cause des grandes et hautes poinctes qu'il y a en iceluy et navigeans de la le long de la coste pour trouver quelque passage pour Chine pour ou il estoyent destinez *retournerent* finalement à la dite Isle aux ours. Mais voyant qu'ils trouvoyent partout glace resolurent avec Willem Barentsz et Jacob Heemskercke, Maistre et pilote respectivement de l'autre navire que chacun d'iceux prendroit un chemin à part au meilleur service de leurs Maistres. Et estans à terre planterent un pal en signe ou advertissement à ceux qui y pourroyent venir après eux, qu'ils y avoyent estè avec billets denotans le cours qu'ils avoyent prins et que si l'un manquoit en son dessein qu'il eust à suivre l'autre. Et prist ainsi icelvy deposant son cours en amont *a tour d'iceluy pays* pensant de *traverser*, ce qui luy *faillist* et revinst au lieu ou ils avoyent esté premierement et vindrent de là au 79 degré et quelques minutes estant auprès d'une plage ou baye grande ou ils tirerent quelques coups de canon et mirent à terre un signe ou Marque tel escript qu'ils avoyent conclu par ensemble. Mais voyant qu'il n'y avoit nulle apparence de traverser, suyvoient lesdt Willem Barentsz pour Nova Zembla ou lesdts Willem Barentsz et Heemskerck furent tellement circuits de la glace, que ne pouvant passer plus avant retournèrent de là en leurs maysons. Aussi vray Dieu le Tout Puissant luy puisse estre en ayde. Et d'autant qu'on est tenu de donner tesmoignage de vérité specialement en estant requis comme nous sommes maintenant, nous Escoutette, Bourgmaistres, Eschevins et conseils susdts avons imprimé cy dessus le seau de la dite ville, fait et passé le 3me de Decembre l'an 1613, etoit signé J. Grauweghen 1613; avec le dit seel, de la dite ville de Delft imprimé en cire verde; de costè sur l'espace au bas estoit escript: La presente copie est trouvée accorder avec l'original, quod attestor. Estoit signé, Ruttens Notaire.

Bovenstaand stuk, gelijk door mij reeds gezegd is, heeft gediend tijdens de twisten, welke in 1613, 1614 en volgende over de noordsche visscherij met de Engelschen voorvielen. Daartoe moet ook gebragt worden eene uitgave door Hessel Gerrits, in 1613 van een geschrift, getiteld: Histoire

RENT *finalement à la dite isle aux ours.* Men zal, niet geheel ten onregte, mijne uitweiding op dit punt wat te ruim vinden; doch ik heb gemeend ook te dezen opzigte de waarheid weder op hare plaats te moeten brengen. De togt van Barendsz heeft te veel verdiensten, om aan eenige versiering behoefte te hebben.

Het zal wel onnoodig zijn, dezen zoo bekenden togt van Barendsz en zijne beroemde overwintering op Nova Zemla hier op nieuw te beschrijven. Ik wil er slechts aan herinneren, hoe Heemskerk en Barendsz, nadat zij Rijp hadden verlaten, zuidoostwaarts gestevend zijn, verder wederom langs Nova Zemla's westkust door het ijs tot op 77° zich een weg gebaand hebben, de noordelijke kaap dier eilanden-reeks omgezeild en eindelijk aan de oostkust op 76°, van den 26 Augustus 1596 tot den 14 Junij 1597 overwinterd hebben. In dit onherbergzaam oord vond Barendsz zijn graf en besloot hij zijn werkzaam en roemrijk leven. Met bewonderingswaardige stoutmoedigheid worstelden zich zijne togtgenooten in twee open booten door het ijs, over eene uitgestrektheid van 381 mijlen, tot dat zij na allerlei gevaren te hebben doorgestaan, eindelijk te Kilduin aanlandden.

Toen alzoo ook deze onderneming was mislukt, verflaauwden hier te lande voor eenigen tijd de ijver en het vertrouwen om den noord-oostelijken doortogt te vinden. De prijs van 25000 gulden bleef evenwel uitgeloofd en het denkbeeld, bij noorden om naar Indie te stevenen, stierf niet weg. Weinige jaren later werd het op nieuw levendig. In 1601 en 1602 vindt men voor het eerst sedert Barendsz, gewag gemaakt van pogingen om den pas bij noorden te beproeven; doch deze eerste hernieuwde pogingen schijnen zelfs geen begin van uitvoering te hebben gekregen [1]. Van meer gewigt

du Pays nommé de Spitsberghe. Men zie hierover het aangehaalde werk der Hackluyt Society, Three voyages by the North-East etc., edited by Charles T. Beke, P. D. Introduction pag. 87. Hoogst belangrijk en volledig zijn ook de berigten over de twisten met de Engelschen en over den oorsprong en de oprigting der noordsche compagnie bij Wassenaer, Historisch Verhael, 8ste deel, December 1624.

[1] Resol. Staten-Generaal, 21 December 1601, 8 November 1602 Witsen. Noord- en Oost-Tartarye, 2de deel, pag. 906. Witsen noemt, zoo ik meen, verkeerdelijk het jaar 1603.

was de uitrusting door de Oost-Indische compagnie in den jare 1609 gedaan, onder beleid van den bekenden *Henry Hudson.*

Deze, nadat hij in dienst der Nederlandsche Oost-Indische compagnie getreden was, vertrok met eene vlieboot den 6 April uit Texel naar de kusten van Nova Zemla, welke hij even als zijne voorgangers door ijs bezet en bijna ongenaakbaar vond. Hudson vertrouwende op de berigten van twee Engelsche zeelieden, kapitein Smith en George Weymouth, besloot ondanks de voorschriften, welke Petrus Plancius, hem voor zijn vertrek had medegedeeld, naar de kusten van Amerika te stevenen, van daar langs de kust opwaarts, aanvangende op ongeveer 40° N. B. een noordwestelijke doortogt te zoeken, hetzij boven Virginie, hetzij door straat Davis. Op dezen togt onderzocht Hudson inzonderheid den Noord-Amerikaanschen stroom, welke sedert de Hudsons-rivier genoemd werd [1]. Zoo als uit de meeste berigten bekend is, keerde Hudson niet meer in Nederland terug, omdat hij te Dartmouth, alwaar hij in November 1609 binnen viel, van de Engelsche overheid zou gelast zijn niet verder te vertrekken, maar dienst te doen voor zijn eigen land. Volgens de berigten van de Laet zou Hudson nog hier te lande verslag zijner reize hebben gedaan, maar zeker is het, dat hij sedert in dienst der Engelschen is terug gekeerd. De groote naijver, welke er over den doortogt door het Noorden en het stichten van kolonien in Amerika tusschen de Engelsche en Nederlandsche kooplieden bestond moet als de oorzaak hiervan worden aangemerkt.

Niet alleen in Engeland, maar ook in Frankrijk was men op dit punt ijverzuchtig. Door middel van zijnen gezant Jeannin, knoopte ook te dezer tijde Hendrik IV betrekkingen aan met Isaäc Lemaire. Deze, gedeeltelijk ook uit vijandige gezindheid tegen de Nederland-

---

[1] Meer volledige berigten omtrent den togt van Hudson, vindt men behalve bij van Meteren, fol. 629, inzonderheid in: Henry Hudson in Holland etc. door Henry C. Murphy, The Hague. Giunta d'Albany 1859 en Henry Hudson the Navigator etc. with an introduction bij G. M. Asher, London, printed for the Hackluyt society 1860. Beide werken zijn niet in den handel, doch op de Koninklijke Bibliotheek te 's Hage te vinden.

sche Oost-Indische compagnie spoorde nu den Franschen Koning aan, om eene expeditie tot het zoeken van de Noord-passage uit te rusten. Eerst trachtte Lemaire te dien einde eene verbindtenis met Hudson aan te gaan, doch toen de Oost-Indische compagnie hem bij dien zeeman was vóór geweest, schijnt hij een anderen gevonden te hebben, en waarschijnlijk wel den kapitein Kerckhove, een man, van wien in dit werk nader nog meer sprake zal zijn.

Hoewel er over de expeditien door de bemoeijingen van Lemaire ondernomen, weinig meer dan verwarde berigten bestaan, schijnt het toch zeker, dat in Mei 1609, dus slechts ééne maand later dan Hudson, een schip naar het noorden uitliep. In een geschrift door Hessel Gerrits in 1612 uitgegeven, vindt men vermeld, dat Kerckhove voor Lemaire eene slechte reize gemaakt heeft [1]. Het is niet onwaarschijnlijk, dat tusschen 1610 en 1612 nog eene poging met datzelfde doel door Isaäc Lemaire gedaan is. In de resolutien van 2, 10 en 12 Februarij 1610, van de admiraliteit van Amsterdam, vindt men althans dat Lemaire van dat collegie eene vlieboot aankocht voor eene reize, die, gelijk hij zegt, zoo zij succedeert den lande zeer profijtelijk zijn zal, en in het Cort verhael van Is. Massa in 1612 uitgekomen, wordt er gesproken van een klein schipsken van Isaäc Lemaire, hetwelk dit jaar (1612) *wederom* nabij Nova Zemla was geweest.

Een andere togt, tot hiertoe evenzeer naauwelijks bekend, maar waarover het Rijks-Archief vrij volledige en hoogst belangrijke berigten bezit, is die, welke ten gevolge van de voorstellen van twee personen, Ernst van de Walle en Pieter Aerts, de jonge, in de jaren 1611 en 1612 namens de Staten-Generaal ondernomen werd, op gezag en op kosten van de admiraliteit van Amsterdam. Na langdurige beraadslagingen, waarin ook Petrus Plancius en Jan Huyghen van Linschoten gehoord werden en nadat met groote zorgvuldigheid, na een

[1] Beschrijving van der Samoyedenland in Tartarye uit de Russische tale overgezet a° 1609. Amsterdam Hessel Gerrits 1612. (Bibliot. Duncaniana) waarachter ook te vinden is: Cort verhael van de wegen en rivieren uit Moscovia Oostwaarts (door Is. Massa).

voor Plancius afgelegd examen, bekwame stuurlieden en matrozen waren aangenomen, rustte de admiraliteit twee schepen uit, de Kraen en de Vos genaamd, onder het bevel van Jan Cornelisz May, als superintendent, Simon Willemsz Cat, als schipper, Jan Cornelisz Mes en Pieter Fransz als stuurlieden, terwijl de eerste aanleggers van de Walle en Pieter Aerts als scheepsraden in dienst van den lande werden aangenomen. Volgens het berigtschrift van de admiraliteit, was vooreerst het doel der reize, het zoeken van een doortogt door de straat van Anian, vervolgens in geval die doortogt het eerste jaar niet mogt worden gevonden, alsdan eene plaats op te zoeken, geschikt om te overwinteren, en zoo beoosten de Pool, de straat niet ware te bereiken, alsdan te trachten bewesten de noordpool door straat Davis te geraken en te gelijker tijd naauwkeurig acht te geven op die plaatsen, welke blijken zouden geschikt te zijn, om aldaar van wege den Staat forten of kolonien te vestigen. Zonder twijfel was dit laatste gedeelte van het berigtschrift een gevolg van de pogingen, welke de Engelschen en Franschen sedert eenige jaren hadden aangewend om op de kusten van Noord-Amerika zich te vestigen.

Op den 28 Maart 1611 nam de togt een aanvang. May spreidde op die reize eene buitengewone kunde en volharding ten toon, waarin hij door de overige bevelhebbers en zeelieden met groote trouw werd ondersteund. Van de maand Mei tot September zwierf May met zijne beide schepen tusschen Spitsbergen en Nova Zemla en bereikte eene breedte van ruim 76 graden; doch kon nimmer door het ijs heen breken. Alstoen besloot hij westelijk te zeilen naar Noord-Amerika en overwinterde op de kusten van Nova Francia. Aldaar aangekomen bleef hij niet werkeloos, maar ontdekte de kust tusschen den 46° en 42° 30′ NBr. Hij landde op verschillende punten, en bij eene dier landingen werd Pieter Aerts door de inboorlingen vermoord. Op den 20 Februarij 1612 besloot May en zijn scheepsraad, dat het schip de Kraan nog gedurende eenigen tijd op de kust van Nova Francia zou blijven, maar dat hij met de Vos nogmaals den noordelijken doortogt zou gaan opzoeken.

Met nieuwen moed en krachtsinspanning volbragt hij dien togt tot

den 11 Augustus, doch met geen beteren uitslag dan in het voorgaande jaar. Hij bevond, dat de winter van 1611 op 1612 de strengste in die oorden geweest was, welke de kustbewoners zich konden herinneren. Meermalen geraakte hij met zijn schip in het ijs bekneld en hij zelf met de zijnen in groot levensgevaar. Tot op eene breedte van 76° graden steeg hij langs de ijskusten van Nova Zemla, zeilde langs den ijszoom oostwaarts en terug westwaarts en bevond, dat de zee tusschen Spitsbergen en Nova Zemla dit jaar geheel met ijs was overdekt. Aan het vinden van een doortogt scheen dus niet te denken en hij keerde in de maand September naar het vaderland terug.[1] In het volgende jaar 1613, werd er nogmaals eene poging gewaagd, om bij noorden om den weg naar China te vinden, toen Jonas Witsen, raad en oud-schepen van Amsterdam en Simon Willemsz Nooms, met dat doel, het schip de Vos, van de admiraliteit van Amsterdam aankochten. Omtrent de uitkomst dier onderneming worden geene berigten aangetroffen; doch het is hoogst waarschijnlijk, dat deze expeditie in verband heeft gestaan met de toenmaals ingestelde onderzoekingen op de kusten van Amerika.[2] Het varen in de noordelijke zeeën nam intusschen meer en meer toe. De visscherij en walvischvangst op de kust van Spitsbergen was in 1613 van dat gewigt geworden, dat toen door de Engelschen aan onze zeelieden aldaar geweld werd aangedaan, in het volgende jaar de Noordsche of Spitsbergsche Compagnie zich vestigde en de admiraliteit van Amsterdam eene vloot van acht schepen, onder den kapitein Hillebrant Gerbrantsz. Quast, werd uitgezonden, ter verdediging van de Nederlandsche belangen in de noordsche wateren. Het slaan van walvisschen en robben lokte de Nederlandsche sche-

---

[1] Het journaal van deze reis bevindt zich op het R. A. Het is in vele opzigten hoogst merkwaardig. De heer Murphy, onlangs gezant der Ver. Staten bij het Nederl. hof, liet er een afschrift van maken, en heeft het voornemen, dit reisjournaal met inleiding en aanteekeningen voorzien, in het licht te geven. Het verdient opmerking dat het Jan Mayen eiland, hetwelk volgens Bennet en van Wijk in 1611 zou zijn ontdekt, in dit journaal niet genoemd wordt.

[2] Resol. admir. Amsterd. 27 Maart 1613.

pen niet alleen naar Spitsbergen, maar ook naar de zeeën van Noord-Amerika. Daartoe in staat gesteld door zijne handelsbetrekkingen in de zuidelijke havens van Frankrijk en de Baskische provincien, rustte Balthazar de Moucheron met Cornelis Meunicx reeds in 1597 een schip uit om « te visschen te varen naar Terra Nova » [1], terwijl uit andere bescheiden op het Rijks-Archief blijkt, dat omstreeks 1614 onze zeelieden Straat Davis, Groenland en welligt ook de in 1611 nieuw gevonden Hudsonsbaai bezochten en in kaart bragten [2].

Ik heb reeds te veel uitbreiding gegeven aan mijne mededeelingen omtrent de togten der Nederlanders naar het Noorden, en ik heb mijn doel, het aanwijzen van de ontwikkeling der Nederlandsche scheepvaart vóór en tijdens de eerste ondernemingen op Oost-Indie, voor zoo verre het de noordsche togten betreft, reeds eenigermate voorbijgestreefd. Ik liet mij daartoe verleiden, omdat het minder algemeen bekend is, wat door onze zeelieden gedurende de eerste jaren na Barendsz in de hoognoordelijke streken is verrigt en omdat de uitstekende volharding, stoutmoedigheid, schranderheid en kennis dezer lieden mij boeide aan een tijdperk, waarin

---

[1] Resol. Zeeland 28 Maart 1597.

[2] Er bevond zich namelijk op het R.-A. een fragment van eene uitnemend fraai geteekende kaart, welke tot titel heeft: *Nieuwe pascaerte van Yslant, Fretum Davids ende de Landen, daerby Westen mitsgaders de nieuwe straat* en *de nieuwe zee genaemt* Mare Christiane. *Beschreven ende byeen vergaert en driemaal selfs bezeylt* door *Meester Joris Carolus, stuerman ende Caertschryver tot Enchhuyzen in den jare* 1626. Nu blijkt uit een zeldzaam kaartboek van dienzelfden Joris Carolus, *dat hij in* 1614 *zoo verre om de Noord is geweest, tot op* 83 *graden*, gelijk hij verhaalt op pag. 147, in zijn *Nieuw vermeerde licht genaemt de sleutel van 't tresoor, spiegel, gesicht ende vierighe colom des grooten zeevaarts. Amsterdam by Jan Janssen, op 't water in de paskaert anno* 1634, waarin o. a. twee zeer belangrijke kaarten „met een cort verhael van de coerssen en de streckingen van Hitlandt naer Ysland ende van daer naer Fretum Davids ofte het promontorium van 't oude Groenlandt nu ghenaemt Statenhoeck" (met de omliggende vaarwaters). Omtrent reizen nog later, o. a. tusschen 1623 en 1625 in het hooge Noorden van Europa en Amerika volvoerd, vindt men hoogst merkwaardige berigten bij Wassenaer, Historisch Verhaal, Junij 1624, Dec. 1624, April en Julij 1625.

met de meeste eenvoud en zonder eenig vertoon van ijdelheid, in verlaten en eenzame zeeën, de grootste daden van zelfopoffering zijn verrigt of ontdekkingen en waarnemingen gedaan, welke in verschillende opzigten voor zeevaart en wetenschappen nuttig zijn geweest.

§ 2. *De opkomst en ontwikkeling van de vaart der Nederlanders naar de westkust van Afrika en naar Amerika.*

Gelijk uit de eerste togten naar de Witte Zee, het zoeken naar de noordoost-passage is ontstaan, gaf dat onderzoek, zoo als wij gezien hebben, op zijne beurt weder aanleiding dat de weg naar China ook ten noord-westen van de pool gezocht werd. Als een noodzakelijk gevolg van dit laatste streven moeten beschouwd worden de ontdekkingen van Hudson in 1609 en de verkenningen, welke J. C. May, in 1611 en 1612, op last der Algemeene Staten deed, op de kusten van Nova Francia. Het is toch niet zeer lang na die togten en ook naar aanleiding van andere meer toevallige omstandigheden, dat de plannen van kolonisatie in Noord-Amerika, welke men reeds zag doorstralen in de instructie, door de admiraliteit van Amsterdam in 1611 aan Jan Corn. May gegeven, een begin van uitvoering erlangden.

Ondanks de gewone geheimzinnigheid der Oost-Indische Compagnie, kon het verslag hetwelk Hudson van zijne reize had overgelegd niet onbekend blijven, toen sommige kooplieden, die tevens bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie waren, er gebruik van maakten en met anderen vereenigd, in 1610 een scheepje uitzonden naar de door Hudson ontdekte rivier.[1] Lang vóór dien tijd vindt men evenwel in de resolutiën van de Staten van Zeeland een berigt, waaruit men zou kunnen opmaken, dat men reeds veel vroeger uit die provincie op Noord-Amerika gevaren is. Zoo als wij gezien hebben, zond Moucheron, in het voorjaar van 1597, een schip naar Terre-Neuve. Onder dagteekening van 18 November 1595, vindt

[1] De Laet, Boek III, cap. 10, fol. 101.

men bovendien, dat de Staten van Zeeland vrijdom van uitgaand regt verleenden, voor eene partij lijnwaden, zijden, lakens, fluweelen, Neurenberger kramerijen enz., welke geladen waren in het schip de Zeeridder «gedestineerd op de noordkuste van Indië.» Welk land hiermede is bedoeld, is bij de onvolledigheid van het berigt moeijelijk uit te maken; doch het is niet onwaarschijnlijk, dat men in Zeeland het voorbeeld der Franschen en Engelschen heeft willen navolgen en handel drijven met de Indianen van Noord-Amerika.

Omstreeks denzelfden tijd, waarop sommige kooplieden ten gevolge van Hudson's berigten een scheepje uitreedden, verviel door een toeval de schipper Hendrick Christiaensz. van Cleef, wanneer wordt niet met zekerheid gemeld, op zijne terugreis uit West-Indie nabij de monding van de Hudsons-rivier. Toen hij in Nederland was aangekomen vereenigde deze schipper zich met twee anderen, Adriaen Block en Rijser genaamd en nu volvoerden zij te zamen eene reize naar den nieuw ontdekten stroom. De berigten, welke die zeelieden van hunne reize te huis bragten wekten de ondernemingsgeest van eenige kooplieden op, om twee schepen de Fortuin en de Tijger genaamd, onder bevel en leiding van Hendrick Christiaensz, Adr. Block en Rijser, uit te rusten. Anderen voegden zich bij die eerste reeders en in 1612 en 1613 liepen reeds 4 of 5 schepen uit Nederland naar deze aan de Nederlanders nog onbekende gewesten. Een ongeval, hetwelk aan het schip van Adr. Block overkwam, deed hem besluiten, een klein jagt, dat hij Onrust heette, op de kust van Noord-Amerika te bouwen. Met dit jagt werden nu weder meer Zuidwaarts nieuwe verkenningen gedaan.

De Staten-Generaal hadden intusschen in den jare 1614 het bekende plakkaat uitgevaardigd, waarbij aan hen, die eenige nieuwe passagien, havenen, landen of plaatsen zullen ontdekken, een monopolie werd toegekend voor 4 reizen op zoodanige nieuw ontdekte plaatsen. Naar aanleiding van dat plakkaat werd al spoedig door de reeders der vijf uitgezonden schepen uitsluitend octrooi

voor hunne ontdekkingen aangevraagd, hetwelk hun dan ook den 11 Oct. 1614 verleend werd voor vier reizen, te doen binnen drie jaren, op de kusten van Noord-Amerika, tusschen 40 en 45° NBrte.

De vereeniging van kooplieden, welke dat octrooi verkreeg, noemde zich de Compagnie van Nieuw-Nederland en stichtte het fort Nassau ongeveer ter plaatse, waar men nu Albany aantreft en het fort op Manhattan, hetwelk de eerste grond was voor Nieuw-Amsterdam. Zij liet het hierbij niet berusten, maar naauwelijks twee jaren later, toen haar de nadere verkenningen door het jagt Onrust gedaan, bekend waren, verzocht zij uitbreiding van haar octrooi. Op den 18 Aug. 1616 deden dezelfde kooplieden aanvrage, « dat hun ook de uitsluitende vaart mogt verleend worden op zeker » land, baai met drie rivieren, liggende op de hoogte van 38 tot » 40 graden, » als breeder te zien was op eene figuratieve kaart [1], bij hun verzoek gevoegd. Dit land was naar hun voorgeven *ontdekt* door « een cleyn jachtgen van omtrent 8 lasten, genaemt Onrust, daer schipper op was Cornelis Hendricx van Munnickendam, welk jachtgen zij remonstranten aldaer in 't landt hadden laten timmeren, en met den voors. Cornelise Hendrickz in de voorsz. landen den tyt van drye jaeren hadden geëmployeerd. » Maar de Staten-Generaal, hetzij dat zij dit niet als eene ontdekking beschouwden, hetzij omdat zij verder strekkende inzigten hadden, weigerden dit nieuwe monopolie te verleenen.

Met den eersten Januarij 1616 eindigde het eerst verleende octrooi van de Compagnie van Nieuw-Nederland. De vaart en de handel op Manhattes en de Zuid-Rivier (de Hudson en Delaware) bleven echter voortduren en namen zelfs toe, terwijl de Nederlanders zich beijverden om meerdere ontdekkingen te doen en met de volkstammen, meer binnenwaarts gevestigd, zich in betrekking te stellen, tot dat in 1621 de landen van Nieuw-Nederland onder het octrooi der West-Indische Compagnie werden begrepen [2].

---

[1] Deze kaart berust op het Rijks-Archief.

[2] Men raadplege inzonderheid over de eerste vaart op Noord-Amerika en de stichting van de kolonie van Nieuw-Nederland: Bijdragen tot de geschie-

Maar lange jaren vóór dat dit alles in het Noorden van Amerika geschiedde, hadden onze zeelieden reeds de zoogenaamde Spaansche of West-Indiën bezeild. Ik zal niet spreken van de pogingen, door zekeren Engelschen kapitein Butz in 1581 in het werk gesteld, om van de Staten van Holland te verkrijgen, dat voor hunne rekening een togt op de eilanden nabij Peru gelegen, wierd ondernomen [1], want hoewel de Staten de zaak rijpelijk overwogen en Prins Willem toonde, dat hij er belang in stelde, bleef die voorslag zonder gevolg en zou zij toch ook, zoo zij tot uitvoering ware gekomen, meer een op zich zelf staand oorlogs-feit dan eene Nederlandsche handels-onderneming geweest zijn [2].

De oudste geregelde vaart op de kusten van Amerika door onze zeelieden, is geweest de vaart op Brazilië. Deze was aan onze schippers en kooplieden veel vroeger bekend dan men zich gewoonlijk voorstelt. Reeds zeer vroeg, misschien reeds in de jaren tusschen 1570 en 1580, zeilden de Nederlandsche schepen in vrachtvaart op de kusten van Braziel. In gemeenschap met Portugesche huizen, dreven de Nederlanders grooten handel in artikelen van nijverheid op de steden Oporto en Viana. Het in- en uitgaand regt in die havens was lager dan ergens elders in Portugal of Spanje. Hierdoor ontstond eene soort van handel uit het vrije verkeer. De Portugezen toch maakten er gebruik van, om de goederen door de Nederlanders ingevoerd, ook weder met de Nederlandsche schepen

denis onzer kolonisatie in Noord-Amerika, door den heer Berg van Dussen Muilkerk, in de Gids, November 1848. Voorts Wassenaer, Hist. Verhael, April 1624, pag. 11 en Dec. 1624, pag. 84 en 85, en History of the State of New-York. bij John Romeyn Brodhead, London, Sampson Low. 1853, pag. 23—97, Resolutien Staten-Generaal van 27 Maart en 11 Oct. 1614 en 18 Aug. 1616, eindelijk ook de Laet, Beschrijving van West-Indie, Boek III.

[1] Men verstond toen ook onder Peru die landen, welke later den naam van Wilde Kust of Guyana droegen.

[2] Zie Berg van Dussen Muilkerk, in de Gids, Nov. 1848 t. a. p. en de Resolutien van de Staten van Holland, die aldaar naauwkeurig zijn aangehaald.

naar Brazilië uit te voeren. Zij werden aldaar in de havens toegelaten als Portugesche schepen, omdat zij onder de vlag van die natie of onder Spaansche handelsvlag en als varende voor rekening van Portugesche handelshuizen, uit Oporto en Viana waren uitgeklaard.

Zoodanige bedekte wijze van handel te drijven duurde geruimen tijd voort; eerst sedert den jare 1594 begon men hier te lande ook regtstreeks op Brazilië te varen [1]. Hieraan moet men toeschrijven, dat Petrus Plancius in eene memorie over de navigatie naar Oost-Indië, in 1599 geschreven, zeggen kon, dat de vaart naar Brazilië aan de Nederlandsche schippers genoegzaam bekend was om daar nog over te spreken. Even zoo verklaart het zich nu, hoe een stuurman van een der schepen van den admiraal van Neck, die in 1598 naar Oost-Indië op reis was, in zijn journaal kon opteekenen, dat hij toen voor de *zevende* maal onder de linie doorzeilde en hoe Brandt, in zijne Historie van Enkhuizen, als hij van de eerste togten naar Guinea spreekt, ter loops en zonder het als eene bijzonderheid te vermelden, kan verhalen, dat een ervaren zeeman van Enkhuizen, Barend Erickszoon genaamd, reeds in 1590 den koers naar Brazilië stelde.

Dat de Nederlanders reeds vroeg op Brazilië gevaren hebben, wordt nog nader bevestigd door de woorden van zeker octrooi, in 1592 door de Staten-Generaal aan Jacob Florisz. van Langeren verleend, in welk stuk gesproken wordt van « sommighe schepen die »alreede uyt dese landen gevaren syn tot Cabo de Fernabuco in »Brasiel, tot St. Thomé onder de Linie en Isola del Principe » [2].

De vaart op Brazilië is niet alleen merkwaardig om hare oudheid, zij is het ook, omdat zij door eene toevallige omstandigheid de aanleidende oorzaak werd van den winstgevenden handel en de vaart op de Westkust van Afrika. Dezelfde Barend Ericksz., dien wij zoo even noemden, verviel op eene reize naar Brazilië in 1590, door tegenwind en ongemak aan zijn vaartuig, op het eiland del Principe.

---

[1] Deductie, vervattende den oorspronck ende progres van de vaert en de handel op Brasil uyt dese Landen. Manuscript Rijks-Archief.

[2] Acteboek der Staten-Generaal, 1589—1602, fol. 62—63. Manuscr. R.-A.

Aldaar werd hij door eenige mannen van St. Thomé overvallen en gevangen naar dat eiland weggevoerd. Gedurende zijne gevangenschap geraakte Ericksz. in verstandhouding tot twee Fransche slaven, die hem wonderen vertelden van de Goudkust. In 1593 kwam Barend Ericksz. eindelijk weder behouden te Enkhuizen terug en vertelde aan eenige kooplieden van die stad, wat hij vernomen had. Zijne berigten vonden geloof en nu werd, onder beleid van Ericksz., te Enkhuizen een schip, bemand met 25 koppen en gewapend met eenig geschut, naar de Westkust van Afrika uitgereed. Na negen maanden keerde dit schip terug en bragt in 1594 eene partij goud, eenige lasten grein en eenige ponden olifants-tanden te Enkhuizen binnen [1]. Volgens andere berigten zou reeds in 1592 een vaartuigje uit Amsterdam, onder bevel van zekeren Simon Taey de kust van Guinea hebben bezocht. Ook vindt men van eenen Dirk Veldemuis, van Hoorn, gewaagd, die in 1593 eenen dergelijken togt ondernam, maar daarbij verongelukte, terwijl nog weder een ander schipper uit Medemblik, omstreeks dezen zelfden tijd de kust van Angola bezocht [2].

Barend Ericksz van Enkhuizen schijnt intussschen de man te zijn geweest, die aangemerkt moet worden, zoo niet als de eerste ondernemer van de vaart op Guinea, dan toch als de invloedrijkste persoon, die den grootsten aanstoot aan dien nieuwen tak van handel gegeven heeft en dien tot ontwikkeling heeft gebragt. Men vindt van hem opgeteekend, dat hij in de jaren 1612 en 1613 nog voortging met op Guinea's kusten te varen en den handel aldaar te drijven. De Staten van Holland verleenden al zeer spoedig vrijdom van uitgaande regten aan hen, die van deze nieuwe vaart gebruik maakten, welk voorbeeld in 1594 in Zeeland, op aanzoek van eenige reeders en kooplieden te Middelburg, gevolgd werd [3].

[1] G. Brandt, Historie van Enkhuizen. fol. 261.

[2] Brandt, Historie van Enkhuizen, fol. 261. Velius. Cronijck van Hoorn, fol. 270, en het zeldzame boek van Pieter de Marees, Beschryvinghe ende Historische verhael van 't Gout-Koninckryck van Guinea etc. Amsterdam bij Corn. Claesz, A°. 1602, fol. 41 en 105.

[3] Resol. admiraliteit Middelburg, 22 Aug. 1594.

In 1596 bezochten onze schippers ook de Rio de Gambia en werden aldaar door een der inlandsche opperhoofden op zijne wijze plegtig ontvangen. De beschrijving van de gansche Kust van Guinea, Manicongo enz., welke in datzelfde jaar 1596 door Paludanus achter het werk van Linschoten werd uitgegeven, vermeerderde de reeds verkregen kennis van deze kusten en spoorde tot nieuwe ondernemingen aan.

In Holland en Zeeland nam dan ook tusschen 1598 en 1600 de vaart op Guinea dagelijks toe. In Holland waren het Jonas Witsens, Hans Simonsz, Jacques de Velaer, Pieter de Hasselaer, Gerard Lubertsz, Jan Jacobs Melcknap, die men ook bij de Oost-Indische ondernemingen aantreft, in Zeeland Balthazar de Moucheron met zijne gewone handelsvrienden Pierre Lemoyne, Cornelis Meunicx of zijne mededingers ten Haeff en André de la Faille, welke van de vaart en handel op Guinea een ijverig gebruik maakten [1].

Het verkeer met de Westkust van Afrika gaf in Zeeland aanleiding tot eene niet onaardige bijzonderheid. In 1596 werden er te Middelburg met de schepen uit Guinea niet minder dan een honderdtal « mooren » of negers, zoo mannen als vrouwen aangebragt, die naar luid van de berigten, alle gedoopte Christenen waren. Het schijnt wel, dat er te Middelburg te dier tijde personen waren, die deze menschen als slaven wilden beschouwd hebben, ten minste de Middelburgsche burgemeester ten Haeff schijnt beducht geworden te zijn, dat men in Zeeland negerslaven wilde gaan houden. In de Staten-Vergadering van zijn gewest nam ten Haeff het woord op om te betoogen, dat deze negers « niet behoor»den bij iemand gehouden te worden of vercocht als slaven, maer »gestelt in heure vrye liberteyt sonder dat yemandt van derselver »eygendom behoort te pretenderen. » 's Mans bemoeijing in deze doet hem ongetwijfeld eere aan en hij zag die ook met goed gevolg

[1] Resol. admiraliteit Middelburg 16 Mei, 1 Julij 1598; 28 Julij, 14 Aug., 21 Aug., 4 Oct. 1599; 8 April 1600. Resol. Staten-Gener. o. a. 8 Dec. 1598 en 15 Mei 1599 en 26 Julij 1601.

bekroond, toen de Staten van Zeeland besloten, dat men « den »Sondaege naest commende in de Kercke sou doen vercondigen, »dat de voors. mooren den volgenden maendage bij de Magistraet »van Middelburg gestelt souden worden van wege de Heeren »Staten van Zeelandt in hunne natuerlycke Liberteyt mette »solempniteyt daertoe behoorende » [1]. Zoodat men in het jaar 1596 hier te lande het zeldzame schouwspel gehad heeft eener plegtige *manumissio vindictâ.*

Dat inmiddels de Portugezen van het kasteel del Mina allerlei pogingen in het werk stelden, om de onzen te benadeelen en zoo mogelijk van de kust te verjagen, behoeft naauwelijks te worden vermeld; desniettemin werd onzerzijds de handel op Guinea krachtig doorgezet.

Hetzelfde wat in dit tijdperk in andere handelstakken plaats vond, geschiedde ook weder bij den handel op Afrika. Men vereenigde zich namelijk in Compagnien, zoowel om des te beter tegen den algemeenen vijand bestand te zijn, als om door overeenstemming en zamenspanning nieuwe mededingers uit de vaart te houden. Zoo vereenigden zich in 1600 de Amsterdammers in ééne compagnie en omstreeks den jare 1607 waren op diezelfde wijze in éénc groote compagnie vereenigd, de verschillende reeders uit Dordrecht, Delft, Amsterdam en Rotterdam; nog slechts de Zeeuwen en een enkel Rotterdamsch huis bleven op zich zelven. De handel op Guinea en de bijliggende kusten, nam alzoo telken jare toe in belangrijkheid en omvang.

Het beste bewijs vindt men daarvan in eene « remonstrantie door »de gezamentlijke bewindhebbers en traffiquanten op de custe van »Guinea » bij den aanvang der onderhandelingen over de Trêves aan de Staten-Generaal aangeboden. In dat stuk wordt er op gewezen, hoe sedert 15 jaren over de 200 gequalificeerde schepen, zooals de reeders die noemden, naar de Westkust van Afrika waren vertrokken, waarop meer dan tienduizend zeevarenden waren gebruikt

[1] Resol. Staten van Zeeland, 15 November 1596.

en met welke, groote hoeveelheden van inlandsche manufacturen waren uitgevoerd, terwijl aan grondstoffen, ivoor, gommen, huiden als andere goederen meer was ingevoerd dan het binnenlandsch vertier behoefde, zoodat daarmede weder andere takken van handel werden gevoed. Bovendien werd er elk jaar over de tweeduizend ponden fijn goud hier te lande ingebragt, dat op de Munte van het land, volgens der Staten ordonnantie, tot munt geslagen werd [1]. De invloed, welken zoodanige uitvoer op de nijverheid en nering en zoo aanzienlijke invoer van goud op de geheele maatschappij moeten hebben uitgeoefend, zal zonder twijfel zeer merkbaar zijn geweest en de bekendheid, welke men nu daarvan uit de stukken verkrijgt, geeft aan den eersten handel op Guinea veel grooter beteekenis dan men daaraan tot hiertoe heeft toegekend.

Weinig minder belangrijk in de gevolgen voor de nijverheid en meer bijzonder voor de visscherijen hier te lande, was de ontdekking van zouthoudende eilanden in den grooten Oceaan. Sedert de belemmeringen, welke onze handel in de havens van Spanje en Portugal ondervond, was het zout van Setuval en San Lucar aanzienlijk in prijs gestegen en zelfs bij hooge prijzen schaars te verkrijgen. Groot was dus de verrassing en het voordeel, toen een Enkhuizer schipper op een eiland, ter hoogte van Canarie, het zout op het strand vond liggen en in 16 weken tijds eene volle lading te huis bragt. De behoefte aan zout dreef spoedig meerdere schepen naar dezen nieuw gevonden overvloed en stichtte de nieuwe vaart op de zoogenaamde Zoute-eilanden [2].

Gelijk de Hollanders en Zeeuwen den weg naar Brazilië door de Portugezen leerden kennen, zoo wisten zij de vaart en den handel op de Spaansche-Indien, van hunne vijanden, de Spanjaarden, af te zien. In de berigten ons door Linschoten verschaft, treft men telkens Nederlanders aan, die door de Portugezen in hunne handelszaken of op hunne schepen werden gebruikt. Hetzelfde had plaats bij de

---

1 Remonstrantie bovengenoemd. Manuscript Rijks-Archief. Bundel Guinea 1607, enz.

2 Brandt, Hist. van Enkhuizen. fol. 272.

Spanjaarden in den handel en de vaart op Amerika. Niet alleen, dat zij de Nederlanders als commiesen of supercarga's bezigden, maar zij gebruikten zelfs de Nederlandsche schepen, die in de havens van Spanje met arrest geslagen waren, in de vaart naar de Canarische en West-Indische eilanden. Dit had onder anderen ook plaats in de jaren 1590 en 1591, toen de in beslag genomen Nederlandsche schepen met de bemanning werden afgezonden om de zilvervloot van Terçeyra af te halen.

Hoogst onvoorzigtig was het zeker van de Spanjaarden om ten dien tijde aan onze Janmaats, zulke groote schatten te laten zien, want de Brabanders, Hollanders en Zeeuwen van die dagen, waren wakker genoeg om elk voordeel dat er te halen was, op te merken en na hunne bevrijding de verkregen ondervinding en kennis niet nutteloos te vergeten, maar veeleer om er zoo spoedig mogelijk een nuttig gebruik van te maken.

Zoodanige mannen waren een Linschoten, een Gerrit Dirksz China, een Houtman en meer anderen; niet minder behoorde daartoe een Willem Usselincx, op wien wij om zijne langdurige bemoeijingen met en zijnen invloed uitgeoefend op onzen West-Indischen handel, een oogenblik de aandacht meer bijzonder moeten vestigen.

Willem Usselincx werd in 1567 te Antwerpen geboren. Nog jong zijnde, schijnt hij naar Spanje te zijn vertrokken, ten minste volgens de berigten van hem zelven afkomstig, verbleef hij eenige jaren in Castilie, Portugal en de Açores en diende hij op twintigjarigen leeftijd, op een der Spaansche Gallioenen van de vloot, welke in 1587 onder den Markies de Santa Cruz van Lissabon naar Terçeyra stevende. Gedurende zijn verblijf onder de Spanjaarden schijnt hij er zich op te hebben toegelegd, om alles wat betrekking had tot handels- land- en volkenkennis der Spaansche Indien, zich eigen te maken.

Het is onzeker, wanneer hij in Nederland is teruggekeerd; doch waarschijnlijk had zijne terugkomst plaats omstreeks den jare 1591. Hij begon dadelijk met eenige leden der Regering, maar vooral de

kooplieden op het belang van den West-Indischen handel te wijzen. Van 1592 tot aan het begin van de onderhandelingen over de Trêves, arbeidde hij overmoeid om van de Staten-Generaal te verkrijgen, dat zij de oprigting eener groote algemeene West-Indische Compagnie, beschermd door een octrooi, in het leven zouden roepen. Hij maakte te dien einde onderscheidene ontwerpen, waarover hij met verschillende commissien uit de Staten-Generaal, der gewesten en uit de steden, bijeenkomsten had. De handelingen over de Tréves veroorzaakten stilstand in de zaak der oprigting van eene West-Indische Compagnie. Gedurende die onderhandelingen begreep hij, dat het beste was zich te wenden tot de tegenstanders van dezen wapenstilstand en betoogde hij aan Maurits, hoe nuttig het zijn zou, eene afwending in den oorlog te maken, door gewapenden handel en scheepvaart op Amerika in het leven te roepen, terwijl hij niet ophield, aan de gewestelijke Staten en aan de steden de noodzakelijkheid onder het oog te brengen, om bij het Bestand de vaart op West-Indie vrij te houden.

Toen de Trêves gesloten was hield iedereen zich stil en zoo deed ook Usselincx; maar niet langen tijd, want reeds in 1614 wist hij na oneindig veel moeite het zooverre te brengen, dat er op nieuw een ontwerp-octrooi voor eene West-Indische Compagnie in het leven werd geroepen. Ook dit ontwerp bleef zonder gevolg, niettegenstaande hij niet ophield breede en wijdloopige deductien bij de Staten in te leveren. Herhaaldelijk geeft Usselincx in zijne geschriften den advokaat van Holland van Oldenbarnevelt de schuld, dat de oprigting eener West-Indische Compagnie onder allerlei voorwendsels is tegengewerkt en de naijver der steden die, zoo als Wagenaer schrijft, « elk om 't zeerst de uitrusting » zochten naar zich te trekken, was zoo groot, dat men ligtelijk een » spaak in 't wiel kreeg. »

De hoofdreden, waarom de oprigting eener West-Indische Compagnie door Oldenbarnevelt en zijne partij werd tegengehouden lag daarin, dat deze tijdens de onderhandelingen over het Bestand vreesden, dat dit oorzaak zijn zou, waardoor de oorlog voort zou

duren en omdat eene invloedrijke partij hier te lande van oordeel was, dat de Oost-Indische Compagnie ook ten koste eener West-Indische in stand gehouden moest worden.

Met beter gevolg zag Usselincx zijne pogingen bekroond in de provincie Zeeland. Aldaar vreesde men den oorlog minder, integendeel hield men daar meer de zijde van Maurits en hoopte men meer voordeel bij den oorlog en in de gewesten van Amerika te zullen behalen.

Usselincx verkreeg, dat er in dat gewest alleen, op het ontwerp, dat hij te zamen had gesteld, voor meer dan 800,000 gulden werd geteekend. Daarop nam hij de zaak ook weder in Holland bij de hand, maar gelijk men weet, kwam de West Indische Compagnie eerst twee jaren na den dood van Oldenbarnevelt, in 1621 tot stand. Ook nu nog was Usselincx onvoldaan over de wijze, waarop het octrooi was uitgegeven en voorspelde hij, gelijk later ook bevestigd is geworden, dat het octrooi op den duur niet goed zou werken. De man die voor deze zaak zoo sterk en zoolang geijverd had, was intusschen in zijne zaken geheel verloopen en had daardoor sedert 1616 veel van zijnen vorigen invloed verloren. Usselincx had zich in der tijd diep gestoken in de droogmakerij van de Beemster en de Soetermeersche plassen. Vier of vijf jaren achteréén mislukte hem de oogst op zijne nieuwe gronden, hij nam geld op tegen hoogen interest, kon niet meer voldoen aan zijne geldelijke verpligtingen, werd door zijne schuldeischers of zoo hij zegt door zijne vervolgers aangegrepen en verloor door uitwinning 526 morgen lands, 8 huizen en veel vee in de Beemster, 80 morgen lands in de droogmakerij van Soetermeer en 6000 £ Vlaamsch aan aandeelen in de Oost Indische Compagnie. Sedert dien tegenspoed begon hij bij de Staten om belooning voor zijne moeite aan te dringen. In 1623 verwezen hem de Staten van Holland naar den Raad van XIX; maar tot dezen wilde hij zich niet wenden, omdat hij wel wist dat hij dáár niet veel zou verkrijgen. Nu vertrok hij naar Dantzig om als factoor van eenige kooplieden zich aldaar te vestigen. Op zijnen weg derwaarts, de steden Glückstad, Frederikstad en Gothenburg bezoekende, geraakte hij, door voordeelige aanbie-

dingen verleid, in dienst des Konings van Zweden. Gustaaf Adolf sloeg geloof aan de voordeelen, welke Usselincx hem voorspiegelde en rigtte bij acte van 14 Junij 1626 de Zuider-Compagnie op, tot den handel op de kusten van Afrika, Amerika, Azie en Terra Australis. Ook hiermede was Usselincx niet gelukkig, want het eerste schip, dat door deze Compagnie werd afgezonden, viel in handen der Spanjaarden en daarna verneemt men niets meer van de grootsche plannen dezer vereeniging.

Inmiddels was Usselincx, toen hij de verovering van de Zilvervloot door Piet Hein vernomen had, naar Nederland teruggekeerd, zoo als hij zegt om zijne raadgevingen aan te bieden omtrent het wel besteden van den veroverden buit; doch mij zij het vergund te vermoeden, dat hij ook terugkwam om te zien of hij bij het aanwezen van zoo veel schatten eindelijk niet eenige belooning erlangen kon; ten minste omtrent dezen tijd ziet men hem daarop meer nog dan vroeger aandringen. Ongeveer gelijktijdig met zijne terugkomst in 1629, waren de Keizerlijke troepen in de Veluwe binnengevallen en nu bewees hij den lande inderdaad eene dienst door te bewerken, dat een niet onaanzienlijk aantal troepen, dat voor Gustaaf-Adolf was aangeworven, in der Staten soldij overging en behulpzaam was bij de verovering van Wezel en 's Hertogenbosch. Hij reisde naar Duitschland om bij Gustaaf Adolf den overgang dezer troepen te regtvaardigen en had toen het ongeluk, op zijnen terugtogt in handen van het leger van Wallenstein te vallen. Hij geraakte echter uit dezen geenszins benijdenswaardigen toestand gelukkig spoedig weder los. De berigten omtrent de verdere lotgevallen van Usselincx van 1629 tot 1644 zijn schaarsch. Men weet daarvan niet anders, dan dat hij in Nederland vertoefde en vele moeite aanwendde om ook hier te lande de Zuider-Compagnie te bevorderen. Maar bij het eindigen van de eerste vier-en-twintig jaren van het octrooi der West-Indische Compagnie, omstreeks de jaren 1644 en 1645, begon hij op nieuw remonstrantien en vertoogen in te leveren, gepaard aan een vele malen herhaald verzoek om belooning of althans om in het bezit zijner uitgewonnen goederen te worden hersteld. De

laatste jaren van zijn ongelukkig leven bragt hij onrustig door, te midden van twistgedingen, remonstrantien en verzoekschriften, tot dat hij eindelijk, naar het schijnt in 1647, te 's Gravenhage op 80jarigen leeftijd moedeloos en armoedig overleed [1].

Zoodanig waren de bemoeijingen van een man, die, men moge ook niet alles voor goede munt aannemen wat hij ten voordeele van zich zelven en zijne geschriften zegt, merkwaardig was door de standvastigheid, hardnekkigheid zelfs, waarmede hij ruim 50 jaren lang geijverd heeft voor zijne eenmaal ontworpen plannen. Toegerust met velerlei begaafdheden, bezat hij onder andere hoedanigheden een opmerkzamen geest en eene groote gemakkelijkheid om zijne denkbeelden in geschrift te stellen. Hij had zich toegerust met eene grondige kennis van den West-Indischen handel en van het gebied der Spanjaarden in Amerika. Daarenboven heeft hij de vooral in zijnen tijd edele verdienste gehad van aan zijne tijdgenooten de gruwelen van den slavenhandel onder het oog te hebben gebragt. Toen hij zijne verkregen kennis van West-Indië aan anderen mededeelde, beoogde hij aanvankelijk zijn persoonlijk voordeel niet, maar was integendeel het bevorderen van de zaak des opstands en de verdediging van zijn geloof tegen den Koning van Spanje, het belang waarvoor hij ijverde. Eerst later toen hij door tegenwerking verbitterd was en nadat hij, die weleer een vermogend man was, tot armoede was vervallen, verloor hij zijne vroegere belangeloosheid; maar hoe weinigen zullen onder levensomstandigheden gelijk aan die van Usselincx, hun oorspronkelijk karakter vlekkeloos bewaren?

---

1) Deze bijzonderheden heb ik geput uit een aantal geschreven vertoogen van de hand van Usselincx, welke op het Rijks-Archief berusten en inzonderheid uit een vertoog van 3 October 1644; verder uit Resolutien van de Staten-Generaal passim o. a. 18 Oct. 1644 en 28 Febr. 1647; uit zeker *Sommier Verhaal van 't gene W. Usselincx aan de Ged. van Ho. Mo. Heeren Staten-Generaal heeft bewezen aangaande de W. Ind. Comp.*, gedrukt achter het octrooi der Zuider Compagnie van Gust. Adolf. in het 3de Deel van 1627—1628 van de *Bibliotheca Duncaniana;* vergeleken met het belangrijk artikel in de Gids, Nov. 1848 van den Heer Berg, reeds hiervoren aangehaald.

Usselincx blijft niettemin in onze handelsgeschiedenis een belangrijk persoon en zoo hij minder bekend dan anderen is gebleven, is dat welligt alleen daaraan toe te schrijven, dat hij in zijne plannen niet is geslaagd.

Mogt het ook al tot 1621 aanloopen, eer de Algemeene geoctroijeerde West-Indische Compagnie tot stand kwam, hetgeen Usselincx van den handel op Amerika reeds kort na zijne terugkomst hier te lande, aan de kooplieden verhaalde, hetgeen men hoorde van de togten der Engelschen, hetgeen uit het werk van Linschoten nog meer algemeen bekend werd; dit alles te zamen had de uitwerking, dat vele ondernemende lieden, op eigen krachten vertrouwende, de handen aan het werk sloegen.

Onder de eersten, die de togten op de Spaansche-Indien aanvangen, treffen wij weder Balthazar de Moucheron aan [1]. Deze verkreeg reeds op den 11 Maart 1595 van de Staten van Zeeland vrijdom van Convoyen voor de goederen, welke hij voornemens was naar de Spaansche-Indien te verzenden met een schip, onder bevel van kapitein Gilles van Doornhoven [2], dat hoogstwaarschijnlijk hetzelfde vaartuig is, waarvan van Meteren verhaalt, dat het in vier maanden tijds gevaren is naar het eiland La Margarita en met behouden reize van daar is teruggekeerd. In het volgende jaar rustten wederom eenige kooplieden in Zeeland schepen uit naar de West-Indien, onder welke vermoedelijk ook de Moucheron en Adriaan Hendriks ten Haeff geweest zijn.

Gelijktijdig met deze Zeeuwen opende in 1595, Johan Cornelis Korff, met zijne «consoorten cooplieden, respective woonende binnen Haarlem, Amsterdam, Middelburg en Delft,» de vaart naar de West-Indien, en deden zij eene poging om handel te drijven op

---

1) Bij Hartsinck, Beschrijving van Guyana, Deel I, Hoofdst. 21 vindt men vermeld, dat reeds in 1580 Nederlandsche schepen op de Wilde kust voeren, maar dat berigt is niet juist en vloeit voort uit eene verkeerde opvatting van hetgeen de Laet zegt in zijne beschrijving van West-Indië 15 boek, 21 Cap. fol. 591.

2) Resol. Staten van Zeeland 11 Maart 1559, fol. 53, en van Meteren 1595, fol. 357.

St. Domingo, op het eiland Hispaniola; doch deze ondervonden weinig voorspoed, want de Engelsche vrijbuiter, kapitein West, nam hun schip en bragt het als prijs in Engeland binnen.

Op het einde van den jare 1596 begon ook in Rotterdam het denkbeeld levendig te worden, om het voorbeeld, dat in Zeeland en Amsterdam gegeven was, na te volgen. Aldaar vatten Hendrik Anthonisz Wissel en Pieter van der Hagen en Comp. het voornemen op, om een togt te laten doen naar St. Domingo, Portorico en andere havens van West-Indien, terwijl zij in verband daarmede voorstelden, Oost-Indien te doen bezoeken. Met dat doel rustten zij 4 schepen uit, de St. Jacob, de St. Pieter, de Zwarte Leeuw en de drye Coningen, welke zij bemannen wilden met Spanjaarden en Portugezen, « ten aansien dat in de voors. quartieren egeene andere » nacien mogen handelen. » Aan Melchior van den Kerckhove werd het bevel opgedragen, die onder goedkeuring van de Staten-Generaal, met eene commissie van Maurits voorzien werd. [1]

Een ander handelshuis van Rotterdam, dat van den bekenden koopman en bankier Hans van der Veken, geldschieter van Koningen en Vorsten en van 'slands Staten, door wiens bemiddeling later het Cartel van uitlevering met Mendoza gesloten werd en die eenigermate in Holland was, wat de Függers in Duitschland waren, rustte in 1597 een schip uit, genaamd de Roode Leeuw, met een jagt, « bemand met Duytsche en andere nacien, » om onder bevel van Jacob Hendricxz van Amsterdam, op de kusten van Guinea, Peru (Guyana) en de West-Indien, te handelen en te « negocieren. » [2] Eene vereeniging van kooplieden te Amsterdam, met Gerrit Bicker aan

[1] Zie over deze Compagnie, Resol. Staten-Generaal 23 Nov. 1596, 24 Jan., 1 Febr., 21 Mei, 5 Julij 1597 en Lias Lopende Brieven, 1 Febr. 1597, 5 Julij 1597. Zie over Hendrick Anthonisz Wissel en zijne uitgebreide plannen tot oprigting van banken in Nederland, P. Bor, deel III, uitgave van 1679, 30e boek, fol. 772 en Resol. Holland 22 Junij, 4 Julij, 17 Julij, 14 Dec. 1598, 18 Dec. 1599. H. A. Wissel is eene niet onaardige verschijning in onze handelsgeschiedenis; hij geraakte eindelijk op de voorpoorte te 's Hage gevangen.

[2] Resol. Staten-Generaal, 24 Maart 1597.

het hoofd, wendde zich nu ook op den 3 September 1597 tot de vergadering der Staten-Generaal, om vrijdom van in- en uitgaande konvoyen en licenten «voor twee volle reizen met twee schepen op zekere kusten en havens van Amerika.»

Het verzoek werd toegestaan; de reis werd volvoerd. Bicker deed in October 1599 verslag van hetgeen op dien togt had plaats gevonden. Evenzoo werden in datzelfde jaar 1597 nog twee andere schepen, de groote en de cleene Sphaera Mundi « naar Guyana in « het Coninckrijcke van Peru,» uitgezonden, die insgelijks na een tijdsverloop van nog geen twee jaren terugkeerden en van welke de reeders het schriftelijk rapport en de kaarten in handen der Staten-Generaal overleverden. Van deze verslagen en kaarten is ongelukkig niets anders dan de korte vermelding in der Staten notulen tot ons gekomen [1].

Nog weder anderen, Laurens Bicker en Pieter Gerritz Ruytenburch waagden in het nu volgende jaar 1598 eene nieuwe onderneming op Amerika. Hier was een der reeders, namelijk Laurens Bicker, tevens zelf bevelhebber, met Cornelis Heemskerk nevens hem. Voor deze reederij vertrokken op den 4 Augustus 1598 twee schepen, de Gouden en de Zilveren wereld, welke achtervolgens de kust van Guinea, de Rio de la Plata, Buenos Ayres en eindelijk Brazilie bezochten. Zij maakten echter eene slechte reis, want de schepen geraakten van elkander en de Zilveren wereld verloor zooveel volks, dat het ten laatste door zwakheid der overgebleven bemanning bij de baai de Todos los Sanctos, in handen der Portugezen viel. Terwijl het zeevolk hier in gevangenschap verkeerde, verscheen een smaldeel uit de vloot van den admiraal van der Does op de reede, verbrandde aldaar eenige schepen en daaronder ook het Amsterdamsche schip, dat door de Portugezen was prijs gemaakt. — Eindelijk werden door het mede-

---

[1] Resol. Staten-Generaal 3 Sept., 15 Dec. 1597 en 11 Aug. en 19 Oct. 1599. Over de schepen de groote en kleine Sphaera Mundi, vindt men eenige berigten in het hier na te vermelden manuscript-journaal van den commies Cabeliau.

doogen van den vijandelijken Gouverneur eenigen der Nederlanders ontslagen, die eerst in 1601 behouden te Amsterdam terug kwamen [1]. De tegenspoed van den eenen, kon den anderen handelaar niet weêrhouden, want eene Amsterdamsche vereeniging onder de firma van Pieter Dirksz Wesselaar en Frans Hendriksz Delgens rustte op het einde van 1598 drie schepen uit naar Amerika en West-Indie, terwijl bijna op denzelfden tijd Jonas Witsen en Hans Simonsz een schip van 130 lasten volladen naar de kusten van Guyana uitzonden [2].

Het jaar werd besloten met de terugkomst uit Guyana van het schip, de Zeeridder van 80 last, schipper Jacob Cornelisz Oom, die op den 28 Dec. 1598 het anker voor Middelburg liet vallen. Belangrijker dan alle voorgaande is voor ons de reis van dit schip, omdat het verslag van dien togt door den Commies-Generaal dezer onderneming, A. Cabeliau, bij de Staten-Generaal uitgebragt, onder zoovelen alleen voor ons is bewaard gebleven.

Op den 3 December 1597 waren de schepen de Zeeridder en de Jonas uit den Briel vertrokken; zij zeilden eerst naar de Canarische eilanden en van daar de Zeeridder alleen, naar Amerika, aan welks kusten het in de eerste helft van Februarij 1598, ongeveer op 5° NBrdte. aanlandde. Volgens het verslag van Cabeliau verkende of onderzocht hij met zijn schip niet minder dan vier-en-twintig rivieren en stroomen, onder welker namen men die van de Oyapoco, Marowyne, Cayenne, Suriname, Coppename, Corentyn en de Orenoque opmerkt, zoodat hij bijkans de geheele kust van Guyana heeft bezeild. Hij handelde op meer dan ééne plaats met de Indianen, die hij goed behandelde en aan wie hij zoodanig vertrouwen wist in te boezemen, dat er verscheidene aan boord kwamen en zelfs twee hunner uit vrijen wil met de schepen mede-

---

[1] Resol. Staten-Generaal 25 Junij 1598. Van deze reis bestaat eene beschrijving in een zeldzaam boekje, 4°. oblong, getiteld: Journael oft Daghelicx register van de voyagie na Rio de Plata, ghedaen met het schip ghenoemt de Silveren werelt, hetwelck onder 't admiraelschap van Laurens Bicker, onder het bevel van Cornelis van Heemskerck de custen van Guinea besocht hebbende etc., beschreven door Hendrick Ottsen. Amsterdam, Cornelis Claesz. 1603.

[2] Resol. Staten-Generaal, 30 Oct. en 16 Nov. 1598.

voeren. Nog andere Nederlandsche schepen bevonden zich gelijktijdig op deze kusten, als twee uit Amsterdam, op welke als schippers voeren een Dirk Jansz Roomschkerk en Wouter Syverts, die evenwel spoedig het vasteland verlieten om naar het eiland La Margarita te verzeilen. Op den 13 Junij ontmoette Cabeliau ook de door ons reeds genoemde schepen, de groote en de kleine Sphaera Mundi. Hij maakte admiraalschap met de bevelhebbers van deze bodems en nu vereenigd, zetten zij van Cayenne den togt verder voort en onderzochten eindelijk ook te zamen de rivier Orenoque, opwaarts tot aan het Spaansche fort St. Thomas, op de grenzen van Venezuela gelegen en van daar verder nog een eind weegs de rivier Caroni op, welke zich in de Orenoque uitstort. Na dezen togt, waarop zij ook met de Spanjaarden in vreedzame betrekkingen waren geweest, verlieten zij Guyana op den 1 September en zeilden zij naar het eiland Trinidad, alwaar zij eenen niet onvoordeeligen handel dreven, door hunne nog overige lading geheel aan de Spanjaarden te verkoopen. De schepen keerden vervolgens naar het vaderland terug, grootendeels beladen met soorten van Brazielhout, met Tabak en velerlei onbekende droogerijen [1]. Cabeliau deed in het begin van 1599 aan de Staten-Generaal verslag van zijne reize; de berigten daarover door hem medegedeeld, waren in eenvoudigen vorm vervat; hij wist niets te vertellen van Amazonen, die met uitzondering van een korten tijd des jaars, altijd tegen het mannelijk geslacht ten strijde trokken, noch van een menschenras zonder hoofd, dat de oogen, neus en mond in de borstholte geplaatst had. Van al die middeneeuwsche sprookjes schijnt onze

---

[1] Verclaringe van de onbekende en de onbeseylde voiage van America beginnende van de riviere Amasonis tot het eylant van de Trinidad toe. Manuscript Rijks-Archief, N°. I der hierachter gedrukte stukken. Ook heb ik nog in het Oud-West-Indische Archief gevonden, twee niet onaardig geteekende kaartjes: het ééne van de kust van Guyana tusschen de rivieren Cauwo en Marowyne, inzonderheid van de monding der R. Cayenne; het andere van het eiland Trinidad. Beide kaartjes zijn door dezelfde hand geteekend en het eene is gemerkt 1598. Welligt zijn deze kaartjes op bovengenoemde ontdekkings-reis vervaardigd en zijn zij dezelfde, waarvan de Laet spreekt op fol. 568 van zijne beschrijving van West-Indië. Zij behooren tot de vroegste geteekende zeekaarten, welke op het R. Archief aanwezig zijn.

eenvoudige Nederlander niets te hebben vernomen; zijne verhalen zijn dan ook minder wonderdadig, maar zeker geloofwaardiger dan de fabelen, welke zijn tijdgenoot Laurens Keymis, in het Journaal zijner reize van 1596 aan zijne lezers opdischt. Integendeel het verhaal van Cabeliau bevat menige belangrijke aanwijzing voor de kennis van het land en de bevolking van Guyana in deze vroegere tijden.

Dezelfde ondernemingsgeest, welke door bijzondere personen werd aan den dag gelegd, bezielde ook het Landsbestuur. Door gevoel van eigen krachten stout geworden, beraadslaagden Zeelands Staten reeds in 1594 over eenen voorslag van Maurits, om eenige wel toegeruste oorlogsschepen naar Peru of Nieuw Spanje, onder het bevel van Justinus van Nassau, uit te zenden en zoo dit vermetele plan al niet ten uitvoer is gebragt, de vermeestering van Cadix door Engelands en Neêrlands verbondene vloten, toonde in 1596, dat in de Vereenigde Gewesten ook de Regering niet schroomde, den vijand in zijne eigene havens op te zoeken.

Het welgelukken van dezen togt naar Cadix, de zucht om de Spanjaarden van onze kust verwijderd te houden en de begeerte der Regering, maar vooral der kooplieden, om de door het laatste arrest en verbod van handel geleden schade op Spanje's galjoenen en Portugals rijke kraaken te verhalen, deden drie jaren later de Staten-Generaal besluiten, om eene magtige vloot onder den Admiraal van der Does in zee te zenden en gelijktijdig aan alle beschadigde kooplieden, die zulks zouden begeeren, brieven van marque of represaille op Spanje uit te reiken.

Het eerste wat men met deze uitrusting op het oog had, was de vernieling van de Spaansche vloot voor de Corunha en zoo dit niet of niet geheel mogt gelukken, als dan ten minste de aankomst van de zilvervloot in Spanje te belemmeren of eenig gebied des Konings buiten Europa aan te tasten. Men had meer bijzonder het oog gevestigd op het eiland St. Thomé, over welks vermeestering, in bezit name en beheer, de Staten in Maart 1599 in het geheim eenige voorafgaande plannen met Pieter van der Hagen

en Balthazar de Moucheron ontwierpen. De Moucheron hoopte van deze gelegenheid gebruik te kunnen maken om op het eiland St. Thomé vergoeding te vinden voor zijnen mislukten aanslag op het eiland del Principe [1].

Op den 15 Mei 1599 stak de vloot in zee, vergezeld of gevolgd door een grooten nasleep van gewapende koopvaardijschepen, van welke de reeders en gezagvoerders van begeerte blaakten, om door een ruim gebruik van het regt van schâverhaling, een rijken buit op Spanjaard en Portugees te behalen.

De kooplieden, die men tot hiertoe het meest zag wagen, waren nu ook weêr de stoutste reeders. Onder hen treft men aan, Hans van der Veken, Cornelis Matelief, Nicolaas Gruel, Pieter van der Hagen, Balthazar de Moucheron, Frederik l'Hermite en meer anderen, en zelfs Maurits schijnt niet vreemd aan die reederijen te zijn gebleven [2]. Het gebied over die schepen voeren mannen als een Melchior van den Kerckhoven en zoo al bij sommigen dier bevelhebbers het geweten op het punt van buithalen en prijzen maken, wat ruim moge zijn geweest, aan niemand hunner ontbrak stoutmoedigheid en zij kenden geene andere vrees dan dat de vijand hun ontkomen zou.

De admiraal van der Does kwam intusschen welhaast voor de Corunha; maar vond den vijand aldaar te sterk toegerust om met voordeel te worden aangetast. Nu stak de vloot naar de Kanarische eilanden over, waar eene landing met groote dapperheid volvoerd, het kasteel de Palma vermeesterd en de steden Allegona en

---

[1] Zie over de expeditie naar Isola del Principe, Hoofdstuk III, § 3.
Over de plannen op St. Thomé, welke tot hiertoe onbekend waren, bestaat op het Rijks-archief een ontwerp, getiteld: Conditien van wege de HH. Staten en Z. Exc. ter eenre, en Pieter van der Hagen en syne compagnie, mitgaders Balthazar de Moucheron ter andere syde op 't behagen van Syn Exc. beraemt den 25 Martii 1599. In de notulen der Staten-Generaal vindt men van deze conditien niets bepaalds vermeld, wel wordt er op gedoeld in de Resol. van 25 Maart 1599, alwahr gesproken wordt van seker exploict, voorgenomen met kennisse der admiraliteit.

[2] Notulen van de admiraliteit Middelburg o. a. 27 Mei 1600. 12 Junij, 23 Dec., 3 Maart, 1 en 23 Aug., 30 Aug. 1600.

Gomera vernield werden. Nadat de admiraal de helft zijner scheepsmagt naar het vaderland had teruggezonden, zeilde hij met de andere helft langs de kust van Afrika, tastte het eiland St. Thomé aan, hetwelk hij bemagtigde, waarvan hij den gouverneur gevangen nam, de stad en sterkten vernielde en uitplunderde en waar een rijke buit behaald werd. Het moorddadig klimaat en gebrek aan onthouding veroorzaakten echter onder het scheepsvolk eene kwaadaardige ziekte, die ook van der Does aangreep en waaraan hij bezweek. Men trachtte nu nog wel volgens de gemaakte plannen, zich op St. Thomé te vestigen en te versterken, maar het werd ondoenlijk bevonden, en de vloot moest huiswaarts keeren, met uitzondering van een klein smaldeel, dat nog eenige strooptogten op de kusten van Brazilië ondernam. Ook de gewapende koopvaarders keerden allengs in den loop van 1600, de meesten rijk volladen terug en hiermede liep eene onderneming ten einde, die wel niet aan de groote verwachtingen, welke men er van gekoesterd had, beantwoordde en zeker meer gekost heeft dan zij aan den Staat buitgelden heeft opgebragt, maar door welke toch de Republiek als Zeemogendheid voor het eerst hare vloot op den grooten Oceaan vertoonde.

De zeekrijg die in dit jaar met niet minder dan drie en zeventig zeilen was gevoerd, belette niet, dat de eens ontloken handelsvaart bleef voortbloeijen.

Wederom zond van der Veken, nu vereenigd met den Zeeuwschen koopman Hesse, een schip van 100 lasten onder eenen Cornelisz Marinusz naar Amerika, terwijl de Middelburgsche burgemeester Adriaan Hendriksz ten Haeff, ook dit jaar nogmaals twee schepen derwaarts uitrustte. Nog andere Zeeuwsche kooplieden met name van Peere (van de Perre?) van Rhee, de Moor, Lampsins, de Vries en van Hoorn, vindt men genoemd als omstreeks dezen tijd of weinig later insgelijks de kust van Guyana en de daarbij gelegen eilanden te hebben doen bezeilen. Het is zelfs hoogst waarschijnlijk, dat men in deze jaren getracht heeft zich omtrent Cayenne te vestigen, want hoewel er op het Rijks-archief geene geschreven bewijsstukken bestaan, die dat vermoeden regtvaardigen, zoo be-

rust daar evenwel eene zeer oude geschetste kaart van de rivier Cayenne, waarop nederzettingen met bijgevoegde namen van Hollandsche agenten zijn afgebeeld. Pieter de Hasselaer, Reynier Pauw, Hendrik Buyck, de eerste aanleggers van de vaart op Oost-Indie, die reeds sedert 1597 op de nieuwe wereld hadden uitgereed, vroegen nu nogmaals paspoort voor hun schip de St. Franciscus, dat zij onder bevel van den kapitein Pieter Oest «een inwoonder van Brasiel», gelijk zij zeiden, naar dat land en omliggende kusten bestemd hadden [1].

Ook Haarlem bleef deelnemen aan den West-Indischen handel; Jan van Penen, Gerrit Dirckz de Vries c. s., kooplieden van die stad, rustten een schip uit om de rivieren Wyapoco en Orenoque in Guyana te verkennen en onderzoek te doen « naar zekeren mineraalsteen door Jacob Adriaensz Stierman tot Haarlem » van daar medegebragt [2]. Van Isaäc Lemaire, die ongetwijfeld wel vroeger op Amerika zal gehandeld hebben, vindt men eerst in 1600 vermeld, dat hij een vaartuig van 150 lasten naar de Spaansch-Amerikaansche provincie van Tierra-firma uitzond [3]. De zucht naar winst en de begeerte om onbekende streken te bezeilen, nam hand over hand toe. Kooplieden uit Zierikzee en anderen uit Amsterdam verzochten te dezen tijde paspoort om te mogen varen op onbekende landen en havens waarvan zij de namen niet noemden, welligt nog zelve niet eens kenden, maar die zij verklaarden nog nooit « beseylt nochte gefrequenteert te syn geweest. » De ondernemingsgeest steeg tot koortsachtige hoogte; doch de Staten-Generaal koelzinniger gestemd, werkten zulke onbestemde plannen niet in de hand. Zij vreesden en teregt, dat zoodanige reederijen weldra in kaapvaart of stroomrooverij zouden ontaarden. Het geslacht dat

---

1 Resol. Staten-Generaal, 20 April, 5 October 1599. Hartsinck, Deel 1. 21 boek. pag. 206 en 207.

2 Resol. Staten-Generaal, 9 November 1599. Blijkens Resol. Staten-Generaal, 4 October 1600 werd in de vergadering der algem. Staten, van die reizen verslag uitgebragt.

3 Resol. Staten-Generaal, 15 April 1600.

de watergeuzen had zien ontstaan, was nog niet uitgestorven en Nederland dat in die dagen 'stoutmoedige zeeluî, ondernemende handelaars en rustelooze ontdekkers opleverde, kon ook een Simon den Danser en een Claes Compaen te voorschijn doen treden.

Wij hebben getracht in bovenstaande schets het ontstaan van de groote vaart aan te wijzen. De vaart op Oost-Indie hebben wij nog onaangeroerd laten liggen, omdat wij vooraf in het licht wilden stellen, dat de Nederlandsche zeeman toen het groote ligchaam der Oost-Indische Compagnie in 1602 tot stand kwam, zich reeds in bijna alle zeeën der wereld had vertoond. Zijne stoutmoedigheid nam toe, naar mate hem de vreemde vaarwateren meer gemeenzaam werden. De vruchten van al die beweging, van al dien arbeid, van die stoutmoedigheid bleven voor Nederland niet lang achter, want naauwelijks een tiental jaren later berekende men, dat Noord-Nederland 180 groote koopvaardijschepen, bemand met 8600 zeelieden, in de groote vaart bezigde, die de dragers waren van den roem en de schatten van de nog steeds worstelende Republiek.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE BEOEFENING DER WETENSCHAPPEN, WELKE MET DE ZEEVAART IN VERBAND STAAN, TIJDENS HET ONTSTAAN VAN DE GROOTE VAART.

Bij het zien van zóóveel beweging in handel en scheepvaart, van zóóveel moed en ondernemingsgeest om zóóveel te wagen, drong zich bij mij onwillekeurig de vraag op, of die geheel praktische ontwikkeling ook niet in een tot dus verre te weinig opgemerkt verband stond met de ontwikkeling dier wetenschappen, welke vereischt worden om met eenige hoop op goeden uitslag, handel en zeevaart over zulk een uitgestrekt gedeelte van den aardbodem te drijven. Toen ik naar het antwoord op die vraag zocht, bleek het mij nogmaals, hoe verwonderlijk en zeldzaam een tijdperk, het einde der 16de en het begin der 17de eeuw, voor Neêrlands volksbestaan geweest is.

Als in het Zuidelijk Europa de herleving van de letteren en de beoefening van kunsten en wetenschappen reeds tot volle rijpheid waren gekomen, ja toen de geheele maatschappij aldaar door verfijnde beschaving zelfs overrijp scheen te zullen worden, deed men in Holland en Zeeland nog niet veel meer dan haringkaken en wollenweven en scheen de bevolking, hoe nuttig hare werkzaamheid ook ware, nog te bot om edeler bezigheid te begeeren. Maar gelijktijdig met de hervorming van de voorvader-

lijke godsdienst, had er ook hierin als eene wedergeboorte plaats, waardoor van den ouden mensch het verstand ontwikkeld en in de sluimerende geesten de zucht naar kennis, wetenschap en onderzoek werd opgewekt. De jeugdige krachten werden nu niet alleen aangewend om zich eigen te maken hetgeen de zoo uitstekende 15de eeuw, elders had opgeleverd, maar ook aan de reeds verkregen uitkomsten, werden in onbegrijpelijk korten tijd nieuwe toegevoegd.

Te midden van dien opgewekten toestand, werd door nieuwen aanvoer van buiten nog meer leven bijgebragt. Door de menigvuldige betrekkingen met het Zuidelijk Europa en de daardoor verkregen kennis en rijkdom, hadden de Zuidelijke Nederlanders zich, reeds sedert geruimen tijd, verre boven hunne Noordelijke stamverwanten verheven. Toen nu door Spanje's dweepziek en onstaatkundig bestuur, juist het meest ontwikkelde en vermogende deel der Zuidelijke bevolking, ter beveiliging van geestelijke en stoffelijke belangen, in de Noordelijke gewesten eene schuilplaats kwam zoeken, werden schatten van rijkdom, kennis en ervaring, ter juister tijd over den vruchtbaren bodem van Holland en Zeeland uitgestort. De laatste doodsnik van België was de overgave van Antwerpen, die op kleiner schaal voor Nederland dezelfde gevolgen had als de inneming van Byzantium weleer voor Westelijk Europa had opgeleverd, want daarmede verviel als laatste erfdeel aan Noord-Nederland, wat de Zuidelijke gewesten aan kennis, rijkdom en geestkracht nog bezaten. Het springt in 't oog, hoe bijna in elke groote onderneming dier dagen, onder de eerste aanleggers minstens één Zuid-Nederlander wordt aangetroffen en het aandeel der uitgewekenen in de beoefening der wetenschappen was niet minder groot. — De zeevaartkunde en de daarmede onmiddellijk in betrekking staande vakken vonden ook onder hen ijverige beoefenaars en zij werkten krachtdadig mede, om de praktische hulpmiddelen, die aan het meer bevaren volk der Noordelijke gewesten ten dienste stonden, met theoretische kennis te vermeerderen.

Ik zal mij wel wachten van eene geschiedenis te willen leveren van den gang, dien de geographische en zeevaartkundige weten-

schappen genomen hebben in de tijden, die aan de groote ondernemingen van deze dagen voorafgingen, die vergezelden of onmiddellijk volgden; want daarvoor zoude men met eene kennis dier vakken moeten zijn toegerust, welke mij ten eenemale ontbreekt. Wat ik evenwel ter bevrediging van eigene weetgierigheid omtrent den gang en de beoefening dier wetenschappen te dier tijde in ons vaderland heb opgespoord en bijeenverzameld, mag ik tot beter verstand van de groote beweging in handel en scheepvaart niet terughouden.

Wie reizen wil, moet zijn weg kennen of dien zoeken, want zonder die kennis verdwaalt hij. Daartoe hebben in alle tijden de reizigers het begrip gehad, dat de kennis der vier hoofdpunten van Noord, Zuid, Oost en West een eerste hulpmiddel was om van de eene plaats tot de andere te geraken. Wanneer men over land reisde, dan wist men de plaats dier punten te bepalen door de verhouding op te merken, waarin die punten zich bevonden tot zekere voorwerpen op aarde, welke men in het oog hield. Maar toen men zich ook waagde op de wateren of zelfs reeds toen men reisde in de groote vlakten van het Oosten, leidde het niet zien dier vaste voorwerpen den mensch als van zelve er toe, om het hoofd naar het luchtruim op te heffen en daar van de zon en andere hemelteekens gebruik te maken als hulpmiddelen, waarnaar men zich in de beweging van de eene streek naar eene andere kon rigten.

Doch om den weg te leeren kennen, die men kiezen moest om de begeerde plaats te bereiken, was het ook niet minder een vereischte om de streek te kennen, die men moest doorloopen en daartoe was de afbeelding dier streek het beste hulpmiddel. Zoodanige afbeelding is eene kaart en als wij nu in onze dagen eene kaart voor ons hebben liggen, dan denken wij gewoonlijk er weinig over na, hoe sedert eeuwen is gearbeid om tot eene zoo veel mogelijk juiste voorstelling op een plat stuk papier te geraken van den ronden bol, dien wij bewonen.

De voorstelling dat de aarde een bol is, hebben enkelen in het denkende en vindingrijke Hellas zich reeds tamelijk vroeg eigen ge-

maakt. Thales, Anaximander, Aristoteles en eindelijk vooral Eratosthenes, door zijne poging om den omtrek der aarde door benadering te bepalen, hebben den grond gelegd voor zoodanige voorstelling. Maar al wat deze en anderen ook bijbragten, opende den weg nog niet om tot het ontwerpen van eene afbeelding der aarde te geraken.

Men kan aannemen, dat er van kaarten op geregelde en wetenschappelijke grondslagen vervaardigd niet eer sprake zijn kon, dan toen men zich eene, althans eenigzins juiste, voorstelling van de aarde begon te maken. Daarna is het denkbeeld ontstaan om door astronomische waarnemingen en op mathematische grondslagen eenige punten op aarde te bepalen, tot welke de plaatsen kunnen gesteld worden in verhouding van zekeren graad van breedte of lengte. Toen dat denkbeeld eenmaal was geboren, was ook de grond gelegd voor de ware theorie. Het kwam er nu slechts op aan, om de aardoppervlakte naauwkeurig te verdeelen. Maar daarvoor moesten eeuwen voorbijgaan, aleer men die aardoppervlakte met eenige juistheid kende of, hetzij door betere waarnemingen, volbragt met grooter hulpmiddelen, hetzij door de grootst mogelijke naauwlettendheid en ondervinding tot een gewenschten trap van volkomenheid in de plaatsbepaling kon geraken. De verdienste van het eerst de plaatsbepaling door middel van lengte en breedte te hebben willen verkrijgen, wordt aan de wetenschap der Helленische en Alexandrijnsche beoefenaars toegekend. Marinus van Tyrus en Hipparchus worden als de eersten genoemd, die dat stelsel hebben toegepast, terwijl Claudius Ptolemaeus hen navolgde en voorbijstreefde. Ik ben geheel buiten staat om te beoordeelen wat er is van de verdiensten, die sommigen aan Ptolemaeus toeschrijven of van de groote gebreken, welke anderen hem verwijten en die hem daarom verre beneden soortgelijke aardrijksbeschrijvers der oudheid stellen; maar als er sprake is van de ontwikkeling der geographische wetenschappen in de 15de, 16de en den aanvang der 17de eeuw, kan men van Ptolemaeus niet zwijgen, omdat zijne dorre aardrijksbeschrijving meer dan die van eenig ander, tot diep in de zestiende eeuw de groote gids is geweest van alle reizenden en omdat men

bij de ontdekkingen, welke gedaan werden, bijna altijd meende terug te vinden wat Ptolemaeus onder andere namen reeds had vermeld.

Ptolemaeus, wiens invloed op zijne tijdgenooten betrekkelijk gering was, heeft in de 16de eeuw de aardrijkskunde bepaald beheerscht.

De werken van Ptolemaeus, die zoo grooten invloed op de nieuwere aardrijkskunde hebben uitgeoefend, waren de Almagest en inzonderheid zijne Geographie. Dit laatste werk was in acht boeken vervat, waarvan de boeken II tot VII eene dorre tabellarische beschrijving geven van plaatsen, riviermonden, bergen, enz., van de toen bekende aarde, met opgave der ligging op breedte en lengte. In het achtste boek deelt Ptolemaeus de hem bekende aarde in deelen en van elk dier deelen geeft hij het ontwerp eener kaart, waarin hij met afwijking van de vorige boeken, de plaatsen niet naar graad-afmeting stelt, maar de lengte uitdrukt in uren afstands van den meridiaan over Alexandrië en de breedte naar den duur van den langsten dag. Het eerste boek eindelijk bevat eene algemeene inleiding en leert de kaartnetten ontwerpen, waarvan hij zich bediende bij het vervaardigen van zijne algemeene kaart. Ptolemaeus gaf daartoe twee wijzen aan, de eerste was eene kegelvormige projectie; de andere stelt de evenachtslijn en de parallelen voor als bogen van concentrieke cirkels, terwijl daarbij de meridianen als bogen van ellipsen voorkomen.

De omvang der aarde, welke Ptolemaeus in zijn kaartnet en zijne aardbeschrijving kon begrijpen, strekte zich Noordwaarts uit, van den aequator tot 63°, waar Thule, het door Seneca bezongen Ultima Thule gesteld was, terwijl de Zuidelijkste grens der toen bekende wereld niet verder reikte dan tot de nabijheid van het tegenwoordige Melinda [1].

---

[1] Een belangrijk werkje is: Die construction der allgemeinen Karten des Eratosthenes und Ptolemaeus aus den Quellen dargestellt, von Friedr. Wilberg. Essen. Bädeker 1834. Zie ook Montucla, histoire des mathématiques. T. 1, p. 306.

Een ander werk der oudheid, dat bij de herleving van de wetenschappen niet minder in eere hersteld werd, was de Historia Naturalis van Plinius en verwonderlijk is het te vernemen, hoe de berigten van dien geleerde voor een Mercator en een Ortelius bij de afbeelding van het hooge Noorden, de bron waren, waaruit zij putten en aan de ontwerpers der eerste Nederlandsche ondernemingen om den doortogt door het noord-oosten naar Indië te zoeken, nog tot gids verstrekten.

In het tijdperk, waarin de val van het Westersche Rijk de hoofdgebeurtenis is en in de tijden van duisternis en ruwheid die daarop zijn gevolgd, geraakte de beoefening der aardrijkskundige wetenschap natuurlijk in een staat van verwaarloozing. Enkele overblijfselen bleven nogtans als overleveringen bewaard en terwijl reeds 1250 jaren vóór Ptolemaeus, het kompas en de wegmeter aan de Chinezen bekend waren, wisten slechts enkelen der bewoners van het Westelijk Europa naauwelijks iets van eene voorstelling der aarde, door het gebrekkige middel der zoogenaamde Itineraria of door de langwerpige vierkante figuren, waarop, naar het heette, de aarde was afgebeeld, door de vier Oceanen omringd en waarbij elke wiskunstige grondslag en elke verhouding der uitgebreidheden ontbraken.

In de kloosterstichtingen van Engeland en Ierland werd nog het meest in deze tijden van onwetendheid, de aardrijkskunde beoefend en het was uit die landen, dat Karel de Groote eenige geleerden aan zijn hof ontbood, toen hij het voornemen opvatte om eene groote afbeelding der aarde op zilveren platen te doen insnijden. Maar zelfs die hoogst onvolkomen beoefening was nog een tijd van licht in vergelijking met de diepte, waarin de wetenschap allengs verder verzonk. Tot in het midden der 12de eeuw reikte de kennis niet verder dan tot de vervaardiging dier ronde kinderachtige voorstellingen, die Orbis imagines, waarin het Oosten naar boven, Jeruzalem of het Paradijs als het middenpunt der aarde gesteld waren.

De wetenschappen, die zich het onderzoek van de natuur in haren wijden omvang, zoowel op aarde als in het hemelgewelf, ten

doel stellen, hadden inmiddels eene schuilplaats gevonden bij de Arabieren. In het tijdperk, dat tusschen de negende en de dertiende eeuw ligt opgesloten, is de aardrijkskunde grootendeels bij dit volk van Oosterschen oorsprong beoefend en vóór den bloeitijd der Spanjaarden en Portugezen is zij nimmer in zoo groote mate verrijkt geworden. Bekend met de werken van eenen Marinus van Tyrus, van eenen Ptolemaeus en meer andere Grieksche of Alexandrijnsche schrijvers werkten zij voort, volgens de goede theorie der wiskunstige metingen en astronomische waarnemingen. Spitsvindige redeneringen of tooverachtige mededeelingen, die de vrucht van hunne warme verbeelding waren, mogen wel de uitkomsten hunner studie verontreinigd hebben; door de kennis, die zij niet alleen van den uitwendigen vorm, maar ook van de voortbrengselen der aarde zich eigen maakten, door het onderzoek naar sommige natuurkrachten, door de beoefening der astronomie en der wiskundige wetenschappen, hebben zij zich tot eene afzonderlijke school gevormd, die als het palladium mag worden aangemerkt, waar achter in de donkere middeneeuwen de wetenschap bewaard is. Wanneer men in den atlas van Joachim Lelewel, dien ik voor mij heb liggen, de kaarten aanschouwt, welke in het door mij genoemde tijdvak door de Arabieren zijn ontworpen, dan staat men verbaasd over de hoogte, welke dit volk had bereikt en van de kennis, die zij reeds van den aardbodem bezaten, toen de Latijnsche volken nog in eene diepe onwetendheid te dezen opzigte ronddoolden.

De wetenschap der Arabieren werd eindelijk onder de Westersche volken overgeplant, toen op het eiland van Sicilië Koning Rogier heerschte en deze zich met Arabische geleerden en kooplieden omringde, door wier kennis, gevoegd bij de berigten, die van de oudheid nog waren overgebleven, het Itinerarium Edrisianum en de beroemde in zilver gesneden afbeelding der aarde zijn tot stand gekomen, welke laatste bekend is onder den naam van de Tabula Rogeriana Edrisiana (1154)[1]. Dit was de aanvang van eene lang-

[1] Lelewel, Géographie du moyen âge, T. 1, pag. 92.

zame ontwikkeling en sedert begon te midden van de onwetendheid der bevolking, in de kloosters de gedachtenkring zich uit te breiden en werden achtereenvolgens, hoezeer dan ook met groote tusschenruimten, enkele werken vervaardigd, die de beschouwing van de natuur of meer bepaald van het aardrijk tot onderwerp hadden.

Men mag niet verzuimen te wijzen op werken als den Liber cosmographicus de natura locorum van Albertus Grot van Bollstad en het Speculum Naturale van Vincent de Beauvais (1250) of het Opus Majus van Roger Baco (1294) en de Imago mundi van den Kardinaal d'Aylly (1410) wiens invloed op de ontdekking van Amerika eerst onlangs is opgemerkt. Daarnevens verschenen geschriften, gelijk de met waarheid en dwaling vermengde berigten van den monnik Ruysbroeck en andere zendelingen naar de Mongolen of de wondersprookjes van den Engelschen ridder Mandeville, tot dat eindelijk het groote en voortreffelijke werk il Milione van Marco Polo te voorschijn kwam (1271—1295).

De verhuizing der Grieksche letterkunde naar het Westen, vóór en tijdens de inneming van Bijzantium, schonk een kostbaar voedsel aan den reeds ontwaakten zin tot beoefening der wetenschappen.

Bij de bestaande strekking, welke zich toen bij de Latijnsche volken openbaarde tot de studie der Grieksche letteren, maakte de aardrijkskunde en de aardrijksbeschrijving der ouden insgelijks een deel dier beoefening uit, en zoo werden ook de werken van Ptolemaeus, Plinius Strabo en anderen weder opgegraven. De eerste vertaling van Ptolemaeus uit het oorspronkelijk Grieksch, werd door Jacq Angelo van Florenza in 1405, voor den paus Alexander V vervaardigd en eerst alleen in afschrift, doch na de uitvinding der boekdrukkunst, door den druk in 1475 algemeen verspreid. Sedert werd dit boek zoo algemeen gemaakt, dat in het tijdsverloop van slechts ééne eeuw niet minder dan vijf-en-twintig uitgaven van de Geographia van Ptolemaeus het licht zagen.

Op die wijze keerde men terug tot het stelsel van Marinus van Tyrus en van Ptolemaeus om de afbeelding der aarde naar lengte- en breedte-bepaling te verdeelen, hoe gebrekkig en vol van dwaling

die verdeeling ook ware. Maar de ontdekkingen, welke nu ook niet lang uitbleven, zoo als die van de geheele Westkust van Afrika, van de eilanden daar langs gelegen, van de Kaap, de groote en geheel onverwachte ontdekking eindelijk van Columbus, het omzeilen van de Zuidpunt van Afrika, al het nieuwe eindelijk, dat het tijdvak der Conquista aan den dag bragt, wijzigde in den loop der vijftiende en zestiende eeuw de kennis van het aardrijk in zoo groote mate, dat de geleerden die in hun studeervertrek gelukkig meer dan de zeelieden, aan Ptolemaeus als aan een onfeilbaar geograaf hun vertrouwen hadden geschonken, in de grootste verlegenheid geraakten. Het geloovig aannemen en slaafsch nabootsen van Ptolemaeus werd door die verschillende zeetogten eerst aan het wankelen gebragt en eindelijk zoodanig geschokt, dat bij het ontzinken van den tot hiertoe vertrouwden Ptolomaeus, naar iets beters werd gezocht en allengs eene meer oorspronkelijke beoefening der geographische wetenschap zich ontwikkelde.

De dwalingen der oudheid werden daarom nog niet zoo spoedig verlaten. De gang der wetenschap was des te langzamer, omdat zij langen tijd afstuitte op de waanwijsheid van vele geleerden, die de eenvoudige uitkomsten van de ervaring der zeelieden, als voortbrengselen der onwetendheid terugwezen.

Want de traagheid der ontwikkeling sproot niet voort uit gebrek aan beoefenaars der wetenschap; het getal toch van dezen was betrekkelijk groot en er waren onder hen, die ongetwijfeld den invloed van hunne werken op de verdere beoefening der aardrijkskunde hebben doen gevoelen. Maar dit deden inzonderheid zij, die de kennis, welke door ervaring was verkregen niet geheel versmaadden uit blinden eerbied voor de geleerdheid der ouden. Onder de eerste voorbeelden van de terugwerking der zeevaart op de wetenschap wordt eene kaart gerekend, die in 1417 te Genua is vervaardigd en tot opschrift voerde: *Vera cum marino accordata descriptio.* Niet minder belangrijk zijn, als voortbrengselen der 15de en 16de eeuw, om van vele anderen te zwijgen, de kaarten van Andreas Biancho (1436), de beroemde wereldkaart van den Venetiaanschen monnik

fra Mauro (1459), de uitgave van Ptolemaeus met bijgevoegde kaarten van Donis (1470), de atlas van Joan Ruysch (1508), de landkaarten van Uebelin en Aessler (1513—1520), welke laatste aardrijkskundigen ter aanbeveling van hunnen arbeid vermelden, dat zij de plaatsen juister en geregelder gesteld hebben, in overeenstemming met de ontdekkingen hunner eeuw, de Globen van Behaim (1492) en van Schöner (1521), de werken van Castaldo (1543), van Apianus (Bienewits) (1459—1551) en van zijnen leerling en opvolger Gemma Frisius. — Zoo werden in vele landen en plaatsen, zoowel in Italië als in de zeehavens van Frankrijk en in het Iberische schiereiland, in Duitschland en in Engeland, gelijktijdig de aardrijkskundige wetenschappen beoefend en hoe meer er naar eigen bevinding en volgens zelfstandig onderzoek gearbeid werd, hoe meer de vruchten der voortgaande ontwikkeling hare aanvankelijke rijpheid naderden.

Als zamenvatting van hetgeen de wetenschap omtrent de kennis van het aardrijk had opgeleverd, tot aan de helft van de zestiende eeuw, als uitkomst van eigen onderzoek, zelfstandig waarnemen en nadenken verdienen het Theatrum orbis van Ortelius en de atlas van Gerard Mercator bijzondere vermelding. Deze voor dien tijd zoo uitnemend schoone kaarten-verzamelingen, laten reeds door hare uitvoering verre achter zich, hetgeen tot dien tijd bestond; maar vooral de inhoud wijst de verdiensten aan van de zelfstandige studie der vervaardigers. Mercator zoowel als Ortelius deelden nog wel in vele opzigten in de dwalingen van hunnen tijd; doch omdat zij, welligt levendiger dan ieder ander, behoefte aan verbetering gevoelden, hebben zij met scherper kritiek dan anderen onderzocht, hunne plaatsen juister bepaald en niet geschroomd om bij de voorstelling van het aardrijk, zich van de overleveringen der oudheid, waar zij vermogten, los te maken. Mercator en Ortelius verzamelden de uitkomsten van de laatste metingen en onderzoekingen, pasten die toe op de kaarten van de afzonderlijke landen en vormden uit die deelen een geheel. Naarmate de ligging der landen het vereischte, volgden zij verschillende projectien, waaraan Mercator bovendien

de graadverdeeling toevoegde, hetgeen door Ortelius evenwel op zijne afzonderlijke kaarten veelmalen werd nagelaten.

Het gezag dezer kaartenverzamelingen bleef langen tijd zoo groot, dat niet alleen hetgeen sedert door Hondius en Rumold Mercator is uitgegeven als de voortzetting daarvan moet worden aangemerkt, maar dat zelfs ook in de kaarten van Janssonius en Bleau, de invloed van Ortelius en Mercator duidelijk zigtbaar is.

In de ruwe schets, welke wij tot hiertoe hebben gegeven van den gang der wetenschappen, die de beschrijving en voorstelling van het aardrijk tot onderwerp hebben, bleef nog geheel onaangeroerd het voor ons doel vooral belangrijke gedeelte, hetwelk meer bijzonder tot de zeevaart in betrekking staat. Zich over zee te bewegen van de eene plaats naar eene andere, zonder eene afgebeelde voorstelling van den weg en zonder het hulpmiddel van het kompas te bezitten, hebben zoowel de oudere volken als de ruwe Noormannen en andere zeelieden der middeneeuwen weten ten uitvoer te brengen. Langen tijd behielpen die zeelieden zich op hunne kustvaart met die hulpmiddelen, welke de waarneming van de zon, van zekere sterren, van voorwerpen op de kust of de kleur van het water, hun aanbood. Eerst toen op het einde der 12de eeuw het scheepskompas in gebruik was gekomen, kon de zeevaartkunde zich tot eene wetenschap ontwikkelen. Door dit werktuig werd men aangespoord en in staat gesteld, om meer korte en nieuwe zeewegen te kiezen. De hernieuwde beoefening der wiskunde, die o. a. de Alfonsynsche tafelen in het leven riep, de kennis van meetwerktuigen, welke, even als van het scheepskompas, uit het Oosten naar Zuid-Europa overkwam, vermeerderden nogmaals de hulpmiddelen der zeevaart. Allengs werden in den loop der 13de tot het einde der 15de eeuw in die zeer onvolmaakte meetwerktuigen verbeteringen aangebragt, waardoor men, ter bepaling van den tijd en der aardrijkskundige breedte door middaghoogten, tot de astrolabien geraakte. Het astrolabium, hetwelk Maarten Behaim in 1484 te Lissabon tot stand bragt, heeft in die dagen inzonderheid de bewondering voor die werktuigen opgewekt. Het in gebruik komen

van de log (la corredera), waardoor het meten van den gezeilden afstand minder afhankelijk gemaakt werd van de bloote gissing, leverde, in den aanvang der 16de eeuw, der zeevaart op nieuw eene belangrijke aanwinst.

Naarmate de vaart van plaats tot plaats langs de kust, sedert het in gebruik komen van het kompas, verminderde, werd ook de behoefte aan afbeeldingen der kusten in hare onderlinge verhouding en van de gesteldheid van het vaarwater meer gevoeld. Zoo heeft ook het scheeps-kompas op de vervaardiging van zeekaarten een krachtigen invloed uitgeoefend. Dat reeds voor het jaar 1286 zeekaarten in gebruik waren getuigen alle schrijvers op het gezag van zeker zeevaartkundig boek van Raimondo Lullo, eenen stuurman van het eiland Majorca, welks inwoners toen reeds groote vorderingen in de zeevaartkunde hadden gemaakt. In het midden der 14de eeuw (1359) behoorde het reeds tot de instellingen betreffende de zeemagt van Spanje, dat iedere galey des Konings minstens twee zeekaarten aan boord moest hebben.

Aanvankelijk voorzagen de zeelieden in hunne behoefte, door zelve hunne reiskaarten of portulani te teekenen, op welke zij de kusten en plaatsen stelden naar de afstanden en verhoudingen, zoo als zij die door de ondervinding van anderen of door eigen ervaring hadden leeren kennen. De afstanden werden berekend in mijlen, de graadafmeting was in den beginne onbekend en toen de Kosmografen deze afmeting weder naar de gegevens der oudheid wilden invoeren, schonken de zeelieden daaraan, en in dien tijd teregt, geen vertrouwen. De vier windstreken bleven voor de zeevaart de hoofdpunten waarnaar de koers bepaald werd en het was eene heilzame verbetering toen de zeelieden op zekere punten hunner kaarten, windrozen met daaruit strekkende kompasstreken stelden. Op die wijze werd het hun gemakkelijker hunne koerslijn te bepalen, door eene lijn te trekken in de rigting van de afgevaren plaats naar de bestemde plaats, die rigting over te brengen op de overeenstemmende streek der naastbijgelegen roos en den afstand in mijlen af te meten.

Toen de behoefte aan zeekaarten grooter werd, beijverden ook de Kosmografen zich, om ten behoeve der zeelieden kaarten te vervaardigen. Zoo leverden Majorca, Genua, Venetie, Spanje en Portugal achtereenvolgens de meeste en de beste zeekaarten.

Als hoogst belangrijk overblijfsel van deze thans schier geheel verloren kaarten, verdient genoemd te worden de zoogenaamde Tabula Catalana, Mapa Mondi, Image del Mon. (1375—1378)', van welke Lelewel in zijnen atlas eene copij op verkleinde schaal mede deelt.

De zeetogten der Genuezen en Venetianen, welligt ook die der zeevaarders van Dieppe en Rouaan, meer bijzonder de aanhoudende ondernemingen der Portugezen in den Oceaan, langs de Westkust van Afrika, vormen eene reeks van ontdekkingen in het *mare tenebrosum*, die in de 14de en 15de eeuw de kennis der aarde van jaar tot jaar hebben verrijkt.

In dit tijdperk, hetwelk aan de grootere ontdekkingen van Columbus, Vasco de Gama, van Magelhaen en aan de geheele Conquista voorafging, is Hendrik Navigator de hoofdfiguur, niet alleen door de zeetogten welke hij deed ondernemen, maar ook door de stichting van de zeevaartkundige school te Sagres (1415). Deze instelling oefende inzonderheid eenen overwegenden invloed uit op den stand der zeevaartkunde, toen daaraan door de begunstiging van den Portugeeschen infant en van den Koning Alfonsus V, de voornaamsten van hen, die te dier tijde in het Zuidelijk Europa in die wetenschap uitblonken, verbonden werden.

Langen tijd heeft men de vinding en vervaardiging van de zoogenaamde platte kaarten als uitkomst beschouwd van de studien der zeevaartkundige school te Sagres, onder het beleid van den infant Henricus. Sedert heeft men die zienswijze verlaten en de opmerking gemaakt, dat geruimen tijd voor de instelling dier school, reeds kaarten of portulani bestaan hebben, welke geene bolvormige of cilindrische voorstelling van de bekende aarde gaven. De geheimhouding, welke bij de Portugezen alles wat tot hunne zeevaart betrekking had omsluijerde, bedekt ook nu nog voor een groot deel de kennis

van den gang der wetenschap bij dat volk. Als zeker evenwel mag men aannemen, dat in het laatste gedeelte der 15de en in den aanvang der 16de eeuw de toepassing der breedteverdeeling op de zeekaarten is ingevoerd. Aanvankelijk bepaalde men zich tot het stellen van de evenachts-lijn. Na 1493, toen Paus Alexander VI de wereld oostelijk en westelijk verdeelde tusschen Spanje en Portugal, wederzijds van den meridiaan, welke over de Insulae Fortunatae getrokken werd, ontstonden langzamerhand de pogingen om van daaruit ook tot lengtebepalingen te geraken. De beroemde kaart van Toscanelli (1484), welke aan Columbus tot gids op zijne eerste reize gediend heeft en de weinig minder belangrijke kaart van den stuurman, welke den ontdekker van de nieuwe wereld vergezelde, Juan de la Cosa (1500), en de Charta Hydrographia Portugalensium (1501—1504), leveren van deze voortgaande verbetering het bewijs [1].

Langs dien weg is men gekomen tot de zoogenaamde platte zeekaarten, welke bestaan uit een regthoek, waarvan de opstaande zijden zijn verdeeld in het voor te stellen aantal gelijke deelen als graden der breedte, en de basis op gelijke wijze in graden der lengte is afgedeeld. Als men nu de parallelen en meridianen als lijnen door die deelpunten evenwijdig aan de zijden des regthoeks doortrekt, wordt de geheele oppervlakte van de kaart in een aantal regthoeken verdeeld, welke een net vormen waarin de begeerde voorstelling der aarde of een gedeelte daarvan, op hare behoorlijke ligging wordt afgeteekend. Voorts waren die kaarten voorzien van de noodige windrozen en streken en van eene mijlschaal uitdrukkende het aantal mijlen, hetwelk in ééne graad begrepen is. In vele oude platte kaarten vindt men intusschen de graadafmeting nog niet uitgedrukt, omdat door de zeelieden en in die tijden veelal teregt, geen vertrouwen werd gesteld in de bepalingen van lengte en breedte, zoo als die op de kaarten

---

[1] A. von Humboldt, Examen critique de l'Histoire de la Géographie du Nouveau Continent. T. 1, pag. 213 en 233 en T. V; ook de Atlas van Joachim Lelewel.

waren aangegeven. Het wantrouwen der zeelieden sproot inzonderheid daaruit voort, dat vele Kosmographen van den tijd der Renaissance een blind geloof bleven schenken aan de plaatsbepalingen van Ptolemaeus, welk geloof door de zeelieden niet gedeeld werd, omdat zij op hunne zwerftogten bij ondervinding geleerd hadden, dat de bepalingen dier geleerden volstrekt in tegenspraak waren met de ervaring. Om slechts één voorbeeld te noemen: de Kosmographen verkregen als uitkomst der bepaling van Ptolemaeus, Byzantium op 43°, Tunis op 32° breedte, terwijl de ondervinding aan de zeelieden tot uitkomst gaf, als zij hunne afstanden in mijlen tot graden herleidden, dat Byzantium op 41°, Tunis op 37° lag [1]. Die strijd tusschen wetenschap en praktijk duurde voort, gelijk wij reeds vermeld hebben, tot dat in den loop der 16de eeuw eindelijk de schijngeleerdheid voor de uitkomsten der waarnemingen en der ondervinding het veld voor goed begon te ruimen. De groote ontdekkingen der Spanjaarden en Portugezen in de 16de eeuw, de stoute ondernemingen der Nederlanders naar het hooge Noorden en de eerste togt onder Houtman naar Indie zijn niettemin met behulp der zoogenaamde platte kaarten volbragt.

Gedurende geruimen tijd hebben de zeelieden zich van geteekende zeekaarten bediend, ook toen de gegraveerde landkaarten van Mercator en Ortelius reeds het licht hadden gezien. Nederland wordt als het land genoemd, alwaar de eerste op koper gegraveerde zeekaarten zijn verschenen. Deze waren de zoo belangrijke verzamelingen van Lucas Jansz. Waghenaer, welke voortgezet werden door den beroemden Willem Barentsz, die eenige weinige weken vóór hij zijn stouten togt naar het noorden ondernam, de uitgave bezorgde van een zeekaarten-boek der Middellandsche zee. [2] Intusschen bevatten deze kaartboeken geene andere dan platte kaarten.

---

1 J. Lelewel, Géographie du moyen âge. Tome II passim.

2 Omtrent de zeekaarten van Waghenaer en Barendsz vindt men in het hierachterstaande stuk No. II, meer bijzonderheden. Aan Willem Barendsz was reeds op den 19 Mei 1594 octrooi gegeven tot het uitgeven van

Hoe schoon en voor hunnen tijd naauwkeurig deze kaarten ook waren, gevoelde men niettemin het gewigtige nadeel van de platte kaarten. Want de platte kaarten stellen de aarde voor op eene wijze, welke strijdig is met de ware gedaante van den aardbol. Op zoodanige voorstellingen staan de graden der lengte over den geheelen aardbodem even groot afgebeeld en dit is verre van met de waarheid overeen te stemmen. De meridianen toch, loopen in werkelijkheid allen in de polen te zamen, zoodat de lengtegraden van de evenachstlijn tot aan de polen gedurig in grootte afnemen en eindelijk zelfs nul worden. Voor gedeelten van den aardbodem, die slechts een onaanzienlijk getal graden van de evenachtslijn verwijderd liggen of voor gedeelten van zeeën of voor de afbeelding van havens, welke geen groote breedteuitgestrektheid hebben, zijn de platte kaarten voldoende en worden zij, in die gevallen ook nog tegenwoordig gebruikt [1]. Naarmate nu de groote reizen menigvuldiger werden en ten gevolge van die, de kennis der aarde vermeerderde, terwijl de onvolkomenheid der bestaande hulpmiddelen des te sterker in het oog viel, werden ook in die mate de gebreken, welke aan de platte kaarten eigen zijn, levendiger gevoeld en werd de behoefte aan verbetering meer en meer dringend.

Mercator is de eerste geweest, en deze prioriteit is nog door niemand ontkend, die een middel tegen het gebrek der platte kaarten gevonden en aan den dag heeft gebragt, toen hij in het jaar 1569 zijne groote kaart: *Nova et aucta orbis terrae descriptio ad usum navigantium accomodata*, in het licht gaf.

De uitvinding van Mercator is nog heden ten dage als de eenige

---

Middellandsche zeekaarten, welke begonnen dáár, waar Luc. Jansz. Waghenaer die gelaten had. Zie acten-boek Staten-Gener. 1589—1602 en vergelijk Lelewel, Tome II, pag. 197 en Epilogue, page 235. Moll, vroegere zeetogten, pag. 27 en Tijdschrift voor het zeewezen van Pilaar en Obreen 1846, 6de deel, 1ste stuk. Van deze belangrijke kaartboeken bevinden zich op het Rijks-archief verschillende exemplaren.

[1] J. C. Pilaar, Werkdadige Stuurmanskunst. 1e Deel, 2de Boek.

ware in gebruik en draagt dan ook te zijner eere den naam van Mercator's projectie. In deze kaart werden de parallelen en meridianen even als op de platte kaarten, door regte en onderling loodregte lijnen voorgesteld. De graden der lengte hebben eveneens over de geheele kaart dezelfde grootte als een graad des aequators; maar de breedtegraden wassen in dezelfde rede, naar welke de lengtegraden op den aardbodem afnemen, zoodat in ieder gedeelte van de kaart eene behoorlijke verhouding tusschen de lengte en breedtegraden behouden blijft. Door deze inrigting van de kaart werd wel het hoognoordelijke gedeelte des aardbodems buitengewoon uitgerekt voorgesteld; doch tegen dat bezwaar voorzag Mercator, door aan den voet van zijne kaart het Noorden der aarde op eene zoogenaamde poolprojectie tot 70° NBdt. af te teekenen.

De eerste, die na Mercator eene algemeene kaart met wassende graden in het licht zond, was zekere Bernardus Puteanus uit Brugge afkomstig, een overigens weinig bekend kaartenmaker; doch wiens werk in het jaar 1579 in Engeland niet minder dan dat van Mercator opgang maakte en waarvan men eene beschrijving, even als van de kaarten van Mercator, in een zeer zeldzaam werkje in 1589 te Londen uitgegeven, vinden kan [1].

---

[1] De titel van dit werkje, hetwelk zich op de Koninklijke Bibliotheek te 's Hage bevindt en mij door de zoo algemeen en teregt geroemde welwillendheid van de heeren Holtrop en Campbell werd ter hand gesteld, luidt: A briefe Description of Universal Mappes and cardes and of their use: and also the use of Ptolemey his tables etc. Newly set foorth by Thomas Blündeville, of Newton Flotman in the Countie of Norfolke. Gent. London, printed by Roger Ward, for Thomas Cadman. Anno 1589. 4to. Op blad C 1. treft men de beschrijving aan van de kaart van Mercator en van Puteanus.

De groote kaart van Mercator „*ad usum navigantium*" in 1569 uitgegeven, is mede zeer zeldzaam geworden, één exemplaar bevindt zich, zoo ik mij niet vergis, op de Keizerlijke Bibliotheek te Parijs. J. Lelewel geeft eene verkleinde copy dezer kaart achter het eerste deel van zijne Géographie du moyen-âge, terwijl als bijlage tot het 2de deel, door den schrijver gegeven wordt: „*les inscriptions des compartiments de la carte de Gerard Mercator*," en daarin vindt men de beschrijving, welke Mercator zelf omtrent zijne nieuwe projectie mededeelt.

Montucla en anderen en in navolging van dezen ook de Nederlandsche hoogleeraar Moll, beweren dat Mercator niet zou geweten hebben, op grond van welke mathematische regels, het wassen der breedtegraden berust, niettegenstaande hij de eerste geweest is, bij wien dat denkbeeld is opgekomen en die het ten uitvoer heeft gelegd. Evenzoo zou dit dan ook het geval zijn geweest met Puteanus van Brugge. Hoewel het gewaagd is met mannen van dat gezag, als die ik noemde van gevoelen te durven verschillen, moet ik toch den twijfel opperen of niet veeleer Mercator de noodige mathematische grondregels voor zijn stelsel wel degelijk geweten heeft, maar die niet heeft openbaar gemaakt. Zoodanige handelwijze ligt geheel in den geest van zijnen tijd. Te dier tijde werd elke ontdekking op wetenschappelijk gebied, door hem die de ontdekking gedaan had, in zeker geheimzinnig omhulsel gehouden en niet ieder geleerde van die dagen wenschte zich van den sluijer te ontdoen, waarmede men toen schier alles, wat tot sterrekundige en wiskunstige wetenschappen in betrekking stond, plagt te bedekken en waardoor men juist des te grooter indruk op de menigte maken kon. Hoe toch heeft anders Mercator zijn stelsel in praktijk kunnen brengen, indien hij de theorie waarop het rustte niet gekend heeft? Wat hiervan ook zijn moge, ook ingeval Mercator den grond zijner projectie heeft gekend, hij heeft dien nimmer duidelijk en mathematisch aan den dag gebragt, noch de middelen en berekeningen medegedeeld door welke men wassende kaarten kan vervaardigen. Het is aan deze omstandigheid toe te schrijven, dat hoe groot de indruk ook moge geweest zijn, welke de algemeene kaart van Mercator bij hare verschijning heeft te weeg gebragt, de wassende kaarten niet in gebruik zijn gekomen en die uitvinding welligt in de duisternis zou zijn teruggezonken door gemis aan kennis om zoodanige kaarten te vervaardigen, zoo niet Edward Wright in Engeland de gronden had aangewezen, waarop de projectie der wassende kaarten rustte. In een thans zeldzaam geworden werk, getiteld: Certain errors in Navigation detected and corrected bij Edw. Wright, 1599,

toonde deze schrijver voor het eerst in het openbaar aan, waarop de theorie der wassende graadkaarten rustte. Hij bewees namelijk, dat als men den meridiaan in een zeker aantal kleine deelen verdeelt, bij voorbeeld zoo als Wright in de eerste uitgave zijns werks van 10 tot 10 minuten of zooals in de tweede uitgave van minuut tot minuut, alsdan de afstanden tusschen die deelpunten, naarmate men zich van den aequator verwijdert, grooter worden in dezelfde verhouding waarin de secanten der breedte wassen. Door voortdurende optelling dier secanten berekent hij verder zijne vergrootende breedtetafels, door middel van welke het mogelijk wordt een kaartnet voor de wassende kaarten te vervaardigen [1].

Vóór dat Wright zijne berekeningen en zijne theorie in het licht had gezonden, waren die, volgens zijne eigene getuigenis, reeds hier te lande bekend geworden en wel op eene wijze, die zoo zij de groote bescheidenheid onzer landgenooten niet in het beste licht stelt, toch bewijs levert van de groote bedrijvigheid en handigheid van één hunner. Jodocus Hondius namelijk, had tijdens zijn verblijf te Londen als kaartsnijder, door bemiddeling van vrienden het handschrift van Wrights werk ter lezing ontvangen, onder belofte van hetgeen daarin geopenbaard werd niet te zullen verspreiden. Jodocus Hondius schijnt na zijne terugkomst in Nederland niet in allen opzigte aan die belofte getrouw te zijn gebleven, maar op eene groote wereldkaart en op eene andere van Europa, in de Latijnsche taal den inhoud te hebben medegedeeld van het IVde hoofdstuk van Wrights werk, hetwelk handelt over: « *Another way for graduating the meridian of a generall sea chart*" [2].

---

[1] Het werk van Wright, althans de vroegere uitgaven er van, zijn sedert lang zeldzaam geworden; de ontwikkeling van het stelsel van Wright vindt men in Ch. II, pag. 12—20, de vergrootende breedtetafels van pag. 21—112, en over het gebruik dier tafels enz. in Ch. III, pag. 113—116, Ch. IV, pag. 116, Ch. V, pag. 118, van de uitgave van 1610, printed by Felix Kingston, London.

[2] Zie het werk van Wright in *the preface to the reader*, pag. 13, alwaar Wright omstandig de handelwijze van Hondius verhaalt en twee brieven

Maar nog een ander Nederlander heeft, vijf jaren vroeger dan Ed. Wright, kaarten volgens de Mercators projectie weten te vervaardigen. Reeds op den 12 September 1594 vroeg en verkreeg Ds. Petrus Plancius octrooi van de Staten-Generaal «voor al zulke » nieuwe formen van zeekaarten als hij Plancius had gepractiseert, » in welke de drie zijden des triangels goed en opregt zijn, » doordien de graden der breedte daarin hunne natuurlijke pro» portie hebben met de graden der lengte: » dat is in korte woorden, zeekaarten met wassende graden. [1] Het is mij niet mogen gelukken, één enkel exemplaar van genoemde kaarten van Plancius op te sporen, maar wel is mij het bewijs voorgekomen, dat op den tweeden scheepstogt naar Indie, onder den admiraal van Neck, in welken togt Plancius zoowel door zijne wetenschappelijke bemoeijingen als door geldelijke belangen zeer gemengd is geweest, kaarten met wassende graden gebruikt zijn. Men vindt namelijk in een manuscript-journaal, dat waarschijnlijk gehouden is op het schip *Vriesland*, behoorende tot de vloot van van Neck onder dagteekening van den 26 Julij 1598, dat is, één jaar vóór de uitgave van Wright, aangeteekend: « die cabo de boã Esperanza » leyt op 57 gr. der lengte, uitwysende de *caerte met wassende » graeden.* » In het belangrijk *tractaat over de Oost-Indische scheepvaart*, hetwelk waarschijnlijk omstreeks 1599 en 1600 door Plancius is te zamengesteld [2], vindt men eveneens bewijzen, dat de wassende graadkaarten toen reeds in gebruik waren. De dagboeken van Jan May in 1611 en van de schippers der schepen Nassau en Broekerhaven in de jaren 1626 en 1628 gehouden, maken insgelijks meermalen melding van de kaarten met was-

---

van Hondius mededeelt, in welke deze zich over die daad verontschuldigt. De invloed en achting, waarin Ed. Wright door zijn werk gekomen is, zijn hierdoor evenwel niet verminderd; de bewijzen daarvan treft men nog aan in den fraaijen zee-atlas van van Loon, 1666, op welks titelblad het portret van Wright naast dat van Pedro de Medina prijkt. — De kaarten van Hondius, hierboven genoemd, heb ik nooit gezien.

[1] Zie onder de hierachter gedrukte stukken n°. II, onder Plancius.

[2] Zie hierachter het stuk n°. III.

sende graden. Uit een en ander meen ik de bewijzen te hebben geleverd, dat men in Nederland, zoo al niet vóór, althans gelijktijdig met Wright wassende graadkaarten wist te vervaardigen en dat het dus geheel onjuist is, wat Montucla in het eerste deel, pag. 613 van zijne Histoire des Mathématiques, volgens de vrij algemeene gewoonte der Franschen om zich zelven aan het hoofd van iedere vooruitgang te plaatsen, aanvoert, dat de zeelieden van Dieppe omstreeks 1630 de eersten geweest zijn, die de wassende graadkaarten in algemeen gebruik bragten.

Hoewel er dus door het bovenstaande bewezen is, dat reeds sedert 1598 hier te lande wassende graadkaarten gebruikt zijn, moet men zich evenwel niet voorstellen, dat het gebruik dier nieuwe kaarten zóó vroeg algemeen is geweest. Integendeel deze, gelijk elke nieuwigheid vond tegenstand, de oude stuurlieden scholden de jongeren voor wijsneuzen en vermakelijk is het de verontwaardiging der ouderwetsche zeerobben op te merken, welke doorstraalt in hunne geschrevene journalen of welke men duidelijk vindt uitgedrukt in werkjes over de zeevaart, gelijk in het Gulden zeeghel en anderen. De wassende graadkaarten hadden dan ook toen ter tijd niet die volmaaktheid, welke zij later verkregen hebben, en nog langen tijd was en bleef de platte kaart het geliefkoosde hulpmiddel van den zeeman. Ook zij, die meer ontwikkeld en minder bevreesd voor nieuwigheden waren, gebruikten naast de wassende graadkaart nog lang de platte kaarten, waaraan zij gehecht en waarop zij meer bekend waren.

De voor- en nadeelen van de platte en wassende kaarten werden in die tijden het onderwerp van strijdschriften tusschen de deskundigen. In een aanhangsel hetwelk Michiel Coignet aan het bekende werk van Pedro de Medina toevoegde en uitgegeven werd bij den, in zoo vele opzigten verdienstelijken, uitgever Cornelis Claesz te Amsterdam (1598), treft men een betoog aan over de nadeelen der platte kaarten. Bij dienzelfden uitgever verscheen in 1602 een belangrijk en nu zeldzaam boekje, getiteld: 't Gebruick van de zeecaerten, door Doctor Thomas Hood, hetwelk onder

anderen eene philippica tegen de platte kaarten behelsde, waartegen de oude platte kaarten een warm verdediger vonden in Jan Hendricx Jarichs van der Ley, in zijn Gulden zeeghel des grooten zeevaerts, Leeuwarden 1615. Terwijl het gezag der wassende kaarten alzoo nog betwist werd en deze nog verre waren van in algemeen gebruik te zijn, zocht men in andere middelen hulp tegen het nadeel der platte kaarten. Daartoe gebruikte men inzonderheid de globen en de zoogenaamde gebulte kaarten, omdat men althans op die voorstellingen, de aarde in haren natuurlijken vorm vond afgebeeld. Het werd alzoo van groot nut geacht die globen te vergrooten en op allerlei wijzen te verbeteren. Hier te lande waren twee lieden, die beiden beweerden, dat zij zich te dezen opzigte bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt. Zij waren, Florentius van Langeren en Jodocus Hondius, wier gelijktijdige werkzaamheid zelfs tot grooten onderlingen naijver aanleiding gaf. Van Langeren beweerde te onregte, dat hij de uitvinder der globen was en in eene aanvrage om octrooi aan de Staten-Generaal in 1592 gerigt, zeide hij, dat: « zijne wereltclooten alle anderen voorgaende in correctie »te boven gingen, onberoemelyck gesproken, waerdoor sommige »schepen uyt dese landen alreede gevaren syn naer Cabo de »Fernambuco in Brasilia tot Sint Thomé onder de linie, isle de »Principe ende andere plaatsen, veel bequaemlycker dan eene »der pascaerten» [1] Jodocus Hondius, die de bewering van van Langeren als enkel aanmatiging voorstelt, zegt van zijnen kant dat hij «by eenige jaren gestudeert hebbende, in de goede letteren »hy hem selven begeven hadde tot eenige vrucht van syne studien, ende aengegrepen de konste van kaerten te snyden; geinstrueerct synde van diversche geleerde mannen in de fundamenten »der geographia, zoodat hy zooveel te weeggebragt had, dat hy »diversche werken voor dese (i. e. vóór 1597) in het licht gegeven hadde, ende eenige aan de Staten-Generaal over omtrent

[1] Actenboek der Staten-Generaal, fol. 62. Anno 1592, 9 September.

»2 jaren hadde gedediceert, die sonder jactantie gesproken, van »vele geleerde mannen seer geprezen werden en onder anderen »dat hy in Engeland diversche globen over omtrent 10 jaren »ende daernaer gesneden hadde, waarvan eenighe de grootste »waren, die ooit in 't licht by druk waren gekomen, gedediceert »aen de Majesteit van Engelandt, welke Zyne Excellentie van »hem hadde gecocht voor de beste, die ooit gemaect waren »geweest.»

Volgens zijn zeggen, had hij het daarbij niet gelaten, maar »alsoo de ervarentheit dagelix leert, ende ook de werelt meer »en meer beseylt en ontdekt wordt, had hy ook alle neerstig»heit aangewend, om alle dingen op zyn perfexst te brengen »en alle nieuwe ontdekkingen van landen, door diversche natien »geschiet te vergaderen en daaruit eene nieuwe globe te ver»vaardigen, waarin hy niet alleen vorige fouten van diversche »autheuren, gelegen eensdeels in strekkingen van landen, linien »van den compasse en diergelycke had gebeterd; maar ook alle »nieuwe ontdekkingen daerop gebragt[1].»

Houdius verkreeg voor de uitgaven van zoodanige aardglobe

[1] Hieruit ontstond groote twist tusschen de van Langerens en Hondius. De eersten beweerden dat door het octrooi aan Hondius verleend, hun, door een gelijk octrooi vroeger verkregen regt verkort werd. De zaak werd van weerszijden voor de Staten-Generaal schriftelijk bepleit. Deze hooge vergadering verwees partijen naar de magistraat van Amsterdam. De van Langerens drongen er bij den officier van deze stad op aan, dat hij met geweld hun privilegie zou handhaven „ende violentelyk de platen ende „andere gereetschap uit den huyse van Hondius soude halen, maer den „officier betoonde meerder discretie." Het blijkt niet welk einde deze twist gehad heeft. Ik vond echter op het Rijks-Archief eene niet onbelangrijke „apologie ofte verantwoordinge" van Hondius, bij welke als bijlage gevoegd was zekere „onderrichtinge van sulcx als Hondius vernieut hadde op syne globe," die ik belangrijk genoeg geacht heb om achter deze mededeelingen te doen afdrukken. Overigens vergelijke men nog „de Verhandelingen en berigten over het zeewezen van Tindal en Swart, nieuwe volgorde," Vde deel, 1ste stuk, pag. 87. Men vindt ook nog eenige bijzonderheden over Jodocus Hondius bij Chr. Kramm, De levens en werken der Nederl. kunstschilders. Amsterdam, Gebr. Diedrichs, 1858. Deel III, pag. 720, in voce Hondius.

van de Staten Generaal, octrooi voor den tijd van 10 jaren [1].

Behalve de Globe werd omstreeks dezen tijd nog een ander hulpmiddel tegen het gebrek der platte kaarten uitgedacht. Een inwoner van Amsterdam, Adriaan Veen genaamd, beroemde zich in 1594, kaarten, door hem gebulte kaarten geheeten, te hebben uitgevonden, door «welke men kon ontgaen alle fauten die de »platte pascaerten uit hare platte natuere noodwendigh medebren»gen.» De gebulte kaarten van Adriaan Veen maakten bij hare verschijning vrij wat geruchts in Nederland, zij werden bevoorregt met een octrooi door de Staten Generaal, die den vervaardiger aanspoorden om binnen zekeren bepaalden tijd gebulte kaarten te vervaardigen, welke de voorstelling der aarde tot aan de rivier van Bantam moesten leveren.

De Algemeene Staten schijnen zelfs zoo veel gewigt aan deze kaartbewerking te hebben gehecht, dat zij tot den jare 1611 daarvoor een jaargeld van ƒ 500 aan Veen hebben toegelegd.

Het is evenwel merkwaardig, dat niettegenstaande de groote belangstelling, welke deze soort van kaarten toen hebben opgewekt, zij thans geheel vergeten en verloren zijn geraakt, zoodat men niet eens met zekerheid meer zeggen kan, hoedanig die gebulte kaarten zich vertoonden en men zelfs beweerd heeft, dat wel het plan zou hebben bestaan, om zoodanige kaarten uit te geven, maar dat zij nimmer het licht hebben gezien [2]. Die bewering evenwel wordt weersproken door verschillende plaatsen uit zeejournalen en gedrukte werken. Onder anderen bleek het mij, dat gebulte kaarten in 1598 op den togt naar Rio de la Plata en op togten, welke Moucheron deed ondernemen, gebruikt zijn, terwijl Thomas Hood in zijn werk over het gebruik

---

[1] Resol. Staten-Generaal 31 Oct. 1598. Zie hierachter n°. II der stukken.

[2] De heer Frederik Muller te Amsterdam, aan wien wel niemand eene uitgebreide bibliographische kennis op dit gebied zal ontzeggen, heeft de kaarten en bijbehoorende geschriften van Adriaan Veen nimmer ontmoet, en ook hij was aanvankelijk van meening dat deze kaarten nimmer in het licht gegeven waren.

der zeekaarten en Hendrik Jarichs van der Ley in het Gulden zeeghel, van de gebulte zeekaarten met bijbehoorende geschriften spreken, als van zaken die door den druk algemeen bekend zijn. — In zijne aanvrage om octrooi beschrijft Adriaan Veen zijne kaarten op deze wijze: »dat hy door naerstig onderzoek, groote costen »ende arbeyt de wetenschap om pascaarten naer de proportie »van de *rondheyt des aardbodems* ende van de *ronde streken* ge»vonden heeft, by de welcke de principale hoeken van de landen »op hare regte hoogte, lengte, coursen ende mylen afgebeeldet »worden, met aenwysinge hoe deselve van malkanderen gelegen »zyn, mitsgaeders gemaeckt (heeft) seker boek geïntituleerd de »Napasser waarin by forme van conferentie aengewesen wordt, »wat de voornaemste schryvers ende stuurlieden in hare lees»caerten ende pascaerten van hoogte, koursen ende mylen hebben »gescreven, hoe zy vercieren en hoe des eens autheurs leescaerte »met descelfs pascaerte differeert[1].»

Toen Adriaan Veen op den 11 Junij des jaars 1597 verlenging van zijn octrooi verzocht, gaf hij nog te kennen, dat hij «twee » gebulte paskaarten d'eene van het Westen en de andere van het » Oosterwater voorgenomen had te maken, dat hij na drie jaren » arbeids de westercaerte en het boek getiteld de Napasser in druk » gereed had, met een instrument om te passen op die ronde » kaarten, bij hem genaamd de zeepasser, met een kort tractaat » van 't zeeboekhouden en van de manier van passing op de ge» bulte caerte en dat hy de oosterkaerte nu ook volkomen met » de penne had getrokken.» Zijn verzoek om verlenging van zijn octrooi werd hem toegestaan, zoodat Veen nu voor een 20tal jaren octrooi had, om alleen in de Vereenigde Nederlanden uit te geven » gebulte landkaerten en gebulte zeekaerten van allerlei soorten » mitsgaders zijne boeken, geintituleert de napasser, tractaat van » 't zeeboekhouden, de manier van passen op de gebulte kaarten » en het instrument de zeepasser met de *papieren* formen tot

---

1 Acteboek 12 September 1594.

»deze gebulte kaarten dienende.» Omdat deze kaarten en geschriften geheel verloren zijn, kan men alleen bij gissing opmaken, welke de middelen zijn geweest, welke Veen gebruikt heeft om de gebreken der platte kaarten te verhelpen. Het komt mij voor, dat zijne gebulte kaarten niets anders zijn geweest, dan groote segmenten van globen, welke segmenten in afwachting van het algemeen worden der Mercators projectie, althans eene plastische voorstelling gaven van de vernaauwing der lengtegraden. Niets anders ten minste kan ik uit het gelijktijdige werkje van Thomas Hood, «'t gebruik van de zeecaerte» bij Corn. Claesz. in 1602 uitgegeven, opmaken, waar die schrijver omtrent de gebulte kaarten op pag. 14 o. a. zegt: «De gebulte kaarten worden met »waarheijt ooc stucken van globen genaemt, alsoo een zeker »prince seer geleert in de mathematische consten gevraegt sijnde »oft hij eenige instructie begeerde om dese gebulte caerten te »verstaen, seer wel geantwoord heeft al lachende, isser dan yet »nieus in dese, dat in de globen niet en is, daerby voegende dat »het maer een stuck van eene globe was.» Verder in zijn werk, vermeld Thomas Hood nog, dat Jacobus Severtius getuigt dat «over »vele jaren zijn gepractiseert zekere deelen van globen waarin de »custen des lands in een groot bestek mogten getrokken worden, »maar alsoo dese seer weinig lands kunnen begrypen, en dat »zij zeer vele andere verhinderingen hebben, zoo wierden zij »terstond verlaten, nogthans,» voegt hij er bij, waarschijnlijk doelende op Adriaan Veen, «zijn ze nu een jaar of 2, 3 wederom »hervat en van velen zeer geprezen[1].»

---

[1] Ik heb mij veel moeite gegeven om van deze gebulte kaarten, hetzij eene afbeelding, hetzij eene volledige beschrijving te bekomen; doch ik ben daarin niet naar wensch geslaagd. Naar aanleiding van de aangehaalde woorden van Hood, had ik gehoopt, dat ik in het werk van Severtius: „de orbis catoptrice seu mapparum mundi principiis, Parisiis apud Ambrosium Drouard 1598" iets naders over deze deelen van globen zou hebben gevonden. Dien niet zeer vermakelijken foliant heb ik evenwel zonder vrucht doorgebladerd. Maar in het Gulden zeeghel des grooten zeevaerts van Hendrick Jarichs van der Ley, Leeuwarden, bij Abraham van den Rade, 1615, vond ik aangehaald eenige zinsneden uit het werkje

Zoo als te voorzien was, hield de zoogenaamde uitvinding van Adriaan Veen geen stand, maar verviel zij geheel, zoodra men in staat werd gesteld om op wetenschappelijke gronden en berekeningen zeekaarten naar de projectie van Mercator te vervaardigen.

De verdiensten van aan de zeelieden hier te lande de wassende graadkaarten bekend te hebben gemaakt en die in gebruik te hebben gebragt, behoort aan mannen als een Jodocus Hondius en Petrus Plancius te worden toegekend, want door de bemoeijingen van dezen zijn reeds, zoo als wij gezien hebben, op de tweede reize naar Oost-Indie in 1598 wassende graadkaarten in gebruik geweest.

Niet minder wenschelijk dan het bezit van goede zeekaarten werd bij het ondernemen van verre togten de kennis geacht, om te bepalen waar men zich op zee bevond. Sedert langen tijd reeds, maar inzonderheid sedert men van Europa naar Indie en Amerika stevende,

---

van Adriaan Veen zelven, en wel deze woorden: „de pascaerten die „specialycken tot passinge worden ghemaekt om de hoogten, langten, cours „ende mylen daerop af te meten ende door 't failgeren van welcke, lijf, „schip ende goet pericliteert, daer is voorwaer al te veel aengeleghen, „dat men die op de ouden platte voet soude laten heenloopen, als men „eenichsins raet wete, om déur Bultachtige pascaerten met ronde streecken, „te ontgaen alle fouten, die de platte pascaerten uyt hare platte natuere „nootwendich medebrenghen, soodat het platte van 't ronde meer als twee „octaven verschelende op de platte formen niet afgemeeten noch vergeleecken „kan worden, als het vernauwen der meridianen ofte verkortinge der „graden Longitudinis geensins lydende etc." Hieruit kan men opmaken dat het stelsel van Adriaan Veen niet gelijk was aan dat van Mercator, want bij Mercator worden juist geene ronde streken gevonden. Nogtans vindt men in het bekende boekje van Willem Meerman, getiteld: Comoedia Vetus of Bootmans praetje, uitgave van 1732, eene lijst van verklaringen van sommige scheepstermen, welke in het boekje voorkomen, en daaronder ook eene definitie van gebulte kaerten, volgens welke, gebulte kaarten niet anders, dan kaarten naar Mercator's projectie zouden zijn. Daarbij is gevoegd de afteekening eener platte en eener gebulte kaart. Die afteekening is evenwel niet anders dan eene figurative voorstelling op geene mathematische gronden rustende. Georgius van Zonhoven, die deze uitgave van 1732 bezorgde, schijnt de auteur dezer fautive oplossing. In de uitgave van 1612 van de Comoedia Vetus wordt dan ook deze, geheel onjuiste, verklaring niet gevonden. Hiermede vervalt dan ook de verklaring van gebulte kaarten, welke in de Navorscher van Julij 1860, pag. 204, gegeven is.

had de zeeman behoefte gevoeld om te kunnen bepalen, waar hij met zijn schip geplaatst was. De breedte op zee bepaalde men voldoende volledig door de hoogte te nemen, door middel van eenvoudige astronomische werktuigen en daaruit werd dan de lengte bij inductie en naar gissing opgemaakt, dikwerf geheel verwaarloosd.

Maar het scheen alsof de behoefte aan naauwkeuriger lengtebepaling nooit levendiger was gevoeld dan op het einde der 16de en in de eerste helft der 17de eeuw, want nooit is er met meer ijver en volharding naar de bevrediging dier behoefte gestreefd, dan in die dagen. Van daar dan ook, dat in de tijden, waarmede wij ons hier bezighouden, niet één, maar onderscheidene wiskundigen zich opdeden, welke beweerden de middelen te hebben gevonden om Oost en West te vinden of zoo als men zich nu zoude uitdrukken, om te bepalen de lengte op zee.

Reeds Gemma Frisius wist, dat men de lengte bepalen kon door het verschil van tijd tusschen twee meridianen op te geven [1]; maar de berekening van dat verschil op zee was juist wat men zocht en niet vond, bij gemis aan juiste gegevens van den tijd onder die meridiaan, welke met den tijd van de meridiaan waaronder men, op het oogenblik der berekening, zich bevond, dat verschil kon aantoonen. Om tot die uitkomst te geraken zien wij een aantal beoefenaren der wis- en zeevaartkunde hier te lande, in die tijden zich opdoen als o. a. Mathijs Syeverts, Simon van der Eyck, van der Straten, Reynier Pietersz. van Twisch en Petrus Plancius [2], die allen beweerden, dat zij de middelen gevonden hadden om de lengte met juistheid te bepalen. En zoo al de latere wetenschap die pogingen als ijdel voor dat doel of als onvolkomen heeft ter zijde

---

1 Zie Cosmographia Petri Apiani (Bienewitz) per Gemmam Frisium, 1550, Antverp., Caput VII. de longitudine terrestri, fol. 7, vso. en Libellus de locorum describendorum ratione, Cap. VII. de Longitudinis differentia, fol. 57.

2 Ook nog eenige jaren later in 1612 en 1620, meldden zich met dat doel, bij de Staten-Generaal aan, Mulerus, Court Bodeker en Jan Hendricxs Jarich, als inventeurs van Oost en West. In den loop der 17e eeuw bleven die pogingen voortduren.

gesteld, de studie dier mannen evenwel, heeft in menig opzigt de wetenschap eene schrede voorwaarts doen gaan.

Mathijs Syeverts of Sieverts meende zijn doel bereikt te hebben door het vervaardigen van eene nieuwe paskaart, bij welke hij nieuwe instrumenten uitdacht om daarbij te gebruiken, als: «nieuwe »sfeeren, nieuwen graadboog en nieuwen passer met een geschrift, »behelzende de aanwijzing van het gebruik, dat men van deze »werktuigen maken moest. Deze middelen, beweerde Syeverts, »zouden alle piloten, stuerluyden ende schippers Zuyden en »Noorden, mitsgaders Oost ende West zekerlijk mogen seylen, »haren gewissen schoot mogen hebben ende eygentlyk zonder »eenighe ghissinghe kunnen weten, waar zylieden zyn, hoe veer »ende hoe naer 't zy om d'Oost, West, Zuyd ofte Noort, met de »omstandigheden daartoe dienende» [1].

Een ander, Simon van der Eyk genaamd, meende omtrent dien zelfden tijd insgelijks een instrument gevonden te hebben, door middel van hetwelk men de lengte zoowel als de breedte op zee zou kunnen vinden. Op welke wijze dat werktuig was zamengesteld wordt niet vermeld; doch daar het tevens dienen moest om de breedte te verkrijgen, zou men vermoeden dat het slechts een werktuig is geweest om de hoogtemeting met meerdere juistheid te verkrijgen [2].

Op meer wetenschappelijke gronden schijnen een Reynier Pietersz van Twisch en bijzonder Petrus Plancius hunne beweringen gevestigd te hebben, dat zij het middel hadden gevonden om de lengte op zee te bepalen. Deze beiden kozen de afwijking der kompasnaald tot middel om de lengte te vindon. Reinier Pietersz dacht daartoe een werktuig uit, om « door metinge der »sonne te connen weten het afwyken der naelde, als oock die »longitudo, dat is Oost ende West, te weten hoeverre men uyt »yeder meridiaen gescheyden is.» Het werktuig van Reynier

---

1 Resolutien Staten-Gener. 25 Nov. 1593 en Resol. St.-Gener. 6 Sept. 1594 en Resol. Staten van Holland 26 Junij 1598, fol. 209.

2 Resol. Staten van Holland 12 Sept. 1595, fol. 404.

Pietersz was een zich bewegend azimuth-kompas, waarvan men de afbeelding vindt bij Simon Stevin. Het bestond uit een quadrant op het kompas geplaatst, met een beweegbaren wijzer, die op de zon kon gerigt worden[1].

In het jaar 1576 had Robert Norman in Engeland het inclinatie of helling-kompas uitgevonden, waarmede hij beweerde in donkere nachten de plaats van het schip te kunnen bepalen. Welligt was de uitvinding van Reynier Pietersz eene navolging van het door dien Engelschman uitgedachte werktuig.

Omtrent het werktuig van Reynier Pietersz en het stelsel van Plancius kan men in het werkje van Simon Stevin getiteld «de Havenvinding», te Leiden in 1599 bij Plantyn uitgegeven, een belangrijk verslag vinden. Gewoonlijk aan Simon Stevin toegeschreven, schijnt het boekje der Havenvinding eigentlijk niet anders te zijn, dan een verslag op last van Prins Maurits door Stevin opgesteld, waarin uitvoerig wordt uitééngezet en beschreven welke denkbeelden Reynier Pietersz en Petrus Plancius voorstonden om de lengtebepaling te verkrijgen door middel van de miswijzingen van het kompas. Er worden dan ook in de Havenvinding zoowel tafels der naaldwijzing als eene beschrijving en afteekening van het werktuig van R. P. van Twisch in gevonden.

De afwijking der kompasnaald was reeds in 1436 bekend; doch Columbus heeft de onbetwistbare verdienste gehad van de eerste te zijn geweest, die eene lijn zonder magnetische afwijking heeft ontdekt en beschouwingen heeft medegedeeld over den voortgaanden aanwas der westelijke afwijking, als hij zich van die lijn verwijderde. Columbus vond die lijn op 2°30 ten Oosten van Corvo en hij maakte reeds dadelijk de schrandere opmerking, dat de magnetische afwijking mede dienen kon, om de plaats van het schip ten opzigte van de lengte te bepalen. Sedert dien tijd

[1] Resol. Staten-Gener. 8 Maart 1597 en Actenboek Staten-Gener. fol. 243 en Resol. Staten van Holland 13 Maart 1598, fol. 108.

werden de groote zee-mogendheden met een aantal voorslagen lastig gevallen om door de afwijking, Oost en West te vinden. Alonzo de Santa Cruz Kosmograaf van Karel V, ontwierp voor het eerst, eene algemeene miswijzingskaart in 1530. Ook Sebastiaan Cabot hield zich met deze ontdekking ter lengte-bepaling bezig. Door Portugeesche zeevaarders onderrigt had Acosta op de geheele oppervlakte der aarde, vier lijnen zonder afwijking aangenomen [1]. Plancius had zich, naar het schijnt, door zijne veelzijdige en uitgebreide studien bekend gemaakt met deze verschillende pogingen om de lengte te bepalen, hoewel hij zijn stelsel niet als aan anderen ontleend voorstelt. In een handschrift, hetwelk op het Rijks-Archief berust en hoogst vermoedelijk aan Plancius moet worden toegeschreven, is op dezelfde wijze als in bovengenoemde Havenvinding van Stevin, de theorie der naaldafwijking als grondslag aangenomen tot het bepalen der lengte op zee.

Het stelsel van Plancius kortelijk te zamen genomen, komt hierop neder. Onder den eersten Meridiaan, welke door Plancius over de eilanden Flores en Corvo, de Westelijksten der Azoren getrokken wordt, heeft geene miswijzing plaats, zoodat de naald daaronder, regt Zuid en Noord wijst.

Alvorens verder te gaan herinnere men zich, dat de verandering in miswijzing ten tijde van Plancius ten eenemale onbekend was, evenzeer als de op sommige plaatsen bestaande kromming der magnetische lijnen, waardoor zij niet de rigting van den meridiaan, maar van den breedtecirkel in groote uitgestrektheden volgen.

Na deze noodige herinnering gaan wij voort met het stelsel van Plancius. Oostwaarts van den meridiaan over Flores en Corvo noord-oosterde de naald tot onder den 30sten graad der lengte, op welk punt de noordoostering het hoogste klom, van daar

---

1 Cf. v. Humbolt, Kosmos, D. II, pag. 308, vertaling van Beyma. Von Humboldt spreekt niet van de theorie van Plancius. De verdienste van Plancius te dezen opzigte is grooter te achten, naarmate de *intellectuele communicatie*, indien ik mij zoo eens mag uitdrukken, toen zooveel moeijelijker was, dan in onze dagen.

tot onder den 60sten graad was het wederom afgaande noordoostering. Dit punt stelde Plancius 17 mijlen oostwaarts van Cabo des Agulhas, onder welken meridiaan hij Helmshuij bij Noordkaap in Finmarken plaatst, alwaar toen insgelijks geene miswijzing plaats had.

Van dezen 60sten graad der lengte oostwaarts, tot onder den 110den graad was het wassende noordwestering der naalde, alwaar de noordwestering haar hoogste punt bereikte en van daar weder tot den 160sten graad was het afgaande noordwestering. Op dezen 160sten graad hield de miswijzing ten derdemale stil en wees de naald zuiver noord en zuid. Onder dezen meridiaan stelde Plancius Canton. Verder oostwaarts van den 160sten graad tot den 210den graad was het wassende noordoostering, en van daar weder tot den 260sten graad afgaande noordoostering, alwaar de naald ten vierde male zonder miswijzing bleef staan. Onder dezen meridiaan stelde Plancius het westelijk deel van Californie en de eilanden Las des Pepladas, tusschen Cabo del Engano en Cabo St. Lucas.

Van den 260sten graad oostwaarts begon wederom de noordwestering der naalde te wassen tot op den 310den graad der lengte. Onder dezen meridiaan stelde hij Nombre de Dios in Amerika en van den 310den tot den 360sten graad, dat is tot den meridiaan over Flores en Corvo, hierboven genoemd, was het afgaande noordwestering.

Deze acht punten, op vier van welke geene miswijzing en op vier anderen de hoogste miswijzing plaats had, waren de grondslagen, waaruit Plancius meende te kunnen berekenen en afmeten de lengte, waarop men zich bevond. Daartoe wilde Plancius gebezigd hebben het toenmalig in gebruik zijnde Astrolabium, met bijvoeging van een koper instrument en door op den middagcirkel af te deelen de lengtegraden « met onderscheyt van wassende en afgaende noordoostering. » Bij gemis aan genoegzame kennis van het door Plancius bedoelde werktuig, hetwelk sedert geheel is verloren gegaan, is het moeijelijk de praktische zijde van dit hulpmiddel volledig te verstaan.

De theorie van Plancius kon geen ander, dan een tijdelijk nut hebben en moest vervallen toen de periodieke miswijzing werd waargenomen; doch voor de zeelieden van dien tijd kunnen deze waarnemingen van nut zijn geweest en zijn zij ook van nut geweest, zooals blijkt uit de verschillende zeejournalen, in welke men minstens tot in 1630 met vlijt en opmerkzaamheid de miswijzingen ziet waargenomen en in vele, zoo niet in alle journalen vindt men naar die waarnemingen de lengte gegist. In ieder geval zijn ten hoogste verdienstelijk te achten, de bewonderingswaardige volharding en vlijt waarmede zoowel op den IJshoek van Nova Zemla als in de verzengde luchtstreek van Madagascar deze waarnemingen door de Nederlandsche schippers zijn gedaan en niet minder de stalen ijver waarmede Plancius die verschillende journalen heeft doorgelezen en de waarnemingen er uit bijéén vergaderd. Misschien zou ook nu nog die reeks van waarnemingen nuttig kunnen zijn voor hem, die de variatien in de miswijzing en de theorie van het aardmagnetisme, ook uit de berigten van vroegere dagen zou willen bestuderen.

Het stelsel van Plancius vond bijval. De kooplieden van de groote reize, zooals zij in de Resolutien van Holland genoemd worden en waarmede waarschijnlijk de eerste ondernemers op Oost-Indie worden bedoeld, verzochten aan de Staten van Holland dat aan Plancius octrooi voor zijne uitvinding verleend wierd. De Staten besloten hierop «dat de voornoemde konste ende »inventie gepractiseert ende in het werck gesteld zou worden» om later, wanneer de deugdelijkheid van het stelsel mogt gebleken zijn. aan Plancius daarvoor eene «eerlijke recompense» toe te kennen. Ongeveer een viertal jaren later, drongen Syeverts en Plancius nogmaals bij de Staten van hun gewest aan, op het verkrijgen der toegezegde belooning. De zaak werd toen in handen gesteld van Scaliger, Snellius, Stevin, Ludolph van Coelen en Luc. Jansz. Wagenaer, om na met Syeverts en Plancius te hebben gesproken, verslag er over uit te brengen.

Omtrent de uitkomsten van dit nader onderzoek, blijkt uit de

resolutien der Staten van Holland, niets meer, dan dat op den 21 Mei 1601, op het aanhouden van eenige personen om belooning, «haer luyden kunste van sekerlyk te mogen varen, soowel »in longitudinem als latitudinem geprobeert en goedgevonden synde, »besloten is dat elck een patroon van syn geinventeerde kunst sal »leveren in handen der Staten; dat elck 150 ponden uitgereyckt »sullen worden, die hem op see sullen willen begeven, om deselve »haere kunst te proberen en dat, als naar het getuigenis van 6 of 8 »schippers, die kunst vast en sekerlyck is, de vereering den inven»tenr volgen sal [1].»

Ook de Algemeene Staten lieten zich aan de zaak gelegen liggen en lieten eene oproeping uitgaan, aan allen gerigt «die »tenderen gevonden te hebben de lengte van de zee, te weten »van Oosten op Westen.» Het is vermoedelijk aan deze oproeping te danken, dat wij nog in het bezit zijn van het hierboven vermelde handschrift van Plancius [2]. Niet minder belangstelling schijnt Maurits aan deze poging ter lengtebepaling geschonken te hebben. Hoog ingenomen met alles wat de wiskunstige wetenschappen betrof, gaf hij als admiraal van de zee aan de admiraliteiten bevel, dat de schippers en stuurlieden zich naar het stelsel van Plancius zouden voegen en door naauwgezette en voortdurende waarnemingen het zouden beproeven. Ook buiten 'slands werd deze theorie op prijs gesteld. In het werk van den meergenoemden Edw. Wright, (uitgave 1610), vindt men eene verzameling van waargenomen miswijzingen medegedeeld met het doel, om daaruit de lengte te bepalen. De waarnemingen van den Engelschman, stemmen niet altijd overéén met die, welke in het handschrift van Plancius en in de Havenvinding van Stevin staan opgeteekend; doch zij leveren niettemin de onmiskenbare bewijzen, dat Wright van de waarne-

---

[1] Resol. Holland 3 Sept. en 7 Sept. 1594; 12 Julij en 12 Sept. 1595, 5 Maart 1597, 13 Maart 1598, 26 Junij 1598 en 21 Mei 1601. Verder het reeds vermelde Manuscript op het Rijks-Archief. Vergelijk ook Tindal en Swart, Verhandel. en berigten, 5e deel, pag. 88.

[2] Resol. Staten-Generaal 15 Junij en 4 October 1600.

mingen der Nederlanders heeft gebruik gemaakt. In eene latere uitgave van Wrights werk in den jare 1657 door Joseph Moxon bezorgd, vindt men het werkje van Stevin er geheel in opgenomen en hetgeen merkwaardig is, de lof welke door Stevin in zijne Havenvinding aan Plancius wordt toegekend, wordt door den Engelschman aan den Nederlandschen geleerde niet onthouden[1].

Wij hebben tot nu toe Plancius reeds ontmoet bij de ondernemingen naar het hooge Noorden en naar West-Indie, wij hebben hem werkzaam gezien bij de beweging welke er in de zeevaartkunde, de geographie en de aanverwante wetenschappen plaats had, wij zullen hem nu ook krachtig zien deel nemen aan de eerste togten, welke naar Oost-Indie zijn ondernomen.

In den aanvang van dit hoofdstuk hebben wij de opmerking gemaakt, dat er in den tijd die ons bezig houdt, een verband tusschen de ontwikkeling der wetenschappen en de ontwikkeling van de groote vaart was op te merken[2]. Die band valt welligt nergens zoo duidelijk in het oog, als bij de beschouwing van het aandeel, hetwelk Plancius aan de onderneming der eerste togten naar Oost-Indie genomen heeft.

---

[1] In navolging van Stevin zegt Moxon: „*may know that they* (de schippers) *are bound to give thanks to Plancius alone as to him, that is the chief cause of this observation.*" Tegen het stelsel van Plancius schreef Aelbert Hendricxsen, anders Haeyen, in zijne Corte Onderrichtinge. Amsterdam, bij Herman de Buck, 1600.

[2] Zie verder n°. II der hier achter gedrukte stukken.

DERDE HOOFDSTUK.

OORSPRONG EN ONTWIKKELING VAN DE VAART OP OOST-INDIE.

§ 1. *De eerste Compagnie voor de vaart naar Oost-Indie, langs de Kaap de Goede Hoop.*

In de geschiedenis van elk land, van elk volk, treft men personen aan, wier verdiensten door iedereen als zóó onbetwistbaar worden voorgesteld, dat men aan die verdiensten niet meer durft twijfelen of de onbescheiden vraag doen: waardoor die verdiensten dan toch, zóóverre die van anderen hebben overtroffen. Tot die bevoorregten behoort Cornelis Houtman.

Men kent de gewone voorstelling van de eerste reize der Nederlanders langs de Kaap de Goede Hoop naar Oost-Indie. Zij is deze: dat een man opstond, Houtman genaamd, die aan de Nederlanders den weg wees naar den Sunda-Archipel. Ik zal mij moeten veroorloven om van die voorstelling eenigermate af te wijken en Houtman moeten voorstellen zoo als hij was; niet als de man, die het eerst de grootsche gedachte tot die onderneming heeft opgeworpen en die ingang heeft doen vinden, maar eenvoudig als de persoon, die met anderen, maar die kundiger waren dan hij, slechts het werktuig is geweest, waardoor de verkregen kennis van een denkend geleerde in praktijk is gebragt en de stoute en wel overlegde plannen van eenige moedige handelaren ten uitvoer zijn gelegd.

Op den 17 April 1592 wendde zich tot de vergadering der Staten-Generaal de Amsterdamsche boekdrukker en uitgever Cornelis Claesz en openbaarde aldaar, dat hij « door de directie van » Ds. Peter Plancius, doch tot zijne kosten bekomen had van » Bartholomeo de Lasso, cosmograaf en meester van de zeevaart » des Konings van Spanje, vijf en twintig particuliere zeekaar- » ten, bevattende alle de zeekusten van den ganschen eertbodem, » eensamentlyck alle diepten en de ondiepten, drooghten, steen- » clippen, capen, voergeberchten, haffen ende haven, alle liggende » onder hare behoorlijke elevatien des poli ofte graden der breedte » distantien en de streken der winden, hebbende daarenboven by » claren gescrifte in Spaenscher tale, oyck gecregen de secreten » van der zeevaert van de Oost- ende West-Indien, Africa, China » ende andere diergelyke landen, inhoudende aanwysinghe van de » eygenschappen der volken, vruchten ende waren of koopman- » schappen. » De Staten-Generaal verleenden onmiddellijk octrooi tot het doen drukken dier 25 kaarten en nog bovendien op dien zelfden dag, een gelijk octrooi voor de uitgaven van « eene groote » land- en zeekaart der werelt, mitsgaders 't gene daertoe behoeft, » als eene groote algemeyne zeecaerte, eene Asiatische chaerte » gemaect door een expert mr. der zeevaert tot Goa in Oost-Indie, » diewelcke Mr. Peeter Plancius d'Heeren Staten-Generaal gededi- » ceert en den 15 dezes Hare Ed gepresenteert had [1]. » Het springt dadelijk in het oog, van hoeveel gewigt deze mededeeling gerekend moet worden, welke Plancius en Cornelis Claesz deden een half jaar voor de terugkomst van Jan Huygen van Linschoten en drie jaren vóór dat deze zijn Itinerarium in het licht zond. Plancius toch beweerde in April van 1592 de geheimen te hebben uitgevorscht van eene vaart, die wel niet geheel aan de Nederlanders onbekend

---

[1] Resol. Staten-Generaal, 17 April 1592. De heer Dodt van Flensburg heeft blijkens deel V van de Verhandel. en berigten van Swart en Tindal, pag. 78, van de bovenstaande resolutien der Staten-Generaal kennis gehad, maar heeft, naar het schijnt, aan die kaarten niet zooveel gewigt gehecht.

was, maar die dan toch zoo zorgvuldig door de Portugezen geheim werd gehouden, dat door hen de doodstraf gesteld was op den uitvoer van kaarten.

Ongeveer op denzelfden tijd, waarop Plancius zijne kaarten en de geheimen van de Lasso ontvangen, wil bekend stellen, zenden eenige kooplieden van Amsterdam een persoon naar Portugal om den handel op Oost-Indie te leeren kennen. In zekere remonstrantie aan de Staten van Holland door de eerste ondernemers van de vaart op Indie aangeboden,[1] zeggen deze kooplieden daaromtrent het navolgende:

«Die remonstranten syn in den jaere 1592 met seeckeren persoon »versproocken en overeengecommen ten eynde hij hem tot Lis»bona in Portugael soude transporteeren en aldaar secreete in»formatie nemen op het stuck van den Oost-Indischen en Moluck»schen handel metten aancleven van dyen, ende omme den »voors. persoon te beter te bewilligen, (alsoo 't nyet sonder »groote pericule en was omme lyf ende goet te verliesen) hebben »eenige der voors. Bewinthebberen denselven seeckere Coop»manschappen medegegeven, omme deselve te Lisbona te ver»handelen, mitsgaders gecontinueerd int toeseynden van Coop»manschappen, den tijdt van omtrent twee jaeren, opdat haeren »agent te willigher bedeckter en verseeckerder de voors. Enqueste »wel ende rypelyk zouden mogen doen. Welcke persoon hem in den »tydt van omtrent twee jaeren, op het voors. stuck geinformeert »hebbende en in den beginsele van den jaere 1594 tot Amsterdam »gecomen synde is die saecke ten overstaen van den eersamen Petrus »Plantius rypelick ende met alle leden *naerder* geexamineert, sulcx »dat naer verscheyden ende veele communicatien eyntelick resolutie »is genomen de navigatie ende handelingen in den name des Heere »te beginnen, tot welcken eynde die Remonstranten weer eenen ex-

[1] De bedoelde Remonstrantie draagt dagteekening noch jaartal. maar is hoogstwaarschijnlijk van den jare 1601, tussschen Augustus en September. Zie bijlage, n°. XVII.

» pressen op Lisbona hebben gesonden, omme hem te versien van » eenighe personen in de malaïsche spraecke ervaren ende andere » saecken tot deselve negotie nodigh te vorderen, dan hebben tot » haer vornemen, (om maleitsche tolken te bekomen) nyet connen » geraecken, daerover dispenderende ende verliesende een goede » somme, alsoo haren commis nyet ter goeder trouw handelde. »

In de maand September van datzelfde merkwaardige jaar 1592 komt Jan Huygen van Linschoten in zijn vaderland terug en hoewel eerst ongeveer een drietal jaren later, zijn reisgeschrift werd uitgegeven, heeft Linschoten, blijkens verschillende berigten, vooraf vele mondelinge inlichtingen aan Maelson, Paludanus en anderen gegeven. Bovendien was Linschoten met Plancius in betrekking over de vaart op het Noorden en bij die gelegenheid moet noodwendig de vaart naar Oost-Indie tusschen deze twee mannen ter sprake zijn gekomen. De vraag rijst nu, wie was de ongenoemde persoon, die volgens de boven aangehaalde remonstrantie, door de eerste reeders, naar Lissabon in 1592 gezonden werd en in 1594 van daar terugkeerde.

Ik geloof dat men het er voor houden mag, dat deze persoon niemand anders dan Cornelis Houtman is geweest, want uit eene resolutie der Staten van Holland van 22 Dec. 1594 blijkt, dat Houtman omstreeks dien tijd in Portugal is geweest en dat hij in December 1594 sedert niet lang van daar was teruggekeerd [1].

Zoodra de agent is teruggekomen, wordt de zaak van de Oost-Indische vaart door de eerste reeders « rypelyk en naerder geexamineert » ten overstaan van Petrus Plancius. Het woordje *nader* is hier niet zonder beteekenis, want men kan er uit opmaken, dat Plancius ook bij het vertrek van den agent naar Lissabon is

[1] In de Resol. Holl. 22 Dec. 1594 wordt Houtman in appel ontvangen van een vonnis door het consulaat in Lissabon gewezen, terwijl uit die Resol. tevens blijkt, dat hij in Augustus 1594 reeds in Amsterdam was. — Volgens de Remonstrantie was de Nederl. agent uit Lissabon in den beginne van 1594 teruggekomen en op 17 Mei vindt men voor de eerste maal in de Resol. Holl. van de kooplieden gewag gemaakt, die op O. I. willen reeden.

geraadpleegd en als men nu de opmerkelijke gelijktijdigheid in acht neemt, die er bestaat tusschen het door Plancius aanbieden zijner kaarten en geheimen, en het uitzenden van een persoon naar Lissabon, dan wordt het eene niet al te gewaagde conjectuur, dat de kooplieden van Amsterdam zijn wakker gemaakt en aangespoord door hunne stadgenooten Plancius en Cornelis Claesz om nader berigt uit Lissabon te doen inwinnen.

Alzoo zou het zeggen van Baudartius bevestigd worden, die beweert, dat Plancius als de hoofdaanlegger der Oost-Indische scheepvaart moet worden aangemerkt. Maar dan geraakt ook Houtman meer op den achtergrond. Zoo men aanneemt, dat de ongenoemde persoon, die in de boven aangehaalde Remonstrantie als Nederlandsch agent te Lissabon voorkomt, niemand anders dan Houtman is geweest, dan is het bewezen, dat *niet* Houtman gekomen is tot de Amsterdamsche kooplieden om hun den weg naar Indie te openbaren, maar dat integendeel deze kooplieden *aan* Houtman den bepaalden last hebben opgedragen, om voor hen nadere berigten omtrent den Oost-Indischen handel in te winnen.

In plaats van het hoofd wordt Houtman dus de arm der onderneming. Aan Cornelis Houtman komt niettemin de verdienste toe van een moedig en ondernemend man te zijn geweest; maar die verdienste deelt hij met velen van zijnen tijd en ongelukkig paarde hij weinig beleid aan zijnen moed, want hij heeft voor een groot deel de schuld, dat de eerste reize niet op zulk eene wijze geslaagd is, als men na de rijpe overleggingen daarover, had mogen verwachten.

Grooter verdiensten dan Houtman had bij de uitvoering van het beraamde plan, de opperste piloot van den eersten scheepstogt, Pieter Dircksz Keyser. Deze was door Petrus Plancius in de wis- en sterrekunde onderwezen en mag, nu wij de handschriften der journalen van de eerste reis voor ons hebben liggen, ongetwijfeld voor denzelfden gehouden worden, die onder den naam van Petrus Theodorus bekend staat, als de man die een veertiental nieuwe Zuidelijke sterrebeelden heeft waargenomen of van

dezen de standplaatsen verbeterd [1]. Die uitmuntende zeeman heeft door zijne waarnemingen voor altijd zich verdienstelijk gemaakt en geniet nu in de werken van een von Humboldt en anderen de eer, hem door zijne tijdgenooten onthouden, van onder de groote sterrekundigen te worden opgenomen [2].

Pieter Dircksz Keyser, van wien men in de tot hier toe gedrukte beschrijvingen der eerste reize geene melding vindt gemaakt, komt in de handschriften van het Rijks-Archief voor, als de opperste piloot of hoofd van de stuurlieden. Cornelis Houtman daarentegen treedt op als opperste commies, d. i. als hoofd van den handel. Deze bijzonderheid maakt een merkwaardig punt uit, in de geschiedenis van de eerste reis naar Indie. Terwijl Houtman den handel en het handelsbelang vertegenwoordigde, is Pieter Dircksz de vertegenwoordiger van het zeevaartkundige gedeelte van den togt, de leider van de vloot door de nog onbevaren zee. Er waren dus eigenlijk twee hoofden en het gevolg daarvan bleef niet lang uit, want weldra wilde de Commies-handelaar ook optreden als zeevaarder; doch de schippers verzetten zich daartegen en de tweedragt nam een aanvang en het goede bestuur der onderneming een einde.

Pieter Dircksz Keyzer stierf ongelukkiglijk in straat Sunda, en nu kregen de handelaars op de vloot den boventoon. Houtman had het geluk levend van de reis terug te komen; de dooden zijn spoedig vergeten en op die wijze, meen ik, is het geschied, dat men overal en altijd van Houtman als van den eersten Nederlandschen zeevaarder naar Oost-Indie vindt melding gemaakt, terwijl aan den veel meer verdienstelijken Pieter Dircksz slechts door een enkelen geleerde is gedacht en dan nog zonder met eenige

[1] In het tweede deel van dit werk zullen wij gelegenheid hebben nog nader op Pieter Dircksz terug te komen.

[2] Men zie over Petrus Theodorus: G. Moll, vroegere zeetogten der Nederlanders, pag. 49 en volg. en de aldaar aanget. plaats van Merula, alsmede v. Humboldt, Kosmos, uitgave v. Beima, aanteekeningen n°. 306, pag. 465, alwaar ook aangehaald wordt een artikel over Petrus Theodori, in Schumachers Jahrbuch für 1840, § 240.

juistheid iets van dien uitstekenden zeeman te kunnen mededeelen [1].

De bemoeijingen van Plancius, de berigten aangebragt door Linschoten en Houtman en de nadere beraadslagingen van hen, die voornemens waren eene uitrusting op Oost-Indie te wagen, bragten eindelijk te weeg, dat Heyndrick Hudde, Reynier Pauw, Pieter Hasselaar, Jan Jansz. Karel, Jan Poppen, Heynrick Buyck, Dirck van Os, Sivert Pietersz Sem en Aernt ten Grootenhuys, allen coopluyden ende poorters tot Amsterdam, zich vereenigden als bewindhebbers ende medehelpers tot het uitreeden van schepen voor «eene reyse op de landen liggende voorby de Cabo de Bona Esperanza.»

Deze kooplieden beraamden een vast plan, waarnaar de vereeniging werd ingerigt en de onderneming ten uitvoer gelegd. De som van *f* 290.000 [2] werd bijeengebragt, vier schepen werden op stapel gezet, van welke een in bijzijn van Maurits afliep en om die reden den naam van Mauritius ontving.

De schepen werden bemand met 248 koppen en gewapend met 64 stukken van allerlei kaliber [3]. Het welgelukken der onderneming zocht men door het eigenbelang der bemanning te waarborgen, door ieder schepeling tot aandeelhouder te maken voor het bedrag van twee maanden gagie [4].

Terzelfder tijd als men de schepen begon te bouwen, verzochten de kooplieden aan de Staten van Holland, geschut, kruid en

---

[1] Men zie verder over C. Houtman of de Houtman: van der Chys, geschiedenis der stichting van de Vereenigde O. I. Compagnie, 2de uitgave, Leiden 1857; vele van de beschouwingen over Houtman, aldaar medegedeeld, vervallen door het bovenstaande. Van deze zeer verdienstelijke dissertatie heb ik, in dit gedeelte van mijn werk, meermalen met vrucht gebruik gemaakt; in eenige punten hebben mijne onderzoekingen mij evenwel tot andere resultaten en voor de expeditien in Zeeland tot meerdere volledigheid geleid.

[2] Volgens Pontanus, bij van der Chys, pag. 35.

[3] Van der Chys l. c. pag. 35 en journaal der reize, door van der Does. Mnscript. R. A.

[4] Artikelbrief, artikel 23.

wapenen. Zij verkregen in hun gewest vrijdom van tollen, van konvoyen en licenten voor twee reizen en in Zeeland vrijheid van tollen. Onder aanbeveling van den Nederlandschen gezant Caron vertrok een commies naar Engeland, om zich aldaar van een dertigtal dubbele hakers te voorzien. Nog was men hiermede niet genoegzaam toegerust. Op hun verzoek kregen de reeders nogmaals van de Staten 2 halve kanonnen, kruid en wapenen en crediet bij de steden om aldaar geschut te leenen. Eindelijk werden de noodige artikelbrieven door Maurits als admiraal en superintendent over alle zaken, het stuk van de zee rakende, vastgesteld en uitgevaardigd, instructiën werden aan den scheepsraad door de bewindhebbers uitgereikt, zoodat ten laatste op den 2 April 1595 alles gereed was en de vier schepen, Mauritius, de Hollandsche Leeuw, de Amsterdam, en het Duyfken, voor Texel het anker ligtten, om over den Oceaan naar de landen, welke voorbij de Kaap de Goede Hoop gelegen zijn, te stevenen. De kleine vloot liep werkelijk de Kaap om, langs de kust van Madagascar naar straat Sunda en Java-Major, welk land zij nu voor het eerst met zekerheid, als een eiland leerden kennen, toen zij, na Bantam, Madura en Bali te hebben bezocht, de Zuid-Oost-kust van Java langs zeilden en op die wijze den terugweg naar het vaderland weder aannamen [1].

De togt was noch gelukkig, noch voorspoedig. Twee en een half jaar bleven de schepen afwezig, een der grootste schepen werd verbrand, slechts een derde gedeelte der bemanning kwam ziek en uitgeput te huis. Verdeeldheid, slecht bestuur, ruwe handelingen tegenover den inlander, wangedrag der schepelingen, waren de kenmerken van dezen togt.

Niettemin was deze eerste togt niet zonder eenig dadelijk voordeel voor de reeders, voor Nederland was zij van groot gewigt te achten, want ondanks al den tegenspoed, is op dezen togt het eerste

---

[1] Men zie over deze eerste Compagnie: Resol. Holl. 17 Mei 1594, 9 Sept. 1594, 31 Oct., 19 December 1594, 11 Maart 1595, 7 Februarij 1595, 3 Sept. 1597, 6 Sept. 1597 en Res. Zeeland 20 October en de bijlage n°. 96.

contract door de Nederlanders met een Vorst van het vruchtbare en rijke Java, ik bedoel den Vorst van Bantam, gesloten [1]. Wij hopen in het tweede deel dezer proeve de eerste verschijning der Nederlanders in Oost-Indië meer uitvoerig te bespreken en zullen daarbij alsdan eenige stukken en een manuscript journaal van deze reize mededeelen.

Nu het omzeilen van de Kaap eenmaal was gelukt, zag men achtereéénvolgens, van alle zijden en in verschillende oorden van Nederland, nieuwe compagnien voor de vaart op Oost-Indie, ontstaan. Te gelijker tijd werden er ook pogingen aangewend om langs andere wegen, dan langs de Kaap, naar Indie te geraken. Om alle verwarde voorstelling te vermijden, zullen wij eerst vermelden:

a). de compagnien voor de vaart naar Oost-Indie, *langs de Kaap om*, opgerigt in Amsterdam en Noord-Holland.

b). de compagnien voor de vaart naar Oost-Indie, *langs de Kaap om*, opgerigt in Zeeland.

c) De ondernemingen, aangevangen met het doel, om Indië te bevaren, langs den weg bij Zuid-Westen om;

d) en eindelijk gewag maken van de vorming eener Oost-Indische Compagnie te Delft; doch wier afzonderlijk bestaan spoedig ophield;

e) om, ten slotte, de vereeniging van alle die verschillende handels-ligchamen en de oprigting der Generale geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie voor te dragen.

§ 2. *De Compagnien voor de vaart naar Oost-Indie, langs de Kaap de Goede Hoop, opgerigt in Amsterdam en Noord-Holland.*

Nadat de overgebleven schepen van de eerste onderneming waren teruggekeerd, »rapporteerde de advokaat Oldenbarnevelt,

[1] Dit contract, waarvan tot hiertoe nergens melding werd gemaakt, vond ik in copy onder de papieren van Oldenbarnevelt, ik zal het in het 2de deel mededeelen.

»geassisteert met eenige cooplieden onderwinders ende principale »reeders van de drye groote schepen, binnen Amsterdam toegerust »naar Java-Major ende andere eylanden van Oost-Indien, de ge»schiedenisse met de uytcomste van deselve voyage, met vercla»ring van de plaetsen daer de schepen geweest, getracteert en »gehandelt hadden ende redenen van het beleth dat haer met »deselve handeling is geschiet, waerdoor die voors. schepen heure »volle ladingen niet en hebben mede gebracht.» Deze kooplieden boden aan de Staten-Generaal eenige kleine geschenken aan, zijnde producten uit Oost-Indie medegebragt en verzochten, «dat men ten aanzien van de groote costen bij de cooplieden »gedaan en het cleyn profijt, dat voor deze reyze daarvan is ge»commen, dat men met eenig benefice die cooplieden zoude moegen encourageeren om de reyze te hervatten tot dienst van de generaliteit [1]. Tweemalen werd op deze vraag «geadviseerd; »doch niet eyntelijk geresolveerd;» evenwel werd aan de eerste ondernemers naar het schijnt, eene verlenging van vrijdom van konvoijen en licenten boven die, welke hun voor 2 jaren reeds geschonken was, onder de hand toegezegd [2]. Te gelijker tijd waarop zij zich tot de Staten-Generaal wendden, vervoegden zij zich ook bij de Staten van Holland.

Tusschen 26 Augustus en 12 September [3] lezen wij in de notulen der Staten van Holland: «Is gedaen sommier Rapport van tgene »inde groote navigatie uyt Amsterdam gedaan in de jaren 95, »96, 97 na de Oost-Indien in Java-Mayor gepasseert en geoccu»reert is; ende daerop mitsgaders op de Remonstrantie van de »gecommitteerden der koopluyden ghelet zynde is geresolveert, dat »men tot vorderinghe en continuatie van de voors. navigatie deselve »koopluyden tot hare aanstaande reyse te doen met 4 schepen en »2 jagten zal assisteren met gelijke ammunitie van oorlog, scherp,

[1] Resol. Staten-Generaal 16 en 19 September 1597.

[2] Zie de resol. Augustus en October 99 en hetgeen de Gedeputeerden van Zeeland aanvoerden in resol. Staten-Generaal 16 Januarij 1598.

[3] Fol. 458 Resol. Holland 1597.

»wapenen en geschut als te voren is geaccordeert geweest ende »insgelycx met gelijk credit aen de Steden voor het geschut bij »dezelve geleent of te leenen, ter somme toe van 12000 ponden »van XL gr. 't pondt, en dat men dezelve koopluyden noch sal »geven vrijdom van inkomende en uytgaende convoyen voor *vijf* »eerste reisen en zijn de gecommitteerden ter vergadering van »de generaliteit gelast daeraan de hand te houden, dat hetzelve »aldaer mede mach worden geconsenteert.»

De eerste reeders rustten dus nu weder 4 schepen en 2 jagten uit. Maar nu hadden inmiddels ook eenige andere personen binnen Amsterdam op het voorbeeld der eerste compagnie zich in een gezelschap vereenigd, met het voornemen om insgelijks langs de Kaap om, de vaart en handel op Indie te onderstaan [1].

Deze tweede compagnie schijnt bestaan te hebben uit de navolgende personen:

Vincent van Bronkhorst.
Cornelis van Campen.
Sym. Jansz. Fortuyn.
Jacob van Dael.
Geurt Dircksz.
Alb. Symonsz. Jonckheyn.
Jan Harmens.

Deze vereeniging noemde zich de Nieuwe Compagnie voor de vaart op Oost-Indie en verkreeg van de Staten-Generaal op 16 Januarij 1598, gelijken vrijdom voor hare 2 eerste reizen als de eerste compagnie.

Op denzelfden dag schonken de Staten van Holland aan deze vereeniging 4 halve kartouwen, kruid, lood en crediet bij de steden tot het bekomen van meerder geschut. Terwijl de eerste oude compagnie hare 4 schepen en twee jagten gereed maakte, rustte de nieuwe compagnie 2 groote schepen en een jagt tot de voorgenomen reize uit. Toen nu deze beide uitrustingen in Amster-

---

[1] Het request daartoe ingediend is te vinden onder bijlage n°. III.

dam nagenoeg geheel gereed waren, kwam er eene vereeniging tusschen de beide compagnien tot stand, zoodat zij zich tot één ligchaam zamensmolten. Deze zamengevoegde compagnie, sedert onder den naam van de Oude Compagnie bekend, bestond uit de navolgende personen [1]:

Gerard Bicker.
Reynier Pauw.
Pieter Dircksz. Hasselaer.
Jan Jansz. Karel.
Jan Poppen.
Hendrick Cornelisz. Buyck.
Dirck van Os.
Syvert Pietersz. Sem.
Arent ten Grotenhuys.
Vincent van Bronckhorst.
Simon Jansz. Fortuyn.
Jacob Thomas van Daell.
Geurt Dircksz.
Elbert Simonsz. Jonckheyn.
Jan Hermansz.
Petrus Plancius [2].
Bartt. Jansz. Steenhuyzen.
Cornelis van Campen.

Deze reederij bragt de aanzienlijke som van 768,466 guldens bijéén. Met dit kapitaal rustte zij de vloot uit, welke in Mei 1598,

---

[1] Resol. Holland, 3 Sept. 1597 en 6 Sept. Resol. Staten-Gener. 4 Sept. 1597, 16 en 20 Sept. 1597, 16 Jan. 1598. Resol. Zeeland 22 Oct. 1597, brief Staten-Generaal in resol. boek, oude Comp., 21 Oct. 1599.

[2] Hoewel Petrus Plancius ook als bewindhebber genoemd wordt, geloof ik echter, dat hij alleen als voornaam deelgenoot moet worden aangemerkt; ten minste zijn naam ontbreekt bij de onderteekening van instructien en diergelijke stukken; zijne betrekking van predikant zal hem dan ook wel belet hebben om als werkend bewindhebber op te treden. Het blijkt intusschen, dat Plancius een vermogend man moet zijn geweest en in de Oost-Indische vaart vrij wat durfde te wagen; ten minste bij de 4de reize had hij reeds 99,833 guldens ingelegd.

onder het bevel van Jacob van Neck, in zee zeilde. Vervolgens zond deze compagnie nog eene vloot in zee, in April 1599, onder Steven van der Hagen, welke de derde expeditie was, die uit Amsterdam vertrok. Daarna heeft deze zelfde Compagnie de vierde expeditie uit Amsterdam uitgerust, welke gedeeltelijk in December 1599, onder Wilkes, gedeeltelijk in Junij 1600, onder Jacob van Neck naar Oost-Indië is vertrokken. Eindelijk zond zij nog voor hare eigen rekening in April 1601 5 schepen naar de Molukken, onder Wolfert Harmenssen, tot het afhalen der restanten, welke op die eilanden nog ten bate en laste van deze oude compagnie zich bevonden.

Bij de uitrusting van hare vierde expeditie had deze Compagnie reeds in den Oost-Indischen handel, het voor dien tijd hoogst aanzienlijk kapitaal van een millioen zes honderd en zestig duizend, vier honderd drie en tachtig gulden gestoken.

Nadat de Oude Compagnie de schepen onder den admiraal van der Hagen in April 1599 had afgezonden, kwam de admiraal Jacob van Neck in de maand Julij 1599 met vier volgeladen schepen terug. Deze gunstige uitkomst deed de oude compagnie tot het uitrusten van de expeditie onder Wilkes besluiten, maar schijnt ook weder de begeerte van anderen te hebben opgewekt.

Op den 28 Augustus 1599 wendden zich nu ook

Gerard Reynst,
Marcus de Vogelaer,
Isaäc Le Maire,
Jacques de Velaer en C°.

tot de Staten-Generaal, met het verzoek, om met 6 of 8 schepen naar den » Coningrijke van China » te mogen varen, met vrijdom van konvoyen voor vier reizen. Deze handelaren waren de eersten, die eenen onmiddelijken handel op China om de Kaap ten doel hadden. Zij schenen reeds dadelijk met groot kapitaal te kunnen werken, dewijl zij met niet minder dan 6 of 8 schepen een aanvang wilden maken.

Niet weinig werd de Oude Compagnie daardoor verontrust. Deze verzocht nu ook gelijktijdig en waarschijnlijk uit geest

van concurrentie, vrijdom van konvooi voor twee reizen, om met twee schepen en een jagt mede onmiddellijk China te bevaren. De Staten-Generaal hielden de beide verzoeken aanvankelijk in advies; « zijnde uitgesteld, naar luid de resolutie, daarop te resol- » veren, voor en aleer dat naarder met de Remonstranten hebben » geadviseert ende geconcipieert op sekere ordre, die men in dese » navigatie en voorgenomene handeling op Oost-Indien en de » voors. conincrijke soude hebben te volgen."

Hetzij door magtigen invloed, hetzij door andere redenen, werd evenwel spoedig van dit voorgenomen uitstel afgezien en reeds op den 31 Augustus 1599 verkregen de beide compagniën vrijdom voor twee reizen, mits « precyse op China varende," op straffe voor de nieuw opgerigte compagnie, van verlies harer concessie [1].

Op den 30 Augustus besloten de Staten van Holland eveneens [2], «op 't verzoek van de onderwinders der compagnie van de voorgenomen vaart op den Koningrijke van China, om te mogen genieten gelijke vrijdom en assistentie als die van de compagnie op Java Major is geaccordeert, dat 't selve is geaccordeert, mits dat precys op voornoemd Koningrijk China zal worden genegotieerd.»

Deze compagnie, gemeenlijk de Nieuwe Brabantsche genoemd, en waarvan Izaäc Lemaire het hoofd en de aanlegger was, zond op den 21 Dec. 1599 eene vloot van 4 schepen in zee, onder het bevel van Pieter Both en Paulus van Caerden.

Dat deze vloot niet alleen China, maar ook de eilanden van den Oost-Indischen archipel tot doel harer reize stelde, bleek spoedig uit hare verrigtingen en dat men hier te lande dat reeds had vermoed, bleek uit de bezorgdheid der oude compagnie voor de onderneming der nieuwe Brabantsche. In 1600, gelijktijdig met van Neck's vloot, zond de Nieuwe-Brabantsche nog twee schepen uit, de Witte en de Zwarte Arend genaamd.

Hierbij echter bepaalde zich de concurrentie in Holland nog niet.

---

1 Zie bijlage n°. VI.

2 Holl. Resol. 1599, fol. 331.

Het schijnt, dat gelijktijdig met de nieuwe Brabantsche, aan de Staten van Holland door »die gemene coopluijden der steden van Alcmaer, Hoorn en Enkhuizen ende generalijk residerende in West-Vriesland en het Noorderquartier," een verzoek gerigt werd, dat naar een ongeteekend stuk te oordeelen, reeds vroeger aan de Staten-Generaal was gedaan, om te mogen genieten vrijdom en subsidie gelijk de reeds bestaande compagniën tot het ondernemen van de vaart op Oost-Indie [1].

De Staten van Holland besloten dien ten gevolge op den 30 Augustus, de nieuwe compagnie uit te noodigen, zich onder de oude te begeven, «alsoo andersins geschapen stond de voornoemde vaart tot niet te komen.» Zy committeerde een lid uit de Edelen, een uit Dordrecht, Haerlem, Leiden, Gouda en Alcmaer om met deze kooplieden daarover in besogne te treden, ende «bequaemste middelen te beramen ende te adviseren om met eenigheyt ende goede correspondentie onder eene compagnie te mogen handelen ende negocieren op Java Major als tot Bantam ende op andere Moluksche eylanden, ende voorts wat profyt by de landen daaruyt souden mogen getrokken worden, ten behoeve van de gemeene saecke.»

Werkelijk werd op den 6 September die besogne gehouden, maar het blijkt niet dat deze poging gelukt is; althans men leest er niet meer van. Wel daarentegen leest men dat de oude compagnie zich tot de Staten van Holland wendde en eene poging in het werk stelde om de andere reederijen uit de vaart te houden, door te verzoeken dat aan haar het uitsluitend regt wierd toegekend, door een octroy voor den tijd van 6 jaren, om op Bantam te handelen en te varen [2]. Ook hierover waren de Staten van gevoelen, dat moest worden beraadslaagd en zij kwamen «na verscheidene discourssen en communicatiën, tot het besluit dat er «tot conservatie van de voorzegde vaart en tot dezer landen dienst notelijk eenighe ordre ende

---

[1] Zie dit request onder n°. VII.

[2] Resol. Holl. 25 Aug. — 9 Sept. 1599 en eene missive of een request van de eerste bewindhebbers aan de Staten van Holland, zonder datum.

politie zal moeten gesteld worden. Maar dat er toen reeds iets opgevolgd is, blijkt niet.

Bij de Staten-Generaal lieten de bewindhebbers der oude comp. het ook niet rusten; het was met verdubbelden ijver dat zij zich tegen hunne van alle kanten opgekomen mededingers zochten te sterken. De bewindhebbers en gecommitteerden van de kooplieden «eerst gevonden ende in effecte gebracht hebbende de navigatie op Bantam» wisten van HH. Ho. mo. te verkrijgen, wat hun in 1597 niet geheel was gelukt; zij erlangden namelijk, dat de Staten-Generaal aan de admiraliteit te Amsterdam schreven, dat zij den suppl. nog vrijdom voor 4 reizen gaven boven den vrijdom voor twee reizen, welke reeds verleend was [1].

De vereeniging, welke de Staten van Holland vooralsnog niet hadden kunnen te weeg brengen, vermogt de almogende invloed der heeren Burgemeesters van Amsterdam tot stand te brengen, daartoe geholpen door den drang der omstandigheden en door het voorbeeld van hetgeen inmiddels in Zeeland was voorgevallen. Men leest hieromtrent in eenen brief door de bewindhebbers aan de bevelhebbers der 5de expeditie uit Amsterdam naar Oost-Indie medegegeven (zonder datum) het volgende: « Naerdat wy oude gelyck ook » de nieuwe bewinthebberen, binnen Amsterdam elck in't bysonder » vier schepen naar Oost-Indien toerustende waren: Soo is onder- » tusschen door intercessie ende instantie van den E. Burgemees- » teren, voor beyde respective compagnien combinatie of ver- « eeniginge te wege gebragt, sulcx dat de twee een vloot van » schepen geworden, in eene onverdeelden societeit off gemeen- » schap ende voor ééne rekeninge gaen ende keeren sal onder » het commandement van den admirael Jacob van Heemskerck » van Amsterdam [2]."

De vroedschap van Amsterdam zette klem aan deze vereeniging bij, door te bepalen «dat alle toerustingen, dewelcke buyten de

[1] Resol. Staten-Generaal, 21 Oct. 1599.

[2] Uit het boek der brieven en journalen van de derde tot de vijfde reis. Manuscript, Rijks-Archief.

»voorz. gecombineerde compagnien bij ofte van wege eenige »poorters inwoonderen ofte uytheemschen alhier ter stede, bij »der hand genomen ende in het werk gestelt soude mogen werden, »verboden is ende geweert.[1]»

De aldus vereenigde compagnien bestonden nu, behalve uit de niet genoemde geldschieters, uit de navolgende bewindhebbers:

Gerrit Bicker.
Reynier Pauw.
Vincent van Bronckhorst.
Jan Jansz. Karel.
Jan Poppen.
Cornelis van Campen.
Symon Jansz. Fortuyn.
Geurt Dircksz.
Syvert Pietersz. Sem.
Arent ten Grootenhuys.
Elbert Sym. Jonckhein.
Dirck van Os.
Pieter Hasselaer.
Jacques de Velaer.
Gerard Reynst.
Hans Hermans.
Françoys van Hove.
Loys de le Becque.
Isaäc Le Maire.

Voor rekening van deze compagnie zeilde slechts ééne vloot onder Jacob van Heemskerck in 1601 naar Oost-Indie. Haar bestaan loste zich in 1602 op, in de vaart voor gemeene rekening van de vereenigde compagnie.

Het blijkt niet, wat er van de compagnie in West-Friesland is geworden; doch deze heeft waarschijnlijk den raad der Staten gevolgd

[1] Deze resolutie van de vroedschap heb ik ontleend aan Mr. J. A. van der Chys, Gesch. der stichting enz. 2de druk, pag. 94.

en zich onder de vereenigde Amsterdamsche compagnien begeven. Men mag dit ten minste veronderstellen; want drie schepen in de vloot van Heemskerk droegen den naam van Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen en deze namen zijn vermoedelijk gegeven ter eere van het geld, door de kooplieden van het Noorderkwartier in de onderneming gestoken.

Wij hebben nu achtervolgens het ontstaan in Amsterdam nagegaan van de afzonderlijke compagnien en aangewezen hoe zij, ondanks den onderlingen naijver en de mededinging, als door de kracht der omstandigheden gedrongen zijn tot vereeniging, hoe er uit de drie deelen door eene voortgaande werking, zamenvoeging tot één geheel is ontstaan. Wenden wij nu het oog naar Zeeland, dan zullen wij in dat gewest hetzelfde verschijnsel waarnemen. Eerst zien wij aldaar oprigting van afzonderlijke compagnien, maar bij gemis van bijzondere krachten, zamenvoeging van magt en kapitaal, tot dat die groote deelen in Holland en Zeeland afzonderlijk gevormd, op hunne beurt weder worden te zamengebragt en zich oplossen in het groote ligchaam der algemeene geoctroyeerde Oost-Indische compagnie.

§ 3. *De Compagnien voor de vaart naar Oost-Indie langs de Kaap de Goede Hoop, opgerigt in Zeeland.*

Weinig minder, zoo niet even krachtig als in Holland, deelde gelijk wij gezien hebben, Zeeland in de algemeene beweging, welke zich in handel en scheepvaart te dezer tijde vertoonde. Men wachtte in Zeeland, naar het schijnt, slechts op de terugkomst der eerste expeditie, om even als te Amsterdam, den steven stoutmoedig naar Oost-Indië te wenden. Zoodra Houtman was teruggekeerd, was ook het oogenblik aangebroken, waarop de reeds lang beraamde onderneming ten uitvoer zou gelegd worden, om langs de Zuid naar Indië te stevenen, wat tot nog toe om de Noord aan de Zeeuwen niet was gelukt. Er ontstonden nu gelijktijdig twee compagnien voor de groote vaart op Oost-Indie. De eene,

aan wier hoofd zich Adriaan Hendricksz ten Haeff bevond, was gevestigd te Middelburg; de andere verkreeg haren zetel in het nu vervallen, maar toen nog bloeijende Veere. Aan het hoofd van deze laatste vereeniging stond de rustelooze Balthazar de Moucheron, die met zijnen handel op Muscovie en Spaansch-Indie niet tevreden, noch afgeschrikt door de mislukte pogingen bij Noorden om, nu ook op groote schaal de vaart en den handel ondernam op de gewesten, beoosten de Kaap de Goede Hoop gelegen. Er bestaat nog menige onzekerheid omtrent de compagnien in Zeeland en het leven en de bedrijven van den grooten koopman de Moucheron. « Issu »de la noble maison de Bouley Moucheron en Normandie» zooals le Petit van hem getuigt, was Balthazar waarschijnlijk de zoon van Pierre Moscheron, die te Antwerpen in 1565 of 1567 werd begraven à la Huguenotte, bij wiens begrafenis Taffin eene rede hield, en wiens kinderen allen Calvinisten waren [1].

Deze Pieter weder was vermoedelijk «de wettiche sone van Jan »de Moucheron heer van Bouley, geboren in de prochie van Roussy »la Farq bij de stad Verneul au Perche [2].» Balthazar was dus de kleinzoon van dezen Jan, en bij gevolg van Franschen oorsprong. Hij schijnt van Brabant naar Zeeland te zijn overgekomen, *na* de vermeestering van Antwerpen door Parma; althans zijn naam komt nog voor onder de aanzienlijken van die stad, welke de capitulatie mede onderteekend hebben.

Hij wordt gehouden voor de persoon, die in 1584 aan Prins Willem het eerste voorstel deed tot eenen togt naar het Noorden; maar zeker is het, dat reeds in den jare 1590, Balthazar te Middelburg was gevestigd en uit die stad met Gilles Boermans, Taurin Denis, Joos Neven en meer anderen, een uitgebreiden handel dreef op Antwerpen, Caen, Rochelle, Granville, St. Malo, Morlaix en Rescou enz. en krijgsvoorraad leverde aan den Prince de Dombes [3].

---

[1] Groen van Prinsterer, Archives, 1ste serie, Deel II, pag. 334.
[2] Poorterboek van Antwerpen, 16 Mei 1545.
[3] Resol. admiraliteit, Middelburg, passim van 1590 af.

Van zijne ondernemingen naar het Noorden, naar West-Indië en Guinea, hebben wij reeds vroeger gesproken. De regering van Veere wist Balthazar, omstreeks het jaar 1597 of 1598, uit Middelburg naar hare stad te lokken, door hem zeker groot en aanzienlijk huis af te staan, dat niet alleen geschikt was tot een kantoor, maar ook om er zijne koopmanschappen in op te slaan. Men kan zich een denkbeeld vormen van den ruimen voet, waarop de Moucheron zijne zaken dreef, als men leest, dat hij zich jegens de regering van Veere, voor de hem toegekende voordeelen, verbond, om gedurende een zeker aantal jaren, ongeveer 18 schepen jaarlijks uit Veere te doen vertrekken en in die haven weder te doen binnenvallen, welke schepen hij in de vaart had op Senegal, Kaap Verd, Guinea, Costa de la Mina, het eiland Principe, Frankrijk, Spanje en de landen Westwaarts gelegen; terwijl van elders blijkt, dat bovendien de Moucheron op Amerika, op Terre-Neuve en zelfs op Tripoli liet handelen [1]. Vóór dat Balthazar naar Veere gelokt was, bewoonde hij het huis in de Noordstraat te Middelburg, hetwelk onlangs bekend geworden is als ook later de woonplaats te zijn geweest van Jacob Cats [2]. Toen Balthazar Middelburg verliet, gaf hij de waarneming zijner zaken over aan zijnen ouderen broeder Pieter. Deze Pieter de Moucheron, waarschijnlijk de oudste zoon van den bovengenoemden Pierre de Moucheron, schijnt zich aanvankelijk te Arnemuiden te hebben opgehouden, alwaar hem in 1587 een zoon geboren werd, van wien men vermeldt, dat hij insgelijks den naam van Balthazar heeft gedragen, en vader op zijne beurt is geweest van den bekenden landschapschilder Frederik de Moucheron [3]. In 1588 vestigde Pieter

[1] Register van de sententiën van den Hove, R. A. 1607, T. n°. 37. — Wij hebben reeds over de handelsbetrekkingen van Moucheron in Amerika, Afrika en het Noorden van Europa gesproken, in Hoofdst. I van dit werk.

[2] Zie: Jacob Cats te Middelburg 1603—1623, door Mr. J. H. de Stoppelaar. Middelburg 1860, waaruit ik ook eenige bijzonderheden omtrent de Moucherons geput heb.

[3] Kramm, Levens en werken der Holl. en Vl. kunstschilders in voce. 4de deel, alwaar evenwel ook onjuiste opgaven omtrent de Moucherons worden gevonden.

de Moucheron zich te Middelburg en kwam aldaar reeds spoedig voor aanzienlijke betrekkingen in aanmerking. In 1589 vergezelde Pieter het gezantschap naar Engeland, om door zijne kennis van den handel en zijne ervaring de Nederlandsche afgevaardigden bij te staan. Ongeveer een achttal jaren schijnt hij te Londen te hebben vertoefd, waar hij als facteur de belangen der Nederlandsche kooplieden, inzonderheid van zijnen broeder Balthazar waarnam. Door te grooten ijver en welligt ook door belangzuchtige bemoeijingen, geraakte hij in onmin met den agent der Staten-Generaal Noel de Caron en keerde hij eindelijk bij het vertrek van Balthazar naar Veere, naar de stad Middelburg terug. Het was te dier tijde, dat Jacob Cats gedurende eenige jaren de huisgenoot en vriend van Pieter de Moucheron geweest is [1].

Niet minder uitgebreid dan zijne handelsbetrekkingen, schijnen ook de familiebetrekkingen van Balthazar te zijn geweest. Tweemalen was hij gehuwd. Zijne eerste vrouw was Jacqueline de la Croix, uit welk huwelijk hij kinderen gehad heeft; zijne tweede echtgenoote was Isabeau de Gerbier, dochter van den Middelburgschen koopman Antonie de Gerbier. Het is mij niet voorgekomen, dat hij kinderen uit dit tweede bed heeft verwekt. Behalve Pieter, was naar het schijnt, ook Melchior de Moucheron een broeder van Balthazar. Tot zwager had hij Andries Cromslijt, en Pierre Lemoine was met eene Maria de Moucheron gehuwd. Bovendien kwamen mij een aantal personen als neven van Balthazar voor; vooreerst Daniel de Moucheron, een zoon van Pieter; voorts nog Cosmo de Moucheron en Cornelis de Moucheron en eindelijk ook François de la Dale, Franchois en Guyon le Fort en Everaert van Lodensteyn. Het einde van Balthazar de Moucheron was treurig. Op den duur kon hij aan zijne verpligtingen niet meer voldoen, met een tal van processen werd hij besprongen, en in 1603 vertrok hij plotseling uit Veere, eer nog de door hem uitgezonden schepen onder den admiraal Spilbergen van Ceylon waren teruggekeerd.

---

[1] Mr. J. H. de Stoppelaar, Jacob Cats, l. c.

De Staten van Zeeland ontzeiden hem daarna ook het verblijf in hun gewest; de regering van Veere ontnam hem het huis dat zij hem in 1597 geschonken had, omdat hij aan zijne verpligtingen niet meer voldeed en in Frankrijk met den Koning onderhandelde over het oprigten eener Oost-Indische compagnie in dat Rijk. Wat er verder van den man, die een beter lot verdiend had, is geworden, is tot hiertoe nog niet met juistheid gebleken; slechts verneemt men uit de brieven van den gezant Aerssens, dat hij in 1609 nog in Frankrijk leefde en aldaar nog steeds zijnen rusteloozen geest bezig hield met het vormen van plannen tot oprigting eener Oost-Indische compagnie in Frankrijk [1].

Wij keeren nu terug tot den tijd, waarin het handelshuis van Balthazar de Moucheron nog in al zijn luister zaken deed.

De compagnie van Moucheron tot den handel op Oost-Indie schijnt aanvankelijk bestaan te hebben uit de navolgende personen: Balthazar de Moucheron, P. C. Meunnicx, Pierre Lemoyne [2], Simon Parduyn en waarschijnlijk ook nog uit eenige andere leden van de familie Moucheron en de kooplieden Lieven de Moelenaer en Hubrecht Brenten. De zetel der compagnie was gevestigd te Veere, toen ook wel Camp-Veere genoemd.

Op den 24 December 1597 rigtte Balth. de Moucheron «zoo voor hem selven als syne compagnie» zich tot de Staten-Generaal en maakte aan dezen bekend «hoe sy voorgenomen hadden, »het aanstaande jaar naar de Oost-Indien te seynden, dry schepen »met een jachte tot de handelinghe van de specerie.» Ter beveiliging dezer onderneming vroeg hij geschut ter leen, met het noodige kruid en lood, «met ook alsulcke ammunitie en vrydom »van convoye in conformiteit, van 't gene bij de Ed. Mo. ver»gund was of zoude moge vergund worden aan de compagnien

---

1 Resol. Zeeland 12 Aug. 1604. Register der sententien van den Hove 1607.

2 De twijfel is bij mij gerezen of P. C. Meunnicx en P. Lemoyne niet één en dezelfde persoon is geweest, die zijn naam dan eens in de Hollandsche dan eens in de Fransche taal schreef; doch duidelijk is mij dit nooit gebleken.

»van Amsterdam en Rotterdam, die ook schepen naar die ge»westen seynden.»

De Staten-Generaal verleenden daarop vrijdom van het in- en uitgaand konvooi voor twee reizen en gelastten aan de admiraliteit te Middelburg, dat zij de supplianten zou helpen voor ééne reize «by leeninge van vier bequame stukken geschuts.»

De Staten van Zeeland gaven aan de beide Zeeuwsche compagnien, volkomen gelijke hulp en volgden het voorbeeld van Holland door ondersteuning te schenken, door middel van vrijdommen van konvooi, verstrekking van ammunitie en het verleenen van borgtogt voor 6 of 8 stukken geschut in geval de compagnien die van de steden konden leenen.

Toen deze hulp nog niet voldoende bleek te zijn, gaven de Staten nog een zestal ijzeren gotelingen, zesduizend pond kruid en scherp [1]. Intusschen had de Moucheron zich Cornelis Houtman tot bevelhebber zijner expeditie weten te verkrijgen, hetzij dat deze, zooals door sommigen beweerd wordt en niet geheel onwaarschijnlijk is, om zijn kwaad bestuur op de reize voor de Amsterdamsche compagnie, Amsterdam, zijne patronen en het geregt was ontloopen, hetzij dat Moucheron hem, zoowel als zijnen broeder Frederik Houtman door groote aanbiedingen van hunne eerste meesters had afgelokt.

Behalve de gebroeders Houtman, wist Moucheron nog den beroemden Engelschen stuurman John Davis voor zijne onderneming aan zich te verbinden.

Voorzien van eenen artikel-brief van Maurits, staken nu omstreeks 6 Maart 1598 de twee schepen de Leeuw en de Leeuwin, voor rekening van Moucheron, Parduyn en Comp., in zee.

De plannen van Moucheron verschilden in vele opzigten met die der andere compagnien, welke op Oost-Indie handel dreven. Het schijnt wel zijn voornemen te zijn geweest om den handel op

---

[1] Resol. Staten van Zeeland, 22 Oct. 1597 en 12 Januarij 1598. Resolutie Staten-Generaal, 24 Dec. 1597.

den Oost-Indischen Archipel in verband te stellen, zoowel met den handel op de kust van Guinea en op Brazilie als met eenen door hem gestichten handel op de Oostkust van Afrika, bij de straat van Mozambique. Zijne handels-ondernemingen omvatten alzoo schier alle streken van de aarde en het handelshuis de Moucheron liet op den Oceaan zijn eigen vaan, zijnde een groen vendel, met Boergoens kruis, van de stengen wapperen. Balthazar begeerde nu ook een geschikt middenpunt voor deze verschillende vertakkingen zijns handels, «eene goede herberghe voor alle de Nederlandsche schepen, dien wech varende.»

Met dat doel zond hij in hetzelfde jaar 1598 vijf van zijne schepen uit, bemand met een paar honderd matrozen en honderd en vijftig soldaten, onder het bevel van Juliaan Cleerhage en Gerard Strijbos, naar het eiland del Principe.

Half door list, half door geweld maakte men zich van dit eiland meester en de manschappen van Moucheron nestelden zich op deze bezitting der Portugezen. Reeds droomde men er van, om op het eiland eene kolonie te stichten, een middenpunt en ververschplaats voor de schepen te hebben gevonden; men beloofde zich gouden bergen van de op te rigten suikermolens, toen, deels door de zorgeloosheid, de onbekwaamheid en de tweedragt van eenigen der opperhoofden, deels door het moorddadig klimaat en de aanvallen der Portugezen, de overwinnaars op hunne beurt overwonnen werden en het overige gedeelte der bemanning het eiland verliet [1]. Eene tweede expeditie onder Willem Lodewijcx en Melchior Proost, die behalve het drijven van handel op de Westkust van Afrika, mede in last hadden, de bezetting op het eiland del Principe te versterken, kwam te laat, juist veertien dagen nadat de Zeeuwen het eiland reeds hadden verlaten [2]. In verband met deze aanslagen op del Principe moet beschouwd worden de vermeestering van het

---

[1] Zie van Meteren. 19de Boek fol. 396.

[2] Op deze 2de expeditie heeft betrekking het stuk, medegedeeld onder n°. XXI der bijlagen. Zie ook van Meteren, 21ste boek, fol. 425.

eiland St. Thomé, welke in 1599 onder den admiraal van der Does plaats had [1].

Eene derde uitrusting werd nu omstreeks den jare 1600 door Moucheron, die inmiddels een groot deel zijner vennooten verloren had, gereed gemaakt. Daartoe verzocht hij ondersteuning in ammunitie en geschut van de Staten van Zeeland, welke hem verleend werd. Van de Staten-Generaal verlangde hij veel meer. Aan die vergadering diende hij een verzoekschrift in, om octrooi voor 50 jaren, om alleen te mogen varen « op sekere »nyeuwe havenen in vrempde landen gelegen, aldaar noch »niemant van deze landen en heeft geweest, presenteerende te »betalen dubbelt convoy van de inkomende en uitgaande goederen.» De Staten-Generaal lieten geene beslissing op dit verzoek volgen en het blijkt niet, of er ooit eenig antwoord op is gegeven. Wat Balth. de Moucheron met deze onderneming op het oog had ligt in het duister, zelfs werd er tot hiertoe van deze expeditie nergens eenige vermelding gemaakt en ook nu nog, zijn de berigten daaromtrent onvolledig. Naar hetgeen men uit de stukken, welke mij over deze uitrusting zijn ter hand gekomen mag afleiden, zijn er door Moucheron in Mei 1600 vier of meerdere schepen onder het bevel van Joris Spilbergh en Willem Lodewijcx uitgezonden met last om vooreerst in Brazilie handel te drijven, alsdan Monomotapa, Zofala en het eiland Vaccas, nabij Cambaya aan te doen, vervolgens Atjeh of Bantam, des noods Bali en Balamboeang te bezoeken.

Wat er van deze expeditie geworden is blijkt nergens, alleen leeren de notulen der Admiraliteit van Middelburg, dat op den 1 Augustus Joris Spilbergh met het schip la Rosario en andere schepen weder in Zeeland is terug gekomen met eenige gevangen Spanjaarden aan boord. Weinig tijds later vielen nog meerdere schepen te Arnemuiden binnen, die insgelijks aan de Moucheron toebehoorden en die vermoedelijk allen tot deze expeditie behoord

---

[1] Zie Hoofdstuk I, pag. 51.

hebben. Hetzij dat zij op weg reeds genoegzaam buit gemaakt of in Braziliё genoegzaam voordeel hadden behaald, hetzij om andere redenen, Joris Spilbergh schijnt met zijne schepen toen niet tot Oost-Indie te zijn doorgedrongen. Hetgeen nu de geschiedenis dezer expeditie eenigzins geestig maakt en de onvolledigheid der berigten dubbel doet betreuren, is de omstandigheid dat Moucheron in twist geraakte met de admiraliteit over het regt der buitgelden. De goederen werden in beslag genomen en eene procedure tegen Moucheron op touw gezet; doch toen hij het niet meer houden kon, vertoonde hij brieven en eene commissie van Maurits en maakte hij bekend, dat van twee schepen met huiden en tabak beladen, het grootste gedeelte aan Zijne Excellentie Maurits toekwam. De Staten en de Admiraliteit maakten nu maar de zaak in der minne af, door eene kleine boete en 1/3 der buitgelden te eischen en 2/3 van de buiten aan de reeders af te staan [1].

De vierde en laatste expeditie eindelijk, welke door Moucheron en de hem trouw gebleven deelgenooten is uitgezonden, was de vloot van drie schepen, de Ram, het Schaap en het Lam genaamd, welke op 5 Mei 1601, onder bevel van Spilbergh uitliep. Even als de voorgaande togt had ook deze de bestemming naar de de kust van Zofala en het eiland Vaccas, en ik meen deze reize van Spilbergh als eene hervatting van de voorgaande te mogen beschouwen. Joris Spilbergh bezocht bij deze gelegenheid Ceylon, en met beteren uitslag dan zijn bezoek op de oostkust van Afrika. In het begin van 1604 keerden deze 3 schepen in Zeeland terug.

Bijna op denzelfden tijd waarop Moucheron en zijne compagnie in 1598 de schepen de Leeuw en de Leeuwin naar Oost-Indie afvaardigden, maakten ook Adriaan Hendrikz ten Haeff en zijne compagnie toebereidselen tot eene soortgelijke onderneming.

---

[1] Uit eenige stukken op het Rijks-Arch. en de resol. Admir. Middelburg, 1 Aug. 1600, 23 Aug. en 30 Aug. 1600, 25 Sept., 24 Oct. 1600, 22 Jan., 2 Febr. en 12 Maart 1601.

Adriaan Hendriksz ten Haeff was een man van grooten invloed in Zeelands hoofdstad en in de vergadering der Staten van dat gewest, hij was burgemeester van Middelburg en een aanzienlijk handelaar. Hij vereenigde zich met

Jacob Pieter de Waert,
S. Langebercque,
Adr. Bommenée,
Laurens Bacx,

en eenige anderen wier namen ons onbekend zijn gebleven. Deze rigtten te zamen gelijke verzoeken als Moucheron zoowel aan de Staten-Generaal als aan de Staten van Zeeland. Zij verkregen eveneens ondersteuning in geschut en ammunitie en vrijdom van konvoijen. De artikel-brief voor het scheepsvolk werd door deze compagnie zelve ontworpen en door de Staten van Zeeland goedgekeurd, in onderscheiding van den artikel-brief voor de schepen van Moucheron welke meer bijzonder van Maurits schijnt te zijn uitgegaan [1].

Omtrent de namen der schepen en der bevelhebbers van de uitrusting welke door de compagnie van ten Haeff is uitgezonden bestaat eenige tegenstrijdigheid in de berigten. Voor zooverre wij hebben kunnen ontdekken werd de eerste togt voor rekening dezer compagnie ondernomen met drie schepen: de Zon, de Maan en de Langebercque, onder het opperbevel van Gerard Leroy en Laurens Bikker.

Eerst in 1600 begon de compagnie van Middelburg aan eene tweede uitrusting te arbeiden. Doch intusschen greep er in den stand der compagnien in Zeeland eene geheele verandering plaats. De berigten daaromtrent tot ons gekomen, zijn verre van volledig, dit alleen blijkt zeker, dat in den loop van het jaar 1600 de compagnie van ten Haeff zich vereenigde met het grootste gedeelte der vennooten van de Moucheron, terwijl er bij die ineensmelting van

---

[1] Resol. Staten-Generaal 24 Dec. 1597, 19 Januarij 1598, 13 Febr. 1598. Resol. Staten van Zeeland 22 Oct. 1597, 12 Januarij en 14 Febr. 1598.

de twee compagnien tweedragt schijnt te zijn ontstaan, met de Moucheron zelven. Waarin de aanleiding tot die twist moet gezocht worden is onzeker.

In een stuk door Moucheron overgeleverd bij de beraadslagingen over het oprigten der algemeene compagnie leest men, «dat hij »toen te vreden zou zijn, in eenigheyt met alle de andere com»pagnien zich te voegen op conditie dat presentelijk de compagnie »van Middelborch hem sullen ontfangen met al sulcke penningen »als het hem (of hun?) te passe sal comen ende bovendien hem »kennen voor bewinthebber.» Uit deze woorden zou men kunnen opmaken dat in 1600 de hoegrootheid van de inlegsom en de betrekking van bewindhebber, de oorzaken van den twist geweest zijn. Op de lijst der contractanten, welke in het resolutieboek dezer vereenigde compagnie van het jaar 1601 voorkomt, mist men dan ook den naam van Balthazar de Moucheron.

Van een deel der zijnen verlaten stond hij nu naar het schijnt, met Simon Parduyn en van Hecke alleen en bleef hij zich met deze twee personen van eene aansluiting aan de Vereenigde Zeeuwsche compagnie onthouden.

Het lag dan ook geheel in den geest van Balthazar's karakter om liever alleen te staan, dan zijne eigene inzigten op te geven. Zijn geest was rusteloos bezig met het onderzoek naar en het ontwerpen van nieuwe ondernemingen. Sedert zijne medgezellen hem verlieten, begint hij dan ook de uitrustingen van 1600 en 1601 onder Spilbergh. Het was zijn lust om plannen te scheppen en die naar eigen zin en volgens eigen denkbeelden uit te voeren. Hij had de gebreken, die aan zijne hoedanigheden plegen eigen te zijn. Zelfstandig en oorspronkelijk, was hij tevens zich zelven genoegzaam en jegens anderen welligt heerschzugtig. Dezelfde deugden en dezelfde gebreken toonde hij later bij de vestiging van de algemeene geoctroijeerde O. I. Compagnie.

Alzoo had de vereeniging der Zeeuwsche Compagnie zonder Moucheron plaats en zij vormde zich nu uit de navolgende personen:

Adr. Hendr. ten Haeff.
Jacob Boreel.
Jan Lambr. Coolen.
Jacob Pietersz de Waert.
Corn. Muenincx (vroeger een deelgenoot van de Comp. van Moucheron.)
Adr. Bommenée.
Jan Meeussens.
Laur. Bacx.
Everard Bequer.
Arnoult Leclercq.
Arnoult Verhouven (waarschijnlijk ook vroeger een deelgenoot van Moucheron.)
Everard van Schoonhoven.
Nicolaas Pieterssen.
Balthazar van Vlierden (in den naam van Jan Hesse.)
Corn. Somer.
Jan Bouwens Schotte.

Deze vereeniging bragt eene vloot van vier schepen, de Zeeland, de Middelburg, de Langebercq en de Zon genaamd, in zee, welke op den 28 Januarij 1601 onder de bevelen van Cornelis Bastiaensz, Hans Hubrechts Tonneman, Nicol. Antheunissen en Cornelis Adriaensz. uit Zeeland naar Oost-Indie zeilde.

Weinig tijds daarna begon dezelfde vereeniging eene nieuwe uitrusting van drie schepen welke de namen droegen van Zierikzee, Vlissingen en Goes en welke gereed waren weinige dagen voor de vaststelling van het octrooi der algemeen Oost-Indische compagnie.

Dat smaldeel en het kapitaal daarin gestoken, werd even als de geheele vloot onder Warwyck, tot welke zij gerekend werd te behooren, in de massa der algemeene Oost-Indische Compagnie gebragt; doch buiten de 10-jarige rekening gehouden [1].

---

[1] Resol. Staten Gener. 1600 14 Dec. en Resol. Zeeland, 21 Nov. 1600.

Zoo waren dan ook in Zeeland, even als in Holland, de twee Compagnien tot één geheel versmolten en daar naast was Balthazar de Moucheron als zelfstandig handelaar blijven staan. De miskenning van den drang der omstandigheden tot zamenvoeging van kapitalen en werkkrachten, schijnt tot Moucheron's val niet weinig te hebben bijgedragen. Zoowel Moucheron als de vereenigde Zeeuwsche Compagnie, zullen wij bij de vestiging der algemeene geoctroijeerde O. I. Compagnie terugvinden.

§ 4. *De compagnie tot de vaart naar Oost-Indie bij Zuid-Westen om.*

»Over oude tyde is bij zeer treffelycke mannen eene opinie »geweest, dat d'aerde was als een sponsie op d' water ligghende, »ghelijck men utten schriften van St. Augustijn mach mercken, »welcke dwalende opinie noch naer zynen tyd lange gheduert heeft. »Want in den jare ons Heren 745, alsoo Virgilius, bisschop van »Salzburgh in Duytslant openbaerlyck gepredict hadde, dat sulcks »onwaerachtich was en datter volcken en lieden woonachtich »waren onder ons, die metter voeten tegen over ons voeten »ginghen, die men noemde met een griecsche naem Antipodes, »zoo heeft Bonifacius bisschop van Mentz den voorseyden bis»schop Virgilius geheeten een ketter, — nochtans desniettegen»staende so syn der noch hedensdaechs menschen so hertneckich »ende eygensinnich, dat zij niet en konnen ghelooven mog»helyck te wezen, dat men den geheelen aartbodem soude moghen »rondsomme te seylen. Maar dat alsulcke persoonen in heurlieder »meyninghe seer bedroghen zijn, blijckt claerlyck by de reysen van »twee vermaerde capiteynen noch ter tyt in leven zynde, te weten »Francois Draek ende Candon (Candish) Engelschen, dewelcke in »de jaren 1583 en 1586 het gheheel aertrijck hebben rondsomme »beseylt, sonder eenighe veranderinghe ofte beweghinghe van hen»lieder schepen.... Sulcks dat men de geheele ronde des aertryes »met eenderleye coers, te weten westelyck, mach omme seylen.»

Zoo schreef de ervaren en vrome piloot van Enkhuizen, LucasJansz. Waghenaer in het jaar 1596 in zijn Thresoor der Zeevaert en slechts één jaar nadat Waghenaer het bovenstaande schreef, werden er reeds hier te lande twee uitrustingen aangevangen, om door de straat van Magelhaen, de specerylanden te gaan opzoeken.

Op het einde van het jaar 1596 ontstond te Rotterdam het voornemen om Oost-Indie te bezoeken. Wij hebben reeds verhaald hoe zeker persoon, die in die dagen vrij wat geruchts heeft gemaakt, Hendrik Anthonisz Wissel [1] benevens Pieter van der Hagen en Comp. het plan opvatten, om een togt te doen ondernemen naar St. Domingo, Portorico en andere havens van West-Indie. Zij wilden tevens ook Oost-Indie en andere verre landen doen bezoeken. De compagnie van Wissel, van der Hagen en Comp. rustte daartoe vier schepen uit, de St. Jacob, de St. Pieter, de Zwarte Leeuw en de drie Koningen, onder het bevel van Melchior van den Kerckhove, die onder goedkeuring der Staten-Generaal met eene commissie van Maurits voorzien werd.

Wissel en van der Hagen verzochten dat zij hunne schepen met Spanjaarden en Portugezen mogten bemannen, « ten aansien, » zooals zij zeiden « dat in de quartieren waarheen de bestemming was geene andere nacien mogen handelen. » Niet dan na langdurige beraadslaging verleenden de Staten-Generaal hunne goedkeuring aan deze aanvrage om commissie en toen nog onder uitdrukkelijk beding van niemand vijandelijk te mogen aantasten. De Staten schijnen bevreesd te zijn geweest voor de gevolgen van dezen togt, hetzij dat zij geen vertrouwen stelden in eene Spaansche en Portugeesche bemanning, hetzij dat bij hen niet zonder invloed is gebleven de kennis, die zij van den persoon van H. Antz.

---

[1] Zie over H. Az. Wissel en zijne plannen tot oprigting van allerlei banken te 's Hage en zijne geheimzinnige betrekkingen buiten 's lands: P. Bor, IIIde deel, uitg. 1679, 30ste boek, fol. 772 en Resol. Holland 22 Junij, 4 Julij, 17 Julij, 14 Dec. 1598 en 18 Dec. 1599. Wissel was een groot vijand van Oldenbarnevelt. Deze persoon doet denken aan den hedendaagschen Mirès. Men vergelijke over deze reis hoofdstuk I, pag. 47.

Wissel hadden, want zij wisten zeer goed dat deze een zonderling persoon was, die sedert verscheidene jaren in groote oneenigheid met de Staten van Holland leefde en veel kwaad vertelde van den advokaat van Oldenbarnevelt [1].

Noch de firma, noch de bevelhebber verdienden dan ook, naar het schijnt een bijzonder vertrouwen. Hendrik Anthonisz Wissel geraakte een paar jaren later op de voorpoorte te 's Hage; alwaar de Staten van Holland hem gevangen lieten zetten en hem door den procureur-generaal van den Hove een proces werd aangedaan, en de handelingen van Melchior van den Kerkhove, toen hij voor denzelfden van der Hagen in 1599 op nieuw met eenige schepen de expeditie naar Westen, onder Pieter van der Does volgde om op schâverhaling uit te gaan en een aanslag op St. Thomé te helpen uitvoeren, ontaardden weldra in zeerooverij. Hij plunderde eenige schepen van bevriende mogendheden en daaronder ook een Venetiaansch schip. Uit deze handelwijze ontstonden sedert, vele moeijelijkheden tusschen de republieken van Venetie en de Vereenigde Nederlanden, waardoor de Staten-Generaal veel hoofdbrekens en overlast ondervonden [2]. Maar voor dat deze laatste togt onder Kerckhoven was aangevangen, had op het einde van 1597, van der Hagen nog eene andere onderneming op touw gezet. Hij wilde namelijk niet langs de Kaap de Goede Hoop, maar door de straat van Magelhaen eerst de westkust van Amerika en daarna de specerijgewesten van Oost-Indie doen bezoeken. Van der Hagen wendde zich nu, liever dan tot H. A. Wissel, tot den rijken koopman Johan van der Veken en beter keuze had hij zeker niet kunnen doen, want van dat oogenblik scheen de

---

[1] Men zie over deze compagnie: Resol. Staten-Generaal, 23 Nov. 1596, 24 Jan. 1597, 1 Febr., 21 Mei, 5 Julij 1597 en Lias Lopende Brieven, 1 Febr. en 5 Julij 1597. Maurits schijnt zich de belangen dezer compagnie te hebben aangetrokken. Oldenbarnevelt natuurlijk niet.

[2] Zie over deze tweede expeditie van Kerckhoven, hierboven pag. 52 en de Resol. Holland 5 Maart 1599. Loketkas C; n°. 36 en Loketkas St. G. Admir. n°. 9. Resol. Staten-Gener. 5, 15, 28, 29 Maart, 12 April, 1 Junij, 3 Aug., 6 Sept. 1600 en 4 Febr. en 24 Maart 1601.

onderneming alle kans tot welslagen te zullen aanbieden. Johan of Hans van der Veken was door zijne talrijke betrekkingen tot de Staten-Generaal, tot de Staten van Holland, tot Oldenbarnevelt en niet minder tot de Kroonen van Engeland en Frankrijk een man, die hier te lande ontzien werd en door zijn groot vermogen invloed bezat. Hij en zijne vrienden waagden de voor dien tijd, aanzienlijke som van 267,000 ponden van XL gr., in de onderneming van van der Hagen, en van der Veken sprak bovendien borg voor hetgeen in geschut of ammunitie van de Staten of steden ter leen zou worden verkregen. De gezamentlijke reeders, waartoe ook Jacques L'Hermite behoorde, verzochten «vrijdom van in- en uitgaand »konvooi voor 5 schepen voor de 5 eerste reizen, vier halve »kartouwen, een oorlogschip en crediet om onder benefice daarvan »in de steden van Holland, geschut te erlangen.» De admiraliteit van Rotterdam bragt een ongunstig verslag op dit verzoek uit; doch hoewel de vraag om het oorlogschip Oranje, destijds als de beste zeiler van 's lands vloot bekend, voor deze expeditie te mogen koopen niet werd ingewilligd, werden de vrijdom van konvooi en de 4 halve kanonnen en het gevraagde crediet door de Staten-Generaal verleend [1]. Tegen het midden van het jaar 1598 was de vloot eindelijk gereed. Zij bestond uit vijf schepen, de Hoop, de Liefde, het Geloof, de Trouw en de Blijde Boodschap, en was gesteld onder het bevel van Jacques Mahu, Simon de Cordes en Sebald de Weert. Op den 27 Junij verlieten deze schepen het Goereesche Gat en zeilden zij in zee.

De geheele onderneming kostte over de vijfmaal honderd duizend ponden vl.; maar de uitslag was verre van evenredig aan de kosten. Integendeel, de uitslag was allernoodlottigst, slechts één schip kwam terug, zonder zelfs Indie te hebben bereikt.

Voor den ongelukkigen van der Hagen, was deze uitslag de doodsteek, want sedert was hij geheel verarmd. Ook zelfs de hechte

---

[1] Resol. St. Gener. 23 Dec. 1597. 7 Januarij 1598. Manuscr. remonstrantiën van van der Veken en bij van der Chijs, l. c. pag. 70.

firma van van der Veken moest de hulp der Staten inroepen om ontslagen te worden van de vervolgingen, welke de steden hem aandeden, om het geschut waarvoor hij borg was gebleven, van hem terug te hebben.

Hiermede liep deze compagnie te niet, groote sommen waren verspild en het doel was niet bereikt. Alleen van der Veken wist door zijn groot vermogen er zich nog uit te redden, hij was in staat te betalen wat hij schuldig was, waarmede, zoo als hij schrijft: «dese quade ongeluckige reyse maer vergeten en vyt den »sin worde gestelt.» Gelukkig de koopman, die na een verlies van ruim 2½ ton, nog zoo lakoniesch over zijn tegenspoed schrijven kan [1]. Deze onderneming bleef evenwel voor Nederland niet geheel zonder vrucht. De waarnemingen van den vermaarden Dirk Gerritz China, die ook dezen togt mede maakte en in Chili belandde, leverden menige onderrigting bij het zamenstellen van de instructie voor Jacques l'Hermite, toen deze in 1619 over de Nassausche vloot het bevel op zich nam; terwijl het verongelukken van een der schepen van Mahu, op de kusten van Japan, aanleiding gaf dat twee schepelingen dezer expeditie, Adams en Quackernaeck geheeten, een handelsoctrooi van den Keizer van Japan verkregen hetwelk de eerste grond heeft gelegd tot de langdurige betrekkingen welke tusschen Nederland en Japan, ook nog in dezen tijd, worden onderhouden.

Bijna gelijktijdig met de uitrusting van van der Veken, van der Hagen en Comp., vatten Olivier van Noort en Pieter Claesz van Ylpendam, destijds te Rotterdam woonachtig, het voornemen op om met twee schepen eene reis door het «Estrecho van Magelhaen »te ondernemen en te bezoeken het Koningrijk van Chili mette »vordere westcusten van America ende voorts ist noot, ooyck »d'eylanden van Moluccen en d'andre landen daaromtrent gelegen.»

Het blijkt niet of aanvankelijk meerdere kooplieden zich met van Noort en Pieter Claesz hebben vereenigd, noch op welke

---

[1] Zie bijlage n°. X.

wijze het geld voor deze uitrusting is bijeen gebragt. Het is evenwel meer waarschijnlijk, dat er geldschieters voor deze onderneming geweest zijn, dan dat van Noort en Pieter Claesz alleen het benoodigde kapitaal verstrekt hebben, want omtrent van Noort leest men de min gunstige getuigenis dat hij was: «Homo diu perditus moribus et fortuna»[1]. Bovendien was hij herbergier te Rotterdam en dat is men gewoonlijk niet als men over groote kapitalen beschikken kan.

Van Noort en Pieter Claesz verzochten aan de Staten-Generaal eene ruime ondersteuning in de wapening hunner schepen en vrijdom van konvooigeld voor zes reizen. Door den toestand waarin 's lands wapenmagazijnen en het admiraliteits-collegie te Rotterdam zich destijds bevonden, konden de Staten-Generaal hun niet meer dan vier stukken geschut verstrekken, terwijl de vrijdom van konvooi tot twee reizen werd beperkt[2].

Hierbij voegden de Staten van Holland een onderstand van 6000 pond kruid en 12,000 pond kogels en lonten, hoewel van Noort juist het dubbel had aangevraagd[3]. Terwijl men te Rotterdam met deze uitrusting bezig was, rigtten nu ook twee Amsterdamsche kooplieden, Claesz Jacobsz Coeckebacker, Jan Benninck Coeckebacker en Dierck Claesz zich tot de Staten van Holland en de Generaliteit met een verzoekschrift, waarin zij mededeelden, dat zij eveneens als Olivier van Noort twee schepen hadden toegerust met verscheidene koopmanschappen, om gezamenlijk met van Noort de reis naar de Westkust van Amerika te ondernemen, dat zij nu ook verzochten om met gelijke hulp en vrijdom te worden «gebeneficieert» als de uitrusting in Rotterdam. De Staten-Generaal weigerden ditmaal geschut te verschaffen op grond dat de toestand van het land dit niet toeliet; doch zij

---

1 Descriptio Urb. Rheno-Traject. ex. m. Arnoldi Buchelii diario, pag. 115.

2 Resol. St. Gen. 23 en 24 Dec. 1597 en 23 Januarij 1598.

3 Resol. Holland 21 Januarij 1598. Uit deze resolutie blijkt dat v. N. in den aanvang er aan gedacht heeft om met 3 in plaats van met 2 schepen uit te zeilen.

stemden toe in eenen vrijdom van konvooi voor twee reizen «gaans ende keerens» [1]. De Staten van Holland weigerden om dezelfde beweegredenen afgifte van geschut, maar zij verleenden 4000 pond kruid en de noodige lonten [2].

Op deze wijze ontstonden gelijktijdig te Rotterdam en te Amsterdam twee reederijen voor de vaart door de straat van Magelhaen. Hoewel zij in den aanvang zelfstandig werkzaam waren geweest, vereenigden zij zich reeds spoedig in zóóverre, dat zij hare schepen in de maand Julij des jaars 1598 onder één bevelhebber den bekenden Olivier van Noort deden uitzeilen. Nadat van Noort was teruggekeerd en hij zijn voornemen had volvoerd waardoor hij de eerste Nederlander geweest is, die eene reis rondom de aarde volbragt heeft, schijnt hij de compagnie te hebben verlaten. Door zijn kwaad beleid en zijne ruwe handelwijze had hij de handels-operatien der kooplieden doen mislukken, maar volgens zijne eigene bekentenis, bragt hij een oorlogsbuit van niet minder dan 60 tonnen schats, meest ongemunt goud, van dezen togt mede. De band tusschen de Amsterdamsche reederij en een gedeelte van de ons onbekende handelaren uit Rotterdam werd nu nog naauwer toegehaald zooals men ten minste vermoeden mag, uit de woorden van een verzoekschrift van den jare 1602 aan de Staten-Generaal aangeboden, in welk stuk de ondernemers van de eerste expeditie voor eene reis rondom de aarde zich noemen: «Bewindhebberen en participanten, die voor dezen zoo uit Amsterdam »als Rotterdam gereet hebben op Oost-Indie door de strate »Magellanis [3].

---

[1] Resol. 9 Junij 1598.

[2] Resol. Holl. 24 Junij 1598.

[3] Er blijft nog altijd veel onzekerheid bestaan omtrent de zamenstelling van deze compagnien, die in 1598 in Rotterdam en Amsterdam zijn opgerigt. Het werk Begin en Voortgang noemt nog als reeders Pieter de Bevere generael van de Munte en Huyg Gerritsz van der Buys. De opgaven in gemeld werk zijn evenwel niet juist, het spreekt slechts van ééne compagnie en niet van twee. Van de deelneming in eene dezer compagnien door Pieter

Niettemin schijnt er nog eene Rotterdamsche Compagnie, afgescheiden van de zoogenaamde Magellaanvaarders, te hebben bestaan, want toen in 1602 besognes over de vereeniging van alle de compagnien op Oost-Indie te 's Hage gehouden werden, verschenen aldaar ook afgevaardigden uit Rotterdam en deze kooplieden traden toe, tot de algemeene geoctroyeerde Oost-Indische compagnie. De Magellaan-vaarders daarentegen wendden zich juist twee dagen voor het depescheren der acte van Octrooi in 1602 tot de Staten-Generaal en eischten handhaving hunner verkregen regten, welke zij door het ontworpen algemeen Octrooi, achtten geschonden te zijn.

De Magellaansche Compagnie, vereenigd zooals zij nu bestond rekende zich tot een vrijdom van konvooy voor vier reizen geregtigd, want in 1598 was zoowel aan de Rotterdamsche reeders als aan die van Amsterdam een vrijdom verleend, aan elk voor twee reizen. Van die vier reizen was er slechts ééne tot nog toe volbragt en daarvan was slechts één schip onder Olivier van Noort weder binnengekomen. Daar het zich nu liet aanzien dat aan de Algem. O. Ind. Comp. ook het uitsluitend regt op het vaarwater door de straat van Magelhaen zou worden toegekend, verzetten op den 19 Maart 1602 de Magellaanvaarders zich daartegen bij de Staten-Generaal en juist nog bij tijds, want den volgenden dag werd de algemeene vereeniging der compagnien vastgesteld; doch het octrooi werd nu niet verleend dan onder deze bepaling: « dat de algemeene compagnie met uitsluiting van ieder ander zou mogen varen beoosten de Cape de Bonne Esperanza ofte deur de strate Magellanis, blijvende in heur geheel de concessien voor desen gegeven aan eenige compagnie omme te

---

de Bevere blijkt bovendien uit de stukken niets en genoemde de Bevere werd eerst in 1599 generaal van de Munte, in plaats van Melchior Wijntjes die met deze betrekking in 1597 bekleed was. De heer van der Chys, l. c. pag. 76, heeft reeds het bestaan van de twee zelfstandige Rotterd. en Amsterd. compagnien aangetoond; doch hij vermeldt niet, dat de twee compagnien later zijn vereenigd gebleven en dat daaruit de Magellaansche comp. is ontstaan.

varen deur de voors. strate van Magellanis, behoudelijk dat zij hunne schepen uyt deze landen sullen afsenden binnen vier jaren naer dato» etc.

De Magellaansche Compagnie had nu althans hare verkregen regten gehandhaafd. In het volgende jaar wenschte zij van die regten gebruik te maken en liet zij overal in den lande biljetten aanslaan, waarin zij meldde dat zij van meening was eenige schepen uit te rusten, om door de straat van Magelhaen naar Oost-Indie, China en andere plaatsen te zenden [1].

Tegen dit voornemen kwam de geoctrooijeerde algemeene Oost-Indische Compagnie in verzet, en hiermede opende zij haren te lang volgehouden veldtogt als monopolist.

Zij beweerde, dat haar octrooi om uitsluitend beoosten de Kaap te mogen handelen, door de Magellaansche compagnie geschonden werd. En nu volgde er eene reeks van geschillen »ende seer sware quaestien», die wij hier niet behoeven te beschrijven; maar die bij afwisseling door processen, door overeenkomsten, scheidsregterlijke uitspraken en weder nieuwe processen ruim twintig jaren lang slepende is gehouden, veler hartstogten in beweging heeft gebragt en aan menig procureur en regtsgeleerde werk en verdiensten heeft opgeleverd.

Hij die den eersten grond van de Magellaansche compagnie gelegd heeft, hij die de eerste Nederlander geweest is, welke stoutmoedig den aardbol omzeilde, Olivier van Noort, bleef verder buiten de onderneming, maar het zeemansleven verliet hij niet. In 1602 vinden wij hem terug, met Melchior van den Kerckhove, een gezelschap hem waardig, als raad-extraordinair op de vloot, welke onder den admiraal Obdam naar Spanje stevende. Van Noort en Kerckhoven kweten zich op deze expeditie uitmuntend van hunnen pligt en betoonden eene buitengewone dapperheid. Prijzen halen en buitmaken, volvoerden zij ook nu weder naar hartelust; doch nu in 's lands dienst en aan beiden werd door de Staten-Generaal

1 Resol. Staten-Generaal, 17 Aug. en 4 Oct. 1603.

een gouden ketting vereerd tot belooning van hunne dappere daden.

Nadat van Noort deze belooning had ontvangen, liep hij op nieuw met eenige schepen in zee, naar de Spaansche kusten [1].

Wat er verder van hem is geworden, heb ik niet kunnen ontdekken, maar in 1607 leefde van Noort nog te Rotterdam en volgens zijn grafschrift dat te Schoonhoven gevonden wordt, overleed hij in laatstgenoemde stad in het jaar 1627 [2].

§ 5. *De compagnie tot de vaart naar Oost-Indie, opgerigt te Delft in* 1601.

Omstreeks de maand October van het jaar 1601 zag ook Delft binnen hare muren een gezelschap van kapitalisten zich vereenigen om eene uitrusting tot stand te brengen voor de groote vaart naar de Oost-Indien.

De voornaamste leden dezer compagnie waren:

Mr. M. Sasbout,
Willem Joosten Dedel,
Dirck Brunisse van der Dussen,
G. F. Boogaert,
H. Balbian,
Jan Raet,
Heyndrick Ottens,
J. Jansz en Arent Jacobsz Lodensteyn en
Dirk G. Meerman.

De werkzaamheden van deze vereeniging bepaalden zich slechts tot het gedeeltelijk uitrusten van één schip, het aannemen van eenige zeelieden, het vruchteloos beraadslagen met Rotterdamsche

---

[1] Resol. Staten-Generaal, 13, 14, 16, 23 Augustus en 30 September, 14 en 26 November 1602.

[2] Omtrent de verdere lotgevallen van Melchior van den Kerckhove, zie: Mr. J. C. de Jonge, Nederland en Venetie, pag. 86, en Leeven en daden der doorlucht. zeehelden. Amsterdam 1683, pag. 154.

kooplieden, om in eene gemeenschap van rekening met dezen te treden. De compagnie van Delft had naauwelijks eenige maanden bestaan, toen zij als Kamer opgenomen werd in de algemeene geoctroyeerde Oost-Indische compagnie. Zij heeft intusschen deze verdienste gehad, van in haar Resolutieboek, eene beknopte opgave te hebben gegeven van de beraadslagingen, welke in 1601 en 1602 over de algemeene vereeniging, tusschen de gecommitteerden der verschillende compagnien van Holland en Zeeland, hebben plaats gehad.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE STAATSZORG VOOR DEN OOST-INDISCHEN HANDEL. DE STICHTING VAN DE ALGEMEENE GEOCTROYEERDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

Behalve door het verleenen van hulp aan de reeders, door middel van geschut, ammunitie en vrijdom van regten te geven, behalve door het aanmoedigen van de zeevaartkundige wetenschappen door middel van privilegien en geldelijke belooningen, werd de vaart op Oost- en West-Indie onafgebroken door de Generaliteit en de Staten van de daarbij betrokken gewesten met aandacht gadegeslagen.

Toen in 1597, na de terugkomst van Houtman, zich aan alle kanten compagnien voor den Oost-Indischen handel vormden, waren de Staten-Generaal er reeds dadelijk op bedacht om maatregelen te beramen, welke dienen konden «tot verzekertheyd ende vorderinghe van de voors. voyagien.» Te dien einde beschreven zij op den 6 Januarij 1598 gecommitteerden uit elk der bestaande compagnien in Holland en in Zeeland, om met eenige afgevaardigden uit de Algemeene Staten over verschillende punten te beraadslagen, inzonderheid opdat zij zich zouden «verdragen en op eene eenparige orde en voet de reize te zamen doen.» Zoowel uit Holland als uit Zeeland kwamen er werkelijk gecommitteerden te 's Hage; doch de Zeeuwsche afgevaardigde kwam, door den ijsgang belet, een dag te laat en toen waren die uit Holland

reeds weder vertrokken: «sulx dat d'heeren Staten voor desen tijt »daerinne anders niet en wisten te doen dan daerop oock de intentie »te verstaen van de compagnie in Zeeland.» Het bleek echter uit deze zamenspraak, dat alle de compagnien in gevoelen verschilden en de Staten-Generaal stuitten op dit gemis aan eensgezindheid. Nu deden zij slechts het éénige, wat zij konden doen; zij zonden namelijk eene rondgaande vermaning aan alle de compagnien, waarin zij de verschillende reederijen en handelaars uitnoodigden, dat zij hare zaken «wijselyk willen beleyden en zy malcanderen »opte voyagie ende doende hare traficques willen bejegenen in »aller vrientschap, eenichheyt ende correspondentie [1].»

In het volgende jaar 1599, zag men op nieuw compagnien oprigten, die het getal der bestaande compagnien nu tot acht deed klimmen en welke bijna allen eene vijandige concurrentie tegen elkander volhielden, welke, zoo als het na de terugkomst van van Neck uit Indie gebleken was, door den toevloed harer schepen de prijzen deden stijgen of wier ondernemingen en speculatien mislukten, omdat iedere compagnie afzonderlijk in dezelfde zaak op eigen voordeel was bedacht. Het aantal van die schepen, gevoegd bij die welke op Guinea en West-Indie handel dreven, werd zoo groot dat er op al die vaartuigen niet meer met de vereischte naauwlettendheid kon worden achtgeslagen. Van dààr dat van de bevelhebbers, deze van Maurits gene van de Staten-Generaal commissie en instructien verkreeg, dat er wanorde geboren werd en de vrees ontstond dat eindelijk nog sommigen dier schepen tot den zeeroof, te dier tijde nog vrij algemeen, zouden worden aangewend als de handel op Oost- of West-Indie geen kans van welslagen meer aanbood. Die vrees was zoo geheel ijdel niet, de bemanning dier schepen bestond uit allerlei slag van volk en aan sommigen der bevelhebbers ontbrak het minder aan dapperheid, dan wel aan naauwgezetheid. Wij hebben

[1] Zie dezen brief van 19 Januarij 1598, onder n°. XIV der medegedeelde stukken.

reeds gezien hoe de Staten van Holland onder deze omstandigheden op den 30 Augustus 1596 de nieuwe compagnien uitnoodigden, om zich onder de ouden te begeven en zelfs gecommitteerden uit hun midden benoemden, om daarover met de kooplieden in «besoigne te treden, tot het beramen en adviseren van de bekwaamste middelen om met eenigheid en goede correspondentie onder ééne compagnie te handelen.» Die poging mislukte, zoo als wij reeds hebben vermeld en de oude compagnie welverre van aan eenigheid te denken zocht voor zich zelve een uitsluitend octrooi voor 6 jaren te verkrijgen.

Dit verzoek maakte toen wel een punt van beraadslaging uit voor de vergadering van Holland, maar het werd onafgedaan ter zijde gelegd.

Men kent uit het artikel 101 van de verhooren van Oldenbarnevelt, wat bij dien grooten staatsman, die door zijn invloed op de Staten van zijn Gewest zooveel vermogt, als beginsel gold; «dat »van alle tijden in dezelve landen van Holland en West-Vriesland »verstaan is geweest, alle privative octröyen in 't stuk van de »navigatie, handelinge en commercie, den welstand van de landen »en steden en ingesetenen te wesen prejudiciabel, ende dat zij »daeromme met grooten ernst hen daartegen altijts hebben gestelt »en geopposeert, 't selve verwerpende als monopolie.» De Staten van Holland en hunne advokaat weken sedert wel van dat beginsel af, maar niet dan nadat zij met »moeyten, arbeit en onder»zoek de natuur van de navigatie en traffiek op Oost-Indie »hadden leeren kennen» en nadat zij verstaan hadden dat «dezelve »navigatie en handelinge onder eene generale compagnie, be»hoorden gelegd te worden, omme 't selve dienstelijk en profytelyk »voor de landen en participanten te beleiden[1].»

In 1599 konden de Staten van Holland tegenover de compagnien van Amsterdam alléén, niet verder gaan, dan te trachten

[1] Verhooren van Oldenbarnevelt, uitgave Hist. Genootschap. Utrecht 1850, pag. 72, Art. 101.

eene vereeniging tot stand te brengen, vooralsnog buiten octrooi. De tusschenkomst van de stedelijke regering van Amsterdam en de drang der omstandigheden, bragten de kooplieden van die stad er eindelijk toe, om aan de raadgevingen der Staten gehoor te geven.

De Algemeene Staten van hunne zijde verloren evenmin als die van Holland, den gang der zaken uit het oog.

Hunne wijze van beschouwen was natuurlijk van eenigzins anderen aard en meer in betrekking tot de pligten tegenover de Unie. In Augustus 1599, tijdens de nieuwe Brabantsche compagnie tot stand kwam, werd er reeds in de vergadering van de Generaliteit gesproken van «zekere ordre en politie die men in deze navigatie en voorgenomen handeling op Oost-Indie zou hebben te volgen.»

Te dien einde werd deze aangelegenheid ter behandeling onderworpen aan de gecommitteerden van de admiraliteits-collegien van Holland, Zeeland en Vriesland. De admiraliteiten leverden op den 17 December 1599 bij de Staten-Generaal een ontwerp-commissie en een ontwerp-instructie in, voor de coopvaarders gedestineert naar Oost-en West-Indie ter Coopvaardye.

Deze commissie hield o. a. in, dat de bevelhebber van het schip in zijne voyage niemand van wat natie, qualiteit ofte conditie ook, vijandelijk zou mogen aantasten, maar dat hij zooveel des nood zij, zelfs tegen vrienden en landgenooten zich in weere zou mogen stellen en met alle mogelijke middelen zich meester maken van degenen, die hem bij wege van feyten zouden willen aantasten; dat bovendien de bevelhebber iedereen, die onderdaan des Konings van Spanje was, zou mogen aantasten en overweldigen. Ten slotte werden er bepalingen in gevonden om de regten van het land en van den admiraal-generaal op de buitgelden te handhaven en een algemeen paspoort voor den houder.

Dit ontwerp werd op den 22 Dec. door de Staten-Generaal goedgekeurd en vastgesteld, echter met deze slotbepaling, dat niemand tegen zijn wil gedwongen kon worden, deze commissie aan te nemen. De instructie, waarmede «deze ordre ende politie op de vaart naar Oost- en West-Indie» moest worden voltooid

en die een uitvloeisel van de commissie was, bleef intusschen onafgedaan.

Eerst werd de vaststelling van de instructie voor veertien dagen uitgesteld, maar sedert werd zij niet meer in behandeling genomen.

Het uitstel en daarop gevolgd afstel was weder het werk van de afgevaardigden uit Zeeland. Om meer dan ééne reden had die instructie nuttig kunnen zijn, want behalve de orde en regelmaat, die men daardoor in de scheepvaart wilde brengen, heerschte in dat stuk zoowel een geest van menschelijkheid ten opzigte van de gevangenen, als van zachtheid, voorzigtigheid en wijze staatkunde tegenover de inboorlingen der overzeesche gewesten, hetgeen ten doel had om niet alleen de wreedheden van het zeevolk tegen te gaan, maar ook om de Indianen meer en meer van de Spanjaarden en Portugezen te vervreemden en aan de Nederlanders te verbinden [1].

Met welke oplettendheid ook de Staten-Generaal en de Staten van Holland tot hiertoe op de zaak van den Oost-Indischen handel hadden acht gegeven, afdoende, doortastende maatregelen, waren er nog niet genomen. Het eenige wat men verkregen had, was éénvormigheid in de uit te reiken commissie, en door goede raad en door tusschenkomst der plaatselijke overheid vereeniging van de Amsterdamsche compagnie en van eenigen in Middelburg.

Maar daartegenover stond de vijandige gezindheid tusschen de Middelburgsche vereenigde compagnie en de compagnie van Moucheron, tegen die beiden vijandige gezindheid van de compagnien van Amsterdam en vijandige gezindheid van allen, tegen elke nieuwe compagnie of reederij, welke werd opgerigt of tot welker oprigting men slechts het voornemen openbaarde.

Men betwistte elkander het aangenomen scheepsvolk, men verbond de aangenomen schippers en stuurlieden door contracten, dat zij zich nimmer aan deze of gene concurrerende compagnie zouden verhuren, men maakte overeenkomsten dat de schippers en

[1] Deze twee stukken zijn te vinden onder n°. XV en n°. XVI. Zie ook Resol. Staten-Generaal 22 December 1599.

commiesen alles wat zij zouden verhandelen, ontdekken, afteekenen en in journaal of in kaart brengen, geheim hadden te houden. De Amsterdamsche compagnie, op het berigt dat schepen in Zeeland zeilreê waren, gaf voorschriften aan hare commiesen en bevelhebbers: «dat syl. gewaarschuwd zouden wezen om hunne zaken »en handelinge met alle vlijt en zorgen te vorderen, opdat zij »door de komst der Zeeuwen niet geïnteresseert en beschadigd »werden. Het is u beter dan ons bekend, zoo schreven de »bewindhebbers, wat nadeel en verlies het ons wezen zou »bijaldien de Zeel. vlote bij ul. arriveerde eer onze schepen ge»laden waren. Daarom koopt, koopt zoo haest als doenlijk is, »en het gecogte laadt het voort in uwe schepen, wy nemen alles »wat er van speceryen gereed te bekomen is, en zoo gyl. door »gebrek van gereede speceryen, voorcoop deedet, maakt ul. con»ditien en contract zoo vast als doenlyk is, en soo haest er »eenig gecocht goet by u aankomt laat het in uwe schepen;

«Gyl. moet zorg dragen dat onze vloot door de aankomst van de »Zeeuwsche niet de minste schade lyde. Wy hebben met henlieden »in het minste geen contract ofte accoort wegens de negotie [1].»

Wat drift en overhaasting straalt er niet door in die voorschriften, van den anders zoo koelzinnigen koopman! Op de behoefte in Europa, op de vraag op de Nederlandsche markt wordt niet meer gelet, alles maar opkoopen vóór dat de gevreesde mededinger komt; dien dood te varen door voor hem niets dan slechte of dure waar over te laten, dat is het doel en het summum bonum geworden van den Oost-Indischen handelaar. Het heet dan ook in een geschreven stuk van die dagen, dat zij «malcanderen de schoenen van de voeten en het geld uit den buidel zeilden», en wil men weten hoe de toestand en de denkwijze daarover was, men leze wat eenige «zelateurs van de Indische zeevaert» aan Hare Ho. Mo. daarover berigten [2]. Lang kon die toestand niet meer voortduren, en

[1] Brief van de Amsterdamsche bewindhebberen aan de Admiraels en raden van onse vloten in Oost-Indie, 1601.

[2] Zie dat berigt hierachter onder n°. XVIII.

bij al die nadeelen, ondervond nu ook weldra de Staat zelve, wat er eindelijk van die wilde vaart te wachten was, toen Arabieren, zoowel als Venetianen aan de Staten-Generaal het hoofd warm kwamen maken met klagten, gene over het nemen hunner schepen in de wateren van Sumatra, deze over het plunderen van hunne vaartuigen op den grooten Oceaan. Eindelijk brak in het jaar 1600 het oogenblik aan, waarin de reeders zelve, zoowel als de regering van Holland beiden overtuigd werden dat er iets aan moest worden gedaan, dat er tot verzekeringe dezer navigatie iets moest worden in het werk gesteld en sedert dien tijd is er eene voortgaande ontwikkeling en behandeling van het vraagstuk te bespeuren, ook al dreigde de geheele zaak telkens op de verdeeldheid der belanghebbenden schipbreuk te zullen lijden. Daarbij was Oldenbarnevelt niet de minste, die aan die werkzaamheden deel nam. Als men onder zijne papieren zoo vele stukken tot die zaak behoorende aantreft en daarop telkens door zijne kantteekeningen daarop gesteld, de belangstelling bemerkt, waarmede hij ook deze gewigtige aangelegenheid ter harte nam, dan is het ontwijfelbaar waarheid wat de advokaat voor zijne regters beleed, dat de zaak der O. I. Comp. gedurende eenige jaren, in geschriften en zamensprekingen, met uitnemend veel moeite en arbeid door hem is behartigd.

In de vergaderingen tusschen 29 Aug. en 22 Sept. 1600 door de Staten van Holland gehouden, besloot men eindelijk, dat het noodig werd voor de eer en den dienst van den lande en tot voordeel der ingezetenen een punt van beschrijving te maken, voor de naastkomende vergadering, om over de orde en politie op de vaart en den handel op Oost-Indië te beraadslagen. Op den 9 November werden eenige gecommitteerden van Dordrecht, Delft, Amsterdam, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen gelast te «concipieren zekere ordre, daarop de vaart naar O. I. ofte elders buiten Europa gedaen sal worden.» Als beginsel werd door de Staten aangenomen «de ordre ende Politie in de voors. saecke te maecken, hetzy by verpachting van de voors. vaerten

»respective aan verscheydene compagnien ofte andersints, aange-»sien by faute van dien deselve vaerten en handelingen geschapen »zyn tot der landen groote oneere ende ook tot schade der kooplieden, »haast tot ruïne gebragt te worden [1].»

De behandeling van de zaak *au fond* werd uitgesteld tot den 22 November, doch het liep tot den 17 Mei van het volgende jaar 1601 aan, voordat in de vergadering van gecommitteerde Raden een voorstel geformuleerd werd. Alstoen werd voorgehouden: «dat de vaert op Oost-Indie met ordre en authoriteit van dese lan-»den, hetzij op naam van de Staten-Generaal, hetzij op naam van »Z. Exc. behoort gedirigeert te worden, omme te verhoeden, dat »zulks ook niet gepractiseert worde in andere landen, en of tot »behoudenis van de handeling op Bantam, Banda en de quartieren »daaromtrent, niet dienstig wezen zou alle de Compagnien tot ééne »Compagnie te brengen, deselve voor ettelijke jaren de voorsz. »handelinge te octroyeren, ende oock te authoriseeren, omme met »de Koningen daaromtrent, vriendschap en alliantie te maecken »dezelve jegens de vyanden te assisteren, plaetsen en sterkten te »maken, ende voorts op hare handelinge in die quartieren zulke »ordre te stellen als zij dienstelijk bevinden, en is hetselve bij de »meeste advizen niet alleen eerlijk en dienstig, maar tot de conser-»vatie van den voors. handel noodig bevonden, en dat over zulks »daarop in de generaliteit behoort te worden gebesoigneert [2].»

Op deze wijze ontwikkelde zich het vraagstuk meer en meer, want zoo aanvankelijk bij de Staten slechts het algemeene denkbeeld was ontstaan, om orde en regelmaat aan te brengen, was men nu reeds tot het meer afgebakende denkbeeld gekomen van één bestuur in éóne hand en het oplossen van alle compagnien in één ligchaam. Het was omstreeks dezen tijd dat de bewind-

---

[1] Resol. Holl. 30 Oct.—11 Nov. 1600.

[2] Resol. Holl., pag. 149 en 216. Resol. 15—21 Mei. Hier bevindt zich eene onregelmatigheid in het gedrukte Resol. Boek, en het blijkt niet welke de reden is, waarom twee Resol. over dezelfde zaak op denzelfden tijd genomen, aldaar op verschillende wijze worden voorgesteld.

hebbers van de compagnie in Amsterdam, als de eerste ondernemers van de Oostindische vaart vermeenden, boven anderen op voorregten aanspraak te hebben; zij leverden eene *remonstrantie* in bij de Staten van Holland, in welk stuk zij erkenden de noodzakelijkheid om den Oost-Indischen handel onder één bestuur te brengen; doch waarbij zij tevens verzochten dat aan *hen*, met verbod aan alle anderen, het monopolie voor den handel beoosten de Kaap voor den tijd van 25 jaren zou worden verleend en dat uitsluitend te Amsterdam de uitrusting zou plaats hebben. De Remonstranten voegden er met zekere gemaakte welwillendheid bij, dat zij te vreden zouden zijn, »allen innegesetenen van »Hollandt ende Westfrieslandt in de Compagnie ende negotie »voorby de voors. Cape te laten participeren naar den eysch van »de vloote.»

Zij vroegen verder mondelinge verklaringen over deze zaak aan de Staten te mogen doen [1]. De Staten van Holland verzochten aan de Gecommitteerde Raden, om dat mondgesprek te houden en met de bewindhebbers in besogne te treden [2].

Het bleek nu in de vergadering der Staten van Holland van de maand October, dat de inzigten en eischen van de Amsterdamsche bewindhebbers aan de Staten te bekrompen en te uitsluitend toeschenen. Want de Staten verlangden wel «eene goede »ordre, politie en eenparige regering, tot behoud van den handel en »tot den meesten dienst en eere dezer landen;» maar zij verlangden dat te verkrijgen, «onder zulken verstande dat de *gemeene* saeke daarvan mogt profiteren.» Zij gelastten dus aan hunne afgevaardigden ter Generaliteit, dat deze in die vergadering zouden aanhouden: »dat niet alleen de bewindhebbers van de compagnie te Amster»dam door de Algemeene Staten beschreven zouden worden; maar

---

1 Remonstrantie van de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie te Amsterdam aan de Staten van Holland, gedrukt hierachter onder No. XVII. Hoewel zonder dagteekening behoort dit stuk zonder eenigen twijfel tot het tijdvak van Augustus — September 1601 gebragt te worden.

2 Resol. Holl. 28 Augustus—15 September 1601.

»ook die van Middelburg, van de Maze en van het Noorder-»Quartier, om 't samentlyk eene goede en redelijke politie ende »ordre op de voors. navigatie en handelinge voor ettelijke jaren te »maken en te accorderen wat de gemeene zaak daarvan profiteren »zoude [1].»

Dit merkwaardig besluit werd genomen door eene vergadering welke onder den invloed stond van een man, aan wien o. a. ten laste werd gelegd, dat hij de belangen van zijn gewest wilde stellen boven die van den Staat. — Daarmede werd nu de zaak van de Oost-Indische Compagnie uit de vergadering van Holland in de vergadering van de Generaliteit overgebragt. Op den 6 November besloten nu de Staten-Generaal, Holland uit te noodigen «tot kennisgeving aan de verschillende compagnien, dat »deze tegen den 26sten November, hare gecommitteerden be-»hoorlijk gelast en gequalificeerd in den Haag zouden zenden, »om met Gedeputeerden uit de Staten-Generaal, benevens van iedere »provincie in besogne te treden, om met authoriteit te kunnen »resolveren [2].»

Aan die uitnoodiging werd voldaan, maar door het ontbreken van een gecommitteerde uit Hoorn, begon het Besogne niet voor den eersten December. Nadat er in die zamenkomst lang en breed geredeneerd was, bleek het weldra, dat de eenige weg om tot een einde te komen deze was, dat de gecommitteerden van elke compagnie een schriftelijk advies zouden inleveren, waarin

---

[1] Resol. Holland 22—31 Oct. 1601.

[2] Resol. Staten-Generaal, 6 Nov. 1601.

Opmerkelijk is nog eene Resol. Holl. 1601, waaruit blijkt: dat Syne Exc. Maurits aan de Staten verzocht, of S. Exc. met syne hulperen, jegens den Spagnaert en syne adherenten ende op de landen niet neutrael wesende, oorlog zou mogen voeren, plaetsen veroveren en deselve in souvereyniteit sonder iemands tegenseggen behouden en besetten en of hy van de landen tusschen Kaap Verd en Kaap de Goede Hoop, peper enz. mogt doen halen. Kan dit verzoek, waarbij ook welligt veroveringen in Indie werden bedoeld, ook hebben bijgedragen om de vestiging der Algem. Oost-Ind. Comp. met *monopolie*, te bespoedigen? De Staten gaven aan Maurits een ontwijkend antwoord.

vervat moest wezen, in wat voege en door welke middelen de vereeniging der compagnien op de beste wijze zou tot stand komen. Toen alle die geschriften op die wijze waren overgeleverd »is bij de gecommitteerden van de heeren Staten-Generael goed »gevonden, dat nu alle de gecommitteerden der compagnien »bijéén zouden komen om 't samen te beramen zekeren voet van »vereeniging.» Dit geschiedde op den 6 of 8 December 1601 te 's Gravenhage in de herberge van den Briel, waar de Zeeuwsche gecommitteerden gehuisvest waren.

De hoofdpunten, welke in dit besogne verhandeld werden, waren *vooreerst*: de repartitie naar welke alle uitrustingen zouden worden verdeeld, en wel op dezen voet dat:

Amsterdam zou dragen en hebben .	$\frac{1}{2}$
Zeeland	$\frac{1}{4}$
de steden van de Maze	$\frac{1}{8}$
en Noord-Holland	$\frac{1}{8}$;

dat iedereen zijne quote zou verzorgen en bij gebreke van furnissement van een der leden zou de equipage òf door een der andere leden worden overgenomen òf verminderd, in ieder geval ten koste van hem, die in gebreke bleef, tenzij het achterwezen slechts eene geringe som bedroeg; *ten tweede*: de oprigting van een algemeen collegie van super-intendentie over den handel en de uitrusting, hetwelk bestaan zou uit 18 of 19 personen, waarin Amsterdam wilde hebben 8 of 9 leden, Zeeland 4 leden zou hebben, de Maze 3 en Noordholland insgelijks 3 leden. Dit collegie zou vergaderen te Amsterdam of naar het zeggen der Zeeuwen bij beurten in Zeeland en hetwelk bevelen en besluiten zou bij meerderheid van stemmen.

Het derde punt was, dat de schepen moesten terugkeeren naar de havens waaruit zij gezeild waren en dat zij moesten blijven onder het beheer van de kamer of compagnie door welke zij waren uitgerust.

Een *vierde* punt van beraadslaging eindelijk was of, bij het insolvent worden van een bewindhebber, de participanten van het

collegie voor hetwelk deze zitting had, het verlies zouden dragen, opdat de generale compagnie geen verlies zou lijden.

Des avonds van denzelfden dag zouden nu de verschillende punten worden geresumeerd; maar toen men tot het tweede artikel was genaderd, verklaarden de Zeeuwen, dat zij dit niet anders verstonden dan dat de acht personen uit Amsterdam, de vier uit Zeeland, de drie uit de steden van de Maze en de drie uit Noord-Holland te zamen niet meer meer dan vier stemmen zouden uitmaken, te weten elk collegie ééne stem; «hetwelk door die »van Amsterdam en de anderen uit Holland zoo niet verstaan »werd, en daarmede moest men na lange propoosten en diversche »discourssen» de zaak als onafgedaan laten rusten [1].

De teleurstelling hierover was groot, de Staten-Generaal vermaanden de Zeeuwen om zich toch te verdragen en over drie weken weder te komen; maar die van Zeeland keerden, zonder aan die vermaning gehoor te geven, huiswaarts.

De algemeene Staten achtten zich niet geslagen; drie weken ongeveer na die ongelukkige uitkomst, riepen zij de gecommitteerden van de compagnien wederom bijeen. Op den 15 Januarij werd dit nieuwe besogne in tegenwoordigheid van Joachimi en Oldenbarnevelt als gedeputeerden van de Staten-Generaal geopend. De advokaat van Oldenbarnevelt, «adhorteerde en ver»maende de verschillende negotianten om te zamen overeen te »komen, want dat de Koning van Spanje zijne instrumenten had »om tweedragt te verwekken en daarop zijne hope gevestigd had.»

Reeds op dien zelfden dag, werd het geschilpunt, hetwelk in December de vereeniging had tegen gehouden, weggeruimd. Het algemeen collegie zou, aldus werd nu bepaald, niet uit 18 of 19

---

1 Uit het Resolutie-boek van de Kamer Delft, waarin een verbaal voorkomt van het verhandelde in dit besogne en het project van December, onder n°. XIX. Het heeft mij bovendien mogen gelukken uit het archief van de stad Veere te verkrijgen eene volledige opgave van al de punten, welke in de verschillende besognes te 's Hage van December 1601 tot 8 Februarij 1602, tusschen de gecommitteerden der compagnien zijn verhandeld.

leden bestaan, maar slechts uit 17 personen en wel uit Amsterdam 8, uit Zeeland 4, uit de Maze 2 en uit het Noorder quartier 2 en om de 17de persoon te verkrijgen werd bepaald, dat bij beurte uit Zeeland, de Maze en het Noorder kwartier nog één lid zou worden toegevoegd.

Behalve de geschillen tusschen de compagniën onderling, was er nog moeijelijkheid te verwachten van één persoon, dien men, naar het schijnt, ongaarne buiten eene vereeniging zag blijven. Die persoon was Balthazar de Moucheron, die verklaard had, dat hij eene algemeene vereeniging goedkeurde, maar dat hij nu zes schepen, meest hem toebehoorende, in de vaart op Oost-Indie had en dat het hem ter oorzake van dien, niet te passe kwam eenige compagnie of uitreedinge aan te gaan. Hij gaf verder te kennen, dat «hij zich zou laten »vinden en zich voegen in eenigheid met alle andere compag»nien, zoo de Middelburgsche compagnie hem nu wilde ontvangen met alsulke penningen als hem zou te passe komen en zoo men hem bovendien wilde erkennen voor bewindhebber. Moucheron stelde nog andere voorwaarden; vooreerst dat hij *na* de terugkomst zijner schepen ƒ 100,000 in de compagnie zou mogen inleggen; dat hij als bewindhebber ter vergadering alleen dan zou behoeven te komen, als het hem te pas kwam en dat hij zijnen handel op de kust van Zofala en Melinde tot aan de Roode Zee aan zich zou kunnen houden. De gedeputeerden van de Generaliteit ontboden Moucheron naar 's Hage en op den 22 Januarij 1602 gelukte het »om de gemeene bewinthebbers der compagnien te verdragen en »te accorderen met Monsieur Balthazar de Moucheron,» aan wien werd toegezegd dat hij mede een der administrateurs zijn zou, dat hij vrijheid zou hebben zich eerst na 3 of 4 maanden na het octrooi te verklaren omtrent zijn inleggeld en dat hij van die som het eerste $^{1}/_{3}$ gedeelte niet contant zou behoeven te betalen.

Nadat nu de gecommitteerden van de verschillende compagniën van den 15 tot den 24 Januarij in besogne waren geweest [1], kwamen zij eindelijk onderling op alle punten in overeenstem-

[1] Zie het verhandelde in dat Besogne, in stuk No. XIX.

ming en waren zij in staat drie belangrijke stukken, welke in uitmuntend logische volgorde waren opgesteld aan de Staten-Generaal aan te bieden.

Het eerste stuk had ten doel den toestand der compagnien onderling te regelen en bevatte een ontwerp van vereeniging der verschillende compagnien of acte van Unie der societeiten in 15 artikelen. Het tweede stuk daarentegen moest de verhouding van dat vereenigde ligchaam regelen tegenover den Staat en de ingezetenen. Het bevatte dus in 13 artikelen de voorwaarden, waarop aan de algemeene compagnie octrooij zou worden verleend. Met het derde stuk eindelijk bedoelde men de wijze van overgang te bepalen van den bestaanden toestand tot den nieuwen toekomstigen, dit hield mitsdien eenige transitoire bepalingen in, ter aanvulling en verduidelijking zoowel van de 15 beraamde artikelen van vereeniging, als om de uitstaande schulden en de nog onverhandelde goederen van de afzonderlijke compagnien te liquideren [1]. De op deze wijze vereenigde handels-ligchamen gaven tevens aan de Staten-Generaal de plegtige verzekering, dat zij de zaken alsnu in *statu quo* zouden laten, gedurende den tijd van veertien dagen, «in welken tijd de gedeputeerden ter Generaliteit, voor »zooverre deze niet volkomen gelast waren, van hunne principalen »de gewestelijke staten, volkomen last en autoriteit konden ver»krijgen om finalijk te besluiten [2].»

Hierin evenwel had men zich misrekend, want het liep tot den 29 Maart aan, eer een eindbesluit tot stand kwam. De leden ter Generaliteit, die niet volkomen gelast waren, bragten de zaak nu op nieuw in de vergadering hunner gewesten.

De Staten van Holland waren van oordeel dat zij de behandeling van deze aangelegenheid geheel aan hunne afgevaardigden ter Generaliteit konden overlaten, en zij gelastten dezen mitsdien dat zij daarin zouden helpen «resolveren sulcks als zij tot den meesten dienste van den lande en vorderinge van de vereeniging zouden

---

[1] Zie deze drie stukken, gedrukt onder n°. XX.
[2] Resol. Staten-Generaal, 24 Januarij 1602.

bevinden te behooren » [1]. Deze handelwijze der Staten van Holland was natuurlijk, want hunne advokaat Johan van Oldenbarnevelt had ter Generaliteit een beslissenden invloed op den gang der zaken betreffende de Oost-Indische compagnie uitgeoefend, en wat tot hiertoe in deze gedaan was, kan grootendeels als het werk van Holland worden aangemerkt. Maar welligt ondervond de vereeniging der Oost-Indische compagnie en het aangevraagd octrooi ook juist om die reden in Zeeland niet denzelfden bijval. De beraadslagingen van de Staten van dat gewest begonnen op den 14 Februarij en namen geen einde vóór den 16 Maart. Hoog liepen aldaar de geschillen, die nog vermeerderd werden door een misverstand, uit eene veranderde redactie van de ontworpen punten veroorzaakt. Reeds hadden de besognes in Zeeland tot den 5 Maart voortgeduurd en nog was er geen besluit gevallen, het scheen wel dat er met de Zeeuwen geen land zou te bezeilen zijn. Op dien dag kwam er ter vergadering van de Staten van Zeeland eene deputatie uit Holland, waarbij zich ook de advokaat van Oldenbarnevelt bevond. Het is niet onwaarschijnlijk, dat eene onlangs openbaar gemaakte *verklaring der beweegredenen tot het verleenen van het octrooi aan de vereenigde O.-I. compagnie* [2], in die dagen door Oldenbarnevelt is opgesteld, om de Zeeuwsche Staten van het noodzakelijke eener eindbeslissing te overtuigen. In dat opstel vindt men eenige merkwaardige zinsneden, uit welke men zou kunnen opmaken, dat Spaansche intrigues niet geheel vreemd aan deze zaak gebleven zijn. Waarop anders toch kon Oldenbarnevelt doelen, als hij zegt: «dat de Heeren Staten-Generaal in de »naeste drie maenden van nieus gearbeit hebben om de voors. »vereeniging, ordre en politie onder die meergenoemde compag- »nien te wege te brengen en met vele generale en particuliere »inductien de saeke soover hebben gebracht, dat deselve ver-

[1] Resol. Holl. 12—24 Febr. 1602. pag. 54.

[2] Gedenkstukken van Johan van Oldenbarnevelt en zijn tijd, verzameld en uitgegeven door M. L. van Deventer. IIe deel. 's Hage. Nijhoff 1862. pag. 311,

»eeniging, ordre en politie onder behoorlyck octrooi sal worden »getroffen, indien de meneën en practiquen der gemeene vianden »ofte der coopluyden onder deselve ressorterende, geen nieuwen »stock in 't wiel steken en het voors. eerlyck, dienstelyck en »proffytelyck werck verhinderen.» Eenige Zeeuwsche kooplieden hadden door middel van een verzoek of bezwaarschrift van hunne tegenkanting tegen eene vereeniging der compagnien doen blijken, en welligt had Oldenbarnevelt dezen op het oog, toen hij van *coopluyden onder de gemeene vianden ressorterende*, gewaagde. Sedert de deputatie uit Holland te Middelburg was aangekomen, was de zaak op nieuw in de Staten-Vergadering van Zeeland in behandeling genomen. Onder vele andere punten van meer ondergeschikt belang verlangde men hoofdzakelijk in Zeeland, geen vrijdom van tollen of konvooi te verleenen, en de steden Vlissingen en Veere eischten ¼ gedeelte der equipage voor Zeeland en het regt tot vervulling van eenige bewindhebbersplaatsen. Over deze twee laatste punten klom het verschil van gevoelen tot zulk eene hoogte, dat men geen anderen uitweg meer wist dan de bemiddeling van Maurits, die juist toen ter tijd in Middelburg was, in te roepen. Zijne Excell. schijnt het zoo ver gebragt te hebben, dat eindelijk op den 16 Maart, na veelvuldige zamenkomsten en beraadslagingen, «men van alle conditien (van de vereenIginge der negotianten »op O. I.) genoegh verdragen is geweest, besonder tusschen Hol»land en Zeelandt, en werd er voorts verstaen, dat de saecke »afgehandelt zoude worden bij de Heeren Staten-Generael [1].»

De Algemeene Staten waren reeds op den 9 Maart, ééne week vóór dat het besluit in Zeeland genomen was, met gecommitteerden uit de compagnien op nieuw in overleg getreden. Op den 18, 19 en 20 Maart werden die besognes voortgezet, tot dat eindelijk

[1] Resol. Zeeland 16 Maart 1602. Ik heb gemeend omtrent de discussien in Zeeland kort te mogen zijn, omdat de heer van der Chys, in zijne Geschiedenis der stichting van de Ver. O. I. C. 2e druk, op pag. 107—116 die beraadslagingen naauwkeurig en volledig heeft behandeld en dus herhaling der bijzonderheden hier overbodig zou geweest zijn.

tegen den avond van den 20, »met meerderheid van stemmen het »octrooi opte vereeninge der compagnien voor den tijd van 21 »jaren werd gearresteerd [1].»

Ik zal dit octrooi hier niet weder mededeelen; nog weinig tijds geleden is het op nieuw naar het origineel afgedrukt en door den heer van der Chys in het licht gegeven. Men kent bovendien den inhoud en de strekking van dit staatsstuk: Vereeniging van alle compagnien in ééne algemeene, welke door middel van een privilegie gewaarborgd werd tegen de mededinging van een ieder in het drijven van den handel op de Oost-Indien, beoosten de Kaap de Goede Hoop of door de straat van Magelhaen, en welke in die landen verbindtenissen mogt aangaan, sterkten doen bouwen en overheden aanstellen, onder voorwaarde, dat de deelneming in die groote maatschappij aan elken Nederlander zou worden opengesteld [2].

Op deze wijze, is het groote gebouw der Oost-Indische compagnie gegrondvest, hetwelk twee honderd jaren heeft bestaan, en op onderscheidene tijden op velerlei wijze is beoordeeld en veroordeeld. Teregt heeft men aangemerkt, dat het moeijelijk zou zijn te bepalen en onvruchtbaar te overwegen, wat er geschied zou zijn, indien de Oost-Indische compagnïe niet ware gesticht.

Men kan evenwel zonder gevaar dit oordeel uitspreken, dat de onmiskenbare nadeelen en de grove gebreken, welke de Oostindische compagnie gehad heeft, niet zoo zeer aan hare eerste stichting zijn toe te schrijven, dan wel aan de wijze waarop, bij de latere ontwikkeling der compagnie, toen deze vereeniging van kooplieden tot souverein was verheven, men zich aan het eens bestaande is blijven vastklemmen. Het behoud van het monopolie,

---

[1] Resol. Staten-Generaal, 9, 18, 19 en 20 Maart 1862. Van hetgeen in die besognes is voorgevallen, melden de resolutien hoegenaamd niets.

[2] Zie de ontwerpen waaruit het octrooi is zamengesteld, onder n°. XX der stukken; bij de ontwerpen hebben wij verwezen naar de artikelen van het octrooi, zoo als het verleend is.

toen het monopolie niet meer was een middel tot versterking en opwekking, maar een slaapdrank was geworden, die uitdoofde en de krachten verslapte, is ongetwijfeld de hoofdoorzaak geweest van den kanker, welke zich al spoedig in het ligchaam der compagnie ontwikkelde.

Hoogst gewigtig blijft intusschen hetgeen in 1602 heeft plaats gehad, want hoe men ook over de stichting der compagnie oordeele, het feit is onwederlegbaar, dat de Nederlanders eerst sedert die stichting een aanvang hebben gemaakt met zich in Indie te vestigen en daarom is het eerste octrooi aan de Algemeene Oost-indische compagnie verleend, aan te merken als de oorsprong van het Nederlandsch gezag in Indie.

Wij zijn nu tot dat punt van ons overzigt genaderd, waarop wij treden zullen in de beschouwing van de daden der Nederlanders in Indie, van de handelingen door welke het Nederlandsch gezag aldaar is ontstaan en zich verder heeft ontwikkeld. Indien men althans in de geschiedenis van een volk iets meer wil zien, dan de aaneenschakeling van toevallige en onzamenhangende gebeurtenissen, door de willekeur of de luim van hen, die aan het hoofd der menigte staan, in het leven geroepen, dan is het oogenblik, waarop Nederland in aanraking is gekomen met die tallooze bevolkingen van het Oosten, over twintig millioen van welke, Nederland ook nu nog gezag of overwegenden invloed uitoefent, een merkwaardig moment in de geschiedenis van ons volk en eene gewigtige gebeurtenis voor een aanzienlijk gedeelte van Zuidelijk Azie.

Heeft Nederland, door de Oost-Indische Compagnie vertegenwoordigd, aan de roeping voldaan, die het werd opgelegd, toen zoo vele volken aan zijne handen zijn toevertrouwd? Of heeft het, even als andere Europesche natien in het Oosten, gemeend dat het bovenal daarom, met die Indische bevolkingen in aanraking kwam, om voordeel uit haar te trekken, zonder dat het tot het bewustzijn is opgeklommen, om aan het drijven van een voordeeligen handel ook een meer verheven doel te verbinden. Heeft Nederland mede-gedeeld van hetgeen het bezat, in ruil voor hetgeen het verkreeg?

Heeft de Compagnie, toen zij oppermagtig was geworden, onderwijs bevorderd, beschaving en ontwikkeling aangebragt; heeft zij de zwakken verdedigd en de sterken gebreideld; heeft zij welvaart verspreid; heeft zij de verheven pligten van het Christendom, reinheid van zeden, liefde tot den naasten, streven naar volmaakter toekomst, door voorbeelden aan den inlander getoond of door woorden gepredikt? Of heeft Nederland, in het Oosten door de Compagnie vertegenwoordigd, slechts winst gezocht en geen ander Christendom verkondigd, dan het officiële Christendom, voorgedragen door eene geestelijkheid, vastgebonden in de stijve banden eener synodale theologie, die den Oosterling als eene ongerijmdheid in de ooren klonk, of hem met schrik of met verveling vervulde? Nog eens, heeft Nederland aan zijne roeping in het Oosten beantwoord, als het eene staatkunde volgde, wier behendigheid men dikwerf moet bewonderen, maar wier grondslag geene andere was, dan die van een kwalijk begrepen en onzalig egoïsme?

Gewigtige vragen, die ik hier niet wil beantwoorden; maar wier beantwoording misschien voor hem, die er naar zoekt, gelijk die van zoovele andere belangrijke vraagpunten, te vinden zal zijn in de geschiedenis van het Nederlandsch gezag in Indie.

ONUITGEGEVEN STUKKEN EN BIJLAGEN.

I.

VERSLAG VAN EENE REIS NAAR GUYANA EN HET EILAND LA TRINIDAD IN DE JAREN 1597 EN 1598, OVERGELEVERD AAN DE STATEN-GENERAAL DOOR DEN COMMIES-GENERAAL A. CABELIAU.

De commies-generaal Cabeliau, vertrok in 1597 met de schepen, genaamd de Zeeridder, schipper Jacob Cornelisz. Oom, en de Jonas, schipper Marten Willems, naar Amerika en bezocht de kusten van Guyana en het eiland la Trinidad. In Nederland teruggekeerd, deed hij verslag van zijnen togt aan de Staten-Generaal. Dit verslag of reisjournaal is zoowel belangrijk om den inhoud als omdat dit het eenige is, hetwelk voor ons bewaard is gebleven van de verschillende reisgeschriften betreffende de togten naar West-Indie, welke in die dagen zijn ondernomen. De namen van rivieren en plaatsen vindt men somtijds in dit verslag op zonderlinge wijze verminkt, zij zijn evenwel herkenbaar voor hem, die niet te eenemale vreemd is aan de aardrijkskunde van onze West-Indien. Men vergelijke verder over dit journaal: Hoofdstuk I van het hiervoren staande overzigt, blz. 49.

Verclaringe van de onbekende ende onbeseylde voiage van America beginnende van de riviere Amasonis tot het eylant van de Trinidad toe.

In den naem onses Heeren Jhesu Christi, Amen, ende in den jare desselfs XV^{c} sevenentnegentich den derden Decembris smorgens, zyn wy tseyl gegaen vuyten Briel met twee schepen, het eene ghenaempt den Zeeridder, groot omtrent tachtentich last daer schipper op is Jacob Cornelisz. alias Oom, het andere ge-

naemt den Jonas, groot omtrent tsestich last, daer schipper op is Marten Willemz van Schiedam, ende alsoe tsamen in zee geloopen ende by den anderen gevaren tot den sevenden derselver maent, ende syn van den tijt voers. van den anderen versteecken, zynde omtrent de hoochte van 44 graden buyten de cannael, sonder malcanderen meer (geduerende de gansche reyse) te sien, daer nogtans geseyt was, malcanderen te verwachten by eenighe verstekinge aent eylandt van Palma, synde een van de eylanden van Canarien.

Den 7en dito het eylant van de Palma int gesicht gecregen ende aldaer bygehouden, Marten Willemsz. nyet vernemende, zyn op dito voor de stadt van de Palma gearriveert, ende aldaer gelegen om onse wijnen te procureren, totten XVen January anno XV^{c} achtentnegentig, ende siende dat Marten Willemsz. voers. aldaer nyet en quam, syn wy voerscreven van daer geseylt, ende onsen cours gestelt naer het eylandt van Teneriffa.

Alwaer wy op 16 ditto voergecommen zyn, ende hebben aldaer bygehouden met ons schip, om te verspreken eenighe schepen, die aldaer onder landt waeren dryvende, of zy Marten Willemsz. voers. niet en hadden gesien oft vernomen, maer van hem nyet vernemende hebben wy op 17 dito onsen coers gestelt tusschen 't eyland van groot Canarien ende Teneriffa naer d'eylanden van Cabo Verdo ende alsoe nae Cabo de Noort [1]. Den 9 February hebben wy 't landt int gesicht gecregen omtrent de hoochte van vyf graden bij noorden d'equinoctiael ende Ecrevice, alwaer wy op dito voergeset hebben ende onsen scheepsboot vuytgeset, ende daer mede rontomme d'eylanden gevaeren visiterende oft aldaer gheene bequame plaetsen en waren om onse jacht oft sloupe op te setten, dan vonden deselfde onbequaem ende gansch clippich, alzoo dat wy genootsaect zyn geweest de jacht op het schip op te setten, ende aldaer te maken ende calfaten nae behooren, nyet synde sonder groot perykel.

Den 15 dito hebben wy vernomen een schuyte, genaemt by de Indiaenen Canno, dewelcke quam van het vaste landt omtrent

[1] Kaap de Noord, gelegen op de Kust van Guyana, nabij de monding van de R. Amazone.

twee mylen vuyt de rivier Caurora[1], alwaer in waeren ses mans een vrouwe met noch een cleyn kindeken van de natie Geribus[2] ende Jau, ende waeren gantz naect, ende waeren lange, eer zy aen boort dorsten commen, maer eyndelick deur trommelen ende anderssins verstouten zy henluyden ende quamen aan boort, ende riepen tot ons lieden Anglees, ende wy antwoorden Si, Si, ende quamen alsoe over, ende wy leydden die in de coyuit, ende maecten die midlertyt wys dat wy vuyt Hollant waren, ende seyden Hollandees ende tracteerden die seer wel naer ons vermoegen, dat sy 'tsanderdaegs blijdelijk van 'tboort voeren, ende nae deze hebben ons wederom veel vrientschap bethoont. Wederom den 17 ditto zyn aen ons boort gecommen van 'tvaste lant vuyt de riviere voers. dry andere cannoos, daer inne waren soe mans vrouwen ende kinderen omtrent 'tsestich personen, ende dese voers. natie, mitsgaders de natien Hebaio ende Arwaccus hebben gecontinueert aan boort te comen, met haere waeren ende victuaillen, zoe lange wy aen de eylanden voers. lagen, mitsgaders oyck geduerende den tyd soe lange wy in de rivier Cayane hierna volgende gelegen hebben.

Den 27 Marty tseyl gegaen nae de riviere Cayani ende deur groote wederspannichheyt van den schipper, daer hy nochtans van ons ende van eenen Engelschman, genoemt Capitain Johan Meysinge van Londen, ende van syns persoons selfs, genoechsaem versekert was, dat hy in de riviere voers. sonder perykel conde incommen, ende deur verspreck van ons ende zyn bootsvolk zyn met Godes hulpe, den 31 dito in de voerz. riviere gecommen, sonder eenich hinder, ende by den voerz. Engels Capitain zijn schip geset. 'Tsanderdaegs hebben wy onze jacht gesonden opwaerts nae de riviere Cauwo, ende hebben aldaer gevonden woonende de natie Jaio, ende van daar gebrocht met haren vryen wille dese Jegenwoordige Indiaenen, den einen genaemt Arymowacca, oudt omtrent, zoe wy connen verstaen, 40 jaren, ende den anderen Cayariwara, oudt omtrent twintich jaeren, midtsgaders daerby, een jacht vol hout, zynde een maniere ende coleur van Brasil

---

[1] R. Kourou, liggende op 5° 15'. Cayany is Cayenne.

[2] De Caraïben of Galibis.

hout ende voerts toubacca ende noch meer andere (bij mij onbekende) drogheryen. Ende den 8 April is dese jacht aen boort gecommen ende hebben op dese rivier Cayani gehandelt ende gelegen tot den 27 Junij toe.

Den 16 April is den voerz Engelsman 'tseil gegaen.

Den 29 ditto zyn twee schepen van Amsterdam by ons door ons behulp gecommen, daer schippers op zyn Dierck Janss Roomschkerck ende Wouter Syvertsz, ende syn den 10 Mey wederom van ons geseylt naer het eyland van de Marguerete.

Den 3 Juny zyn twee schepen van Amsterdamme by ons gecommen, genaemt de Groote en de Kleyne Sphera Mundi, daer schippers op zyn Jan Cornelisz van Leyen ende Adriaen Reyndertssoen voers. en hebben Compagnie gemaect om met malcanderen de gantsche custen voorts tot die riviere Worinoque by de indianen alsoo genoemt, by d'Engelsche Reliane [1], ende by de Spaengnaerden Rio el dorado, te besoeken. Ende tgene op de voerscreve custe zoude moegen voorvallen, tzelve soude geparticipeert worden, de drye achte parten voer onse compagnie, ende de vyff achte parten voer de compagnie van Jan van Leyen voers. Ende hebben versocht dese naervolgende rivieren; Wyapoco [2], Curassawini, Cunanamae Juraco [3], Mavary, Amano [4], Marawini, Carapi, Surinamo, Saramo [5], Coupanama, Waycara [6], Curetini, Worinoque. In de riviere Worinoque, Rio Parymo [7] en Amaconza ende daerop genegotieert ende gehandelt. De rivieren tusschen de rivieren Amasonis ende Wiapoca zijn dese: Aroway [8], Arafioco [9], Maycary, Cassipoura, Arrocava [10]; Dese rivieren en hebben wij nyet versocht noch behandelt, overmidts dat wij daer nyet en conden commen, doer den ordinaerlicken stroom, die altyt westelicken lancx de custen loopt. De rivieren tusschen de Wiapoco ende Caurora zijn dese: Wanary, Apperwacca [11], Cawo Wya, Cayany, Macuria. Dese hebben wij particulierlyk versocht ende behandelt, vuytgesondert de riviere Wanary, ende Apperwacca. Tusschen Mamiamanory ende Synamary zyn twee cleyn rivierkens genoemt Owapary [12] ende Paurama, daerop

[1] Orelane. [2] Oyapock. [3] Eracubo. [4] Mana of Amanibo, zijtak van de Marowyne. [5] Saramacca. [6] Nickerie? [7] Paruma, zijtak van de Orenoque. [8] Arawari. [9] Arapuco. [10] Gelegen bij Kaap Oranje. [11] Aprouagua. [12] Wappari.

en woont gheen volck. De rivier ofte de mondt van Surinamo is in twee rivieren bevangen, bij oosten leyt de rivier Cammawini ende bij westen Surynamo ende loopt zoo tsamen in zee. Tusschen de rivieren Curetyni ende Worinoque zijn dese rivieren, Berbice, Apari[1], Maychawini, Maheyca, Demirara, Dessekebe[2], Pauroma[3], Moruga, Wayni. Deze en hebben wy in 't partisulier, noch oyck per compagnie voers. nyet besocht ofte behandelt, deur dyen onsen tyt seer verloopen ende datter nyet veel te halen en was, zoe ons d'indianen wys maecten, en oyck te meer dat onse vïctuaillen zeer zwack waeren, zoe en deden wy anders nyet, dan custoyeerden al lancx 'tland om daervan kennisse te hebben tot de riviere van Worinoque, alwaer wy op 27 July syn ingevaren ende twee mylen van de mont van de voers. riviere zyn wy met malcanderen geset aen den anker.

Den 28 ditto zijn geprepareert geweest om de riviere van Worinoque te besoecken, het schip van Jan van Leijen, groot omtrent 36 last, onse jacht, groot omtrent 9 lasten ende de jagt oft roysloupe van Adriaen Reynderssen, tsamen sterck van volck omtrent vijftich persoonen.

Den 29 ditto zijn de voerz. schepen ende persoonen gesamenderhant opwaerts gevaeren, jegens de geweldige stroom, die aldaer dies tijds sjaers aff is loopende ende hebben gevaren doer adresse van dese jegenwoordige Indianen, in den tijt van twintich daegen nyet meer dan omtrent de 40 mijlen, totte plaetse oft vlecke daer de Spaegnaerden hen houden, welcke is genaemt St. Thomé[4], alwaer gouverneur aff is, don Fernando de Berreo ende Marques van de Weyana, de riviere Worinoque ende de gantsche custen alsnoch ongeconquesteert zijnde, tot de riviere Marignon oft Amasonis toe, ende zyn aldaer sterck omtrent 60 peerde ruyters ende 100 musquettiers, dewelcke dagelicx vervolgen om het goudryk Weyana[5] te conquesteren, dan connen 'tzelfde doer de fortsen alsnoch daerop gedaen zynde of met geene middelen van vriendschap conquesteren, deurdien de natie genaemt Charibus hen dagelycx ge-

[1] Waybari. [2] Essequebo. [3] Poumaron.
[4] Tegenwoordig Agostura genaamd.
[5] Guyana.

weldichlicken wederstaen met haer wapenen, dewelcke syn hantbogen, ende schieten daarmede met fenynige pylen, dewelcke zoo fenynig zyn, als yemandt daermede geraect is, datter bloet nae volght, zoe moet hy binnen 24 ure par fortse sterven, zoe daer geen remedie terstont toe gedaen en wordt, ende tgansche vleesch zoude hem van den beenen affvallen, alzoe dat de Spagnaerden die natie ende haer pylen zeer vreezen, ende in de campagne blyven staen onboweechlyk, ende en sullen nyet wycken, ende zy hebben als tot noch toe tveldt behouden, ende de Spaegnaerden siende dat zy aldaer nyet en konnen gewinnen, hebben omtrent 6 daegreyzens, by suydens de riviere Worinoque, aen 't geberchte van de Weyane eenen wech beginnen te maeken doer die rotsen ende geberchten, omtrent 1600 stadien lanck, ende breet zijnde, dat syluyden met vijff peerden, neven den anderen daer doer connen marcheren, ende meenen by dese middel alsoe, tselfde te conquesteren.

Van St. Thomé is de jacht van ons schip ende de sloupe van Adriaen Reyndertsen met de twee harinckschuyten van Jan van Leyen, opgevaren tot de riviere Caroni, denwelcken een schrikkelyken ende grooten afval heeft, ende valt vuyt het geberchte ende maeckt alsulcken getier, dat men ze can hooren omtrent vier mylen. Wy hebben daaromtrent gesocht (volghende onze beschrijvinge gemaeckt bij Sir Walther Halley) [1] eenige mynen van goudt, maer en hebben gheen gevonden, zoo 't is doer onse versuymenisse oft dat se daer niet en zyn omtrent die plaetse, en weten wy nyet, maar hebben nochtans ons devoir in alles naer ons goetduncken gedaen, te meer verseekeren wy ons om dieswille, den gouverneur Don Fernando ons mede gegeven heeft om te onderzoeken, zynen mineur, denwelcken ons gebracht heeft op alle die plaetsen, soe hy meende, daer Sir Walter Halley geweest was ende zyn minera's van daer soude genomen hebben, ende de plaetsen, die wy gesien hebben, ende conden nyet bevinden datter eenig gout soude onder wesen, maer verstaen vuyt onse Indiaenen datter een plaetse is, omtrent 6 mylen opwaerts daar eenighe mynen souden wesen, maer twaeter was

[1] Raleigh.

daer over seer gevloeyt, dattet onmoogelyck was om voer ons dat te besoeken. De Spagnaerts zeyden oyck datter opwaerts veel gout was, maar zy en dorsten daer nyet commen, overmits d'orloge van de Charibus voers. In somma cort geseyt, daer is opwaerts die riviere voerseecker veel gouts int rycke van Weyane, zoe ons d'Indiaenen van daer als oyck dese onze jegenwoordige Indiaenen, mitsgaeders de Spaengnaerden selffs seggen, maer voer luyden hen bemoeyende met coopmanschappen en is tselfde nyet wel doenlick, om daer yet goets van te verwachten, ten waere dat daer toe eenighe merckelicke fortsen bereyt waren om de Spaegnaerden aen te tasten, twelck den eenighe middel is om van de Indiaenen eenige mynen van gout te weten, want die vyanden zyn, ende die vyantschap aen de Spaengaerden dragen, zyn vrienden met d'Indiaenen, ende hopen gestadich, dat syluyden van den Spaegnaerden verlost zullen worden van de Flamingos ende Angleses, zoe zy ons seyden, naedien eenen capiteyn van de Indiaenen, van de Spaegnaerts gevangen zynde ende opgaende alzoe hy soude gaen hangen, seyde dat hy metten gheest Wattopa gesproken hadde, ende die hadde hem de verlossinghe door ons ende doer de Engelschen aangeseyt. Ick wenschte tselfde te helpen doen, alst tot proffyt ende voorderinghe van tlant mochte geschieden ende succederen. In dese riviere nyet sonders gehandelt hebbende met de Indiaenen, als oock met de Spaegnaerden, zyn met gemeyn advys wederomme van de stadt St. Thomé affgevaren nae de scheepen ende op den 30 Augusti aen boort gecommen, met expresse beloeften van de Spaegnaerden; dat zyluyden met ons aen de Trinidad zoude commen handelen.

Den eersten Septembris met malcanderen nae t'eylandt van de Trinidad gevaren ende opten 7 dito by westen de Trinidad gearriveert, ende aen den ancker geset. Dit is een schoon ende ryck eylandt, in hemselven verciert met veelderhande coopmanschappen ende waeren tot veel dingen dienstich, ende hebben oick alle onse resterende coopmanscappen ende waeren op zeeckere waeren naer, die wy wederomme brengen aan de Spaegnaerden verhandelt, dewyle wyluyden by de Indiaenen nyet en hebben connen handelen van zulke sorteringen.

Den 21 ditto is Jan van Leyden ende Adriaan Reynderssen van ons gescheyden ende gevaeren naer de Margueret.

Den 13 Octobris zyn wy tseyl gegaen nae dese landen ende gevaren deur faulte van victuaille deur de Pragonis ende Aeso tusschen de eylanden van St. Luga ende Granado gevaren, en op 16 ditto aldaer versproken de galeye van Sir Walter Hally van Lonnen, zynde groot omtrent 25 tonnen ofte 12½ last, ende van de custen van Barbaryen commende, op ditto voorts geseylt binnen de voerz. eylanden, ende op 22 ditto wederomme deur d'eylanden van Dommenica, Poorebano ende alsoe onsen cours gestelt op d'eylanden van Tersera, waervan wij op 21 November d'eyland van Fayal in 'tsicht gecregen ende voerby geseylt hebben, ende op den avont een Engelsche pinasse vernomen ende op 22 ditto sanderdaegs versproocken omtrent d'eylandt van Graciose, ende van daer onsen cours gestelt op de cannael ende op 11 Decembris door contrary windt tot Pleymouth in Engeland ingeloopen ende aldaer gelegen totten 25 ditto, en tseyl gegaen naer dese landen met diverse scheepen ende op 28 ditto tot Middelborch in Zeelandt gearriveert.

Sulcx, dat wyluyden in dese voyage hebben ontdeckt, gevonden ende beseylt over de 24 rivieren, veel eylanden in de rivieren ende andere diverse havenen, die nyet by dese landen en zyn bekent nog beseylt geweest, ja dat meer is, in geene quaerten oft cosmographen voerdato onse voyage bescreven noch ontdekt zijn geworden. Alle hetwelcke ik onderschreven als commis-generael van dese voyage, verclaere waerachtig te wesen, zijnde bereit (soo noot sy) tzelfde Uwe M. E. breedere by monde oft scriftelyck te verclaren. Orconden der waerheit, zoe hebbe ik deze onderteeckent, den derden February anno 1599.

U. E. onderdanigen dienaer,

A. Cabeliau.

II.

De beoefening der wetenschappen, welke met de zeevaartkunde in verband staan, tijdens het ontstaan van de groote vaart.

Toen ik hierboven in het tweede Hoofdstuk, een overzigt trachtte te geven van de ontwikkeling en de beoefening hier te lande, van die wetenschappen, welke tot de zeevaartkunde in een onmiddellijk verband staan, moest ik mij, uit den aard van dit werk, meer tot de hoofdpunten bepalen. Ik laat evenwel nu hieronder volgen eenige *bijzonderheden omtrent en opgaven van werken over zeevaartkunde, zeekaarten en stuurmansgereedschappen, welke tijdens het ontstaan van de groote vaart* zijn vervaardigd. De meesten dier werken heb ik in handen gehad en sommigen er van, heb ik met vrucht geraadpleegd. Nagenoeg allen behooren tegenwoordig tot de zeldzaamheden. Ook om die reden achtte ik het niet geheel overbodig opgave te doen van hetgeen ik slechts met veel inspanning heb kunnen bijeenbrengen. Ik hoop daardoor veel moeite en tijd te besparen aan hen, die van deze verschillende werken en zeekaartboeken wenschen kennis te nemen. De heer J. C. Pilaar heeft in het *Tijdschrift voor het zeewezen*, eene goed geslaagde proeve geleverd van een overzigt van de *litteratuur der stuurmanskunst;* doch ook hij reeds beklaagde zich over de moeijelijkheid om met deze, meerendeels zeldzame, boeken bekend te worden. Welligt dat mijne bijdrage er iemand toe zal aansporen, om het door den dood afgebroken werk van den heer Pilaar te hervatten en ten einde te brengen.

1550. *Cosmographia Petri Apiani*, per Gemmam Frisium apud Lovanienses medicum et Mathematicum insignem jam demum ab

omnibus vindicata mendis, ac nonnullis quoque locis aucta. Additis ejusdem argumenti libellis ipsius Gemmae Frisii. Vaeneunt Antverpiae sub scuto Basiliensi Gregorio Bontio. 1550. — Hoewel veel vroeger uitgegeven, was dit werk tusschen 1590 en 1602 zeer in gebruik.

1584—1601. *Wagenaer.* (*Lucas Jansz.*) Spieghel der Zeevaerdt van de navigatie der Westersche Zee. Leiden C. Plantyn 1584. — Dez. Het tweede deel van den Spieghel der Zeevaert inh. de gheheele Noordtsche ende Oostersche scheepvaert. 1585. 1 vol. fol. voorhanden op het Rijks-Archief.

Wagenaer. (*Lucas Jansz.*) Pars prima. Speculum nauticum etc. Spiegel der zeevaerdt. Op nieuws door den auctoor seer ghecorrigeert, met nieuwe caerten ghemeerdert. Leyden, F. van Ravelingien. 1585. 1 vol. fol. voorhanden op het Ryks-archief.

Waghenaer. (*Lucas Jansz.*) Pars prima. speculum nauticum super navigat. maris occident. etc. Spieghel der zeevaert van de navigat. der Westersche Zee enz. Lugd. Bat. Franc. Raphelingius, 1586. Pars altera speculi Marini cum Borealis tum orient. navigat. auctore Luca Jansenio Aurigario, interprete Mart. Everardo, Brug. 1586. 1 vol. fol. voorhanden op het Rijks-archief.

Wagenaer. (*Lucas Jansz.*) Pars prima du miroir de la navigation de la mer occidentale etc. Anvers Jean Bellere 1591. Voorhanden op het Rijks-archief.

Omtrent Lucas Jansz. Wagenaer kwamen mij in het acte-boek en in de Resolutien der Staten-Generaal nog de navolgende bijzonderheden voor:

9 Maart 1589.

Op de requeste van Lucas Jansz. Wagenaer van Enckhuysen is denzelven geaccordeert octroy om te mogen drucken ofte met de penne trecken *twee groote pascaerten d'eene* inhoudende *de geheele oistersche en westersche zeevaert* ende *d'ander* begrijpende de *gantsche zeevaert van geheele Europa*, namentl. de oistersche, westersche en levantsche zeevaert beginnende van de riviere van Oby in Tartarien, passerende de geheele middellantsche zee, voerby Constantinopolen tot Trebisonde in de zee, mare magiore genoempt, ende omme dezelve

te distribueren en vercoopen aen een ygelick voer den tyd van tien jaren eerstcomende etc. etc.

28 Februarij 1590. Resol. Staten-Generaal.

Octrooi verleend aan Lucas Janz. Wagenaer, burger van Enkhuizen voor den tyd van tien jaren, om „alleene te moegen uytgeven, drucken ende doen drucken een nieuw zeecaertboek, geintituleerd het *Tresoor van de zeevaart*, inhoudende de geheele navigatie van de Oostzee, Noordzee, Westerzee en de Levantsezee ofte Middelzee met alle de zeecaerten daartoe dienende, in cooper gesneden, mitsgaders de custen ende streckinge van alle de landen daarby gevoecht, ende daarbeneffens met breede schriftelyke verclaringe daartoe eenichsins noodig synde, ordentelyk gededuceert. Bovendien noch daarby geinsereert ende ingetrocken het vermaerde ende zeer oude leescaertboeck van Wisbuy, van alle valsche coursen ende stroomen, mitsgaders van de faulten gecorrigeert, verbetert, vermeerdert en verandert.

Bovenstaand werk is voorhanden op de Koninklijke Bibliotheek te 's Hage en heeft tot titel: Thresoor der Zeevaert, inhoudende de geheele navigatie ende schipvaert van de Oostersche, Noordtsche, Westersche ende Middellantsche Zee, met alle de Zeecaerten daar toe dienende. Insgelycks het oude vermaarde Lees-Caertboeck van Wisbuy vermeerdert en ghesuyvert. Midtsgaders de streckinge van Ruslandt ende in de Witte-Zee tot Ombay in Laplant. Ende oock de streckinge van de Middell. oft Levantsche Zee door de Griecxsche Eylanden tot Trapezonde in Asien. Alles beschreven door .... L. J. Waghenaer. Op het einde vindt men: Van alle den handel van Coopmanschap die in Indiën gheschiet, ende wat avontuere in dese Landen ghebeuren. Gheschreven uit den mond van Dirck Gerritsz. — Beschryv. v. alle Coopmanschappen die in Indien uit versch. Landen ende Eylanden ghebrocht worden, ende van daer voort in Portugael ende meer ander landen. — Hoe men soude moghen reysen uit Indien, ende weder uit Indien t'huys comen te water ende te lande.

Gedrukt te Leyden bij François Raphelengien voor L. J. Wagenaer 1592. 1 vol. 4°. oblong. Er bestaat ook nog eene 2de druk bij Corn. Claesz. 1596.

29 Augustus 1590. Resol. Staten Generaal.

Octrooi verleend aan Cornelis Claesz., boecvercooper binnen Amsterdam, voor den tyt van ses jaren, dat hy alleen sal mogen drucken en doen drucken het zeeboeck, genaempt die Spieghel van de zeevaert, inhoudende vele andere diversche zeecaerten, soo van de Oistersche als Westersche zeevaert, mitsgaders de generaale caerte tot het voors. zeecaertboeck behoorende, gemaeckt by Lucas Jansz. Wagenaer etc.

17 September 1591. Resol. Staten Generaal.

Verlenging verleend aan Lucas Jansz. Wagenaer, voor den tyt van ses jaren, van het octrooi aan hem in Mei 1580, voor tien jaar verleend, waarby verboden wordt dat iemand syne twee paskaerten van de Oostersche en Westersche vaart sal mogen nadrukken ofte met de penne nae contrefeyten, of nagedrukte verkopen, op eene boete van vyf en twintig gulden voor iedere kaart en verbeurte van deselve. Zullende echter regard geslagen worden op de belangen van personen, die na expiratie van 't eerste octrooi, te dezen aanzien kosten zouden hebben gemaakt.

8 October 1594. Resol. Staten-Generaal.

„Is Lucas Jansz. Wagenaer, borger van Enckhuyzen geaccordeert octroy, om voor den tyd van thien naest commende jaeren, alleen in de geunieerde provincien te moegen doen drucken, vercoopen ende distribueren, een nieu *Leescaertboeck* genaempt de Leescaerte of Leescaertbouck van Enckhuysen, ende daerbenevens noch een nyeuwe pascaerte int cleyn besteck, geintituleert de *Caert* en *de Cunste des Zeevaerts* by hem geconcipieert en gemaekt etc. — Boven dezen is den suppt geaccordeert continuatie voor thien jaren van het octroy, om alleene in de geunieerde provincien te moegen drucken en vercoopen sekere pascaerten van de Oistersche en Westersche vaert int groot besteck by hem van de heeren Staten gecregen."

8 Maart 1597. Resol. Staten Generaal.

Is Lucas Jansz. Wagenaer toegeleet vyfentwintich guldens voor

seker caerte ende boeck, daarmede hy de heeren Staten beschoncken heeft, geintituleert, Tresoir der zeevaert, te betalen als voren.

27 Junij 1598. Resol. Staten Generaal.

Lucas Jansz. Wagenaer, piloot presenteert d'heeren Staten een zeecaertbouck, in het loopende jaar uitgegeven en ontvangt *f* 50 belooning, om eenige goede consideratien.

Martis 18 September 1601. Resol. Staten-Generaal.

Is Lucas Jansz. Wagenaer ten regarde van zyne goede diensten den lande gedaen, int stuck van de zeevaert ende die men noch van denselven verwacht, toegeleet een pensioen van hondert guldens 's iaars zyn leeffdage geduerende, innegaande op heden.

Zie verder over Lucas Jansz. Wagenaer: Tijdschrift, toegewijd aan het zeewezen, 2de reeks, redactie Pilaar en Obreen, 6de deel, 1ste stuk, blz. 26. Essai d'une bibliographie Neerlando-Russe, par Frederik Muller. Amsterdam 1859 en Hoofdstuk II van dit werk blz. 70.

1588. *Adriaen Gerritz van Haerlem.* De zeevaert ende onderwysinge der gantschert Oostersche ende Westersche zeevaertwater, door den vermaerden Piloot ende leermeester der stuerluyden Adriaen Gerritz van Haerlem, waerin ontdeckt wordt de secreeten der zeevaert van hoeck tot hoeck, te weten: alle coerssen, streckinge, opdoeninghe van landen, met die figueren ende conterfeytselen, hoe hen deselvighe landen haer verthoonen. Oock alle hoecken uyt ende in te seylen, van revieren, havenen ende stroomen, waerschouwinghe voor alle ondiepten, clippen, ghedaente van gronden, ende hoe nae men de landen opt loot comen mach, met noch veele schoone leeringhen, alles tot nut ende profyt voor alle zeevarende luyden. Tot Amsterdam ghedruckt hij Cornelisz Claesz, op 't water in't Schryfboeck. anno MDLXXXVIII.

Dit hoogstzeldzame werk is uitgegeven na den dood van Adriaen Gerrits door Jan van Zuggeren, oud-burgemeester van Haarlem, die in eene voorrede van Adriaen Gerrits getuigt, dat deze in „syn leven poorter ende inwoonder der stadt Haerlem was; maar nu (1588) al 8 jaren was overleden, dat Adr. G. door langdurige expe-

rientie ondersoeker ende collecteur van dit tegenwoordighe werck was geweest, dat hy was seer cloeck ende vernuft in verstande ende utermaten ryp ende besadich van manieren ende van natuere geinclineert tot ondersoeckinge ende begryp des loops van den Hemel, Sonne, Mane ende Sterren ende tgene al dat daer aan cleeft en volgen mach."

Adriaen Gerrits had zich, „ terstont in zyne jonge dagen vroech begeven ter zee, varende Oost ende West, sulx dat hij onlancx daarnae alzoo gequalificeert is gheworden, dat hy hem heeft moghen uitgeven voor een bequaem ende ondersocht stuerman, daarinne hy oock daerna, naeby de 25 jaren hem continueelyken heeft gehouden met eere etc."

1588. *Nicolaes Pietersz van Deventer* en *Herman Janss*. Resol. Staten-Generaal 17 Julij 1588. Opte requeste van Herman Janss, boeckdrucker ofte figuursnyder tot Amstelredam is denselven geaccordeert: Octrooi ende consent omme te laten uitgaen een boeck by hem gedruckt, genoempt Globe ofte Kloot.

Dit boek is mij niet ter hand gekomen; doch is waarschijnlijk het hiervolgende werk van Nicolaes Pietersz. van Deventer, getiteld:

Inleyding hoe men verstaan ende gebruyken sal, soowel de celeste als terrestre Globe of Cloot, met sommighe geometrische ende arithmetische demonstratien, mitsgaders hoe men de rechte eerdquadrant sal maecken, nu nieus uitgegheven door Nicolaesz. Petri Davendtriensem. Ghedruckt tot Amstelredam by my Harmen Janszoon Muller, figuursnyder woonende in de Waermoesstraet in den vergulden Passer 1588. 4°. Dit werk, in hetwelk gesproken wordt van Globen door Jacob Florisz van Langren uitgegeven, heb ik vermeld gevonden in Verhandel. en berigten betr. het zeewezen, uitgegeven door Tindal en Swart, 5de deel, 1ste stuk, in een artikel over Plancius door den heer Dodt van Flensburg.

1589. *A Briefe description* of Universal Mappes and cardes and of their use, and also the use of Ptolemeï his tables. Necessarie for those, that delight in reading of Histories, and also for travellers by Land or Sea. Newly set foorth by Thomas Blundeville of Newton Flotman in the Countie of Norfolke. Gent. London printed by Roger Ward, for Thomas Cadman. Anno 1589. Van

dit zeldzame en belangrijke werkje, hetwelk zich op de Konink. Biblioth. bevindt, wordt gesproken hierboven Hoofdst. II, blz. 72.

1592. *Jacob Florisz van Langren.* Resol. Staten-Gener. 9 Sept. Is Jacob Florizz opte intercessie van de stadt Amstolredam, poorter der stede van Amsterdam, geaccordeert octroy dat hy voor den tyd van thien naestcommende jaren in de geunieerde provincien alleene in druck sal moegen laten uytgaen groote en cleyne wereltclooten, soo celestes als terrestres, indien deselve een nieuwe en van zyne inventie zyn, interdicerende en verbiedende allen en een yegelyck, van wat conditie ofte qualiteit hy zy, die voors. wereltclooten celestes en terrestres int cleyne ofte groot binnen den voors tyt in deselve geunieerde provincien na te drucken ofte maken etc. Zie over dat octrooi hierboven blz. 77, van Hoofdstuk II, en Acteboek der Staten-Generaal, 1589—1602, fol. 62.

1592. *Petrus Plancius*, (Octrooi aan) voor eene geographische en hydrographische kaart van de geheele wereld.

Cornelisz Claesz., (Octrooi aan) voor de 25 particuliere zeekaarten ende geheimen van de Oost en West-Indische zeevaart door middel van Petrus Plancius, van Bartholomeo de Lasso verkregen; ook nog een octrooi voor eene algemeene zeekaart en Aziatische kaart gemaakt door een expert meester der zeevaart te Goa.

Van deze twee hoogstbelangrijke octrooyen is door mij hierboven meer breedvoerig melding gemaakt in Hoofdstuk III blz. 92. De octrooyen laat ik hier volledig volgen, zoo als zij in de Resol. der St. Gen. voorkomen.

Resolutie Staten-Generaal 15 April 1592

Plancius, *Caerte.* Die voors. Plancius heeft voirts int particulier verthoont dat hy in Novembri lestleden de Heeren Staten-Generaal gedediceert en op heden gepresenteert heeft eene geographische en hydrographische caerte der ganscher werelt, waerinne alle landen, steden, plaetsen ende zeeën onder haren behoirl. graden der lengte ende breede zyn gestelt; de capen, voorgeberchten, hooffden, havens, ondiepten, sanden ende clippen opt scherpste betrocken ende affgebeeldet, zynde daerby gevueght de compassen ende streecken der winden. Item eene cortte verclaringe van de eygenschappen

der lantschappen ende volcken, de grootte van den langhsten dach ende van de graden der lenghte, onder allen elevatien des Poli, alles nae de conste der geographie ende zeevaert gestelt volgens de meerder kennisse, die men nu ter tyt daervan heeft, biddende derhalven die voors. Plancius in alder onderdanicheyt ende eerbiedinge dattet hare E gelieve naer haere gewoonl. goetgunsticheyt denzelven zijnen aerbeyt in dancke aen te nemen.

Resolutie Staten-Generaal 17 April 1592.

Plancius, *Caerte.* Is geresolveert dat men den voors. Petrum Plancium sal vereeren mette somme van drye hondert guldens voor de dedicatie ende presentatie die hij dHeeren Staten gedaen heeft van de geographische ende hydrographische caerte der ganscher werelt den 15de deses, ende den ontvanger Doublet ordonneren hem deselve somme te betalen vuyt zijnen extraordin. ontfanck.

Octroy. Die Staten-Generael, etc. doen te weeten dat wy geconsenteert ende geoctroyeert hebben, consenteren ende octroyeren mits desen Cornelis Claesz. boeckdrucker binnen Amstelredam alleene in de voors. Geunieerde Provincien te moegen drucken of te metter penne te trecken alzulcke vyventwintich particuliere zeecaerten, als hy doer de directie van Mr. Peeter Plancius, doch tot zynen costen becomen heeft van Bartholomeo de Lasso, cosmographo ende meestre van de zeevaert des Coninex van Spaengien, vervattende alle zeecusten van den gantschen eertbodem, eensamentlyck alle diepten ende ondiepten, drooghten, steenclippen capen, voergeberchten, haffen ende haúens, alle liggende onder hare behoirlycke elevatien des poli ofte graden der breede, distantien, ende streken der winden, hebbende daerenboven by claren gescrifte in Spaenscher talen oyck gecregen de secreten van der zeevaert van Oost- ende West-Indien, Afrika, China ende andere diergel. landen, inhoudende aenwysinge van de eygenschappen der volcken, vruchten ende waren ofte coopmanschappen van elcken lande, ende deselve te distribueren ende vercoopen aen een yegel. vor den tyt van twelffue naessc. jaeren, verbiedende ende interdicerende een yegel. in de voors. Geunieerde Provintien de voors. caerten ende gescriften sonder des voors. Cornelis Claesz.

consent na te drucken, contrefeyten ofte oyck metter penne na te maken ofte trecken ende oyck an yemant te distribueren ofte vercoopen in eeniger manieren, directel. ofte indirectel. opte verbeurte van de nagedructe ofte gecontrefeyte nagemaecte ofte mette penne nagetrocken caerten ende daerenboven voor elcke derselver caerten ende gescriften, vijfentwintich guldens, t'appliceren een derdedeel tot proffyt van den aenbrenger, tweede derdendeel voer den officier die d'executie doen sal en t'derde derdedeel tot behoeff van den voors. Cornelis Claesz.

Octroy. Is insgel. den voors. Cornelis Claesz. bouckdrucker geaccordeert octroy om alleene in de Geunieerde Provincien te moegen drucken ofte mette penne te trecken de groote lant ende zeecaerte der werelt, mitsgaders tgene daertoe behoeft, als eene groote algemeyne zeecaerte, een Asiatische chaerte, gemaect door een expert mr. der zeevaert tot Goa in Oost-Indien, die welcke mr. Pieter Plancius d' Heeren Staten-Generaal gedediceert en den 15n dezes hare E. gepresenteert heeft, daervan den remonstrant met mr. Jan van Doeticum, caertsnyder, het snyden ende drucken becosticht hebben voer den tyt van 12 naestc. jaeren, verbiedende etc. opte pene van het voirgaende octroy.

1593. *Mathijs Syverts*, Resol. Staten-Generaal, 25 Nov.

Opte requeste van Mathijs Syverts, seggende met grooten aerbeyt, neersticheyt ende moeyten nu leste gevonden te hebben, de conste en wetenschap om de imperfectien van de pascaerten ende d'onseekerheyt van de zeevaert met gewisse kennisse te beteren ende met goede verseeckerheyt, pertinentelyck en perfectelyck te rechten ende daertoe eene nyeuwe pascaerte mette instrumenten daertoe dienende, op eene nyeuwe forme ende andere maniere geinventeert ende alreede gemaekt te hebben, waerby alle piloten, stuerluyden ende schippers zuyden en noorden, mitsgaders oost ende west sekerlyck sullen mogen zeylen, haren gewissen schoot sullen mogen hebben ende eygentlyck sonder eenige ghissinge kunnen weeten, waer zylieden zyn, hoe veer of hoe nae, tzy om d'oost, west, zuyd ofte noort, met d'omstandigheden daertoe dienende, versoekende voor deselve inventie een recompense van dusent guldens jaerlyckx ende erffelyck, tot XL grooten, ende daerbenevens tot vervallinge

van zijne gedane ende noch te doene costen liberalyck te consenteren, vier dusent gelycke guldens ende daerenboven octroy omme die voors. nyeuwe geinventeerde pascaerte met d'instrumenten, nyeuwe graedbooch ende nyeuwe passer met een tractaet daertoe dienende, te mogen laten in druck uytgeven sonder dat yemant binnen den tyt van vyfttien jaren eerstc. in deze geunieerde landen, deselve soude moegen nadrucken etc.

De Staten-Generael geleth etc. accorderen den suppl. octrooy; dan verhouden te disponeren op de twee eerste leden (van 'tverzoek) tot ter tyt dat des supplt. inventie by experientie vast en seker sal bevonden syn.

1594. *Mathijs Syeverts.* 6e Octobris, post prandium, resol. Staten-Generaal. Is Mathys Syeverts van Enckhuysen toegeleet tot eene vereering voor de dedicatie, die hy de heeren Staten-Generael gedaen heeft van de nyeuwe pascaerte by hem geinventeerd, opte ronde forme, om soowel naer langhte als naer hoochte ofte soowel Oost en West als Zuyden en Noorden te zeylen, de somme van drye hondert guldens ende toegezecht in conformite van seker voorgaende acte hem gegeven, by soe veer syne inventie seker en gefundeert bevonden wordt, dat men hem daervan behoorlyck sal recompenseren.

1594. *Tycho Brahé.* Resolutie Staten-Generaal, 14 Maart. Opte remonstrantie van Tychon Brahé, heere van Kundstrup, geverseerd in de vrye kunsten der Astronomie, is denselven geaccordeert octroye en privilegie voor den tyt van vyfthien jaren, van dat hij de boecken by hem met de voors. kunste in zyn eigene druckerie gedruckt wesende, uyt te geven, in deze landen alleene sal moege doen brengen, etc.

1594. *Willem Barentsz.* Resolutie Staten-Generaal, 19 Mei. Is Willem Barents geaccordeert octroy van de Middellantsche zeecaerten, beginnende daer Lucas Wagenaer die gelaten heeft, alleen in de geunieerde provincien te moegen doen drucken en vercoopen. Van dit zeldzame kaartboek bevindt zich op het Rijks-Archief een exemplaar, waaraan evenwel, het titelblad en twee kaarten ontbreken. Op het titelblad moet staan een groot schip en de woorden: *Nieuwe Beschryvinghe ende Caertboeck van de Middellantsche zee* door Willem Barentszoon. Amstelredam, C. Claesz. 1595.

1594. *Petrus Plancius*, (Octrooy aan) voor eene nieuwe zeekaart en voor al sulcke nyeuwe formen van zeekaarten naar de projectie van Mercator of, zoo als de resolutie zegt, waarin de graden der breedte in verhouding staan tot de graden der lengte. Zie over deze kaarten van Plancius, blz. 75, hierboven en de hieronder volgende resolutie.

Resolutie Staten-Generaal. Luna, den 12 September 1594.

Opte requeste van Petrus Plancius, is denselven geaccordeert octroy voor den tyt van twelff jaren naestcommende, om alleene in de Geunieerde Provincien te mogen doen drucken ende vercoopen de zeecaerte, bij dewelcke hij met grooten ende geduerigen arbeyt alle de zeecusten van Europa, Asia ende Africa, die aan de Middellantsche zee gelegen zyn, metten inwycken, havenen, voorgeberghten, eylanden, sanden, clippen en andere ondiepten heeft gebrocht onder hare oprechte graden der breedde ende hoochde des poli nae den eysch ende regelmate des gemeynen compas, 'twelck ruym een halven streeck soude verschillen van een Italiaens compas ende dat sonder eenige vercortinge ende verminderinge der landen, niettegenstaende deselve in den Hispanischen, Portugaelschen, Italiaenschen, Sicilieenschen ende andere zeecaerten dry, vier ende vyff graden ende daerover, liggen buyten hunne behoirlycke plaetse ende breedde. *Item* alsulcke nyeuwe forme van zeecaerten als die voorseide Plancius heeft gepractizeert, in dewelcke de drye zyden des triangels goet ende vprecht zyn, dordien die graden der breedde daerinne hebben haere naetuerlycke proportie metten graden der langte, by aldien gelyck octroy anderen hier vortyden niet en is geaccordeert, mits leverende yeder van de presenten een exemplaer, dies wordt gereserveert te resolveren opte recompense ter tyt men de vrucht van dit werck zal hebben geexperimenteert.

1594—1611. *Adriaan Veen.* (Octrooi aan) De St. Gener. etc. doen te weten, dat Adriaen Veen, Inwoonder der Stadt van Amstelredam ons verthoont heeft, dat hy door neerstich onderzoeck groote costen ende arbeyt, de wetenschap om pascaerten na de proportie van de rondheyt des aerdbodems ende van de ronde streken gevonden heeft,

by dewelcke de principale houcken van de landen op hare rechte hooghte, lenghte, coursen ende mylen affgebeeldet worden met aenwysingh hoe deselve van malcanderen gelegen zyn, mitsgaders gemaeckt zekeren boek geintituleert de Napasser, waerinne by forme van conferentie aengewesen wort, wat de voornaemste scryvers ende stuerluyden in hare leeskaerten ende paskaerten van hooghten, koursen ende mylen hebben geschreven, hoe zy varieren en hoe des eens autheurs zeecaerte met deszelfs pascaerte differeert, versoeckende dat wy hem souden willen gunnen octroy etc..... soo ist dat wy etc. XII Sept. 1594. Acteboek der Staten Gener. fol. 104.

Prolongatie van het Octrooy verleend aen Adriaen Veen. Acteboek der Staten Gener. fol. 194. De Staten Gener. etc., dat wy ontfangen hebben de supplicatie aen ons gepresenteert by Adr. Veen, inhoudende hoe dat hy suppliant nu omtrent drye jaeren geleden ons seker rouw ontwerp van eene ronde pascaerte tot een monster verthoont hebbende, na welcken voet hy suppliant twee gebulte pascaerten, d'eene van 't Wester en de andere van 't Ooster water met een bouck geintituleert, de Napasser, voor't eerste voorgenomen hadde te maken, ten selven effecte versocht heeft octroy van 20 of ten minste 15 jaren, aleer hy suppliant in de groote costen ende aerbeyt soude treden, hetwelck hem doemaels vergunt wiert, doch maer voor 12 jaeren etc. . . . . dat hy dies niettegenstaende op vaste hoope van prolongatie metten wercke voortgevaren was en sedert dien tyt noch omtrent drye volle jaren gestadelyck daerinne hadde geaerbeyt, zulcx dat hy ten laetsten de Westercaerten en de Napasser in druck gereet hadde ende daerbeneffens oock een instrument om te passen op die ronde pascaerten by hem supplt. geintituleert de Zeepasser, met noch een cort tractaet van 't zee bouckhouden ende maniere van passinge op de gebulte pascaert, alles by hem supplt. geexcogiteert ende Oostercaerte metten penne volcommelyck affgetrocken tot Swedens toe gereed gemaeckt hadde, daeruyt wy claerlyck mochten sien watter ware etc. etc. etc.

Consenterende ende octroyerende denselven Adriaen Veen mitsdesen (met eene prolongatie van 8 jaren) dat hy alleene in de voors. Vereenichde Nederlanden sal mogen maken ende uytgeven

gebulte lantcaerten ende gebulte pascaerten van alderley soorten, mitsgaders alleen mogen drucken ofte doen drucken zyn boucken, geintituleert de *Napasser*, *tractaet van 't zeebouckhouden*, *de maniere om te passen op de gebulte kaerten*, ende translatien van dien in andere talen; dat hy oock alleene sal mogen maken oft doen maken *'t instrument*, geintituleeert *de Zeepasser* ende de *papiere formen tot de gebulte kaerten dienende*, interdicerende etc. 11 Junij 1597.

1598. Saterdach 31 October, Resol. Staten-Generaal.

Opte remonstrantie van Adriaen Veen geinventeert hebbende de gebulte pascaerte met ronde streecken, daervan hy het zuyderdeel van Europe ende het noorderdeel alreede heeft laten uytgeven, welcke inventie de dienstelycxste ende perfecste voor de sturluyden ter zee geoordeelt ende gehouden werdt van alle degheene, die noch ter tyt uytgegeven zyn, na de attestatien, die daervan gegeven ende geëxamineert zyn, daervan dheere Advocaet Cuyck naerder rapport gedaen heeft. Is naer voergaende behoerlicke deliberatie den suppliant tot een verseth van de groote costen by hem alreede gedaen totte voors. zyne inventie ende het snyden van de voors. caerten, alreede uytgegeven ende dieghene die hy tot het snyden van de resterende caerten noch sal moeten doen, toegeleeght ende geconsenteert van elcke van de vyff collegien ter admiraliteyt in Hollandt, Zeelandt ende Vrieslant de somme van twee hondert guldens eens, ende daerenboven tot tractement jaerlicx vyff hondert guldens, te weeten op elcke collegie hondert guldens, soe lange ende ter tyt toe anders, by de heeren Staten-Generael sal werden geordonneert, mits dat den suppliant zyne uyterste debvoir ende naersticheyt sal doen, dat de resteerende caerten metten eersten gesneden ende oyck uytgegeven moegen (werden).

Resol. Staten-Generl. Sabbatti 1 September 1601.

Is geordonneert alhier te bescryven Adriaen Veen om de heeren Staten te thoonen ende te onderrichten van hem, wat hij int stuck van de bultecaerte metten aencleven ende dependentien van dien, gedaen ende gevoerdert heeft, tzedert zyn laeste affscheydt in voldoeninge van tgene dat by hem alsdan beloeft is.

Sabbatti den 8 Septembris 1601.

Compareert Adriaen Veen, verthoont wat debvoiren hy gedaen heeft int vorderen van de Bultcaerten, tzeedert zyn laetste affscheydt, verclarende dat hy dheeren Staten sal presenteren drye caerten binnen twee maenden ende noch andere twee caerten tegen April naestcommende, die strecken sullen *totte riviere van Bantham* toe, waerinne dHeeren Staten hebben genomen contentement ende den comparant vermaent te presteren, dat hy alsnu beloeft heeft, daerop dat hem geconsenteerd is (te) vertrecken.

Resol. Staten Gener. Jovis den 6 Mei 1611.

Zyn ter vergadering gecompareert die gecommitteerde Raden ter Admiraliteit van Amsterdam etc....... ende ten leste hebben versocht te verstaen de meeninghe van de heeren Staten oft noch langer sal betalen het pensioen van vyffhonderd guldens 's jaars dat Adriaen Veen dus langhe geprouffiteert heeft voor zijne geinventeerde bultcaerten. Optvoors. pointen geadviseert wesende, is op het eerst etc..... en op het vierde is verstaen, dat men de betalinge van het tractement van Adriaen Veen sal doen ophouden.

1594. *Petrus Plancius. Bepaling der lengte.*

Resol. van de Staten van Holland, 3 Sept. 1594.

Op het verzoek van de kooplieden van de groote reise, ten einde Plantius soude moogen worden geoctroyeert op syne inventie, aangaande de kennisse soowel op de breedte als lengte, die ter zee soude moogen genomen worden, hetwelk by denselven Plantius soude syn gevonden, hebben de Staaten gecommitteert den Heere van Warmond, Joost de Menyn, de Burgemeester de Groot, een van Amsterdam en uit den Noorderquartiere Willem Cornelisz. Kort, om den voornoemden Plantius op deselve Inventie te hooren ende de Staten te doen rapport.

7 September, ejusd. anni.

De Staten van Holland en West Vriesland, gehoort het rapport van hare gecommitteerden, dat met Petro Plantio, kerken-dienaar tot Amsterdam, hadden gecommuniceert en denselven gehoort, aan-

gaande syne Inventie, daar op alle schippers, soo Oost- als-Westwaards, Zuiden en Noorden op, met goede kennisse en verseekertheid, soowel in de lengte als breedte soude moogen zeylen, overmits de goede correspondentie, die deselve met groote moeiten en kosten gekreegen hadde, extraordinaris van verscheide Oorten, havenen en plaatsen, graaden, hoogten en geleegentheden van dien; hebben de Staaten voornoemt, tot dienste van den Lande en van de gemeene zeevaert, op het verzoek van eenige koopluyden daertoe gedaan, goedgevonden en geordonneert, dat de genoemde konste en inventie gepractiseert en in het werk gestelt sal worden en sooverre met der daat bevonden sal worden, dat de schippers in haarluider zeevaart daardoor tot haarl. verseekertheid, noodige kennisse, zoo in Longitudine als Latitudine sullen hebben gekregen en gebruiken mogen, sullen de Staaten voorn. de hand daaraan houden en verzorgen dat den voornoemden Petro Plantio daarvoren een eerlyke recompense sal gegeeven worden, sulks dat hy en de syne hen daarmede sullen genoegen en contenteeren.

26 Junij 1598, resol. Staten van Holland.

Op het verzoek van Petrus Plancius ende Mathys Syvertsz, omme te hebben recompense voor haerluyder konste ende inventie, waerop gevonden en gezeylt soude mogen worden in longitudinem: hebben de staten geordonneert, dat de voors. requesten mede gesteldt sullen worden in handen van Dr. Josephus Scaligerus, Rudolphus Snellius, Simon Stevin, Ludolph van Coelen ende Lucas Jansz. Waghenaer, ten eynde syl. de supplianten op alles willen hooren ende haerluyder instrumenten doen verthonen en deselve examineren, hoeverre deselve souden moghen strecken omme daarop te mogen zeylen en de gewisse teyckeninghe te hebben van de vaerte zoowel in Longitudinem als Latitudinem, ende is geordonneert, dat tot dien eynde aan henluyden elks in het bysonder sal geschreven worden, ten eynde syl. eerstdaeghs daerop in 't werck willen treden ende hare informatie ende advis insgelycks besloten oversenden aan de gecommitt. Raden van de Staten.

1595. *Simon van der Eyck. Bepaling der lengte.* Opt versoeck van Simon van der Eyck om geoctroyeert te zyn, aengaende 't *instrument*

by hem gevonden, om by middelen van dien, de schipperen de lenghte soowel in 't Oosten ende Westen, als de breete in 't Zuyden ende Noorden seeckerlyck te doen afmeten 't welck hy van meyninge is de Heeren Staten te dediceren, ten eynde 't voors. instrument met de caerte, uyt den grondt van dien te maken, by niemandt soude worden naergemaekt gedruckt of verkocht, sonder des supplts. consent op poene etc. . . . ende bovendien te hebben verseeckertheyt van soodanige recompense als den dienst of profyt van soo merckelyken en treffelycken inventie is vereysschende etc.

De Staten verleenen het octrooi en beloven eene belooning als de inventie nuttig en goed zal bevonden zijn. Resol. Holland, 12 Sept. 1595, fol. 404.

1597. *Reynier Pietersz. van Twisch. Bepaling der lengte.* De Staten-Generaal allen den ghenen etc. doen te weten dat wy ontfangen hebbende de supplicatie aen ons gepresenteert van wege Reynier Pietersz. van Twisch, stierman, woonende binnen Hoorn, inhoudende hoe dat hy suppt., twee *nieuwe instrumenten* geinventeert ende doen maken hadde, dienende grootelycx tot behulp ende zeer noodich zynde totte zeevaert, waervan het eene is om by metinge der sonne te connen weeten het affwycken der naelde, als oick die *Longitudo*, dat is oost ende west, te weten hoe verre men uyt yeder meridiaen gescheiden is, ende het ander om te allen tijden die *Latitudo* dat is de hoochte te mogen nemen, soowel by de sterren als by de son, soo van de polus arcticus als antarcticus, alwaert schoon dat men door mist oft oyck overmitz tlant, den horizont niet en coste bekennen, versoeckende etc. octrooy voor 6 jaren, (hetwelk verleend wordt) VIII Maart 1597.

Resol. Staten van Holland. 13 Maart 1598.

Op het versoeck ghedaen van wegen Reynier Pietersz, woonachtigh tot Hoorn, Ingenieur, omme van het gemeene Landt te mogen genieten eenige assistentie tot vervallinge van de verdere onkosten in het maken van de instrumenten, de eene daerop Oost ende West gevaren soude mogen werden, noyt van te voren ghesien, in forme *van dubbelt quadrant*, omme by metinge van de sonne te weten

het afwycken der naelde[1] als oock de longitude, dat is Oost ende West, te weten wat men uyt yder Meridiaen gescheyden is, ende het andere omme tot allen tyden te moghen de hooghte nemen, soowel by sterren als by sonne, van de Polen Arctico ende Antarctico, alware het dat men door mist, dompigheydt ofte landt, den horizon niet en konde bekomen: hebben de Staten van Holland ende West-Vriesland verzocht ende gecommitteert: Josephum Scaliger, Snellium, Ludolphum en de Simon Stevin, Mathematicos, omme neffens de gedeputeerden van Amsterdam, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen de voors. instrumenten te visiteren en daarover rapport te doen[2].

1600. *Bepaling der Lengte.* Resol. Staten-Generaal 4 October. Oproeping aan degenen, die beweren geinventeerd te hebben de Longitudo van de zee, namenlyk Oost ende West, datsy hare inventien binnen de loopende maent October, alhier in den Hage overbrenge; op pene dat men na het verstryken van dese maent op haerl. inventie egheen consideratie sal nemen.

Aan deze en aan eene vorige oproeping, reeds op den 14 Junij gedaan, schijnt te moeten worden toegeschreven, dat in de Archieven van de Staten-Generaal, de manuscript-verhandeling van Plancius over het vinden van Oost en West door middel van de Miswijzing, nog gevonden wordt. Zie hierboven Hoofdstuk II, blz. 86.

Zie ook nog, eene Resol. Holland van 21 Mei 1601, fol. 161; waarbij eene belooning wordt uitgeloofd, wanneer de uitvinder, door het getuigenis van 6 of 8 schippers, de deugdelijkheid van zijn stelsel kan bewijzen.

1595. — 1596. *Jan Huygen van Linschoten.* Reys-gheschrift van de navigatien der Portugaloysers in Orienten. Amsterdam, Cornelis Claesz. 1595.

Zie hierover: Tijdschrift, toegewijd aan het zeewezen, 2e reeks. Redactie J. C. Pilaar en Obreen. 5e deel, 4e stuk.

Jan Huygen van Linschoten. Itinerario, Voyage ofte Schipvaert van Jan Huygen van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indien. Amsterdam, Cornelis Claesz. 1596.

---

[1] Dit instrument vindt men afgebeeld in de Havenvinding van Simon Stevin.

[2] Vergelijk de Resol. Holland, 26 Junij 1598, onder *Plancius.*

1596. *Jacob Florisz. van Langeren.* (Vernieuwing van octroy voor). De Staten-Generaal etc. doen te weten, dat wy ontvangen hebben de supplicatie aen ons gepresenteert, van wege Jacob Florens van Langeren met zyne zoonen Aernst ende Hendrick van Langeren, inhoudende, hoe dat hy supplt. omtrent drye jaeren voerleden overgelevert hadde een requeste, waarin hy verthoonde dat door zyn naerstich ondersoeck ende tot zyne groote costen by hem uytgegeven waren, soo groote als cleyne werelt-clooten, waerdoor sommige schepen uyt dese landen alreede gevaren hadden, tot capo de Fernambuco in Brasilien, tot St. Thomé onder die Linie als oyck tot Isla del Principe ende meer andere plaetsen ende dat veel bequaemlycker, oyck met meerder sekerheyd dan oyt door de pascaerten hadde kunnen geschieden etc." dat suppl. gedrongen werd zyn voors. Globen weder van nieus te hersnyden, ... maar alsoe suppt. derhalve andermael soude moeten dragen groote costen ende aerbeyt, dat hy daertoe van noode hadde vernieuwinge ende versterckinge voor zyn voors. voorgaende octroy in alderbeste formen, daerom hy ons oytmoedelyck hadde gebeden; welcken aengemerckt, soo ist etc. dat wy voors. octroy van IX Sept. 1592 vernieuwen voor den tydt van thien jaren etc. — Ult° January 1596. Acteboek der Staten-Generaal, folio 135.

1597. 22. *Jodocus Hondius.* (Octroy voor) voor den tijd van tien jaren, tot het maken en uitgeven van eenen *globum terrestrem* 1 April 1597, Acteboek der Staten-Generaal, fol. 189. Van dit octrooi heb ik hierboven reeds in het breede melding gemaakt op bladz. 77. Ik sprak daarbij van den naijver en twist tusschen de van Langerens en Jodocus Hondius ontstaan. Tevens maakte ik melding van zekere *onderrichtinge* door Hondius achter zijne *apologie* gevoegd. Bovengenoemd stuk laat ik nu hieronder volgen. Het is vooral daarom merkwaardig, omdat men er uit leert, welke ontdekkingen en welke schrijvers, Jodocus Hondius in 1597 reeds kende en als autoriteit bij de Staten-Generaal liet gelden. Om die reden mag onderstaand stuk beschouwd worden als eene bijdrage tot de geschiedenis van de beoefening der aardrijks- en zeevaartkundige wetenschappen hier te lande, tijdens het ontstaan van de groote vaart.

Onderrichtinge van sulcx als ick (Jod. Hondius) vernieut hebbe op myne globe, waervan myne partye (van Langren.) gans niet en hebben, door Jodocus Hondius. 1597.

1. Voor eerst de nieuwe ontdeckingen van Willem Barentz, geschiet by laste van UEE. omtrent Nova Zembla, Vaygatz ende Noordersche Landen daeromtrent.

2. Het *fretum Forbischer*, het eylant *Regina Elizabetha* met syne gelegentheden ende omliggende Landen, gelegen tusschen 61 en 63 graden Noortwaerts omtrent *Terra Nova*, beschreven door den voornoemden Forbischer.

3. Het *fretum Davis* met alle havenen en alle ontdeckingen daer omtrent gelegen, tusschen 62 en 72 graden, beschreven door den selven *Jan Davis* Engelsman.

4. Alle de nieuwe eylanden, gelegen neffens de westzyde van *Terra Nova*, met sekere bayen en Landen daer omtrent, beschreven en geteekend door Ludovico Teixera, Cosmographo van den Coninck van Spaignien.

5. *Nova Virginia* met zijne havenen en particuliere namen, ontdeckt en bewoont geweest bij de Engelschen in de jaren 1585 en 1586, gelegen boven Florida tusschen den 33 en 38 grad. beschreven en ontdeckt door Thomam Hariot, groot Mathematicus.

6. Het goud-rycke land Guiana van den Engelschen ontdeckt, dese voorleden jaren 1594—95 & 96 met zijne provincien en wateren daaromtrent, gelegen recht onder den equator beschreven van D. Gualtero Raleigh, Ridder van de Garter in Engelandt.

7. Een seker groot Lac van Teixera beschreven, aan de palen van Brasilien, met syne eylanden, Rivieren ende gelegentheden.

8. Diversche nieuwe namen van provincien, gelegen in Brasilien onder ende boven den Tropicum Capricorni, beschreven van Joan de Lery, Fransman, die daeromtrent een jaer gewoont heeft met Villegaignon.

9. De Strate van Magellano, verciert met haer rechte gelegentheden, beschreven door Teixera.

10. In Peru diversche nieuwe provincien, havenen, rivieren ende Lacos, beschreven door Teixera.

11. Omtrent Chinam gestelt het groot eyland Corea, met vele nieuwe Provincien, eylanden ende gelegentheden, beschreven door Teixeram.

12. Het eyland Japan gans vernieut, autore Teixera.

13. Ontallicke nieuwe eylanden, clippen en ondiepten omtrent de Molucquen, Java en de gansche Orientaelsche zee, beschreven door Teixeram.

14. Het land Congo, gans vernieuwt naar de beschrivinge van Philippo Pigafetta, Italiaan, die daar gewoont heeft, ooc alle Coninckryken en steden daarontrent gelegen aan den 10 graet zuytwaert, aan de Westzijde van Africa.

Daer beneffens hebbe ik in ontallicke plaetsen vele fauten verbetert, die tot noch toe in alle andere globen geweest hebben, etc. etc.

Hierbij behoort nog vermeld te worden het navolgende boekwerk door *Jodocus Hondius* uitgegeven, *Tractaet ofte handelinge van het gebruyck der hemelsche en de aertscher globe.* Gheaccomodeert naer die bollen, die eerst ghesneden zyn in Enghelandt door Jo. Hondium, anno 1593 ende nu gants door denselven vernieut, met alle de nieuwe ontdeckinghen van Landen, tot den daghe van heden geschiet ende daerenboven van voorgaende fauten verbetert. In 't Latyn beschreven door Robertum Hues, Mathematicum, nu in Nederduytsch overgheset ende met diveersche verclaringhen ende figueren vermeerdert en verciert door *J. Hondium.* Te Amstelredam ghedruckt by Cornelis Claesz, Boeckverkooper, woonende opt water. A°. MDXCVII.

Eene tweede uitgave van dit werkje verscheen te Amsterdam bij Michiel Colijn, anno 1612.

1598, 1610, 1657. — Certaine Errors in Navigation, detected and corrected by Edw. Wright with many additions, that were not in the former edition as appeareth in the next pages, printed by Felix Kingston at London 1610.

De eerste uitgave van dit werk, waarin de theorie, waarop de Mercators projectie berust, wordt blootgelegd, verscheen in 1598. Zie hierboven, blz. 73, alwaar men de verdienste van Plancius en Jod. Hondius te dezen opzigte vermeld vindt.

Eene andere uitgave kwam mij nog in handen, van den jare 1657, London, printed by Joseph Moxon.

1598. — Mr. *Gerrit Stempels.* (Octrooi aan)

Bij Resol. van de Staten-Gener. van 21 Julij 1598, wordt op aanbeveling van Zijne Excellentie aan Mr. Gerrit Stempels van der Goude, Mathematicus des Churfursten van Coelen octroy verleend om te mogen drukken en uitgeven gedurende 10 jaren zeker boek, getiteld *Astrolabium tam generale quam particulare nec non annulus Astronomicus.*

1598. — *De Zeevaert* ofte conste van ter zee te varen van den excellenten pilote meester *Peeter de Medina*, Spaegnaert etc. overgeset bij Mr. *Marten Everaert Brug* met eene Nieuwe onderwijsinghe op de principaalste punten der Zeevaert. Inhoudende diversche nootelijcke regulen, constige practijcken en sonderlinghe bequame instrumenten, die alle piloten stierlieden ende andere, die daghelijcx de zee hanteren, vastelijcken behooren te verstaen. Item een lichte, maar zekere en perfecte maniere om Oost ende West te varen, dwelck tot noch toe allen piloten, onbekent is gheweest. Nu nieuwelijcken uit de conste van de Mathematica ghepractiseert ende bij een vergadert door *Michiel Cognet.* Amsterdam, Cornelis Claesz., 1598.

Men vindt eene beredeneerde beschrijving van den inhoud van dit werk, in het *Tijdschrift toegewijd aan het zeewezen* van de HH. *Pilaar* en *Obreen*, 5de deel, 2de en 3de stuk. 1845. Men ontwaart bij Michiel Cognet vooruitgang in de wetenschap sedert Medina; o. a. noemt Cognet de miswijzing van het compas als eene zekere waarheid aan, hetgeen door Medina betwijfeld werd. Bovendien keurt Cognet de platte kaarten af en herstelt fouten in de berekeningen van Medina.

1598. — *Cort onderwys van de conste der Seevaert*, beschreven door den Licentiaet *Rodrigo Zamorano.* Overgeset uit den Spaenschen in ons Nederlantsche sprake deur Martin Everart B. Amsterdam, Cornelis Claesz., 1598, 4°., voorhanden op de bibloth. Acad. Lugd. Bat., n°. 216, cat. VIII en beschreven in het Tijdschrift voor het Zeewezen van Pilaar en Obreen. 7de deel, 6de stuk, 1847.

1599—1600. — Octrooi verleend aan Christoffel Raphelingius, om te drukken en uit te geven *de Havenvinding*, 8 Maart 1599.

Acteboek fol. 251. Dit werk verscheen onder den titel van: *de Havenvinding*, tot Leyden in de druckerye van Plantyn by Christoffel van Ravelenghien, gesworen drucker der Universiteyt tot Leyden, MDIC. Met privilegie. Zie hierboven blz. 85. Tegen dit werkje verscheen een tegengeschrift, getiteld:

1600. — *Een corte onderrichtinge* belanghende die kunst van der zeevaert, waer in ghehandelt wordt, hoe men dieselfde sullen moghen verbeteren ende oock met een wederleyt die abuysen, die daghelicks door onbequame Leermeesters om Havens te vinden, wassen en toenemen. T' Amstelredam by Herman de Buck in de Molsteegh voor Aelbert Hendrickz. anders Haeyen. A°. 1600. Even verward als de titel, is ook de inhoud van dit boekje. Nogtans werd het van een octrooi voorzien, op 17 Dec. 1599. Zie Acteboek fol. 287. Beide bovenstaande werkjes zijn voorhanden op de Koninklijke Bibliotheek.

1602. — Tghebruyck van de zeecaerte, gheschreven in maniere van een 'tsamenspraken, meest gemaeckt door *Thomas Hood*, professor in de schole van de zeevaert tot Londen in Enghelandt. Amsterdam by Cornelis Claesz, Boekverkooper etc. Anno 1602. Voorhanden op de Bibloth. Acad. Lugd. Bat.

1615 — Hoewel eenige jaren later verschenen, dient nog vermeld te worden: *Het Gulden Zeeghel des grooten Zeevaerts* door *Jan Henrick Jarichs van der Ley*. Leeuwarden, by Abraham van den Rade, 1615, omdat in dit werk verschillende punten besproken worden over kaarten, lengtebepaling enz., die tijdens het ontstaan van de groote vaart tot wisseling van gedachten hebben aanleiding gegeven. Groote verdiensten heeft de schrijver overigens niet. Het boekje in 4° obl. bevindt zich op de Bibliot. Acad. Lugd. Bat., onder n°. 255, VIII.

Ten slotte volgt hier nog eene rekening van geleverde stuurmans-gereedschappen enz. voor de schepen onder Jacob van Neck, op 28 Junij 1600 naar Oost-Indie uitgezeild. Men leert uit deze rekening de stuurmans-gereedschappen kennen, welke toen ter tijd in de groote vaart gebruikt werden en de bijzonderheid wordt er door bevestigd, dat Petrus Plancius de persoon was, die aan de schippers en stuurlieden, vóór hun vertrek, onderwijs gaf.

REKENING VAN GELEVERDE STUURMANSGEREEDSCHAPPEN.

STUERMANSGEREETSCHAP MOET HEBBEN:			
Aen Mr. Joost Peer voor geleverde Astrolabien, Quadranten, Astronomische ringen ende andere diversche cooperen instrumenten als by syn rekenninghe ten behoeve voor de vier schepen, als Mauritius, Hollandia, Frisia ende Transisalania . . .	536	8	—
Item aen Augustyn Robaert, caertemaecker voor geleverde caerten als by syn rekenninghe ten behoeve van de vier schepen	154	--	—
It. aen Judocus Hondius, voor Astrolabia Catholica ende eenighe globes als by syn rekeninghe gelevert ten behoeve van de vier schepen	51	10	—
It. aen Joost Peer, hologiemaecker voor geleverde astrolabien, compassen equinoctiael ende horizondael, zeespheren ende andere diversche coperen stuermans instrumenten als by syn rekeninghe ten behoeve van de zes schepen	1077	7	—
It. aen Augustyn Robaert, caertemaecker voor geleverde caerten, ten behoeve van de zes schepen als by syn rekeninghe	571	0	—
It. aen Claes Gerritsen, compassemaecker voor geleverde compassen, nachtglasen, lootlynen als by syn rekenninghe ten behoeve van Symon Meau, Symon Hoen ende Claes Corn. . . . . . . 323-14-8 Noch voor zes zeylsteenen 42 ℔ vlms. is . 252-00-0			
Somma t'samen . . . 575-14-8	575	14	8
Item aen Egbert Jacobsen Wachter, compasmaecker voor geleverde compassen, nachtglasen, lootlynen ten behoeve van Dirck Mol, Corn. Claes ende Hendrick Jansen als by syn rekeninghe	250	12	—
It. aen Andries Jansen voor geleverde graedbogen, quadranten, astrolabia catholica, als by syn rekeninghe, ten behouve van de zes schepen	131	0	—
Aen Willem Moor, kistemaecker voor geleverde knibbogen, astrolabia ende groot quadrant, als by syn rekenninghe.	111	10	—
	3459	1	8
Aen Marten van der Goude, witwercker voor een cas daer Plancius ingepackt heeft het naegesonden stuermansgereetschap tot in Texel voor de vier scheepen	1	10	—
Somma Totalis . . .	3460	11	8
It. Petrus Plancius door ordre der bewynthebberen, voor zyne onderwysinghe der stuerluyden voor die tien schepen	500		

III.

MEMORIE OPGESTELD DOOR Ds. PETRUS PLANCIUS, GETITELD: VAN DE OOST-INDISCHE ZEEVAERT ENDE HAREN EYGENSCHAPPEN ENDE AENMERKINGEN.

De inhoud van dit stuk, zoowel als eenige zinsneden, voorkomende in brieven en instructien geschreven in de jaren 1599 en 1601, laten bijna geen twijfel meer overig, of het hieronder volgende geschrift is door Ds. Petrus Plancius opgesteld tot onderrigting van hen, die het bevel voerden over de vloten naar Indie bestemd. Er wordt geene dagteekening op dit stuk gevonden; doch op grond van de reeds genoemde brieven is het hoogstvermoedelijk opgesteld omstreeks de tweede en derde uitrusting naar Indie, in de jaren 1598 en 1599, zonder eenigen twijfel, zoo als trouwens uit het stuk zelve blijkt, na de terugkomst van de schepen van de eerste onderneming onder Houtman en Pieter Dirckx. Het tweede stuk, getiteld: «Naerder verclaringe van de Oost-Indische vaert,» is van later dagteekening en schijnt na de terugkomst van den admiraal van Neck in 1600 te zijn vervaardigd. Het blijkt niet zoo zeker, of ook dit geschrift door Plancius is opgesteld. Beide stukken intusschen en vooral het eerste schenen mij belangrijk toe, omdat daarin het voornaamste is te zamengevat wat men hier te lande op dien tijd wist omtrent de vaart over den Oceaan naar Oost-Indie, omtrent passaatwinden, loopstroomen, droogten, koersen enz.; terwijl er menige bijzonderheid in gevonden wordt, betrekkelijk de ondervinding door de Nederlanders opgedaan in hunne togten naar Guinea en West-Indie. Ook de hoogst verdienstelijke en toch zoo weinig bekende zeeman Pieter Dirckz of Petrus Theodorus [1] komt weder in dit geschrift voor. Het bewijst bovendien nogmaals, hoe

[1] Zie over Petrus Theodorus hierboven, blz. 95.

groot het aandeel geweest is, hetwelk Plancius aan de stichting van de Oost-Indische vaart en den handel gehad heeft.

De zeevaert met haren eygenschappen ende observatien van Nederlandt voorby Engelandt, Vranckeryck ende Hispanien totte eylanden van Canarien ende van daer voorts totte landen van Guinea ende Brasilia is veele Nederlandsche schippers ende stuyrluyden genoechsaem bekent.

De langduyrige ervarentheyt heeft de Fransche, Engelsche ende Portugysche zeevaerders geleert, dat die spoedichste zeylaige verby de zeekusten van Guinea valt van 60 tot 70 duytsche mylen van het vaste landt; want zeylende naerder het lant dan op 60 duytsche mylen, soo heeft men calmte ende stilten ende loopende verder van landt dan op 70 mylen, soo vervalt men te verre westwaert, twelk menichmael peryckel veroirsaect van door de generale oostelycke winden, genaempt Brisas ende de Correnten oft Loopstromen gedreven te werden nae Spaensch-Indien oft van te moeten wederkeeren naer Hispanien, gelyck het eerst bevonden hebben d'Oost-Indische schepen van Amstelredam anno 1595; want ze zijn geweest tusschen het eylant Mayo ende Middellinie van den 26 Aprilis totten 4 Junny, doordien zy te naer landt liepen, waerdoor zy van den 4 May totten 26 derzelver in stilte gedreven hebben veel verder oostwaerts dan zy gisten, gelyck sulcx blyckt by de wassende Noordoosteringe van de naelde, welck zy onder de middellinie ende op de zuyderlycke hoochte van vyf graden ende 18 minuten gehadt hebben, het welcke geensins is te verwonderen, gemerct de loopstromen aldaer geweldichlyck nae het oosten loopen.

Het schip St. Philippus, zynde Admirael van de OostIndische vloote van Portugael, dreef in den jaere 1583 ontrent twee maenden in dese stilte, soodat hy in OostIndien aenquam twee maenden naer d'andere schepen. De zeer verstandige ende wel ervaren stuyrman Pieter Diricxz, zaliger gedachtenisse verviel over eenige jaren in zyn reyse nae de Baye van Brasilia ontrent 300 duytsche milen oostelycker dan hy gegist hadde, niettegenstaende dat zy op dat schip

hadden een welbevaren Portugische piloot, die veel jaren in Bresilia gevaren hadde. Verscheyden anderen zyn over die 400 mylen oostelyker vervallen dan zy meynden.

Om voorbij Guinea ende Brasilia voorspoedich te beseylen Cabo de Bona Esperanca is noodich, dat men wel toe sie, dat men niet voorder oostwaerts zeylt dan zuydt ende noort met Cabo das Palmas anders genaemt Cabo de S. Vincente, want die dit Cabo voorby zeylt wordt door die loopstromen gedreven voorbij de custen van de Mina, Benin ende Amboas achterom t'eylant van St. Thomas, dwelck de zeevaert voor twee oft meer maenden verachtert.

Het schip St. Jacob van Amstelredam, waerop schipper was Jan Barentsz, verviel int jaer 1596 op het eylant del Principe, als zy meynden te wesen int rechte vaerwater nae Brasillia, desgelycx zoo verviel de Bonte Coe van Hamburch op het eylant van St. Thomas, als zy gisten te wesen by de zeecusten van Brasilia, twelck was 600 duytsche mylen buyten haer meeninge.

Ende die van by westen de caep en de droochten van St. Anna, loopt voorby Brasilia en can d' eylanden van St. Maria d'Agusto ende Martin Vaz niet wel bezeylen, doordien de zuytoostersche winden hen nae het vaste landt driven ende by aldien hy vervalt binnen de droochten ende clippen van Abrolho, gelegen op den 17 en 18 graed der breedde by zuyden de middellinie, is geschapen te doen een verlooren reyse ende te moeten wederkeeren nae huys.

Hetwelck de Portugesen menichmael wedervaren is als onder andere den voors. Admirael St. Philippo van Portugael, welcke in den jare 1582 verviel op de droochten ende clippen van Abrolho, wesende in groot peryckel van te vergaen ende met grooten geluck daeraff geraect zynde, keerde wederomme nae Portugael, want van Maerte tot Octobre loopen de stroomen zoo geweldelyck eerst noordwaerts langs de custen van Brasilien ende daerna westwaerts nae Spaansch Indien, zoo dat de Portugysche zeevaerders daervan schriven, dat zij loopen soo snel als een steen geworpen wort vuyter handt; insgelycx soo loopen de stroomen van October tot Maerte Zuytwaerts aen, soo dat Ys. Jansz. van Durckerdam geseylt heeft, als hy verclaert, met eenen stercken goeden windt 13 etmalen om eenen halven graet op te seylen;

andere hebben gantsch niet connen winnen, maar hebben wel verlooren, als onder anderen den Grave van Cumberlandt was met syn schepen soo nae Fernambuca, den 7 Julij 1587, dat sy de schepen sagen in de haven leggen ende overmits hy een weynich noordelyck verviel, soo heeft hy dat weynich niet konnen opseylen, nyettegenstaende syne schepen alle mogelycke vlyt ende arbeyt daertoe hebben aengewent ende soo diep in zee syn geloopen, dat sy verscheyden mael malcanderen voor een dach oft twee verlooren. Den 20 July vonden sy haer op de hoochte van 5 graden 50 minuten, hebbende twee graden verlooren, soo dat sy den 24 derzelver genoodsaect waren haren cours te neemen nae Engelant. Is derhalven hooch noodich, dat de zeevaerders tselve wijselyck aenmercken ende behertigen, als wesende een inconvenient veel schadelycker als het voorgaende.

Het Astrolabium Catholicum zal u te kennen geven, wanneer ghy zuyt ende noortzyt met Cabo de S. Vincente, anders genaemt des Palmas, want dewyle tselvige onder den 29 graed der lancte gelegen is, zoo noordoostert aldaer de naelde van het compas $12\frac{1}{4}$ graden, dat is een graed meer dan een streeck, namelyck als ghy syt 60 duytsche mylen vant lant onder de middellinie; soo de naelde meer noordoostert, zoo syt ghy oostelycker, ende zoo zy min noordoostert soo zyt ghy westelycker.

Ende overmits de Bacxos van St. Anna syn gelegen op den 23 graet der lancte, als men daermede zuydt ende Noort is op de Noordelycke hoogte van $2\frac{1}{2}$ graeden, soo heeft men 10 graeden wassende Noordoosteringe.

Van daer sult ghy uwe cours neemen nae de middellinie ende die passieren op $8\frac{1}{2}$, 9, of $9\frac{1}{2}$ graeden wassende noordoosteringe ende van daer loepen verby de Caep van Sinte Augustyn op 6 oft 7 graden wassende noordoosteringe, zoo sult ghy wesen int rechte vaerwater om met Godts hulpe voorspoedelyck te seylen verby de droochte van Abrolho; want soo ghy op de hoochte van het voors. Caep hebt 6 graeden wassende noordoosteringe, zoo syt ghy op den 13 graedt der lancte, 105 mylen van landt, hebt ghy aldaer 7 graeden wassende noordoosteringe zoo zyt ghy op den 15 graet der lancte; hebt ghy $7\frac{1}{2}$ graden noord-

oosteringe, zoo syt ghy op den 16 graedt der lancte, en zoo ghy hebt 9 graden wassende noordoosteringe, zoo syt ghy op den 19½ der lancte, waermede overeenstemmen eerst myn Portugysch boeck, twelck ic over eenige jaren van Lissabona becomen hebbe, daernae het boeck van Pedro de Tayde, int 10 blat. „ . . . . hetwelck geschiet als men niet verre van landt is, desgelycx comt daermede overeen het Portugysch boeck van Dirck Gerritss, van Enchuysen, ende de bevindinge van verscheyden Engelsche zeevaerders; insgelycx de welervaren stuyrman Vincente Rodriges de Lagos, Portugys, dat als ghy syt oost ende west met Cabo de S. Augustyn ende dat de naelde vant compas twee derde deelen van een streek noordoostert, zoo syt ghy 150 mylen van landt tzeewaert in, $^2/_3$ van een streek zijn 7½ graden.

Van de hoochte van Cabo de S. Augustyn zult uwen cours neemen nae d'eylanden van Martyn Vaaz oft St. Maria d'Augusto oft immers nae deylanden van Trinidad; hoe men dezen loop rechter neempt, hoe men voorspoediger zeevaert heeft.

Op de hoochte van voors. eylanden soo crycht men gemeenlyck zuytweste ende andere westelycke winden, immers gelyck eenige getuygen die se bezeylt hebben, doch die Oost-Indische schepen van Amstelredam hebben in Junio anno 1595 op zoedanige hoochte gemeynlyck gehadt oostnoordooste ende noordooste winden; van den 3 totten 21 Jully hadden sy int gemeyn den windt noordnoordwest, noordwest west, noordwest ende west ende dat op de zuyderlycke hoochte van 24½ tot 35 graden, ende van dien dach totten 2 Augusty, op welcken dach zy Cabo Bona Esperança sagen, hadden zy den windt tusschen noord ende zuyt zuytwest.

Als men seylt verby d'eylanden van Tristan da Cunha zoo en behoort men niet zuydelycker te loopen dan op 32 en 33 graeden ende dat om te ontgaen de stormwinden ende het onweder, die de Portugysen bij de voors. eilanden menichmael bevonden hebben.

By noorden deylant van Tristan da Cunha heeft men zeer dickwils noordelycke ende noordoostelyke winden, met welcke men zeylt nae Cabo da Bona Esparança.

Men dient niet dicht by de caep te zeylen, overmits aldaer menichmael zuydelycke winden wayen, soo dat men het lant niet

en can ruymen, waerdoor de schepen in peryckel zyn van te vergaen op de Snydende rotsen ende clippen van Cabo das Aguilhas, gelyck zulcx bevonden heeft Thomas Stevenss, Engelsman in de jare 1579, die aldaer met een schip van Lisbona zoude vergaen hebben, ten ware de windt onversiens als zy in den grootsten noot waren, niet en hadde noordelyck geloopen. De voors. snydende rotsen ende clippen syn gelegen ses Engelsche mylen, welcke syn anderhalve duytsche myle. van Cabo das Aguilhas, hoe wel zy in de Portugysche zeecaerten niet geteyckent worden.

Men bevint de distantie tusschen de landen van Martin Vaaz ende Cabo de Bona Esperança cleynder dan in de zeecaerten staet, hetwelk geschiet om twee oorsaecken; d'eerste is verminderinge van de grade der lancte; d'ander is het noordoosteren van den naelde, waerdoor de schepen zuydelycker loopen dan het compas wyst. De Oostindische schepen van Amstelredam lieten haer voorstaen in de jaeren 1595, dat voors. wydde grooter zy, dwelck geschiede, om dat zy tegen de loopstroomen aenzeylde.

De scepen van Lysbon zyn gewoon te visschen, als zy eenige milen zuytoost zyn van Cabo das Agulhas, alwaer zy onderwylen corael gevischt hebben.

Van Cabo das Agulhas tot Cabo de St. Romano is de streckinge oost noordoost, wel soo oostelyck en de west zuytwest wel soo westelyck 405 duytsche mylen, de noordwesteringe affgetrocken wesende, isset recht oost noordoost ende west, zuytwest 375 duytsche mylen.

Als men zuyt ende noort is met Cabo de St. Roman soo noordwestert de naelde van het compas 16 graden, onder den 28 graed der zuyderlycke breede.

Van Cabo de St. Romano tot het eylant van St. Brandaon is de streckinge oost noordoost ende west zuytwest, 325 Duytsche mylen zoo dattet van Cabo das Agulhas tot St. Brandano effen is noordoost, 700 Duytsche mylen.

Als men 24 Duytsche mijlen oost is van het eylant van St. Brandano, zoo noordwestert de naelde des compas 22 graden; onder desen Meridiaen is de grootste noordwestersche affwyckinge der naelde.

Van het eylandt van St. Brandano tot den zuydtwesthoeck van

Sumatra is de streckinge oost noordoost, ruym een halve streeck oostelyck ende west noortwest, ruym een halve streeck westelycker 600 Duytsche mylen, maer dese distantie behoorde 100 mylen cleynder te wesen dan de gemeene zeecaerten uitwysen ende dat om twee oorsaeken. d'Eerste is de verminderinge van de graden der lancte; d'ander is om dattet eylant van St. Brandano in de voors. compascaarten gelecht wort om te bezeylen van Couchin, gelegen in India ende niet om te bezeylen van Java. Tot Couchin noordwestert de naelde 15 graden ende 24 mylen van St. Brandano oostwaert 22 graeden, soodat dit eylandt verder oostwaert gelegen is dan de voors. zeecaerten uitwysen.

Oock weten de geenen die in de zeevaert en de cosmographia wel ervaren zijn, dat men om het verminderen van de graden der lancte in de gemeyne compascaerten, maer de twee zijden van de triangel goet ende oprecht can bevinden, ende dat de derde zijde meer oft min van de waerachtige gelegentheyt der landen verscheelt, nae dat dezelve verre oft onverre van de middellinie zijn gelegen.

Doch die Oost-Indische schepen van Amstelredam hebben in de jaren 1596 ende (15)97 bevonden, dattet wel zoo verre is van het eylant Madagascar tot het eylant Java als de Portugysche zeecarten uitwysen ende dattet derhalven van Cabo das Agulhas totten zuytwesthoeck van Sumatra zyn, derthien hondert Duytsche mylen; int ginsewaert zeylen, meynden zy dat de wydde tusschen Madagascar ende Sumatra omtrent hondert mylen grooter is, dan in de Portugaelsche zeecaerten gestelt is, van welcke meyning d'eerste ooirsaecke is geweest, dat zy tegen de loopstroomen hebben aengeseylt; de tweede is, omdat de voors. wyde in der waerheyt grooter is, want ten eersten zoo beloopt de noordwesteringe van Goa tottet zuydeynde van Zeilon 44 mylen ende van het noordeynde van Sumatra totte stadt Bantam 18 mylen, waerby dienen gevoecht, 38 mylen ten alderminsten, die Bantam ten aensien van Malaca verder oostwaert behoort te liggen, dan het gestelt wert in de Portugaelsche zeecaerten. De welervaren Pedro de Tayde stelt in een caertken dat hy gemaect heeft, Bantam 60 duytsche mylen meer oostwaert dan Malaca. In de Portugysche compascaerten liggen dezelve steden

noord wel soo oostelyck ende zuyd wel soo westelyck, want de Portugysen stellen de distantie van verscheyden plaetsen, die van Malacca zuytwaerts ende oostwaerts zyn gelegen cleynder dan die in der waerheyt zyn, als by exempel van Malacca tot het eylant Picon [1] is de streckinge zuytoost ten oosten, in de Portugaelsche compascaerten isset zuyt ten oosten, wel zoo suydelyck; van Picon tot het eylant Carimon is de streckinge zuyt ten oosten. In de compascaerten staet zuyt zuytwest, alzoo isset met meer andere plaetsen, is daeromme hoochnoodich dat de stuyrluyden ende andere bevelhebbers de schryften van Pedro de Tayde ende andere zeevaerders vlytichlyck lesen ende wel overwegen.

Het is te vermoeden, dat de Portugysers de voors. plaetsen alsoo stellen, opdat zy de landen van Banda, Moluco, Gilolo ende Japan souden intrecken in de halve werelt, die de Roomsche Paus hun gegeven heeft.

Waert, dat men int voorby zeylen van de zuytzyde van Madagascar nae Java, aen de zuytzyde van de Tropico Capricorni bequaeme winden vonde om oostwaerts aen te zeylen, het zoude niet ongeraden wesen sulcx te doen, gemerckt de graeden der lancte op soodanige hoochte veel cleynder zyn dan omtrent de middellinie. Oock soo soude men door desen cours schuwen de groote hitte van de sonne.

Doch by aldien men aen de noortzyde van de Tropico Capricorni bevonde, in de maenden Augusto ende Septembre den windt zuyt zuytwest ende noordwestelyck, gelyck de Portugysen schryven, dat zulcx geschiet omtrent Java, soo zoude hoochnodich wesen tot een voorspoedige zeevaert, dat men die waername ende gebruycte.

Evenwel het is geensins geraden de middellinie op vyff, ses oft seven graeden nae by te commen ende dat om de groote stilte, gewelt van de loopstromen ende ongesonde locht, die men gemeynlyck daer omtrent vindt. Die Oostindische schepen van Amsteredam hebben van het noordoosteynde van Madagascar IIII maenden XI dagen geseylt, eer zy gecommen zyn tot Bantam, want zy liepen de middellinie al te nae, soo dat beneffens de tegenwinden,

1 Welk eiland kan hier bedoeld zijn? Poelo Pisang?

de loopstroomen ende stilten, haer grootelycx verachterden. Int wederkeeren hebben zy geseylt in de jaere 1597, van het eylant Baly tot het lant van Natal, gelegen op de zuyderlycke hoochte van 33 graeden, in den tyt van een maent ende 26 dagen.

Ende by zoo verre men by noorden den voors. Tropicum Capricorni crycht langduyrige tegenwinden, zal geraden wezen dat men by zuyden den zelven Tropicum bequame winden soeckt, naevolgende de voorsichticheijt van de Spaingaerden, welcke in hunne wedercompste van China ende d'eylanden Philippinen nae Mexico; insgelycx van West-Indien nae Hispanien, de westelyke winden soecken by noorden den Tropicum Cancri, dewyle zy by zuyden denzelven Tropicum in haeren zeevaerden, als zy syn verre van lant, altyts Brisas hebben, welcke syn ooste ende oostnoordooste winden.

Het is hoochnoodich dat men in dese zeevaert vlytich acht neme op het noordwesteren van de naelde, opdat men zoo veel oostelycker aenseyle als die affwyckinge van der naelde bedraacht.

Daer beneffens is hooch noodich, dat men de correnten ofte loopstromen waerneeme, welcke int gemeyn west noordwest, ende in ettelycke plaetsen noordwest loopen. Dese loopstroomen dryven de schepen meer oft min noordwaerts aen, naerdat sy haren loop neemen in de ruyme zee ofte tusschen eylanden ende engten; langs die oostzyde van Africa loopen zy zuyt ende zuytwest neffens het lant heenen.

Die op d'affwyckinge van der Naelde ende loopstromen geen goede acht en neemt, zal buyten syn meyninge verre van zyn cours vervallen, als veelen weedervaren is, ende onder andere het Lisbons schip, daerin Thomas Stevenss. Engelsman overvoer, welck liep buyten, dat is aen d'oostzyde vant eylant van St. Laurens, overmits het spade int jaar was ende zeylde noordoost aen recht op Goa ende verviel buyten zyne meyninge drie streecken aan het eylant van Socotora, twelk gelegen is aan de custen van Africa; d'oorsaecke hier van zyn geweest de loopstroomen ende insonderheyt het noordwesteren van de naelde.

Hoe veel een schip affraect van zynen coers door de loopstroomen can een verstandich stuyrman wel waerneemen, mits een tyt lanck

recht oost aenzeylende, by aldien de stroomen niet en loopen oost oft west.

Wat aengaet de wedercompste, overmits men dickwils heeft voorstroom ende int gemeyn bequamen windt, zoo syn (myns bedunckens) daertoe geen voordere waarschouwinge van noode. Die haer volle ladinge hebben becomen in de eylanden van Moluco, Banda ende ommeliggende eylanden souden bequamelyck mogen loopen voorby Timor, latende Java liggen op stuyrboort, gelyck gedaen heeft de vermaerde zeevaerder Franchois Draeck, engelsch ridder, soo anders niet en wert goetgevonden om elckanderen te vergeselschappen oft om andere redenen.

Die nae de eylanden van Banda zullen zeylen, dienen haar wel te wachten van de sorgelycke clippen van Luzapinho ende andere ondiepten.

Als men van het eylant St. Helena noordoost aenloopt, soo seylt men gemeynlyck van den achsten graet totte middellinie, op weyniger hoochte, dan men gist; insgelycx geschiet dit oock by noorden de middellinie, als men loopt by westen de eylanden van Cabo Verde, hetwelcke veroorsaeckt wort door de cracht van loopstromen, maer als men zynen cours neempt by oosten d'voors. eylanden, zoo zeylt men van de middellinie noordwaarts aen, meer hoochte op dan men gemeynlyck gisset.

Als men van de oostlixte vlaemsche eilanden seylt nae het Canaal, zoo sal men het landt sien omtrent 61 duytsche mylen eer dan men 't gisset, hetwelcke geschiet om drie oorsaeken; d'Eerste is het noordoosteren van de naelde des compas, zoo dat men oostelycker aenseylt dan men meynt, doordien men by Heysant heeft 13 graeden wassende noordoosteringe ende een myl by oosten Pleymouth 13 graeden ende 24 minuten, zynde voor zoodanige hoochte de grootste noordoosteringe; de tweede oorsaecke is het verminderen van graeden der lancte noordwaerts aen, waerdoor de derde zyde van den triangel in de gemeene zeecaerten oock als zy goet zijn, 15 duytsche mylen te groot is. Ick segge in de gemeyne zeecaerten, want in de zeecaerten met wassende graden zyn alle drie zyden van den triangel zoo goet ende oprecht als zy zyn op den aertbodemskloot; de derde oorsaecke is, omdat

de vloet uit die Spaensche zee loopt nae het Canal toe, zoo dat men in de wedercompste, heeft langduyrige vloeden ende corte ebben. De verstandige zeevaerders weten wattet verschilt ten aensien van de vloet, te varen nae Spangien ofte van daer te commen nae Nederlandt.

Is hooch noodich, dat men int Canael wel toezie, opdat men door het noordoosteren van de naelde niet en vervalle op de Casquettes, die onze zeevaerders noemen Kiskassen, gelyck verscheyden schepen niet sonder groot perickel wedervaren is.

Naerder verclaringe van de Oost-Indische zeevaert.

Om voorby de landen van Guinea en Brazilie voorspoedelyck te bezeylen Cabo de bona esperança is geraden, dat men van de Canarische eylanden op een gemeen compas zuyt zuydwest aen seyle, tot dat men int gesichte cryght de oostelickste eylanden van Cabo Verde, int gemeen genaempt de Sout-eylanden, ende dat men van daer voorts suytoost ende suydtoost ten suyden loopt, tot dat u ontmoeten de suydoosten winden, hetwelcke gemeenlick geschiet van den 20 tot den 5 May op de hoochte van 2½ graden by noorden de middellinie ende spader int jaer op de hoochte van 3 en 3½ graden, ende van daer behoordt men met de zuydooste winden zuyd zuydwest aen te seylen ende de middellinie te passeren op 7, 8, 9 ende 9½ graden wassenden noordoostering. Want al ist saecke dat men met zoodaenige seylage soude meynen verder van de seecusten van Guinea te vervallen dan 60 oft 70 Duytsche mylen, soe geschiet nochtans door de geweldige loopstroomen die de scheepen oostwaert aendryven, dat men sodanige ganck sal loopen, 60 oft 70 mylen van de voorz. landen. D'Engelschen hebben op verscheyden hunner zeevaerden bevonden, dat zy zeylende van de oostelickste eylanden van Cabo Verde naer Sierra Leone, 60 Engelsche legoas ende meer (welcke syn 45 Duytsche mylen) verder oostwaerts vervallen syn, dan sy geseylt hadden, door dien de stroomen haer naer het landt toe trocken ende hoe meer calmten ende stilten men heeft, hoe meer men buyten syn vaerwater door de loopstroomen oostwaert aen sal gedreven worden, gelyck bevonden heeft onder meer anderen Samuel de

Lange, schipper van Hamburch, welcke omtrent den laetsten Maerty anno 1597 is ontmoetet, zuydt ende noordt met Cabo das Palmas 40 minuten benoorden de middellinie, Symon Martens schipper ende Jacob van Groenwegen, commies op het schip genaemt de Hoope, welcke quaemen van Cabo de Lope Gonsalves ende dat als de voorz. Samuel hem giste te wesen zuyd ende noort met het Canariesche eylandt Palma, dewyle hy van de eylanden van Canarien altyts, zuyd ende zuydt ten westen hadde aengeseylt, soe dat hy door de geweldige loopstroomen 230 Duytsche mylen buyten syn meyninghe oostwaert aen was gedreven.

De stuerluyden des Conincks van Portugal raden te loopen vyftig Spaensche mylen westwaert van Cabo Verde ende dat men van daer seyle voorby de seecusten van Malagueta tot op vyftig ofte sestich Spaensche mylen van landt, oft gelyck eenighe schryven 70 oft 80 Spaensche mylen, maer het seeckerste is, dat men de voorz. eylanden cryght int gesicht ende van daer vorder aenseyle gelyck te vooren verclaert is.

Men moet wel toezien, dat men niet nae en volge 'tgeene Jan Huygen uyt de Portugysche zeeschriften van Dirck Gerritzen zeer qualick gesteld heeft, want volgende de coursen van Diego Alphonso des Conincks piloot, soo sal men vervallen by noorden Brasilien, synde seer bequaem om te vaeren naer Spaensch Indien ende volgende de coursen van Vincente Rodriguez de Lagos des Conincks stuerman, soe sal men gedreven worden langs de zeecusten van Guinea voorby de eylanden van Principe ende van St. Thomas, dewyle Diego Alphonso schryft, dat men van sestig Spaensche myien by westen Cabo Verde sal aenzeylen zuydwest ende zuydwest ten westen tot op de hoochte van zes graden, ende van daer zuydwest ende zuydwest ten zuyden, ende Vincente Rodriguez schrijft, dat men van de hoochte van thien graden zuydoost zall aenzeylen.

Ende off het geviele, dat eenige schepen door quade coursen vervielen op de zeecusten van Malagueta soe soude geraden wesen, dat aldaer op haer ancker bleven leggen tot dat de loopstroomen westwaert en suydwestwaert aen beginnen te loopen, hetwelcke geschiet eenighe dagen voor ende nae de nieuwe mane, gelyck onder andere de voorz. Jacob van Groenwegen bevonden heeft, welcke

den 5 Novembris in den jare 1598 wesende by Cabo de Monte op de hoogte van zes graden by noorden de middellinie, in een nacht 6 oft 7 Duytsche mylen door de loopstroomen, over stuer westwaerts aen is gedreven geworden, met welcke stroomen men bequaemelyck van den lande can afseylen na de middellinie ende voorts nae de eylanden van Martin Vaaz oft Trinidad, want dat eenige stuerluyden meynen, dat onder de middellinie eenen graed by zuyden ende by noorden de stroomen oostwaert aen loopen, is een groot misverstandt, want by de ervarentheid blyckt, dat de stroomen aldaer door de zuydoostelicke winden, westwaert aen worden gedreven, waerdoor geschiet, dat diegene, die van het eylant van St. Thomas naer huys wederkeeren int gemeyn, haer westelicker bevinden te wesen, dan zy gissen, soo dat men sonder perykel het Cabo das Palmas mach voorby loopen, als men kan komen tot op een graed nae onder de middellinie, gelyck bevonden hebben de schepen van den commandador Don Gercia Jofrai de Loaysa, welcke in den jare 1525, die caep syn voerby geseylt, ende van daer syn gekomen aen het eylandt van St. Matheus alwaer sy seer goede ververschinge, van water, visch, verckens, gemeyne hoenders ende andere gevogelte, insgelycks oock oranjeappelen ende palmbomen hebben gevonden, hetwelcke geensints is te verwonderen, dewyle het voorz. eylandt eertyts van Portugysen is bewoont geweest.

Insgelycx off het gebeurde, dat eenige scheepen aen de seecusten van Brazilien vervielen binnen de clippen en drooghten van de Abrolhos, ende dat van Maerte tot October, in welken tyt de stroomen langs de zeecusten noordwaerts loopen, soo en is geensints geraeden weder nae huis te keeren, gelyck in sodanige gevallen de Portugysen gewoon syn te doen, noch oock aldaer te blyven liggen, tot dat de stroomen stille staen ofte zuydwaerts beginnen te loopen, gelyck gedaen hebben de Oost-Indische schepen van Moucheron [1], maer het alderbeste is, dat men met de zuydoostelicke winden noordoost ende oost noordoost aenzeyle, tot dat men uyt de wassende noordooste-

---

[1] Welligt wordt hier gesproken van de schepen door Moucheron in 1600 onder Spilbergh uitgezonden; die in Augustus van datzelfde jaar zonder Oost-Indië te hebben bereikt, in Zeeland zijn teruggekeerd. Zie pag. 115.

ringe van de naelde bevindt, verre genoegh oostwaert te wesen omme boven de Abrolhos te seylen.

Van October tot Maerte valt het licht voerby Brasilien en boven de Abrolhos te zeylen, dewyle op zoodanich tyt de stroomen langs de zeecusten zuydwaerts loopen, synde de windt int gemeyn noordoost ende oost noordoost ende onder wylen oost zuydtoost, gelyck onder anderen, daervan getuygen de Conincklyke zeeschriften van Portugael, in dewelcken aldus staet „de marco por diante reinan os ventos suestes et sulsuestes sendo do Octubre por diante reinan os ventos nordestes et lesnordestes et lestes suestes."

Het is goedt dat men in het verder seylen naer Cabo de Bona Esperança volge het vorgaende geschrifte van de Oost-Indische zeevaert ende dat men in het voorbyseylen van het voorz. caep en het eyland Madagascar houde ruyme see, ende dat om te schouwen de gevaerlickheden van lagerwal, de verhinderinge van de loopstroomen ende het quaet verbolgen water twelck men insonderheit heeft by het voorz. caep ende het landt van Natal, als de stroomen ende winden tegen elckander loopen ende dat meer dicht by het landt dan in de ruyme see [1].

De Oost-Indiesche scheepen van Amstelredam liepen in den jare 1595 het zuydelicste deel van Madagascar al te nae, hetwelcke de voornaemste oorsaecke was, dat sy meer den 13 maenden langer uyt zyn geweest dan op de tweede reyse, want doordien zy Cabo de St. Roman nyet en conden boven laveren, doordien sy de loopstroomen tegen hadden, soo syn sy genootsaeckt geweest terugge te keeren naer 't Hollantsche Kerckhoff [2] ende in den inwyck van St. Augustyn, waerdoor sy veel maenden tyts ende de bequaemheyt van de westelicke winden hebben verlooren, soe dat sy seer langsaem ende ter onbequaemer tyt syn aengecomen in Java.

De Conincklyke zeeschriften van Portugael verclaeren, dat die

---

[1] Men ziet uit het bovenstaande, dat men het destijds nog de grootste moeijelijkheid achtte, om niet op kusten van Afrika of Amerika te vervallen, in plaats van de Kaap te bereiken.

[2] Gelegen op de Z. W. punt van Madagascar en door de Nederlanders op hunne eerste reize aldus genoemd, om de vele dooden, die zij daar gelaten hebben.

van het Hooft der Goeder Hoope, verre om de suyd syn geloopen int gemeen aldaer veele westelicke winden hebben gehadt. De vicerey Don Francisco Dalmeida voer in den jare 1505 soo verre zuydwaerts, dat zijn volck groote koude leed, dewyle het aldaer was in den winter, en quam mids de westelicke winden aan de eylanden Primeras by Mosambique, den I8 July omtrent een maendt voor den gewoonlicken tyt, desgelycx heeft de vermaerde zeevaarder Juan Sebastiane del Cano (die de eerste is geweest, die de werelt heeft omgeseylt) bevonden in den jare 1523, in de maenden van Mayo ende Junio op de zuyderlicke hoogte van 42 graden besuyden het Hooft der Goeder Hoope gedurige westelicke winden, die hem seven weecken hebben opgehouden, eer hy het voors. hooft heeft connen beseylen.

Alzoo hebben oock de Spaengaerden ende Engelschen veele westelicke winden by de Magallanische strate gevonden, gelyck men doet hier te lande. Derhalven is het nyet geraden, insonderheyt voor de geene, die aldaer comen in haer somersche maenden, welcke syn December, Januarius, Februarius ende Martius te loopen op de suydelycke polus hoochte van 38 oft 40 graden, om van daer des te bequaemelick te beseylen het eylant van Romeres[1], hetwelcke ligt nae de bevindinge der Castiliaenen op de hoochte van 28⅓ graden, ende op de langte van 113 graden.

De Oost Indische scheepen van Amsterdam, hebben den 27 February in den jare 1599, op de hoochte van 27½ graden ende 24 graden afgaende noordwesteringe gesien veel gevogelte, hetwelcke met de voorz. langte wel overeen compt.

Soe de gelegentheyt van de zeevaert sulcs toelaet, dat men het eylandt van Romeres kan besichtigen sonder veel tyts daermede te verslyten, sal geraeden wezen dat het geschiede, om te vernemen off aldaer goet water ende ander ververschinghe syn te becomen ende off het is een vruchtbaer eylandt ende bequaem om bewoont te werden, dewyle de gelegentheit schijnt seer bequaem te wesen, om wynen ende andere heerlicke vruchten daer te doen wasschen,

[1] Los Romeyros dos Castelhanos in het Zuidelijk gedeelte van de Indische Zee. De lengtebepaling is hier gelijk overal elders in deze twee geschriften onjuist. Men bepaalde dan ook toen geene lengte, men giste slechts.

gemerct het licht op soodaenige polus hoochte als doen de eylanden van Canarien [1].

De Portugysen getuygen in hunne zeeschriften, dat men heeft by zuyden het eylandt van Madagascar in Februarius en Martius de winden uytten oosten ende zuyden ende van den 15 Aprilis tot den laetsten van Meymaendt uyt den noorden en de noordwesten, waer mede men het eyland van de Romeres bequaemelick kan bezeylen ende bijaldien men aldaer vonde westelicke winden, soude geraden wesen noch 150 off 200 mijlen verder oostwaerts aen te zeylen om van daer des te voorspoedelicker met de zuidtooste winden te bezeylen de strate van Bantam.

Overmits dat men verstaet dat een seecker persoon met groot misverstant eenighe zeevaerders heeft gesocht ende alsnoch zoeckt wys te maecken, dat Bantam, een vermaerde cooptstadt in 't eylandt Java soude gelegen syn onder den 127 graed der langte oft immers onder den 135 graed, gelyk hy naederhandt acht graden daer by gevoegt heeft, de graden der lengte beginnende van den eersten merediaen der werelt, welcke loopt over de Vlaemsche eylanden van Corvo ende Flores, so is nodich dat een Iegelyck voor soodanich misverstandt worde gewaerschouwt ende de oorsaecke syner doolinghe grondelick versta, welcke is, dat hy meyndt, dat die Spaensche, Portugysche, Engelsche ende andere zeevaerders, graden der langte in hare gemeyne compascaerten stellen, daer nochtans allen denghenen, die het A. B. C. van de zeevaert verstaen, wel bekent is, dat men in soodanige zeecaerten geen graden en stelt, dan alleenlick graden der breedte, welcke zyn graden van de elevatie oft hoochte van den Pole der werelt ende dat men voorts die landen legt op hare streckinghe ende behoorlicke distantie ende verheit van plaetse, voor soo veel als in een gemeyne platte zee caerte kan geschieden ende dattet oversulcx is van de voors. eylanden Corvo ende Flores tot Cabo de Roca in Portugal, de verheit van 19 graden en een derdendeel der breedte, welcke syn 290 Duytsche mylen, wesende op soodanige hoochte 24 graden ende 13 minuten der lengte, gemerckt een graed der langte op sooda-

---

[1] Namelijk Zuider breedte.

nige hoochte nyet meer en heeft dan 11⅔ Duytsche mylen, alzoe oock als men de wyde en streckinghe stelt van Cabo de Roca tot Cabo Verde ende van daer voerts van hoeck tot hoeck, tot Cabo de Bona Esperana ende van daer voorts tot de eylanden van Sumatra ende Java, soe sal men bevinden dat Cabo Verde is gelegen op den 17en graed der langte, Cabo de St. Augustyn in Brasilia op den 7en graed, Cabo de Bona Esperana op den 37en graed, de eylanden van Antipera, leggende by het suydoosteyude van Madagascar op 87 graden ende 20 minuten ende die koopstadt Bantam op den 150 graed der langte, welcke plaetse de voors. persoon seer qualyck stelt op 12½, en den eersten 53, 78 ende 135 graedt der langte, doch naderhand heeft hy eenigen van de voorz. plaetsen 2 graden oostelicker gestelt [1].

Men moet bedencken dat de Portugysen ende andere volcken die Guyneesche, Brazilische ende Oost-Indiesche zee over de hondert jaren bebouwet hebben, ende dat zy overzulcx goede middelen van wetenschap hebben om zoodaenige landen op hare behoorlicke distantie ende streckinge wel te leggen [2].

IV.

DE EERSTE UITRUSTING NAAR OOST INDIE.

Van de drie belangrijke stukken, welke hieronder volgen, bevat het eerste (*a*): het verzoekschrift door de eerste reeders op Oost-Indie aan de Staten van Holland en aan Graaf Maurits gerigt, waarin zij verslag geven van de beweegredenen waarom en de middelen waarmede, zij van voornemen zijn, de eerste reis naar

---

[1] Uit deze redenering zou men vermoeden, dat ook dit tweede geschrift door Plancius is opgesteld, want volgens de theorie der miswijzing van Plancius, stelde hij Bantam op. 150° O. L.

[2] Hier volgt nu in het handschrift eene lengte-berekening voor ons van weinig belang en waarbij bovendien in het handschrift zoovele fouten zijn gemaakt, dat zij onverstaanbaar is.

Indie langs de Kaap te doen ondernemen, en waarin zij tevens ondersteuning vragen in het wapenen hunner schepen. Het tweede stuk (*b*) is de artikelbrief door Maurits aan de bevelhebbers van de 4 eerste schepen naar Oost-Indie, uitgereikt; het derde stuk (*c*) eindelijk, bevat de Instructie, welke de reeders van hunnen kant aan den scheepsraad van de vloot hebben medegegeven. Dit drietal stukken toont aan, op welke wijze de allereerste reederij op Java hier te lande is tot stand gekomen en van welke voorschriften voorzien, de eerste vloot naar die gewesten is uitgezeild. Wij hebben reeds elders vermeld, dat de verrigtingen en daden der Nederlanders in Indie, door welke het Nederlandsch gezag aldaar is ontstaan, het onderwerp zal uitmaken van het IIde Deel. Zie verder tot beter verstand van de hieronder gedrukte stukken: Hoofdstuk III, blz. 91—98.

(a) Verzoekschrift van de Eerste Reeders op Oost-Indië, te Amsterdam. Zie blz. 91.

Aen de Staten van Hollandt ende West-Frieslandt etc. en aan Z. Exc. Graaf Maurits van Nassau.

Verthonen in aller reverentie Hendrick Hudde, Reijnier Pauw, Pieter Hasselaer, Jan Kaerel, Jan Poppen, Heyndrick Buyck, Derck van Os, Syvert Pieters Sem ende Arent ten Grotenhuijs, alle poorters ende coopluyden tot Amsterdam, als bewinthebbers ende medereders van de nyeuwe schepen, gedestineert totte voorgenome reyse opte landen leggende verby de Capo de bonne esperance, hoe dat zy supplianten vuyt de dagelicxse experientie bevinden, dat van de twee principale vaerwateren, daerby de trafycque ende de negotiatie deser landen bysonder is bestaende t'een, te weeten t'Oostersche, gevende is seer sobere proffyten, ende t'ander, te weeten t'Westersche, onderworpen is seer groote ende veele dagelicx vermeerderende periculen, onder anderen van aenhalingen van den Atlantado, ende oock generaele aenslaginge ende confiscatien,

over ettelycke jaeren van langsamerhandt aen, t'ooch hebben begonst te werpen ende (naer hun cleyn vernuft) te practiseeren op eenige andere nyeuwe traficquen ende negotiatien opte voors. vreemde landen ende Coninckrycken gelegen verby de Capo de Bonne Esperance, sonder hun te ontsien eenige costen ofte moeyten omme te ondersoucken de gelegentheyt van de voors. landen, mitsgaders d'eygeschappen ende de traficque derselver ende generalicken alles wat totte voors. voyage soude moegen wesen dienstich ende van noden; ende syn daervan eyntelyck soe by persoonen die vuyt Spaengen d' voors. landen gefrequenteert, jae oock selffs daer seeckeren tyt gewoont hebben, als van anderen hun dies verstaende soe wel onderrecht, ende dat meer is daervan tot vorderinge van de voors. reyse versien, dat zy supplianten, de saecke rypelyck hebbende overwoegen ende gelettet, niet alleen opt voordeel ende de prouffyten, die sy supplianten vuyt de voors. voorgenomen reyse souden hebben te verwachten, maer oock mede opt groot voerdeel ende proffyten, die dese landen ende de inwoonderen van dien int gemeen vuytet onderwinden van de voors. nyeuwe vaerte, naemaels mede te verwachten souden hebben, ende met eenen oock opt offbreeck ende de schade, die de Coninck van Spaingien onsen algemeynen vyandt daer deur soude comen te lyden, hebbende ten laesten haer voors. voorgenome concept datelyck by de handt genome ende begonst int werck te stellen, met vast vertrouwen dat zy lieden in haer voors. groot ende costelyck voornemen nyet alleen by den heeren Staten van de Landen, maer oock mede by Uwe Exc[ie]. int particulier souden werden gefavoriseert, ende op alle redelycke wyse bygestaen ende geassisteert; hebben sulcx ten fyne voors. alvoorens gemaeckt een gemeene compaignie van eenige coopluyden deser landen ende voorts seeckeren voet ende ordre op alles gestelt ende 't getal van bequame schepen, ende van de toe ende vuytrustingen van dien geraempt hebbende, volgende 't voors. scriftelyck ontwerp daervan zynde, aen desen gehecht [1]. Daernaer in conformiteyt van dien, gedaen timmeren die vier schepen in't voors. ontwerp gespecificeert, waervan t'eene onlancxleden is

[1] Dit ontwerp heb ik niet gevonden.

affgeloopen ten aensien van Uwe Exc^le^. ten tyde d'selve opte victorieuse incompste over die veroveringe der stadt Groeningen was binnen d'voors. stadt van Amsterdam, welck voors. schip Uwe Exc^le^. ten versoucke van de supplianten alsdoen belieft heeft te vereeren metten wytberoemden naeme van Uwe Exc^le^. bethoonende daermede haer groote gunste ende faveur tot der supplianten voors. voorgenomene voyage, ten grooten welgevalle ende contentement van de supplianten ende fauteurs, beminders van 's lants welvaren, daervan zy supplianten Uwe Exc^le^. met aenbiedinge van hun allen ende haere nederige diensten zeer hoochlicken zyn danckende. t'Is nu soe, dat dvoors. schepen volgende tvoors. ontwerp van noden hebben versien te werden met eenige zware stucken geschuts ende dat omme hun daer mede (des noot zynde) te defenderen tegens den vyanden ende andere roovers de zeevaerte infesterende, die veelal met soedanighe zwaere stucken zyn gemonteert, ten eynde zy supplianten voornemende soe grooten costelicken reyse, by gebreecke van de voors. stucken nyet en geraecken in schade ende verlies van deselve, gelyck onlancx seekere groote Craecke comende vuyten landen van Goa gelegen in de Oost-Indien (waervan 't cargasoen geestimeert werdt op twintichmael hondert duysent ducaten) aengetast synde by seeckere drie Engelsche schepen van soedanige swaer geschut versien synde, eyntelyck by deselve in den brant geschoten, ende alsoe vergaen is, ende dat by den anderen geen gebreecke als van gelyck swaer geschut (was), want anderssins soe van volck, wel tot seven hondert mannen toe, als van alle andere behouften dubbelt over versien geweest zynde. Waeromme ende alsoe zy supplianten seer qualicken cunnen becomen sulcke quantiteyt van swaere stucken als sy naer vuytwysen vant voors. ontwerp op te voors. schepen hebben van nooden, ende gemerckt hun supplianten daeraen soe merckelicken is gelegen, als vuytet verhaelde can werden affgenomen; Soe keeren hun d'voors. supplianten seer oitmoedelyck tot Uwe Exc^le^. versouckende, dat Uwe Exc^le^. tot behoudenisse ende preservatie (soo veel doenlyck is) van de voors. schepen ende onder die aan 't voors. schip, begiftet metten naeme van Uwe Exc^le^, believe den supplianten by forme van leeninge te assisteren met vier halve canons, ofte min ofte meerder tot de goede geliefte

ende directie van Uwe Princelycke Exc^ie^. omme opt voors. schip begifticht metten naeme van Uwe Exc^ie^. ofte een van de andere schepen ten welgevalle van Uwe Princelycke Exc^ie^ gebruyckt te werden voor twee reysen ofte voyagen, buyten laste ende pericule van de supplianten.

Dit doende etc. Op de marge stond, geappoincteert. De Staten van Hollandt ende West Vrieslandt, gesien tscryvens ende versouck van zyn Excie. hebben tot voordernisse ende verseeckertheyt van de voorgenomen reyse in desen geroert, geconsenteert ende geaccordeert, consenteren en accorderen bij desen, dat de supplianten bij leeninge met twee halve canons ofte twee drielinge sullen worden geassisteert soo lange tyt geduyrende, tot dat by de voors. schepen twee reysen alsvooren gedaen zullen wesen. Ordonnerende den commissaris van de amunitien de voors. twee stucken geschuts, tot keuze van de supplianten te laeten volge, onder behoorlycke receppisse, inhoudende belofte van restitutie als vooren. Gedaen in den Hage den 9en Septembris XVc. vier ende tnegentig. Onderstondt: ter ordonnantie van de Staten voorn. Ondertceckent: de Rechtere.

(*b*) Articulen ende ordonnantie, die welcke Zijne Exc^ie^. Grave Mauritz van Nassau, Stadhouder van Hollant ende Zeelandt ende Admirael van der Zee ordonneert ende beveelt, dat op de vier schepen varende by Oosten de Cabo de bonne Esperance geduyrende deselve voyagie onderhouden ende naergecomen zullen worden [1].

In den eersten. Soo wanneer des morgens ende des avonds van ymandt daertoe gecommitteert, de gebeden gesproocken oft Goodes

---

[1] Dat deze artikelbrief door Maurits werd afgegeven aan schepen welke niet ten oorlog, maar ter koopvaardij uitgingen, vindt zijn grond in den oorlogstoestand en omdat aan Graaf Maurits een zeer uitgebreid en weinig omschreven gezag als admiraal-generaal was toegekend. Bij zijne aanstelling kreeg Maurits van de Staten-Generaal den last om het opzigt en de superintendentie te hebben over alle zaken en aangelegenheden het stuk van der zee, der admiraliteit en den oorlog te water eenigzins rakende. Uit art. IV blijkt het bovendien, dat deze uitrusting min of meer met eene uitrusting van oorlog-schepen werd gelijk gesteld. Deze artikelbrief is ook daarom belangrijk, omdat zij tot de vroegstbekende gerekend mag

woort gelesen wordt, sal een yder hem schicken om tselffde met eerbiedinghe reverentelyck te aenhooren, biddende Godt den Almachtigen om Zyne gracie ende genade, dat Hy dat geselschap wil tot een geleytsman weesen, opdat de voorgenomen reyse mach voorspoedelyck volbracht worden ende wat andersins een yder tot zalicheyt is dienende.

Ende zoo ymandt absenteerde, ten ware met consent, als dat teecken wordt gedaen, die zal voor de mast van zyn quartier geleerst worden [1].

II.

Ende soo wie den name des Heeren ydelyck misbruyct, tzy met vloecken, sweeren oft lasteren, die zal geleerst worden.

III.

Een yder officiant oft bootsman zal synen schipper moeten gehoorsaemen ende volbrengen alles wat hem opgeleyt wordt, also langhe die voorgenomen reyse zall dueren op pene van gestraft te werden als oproermaeckers aen lyff ende goet, wel verstaende dat niemandt sal vermogen weder te keeren oft daervan eenigen roup ofte tzamenspreeckinghe maken voor ende aleer, dat die voorgenomen reyse met Goodes hulpe volbracht zall weesen. Ook zall niemandt vermoghen uyt den dienst te scheyden, naerdat hy hem eens sal met den schippers verhuyrt hebben, dan met behoorlyck paspoort, op lyffstraff.

IV.

Ende opdat alle disordre soude mogen geweert ende justytie geadministreert worden, soo is op yder schip geordonneert een provoost met volcomen macht, omme alle overtreders van deese ordonnantie

---

worden, van de artikelbrieven, welke na de oprigting van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden vervaardigd zijn. Behalve bij Bor. I, passim, vindt men inzonderheid belangrijke mededeelingen omtrent de magt van den admiraal-generaal en der admiraliteiten, omtrent de artikelbrieven en de toenmalige inrigting van het zeewezen, in het werk mijns vaders: Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen, deel I, 2de uitgave, blz. 181, 196 en 309.

[1] Deze *clausula poenalis* klinkt ons nu vreemd in de ooren, God te dienen of gelaarsd te worden! maar het teekent den tijd.

te straffen naar gelegenheyt van der misdaet, waerover by den schippers de banck gespannen zall worden, die welcke met die commisen ende scheepsofficianten sullen hebben de judicature van der zaecke op datter niemant onverhoort en worde gestraft, twelcke geensins zall moghen gheschieden dan naer voorgaende goede informatie ende rype deliberatie. Ende zoo ymandt hem hiertegen rebel stelde die zall verbeuren alle zyn maentgelden, ende wie inde ysers geslagen wordt, sall den provoost betalen zyn sluytgelt, in manieren als op de scheepen van oorloghe ghebruyckelyck is.

V.

Ende opdat de provoosten met authoriteyt haerluyder officien souden moghen bedienen, sal niemandt den voors. provoosten mogen verhinderen ymandt tapprehenderen, tsy met cost ofte drank oft andere zaecken op de verbeurte van selffs in de ysers gestelt te werden acht dagen lanck, te water ende te broode.

VI.

Ende op datter onderlinghe vrede ende eendrachticheyt mach worden onderhouden, soo langhe als de voyagie sall geduyren, sall niemandt binnen scheepsboort ofte aen landt gecomen zynde, enige questie ofte querelen teghens ymandt mogen maecken, op pene van gekielt te worden, ende soe wie enich mes treckt met toorne om ymandt leet te doen zonder nochtans ymandt te quedtsen, sall van syn quartier zonder genaede geleerst worden; ende ymandt quetsende zall met een mes deur syn handt, an de mast genagelt worden ende aldaar soo langehe staen tot dat hy dat selffs door trekt ende daervoer schandelyck gecasseert worden, verbeurende nietemin zyne maentgelden t'appliceren d'eene helft tot voordeel van de armen ende d'ander helfte voor de Comp^{ne}., ende zo hy ymant doode zall, met den dooden over boort gestelt worden.

VII.

Ende alsoo door dobbelen ende speelen veel ongelucks is voortcomende, zall niemandt enige dobbelsteenen, caertspelen oft andere instrumenten daertoe dienstich mogen gebruycken, op pene van geleerst te worden, ten ware yets toegelaten worde tot tytcortingh.

VIII.

Niemandt sal vermogen van boort te varen omme te bekennen

enich landt oft schepen dan met advys van de commisen ende schipperen, ende daertoe bevel ontfanghen hebbende zullen niet mogen aen landt vernachten oft aen andere schepen dan met consent, ten ware deur noot oft bedwang, op arbitrale correctie.

IX.

Ende alsoo de jacht daer schipper op is Symon Lamberts, tot dienste van de andere schepen verordonneert is, tzy om landt te erkennen oft schepen aen te zeylen, verversinghe van water ende andere nootlycke dingen te vercrychen, waertoe den voors. schipper dickwils met volck zall moeten geassisteert worden, sullen alle de quartiermeesters van de voors. drie schepen met haer volck tot vermaninghe gehouden weesen, over te treden op lyffstraffe, ende den voornoemden schipper gehoorsamen alsoo langhe als hy henluyden van doen sall hebben, twelck insgelycks zall onderhouden worden int overtreden van de toy (?) jachten, bock ende schuyten, op pene vooren verhaelt.

X.

So wanneer ten tyde van noot, die trompet wort gesteecken, zall een yder terstont voortcomen, op lyffstraffe, ende alle diligentie doen om hem te stellen tot defentie, onder zyn quartiermeesters om alsoo met goede ordre den vyandt te resisteren, onder expresse beloftenisse dat die gequeste met goede middelen van chyrurgyns zullen gecureert worden naer behooren. Ende zoo ymant mochte verminct, verwont ofte andersins van zyn gesontheyt berooft werden, die zall achtervolghende de zeerechten daeraff voldaen worden tot discretie van goede mannen, waervoor, gelyck oock voor de maentgelden, een yder heeft tot een onderpant zyn respective schip ende goet, vuytgesondert alleene t'metalen geschut, tgemeene landt toebehoorende.

XI.

Niemant sall vermogen naer besetter wacht enich rumoer te maecken, maer sall een yder bewaren alzulcke plaetze als hem van den schipper, stuyrluyden oft quartiermeesters wert belast, sullen oock de wachters by dage, noch by nachte niemant aen boort laten comen dan met kennisse van den schipperen, op lyff straff.

XII.

Ende alsoo het onbehoorlyck is dat ymandt syn aengenomen volck sall openbaren zyne aenslaegen, insonderheyt op een verre voyagie, sullen alle officianten ende bootsgesellen gehouden weezen zo dickwils te verseylen alst hem luyden sall belast worden tot die landen Philippine toe, sonder eenige weygeringhe, op verbeurte van alle de verloopen maentgelden ende alles dat zy souden mogen hebben binnen den voors. schepen ende daerenboven gescholden te worden als oproermakers.

XIII.

Alle die officianten ende bootsgesellen sullen gehouden weesen sorge te dragen dat het geweer daer een yder opgeset is schoon en claer gehouden werde; insgelyks alle scheepsgereetschappen, opdat men ten tijde des noots alle dink veerdich mach vinden. Oock zall niemandt enige instrumenten mogen verleggen, verwerpen oft versteecken dienstich voor den timmerluyden, stuyrluyden, bosschieters, cocx oft chirurgyns, op pene van geleerst te worden voor de mast.

XIV.

Ende alsoo op een langdurighe voyage van noode is, goede onderhoudinghe van ordonnantie in eeten ende drincke tot conservatie van gesontheyt, sal een ygelyck moeten te vreeden wesen met driemaels sdaechs te schaffen, sonder by nachte te mogen roepen om te schaffen tot dat die schepen sullen hebben de hoochde van dertich graden, ende op de voors. hoochde gecomen zynde sullen moeten te vreden wesen met sodanighen rantsoen als hemluyden geordonneert zall worden, op de pene van te verliesen alle de verloopen maentgelden.

XV.

Niemant sall vermogen enige victualie, als visch, vleys, caes, broot over boort te werpen, onder dexel van niet goet te weesen, dan met advys van den schipper tot wiens kennisse het sall staen, off de victualie goet ende eetbaer is ofte niet, op pene van geleerst te worden oft gekielt, naer gelegentheyt van der zaeke.

XVI.

Niemandt sall vermoghen int ruym, scheepsbottelerye oft cruyt-

camer te gaen, noch enich vuyr oft keersen te gebruycken, dan met consent van den schipper oft stuyrluyden, op pene van gekielt te worden.

XVII.

Soe wye bevonden wort enighe kisten, packen, vaeten ofte coffers opgeslaghen te hebben, sonder bevel van de commisen ofte schippers, die sall an den lyffve ende goet als een dieff gestrafft worden ende zullen zyne maentgelden verbeurt worden ten proffyte als vooren.

XVIII.

Ende off het gebeurde dat ymandt van de schipperen van de voors. schepen quam te sterven eer dat die reyse volbracht waer, sall alsodanigen schipper in zijne plaetze succederen als in den beslooten bryeff van de Comp[ie], die op yder schip daertoe sall gelevert worden, uytgedruct staet, met alzodanighen authoriteyt als de voorgaende schipper gehadt heeft, blyvende den eedt vast tot dat de reyse volbracht zall wezen.

XIX.

Ende indien de voors. schepen van malcanderen quamen te verstroyen oft dat een van deselve scheepen yets quam te ontbreken, tzy aen volck, proviande, anckers, touwen ofte yets, daermede dat 'tschip mochte behouden worden, sullen all mogentlycke vlyt aenwenden omme wederom by een te comen ende malcanderen te helpen met alles, dat mogelyck is; insgelycx malcanderen teghens alle vyanden assisteren op lyffstraffe ende verbeurte van de maentgelden.

XX.

Ende op datter deur stanck geen sieckten onsteecken, sullen alle quartieren des morgens de schepen reynigen ende waschen buyten ende binnen, ende niemandt sall mogen syn gevoech doen, noch zyn water loosen binnen den scheepen, anders dan ter plaetse die daertoe is geordonneert. Oock zall niemandt syn clederen nat gemaeckt hebbende, deselve sonder vuyt te trappen ende wel te drooghen int schip mogen werpen op pene van gebritst te worden naer gelegentheyt van der zaecke.

XXI.

Niemandt sall vermoghen eenighe kisten ofte tonnen in de schepen te brenghen, dan die bequaem syn om zyn gereetschap ende clederen inne te berghen, uitgesondert instrumenten dienstich opde reyse.

XXII.

Niemandt sall vermogen enige coopmanschappen mede te nemen, noch enich gelt omme enighe coopmanschappen te coopen, dan alleen de comp. toebehoorende, op de verbeurte vant selffde ende daerenboven die maengelden, t'appliceren als vooren. Ende sall een ygelyk naer de volbrachte reyse moeten gedoogen behoorlycke ondersoeckinghe, eer dat hy sall mogen aen lant gaen.

XXIII.

Item, alsoo den officianten ende bootsgesellen wert betaelt aen gelde twee maenden op de handt ende datter noch twee maenden worden ingeleyt in de Compagnie, daervan zy luyden, so well als anderen sullen genieten, sall nochtans niemant vermogen die winst van de voors. maenden te vercoopen, t'zy op de vuytvaert ofte wederomcompste, maer dat ymandt wederom gecomen zynde, syn part will vercoopen, sall gehouden weesen sulcx an de compagnie oft an de bewinthebbers van de voors. vier schepen te presenteren. Ende oft imandt tselfde voor oft naer aen een ander vercofte, sall het recht van de benarderinghe toecomen dvoorschreven bewinthebbers.

XXIIII.

Ende off ymandt meer inleyde als d'voorschreven twee maenden, sall dselffde die generale contracten met alle die participanten gemaect moeten aennemen, waeraff 'tprincipael poinct is dat niemandt de bewinthebbers zall moghen affvorderen enighe reeckeninghe, maer zullen altzamen moeten wachten tot dat die goederen zullen wesen gebeneficeert ende te vreden zyn met alzodanighen verklaringhe als by 't collegium zall worden gedaen. 't Welck mede alsoo verstaen wordt met die twee maenden vant scheepsvolck.

XXV.

Nochtans opdat het varende volck geen interesse zoude hebben door het ontberen van haer verdiende maentgelden, wordt verclaert dat men henluyden nae de aencoempste van de schepen alhier, terstont haer resterende maentgelden in contant gelt zall betalen, mitsga-

ders die twee ingeleyde maenden, indien datter apparentie is van winst, laetende alleenlyck die winst te buyten staen, tot dat die goederen gebenificeert zullen weesen als vooren.

XXVI.

Niemandt sall vermoghen eenighe roers, musquetten off grof geschut los te schieten binnen de voors. schepen, jachten, boots, noch in vreemde landen, dan door bevel, op pene van geleerst te worden. Oock zal niemant mogen hebben in syn koy, hoy ofte stroo dan in de bultsack, op peene als vooren.

XXVII.

Niemant sall vermoghen enighen kooyen of slaepplaetze innetenemen dan met consent van den schipper. Ende oft ymand enighe buyten weten van den schipper hadde ingenomen sall die selffde ruymen op vermaningh van den schipper, op pene van geleerst te werden.

XXVIII.

Ende indien op de reyse by den scheepsraet werde bevonden noch eenighe articulen dienstich tot welvaert deser voyage, zullen diezelve aengenomen worden gelyck de voorgaendę.

XXIX.

Omme welcke voors. articulen te observeren op pene daerinne begrepen, sullen die geene die op de voors. schepen zullen vaeren gehouden weesen dselve articulen te besweeren, met alsodanigen eedt als by zyne voors. Exc^ie^. daertoe is gestatueert.

XXX.

Ende off ymandt ten tyde dat den eedt sall worden gedaen still sweech oft absent was, sal nietemin gehouden ofte geacht worden, dan als off hy gesproocken ende present heeft geweest.

Aldus gedaen onder den naem ende cachet van zijne Exc^ie^. in 's Gravenhaghe den XVIen January anno XV^c^. vyff ende tnegentich ende was onderteyckent. MAURICE DE NASSAU. Ende noch leeger: ter ordonnantie van syn Princ^e^ Exc^ie^. Milander.

Aldus gedaen onder den naem ende onderteyckeninghe van die

bewinthebbers van de Compagnie van verre; in Amsterdam den Seventhienden Marty A°. 1595. Onder stont:

HENRICK HUDDE, ARTSZ.
REINIER ADRIAENS PAUW.
PIETER HASSELAER.
JAN JANSZ KAEREL.
JAN POPPE.
HEYNDRYCK BUYCK.
DIERCK VAN OS.
SYVERDT PIETERSZ SEM.
ARENT TEN GROTENHUIS.

(*c*) Instructie voor den scheepsraet hier naer verclaert, daer naer sy hem tsamelycken ende een yder op syn respective schip, daerop hy wort gestelt, sal hebben te regulieren.

Alhoewell by den artyckelbrieff by Syn Exc[ie]. tot onderhout van alle goede ordre ende discipline op die schepen, verscheyden poincten syn gestatueert, so hebben nochtans die van 't collegie ende Compagnie van verre, tot voorcomminge van alle misverstanden noodich geacht, een scheepsraet te ordineren om op alle voorvallende swaricheyden ende occurentien voorsien te moegen worden, by dewelcke die saecken in dese instructie vervat, beleydt sullen worden in voege hyer naer volgende.

1°. In den eersten dat so wanneer generale justicie sal worden gehouden, oft dat op eenige andere saecken die zeevaert oft eenige andere poincten in de artyckelbrieff ende hueren respective, oft in de instructie gementioneert, sall worden gheadvyseert oft geconcludeert, sall die selvige vergaderinghe opt schip van Jan Meulenaer gehouden worden, ten waere om eenige voorvallende swaricheyt, anders noodelyck soude moeten geschieden.

2°. In de voors. vergaderinghe sullen sy by malcanderen sitten, elx aen een syde, die Commisen sullen weesen Corn[s]. de Houtman, Gerrit van Beuningen, Reynier van Hell ende Barent Heynck ende die schippers Jan Meulenaer, Jan Dignums, Jan Schellinger ende Symon Lamberts. In saecken concernerende die schipvaert, sall

Jan Meulenaer ende die daer raecken die coophandelinge met die appendentie van dien, sal Cornˢ. de Houtman die propositie doen ende het voorstemmen hebben, ende sall daerop by hem luyden by meerder stemme geadvyseert ende geconcludeert worden. Ende wat by de meeste stemmen wert goet gevonden sall achtervolght ende naergecomen worden; maer ingevalle die stemmen van de voors. acht persoonen tot tweemael overgevraecht synde quaemen te steecken, sall in sulcken gevalle die stemme van den ghenen die geproponeert heeft voor twee stemmen getelt worden, welcke resolutie also genomen synde, te boeck gestelt sall worden: wel verstaende nochtans dat over die saecken van justicie mede geroepen sullen worden die ghene, die by den artyckelbrieff toegelaten syn, ende sal in saecken van importancie, toucherende die zeevaert, het advys van den stuerluyden ende die handelinghe het advys van de ondercommisen genomen worden.

3°. Ende alsoo in de patenten by Syn Excⁱᵉ. op die naem van de vier commisen, als Houtman, Beuningen, Hell ende Heynck in verscheyden talen om seeckere consideratie gedepescheert, verclaert staet, dat men niet en sall vermoegen eenige scheepen, wat natien die oock toebehooren int gaen ende wederkeeren op die voors. voyage aentegrypen oft beschadighen: wel verstaende, dat indien sy van ymant aengegrepen worden, toegelaten ende bevolen wordt hen daer tegens te defenderen, ende daervan meester wordende die selvige in dese landen te brengen oft andersins daermede handelen sulcx sy geraeden vinden, soo sullen die voors. commisen niet vermoegen yedt by de hant te nemen, sonder consent ende assistentie van den schipperen van de voors. scheepen, tsy generalyck by gemeene advyse, indien sy tyt hebben om byeen te moegen comen en advyseren oft indien niet, int particulier, een yder met syn schipper ende stuerluyden, naer die gelegentheyt of de noot soude comen te vereyschen, ten eynde also met gelyckerhant ende gemeene assistencie van alle het scheepsvolck die defencie te seeckerder mach geschieden.

4°. Maer indien het gebeurde dat haar eenige scheepen van oorloge onder die coste van Vranckrijck ende Engelandt wilden doen strycken, sullen die schippers goede discretie gebruycken, soeckende voor eerst alle middelen, dieselve goede contentementen te gheven, haer be-

helpende met die paspoorten van syn Exc[le], ende indien het met een vereeringhe te doen is, tselve sal met kennisse van den scheepsraet geschieden, doch altyts schouwende in eenige havens inteloopen, ten waere by grooten noot.

5°. Doch indien haerl. in see eenighe gemoetende, waervan sy niet conden ontslagen worden, sullen haer moogen verweren ende malcanderen getroulyck helpen.

6°. Ende oft geschiede (dat God verhoede) dat eene van de commisen oft schipperen quamen te sterven, sullen sy gaen openen den beslooten brieff, spreeckende van elcx officium, tot dien eynde medegegeven, alwaer dat sy den naem sullen invinden die des affgestorven sal volgen, diewelck oock een yeder sall gehoorsaemen ende respecteren, naerdat hy zyn officie ende ampt sall hebben aengenomen, niet tegenstaende, dat hy van een ander schip sall moogen comen ende genomen worden [1].

7°. Soo wanneer (met Godes hulpe) die scheepen ter geordineerde plaetse gecomen sullen syn, sal die scheepsraet by malcanderen comen ende beraetslagen met wat weegen ende middelen sy die

---

[1] Dit artikel gaf op de reis tot groote oneenigheid en hevige twisten aanleiding, toen op 29 Sept. 1595 de schipper Jan Dignums was overleden. Volgens de voorschriften, vervat in eene besloten missive der bewindhebbers, moest Pieter Dircksz., opperste piloot, toen als schipper optreden. Daartegen verzette zich de commies van Bönningen, en de eerlijke Pieter Dircksz. vroeg zijn ontslag uit zijne nieuwe betrekking om de uit zijne benoeming gerezen geschillen bij te leggen. Zijne bescheidenheid kon de bestaande tweedragt evenwel niet doen ophouden; zij bleef voortduren en wakkerde nog meer aan, ten gevolge van verplaatsing van een gedeelte der bemanning van het eene schip op het andere. Een tijd lang werden de twisten bijgelegd, maar zij braken later op nieuw weder uit. De oorzaak van de tweespalt, die voortdurend op de eerste reize bestaan heeft, had een dieper grond. Ten gevolge van het voorschrift sub 2°. van deze instructie, was de scheepsraad zamengesteld uit twee elementen, die elkander vijandig waren, vooreerst uit de schippers, die natuurlijk meer te rade gingen met hun oppersten piloot dan met de handelaars, en ten tweede uit de commiesen, die al reeds spoedig op de scheepvaart invloed wilden uitoefenen. De twist liep ten laatste zóó hoog, dat toen de schipper Meulenaer plotseling was gestorven, het scheepsvolk openlijk de beschuldiging tegen Corn[s]. Houtman inbragt, dat deze den schipper door vergif om het leven had gebragt.

gunst ende consent van den Coning ofte Oversten vant landt met die meeste verseeckeringe sullen moegen becomen ende vercrygen, 't sy met versoecken van ymandt van den lande scheep te hebben, om haer bescheyt te visiteren oft ymandt van de scheepen aen landt te zenden, en sullen daernaer advyseren, wat commis oft commisen ende met wat volck ende in wat manieren, dat men aen landt sall gaen met die meeste verseeckeringhe, om die brieven van Syn Exc^ie. te vertoonen ende vrede te vercondigen, daerop nochtans well lettende, dat het in so cleyne getal geschiede, als eenichsins doenlick is, op dat die scheepen te beter bewaert ende beset blyven.

8°. Ende sall die voors. scheepsraet onderlinge goede correspondentie, vrientschap ende eenicheyt met den anderen houden ende d'een des anders authoriteyt helpen stercken ende styven om het volk gedurende die voyage in goede ordre ende discipline te beter te onderhouden; ende aengesien Syn Exc^ie. syn patenten in verscheijden tale op die naem van de voors. vier commisen heeft gedepescheert, soo sullen sy ten respecte van de persoon van Syn Exc^ie. denselven commisen int generael en particulier, so wel op die scheepen als an landt comende alle respect ende eerbieding bewysen ende namelyck so verre het comen mochte, dat yemandt van de regenten van den lande oft andere op die scheepen souden moegen verschijnen om aldaer onthaelt ende getracteert te worden, daerop oock regart genomen sall worden, als bij hemluijden goet gevonden ende geresolveert is, dat een oft meer van de commisen met eenich volck aen landt sullen gaen.

Aldus gedaen onder den naem ende onderteyckeninghe van de bewinthebbers van de compagnie van verre; in Amsterdam den seventienden Marty, anno 1595.

Henrick Hudde, Artsz.
Reinier Adriaens Pauw.
Pieter d'Hasselaer.
Jan Janss. Kaerel.
Jan Poppe.
Heyndryck Buyck.
Dierick van Os.
Syverdt Pietersz. Sem.
Arent ten Grotenhuis.

V.

VERZOEKSCHRIFT VAN DE TWEEDE COMPAGNIE HANDELENDE OP OOST-INDIE, OPGERIGT TE AMSTERDAM 1598, MET DE APOSTILLE [1].

Aan mijne Ed. Mogende Heeren de Staten-Generaal der geunieerde Nederlantsche provincien.

De Staten-Generael van de Vereenichde Nederlanden, geleth hebbende opt inhouden van dese requeste, Accorderen de supplianten tot vorderinge van haarlieder voorgenomen voyage op Oost-Indien, voor 2 reysen gaens ende keerens, den vrydom ende exemptie van het uytgaende convoy der goederen, die sy vuyt de Vereenigde Provincien nae de voorz. Indien sullen voeren, ende van het incommende convoy der goederen, die sy van daer, naer de Vereenichde Provincien sullen brengen, mits stellende seeckerheid, dat de voorz. goederen elders niet en zullen werden gebracht noch gevoert, dan gelick als boven respective ende dat sy gehouden sullen syn tot haerlieder weder-

Verthoonen met alder reverentie de bewinthebbers van de nieuwe compagnie van de vaerte op Oost-Indien tot Amsterdam, hoe dat zy supplianten hebben toegerust, ende syn doende om toe te rusten, twee groote schepen ende een jacht met provisie van alles daertoe dienende ende noodich wesende, tot haerluyder swaere costen, omme de voorz. Oost-Indien te beseylen ende versoecken gelick andere schepen daertoe albereets gedestineert, zoo in Zeelandt, tot Rotterdam, als oock mede tot Amsterdam voorz., denwelcken tot vorderinghe van deselve vaerte ende voyage by Uwer Ed. is geaccordeert ende vergunt een subsidie van 4 metalen stucken, met vrydomme ende exemptie van convoy, licent ende van alle andere lasten, zoo in vuytgaen als innecommen voor de twee eerste reyzen, ende alzoo zy supplianten (sonder jactantie gesproocken) mede syn goede ende getrouwe ingesetenen ende onderdanen van dese landen, helpende dragen alle lasten van dien met gelicke obedientie ende goede affectie als anderen, verhoopende oversulcx te meriteeren gelicke benifitie van subsidie, soo versoecken de supplianten oodmoedelick, dat

[1] Zie hierboven blz. 101.

comste, gelicke alle andere compagnien naer Oost-Indien reysende, van haer lieder reyse ende wedervaren aen de voorz. heeren Staten-Generael particulier rapport te doen.

Actum ter vergaderinge van de voorn. heeren Staten-Generael den 16 January XVc achtentnegentich ende was geparapheert Egb. Alberda. Lager stondt geschreven: Ter ordonnantie van deselve, onderteekent,

C. Aerssens.

Uwer Ed. believe henluyden tot vorderinge van de voornoemde voyage te vergunnen ende te accorderen gelycke subsidie van vier metalen stucken ende vrydommen van alle lasten opt uytgaen ende innecommen gestelt, als anderen deselfde voyage voorgenoomen hebbende, is geaccordeert, ten eynde zy supplianten dezelfde voyage met gelicken goeden succes mogen volbrenghen ende absolveren, tot groote welvaert ende prosperiteit van dese landen ende van de ingezetenen van dien, daerinne de supplianten verhoopen hen sullen quyten met soo goeden comportement als anderen.

Dit doende etc.

VI.

RESOLUTIEN DER STATEN-GENERAAL, GENOMEN OP HET VERZOEKSCHRIFT VAN DE DERDE AMSTERDAMSCHE OF NIEUWE BRABANTSCHE COMPAGNIE, HANDELENDE OP CHINA, EN OP EEN GELIJK VERZOEKSCHRIFT VAN DE TWEE EERSTE AMSTERDAMSCHE COMPAGNIEN [1].

Sabati 28 Augusti 1599.

Syn gelesen twee requesten van Geeraerdt Reynst, Marcus de Vogelaer, Isaacq le Meer en de Compaignie; item van de eerbaere bewinthebberen van de Oost-Indische navigatie uyt dese landen, versoeckende respective dat sy met ses ofte acht schepen, ende twee schepen ende een jacht souden mogen varen naer de Coninchrycken van China tot vier ende twee distincte reysen met exemptie van convoyen van de goederen, die zy derrewaers uyt dese landen sullen vooren, ende wederom van daer in deselve brengen, dan is

[1] Zie hierboven blz. 103—105.

uytgestelt daerop te resolveren, voor ende aleer dat men naerder mette remonstranten sal hebben geadviseert ende geconcipieert op sekere ordre, die men in dese navigatie ende voorgenomen handelinge op Oost-Indien ende die voors. Coninckrycken soude hebben te volgen.

Resolutie der Staten-Generaal.

Martis, 31 Augusti 1599.

Opte requeste van Gerrardt Reijnst, Marcus de Vogelaer, Isaacq le Maire, Jacques de Velaer en de Comp. voorgenomen hebbende met ses ofte acht schepen te doen sekere voyage vuyt dese Provincien recht na de rycken van China ende versoeckende voor vier reysen vrydom van convoy, van de goeden, die sy vuyt dese landen derwaerts sullen vooren ende wederom van daer in deselve brengen; waerop gedelibereert wesende is ten aensien van de redenen in de voors. reqte. verhaelt ende andere goede consideratien, den supplianten den versochten vrydom van convoy geaccordeert voor twee reysen opten voet ende mette gewoonlycke clausule ende restrictie, mits dat de supplianten precise met heure schepen opte voors. rycken sullen varen om hare trafficque te doen ende elders niet, by peyne van te vervallen van het effect van dese concessie ende dat sy gehouden sullen syn van heure geladen goederen te betalen het vuytgaende ende incommende convoy.

Van gelycken is geaccordeert opte requeste van de eerste bewinthebberen van de Oost-Indische navigatie vuyt dese landen, voorgenomen hebbende met twee schepen ende een jacht insgelycks te varen na de voors. Coninchrycken van China.

VII.

VERZOEKSCHRIFT AAN DE STATEN-GENERAAL, VAN DE GEMEENE KOOPLIEDEN IN HET NOORDER-KWARTIER, VOORGENOMEN HEBBENDE TE HANDELEN OP OOST-INDIE [1].

Aan de Ed. Mog. heeren, myn heeren Staten-Generaal der Vereenichde Nederlanden.

Geven met reverentie te kennen die gemeene coopluyden van de

[1] Zie hierboven blz. 105.

steden van Alcmaer, Hoorn, Enckhuysen ende generalyck residerende in West-Vriesland ende Noorderquartieren, hoe dat syluyden supplianten verstaen, datt Uwe Ed. Mog. heeren, geleden omtrent anderhalff jaer eenige cooplieden van Amsterdam, geconsenteert hebben te varen met heur scheepen ende coopmanschappen op den havenen ende poorten van de Oost-Indiesche eylanden, ende van daer geladen weder te mogen keeren naer dese landen met specerijen, coopmanschappen en de andere waren daer gemeen, zonder in zeeckere reyzen gins ende weder gehouden te wezen, daervan eenich recht ofte licent te betalen, dat mede diezelve scheepen uyt het magazijn vant lant met zeeckere geschut ende andere ammunitien zyn versien ende geprovideerd geworden, diewelcke pertinentlycken geannoteerd ende getaxeert zyn geworden, omme by tyden van verlies oft ander inconvenient aent landt betaelt te worden, daertoe dieselve coopluyden gepasseert hebben acte met suffissante cautie.

Ende alsoo diversche coopluyden in de voors. steden ende quartieren van meeninghe zyn, die eylanden van Java, Sumatra Molluccos oft Philippinen (daer zy bequamelicxt tot haer neringe zullen cunnen geraecken) te frequenteeren metten eersten gelegenheyt, versoecken zeer reverentelyck, datt henluyden het voors. prerogatyf mede mach werden geimpertieert (aengesien hetzelve is dienende tot groote voordeel vant lant, eensdeels ten aensien van 't varende volck, ten andere van de proffijten die de landen daeruyt hebben te verwachten, want al ist, datt het gheen incomen en betaalt, zoo nochtans en wert het minste deel in deese landen niet geconsumeert, maer nootzakelijken moet worden vervoert ende alsdan 'slands gerechtigheit is betaelende; te vreden zijnde te stellen zoodaenige cautie ende voorts alles te presteren datt de coopluyden in dezelve saecke gedaen ende gepresteert hebben, henluyden daertoe verleenende gelycke acte.

Dit doende etc.

VIII.

STUKKEN BETREKKELIJK DE UITRUSTINGEN OP OOST-INDIE, ONDERNOMEN IN ZEELAND DOOR BALTHAZAR DE MOUCHERON EN ZIJNE COMP.

Er bestond tot hiertoe nog menige onzekerheid omtrent de uitrustingen naar Oost-Indie, welke in Zeeland zijn ondernomen; ik geloof dat de navolgende stukken die onzekerheid zoo niet geheel, dan toch voor een groot deel zullen wegnemen.

Op den 24 December 1597 verzocht en verkreeg Balthazar de Moucheron, van de Staten-Generaal hulp in geschut en vrijdom van Convooy; dit blijkt uit het stuk, gemerkt *a*. De expeditie bestond uit twee schepen, genaamd de Leeuw en de Leeuwin, onder het bevel van de Gebroeders Cornelis en Frederik de Houtman, en de commiesen Guyon le Fort en Thomas Coymans. De hoogstbelangrijke en voor de kennis dier expeditie leerzame stukken *b*, *c* en *d*, bevatten de instructien welke Moucheron aan die personen bij hun vertrek heeft uitgereikt. Eene dier instructien is voor Moucheron het schoonste gedenkteeken, dat hij zich had kunnen oprigten, want daarin lezen wij het, in dien tijd zoo zeldzame en daarom dubbel te waarderen, voorschrift, dat het hem, de Moucheron, aangenaam zal wezen, « dat alle dese handel geschiet sonder »bloet te storten, noch sonder eenigen overlast aen de inwoonders »des lants te doen.» De brief gemerkt *e* met de daarbij behoorende geschriften, was in den aanvang niet zoo gemakkelijk te begrijpen. Op grond evenwel van dit stuk en van eenige andere gegevens, geloof ik echter als vrij zeker te mogen aannemen, dat er omstreeks de maand Mei 1600, door de Moucheron nogmaals 4 of meerdere schepen onder het bevel van Joris Spilbergh en Willem Lodewijcx zijn uitgezonden, met last om vooreerst in Brazilie handel te drijven, alsdan Monomotapa, Zofala en het eiland Vaccas, nabij Cambaya aan te doen, vervolgens Atjeh of Bantam, des noods Bali en Balamboeang te bezoeken. Deze vloot schijnt,

om onbekende redenen, in Augustus van datzelfde jaar weder in Zeeland te zijn binnengevallen, want Spilbergh, die in deze stukken genoemd wordt, liep op den 5 Mei 1601, weder met drie andere schepen uit Zeeland naar zee en volvoerde toen zijn togt naar Ceylon. Zie verder blz. 115, 116 en 196 (in de noot).

(*a*) Verzoekschrift van de Zeeuwsche Compagnie van Balthazar de Moucheron c. s. 1597, met de Apostille, zie pag. 112.

Edele Mogende, erentfeste hoochgeleerde, wyse, seer voersienighe heeren

Mynheeren de Staeten-Generael van de Vereenichde Nederlantsche Provincien.

De Staten Generael van de Vereenichde Nederlanden, geleth hebbende opt innehouden van dese requeste, consenteren ende accorderen de suppliant mits desen tot vorderinge van de voorgenomen reyse ende navigatie in desen geruert, voor twee reysen gaens ende keerens den vrydom van het versochte vuytgaend ende innecomment convoy der goederen, die zy vuytte voorseide Vereenichde Nederlanden met heure schepen naer Oost-Indien sullen transporteren ende wederom van daer na

Verthoont met alder eerbiedinge, Baltasar de Moucheron, soo voor hem selven als syne compagnie, hoe sy heur voor genomen hebben, het aenstaende jaer naer de Oost-Indien te senden, dry scheepen met een jaechte tot de handelinge van de specerie, ende alzoe tot bevrydinge derselver scheepen ende goederen, oick om te beter weder te staen, de beletselen die haer soude mogen bejegenen van de Portugesche oorlogscheepen ofte anderen, de supplianten van doen hebben eenig metaelen geschut; Soo bidden de voornoemde seer reverentelyck, dat U. E. gelieven hem te leenen tot elck schip vier metalen stucken met het cruyt ende scherp daertoe dienende, met oick alsulcke andere ammonitie ende vrydom van convoye, in conformiteyt van tgene by Uwe E. M. vergunt is oft soude mogen worden aen de Compagnien soo

deselve Vereeniche Provincien brenghen, mits datter scerp regart vuytgaende sal werden genomen, datter egeen frauden en werden gepleegt, mitsgaders seeckerheyt gedaen dat de vuytgaende goederen elders niet en sullen werden gebrocht als in Oost-Indien, ende dat die goeden aldaer wederom te laeden, nievers als in de voirscreven vereenichde Provincien en sullen werden gebrocht ende gelost. Ordonnerende voirts die gecommitteerde Raden ter Admiraliteit residerende binnen Middelburch hen hierna te reguleren ende tselve alsoo te gedoogen ende daarenboven, die voorscr. supplianten te assisteren voor eene reyse by leeninge, met vier bequame stucken geschuts, sonder tselve te difficulteren.

van Amstelredam als Rotterdam, die oock schepen op die gewesten seynden.

d'Welck doende etc.

BALTH. DE MOUCHERON.

Aldus gedaen ter vergaderinge van de voorscr. Staten-Generael, in 's Gravenhage den 24en December 1597.

C. VAN DER BURCH vt.

Ter ordonnantie van deselve

C. AERSSENS.

1597.

b) Instructie ende memorie voor (Cornelis Houtman).

Wij committeeren U voor generael over de twe schepen, genaemt de Leuwe ende Lewinne van Zelant, die wy gedestineert hebben te seynden naer de Oost-Indien, ende versoeke dat ghy sult over het generael volck gebieden, gedurende de gehele reyse, naer den artiquelbrief by Syne Excie. geordonneert, denwelcke why verstaen dat ghy onverbreeckelyck sult doen onderhouden tot rust van het volk ende welvaert van de reyse, in alles gebruikende sulke prudencie als wy u dat toebetrouwen. Ende alsoo alle twyst ende twedracht oorsaecke syn van quaede ende ongeluckige reysen, soo willen wy u vermaent hebben, dat ghy het volck soo regeert, dat sulcx geweert wordt, nemende in alles u voornemen ende resolutien, goede raat van degene, die wy u gecomiteert hebben als Raet (als nae-

mentlyck Thomas Coymans, Guion le Fort, principale comisen, Pieter Stockman ende Fredryck Hautman, capitainen van de voornoemde twe schepen) deselve oock respecteerende int gene eenichsints heure ampt soude mogen aengaen, om noch beter ende vaster te vereenige de vrientschap, daermede ghy te saem van hier vertreckt.

Wanneer nu Godt Almachtich u met voorspoedicheyt in Oost Indien gebracht sal hebben, soo willen wy u vermaent hebben met sulke prudencie de landen aen te doen, dat ghy moget ontcomen alle de listen ende laegen die de Portuguesen, Spaense ofte inwoonders der landen u soude mogen bereydt hebben, daertoe alle middel spenderende, om eenige van heure joncken ofte barquen te becommen, om van heur te vernemen de gelegentheyt van dien ende de staet van het landt. Ende dat vernomen hebbende, doet alle naersticheyt die mogelyck ende eerlyck is, om uwe ladinge te becommen. Ende wat ghy naerby sult kunnen becommen daer en sult niet verre om reysen, want ons aengenaem soude wesen de reyse in corten tyt dedet; wy en limiteeren u geen oordt, plaets noch specie van laedinge, doet in alles soe dat ghy niet leedich te huys en compt, regardt nemende op de importancie van de saeke, ende in wat groot verlies wy soude vallen, indien sulcx gebeurde, insonderheyt op 'tgene ghy selven de meeste schaede sont leyden.

Ende vermits wy geerne dese traficque soude continueeren, soo is insonderheyt ons bevel dat ghy niet en gedoocht, dat de inwoonders des lants eenig schaede door ons en lyden, maer dat men met deselve handelt soe, dat sy oorsaeke van contentement hebben, ende eenige joncken ofte prauwen becomen hebbende, al waert oeck soe dat ghy se met forse tot de traficque hadt moeten dwingen, soe, verstaen wy nochtans dat alle de goederen die sy in heur schepen soude mogen hebben heur betaelt worden tot de prijs van de plaets, daer sy het geweest haelen hebben, jae boven dien noch eenige aventaige voer de oncosten die sy soude mogen gedaen hebben, sulx dat sy in geender manieren oorsaecke en soude mogen hebben heur van u te beclagen, jae wat meer is, soo ghy sulke eenige becommen hebbende, kunt verwilligen tot een redelycke pris u goederen aen boort te brengen weet, wilt sulke

handelinge aengaen, doch met sulke prudencie dat ghy eenichsints verseekert syt, dat sy v niet en sullen bedrigen, noch vwen tyt doen verlisen.

Ende soo ghy in de stad van [1] . . . . . ofte elders eenige vaste contract kunt maecken, daermede men de traficque soude mogen continueeren, dat sult mogen in onse naeme aengaen ende sulx noodich wesende imanden van de comisen ende volk daer laeten, mits soe imanden van heur oock in vwe schepe nemende, die ghy saut mogen overbrengen in oostage van het voorseide volck, regulerende v daerinne naer dat de gelegentheyt des tyts mede-brengen sal ende de saecke meriteeren.

Het sal ons aengenaem wesen dat alle desen handel geschiet sonder bloet te storten noch sonder eenige ouerlast aen de inwoonders des lants te doen, dus wilt dese saecke schauwen ende goet regardt nemen, dat het niet en geschiedt, straffende dengene die oorsaecke van sulx soude mogen wesen; dan betraut v op de in-newoners des lants niet, noch laetende deselue met geen geweere aen boort commen, opdat ghy in v schepe niet ouerweldicht en wordt. Eyndontlyck al wat ghy met vrintschap sult kunnen becommen, daer en sult geen rigeur noch gewelt toe gebruiken.

Wij hebben in hande van Thomas Coymans ende Gion le Fort gestelt in contante penningen de somme van . . . . met last dat sy daermee betaelen sullen alle de specerien ende andre goe-deren, die ghy sult mogen coopen ende voorts wat ghy voor pro-visie van de schepen noodich sult hebben. Wanneer dat geschiet soo sult heur van alles ordonencie geven, om naer vtwysens van dien, heur rekening, te stellen ende notisie daervan te hauden, opdat sy alsoe pertinentte reekeninge daervan op haere wedercoomst mogen overgeven, dat hetselve oock gedaen worde van de goederen die ghy met v voert.

Ghy sult ook pertinent journael hauden van dage tot dage van alles wat v hervaeren sal ende goede notisie nemen van alle de secrete van de landen ende manier van de negocie van dien, om op v wedercoomste deselve ons over te leeveren, daerby voegende

[1] Dit woord is in het handschrift opengelaten, doch is waarschijnlijk Bantam.

de figuren, situatien ende gelegenheyt van de voors. landen, steden, rivieren ende haevenen, die ghy aendoen sult, doende die afbeelden by den schilder, die ghy met v nempt[1].

Soo het gebeurde, daer het Godt afbehoede, dat imande van uwen Raet, als namentlyck Thomas Coymans, Guyon le Fort, Pieter Stockman ofte Fredryck Hautman, ofte eenig andre bevelhebbers quaem aflyvich te worden, soo geven wy v volle macht, imand die ghy bequaem sult achten te kiesen in heure plaetse ende hen te authoriseren in heur ampt gelyck den overleeden, v vermaenende, dat niettegenstaende dese groote authorisatie ghy advis ende goeden raet volgt van de overgebleven principale comisen ende capitaynen, jae self het advis hoort van de subalterne comisen ende die eenichsints naercoompt, soe die goet valt; nochtans is ons meynen niet, dat imanden van alle de boven genoemde comm. vois hebben om vwe goede intentien ofte meyningen te verminderen maer ter contrarie verstaen, dat ghy daer absolutelyck sult ordonneren, naer dat ghy het voor ons sult willen verantwoorden.

Wanneer het soude mogen gebeuren dat het noodich waer, eenich criminel te justiceeren, jae self wanneer ghy in ciuille saecken sult willen justice doen, soo sult vergaderen vw raet, daerby voegen Johan van den Eertbrug ende Jacques Sanders, subalterne comisen, met de schippers, stuurluden, hoogbootsl. ende voorts alle andere oficianten die ghy daertoe bequaem sult vinden, ende die vergadert synde, die partie in syne defencie aenhooren ende daerende justice exerceren naer het luyct des articquelbrief, daerby voegende, des noots wesende, ofte dat de saecke by den artiquelbrief niet en coste gedesideert wesen, de meeste voisen van de voorgenoemde persoonen, houdende van alles tselve goede notitie, tot uwe defencie ende justificatie soo het noodich waere, v vermanende in dese saecke met goede consience ende prudence te handelen, opdat de justitie wel geadmenistreert wordt.

Ghy sult ook gedenken goede informacien te nemen van de middellen, dier saude wesen int eylant van St. Laurent ofte Madegascar sucker ende gember te becommen, jae is het noodich ofte dat ghy

[1] Niets van dit alles is tot nu toe teruggevonden.

middel saegt dat in den tyt van twe jaeren, eenig quantiteit suicker saude mogen gemaekt worden, soo sult v lyde daer imanden aen lant laeten om deselve te vergaderen ofte de inwoonders die te leeren planten, onderwyl wy verhoopen het naestcomende jaer derwaerts een schip te seynden, om die goeden te gaen haelen, isser oock midel van den Coninck ofte regent te verkrijgen, plaets van wooning voor een dosyn man, datselve versoect ende siet te krygen tot de voorn. eynde.

Naar de minuut berustende in het Archief te Veere.

(c) Instructie voor Guion le Fort, prinsipal comis ende trezorier op den schepe genaemt den Leuw van Zelant, nu gedestineert naar de Oost-Indien.

Wy committeeren v een van de vier principael commisen die wy neffens den Generael de Hautman gestelt hebben op de twee scheepen nu gedestineert naer de Oost-Indien en de oversulx sult v voegen op den schepe genaemt den Leeuwe, daer capiteyn op is Pieter Stockman, nochtans met sulcken verstaende, dat ghy sult voor v overhooft kennen den voorn. Generael Cornelis de Hautman, den welcken eerst voor all, wy v vermaenen te respecteren ende obedieren ghelyck ghy sult vinden te behooren tot onderhout van zynne authoriteyt ende welvaert van de reyse ende all ist soo, dat wy v ghestelt hebben ende stellen v mids desen neffens Thomas Coymans, Jacques Boudens, Johan van den Eertbruggen, Pieter Stockman ende Frederik Hautman, voor raet van den voornoemden Generael, soo is nochtans onse meininge dat ghy gheen voys deliberatiff en sult hebben, dan eyghentl. naervolghen tghene den voornoemden Generael, naer voore communicatie ende deliberatie met v lieden ghehauden, ghoet vinden sal. Wy committeren v oock tresorier over de penningen die in 't schip den Leeuwe gelaeden syn, om deselve wt te gheven ende daer met te betaelen de ghoederen ende provisie die by den Generael gecocht sullen worden, doch is ons bevel dat aleer ghy yet sult betaelen, dat ghy sult hebben ordonnantie van den voornoemden Generael, ende daernaer nemen behoorlycke quitancie van uwe betalinge, hetzy by forme

van ghetuyge oft met schriven van den persoon, daer de goederen affgecocht sullen wesen, hetzy in ons taele ofte de heure, opdat alsoo op v wedercomste ghy met allen de voornoemde ordonnanties ende quitancien uwe rekeninge moget doen. Ende alsoo wij v de copie geven van de commissie ende instructie die wy den Generael gegeven hebben ende dat wy verstaen, dat ghy v daernaer oock reguleeren sult, soo hebben wy goet gevonden v met geen andere vermaninge dan met de dese te belasten.

Dan oft soo quame daer Godt affbehoede, dat den voornoemden Generael afflyvich wierde, soo sult den brieff n°. *A* open doen in presentie van allen den raet, subalterne commisen ende andere officieren van den scheepe ende sult daerinne vinden den name van den ghenen, die wy gestelt hebben in synne plaetse, den welcken wy verstaen dat gerespecteert ende geobedieert sal worden, naer den inhaut des voornoemden gesloten brieffs, dus niemant en vervoordere hem den voornoemden brieff te openen dan in presentie van Thomas Coymans, Jacques Sanders, Jan van den Eertbrugge ende andre subalterne commisen, besonder in presentie van de twe capitaynen ende alle andre oficieren der twe schepen, op pene van ons ghestraft te worden naer de gelegentheyt der saecken ende op hem te verhaelen alle costen, schaeden ende interesten, die daervan souden moghen commen ende oft het ongheluck soo groot viel, dat den voorn. generael, met dengheenen die in zynne plaetse soude mogen gestelt weesen oock quame t overlyden, soo sult vervolgens de gesloten brieven openen naer de letteren van *B*, *C*, *D*, ende v naer d'inhaut des briefs reguleren. Ende om beter onse meeninge v te openbaeren soo verstaen wy, dat dese instructie niet alleen en dient voor v, Guion le Fort, dan oock voor alle deghene die, daer het Ghodt afbehoede, in uwe plaetse soude mogen succederen.

Hiermede wenschen v geluckige ende behaude reyse, gedaen in Middelb. den 6 dach Meert 1598

Naar het origineel of althans gelijktijdig geschreven stuk, berustende in het Archief te Veere.

(*d.*) Instructie ende memorie voor Thomas Coymans, principal comis ende tresorier op den schepe genaemt de Leuwinne van Zelant, gedestineert naer de Oost-Indien.

Wy committeren v een van de vier principale commisen die wy neffens den gene[l]. de Hautman gestelt hebben op de twee schepen nu gedestineert naer de Oost-Indien, ende oversulx sult v voegen op het schip genaemt de Leeuwinne, daer capiteyn op is Fredrick Hautman, nochtans met sulcken verstande, dat ghy sult voor v overhooft kennen, den voornoemden generael Cornelis de Hautman, denwelcken wy eerst voor all v vermanen te respecteren ende obedieeren, ghelyck ghy sult vinden te behooren, tot onderhout van synne authoriteyt ende welvaert van de reyse. Ende al ist soo, dat wy v gestelt hebben ende stellen v midts desen, neffens Guion le Fort, Jacques Boudins, Johan van den Eertbruge, Pieter Stocman ende Fredrick Hautman voor raet van den voorn. generael, soo is nochtans onse meyninge dat gylieden gheen voys deliberatif en sult hebben, dan eygentlyck naer volghen tgene den voorn. generael naer voore comunicatie ende deliberatie met v lieden ghehauden, goet vinden sal.

Dan wanneer int tseylen ofte voorderen van uwe reyse eenige saecke sal voorvallen in v schip, daer justitie overgepleecht moet wesen, soo auhoriseeren wy v midts desen dat ghy sult vermogen met avis ende raedt van den capiteyn der voorn. scheepe ende van den Eertbrugge met de andere officieren, die men gewoon is te ontbieden, oversulx sult mogen justitie executeren naer luit des artikelbriefs, doch eenige saecke voorvallende van grooter importancie ofte daer het lyff aenhangt, soo sult d'executie van justitie ophouden tot datter gelegentheyt der tyts voorvalt, dat ghy de saecke mocht consulteren met den generael ende den geheelen raedt, ende om alsdan 'tsamenderhant, d'executie soo het gheraeden is t'executeeren, v vermanende hierinne te dragen met goede consciencie ende rypen verstande op datter niet onbehoorl. ghedaen en wort, daerdoor eenige oproer int schip soude mogen geschiede.

Wy comitteren v oock tresorier over de penningen die in het

schip de Leeuwinne geladen syn om deselve wt te gheven ende daer met te betaelen de gooderen ende prouisie, die by den generael gecocht sullen worden; doch is ons bevel dat alleer ghy yet sult betaelen, dat ghy sult hebben ordonnantie van den voorn. generael ende daernaer nemen behoorlycke quitancie van uwe bet^{e} met specificatie van de quantiteyt van de ghoederen, gewichte ende prys, hetsy by forme van de ghetuyge ofte met schriven van den persoon daer de goederen affgecocht sullen weesen, hetsy in ons taele ofte de heure, opdat alsoo op u wedercompste ghy met alle de voorn. ordonnantien ende quitancien uwer reken. moghet doen.

Ende alsoo wy v de copie geuen van de commissie ende instructie die wy den generael gegeuen hebben, ende dat wy verstaen dat ghy v oock daernaer reghuleeren zult, soo hebben wy ghoet geuonden v met gheen ander vermaninghe dan met de voorseyde te belasten; dan oft soo quaeme, daer Ghodt affbehoede dat den voorn. gnael. afflyvich wierde, soo sult den brief n°. *A* open doen in presentie van allen den raet, subalterne commisen ende andere officieren van den schepe, ende sult daerinne vinden den name van den gheenen, die wy gestelt hebben in synne plaetse denwelcken wy verstaen dat gherespecteert ende gheobedieert zal worden, naer den inhout des voorn. gesloten briefs, dus niemant en veruoordere hem den voorn. brief te openen dan in presentie van Gion le Fort, Jacques Sanders, Jn. van den Eertbrug, twee capitaynen, alle andere subalterne comisen ende de oficieren van de schepen, op pene van ons gestraft te worden naer de gelegenheyt der saecken, ende op hem te verhaelen alle costen, schaden ende interesten, die daervan soude moghen commen.

Ende oft het ongeluc soo groot viel dat den voorn. generael met denghenen die in synne plaetse soude mogen gestelt weesen, oock quame te ouerlyden, soo sult veruolgens de gesloten brieuen openen, naer de letteren van *B*, *C*, *D*, ende v naer d'inhout des brieffs reguleeren ende om beter onse meyninghe v te openbaeren soo verstaen wy dat dese instructie niet alleen en dient voor v, Thomas Coymans, dan ook voor alle deghene, die, daer het Ghodt affbehoede, in uwe plaetse soude moghen succederen.

Hiermede wenschen v behoude geluckige reyse, vt Midelb. den 6 Meert 1598 [1].

(*geteekend*) CORNELIS MUENICX.

Naar het origineel of althans gelijktijdig geschreven stuk, berustende in het archief te Veere.

(*e*) Instructien etc., gegeven door Balthazar de Moucheron, betrekking hebbende tot de niet voleindigde expeditie onder Joris Spilborgh, 1600.

In Canfere [2], Laus Deo semper, adi 25 April 1600.

Eersame ende vrome. Sedert v vertreck soo hebben wy alle neersticheyt gedaen, om deze schepen af te seynden ende eyndelyck hebben wy die heden afgeveerdicht ende daer innegelaeden de goederen, in de memorie hier neffens gaende gespecificeert, meestendeel om op de custen van Brazil te vercoopen, anderdeel om met u op u gedestineerde reyse gevoert te worden, al dewelcke syn geteeckent mette Lr. C., ende alsoo ick het cargason cleyn vinde ende nochtans geen meerder en heb connen maken, heb ick geraden gevonden, te ordonneeren aan Joris Spelberch, dat in plaetse van 4 mille Rl. van achten, hy u levere. 5. mille rialen, sult hem dan deselve afvorderen om daermede myn voorgaende ordre te volgen. Ende alsoo ick u genochsaem gerecommandeert hebbe, tgene noodich sal wesen gedaen in uwe reyse, soo en sal ick by desen daerof geen groote narratie maken, alleenelyck u seggen dat by aldien de negotie in Brasil niet gesuccedeert en hadde, wtwysende onse meyninge, dat gy alsdan van deselve waeren, die gedestineerd waeren om aldaer te vercoopen met u neempt, wtwysende de memorie aen Spelberg gegeven, om deselve te beneficieren ende te Bantam te vercoopen. Wy hebben aen Balten Stevens geor-

[1] Uit eene aanteekening, welke ik in een ander stuk, betrekkelijk deze uitrusting heb gevonden, is het mij gebleken, dat deze schepen op last van Moucheron aan boord hebben gehad, negen gebulte kaarten van Adriaan Veen.

[2] Canfere = Kamp-Vere, de thans niet meer gebruikelijke naam voor Veere in Zeeland.

donneert hy u overlate 4 ofte vyff bootsgesellen, gy sult se hem afheysschen soo wanneer hy gereet zal wesen, herwaerts aen te comen, ende wanneer Mel[or] Prost gereet zal zyn om oock herwaerts te comen, soe sult hem alleenlyck laeten 30 mannen in alles, de reste sult oock by u houden. Alhier syn aengecommen 2 schepen van de Compie. van Amsterdam, comende van Bantam, dewelcke geladen hebben in Bali of Balmbam, alwaer wy verstaen de speceryе, die sy brengen, wonderlyck goeden coop gecocht hebben, ende sonder gelt genegotieert hebbende, maer wat teeckensken ende ander beuselmart in betalinge gegeven. Dunckct v geraden, soe gy eenige difficultyt in Bantam vindt, neempt ook uwen coers derwaerts aen, int aensien vant cleyn cargasoen dat gy met voert. Wy senden u Thobias Hesius ende Joos van Breen, de jonge ende den broeder van Joris Spelbergh, alle dewelcke gy sult gebruycken ende employeren naer de bequaemheyt, die gy sult vinden dat se hebben, Spelberg zal zeer wel dienen om by van den Eertbruggen in Bantam te woonen; d'ander 2 moecht laten by Evert van Lodensteyn in de riviere van Monamatapa, gevende yder heuren last, waerinne sy hun occuperen sullen, opdat zy niet, overhoop loopende, in misverstand commen, als wesende alle personen daer luttel discretie in steeckt. Ghy sult weten, dat in Portugael toegemaeckt worden 10 galloenen om naer Goa te zeylen met 5 mille mannen ende in intentie, die van Bantam te vernestelen; gy sult u op u hoede houden ende van dezelve wachten. Vorders gedrage my aent gene u memorie innehoudt, laet die naer commen ende wilt in alles u vromelycken quyten, u wachtende met Spelbergh in eenige questie oft querelle te commen, want sulx my niet aengenaem en sal wesen, ja oock den auteur van dien niet ongestraft laten; siet dan oock in alle lieffgetal met malkander te handelen ende in alles vredelyck overeen comen.

Wij hebben oock tydinge van Aschein in d'eylant van Sumatra, dat ons volck, als naementlyck Cornelis Hautman, daer met den Coninck een contract aengegaen heeft, sulx dat de ladinge van het peper alleen voor onse schepen moet wesen, dus syn wy van advis, dat ghy eerst vooral daer sult aangaen ende vernemen van de gelegentheyt ende watter inne passeert ende syn van advis, dat

ghy u daer aen den Coninck van onsent wegen presenteert, seggende daer gesonden syt, om het contract te onderhouden. Oock dat ghy van hier geseylt syt met 4 schepen, dewelke ghy in de zee gemist ende verlooren hebbet, maer dat ghe hoopt deselvige sullen commen, gelyck oock wy verhoopen dat se comen sullen, want met dese tydinge soo zyn wy alsoo veel als geresolveert, binnen een maent ofte ses weken twe schepen af te synden om het voornomde contract te onderhouden, dewelcke schepen wy tot Soffala, ick segge tot het eilant Vaccas sullen doen aenloopen om u daer te vinden ende informatie te nemen van tgene daer passeert, doch sult ter cause van dese resolutie geenen tyt verlisen, maer u reyse ende negocie in alles voorderen, want wy sullen op de selvige yemanden setten, die de negocie sullen waernemen. Wy verstaen oock dat het gout daer wel gewilt wort, zoo dat wy van advise syn, dat ghy voor vyff hondert ponden £, ick segge voor vyf hondert vls. — gout met u nempt, ende die aldaer in Asschin bestoet. Op u vertreck van het eylandt Vaccas sult memorie laten, in handen van Everart van Lodensteyn van de plaetse, daer naer ghy gezeylt sult wesen ende oock van uwe resolutie, opdat die u naervolgende, hen daernaer mogen regulieren. Hiermede weest Godt bevolen. Vuyt Canfer den 3 Maye 1600. — Onderteeckent, Ul. dienst. vrient, Bal^{ar}. de Moucheron.

Naer collatie gedaen jegens de originale missive, is dese daermede bevonden accorderende.

In Middelb. den XXI Juny A°. 1602. My toirconde.

(*Get.*) J. Henricxz. Nots. Publ. 1602.

Op de rugge stond:

Copye

van den Brieff van Baltasar de Moucheron, weder ghecommen met Hubrecht Janss. 't schip de Gouden Lelie.

Eedt [1]. Ick ondergeschreven, belove ende sweere Balthasar de

1) Uit deze formulieren van eed, blijkt nogmaals, dat Joris Spilbergh bevelhebber van deze vloot geweest is, dat onder hem Willem Lodewyckz gesteld was, en dat een der schepen genoemd was, de Moor, waarover het bevel gevoerd werd door Melchior Prost.

Moucheron, reeder ende eygenaer van desen schepe genaempt den Moor, goet ende getrouw te wesen, ende met het voors. schip daerop ik van hem als cappiteyn gestelt ben, met Godts hulpe te zeylen oost ende west, zuyden ende noorden, daer de Generaels Spelberch ende Lodewycx als voren gesecht is, my gebieden sullen, ende belove die oock te respecteren ende obedieren, als myn overhooffden gedurende dese reyse, ende insonderheyt naer te comen desen tegenwoordigen artikelbrieff by den voornoemden de Moucheron gestatuecrd, ende wat noch naermaels by hem soude mogen gestatueert worden.

Soo moet my God helpen.

Wy ondergeschreven beloven ende sweeren Balthaser de Moucheron, reeder ende eygenaer van desen schepe, genaempt de Moor daer cappiteyn op is Melchior Prost goet ende getrouw te wesen ende de Generaels Joris Spelberch eerst ende daernaer Guillaume Lodewycx, yder op synen tyt ende cappiteyn voornoemt te obedieren ende respecteren ende alles te doen wat sy ons gebieden sullen, sonder eenich wederspreken. Ende insonderheyt beloven wy naer ons vermogen naer te commen desen tegenwoordigen artikelbrieff ende ordonnantie by den voernoemden de Moucheron gemaeckt ende noch alsulcke als tot ruste ende welvaert van de reyse by den Generael ende Overicheyt soude mogen gemaeckt worden.

Soo moet ons God helpen.

Naar het origineel, berustende in het Archief te Veere.

Acte van surrogatie.

Alle den genen die de tegenwoordighe sal sien oft hoiren lesen salut: Alsoo den mensche de doot onderworpen is, ende dat het soude mogen wesen dat Godt de Almogende den Generaal Wilhem Lodewyck van deser werelt soude verlossen, daer door het ampt van Generael ende het gouverneren souden cesseren ende alle onse goede voernemen in confusie soude moghen commen, begerende daerinne te versien, ende informatie hebbende van de goede discretie

ende ervarentheyt van den persoon Everaet van Lodesteyn onse cousin; Soo is, dat wy hem gecommitteert hebben ende committeren mits desen om in de plaetse van den voorn. Willem Lodewich te surogeren ende het offitie van Generael ende Gouverneur over de vlote ende het lant te commanderen, oversulx bevelen aen alle persoonen in onsen dienste wesende, van wat qualiteit hy soude mogen wesen den voorn. Everaert van Lodesteyn te obedieren ende respecteren als Generael ende onse stehouder, alsoo ons daerinne eenen aengenamen dienst geschieden sal. Actum in Canfer den tweeden dag April 1600.

(*Get.*) BAL^ar. DE MOUCHERON.

Op de rug stond:

Aen alle Commissen, Capiteinen ende Generalycken alle degene gaende naer Oost-Indien met de schepen onder het gebiet van den Generael Willem Lodowycq, om open te doen naer syne overlydicheyt.

IX.

TWEEDE MISLUKTE UITRUSTING NAAR HET EILAND DEL PRINCIPE.

Terwijl de Moucheron nog onwetende was van het mislukken zijner onderneming op het eiland del Principe, was hij in 1598 er op bedacht versterking, ammunitie en andere behoeften aan de bezetting op dat eiland toe te zenden. Het hier volgende stuk bevat eene memorie voor Willem Lodewijkz. en Melchior Prost of Proost, waarnaar zij handelen moesten op hunne reis naar de Westkust van Afrika en naar het eiland del Principe. Menige bijzonderheid wordt uit deze memorie bekend, waardoor men zich een beter denkbeeld over den handel van het huis de Moucheron kan vormen. (Men vergelijke verder hierbij, wat omtrent deze onderneming gevonden wordt, op bladz. 114 hierboven.)

Memoire ende Instructie voor Willem Lodewycx, waernaer hy hem sal hebben te reguleren in dese aenstaende reyse naer Cabo Verdo, coste de la Maniguette, coste de la Mina ende t'eylandt Principe, met het schip genaempt de Moorinne, daer Cappeteyn op is Melchior Proost.

Wij committeren v principal comis, om met het voornoemde schip te vaeren naer de boven geschreven plaetsen, ende aldaer de goederen in het cargesoen, dat v mede gegeven wordt, te verhandelen, te vermangelen in de beste forme ende maniere die mogelyck sal wesen ende naer de instructie ende ordre hiernaer volgende, v recommanderende van alle uwe handelingen particulier bouck te houden, oock journael van alles, dat v dagelicx opcomen sal, ommet deselve soowel uwe rekeninge als bescheet mocht overleveren.

Ghy sult aendoen de reede van Cabo Verdo, bysonderlyck de plaetse van Zoalo ende Peurto dalo, alwaer ghy vinden sult onse comisen Tobias de Beaulieu ende Lodowyck van der Willighen, aen den welcken ghy leveren sult onse brieven ende heur afeyschen vyftich quintaelen rys, dewelck ontfangen hebbende sult met v voeren naer het eylandt Principe ende aldaer leveren in de handen van Franchois le Fort, sonder voor denselven rys yet te betaelen, noch sult overnemen twelf swarten van de clouckste mannen, die men sal connen becomen, dewelcke oock sult leveren int eylandt Principe aen den voornoemden Franchois le Fort, acht nemende dat deselve swarten wel bewaert ende gegouverneert worden, tracterende deselve also wel als het mogelyck is, sonder te gedoogen dat men haer eenich schimp ofte overlast doe. Wat dese swerten sullen costen sult ooc by Beaulieu ofte Lodewyck doen betaelen, gelyck wy dat verordenneert hebben, doch indien het soo waer, dat ghy verstonde in de voornoemde plaetsen van Zoalo ende Peurto dale, dat ons volck het eylandt gemist hadde ende niet gheeffectueert, soo sult geen swarten met v nemen, dan deselve naer laeten.

Dit soo gedaen hebbende sult uwe reyse vorderen naer de custe van de Maniguete, aendoende de riviere van Agua, alwaer ghy

sult sien te crygen de meeste olifantstanden, ende maniguette v mogelyck wesende, schenckende den Tabe oft Coninck van der rieviere eenighe cleynicheyt om te beter tot de traficque te comen. Van daer sult voortvaeren naer der riviere van Cestre, alwaer de meeste maniguette gevonden wordt; den Coninck van dier plaetse heet Tabe Framan; men sal hem oock wat moeten schencken om tot beter negocie te comen. Onse voornemen van dese reyse is meest ghefondeert op de maniguette, deshalven sult u debvoir doen te crygen omtrent twee hondert pypen ende meer is het mogelyck, leggende deselve in grenieringe ende welbewaert tegens het water, om alsoo te gheveughelycker over te comen; ende opdat wy weten mogen wat quantiteyt ghy ontfangen hebt, als ghy sult deselve maniguette van de swartten ontfangen hebben, aleer ghy deselve in't ruym steurt sult die doen met een quarteel ofte pype om soo de notice van de quantiteyt te beter te onthouden ende opdat gy desen handel te geveugherlycker mocht doen, soo sult wt het schip van Samuel Mooris nemen, den stuerman Pierre Metai, denwelcken alle de custen ende negocie seer wel kent ende naer synnen raet u gouverneren, overleverende den steurman die in v schip is, aen den voorgenaemden Samuel Mooris.

Ghy sult hierneffens vinden de memoire ende forme van de negotie by ons voorgaende volck ghedaen, waernaer ghy v oock sult hebben te reguleren. (Hier volgt in het origineel eene korte opgave van eenige goederen, die niet goed te lezen en niet wel te verstaan is.)

Wordt v medegegeven 627 staven ysers, waervan de 425 gebrocken syn in 1569 stucken. Noch 1000 spykers heel cleyn, die ghy vinden sult in de vaetkens n°. 40, gemerckt als hier in margine.

616 pont thin in het vaetken n°. 37.

24 tinne potten in het vaetken n°. 38.

De catalonien syn der oock goede waere, die oock aldaer sullen moeten verhandelt worden, noch isser een cleyn paexken rooden ende blaauwen plets, die oock tot te maniguette dient ende eenige couterias millas, [1] daer ghy de specificatie in de facture affvinden sult, ende conclusie is: Laet alle devoir doen in alle de havenen ende

[1] Wat zijn Couterias millas?

plaetsen daer de maniguette sal te becomen wesen, dat hoeft gecocht te worden. Alsoo op die costen genegotieert hebbende, soo sult vertrecken naer de goutcusten, alwaer ghy sult sien alle uwe restante goederen te goudt te vermangelen, met de meeste diligentie mogelyck wesende, doch en sult geenen wyn, oly, broot, meel noch diergelycke waere, die int schip syn ende ghehouden worden voor d'eylandt Principe vercoopen, maer sult deselven wel doen bewaeren ende leveren in handen van Le Fort. Indien ghy eenige van onze schepen op de goudcuste vindt, die gereet syn te vertrecken naer 't eylandt Principe, soo sult denselven overleveren sess pypen wyns, alle het meel, rys, de tonneckens n°. 42 ende 56, daer de hoefyzerz van de paerden inne syn, de seven vaetkens nagelen de casse n°. 51, het baeltken cannefas, de sacken met noppen, 30 thonnekens buscruyt, alle de scherpen soo groot als cleyn ende de duysent pondt lonten, die in het schip syn, mitsgaders oock de spiessen, hellebaerden, lansen, morions, harnassen ende rondassen, nemende van den cappeteyn, die het wesen sal, behoorlycke bescheet van het overleveren ende opdat ghy v schip mogt bevryden van de soldaten ende swartten, sult deselve oock alle wech senden, houdende alleenlyck in u schip 25 ofte 26 mannen, doch soo gy bevindt dat degene die op de coste sal wesen meer goets te vercoopen heeft als ghy ende daer maer eerst aengecomen en is, soo sult hem overleveren alle uwe restante goederen om by den commis aldaer vercocht te hebben, van hem nemende alle het gout, dat hy ontvangen sal hebben, waermede gy stracx seylen sult naar het eylandt Principy, ten waere dat ghy verstondet dat de saecke van ons entreprise misluct waere; in dien gevalle sult uwe negotie op de custe doen, aleer ghy naer het vermelde eylandt seylen sult, doch alsoo wy achten, datter geen difficulteit sal wesen, soo sult v derwarts aenspoyen ende op de reede wesende, sult v groen vendel boven op de groote mast wtsteecken ende doen met de berque vernemen, hoe het op het eylandt ghestelt is, ende daernaer u reguleren; ghy sult eenige van ons schepen vinden op de reede, die oock stracx een groen vendel wtwysen sal, met een wit Bourgoensch cruys; van denselven sult connen verstaen van alle de ghelegentheydt.

Ghedenckt soo het schip van Anthoine le Clerck, noch aldaer is, soo sult hem overleveren vyfthien C pondt broots.

Het sy in d'een maniere oft in d'andere, wanneer ghy aen de goutcoste sult aencomen wesen, so sult alle middelen soucken om naer het eylandt Principe te seylen, het sy met dit schip oft met eenige andere van onse schepen, doch alles wel overpynst synde, sal beter wesen dat dit schip op de coste blyft ende dat degene die daer lanckst gheweest heeft, vertrecke, mits dat ghy de maniguette die ghy sult gelaeden hebben, mach overnemen ende berghen, ende in het eylandt aencomen wesende soo sult van d'inwoonders vernemen offer niemand en is, die op de coste van Zephala oft Oost-Indes bekent is, van de welcke, indien daer imanden is, ghy sult goede informatie nemen van de gelegentheyt van uwe reyse ende oock middel soucken om deselve met v te nemen, opdat ghy te beter kennisse van uwe negocie mocht hebben.

Oock sult informatie nemen van de ghetyden des jaers ende insonderheyt wanneer dat het den bequaemste tyt is om de Capo de bonne Esperance voorby te seylen ende oft men int wederkeeren voorby de cap gheveuchlycker weder naer het eylandt cunt commen, oock oft men van het eylandt can seylen naer Capo Verdt, ende welcke tyde des jaers daer beter toe syn ende van alles sult my met het eerste schip advys gheven. Hiermede wensche v geluckige reyse in Canfer, den 19 September, 1598.

(*Get.*) Bal^{s}. de Moucheron.
„ Pierre le Moyne.

X.

TWEE VERZOEKSCHRIFTEN VAN JOHAN VAN DER VEKEN, WELKE MET PIETER VAN DER HAGEN C. S. UITGERUST HEEFT DE EXPEDITIE NAAR OOST-INDIE DOOR DE STRAAT VAN MAGELHAAN, ONDER BEVEL VAN MAHU EN DE CORDES [1].

Aen myne Ed. heeren myne heeren die Staeten 's lands van Hollandt.

De Staeten van Hollandt ende Westvrieslandt gelet hebbende opt aengeven ende versoeck in desen ghedaen, hebben geresolveert, dat tot vorderinge van de navigatie in desen, de coopluyden supplianten alhier tot haere aenstaende reyse te doen met dry ofte vier groote scheepen ende een jachte ofte Pinasse geassisteert sullen worden met vier halve cartouwen van wegen tgemeen landt ende versterckinge mit crediet aen de steden ter somme toe van acht duysent ponden van 40 grooten tpont. Ende dat men voorts denzelven coopluyden sal geven, vrydomme van de incomende ende uytgaende convoyen

Verthoonen reverentelyck Johan van der Veken ende Pieter van der Haegen woonende tot Rotterdamme, hoe dat zy supplianten ende haere Compagnie met sekere drye ofte vier groote scheepen ende een jachte ofte pinasse voorgenomen hebben te doen seeckere voyage uyt de Maze naer de Oost-Indien, soo omme van daer te haelen ende in dese landen van Hollandt te brengen alle soorten van speceryen ende andere costelicke waeren, waermede die ingesetenen van denzelven landen grootelyck zullen worden verryct ende verbetert. Als oock omme derwaerts te voeren ende te vertieren alsulcke andere coopmanschappen, als waermede die republieke alhier niet alleen niet gezwackt nochte vercort, maer ter contrarie de neringhe ende traffyke sal werden gemeerdert ende gevoordert. Midts welck alsoe de voorz. voyagie streckende is tot voordeel van Uwe Ed. als representerende den prince van den voorschreven lande. Ende dat ten respecte van dien U Ed. belieft heeft anderen coopluyden

[1] Zie bladz. 123 en 124.

voor vyff eerste reysen.

Ende syn de gecommitteerden ter vergaderinge van de generaliteyt gelast daeraen de hant te houden, dat tselfde aldaer mede mach werden geconsenteert.

Gedaen in den Haege den xxiiij December XV^{c} sevenentnegentich.

Ter ordonnantie van de Staten.

C. DE RECHTERE.
(1597).

diergelyckevoyagie voorgenomen hebbende te vergunnen ende te doen seeckere vrydommen ende assistentie, gelyck de supplianten oock verstaen dat in Zeelandt geschiedt is;

Soo syn zy supplianten mede veroorzaeckt hen te te addresseren aen Uwe E., versoeckende dat deselve gelieven hen supplianten int doen van de voerz. voyagie ende uytrustinge der voerz. scheepen te vergunnen al sulcke vrydommen ende te doen alsulcken assistentie, als den voerscreven anderen coopluyden tot gelycke voyage ende vuytrustinghe by Uwe Ed. gedaen ende gegunt is, ofte dat ten minsten hen supplianten bewesen werden alsulcken anderen faveur als U E. naer haere goedertieren discretie bevinden sullen te behoiren.

Twelck doende, etc.

Aen myne E. M. heeren de Staeten van Hollant ende West-vriesland ofte haer Ed. gecommitteerde Raeden.

Verthoont met behoorlicke reverentie Jan van de Veken, coopman tot Rotterdam, dat hy suppliant in den jare XV^{c} seven-entnegentich hem heeft laeten beweghen deur Pieter van der Haegen ende eenige andere coopluyden, om met deselve aen te vanghen seecker voyage met vier groote schepen ende een jacht, te gaenne naer de Oost Indien ende Moluccen, tot welcker voyage dese suppliant aen denselven van der Haegen heeft geprovideert, so van den synen als andere zyne vrinden tot de somme toe van twee hondert sevenentsestich duesent ponden van XL grooten 'tpont; Ende gemerckt de hoope was, int aenvanghen van deselve voyagie, dat deselve grootelycx soude hebben gestreckt tot voordeel ende advantagie van de gemeene lande, vuytrusters ende compagnie

derselver, soo heeft oock U E belieft tot vorderingh van deselve equipagie de voorschreven compagnie te verleenen vrydom van in en vuytgaende convoyen, met vyff scheepen voor vyfve d'eerste reyzen, ende tot monture van deselve scheepen, vier halve canons, ende credyt van acht duysent gulden, om onder benefice van dyen in de steden van Hollant mede geschut ten fyne voorschreven te leenen. Dyenvolgende heeft de voorschreven compagnie op hetselve credyt van den landen met eenighe steeden int particulier gehandelt, ende eenighe stucken geschuts becoomen, die Uwe Ed. oick hebben belooft te restitueeren aen deselve steeden ter concurrentie van deselve acht duyzend gulden toe, soe verre die achtter quaemen te blyven, ende mitsdien niet gerestitueert en conden geworden, als blyct by Uwe E. acte in date den 7 February en 13 Meert van den jaere XV^{c} acht ende tnegentich, alhier mede geannexeert.

T'is nu alsoo dat alle voorschreven scheepen op de reyse geholpen synde ende aen de compagnie over de vijff mael hondert duesent gulden gecost hebbende, tzaemen zyn verongeluct, tot seer excessive schade van den suppliant ende syne vrinden. Ende alsoo denselven suppliant op de acte ende beloofte van Uwe Ed. aen deselve compagnie vergunt, syne particuliere obligatie aen eenighe steden perticulierlyck voor de lichtinge van eenighe stucken geschuts gegeven heeft ende daerover wordt geinportuneert, om de restitutie van deselve, dwelck hy in zyn particulier niet en behoort te betaelen, dewijl voor de gemeene compagnie is gebruyckt geweest, ende dat Pieter van der Haeghen, auteur van deselve, mits 't verlies derzelver schepen geheelick is verarmt, ende dat denselven suppliant hem vertrouwende op U E. belofte, syn creditt daerover heeft verstreckt, dat hy anders geenszins gedaen en soude hebben, Soo versoekt den suppliant seer ootmoedelick, datt Uwe E. goede geliefte zy, hem suppliant t'ontlasten tot de concurrentie toe van de beloofde acht duesent gulden, nemende vooreerst aen, twee en dertig hondert gulden over acht duesent ponden buscruyt by Uwe E. aen dese compagnie geleent, ende betaelende oft contenterende mynheeren van Dordrecht, over een stuck geschuts van iiij^{m}viij^{c}xciiij ℔, de somme van sestien hondert vyf en dertig ponden twee st^{vs}., van XL grooten 't pont ende van de resterende XXXI^{c} LXIIII pon-

den XVIII stvs. hem suppliant te verleenen ordonnantie op eenige van Uwe E. contoiren, daermede hy voerders mochte betaelen anderen, die deselve compagnie hebben geaccommodeert. Uwe Ed. verseeckerende dat denselven suppliant noch by deselve acht duesent ponden, van de zyne zal moeten toelegghen by de drie duesent ponden, daermede een yegelicks weerde voldaen is, als blyckt by de specificatien hier mede annex [1].

XI.

TWEE RESOLUTIEN VAN DE STATEN-GENERAAL OP HET VERZOEKSCHRIFT VAN OLIVIER VAN OORT OF VAN NOORT EN JACOB CLAESSENS, VAN YLPENDAM, VOORGENOMEN HEBBENDE EENE REIZE TE DOEN DOOR DE STRAAT VAN MAGELHAEN [2].

(*a.*) Resolutie der Staten-Generaal.

Martis, 23 December 1597.

Opte requeste van Olivier van Oort van Rotterdam ende Jacob Claessen, schipper van Vlpendam, vorgenomen hebbende met twee scepen te doen een reyse door het Estrecho van Magelanis, is den supplianten onder gelycke conditien ende restrictien geaccordeert den vrydom van convoy, gaens ende kerens vor twee reyssen, ende dat men deselve oyck sal assisteren mit vier bequame ende van de grootste stucken geschuts, ende daermede het voors. collegie ter Admiraliteyt (van Rotterdam) belasten.

(*b*) Mercury, 24 December 1597.

Opte remonstrantie van Olivier van Oort, woonende tot Rotter-

---

[1] Tot slot van deze specificatie, die overigens voor ons onbelangrijk is, zegt van der Veken: „en wat meer te betalen staat, zal diezelve van der Veken „orde stellen, dat alles voorts betaald worden zal, waarmede deze kwade „ongelukkige reize maar vergeten en uit den zin worde gesteld."

[2] Zie hierboven bladz. 124.

dam ende Jacob Claessens, schipper van Vlpendam voorgenomen hebbende met twee goede schepen te doen een reyse door de estrecho van Magellanis ende te besoecken het conninckrycke van Chili mette vordere westcusten van America ende vorts ist noot oyck d'eylanden van Molucen ende van d'andere landen daeromtrent gelegen; versoeckende tot dien eynde assistentie van twelff dusent ponden pulvers ende by leeninghe van thien metalen stucken geschuts vor twee reysen, te weten vier stucken schietende achtien pondt ysers ende sess van twelff tot veerthien ponden ende daerenboven voer de zes eerste reysen vrydom van het vuytgaende ende innecomende convoy, hebben de Staten-Generael van de Vereenichde Nederlanden die supplianten geconsenteert ende geaccordeert, consenteren ende accorderen hen mits desen tot assistentie van de vorgenomen voyagie alsoe geruert, vor twee reysen, te weeten gaens ende keerens den vrydom van het versochte vuytgaende ende innekomende convoy der goederen, die sy vuyte geunieerde provincien mette voors. twee schepen naer de voors. Coninckrycke ende landen sullen transporteren ende wederom van daer nae de vereenigde provincien brengen, mits datter scherp regart vuytgaende sal werden genomen datter egheen frauden en werden gepleecht, mitsgaeders sekerheyt gedaen, dat die vuytgaende goederen elders niet en sullen werden gekocht als in Indien ende dat die goeden aldaer wederom te laden nivers als in de voors. vereenichde provincien en sullen worden gebrocht ende gelost.

Ordonnerende voorts die Gecommitteerde raden van het collegie ter admiraliteyt residerende tot Rotterdam hen hierna te reguleren ende tselve alsoe te gedoogen, ende daerenboven die supplianten te assisteren voor eene reyse by leening, met vier bequame metale stucken geschuts sonder 't selve te difficulteren.

Actum, den 24 December 1597 [1].

---

[1] Deze tweede resolutie werd door de Staten-Generaal genomen, omdat de admiraliteit van Rotterdam zich weinig geneigd had betoond, om het eerste besluit ten uitvoer te leggen.

XII.

RESOLUTIE DER STATEN-GENERAAL OP HET VERZOEKSCHRIFT VAN CLAESZ. JACOBSZ. COECKEBAKKER EN BANNINCK COECKEBACKER, VOORGENOMEN HEBBENDE EENE REIS TE DOEN ONDERNEMEN NAAR DE STRAAT VAN MAGELHAEN [1].

Martis, 9 Junij 1598.

Opte requeste van Claes Jacobsz. Coeckebakker ende Jan Banninck Coeckebacker, cooplieden, residerende binnen Amstelredam, voorgenomen hebbende met twee schepen, by hun toegerust door de strate van Magelanis te varen na West Indien int geselschap van Olivier van Noort, versouckende tot dien eynde gelyck anderen ende voornamentlyck den voors. Olivier gegundt is, vrydom van convoy van de goederen die zy sullen vuytvoeren ende wederom vuyt West Indien innebrengen, ende daerenboven van wegen de generaliteyt geassisteert te werden met geschut ende munitie van oorloge.

Is geresolveert, gelyck dese resolutie sal overgesonden werden in Zeelant, ten eynde zy hun hierna reguleren voer soo vele aengaet het versochte geschut ende munitien, dat de staet van tlant jegenwoirdich niet en kan lyden, dat men daerinne trede, maer beroerende den versochten vrydom van tconvoy, dat men den supplianten den selven sal accorderen vor twee reyen gaens ende kerens mits datter regardt sal werden genomen vuytgaende, datter gheen frauden en werden gepleeght ende sekerheyt gedaen, dat die goederen die sullen werden vuytgevoert, elders niet en sullen werden gebrocht als in Indien, ende dat die goederen aldaer te laden, nivers als in de vereenichde provincien en sullen worden gebrocht, ende ontladen.

XIII.

RESOLUTIE VAN DE STATEN-GENERAAL, WAARBIJ AAN OLIVIER VAN NOORT EENE VEREERING WORDT TOEGEKEND.

Veneris 23 Augusti 1602.

Is Olivier van Noort, raedt van den Heer van Opdam, commanderende als Generael over de scepen van orloge, gesonden op

---

[1] Zie hierboven bladz. 125.

te custe van Spaingien, overgecommen mette prinse by denselven Heer van Opdam opgesonden, provisionelyck geaccordeert voer de goede debvoiren by hem gedaen int opbrengen van de voors prinse, hondert rycsdaelders tot een gouden ketting ende voorts denselven vermaent in zyne goede debvoir te willen continueren ende tot dien eynde hem veerdich te houden om mette scepen die geordonneert zyn, na de custen van Spaignien wederom te keren, enz.

XIV.

RONDGAANDE MISSIVE VAN DEN STATEN-GENERAAL AAN DE COMPAGNIEN.

Toen in 1597, na de terugkomst van Houtman, zich aan alle kanten Compagnien voor den Oost-Indischen handel vormden, waren de Staten-Generaal er reeds dadelijk op bedacht om maatregelen te nemen « tot versekertheyt ende vorderinghe van de voors. voyagien. » Zij beschreven te dien einde eenige gecommitteerden uit elk der reeds bestaande Compagnien, om op die wijze zoo mogelijk die verschillende handelsgezelschappen te vereenigen, opdat zij « op eenen eenparigen voet ende ordre die reize te zamen zouden » ondernemen. »

De goede bedoelingen van het Algemeen Bestuur stuitten evenwel af op den strijd der bijzondere belangen. Nu waren de Staten-Generaal genoodzaakt zich te bepalen tot het afzenden van vermaningen, welke vervat zijn in de hieronder staande *Rondgaande Missive.* Zie verder Hoofdstuk IV, blz. 131.

Die Staten-Generael etc.

Erentfeste, lieve besondere. Ghylieden hebt soe vuytte onse voergaende, als het rapport van Ulieder gedeputeerde genoechsaem kunnen verstaen de redenen, waeromme wy goetgevonden hadden ulieden alhier te bescryven, daertoe voernemenlyc gestrect hebbende om doir goede eenichheit ende eene eenparige ordre ende onderlingh verstant ende directie van saken, de voyage na Oost-

Indien te versekeren, soe wel tegen den vyant als inde traficque, dairvoeren wy, als eene oprechte overichheit toecompt, te meer sorge dragen, omdat wy achten dat voir den Staet van de Vereenichde provincien en het goet succes van de voirscr. voyage ende traficque op Oost-Indien, zeer vele gelegen is, ten welcken aensien wy deselve oyck geassisteert ende gefavoriseert hebben, in de jegenwoerdige gelegentheyt van der saecke van den lande. Ende is ons seer leet dat onse sententie ende goet beduncken daerinne niet volcomender en is moegen verstaen noch aengenomen werden, dan alsoe vuyte gevallen consideratien mette gedeputeerde die d'een na d'ander aengekomen wesende, by ons gehoort syn, gespeurt werdt, dat deselve inde gemeyne defensie ende de voirderinge van de voirscr. traficque eens zyn, soe hebben wy de tsamentlycke compagnien wel ernstelyk begeren te vermanen ende ernstelyck te versoucken dat sy haer saken wyselyck willen beleyden ende sorge dragen dat na de gelegentheyt die zy sullen bevinden onder de vyant ende onder hen selve, zy malcanderen opte voyage ende doende hare traficque willen bejegenen in aller vruntschap, eenichheyt ende correspondentie ende alle moegelycke assistentie ende behulp bewysen ende datelyk presteren, gelyck goede landsaten (eene gemeyne intentie hebbende) toecompt, om te eviteren het gemeyne pericle ende schade, sonder d'een den anderen de traficque te verhinderen oft de goeden te doen verdieren; maer vele meer malcanderen sulcx te vermyden ende toe te geven, dat daer sy deene compagnie int geheel ofte in deele in een quartier souden vinden traficquerende, zy deselve daerby laten ende voirts vaeren in een ander quartier, belastende heure commisen expresselyck hen desen volgende te reguleren, voir seker houdende dat deselve compagnien dit doende, haer daermede groot voordeel ende proffyt sullen doen ende commen te genieten met Godes hulpe het volcommen effect van de vorgenomen voyage ende traficque, welcke insgelycks strecken sal tot eere ende reputatie van de Vereenigde Nederlanden ende affbreuck des Conincx van Spaignen. Ten welcken wy ulieden dese sake wederom te meer recommanderen. Sullende ons daerop verlaten ende den Almagtigen bidden ende blyven etc. 19 January 1598.

XV en XVI.

INSTRUCTIE EN COMMISSIE VOOR DE COOPVAERDERS GEDESTINEERT NAER OOST- EN WEST-INDIE.

De groote uitbreiding, welke de vaart op Oost- en West-Indie plotseling gekregen had, nadat de eerste pogingen om Indie te bezoeken waren gelukt, deed bij het algemeene Lands-bestuur de niet geheel ijdele vrees ontstaan voor wanorde niet alleen, maar ook voor onveiligheid op zee. De staatszorg eischte dus maatregelen. Men beraamde daartoe de navolgende ontwerpen van *Instructie en commissie voor de coopvaerders gedestineert naer Oost- en West-Indie.* Zie verder blz. 134.

Bewerp van de commissie voor degene, gaende naar Oost- ende West-Indien op coopvaerdye.

Geresumeert ende gecorrigeert bij de Gecommitteerden van de respective collegien in Hollant, Zeelandt, Westvrieslandt ende Vrieslant den X December 99, alles op correctie van de E. M. heeren Staten-Generael.

Mauritz, gebooren Prince van Orangien, Grave van Nassau, Catzenellenbogen etc., Marquis van der Vere ende Vlissingen, Gouverneur ende capiteyn-generael over Gelderlant, Hollant, Zeelant, Westvrieslant, Zutphen, Utrecht ende Overyssel, admirael-generael etc.

Allen dengheenen die desen zullen zien, Saluyt. Alsoo wy tot dienste ende welvaren van dese landen ende tot vermeerderinghe van de trafficque ende navigatie, goet ende raetzaem hebben geoordeelt eenighe scheepen te senden naer West-Indien, ende andere vreemde landen, omme van daer te brenghen allerhande goederen, waren ende coopmanschappen, tot proufyt ende commoditeyt van der Vereenichde Provincien ende ingezetenen van dezelve, ende dat van noode zy dat eenige bequaeme persoonen werden gecommitteert omme over dezelve scheepen te commanderen, soo ist dat wy om 't goedt rapport ons gedaen van den persoon van N. ende van syne cloucheyt, bequaemheyt ende ervarentheyt ter zee, den-

selven gestelt ende gecommitteert hebben, stellen ende committeren by desen als capiteyn over den schepe genaemt N., groot . . . ., mit last ende commissie omme tvoerz. schip te voorsien met alsulke officieren ende bootsgesellen, als hem goedtduncken zal ende dat hy voorts in de voerz. West-Indien ende alomme elders sal negotieren, trafficqueren ende handelen, gelyck hy ten meesten prouffyte ende volgende den last van syne reeders sal goet ende oirbaerlyck vinden, welverstaende dat hy in zyne voyage nyemant van wat natie, qualiteyt ofte conditie diezelve zoude mogen wezen, vyantlick zal mogen aentasten, maer de schepen van de vrunden ende geallieerde ende besunder van de innegesetenen van dese landen, in heure navigatie ende traffique zouden willen beletten ofte andersints berooven ofte beschaedigen, in welcken gevalle wy den voerz. capiteyn voer zoo veele des noot zy, geauthoriseert ende gecommitteert hebben, authoriseren ende committeren by desen, om hem te weere te stellen, ende met alle mogelycke middelen hem meester te maecken van deghene, die hem zouden willen, by wegen van feyte aentasten. Sullen mede alle negotierende vuytte rycken van Spanien, mitsgaeders die landen ende Coninckrycken den Coninck van Spanien toecommende, waer dezelve naturele innegesetenen ofte van daer trafficquerende zyn, mogen aentasten ende overweldigen, behoudelick dat zoo wanneer hy eenige goeden in der manieren ende vuyt voerz. zal commen te veroveren, deselve zal gehouden wezen te brenghen in deeze landen omme als goede prinse ende buyt by de raeden van der admiraliteyt van N. verclaert ofte daerinne anders gedisponeert te werden naer behooren, ende dat hy voorts alles zal doen tgeen een goedt ende oprecht capiteyn ter zee schuldich ende gehouden is te doen. Ende dat hy daer beneffens behoorlicke instructie van myne heeren de generaele Staten zal verzoecken. Des sal den voorscreven N. gehouden zyn dese syne commissie te presenteren, ende den eedt doen van getrouwelycken te zullen handelen volgende zyne commissie ende instructie in handen van de voerz. raeden ter admiraliteyt, daerover stellende souffisante cautie ter discretie van de voerz. raeden ter admiraliteyt. Bidden en verzoecken derhalven alle Coningen, Potentaten, Princen ende Republicken, ende allen anderen persoonen van wat staet, digniteyt,

ampt ofte conditie deselve zouden mogen wesen, eenen ygelyck naer zyne hoogheyt, standt ende qualiteyt, ende bevelen daer beneffens wel expresselyck allen oversten, collonellen, vice-admiraelen, capiteynen ende bevelhebberen ende voorts allen anderen onder de gehoorsaemheyt van dese landen wesende, den voorscr. N. voer onsen bestelden capiteyn te houden ende erkennen, ende oversulcx hem met syne officiers ende andere scheepsvolck ende goederen nyet alleen vry ende vrank te laeten vaeren ende keeren, stil leggen ende affzeylen, alomme daer hem dat van noode zal wesen, maer hem oock alle genade, faveur ende bevoorderingh te doen, welcke wy tegens eenen ygelyck ende gelyck dat naer eens ygelyck hoogheyt, standt, ampt ende conditie gebeurt, bereet zyn te verschuldigen ende geschiet ons (ten respecte van de ghene in deser landen dienst wesende) daerby een welgevallen ende onse ernstige meeninghe. Des oirconden hebben wy desen met onsen naeme geteeckent, ende onsen seeghele hieraen doen hangen.

Instructie by de gecommitteerden van de respective collegien in Hollant, Zeelant, Westvrieslant ofte 't Noorderquartier, mitsgaeders Vrieslant geconcipieert voer de coopvaerders gedistineert naer westen, zoe op Oost ende West-Indien, mitsgaeders die custen van Guinea ende andere plaetsen, alles op het welbehagen van de Ed. M. heeren Staeten-Generael.

1.

Eerst ende alvoren sullen alle capiteynen ofte schippers die commissien van de Ed. Mog. heeren Staten-Generael ofte van zijne Exc. verzocht ende verkregen hebbende, omme te varen op de voors. custen voer ende alleer zy afvaren, gehouden zyn hunne commissie te verthoonen aen de respective collegien daer dezelve vuytzeylen, omme aldaer geregistreert, het volck beëedicht ende onder den behoorlycken artyckelbrief gebracht te werden, als naer behooren.

2.

Sullen die capiteynen, schippers ofte reeders gehouden zyn aen de voerz. collegien borge te stellen voer het tractement ende handel gedaen by hostiliteyt, tzy int offenderen ofte verweren, ende van

getrouwelycken de voerz. prinsen te administreren, hemluyden desen aengaende onderwerpende die judicaturen ende executie van de voerz. collegien.

3.

Sullen mede de voerz. capiteynen mogen aentasten alle schepen ende goederen aencommende ende toebehoorende die ondersaeten van den Coninck van Spanien, in welcken synen rycke ofte landen die eenigszins geseten ofte toebehoorende bevonden zullen zyn, van gelycken alle de persoonen, schepen ende goederen die zy in zee zullen vynden, van deghene die in de gedesunieerde Nederlanden zyn gezeten.

4.

Welverstaende dat men egeen Indiaenen tzy in de Oost ofte West Indien en zal mogen beschadigen, dan henluyden laten libre traffique met alle natien zoe Spaingnaerts, Portuguesen als anderen, ende nyet eer die goederen mogen aentasten, voer ende aleer deselve zyn in de schepen van de ghene onder 't gebiet des Conings van Spagnien vallende.

5.

Sullen de voerz. capiteinen mede vermogen aen alle landen den Coning van Spanien subject zynde, invallen te doen, ende aldaer hostiliteyt te plegen zoe jegens persoonen, als dezelve gevangen nemende, rantzoenerende, de goederen binnen scheepsboort brengende ende alles te doen jegens de voernoemde vyandelyke plaetsen (vuitgesondert de Indiaenen, zoe voeren is verhaelt) wes die rechten van oorlogh eenigzins zyn toelatende, altyts goede respecten ende insichten nemende opte persoonen van de andere Coninckryken ende landen onder tgebiet des Coninghs van Spanien nyet toebehoorende, die men verstaet, dat zyluyden geenszins en zullen vermogen te beschadigen ofte in heure traffique eenich beleth te doen.

6.

Ende zullen mede becommen hebbende eenige scheepen dezelve nyet vermogen te plonderen, in den gront te booren, goederen versteken, ofte persoonen by maniere van torture aentasten ende qualycken tracteren, maer die brengen in de havenen daer zy

eedt gedaen ende cautie gesteld hebben, omme die goederen behoirlyk geinventoriseert by eenige specialyck by de collegien daertoe te committeren ende getrouwelyck bewaert te zullen werden, ten prouffyte van degheene die daertoe bevonden zullen worden gerechtigt te wesen, op pene van als piraeten ende zeeroovers gestraft te zullen werden.

7.

Waernae de voerz. capiteynen ende officieren zullen geven behoirlycke instructie aen de fiscaelen van de respective collegien, omme heure zaeken voer de collegien geinstitueert, partye (indien daer eenighe is) gehoort, recht daerop gedaen te werden, als naer behooren, zonder nogtans by de voerz. fiscaels eenige paert daerinne gepretendeert te mogen werden, dan zal by partyen daerover worden gecontenteert tot discretie van 't collegie.

8.

Sententie tot voordeel van den voerz. volcke van oorloghe vercregen ende de goederen by den vendumeester vercocht zynde, zullen van de penningen geprocedeert van de voerz. vercochte goederen voer den capiteynen, scheepsvolck ende reeders, die tvoerz. schip ofte scheepen tot hunnen costen toegerust hebben, laten aftrecken over de geregtigheit van den lande ofte gemeene zaecke (alvooren affgetrocken zynde de costen zoe ter cause van de lossinge, inventorisatie, vercoopinge als int procederen gevallen) de schepen blyvende aen dese zyde der linye den vierden penninck, die passerende de linye tot Capo de bon Esperance beoosten, ende Estrecho de Magellanico bezuyden, den zesten penninck, ende voert passerende de voerz. Estrecho Magellanico ende de voerz. Capo de bon Esperance, in de respective Oostersche ende zuyderzeeën, den achtsten penninck, ende daernae voer de gerechtigheyt van zijne Excellentie ter discrete van de Ed. Mog. heeren Staten Generael, blyvende het surplus ten prouffyte van de voerz. reeders, capiteynen, officieren ende bootsgezellen, onder hen te verdeelen naer costume ofte zoo anders nae de respective contracten behooren zal.

9.

Des wordt verstaen dat by gevalle de voerz. capiteynen rencontreerden eenige vlooten in dienste van den lande zynde, ende by

den commanderenden (officier) verzocht zynde op een exploict, den dienst van den lande raeckende, mede te trecken, gehouden zullen zyn voer den tyt van acht of thien dagen hem te laeten employeren ende dienst doen op al zulcke recompense van den lande, als nae gelegentheyt van den exploicte ende meriten van de zaecke zal bevonden worden te behooren.

10.

Die commissien van de voerz. capiteynen zullen hun cracht en effect hebben den tyt van een jaer voer de ghene nyet varende buyten Europa ende voer twee jaren voer deghene die naer Oost- ende West-Indien zullen willen varen, naer de expiratie van welcken tydt dezelve capiteynen gehouden zullen zyn, wederom te keeren ter plaetze daer zy wtgevaeren zyn, voer welck wederkeeren die borgen mede zullen verobligeert zyn, ten waere by de voernoemde Edele heeren Staeten raedzaem bevonden werde de commissien binnen denzelfden tyd te wederroepen.

11.

Ende zullen de capiteynen hen bootsvolck binnen scheepsboord in goede ordre houden ende hen voorts in alles reguleren ende naercommen die crygsdiscipline, inde artyckelbrief gementioneert.

12.

Ende sal yder capiteyn ofte schipper de raden van de collegiën, daer hy es afvarende hebben te verthoonen zynen artyckelbrief omme die gesien, vermeerdert ofte vermindert te werden naer gelegentheyt.

Dies dat de heeren Staten-Generael aen henluyden reserveren de interpretatien van de duysternissen, dewelcke mede in de instructie zouden mogen worden bevonden.

Eedt.

Dat sweeren wy myne E. Mo. heeren Staten-Generael der Vereenichde Nederlandsche Provincien gehouw ende getrouw, Syne Excellentie als admirael-general, mitsgaders de respective collegien gehoorsaem te zyn, ende ons te reguleren naer den artyckelbrief ende dese instructie, mitsgaders alles te doen dat goede vrome officieren, crygsluyden, soldaeten ende bootsgezellen schuldig

zyn ende behooren te doen, op poene van gestraft te worden als pyraten.

Soo waerlyck helpe ons, Godt Almagtich.

De Staten-Generaal namen op deze twee ontwerpen de hieronder volgende resolutie, waarover wij meer breedvoerig gesproken hebben op bladz. 134 en 135:

Mercury 22 December 1599.

Is voorts gelesen seker beworp van de commissie voer de schepen gaende naer Oost- ende West Indien op coopvaerdie, geconcipieert by de Gedeputeerden van de collegien ter admiraliteyt ende gearresteert in dien verstande, dat men dese commissie sal geven allen den ghenen, die deselve vrywillich sullen versoecken, sonder dat yemant geconstringeert sal moegen worden, commissie te neemen ofte te versoecken, die se niet en sal begeeren, gelyck oock d'heeren Staten hiermede niet en verstaen te abdiceren selver eenige commissie te geeven, soe wanneer als hun dat sal goetduncken, maer de dispositie daervan aen hen te houden.

Is noch gelesen seker beworp van instructie voer de coopvaerders, gedestineert hebbende op Oost- ende West-Indien, insgelycks geconcipieert by de voors. Gedeputeerden van de collegien ter Admiraliteyt; maer opte requisitie van de Gedeputeerde van Zeeland ter vergaderinge van de heeren Staten-Generael opgehouden voor den tyt van veerthien dagen, eyntelyck daerop te resolveren ende deselve te arresteren.

XVII.

REMONSTRANTIEN DER AMSTERDAMSCHE COMPAGNIEN AAN DE STATEN VAN HOLLAND.

Omstreeks de maand Augustus of September 1601 leverden de bewindhebbers der beide eerste Amsterdamsche Compagnien eene remonstrantie bij de Staten van Holland in, om zich voorregten boven anderen te verzekeren bij eene eventuele vereeniging van den Oost-Indischen handel onder één bestuur. — Breeder

is van de strekking van dit stuk melding gemaakt op blz. 139 hierboven. Het geschrift is evenwel om eene andere reden nog meer belangrijk te achten. Er wordt namelijk in korte woorden in verhaald, op welke wijze de eerste onderneming op Oost-Indie langs de Kaap de Goede Hoop, in Amsterdam is tot stand gekomen. Zie hierover blz. 93.

Remonstrantie den Edele Mogende Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, by de bewinthebberen der Oost-Indische Compagnie, binnen der stede van Amstelredam residerende, overgegeven.

Die remonstranten syn in den jare 1592 met seeckeren persoon versproocken ende overeengecomen, ten eynde hy hem tot Lisbona in Portugal soude transporteeren ende aldaer secreete informatie neemen op het stuck van den Oost-Indischen en Molukschen handel metten aencleven van dyen, ende omme de voorscr. persoon te beter te bewilligen, (alsoo nyet sonder groote pericule en was omme lyf ende goedt te verliezen) hebben eenige der voorscr. bewinthebberen, denselven seeckere coopmanschappen medegegeven, omme deselve tot Lisbona te verhandelen, mitsgaders gecontinueert int toeseynden van coopmanschappen den tydt van omtrent twee jaeren, opdat haeren agent te williger, bedeckter ende verseeckerder de voors. enqueste wel ende rypelick soude mogen doen.

Welcke persoon hen nu den tyt van omtrent twee jaeren op het voors. stuck geinformeert hebbende ende in den beginsele van den jaere 1594 tot Amsterdam gecommen synde, is de saecke ten overstaen van den eersaemen Petrus Plantius, rypelyck ende met alle syne leden naerder geexamineert, sulcx dat naer verscheyden en veele communicatien eyndelyk resolutie is genomen, de navigatie ende handelinghe in den name des Heeren te beginnen.

Tot welcken eynde die remonstranten weder eenen expressen op Lisbona hebben gesonden, omme hem te versien van eenighe persoonen in de Malaysche spraecke ervaren ende andere saecken tot deselve negotie noodich te vorderen, dan hebben tot haer voor-

nemen nyet connen geraecken, daerover dispenderende ende verliesende eene goede somme, alsoe haeren commies nyet ter goeder trouw handelde.

Wat geduyrige ende groote moeyten die remonstranten int beginnen ende vervolgen van deze rauwe, nyeuwe ende vreemde saecke hebben gehadt, wat peryculen sylieden meer als anderen hebben geloopen, alsoe diverse ende groote oncosten (sonder participanten te hebben) dagelicx werden gedaen, hebben Uwer M. E. vuyt die saecken selfs te considereren.

Behalven dat eyntelyk syluyden haer selven met groote sommen hebben moeten beswaeren, tot behouve ende vuytrustinghe van de vyer schepen der eerster voyaige, alsoe een yegelick schreumende was (omme die nyewigheyt, onseekerheyt ende vreemdigheyt van 't stuck) veele penningen daerby te avonturen, ende nochtans die scheepen met behoorlic cargasoen mosten wesen versien, wat periculen die eerste voyaige meer, als die volgende in alle deelen heeft geloopen, ende datter nyet en is gewonnen is notoir.

Dat syluyden daernaer in den jaere 1598 met een vloote van acht scheepen, in den jaere 1599 met drye scheepen, (sonder van de vorige acht scheepen eenige tydinghe te hebben ende oversulcx hen selven oock seer hebben moeten beswaren) in den jaere 1599 ende 1600 met thyen scheepen ende in den jaere 1601 met derthien scheepen, dese negotie naerstich hebben vervolgt, daertoe gebruyckende heerlycke scheepen, deselve versiende met volck, ammunitie van oorloghe, vivres, gelt ende coopmanschappen, sulcx dat uwer M. E. ende deser landen eere ende reputatie daerdeur, mitsgaders deur het succes verder ende wytluftiger wert verbreyt.

Soe ist, dat die remonstranten omme dese handelinge met vruchte voor dese landen ende d'ingesetenen van dyen te vervolgen, goet hebben geacht uwer M. E. te remonstreeren, noodich te zyn, dat deselfve vuyt eene handt ende deur eene administratie werde gedreven omme veele ende diverse redenen, uwer M. E. ten deele bewust, daeraf die remonstranten (omme de prolixiteyt in desen te eviteren) mondelinge verclaeringhe presenteren te doen; soe met diverse compagnien op d'Oost Indiesche quartieren wordt ge-

handelt, dat die negotie daerdoor sal werden bedorven, die participanten in plaetse van winst tot verlies sullen geraecken ende eyntelyck dese treffelycke negotie sal commen te vervallen.

Versoeckende daeromme de Remonstranten, dat uwer M. E. believe, hen Remonstranten te verleenen octrooy voor vyf en twintich jaeren eerstcommende, omme alleen vuyt den lande van Hollandt ende Westvrieslandt, beoosten de Capo de Bone Esperance te mogen navigeren ende handelen, ende d'equipage binnen der stede Amstelredamme doen; met verbodt van allen anderen, op alsulcke penen als uwer M. E. believen sal daertoe te statueren, mits dat die Remonstranten te vreden syn, alle ingesetenen van Hollandt ende Westvriesland, inde compagnie ende negotie voorby de voorscr. Capo te laten participeren naer den eysch van de vloote. Dit doende etc.

XVIII.

MEMORIE OVER DE VEREENIGING DER OOST-INDISCHE COMPAGNIEN, OVERGELEVERD AAN DE GECOMMITTEERDEN DER STATEN-GENERAAL.

De regeling van de Oost Indische vaart was van 1597 tot 1602 het vraagstuk van den dag. Dat de handel, zoo als zij gedreven werd door de verschillende afzonderlijke compagnien, niet op den duur kon blijven bestaan, was naar het schijnt, toen voor niemand meer twijfelachtig. Omtrent de wijze, waarop in deze zou worden voorzien, bestond verschil. De zienswijze der compagnien regelde zich natuurlijk, inzonderheid naar hun eigen belang; maar ook juist daarom ontstond er reeds toen, eene soort van koloniale oppositie, die een tiental jaren later, vooral bij monde van Isaäc Lemaire, zich luid deed hooren. De oppositie was inzonderheid gerigt tegen een te zeer uitsluitend monopolie. De hier onder staande «veradvertentie» is reeds een begin van tegenkanting tegen de Oost-Indische compagnie, zoo als men die aanvankelijk wilde oprigten. De opsteller of opstellers van dit

geschrift schijnen meer geneigd te zijn geweest, om het stelsel van Portugal te volgen en de voorkeur te hebben willen schenken aan eene «Casa de India» zoo als die te Lissabon bestond, welke wel het geheele beheer van den handel in handen zou hebben; maar die toch vrij zou laten om «in die vaarwateren te zeylen met expres consent ende verwillinghe der voerscr. camere.» Op die wijze zou er ongetwijfeld een monopolie zijn ingesteld; maar toch niet een zóó volstrekt uitsluitend, als de leden der bestaande compagnien verlangden, dat de op te rigten Algemeene Oost-Ind. Compagnie wezen zou en zoo als die ook werkelijk geworden is. Een tweede niet onbelangrijk punt van verschil met de eerste plannen der verschillende compagnien, merkt men nog in dit stuk op; namelijk dat men er in aandringt op het aanleggen van forten en het vestigen van volkplantingen in Indie. Deze gewigtige zaak kwam ook bij de eind-debatten over het algemeen octrooi ter sprake en toen is als beginsel aangenomen, dat men zich in Indie zou vestigen en aldaar sterkten en forten aanleggen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de hieronder volgende memorie, tot het aannemen van dat beginsel en dien ten gevolge tot de stichting van het Nederlandsch gezag in Indie heeft bijgedragen.

Veradvertentie aen de Gecommitteerden van wege de Ed. Mogende heeren Staten-Generael tot de Vereeninge der Oost-Indische compagnien [1].

Alsoo men by experientie bevindt dat de Oost-Indische compagnien ende aller andere vremder vaerten reederyen, alreet te veel syn om goet te doen, ende de quantiteyt derselver nog daegelyx meer ende meer in infinitum sullen commen te vermenichvuldigen ende vermeeren, ende dat door oorsaecke ende redene,

---

[1] Het blijkt nergens, door welke personen deze belangrijke memorie is ingediend. Het gebruik in dit stuk, van de *au* voor de *ou*, doet vermoeden dat het uit Zeeland of van een Brabander afkomstig is. In een geschrift van dezelfde strekking als het bovenstaande, noemen zich de opstellers: Liefhebbers van het Gemeenebeste en Zelateurs der Indische en andere vreemde vaarten.

dat vele der gemeyner participanten cleyn genuegen ende luttel satisfactie hebben int bewindt ende administratie der voorscreven compagnien, waer beneffens oock (soo wel te dencken is) ondercruypt emulatie, afgunste ende misvertrauwen, waervuyt ongetwyfelt ten lesten volgen sal, dat de pluraliteyt derselver, malcanderen vuyt de voorscr. smerige ende proffytelycke vaerwateren zeylen zullen, dwelck niet alleenelyck tot groote schaede, naerdeel ende verdriet van de gemeynen participanten, die daerin reeden, maer oock tot grooten interesse ende achterdeel vant gemeyne besten sauden strecken.

Daer men ter contrarie opte voorscr. vaerwaeteren ten eeuwigen daege saude commen goede proffyte te doen, jae met half soo veel capitaels te risiqeren, ende over zee te periculiteeren ofte waegen, (daer men onnoodelick dese Vereenichde Nederlanden jaerlicx mede comt te blooten, ende de Indianen, Turcken ende Mooren te vergrooten ende ryck te maecken) als men jegenwoordelyck doet, saude men even soo veel ende meer proffyts commen te doen, sooverre tgetal der scheepen weyniger ende de menichte der voorscr. compagnien in een borse, massa ende camere gereduceert ende versmolten waeren, daer anderszins door het vermenichvuldigen der voorscreven nieuwe compagnien, d'aude verswacken. De nieuwe zyn oock niet sterck, de macht ofte pylen worden verdeylt ende dat arger is, eygenbaet, heymelicken haet ende nydt die groeit; de Indische waeren worden tegen malcanderen in Indien opgejaecht omme hier commende verseurt ende verleurt te worden. Ende de Nederlandsche daerentegen oft overvuert ofte a garra tegen malcanderen ten vielen ende cleynen pryse verworpen ende vercocht, den eenen wilt voor den anderen geenen cost, nog moeite doen, kunnen oock niet 't saemen veraccorderen, om in de voorz. vremde vaerten eenighe plaetsen te verstercken oft te populeren, die haerlieden souden moegen dienen in alle vervallende noot, tot retreyte ende verversinge van haere schepen ende stabilissement van denselven handel. Den eenen is Pauli, den ander Apollos, Cephe ende Christi etc. In summa een cranck bestier, om dese soo treffelycke ende proffytelycke navigatie te stabilieren, ende tot dese Vereenigde Nederlanden t'annexeren ende vuegen, oft het

gebiet daerwaerts vuyt te vermeeren. Alles gaet (Godt betert) den kreefften ganck, ende went tegen den Heere, de liefde is vercaut, eendracht verflauwt, waerdoore grootelycx te beduchten staet, dat deselve vaert eerlange geheel infructueux ende bedorven sal worden, tensy dat daerinne promptelyck voorzien wordt.

Ende naer de Remonstranten goedtduncken ende advys, isser (onder correctie) geen betere noch prompter remedie, noch raet om eenen gestaedigen, proffytelycken handel op te richten ende stabilieren in de voorz. vremde landen, noch oock om de voorz. vremde negotien aen dese vereenichde Nederlanden te brengen ende 't annexeren, dan dat men de menichte der voorscr. Oost-Indische, Guinesche, geconcipieerde Guianse[1] ende voorts alle andere Compagnien (soo daer nog eenige zyn) op vremde vuytheemsche vaerten, westwaert aen vaerende oft de voornemste van dien, vereenighe ende reducere in een borse ende massa, ende een eeuwige ende gestaedige compagnie ende contractation oft Indische Caemere, op conditie ende met bespreck, dat alle deghenen die op alsulcke vaerten, eenich gelt sullen begeren te reden, haer oock sullen moeten verstaen, tot oprichtinge van eenighe sterckten ende landen te populeren, daer ende soo de majores ende bewinthebberen der voorscr. camere sullen bevinden te behooren.

Tot institutie ende directie van tgene voorscr. is, sal men in dese Vereenichde Nederlanden oprichten een generale Indische oft Contractation camere ende daer beneffens noch een oft meer subalterne collegien, op ende in alsulcke plaetsen ende steden als de gemeyne bewinthebberen ende voornaamste participanten sullen commen te verordineren.

Die oock al te saemen gehandhaeft ende geadministreert sullen worden, door eenen tresorier oft cassier, beneffens 10 en 12 ofte meer audermans (oft zoo zy andersints genaemt sullen mogen worden), tot de administratie van elcke caemere oft collegie voorscr.,

[1] Omtrent de oprigting eener Compagnie handelende op Guyana is mij niets met zekerheid gebleken; doch er berust op het Rijks-Archief eene zeer belangrijke en met bovenstaand geschrift gelijktijdige, Remonstrantie aan de Staten-Generaal: op 't stuck van de populatie van de costen van Guyana in America gelegen. Dit plan van kolonisatie is zeker het vroegste, dat hier te lande gemaakt is.

die al te saemen, door de gemeyne gequalificeerde participanten soo wel vuyt d'oude majores als andere bequame persoonen, inwoonderen deser Vereenichde Nederlanden gecoeren ende gecommitteert sullen worden.

Ende opdat dezer Compagnie middelen ende substantie, tot der gemeynen reederen genuegen ende satisfactie voortaen te beter gedirigeert ende geadministreert mach worden, waere goet ende is hooch noodich, dat tot d'institutie ende directie der voerscreven cameren, ten spoedelycste beraemt ende gemaect worden eenige goede ordinantien ende institutien.

Waer in naer der remonstranten beduncken (onder submissie van een beter advys) geenen bequaemeren raedt oft voet mach genoemen worden, dan dat men daertoe eenige ervaerne ende cloecke mannen, eenes deels vuyt de oude majores, de gemeynen participanten ende andere neutrale (soot doenelyck is) verwillige, die in alder diligentie sullen raemen alsulke capitulatien ende ordinantien, als sylieden naer equiteit sullen bevinden te behooren, opdat dese voorscr. caemere, in alle sinceriteyt, trauwe, eendracht ende gerechtigheit, sonder yemants schade, achterdeel oft quaet vermoedens mach gefondert ende geadministreert werden.

Ende tot adressement ende stabilissement van alsulcke vaste caemere, die vuyt eender borse (toch met distincte collegien) alle de voorz. vremde vaerten sal bezeylen, forteressen ende populatien becostigen ende deselve tot dese Vereenigde Nederlanden annexeren ende confedereren, sullen de E. E. M. heeren Staeten-Generael deselvige caemere believen te previligieren naer behooren, onder andere, dat niemant naer desen, vuyt de voerz. Nederlanden sullen moegen in de vaerwateren zeylen, zonder expres consent ende verwillinge der voerz. caemere.

Dan 't heeft sonderlinge bedenckens dat de voorsc. Vereenigde Oost-Indische Compagnie willende alleenlick op den coophandel tenderen) niet en behoort geprivilegeert te worden als voorsc., ten zy dat deselve, oock de populatie, zoo wel van Oost als West-Indien aenvierde, als hiervoren geconcipieert is.

Want soo verre de E. E. Mog. heeren Staeten de voorsc. Oost-Indische Compagnie nu octroye verleenen, dat zy dertich jaeren

lanck tselve vaerwaeter alleen zullen vermogen te bezeylen om haerlieden vliegende coophandel te dryven, sonder dat sy gehauden ende verplicht souden syn, den handel zoo wel hier te lande als in Oost-Indien te stabilieeren, te weten mits alhier te landen oprichtende eene vaste compagnie ende contractation caemere als voorscr. is, ende in Oost-Indien ende elders te besetten eenige landen oft plaetsen met sterckten, oft andersints te populeeren etc., soo sal tselve ongedaen blyven ende middelertyt moegelyken de goede occasie (die haer jegenwordelyck presenteert) voorbyslibberen, diewyle niemandt anders, vuyt dese landen tselve souden mogen doen, noch derven bestaen, alwaert datter eenige goede luyden lust ende moet hadden den voorscr. handel te stabilieren ende eenige plaetsen vast te maecken oft populeren.

Ende saude alsoo lichtelyk moegen gebeuren, dat de voorsc. Oost-Indische landen by eenige andere omliggende natie, 'tsy vrient off viandt sauden moegen ontweldicht ende met haerlieder natie bezedt ende versterckt worden,[1] ende deze Vereenichde Nederlanden van alsulcke heerlycke en proffytelyke vaerwaeter totalycken berooft ende gefrustreert worden, dwelck voorwaer nyet te gedoogen is.

Daeromme sullen Uwe Ed. *ex officio* door haer voorsienichheden, weten te gebruycken alle goede ende bequaeme middelen van inductie, opdat de voorsc. aude Compagnien haer vereenigen ende met eenen wege ook laeten verstaen, tot de voorscr. Christelycke ende loffelycke geconcipieerde Compagnie ende interprinse van de populatie. — Ingevalle van weygeringe (hoewel men verhoopt neen) verhoopen de Remonstranten door assistentie van eenige andere gequalificeerde persoonen, hier te lande promptelyck op te richten eene eeuwige ende vaste Indische oft Contractation caemere, inde maniere ende forme als voorscr. is, Soo verre Uwe E. E. haer believen te verseeckeren ende vergunnen de privilegie als voorscr. is. Ende daer beneffens te vergunnen den tyt van eene maendt, luttel min ofte meer tot haeren beraet opdat de voorz. Remonstranten middeler tyt met haere vrinden ende assistenten moegen spreecken ende van de saecken communiceren.[2]

[1] Hier doelt men op Engeland, alwaar in 1600 de London East-India Company tot stand was gekomen.

[2] Kan Willem Usselincx ook de steller van dit stuk zijn geweest?

XIX.

VERBAAL VAN DE BESOGNES, GEHOUDEN TUSSCHEN DE GECOMMITTEERDEN DER VERSCHILLENDE COMPAGNIEN EN GEDEPUTEERDEN DER STATEN-GENERAAL OVER DE OPRIGTING EENER ALGEMEENE GEOCTROYEERDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

De gecommitteerden van de onderscheidene compagnien kwamen in December 1601 en in Januarij 1602, met eenige Gedeputeerden der Staten-Generaal te 's Hage te zamen, om over de oprigting eener algemeene geoctroijeerde compagnie te onderhandelen. Het is mij mogen gelukken, om uit het archief van de stad Vere het hierna volgende stuk te bekomen, hetwelk een verbaal bevat van de verschillende punten, welke in die besognes zijn besproken en vastgesteld. Men zie verder bladz. 142 en volgg., tot beter verstand van den zamenhang van dit stuk, met den geheelen loop der beraadslagingen.

Articulen die by de respective compagnien van Oost-Indien by prouisie geraempt syn in de maent van December A° 1601.

1.

In den eersten dat in de equipagie die compaignien van Amsterdam sullen hebben de helft, Middelburgh een vierde part, de Mase ende Noorthollandt elck een achtste part.

2.

Item datter sal wesen een Collegie van Oost-Indischen handel, bestaende in achtien persoonen, daerin die van Amsterdam pretenderen negen persoonen, die van Middelburgh viere, de Maze drie ende Noorthollandt twee; dan men wilde die van Amsterdam maer acht persoonen int voors. Collegie toestaen ende die van 't Noortquartier pretendeerden er drie in te hebben, gelyck als die van de Maze.

Op dit articul is den 15 January A°. 1602 resolutie gevallen, dat het collegie sal bestaen van seventhien persoonen, daerin

die van Amsterdam acht sullen hebben, Middelb. viere, Mase twee ende Noortholland twee, welverstaende dat de seventhiende persoon per vices by die van Middelb., Mase en Noortholland sal worden in de vergaderinge gevoecht by de meeste stemmen, van welcke persoonen alle saecken dese comp. angaende sullen afgehandelt worden.

3.

Welck voors. collegie alst bescreuen sal wordden, te samen comen sal om te resolueren; wanneer men sal equiperen, met hoeveel schepen, wanneer men se sal seynden ende andere dingen den handel betreffende.

4.

De resolutien van 't voors. collegie sullen by de respective cameren, zoo van Amsterdam, Middelburch, de Mase en Noorthollandt geeffectueert ende int werck gestellt wordden.

5.

In het voorseyde collegie sal men seynden van de bewinthebberen vuyt elcke respectiue camer, die ter plaetse van deselve haer residentie syn hebbende, ende niet eenige andere committeren off stellen, die elders hare wooninge hebben.

Op dit articul is naerder verstaen, dat die van Middelburgh int collegie vermogen te seynden persoonen in deselue provintie woonende, die van Noorthollandt persoonen int selue quartier woonende, die van Zuythollandt persoonen in haer quartier, Amsterdam exclus woonende. Ad^e 17 January 1602 hebben die van Enchuysen versocht dat dit point niet weder en soude werdden gemoueert, met presentatie dat sylieden d'andere cameren ende die van Amsterdam diesangaende contentement sullen geuen.

6.

De schepen van Oost-Indien keerende, sullen wederom incommen ter plaetse daer se van daen geseylt syn, ende off door fortuyne van weder off wint de schepen van Hollandt quaemen in Zeelandt, Mase, off die van Middelb. in Hollandt, dat nyettemin elcke camer het bewint ende administratie van syne vuytgesondene schepen ende coopmanschappen sal behouden, mits dat van de bewinthebbers van

deselve camer gehouden sullen syn, haer selffs in persoone ter plaetse te laten vinden ende geen factoors daeroveren sullen vermogen te stellen; maer in gevalle haer selffs nyet gelegen en waere te reysen, dat se alsdan de bewinthebbers van de Camer daer de schepen gearriueert syn tot de administratie sullen committeren.

7.

Oft gebeurde dat wy nyet en hopen dat onder d'een ofte d'andere Camere yemant van de bewinthebbers in sulcken staet geraeckte dat hy niet en conde voldoen tgene hem van wegen d'administratie vertrouwt waere ende daerdoor eenige schade mochte commen, dat sulcx sal wesen tot laste van de penningen onder deselue Camer sorterende ende niet tot schade van de generaele massa.

Sullen van gelycken de respective cameren ende de penningen daeronder sorterende responderen voor haere cassiers.

8.

Ingevalle eenige partisipanten van dese anstaende reyse geen genougen hebbende aen dese vereeninge, haer geld wilden naer hem nemen off de belooffde somme opseggen, sullen tselve mogen doen mits voor interest genietende 7½ ten hondert off meer naer hem toegeseyt is.

Dit naervolgende den 15 January 1602 geresolveert. [1]

9.

Dat men sal hebben voor provisie van de vuytreyse een ten hondert ende oock sooveel van de retouren, welcke provisie sal verdeelt wordden, de camer van Amsterdam de helft, van Middelb. een vierde part en de cameren van de Mase ende Noorthollandt elck een achste part, zonder regart te nemen off d'een off d'ander meer penningen off min inbringt off meer speceryen als syn contingent vercocht.

10.

Als d'een off d'ander camer specerien off ander coopmanschappen van Indien angecregen hebbende ende andere cameren geen en

---

[1] Behalve dit punt en de volgende is in deze zitting in de eerste plaats de zamenstelling van den Raad van XVII vastgesteld, zoo als dan ook uit de aanteekening op art. 2 blijkt.

hebben te vercoopen, tsy dat sy vuytvercocht hebben off noch geene en hebben ingecregen, dat in sulcken gevalle de camer die geprovideert is, de anderen cameren op haer versouck naer gelegentheyt van de saecke sullen provideren ende goet seynden ende elcke mael meer seynden als sy wederom vuytvercocht sullen hebben.

11.

Nopende de quaede schulden, die int vercoopen van coopmanschappen by d'een off d'ander camer mochte gemaeckt wordden, wort in state gestelt ter tijt ende wijlen toe, dat het Collegie Generaal daerop sal disponeren ingevalle de vereeninge voortgaet.

12.

Dat den bouckhouwer, cassier en deur- off camerbode sal gesalarieert wordden van de bewinthebberen van elcke respective camer, sonder sulcx te mogen brengen tot laste van de generaele masse.

13.

Dese Compaignie sal beginnen ende anvanck nemen van dese jegenwoordige equippage ende sal gedueren den tyt van t'octroy, dat de Heeren Staten gelieven sullen te verleenen, mits dat men over thien jaeren een generael slot van rekeninge sal maecken, ende sal elckeen dan vry staen daeruyt te mogen scheyden ende syn gelt naer hem nemen, ende alsdan sal men wederomme voor een nyeuwe rekeninge beginnen.

Dit naervolgende den 16 January geresolveert.

14.

De bewinthebbers die van wegen dese Compe van huys sullen reysen, daertoe gecommitteert synde, tsy om int collegie te vergaderen off in eenige andere besoignen, sullen voor haar dachgelt hebben tot teercosten vier guldens, de schuyt ende wagenvrachten daerinne niet begrepen; welverstaende hierinne niet begrepen syn degene, die van d'eene stadt in d'ander reysen om de respective cameren te frequenteren als regierders derselver, dewelcke geen dachgelden off reysgelden en sullen genieten.

15.

Off het gebeurde dat int collegie eenige wichtige swaere saecke voorviele, daerin de collegianten niet wel en conden verdragen off accorderen, off daerin sy haer selffs souden mogen beswaert vinden

om malcanderen te overstemmen, dat hetzelve gebleven sal wordden aen de Heeren Staten-Generael ende tgene by deselve affgehandelt sal wordden, sal achtervolcht ende naergecommen wordden.

16.

Dat men de rekeninge van de equippage ende vuytrustinge van de schepen met de dependentien van dien sal doen, drye maenden naer het vertreck van de schepen, ende eene maent daernaer copie aen de respective cameren seynden; ende van de retouren sal men soo dickwils alst versocht wort, staet aan malcanderen seynden ende de rekeninge daervan sal men zoo haest sluyten als doenlyck sal syn, ende de generale rekeninge naer de thien jaeren sal geschieden int openbaer, mits alvoiren billetten aen te slaen om elcken een te waerschouwen, die daerover sal begeren te commen.

17.

Alsser van de retouren thien ten honderd in casse sal wesen ende men geen gelt tot vuytrustinge van doene en heeft, sal men aen de participanten vuytdeelinge doen.

Dit naervolgenden den 17 Januarij 1602 geresolveert.

18

Dat die van Hoorn het schip van Amsterdam dat tot Hoorn leyt voorts sullen vuytmaecken vant bier te brouwen ende andere dingen, die nyet gereet gemaeckt en syn, maer tselve schip sal int wederkeeren tot Amsterdam commen ende de twee schepen die tot Enchuysen dese mael toegemaeckt wordden sullen wederom tot Enchuysen aencommen, mits dat in de naeste equippage die van Hoorn alleen een schip van ontrent zoo veel lasten als de voors. twee syn, 20 off 30 lasten onbegrepen, sullen equiperen off twee schepen van ontrent de groote als die van Enchuysen nu syn, welck schip off schepen, alsdan oock tot Hoorn sullen arriveren, ende soo desen angaende d'een ofte d'ander mochte sustineren geprejudiceert te syn, sulcx sal by het collegie gedecideert worden, mits dat men de gelyckheyt zoo nae alst mogelyck is sal volgen.

19.

Ende alsoo die van Enchuysen sustineren, soo men in de derde equippagie maer *één* schip int Noorder quartier en soude equiperen, dat sylieden die beurte behoorden te hebben, ende ter

contrarien soo willen die van Hoorn d'eerste wesen, soo ist geaccordeert dat de decisie daervan sal staen aen 't collegie.

Ad. 22 Januarij geresolveert.

20.

De gemeene bewinthebbers syn verdragen ende geaccordeert met Monsieur Baltazar de Moucheron, dat hij hem sal verclaren binnen een tyt van drye off vier maenden naer d'octroy van de Heeren Staten-Generaal en sal vuytdrucken met wat capitaele somme hy in den gemeenen handel sal begeren te commen, mits dat hy nyet precys gehouden en sal syn d'eerste ⅓ pct. contant te betalen, maer sal mogen volstaen mits opbrengende de drye vyffdeparten van tselue derdepart, sulcx dat de resterende twee vyffdeparten, synder laste op interest sullen loopen voor een tyt van een jaer [1].

21.

Is mede goedgevonden dat het Collegie Generael ter eerster byeencompste sal ramen een seker getal van bewinthebbers, daerop elcke bysonder camer sal commen te blyuen, opdat by versteruinge de cameren mogen blyuen in behoorlycker forme.

22.

Alsmede ordineren een tamelyck capitaele somme, voor het minste die yder particulier bewinthebberen soude gehouden syn te risiqueren.

23.

Is mede verstaen dat van alle de articulen in dese vergaderinge gearresteert, geene veranderinge tot eenigen tyden sal mogen wordden gedaen ofte deselve gecontraventeert, niettegenstaende het tweede ende 15de ar^{le}. medebringt, dat alle saecken dese comp^{e}. angaende by de meeste stemmen der seventhien persoonen, representerende het collegie sullen werdden afgehandelt ende dat by de E. M. heeren Staten-Generaal sal worden gedecideert de poincten van gewichte daer het collegie niet sal connen in verdragen ofte swaericheyt maeckten, malcanderen daerinne te ouerstemmen.

24.

Int poinct van de provisie nae gedane ommevrage ende verhael

---

[1] Zie over dit artikel ook nog het stuk n°. XXI.

of't int regart van de contante penningen ¼ oft ½ ten hondert van deselfde penningen niet soude genouch syn, is verstaen dat men by één ten hondert voor het vuytgaen ende één ten hondert voor het retour soude blyven, gemerct voor deselve provisie penningen op interest genomen, op wissel getrokken ende gegeven, mitsgaders de spetien ingewisselt sullen wordden.

Den 23ste January A°. 1602.

25.

Is geaccordeert ende geresolveert dat het gemeene collegie van den Oost-Indischen handel bestaende in de 17 persoonen, als voren syne byeencompste ende vergaderinge sal houden ende hebben, d'eerste zesse jaeren binnen de stadt van Amsterdam ende twee volgende jaeren binnen Middelb. ende zoo voorts van zesse ende twee jaeren, ommegaende geduerende den tyt van 't octroy.

26.

Is geaccordeert dat alle alsulcke restanten, als de comp^e. van Amsterdam off oock de comp^e. van Middelb. sullen hebben, tsy in Tarenata, Amboyna, Banda, Bantam off eenige andere plaetse van Oost-Indyen in de schepen van dese vereenichde compaignien geladen sullen wordden, voor ende aleer dat deselve comp^e. haer eygen speceryen ende andere Indiaensche coopmanschappen sullen hebben geladen, oock met die voorwaerde ende conditie, dat de voorseyde vereenichde comp^e. gehouden sullen wesen schepen naer Tarenata, Amboyna ende Banda te destineren, die daer oock sullen vaeren ten waere den admirael, commys ende Raden van de schepen tot Bantam mochten commen te verstaen (dat Godt voorsye) de Portugesen ende andere vyanden mochten hebben overvallen ende overweldicht tvolck van de Compaignie van Amsterdam, in de voorseyde eylanden van Tarenata, Amboyna ende Bandam gelaten. In sulcken gevalle sullen den voors. admirael, commys ende Raden mogen doen ende ordineren, naer dat sy in haeren goeden raet sullen bevinden te behooren, en voor elck last peper, nagelen, noten macys ende langen peper van drye duysent ponden Amsterdams gewichte, in dese landen wel geconditioneert vuytgeleuert aan d'een ofte d'andere Comp^e. sal men voor vracht betalen duysent guldens

corrent, ende belangende de coopmanschap van dese landen, die in Indien noch mogen wesen onverhandelt, sullen de Comp^e. die deselve angaen, vermogen volck daartoe in de plaetse daer se syn te laten, om deselve te verhandelen, ende in speceryen te converteren, ende tot sulcker tyt alsser schepen van de Vereenichde Comp^e. sullen commen ter plaetsen, daer se syn, sullen daerin geladen ende vracht daervoren betaelt wordden zoo voren verhaelt is.

27.

Is oock geaccordeert dat tvolk dat voor de Comp^e. van Amsterdam ofte andere Comp^e. in de Indien gelaten is, haere maentgelden niet langer tot haeren laste en sullen wesen, als tot dier tyt toe, dat de schepen van de Vereenichde Comp^e. aldaer sullen arriveren ende alsdan sullen gaen tot laste van de Vereenichde Compagnie voerseyt, ten waere eenige die voor de oude Comp^e. daer moesten blyven om schulden te innen off eenige coopmanschappen van dese landen te verhandelen, die in sulcken gevalle sullen blijven tot laste van hare meesters, die souden mogen ordineren aldaer tot dien eynde te blyven; doch ingevalle de Vereenigde Comp^e. geen volck in de landen en begeren te laten ende oversulx geenen dienst, van degene die daar syn, off anderen in haer plaetse te laten, en souden weten te trecken, zoo sullen deselve overcommen met de schepen van de Vereenichde Comp^e. ende op haere costen, mits dat de hueren oft maentgelden sullen wesen tot laste van degene, voor wiens rekening deselve in Indien waeren gelaten.

Den 24 Januarij dit naarvolgende geresolveert.

28.

Soo eenige Comp^e. voor desen op Oost-Indien genegotieert hebbende aldaer yets schuldich waeren gebleven, sullen gehouden wesen by d'eerste gaende vlote tot haerl. peryckel te seynden soo veel realen als de schult bedraecht, om daermede betalinge te doen ende soo de schult niet conde betaelt worden, sullen de penningen commen in dese vereenichde Comp^e. als ingeleyt gelt.

29.

Adt. 24^e January 1602 syn de Gedeputeerde van de respective zes cameren, als Amsterdam, Middelb., Delft, Rotterdam, Hoorn

ende Einchuysen gecompareert in de vergaderinge der E. M. Heeren Staten-Generael ende hebben aldaer belooft vast te staen zoo voor haer selff als voor de respective medebewinthebberen, dat de vereeninge op de voors. geraempde articelen voortganck sal hebben, sonder veranderinge derselver art[len]. Welverstaende dat de Gedeputeerden der voors. Cameren haer op den elfsten Februarij ts'auonts in de herberge in den Hage, sullen laten vinden om by de E. M. heeren Staten-Generael het octrooy te beuoorderen ende dese geraempde art[len] onderteekenen, mits conditie, zoo het octroy nyet vercregen en conde werdden, dat de Camers alsdan in haer geheel staen om te vereenigen ofte niet, ende sullen de periclen van de 15 schepen met alle haer ancleuen, tegenwoordich op Oost-Indien gedestineert, soo lange gemeen ende tot laste van de voors. zes Cameren loopen, tot dat d'aenstaende besoigne, die den elffsten February sal beginnen ten eenen ofte anderen fyne geeyndicht is.

30.

Is mede by de gemeene bewinthebberen van de respectiue cameren goetgeuonden, dat eenen yegelyck op de naeste byeencompste die vallen sal den elfsten Febreuary toecommende, sal commen met volcommen last omme te decideren alle poincten ende articulen, die by de voorgaende art[len]. tot d'eerste vergaderinge van de seuenthiene gereserueert syn gewordden, omme deselve alsdan aff te handelen ende voornamelyck, omme alsdan te helpen resolueren ende ordonneren waer ende op wat plaetsen de gereede schepen van Middelburch ende die van de Mase gedestineert sullen wordden, met wat contanten ende coopmanschappen geproudieert, ende wes de gelegentheyt van den handel meer sal commen te vereysschen.

Om te volbrengen ende voldoen 'tgene aen d'andere syde gescreuen is, hebben de Gedeputeerden van de respectiue cameren, den 24 January 1602 dit onderteekent: Reynier Adriaenss. Pauw, Jan Janss. Caerel, Geurt Diericks., Pieter Lenaertss Busch, Dierick van Os, Adriaen ten Haeff, Cornelis Muenicx, Laurens Bacx, Balth[r]. de Moucheron, Jacob de Weerdt, Adriaen Bommenee, J. Janss. Lodesteyn, F. Boogaert, D. G. Meerman, Fop. van der Myden, Claes Jacobss. Symen, Cornelis Veen, Heyndricx Gruyter, Bartholt Steenhuysen.

De Gedeputeerden der stede van der Vere, gaende vp de vergaderinge van de Staten van Zeelandt worden geautoriseert, beneffens de Gedeputeerden van de andere steden, de voorschreuen articulen te ouersien ende finalyk te besluyten, gelyck zy ten meesten dienste van den lande zullen bevinden te behooren. Actum vpten 8 February XVIc twee.

Naar eene gelijktijdige kopie, berustende in het Archief te Veere.

Buiten op stond:

Rakende de negotianten op Oist-Indien, 1602.

XX.

DE ONTWERPEN VAN HET OCTROOY.

De besognes van December 1601, hadden, gelijk wij gezien hebben, aanvankelijk ten gevolge gehad, dat eenige voorloopige artikelen waren ontworpen, die evenwel door de tweedragt tusschen de Hollandsche en Zeeuwsche compagnien bij de resumtie onbeslist bleven.

Deze provisionele artikelen hebben wij reeds op bladz. 262 medegedeeld. De besognes der gecommitteerden van de compagnien, welke daarop van 15—24 Januarij met de Gedeputeerden uit de Staten-Generaal gehouden zijn, en van welke het verbaal hier onmiddellijk voorafgaat, hadden eindelijk tot uitslag, dat de drie navolgende stukken, in goede logische volgorde opgesteld, aan de Staten-Generaal werden aangeboden.

Deze drie geschriften hielden in:

(*a*) Een ontwerp van vereeniging der verschillende compagnien.

(*b*) Regeling der verhouding van dat vereenigde ligchaam tegenover den Staat en de ingezetenen; voorwaarden waarop het octrooi aan de algemeene compagnie wordt aangevraagd.

(*c*) Overgangs-bepalingen. — Zie verder bladz. 146 en 147.

(*a*) Acte van Unie der verschillende Compagnien.

1.

In den eersten, dat in de equipage, die Compagnien van Amstelredam zullen hebben de helft, Zeelandt een vierde part, de Maze ende NoortHollant elck een achste part.

2.

Dat het collegie sal bestaen van zeventhien persoonen, daarin die van Amstelredam acht zullen hebben, Zeelant vier, Maze twee ende Noorthollant twee, welverstaende dat de zeventhiende persoon per vices by die van Zeelant, Maze ende Noort Hollant zal worden in de vergaderinge gebraght, by de meeste stemmen, van welcke persoonen alle zaeken (dese Compagnie aengaende) zullen afgehandelt worden [1].

3.

Welck voorz. collegie alst bescreven zal werden te zamen commen zal om te resolveren, wanneer men zal equiperen, met hoeveele schepen, waer men se zal senden ende andere dingen, den handel betreffende.

4.

De resolutien van tvoers. collegien zullen by de respective cameren, zoe van Amstelredam, Zeelandt, de Maze ende Noort-Hollant geeffectueert ende int werck gestelt worden [2].

5.

De schepen van Oost-Indien keerende, zullen wederom incomen ter plaetze daer se van daen geseylt zyn. Ende oft door fortune van weder oft windt, de schepen van Hollandt quamen in Zeelandt, Maze etc., of die van Zeelant in Hollant, dat niettemin elcke camer het bewindt ende administratie van syn uitgesondene schepen ende coopmanschappen zal behouden, midts dat van de bewindhebbers van deselve camers gehouden zullen zyn, haerzelfs in persoone ter plaetzen te laten vynden, ende egeen facteurs daerover en zullen vermogen te stellen; maer in gevalle haerzelffs niet gelegen en waer te reyzen, dat se aldan de bewinthebberen van

---

[1] De artt. 1 en 2 werden aldus overgenomen in het octrooi.

[2] De artt. 3 en 4 werden te zamen gesmolten, in art. 3 van het octrooi.

de camer daer de schepen gearriveert zyn, tot de administratie zullen committeren [1].

6.

Als d'een oft d'andere camer specerien off andere coopmanschappen van Indien aengecregen hebben ende andere cameren geene en hebben te vercoopen, 'tsy dat se vuyt vercocht hebben oft noch egeen en hebben ingecregen, dat in sulcken gevalle de camer die geprovideert is, de andere cameren op haer versoeck naer gelegentheyt van de zaeken zullen provideren ende tgoet seynden, ende elcke mael meer senden, als zy wederom vuyt vercocht zullen hebben [2].

7.

Dat men de reeckeninge van de equipage ende wtrustinge van de schepen met de dependentien van dien zal doen, drye maenden naer het vertreck van de schepen, ende een maendt daernae copie aen de respective cameren senden; ende van de retouren sal men zoé dikwils als verzocht wordt staet aen malcanderen senden ende de reeckeninge daervan, zal men zoe haest sluyten als doenlyck zal zyn, ende de generale reeckeninge naer de thien jaren, zal geschieden int openbaer mits alvooren billieten aen te slaen om elcken een te waerschouwen, die daerover zal begeren te commen [3].

8.

Alsser van de retouren thien ten hondert in casse sal wesen, ende men geen gelt tot wtrustinge van doen en heeft, zal men aen de participanten vuytdeelinge doen [4].

9.

Oft gebeurde (dat wy nyet hopen) dat onder d'een oft d'andere camer yemant van de bewinthebberen in zulcken staet geraeckt, dat hy nyet en conde voldoen, tgene hem van wegen d'administratie vertrouwt waere en daerdoer eenige schade mochte commen, dat zulx zal wesen tot last van de penningen onder deselve camere sorterende ende nyet tot schade van de generale masse. Sullen

---

[1] Art. 12 van het octrooi.
[2] Art. 13 van het octrooi.
[3] Art. 14 van 't octrooi.
[4] Art. 17 van 't octrooi; doch is aldaar de 10 pct. veranderd in 5 pct.

van gelycken, de respectiven cameren ende de penningen daeronder sorterende, responderen over haere cassiers [1].

10.

De bewinthebberen, die van wegen deze compagnie van huys zullen reyzen daertoe gecommitteert zynde, tzy oft int collegie te vergaderen, oft in eenige andere besoignen, sullen voor haer daggelt hebben tot teercosten vier gulden, die schuyt ende wagenvrachten hierinne nyet begrepen, wel verstaende hierinne nyet begrepen te syn deghene, die van de eene stadt in d'ander reysen om de respective cameren te frequenteren als regeerders derzelver, dewelcke geen dachgelden of reysgelden sullen genieten [2].

11.

Of het gebeurde dat int collegie eenige wichtige zwaere zaecke overviele daer in de collegianten nyet wel in conden verdragen oft accorderen, oft daer zy haer zelffs in zouden mogen bezwaert vinden om malcanderen te overstemmen, dat hetzelve gebleven zal worden aan de heeren Staeten Generael ende tgene by dezelve affgehandelt zal worden, zal achtervolght ende naergecomen worden [3].

12.

Dat men zal hebben voer provisie van de vuytreyse een ten hondert, ende oock zoe veel van de retouren, welcke provisie zal verdeylt worden, de camer van Amsterdam de helft, de camer van Zeelant een vierde part ende de cameren van de Maze ende Noordhollant, elck een achtste part, sonder regart te nemen oft d'een of d'ander meer penningen oft min inbrenght, of meer speceryen, als zyn contingent verkochte [4].

13.

Dat den boekhouder, cassier ende dienaer oft camerbode zal gesalarieert worden van de bewindhebberen van elcke respective camer ende overzulcx te mogen brengen tot last van de generale masse [5].

---

1 Art. 32 en 33 van het octrooi, doch gewijzigd.
2 Art. 5 van 't octrooi.
3 Art. 6 van het octrooi.
4 Art. 29 van het octrooi.
5 Art. 31 van het octrooi.

14.

Dese compagnie zal beginnen ende aenvanck nemen van dese tegenwoordige equipage ende zal geduren den tyt vant octroy, dat de heeren Staten sullen gelieven te verleenen, mits dat men over thien jaeren een general slot van reckeninge zal maecken, ende zal elck een dan vry staen daer vuyt te mogen scheyden, ende zyn geldt naer hem te nemen, ende alsdan zal men wederom voer eene nyeuwe reeckeninge beginnen [1].

15.

Ingevalle eenige van de participanten van dese aenstaende reyse, egeen genoegen hebbende aen dese vereeninge, haer gelt wilden naer hen nemen oft de beloofde somme opseggen, sullen tselve mogen doen, mits voer interest genietende 7½ ten hondert oft meer naer hen toegeseit is [2].

(*b*) Ontwerp regelende de verhouding der algemeene compagnie tegenover den Staat. Voorwaarden waarop het octrooi wordt aangevraagd.

1.

Vrydom van alle de tollen, soo voor de goederen int gaen als int innecomen, alsmede voor alle de scheepsbehouften als victualie, ende alle andere ammunitien, in deze provincien te mogen vervoeren van de eene stadt ofte provincie in de andere.

2.

Vrydom van alle uytgaende convoyen voer de goederen, die men op Oost-Indien sall seynden [3].

3.

Dat de goederen comende van Oost-Indien, int innecomen noch wtgaen niet meer en sullen werden belast, als die nu belast zyn [4].

4.

Vrydom van sleyschat ende des lants recht op de munte, omme

---

[1] Art. 7 van het octrooi; doch aldaar is in art. 34 omtrent den tijd van het octrooi beslist en gesteld op 21 jaar.

[2] Art. 9 van het octrooi.

[3] Artt. 1 en 2 geweigerd op aandrang van Zeeland.

[4] Art. 38 van het octrooi, doch gewijzigd.

off men tot dienste van de negotie enige penningen moste doen slaen, dat de compagnie hetselve zal mogen doen, mits den meester betaelende syn arbeyt ende brassagie [1].

5.

Dat de prevoosten van de compagnien zullen mogen apprehenderen aen lant, het scheepsvolck dat hem in dienste heeft begeven ende de geapprehendeerde tscheep te mogen brengen, tzy in wat steden ofte jurisdictie van dien, deselve mochten geapprehendeert syn [2].

6.

Dat men egeen scheepen noch geschut noch ammunitie van dese compagnie sal mogen nemen tot dienst van tlandt, dan met consent van deselve compagnien [3].

7.

Oft gebeurde dat de schepen van Spaignen, Portugal oft andere vyanden, onse schepen vyantlycken aentasten ende int vechten de onse enige van den vyandt quamen te veroveren, dat deselve scheepen ende goederen sullen comen tot profyt van de compagnien, ende dat deselve scheepen ende goederen sullen worden aenvaert by de compagnien, zonder gehouden te zyn eenige ammiraliteyten subject te syn oft eenige collegien van justitie, hooge ofte lage vierscharen [4].

8.

Dat het verbeuren van alle civile saecken ende boeten op reysen, sullen staen tot judicature van de 17 personen, sonder dat men daervan sal mogen apelleren noch reformeren, dan voor den hoogen raet [5].

---

[1] Niet uitdrukkelijk vermeld in het octrooi.

[2] Art. 43 van het octrooi, doch onder bijvoeging dat de officiers en burgemeesters daarin moeten gekend worden.

[3] Art. 39 van het octrooi.

[4] Deze aangelegenheid geregeld in art. 37 van het octrooi; doch op zoodanige wijze, dat 'slands en des admiraals geregtigheid gewaarborgd bleven.

[5] Is in het octrooi niet opgenomen. De civiele zaken werden geregeld in den artikelbrief.

9.

Dat de speceryen van de compagnien sullen werden vercocht op eenderley gewichte in swaerte, als dat van Amstelredam [1].

10.

Dat die van de respective comptoiren zullen vermogen haer speceryen te overslaen, hetzy binnen schipsboort ofte inde pachuysen, ende dat zonder daer van enigen excys, impost ofte waechgelt te betalen [2].

11.

Om in Oost-Indien ende deur de strate van Magellanis metten princen ende potentaten verbintenissen ende contracten te mogen maecken, mitsgaders aldaer eenige fortressen ende versekertheyden te bouwen, gouverneurs ende volck te stellen, ende so men op enige plaetsen bedrogen ende qualyc gehandelt wierde, ofte dat int vertrouwen van eenige penningen ofte coopmanschappen deselve (zonder restitutie ofte betaelinge daervoren te genieten) gehouden wierden, dat men de schade na gelegentheyt der saecken ende naer men best sal vermogen zal doen repareren, door al zulke middelen als men gevoechlixt sal connen, zonder dat enige rechters, fiscalen ofte collegien van de Verenichde Provincien hem dies sullen bemoeyen, ofte daeraf enige judicature hebben, dan alleene de heeren Staten-Generael [3].

12.

Item dat niemandt wye hy zy, de persoonen ofte goederen, die met de respective scheepen zullen varen, zal vermogen te arresteren oft te apprehenderen, om enige verteerde costen oft andere civile schulden, mits dat de bewinthebbers op het wedercomen van de schepen, egeen betalinge en sullen doen, dan nadat men drye dagen met openbaren trommelslach en de utroep, een yder sal verwitticht hebben, om hem te vynden ter plaetsen, daer men de betalinge sal doen, om aldaer zyn achterheyt te mogen ontfangen ofte arrest doen, ende te procederen naer behoren [4].

---

[1] Art. 40 van het octrooi.

[2] Art. 41 van het octrooi, doch is aldaar eenigzins gewijzigd.

[3] Art. 35 en 36 octr. alwaar het aangaan van verbindtenissen met Princen en Potentaten, op den naam der Staten-Gener. is voorgeschreven.

[4] Art. 42 van het octrooi; doch aldaar gewijzigd.

Item dat men geen bewinthebberen hare personen, ofte goederen en zal mogen belasten oft becommeren, ter cause van hare administratie, maer dat men deselve zal moeten aenspreken ter plaetse van haer woonstede.

Dat de E. M. heeren Staten-Generael believe, het octroy te geven voor vyftich jaren, op conditie datter niemandt, beoosten de Capo de Buena Esperance zal mogen varen, noch ooc door de Strecho de Magellanis, op de verbeurte van de schepen ende goederen, ende gedurende hetselve octroy, sullen de artikelbrieven nu gearresteert, blyven in haer vigeur [1].

(*c*) Transitoire bepalingen.

Edele Erentfeste Heere, ik sende Uwe Ed. d'articulen, die geraemt syn by de bewinthebberen van de Oost-Indiesche Compagnien, nae date, dat ick Uwe Ed. die eerste geconcipieerde overgelevert hebbe; die Almachtige zij met Uwe Ed. Geschreven in den Haeg desen 24 Januarij, A°.1602.

UE. dienstwillige

REINIER PAUW.

Is mede verstaen, dat van alle d'artyckelen in deze vergaderinge gearresteert, geene veranderinge tot eenigen tyden sal moghen werden gedaen, ofte deselfde gecontroverteert. Niettegenstaende het 2e en 11e artyckel mede brenght, dat alle saecken (dese compagnie aengaende) by de meeste stemmen der 17 personen, representerende het collegie sullen werden affgehandelt, ende dat by de E. M. heeren Staten-Generael sal werden gedecideert, de poincten van gewichte daer het collegie niet in sal connen verdragen ofte swarichyt maecken malcanderen in deselve te overstemmen [2].

Is geaccordeert en geresolveert dat het gemeene collegie van den Oost-Indischen handel, bestaande in de 17 personen als vooren,

---

1 Bij art. 34 van het octrooi, is het monopolie beperkt tot 21 jaren en op de klagten daartoe ingebragt door de Magelhaenvaerders, bleef de vroegere concessie aan die compagnie verleend, van kracht. Zie bladz. 127 hierboven.

2 Dit punt is geregeld bij art. 6 van het octr.

zijne bijeencomste ende vergaderinge sal houden ende hebben, d'eerste sesse jaren binnen de stadt van Amsterdam ende de twee volgende jaren binnen Middelborch ende soo voorts van sesse ende twee jaren ommegaende, gedurende den tyd vant octrooy [1].

Is geaccordeert, dat alsulcke restanten als de Compaignie van Amsterdam, oft oock de Compaignie van Zeelandt, in Oost Indien sullen hebben, tsy in Tarenata, Amboyna, Banda, Bantam off in eenige andere plaetsen van Oost Indien, in de scheepen van dese vereenichde Compagnie geladen sullen worden, voor ende aleer dat deselve Compagnie haer eygen specerijen ende andere Indiasche coopmanschappen sal hebben geladen, oock met die voorwaerde ende conditie, dat de voors. vereenichde Compagnien gehouden sullen wesen, schepen naer Tarenata, Amboyna ende Banda te destineren, die daer oock sullen vaeren, ten ware den admirael, comisen ende raden van de schepen, tot Bantam mochten comen te verstaen, dat (daer Godt voor sy) de Portugesen ende andere vyanden mochten hebben overvallen ende overweldicht t'volck van de Compagnie van Amsterdam, inde voors. eylanden van Tarenata, Amboyna ende Banda gelaten, in sulcken geval sullen de voors. admirael, comisen ende raden mogen doen ende ordineren, naer dat sy in haren goeden raedt sullen bevinden te behooren, ende voor elck last peper, nagelen, noten, macys ende lange peper van dry dusent ponden Amsterdams gewicht, in dese landen wel gecondicioneert wtgelevert aen d'een ofte d'ander compagnie, sal men voor vracht betalen dusent gulden corrent ende belangende de coopmanschappen van dese landen, die in Indien noch mogen wesen onverhandelt, sullen de compagnien die deselve aengaen vermogen volck daertoe inde plaetse daerse syn te laten, om deselve te verhandelen ende in speceryen te converteren ende tot sulcker tyt alser schepen van de Vereenichde compagnie sullen comen ter plaetse daerse syn, sullen daerin gelaeden ende vracht daervan betaelt worden, als vooren verhaelt is.

Is ook geaccordeert dat t'volck dat voor de compagnie van Amsterdam off andere compagnien in Indien gelaten is, hare maent-

---

[1] Art. 4 octr.

gelden niet langer tot haren laste en sullen wesen, als tot den tyt toe, dat dese schepen van de Vereenichde compagnie daar sullen arriveren, ende alsdan sullen gaen tot laste van de Vereenichde compagnie voorsz., ten ware eenige, die voor de oude compagnien toch moeten blyven om schulden te innen off eenige coopmanschappen van dese landen te verhandelen, die in sulcken gevallen sullen blyven tot laste van hare meesters, die haer aldaer souden moghen ordineren tot dienende te blyven, doch in gevalle de Vereenichde Compagnien geen volck in die landen en begeerde te laeten ende oversulks geen dienst van degene die daer syn, off andere in haer plaetse te laeten, en souden weten te trecken soo sullen deselve overcommen met de scheepen van de Vereenichde Compagnie ende op haere costen, midts dat de huren oft maendgelden sullen wesen tot laste van de geenen, voor wiens reeckening deselve in Indien waren gelaten.

Soo eenige compagnien voor desen in Indien genegocieert hebbende, aldaer schuldich waeren gebleven, sullen gehouden wesen by d'eerstgaende vloote tot haerlieder peryckel te seinden, soo veel realen als de schult bedracht, om daermede betalinge te doen, ende soo de schult niet conde betaelt worden sullen de penninghen comen in dese Vereenichde Compagnie als ingeleyt gelt.

Adij 24 January 1602, syn de gedeputeerden van de respective 6 cameren, als Amsterdam, Middelborch, Delft, Rotterdamme, Hoorn ende Enckhuisen gecompareert, in de vergaederinghe der E. M. heeren Staten-Generael ende hebben aldaer beloft vast te staen, soo voor haer selfs als voor haer mede respective bewindthebberen, dat de vereeninge op de voors. geraemde artyckelen voortganck sal hebben, sonder veranderinghe derselver artyckelen. Welverstaende dat de gedeputeerde der voors. cameren hier op den 11 Februarij s'avons in der herberghe in den Haech sullen laeten vinden, om by de E. M. heeren Staten-Generael het octrooy te bevorderen ende dese geraemde artickelen onderteeckenen, midts conditie, soo het octroy niet vercreghen en conde werden, dat de Camers alsdan in haer geheel staen, om te vereenighen ofte niet, en sullen de peryckelen van de 14 scheepen mit al haer aencleven, tegenwoordich op Oost Indien gedestineert, soo lange gemeen ende

tot laste van de voors. 6 cameren loopen tot d'aenstaende besoigne, die den 11 February sal beginnen, ten een ofte ander fyne geeindicht is.

Is mede bij de gemeene bewinthebberen van de respective cameren goet gevonden, dat een ygelyck op de naeste bijeencomste, die vallen sal den 11 February toecomende, sal comen met volcomen last, om te decideren alle poincten ende articulen, die bij de voorgaende articulen totte eerste vergaderinge van de seventhiene gereserveert syn geworden, omme deselve alsdan aff te handelen ende voornemelyk ôm alsdan te helpen resolveren ende ordineren, waer ende op wat plaetsen, de gereede schepen van Zeelandt ende die van de Maze gedestineert sullen werden, met wat contanten ende coopmanschappen geprovideert ende wes de gelegentheyt van den handel meer sal comen te vereyschen.

Om te volbrenghen ende voldoen tgeen aen d'ander zijde geschreven is, hebben de gedeputeerden van de respective cameren, den 24 January anno 1602 dit onderteeckent, ende was onderteeckent.

Reynier Adriaenss Pauw.
Jan Janssen Kaerel.
Geurt Diercks.
Pieter Lenarts Busch.
Dierck van Os.
Adriaen ten Haeff.
Laurens Bacx.
Pieter de Waert.
Balthazar de Moucheron.
Adriaen Bommene.
Jan Janssen Lodesteyn.
F. Bogaert.
D. G. Meerman.
Fop Pieters van der Myde.
Claes Jacobssen Synen.
Cornelys Veen.
Hendrick Gruytter.
Bartolt Steenhuysen [1].

---

[1] De bovenstaande ontwerpen had ik reeds vroeger medegedeeld aan den heer M. L. van Deventer, voor zijne uitgave van stukken betreffende Oldenbarnevelt. Door die reden vindt men de geraamde artikelen van December 1601 en het ontwerp *b*, ook in het werk van den heer van Deventer.

XXI.

BRIEF EN VERKLARING VAN BALTHAZAR DE MOUCHERON, BETREFFENDE DE VOORWAARDEN, WAAROP HIJ GEZIND IS IN DE ALGEMEENE OOST-INDISCHE COMPAGNIE TE TREDEN [1].

(*a.*) Eersaeme, voorsinnige, seer discrete heeren. Alsoo het gelyft heeft aen de heeren Staten van Zeelandt my te verwittigen, datter tegenwoordig in 's Gravenhage eene versaemelinge is van alle de compagnien, wt deese landen trafiqueerende in Oost-Indien, ook versouck hebbende my daerby te vougen, om zoo het mogelyk waere oock myne particuliere handelinge te verlaeten ende soo mette eersten te vereenigen. Soo ist, dat ick my seer gaerne daertoe soude verlegen hebben, ten hadde geweest eenige nootelycke occupatie, die my tselve beleth hebben, nogtans alsoo ik de eenicheyt dier voorhanden is voor zeer goet, nootelyck ende proffytelyck voor deese landen en voor de traffiquanten van dien vinde, hebbende in voorige tyden daertoe altyt getracht, soo hebbe nyet willen naerlaeten U E. myne resolutie diesaengaende met den brenger deses, myn swaeger den auditeur Cromslyt te verwittigen, opdat U E. daerop mogen resolveren naer hunne welbehaegen ende die den voornoemden auditeur schriftelyken over leeveren, om my dat over te senden ende daernaer mach reguleren.

Hiermede, Eersaeme Voorsienige, Seer discrete Heeren, U E. in de genade des almogenden bevelende

Uw Ed. dienstw. dienaer,
BALTH. DE MOUCHERON.

(*b.*) Verclaert Balthasar de Moucheron, dat hy tegenwoordig in Oost-Indien gesonden heeft, ses soo cleyne als groote scheepen meest hem particulier aengaende, ende dat ter cause van dien hem presentelyck nyet te passe en comt eenige compagnies noch wtreedingen aen te gaen. Dan is te vreeden alle particulier handelinge op dier

1 Zie bladz. 143 en 267.

plaetse te verlaeten ende hem te voegen in eenigheyt met alle de andere compagnien van Hollandt ende Zeelant, op conditie dat presentelyck de compagnie van Middelborch hem zullen ontfangen met alsulcke penningen als het (hun of hem) te passe zal comen te forneren ende bovendien hem kennen voor bewindthebber derzelve, met alsulcke authoriteyt ende preminentie als de gene, die nu presentelyc daerinne zyn, ende dat op de wedercomste van de voornoemde syne scheepen hy vermogen sal in de generale compagnie van Hollandt ende Zeelandt te forneren ende commen voor de somme van hondert dusent guldens ofte meer, ende dat de compagnie voornoemt hem daervoor sullen ontfangen ende bovendien kennen voor bewindthebber van alle voorgenoemde Compagnien met sulcke authoriteyt ende preminencie, als de andere nu present daerinne synde, sonder soubject te weesen in eenige van de vergaderinghe te compareren dan als het hem te passe sal coomen.

Dat op het arrivement van de scheepen wte Oost-Indien in deese landen, hetsy in Hollant ofte Zeeland hy vermogen sall naer hem te nemen syn contingent van de goederen, dier souden mogen wedercommen, mits dat hy sal verbonden syn op de wtreedinge van de scheepen, syn contingent van de penningen weder te forneren.

Dat de voornoemde de Moucheron oock sal vermogen zyn particuliere handelinge doen op de cost van Cefala ende Melinda tot de Roode Zee toe, sonder aen eenige andere compagnie daertoe verbonden te zyn.

Balth. de Moucheron.

XXII.

REDENEN VOOR ONSEN TRAFIEK IN INDIEN.

Het hieronder volgende geschrift in Engeland opgesteld en hier te lande onder bovenstaanden titel in de Nederduitsche taal overgebragt, kwam mij in de archieven der Oost-Indische Compagnie in handen. Het vereischt vooraf eenige toelichting.

Niet alleen in Nederland, alwaar nu, door de stichting van de algemeene geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie, de Indi-

sche handel voor goed scheen gevestigd te zullen worden, ook in Engeland had men sedert eenigen tijd de vaart en den handel op Oost-Indie ondernomen, terwijl in Frankrijk, Hendrik IV aanhoudend pogingen aanwendde, om een soortgelijk handelsligchaam als het Nederlandsche, in het leven te roepen. Naarmate eenige mogendheden van Europa het groote belang van den Indischen handel meer en meer op prijs begonnen te stellen, naar die mate vermeerderde ook de vrees van Spanje, voor de geheel nieuwe en revolutionaire rigting, welke de Europeesche handel aannam. Tot hiertoe beschouwden Portugal en Spanje zich, als bezitters van het uitsluitende regt op de gewesten der beide Indien. Sedert de ondergang van Portugal, vermeende Spanje al die regten in zich te vereenigen. De kroon van Spanje grondde zijne aanspraken op de bekende bul van paus Alexander VI, waarbij alle landen, welke Westwaarts van den Meridiaan over Flores en Corvo, ontdekt werden, geschonken waren aan den Koning van Spanje en alle landen Oostwaarts van die lijn gelegen in eigendom vervielen aan den Koning van Portugal.

Deze pauselijke bul had intusschen bij de ontwikkeling van de groote vaart niet kunnen beletten, dat Katholieke zoo wel, als niet Katholieke Staten, feitelijk tegen dat vermeende regt gezondigd hadden; maar daarom bleef Spanje niet minder op zijne regten staan en volhouden dat die heilig waren.

Sedert de ondernemingen der Nederlanders op Oost-Indie waren geslaagd, had men in Engeland besloten, om in navolging der onzen, ook in dat Rijk eene Oost-Indische Compagnie tot stand te brengen. Aan kennis ontbrak het daartoe den Britschen koopman niet, want hij was met de wegen naar Indie, nog vóór de Nederlanders bekend geweest, door de togten van Drake, Cavendish en Lancaster. In 1599 begon men in Engeland de eerste Oost-Indische Compagnie op te rigten. Maar juist op datzelfde tijdstip werden er door Koningin Elizabeth onderhandelingen gevoerd over een vredesverdrag met Spanje. Gelijktijdig den vrede te willen bereiken en de vaart op Oost-Indie te stichten, scheen niet veel kans tot wel-

slagen aan te bieden, want Spanje zou op dat belangrijk punt van geen toegeven willen hooren.

De privy-council gaf dan ook om die reden aan de ondernernemers der eerste Engelsche Compagnie te kennen, dat het vooralsnog voor den handel beter zou zijn, indien er vrede wierd gesloten, dan indien, door het voortzetten van ondernemingen op Oost-Indien, alle uitzigt op vrede wierd weggenomen. Dit antwoord, in plaats van den ijver der Britsche handelaars uit te dooven, lokte van hunne zijde tegenspraak uit en leidde hen tot een onderzoek naar de gronden, waarop de Spanjaarden dan toch wel hunne vermeende aanspraken vestigden. De kooplieden van Londen leverden dien ten gevolge een geschrift in bij de Lords of the council, hetwelk getiteld was: Certayne reasons, why the English merchants may trade into the East.-Indias, etc.

Zoo als bekend is, zijn de onderhandelingen door Elisabeth met Spanje aangeknoopt, kort daarop weder verbroken en is in 1600 het eerste Charter aan de Oost-Indische Compagnie van Londen verleend.

Nadat echter in 1603 Queen Bess was overleden en Koning Jacobus den Troon beklommen had, werd de naauwelijks opgerigte Compagnie op nieuw bedreigd; want in hetzelfde jaar, waarin Jacobus aan de regering kwam, opende hij nieuwe onderhandelingen met Spanje, welke ditmaal eindigden met het sluiten van een vredesverdrag, op den 24 Augustus 1604. Gedurende die onderhandelingen had de Engelsche Compagnie intusschen niet stil gezeten; maar in eene belangrijke memorie aan de Engelsche regering de redenen en de noodzakelijkheid van den Britschen handel op Oost-Indie, uitéén gezet. De bemoeijingen der Engelsche bewindhebbers bleven niet zonder vrucht en ondanks den aandrang der Spaansche gevolmagtigden, werd in het traktaat van vrede geen woord gesproken over de vaart op Indie, omdat aan de één zijde Jacobus niet wilde, dat zijne onderdanen van die vaart zouden zijn uitgesloten en aan de andere zijde Philips zijne vermeende regten niet wilde prijs geven.

De bewindhebbers van de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, hadden inmiddels, naar het schijnt, den geheelen gang van deze zaak met aandacht gade geslagen, en zij kregen al zeer spoedig kennis van de memorie door de Engelsche Compagnie opgesteld. Het geschrift werd nu ook in de Nederduitsche taal overgebragt en toen omstreeks 1607 ook hier te lande onderhandelingen over het sluiten van een verdrag of bestand met Spanje werden aangeknoopt, werd het een wapen in de handen der Nederlandsche bewindhebbers, om de aanspraken van Spanje te bestrijden, door op het voorbeeld van Engeland te wijzen.

Met dat doel werd dit stuk met meer andere memorien, door de Oost-Indische Compagnie bij de Staten-Generaal overgeleverd. Zoo bestond er eene zekere solidariteit, ook zelfs tusschen twee naijverige handelsligchamen, wanneer het gold zich te verzetten tegen den « aartsviant » den Koning van Spanje.

Zoodanig is de oorsprong van het hieronderstaande stuk, hetwelk wij, niettegenstaande zijne herkomst uit den vreemde, gemeend hebben te mogen mededeelen, omdat het hier te lande burgerregt verkregen heeft, door het gebruik, hetwelk de bewindhebbers der Nederlandsche Compagnie er van hebben gemaakt. Bovendien is het waardig gekend te worden, zoowel om de hoogst belangrijke historische bijzonderheden welke er in vermeld worden, als omdat het eene bijdrage is, tot de kennis van de toen heerschende begrippen over een algemeen regt op den Indischen handel.

Het wekt eenige bevreemding als men in dit stuk de kooplieden van het vaderland van Selden, de leer van het *mare liberum* ziet verdedigen, en als men door de bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie zonder schroomen het *monopolie-stelsel* ziet bestrijden. Voor het geval dat daartoe nog een bewijs noodig ware, zou dit geschrift tot bewijs kunnen strekken dat te allen tijde het volkenregt slechts als regt geldig is geweest, zoolang men het niet noodig oordeelde om het te verdraaijen, naar de behoefte van het oogenblik.

Welke dat le macht iebben te onsenteren f te verbie- len traffi- ue ende intrecours an natien.

Elke monarch en absolute prince binnen syne eyghene jurisdictie heeft de macht, toe te sluyten ende open te setten de poorten van traffique, maer het is teghens het recht van natien, die Godt door onderlinghe ghemeynschap heeft gheordonneert, d'een den anderen van doen te hebben, dat eenighen Pause oft potentaat soude vergeten de macht van syne gheestelycke sleutels, ende op hem nemen eene generale authoriteyt, te binden ende ontbinden in wereldlyke dingen, te distribueren de coninckrycken van den aertbodem, als syne aelmoesen oft gaven, te verbieden alle intrecours ende handelinghe, niet alleenlycken aen alle Christelycke Coningen; maer aen de heydensche princen oock, die hem niet en bekeñnen noch syn oneyndelijk vermogen, wiens subsistut ende stadthouder hy falschelycken pretendeert hem selven te wesen.

Wat inte- est conin- en hebben ihunne in- lante oft olfen ende nghe zeeën

Het staet alle Coningen toe, hunne zeecusten te suyveren ende defenderen van zeeroovers, alsoo de magistraten te lande van de dieven, tot voorderinghe van den coophandel ende traffique. Ende ten aensien van de enge zeeën en inlaeten ofte golfen, sy pretenderen privilegie te hebben daarvan, ende de zeeën voeren hare namen, als de Brittanische, Arabische, Perziaensche etc. Maer aengaende de Oceanische zee, daer en mag niemanden interest inne pretenderen. Het ligchaem ende uitbreydinghe daarvan, is zoo groot, wyt ende onmetelyck, dat gheenen prince, gheenen monarche, Grieck ofte Romeyn, conde oyt eenighe eygenschap daervan ghecryghen. Het en bekent geenen Coninck, dan den Coninck der Coningen, in wiens handen zyn alle de hoecken des aerdbodems ende de zee is alzo zyne, by de regelen van alle rechten civill ende ghemeyne.

Wat inte- est eenen yegelyken eeft in de Oceansche ee.

De oceanus is vry van prescriptie oft particulieren interest als de locht is. *Mare commune omnium est, et littora sicut aer, Maris communis usus omnibus hominibus ut aeris.* Ende onse rechtsgeleerde Bracton seyt, tot denselven effecte; *jure naturali et jure gentium haec communia sunt: aqua profluens, aer, mare, littora maris.* Eenen anderen seyt, dat al ist by een tweede wet van natien, Vrankryk, Italien, Spaignen ende andere Coninckryken, syn inghebonden en ghelimitteert by de zee, nochtans seyt hy: *Immensa natura oceani prescribi non potest nec sejungi.* Ende daeromme noch Paus, noch Koninck van Spaignen connen voorstellen eyghe-

naers te zyn van de Oceansche zee, noch verbieden Christelijke Coningen, te seylen voorby de linie, soo sy presumeren te doen.

Dat Spaengien niet verbieden en can de vrijheid van handel in den Oceanus.

Den Coningh van Spaignen in zyn regt van Portugal, pretendeert een interest tot het Ooste ende in zyn recht van Spaignen, eenen interest tot de West-Indien, ende dat door een donatie van den paus Alexander, die van gheboorte was een Spaignaert en partiael, ende by condicie den ongoddelycsten monster van zynen tyd, die all ist, hy vonde dat zynen meester, wiens stadhouder hy gheerne woude geweest zyn, predikte dat syn Coninckryck van deze werelt niet en was, maer onderwierp hem zelven tot Caesar ende syn leven tot den civilen magistraet; nochtans desen synen stadhouder vergetende en syne professie, geeft zoo liberaelycken wech, de Coninckrycken van de werelt, als den duivel die offereerde tot Christum, en gheeft tot Ferdinando bykans de geheele wereld, die Godt lange te voren ghegheven hadde *filiis hominum*, wanneer hy het beter met zynen meester mocht ghezeyt hebben: wie maeckt my eenen rechter over u? achtervolgende het zeggen in het François, *quand Dieu ne veult, le saint ne peult.*

Eerst deze donatie was tot voorderinghe van religie, waerinne de paus eenen vremden cours hielt, alle Christelyke Coninghen te verbieden, die Godt noemt voetstervaders ende voetstermoeders van zyne kercke, dat niemanden van die, aen de heydenen ende ongelovigen verbreyden mogten de glorieuse kennisse van salicheit, maer dien aermen koningh Ferdinando, wiens huysvrouwe hare juweelen vercochte tot behoef van de eerste ontdeckinghe, alleen moet blazen die trompette tot den eynde des werelts.

Hoe estimeerden andere Catholieke princen van dese bulle.

Alle andere catholycke princen stond deze donatie niet aen; want naer 2 jaeren, Koningh Hendrick 7 in Enggelandt, gaf patente aen Jean Cabott den vader, ende zyne dry sonen, omme met 5 schepen (te zeylen), met dese authoriteit: *plenam potestatem navigandi ad omnes partes, regiones et sinus maris orientalis, occidentalis et septentrionalis, sub insignis et vexillis nostris*, etc. Ende deze ontdeckten van de latitudine van 58 noordewaert tot den suyden en de suytwesten van Florida, bycans een duyzent mylen ofte leguen, waertoe onzen staet zoo goeden interest heeft als den Spaegnaert tot hetgeene hy ontdekt heeft.

Coninck Henricus 8 sondt Sebastiaen Cabot ende Sir Thomas Perte, ridder en sondt de tweede reyze eenen Jan Rutt ende Albert de Prato, met twee van syne eygen schepen, de Ascention ende Mary Guilford, om te ontdecken noordwestwaert, ende dit was 10 jaeren daernaer.

Coninck François van Vranckryck, sondt Jehan de Verasava, die ontdeckte 900 mylen ofte leguen van die coste westwaert, hy sondt de tweede reyse, Jacques Cartier, die ontdeckte S. Laurens ende 300 leguen aldaer ende in de riviere van Canada ende inhabiteerde daer één jaer.

Hy sondt Robberval lest, die winterde ende ontdeckte dat deel, genaempt Nova Francia op den dach van heden.

Henricus de 2, syn zoon, sondt Villegaigne, die maeckte sterckten in de rivieren van Genero in Brasilie.

Carel 9 sondt Ribaut, tweemael, ende Landenier eens, die sterckten maecten in twee verscheydene plaetsen van Florida.

De Portuguesen oock, contrarie tot dese bulle, sonden Gaspar Cortercalis, die ontdekte het noorden van het nieuw ghevonden landt.

Ende Gemma Frisius schryft, dat de Coningh van Denemarcken, Jan Scolme sondt in het jaer 1500, omme te ontdecken de noortweste passagie.

Daerenboven de menichvuldige ontdeckingen, gedaen by Henricus 4, nu Coninck van Vranckryk, ende van wyle Haere Majesteit, wier ondersaten tweemael rontomme de werelt ginghen, wanneer Drake in de achterzyde van America ontdeckte een plaisant landt, lat. 43 en hetselve noemde Nova-Albion, eene plaetse de Spaignaerden noyt te voren bekent.

Alle desen waeren gesonden om te ontdecken contrarie des Pausens bulle ende noch dezelve paus, noch nooyt eenige van syne successeurs hebben gesogt deselve te straffen.

Wat forten ofte factorien hebben de Portugezen, oostwaerts voorby de Cape.

Op de custe van Africa, sy hebben Sofalla, Mozambique en Sena.

Inde Perziaensche golf, Ormus.

Op de custe van India ende Malabar zyn meest alle hunne steden ghelegen als: Diu, Damaon, Bazaym, Mannora, Chaule, Goa,

Onor, Barcelor, Mangalor, Cananor, Cranganor, Cochin, Coulaum, ende op Narsinga, St. Thomè ofte Melleapor, Negapatnam, Albanor, ende Columbo in het eylandt van Zelan ende Malacca op 't punt vant landt, van ouds genoemt Aurea Chersonnesus ende op de Moluccos, Malucco ende Amboyna ende het eylandt van Macchao, in de Latitudine van 22, ende Manilla, een van de Lusones oft Philippines.

Wat andere landen ende Coninckryken voorby de cape B. Speranza waer sy niet en hebben noch fort noch factorye.

Het groot eylandt van Madagascar, andersints St. Lorenzo.

Op de golfe van Bengalen, Orixa, Bengala ende Aracan.

Het ryck en machtig coninkryk van Pegu.

Het koninckryck van Sinchalaon. (?)

Het koninckryck van Siam.

Het koninckryck van Camboya.

Het koninckryck van Cauchinchinay.

Het machtig ende weerdich keizerryk van China.

Het ryck en gouden eylandt van Sumatra. De eilanden van Java maior, ende Java minor ende Baaly.

Wat privilegien tot den Spaengaerden dan voor hunne langhe ontdekkinge en groote oncosten.

In alle plaetsen, die zy bezitten, als conquesteurs, waar zy ingeplant hebben religie, civiliteit ofte handel, zy traffiqueren aldaer noch alleen zonder letsel ofte interruptie.

Maer waer het zy, dat zylieden getraffiqueert hebben met eenige Heydensche Coninghen, alwaer zy ghevonden hebben lanck te voren hun compste, een civilen ende wel geordonneerden staet, ten is geen redene, dat hun traffique aldaer, andere Christelycke Coningen soude uytsluyten daer oock te handelen, niet meer dan syne Majesteit verbieden mach handelinghe op Muscovy, overmits wy hetselve eerst ontdeckt hebben. Godt heeft geordonneert voor onderlinghe gemeynschap van menschen dat de superfluiteyten van een coninckryk het ghebreck van andere coninckrycken souden vervullen oft suppleeren, Hy heeft geordonneert, dat over de groote Oceansche zee als eenen gemeynen hooghen weg rontomme de werelt, alle coninghen van den eerdtbodem d'een den anderen visiteren mogen ende met den anderen traffiqueeren in liberteyt ende vryheid.

Redenen van nootsaeckelykheid.

In den eersten het en is niet behoorlyck voor alle Christelyke

Coningen stille te zitten en den Spaegnaert toe te laten in deze mercenaire werelt, wanneer alle lieden draegen *venales manus, et ibi fas, ubi maxima merces*, om op te hoopen de ryckdommen van 't oosten ende westen, om onder henluyden te zitten als een monarche van de werelt ende deselve goederen vuytte deylen onder de reste, tot zynen eygenen pryse ende beliefte.

Indien zy allegeren willen, dat wy die redelycken geratheert van hun hebben sullen, dat is een saecke onmogelyc, want zy zelve onweerdichlyck in Indien betalen, 30 ten hondert, waer wy niet betaelen, en zy betaelen tweemael sooveel thuys aan hunnen Coningh voor costuym en exactien als sy doen in Indien. Nu tot wat rate wy gediend zullen worden, ter derde of vierde handt, *quaere;* ende indien zy die thuys brengen mochten met meer gemackelycker conditien, nochtans hoe sy ons souden tracteren, wanneer sy in heurlieder winckels zyn, het Italiaensch vers verclaert ons:

Quando il frumento è'nell campi
È de dio, e di santi,
Quando il è nel sui solari
Nonsi haver senze denari.

De Coningh van Engelant, synde heden Coningh van meer eylanden ende meer ondersaten in Engelandt, Schotlandt ende Ierlandt, dan eenigen prince in Europa, moet nootsaeckelyken ter zee en speciaelyken by lange reyzen soeken, zyne arme ondersaten te imployeren tot oeffeninge van zyne navigatie ende voorderinghe derzelver, vindende garnisoenen in allen landen ghelaten, by Hare Majesteit, die vergaen mosten, tensy gheimployeert te werden.

Daerenboven de onsen hebben alreede in Bantam ende Sumatra eenen handel ingestelt, een verbondt aengegaen met de Coninghen, die al ist Mahumetanes zyn, nochtans sommighe syn zoo absolute gouverneurs als den Coningh van Spaignen in Spaigne selve is, verachtende dat eenig Christelyk Coninck soude dorfven reclameren hunne coninckrycken, deel te wesen van hun Oost-Indien, achtende de Portuguesen de verachtelykste natie van de werelt en hun tracterende naer advenant. Hier hebben d'onse den handel-

oft factorie ingestelt, groote quantiteit van coopmanschappen gelaten ende omtrent 30 facteurs om de coopmanschappen gereet te maecken, tegens de naeste wederomcompste van de scheepen, waerdoor zy hoopen hunne reyze te volbrengen in 17 maenden, ende indien wy door eenighe peyze souden vuytgeslooten werden van deze reyze, de Portuguesen souden ons opt lyf vallen, als ofte onse natie heel overwonnen ware ende den handel te niet gedaen.

Daerenboven dat wy ghedient sullen worden van alle de Oost Indiesche ryckdommen ende vermaeckelykheden, ter eerster hand, onse scheepen te werck gestelt, ons volck geimployeert, (en) Syne Majesteits costuymen zullen hiervan, oock apparent in corten tyd grooter worden.

Daerenboven door desen handel in Oost-Indien, hebben wy bycans onsen Turkschen handel onder de voet gheworpen, dewelcke een van de rykste reyze was, die wy deden, ende dit is verloren sonder recouvreren, want indien wy niet meer en souden seynden oostwaerts, nochtans souden de Nederlanders continueren dese landen te dienen met die coopmanschappen, tot redelyker rate, dan wy die brengen van de strate. Ende indien wy de reyse ganschelyck zouden abandonneren, zonder twyfel de Nederlanders souden hunnen nomber verdubbelen, dwelck sy nu naerlaeten in respecte van ons. Ende dan souden wy onder schuylen en voorderen hun zeevaert, en hun en hun vianden ryck maken, en verarmen ons zelven, hun vrienden.

Voorder indien onse ontdeckinge van de Noordweste passage zoude gelucken, door dezen peys souden wy vuyt gesloten werden van de Indien, ende van die possibiliteit van ontallycke ryckdommen ghemackelyker voor ons thuys te brenghen dan voor Vranckryck, Spagnien ofte Italie.

Alle deze 'tsamen gevoecht, ware het beter ende bequaemer voor ons, tot de vryheid te staen van traffique in alle plaetsen van Indien, alwaer hy (de Spanjaard en Portugees) noch religie noch traffique ingeplant heeft, noch clameert te houden by conqueste, oft zullen wy om hem te plaisieren verliezen de glorieuse ryckdomme van de Oost-Indische zee, waerop Tertullian, seyt: ambitie voet haerzelven.

Hebben wy den Paus uit de kercke ende ghemeynte geworpen en sullen wy toelaeten, zyne bulle also door de werelt te loopen, om de Oceanische See te sluyten, by natuure ghemeyn, ende wetten te stellen alle Coninghen, heydenen ende Christenen; sullen wy hem toelaeten weder vuyt te trecken, St. Peeters wereldlyk sweert om daermede den eerdbodem te verdeylen, die niet toegelaten wiert Malchus oore aff te snyden? Inder waerheit, neen! alle Coninghen van Europa behooren wakker te zyn en hun vryheid gade te slaen.

Het slot van alles is int corte aldus, gheenen particulieren Coning oft Prince en can verbieden den intrecours van natien, dan binnen zyn eighen Coninckryck.

De Oceansche zee is alsoo ghemeyn als de locht is, ende gheenen Coning kan vereyschen meer, dan eenen alghemeynen interest daerinne.

Des Pausens donatie is idel, ende teghens de leeringe Christi en teghens religie.

Dese deelen van Oost-Indien waeren ontdeckt lange voor de bulle, vuytgenomen omtrent de Cape.

Alle andere Catholique Coningen wederstaen des Pausens donatie, seynden om te ontdecken diverse plaetsen, contrarie het verbod van dien.

Den Koning van Spaignien te hebben privilegie van traffique, alleen in alle plaetsen, waer hy dat gheconquesteert heeft by den sweerde, oft tsy waer hy civiliteyt, religie ende handel inne geplant heeft.

In wat deel van de Ooste, de Portuguesen forten oft factoren hebben op den dagh van heden.

In wat machtige Coninckrycken zy gheen ghebiedt met allen en hebben, ende redenen van noodtsaeckelykheid:

Dat het gheen verseeckertheid en is voor andere Christelycke Coninghen stille te zitten ende hem toe te laeten als monarche van de werelt, eenen monopolist van alle coopmanschappen te wesen.

Dat de Portuguesen alle sulcke exactien thuys betaelen en in Indien, dat het onmogelyck is dat zy ons dienen connen met Indiesche waeren, tot eenighen redelycken pryze.

Dat de Coningh van Engelandt hebbende meer volcks ende scheepen, dan een ander, synde een eylander, die hy nootsaeckelyken moet imployeren ende desgelycken syne affgedancte garnisoenen, gelaten by haere Majesteit.

Dat wy factoren ingestelt hebben en verbondt gemaeckt ende coopmanschappen in Sumatra' en Bantam ghelaten hebben, ende en connen met gheen eere ofte proffyt, die te niette doen.

Dat het syne Majesteit zeer schadelyc wezen zal in zyne costuymen; dat dit alreede ghedaen heeft ende zal bederven onsen Turkschen handel en syne Majesteit en mach niet beyde verliezen ende d'welck niet te verantwoorden en is. Indien wy afstand doen souden, den Spaignaert soude niet verbetert wezen, want de Nederlanders sullen alsdan meer schepen seynden ende onse cooplieden sullen onder haer schuylen. En wy sullen verarmt wesen, die hun vrienden zyn en zylieden en hun schipvaert ryck worden, die hun vianden zyn.

Behalven dit 't is tegens natuere van verbintenisse eenen generalen peys te sluyten ende liberteyt van handel te weygeren.

Dat wy de Nederlanden sullen afvallen met dewelcke wy eenen wel gesetten handel hebben, om met hen in verbondt te treden, met dewelke wy geen benefitie van handel ghenieten connen, indien wy vuyt gesloten syn van de traffique in syn Indien, want sedert desen twist, sy maken selfs lakenen, dewelcke was onze gestapelde coopmanschap en principaelst benefitie in Spagnien.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

DE OPKOMST VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG

IN

OOST-INDIE.

DE OPKOMST

VAN HET

NEDERLANDSCH GEZAG

IN

OOST-INDIE,

(1595—1610.)

VERZAMELING VAN ONUITGEGEVEN STUKKEN UIT HET OUD-KOLONIAAL ARCHIEF.

UITGEGEVEN EN BEWERKT

DOOR

JHR. MR. J. K. J. DE JONGE.

TWEEDE DEEL.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.

AMSTERDAM,
FREDERIK MULLER.

MDCCCLXIV.

VOORREDE.

Ik zou aan de voorrede van het eerste deel hier niets hebben bij te voegen, indien ik in de verwachting, van deze eerste reeks van stukken, in twee deelen te kunnen zamenvatten, niet in zóóverre ware teleurgesteld, dat dit tweede deel niet wijder spant dan tot het einde van het tijdperk van vrije mededinging vóór de oprigting van de Algemeene Oost-Indische Compagnie. Het derde en tevens laatste deel van deze *eerste* volgreeks van stukken uit het oud-koloniaal Archief, zal alsnu de oorkonden bevatten, welke betrekking hebben tot hetgeen sedert de oprigting dier Geoctroijeerde Algemeene Compagnie in Oost-Indie is verrigt, tot aan de instelling van het Gouverneur-Generaalschap (1602—1610). De werkzaamheid en de bedrijvigheid, door de Nederlanders gedurende de eerste 13 jaren na hunne komst in Indie aan den dag gelegd, waren groot, allerwege werden handelsbetrekkingen aangeknoopt of de aanhechting er van althans beproefd. Voortbrengselen en ruilmiddelen werden onderzocht in vele landen, faktorijen werden opgerigt, overeenkomsten en verbonden werden gesloten, bovendien moest de algemeene vijand worden aangetast en bestreden. In dien rijkdom van feiten vinde dan ook de schrijver zijne verontschuldiging, zoo hij in plaats van met twee, den lezer met drie deelen lastig valt.

Nogmaals zij hier ten slotte mijn dank betuigd aan allen, van wie ik ook nu weder welwillende medewerking heb ondervonden, moge den schrijver bij het oordeel, hetwelk men over zijnen, in vele opzigten niet gemakkelijken, arbeid vellen zal, diezelfde welwillendheid niet geheel worden onthouden.

's GRAVENHAGE, November 1863.

INHOUD.

ONUITGEGEVEN STUKKEN.

ERRATA.

Bladz.	26,		regel	17	v. b.	*staat:* Kalifaat,	*lees:*	Khalifaat.
»	26,		»	19	»	» Kalifen,	»	Khalifen.
»	42,	noot,	»	3	»	» visum est»,	»	visum est,
»	42,	»	»	8	»	» tjaja's,	»	djadja's.
»	83,	»	»	1	»	» secunda,	»	segunda.
»	91,		»	5	v. o.	» Portugeesche,	»	Portugesche.
»	105,		»	19	v. b.	» dan,	»	als.
»	201,		»	6	»	» Het was of,	»	Het was als of.
»	202,		»	8	»	» Balie,	»	Bali.
»	233,		»	5	v. o.	» 1601,	»	1602.
»	286,		»	18	v. b.	» Bantan,	»	Bantam.

Er zullen welligt nog wel eenige feilen meer, vooral in plaatsnamen, bij het corrigeren over het hoofd zijn gezien; de welwillende lezer gelieve die zelf op te merken en te verbeteren.

ZESDE HOOFDSTUK.

SCHETS VAN INDIE'S TOESTAND VÓÓR DE OPKOMST VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG. — EEN INLEIDEND HOOFDSTUK.

§ 1. *Vóór-Indie.*

De begeerte om met eenige juistheid zich een begrip te vormen omtrent de wijze, waarop het Nederlandsch gezag in Oost-Indie is ontstaan, wekt tevens de behoefte om vooraf eenigermate het groote veld te leeren kennen, hetwelk aan gene zijde van den evenaar het tooneel werd van de daden der Nederlanders, en het wordt een vereischte, als men spreekt van het Nederlandsch gezag in Indie, dat men niet geheel onkundig zij van den bodem, waarop die aanvankelijk zoo teedere plant zich heeft geworteld en na verloop van tijden, zoo krachtig zich heeft ontwikkeld.

De toestanden in Indië, van de bevolkingen, van de godsdiensten, van de regeringsvormen, van de handelsbetrekkingen, van de voortbrengselen van bodem en nijverheid waren wijd verschillende van die, met welke de Nederlandsche handelaar tot dien tijd toe in aanraking was geweest, en hoewel hij bij zijne eerste komst en ook nog lange jaren daarna, als een vreemdeling zich te midden van die toestanden heeft bewogen, zonder de behoefte te gevoelen om van de landen en volken, in wier kring hij zich bevond, meer kennis te verkrijgen, dan voor zijnen handel noodig

was, zoo mogen wij daarom zijn voorbeeld hierin niet volgen. Niet dat ik mij voorstel eene volledige beschrijving, eene afgewerkte schildering van die onderscheidene toestanden te leveren in een werk, hetwelk zich slechts bezig houdt met de bouwstoffen, voor de geschiedenis van het *Nederlandsch* gezag in Indie aan te brengen; want zoodanige beschrijving zou, ook in geval ik in staat ware die te leveren, mij voeren op een veld, dat wel onmiddellijk nevens, doch niet binnen de perken van het ons gestelde onderzoek gelegen is. Mij ontbreekt bovendien veel van hetgeen geweten moet worden, om op dat veld zóó diep door te dringen als het rijke en schoone onderwerp zou vereischen.

De geschiedenis der Indische volken en van hunne onderlinge betrekkingen vóór onze komst in hun midden is grootendeels nog zeer duister en onzeker, en kan slechts geput worden uit bronnen, die dikwijls in hooge mate onzuiver, meestal op geene andere wijze kunnen worden gebruikt, dan na eene voorafgaande langdurige en grondige beoefening van Aziatische talen. Ook dan nog mag men vreezen, dat de raadpleging der verschillende inlandsche berigten, afkomstig van Brahmanen, Chinezen, Maleyers, Javanen en Arabieren, ja zelfs die der oudere Europeanen veelal onkritiesch, onnaauwkeurig, wonderbaarlijk zelfs en onderling in tegenspraak zullen bevonden worden, zoodat zij zeer zeker tot een meer uitgebreid onderzoek en wijdloopige beschouwingen zouden leiden, dan in dit werk en van iemand, die de vereischte kennis der Indische talen mist, kan en mag verwacht worden. Met deze moeijelijkheden, met de lijst waar binnen ons werk beperkt moet blijven, met onze eigen ongenoegzaamheid voor oogen, moeten wij ons slechts tot algemeene uitkomsten van onderzoek bepalen en trachten wij dan ook in dit hoofdstuk naar niets hoogers, dan om eene korte schets in omtrek te geven van het groote Indische gebied, waarop de Nederlandsche zeeman en handelaar in de laatste jaren der 16de eeuw zich voor het eerst heeft vertoond en van de voornaamste bevolkingen, waarmede hij schier onmiddellijk in aanraking

is gekomen. Werpen wij daartoe in de eerste plaats een blik op het vasteland van Indie, het brandpunt van Aziatische beschaving.

Vóór-Indie vertoont zich aan het oog als een middenland, gelegen tusschen Afrika's oostkust en de Indische zee ten westen, de golf van Bengale en Achter-Indie ten oosten, dat ten zuiden door eene eindelooze zee, ten noorden door het hemelhooge Himelaya-gebergte beschermd wordt. Hoewel aan alle zijden omspoeld en gedekt, was Vóór-Indie toch niet van het overige der wereld afgesloten; integendeel verschafte de zeeweg oostwaarts eene gemakkelijke verbinding met de bovenwaarts gelegen landen en met het Indische schiereiland; terwijl moessons en loopstroomen tot de prachtige en rijke eilanden-groepen van den Indischen Archipel voerden. Westwaarts konden verbindingen worden aangeknoopt met Perzie en Klein-Azie, met zuidelijk Arabie en langs de kusten van de Roode Zee met Egypte of met de zuid-oostkust van Afrika. Indie was bovendien het rijk begaafde land, dat door zijne vooruitspringende ligging ingrijpt in den handelsweg, die van China naar de kusten van de Indische zee voert en dat dien ten gevolge het natuurlijke middenpunt moest worden in den stroom der handeldrijvende volken op die Zuidelijke zeeën. Tusschen de sneeuwtoppen van het hooge Himelaya-gebergte liggen bergpassen verscholen, die een weg open laten aan karavanen, wier doel het zijn mogt uit Indie's rijken schoot de koopwaren weg te voeren naar het westen en het oosten. Mededingers had het weinig te vreezen; zelf uiterst vruchtbaar, aan kostbare mineralen en edelgesteenten onschatbaar rijk, kon Indie voorzien in de behoeften van Arabie, waarvan alleen het zuidergedeelte vruchten afwerpt en hetwelk slechts zoo lang aan de behoeften van Europa kon voldoen als het zijne handelswaren uit Indie trok. De groote voortbrengende kracht van Achter-Indie kon voor langen tijd aan Vóór-Indie niet schaden, zoo lang ruwe en ordelooze inboorlingen de natuurlijke gaven van dien bodem ongebruikt lieten; terwijl de rustelooze handelsgeest zoowel als de talrijkheid van China's

bevolking onophoudelijk nieuwe behoefte aan ruilmiddelen en Indische voortbrengselen gevoelde.

Er was een tijd toen in den Aziatischen Kaukasus ten noordwesten van Indie gelegen, Kelten en Germanen, Slaven en Grieken, Perziers en Hindoes nog vereenigd waren in één stam, den stam der blanke Ariers. Maar er kwam een tijd waarin die vereeniging verbroken werd. Nu trok een deel der Arische volken naar het verre westen en die Ariers waren onze vaderen. Maar een ander deel van denzelfden stam toog zuidwaarts heen, door de bergpassen en over de sneeuwvelden van den Himelaya en daalde neder in de vlakten van den Indus, van den Punjab en de Sarasvati. De van één gescheiden kinderen van denzelfden stam zijn in den loop van duizenden van jaren van elkander vervreemd en hij, die nu den Hindoeschen Cipayer of den Britschen soldaat zou willen overtuigen, dat zij broeders waren uit denzelfden schoot, hij zou een vruchteloos werk beginnen; want door die verwantschap zou de één zich verontreinigd, de ander zich diep vernederd achten [1].

Doch behalve de ingedrongen Ariers heeft Indie ook eene eigen bevolking gehad; terwijl uit het noord-oosten op nagenoeg dezelfde wijze als in het noord-westen aanvoer van bevolking heeft plaats gevonden.

Als men een blik werpt op de kaart, dan treft het dadelijk het oog, dat Indie schier juist in het midden gedeeld wordt door de bergketen van de Vindhja, waarvan de westelijke en oostelijke uiteinden zich als vertakkingen zuidwaarts verlengen. Deze natuurlijke gesteldheid van het land heeft zijnen invloed ook op de ethnische toestanden uitgeoefend. De zuidwaarts van die bergketen gevestigde volkeren zijn de Dekhansche, die welke noordwaarts gelegen zijn, zijn de Arische. Tot de Dekhansche volken behooren inzonderheid de inwoners van Kanara, de Toeloewen, voorts de Malabaren en de aan dezen verwante

[1] Max Müller.

Tamoelen, welke in zuidelijk Dekhan ten Oosten der Malabaren gevestigd zijn, verder de gemengd Arische en Dekhansche Telingen, die tot de stranden van de golf van Bengale, ten zuiden van het Ganges-gebied reikten en van welke het rijk van Kalinga door zijne volkplantingen op Oostelijk-Java, voor Neerlands-Indie meer bijzonder belangrijk is. Tot de stammen van Dekhan moeten nog gebragt worden de Singhalezen en welligt ook de oorspronkelijke bewoners der Malediven. De Ariers daarentegen zijn de Bengalezen en hunne neventakken, de bewoners van Centraal-Hindoestan en de bevolkingen ten noord-westen van Hindoestan, voorts de Ragapoetra, de bewoners van Bandelakhand, meer zuidwaarts de Mahratten en langs het westerstrand de volken van het Indus-gebied, de Goezeratten en die van de kuststreken ten zuiden van het tegenwoordige Bombay. Men zou zich evenwel eene geheele verkeerde voorstelling vormen, indien men die afscheiding zoo scherp teekende als zij hier in korte trekken is aangewezen. Dat het verloop van tijden en gebeurtenissen, dat binnenlandsche oorlogen, volkplantingen, invallen van Afghanen en Mogolen vermengingen en verstoringen hebben voortgebragt, laat zich zonder bezwaar vermoeden.

Bovendien bestonden er nog verscheidene andere stammen, die door de gebergten ingesloten en afgesloten bleven, die noch tot de Arische, noch tot de Dekhansche volken kunnen gebragt worden en die welligt de oorspronkelijke bewoners dier bergstreken zijn. Zoo leefden in Indie nevens elkander volken, die een zeer hoogen trap van Oostersche beschaving hadden bereikt, anderen die op den weg der beschaving zich bewogen, anderen weder die in de diepste barbaarschheid voortleefden.

De geschiedenis van de bevolking van Indie heeft twee hoofdtijdperken gehad. Het eerste is dat, waarin zij van het overige der wereld afgezonderd eene geheel zelfstandige en eigen ontwikkeling, zoowel op godsdienstig en staatkundig als wetenschappelijk en wijsgeerig terrein, zich vormt. Slechts nu en dan wordt die zelfstandige gang door vreemden inval gestoord; doch

deze is voorbijgaand en laat nadat der vreemden vloed is teruggeweken, weinige of geen sporen achter; terwijl door koophandel en verkeer het Indische element zich wel mededeelt aan anderen, maar niet door vreemden wordt verbasterd. Maar de tweede periode kenmerkt zich door den inval van vreemde veroveraars, die uit het westen komen, steeds meer en meer indringen en die niet alleen strijd voeren om zich meester te maken van den grond, maar vooral met het luid verkondigde oogmerk om het oude geloof der Indiers te verdelgen en den Islam in de plaats der bestaande godenvereering te stellen. En daarmede begint een tijdvak van jammer en ellende voor den ongelukkigen Hindoe, waarin hij eeuwen lang door oorlog, plundering en onderdrukking wordt geteisterd; want de apostelen van den Islam waren, op enkele uitzonderingen na, tevens de priesters der gruwelijkste zonden, die aan de heidenen van Indie meer smet dan heil hebben aangebragt.

Duister is de oudste geschiedenis van Indie en troebel de bronnen waaruit zij geput moet worden. Hoogst onzeker en door latere stormen schier als verstoven zijn de weinige sporen, welke niet alleen het mythische, maar ook zelfs het meer historische tijdvak, hetwelk na de optreding van Boeddha aanvangt, heeft achtergelaten. De mirakel-verhalen, de phantastische tijdrekening, de willekeurige behandeling van historische onderwerpen door Brahmanen, de duisterheden welke men in heldendichten, poerana's en dorre geslachtregisters aantreft, hebben zelfs de meest gevorderde beoefenaars der Indische oudheidkunde en geschiedenis in verlegenheid gelaten. Meer bijzonder dan eenig ander overblijfsel der Indische oudheid, hebben, met het oog op de oudere geschiedenis van Indie, twee epische gedichten de aandacht tot zich getrokken, omdat hoe wonderbaarlijk de inhoud van die werken moge zijn, zij toch hoogst vermoedelijk eene historische waarheid tot grondslag hebben gehad.

De eerste dier heldendichten is de Ramayana, waarin de krijgstogt van eenen Koning Rama naar Ceylon bezongen wordt en

waarin beschrijvingen van landen, steden, volken, gebruiken, offerhanden en plegtigheden worden afgewisseld met wonderverhalen van veldslagen en van de heldendaden der goden en der stervelingen. Het tweede gedicht is de Mahâbhârata, in welke de burgerkrijg tusschen twee geslachten, de Koerava en de Pandava, over de erfopvolging in het aan den Ganges gelegen Hastinapoera beschreven wordt [1].

Het is niet wel mogelijk in korte trekken zamen te vatten de onderscheidene overleveringen en uitéénloopende conjecturen, waaruit men de geschiedenis van de verschillende staten waarin Indie is verdeeld geweest in het tijdperk, hetwelk besloten ligt tusschen de gebeurtenissen, welke in de twee bovengenoemde epische gedichten behandeld worden en de invallen van Alexander den Grooten en der Baktrische Seleukiden in het stroomgebied van den Indus. Belangrijker bovendien dan de uitkomsten, welke men omtrent dat tijdvak der geschiedenis verkregen heeft, is het oog te slaan op de ontwikkeling van het godsdienstige leven, op de geestelijke rigting der Indiers en op de groote omwenteling welke daarin in dit tijdgewricht heeft plaats gegrepen.

Er was een tijd toen de offerhanden en de hymnen, welke

---

[1] Dat ook zelfs omtrent den ouderdom dezer gedichten groote onzekerheid bestaat, getuigen de navolgende regelen van prof. Max Müller in zijne History of ancient sanscrit Literature. Londen 1859, bladz. 36. „If we examine the two epic poëms of India, the Ramayana and Mahâbhârata, we shall find it impossible to use them as authorities for the Vedic age, because we are not yet able to decide critically, which parts of these poëms are ancient and which are modern and postBuddhistic, or at least retouched by the hands of late compilers and editors. There are certainly very ancient traditions and really Vedic legends in both of these poëms. Some of their heroes are taken from the same epic cycle in which the Vedic poetry moves. These however, only form subjects for episodes in the two poëms, while their principal heroes are essentially different in their character and manners. In fact though there are remains of the Vedic age to be found in the epic poëms.... yet this would only prove that the traditions of the Vedic age were still in the mouth of the people at the time, when the epic poetry of the Hindus was first composed, or that they were not yet forgotten in after times, when the Brahmans began to collect all the remains of epic songs into one large body, called the Mahâbhârata.

in later tijd slechts met de meest ingewikkelde ceremoniën werden uitgevoerd, het eenvoudig en ongedwongen uitvloeisel waren van het menschelijk hart, dat behoefte gevoelde om door woorden en daden zijne dankbaarheid te betuigen aan het onbekende Opperwezen. In dien tijd was de aanvoerder en het opperhoofd van den Arischen stam tegelijk koning, zanger en priester, die voor zijn volk de hymnen en gebeden opzond tot de Godheid. Die zangen en gebeden zijn de oorspronkelijke en oudste Veden, welke zijn voortgevloeid uit de inspiratien van hen, die bij de vereering der goden hunne stamgenooten voorgingen.

De beschouwing der natuur in hare meest zigtbare en opvallende verschijnselen schijnt in de oudste tijden de godsdienstige begrippen der Indiers geheel te hebben beheerscht. De krachtige uitwerking van het licht, de koesterende zon, de helder tintelende hemel, de schitterende sterren van de keerkringslanden hebben bij de volken dier gewesten in hunne kindschheid, niet alleen in Indie, maar ook in andere werelddeelen, als eerste denkbeeld van godsvereering, de vereering van het licht in het leven geroepen. De eerste goden die dan ook werden aangeroepen, waren natuurgoden. De meest geëerden onder dezen waren Indra de God des lichtenden hemels, die van andere natuurgoden, Maroets genaamd, vergezeld is. Nevens hem staat Varoena, het hemelgewelf, het Ouranos der latere Grieken, ook Agni, die onder meerdere attributen, bovenal de kracht van het licht, namelijk het vuur verpersoonlijkt, eindelijk nog een tal van andere goden. In de eerste Vedische tijden werd aan geen dezer goden eenigen voorrang toegekend, iedere godheid is voor het begrip van hem, die deze aanroept even hoog gesteld als eene der overigen. [1] Niettemin schemert tusschen die aanroepingen van talrijke goden, nu en dan zelfs in de oudste hymnen, de herinnering door, aan eene goddelijke Eenheid, één Oneindige, één, dien men niet noemde. Die onbestemde herinnering werd de

[1] Max Müller, l. c. bladz. 532. Lassen, Ind. Alterthumskunde, I, bladz. 756—770.

kiem, waaruit zich in eene volgende periode van het religieuse leven der Indiers eene wijsgeerige beschouwing van de godheid ontwikkelde. Daarvan treft men een merkwaardig bewijs aan in eene Hymne aan de meest verheven godheid, wiens zetel noch woonplaats gekend wordt, die alles bestuurt, de menschen zoowel als de dieren, die de eenige Heer is over alles, die leven geeft, die kracht geeft, wiens zegeningen zelfs de goden begeeren, van wien de dood, maar ook de onsterfelijkheid uitgaat. Waar? met deze vraag eindigt elke strophe van dit gewijde lied, waar is die God, aan wien wij onze offerhanden willen brengen? [1] Niet minder sterke bewijzen van eene zoodanige mystieke philosophie treft men aan in de kosmische beschouwingen, welke opgenomen zijn in den RigVêda, beschouwingen, die welligt reeds uit een vroeger tijdperk oorspronkelijk zijn, dan dat waarin de RigVêda is zamengesteld [2]. Het is ligtelijk te vermoeden dat zoodanige opvatting der godsvereering en eene in die mate wijsgeerige beschouwing van het scheppingswerk en der verhoudingen tusschen den schepper en het geschapene, niet meer waren het werk der offeraars en zangers van de eenvoudige hymnen uit de eerste tijden; maar dat dit de vrucht was van een reeds meer ontwikkeld philosophisch-godsdienstig stelsel, dat zijn oorsprong verschuldigd was, deels aan de meditatien van afgezonderde kluizenaars, deels aan den arbeid van een reeds

---

[1] Hymne to the supreme God. Max Müller l. c., bladz. 569.

[2] Men vindt eene analyse van de RigVêda door den Baron d'Eckstein, in het Nouveau Journal Asiatique, n°. 63, Mars 1833 — n°. 67, Juillet 1833, en bij Max Müller, l. c., bl. 558, en bl. 475 en volgg. Müller is van oordeel dat alle de philosophische hymnen tot het tweede of Mantra tijdperk der Vedische litteratuur moeten gebragt worden. De RigVêda, hoewel ontsierd door vermoedelijk latere bijvoegingen der Brahmanen, bevat uitstekend schoone brokstukken, o. a. eene schildering van hetgeen was voor de schepping: „toen", zoo luidt het, „was er niets dat was, noch „iets dat niet was, noch aarde, noch dampkring, noch hemel, niets „ergens.... de dood bestond niet en dus ook niet de onsterfelijkheid, de „dag was er niet, noch de nacht; maar „*Het*" ademde zonder ademhalen, „behalve „*Het*" bestond er niets van al hetgeen sedert geweest is."

gevestigd priesterdom. En werkelijk waren toen reeds de invloed, de werkkring en het aantal der priesters zeer uitgebreid en naderde dan ook de tijd, waarin de dienst der goden van het wijsgeerige gebied op het ingewikkeld rituele werd overgebragt. Maar daarmede vangt dan ook het tijdperk aan van voortgaande verbastering en bijgeloof, waarin alles wat niet tot den priesterstand behoort, al wijder en wijder van de godheid wordt teruggedrongen door eene priestermagt, die niet alleen den voorrang en de schatten op de aarde, maar ook zelfs het eeuwige heil en de gemeenschap met de goden voor zich alleen in beslag nam [1].

Niet op éénmaal evenwel, maar langzamerhand heeft in Indië de in alles ingrijpende magt der priesters zich gevestigd. Zij die oorspronkelijk het priesterambt bekleedden, waren de Poerohita's, lieden, die zonder nog een afzonderlijken stand in de maatschappij uit te maken, meer bijzonder belast waren met het gebed aan de goden uit te spreken. Deze werden al spoedig de huispriesters en geestelijke raadslieden der koningen, door wie zij met gaven voor het verrigten van gebeden en offers langzamerhand werden verrijkt.

Daar nu deze Poerohita's of Brahmana's ten gevolge hunner onmiddellijke nabijheid bij de vorsten, eerst veelmalen, later zonder uitzondering werden geraadpleegd, zoo wisten zij ook reeds spoedig het geloof ingang te doen vinden, dat het goed of kwaad fortuin des vorsten afhankelijk was van hunne goede verstandhouding met hunne geestelijke raadgevers. De zoon volgde nu ook den vader op in het ambt van offeraar en priester en op die wijze werd de hoedanigheid van Brahmane tot eene erfelijke waardigheid verheven. Nog weder eene schrede tot het priester-

---

1 Max Müller, bladz. 389, zegt van dit tijdperk: „the general character „of this work (de literatuur der Brahmanen) is marked by shallow and „insipid grandiloquence, by priestly conceit and antiquarian pedantry. „It is most important to the historian, that he should know how soon „the fresh and healthy growth of a nation can be blighted by priestcraft „and superstition. It is most important that we should know that nations „are liable to these epidemies in their youth as well as in their dotage."

vermogen in den staat werd er gedaan, toen de oude hymnen en Veden bijéén verzameld werden en deze uitgebreide verzameling het rigtsnoer werd der liturgie en der ceremoniën, tot wier angstvallige nakoming men eene volledige kennis dier duizende zangen moest verkregen hebben. Om die kennis te verkrijgen, werden de Satsha's of Brahmanen-scholen ingesteld, die den band tusschen de geestelijkheid onderling nog naauwer toehaalden. Van dáár uitsluitende kennis en weldra ook uitsluitend bezit der Veden bij de Brahmanen. Het geven door de vorsten van rijke geschenken aan de priesters was allengs van eene vrijwillige daad, een heilige en door de wet voorgeschreven pligt geworden, en op die wijze werd steeds meer en meer stoffelijke en geestelijke magt uitsluitend in de hand der priesters vereenigd [1].

Niet zonder tegenkanting evenwel bereikten de Brahmanen deze hunne stelling in het maatschappelijk leven. Hoewel de berigten daaromtrent duisterder welligt, dan omtrent eenig ander punt in de oude geschiedenis van Indië zijn, zoo schijnt het niettemin hoogstwaarschijnlijk dat er een tijd geweest is, waarin een hevige strijd is gevoerd tusschen de vorsten en de krijgslieden aan de ééne zijde en de Brahmanen aan de andere, over de suprematie in den staat. Aanvankelijk scheen die strijd ten nadeele der priesters te zullen uitloopen; maar ten laatste behield het gezag der geestelijken de zege en bleef het onomstootbaar gevestigd.

Wanneer en op welk eene wijze die strijd heeft plaats gehad, is onmogelijk uit te maken. Het zoo kunstige zamenstel van der

[1] Zie o. a. de Manava-Dharma-Sastra, 7de boek, Schlockan, 82 en volg. Belangrijk is het met het bovenstaande te vergelijken, wat de heer R. Friederich in zijn *Voorloopig verslag van het eiland Bali*, in de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, deel XXII, mededeelt, omtrent de thans nog bestaande magt der Brahmanen, op dat eiland, omtrent de aldaar nog aanwezige vrij groote stukken der vier Veda's, en hoe de inhoud dier heilige schriften een geheim is voor allen, buiten de Brahmanen. Zie verder hieronder § 2.

Brahmanen oppergezag kreeg nu ook zijn laatste bolwerk door den stempel der wettigheid en van den goddelijken oorsprong, welken de wetboeken, inzonderheid de Manava Dharma Sastra, daarop drukten [1]. Dit wetboek of liever deze codificatie van verschillende gebruiken en instellingen, waarin zoowel het scheppingsverhaal als theocratische, godsdienstige en ook zuiver juridische en staatsregtelijke voorschriften en stellingen vervat zijn, werd gezegd vervaardigd te zijn door den eersten met goddelijk denkvermogen begaafden sterveling, Manoe.

De kastenverdeeling, de grondslag waarop de Indische maatschappij rustte, krijgt in dit wetboek haar wettig bestaan. De eerste kaste is natuurlijk die der Brahmanen, die de offeraars, de priesters, de in de Veden geoefenden zijn en in alle bemoeijingen van het leven zijn gemengd; de hoogste pligt is het dezen te vereeren, niet slechts voor de bevolking, maar ook voor de koningen, die in menig opzigt verre beneden den Brahmaan gesteld worden [2]. De tweede kaste was die der Ksatrya's de krijgslieden; de derde die der Vaisya's, de veehouders, de landbouwers en de kooplieden; de vierde die der Soedra's, de werklieden, de ondergeschikten aan de overige kasten [3].

De verscheidenheid der Brahmanen-scholen, de spitsvondige redeneringen aan philosophische en theologische beoefenaren in alle landen en tijden veelal eigen, deden allengs onderscheidene secten ontstaan. De behoefte der bevolking uit de lagere kasten, die nu geheel vervreemd geraakte van den inhoud der oude Veden,

---

1 Zie over het bestaan van meerdere wetboeken, behalve het meest bekende wetboek van Manoe, Lassen: Ind. Alterthumsk. IV, bladz. 788, in de noot 5, en Dr. S. Keyzer, Hulpmiddelen ter beoefening van het regt der Inlanders.

2 Zie History of British India, by James Mill, uitgave van Wilson, 1848, vol. I, page 188 sq. en Das alte Indien von Dr. P. von Bohlen, Königsberg, 1830 en Lassen, l. c., 1ste deel, bladz. 801.

3 Later is er nog eene vijfde kaste ontstaan, tot welke gebragt werden allen die geboren waren uit de ongeoorloofde vermenging van individuen uit verschillende kasten. Over de vermeerdering der kasten zie men eene belangrijke noot van Wilson, l. c. page 201.

om eene zinnelijke voorstelling hunner goden te bezitten, werd oorzaak dat allengs eene voortgaande verbastering der godsvereering en een diep geworteld bijgeloof zich ontwikkelde, waarbij niet alleen de attributen der Vedische goden, maar zelfs hunne namen verwisseld werden.

De eeuwige zelfstandige hoogste Godheid, wiens luister te groot was om in eenen vorm te worden aangebeden en die te onstoffelijk gedacht was om aan de zinnelijke behoeften op den duur te voldoen, werd daarom als door eene substitutie onder den naam van Brahma aangebeden en vereerd. Hij heeft echter nooit eenen bijzonderen cultus onder het algemeen verkregen en hij schijnt beschouwd te zijn als eenen, die na het scheppingswerk zijne taak had voleindigd. Zijne attributen, de uitingen van zijne magt werden evenwel in den loop der tijden eerst tot gedeeltelijk zelfstandige, later tot geheel onafhankelijke goden vervormd. Zoo werd de lucht en het water als emanatie van Brahma verpersoonlijkt in eene Godheid, die na verschillende namen te hebben gedragen ten laatste bekend is gebleven onder den naam van Vishnoe, die òf den pijlsnellen Garoeda-vogel bestijgt en tot alles doordringt òf het beeld is van den voortgaanden loop der stroomen en van de eeuwigheid, en daarom, hetzij rustende op eene slang of op het blad van den Ficus Indica, hetzij met den voet in den mond werd voorgesteld. Hij had meer bijzonder zijne vereerders in de oostelijke vlakten en in de streken der verschillende Ganges-monden. Van daar is de bekendheid met Vishnoe door de volkplantingen uit Kalinga ook naar Achter Indie en Java overgebragt [1].

Eene andere verzinlijking der natuurkracht stelde de drie-oogige Siva voor, de eeuwige verschrikkelijke, de krachtige, die als voorstelling van het vuur alles kan verwekken, maar ook alles kan vernielen en wiens ruwe vereering, door bloedige offers zich meer in het westen en zuiden van Indie onder de lagere kasten

[1] Friederich, l. c. zegt dat op Bali even als in Indie, Vishnoe evenwel minder dan Siva is vereerd.

verspreid heeft. De vereering van Siva, naar men althans uit den tegenwoordigen toestand van de godsdienst op Bali mag opmaken, moet ook naar Java zijn overgebragt. Siva schijnt op dat eiland ook alle de eigenschappen, namen en attributen van Vishnoe te hebben ontvangen en in zich de magt van alle goden te hebben vereenigd, die als het ware slechts voor andere gedaanten van hem werden gehouden [1]. Later, in de tijden na Boeddha, heeft zich een streven geopenbaard om deze drie emanatien van den oppersten God weder tot één te brengen en zijn deze drie goden Brahma, Vishnoe en Siva verwerkt en opgenomen in eene drieëenheid Trimoerti genaamd, welke eene zinnelijke voorstelling moest teruggeven van de drie momenten van al het geschapene in de hand des Scheppers: het ontstaan, het zijn en het vergaan.

Nog weder eene andere bevrediging der zinnelijkheid gaf de leer der incarnatien aan de hand; want hoewel de godheid onligchamelijk en dus allen stervelingen onzigtbaar was, zoo kon hij tot het bereiken van verschillende doeleinden zich een ligchaam toeëigenen. Niemand der goden heeft van die magt meer gebruik gemaakt dan Vishnoe, die zich minstens in tien verschillende vormen heeft geopenbaard. De voornaamste dier incarnatien van Vishnoe, schijnt geweest te zijn, als hij verschijnt als de goddelijke held Krishn'a.

Doch ook hierbij bleef het niet. Gelijk de verschijnselen en de krachten der natuur ontelbaar zijn, zoo ontelbaar werd ook het aantal der goden van minderen rang, die meerendeels niets anders zijn dan incarnatien en verzinnelijkte voorstellingen van physische krachten en toestanden. Van dien aard waren inzonderheid de beschermende goden. Niet minder populair waren sommige voorstellingen van innerlijke gemoedsbewegingen en bijzondere gaven van den geest, als de vriendelijke liefdegod Kama of de alwetende ziener in het verledene en in de toekomst, Naradas, die de goddelijke raadsbesluiten aan de menschenkinderen mededeelt,

[1] Zie Friederich, Verslag over Bali, l. c. bladz. 34 en bladz. 8.

of de sluwe en schrandere Ganésas met zijnen olifantskop[1] en nog vele anderen. Maar de goden hadden ook godinnen, van welke de gemalin van Brahma, Sarasvati, de kunsten en wetenschappen beschermde, de echtgenoot van Vishnoe, Sri of Laksmi, eenen weldadigen zegen verspreidt en de gevreesde bedgenoote van Siva, Kali-Doerga, even als haar gemaal zich verlustigt in menschenoffers en verwoestingen. De teedere en vruchten schenkende waternymf Ganga vermaakt zich met lotusbladeren, en de vereering die haar het aangenaamste is, zijn de reinigingen in haar gebied.

Doch wij zouden nog eene geheele rij van mythologische wezens, goden, halfgoden, zinnebeeldige voorstellingen en geheiligde Brahmanen en wijzen kunnen optellen, die zoovele schalmen uitmaken in de eindelooze keten van het Indische veelgodendom en die daarin eene eigenaardige plaats bekleeden.

De beoefening evenwel, welke de godsdienst en de gewijde en ongewijde letterkunde der Hindoes in de laatste jaren tot onderwerp heeft gehad, heeft aan den dag gebragt dat de meeste dier mythologische voorstellingen en godenvereeringen tot een betrekkelijk later tijdperk der Indische ontwikkeling behooren, en dat zoo men doordringt tot de oudste Vedendienst, er een tijd heeft bestaan, in welken de vonk van den goddelijken geest, de kiem der waarheid nog niet geheel was uitgedoofd, waarin de mensch als denkend wezen, als afstammeling van den ongekenden God er naar gestreefd heeft, om zich van de slavernij der zinnelijkheid en van de banden van het stof te bevrijden en terug te keeren tot zijnen geestelijken oorsprong. Naar dat doel heeft, toen der Brahmanen zedelijk overwigt reeds was ten top gestegen en de oorspronkelijke godsvereering tot eene voortgaande verbastering neigde, de Boeddha Sakjamoeni of Siddharta getracht de godsvereering in Indie weder terug te brengen.

---

[1] Blijkens de platen bij Raffles, worden er nog verscheidene beelden van Ganésas op Java gevonden en ook voorstellingen van de Trimoerti op den tempel van Boero-boedor.

Deze, de troonopvolger eens Konings van Kapilavastu [1], verliet zijn hoogen staat in de wereld, om eerst uit de leeringen der Brahmanen, doch toen hij deze ongenoegzaam bevond, door de werkingen der overpeinzing en de vruchten van den inkeer tot zich zelven het Boeddhi of de hoogste wijsheid te bekomen. En toen hij die hoogste wijsheid meende bereikt te hebben, toen hield hij die niet verborgen voor zich of voor de bevoorregten uit eene bijzondere kaste, gelijk de Brahmanen, maar hij trok het land rond en verkondigde zijne leer aan ieder, die naar redding en heil behoefte had. Deze leerwijze en de toegankelijkheid voor alle kasten was reeds eene nieuwigheid, in tegenoverstelling van de uitsluitende leerscholen der Brahmanen. Maar dieper greep Boeddha in de toestanden van het Indische leven, toen hij het gezag der Veden als goddelijke openbaring en de beeldendienst aantastte, zich scherp tegenover de Brahmanen stelde, hun alvermogen en hunne uitsluitende kennis der godsdienstige en zedelijke waarheid ontkende.

Den armen en geringen zoowel als den rijken en aanzienlijken wilde hij den weg tot het geluk ontsluiten, door eene leer te verkondigen, die tot grondslag had het oude Indische begrip dat al het aardsche, aan eene voortdurende stofwisseling is onderworpen, dat de toestanden van dit leven de gevolgen zijn van een vroeger bestaan en dat de daden en handelingen in dit leven invloed uitoefenen op de oneindige reeks der wedergeboorten, die komen zullen; dat de hoogste zaligheid bestaat in het vrijworden van die toekomstige stoffelijke wedergeboorte; want dat smart en leed het lot is van al wie op aarde leeft; dat die vrijheid eindelijk door ieder van welken rang of staat kan verkregen worden zonder openbaring of priesterlijke tusschenkomst, zoo men er slechts naar streeft om, door overwinning der hartstogten en zinnelijke en aardsche begeerten, de

[1] Eene stad gelegen in het rijk van Oude, aan eene noordelijke vertakking van den Ganges, nabij het tegenwoordige Gorackpoer.

ware wijsheid te bekomen. Die dat bereikte zou onafhankelijk van het eindige en voorbijgaande worden, hij zou niet weder geboren worden in dit leven, maar een deel uitmaken van het Oneindige, het Niet-voorbijgaande, het Ware, dat aan de bevatting van den zinnelijken mensch eene verborgenheid bleef [1].

De leer van den Boeddha Sakjamoeni verkreeg eenen overwegenden invloed. Hoewel hare volgelingen aanvankelijk slechts als eene secte, zooals er zoovele in Indie waren, beschouwd werden, verkreeg zij, omdat zij de gevoelige snaren van het gemoed der door priesterdwang verdrukte vorsten en volken in beweging bragt, weldra den omvang eener godsdienstige omwenteling. Door de bescherming van onderscheidene koningen, inzonderheid toen er in sommige rijken ook personen uit lagere kasten op den troon geraakten, door de verspreiding harer aanhangers, door de besluiten van elkander opvolgende synoden, nam de nieuwe leer in krachten toe, totdat eindelijk een strijd uitbrak tusschen het Brahmanisme en het Boeddhisme, waarin de geestelijke wapenen werden ter zijde gelegd en Boeddha's belijders door bloedige vervolgingen grootendeels uit Indie zijn verdreven. De instelling van het apostolaat was één der kenteekenen van Boeddha's leer en door dat middel is die leer verspreid onder de millioenen inwoners van Centraal-Azie, Achter-Indie, China, Japan en een gedeelte van den Indischen Archipel; terwijl de hoofd, zetel van de leer op Ceylon gevestigd bleef.

Omdat Boeddha geen ligchamelijke godheid erkende en zich zelven slechts voor een mensch, zij het dan ook voor eenen, begaafd met de ware wijsheid uitgaf, zoo liet zijne leer oorspronkelijk ook geen afgodendienst of mythologie toe; doch reeds onmiddellijk na Boedha's dood begon men eene heilige waarde aan zijn gebeente

---

[1] Lassen, Ind. Alterth. Band II, bladz. 65, 439, 453. — Journal Asiatique 1824, 19e Cahier. Vie de Boudha, d'après les livres Mogols, par Klaproth. — Colebroke, On the religion of the Hindus. London 1858, page 251, en P. A. S. van Limburg Brouwer, in de Gids, naar aanleiding van: Le Boudha et sa réligion, par J. Barthélemy Saint-Hilaire. Paris 1860.

te hechten. De strijd dien Boeddha's leer vorderde, was een strijd tegen den meest magtigen vijand, die leeft in 's menschen aanleg en gemoed, tegen de natuurdriften, tegen het zelfsbehoud, tegen het stoffelijke gedeelte van den mensch, hetwelk van zijn geheel zamenstel niet is af te scheiden. Daartegenover stelde hij als verdedigingsmiddel, niets als een verhoogd denkvermogen. Gemis aan dat vermogen bij de meerderheid, zoo niet bij allen wanneer de zinnen luide spreken, de omstandigheid dat de aanhangers zijner leer Hindoes waren, opgevoed met en levende te midden eener vereering van tallooze goden, maakte dat ook het Boeddhisme ontoereikende bleek, om de stof en de zinnen te beheerschen. Het is alzoo in den loop der tijden verbasterd en bij zijne verdere verspreiding dermate zamengevlochten met de afgodendienst, zoowel der Indiers als der andere volken, die de nieuwe leer hebben omhelsd, dat zelfs Boeddha in het einde is beschouwd geworden als eene der incarnatien van Vischnoe, terwijl ook het Brahmanisme van Boeddhistische elementen zich niet kon vrijwaren [1].

De godsdienstige ontwikkeling der Indiers heeft op de geheele Indische beschaving teruggewerkt. De zucht tot vereering der goden heeft eene eigenaardige en hoogst belangrijke architectuur in het leven geroepen, waarvan bewonderingswaardige overblijfselen niet alleen in Indie; maar ook op Java gevonden worden; uit de beschouwing van het luchtruim sproot de beoefening der sterrekunde en daaruit weder van de rekenkunde voort; en hoe de godsdienst met de poësie, de wijsbegeerte, de wetgeving en huishouding van den Staat in verband stond, hebben wij uit het bovenstaande genoegzaam opgemerkt.

Boeddha's leer groeide aan in krachten en in tal van volgelingen, toen Alexander de Groote, na de verovering van Perzie en de bezetting van Kaboel, doordrong tot den Indus. Na den val van het Macedonische rijk zetten de Baktrische Seleukiden gedurende eenigen tijd de veroveringen van Alexander voort, met het doel

[1] Lassen. II. 1054.

om vasten voet in Indie te verkrijgen; doch zij werden daarin verijdeld door den tegenstand van Kandragoepta, een gelukkig veldoverste, die niet alleen de vreemde indringers uit Indie terugsloeg, maar ook zich zelven tot Koning verhief over het zeer groote rijk der Maurja, welks hoofdzetel Patalipothra, in de nabijheid van het tegenwoordige Pattna gelegen was [1]. Onder zijnen kleinzoon Açoka bereikte het Boeddhisme in Indie zijn hoogsten bloei, en werd het naar buiten door zendelingen met kracht verkondigd.

Tot nog voor korten tijd was er weinig bekend omtrent de gebeurtenissen in Indie sedert de veldtogten van Alexander en Seleukus. De Grieksche schrijvers waren de eenige kenbronnen voor de geschiedenis; doch sedert heeft de studie van Indie's oudheid, inzonderheid door Britsche en Duitsche geleerden, aan de geschiedenis van het tijdvak, hetwelk tot aan de Mohamedaansche invallen reikt, eenen omvang gegeven, zóó groot, dat het reeds volkomen onmogelijk is, om in korte trekken daarvan een overzigt te leveren [2].

Zoodanig overzigt is des te minder mogelijk, omdat ondanks hetgeen aan den dag gebragt is, er niettemin nog veel aan de echt historische kennis van dat tijdvak ontbreekt. Wij zullen ons dan ook bepalen tot het aanwijzen van de voornaamste rijken, die in Indie in dit tijdsgewricht zijn gevestigd geweest.

Het gebied der Maurja, hetwelk zich noordwaarts van het Vindhja gebergte, van Kalinga tot Goezeratte heeft uitgestrekt, is later verdeeld in drie kleinere rijken, namelijk in het rijk van Magadha of noordelijk Bengale en Bahar, in dat van Koning Galoka, hetwelk behalve Kashmire, een groot gedeelte van noord-westelijk Indie omvatte, en in een derde rijk Vidica ge-

---

[1] Zie hierover Lassen, II, bladz. 196 sq. Kandragoepta stierf volgens Lassen in 291 v. Chr.

[2] Men kan daarover het beste raadplegen het reuzenwerk van Ch. Lassen, Ind. Alterthumskunde, alwaar voor ieder tijdvak eene opgave van de bronnen wordt aangetroffen.

naamd, dat zamengesteld was uit de zuidwestelijke provincien van Açoka's gebied.

Daarna is een groot gedeelte van Indie geteisterd door de invallen der Indoskythen, die eerst het Baktrische rijk veroverden en vervolgens in het noordwesten van Indie zich een rijk stichtten. Indie zou van deze overheerschers zijn verlost door eenen koning Vikramaditja van Kashmire; doch dit feit is geheel onzeker, omdat er in de overleveringen niet één, maar wel negen vorsten van dien naam worden aangetroffen. Het is dus twijfelachtig door wien de heerschappij der Indoskythen is verstoord, maar zeker is het, dat eene vertakking van dien volkstam in Indie gebleven is en dat daaruit ontstaan is het gebied der Jueitchi, welke in het noordwesten een rijk behouden hebben, van welks regeerders de dynastie der Toeroeschka koningen de meest beroemde is geweest. Het gebied van dezen strekte zich uit over een groot deel van noordelijk Indie, zelfs tot Magadha en Goezeratte, Kaboelistan, de landen van den Oxus en een groot eind weegs in Midden-Azie. Een dezer Toeroeschka, met name Kanishka ging over tot het Boeddhisme en breidde die leer zeer verre in Azie uit.

Ook dit groote rijk der Toeroeschka koningen schijnt weder gesplitst te zijn in drie groote afdeelingen, waarvan de eerste noordwestelijk Dekhan, de tweede het rijk van Kashmire omvatte en het derde deel een rijk vormde, dat gelegen was tusschen het stroomgebied van de rivieren Jamuna en de noordelijke takken van den Ganges. Van deze drie staten, bloeide Kashmire onder zijnen koning Meghavana, die weder zijn gebied over de landen tusschen Kashmire en het Vindhja gebergte zou hebben uitgebreid; doch dat rijk werd ten laatste weder cijnsbaar aan de Goepta koningen, toen deze vorsten regeerden over het rijk tusschen den Ganges en den Jamuna en omstreeks 171 na Chr. een uitgestrekt gezag over de noordelijke helft van Vóór-Indie verkregen hadden. Een dier Goepta koningen, Samarâ of Skanda-Goepta, maakte aan zich cijnsbaar, het grootste deel van het gebied, dat tusschen

de beide zeeën, oost- en westwaarts van Indie en de twee bergketenen van Himelaya en Vindhja besloten ligt.

Ook deze staat deelde in het lot der vorigen en viel in duigen. Brokstukken van dit rijk waren het rijk der Goezeratten, Kashmire, Sindh en later Kapiça, en eindelijk een rijk, hetwelk onder eene jongere dynastie der Goepta-koningen stond.

Het eerste dier rijken, min of meer gelijk staande met het latere Goezeratte, ontstond ongeveer 323 n. Chr. en bleef voortbestaan, dan eens gesplitst, dan weder hereenigd, onder drie dynastien. De eerste dynastie was die der Ballabhi-vorsten, gesticht door een krijgsoverste van den laatsten Goepta-koning en afkomstig uit den Punjab; de laatste dynastie was die der Baghela. Sedert 1025 n. Chr. werd Goezeratte door Mahmoed van Ghazna aangegrepen en geheel door de Muzulmannen verwoest en veroverd.

In het gebied van den Indus trof men vooreerst aan, het rijk van Kashmire, dat zich na den val der Goepta weder herstelde, hoewel het de vorige grootheid niet kon terugbekomen; niettegenstaande nu en dan stukken van dit rijk verloren gingen, behield het betrekkelijk nog langen tijd zijn zelfstandig bestaan. Eerst in 1340 werd het geheel van de Muzulmannen afhankelijk.

Het rijk van Sindh kreeg vooral uitbreiding onder zijnen koning Dahir; maar reeds in 710 n. Chr. viel het aan de Khalifen ten deel. Meer noordwestelijk ontstond later het rijk van Kapiça, waarvan Kaboelistan de kern was, omringd door tien cijnsbare gewesten, die tusschen 997 en 1008 allen aan Mahmoed ten prooi werden.

Omtrent het gebied der jongere Goepta is weinig bekend. Aanvankelijk strekte het zich uit over het midden en oostelijk gedeelte van Indie. Het middendeel schijnt deels door veroveringen der Ballabhi koningen, deels door den afval van cijnsbare vorsten ineén gevallen te zijn en ingekort tot Bandelakhand, Magadha en Koçala. Het oostelijke gedeelte besloeg ongeveer het tegenwoordige Bengale en werd nogmaals in twee stukken verdeeld, waarvan het meest oostwaarts gelegen gedeelte meer bijzonder

onder de Pala-dynastie bloeide. Aanvoerders der krijgshaftige Ragapoetra scheurden van dit gebied weder landen af of overheerschten het. Dit geheele gebied, hetwelk weleer onder de jongere Goepta stond, viel eindelijk in 1232 in handen der Mahomedanen.

In de Zuidelijke helft van Indie, in Dekhan, bestonden oorspronkelijk drie of vier staten; vooreerst die der Pandja's aan de zuidpunt, met Madhura tot hoofdplaats, welke later het middenpunt werd der Tamoelsche spraak en letterkunde; ten tweede der Kola's of van Kolamandala (Choromandel), aan de oostkust en ten derde van Kerala of Malabar aan de westkust; terwijl over het hoogland het gebied van Karnata zich uitstrekte. Het algemeen karakter van de geschiedenis dier volken is, dat nu eens deze, dan gene over de anderen zocht te heerschen; terwijl herhaaldelijk oorlog gevoerd werd met of invallen gedaan werden in het nabij gelegen Ceylon.

Kola verliep in het einde bijna geheel en de Pandja's moesten in de 12de eeuw voor de magt der Singhalezen bukken. Kerala of Malabar bleef in het einde de magtigste van deze staten en hield zich in het noorden van Ceylon tot aan de veroveringen der Portugezen staande. Malabar heeft tijdens het verblijf der Portugezen eene gewigtige rol gespeeld. Door zijne gunstige ligging voor handel en scheepvaart en door de waarde zijner voortbrengselen, had het reeds vroeg de opmerkzaamheid der Arabieren getrokken. Het verhaal zegt, dat een schip met Arabieren bemand, hetwelk bestemd was naar Ceylon, op de kust van Kerala verviel. De vorst van het land, wiens titel was Keraman Permal of Samoedrya of Assoemidri, waaruit het verbasterde Samoryn ontstaan is, werd tot den Islam bekeerd. IJverig in zijn nieuw geloof, vertrok hij als pelgrim naar Mekka en verdeelde bij zijn vertrek zijn rijk onder zijne nabestaanden. Kollam bleef aanvankelijk de zetel des Samoedri's, doch deze verplaatste zich naar Kallikoda of Kalikoet, toen die stad door den handel der Arabieren in luister en magt verre boven de overige

kustplaatsen gestegen was. Een ander deel des rijks bestond uit het latere Coetsjien, weder een ander uit Kananor [1]. Hoewel de opvolger van den tot den Islam bekeerden vorst, een Brahmaan was, werden de Arabieren in het land rustig toegelaten. Deze verspreidden hun geloof en stichtten te Kallikoda eenen voordeeligen en uitgestrekten handel. In later tijd had dit ten gevolge, dat Kalikoet het broeinest werd van de zamenzweringen der Muzulmannen op de kusten van Indie, tegen het gebied en den handel der Portugezen in deze gewesten.

Een ander rijk aan de oostkust van Dekhan gelegen, Orissa genaamd, verdient evenzeer genoemd te worden. Het is in de berigten der Nederlandsche reizigers en kooplieden, hoewel minder juist, meer onder den algemeenen naam van noordelijk-Choromandel bekend geweest. De geschiedenis van Orissa, waaraan zich ook die van Kalinga, het moederland der Indische volkplanters op Java vastknoopt, strekt zich uit over een tijdvak van 1100 jaren. Nadat dit rijk onder drie verschillende dynastien had gestaan, verloor het ten laatste geheel zijne onafhankelijkheid en geraakte het onder het onbetwist gezag der Muzulmannen van Bengale. Bengale hoewel in naam eene cijnspligtige provincie van het hof van Delhi, was sedert geruimen tijd in de daad geheel onafhankelijk geweest, toen in 1584 dit uitgestrekt gebied en daarmede ook Orissa voor goed door Akhbar den Grooten in het rijk van Delhi werd ingelijfd. [2]

Aan de zuidpunt van Vóór-Indie is eindelijk nog het uitgestrekte en vruchtbare eiland Ceylon of Lanka gelegen. Oudtijds was dit eiland verdeeld in drie groote afdeelingen: het noorden of Pihiti, het zuidelijke gedeelte of Rohuna en het westelijk middengedeelte of Majaratta. De Singhalesche kronyken gewagen van eenen Wyaija, die omstreeks 543 vóór Christus, uit noordelijk Dekhan of Kalinga op Ceylon zou zijn aangekomen, de

---

[1] Lassen, Ind. Alterthumk. Th. II, bladz. 436—438—1016—1021. IV, 255—259.

[2] Lassen, l. c. IV, en Mill en Wilson, vol. II.

oorspronkelijke bewoners zou hebben ten ondergebragt en verschillende vorstendommen gesticht. Ruim twee eeuwen vóór onze jaartelling deden de Tamoelen eene vijandelijke landing op het eiland en vestigden aldaar een rijk, hetwelk evenwel omstreeks veertig jaren later vernietigd werd door Dusthagami, een oorspronkelijk Singhalees vorst, die Elara den Koning der Tamoelen doodde en een groot leger van dat volk, ter hulp uit Indie toegesneld, versloeg. Van dien tijd dagteekent de volkomen zegepraal van Boeddha's leer op Ceylon en neemt het historische tijdvak der Singhalezen een aanvang.

De lange reeks van Koningen, die na Dusthagami over Ceylon hebben geheerscht, is in twee dynastiën verdeeld geweest: de eerste, die der Maha-Wansi, welke tot 302 na Chr. heeft geregeerd en de tweede of Soeloe-Wansi, die onder allerlei lotwisselingen heeft voortbestaan tot dat de heerschappij over Ceylon in handen der Europeanen verviel.

Het was tevens onder het bestuur van dit laatste stamhuis, dat de invallen der Tamoelen zich met kracht hebben herhaald en gedurende een geruimen tijd is het grootste gedeelte van Ceylon door dien volkstam overheerscht. Een tijdvak van luister in Ceylon's geschiedenis is de regering van Prakramabahu den grooten, die zijn vaderland van de overheersching der Tamoelen verloste en gedurende zijne drieëndertigjarige regering zich beijverde, godsdienst en beschaving te bevorderen. Hij ondernam ook een krijgstogt tegen het op de zuid-oostkust van Achter-Indie gelegen Kambodja, waarheen hij met 500 schepen vertrok om de stoornis welke de koophandel der Singhalezen aldaar had ondergaan, te wreken. Het rijk van Kambodja werd door hem aan Ceylon cijnspligtig gemaakt en op zijnen terugtogt veroverde Prakamabahu het rijk der Pandja's, van wier hoofdstad Madhura hij zich meester maakte (1153—1186 n. Chr.). Onder de onwaardige opvolgers van dezen grooten vorst hernieuwden de volken van de zuid- en oostkust van Dekhan hunne aanslagen op Ceylon en verviel het groote rijk van Prakamabahu van zijnen vorigen luister. In het

begin der 15de eeuw zou zelfs een leger des Keizers van China, Yung-lo, van de dynastie der Mings, eenen vijandelijken inval op Ceylon hebben gedaan, het koninklijk gezin naar China hebben vervoerd en Ceylon aan het Hemelsche rijk cijnspligtig hebben gemaakt.

Toen in den aanvang der 16de eeuw de Portugezen zich voor het eerst op dit eiland vertoonden, was de magt der Singhalesche vorsten meer en meer gedaald. In het zuiden had de souverein Dharma Prakramabahu IX zijne hoofdplaats te Kotta, nabij Colombo; doch zijne magt was aanmerkelijk verzwakt; want nog vijf andere kleine vorsten voerden nevens hem te Badulla, Gampola, Peradenia, Kandia en Mahagam een schier onafhankelijk gebied. Het noorden des eilands was in handen der Malabaren en de zeehavens meest in de magt der Mahomedanen. Eerst in het jaar 1517 vestigden zich de Portugezen in eene sterkte te Colombo, en hoewel zij dit aanvankelijk met toestemming van den zwakken Singhaleschen Vorst deden, ontstond er weldra, vooral ook door den invloed der Mahomedaansche kooplieden, tegenstand tegen deze vestiging. Dit verzet breidde zich uit en groeide aan tot eenen verdelgingskrijg, gedurende welken de vorsten van Kandia in aanzien stegen, inzonderheid onder den vorst Maaya Dunnaï en zijnen zoon, den Leeuwenkoning, Raja Singha.

Tot het jaar 1597 werd nu Ceylon het tooneel van eenen bloedigen oorlog, waarin van beide zijden met de grootste verbittering en wreedheid en met het schandelijkst verraad gestreden werd. De oneenigheid der inlandsche vorsten en hunne onderlinge naijver over het oppergebied werden aangestookt door de Portugezen, en daaruit volgde dat, hoe menigmalen ook het gezag der Europeanen gedurende dien oorlog op het punt van ondergang zij geweest, de Portugezen in het einde, na den dood van den laatsten wettigen souverein, zich van de heerschappij over de belangrijkste havens van Ceylon meester hebben gemaakt.

Toen de Nederlandsche admiraal Spilbergh met Moucheron's schepen in 1602 op Ceylon's oostkust, te Matticalao of Batticalao

aanlandde, was de bekende Don João d'Austria, Maha-radja van Kandia. Deze was een, door de Portugezen opgevoede en gedoopte Singhalees, die naderhand zich krachtig tegen zijne vorige leermeesters verzette en, hoewel hij naar de hooglanden van het binnenland was terug gedrongen, toch in eenen staat van onafhankelijkheid zich handhaafde. De kustplaatsen Colombo, Calture, Gale, Trinconomale, Baticalao en Negombo waren echter toen allen door de Portugezen bezet of cijnspligtig gemaakt [1].

Doch wij zijn nu reeds tot diep in de tweede groote periode van Indie's geschiedenis, het tijdvak der Mohamedaansche overheersching, binnengetreden. Klein in hare beginselen was deze voor Indie zoo gewigtige gebeurtenis, want de indrang der Mahomedanen bepaalde zich aanvankelijk tot de gebergten, die Perzie van den Indus afscheiden. De landen van Chorazan en van Transoxania waren tusschen het dertigste en veertigste jaar der Hegira onder het gebied van het Kalifaat gekomen; doch toen na den dood van Haroen-al-raschid de wereldlijke magt der Kalifen verminderde, betoonden zich onderscheidene landvoogden des Kalifs onwillig tot gehoorzaamheid. Onder dezen behoorde ook in het 263 jaar der Hegira, Ismael Samani, gouverneur van Chorazan en Transoxania, die zich tot een onafhankelijk vorst verhief, en bij zijne provincien nog de landstreken van Kandahar, Zaboelistan, Kaboel en de berglanden der Afghanen en Patanen voegde.

Negentig jaren lang hadden de vorsten uit het huis van Samani het gebied gevoerd, toen één hunner landvoogden, die zijn zetel in de stad Ghazna had en Abistagi heette, aan dit vorstenhuis hetzelfde lot deed ondervinden, dat het aan de Kalifen berokkend

[1] Cf. Lassen, Ind. Alterthumskunde, Th. II, 414—435, 988—1013. IV, fol. 279 volg. en Ceylon, an account of the Island, physical, historical and topographical, etc. by Sir James Emerson Tennent. etc. 4th. edit. 2 volumes. London, Longman, 1860. — Het Journael van Joris van Speilbergh. Delft, 1605, bij Flor. Balthasar, waarin zeer veel belangrijks over Ceylon wordt medegedeeld.

had. Deze Abistagi, die over Kandahar en het land der Afghanen gesteld was, maakte zich namelijk omstreeks het jaar 977 onafhankelijk, en hij en zijn zoon Sebuctagi en zijn kleinzoon Mahmoed hechtten achtereenvolgens aan hun oorspronkelijk gebied het grootste gedeelte van Perzie, stichtten het rijk van Ghazna, deden invallen in den Punjab en begonnen nu ook hunne krijgstogten tot Indie uit te breiden. In het jaar 998 bereikte Mahmoed reeds de omstreken van Lahore en volvoerde hij sedert niet minder dan twaalf krijgstogten in Indie, plunderde en verwoestte achtereenvolgens steden en tempels, doodde de priesters en sleepte onwaardeerbare schatten als buit uit Indie, naar zijne gebergten mede. Op deze wijze werden de schoonste en rijkste steden, als o. a. Kanoga, Mathura, Lahore en Sumnat in Goezeratte door Mahmoed verwoest, de volken cijnspligtig gemaakt of onder stedehouders gesteld, die als zoo vele dwingelanden heerschten. Na den dood van Mahmoed werden de togten in Indie door zijne opvolgers met minder geweld voortgezet, omdat zij daarin door tweedragt in hun eigen land belemmerd werden. Eindelijk werden de vorsten uit de dynastie der Ghazneviden door één hunner landvoogden in Ghora met een leger van Afghanen, uit Ghazna verjaagd naar Lahore en eindelijk in 1184 geheel van den troon gestooten. De eerste vorst uit het nieuwe stamhuis der Ghori's, Shahab-Oeddien, was in zijne ondernemingen tegen Indie aanvankelijk niet gelukkig; doch in het einde was zijne zege op de verbonden koningen van midden-Indie nog grooter, dan die van Mahmoed ooit geweest was en droegen deze togten meer het kenmerk eener duurzame overheersching. Bij den dood van Shahab-Oeddien was het gebied der Mahomedanen reeds uitgestrekt over Sindh, Goezeratte, Kaboelistan, Bandhalakand en Westelijk-Bengale, terwijl de hoofdzetel van het bestuur eerst naar Lahore en van daar naar Delhi verlegd werd. Na den dood van Shahab-Oeddien kwam het gebied in handen van zijnen aangenomen zoon Koettoeb, die zich bepaalde tot het dempen van opstanden in de onderscheidene onderworpen gewesten. Onder zijnen opvolger kwam eene nieuwe

ramp over Indie, toen in 1218 de Mogolen en Tartaren onder Djengis-Khan hunne invallen in het Noordwesten van Indie aanvingen. De meest beroemde vorst uit het geslacht der Ghori's was Mahmoed II of Nasir-Oeddien, die zich onderscheidde door zijne eenvoudige en strenge levenswijze en door zijn krachtig maar regtvaardig bestuur, zoowel over zijne Muzulmansche stedehouders als over de Hindoe-bevolking. Deze vorst werd opgevolgd door zijnen grootvizier Balin, onder wiens regering Bengale in opstand geraakte; doch na eenen bloedigen oorlog van drie jaren weder ten onder werd gebragt.

Na eene reeks van tien vorsten van welke er zes vermoord of onttroond en in de gevangenis geworpen werden en de laatste aan de gevolgen van zijn zedeloos leven bezweek, ging het gebied over de in Indië veroverde landen, in 1288 van het huis der Ghoris in de dynastie der Khilgee's over. Onder de regering dezer vorsten werd ook Dekhan, dat tot nog toe onaangetast gebleven was, van de noord-westkant in het gebied der Mahratten en van Nizam door de Mahomedanen aangegrepen. Van 1288 tot den jare 1321 hebben vijf vorsten uit dit geslacht geregeerd, die zich zoo mogelijk nog boven anderen door wreedheden en liederlijkheid onderscheidden, met herhaalde aanvallen der Mogolen te kampen hadden en alle vijf door het moordstaal of door vergif om het leven kwamen. Een volgend stamhuis der Afghanen, dat der Toghluck, hetwelk tot 1412 den scepter voerde, had eveneens met den steeds meer dreigenden stroom der Mogolen te worstelen; terwijl aan de andere zijde de wreedheid van vorsten en stedehouders de ongelukkige Hindoes tot eenen wanhopigen strijd uitlokte.

Een dezer vorsten Mohamed Toghluck verplaatste geheel willekeurig den hoofdzetel van het rijk van Delhi naar Dowlutabad en beval in zijn despotisme, aan de geheele bevolking om met hem te verhuizen. Groote sterfte en hongersnood vernielde de bevolking op hare lange reize, terwijl Delhi verlaten staan bleef[1].

[1] In het XVIde Hoofdstuk van Ibn Bathoetha vindt men eene beschrijving van Delhi's toestand in die dagen.

De belastingen werden zóó nijpend, de willekeur en de afpersingen zóó groot, dat de bevolkingen zich liever in de bosschen en gebergten als wilde dieren terugtrokken, dan langer zich daaraan te onderwèrpen. Alsdan stelde Mohamed Toghluck er zijn vermaak in, om groote drijfjagten aan te rigten, de zwervende inboorlingen op te jagen binnen steeds engere kringen, om ze ten laatste allen te doen slagten. Moeltan en Bengale kwamen in opstand. De Radja's van Telingana en van boven-Carnatica slaagden er in, de Muzulmannen uit het grootste gedeelte van Dekhan te verdrijven; een Nawaïb over Oude, een ander over Goezeratte gesteld, kwamen bovendien in opstand. Het was onder zulke omstandigheden dat in 1357 Feroze Khan aan het bestuur kwam en eenige verademing aan de rampzalige bevolking schenken kon. Onder de zich sedert dien tijd afwisselende vorsten werd de band tusschen het opperbestuur en de stedehouders meer en meer losgemaakt. De soebadhars van Bengale, Orissa en noord-westelijk Dekhan waren zoo goed als onafhankelijk. Te midden van die twisten en die tweedragt trok Timoer-Leng den Indus over. Timoer-Leng was geboren in de omstreken van Samarkand en had zich, na verschillende lotwisselingen, tot zulk eene hoogte en magt weten op te voeren, dat hij aan het hoofd zijner volgelingen meester werd van het gebied over zijnen geboortegrond Samarkand. Van dáár uit, zette hij zijne overwinningen voort, maakte zich achtereenvolgens meester van de verschillende provincien van het Perzische rijk en eindelijk ook van Bagdad en van Mesopotamie. In het jaar 1397 trok hij den Aziatischen Kaukasus door en even als Alexander, nabij Attoka over de rivier den Indus. Moeltan en Lahore moesten voor hem bukken, met geweld drong hij verder door tot Delhi, welke stad hij verwoestte en waaruit hij het geheele bestuur der Afghanen wijd en zijd uitéén deed stuiven. Gelijk hij gekomen was, trok hij weder als een voorbijgaande storm, maar nu langs den Ganges noordwaarts weder af, om zijne zegetogten in Syrie, Klein-Azie en tegen Sultan Bajazet verder voort te zetten.

Niet alleen liet Timoer-Leng de prachtige stad Delhi tot bouwvallen verwoest achter: het geheele rijk der Afghanen lag sedert in duigen. Van het vorige rijk van dien naam bleef slechts eene schaduw over, want de magtelooze Afghanen vorsten regeerden sedert meer in naam dan met de daad. Hun eigenlijk gebied strekte zich niet veel verder meer uit, dan tot de muren van Delhi, omdat de Soebhadars in de Indische gewesten, welke voor het rijk van Delhi aldaar gebied voerden, zich meer en meer als onafhankelijke vorsten opwierpen. Op die wijze ontstonden de rijken van noordwestelijk Dekhan, van Goezeratte, van Malwa, Kanoga, Oude en Junpoer, welke drie laatsten het zoogenaamde rijk van het Oosten uitmaakten; eindelijk ook Bengale en de Punjab met de omliggende streken. Omstreeks het jaar 1446 stonden Moeltan en Lahore onder het gebied van eenen vorst, die Bheilole genaamd wordt, die een aanslag op Delhi ondernam en wien het gelukte den troon van Hindoestan te bestijgen. Deze overweldiger herstelde eenigermate, vooral in het oostelijk gedeelte des rijks, de magt van het opperbestuur. Na zijnen dood kwam het rijk in handen van zijn jongeren zoon Sekander, die niet zonder vrucht pogingen in het werk stelde om zich door de schier onafhankelijke Soebhadars en Omrahs te doen eerbiedigen; maar na hem vervielen de teugels van het bewind in handen van eenen zwakken tyran, Ibrahim genaamd, die na eene worsteling van 20 jaren met de in opstand geraakte grooten en met den van buiten indringenden vijand, eindelijk in 1525 door den afstammeling van Timoer-Leng, Baber, overweldigd werd.

Toen Timoer-Leng in 1405 was overleden, was zijn wijd uitgestrekt gebied onverdeeld gebleven in handen van zijnen zoon Shahrokh; doch nadat ook deze gestorven was, onderging het rijk der Mogolen het lot van elke zóó uitgebreide heerschappij en verviel het in verschillende deelen, die langzamerhand zich meer en meer splitsten. Zelfs Samarkand, het oorspronkelijke gebied van Timoer, werd aan vier vorsten toebedeeld. De zoon van één dezer, die over Indyan en Tergana, een bergachtig

district tusschen Samarkand en Kashgar gelegen, heerschte, was Baber. De drie overige vorsten van Samarkand beoorloogden Baber en verdreven hem uit zijn gebied. Eindelijk trok hij zich terug op Kaboel, en in dat gewest vatte hij het voornemen op, om zich door overwinningen op het verzwakte rijk van Hindoestan schadeloos te stellen. Door de herhaalde aanvallen zijner noordelijke naburen en van zijne aanverwanten, die hem ook nu nog niet loslieten, werd hij aanvankelijk in zijn voornemen belemmerd; doch in 1519 en 1520 namen zijne zegerijke togten in Indie eenen aanvang. Kaboel, de landen langs de blaauwe rivier, eene vertakking van den Indus, Lahore, Kandahar, Punjab en eindelijk ook Delhi, moesten voor zijne overwinnende benden bukken. De laatste der Afghanen vorsten, de zwakke Ibrahim, verloor met zijn gebied het leven, en in 1525 stichtte Baber te Delhi de heerschappij der zoogenaamde groot-Mogols. Nog ééne groote en moeijelijke veldtogt moest Baber tegen de vereenigde Omrahs van het gevallen rijk ten uitvoer brengen; maar toen hij vijf jaren later overleed, had hij reeds vele Soebhadars, en onder dezen de magtigsten van het oostelijk gebied, aan Delhi en aan zijne dynastie cynspligtig gemaakt. Het nieuw gestichte rijk verviel aan zijnen zoon, Hoemayoen, die aanvankelijk de veroveringen zijns vaders voortzette, Goezeratte zoowel als Bengale tijdelijk ten onder bragt; doch voor wien toen een tijd van tegenspoed aanbrak. De landvoogd van Bahar, een Afghan, Shir genaamd, had van den val van Delhi gebruik gemaakt om Bengale te overweldigen. In den beginne moest hij voor de wapenen van Hoemayoen bukken, maar hij herstelde zich spoedig en versloeg toen op zijne beurt Hoemayoen geheel, zoodat deze naar Perzie ontvlugten moest en het gezag van Shir zich uitstrekte van de golf van Bengale tot aan de landstreken van den Indus. De regering van Shir onderscheidde zich door nuttige instellingen: hij voerde overal geregelde posterijen in en stichtte een aantal prachtige karavansera's. De dood van Shir gaf aanleiding tot tweedragt en verdeeldheid en daardoor verkreeg Hoemayoen op nieuw

gelegenheid, om, na allerlei lotwisselingen te hebben ondergaan, zijn verloren rijk te heroveren, zoodat hij in 1554 voor de tweede maal zijnen intogt deed binnen Delhi. Slechts één jaar had Baber genot van zijne zegepraal; hij overleed in 1555 en liet de teugels van het naauwelijks herstelde gebied in de handen vallen van een veertienjarigen knaap, Akhbar genaamd. Maar in dien knaap was een man van talent verscholen, die wel is waar in de eerste jaren zijner regering het bestuur moest overlaten aan den strengen, wreedaardigen en heerschzuchtigen vizier Byram, maar van wien hij zich juist bij tijds wist los te maken, toen de dienaar een meester dreigde te worden. Het grootste gedeelte der regering van Akhbar was vervuld door de verschillende krijgstogten, die hij ondernemen moest tegen ongehoorzame cijnspligtige staten; maar de eene na de andere, en daaronder ook Goezeratte en Bengale, werden door hem ten onder gebragt. Omstreeks het jaar 1595 had Akhbar, na eindelooze moeite en hernieuwde veldtogten, het eindelijk zóó verre gebragt dat zijne heerschappij geëerbiedigd werd van de gebergten van Perzie en Tartarije tot de grenzen van Dekhan, en van de golf van Perzie tot de golf van Bengale. Nu begon hij ook het oog te slaan op de rijken van Dekhan. De natuurlijke toegang, welke hem tot die rijken leiden moest, was langs de westkust van Indie, zuidwaarts van Goezeratte en Malawa, omdat van oudsher aldaar langs het Vindhja gebergte in eene zuidelijke bogt eene groote landstraat liep, die gelegenheid geeft Zuidelijk-Indie binnen te dringen. Langs dienzelfden weg was weleer Mohamed Toghluck naar Dowlutabad getogen.

Toen Akhbar aan het einde zijner regering genaderd was, was hij er in geslaagd om zijn gebied aan gene zijde van het Vindhja gebergte uit te strekken, over Amednagur, Berar en een gedeelte van het land der Nizams, tot achter de gebergten die het binnenland afsluiten van de kust van Malabar. Aan de oostzijde was het onder eene koningin staande rijk van Goerrah, noordwestelijk van Orissa gelegen, door een der landvoogden

van Akhbar aan het rijk van Delhi gehecht. Toen de Nederlanders in de eerste jaren der 17de eeuw en meer bepaaldelijk sedert 1608 hunne handelsbetrekkingen met Vóór-Indie aanknoopten, was Akhbar de Groote nog de vorst, die dit uitgestrekt gebied over noordelijk Vóór-Indie of Hindoestan in handen had. Hij oefende zijn gezag uit, door middel van onder-koningen of landvoogden. Het zuidelijke gedeelte van Vóór-Indie of Dekhan, voor zooverre het niet reeds onder de magt van Delhi was gebragt, bevatte toen nog als voornaamste onafhankelijke staten, het rijk van Bidschapoer, Golconda, Bidschnagar en van Tandschor of Madura. Deze rijken hielden den strijd tegen Delhi vol, tot omstreeks 1690, toen zij grootendeels voor de zegevierende wapenen van Aurengzeb moesten bukken. De kust van Malabar stond onder het gezag van de afstammelingen der Naïren, tusschen welke de Keraman Permal bij zijn vertrek naar Mekka zijn gebied had verdeeld. Tijdens de komst der Nederlanders waren de Samorijn en de Radja's van Trevancore en Coetsjin de voornaamste vorsten op deze kust; hoewel het gezag der Portugezen aldaar inderdaad oppermagtig was.

In de lange reeks van wreedaardige en onzedelijke tyrannen, welke men onder de Mahomedaansche overheerschers aantreft, maakt Akhbar eene gunstige uitzondering. Voor zoover een Oostersch alleenheerscher, die het gebied voert over verwonnen volken en heerschzuchtige landvoogden, zachtmoedig zijn kan, was hij zachtmoedig en vergevingsgezind. Hij heeft zich vooral verdienstelijk gemaakt door geregelde en streng gehandhaafde belastingen te stellen in de plaats van willekeurige afpersingen en ordelooze knevelarijen. Zijn gemoed was geopend voor wetenschap en kunst. In zaken van godsdienst had hij eene in een Mahomedaan onbegrijpelijke verdraagzaamheid. Hij was dan ook minder een regtgeloovig Muzulman, dan wel een onderzoekend wijsgeer, misschien een twijfelaar, die behagen schiep in het onderzoek naar de verschillende wijzen van Godsvereering, zoowel in de oude Veden als in de openbaringen der Christenen. Perzische

en Arabische geleerden, wijze Brahmanen en godgeleerde Jezuiten waren aan zijn luisterrijk hof gelijkelijk welkom. Een kloek en wijs staatsdienaar, zijn grootvizier Aboelfadhli stond hem ter zijde, die in den Ayien Akhbar eene verzameling van wetten en voorschriften van Akhbar heeft nagelaten, welke zoowel voor hem zelven als voor zijn souverein een blijvend gedenkteeken zijn zal [1].

Diep en veelvuldig waren de voren, welke de heirtogten der Moslems in Indie's toestanden getrokken hadden, en blijvende werden die indrukken, toen de Muzulmansche overheersching zich vestigde. Behalve de groote verwondingen, welke het kastenstelsel onderging, bij de door het zwaard bekeerden, behalve de vernietiging, welke de kostbare tempels en kunstwerken der Hindoes trof, ondervond inzonderheid de regtstoestand der bevolking ten opzigte van land-eigendom en bezit eene merkwaardige verstoring.

Zoowel in Britsch- als in Nederlandsch-Indie ligt de vraag: aan wien behoort de grond, aan den souverein, aan eene gemeenschap of aan het individu? op den bodem van schier elk groot vraagstuk van regeringsbeleid. De beantwoording van die vragen is hoogst bezwaarlijk: vooreerst omdat de regtstoestand ten opzigte van den grond niet in allen opzigte volledig bepaald wordt, noch in de Hindoe, noch in de Mahomedaansche wetboeken; ten anderen, omdat ook voor zooverre die wetboeken licht over de zaak verspreiden, het zeer moeijelijk is om te bepalen in hoeverre de gronden, waarvan sprake zijn kan, aan die wetgeving zijn onderworpen. Zoo rijst o. a. de vraag: welke landen en districten zijn aan het zuiver Hindoeïsme onderworpen geweest, en op welke wijze zijn deze onder de magt en het gezag der Muzulmannen gekomen? Want de toestanden zijn verschillend, naarmate de bevolking vrijwillig zich tot den

---

1 History of British India, by Mill and Wilson, vol. I, II, London James Madden, 1848. — India ancient and modern by David O. Allen, D. D. Boston, 1856. — The History of Hindostan translated from the Persian by Alexander Dow. 2d. edition, London, 1770, vol. I.

Islam heeft bekeerd, vrijwillig zich aan den naderenden Muzulman heeft onderworpen of met het zwaard is overwonnen; eindelijk naarmate de landen der bevolking, al dan niet, tot eenig heilig en godsdienstig doeleinde zijn bestemd geworden. Over de beantwoording dier vragen is en wordt veel gestreden. Velen zijn van oordeel dat de grond behoort aan den souverein van het land; anderen ontkennen dit en nemen voor sommige districten het gemeenschappelijk grondbezit, of voor andere streken het individueel bezit als geldig aan. De een grondt zijne redenering op de Hindoe-instellingen, de ander op de Mahomedaansche wetten, een derde spreekt van een regtstoestand geboren uit de vermenging dier beide instellingen, nog weder anderen verwerpen eene juridische beschouwing en roepen den feitelijken toestand in; terwijl er eindelijk zijn, en deze zijn welligt niet de minst wijzen, die oordeelen dat men, wat Nederlandsch-Indie althans aangaat, nog tot op den huidigen dag er niet veel van weet. Omdat het vraagstuk in een naauw verband staat tot beginselen van regeringsbeleid zoowel voor Britsch-Indie, als voor de aanzienlijkste onzer tegenwoordige Nederlandsche bezittingen, is het te dikwijls eene partijzaak geworden en zeldzaam met die kalmte, beradenheid en dat onbeneveld oog beschouwd als het onderwerp verdient. Opmerkelijk intusschen is het, dat in Engeland en ook hier te lande, sommigen dergenen, welke de meer liberale beginselen op koloniaal gebied zeggen voor te staan, juist het meest autocratische beginsel, dat de souverein is eigenaar en meester van den grond, in bescherming nemen [1]. Indien ik over het vraagstuk van landbezit en grondeigendom hier in beschouwingen wilde treden, dan zoude ik het tuighuis binnengaan, waaruit de wapenen gehaald worden, met welke men strijdt over het regeringsbeleid in Indie. Mijne taak is eene

[1] Cf. bijv. Tijdschrift van Neêrl. Indie, 20ste jaarg. Maart 1858, bladz. 165. Ook het wets-ontwerp op de particuliere cultuur-ondernemingen, was geheel geschoeid op het systeem van beschikking over niet woeste gronden door den Souverein of zijne plaatsvervangers.

andere, ik wil die wapenen dus niet hanteren; maar ik mag toch niet nalaten met een enkel woord de opmerkzaamheid er op te vestigen, dat door de beoefening der geschiedenis ook over dit belangrijk vraagstuk licht kan worden verspreid.

De kenbronnen van het regt des inlanders, zoowel op het vasteland van Indie als in den Archipel, zijn veelvuldig; maar de taak om die hulpmiddelen te gebruiken, is eene zeer moeijelijke. Het regt bijv. in den Archipel is deels een eigen of Polynesisch regt, deels een van buiten aangevoerd door de Hindoes, door de Mahomedanen en later ook door de Europeanen. Het eigen regt der inlanders is slechts in enkele streken of voor enkele bepaalde onderwerpen beschreven; het meerder deel is een onbeschreven regt, eene plaatselijke gewoonte, eene adat. Het regt der Hindoes is in Vóór-Indie verzameld in tekstboeken, in uitgebreide glossen en commentarien en in eene soort van pandecten. De Manava-Dharma Sastra of instellingen van Manoe hadden oorspronkelijk het hoogste gezag en worden nog algemeen beschouwd als het oudste werk en het heiligste boek na de Veden. Die instellingen mogen dan ook aangemerkt worden als de grondslag van het geheele stelsel der Hindoe-wetgeving.

De hulpmiddelen ter beoefening van het regt der Mahomedanen zijn vooreerst de Koran en in de tweede plaats de Sunnah of voorschriften en de Hadi's of overleveringen, welke beiden te zamen de mondelinge voorschriften van Mahomet bevatten. De verschillende wijze waarop die voorschriften werden beschouwd of daaruit wetten werden afgeleid, heeft aanleiding gegeven tot die scherp afgebakende secten en regtsgeleerde scholen, welke onder de volgelingen van den profeet zijn ontstaan.

Het is in Indie nimmer een vreemd verschijnsel geweest, dat de sterkte der bevolking niet in verhouding stond tot de uitgestrektheid van den bodem en dat daardoor landen, welke bezet waren geweest, gemakkelijk weder konden worden verlaten. Om die reden treft men in Indie, meer dan in Europa, de zoogenaamde woeste gronden aan. Aan wien die gronden toebehooren in den

natuurlijken woesten staat, schijnen de instellingen der Hindoes niet uitdrukkelijk aan te wijzen. Maar in het wetboek van Manoe, hetwelk behalve door William Jones, ook door den te vroeg ontslapen Loiseleur des Longchamps, uit het Sanskriet is overgebragt, vindt men het, aan een immigrerend volk gelijk de Ariers waren, eigenaardig voorschrift, dat het bebouwde land behoort aan hem, die het eerst het land heeft ontgonnen, gelijk de gazel behoort aan hem, die haar de eerste doodelijke wonde heeft toegebragt [1]. Volgens de begrippen der Mahomedaansche wetgevers is woest of dood land, eene *res nullius*, waarop niemand eenig regt heeft, mits het op zekeren afstand van een dorp of eene stad gelegen zij of althans aan de dorpelingen geen nut aanbrenge. De Imam alleen heeft de magt om van dat woeste land stukken af te nemen, hetzij voor zich, hetzij voor anderen, en hij die leven aan dood land geeft, wordt dan onder zekere voorwaarden eigenaar van dat land [2].

De souverein van het land is tevens eigenaar van den grond en heft als zoodanig belastingen; ziedaar de leer die in de vorige

[1] Les sages, qui connaissent les tems anciens ont décidé, que le champ cultivé est la proprieté de celui, qui le premier en a coupé le bois pour le défricher et la gazelle, celle du chasseur qui l'a blessée mortellement. 8ste boek, 39ste Schlokan van de Manava-Dharma-Sastra, Lois de Manou, „comprenant les institutions religieuses et civiles des Indiens, traduites du „sanscrit et accompagnées de notes explicatives par A. Loiseleur des „Longchamps." Paris 1833. De Engelsche vertaling, die ik evenwel niet in handen had, is getiteld: Institutes of Hindu-Law, or the ordinances of Manu, according to the gloss of Cullûca, comprising the Indian system of duties religious and civil, by William Jones.

[2] The Land-Tax of India, according to the Moohummedan Law, translated from the Futawa Alumgeeree, by Neil B. E. Baillie. London 1853. Chapter V, Of the cultivation of waste Lands: Dead or waste land is land on the outside of a town, for which there is no owner, nor any one who has a particular right in it. — The Imam has the power of cutting off waste, en in de noot bladz. 42: Whoever gives life to dead land, it is his.

Ook omtrent dit punt is verschil van gevoelen onder de Mahom. regtsgeleerden. Zie over dat verschil, Neil Baillie l. c. bladz. XXIII, en over de verscheidenheid ook zelfs in woeste gronden, zie Mr. H. D. Levyssohn Norman, De Britsche heerschappij op Java, bladz. 225, en eindelijk de Kitap Toehpah art. 214, bladz. 376, 4de Deel. Nieuwe volgr. van Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van N. I. uitgegeven door het instituut te Delft.

eeuw met kracht vooral in Engeland werd volgehouden; maar tegen die leer en tegen die uitspraak strijden zoowel de voorschriften der Hindoe als der Mahomedaansche wetboeken. Was toch die leer overeenkomstig den inhoud dier wetboeken dan zou er in zoodanige wettelijke voorschriften, bezwaarlijk van privaat-eigendom sprake kunnen zijn. Maar daarmede in tegenspraak vindt men van het aanwezen van privaat-eigendom, in die wetten vele sporen. In het Xde boek der wetten van Manoe worden zeven wettige wijzen van eigendoms-verkrijging aangewezen en het hierboven reeds vermelde voorschrift leert de wijze kennen, waarop de eigendom van land, door ontginning verkregen werd.

De regten van den Koning strekken zich in de Hindoe-maatschappij wel verre uit, doch ten opzigte van den grond toch niet verder, dan tot het heffen eener belasting op de *vruchten en inkomsten* [1].

---

[1] Als historische en juridische bijdragen tot de kennis van het privaat-eigendom in de Hindoe-maatschappij, laat ik hier eenige uittreksels uit de Manava-Dharma-Sastra van Loiseleur des Longchamps volgen: Livre X, 115 Schlokan. „Il y a sept moyens légaux d'acquérir du bien, qui sont: les heritages, les donations, les échanges ou les achâts, moyens permis à toutes les classes; les conquêtes, qui sont réservées à la classe militaire, le prêt à interêt, le commerce ou le *labourage*, qui regardent la classe commerçante et les présens reçus de gens honorables qui sont réservés aux Brahmanes. Livre IX, 49 S. Ceux qui ne possèdent point de champ, mais qui ont des semences et vont les répandre dans la terre d'autrui, ne retirent aucun profit du grain, qui vient à pousser. 52 S. A moins que, relativement au produit, le proprietaire du champ et celui de la semence n'aient fait une convention particulière, le produit appartient évidemment au maître du champ; la matrice (*la terre*) est plus importante que la semence. In de 239 S. van het VIIIste boek: que le *proprietaire* d'un champ l'entoure d'une haie d'arbrisseaux etc. Zie verder 51ste, 53ste en 54ste S. van het IXde boek.

Omtrent de regten des Konings op een deel der vruchten en inkomsten in de 128 tot de 132 S. van het VIIde Boek: 128 „Après un mûr examen, un roi doit lever continuellement les impôts dans ses états, de telle sorte que lui-même et le marchand retirent la juste recompense de leurs travaux. 129. De même que la sangsue, le jeune veau et l'abeille ne prennent que petit à petit leur nourriture, de même ce n'est que par petites portions, que le roi doit percevoir le tribut annuel dans son royaume. 130. La cinquantième partie peut être prélevée par le roi sur les bestiaux et sur l'or

Het regt des Konings tot zoodanige heffing van vruchten, beschouwt de wet als het regtmatige loon voor de bescherming, welke de vorst aan zijne onderdanen verleent, en dat regt op een deel der vruchten vermag de vorst te handhaven; nergens evenwel blijkt het regt van den Hindoe-souverein op den grond zelven; integendeel wordt de souverein met eeuwige straffen bedreigd, indien hij voor de ontvangen schatting geene bescherming in ruil geeft [1].

Het persoonlijk eigendom wordt dus in de Hindoe-wetgeving erkend; maar behalve dit persoonlijk eigendom, kent de Hindoe-maatschappij, en meer bijzonder Bengale, Orissa, Behar, Kalinga, waaruit ook volkplantingen op Oostelijk Java schijnen voortgesproten te zijn en in het algemeen Oostelijke Dekhan, het zoogenaamde gemeenschappelijk désabezit. — Het gemeenschappelijk bezit is in de Hindoe-maatschappij niet vreemd. Wij behoeven slechts te wijzen op het gebruik, volgens hetwelk, na den dood des vaders, de kinderen de verdeeling der goederen uitstellen tot na het overlijden der moeder, en in dien tusschentijd en dikwijls nog lang daarna, de broeders eendragtig in één gezin te zamen voortleven

---

ou l'argent, ajoutés chaque année au fond, la huitième, la sixième ou la douzième partie sur les grains, suivant la qualité du sol et les soins qu'il exige. 131. Qu'il prenne la sixième partie du bénéfice annuel, fait, sur les arbres, la viande, le miel, le beurre clarifié, les parfums, les plantes médecinales, les sucs végétaux, les fleurs, les racines et les fruits. 132. Sur les feuilles, les plantes potagères, les herbes, les ustensiles de canne, les peaux, les vases de terre et tout ce qui est en pierre.

In tijden van nood of van oorlog kan bovendien de Vorst eene hoogere belasting heffen. Zie daarover Livre X, S. 120. „L'impôt sur la classe commercante qui dans les tems de prospérité est seulement du douzième des *recoltes* et du cinquième des bénéfices pécuniaires peut-être dans des cas de détresse, de la huitième et même de la quatrième des recoltes, etc.

[1] Livre VIII. 307. Le roi qui ne *protège pas* les peuples, et qui *perçoit cependant* les redevances, les impôts, les droits sur les marchandises, les présens journaliers de fleurs, de fruits et d'herbes potagères et les amendes, va sur le champ en enfer après sa mort. 308. Ce roi qui *sans être le protecteur de ses sujets* prend la sixième partie des fruits de la terre, est consideré par les sages comme tirant à lui toutes les souillures des peuples.

in eene algeheele gemeenschap van goederen [1]. Welligt dat dit gemeenschappelijk bezit der gezinnen in zijne ontwikkeling, tot het gemeenschappelijk bezit der dorpelingen aanleiding gegeven heeft.

Het dorp, gráma of désa komt in de Hindoe-maatschappij voor, als staatkundige éénheid. De gemeentelingen staan onder één beheer; zij zijn door banden van onderling belang vereenigd; zij bezitten en bebouwen gezamentlijk een zeker aantal gronden. Rondom de gráma wordt eene uitgestrektheid gronds onbebouwd gelaten, om te strekken tot gemeene weide [2]. De wet erkent de gemeente als éénheid, welke in haar geheel, even als de gemeentelingen, solidair aansprakelijk is voor de schatting, welke op de vruchten van den grond drukt [3]. Om de inzameling van de belasting, de verdediging en het bestuur dier maatschappij mogelijk en gemakkelijk te maken, schrijft het wetboek van Manoe aan de Koningen voor, dat zij voor 2, 3, 5 of zelfs 100 dorpen, naarmate die gemeenten meer of minder belangrijk zijn, eene bende wachters ter bescherming van de bevolking, onder bevel van een vertrouwd overste zullen instellen. Ieder gemeente moet bovendien onder een hoofd staan, en over elke 10 gemeenten of district weder een hoofd, eveneens over 20, over 100 en over 1000 gráma's. Het aandeel des Konings in de dagelijksche geschenken van rijst, dranken, brandhout, enz. ontvangen die hoofden als belooning. Het hoofd over 10 gemeenten heeft regt op de *vruchten* van eene uitgestrektheid gronds, welke met één ploeg kan bewerkt worden; het hoofd over 20 gemeenten op de vruchten van eene uitgestrektheid, welke met 5 ploegen kan worden bebouwd. Deze ambtenaren stonden weder onder Koninklijke inspecteurs; want, zegt het Wetboek, de lieden die de veiligheid des lands bewaken op last des Konings, zijn in het algemeen bedriegers, geneigd om zich het goed

---

[1] Zie over dezen zeer belangrijken maatsch. toestand, de wetten van Manoe, Livre IX S. 104—130.

[2] Livre VIII. S. 237.

[3] Livre VIII. S. 237—266.

van anderen toe te eigenen; maar dat de Koning het volk bescherme. De districts-hoofden droegen in het Dekhansche den naam van Khanda-adhipati en werden bijgestaan door ambtenaren eener lagere kaste, Barmal genaamd, welke de schattingen moesten inzamelen [1]. Intusschen was de inrigting van het désa-bestuur niet overal dezelfde. De dorpshoofden werden volgens het wetboek van Manoe door den Koning *benoemd*; doch in een gedeelte van Dekhan werden de dorpshoofden veelal door de dorpelingen *gekozen*. Het gemeenschappelijk bezit der désa is een toestand die niet *uitsluitend* aan de Hindoe-maatschappij van Dekhan eigen is. Zij bestaat ook bij andere volken, op wie het Hindoeïsme gewigtigen invloed heeft uitgeoefend. Om nu hier van Java niet te spreken, wijs ik o. a. op Sumatra: het dorp als staatkundige grondterm, als eenheid, waarvan de leden den grond in eigendom bezitten, maar dien niet mogen vervreemden, treft men ook aan bij de Batta volkeren van Mandheling en ook bij meerdere volken der Polynesische maatschappij. Maar hetgeen meer bijzonder nog de opmerkzaamheid verdient is, dat die toestand ook bestaan heeft in Perzie en in de landen aan den Oxus gelegen. In die gewesten waren de landbouwers vereenigd in Mouzahs of dorpen, aan welke de gronden op zekere voorwaarden gehecht waren. Hieruit kan worden afgeleid dat het stelsel van het gemeenschappelijk bezit der dorpen, hetwelk vrij algemeen als een zuiver Hindoesche toestand is beschouwd, eene maatschappelijke orde is geweest, die evenzeer eigen was aan die landen, welke ten Noordwesten van Indie zijn gelegen, uit welke later de indrang der Muzulmannen heeft plaats gehad [2]. Deze belangrijke bijzonderheid

---

[1] Livre VII. S. 113—124 en ook Lassen l. c. th. IV bladz. 66.

[2] De vraag rijst: is die toestand ook van Arischen oorsprong? De beschouwing van het gemeenschappelijk landbezit geeft aanleiding tot de opmerking, dat soortgelijk gemeenschappelijk bezit ook welligt bij de oude Germaansche stammen van Arischen oorsprong heeft bestaan. De twee navolgende schriftplaatsen bij Tacitus en Caesar verdienen ongetwijfeld de oplettendheid: „Agri, zegt Tacitus, pro numero cultorum ab universis per „vices occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur;"

moet, dunkt mij, in overweging genomen worden bij de beoordeeling van den invloed, welken de invallen der Moslems op de Hindoe-maatschappij hebben uitgeoefend [1].

Volgens de strenge voorschriften van den Koran, moest de Imam, als hij besloten had eenig land vijandelijk aan te tasten, vooraf de vijandelijke bevolking uitnoodigen om tot den Islam over te gaan; werd die uitnoodiging met eene weigering beantwoord, dan werd de mannelijke bevolking over de kling gejaagd en vrouwen en kinderen in slavernij gebragt. Maar reeds door de Arabische aanvoerders werd het spoedig begrepen, dat het niet mogelijk was om dit voorschrift altijd uit te voeren. De eerste invallen door de Muzulmannen in Indie gedaan, hadden meer het kenmerk van groote plundertogten dan van eene geregelde in bezit neming. Bij het terugtrekken der Muzulmannen werd alsdan aan de Indische vorsten het bestuur over hun land gelaten, onder voorwaarde dat zij de opperheerschappij der Moslems zouden erkennen, tribuut en troepen zouden leveren. Doch deze

en Caesar. „Agiculturae non student, neque quisquam agri modum certum „ac fines proprios habet: sed magistratus in annos singulos gentibus natio- „nibusque hominum, qui una coiërunt, quantum eïs et quo loco visum est" attribuunt agri, atque anno post alio transire cogunt. C. Corn. Taciti Liber de moribus germanorum § 26 en Caesar L. 6 Gall. Of de oorspronkelijke Romeinsche schrijvers het bedoeld hebben is altijd gevaarlijk te beslissen; maar zeker kon men moeijelijk eene betere definitie geven van eene jaarlijksche verdeeling der dessa- of gemeente-gronden onder de tjaja's of huisgezinnen (gentes).

[1] Men treft de navolgende zeer merkwaardige zinsneden hierover aan in het voortreffelijke werk van den heer Neil B. E. Baillie, The land tax of India, bladz. XXV: „In Persia and the countries about the Oxus, the „cultivators are represented as living pretty much in the same way, as they „are still found in India, that is congregated in Mouzahs or villages to „which the lands, that they cultivate, are in some manner attached, and „which in some instances appear to have peculiar customs of their own; „so that the systeme of village-communities, which is usually considered „an institution peculiarly Hindoo, was either introduced into India by „the Mahomedans, or is a phase of society common to India, with the „countries, which adjoin it on the North-West." — Op het belang van deze bijzonderheid, ook ter beoordeeling van Javaansche toestanden, zal het wel onnoodig zijn te wijzen.

handelwijze was eene onregelmatige, en met de Mahomedaansche instellingen niet overeenkomstig, welke ophield, toen de herhaalde invallen tot eene meer bepaalde overheersching overgingen.

Indien men het oog slaat op de wettelijke voorschriften der Mahomedanen betreffende hetgeen in acht genomen moet worden omtrent de personen en de eigendommen van de overwonnen volken, dan wordt de privaat-eigendom van den grond op vele plaatsen daarin erkend; maar tevens ontwaart men ook te dezen opzigte bij de Mahomedaansche wetgeleerden een aanmerkelijk verschil van gevoelen.

In de wettelijke voorschriften vindt men in de eerste plaats omtrent den privaat-eigendom voorgeschreven, dat als de inwoners eener ongeloovige stad de leer van Mahomet omhelzen vóór dat zij in de magt der Muzulmannen zijn, zij, hunne vrouwen en kinderen en eigendommen geheel vrij zijn en dat slechts de belasting, Ooshr genaamd, op hunne landen gelegd wordt. Ooshr, in wettelijken zin is de Zakat of Djakat, d. i. als zuiverings-belasting, het aandeel der behoeftigen in de vruchten van den bodem. In de tweede plaats kunnen de ongeloovigen zich onderwerpen vóór dat zij overwonnen zijn, zonder het geloof van Mahomet aan te nemen; alsdan worden zij Zimmies of onderdanen, die een hoofdgeld, Gyzyat betalen; doch wier personen, vrouwen, kinderen en eigendommen vrij blijven, onder voorwaarde evenwel dat op het land eene belasting drukt, Khirag genaamd.

Het onderscheid tusschen de belastingen Ooshr en Khirag bestaat hoofdzakelijk hierin, dat Ooshr uitsluitend verschuldigd is van de bestaande vruchten, terwijl de Khirag op den bodem drukt, onverschillig of hij vruchten afwerpt of niet.

Maar indien de ongeloovige eerst na overwonnen te zijn, de leer van Mahomet omhelst, dan heeft de Imam het regt de overwonnen ongeloovigen en hunne eigendommen onder zijne krijgslieden te verdeelen. In dat geval heeft de Imam het regt om één

vijfde af te zonderen voor de weezen, de armen en de reizigers, en de overige vier vijfden onder zijne krijgslieden te verdeelen, welke alsdan aan de belasting Ooshr zijn onderworpen. Ook dan nog is het den Imam evenwel geoorloofd om de overwonnen ongeloovigen, indien deze zich terstond na de overwinning bekeeren, vrij te geven en te herstellen in hun eigendom, en dan de belasting Ooshr of Khirag op te leggen. Doch zoo de overwonnen ongeloovige weigert den Islam te omhelzen, dan heeft de Imam het regt de mannelijke bevolking te dooden, vrouwen en kinderen en alle eigendommen onder de Muzulmansche krijgslieden te verdeelen, hoewel genade voor regt mag gelden en de Imam aan de overwonnen bevolking leven en eigendommen schenken mag; echter niet dan onder den last van de belasting Khirag op het land en der Gyzyat op de hoofden der inwoners te leggen. Zoo nu uit bovenstaande bepalingen kan worden afgeleid dat de Imam een souverein regt kan uitoefenen over den grond, dan mag daarbij niet worden uit het oog verloren, dat hij dat regt uitoefent op het bepaalde oogenblik der overwinning en in zijne hoedanigheid van geloovige tegenover ongeloovigen, en dat voor het privaat-eigendom der oorspronkelijke bevolking onmiddellijk een nieuw door den Imam verleend privaat-eigendom in de plaats treedt. In de Mahomedaansche maatschappij is de Imam niet alleen de aanvoerder, maar ook de lasthebber en verzorger van de gemeenschap der geloovigen en daar het volk als gemeente, als éénheid of staat slechts regt schijnt te hebben op een deel der vruchten, zoo kan de gemagtigde van den staat geen grooter regt uitoefenen dan zijn lasthebber en wel regt behouden op een deel der vruchten als belasting, niet evenwel op den grond die de vruchten voortbrengt. De wet bovendien beperkt het regt des Imams tot verdeeling der eigendommen tot het oogenblik na de overwinning; want indien de verdeeling heeft plaats gehad of indien de eigendommen aan de oorspronkelijke bevolking éénmaal zijn teruggeschonken, dan kan de Imam op zijn eens genomen besluit niet terugkomen. Ongetwijfeld was deze laatste

bepaling eene heilzame belemmering van Oostersch despotisme, willekeur en wispelturigheid.

Intusschen mag bij de beschouwing van het vraagstuk van den eigendom niet uit het oog worden verloren, dat die vraag door de verschillende Mahomedaansche wetgeleerden niet op dezelfde wijze is beantwoord. De voornaamste regtsgeleerde scholen zijn voortgekomen uit de vier hoofdsecten der Muzulmannen en zijn gesticht door Aboe Hanifah, Iman Sjafeï, Imam Malik en Imam Ahmad Hambal. De beslissingen des eersten, Aboe Hanifah, zijn tegenwoordig schier algemeen in Hindoestan aangenomen, en men beweert dat zij eertijds bij de invoering van den Islam op Java, ook op dat eiland gezag hebben gehad. Hanifah erkent klaarblijkelijk den privaat-eigendom en zijne zienswijze komt nagenoeg overeen met de bovenvermelde wetsbepalingen. Hij ontkent bovendien aan den Imam het regt om de gronden waqf te maken. Onder waqfgronden verstaat men die gronden welke, hetzij uit eene godsdienstige oorzaak, hetzij omdat het land uit vrees voor de Muzulmannen door de oorspronkelijke inwoners verlaten is, voor altijd en in de doode hand tot een bepaald doel, een bepaald persoon of eene vereeniging van personen gewijd zijn en van welke noch publiek, noch privaat-regterlijk een eigenaar erkend wordt.

De leer van Sjafeï daarentegen ontzegt alle regt van grondeigendom aan de overwonnen volken en deze wetgeleerde is van oordeel, dat indien de Iman aan de ongeloovigen hunne gronden laat, zij ophouden daarvan den eigendom te hebben; maar dat zij die gronden alsdan slechts als landhuurders bezitten. De Arabische reiziger Ibn Bathoetha vermeldt, dat de leer van Sjafeï op Sumatra, tijdens zijn verblijf aldaar bij den Sultan, dien hij bezocht, geldende was. Gelijk men weet, leefde Ibn Bathoetha tusschen 1325 en 1377 [1]. Aboe Malik stond evenzeer het gevoelen voor, dat door het feit alleen der overwinning, de gronden aan

[1] Du Sultan de Java, in de Description de l'Archipel d'Asie, par Ibn Bathoutha, Journal Asiatique, Février 1847.

de Moslems in het algemeen gewijd zijn, en dat indien de Imam die gronden niet onder de krijgslieden verdeelt, de oorspronkelijke eigenaars in het bezit kunnen blijven; doch dat de eigendom der gronden gevestigd wordt in den boezem van den staat. De leer van Aboe Malik heeft echter in Indie geen gezag, maar wordt in Afrika gehuldigd. Als het gevoelen eindelijk van Imam Hambal wordt medegedeeld, dat de Imam het land der ongeloovigen òf mag verdeelen òf tot waqfgoederen verheffen ten behoeve der Moslems. De zetel dezer secte is vooral in Arabie.

Deze zijn de hoofdpunten, welke omtrent den eigendom van den grond in de wettelijke voorschriften of in de responsa prudentum en de wets-commentarien der Mahomedanen worden aangetroffen. Het heffen der belasting op de vruchten van den grond vereischte natuurlijk regeling, en naarmate de Muzulmansche overheersching dieper wortelen in Indie schoot, naar die mate werd het belasting-stelsel ook naauwkeuriger geregeld. Bij die regeling lag het oude Hindoesche gebruik ten grondslag; want in navolging van den Pati of heer over 1, 10, 20, 100 of 1000 dorpen, of over eene of meerdere steden, werden ambtenaren aangesteld, Deçadhikarin of met den Perzischen naam Zemindar genaamd, aan welke de policie en het inzamelen der belastingen was opgedragen. Deze ambtenaren waren aanvankelijk Hindoes; maar later in de meeste gevallen Muzulmannen, en de Zemindar, die eerst niets meer dan een ambtenaar was, werd later bezitter der landen, van welke hij een deel der vruchten trok; zelfs in het verloop der tijden wist hij zich als erfelijk bezitter op te werpen en in het einde viel het hem niet moeijelijk bezit en eigendom dooréén te mengen en zich het regt van eigendom op die gronden onregtmatig aan te matigen [1].

---

[1] Men zie over het landbezit, den eigendom, de belastingen en de daartoe betrekkelijke Mahomedaansche wets-bepalingen: The Land-tax of India, according to the Moohummedan Law, bij Neil B. E. Baillie. London, 1853. en in dat werk meer bijzonder, Chapter III, composed

Tot hiertoe hebben wij getracht in zeer breede trekken eenige der voornaamste toestanden van Indie te schetsen: eerst de zelfstandige ontwikkeling en de staatkundige hoofdverdeeling der Hindoes, daarna de worsteling met en het bukken voor den indringenden Islam, ten gevolge waarvan èn godsdienst èn regtstoestand werden omvergeworpen.

Maar nog meer onmisbaar in de lijst van dit werk mag het geacht worden, een vlugtigen blik te laten gaan over de betrekkingen, welke Vóór-Indie door handel en scheepvaart met het overige der wereld hebben verbonden. Aan de beschouwing van die handelsbetrekkingen kan men twee algemeene opmerkingen laten voorafgaan. Vooreerst, dat de handelswegen door de geographische ligging en de gesteldheid van den bodem van een land en door de nijverheid en de behoeften der bevolkingen worden bepaald. Hieruit volgt, dat de gewone staatkundige gebeurtenissen wel voor een tijd, aan den handel een meer of minder leven kunnen

---

of extracts from different parts of the Book of Siyar, Futawa Alumgeeree en het Introductory essay. Voorts: Observations on the Law and constitution of India, on the nature of landed tenures. London, 1825. — History of British India, bij James Mill, 4 th. edition, by Horace Wilson. London, 1848 passim, in de aanteekeningen van vol. II. — Principles of Hindu and Mohammedan Law by the late Sir William Macnaghten and edited bij H. H. Wilson. London and Leipzig, 1860. Kitab Toehpah, Jav. Moham. Wetboek, in Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Neerl.-Indie, nieuwe serie, 4de deel, Amsterdam 1861. — Levyssohn Norman, de Britsche heerschappij over Java, 's Hage 1857, bladz. 229—236. — Tijdschrift van Neerlands-Indie, aflevering Maart 1858. — Beschouwingen over landbezit op Java, door Dr. S. Keyzer, 's Hage 1858; en eindelijk een aantal brochures hier te lande uitgekomen ter gelegenheid van het voorstel van Mr. B. W. A. E. Sloet tot Oldhuis, tot verkoop van woeste gronden, als van de HH. van Nes, Sieburg, Herwerden en anderen. — Voor hem die over het regt der inlanders eene meer grondige studie wil aanvangen, moet ik verwijzen naar een hoogst belangrijk opstel van prof. S. Keyzer, in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederl.-Indie, uitgegeven door het Kon. Instit. te Delft, nieuwe volgreeks, 2de deel, 1859, bladz. 137, getiteld: De hulpmiddelen tot beoefening van het regt der inlanders in den Archipel, alwaar men eene volledige opgave van werken hierop betrekkelijk, zal aantreffen. De stellingen van Dr. Keyzer zijn echter door anderen hevig bestreden.

bijzetten of eenen belemmerenden invloed daarop uitoefenen; doch dat de wegen waar langs de handel gedreven wordt, niet veranderen, dan door gebeurtenissen van zoodanig ingrijpenden aard, dat eene geheele omkeering daarvan het gevolg is. Om die reden dan ook, kan men zeggen, dat de weg welke de handel tusschen Europa en Azie gevolgd is, van de eerste tijden van het bestaan van dien handel in de hoofdpunten dezelfde is gebleven tot dat de vaart rondom de Kaap de Goede Hoop eene algeheele omkeering heeft te weeg gebragt. En ook nu nog mag men vragen, zal, na de doorgraving van de landengte van Suez en na den aanleg van een spoorweg in de vallei van den Tigris en den Euphraat, de handel met Indie in het jaar 1900 na Christus niet welligt dezelfde zijn, welke zij 500 jaren vóór Christus geweest is?

Eene tweede opmerking is deze, en zij geldt niet alleen voor de zeevaart van Indie, maar voor meest alle tusschen de keerkringen gelegen handelsgewesten, dat de wegen welke de handel over zee ten allen tijde gevolgd heeft, beheerscht is, en nog, waar de stoomkracht daarin niet voorzien heeft, beheerscht wordt door den loop van passaat-winden, moessons en loopstroomen.

Door de nieuwere waarnemingen van de verschijnselen op den Oceaan, is men tot het besluit gekomen, dat er eene golf of loopstroom gaat van de Agulhaspunt aan het zuidelijk uiteinde van Afrika, langs de kust van Mozambique naar de Malediven, verder naar Malabar en dan weder met eene bogt langs Ceylon in de golf van Bengale, eindelijk uit dien zeeboezem zuid-oostwaarts naar Achter-Indie en Sumatra's Noordpunt. Eene andere vertakking van dien stroom is die, welke van de Comorren eilanden over eene ruimte tusschen ongeveer 8° en 20° Zuiderbr., zuid-oostwaarts naar den Archipel loopt, en daarom ook door de Engelschen de South-East Trade-current genoemd wordt. Bovendien moeten de halfjarige moessons, gedurende welke, bij afwisseling uit het oosten of uit het westen, de wind opsteekt, eenen gewigtigen invloed op de scheepvaart hebben uitgeoefend.

De beschouwing van de geschiedenis des handels van en met Vóór-Indie gaf mij aanleiding, om daarin de navolgende hoofdperioden op te merken. De eerste dier perioden is die van den oudsten handel der Indiers en van den Indo-Phoenicischen handel. Den tijd te bepalen van het oudste handelsverkeer der Indiers, hetzij te land, hetzij over zee, is niet wel mogelijk; reeds in de Mahâbhârata vindt men van handelsondernemingen over zee melding gemaakt [1]. Omtrent den bloei van het Phoenicische stedenverbond schijnt eenige meerdere zekerheid te bestaan en mag die als vermoedelijk tusschen het jaar 1000 en 332 vóór onze jaartelling gesteld worden.

Een tweede tijdperk in de geschiedenis des handels is de tijd van Alexander den Grooten en zijne opvolgers, de Seleukiden in Azie en de Ptolemaei in Afrika, tot dat Aegypte gebragt werd onder de Romeinsche heerschappij (334—31 vóór Chr.).

De bloeitijd van den Romeinschen en Grieksch-Romeinschen handel treft gedeeltelijk zamen, met de handelsbetrekkingen tusschen Indie en het Nieuw-Perzische rijk onder de Sassaniden. (31 v. Chr. — 476 n. Chr. en 228 n. Chr. tot 635 n. Chr.). Het handelsverkeer gedurende deze tijdsruimte, kan het derde tijdvak uitmaken.

De Indo-Arabische en Indo-Aegyptische handel van den tijd van het eerste Kalifaat in 635, tot aan de komst der Portugezen in Indie in 1498, vervult een vierde tijdvak. De handel der Portugezen eindelijk, vormt een vijfde tijdperk, namelijk het tijdperk eener geheele omwenteling.

De oudste handel der Indiers zelven, is zonder eenigen twijfel die, welke gevoerd werd langs de groote belommerde landstraten, welke geheel Indie doorsneden. Talrijke karavanen van kooplieden, bedevaartgangers en pakdragers, wier goederen geladen waren op kameelen en ezels of op wagens bespannen met ossen, trokken door het land en hielden rustplaats in de hitte van den dag of

---

[1] Lassen, I, bladz. 854, noot 3 o. a.

gedurende den nacht, onder de aan den weg staande heilige Bananen of in de Chatvâri's der dorpen. In de wildernissen van het Dekhan, worden nog in onze dagen de overblijfselen van deze heirbanen aangetroffen.

Het eindpunt van alle die wegen, was de overgang over den Indus bij de stad Attoka, alwaar later Alexander en nog weder zooveel later de Mahomedanen, Indie zijn binnengedrongen. In dit uitgangspunt liepen te zamen, de wegen uit het Oosten, het Westen en het midden van Indie. De weg naar het Oosten had drie of vier voorname vertakkingen, die allen over Taxila liepen. De meest zuidelijke vertakking liep over het tegenwoordige Lahore, naar Delhi of Indraprasthra, Agra, Allahabad en stond langs den Ganges, in verband met de kustlanden van Bengale; de tweede vertakking ging iets meer noordelijk en liep ook uit op Delhi; de derde weg liep nog weder nader langs het Himelaya-gebergte tot Hastinapoera, splitste zich dan, noordwaarts naar Ajodha of Oude en Kapilavastu, het vaderland van Boeddha, zuidwaarts langs een arm van den Ganges tot Allahabad.

Uit Indraprasthra (Delhi) als middenpunt, liepen voorts twee groote handelswegen; de eene zuidwestwaarts naar Agmier, de andere geheel zuidwaarts naar het Dekhan, over Ojein, Dowlutabad, Pratristhana en Aurungabad, scheidde zich bij den overgang van de rivier Mangira eenerzijds, geheel zuidelijk, aan de andere zijde zuid-oostwaarts, over het tegenwoordige Hyderabad naar de monding van de rivier Khrishna, ongeveer naar het tegenwoordige Nizapatnam en Masulipatnam. Deze groote handelsweg stond, uit een punt tusschen Dowlutabad en Aurungabad, door eene noord-westelijke vertakking, in verband met de vermaarde stapelplaats Varikakha, later met Barygaza en Cambaya aan de golf van Cambaya, alwaar sedert overoude tijden handelsverkeer schijnt bestaan te hebben met de Perzische en Arabische golven.

Van Attoka, het verbindingspunt aan den Indus der handelswegen uit Indie, werden de goederen vervoerd naar de landen

van het westen, naar Kaboera of Kaboel door de bergpassen van den Hindokoeh. Kaboel was het tweede vereenigingspunt, waaruit verschillende wegen zich ontwikkelden. Vooreerst van Kaboel over Ghazna, Kandahar, Herat, Margiana, naar de hoofdstad der Parthers, Hekatompylon of naar de hoofdstad der Mediers, Ekbatana en eindelijk naar Chala, waar de weg op nieuw drie rigtingen verkreeg. De eene tak liep zuidwaarts naar Suza, de tweede zuid-westelijk over Artemita naar Babylon. Omdat Babylonie en Phoenicie waren gescheiden door eene woestijn, werd in het midden van die woestijn, Tadmor of Palmyra door Salomo gebouwd als verbindingsplaats voor de Karavanen [1]. Later evenwel liep de handel naar de stapelplaatsen der Phoeniciers, naar Tyrus èn Sydon, meer over Damascus. De derde, meest noordelijke weg eindelijk, voerde door Assyrie, Armenie, Cilicie, Kappadocie, Phrygie naar Sardes in Lydie.

Het valt moeijelijker omtrent den handel over zee, in deze vroege tijden door de Indiers gevoerd, eenige bepaalde berigten mede te deelen. De hoogleeraar Lassen meent uit den inhoud der Veden, der heldendichten en de geschriften der Boeddhisten het bewijs te kunnen leveren, dat de oude Indiers reeds zeer vroeg in de zeevaart bedreven zijn geweest. Hij betoogt dat het aan den ingang van de Roode-Zee gelegen, eiland Sokotora, zijnen naam ontleent aan de benaming Dvipa Sukhatara, welke naam dit eiland aan de nog sanskrietsprekende Indiers zou verschuldigd zijn. Die geleerde is ook van oordeel, dat de Indiers en meer bepaald de bewoners van Malabar's kusten, hunnen invloed op de Sabaeërs van Arabie hebben doen gevoelen. De handel, eer zij over Aegypte gevoerd werd, ging door de Roode-Zee over Arabie, alwaar eene stad Arabis, de stapelplaats geweest zou zijn. De Indiers evenwel zouden niet verder dan tot Arabie, hunne waren hebben gebragt, want aldaar zouden deels

---

[1] II Kronyken VIII, vs. 4. Hij (Salomo) bouwde ook Thadmor in de woestijn en al de schatsteden, die hij bouwde in Hamath.

de Sabaeërs de goederen naar Jeruzalem, deels de Phoeniciers naar Tyrus gebragt hebben [1].

Niet minder merkwaardig is de getuigenis, welke Wilh. von Humboldt aflegt, als hij over den hoogen ouderdom van den Indischen invloed spreekt [2]. « Als men » zegt deze « zich een tijd « lang met de talen van de groote eilanden-zee bezig houdt, « dan vindt men van Madagascar tot aan de oostelijkste eilanden « der Zuidzee, overal sporen van de Oud-Indische taal en in « het grootste gedeelte van die streek, ook andere bewijzen van « Indie's invloed. Men gevoelt dat dit gedeelte van den aard- « bodem met Indie diep te zamen hangt; doch tevens dat die « zamenhang nog lang niet genoeg bekend en erkend is. Over « den tijd wanneer en de wijze waarop die betrekkingen zijn in « het leven geroepen, blijft men in groote onzekerheid. Hoe « dieper men in de zaak indringt, des te grooter wordt die « onzekerheid. Zooveel echter schijnt zeker, dat die betrekkin- « gen niet ontstaan zijn in één tijdpunt, maar op verschillende « tijden...... De getuigenissen van het Hindoeïsme, welke in « tempels en op gedenksteenen van Java gevonden worden, zijn « ongetwijfeld van eene latere periode; doch de dieper liggende « bewijzen, in de taal des volks opgespoord, getuigen van eene « verbinding met Indie, die vele eeuwen vroeger moet hebben « plaats gehad. »

Wat nu den Indo-Phoenicischen handel betreft, ook daaromtrent zijn de berigten nog zeer onbepaald; hoewel het bestaan van dien handel aan geen twijfel onderhevig is. De Phoeniciers worden gezegd, oorspronkelijk van een eiland in de Perzische zeegolf naar de kusten van de Middellandsche-Zee te zijn verhuisd en op die wijze de kennis van den handel met Indie te hebben meê-gebragt. Phoenicie's handel schildert Ezechiel in korte trekken

---

[1] Lassen, II, bladz. 578 sq.

[2] Wilhelm von Humboldt, Ueber die Kawi-Sprache auf der Insel Java. Berlin, 1836. I. Buch. Ueber die Verbindingen zwischen Indie und Java. II Capitel § 4. Hohes alter des Indischen Einflusses.

in eene profetie tegen Tyrus, als hij gewaagt van de handelaren uit Aegypte, Zidon en Arvad, van de Perzen en Lydiers, van Tarsis en Syrie, van Juda en Damaskus, van Arabie, van Scheba en Raëma, als handel drijvende met het veroordeelde Tyrus [1].

De handel der Phoeniciers ging o. a. over zee naar Rhinocolura, (tegenw. Kalaat-el-Arisch) van waar de overland-weg naar de Roode-Zee de kortste is. De goederen werden dan weder te Aelana aan de Roode Zee ingescheept en langs dien weg haalden de Phoeniciers vermoedelijk ook de waren uit Indie. Dien weg volgden ook waarschijnlijk tot Aelana, de handelswaren van Salomo als hij door de hulp van Hiram, koning van Tyrus, schepen uitrustte te Ezeon-Geber aan de Aïlanitische golf der Roode-Zee, om die naar Ophir te zenden [2]. De ligging van dit Ophir heeft tot veel verschil van gevoelen aanleiding gegeven. Sommigen stellen het in Indie, anderen op de kust van Afrika. Op grond dat de schepen van Salomo, algumimhout aanbragten, hetwelk sandelhout beteekenen zou, stelt Lassen als vrij zeker, dat de Phoeniciers hunnen handel tot de kust van Malabar zouden hebben uitgestrekt.

Behalve over den landweg van Kaboel, bood de Perzische zeegolf met de daarin uitloopende rivieren Tigris en Euphraat, met de steden Charra en Teredon een natuurlijken weg aan den handel over Babylon, Tadmor en de kusten van de Middellandsche-zee.

Het is niet onwaarschijnlijk dat Nebukadnezar, Teredon tot eene stapelplaats van den Aziatischen handel heeft willen verheffen en dat hij om dat doel te bereiken, Tyrus heeft vermeesterd en verwoest. (574 v. Ch.) Daardoor is evenwel de Phoenicische handel niet vernietigd geworden, want hij is daarna op nieuw door de stichting van Nieuw-Tyrus in vollen glans hersteld.

Alexander de Groote heeft het voornemen gehad en gepoogd het ten uitvoer te leggen, om in den bestaanden toestand des handels eene gewigtige verandering te brengen.

1 Ezechiel, XXVII.
2 I Koningen IX vs. 26—28 en X vs. 22.

Hij heeft vooreerst Tyrus verwoest en Alexandrie gesticht, om door die nieuwe stad, de plaats van Tyrus te doen innemen. De Ptolomaeërs hebben dat voornemen verder vervolgd; doch eerst later is hun dit gelukt, toen de Indisch-Arabische en Aethiopische waren, uit de Arabische zeegolf over Berenike en Myos-Hormos aan de oostkust van Aegypte gelegen, overland naar Koptos en het Nijldal vervoerd werden. Een tweede steunpunt voor den handel trachtte Alexander in de Perzische zeegolf te vestigen; doch daarin zijn eerst zijne opvolgers, de Seleukiden geslaagd, toen zij door de stichting van de stad Seleukia een gedeelte der Indische koopwaren naar dien weg getrokken hebben. Deze twee veranderingen in den gang des handels zijn de hoofdpunten van de tweede periode der handelsgeschiedenis, waarbij evenwel nog moet gevoegd worden, dat waarschijnlijk omstreeks 150 j. vóór onze jaartelling, behalve de bestaande karavaanwegen, nog een nieuwe weg uit Indie geopend werd, uit Kaboel over Baktra door centraal-Azie naar China.

In de periode, welke wij de derde genoemd hebben in de geschiedenis van den Indischen handel, treffen eenige omstandigheden te zamen, welke den handel over de Roode-Zee zeer begunstigden. Van die omstandigheden zijn de voornaamsten, in de eerste plaats, dat Aegypte tot een Romeinsch wingewest gemaakt werd, juist in den tijd toen de heerschappij van Rome zeer verre was uitgebreid en de weelde en rijkdom in Italie's wereldstad eene ongekende hoogte had bereikt. Eene andere, niet minder gewigtige gebeurtenis, was het, vermoedelijk in den aanvang der Christelijke tijdrekening, weder ontdekken door eenen Hippalos, van de Zuidwest-moesson, die gedurende een gedeelte des jaars uit de Roode-Zee naar Indie en gedurende een ander gedeelte uit Indië naar het Westen voert. Daarentegen werd de handel uit Indie over de Perzische golf naar Rome, het toenmalig brandpunt van de beschaafde wereld, zeer belemmerd door het aan de Romeinen vijandige rijk der Parthen. Het is dan ook onder de heer-

schappij der Romeinen, dat Alexandrïe als handelsplaats haren hoogsten bloei bereikte en te gelijk met het eiland Rhodus, in de handelsbeweging de plaats innam van Tyrus en Corinthe. De afvaart uit Aegypte had jaarlijks plaats, omstreeks het midden van de maand Julij, en binnen een dertigtal dagen werden de steden Okelis en Kana aan de Arabische kust bij den uitgang van de Roode-zee bereikt, van waar inzonderheid drie hoofdwegen over zee gevolgd werden: vooreerst, naar de monden van den Indus, ten tweede naar de golf van Cambaya en ten derde naar de kust van Malabar.

Onder de menigvuldige reisgeschriften van kooplieden, de « voyagien » van den ouden tijd, welke, naar het schijnt, aan Ptolemaeus den geograaph hebben ten dienste gestaan, behoort vooral de Periplus Maris Erythraeï genoemd te worden. Volgens dien periplum waren de voornaamste koopsteden, waarover de handel liep, Myos-Hormos, Berenike, Okelis en Muza, aan de beide kusten van de Arabische golf, Malao en Opone als stapelplaatsen van de specerijen aan de meest oostelijke punt van Afrika, waar vele kooplieden uit Barygaza (Soeratte) gevonden werden. Omtrent Muza vindt men vermeld, dat het geheel bewoond werd door Arabiten, die toen reeds geacht werden zeer ervaren te zijn in de zeevaart. Het eiland Dioscorides (Socothora) werd alleen bewoond door Arabische, Indische en Grieksche volkplanters, die zich daar uitsluitend voor den handel hadden gevestigd. Opone stond met Aethiopie en het binnenland van Afrika in verbinding, en in Azania kwamen ook Indiers uit Limyrike. In Indie zelve worden in den Periplus als handelsplaatsen genoemd, vooreerst de golf van Barake, (de golf van Katscha, ten noorden van Goezeratte) en van daar naar éene der mondingen van den Indus en langs dien stroom werd er gehandeld met Minnagara, in het tegenwoordige rijk van Sindh [1].

---

[1] Cf. Arriani Periplus Maris Erythraeï, in de uitgave van Jo. Hudson, Geographiae veteris scriptores Graeci minores, cum interpretatione Latina. Oxoniae, 1698; en Lassen, II, bladz. 99 en 100.

Intusschen was de stad Barygaza de belangrijkste stapelplaats der Indische waren. Zij was door de groote landwegen met verscheidene Indische rijken verbonden, zelfs met Dekhan en over Baktrie door centraal-Azie met China; terwijl over zee het buitenland een levendig verkeer met haar onderhield. Aan de meer zuidelijke westkust van Indie, Limyrika genaamd, waren twee plaatsen gelegen, welke als hoofdzetels van den toenmaligen zeehandel aldaar mogen worden aangemerkt. Zij waren Muziris of Mangalor en Nelkynda of Nilecvara. Hier werd de handel gedreven in peper, nardus, diamanten, paarlen en andere edelgesteenten, schildpadschilden, delfstoffen, glas en koraal. Behalve deze steden trokken ook Balita of Kallikoda en Komar of Comoryn eenige handelaren tot zich.

De kust van Malabar stond sedert zeer oude tijden door middel van scheepvaart in verband met Ceylon, en dit eiland weder met de kust van Kolamandel en met Kalinga, waarheen olifanten vervoerd werden, ook zelfs meer noordwaarts met het stroomgebied van den Ganges; terwijl ook uit Limyrika eene kustvaart langs Kaap Comoryn naar de zuidelijke havens van Kolamandel schijnt te hebben bestaan. De voornaamste zeeplaatsen aan de oostkust van Vóór-Indie waren: Kamara, Podoeka, Sopatma en Manipoera, van welke Podoeka kan worden aangewezen als ongeveer het tegenwoordige Palikat te zijn geweest. In deze havens ontmoetten elkander de handelslieden uit Limyrika, onder welke ook Grieksche Romeinen zullen geweest zijn, de inwoners van Ceylon en de handelaren uit de landstreken van den Ganges. De bewoners van de oostkust van Indie, inzonderheid die van Kalinga, bezaten bovendien nog groote schepen voor de vaart naar Chryse, den Chersonesus van Achter-Indie.

Over het algemeen was in dit tijdperk de handel der Grieksch-Romeinsche kooplieden van zoo grooten omvang, dat niet alleen sterke handelsvloten uit de Roode-Zee vertrokken; maar dat ook handelskolonien door die kooplieden op de kust van Vóór-Indie schijnen te zijn gesticht. Men zou dit ten minste mogen af-

leiden uit de bijzonderheid, dat op het schiereiland van Goezeratte destijds eene stad gevonden werd, die den Griekschen naam droeg van Theophila en eene andere op de kust van Malabar, die Byzantion genaamd werd.

De Indiers zelven zullen ongetwijfeld aan dien belangrijken handel eveneens hebben deelgenomen. In de laatste eeuw vóór en de drie eerste eeuwen na onze jaartelling schijnt het eiland Dioskorides (Diu Sokothora) de plaats geweest te zijn, alwaar de Indische kooplieden vertoefden; terwijl ook Azania op de kust van Aethiopie door handelaren uit Muziris (Mangalor) bezocht werd. Een viertal gezantschappen, welke uit Indie naar Rome overkwamen, mogen evenzeer als bewijzen voor de betrekkingen der Indiers met het Westen worden aangevoerd. Een dezer gezantschappen uit het eiland Ceylon of Taprobane (44 of 54 na Chr.) aangekomen, wordt inzonderheid als eene merkwaardigheid medegedeeld. Ten tijde toen Ptolemaeus zijne Geographia te zamen stelde, bezochten ook enkele Grieksch-Romeinsche handelaren de kust van Achter-Indie [1]; doch het handelsverkeer met oostelijk Indie schijnt toch ook in dit tijdperk hoofdzakelijk door de Indiers zelven over Manipoera naar Sada en door de Chinezen te zijn onderhouden. De volkplantingen der Indiers, de invloed welke zij door hunne taal op de volken van oostelijk Azie en den Archipel hebben uitgeoefend, de invoering van het Boeddhisme in de eerste eeuw onzer jaartelling in China, in de 4de en 5de eeuwen in het land der Barmanen en het overige Achter-Indie, het aanwezig zijn op Sumatra en Java van het Boeddhisme en Brahmanisme, zijn zoovele getuigen der betrekkingen, welke tusschen Vóór- en Achter-Indie en een deel des Archipels hebben bestaan.

Overtuigende bewijzen voor het bestaan van dat verkeer tusschen Vóór-Indie, Achter-Indie en China levert de heer Stanislas Julien, in zijne hoogstbelangrijke « Notices sur les pays et les peuples étrangers, tirées des géographies et des annales Chinoises »

---

[1] Zie over de kennis, welke Ptolemaeus van Achter-Indie gehad heeft, o. a. Lassen III, 234 sq.

en meer bijzonder van Ma-touan-lin, over Thien-Tchou of Indie. Volgens die berigten zouden sedert 140 vóór Chr. pogingen in het werk zijn gesteld om van China uit, door het zuidwesten met Indie in betrekking te komen en zou onder de regering van den Keizer Ming-ti van de dynastie der Han (58—76 na Chr.) zendelingen naar Indie gezonden zijn, hetgeen de invoering van de leer van Boeddha in China, ten gevolge had. In de jaren 158 en 159 na Chr. kwamen verschillende gezanten uit Indie over Tonking naar het Hemelsche rijk; doch na dien tijd schijnt eene lange tijdsruimte bestaan te hebben (220 tot 419 na Chr.), gedurende welke de betrekkingen tusschen Indie en China zijn verstoord geweest. In dien tusschentijd evenwel wordt van een gezantschap uit Siam melding gemaakt. De reize van dit gezantschap duurde 4 jaren, en strekte zich langs de kusten, vermoedelijk uit tot aan den Indus. Omstreeks het jaar 428 na Chr. zond de Koning van Kapila geschenken aan den Keizer Wen-ti van de dynastie der Song, terwijl een veertigtal jaren later, weder een gezantschap uit Indie in China verscheen.

In de eerste jaren van de vijfde eeuw onzer jaartelling herhaalden zich diergelijke bezendingen uit de rijken van Sindh en de berigten van den Arabischen reiziger Ibn Bathoeta getuigen, hoe nog in de eerste helft der 14de eeuw zoodanige diplomatieke betrekkingen tusschen China en Hindoestan werden onderhouden. De Chinesche berigten vermelden tevens, dat uit die westelijke landen een uitgebreide handel met de Parthen aan de Perzische zeegolf gedreven werd en dat ook Siam en Tonking over zee door Indiers werden bezocht, met het doel om handel te drijven in koraal, edelgesteenten, paarlen, pelterijen en andere kostbare waren; terwijl als eene bijzonderheid wordt medegedeeld dat, voor zooverre die handelaren hunne inkoopen niet door ruilhandel konden dekken, zij van de bekende hoornschelpen Cauris, als betaalmiddel gebruik maakten [1].

---

[1] Men zie dit belangrijke artikel van den heer Stanislas Julien in zijn geheel, in het Journal Asiatique, 4e série, Tome X, 1847, page 90 sq.

De berigten van eenen Jamboelos, die door Aethiopiers, bij wie hij in slavernij verkeerde, in een klein vaartuig, aan de zee zou zijn prijs gegeven en op deze wijze een eiland in Indie bereikte, van waar hij later in Vóór-Indie te Patalibothra aankwam, hebben den hoogleeraar Lassen aanleiding gegeven tot het vermoeden, dat vóór den aanvang der christelijke tijdrekening een handelsverkeer uit het stroomgebied der Gangesmonden onderhouden werd met het eiland Bali [1]. Naar het mij evenwel toeschijnt, komt de beschrijving van Jamboelos meer overeen met hetgeen op Java wordt gevonden. De handelsbetrekkingen tusschen Ceylon, Java en China moeten in den aanvang der 5de eeuw volgens de mededeelingen van den Chineschen pelgrim Fahian, reeds in volle werking zijn geweest. Die berigten worden bevestigd door Kosmas, een Alexandrynsch koopman, bekend onder den naam van Indicopleustes, die later het geestelijk gewaad aannam en toen omstreeks 547 eene christelijke topographie vervaardigde. Deze vermeldt ook, dat de inwoners van Ceylon, aloë, sandelhout, kruidnagelen en zijde uit de oostwaarts gelegen landen ontvingen, en hieruit mag men afleiden dat de produkten van de Soenda en Moluksche Archipels en van China op dat groote eiland werden aangevoerd.

Wij moeten nu nog met een enkel woord melding maken van den handel over land en van dien, welke door de kooplieden van het Nieuw-Perzische rijk op het einde van dit tijdperk gedreven is.

De strijd welke zoo langen tijd tusschen de Romeinen en de Parthen gestreden is, mag als de reden worden aangemerkt, waarom het kleinste deel der handelswaren over de Perzische zeegolf en langs den Euphraat vervoerd werd. Het is dus te vermoeden, dat de waren ook ééne der groote landstraten uit Kaboelistan en daarna over Baktrie volgden. Uit Baktrie liepen drie hoofdwegen, de ééne naar midden-Azie, langs welken jaarlijks Indische kooplieden

---

[1] Men vindt de berigten van Jamboelos medegedeeld, bij Diodorus Siculus, m. p. ex recensione Petri Wesselingii, Liber II, fol. 153.

door Sikkim de grenzen der Chinezen bezochten; de tweede ging over Herat en de hoofdstad der Parthers, Hekatompylon naar Ekbatana in Medie en verder naar Chala, Armenie en andere landen van Klein-Azie; en de derde eindelijk uit Baktrie naar de Kaspische zee, alwaar de goederen werden overgescheept en over Phasis vervoerd naar de stad Dioskurias aan de Zwarte zee, alwaar ook Sinope in Paphlagonie, eene stapelplaats was voor den transito-handel naar de havens van de Middellandsche-zee.

In het jaar 228 na Chr. werd het rijk der Parthen omvergeworpen door Artaxerxes Sassanides en nu kwamen de havenplaatsen aan de Perzische golf en aan de monding der rivieren Tigris en Euphraat onder het gebied van het Nieuw-Perzische rijk. De havens der Perzen waren Apologos, Teredon aan den Pasitigris, Charax aan den Tiger en Hira ten zuid-westen van den Euphraat. Maar de Nieuw-Perzische kooplieden wachtten niet tot dat men de handelswaren in hunne havens aanbragt, zij gingen zelven uit en bezochten in Indie de steden en landen van Sindh, Soratha (Suratte), Kaljani, op de kust van Malabar de hierboven reeds genoemde havens, en even als de Grieksch-Romeinsche handelaren, ook Ceilon, het oude middenpunt des handels met Oostelijk-Azie.

Het gevolg van dit alles was, dat de handel van Byzantium, inzonderheid de invoer van zijde, in dit tijdperk veel te lijden had van de magt der Sassaniden, die zich beijverden den handel tot zich te trekken.

Eindelijk waren ook de dagen geteld, gedurende welke het rijk der Sassaniden nog zou voortbestaan, toen bij den aanvang der 7de eeuw Mahomet als godsgezant en profeet zich opwierp en te gelijk met eene nieuwe godsdienstleer ook een nieuw leven aan de volkstammen van Arabie wist in te blazen. Mahomet, de zoon van Abdallah, uit den nog verachten Arabischen volksstam der Koreïshieten, had reeds zes jaren na zijne vlugt uit Mekka, de vermetelheid om eenen brief aan Kosroe, den magtigen koning van Perzie te zenden, met uitnoodiging dat deze de nieuw ver-

kondigde leer zou omhelzen. De Sassanides verscheurde minachtend dien brief; maar toen de stichter van den Islam dit vernomen had, riep hij als profeteerde hij: «dat God zijn rijk verscheure," en de eerste Khalif Aboe-Bekr, de opvolger van Mahomet en de tweede Khalif Omar (635 en 640 na Chr.) hebben dien banvloek ten uitvoer gelegd. Omar maakte zich daarna ook meester van Alexandrie en stichtte in 637, de stad Bassora.

Nu was het Khalifaat meester van de beide handelswegen, over de Perzische golf en over de Roode-Zee, en hiermede neemt het vierde tijdperk in de geschiedenis van het Indische handelsverkeer een aanvang. Hoewel de volksstammen van Arabie van oude tijden af zich met den handel hadden bezig gehouden, werden zij door de vele oorlogen en onderlinge twisten, waarin zij vooral na den dood van Omar werden gewikkeld, belemmerd in de uitoefening van een rustig handelsverkeer. De eerste togten der Arabieren naar Indie zijn dan ook meer krijgs- dan handelsondernemingen. In 637 n. Chr. verscheen eene eerste Arabische vloot voor een eiland, nabij het tegenwoordige Bombay; eene tweede vloot greep Baroe Kakkha of Baroak aan en eene derde stevende naar den Indus. Doch zoodra de twisten over de verheffing der Omajaden eenigermate waren gestild, schijnen reeds handelsbetrekkingen met Ceylon en met de kustplaatsen van Sinhala te zijn aangeknoopt; terwijl in 712 het rijk van Sindh door den Khalif Valid overwonnen werd, waardoor het verkeer tusschen de monden van den Euphraat en den Tiger en de havens van Sindh zeer sterk werd aangewakkerd. Van dien tijd dagteekent de uitbreiding, welke de Indo-Arabische handel gekregen heeft, en deze bereikte haar toppunt onder de regering der Abbassiden, van welke de Khalif Haroen-Al-raschid (786—809) ook in het Westen de meest beroemde geweest is. Belangrijke berigten over de handelsondernemingen der Arabieren in dit tijdvak, zijn voor ons bewaard geworden door eenen schranderen Arabier Aboe-Zeyd-Hassan uit de stad Sirâf, die te zamen heeft

gebragt en in schrift gesteld de mededeelingen, welke hij van eenige kooplieden, inzonderheid van eenen Soleyman had ontvangen. Het geschrift van Aboe-Hassan is vermoedelijk opgesteld tusschen de jaren 851 en 900. De Fransche abt Renaudot heeft de verdienste gehad van reeds in 1718 eene vertaling van dat belangrijke geschrift te hebben bezorgd. Sedert is de oorspronkelijke tekst met eene nieuwe vertaling, voorzien van eene zeer merkwaardige inleiding, in het licht gegeven door den Franschen geleerde Reinaud [1].

Als men de berigten van Soleyman afkomstig volgt en de Perzische zeegolf of Bahr Faris als uitgangspunt aanneemt, dan treft men vooreerst als stapelplaats voor den Indo-Arabischen handel over den Euphraat en den Tigris, de stad Siràf in Perzie en Maskate aan de overzijde in Arabie aan. De handel tusschen Arabie en oostelijk Azie was aanvankelijk vooral in handen der Chinezen, die met groote en goed gebouwde jonken tot Siràf kwamen. De stad Siràf is later in verval geraakt en sedert 1008—1030 vindt men op de Arabische kaarten, de stad en het eiland Hormus, welke beiden in later tijd tot eene algemeene stapelplaats zich uitbreidden [2]. Van de Perzische golf gingen de schepen deels naar Indie, deels naar Afrika's oostkust. Zij die het voornemen hadden naar Indie, gingen met de Moesson door de zee Delarowi of Indische zeegolf, door de groep der Malediven, van welke eilanden Aboe-Zeyd-Hassan eene beschrijving geeft en op welke het Ambregris gevonden werd, naar Serendib of Ceylon. Het was op zoodanig eene reize, dat een

---

[1] Anciennes relations des Indes et de la Chine, de deux Voyageurs Mahometans, qui y allèrent dans le neuvième siècle; traduites d'Arabe etc. A Paris, chez J. B. Coignard. 1718. 8°.

Relation des voyages faits par les Arabes et les Persans dans l'Inde et à la Chine dans le IXe siècle de l'ère chrétienne. Texte Arabe, imprimé en 1811, par les soins de feu Langlès, publié avec des corrections et additions et accompagné d'une traduction française et d'éclaircissements, par M. Reinaud, membre de l'Institut. Paris, Imprimerie Royale, 1845. 2 vol. 12°.

[2] Zie, Atlas van Lelewel bij zijne Géographie du Moyen-âge.

schip met Arabische kooplieden op de kust van Malabar verviel, alwaar de ijverige Muzulmannen er in slaagden om den Samoryn tot de leer van Mahomet te bekeeren. Het gevolg hiervan was een levendig en geregeld verkeer tusschen Djeddah, Mekka, Gelukkig-Arabie en de peperhavens van de kust van Malabar, waardoor Koilan en Kalikoet tot gewigtige handelshavens werden verheven [1]. De oude handel met Ceylon werd evenwel daarom niet verlaten; maar werd er ook in dit tijdvak op dat eiland handel in edelgesteenten, paarlen, aloëhout en goud gedreven.

Het Arabische geschrift maakt verder melding van eenige eilanden, meer oostwaarts gelegen, en daaronder van twee groote eilanden El-Nian en El-Rami, waar veel goud, kamfer en cocosboomen gevonden werden. Van El-Nian wordt bovendien gezegd, dat de inboorlingen de gewoonte van het koppensnellen hadden. Op grond van deze bijzonderheden heeft men gemeend, dat de Arabische berigtgever met El-Nian, Borneo en met Al-Rami, Sumatra bedoeld heeft, hoewel de beschrijving dier eilanden hier niet in de orde van zijn verhaal te pas komt [2]. De vermelding der Andaman-eilanden wijst den weg aan, welken de Arabische schepen verder volgden. Aboe-Zeyd-Hassan spreekt ook van een onbekend eiland, hetwelk men eerst ontdekt, doch daarna weder uit het oog verloren had. Toen eenige schepelingen aldaar aan land waren gegaan en vuur gestookt hadden, was er zilver gevonden, dat door de hitte vloeibaar werd. Het vermoeden rijst of hetgeen deze zeelieden voor zilver hebben gehouden, ook tin geweest kan zijn en of de Arabieren ook berigt gehad hebben van de tinhoudende eilanden van Riouw, Karimon of Banka. Het nu volgende berigt van den Arabischen schrijver biedt nog meerdere moeijelijkheden aan. Hij berigt dat de togt van de Andaman-eilanden naar Kalah of Kalahbar liep. Zeer verschillende gevoelens zijn geuit omtrent

---

[1] Zie boven bladz. 22.

[2] Kan het El-Nian van de Arabieren ook het eiland Nias moeten beteekenen, alwaar in het zuidelijkste gedeelte sedert overoude tijden het koppensnellen zeer in zwang is?

het land, hetwelk hiermede kan bedoeld zijn. Sommigen beweren dat het de oostkust van Vóór-Indie is, anderen dat het de zuidelijke streek Gale, op Ceylon zou wezen; weder anderen dat het schiereiland van Malakka bedoeld is. Om de moeijelijkheid nog te vermeerderen, meldt de Arabische berigtgever, dat dit Kalah onder het gezag stond van den vorst van Zabeg of Zabaga, in welken naam men Java meent te lezen; maar voor zoover bekend is, strekte het gebied der vorsten van Java zich omstreeks 900 n. Ch. geenszins zóó verre uit. De vaart liep verder over de Natoenah-eilanden en waarschijnlijk bezochten de Arabieren ook een eiland op de kust van Tsi-ampa en eene haven aan de zuid-oostzijde van Kambodja; voorts het eiland Cundar Fulat, hetwelk door sommigen als eene verbastering van Poelo Condor wordt aangemerkt. Hoe groot de onzekerheid zij, welke alle deze vreemde benamingen overlaten, ontwijfelbaar zeker is het, dat de Arabieren in dit tijdvak reeds hunne handelstogten uitstrekten tot Khanfu, Gampoe of Canton, de stapelplaats van zuidelijk China. Hier zelfs hadden zich onderscheidene Arabische kooplieden gevestigd, die beschermd door den Chineschen Keizer, eene gemeente van geloovigen hadden gesticht, wier belangen behartigd werden door eenen Arabischen regter.

De handel der Arabieren had behalve de oostelijke, ook eene zuidelijke rigting. De schepen uit Kolzoum en de Roode Zee, door welke de handel over Alexandrie moest gevoed worden, gingen door de straat van Bâb-el-Mandeb naar Mascate en Socotora, uit welke twee stapelplaatsen de Arabische kooplieden handel dreven langs de oostkust van Afrika naar Magadoxo, Melinda, Quiloa, Mozambique, de kust van Sofala en vermoedelijk ook op het eiland Madagascar. Het blijkt voorts uit de kaart van Edrisi dat ook bij de Arabieren de meening, welke reeds bij de oude Grieken en Alexandrynen bestond, voortleefde, dat Afrika zich eerst zuidelijk, dan verder geheel oostelijk tot aan de Way-Way of Specery-eilanden uitstrekte, zoodat de geheele Indische zee als opgesloten lag door een groot onbekend Zuidland.

Men mag aannemen, dat tot aan de komst der Portugezen geen groote omwentelingen in den handel der Arabieren hebben plaats gehad; doch wel tijdelijke verstoring, inkrimping of uitbreiding, naar mate de handel door de omstandigheden werd belemmerd of begunstigd. Onder zoodanige omstandigheden moeten inzonderheid groote staatkundige gebeurtenissen gerekend worden, als de ondergang van het Khalifaat van Bagdad; het krachtig optreden van de Mogolen onder Djengis-Khan en Timoer-Leng aan het einde der 13de en het begin der 14de eeuw; de opkomst van het gezag der Turken onder Osman in 1328, wiens opvolgers steeds meer uitbreiding gaven aan hunne magt, tot dat zij in 1453 ook Byzantium ten onder bragten. Aan de zijde van de Roode-Zee had eveneens verandering plaats gehad. Sedert 970 had Aegypte zich onttrokken aan de wereldlijke magt der Khalifen van Bagdad en stond het als afzonderlijk Khalifaat eerst onder bedwang der Fatimiden, daarna onder de Aboejiden, tot dat de slavengarde der Mameloeken, welke de opvolgers van Saladin omringden, zich in 1250 van dit gebied meester maakten. De heerschappij dezer Mameloeken duurde voort tot 1517, toen Sultan Selim, Aegypte aan het gebied van Stamboel onderwierp.

Voor de kennis van de Indische toestanden in het tijdvak der Arabieren, en daaronder mag ook de toestand des handels gerekend worden, zijn voor ons gewigtige bronnen ontsloten gebleven. Tot deze behoort in de eerste plaats het groote en voortreffelijke werk van den Venetiaanschen groothandelaar Marco Polo; ten tweede de geschriften dier Arabieren, welke in hunne werken over Indie gehandeld hebben. Een hulpmiddel om met die Arabische schrijvers, voor zoo verre zij mededeelingen over Indie gegeven hebben, bekend te worden, geeft ons Johannes Gildemeister aan de hand, door de uitgave van zijn werk: Scriptorum Arabum de rebus Indicis loci et opuscula inedita, Bonnae 1838. Behalve de reeds genoemde Arabische schrijvers, wier werk door Reinaud laatstelijk weder in het licht gegeven is, leveren ook het aard-

rijkskundige werk van Edrisi[1] en de geographia van Abulfadae of Aboelfeda, berigten over Indie. Deze laatste, een onderzoekend encyklopaedist (1271—1331), ongeveer een tijdgenoot van Marco Polo, heeft uit een groot aantal Arabische geschriften eene aardrijkskundige beschrijving te zamen gesteld, in welke gevonden wordt, hetgeen de Arabische wetenschap zich over verschillende landen en volken had eigen gemaakt. Dit werk, waarvan een kostbaar handschrift te Leiden gevonden wordt, is in het jaar 1840, door de zorg der heeren Reinaud en de Slane in het licht verschenen[2].

De schriftplaatsen, over Indie handelende, welke Gildemeister in zijn eersten bundel mededeelt, zijn van de Arabische schrijvers Masoedi, Ibn Hauqal, welke in de 10de eeuw geschreven hebben, en een uittreksel uit het Lexicon Geographicum Qazvinii, hetwelk in de 13de eeuw is vervaardigd. Ten laatste naar tijdsorde, ten eerste welligt met het oog op de belangrijkheid van den inhoud, verdient het geschrift van den Arabischen reiziger Ibn Bathoetha genoemd te worden.

Vóór dat wij meer bijzonder op dezen Arabier onze aandacht vestigen, moeten wij een oogenblik stilstaan bij het reisgeschrift van den reeds meermalen genoemden Venetiaan, Marco Polo. De groote kooplieden uit de Lagunenstad, de Polo's hadden reeds sedert twintig jaren handelsreizen in Klein-Azie volbragt, toen zij een nieuwen togt ondernamen, waaraan ook de jeugdige Marco deel nam.

Deze drong door tot in het hart van Azie, trad in dienst van Koeblaï Khan en bezocht China. Hij verzeilde uit dat land naar Vóór-Indie en bezocht op dien togt ook een gedeelte van den

---

[1] Zie Deel I van dit werk, bladz. 62, en Gildemeister, Praefatio, fol. III, en Lelewel, Géographie du Moyen-âge. Tomes III en IV. Het werk van Edrisi (A. D. 1153) is ook, vertaald door den Rev. Renonard, uitgegeven door de Translation-Society.

[2] Cf. Lelewel, I., bl. 147, § 95 Géographie des Arabes, Aboulféda en in den Atlas, planche XXIII.

Archipel (1271—1295). Nadat hij in zijn vaderland was teruggekomen, werd hij in een gevecht tusschen de Venetianen en Genuezen gewond en te Genua gevangen gehouden. In den tijd zijner gevangenschap schreef hij het bekende werk, hetwelk zóó vele en voor dien tijd zóó ongeloofelijke zaken bevatte, dat zijne tijdgenooten, doelende op den titel van zijn werk, hem spottenderwijze il messer Marco Milione noemden. Wij zullen verder in deze schets gelegenheid hebben, om op zijne mededeelingen over den Archipel en den handel der Chinezen opmerkzaam te maken. Hier mogen wij ons bepalen tot zijne reize langs Vóór-Indie.

Marco Polo berigt ons, dat ook nog in zijnen tijd Hormus, Aden en Déufar in Perzie en in Arabie de plaatsen waren, waar een levendige handel met Indie werd gedreven. Het rijk van Melibar wordt door hem genoemd als een groote en handeldrijvende staat, welke in de nabijheid van Goezeratte lag. Het is moeijelijk uit te maken, welk rijk Polo hiermede bedoeld heeft. Velen wijzen daarvoor het rijk van Delhi aan; doch welligt is het eene verbasterde zamentrekking van Malwa en Berar. Het schiereiland van Goezeratte schijnt in dien tijd niet veel door de Arabieren te zijn bezocht, omdat de kustbewoners schier allen zeeroovers waren; doch de inboorlingen zelven van dat land schijnen toen met Arabie een levendig verkeer te hebben onderhouden. Hunne handelsartikelen waren kostbaar en bestonden in katoen, peper, indigo, fijne katoenen stoffen, huiden van allerlei dieren, bedspreijen en tapijten. Cambaija had de plaats ingehouden van het oude Barygaza. Aldaar werden geen zeeroovers aangetroffen; integendeel waren de inwoners goede en talentvolle kooplieden, die in velerhande waren, vooral in fijne wollen en katoenen stoffen en gewerkt leder handel dreven. Ook Socotora was nog het vereenigingspunt voor de schepen uit de Roode en Perzische golven, voor de handelaren van en naar Aden en van de Oostkust van Afrika. De handel op de Oostkust van Afrika was toen reeds zeer levendig, en dit was niet minder het geval tijdens de komst der Portugezen in Indie.

Het handelsbedrijf der Arabieren op de kusten van Malabar was ook nu nog evenzeer in vollen gang. Paarden werden ingevoerd; edelgesteenten, paarlen en peper waren de artikelen van uitvoer. Behalve Coylan, noemt Marco Polo nog Caïl als een middenpunt van handel en hij beschrijft die stad, als de haven, waar alle schepen uit het Westen, als uit Ormus, Aden en geheel Arabie, met koopmanschappen beladen, binnenvielen. Ongelukkig is het niet duidelijk welke plaats hiermede bedoeld is, vermoedelijk was die haven Chaûl; doch ook op Gale kan Polo het oog gehad hebben. Van het eiland Ceylon geeft hij berigt, maar zwijgt over den handel aldaar. Te midden van zijne mededeelingen over Ceylon plaatst Marco Polo berigten over Choromandel, en uit die rangschikking mag men opmaken, dat de van ouds bestaande betrekkingen tusschen Ceylon en de Oostkust van Indie, hem daartoe aanleiding hebben gegeven [1].

Wij keeren nu terug tot de berigten van den Arabischen reiziger Ibn Bathoetha. Deze zijn voor ons doel van niet minder gewigt, zoowel omdat zijne mededeelingen eveneens den handel betreffen, als omdat hij ongeveer eene eeuw later dan Marco Polo geleefd heeft.

Ibn Bathoetha werd te Tanger geboren en verliet in 1325 zijn vaderland. Hij bezocht achtereenvolgens Aegypte, Syrie, Perzie, Arabie, Zanguebar, Klein-Azie, Stamboel, Bokhara, Hindoestan, vertoefde te Delhi, vertrok van daar naar de kust van Malabar, was Kadi op de Maledivische eilanden en reisde eindelijk over Ceylon en den Soenda-Archipel naar China. Nadat hij in zijn vaderland was teruggekeerd, vertrok deze rustelooze reiziger op nieuw naar Spanje, toen weder naar Afrika en drong door tot Tombuktoe. Eerst toen hij dat alles verrigt had, zette hij zich neder en beschreef hij zijne lotgevallen en zwerftogten.

---

[1] Voyage de Marc Pol en Pereginatio Marci Pauli in Tome I van het Recueil de voyages et de mémoires, publié par la société de Géographie. Paris 1824. — J. Lelewel, Géographie du Moyen-âge, vol. I en II. — Sir James Emerson Tennent, Ceylon, vol. I, part. V.— Lassen, II. IV, blz. 881.

Ibn Bathoetha[1] wijst ons de havens van de Perzische zeegolf, Hormus, Sirâf en het eiland Baharein aan, als de groote stapelplaatsen ook nog in dat tijdperk en de zeeplaatsen van Yemen of Gelukkig-Arabie, als in onafgebroken handelsbetrekking met Indie staande. Terwijl Ibn Bathoetha in Hindoestan vertoefde, kwam een gezantschap uit China te Delhi aan, met geschenken voor den Keizer Mohamed Toghluck. Om die geschenken met wedergeschenken te beantwoorden, werd Ibn Bathoetha als gezant naar China afgevaardigd.

Ten einde aan dien last te voldoen vertrok hij naar de Westkust van Vóór-Indie en hij noemt als handelsplaatsen van die kust, Cambaya, Goa en eenige andere steden. Op die wijze bereikte hij de kust van Malabar, alwaar hij twee zee- en handelsplaatsen Abi-Sardar en Kâkan bezocht. Vervolgens kwam hij te Manjaroen, eene stad aan zee, welke hij beschrijft als de handels en verblijfplaats van de grootste kooplieden uit Perzie en Gelukkig-Arabie. Gember en zwarte peper vond men daar in overvloed. De kust steeds volgende, bezocht hij verder zuidwaarts Hila. Ibn Bathoetha vermeldt dat die haven in dien tijd, de uiterste plaats was op deze kust, tot welke de schepen uit China hunne reis voortzetten en dat Hila, Kalikoet en Coylan, aldaar de uitsluitende handelshavens waren der Chinezen.

Kalikoet wordt overigens door Ibn Bathoetha beschreven als eene der grootste en belangrijkste havens van dit gedeelte van Indie, alwaar kooplieden van alle natien hun bedrijf uitoefenden. De Mahomedaansche kooplieden, wier rijkdommen als zeer groot door hem worden voorgesteld, schijnen hier de meerderheid te hebben uitgemaakt. Groote schepen kwamen in die haven aan, de grootste dier vaartuigen werden te Zaitun in China en te Sirâf gebouwd. Het schip waarmede Ibn Bathoetha zijne reis vervolgen moest,

---

[1] The travels of Ibn Bathuta, by the Rev. Samuel Lee. London, printed and edited for the oriental Translation-fund. De kostbare werken van het Translation-fund bevinden zich op de Koninkl. bibliotheek, dank zij de vrijgevige beschikkingen van Koning Willem I.

ging hier door een storm verloren en na verschillende lotgevallen, vertoefde hij eenigen tijd op de Malediven, van welke eilanden hij den handel in schelpen, hennep en cocosgaren op Malabar, Bengale en China beschrijft. Omtrent Ceylon, hetwelk hij daarna bezocht, vermeldt Ibn Bathoetha, dat de vorsten aldaar eene aanzienlijke scheepsmagt bezaten en uit zijne berigten blijkt duidelijk, hoe krachtig de Mahomedanen in de handelsbeweging ook op dat eiland deelden. De Arabische reiziger bezocht ook Bengale en Choromandel en hij bevond dat dit gedeelte van de Oostkust in geregelde handelsbetrekking met zuidelijk Dekhan, Sumatra, den Archipel en China stond.

Indien men nu de berigten van verschillende zijden en onderscheidene tijden omtrent den handel van Vóór-Indie in deze vier tijdvakken, hier kortelijk medegedeeld te zamen vat, dan kan men daaruit het besluit trekken zooals wij reeds in den aanvang dezer schets gezegd hebben, dat Vóór-Indie mag worden aangemerkt als een middenpunt van betrekkingen, waarvan de uiteinden reikten van China en den Archipel in het Oosten tot Afrika en de Middellandsche zee in het Westen.

Er bestaan weinige of geen berigten van de wisselingen welke de Indo-Arabische handel sedert den tijd van Ibn Bathoetha heeft ondergaan; doch het mag als een vrij zeker feit worden aangenomen, dat die handel in de hoofdzaak is gebleven, wat hij was en dat de Arabieren bij de komst der Portugezen in Indie schier uitsluitend de meesters van dien handel waren.

Toen eindelijk de aanhoudende ondernemingen der Portugezen in het « mare tenebrosum » en de reeks van ontdekkingen langs de Westkust van Afrika er toe gebragt hadden, dat de uiterste hoek van dat werelddeel door Bartholomeus Diaz was gevonden, werd de goede hoop levendig dat nu ook spoedig langs dien weg, het rijke en voor de Europeanen altijd nog geheimzinnige Indie zou worden bereikt.

Die groote gebeurtenis had plaats op den 20 Mei des jaars 1498, toen Vasco de Gama na eene reis van 13 maanden op de

reê van Kalikoda het anker vallen liet. Met die gebeurtenis wordt het tijdvak geopend, waarin eene geheele omkeering in den handel van Indie en de verstoring van den Arabischen alleenhandel heeft plaats gevonden.

Bijna onmiddelijk na hunne komst ter kuste van Malabar ondervonden de Portugezen de krachtige tegenwerking en de vijandige gezindheid der schrandere Arabieren, wier scherpzinnigheid terstond, de voor hunnen handel noodlottige gevolgen van die komst vooruitzag en op wier aandrijven de aanvankelijk gunstig gestemde Samorijn zich tegen de Europeërs vijandig betoonde.

Reeds van den eersten togt der Portugezen onder de Gama, dagteekent de scherpe strijd, welke Portugal sedert in Indie heeft te voeren gehad met de Arabieren, de Mameloeken, later met de Turken en met de Arabische Malabaren, hunne afstammelingen hunne bond- en geloofsgenooten.

Het behoud van den alleenhandel over de Roode-Zee en Aegypte, over de Perzische Zeegolf, Ormus, Bassora en Aleppo, gevolgelijk ook die der handelssteden van Italie aan de ééne zijde, het verkrijgen van den alleenhandel en de uitsluitende vaart langs den Kaapweg aan de andere zijde, was de prijs waarom wederzijds gedurende eene reeks van jaren is gestreden.

Naauwelijks waren 6 of 7 jaren sedert de komst van Vasco de Gama in Indie verstreken, of reeds was uit de verschillende vijandige bestanddeelen eene Mahomedaansche coalitie tegen de Portugezen gevormd, die aan alle zijden de Europeanen bedreigde. Geloofsijver en handelsbelang hadden te zamen den Soedan van Aegypte, de vorsten van Ormus, de Sheiks en Sherifs van Mekka, Djeddah en Aden, den Samorijn van Kalikoet, de Naïros van Malabar en de hoofden der Arabische kolonien op Afrika's oostkust verbonden, terwijl de Republiek van Venetie vermoedelijk in 't geheim aan die vijandige vereeniging niet vreemd bleef. De eerste aanval was niet ongelukkig: de Portugeesche aanvoerder Lorenzo d'Almeida, de zoon des onder-Konings liet er het leven bij. Het overdreven berigt van eene behaalde zege, ging

als een loopend vuur langs Indie's kusten. Diep was de indruk. Alles liep te wapen om den uit het Westen aangekomen vreemdeling te vernietigen; het uur was geslagen, zoo dacht men, waarop de Indische Zee van de Westerlingen zou worden gezuiverd; maar de dapperheid der Portugezen redde hen uit dit gevaar en in de nabijheid van Diu gelukte het aan d'Almeyda, om zoowel het gezag en de roem van zijn vaderland te herstellen als wraak te oefenen over het sneuvelen van zijn' zoon.

Weinig tijds daarna kwamen de teugels van het opperbestuur in handen van een man, wiens naam onafscheidbaar verbonden is aan het roemrijkste tijdperk van Portugal's geschiedenis, in handen van Affonso d'Alboquerque. Wijs en diep doordacht waren de plannen van d'Alboquerque en onverzettelijk zijn wil om die voornemens ten uitvoer te brengen. Zijn stelsel was: vereeniging van een krachtig opperbestuur in ééne hand tegenover den bestaanden naijver tusschen eerzuchtige edellieden en bevelhebbers; stichting van een centraal punt van het Portugeesch gezag, waaruit zoowel de openbare vijanden als de weinig vertrouwde bondgenooten konden bestreden worden of bewaakt; vooral meester worden, tot elken prijs, van de sleutels, welke toegang verleenden tot de handelswegen van en naar Indie en die te gelijker tijd den doortogt lieten aan de zaâmgespannen Muzulmannen om de Portugezen te bestoken. Ter bereiking van die oogmerken veroverde d'Alboquerque in de eerste plaats Goa, stelde aldaar den zetel van het Portugeesch bestuur, trok daarheen een groot deel van den handel van Kalikoet, dat later nog meer verviel door begunstiging en bescherming van Coetsjien. Ormus en het eiland Kismis, de sleutels van de Perzische zeegolf moesten bemagtigd worden; met hetzelfde doel verlangde d'Alboquerque zich meester te maken van Aden en het eiland Socotora, waaruit hij heerschen kon over de Roode-Zee en de Oostkust van Afrika.

Eindelijk beoogde hij nog het bezit van Malakka in Oostelijk-Azie als onmisbare stapelplaats voor den handel uit en met China,

met de oostkust van Vóór-Indie en als steunpunt voor de operatien in Achter-Indie en den geheelen Indischen Archipel.

Bijna alle die grootsche plannen heeft d'Alboquerque volvoerd. Kalikoet heeft hij gefnuikt, Goa heeft hij ingenomen, Socotora, Ormus, Malakka, al zij het dan ook niet dan na een geduchten strijd, heeft hij vermeesterd. Aden alleen was nog niet ten onder gebragt, toen deze uitstekende veldheer en krachtige gebieder werd vervangen en hij kort daarna stierf (1515). Met den dood van d'Alboquerque bleven nog twee groote plannen onvolvoerd. Hij toch, was niets minder van voornemen, dan om vooreerst den Nijl te doen afgraven, opdat Aegypte, het broeinest der Muzulmansche coalitie woest en ledig worden zou, en ten anderen om na de vermeestering van Aden, uit die plaats met een leger van ligte ruiterij Mekka te bespringen en voor altijd dien geheiligden hoofdzetel der Mahomedaansche geestdrijverij te verwoesten.

Geen sterker bewijs voor het indrukwekkende van d'Alboquerque's persoonlijkheid, kan worden aangevoerd, dan dat onmiddellijk na den dood van dien merkwaardigen man, de vlam des opstands allerwege weder uitbrak. Maar Portugal's gezag had door zijne daden te sterke steunpunten verkregen, dan dat het door de magt der inlanders kon worden omvergeworpen, hoe scherp de strijd sedert ook nog somtijds gevoerd zij met de herhaalde Mahomedaansche coalitien door de Mameloeken en later door de Turken in het leven geroepen, wier vertakkingen van Mekka uit, zich zelfs tot Malakka en den Archipel uitstrekten.

De magt der Portugezen is dan ook door innerlijke oorzaken vervallen, toen de stedehouders in de verschillende gewesten van Indie, zich meer en meer van het hoofdbestuur losmaakten, toen de weelde en de ontzenuwende invloed van het oostersche klimaat, de grootste zedeloosheid hadden bevorderd, toen uitsluitende zucht naar rijkdommen bij regering, bij edellieden en geringeren in de plaats was getreden voor de zucht naar roem en eer, toen de kennis

van scheepvaart en scheepsbouw waren blijven stilstaan; terwijl andere, meer krachtige natien daarin vooruitstreefden, toen eindelijk met den ondergang van Portugal onder het gebied van Spanje, ook de liefde voor het vaderland moest worden uitgedoofd.

Vóór dat echter de magt van Portugal zóó diep gezonken was, zijn er toch nog mannen geweest als een Nuno da Cunha, een Pedro de Mascarenhas, een Francisco Baretto, een João de Castro inzonderheid, een Luiz d'Ataïda, die krachtig voor dat gezag zijn opgetreden, daaraan uitbreiding gegeven hebben of zich standvastig tegen de ingewrongen misbruiken hebben verzet. Onder al die mannen van het zwaard mag ook gewezen worden op een held voor het geloof, op Franciscus Xaverius, wiens ijverige verkondiging van het Christendom, hem regt geeft van onder de merkwaardigste personen van het Portugesche tijdvak geteld te worden en die het middenpunt is van eene groep van Christenzendelingen uit de Societeit van Jezus, de orden der Franciskanen, Dominikanen en Theatijnen.

Toen in 1596 de Nederlanders voor het eerst in Indie kwamen, was het Portugeesch gezag aldaar, ondanks alle de verborgen en zigtbare kwalen waaraan het leed, schijnbaar nog zeer ontzaggelijk. Het zal niet geheel onnuttig zijn, voor een oogenblik de aandacht te wijden aan de stelling der Portugezen, welke zij op het einde der 16de eeuw in Vóór-Indie hadden ingenomen.

In de eerste plaats dan, bezaten zij het eiland Socotora nabij Kaap Gardafui, waaruit zoowel de ingang van de Roode zee werd beheerscht als de handel onderhouden met de Oostkust van Afrika. Op die kust hadden de Portugezen zich sedert de eerste jaren der 16de eeuw versterkt te Melinda, te Mombaza, Quiloa en op het eiland Querimba. Voorts bezaten zij onderscheidene kleine forten in Sofala, vooral aan de rivier Quama of Zambesi en eenige plaatsen in Monomotapa. Het eiland nabij de kust van Mozambique met eene sterkte van dienzelfden naam was hunne meest gewigtige plaats op Afrika's zuid-oostkust.

Het was de zetel van één hunner stedehouders. De tweede weg die tot Indie toegang verleent, is de Perzische zeegolf. In dien zeeboezem hadden de Portugezen zich sedert 1514 van Ormus meester gemaakt. Ongeveer vijf eeuwen lang was Ormus eene belangrijke stapelplaats geweest van den Indo-Arabischen handel. Die handel was sedert de Portugezen aldaar gebied hadden verkregen zeer gewijzigd, want hij was nu een monopolie van den aldaar gevestigden Portugeschen Gouverneur, die deels zelf den handel dreef, deels te dien einde carta's of verlofbrieven uitreikte. Onze naauwkeurige landgenoot Jan Huygen van Linschoten noemt Ormus niettemin nog in zijnen tijd als den stapel van geheel Indie, Perzie, Arabie en Turkije. De stad was gewoonlijk vervuld met Perzianen, Armeniers en Turken, die allerlei specerijen en edelgesteenten uit de Indische gewesten aangebragt, opkochten tegen alcatiffas, camelotten en rijke tapijten uit Turkije. Kruiden, manna, myrrhe, drakenbloed, wierook en schoone paarden kwamen daar uit Arabie, uitmuntende paarlen uit Maskate, gedroogde vruchten, dadelen en noten werden naar Indie gevoerd.

Niet minder levendig was het koopen en verkoopen van allerlei trek- en draagdieren, als muilezels, kameelen en paarden en het handelen in zeker geld uit zilverdraad vervaardigd, Larijnen genaamd, hetwelk oorspronkelijk uit Gamron in Perzie afkomstig was, maar door de Portugezen verspreid werd over de kusten van Malabar en het eiland Ceylon [1]. Op geregelde tijden vertrokken de volgeladen schepen westwaarts naar Bassora en van die plaats gingen de handelswaren met groote karavanen, naar Aleppo en Tripoli in Syrie, uit welke steden eindelijk de bestemming in Europa bereikt werd. Oostwaarts en zuidwaarts voorzag de scheepvaart in de behoeften des handels en werden over zee de waren naar Goa, Chaûl, Maskate en het land van Sindh vervoerd.

Aan de tegenoverleggende kust van Arabie bezaten de Portu-

---

1 Men vindt van dit geld o. a. eene afbeelding bij Tennent, Ceylon, I, bladz. 463.

gezen het eiland Baharein en de zeer belangrijke handelsplaats Maskate, welke laatste plaats mede een der sleutels was van de Perzische zeegolf.

Wij hebben er reeds op gewezen hoe het land van Cambaya of Goezeratte, sedert overoude tijden, het natuurlijke middenpunt geweest is, hetwelk den uitgebreiden handel over zee uit de Perzische en Arabische golven en de westkust van Indie, door de landstraten verbond met het binnenland van Indie. Linschoten getuigt dan ook, dat nog ter zijner tijd, het land en de stad van Cambaya de «subtylste" kooplieden, gelijk hij zich uitdrukt, bevatte van geheel Indie. Alle omliggende streken voorzag Goezeratte van koren, erwten, rijst en velerlei andere granen en levensmiddelen en het onderhield eenen levendigen handel in grove en fijne katoenen lijnwaden, tapijten, gestikte dekens, opium, kampher, sandelhout, aluin, suikerriet en inzonderheid in Indigo, hetwelk in dien tijd alleen in Cambaya werd geteeld en bereid. Zeer vroeg werd door de Portugezen het gewigt van die handelsstreek begrepen en om zich daarvan meester te maken, hebben zij lang gepoogd om de stad Diu magtig te worden; want deze plaats was zoodanig gelegen dat daaruit de golf van Cambaya en de handelsweg naar Goezeratte konden beheerscht worden. Eerst in het jaar 1531 slaagden zij er in, onder Nunho da Cunha, om Diu in handen te krijgen, toen de vorst die over Cambaya heerschte, door den Mogol van Delhi zoodanig in het naauw was gebragt, dat hij, ten einde de hulp der Europeanen te verkrijgen, aan de Portugezen dezen gewigtigen sleutel van zijnen handel afstond. Wel hadden sedert de inwoners van Cambaya meermalen getracht, door list of door geweld, Diu voor zich te herwinnen, maar daarin waren zij nimmer geslaagd. De stad Diu werd in de handen der Portugezen eene plaats van transito-handel, omdat sedert niets de stad Cambaya mogt verlaten of bereiken, zonder vooraf aan het Portugesche fort eenen aanzienlijken tol te hebben betaald.

Zuidwaarts van Cambaya, op dat gedeelte van de kust, hetwelk Konk'ana genaamd wordt, waren de Portugezen gevestigd

en door vestingen gedekt, in de steden Daman, Bassaïm, Bombay, op het eiland Salsete en in Chaûl. In alle deze plaatsen werd handel gedreven, maar meer dan in eene der overigen in Chaûl, omdat in de nabijheid dier stad, in de oude stad der inboorlingen, gevestigd waren de groote weverijen van zijden stoffen, grof greinen, satijnen, taffetanen en armesijen. De ongesponnen zijde werd uit China aangebragt, om na gesponnen en bewerkt te zijn, als geweven stoffen naar geheel Indie weder te worden uitgevoerd.

Indien men nu het oog laat gaan over de kusten van Kanara en Malabar, dan treft men in de eerste plaats den hoofdzetel van het Portugeesch gebied, Goa, aan. Dáár hielden de onderkoning, de aartsbisschop, 's Konings raad en kanselarij residentie; dáár vond men menigte van kerken, prachtige hospitalen en tal van geestelijken, dáár was « de stapel van alle coopmanschappen ende « orientaelsche waren, daar alle de kooplieden vergaderen ende « alle dingen komen zoeken, koopen ende verkoopen, zoo van « Arabie, Armenie, Perzie, Cambaya, Bengale als van Pegu, Siam, « Malacca, Java, de Molukken, China enz. »[1] Het was dan ook dagelijks in die koopstad des morgens, van 7 tot 9 ure, op de bazar een rusteloos gewoel en gedrang, welke vreemd schenen aan eene plaats, die schier regt onder de linie gelegen is. De één bood edelgesteenten aan, een ander edele metalen, een derde had specerijen te koop, gindsch was de menigte verzameld rondom eene verkooping van krachtige slaven of schoone slavinnen, wier welgemaakte vormen slechts spaarzaam waren bedekt; dan weder stoof de menigte uitéén voor een transport van vurige paarden uit Arabie; terwijl in een anderen hoek van de bazar een rustiger handel gedreven werd in droogerijen of in tapijten, doorweven met prachtige kleuren. Caballeros, fidalgos, soldaten, mesticen, inlanders uit alle deelen van Indie, Arabieren, Maleijers, wemelden door elkander om inkoopen te doen of waren af te zetten, eenigen

[1] Linschoten.

ook om hunne nieuwsgierigheid te voldoen of te luisteren naar de kreten der uitroepers, die de verkoopingen van den volgenden dag verkondigden, of om de kunstverrigtingen te bewonderen van goochelaars en Hindoesche slangen-bezweerders, tot dat eindelijk de hitte ondragelijk werd en iedereen huiswaarts keerde, om in de digtgesloten huizen en de koel gehouden vertrekken zijne siesta te nemen, na de handelsdrukten van den morgen.

Niet minder bedrijvigheid heerschte er op of nabij de reede van het eiland, waarop Goa gelegen is. Dáár was het dagelijks laden en lossen van schepen, die van de kustplaatsen van Indie aankwamen, een schier onafgebroken af- en aanvaren van ligterschepen van en naar de caracquen en galjoenen, die te veel diepgang hadden om de stad te naderen. Inzonderheid was er levendigheid tegen den tijd, waarop de jaarlijksche retourvloot naar Portugal moest vertrekken of ook als de koninklijke schepen uit Lissabon ter reede van Goa waren aangekomen. Hier was het middenpunt waarin alle de draden van het Portugesche handelsstelsel in Indie, te zamen liepen, gelijk eenmaal Batavia de hartkamer zou worden voor de vertakkingen van het Nederlandsch gezag.

Zelfs een vlugtige blik op het handelstelsel der Portugezen doet reeds, bij gewigtige punten van verschil, belangrijke punten van overeenkomst met het stelsel, later door de Nederlanders gevolgd, opmerken.

Even als alle ontdekte landen buiten Europa, welke oostelijk van den Meridiaan over Flores en Corvo gelegen waren, volgens een vermeend goddelijk regt den Koning van Portugal in eigendom toekwamen, zoo was ook de handel op Indie geheel de eigendom des Konings. Die handel werd gedreven met *Koninklijke* schepen, door *Koninklijke* ambtenaren, uitsluitend uit de *Koninklijke* stad Lissabon en *namens den Koning* door de Casa da India. Maar niettemin mogt ieder Portugeesch koopman op de Koninklijke schepen zijne handelswaren laden, onder voorwaarde dat hij eene 's heeren

geregtigheid van 30 pct. aan den Koning betaalde en dat 500 ton scheepsruimte op elk schip voor de peper, een monopolie-artikel van de kroon, beschikbaar bleef. Zoodanig was en bleef de wijze van handelen, tot dat het rijk van Portugal met zijne bezittingen aan Spanje verviel. Sedert dien tijd werd de levering van de peper telkens voor een tijdvak van vijf jaren aan bijzondere personen verpacht. De pachters zonden jaarlijks zooveel geld naar Indie uit, als noodig kon zijn om 30,000 quintalen pepers te kunnen inkoopen. De Koning bleef evenwel voortgaan met het leveren van de schepen; terwijl risico van geld en van peper geheel voor rekening der pachters kwam. Het voordeel der pachters bestond in de kansberekening van de peper voor kleineren prijs in Indie te kunnen inkoopen dan waarvoor zij in de Casa da India te Lissabon moest worden afgeleverd, en welligt ook in sommige stille winsten of misbruiken, die in den Indischen handel zoo veelvuldig waren. Het stelsel der verpachtingen oefende eenen noodlottigen invloed uit, omdat de kroon, wat er ook gebeurde, den pachtschat altijd verkreeg en haar dus de prikkel ontbrak om zeeschade te voorkomen. De bemanning en de uitrusting der schepen werden ellendig, de meest eenvoudige voorzorgen werden verwaarloosd, velerlei misbruiken vonden ongestraft plaats; want het was der Kroon onverschillig of de peper verloren ging en de pachters verliezen leden. Jan Huighen van Linschoten geeft in een eenvoudig verhaal eene levendige schildering van de wijze, waarop het in het einde der 16de eeuw met den handel en de scheepvaart der Portugezen gesteld was. «De Veador de fasenda,» zegt hij, «welke is de «opperste beziender van des Konings goed, is d' oorzaak dat «die schepen altoos geladen zijn tot zinken toe, dat men «zeggen zou, niet mogelijk te wezen dat zij haar mogen reppen «of roeren; want die schippers en de officieren hebben daar «gants geen bevel op, tot op die leste ure, dat het schip 't zeil «zal gaan. Zoo wordt het schip hun geleverd en alsdan zoo gaan «daar die wachters en stouwers des konings uit, latende het

«schip overal vol (met goederen van bijzondere personen, van wie «hun de handen gevuld zijn). Tot het overste verdek ofte «overloop staat gemeenlijk zeven, acht kisten hoog van ach-«teren tot voren; daarenboven die hoofdtouwen, het voorkasteel, «achter boven, daar die stuurman zijn stoel heeft, al om en «tom vol groote potten, vaten, kisten en hoenderhuizen, zoo-«dat schijnt eenen doolhof te wezen. Ende alzoo varen zij «daarheen op Gods genade, geschiet dikwijls, dat van de 50 «bootsgezellen boven de 10 niet en weten te roer te gaan ende «dat meer is, die meestendeel die zee nooit gehanteerd heb-«ben, die allen door faveur die plaatsen gegunt werden...... en «als 't noodig is in de zee, zoo ziet men malkanderen deerlijk «aan, soo is 't Misericordia! ende onze Lieve Vrouw, dat zij «haar helpen wille.»

Meerdere punten van overeenkomst met het stelsel, hetwelk de Nederl. Oost-Indische Compagnie in later dagen gevolgd heeft, treft men aan, als men let op de wijze, waarop de Portugezen hunne handelsverbindtenissen sloten met de inlandsche vorsten. Dadelijk nadat de Portugezen zich in Indie hadden gevestigd, trachtten zij, hetzij door geweld, hetzij door zoogenaamde overreding, de Indische vorsten tot het sluiten van handelsverdragen over te halen. De gewoonlijke voorwaarden dier contracten waren: dat de vorsten zich verbonden om die producten, van welke de Portugeesche handel boven al meester wilde zijn, met uitsluiting van alle anderen, alleen aan de Portugezen tegen vaste prijzen te zullen leveren; om geen vijanden der Portugezen in de havens toe te laten; en in het algemeen om met niemand handel te zullen drijven dan met toestemming der Portugezen. Nog slaagden dezen er bij velen in, om aan hunne tegenpartij de bezwarende voorwaarde op te dringen, dat de handel van plaats tot plaats alleen zou mogen worden gedreven door schepen, welke voorzien waren van carta's of passen door het Portugeesche bestuur af te geven.

Dit bestuur week slechts dan van deze restrictieve bepaling af,

wanneer het, bij wijze van vergunning, aan enkele getrouwe vorsten vrijheid gaf voor eenige weinige schepen, of wanneer het, als belooning voor bewezen diensten, aan sommige Portugezen vrijpassen uitreikte, tot het drijven van handel in Indie. Ook enkele Capitanen in handelsplaatsen gezeteld, verkregen somtijds het een of ander monopolie met regt van passen te verkoopen, door welk middel deze overheidspersonen op krachtige wijze hunne geldmiddelen wisten te stijven. Wapengeweld en versterkte vestingen moesten overigens de naauwkeurige naleving dier leeuwen-contracten handhaven. Het verdient hier opmerking, dat vele dier voorwaarden, inzonderheid de verpligte en uitsluitende levering van producten tegen vaste en lage prijzen, als grondslag worden teruggevonden in de meeste contracten, welke in later tijd door de Nederlandsche Oost-Indische compagnie met inlandsche vorsten zijn gesloten.

Hoewel Goa het middenpunt was van geheel den Portugeschen handel in Indie, stond deze hoofdstad toch nog meer bijzonder in een onmiddellijk verband, met de handelsplaatsen van de kust van Malabar, op welke te Onor, Barceloor, Mangalor nabij het oude Muziris, Kananor, Kranganor, Coetsjien en Coylan, de gewigtigste en sterkste vestingen der Portugezen gebouwd waren.

Kalikoet, de aloude zetel des Samoryns en van den Indo-Arabischen handel, was door de voortdurende oorlogen met de Portugezen en door toedoen van dezen in diep verval geraakt. Het vertier en de handel van den ongelukkigen Malabaarschen vorst was deels naar Goa getrokken, of ten deel gevallen aan eenen vasal des Samoryns, aan den Vorst van Coetsjien. In de stad Coetsjien, na Goa tot de eerste in rang verheven, leefden een aantal Portugezen, rijke Israëliten en Malabaarsche Arabieren, die zich met den handel bezig hielden, niettegenstaande de voortreffelijke peper, het voornaamste handelsartikel op deze kust, onder het monopolie van de kroon gebragt was.

De stelling, welke door de Portugezen aan de Oostzijde van

Vóór-Indie was ingenomen, was van een geheel anderen aard. Slechts op twee plaatsen in het rijk van Bidschnagar, op de kust Karnatica, te Negapatnam en in het oude Meliapoer, ook naar de Christenen, welke de Europeanen aldaar aantroffen, St. Thomas genaamd, waren de Portugezen bepaaldelijk gevestigd. Maar des te meer uitgebreidheid had de handel, welke door en voor rekening van Portugesche kooplieden en fortuinzoekers gedreven werd in Bidschnagar, Golconda, de kust van Orissa en in Bengale. Bijzondere personen trokken voor eigen rekening en op eigen risico, velen hunner zelfs om het Portugeesch bestuur te ontwijken, het binnenland in, van dorp tot dorp, om bij de wevers en schilders, Choromandelsche en Bengaalsche doeken, kleeden en allerlei katoenen lijnwaden voor den uitvoer op te koopen of te bestellen; terwijl de vorsten van Bidschnagar, van Golconda en de stedehouders van Delhi in Bengale en Orissa verstandig genoeg waren, om door zeer matige tolregten den vrijen loop aan dien handel te laten.

Eene groote menigte van schepen, meest kleine ongewapende fusten, ook enkele groote caracquen, in welke de katoenen lijnwaden werden opgescheept, werden in de vaart gebragt om door geheel Indie de kostbare kleeden te vervoeren, westwaarts tot Ormus en de kusten van Afrika en Arabie, oostwaarts naar Arrakan, Martaban, Queda, Siam, Kambodja en in het bijzonder de Bengaalsche lijnwaden naar Malakka, den Soenda-Archipel en de Molukken.

Het kenmerkend verschil tusschen den handel der Portugezen op de westkust en dien op de oostkust van Vóór-Indie bestond hoofdzakelijk hierin, dat op de westkust de officiële, de gouvernementshandel gevestigd was; terwijl op de oostkust meer de nering en de nijverheid van bijzondere personen, voor zooverre die toen onder eene Oostersche heerschappij kon bestaan, werd aangetroffen. Was Portugals gezag en handel in het Westen, schijnbaar althans onoverwinnelijk, op Indie's oostkust was de handel ongedekt en onverdedigd, en die toestand bleef door den

scherpzienden Nederlandschen koopman, bij zijne komst in Indie, niet onopgemerkt [1].

§ 2. *Achter-Indie en de Archipel.*

De tweede groote landtong van Azie, het Trans-Gangetisch gebied, hetwelk ook reeds aan de ouden, inzonderheid aan Ptolemaeus, onder den naam van Aurea Chersonesus ten deele bekend was, is Achter-Indie. Achter-Indie is ten noordwesten geworteld aan Tibet en ten noorden en noordoosten aan de zuidelijke provincien van China gehecht, het springt verre vooruit en maakt eene scheiding tusschen de golf van Bengale en de Chinesche zee. Ook met sommige handels-staten van dat gebied kwamen de Nederlanders, reeds korten tijd na hunne eerste komst in Indie, in aanraking. Om die reden en om zijne veelvuldige betrekkingen tot den Archipel, verdient ook Achter-Indie eene korte vermelding in ons overzigt. Men heeft aan de bevolking van Achter-Indie den algemeenen naam van Indo-Chinesche gegeven, minder welligt ter oorzake van physische kenmerken, dan wel om reden van hare plaats, tusschen Indie en China en van den oorsprong harer beschaving van het eene of het andere dier twee naburige gewesten. In een merkwaardig geschrift van den Engelschen luit.-kolonel James Low, over de bevolking van het

---

[1] Hoofdbronnen voor het Portugesche tijdvak: Decada primeira, secunda, etc. da Asia, de Joao de Barros. Lisboa, 1628. — Histoire des découvertes et conquêtes des Portugais par le R. P. Jos. François Lafitau. Paris, 1734. 4 vol. — L'Histoire des Indes Orientales et Occidentales du R. P. J. P. Maffeï de la Comp. de J., Paris, 1665. — Histoire générale des Voyages. Edit. Française de la Haye. P. de Hondt, 1747, Tome I. — Itinerarium ofte voyage ende schipvaert naer Oost ofte Portugaels Indien, door Jan Huyghen van Linschoten, Amsterdam, 1595—1596. — Geschichte des Portugiesischen kolonialwesens in OstIndien, von Friederich Saalfeld, Göttingen, 1810. — Voor de kennis van meerdere bronnen en van de verrigtingen der Zendelingen, zie men: H. C. Millies. Opmerkingen over de bronnen voor de beoefening der Kerkgeschiedenis in N. O. I.; overgedr. uit de versl. en mededeel. Koninkl. Akad. Amsterdam, 1862.

Westen en Midden van Achter-Indie [1], worden Tartaarsche horden als de eerste indringers opgegeven, wier eerste vestiging in één algemeen middenpunt, op de gebergten en heuvelvlakten in het land der Laos zou geweest zijn, en die zich van dáár, langs de groote rivieren van Kambodja, van Siam, van Martaban en langs de Iravádi verspreid zouden hebben. Hieruit zouden inzonderheid de drie volken: van Siam, van Pegu en van het land der Barmanen zijn ontsproten. Tijdsverloop, verschil van geographische stelling en van buiten aangebragte invloed, zouden de oorzaken zijn geweest van het verschil in de maatschappelijke en staatkundige toestanden dier volken, welke evenwel later weder gemeenschappelijk den gewigtigen invloed van Boeddha's leer hebben ondergaan. Andere schrijvers wijzen meer bepaaldelijk op eene verwantschap van de bevolking van Midden- en Westelijk-Achter-Indie met Tibet; terwijl Arische volkplantingen hier en dáár, in Arrakan zoowel, als in Kambodja zich gevestigd zouden hebben. Zeker is het, dat Achter-Indie door handelsbetrekkingen met de bevolkingen van Bengale, Orissa, Kalinga en Dekhan, door handels- en godsdienstige betrekkingen met Ceylon in veelvuldige aanraking geweest is. Op de oostkust hebben de Chinezen hunnen invloed sterk doen gevoelen, aan de noordelijke grenzen is de bevolking niet buiten aanraking met de Mogolen gebleven; terwijl op de zuidelijkste punt zich de Maleijers in groote getale hebben nedergezet. In de gebergten eindelijk van het binnenland worden volksstammen gevonden, welke tot nog toe moeijelijk zijn te rangschikken; maar die door sommigen als de oorspronkelijke te zamengedrongen inboorlingen worden aangemerkt [2].

---

[1] Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia, edited by J. R. Logan, September 1851, alwaar een artikel gevonden wordt van den luit.-kol. J. Low: On the ancient connections between Kedah and Siam.

[2] Men zie over dezen, bekend onder den naam van Orang benoea of menschen van het land: Bijdr. tot de taal- land- en volkenkunde v. N. I., IVe deel, nieuwe reeks, 1862; en in het Journal of the Ind. Archip., May 1848: An account of the wild tribes, inhabiting the Malayan peninsula, by the revd. P. Favre.

Tusschen de overoude instellingen van Achter-Indie en die van Vóór-Indie bestaat een kenmerkend verschil. In Achter-Indie toch, wordt in het algemeen noch het kasten-stelsel, noch het dorps-systeem gevonden [1]. Enkele uitzonderingen mogen in het land der Barmanen zijn aangetroffen, als algemeene regel mag evenwel worden aangenomen, dat de in Achter-Indie zoo verspreide leer van Boeddha aan het kasten-stelsel zoo al niet vijandig, dan toch zeker niet bevorderlijk geweest is. Een schier grenzenloos despotisme is dan ook bijna ten allen tijde gevoerd over de bevolking van Achter-Indie, die behalve door heerendiensten, ook nog door het pandelingschap gekweld wordt. De diep gezonken zedelijkheid van een groot gedeelte der vorsten, grooten, priesters en geringen bewijst tevens, dat Boeddha's leer ontoereikende geweest is, om de bevolking door overwinning der hartstogten en der zinnelijke begeerten tot de ware wijsheid op te voeren.

Verschillende rijken hebben zich in Achter-Indie gevormd, welker juiste indeeling in vorige tijden bezwaarlijk kan worden opgegeven, ten gevolge van de vele tegenstrijdige berigten, die daaromtrent bestaan. Vooreerst noordwaarts van het stroomgebied van den Iravádi, was het rijk der Barmanen, oostwaarts langs dien stroom Ava, verder aan de westkust Arrakan, zuidwaarts langs de rivier Martaban, het rijk van Pegu gelegen.

De groote zeeboezem welke het zuiden van Achter-Indie verdeelt, in het zoogenaamde Maleische schiereiland westelijk en Kambodja en de Anamitische kust oostelijk, bespoelt het rijk van Siam of der Thaï, hetwelk zich noordwaarts uitstrekt tot in en over het land der Laos. De zuid- en oostkust eindelijk omvat het rijk van Tsi-ampa, Kambodja en de Anamitische gewesten Coetsjien-tsjina en Tonking.

De geschiedenis van westelijk Achter-Indie is een nog vrij duister geheel; doch hoe weinig historische zekerheid daarom-

---

[1] Lassen, dl. I, bladz. 450.

trent moge bestaan, zoo blijkt het toch, dat de geschiedenis van de Barmanen, van Ava, Arrakan, Pegu en Siam naauw in één gevlochten is.

Uit de overleveringen, welke bij de Barmanen gevonden zijn, leidt men af, dat in een tijdperk, hetwelk men niet meer bepalen kan, misschien toen de Boeddhisten uit Vóór-Indie zijn gedreven, een vorst met zijn leger uit Vóór-Indie over het grensgebergte naar Achter-Indie is komen vlugten en zich nabij eene plaats, Tagong genaamd, heeft nedergeslagen en aldaar een rijk gevestigd heeft. Zeker is het, dat nog in onze dagen bouwvallen van Hindoeschen oorsprong op die aangewezen plaats gevonden worden. De nakomelingen van dien vorst zouden zich hebben verspreid. De één breidde het rijk zijns vaders uit, een ander stichtte het rijk van Arrakan; beiden zouden een geregeld bestuur over de ongeordende volksstammen in het leven geroepen hebben; terwijl ook de zich opvolgende rijken van Ava, van Prome en van Pagan hunnen oorsprong aan de dynastie van Tagong zouden verschuldigd zijn geweest. Het is overigens moeijelijk te bepalen, welken invloed Hindoesche vorsten op dit gedeelte van Achter-Indie hebben uitgeoefend; doch de aankomst van Hindoe's is vermoedelijk niet zonder gevolgen gebleven voor de godsdienst en de taal der inboorlingen [1].

De Barmanen, de volken van Pegu, Arrakan en Siam hebben allen de leer van Boeddha uit Ceylon ontvangen [2]. Eenigen dier volken zouden reeds in de laatste helft van de 4de eeuw het Boeddhisme gekend hebben; doch eerst omstreeks 638 van onze jaartelling, schijnt die leer voor goed te zijn gevestigd. Het rijk van Arrakan, hetwelk onze Nederlandsche kooplieden in de jaren

---

[1] Lassen, dl. II, bl. 1030 en volg.

[2] Eene opmerkingswaardige gebeurtenis had, blijkens de brieven der Nederl. kooplieden in Siam, in de jaren 1753 en 1754 plaats, toen het hof van Kandia op Ceylon, priesters uit Ajudhja ontbood, om de leer van Boeddha volgens de oude overleveringen en geschriften, tot de vroegere zuiverheid terug te brengen, welke toen op Ceylon geacht werd verloren te zijn geraakt.

1607 en 1608 als een afzonderlijk koningrijk bevonden, waarvan de vorst toen ook gebied voerde over eenige plaatsen in de bogt van Bengale en in oorlog gewikkeld was met Pegu, schijnt in vroeger dagen eerst bondgenoot, daarna overheerscht te zijn geweest van de Barmanen. Hoe lang die overheersching heeft geduurd, laat zich niet bepalen. Slechts korten tijd nadat de Portugezen in Malakka gevestigd waren, hebben dezen ook eene handelsfaktorij in Arrakan gesticht en toen de koning in 1585 in eenen oorlog gewikkeld werd met den vorst van het, oostwaarts van den Ganges gelegen, gebied van Tripoera Tchitagong zegevierden de wapenen van Arrakan over zijnen vijand, door de hulp der Portugezen. In de zoo evengenoemde jaren 1607 en 1608 knoopten de Nederlanders uit Choromandel, handelsbetrekkingen aan met den Koning van Arrakan, die onze kooplieden welwillend ontving en toen zeer gaarne van de Portugezen verlost zou zijn geweest.

De geschiedenis van Pegu, Ava en het rijk der Barmanen ligt door de vele tegenstrijdige berigten in eene even groote onzekerheid. Marco Polo maakt melding van eenen aanval welke Koeblaï Khan op de Barmanen zou gedaan hebben [1]. Pegu was eertijds een zelfstandig rijk, alwaar zoowel over land als over zee een levendige handel gedreven werd, en ook Ava schijnt een rijk te zijn geweest, dat afgescheiden was van het gebied der eigenlijke Barmanen.

Eerst sedert de Europeanen Achter-Indie hebben bezocht, verkrijgt men daarover berigten, die iets meer zijn dan hoogst twijfelachtige overleveringen; maar ook na die berigten blijft er nog veel verwarring en duisternis in de geschiedenis van dat gedeelte van Azie overig. Een Genueesch koopman, Hieronymo di Santo Stefano, behoorde onder de eerste Europeanen, die Pegu hebben bezocht, toen hij in 1496 over Choromandel tot in Achter-Indie doordrong. In het berigt, hetwelk

---

[1] Hoofdstuk CXXII en CXXIII van Marco Polo, en bij Gützlaff Geschichte des Chinesischen Reiches, bl. 398.

hij daarvan mededeelt, zegt hij, dat destijds in Pegu een magtig vorst heerschte, die in eenen oorlog met het rijk van Ava gewikkeld was [1]. De Europesche reizigers die, na hem Pegu bezocht hebben, waren Portugesche fortuinzoekers, die sedert de inneming van Malakka in 1511 zich in groote getale over de gewesten van Achter-Indie hebben verspreid, met het doel om handel te drijven of het land te verspieden. Zoodanige waren Odoardo Barbosa in 1536, Cesar Frederic in 1555, die beiden de hoofdstad van Pegu beschrijven als prachtig en rijk, en het land bloeijende door koophandel en zeevaart; inzonderheid ook Fernando Mendez Pinto, die in 1545 te Martaban aankwam en in een uitgebreid werk, verslag heeft gegeven van zijne lotgevallen [2]. Bij zijne aankomst vond Pinto de stad Martaban reeds sedert ruim zes maanden belegerd, door eenen Barmaanschen vorst, die Pegu overweldigd had. De koning van Martaban moest zich onderwerpen, na vruchteloos de hulp der Portugezen, die aldaar 700 in getal aanwezig waren, te hebben ingeroepen. Men kan de belangrijkheid van Martaban als handelsplaats beoordeelen, als men bij Pinto leest, dat 42 volken vertegenwoordigd waren bij de plegtige overgave van de stad. Onder dezen noemt hij Portugezen, Grieken, Venetianen, Turken, Israëliten, Armeniers, Tartaren, Perzen, Malabaren, inwoners van Sumatra, Siam, Borneo, Celebes, Mindanao, Goezeratte, Bengale en zelfs Papoeëzen. Hij voegt er bij, als hij van de zeevaart gewaagt, dat jaarlijks meer dan honderd schepen aldaar aankwamen uit Atsjin, Melinda, Ceylon, van de kusten nabij Mekka en uit China [3].

Mendez Pinto verzekert, dat Pegu eertijds eene groote Monarchie geweest was, die echter in 1545 verdeeld was in dertien verschil-

---

[1] Journey of Hieronimo di Santo Stefano, in het door de Hackluyt Society, in 1857 uitgegeven werk: India in the 15th. century.

[2] Door mij is gebruikt de Fransche vertaling, herdrukt in 1830 en getiteld: Les voyages advantureux de Fernand Mendez Pinto, traduit du Portugais par B. Figuier. 3 vol. Paris, 1830.

[3] Mendez Pinto, vol. II, chap. CXLIX.

lende staten en waarvan de hoofdplaats Pegu in handen was van eenen Barmaanschen overweldiger, die nu ook Martaban en vervolgens ook Prome en meer andere steden of staten veroverde. Deze Barmaansche overheerscher zond daarop een gezantschap, waarbij ook Pinto tegenwoordig was, naar eenen Keizer van Calaminham; die in de stad Timplan gezeteld was. Het doel van dat gezantschap was om dien keizer, dien Pinto als zeer magtig voorstelt, over te halen tot eenen oorlog tegen Siam, opdat dit laatste rijk geen hulp verleenen zou aan Ava, welk koningrijk de overheerscher van Pegu in het volgende jaar wilde aantasten[1]. Volgens de opgave van Pinto was het rijk van Calaminham in het midden van Achter-Indie gelegen en verdeeld in 27 koningrijken en 700 provinciën, waarvan de inwoners redelijk beschaafd en Boeddhisten waren. Men zou uit die verschillende mededeelingen vermoeden, dat Calaminham een rijk is geweest, dat zich noordwestelijk van Ava uitstrekte in de rigting van Assam en noordoostelijk in de rigting der grenzen van China en zuidwaarts over een deel van het land der Laos. Zoo deze gissing met de waarheid overeenkomt, dan zou Calaminham ook het eigenlijke land der Barmanen hebben omvat.

In 1547 brak nu, waarschijnlijk ten gevolge van het bovenvermelde gezantschap, een oorlog uit tusschen de Laos en Siam en in 1548 werd Ajudhja de hoofdstad van Siam, door de Peguanen onder bevel van den Barmaanschen overweldiger, belegerd; maar door de hulp der Portugezen weder ontzet.

De geschiedenis van Siam is rijk aan overleveringen en historische gedenkboeken; want de Siammers maken aanspraak op eene oudheid, die opklimt tot Boeddha's eerste leerlingen, tot omstreeks vier of vijf honderd jaren vóór onze jaartelling. De feiten welke die eerste berigten mededeelen, zijn de opvolging van dynastien, het verplaatsen van den zetel des bestuurs, boven-

---

[1] Mendez Pinto. vol. II, p. 505. De berigten hierover bij Lassen komen niet overeen met de berigten bij Pinto.

menschelijke tusschenkomst en wonderdadige inmenging van Indra of Boeddha, huwelijken met Chinesche vorstinnen en oorlogen met naburige volksstammen. Onder die oudere gebeurtenissen behoort ook de overkomst uit Ceylon van de leer van Boeddha; doch het schijnt, dat omstreeks 638 die leer eerst algemeen in Siam is aangenomen. Na het jaar 1350, n. Ch. ontwaart men eenige meerdere geloofwaardigheid in die geschiedkundige berigten, hoewel ook dan nog aan regtmatigen twijfel veel grond wordt overgelaten. Omstreeks datzelfde jaar 1350 zou o. a. een koning over Siam geheerscht hebben, die zijn gebied en zijne overwinningen uitstrekte over Malakka, Tenasserim en Ligor, op het Maleische schiereiland, over Xava, waaruit door sommigen Java gelezen wordt, maar dat meer vermoedelijk een deel van Sumatra geweest zal zijn, of betrekking hebben kan op het ten onder brengen van Javanen, die omstreeks dien tijd een gedeelte van het zuider-schiereiland bezet hielden; ook over Moelmeijn, Tavoy en Pegu en over nog vele andere plaatsen, wier namen niet meer te herkennen zijn.

De Portugeesche schrijver de Barros, na vooraf eenige duistere berigten omtrent den oorsprong der cijnspligtigheid van Singapoere en daarna van Malakka aan het rijk van Siam, gegeven te hebben [1], verhaalt hoe Affonso d'Alboquerque, tijdens de belegering en na de inneming van Malakka een vriendschapsverbond zocht te sluiten met den koning van Siam. D'Alboquerque vond eene gereede aanleiding tot het aanknoopen van betrekkingen met Siam, in de omstandigheid dat de Malaksche vorst door den koning van Siam als een oproerig vassal beschouwd werd, dien hij reeds meermalen en nu laatstelijk omstreeks 1509 of 1510 vruchteloos beoorloogd had. De pogingen van den Portugeschen opperbevelhebber schijnen dan ook met eenen goeden uitslag te zijn bekroond [2].

[1] De Barros, Decada Secunda, fol. 130, vso.

[2] De Barros. II, bl. 143, vso. en 151; zie ook: The Kingdom and People of Siam, by sir John Bowring, London. 1857. vol II, p. 59 sq.

Sedert dien tijd hebben zich de Portugezen in groote getale in Siam en in de daarbij gelegen, min of meer cijnspligtige staten gevestigd en zelfs vergunning verkregen, om de katholyke godsdienst aldaar openlijk te belijden en te verkondigen. Onderscheidene Portugezen traden in dienst des konings van Siam. Onder dezen behoorde een Domingo de Seixas, die sedert 1517 over eene afdeeling van het Siamsche leger in het binnenland bevel voerde en ook de bende Portugesche hulptroepen, die in 1548 de hoofdstad Ajudjha tegen den Barmaanschen vorst uit Pegu verdedigde. De kampstrijd tusschen Siam en de overheerscher van Pegu was evenwel hiermede niet beslist. Zij duurde voort tot 1555, wanneer de hoofdstad Ajudjha werd ingenomen en geheel verwoest, terwijl aan de andere zijde de koning van Kambodja, die herhaaldelijk voor de magt van Siam had moeten bukken, van deze schoone gelegenheid gebruik maakte, om brokstukken van Siam af te scheuren en aan zijn rijk te hechten. Door deze gebeurtenissen werd de magt en het aanzien van Siam geheel verbroken, tot dat in 1567 een Siamsche vorstenzoon Phra Naret genaamd, een bevrijdingsoorlog aanving, er in slaagde om het rijk van Siam te herstellen en het overweldigd gebied aan Pegu en Kambodja te ontnemen [1].

Reeds in vroege tijden schijnt Siam hoewel niet onafgebroken en niet zonder tegenkanting onderscheidene cijnspligtige staten of steden onder zich gehad te hebben, van welke, uit een handelsoogpunt, de voornaamste waren Tenasserim en Queda, en zoo men de Portugeesche berigten mag gelooven, vroeger ook Perak, Salangor en Malakka en op de oostkust van het schiereiland, de rijkjes van Pahang, Tringanoe, Kalantang, Ligor en Patane. Deze laatste plaats heeft meer bijzonder voor ons eenig gewigt, omdat reeds sedert het jaar 1602 twee Neder-

---

[1] Zie over de rijken van Achter-Indie: Lassen, II, bl. 1023. Deel IV, het geheele 2de boek passim. — Jan Huyghen van Linschoten, bladz. 22 en Bowring, vol. I, chapt. II. — Journal of the Ind. Archipel. September 1851, en Carl Ritter, Erdkunde (von Asien), IV.

landsche kooplieden, Pieter Wallichsz van Delff en Daniel van der Lecq met 6 bootsgezellen aldaar, tot het drijven van den handel, in eene faktorij gevestigd werden.

Bij Jan Huyghen van Linschoten en ook in berigten, van eenen Victor Sprinckel, die in 1607 te Patane als opperkoopman gesteld werd, leest men dat het Maleische schiereiland van Martaban af en bepaaldelijk Patane afhankelijk van Siam was of geweest was en dat de Koningin, die toen te Patane regeerde, als heergewaade jaarlijks eene gouden bloem en eenige zeldzaamheden naar Siam opzond. De handel in Patane was voor een groot gedeelte in handen der Chinezen, die de koopwaren bragten naar Siam, Boerdelon, Ligor, Kambodja, Coetsjientsjina, Makasser, Grissée, Pahang, Jambi, Johor, Bantam, Banjermassing en Sukkadana [1]. De Nederlandsche vlootvoogd Wybrand van Warwijck zond, in het jaar 1604 toen hij op weg naar China was, van Patane, den koopman Cornelis Specx naar Ajudhja. Uit brieven in handschrift op het Rijksarchief aanwezig, blijkt bovendien dat in 1607 de Nederlanders ook reeds in Ligor gezeteld waren.

De handel van Patane werd gedreven in zijden, half zijden en weêrschijnkleedjes, die naar Banda werden vervoerd; in damasten, Soetra Toeloecki genaamd, die uit China werden aangebragt en een uitvoerartikel waren naar de Molukken; in koperwerk en kleine stukken geschut, die in de omstreken van Patane gegoten werden. Bovendien was aardewerk, grove porceleinen en ongeverwde zijde, artikelen van invoer der Chinezen [2]. Voor den handel op Japan over China, was Patane eveneens zeer gunstig gelegen en het was dan ook in deze plaats, dat de Nederlanders in 1605 berigt ontvingen, dat zij vrij in het

---

1 J. Huyghen van Linschoten, 17de Capittel, en Reis van van Neck naar Oost-Indien, van het jaar 1600, bladz. 11 sq. in Begin en Voortgang, D. I, n°. 7, A.

2 Mnscript-memorie over handelsplaatsen in Indie. Rijks-Archief.

Japansche rijk zouden worden toegelaten [1]. In later tijd werd er uit Siam veel sappanhout, herten- en roggevellen door de Nederlanders naar Japan vervoerd.

Wij mogen ons tot deze korte mededeelingen omtrent het rijk der Thaï bepalen en overgaan tot de rijken van het Oosten van Achter-Indie. In den tegenwoordigen tijd wordt, met uitzondering van het meest westelijke gedeelte, hetwelk thans tot Siam behoort, geheel oostelijk Achter-Indie door het Anamitische rijk van Coetsjien-tsjina ingenomen. In vroeger tijd evenwel bestonden aldaar meerdere rijken, en wel van het westen naar het noordoosten gerekend, Kambodja of Tchinla, daarnevens Tsi-ampa, voorts Coetsjien-tsjina, Tonking en Quinam. De meerendeels alluviale en zeer vruchtbare landstreek, welke door de rivier Mekong doorsneden en besproeid wordt en zich in eene noordelijke en westelijke rigting uitstrekt, was het rijk van Kambodja, welks bevolking als oorspronkelijk uit het land der Laos afkomstig wordt opgegeven. De invloed van Vóór-Indische beschaving heeft zich ook hier in schrift en heilige taal doen gevoelen, en ook hier is de leer van Boeddha over het onverschillige godsdienstige leven der inwoners heengegleden, maar daarin niet diep geworteld.

De geschiedenis van Kambodja is even als die der andere rijken van oostelijk Achter-Indie, grootendeels slechts uit Chinesche berigten bekend. In die berigten wordt reeds in het jaar 616 na Ch. gewag gemaakt van Kambodja, als van een cijnspligtige staat van China. Hierbij mag men niet voorbijzien dat het eene gewone voorstelling der Chinezen is, om elke staat, welke, hetzij door gezantschappen, hetzij door handelsverkeer betrekkingen met hun gebied aanknoopten, cijnspligtige staten te noemen.

Van zoodanige betrekkingen tusschen China en Kambodja vindt men sedert telkens melding gemaakt en hieruit en uit

[1] Muscript-brief van Victor Sprinckel uit Patane, 6 Febr. 1608.

andere bijzonderheden mag tot het bestaan van een levendig handelsverkeer tusschen deze twee volken worden besloten. Wij hebben hierboven reeds gesproken van berigten, omtrent eenen krijgstogt, door den Ceylonschen vorst Prakramabahu in de laatste helft der 12de eeuw tegen Kambodja ondernomen, op grond dat de Singhaleesche handel belemmeringen in dat land zou ondervonden hebben, en hoe ten gevolge van dien krijg Kambodja aan Ceylon cijnspligtig zou zijn geworden. Volgens andere mededeelingen zou op het einde der 12de eeuw oorlog tusschen Kambodja en Coetsjien-tsjina zijn gevoerd en dit laatste rijk zijn overwonnen [1]; terwijl in dienzelfden tijd het grensland Tsi-ampa en het meer noordwaarts gelegen Tonking mede van Kambodja afhankelijk zouden zijn geweest. Over het algemeen schijnt van het einde der 12de of den aanvang der 13de eeuw tot na het midden der 14de eeuw, de bloeitijd te zijn geweest van het rijk van Kambodja. Tusschen 1295 en 1297 werden door de Mogoolsche dynastie en na den val van deze, door de dynastie der Mings gezantschappen uit China naar Kambodja gezonden.

Tot in het midden der 14de eeuw zou ook het gebied, hetwelk later het rijk van Siam uitmaakte, onder Kambodja hebben gestaan. Na het jaar 1435 vindt men van verstoring in de betrekkingen met China melding gemaakt en tegen het einde der 14de eeuw werd Kambodja's magt verbroken, toen de Siamesen de hoofdstad verwoestten en groote stukken van het rijk afscheurden, om die aan Siam te hechten. Van dien tijd af is de geschiedenis van Kambodja niets, dan eene reeks van ongelukkige oorlogen, met Siam gevoerd, tot dat de inneming van Ajudhja door de Peguanen aan Kambodja weder eenige verademing schonk. Uit berigten van onze Nederlandsche kooplieden van eene veel latere dagteekening, mag men afleiden dat de strijd tegen Siam nog twee

---

[1] Deze berigten zijn in strijd met anderen, volgens welke Coetsjien-tsjina, eerst in de 16de eeuw als onafhankelijke staat zou hebben bestaan.

honderd jaren daarna voortduurde, hoezeer de magt van Kambodja toen ook moge gedaald zijn en die van Siam gestegen [1]. Na de vermeestering van Malakka door de Portugezen, kwam jaarlijks een schip van die natie in Kambodja om handel te drijven, in navolging van de Maleijers, die toen reeds sedert lang, dat land uit Singapoere en Malakka bezocht hadden. Twee Nederlandsche schepen, onder bevel van Gaspar van Groesbergen, bezochten in Januarij 1602 voor het eerst het eiland Condor en de zuidelijkste kust van Kambodja. Die eerste kennismaking was niet gelukkig, want de kustbewoners deden een aanslag op de schepen der Nederlanders, vermoordden bij die gelegenheid 23 personen der bemanning en namen den admiraal gevangen.

Onmiddellijk aan de oostelijke grens van Kambodja, bij de kaap welke thans St. James genoemd wordt, lag in vroeger dagen het niet zeer uitgestrekte, maar belangrijke rijk van Tsi-ampa, Champa of Thsan-pan. De geschiedenis der bevolking van dezen staat, wier taal als een bijzonder dialect, zeer afwijkende van de taal der naastbijgelegen volken wordt opgegeven, is nog weinig of niet bekend. Op de oostkust van het Maleische schiereiland wordt, op enkele plaatsen, ditzelfde dialect teruggevonden. Marco Polo gewaagt in zijne Il Milione van Cianba, als van een rijk in hetwelk hij aanlandde, op zijne reis van Zaitun naar Sumatra [1]. Uit overblijfselen van de Hindoesche afgodsbeelden van Siva, Doerga en Boeddha maakt men op, dat in dit land de leer der Brahmanen, nevens die van Boeddha, gelijk als op Java gegolden heeft. Het volk van Tsi-ampa schijnt in vorige tijden met verschillende landen van den Archipel in

---

[1] Zie over Kambodja en zijne geschiedenis : Lassen IV, bladz. 398, sq. — J. Crawfurd, Descriptive dictionary of the Ind. Islands, etc., bladz. 80. Sir John Bowring, Siam, vol I, chap. II. (Deze schrijver is niet altijd naauwkeurig), en vooral Carl Ritter, Erdkunde (von Asien) IVer Theil, IIes Buch, III. Band. Berlin 1834, bladz. 979 — Begin en Voortgang, II. 21, bladz. 120 en eindelijk Journal of the Ind. Archipelago, May 1851.

[2] Marco Polo, Chapitre CLXII.

handelsbetrekking te hebben gestaan. In de laatste helft der 14de eeuw zou, volgens eene Javaansche Babad [1], de keizer van Madjapahit, Angka Widjaja, met eene prinses van Tsi-ampa zijn gehuwd geweest. De omstandigheid dat twee zusters van deze vorstin aan Mahomedaansche leeraars door huwelijk zouden zijn verbonden geweest en de overkomst uit Tsi-ampa naar Java, van eenen zoon uit één dier huwelijken gesproten, om op dat eiland den Islam te verkondigen, doen vermoeden dat, in den loop der veertiende eeuw de Islam reeds in Tsi-ampa was doorgedrongen. Hieruit mag men afleiden dat de Arabieren en uit de jaarboeken der Maleijers, dat ook de Maleijers dit land toen hadden bezocht. In de maand October des jaars 1607 kwam ook de Nederlandsche admiraal Cornelis Matelief op de kusten van Tsi-ampa. Uit zijne berigten [2] verneemt men, dat dit rijk toen nog als een afzonderlijke staat bestond, welke door de Portugezen eertijds jaarlijks tot het drijven van handel bezocht was; maar dat zij toen aldaar niet meer verschenen, omdat Tsi-ampa een bondgenoot was van den koning van Johor, met wien de Portugezen in oorlog waren. De belangrijke mededeelingen in Matelief's reize leeren verder, dat te dier tijde de Islam groote vorderingen in Tsi-ampa had gemaakt, dat de koning in oorlog was met Coetsjien-tsjina en dat de handel, welke in agilahout, was, olifantstanden, ebbenhout, lijnwaden, goud, zilver, peper en rijst gedreven werd, meest in handen was van de Chinezen, Maleijers en Japanners. Het rijk van Tsi-ampa is intusschen geheel van de kaart verdwenen en maakt thans eene provincie uit van het groote rijk van Coetsjien-tsjina [3].

---

1 Roorda van Eysinga, Handb. der Land- en Volkenkunde van Nederl. Indie, IIIde boek, 1ste Deel, bladz. 295. Anders evenwel luiden de berigten over betrekkingen tusschen Madjapahit en Tsi-ampa, in de Malayan Annals, zoo als die in uittreksel zijn uitgegeven door T. Braddell, Esq. in the Journal of the Ind. Archipelago, Dec. 1851, bladz. 729.

2 Begin en Voortgang. II, 13, bladz. 120 en 121.

3 Zie inzonderheid over Tsi-ampa: C. Ritter, Erdkunde von Asien, IV, 2de Boek, Band III, bladz. 955 en 981.

Ons blijft nu nog overig, met een enkel woord gewag te maken van de twee noordelijke rijken van oostelijk Achter-Indie: van Tonking en van Coetsjien-tsjina. De inwoners dezer twee staten hebben onderling vele punten van overeenkomst, wat betreft de taal, het schrift, de zeden en de regeringsvorm. In de geschiedenis, voor zooverre die bekend is, komen zij voor, als in eene onafgebroken betrekking met China en meermalen onderling in vijandschap te zijn geweest. De algemeene naam waaronder beider land bekend is, is Anam.

De Anamieten schijnen een nog minder ontwikkeld godsdienstig gevoel te hebben dan de Chinezen. Even als bij dezen, vindt men bij de inwoners van Anam, vereering van voorvaders en heroën, bij de Mandarijnen meer bijzonder de leer van Confucius en eindelijk ook volgelingen van het Boeddhisme, zoo als dat in China wordt opgevat en begrepen.

Wat nu de geschiedenis van Tonking en Coetsjien-tsjina betreft, worden de berigten daarover, door onderscheidene schrijvers medegedeeld, meermalen onderling in tegenspraak bevonden.

Die berigten maken in de eerste plaats melding van volkplantingen uit en overheersching van China over die gewesten, welke thans het Noorden van Coetsjien-tsjina vormen. In dien toestand zou in de 3de eeuw n. Ch. in zóó verre wijziging gebragt zijn, dat de onvoorwaardelijke onderwerping met eenen staat van cynspligtigheid werd verwisseld. Het schijnt, dat zoodanige afwisseling tusschen algeheele onderwerping en cynspligtigheid tot aan het midden der 16de eeuw heeft voortgeduurd, wanneer Tonking eindelijk bepaald tribuutschuldig aan China bleef en het rijk van Coetsjien-tsjina zijne onafhankelijkheid en een afzonderlijken regeringsvorm, met twee Koningen, verwierf. Als aanleiding tot die uitkomst wordt opgegeven, dat in den loop der 15de eeuw, Tonking, als het een tijd lang onder eene eigen dynastie stond, eenige provincien aan het, destijds grootere rijk van Tsi-ampa heeft ontweldigd, waarover aan een aanzienlijk geslacht het onderkoningschap werd opge-

dragen. Een der leden van dat geslacht zou zich onafhankelijk van Tonking hebben verklaard en daaruit zou een binnenlandsche oorlog zijn ontstaan, dien China zich ten nutte heeft gemaakt om zijne vermeende suzeraine regten op Tonking te doen gelden. In 1558 was Coetsjien-tsjina als een geheel afzonderlijk rijk gevestigd [1]. Men zal evenwel voorzigtig handelen, als men aan deze vermelding van jaartallen niet meer waarde hecht dan zij verdient, want de Portugesche reiziger Mendez Pinto, beschrijft reeds omstreeks 1548 den staat des konings van Coetsjien-tsjina, als dien van een magtig Vorst, die gezantschappen ontvangt en zich gedraagt als een onafhankelijk gebieder [2]. In het jaar 1602 hebben twee Nederlandsche schepen, onder bevel van den admiraal van Groesbergen, de kust van Coetsjien-tsjina bezocht. Men vindt namelijk onder de oud-koloniale archieven een twintigtal brieven, welke door Jeronimus Wonderaer, als «kenner van de zijde» en door Albert Cornelisz Ruyll uit de steden Tachem of Tachen en Sinoa geschreven zijn. De ligging dezer plaatsen is niet meer met volstrekte zekerheid aan te wijzen; maar de inhoud dier brieven, vergeleken met oude kaarten, doet vermoeden dat die steden op de noordelijke kust van Coetsjien-tsjina, nabij het tegenwoordige Toerane gezocht moeten worden [3]. Uit die berigten verneemt men overigens, dat in deze gewesten eene digte bevolking leefde, welke bezocht werd door Portugezen; maar vooral eenen levendigen handel met China en Japan onderhield en dat aldaar een groote overvloed van peper te bekomen was.

De handel, welken de behendige en nijvere Chinezen in Achter-Indie met zooveel levendigheid hebben gedreven en de groote invloed, dien zij op dit gedeelte van Azie hebben uitgeoefend,

---

1 Lassen, IV, 418 sq. — C. Ritter, Asien, IV, 976 en inzonderheid: Details respecting Cochin-China by the right Reverend Dr. Lefèvre, in het Journal of the Indian Archipelago. 1847. August.

2 Mendez Pinto, Chap. CXXIX, CXXX, CXXXI.

3 Zie over deze brieven: Hoofdstuk VII, § 5, hierachter.

maken het noodig, om ook in dit gedeelte van ons overzigt, nogmaals de aandacht te vestigen op het handelsverkeer dezer natie.

Wij hebben hierboven reeds krachtige bewijzen aangetroffen van het verkeer tusschen China of het rijk van het Midden en Vóór-Indie, van 58 of 76 jaren vóór onze jaartelling tot aan den tijd waarin de reizigers Ibn Bathoetha en Marco Polo hunne reisgeschriften zamenstelden. Bij die berigten kunnen nog gevoegd worden de boeken, opgesteld door Chinesche pelgrims, die Indie bezocht hebben, voornamelijk met het doel om zich in de leer van Boeddha, aan de bron zelve te oefenen. De bibliographie welke de heer Stanislaus Julien heeft medegedeeld van Chinesche reisbeschrijvingen en aardrijkskundige werken van de 5de tot de 18de eeuw, levert reeds een sterk bewijs van het bestaan van dat verkeer en tevens van de daaruit voortgevloeide kennis van Indie, welke de Chinezen bezaten [1]. De meest bekende dier schrijvers is de pelgrim Fa-hian, die tusschen de jaren 405 en 419 n. Ch. een dertigtal staten van Indie bezocht, eindelijk op zijne reize, door storm buiten koers geraakte en op Java aanlandde, alwaar hij vijf maanden vertoefde. Een soortgelijk werk als het geschrift van Fa-hian is vervaardigd omstreeks 518; weder een ander zeer uitgebreid geschrift is zamengesteld omstreeks het midden der 7de eeuw door een Boeddhisten-priester, Hioean-Tsang. Om reliquien van Boeddha uit Indie te halen, vertrokken omstreeks 976 n. Ch. 300 Boeddhisten uit China; een ander geestelijke ging in 983 en bezocht Sumatra op zijne reize. Voortdurend vindt men melding gemaakt van zoodanige reizen, waarover de heer Stanislaus Julien zijne mededeelingen voortzet tot in het midden der 11de eeuw, en eindelijk ook gewaagt van een uitgebreid geschiedkundig en geographisch werk over de westersche landen, aan China onderworpen, hetwelk

---

[1] Journal Asiatique, Octobre 1847: Renseignements bibliographiques sur les relations de voyages dans l'Inde et les descriptions du Si-yu, qui ont été composées en chinois entre le Ve et le XVIIIe siècle de notre ère, par Mr. Stanislaus Julien.

uit oude bescheiden en kaarten in 1763 is zamengesteld. Indien men nu deze berigten in verband beschouwt met de mededeelingen van Arabieren uit de 9de eeuw, over den handel der Chinezen tot in de haven van Sirâf[1], of met die van Marco Polo omtrent de betrekkingen van Koeblaï-Khan met Ceylon, of ook met de Singhaleesche berigten omtrent eenen inval van Chinezen op dat eiland in de 15de eeuw, of eindelijk met de bepaalde inlichtingen welke Ibn Bathoetha over den handel der Chinezen op de kusten van Malabar, van Bengale en Java geeft, dan mag men het als eene bewezen daadzaak aannemen, dat de handelsbetrekkingen tusschen geheel Indie en China reeds zeer vroeg hebben bestaan en een zeer langen tijd hebben voortgeduurd. Minder zeker is het echter of datzelfde handelsverkeer tijdens de komst der Nederlanders nog even levendig met Vóór-Indie bestond; want er zijn redenen om te vermoeden, dat ook hierin de magtsontwikkeling der Portugezen eene wijziging heeft gebragt, waardoor de Chinesche handel zich toen meer bepaald heeft tot Malakka en meer nog dan vroeger gerigt is naar het Oosten en verspreid over de eilanden van den Archipel. De bekende Engelsche schrijver Crawfurd staat het gevoelen voor, dat men in het algemeen zich een te groot denkbeeld vormt, over de oudheid van den Chineschen handel, hoewel hij erkent dat het verkeer der Chinezen met verschillende eilanden van den Archipel reeds moet dagteekenen van vele eeuwen herwaarts. De bewijzen, welke die schrijver zelf aanvoert, weêrspreken eenigermate zijne stelling, wanneer hij ons berigt, dat op Singapoere munten gevonden zijn, welke de namen dragen van Chinesche keizers, die omstreeks de jaren 967, 1067 en 1085 geleefd hebben. Merkwaardige bijzonderheden over het oude verkeer der Chinezen met de Indische eilanden-zee, geeft ons de Nederlandsche geleerde Dr. Hoffman in het werk van Salomon Muller: «Bijdragen tot de kennis van Sumatra.» Uit die mededeelingen

---

[1] Zie boven bladz. 62.

mag men afleiden, dat het eiland Sumatra reeds in de 10de eeuw aan de Chinezen bekend is geweest en vermoedelijk ook nog vroeger, omdat dit eiland in den weg van China naar Vóór-Indie gelegen is. Eerst sedert het begin der 10de eeuw schijnen evenwel meer bepaalde betrekkingen tusschen Sumatra en China, door middel van gezantschappen en geschenken te zijn aangeknoopt.

Nadat de dynastie der Ming op den troon van China gezeteld was, werden, volgens de Chinesche berigten, in 1372 gezanten en schatting door de vorsten van Sumatra gezonden, en sedert dien tijd zou er geregeld schatting aan China zijn betaald. Hierboven maakten wij reeds de opmerking, dat men evenwel aan zoodanige vermelding van schatting geen grooter gewigt, dan aan eene gewone grootspraak der Chinezen hechten moet en dat dit niet veel meer beteekent, dan dat geregelde handelsbetrekkingen werden aangeknoopt en onderhouden. De berigten, ons door Marco Polo nagelaten, getuigen van het voortbestaan in zijnen tijd, van de handelsbetrekkingen der kooplieden van Zaitun en der Mangi met het eiland Sumatra. Reeds veel vroeger zou het eiland Java door Chinezen zijn bezocht, welligt ten gevolge van de reis van den reeds genoemden pelgrim Fa-hian, en op het einde der 10de eeuw zouden gezanten uit Java naar China zijn gekomen, hetgeen in den aanvang der 12de eeuw zich zou herhaald hebben. Eene zeer merkwaardige gebeurtenis was een oorlog, welke tijdens de Mogoolsche heerschappij tusschen China en Java uitbrak. De aanleiding tot dien krijg zou eene honende mishandeling zijn geweest, welke een gezant van Koeblaï-Khan op Java ondervonden had; maar niet onwaarschijnlijk lag de ware oorzaak in de onderdrukking en den overlast, welke de Javaansche bevolking toen reeds sedert lang te lijden had gehad van de Chinezen, die in groote getale op Oostelijk Java zich bevonden. Ook handelsnijd kan daartoe hebben bijgedragen; want reeds sedert een vroeger tijdvak bestond er eene levendige vaart der Javanen naar Ternate en Amboina, en in de Moluksche wateren

waren moeijelijkheden tusschen de Chinezen en Javanen voorgevallen. Men vindt ook nog gewag gemaakt van betrekkingen tusschen China en eenen koning van Westelijk Java, in het begin der 15de eeuw en uit het reisgeschrift van Ibn-Bathoetha (1345—1346) blijkt, hoe deze Arabier van Sumatra naar Java en van daar naar China, aan boord van eene Chinesche jonk werd overgevoerd. Na dit alles zal het wel onnoodig zijn hier nog te vermelden, dat onze zeelieden bij hunne eerste komst in Indie, Chinesche handelaars en jonken in de havens van Java aantroffen. Het noord-oostelijk gedeelte van het eiland Borneo zou reeds in de 7de eeuw regelmatig schatting aan China hebben opgebragt en blijkens de berigten uit Chinesche jaarboeken geput, duurden de betrekkingen met het rijk van Broenei in de 10de, 14de en 16de eeuw voort. Zelfs zou in dit laatste tijdperk een persoon uit Foekian herkomstig, in Broenei het koninklijk gebied gevoerd hebben. De berigten der Chinezen omtrent hunne vestiging op de noord- en oostkust van Borneo schijnen door de overleveringen der inboorlingen van dat eiland te worden bevestigd; want de inlanders van Broenei achten zich, deels van Chinesche, deels van Maleische en Arabische nederzettingen afkomstig te zijn; terwijl ook de jaarboeken van Soeloe gewagen van een Chineesch opperhoofd, die omstreeks 1375 eene talrijke Chinesche volkplanting naar Borneo's noordkust geleidde. Als de Nederlandsche reiziger Olivier van Noort, Borneo bezocht, trof hij vele Chinezen uit Patane in de golf van Broenei aan.

De geschiedenis van den Mogoolschen Khan, Hoepilaï of Koeblaï, bij wien Marco Polo zoo langen tijd vertoefde, en die tot 1294 over China het gebied voerde, levert krachtige en deugdzame bewijzen op voor de sterk ontwikkelde zeevaart der Chinezen. Deze overheerscher toch, heeft tegen Korea en de eilanden van Japan, uit de steden Tsi-autscheu en Ningpo, vloten uitgerust, zóó sterk bemand en zamengesteld uit een zóó groot aantal jonken, als alleen kunnen worden uitgerust te midden eener bevolking, die sedert langen tijd zich op de zeevaart heeft toegelegd.

Ook de Philippijnsche eilanden zijn lang vóór den tijd, waarin zij dien naam van de Spaansche ontdekkers en veroveraars ontvangen hebben, door de jonken der Chinezen en der Japanners bezocht, die aldaar tegen de bekende eetbare vogelnesten, tripang en paarloesters, ruwe en bewerkte zijde of porceleinen inruilden.

Nadat in 1571 het eiland Luzon door de Spanjaarden was veroverd en de stad Manila gesticht, werd die plaats door een magtig Chineesch zeeroover, hetzij om den verstoorden vrijen handel te herstellen, hetzij om van de rijkdommen der Spanjaarden meester te worden, vijandig aangetast. In later tijd groeide het aantal Chinesche immigranten dermate aan, dat in het jaar 1603 het Spaansche bestuur, onder voorwendsel van eenen opstand te willen voorkomen, overging tot het geheel uitroeijen der Chinesche bevolking, een slecht voorbeeld, dat de Nederlanders in de 18de eeuw op Batavia hebben nagevolgd. Van de Philippijnsche tot de Moluksche eilanden kon de weg voor de ondernemende Chinezen niet lang of moeijelijk vallen en hoewel omtrent de vaart en den handel der Chinezen in de specerijeilanden weinig of geen bijzonderheden bekend zijn, mag men toch voor waar aannemen, dat ook aldaar de Chinesche handelaars zich reeds vroeg hebben vertoond. De voornaamste markt der specerijen was echter op Oostelijk-Java, in handen der Javanen. De Portugezen hadden sedert hunne komst in Indie de gelegenheid gehad om met de Chinesche handelaren, wier vaartuigen tot Vóór-Indie doordrongen, kennis te maken. Nadat Affonso d'Alboquerque de groote handelstad Malakka voor de Portugesche wapenen had doen zwichten, was ook voor de Westerlingen de weg naar het rijk van China geopend. Raphaël Perestello was de eerste, die in 1516 met eene jonk naar China stevende, en na de terugkomst van dezen vertrokken herhaaldelijk Portugesche handelsschepen naar het eiland Schang-sau, ten westen van het tegenwoordige Macao, en niettegenstaande er aanvankelijk veel tegenspoed ondervonden werd, vestigden zich eenige Portugezen te Schang-sau en te Ningpo, op de kust van Fo-kien.

De trouweloosheid der Chinezen aan de eene zijde, en aan den anderen kant de oneerlijkheid, de overmoed en de bandeloosheid der Portugezen veroorzaakten, dat de ééne vestiging na de andere te niet ging.

Eindelijk gelukte het aan de Portugezen op een schiereiland aan de monding van de rivier* van Canton, deels door list, deels door geweld, zich te vestigen en te versterken. Deze plaats, Macao genaamd, bleef sedert de stapelplaats van den Chineesch-Portugeschen handel. Die handel werd uit Goa, over Malakka gedreven, met zilver, Europesche en Amerikaansche waren, wijnen, wollen, scharlaken, glas, kristal, uurwerken, lijnwaden, edelgesteenten, kramerijen, peper en sandelhout als hoofdartikelen van invoer en gouden versierselen, vergulde houten voorwerpen, gelakte meubelen, velerlei zijden stoffen, muskus en porseleinen, maar vooral ruwe ongesponnen zijde, als artikelen van uitvoer.

De Portugesche handel te Macao nam nog toe in belangrijkheid, nadat daarmede ook de betrekkingen met Japan verbonden waren.

Bijna gelijktijdig met de vestiging der Portugezen, hadden ook de Japanners in groote menigte zich in de Chinesche provincie Tschekiang nedergezet. Sedert de ondernemingen van Koeblaï-khan schijnen betrekkingen tusschen Japansche en Chinesche handelaars te hebben voortbestaan. Daarover bekommerde zich het Chinesche opperbestuur weinig of niet; maar het bleef eene aangelegenheid waarin zich slechts de Mandarijnen mengden, die het gebied voerden over de havensteden. De knevelarijen van één dezer Mandarijnen, die in Ningpo het bevel had, gaf aanleiding aan de Japansche kooplieden in die stad, om een gezantschap naar het Chinesche hof, omstreeks het jaar 1539, af te vaardigen.

Toen deze zendelingen aldaar trots en onbillijk behandeld waren en de Japanners geen herstel van hunne grieven konden verkrijgen, verschaften zij zich zelven regt, door zeeroof op de kusten

van China op groote schaal te bedrijven en de kustplaatsen te verwoesten. Kort daarna begaven zich eenige Portugesche fortuinzoekers, waaronder ook de ons reeds bekende Fernando Mendez Pinto was, van de kusten van China naar Malakka op reis; doch zij geraakten door storm gedreven in eene haven van het, tot Niphon behoorende, eiland Tanegasima. Het aanlanden van deze en van eenige andere Portugezen in Japan heeft sedert aanleiding gegeven tot den handel, welke uit Malakka over Macao, inzonderheid met Siamesche en Chinesche waren, door de Portugezen met het rijk van Niphon gedreven is. De Japanners schijnen door hunne kennismaking met de zeelieden en handelaren van het Westen in hooge mate geprikkeld en opgewekt te zijn om hunne eilanden te verlaten en ook zuidwaarts, gelijk zij reeds op de kusten van China hadden gedaan, hunnen handel te drijven. Het is te vermoeden dat de Philippijnsche eilanden, reeds vóór de aankomst der Spanjaarden aldaar, door de Japanners waren bezocht; doch de nijverheid en de handelsgeest der Japanners schijnt toch eerst, nadat de Europeanen Japan hadden bezocht, zich te hebben ontwikkeld. Geheel anders dan in onze dagen, was de geest, die toen de landsheeren of daïmios en de bevolking bezielde. Wel verre van het verkeer met vreemden te vreezen, zochten zij dat verkeer te bevorderen en voordeelen er van te trekken. De Japansche jonken doorkliefden de zee, naar het Noorden en naar het Zuiden. Eene groote menigte van Japansche zeeroovers bedekte de kustwateren van China, een aantal Japanners verhuurden zich, gelijk in Europa de Zwitsers deden, als soldaten aan vreemde vorsten en mogendheden en ook de Hollandsche en Engelsche Oost-Indische Compagnien hebben gedurende de eerste dertig jaren van haar bestaan, zoodanige Japansche huurbenden in soldij gehad, die zich door dapperheid en stoutmoedigheid zeer gunstig van andere Aziatische troepen onderscheidden. Slechts eenmaal ging een gezantschap uit Japan over Goa naar Lissabon; maar in 1610 vertrokken zelfs Japanners naar Amerika om, op hunne reize over Acapulco

en Mexico, de groote bezittingen der Spanjaarden in dat wereld-deel te beschouwen [1]. Zelfs de Godsvereering der Christenen was een onderwerp van onderzoek bij de weetgierige Japanners en de Christelijke leer volgens de belijdenis der Katholijken, schoot diepe wortels bij de bevolking, sedert in 1548 Franciscus Xaverius het Christendom aldaar verkondigde.

Ongeveer eene eeuw heeft die toestand voortgeduurd, tot dat omstreeks 1638 het gebod uitging, dat alle zeeroovers en handels-schepen in de havens van Japan moesten terugkeeren, dat alle verkeer met vreemden op doodstraf werd verboden en de groote omwenteling in het rijk van Niphon plaats greep, waardoor het sedert van de Westersche beschaving en het overige der wereld is afgesloten [2].

Wij hebben tot hiertoe een hoogstbelangrijk gedeelte van Achter-Indie met voordacht nog onaangeroerd gelaten, de zuide-lijkste punt van het schiereiland namelijk, welke verre vooruit-springt binnen de grenzen van den Indischen Archipel, en zoo-wel om hare ligging als om meer andere redenen een geschikt overgangspunt daarstelt van het vasteland van Azie tot de groote eilanden-zèe van Indie. Aan die zuidpunt toch, was en is in onze dagen wederom eenigermate, eene plaats gelegen, welke als een knoop vormt, in welken de handelsbetrekkingen van het Oosten, Zuiden en Westen van Azie als zoovele draden te zamen liepen, en waaromstreeks eene bevolking is neder-gestreken, wier stamverwanten heinde en verre over den

---

[1] Oost-Ind. voyagie van den Adm. v. der Hoeven, bladz. 91. Begin en Voortgangh, D. II.

[2] Zie over de Chinezen en Japanners o. a. S. Muller, Bijdragen tot de kennis van Sumatra, bladz. 50. — P. J. Veth, Borneo's Wester-afdeeling. 3de Boek, 1ste Hoofdstuk.— Journal of the Indian Archipelago. 1848. September. Antiquity of the Chinese trade.— Raffles, History of Java. II, bladz. 100.— Lassen, Ind. Altherth. IV, bladz. 884. — Gützlaff, Geschichte des Chinesischen Reichs. Stuttgart 1847. S. 394 flg. — Crawfurd, in vocibus: China, Japan en Philippines. — Mendez Pinto, l. c. II, bladz. 311, en Ritter, Asien, IV, 325. Men vergelijke ook in Begin en Voortgangh. D, II. De reis van Hendrik Hagenaer, bladz. 171.

Polynesichen Archipel zijn verspreid. Ik behoef hier naauwelijks bij te voegen, dat ik het Malaksche schiereiland en de Maleische bevolking op het oog heb.

De volken van den Maleischen stam staan, als men hunne woonplaatsen, hunne instellingen, hunne overleveringen, vooral de verbreiding hunner taal in aanmerking neemt, in eene zóó merkwaardige onderlinge verwantschap, als welligt geen ander volk van de aarde.

Op geschiedkundig terrein spoort men evenwel den oorsprong der Maleijers niet hooger op, dan tot het weleer in de Padangsche bovenlanden gelegen rijk van Menang-Kabau, hetwelk uit verschillende leenroerige staten op Sumatra bestond, ten tijde toen de Maleijers in menigte, om onbekende oorzaken uit Sumatra zijn verhuisd naar de eilanden ten Oosten van Sumatra en ten Zuiden van het schiereiland, inzonderheid naar Singapoere, daarna toen zij uit deze plaats verdreven waren, naar Malakka. De oorsprong der Maleische natie zou echter in oudere tijden en welligt op andere plaatsen dan op Sumatra moeten gezocht worden. Maar vraagt men, waar? dan blijft men tot nu toe het antwoord op die vraag schuldig en schijnt het dat men met Crawfurd besluiten mag: « to fix their original seat is hopeless. »

Toch heeft men omtrent de herkomst der groote Maleische natie in den laatsten tijd onderstellingen gemaakt, die hoogstbelangrijk en niet in allen deele verwerpelijk zijn. Men heeft de overweging, dat de verwantschap der Maleische talen en die van de Zuidzee zoodanig is, dat men de afstamming der volken, die haar spreken van een gemeenschappelijken wortel onderstelt, in verband gebragt met de opmerking, dat de zuiverste rassen in de Zuidzee bewaard zijn en dat op 10° wederzijds van den aequator gedurende vele maanden des jaars de passaatwinden in de Stille Zee uit het Oosten waaijen en de stroomingen dezelfde rigting hebben. Uit die taalkundige, ethnologische en geographische studie heeft men de meening afgeleid, dat de Maleische bevolking naar den Archipel uit het Oosten zou gekomen zijn.

Eene der veelvuldige Maleische overleveringen wijst eene stammoeder aan, die na eene onmetelijk verre reize op den top van den berg Merapi, op Sumatra, terwijl geheel de aarde onder water lag, aanlandde en sedert het rijk van Menang-kabau stichtte. De ijdelheid, aan het Maleische ras eigen, schept er behagen in om zijne eerste Koningen van den Westerschen Monarch Alexander den Grooten te doen afstammen; maar welke waarde mag men hechten aan zoodanige, geheel onzekere gegevens?

Taal-, land- en ethnologische studien hebben er toe geleid om in eenen beperkten zin, slechts die volken tot de Maleijers te rekenen, welke op Sumatra, op het Maleische schiereiland, op de eilanden langs die kusten gelegen, en op de kusten van Borneo en van andere eilanden van den Archipel, gevonden worden, voor zooverre deze de ontwikkelde Maleische taal spreken; doch tevens heeft de vergelijkende taalstudie er toe geleid, om als Maleijers die volken te zamen te nemen, wier talen onderling verwant zijn en van welke de eene door de andere te verklaren is. Als men van dit laatste standpunt uitgaat, dan vindt men volken van den Maleischen stam verspreid, over de eilandenstreek van de Philippijnen tot Nieuw-Guinea en Nieuw-Zeeland toe, ja zelfs tot de Sandwichs en andere eilanden van de Stille-Zuidzee; dan treft men het Maleische ras aan, op dien geheelen Zuid-Aziatischen eilanden-gordel, in welken behalve Sumatra, ook de groote eilanden van Celebes, Ceram en de kleine en groote Soenda-eilanden begrepen zijn; en eindelijk zelfs in het verre Westen stoot men op Maleische taalverwantschap op het eiland Madagascar. De Maleijers in den meer beperkten zin, waarvan hier alleen de rede zijn kan, heeft men wel eens verdeeld in drie onderscheidene klassen, eene verdeeling welke evenwel zeer willekeurig schijnt en alleen gegrond is op het verschil in levenswijze, naar de mate eener meerdere of mindere beschaving. Deze verdeeling is die van de eigenlijke Maleijers in den meest beschaafden en gevestigden staat op Sumatra, Borneo, het schiereiland en eenige daarbij gelegen eilanden; van de zwervende of zeebouwende Maleijers, Orang of Rayat-Laut,

waaronder ook de Sallaten of straatbewoners gerekend worden; en eindelijk die zeer weinig beschaafde boschbewoners, die door sommigen onder den naam van Orang-benoea vermeld worden [1].

Toen de Nederlanders met de Maleische maatschappij in aanraking kwamen, was deze ingerigt op bijna dezelfde wijze als thans. De vorsten heetten Radja en Maha-Radja of Jang di Pertoewan, en van dezen laatsten naam werd door de eerste Hollandsche en Zeeuwsche schippers, zoo als uit hunne scheepsjournalen blijkt, de eerste lettergreep Jang, zeer naïf als de algemeen bekende Hollandsche naam Jan aangemerkt. De hofgrooten of edelen werden Orang Kaja genaamd of ook wel Datoe, hetgeen de eigenaardige titel is van hen, die talrijke afhangelingen onder zich hebben. De vermoedelijke troonsopvolger komt in den Maleischen staat voor, als Radja-Moeda. De vorst of sultan benoemt zijne staatsdienaren, die wanneer zij leden van zijnen hofraad zijn, den naam van Mantri dragen. Van deze Mantri's is de eerste minister of rijksbestierder de Perdana Mantri, Mangko-Boemi. De schatbewaarder is de Bandhara, de Laksamana de rijks-admiraal en de Tomonggong, de opperbevelhebber des legers. De Sjahbandaar was de persoon, die eene veelzijdige betrekking bekleedde. Hem toch was de regeling

---

1 Het valt buiten de lijst dezer inleiding en de schrijver is verpligt er bij te voegen, ook buiten zijn vermogen om in zoo kort bestek, meer uitgebreid mede te deelen, hetgeen er gezegd kan worden, omtrent eene nog in zoovele punten duistere zaak, als de algemeenheid van den Maleischen stam en zijne veelvuldige, over den Archipel verspreide onderdeelen. Hij, die dieper in dit hoogst belangrijke onderwerp dringen wil, wordt verwezen als naar een eerste en onmisbaar hulpmiddel, naar eene zeer merkwaardige mededeeling van den hoogleeraar Millies, omtrent de litteratuur over de Maleijers, in het Aardrijksk. en Statist. Woordenboek van N.I., bladz. 425, onder het woord Maleijers. Eene meesterlijk geschreven inleiding over de Mal. volkstammen treft men aan in: Einleitung über die Verschiedenheit des Menschlichen Sprachbaues, in den 1sten Band van: Die Kawi-sprache auf der Insel Java, door Wilh. von Humboldt. Zie voorts ook het October-nommer 1851 van het Journal of the Indian-Archipelago, alwaar eene Ethnology of the Indo-pacific Islands, by J. R. Logan, zijnde dit het eerste, van eene belangrijke reeks artikelen.

der handelszaken en der inkomende en uitgaande regten opgedragen en als de vorst het monopolie van het een of ander voordeelig handelsartikel voor zich had behouden, gelijk veelal bij de Maleische vorsten plaats heeft, dan was daarmede inzonderheid de Sjahbandaar belast. Bestond zoodanig vorstelijk monopolie niet, dan was de Sjahbandaar de vertegenwoordiger der gemeente, die den prijs maakte, waarvoor de leden der gemeente de begeerde koopwaren konden afstaan. Om die redenen en omdat de Sjahbandaars inzonderheid in de voorname handels- en zeeplaatsen waren gevestigd, waren dezen ook de personen, met welke de Nederlanders bij hunne komst in Indie, vooral en in de eerste plaats in aanraking kwamen. Voorts treft men nog de Panglima's aan, als gewestelijke hoofden en de Soekoe-hoofden als hoofden van dorpen. Elke Soekoe, stam of dorpsvereeniging staat bij de Maleyers, onder hare eigen Panghoeloe's, en in sommige streken vormen deze personen te zamen vereenigd, het gewestelijk bestuur; terwijl nog kleinere staatkundige indeelingen onder bijzondere hoofden of Datoe's zijn gesteld. Zij, die onmiddellijk leenroerig aan den vorst zijn, worden Amba-Radja genaamd en voor de onderdanen in het algemeen, is het woord Rayat aangenomen. De ongelukkigste en daarom ook de laagsten, behalve de slaven, in de maatschappij der Maleijers waren zij, die door schulden in pandelingschap waren vervallen [1].

Volgens de daarover bestaande en meestendeels met elkander overeenstemmende berigten, begaven zich Maleijers, onder het geleide van eenen Sri-Tra-Boewana, omstreeks 1160, volgens andere berigten omstreeks 1101 n. Chr., van Sumatra naar de eilanden, langs de zuidpunt van Achter-Indie gelegen, en stichtten zij op ééne dier eilandjes eene stad, die den naam droeg van Singapoere. Door hare gunstige ligging verrees deze plaats spoedig

[1] Marsden, Sumatra. l. c. bladz. 350. — Veth, Geschiedenis van Sumatra in de Gids, 1849, II, bladz. 545. Zie ook over het in den Maleischen staat gewigtige Soekoe-bestuur; Sal. Muller, Bijdragen tot de kennis van Sumatra. Bladz. 108, seq.

tot een middenpunt van handel en scheepvaart, waar ook priesters van Boeddha waren heengetrokken. Uit de Maleische jaarboeken zou men tot het besluit kunnen komen, dat toen reeds een geregeld verkeer tusschen Singapoere, Ceylon en Dekhan heeft bestaan. Gedurende 48 jaren voerde de eerste stichter van Singapoere over deze stad het gebied en mogt hij in de opkomst en den bloei van de nieuw gevestigde handelsplaats zich verheugen; hoewel reeds bij zijn leven, die glans en dat handelsvoordeel den naijver zou hebben opgewekt van op Java heerschende vorsten, die, na op de oostkust van Sumatra overwinningen te hebben behaald, weldra hunne wapenen ook tegen Singapoere, de groote stapelplaats des handels keerden. Doch de Maleische vorst Padoeka Pikaram-Wira hield zich, even als zijne beide opvolgers, staande tegen de aanvallen der Javanen. Eindelijk toch slaagde een gebieder over een der rijken van Java er in, om in 1252 het bloeijende Singapoere ten val te brengen en den Maleischen vorst Sri-Iskander-Sjah naar de vaste kust te verjagen, alwaar deze de stad Malakka stichtte. Hier regeerde sedert de Maleische dynastie, van welke Mahmoed-Sjah de eerste was, die den Islam omhelsde, aan die leer veel uitbreiding gaf en de Javanen van de vaste kust verdreef. Deze Mahmoed-Sjah zou eenen hoogen ouderdom hebben bereikt, gedurende 57 jaren de teugels van het gezag in handen hebben gehouden en door aanhuwelijking ook het rijk van Arrakan aan zich cijnspligtig hebben gemaakt. Doch zijn opvolger Sultan Aboe-Sjah zou slechts 17 maanden hebben geregeerd, toen hij door een' vorst van Arrakan werd vermoord, waarop Mosafar-Sjah gedurende 40 jaren (1334—1374?) met veel wijsheid en beleid over het Maleische rijk den scepter voerde, met Siam in oorlog was en zijn gebied in groot aanzien bragt, zoodat het, in rang het derde na Pasei en Aroe geacht werd. Na dezen vorst beklom Mansoer-Sjah den troon en hechtte door een huwelijk met eene vorstin van Madjapahit het rijk van Indragiri, hetwelk de Javanen op de oostkust van Sumatra bezaten, aan de kroon van Malakka. Nog voegde hij daarbij het

rijk van Pahang, dat hij door de wapenen veroverde. Nu vooral groeide de bevolking van Malakka meer en meer aan; de roem dezer plaats ging naar het Oosten en het Westen en de stad werd door de Arabieren genaamd Malakat, hetwelk is, plaats der zamenkomst [1].

In de laatste helft der 15de en de eerste jaren der 16de eeuw vindt men herhaaldelijk melding gemaakt van oorlogen tusschen Siam en Malakka, zelfs zou de zoon van Mansoer-Sjah, door de overwinningen van Siam uit Malakka naar Johor zijn verdreven; doch ook hieromtrent bestaat de grootste onzekerheid en verwarring, want in de Siamsche berigten vindt men eene eeuw vroeger, in 1350, van eene inneming van Malakka melding gemaakt. Zooveel schijnt echter zeker, dat in 1509 de Maleische Vorst Mahmoed-Sjah aan het bestuur was en dat toen de Koning van Siam herhaaldelijk, doch vruchteloos, hem beoorloogd had. Aldus luidt het verhaal der Maleische geschiedenis, inzonderheid volgens de Maleische kronijken [2]. Maar zeer afwijkende van het bovenstaande is, hetgeen omtrent den val van Singapoere en de stichting van Malakka vermeld wordt door schrijvers, die hunne mededeelingen afleiden uit opschriften van steenen en munten of steunen op het gezag van Portugesche berigten. Volgens deze andere lezingen, zou er te Singapoere, terwijl aldaar de leer van Boeddha heerschende was en een koning, Sangha-Sinisha genaamd, op den troon zat, een door zijne leenmannen verdreven

---

[1] Malayan annals, 18th Annal. Journal of the Ind. Archip. Nov. 1851.

[2] Marsden, History of Sumatra, bladz. 326. — Valentijn, Deel V, blz. 316—320. Aardrijksk. en Stat. Woordenb. v. N. I., 2de Deel, 6de Afl., bladz. 421, en Descript. Dict. bij John Crawfurd. London, 1856, bladz. 241, en een Manuscript van J. R. van Boekholz, op het Rijks-archief, inhoudende o. a. eene korte beschrijving der Maleijers. Men raadplege inzonderheid de jaargangen 1851—1852 van het Journal of the Indian Archipelago, waarin eene reeks van Abstracts of the Syara Malayu or Malayan Annals, with notes by T. Bradell. en ook het nommer inh. Jan. Febr. en Maart, 1855 van datzelfde tijdschrift, alwaar eene uitgewerkte genealogie der Maleische dynastien in voorkomt.

vorst uit Java zijn aangekomen en te Singapoere vriendelijk en gastvrij zijn opgenomen. Deze Javaan, Parameçvara geheeten, zou, hetzij hij met een listig voornemen uit Java was afgezonden, hetzij door eigen snood verraad, met behulp zijner Javaansche volgelingen en van een troep zwervende Maleijers, onder den naam van Sallaten of Cellati bekend, zich van Singapoere hebben meester gemaakt.

De onttroonde vorst van Singapoere was een vassal en bloedverwant des Konings van Siam, en deze zou met een leger en eene vloot tot hulp van Singapoere, tegen den Javaanschen overweldiger zijn toegesneld. De Javaan Parameçvara voor dien aanval beducht, zou met zijne volgelingen naar de rivier Moeara, op 5 mijlen van het later gebouwde Malakka, zijn geweken. Hier bouwde hij eene sterkte, doch verliet die weder en zwierf op nieuw rond met zijne Javaansche benden en de Sallaten, tot dat hij eindelijk Malakka stichtte. De zoon van dezen Javaanschen fortuinzoeker, Shakeng Dharsa genaamd, of zooals de Barros hem noemt, Xaquem Darksa, wist aan het nieuw gebouwde Malakka een hoogen bloei te geven ten koste van het oude Singapoere. De Koning van Siam zag zeer wel in, dat hij daardoor groote verliezen lijden zou, omdat hij een deel der inkomsten van Singapoere als schatting genoot, welke stad tot dien tijd toe eene algemeene schaal tusschen het Oosten en het Westen was geweest. Hij deed dus op nieuw aan Shakeng Dharsa den oorlog aan. Deze begreep van zijn kant, dat om gerust te leven het voor hem nuttiger was zich tot vassal van Siam te verklaren en hij zond dus gezanten naar dat koningrijk met verzoek aan den koning, om hem als vassal te erkennen, tevens voordragende, dat naar het algemeen gevoelen Malakka, nog beter dan Singapoere voor den handel en de zeevaart gelegen was. Shakeng Dharsa beloofde het nieuwe gebied in naam des konings van Siam te zullen besturen en zooveel schatting te zullen betalen als vroeger uit de inkomsten van Singapoere genoten was. De Koning van Siam nam die onderwerping aan en bakende als grens van den

nieuwen staat een zeker aantal mijlen op de kust af, beginnende ten Oosten bij Singapoere en de eilanden Sabau en Bintang tot aan Poelo Sambilang [1]. Aldus wordt, volgens dit verhaal, de stichting van Malakka aan de handelingen van eenen Javaan toegeschreven en daaruit afgeleid de oorzaak, waaruit sedert voortdurend levendige staats- en handelsbetrekkingen tusschen Java en Malakka zijn voortgekomen en onderhouden, en wel in die mate, dat bij de komst der Portugezen vele duizende Javanen onder hunne eigen hoofden in die stad werden aangetroffen en dat later in den strijd tusschen de Maleijers en de Portugezen, ook eene Javaansche vloot uit Japara, tot hulp van Malakka, kwam opdagen. Ook indien ik mij de bevoegdheid durfde toekennen, om tusschen twee zóó wijd uiteenloopende geschiedverhalen, eene uitspraak te wagen, dan nog zou ik aarzelen om de voorkeur te geven aan het eene of het andere. De voorstelling evenwel van Singapoere, als gevallen voor de wapenen van een' magtigen Javaanschen vorst is niet onwaarschijnlijk, omdat van zoodanige gebeurtenis ook in de Javaansche berigten meer of minder omstandig melding wordt gemaakt en het als een feit mag worden aangenomen, dat op het einde der 13de of begin der 14de eeuw een groote naijver tusschen het Maleische en Javaansche element in dat gedeelte van den Archipel heeft bestaan. Neemt men echter aan, dat het wapengeweld tegen Singapoere bepaaldelijk van Madjapahit is uitgegaan, en dat die staat de oorzaak van den val van het bloeijende Singapoere geweest is, dan stuit men op groote bezwaren in de tijdrekening. Zeer velen toch dagteekenen de stichting van het rijk van Madjapahit eerst van de jaren 1296 of 1301 n. Chr., en indien deze rekening de juiste is, dan kan niet omstreeks 1252 een vorst van Singapoere door de Javanen van Madjapahit naar Malakka zijn verdreven. Er blijft dan niets anders over, dan met Raffles en anderen [2] aan te nemen, dat de stichting van Madjapahit reeds

---

[1] De Barros, Dec. segunda, II, bladz. 130 vso. Lassen, IV. bladz. 546 en Crawfurd, l. c. in voce: Malacca, bladz. 242.

[2] Raffles, History of Java, vol. II, bladz. 105 en Ed. Dulaurier, Liste des

in 1253 na Chr. heeft plaats gevonden; maar ook dan nog mag het bevreemden, dat deze staat reeds twintig jaren na hare stichting zóó geducht in magt was geworden, dat zij een overzeesch gelegen rijk geheel kon ten onder brengen. Dit is eene van die menigvuldige tegenstrijdigheden in de geschiedverhalen van de vroegere lotgevallen der volken van den Archipel, welke eene heldere en juiste uiteenzetting dier lotgevallen schier onmogelijk maken. De geschiedenis van het Maleische rijk in zijne opkomst, zijnen bloei en zijne verplaatsing, is dan ook zóó onzeker en wordt, naarmate men de nasporingen verder voortzet, zoo ingewikkeld, dat men eindelijk niet meer weet, waaraan men zich houden zal. Zooveel mag evenwel als zeker worden aangenomen, dat Malakka bij de komst van de Portugezen aldaar in 1509, een hoofdpunt des handels is geweest. Toen Lopez Sequeira voor Malakka verscheen, vond hij er Perzianen, Arabieren, Goezeratten, Malabaren, Bengalezen, Peguanen, Siammers, een groot aantal Javanen, inwoners van de Philippijnsche eilanden, Chinezen, Japanners, Maleijers van den overwal, en de reede lag er vol met schepen, prauwen en jonken [1].

Deze uitgebreide handelsbetrekkingen der Maleijers zouden reeds sedert de laatste helft der 12de eeuw, eerst te Singapoere daarna te Malakka hare vereenigingspunten gevonden hebben, en hoewel aan het werkelijk bestaan van dien handel niet behoeft getwijfeld te worden, is het toch alweder vreemd, dat men in

---

pays, qui relevaient de l'Empire Javanais de Madjapahit. Paris, Imprimerie Royale, 1846, p. 8.

[1] Eene merkwaardige plaats bij de Barros is die, welke men in Livro Sexto, Dec. seg. bladz. 134 aantreft, alwaar men leest: Acerca da Mercadoria he gente mui experta e artificiosa pera seu proueito: cá ordinariamente tratão cõ estas nações Jaos, Siames, Pegûus, Bengalas, Queliis, Malabares, Guzarates, Parseos, Arabios et outras muitas nações, que os tem feito muir sagazes, por ali residirem e a cidade ser populosa com as naos qne concorrem a ella, em que tambem soem vir os povos Chiis, Lequios, Luções e outros daquelle oriente trazendo todos tanta riqueza oriẽtal e occidental, etc. etc.

de oude Arabische en eerste Europesche berigten zoo weinig omtrent den handel der Maleijers te Singapoere en te Malakka vermeld vindt, niettegenstaande het bij die schrijvers aan berigten over eenigen van de Archipel-bewoners niet geheel ontbreekt. Behalve op de verwantschap van de Maleische taal met die, welke op de kusten van Madagascar gesproken wordt, wijst men, om de vroegere betrekkingen tusschen den Archipel en Afrika's oostkust te staven, op de getuigenis van den Arabier Edrisi, die gezegd heeft, dat inwoners van Zend of Afrika, koopwaren aan de Arabieren verhandelden, welke zij van lieden uit de eilanden van Zabedj, Java of Sumatra, ontvangen hadden.[1] Hoogst merkwaardig is een berigt, afkomstig van Zeeuwsche reizigers, die in 1601 de Comorren-eilanden bezochten, welke zij in betrekking vonden met Atsjin op Sumatra. Wij zijn hierboven in de gelegenheid geweest om te vermelden, hoe sedert de negende eeuw reeds, de volgelingen van den Islam, zoowel door geloofsijver als door zucht tot gewin gedreven, naar onderscheidene plaatsen van Indië stevenden en dat zij onder de laatsten der Abbassiden hunne togten uitstrekten tot China. De Arabieren moeten dus onvermijdelijk door een gedeelte van den Archipel zijn gezeild, en naar aanleiding van de berigten van Aboe-Zeyd-Hassan, Ibn Bathoetha en van den Venetiaan Marco Polo[2], liep hunne weg vermoedelijk over de Andaman-eilanden, de kust van Queda, Sumatra, de Natoenah-eilanden, de kust van Tsi-ampa, Poelo Condor en eindelijk naar Canton. In de berigten der Arabieren welke van eene vroegere dagteekening dan de stichting van Singapoere zijn, kan natuurlijk van den handel van dat Maleische rijk geen sprake zijn; maar Ibn Bathoetha geeft in het XXIIste hoofdstuk van zijn reisgeschrift eene beschrijving van hetgeen hij in den Archipel heeft gezien en ondervonden; doch, en dit is zeer opmerkingswaardig, hij

---

[1] Meer uitvoerig wordt daarop gewezen bij Veth, Bornéo's Westerafdeeling, Deel I, Hoofdst. 6, bladz. 246, die ook naar Aboelféda verwijst.

[2] Vergel. hierboven bladz. 63, 39.

spreekt van Sumatra en van Java, maar van Zyrbad of Malakka rept hij niet. Hij geeft vrij uitvoerig berigt omtrent een koning van Sumatra, hoe deze was een volgeling van den profeet, van de secte der Sjafeïten; terwijl ook nog vele heidenen aldaar gevonden werden. Van Sumatra toog hij naar China en na eene vaart van 21 dagen kwam hij op Moel-Java, waarschijnlijk het tegenwoordige Java, aan. Aldaar vond Ibn Bathoetha, een vorst en de bevolking nog heidensch; terwijl de mededeeling welke hij omtrent eenige voortbrengselen, als onder anderen van de muskaatnoot en de macis geeft, het bewijs levert van het toenmalig bestaan der handelsbetrekkingen tusschen Java en de specerij-eilanden [1]. Welk gevolg moet men trekken uit deze stilzwijgendheid, bij een opmerkzaam Arabisch reiziger, omtrent eene handelsplaats als Malakka, van welke de eene schrijver na den anderen mededeelt, dat zij reeds in die tijden, de hoofdzetel was van het interkoers in den Archipel? Naar men wil, zou Marco Polo (1271—1295) eenig meer licht daarover geven; maar hetgeen deze omtrent den Archipel mededeelt, is door hem opgeschreven uit den mond van Chinesche en Arabische zeelieden. Hij spreekt dan ook van Sumatra en Java; maar vermengt kennelijk daaronder ook andere landen, zoodat hetgeen hij daaromtrent vermeldt duister is en veelal verward. Na de kust van Tsi-ampa te hebben bezocht, schijnt Marco Polo naar het eiland Bintang te zijn gestevend en bij die gelegenheid maakt hij ook melding van een eiland, alwaar een koningrijk bestond, dat hij Malanir, of naar andere lezingen Maliur, Malauir, Malevir, ja zelfs Lamovich noemt en waaruit men, toegerust met veel goeden wil, Malakka gelezen heeft [2]. Verder zegt hij, dat er groote handel in alle zaken, inzonderheid in specerijen gedreven werd, maar uit den zin der woorden blijkt het niet duidelijk, of Marco Polo spreekt van den handel in Malanir of op het eiland Bintang. Indien men dan ook

---

1 The travels of Ibn Bathuta, by the Rev. S. Lee, l.c., chapt. XXII, bl. 199 seq.

2 Recueil de voyages et de Mémoires, publié par la société de Géographie, I. Voyage de Marc Pol, bladz. 189—197, en de varianten, bladz. 548 en 549.

alleen op deze en diergelijke berigten zich verlaten moest, dan zou men zelfs omtrent het bestaan van den Maleischen handel in het onzekere rondtasten. De vergelijkende taalstudie heeft echter de uitgebreidheid van den ouden handel der Maleijers, zoo al niet wiskundig bewezen, dan toch tot een hoogen graad van waarschijnlijkheid opgevoerd; want de verwantschap der Maleische taal, welke men over eene zóó groote uitgestrekheid heeft opgespoord, laat geen twijfel meer over of de zee is voor het Maleische ras eer een middel van gemeenschap en vervoer geweest dan eene belemmering. Nu blijft het wel onzeker of de Maleijers zich van eiland tot eiland met het *bepaalde doel om handel te drijven*, begeven hebben, dan wel of zij zich verspreid hebben door toeval, door omstandigheden, als door loopstroomen en moessons gedreven; maar dan mag men daarbij niet vergeten dat ten minste voor het bestaan van een omvangrijken handel en eene levendige vrachtvaart van en naar Malakka een merkwaardig gedenkstuk bewaard is gebleven. Dat gedenkstuk is een wetboek van zeeregt, uit de *oude* herkomsten te zamengesteld, ten tijde toen het rijk van Malakka bloeide onder den scepter van Mahmoed Sjah, een souverein, van wien de Maleische kronyken melden, dat hij op het einde der dertiende eeuw geleefd heeft en dat hij de eerste is geweest die den Islam beleed. Zoodanige codificatie komt nergens en bij geen volk tot stand, dan ter voldoening aan eene sedert lang en algemeen gevoelde behoefte, en in dat wetboek ligt zeker het meest onomstootbare bewijs van den grooten handel der Maleijers. Men vindt in dat wetboek de regten en de verpligtingen omschreven, welke gelden moeten voor de hoofden en mindere zeelieden, het omvat eene regeling van de regtspraak aan boord der schepen, zoowel in zaken van koophandel als van civiel en handelsregt [1].

---

[1] Zie dit wetboek bij Pardessus, Collection de Lois maritimes antérieures au 18e siècle. Tome VI, page 389. De heer P. A. Leupe heeft de verdienste van een diergelijk wetboek van Makasser en der Boegie's uit het Maleisch in het Nederduitsch te hebben overgebragt en te hebben geplaatst in het Tijdschrift v. N. I. 1849.

De codificatie der Maleijers heeft een grooten invloed uitgeoefend op de handelswetgeving van andere volken van den Archipel. Het sterkste en meest dadelijke bewijs daarvan, is te vinden in het wetboek van zeeregt der Makassaren, hetwelk insgelijks onder de regering en de hooge goedkeuring van den Malakschen souverein Mahmoed-Sjah is te zamengesteld en waaruit eveneens de toen reeds uitgebreide handel der Makassaren mag worden afgeleid [1]. Deze beide wetboeken zijn ook om eene reden van meer bijzonderen aard, voor ons doel zeer belangrijk. Zij bevatten namelijk tarieven van regten, welke op onderscheidene plaatsen verschuldigd waren en omdat in die tarieven, de plaatsen zijn opgenoemd waarheen de Maleijers en de Makassaren voeren en hunne waren bragten, zoo leeren wij daaruit, dat de handel gedreven werd op Java, op Timor, op Bima, op Makasser en op Tandjong Poera [2]. Er worden geene andere namen in deze wetboeken gevonden; de handel zal zich echter wel verder hebben uitgestrekt, want van den handel ook buiten den Archipel komt, in latere tijden althans, een treffend bewijs voor, als Lopez Sequeira op zijne reize over Vóór-Indie naar Malakka eene jonk van Java met kruidnagelen geladen op de kusten van Madagascar aantrof. Deze zelfde Portugees was de eerste zijner natie, die met het bepaalde doel om met het Maleische Rijk in betrekking te komen, in de laatste maanden van het jaar 1509 ter reede van Malakka verscheen. Sequeira vertoonde zijne geloofsbrieven aan den sultan Mahmoed-Sjah; doch deze was reeds te voren door Mahomedaansche kooplieden bekend gemaakt met de door de Portugezen elders gevolgde staatkunde en was opgezet door de inblazingen dezer lieden, welke van de komst der Westerlingen binnen Malakka niets dan nadeel voorzagen en voorspelden.

In den aanvang evenwel scheen de Maleische vorst niet

---

1 Pardessus l. c. bladz. 429 en 463.

2 Tandjong Poera op Borneo's zuidwestkust, afdeeling Sampit? of Tandjong Boeroe op de zuidelijke punt van het schiereiland van Malakka?

afkeerig om in een bondgenootschap met Sequeira te treden; doch plotseling keerde de kans en de politiek van den oosterling wist zich niet beter van den ongenoodigden indringer te verlossen, dan door een verraderlijken aanslag op de Portugezen te wagen, waarbij Sequeira een zestigtal der zijnen, hetzij door den dood, hetzij door krijgsgevangenschap verloor. Lopez Sequeira liet nu den sultan weten, dat het gepleegde verraad niet ongestraft zou blijven en dat de ondergang van Malakka daarvoor het loon zou zijn. Het was welligt aan Alboquerque aangenamer en kwam met zijne plannen meer overeen om Malakka, dien sleutel van den handel in het Oosten, met de wapenen te overweldigen, dan dien aan zich dienstbaar te maken door een wankelbaar verbond. Op den 2 Mei 1511 vertrok Alboquerque met 19 schepen uit Goa naar Malakka. De sultan, die nu het gevaar inzag dat hem bedreigde, poogde door een Bengalees met den Portugeschen oppergebieder onderhandelingen aan te knoopen; maar het antwoord van Affonso d'Alboquerque luidde steeds, dat hij van niets wilde hooren dan van teruggave der krijgsgevangenen en voldoening voor den geleden hoon, en dat zoo hem dit geweigerd werd, hij wraak zou nemen en zich zelven voldoening verschaffen. Eindelijk gaf de sultan toe en de voornaamste gevangenen terug; maar nu stelde Alboquerque een nieuwen eisch, namelijk, dat hem moest worden toegestaan om binnen Malakka een fort te bouwen ter bescherming van de Portugesche handelaars. Mahmoed-sjah zal vermoedelijk wel geweten hebben, dat deze eisch het gewone begin was, waarmede de Portugezen overal hunne nederzettingen aanvingen en dat zoodanige eerste vestiging alsdan als eene olievlek in zijn rijk zou worden. De Maleische vorst althans weigerde en nu tastte Alboquerque de stad vijandelijk aan. Na eenen bloedigen en tot tweemalen herhaalden strijd moest Malakka voor de wapenen der Portugezen bukken en de ongelukkige sultan werd uit zijn rijk verdreven. Hiermede echter hadden de Portugezen zich de Maleijers tot onverzoenbare vijanden gemaakt; doch de overwin-

ning was gewigtig en sedert het merkwaardige jaar 1511 dagteekent de groote uitbreiding van den invloed en den handel der Portugezen in Achter-Indie, China, Japan en den geheelen Archipel.

Affonso d'Alboquerque had evenwel door de verovering van Malakka nog niet het rustig bezit dezer belangrijke plaats verkregen, want tot 1526 werd er tusschen de Portugezen en de vereenigde magt van Maleijers en Javanen een strijd op leven en dood gevoerd. Eerst na dien tijd werd het Portugeesch gezag op hechte grondslagen gevestigd, hoewel sedert de vijandschap en de strijd nog geen einde nam. Zeer vele bezwareu ondervond Alboquerque in den aanvang van de in Malakka gevestigde Javanen. Deze stonden onder een opperhoofd, die met een door de Portugezen verbasterden naam Uti-muti-Radja genoemd wordt en een veel vermogend Mahomedaan was, die de Javanen van Palembang, Soenda, Japara en Toeban onder zijne bevelen had; terwijl een ander Javaansch hoofd over de Javanen van Grissée gebood. Alboquerque verhief dezen Uti-muti-Radja aanvankelijk tot hoofd der Mahomedaansche bevolking; maar later deed hij hem, onder beschuldiging van hoog verraad, ter dood brengen. De vrouw en de nabestaanden van den Radja wendden, na de teregtstelling, hun groot vermogen aan tot bestrijding van den gehaten Europeaan, en hieruit kwam een opstand voort, welke Alboquerque zeer in het naauw bragt en waaruit eindelijk ook een verbond tusschen de Maleijers en de Javanen van oostelijk-Java schijnt geboren te zijn. Eene Javaansche hulpvloot, welke nu ter bestrijding der Portugezen kwam opdagen, had echter een noodlottig einde.

Omtrent het lot van den verdreven sultan Mahmoed-Sjah bestaat groote onzekerheid: volgens sommige berigten zou hij in 1513 volgens anderen eerst in 1529 gestorven zijn. De meest waarschijnlijke lezing is evenwel dat Mahmoed eerst in de nabijheid van Malakka is blijven rondzwerven, daarna naar Pahang vertrok en eindelijk op het eiland Bintang zich vestigde. Uit die plaats bleven de Maleijers Malakka bestoken en in 1518

hadden zij het zoo verre gebragt, dat die Portugesche hoofdzetel in nijpend gevaar verkeerde en de vijandelijke Maleijers reeds tot Moeara en Pago genaderd waren; terwijl de zeeroof der op zee zwervende Maleijers de haven van Malakka genoegzaam ontoegankelijk maakte.

De Maleijers van Bintang werden hoe langer hoe vermeteler. Vruchteloos poogden de Portugezen hen te tuchtigen. De stad Pahang, bondgenoote van Bintang, werd wel door de Portugezen vernield, ook zelfs Patane en vele Javaansche handelsvaartuigen werden op de kust verbrand, maar telkens hernieuwden de Bintangers hunne aanvallen. Eindelijk gelukte het aan de Portugezen onder Mascarenhas in 1526, Bintang te veroveren en sedert zou Mahmoed-Sjah zich te Oedjong-Tanah op de vaste kust van het schiereiland gevestigd hebben. Sultan Mahmoed, rekte hier tot 1529 zijn ongelukkig leven; doch stichtte toen nog op het einde zijns levens een nieuw rijk, bekend onder den naam van Johor, waaraan hij de vijandige gezindheid tegen de Portugezen en de voortzetting van den strijd, eerst in Malakka, daarna op Bintang gestreden, als eene erfenis achterliet. Zoodra de Nederlanders in de wateren van Malakka verschenen, hebben zij van dien wrok kennis gekregen en partij getrokken. Alzoo werden de sultans van Johor de natuurlijke bondgenooten van de Oost-Indische Compagnie tegen het Portugeesch gezag in de wateren van Malakka.

In een schier onafscheidelijk verband met het Maleische schiereiland staat een groot gedeelte van het eiland Sumatra. Men heeft reeds vele onderzoekingen ingesteld naar de vroegste geschiedenis van dat eiland; doch de vruchten dier studien hebben tot dus verre niet veel verder kunnen reiken, dan tot pogingen om in een donker verleden in te breken.

Wij hebben reeds hierboven vermeld, dat het eiland Sumatra sedert de 10de eeuw onzer jaartelling met China in betrekking zou zijn geweest [1]; terwijl de beoefening van taal- en volken-

[1] Bladz. 101.

kunde vermoedens hebben doen rijzen, die sedert door oude gedenkstukken en inschriften zijn bevestigd, dat ook op Sumatra eene Hindoesche, en wel bepaaldelijk eene Boeddhistische periode aan de Mahomedaansche is voorafgegaan [1]. De stichters van Singapoere waren Boeddhisten en hunne nazaten zijn dat gebleven, tot dat omstreeks het einde der 13de eeuw de sultan van Malakka, Mahomed-Sjah, tot den Islam overging. De vaart der Arabieren naar China, welke reeds van vóór de 9de eeuw dagteekent, moet noodzakelijk ook reeds vroeg aan die ijverige handelaars en verbreiders van Mahomeds leer, de gelegenheid hebben geschonken om niet alleen het eiland Sumatra te bezoeken, maar ook om aldaar den Islam te verkondigen. Die leer zou omstreeks 1177 gepredikt zijn op de westkust nabij Priaman; in den aanvang der 13de eeuw in het Noorden des eilands en vermoedelijk in de 14de eeuw op Palembang en op de Oostkust, terwijl de vijftiende eeuw wordt aangewezen als het tijdperk waarin de Padangsche bovenlanden en de vassalstaten van het aloude rijk van Menangkabau met den Islam bekend werden. Wanneer men van het oude Sumatra gewaagt, vermag men niet te zwijgen van het min of meer raadselachtige rijk van den koning der koningen, den Maharadja van Menangkabau, welks glans doorstraalt in de overleveringen der Maleijers en voortleeft tot heden in de herinneringen der bevolking.

Het rijk van Menangkabau wordt als het oudste van Sumatra en als de hoofdzetel der Maleische natie op dat eiland beschouwd. Het zou zich hebben uitgestrekt aan beide zijden van de evenachtslijn, van de moerassige landen van Siak, Djambi en Palembang in het Oosten, tot aan de rivier van Singkel in het westen, en het zou gezag hebben gevoerd, behalve over een gedeelte van het noorden, vooral over het zuiden van Sumatra, ja zelfs zou het in een luisterrijk tijdperk ook over westelijk Java zich hebben uitgebreid. Het werd, tot nog zeer

[1] Zie o. a. Lassen l. c., deel IV, bladz. 463. Ritter, Asien. deel V, bladz. 85 en Veth, geschiedenis van Sumatra, in de Gids 1849, bladz. 532.

onlangs slechts vermoed, doch de ontcijfering van steen-inscriptien op Java en Sumatra gevonden, heeft het tot een hoogen graad van waarschijnlijkheid opgevoerd, dat dit glansrijke tijdperk van Menangkabau moet worden teruggebragt tot de Hindoe-periode van Sumatra. Uit die inschriften toch is het gebleken, dat in het midden der 7de eeuw onzer jaartelling een magtig en krijgshaftig vorst, een ijverig aanhanger van Boeddha's leer, Adithyadharma genaamd, in Menangkabau's hoofdzetel Soeratalapattana (Soerawasa) het gebied heeft gevoerd over eene groote en glansrijke monarchie, die zich ook uitstrekte over een gedeelte van westelijk Java [1]. De Koning Adithyadharma zou twee zonen hebben nagelaten, en hoewel vooralsnog de oude geschiedenis van Menangkabau niet verder door gedenkstukken is toegelicht, is het te vermoeden, dat ook dit rijk in het lot van alle te omvangrijke monarchien in het oosten, even als in het westen, zal gedeeld hebben en na eene periode van buitengewonen luister, door verdeeling, door verbrokkeling, door het onafhankelijk worden van een aantal kleinere leenroerige staten is te niet geloopen. Welligt dat de beroeringen, welke uit zoodanige gebeurtenissen en omwentelingen plegen voort te komen, aanleiding hebben gegeven tot die groote volksverhuizing der Maleijers uit Sumatra, aan welke later het oude Singapoere zijne stichting te danken heeft gehad.

Noordwaarts van den ouden hoofdzetel der Maleijers op Sumatra, strekt zich, over ongeveer twee en een halven graad boven den evenaar, het gebied uit der Battah-volken, welke van de schoone bergvlakten rondom het meer van Tobah over de naburige gewesten zich verspreid hebben. De Battah's hebben, door hunne oudheid, door de sporen eener vroegere beschaving, welke bij hen gevonden wordt, door het bezit van een afzonderlijk letterschrift en door hunne Hindoesche verwantschap, in den

[1] Lassen's geschiedenis van den Ind. Archipel vertaald en uitgegeven door D. A. W. de Klerck, en voorzien van aanteekeningen door den heer N. van der Tuuk. Utrecht, 1862, bladz. 84 sq.

laatsten tijd de oplettendheid van wetenschappelijke mannen opgewekt, welligt in eene hoogere mate, dan dit menschenetende volk door zijne godsdienstloosheid, bijgeloovigheid, luiheid en onzindelijkheid verdient, tenzij de beoefening hunner taal en van hunne zeden er toe leiden mogt, om hen tot hoogere beginselen en meer beschaving op te voeren.

De geschiedenis van dit volk ontbreekt bijna geheel; doch het bestaan van dit volk mag als zeer oud worden aangenomen. Wanneer men in Marco Polo's reize het 168ste hoofdstuk naleest, dan rijst het vermoeden of hij ook met het rijk van Dagrayan de Battah's kan bedoeld hebben. Zeer belangrijke berigten omtrent eenen geloofskrijg tusschen de Mahomedaansche vorsten van Atsjin en de Battah's levert ook de meergenoemde Portugesche fortuinzoeker Mendez Pinto, als hij verhaalt hoe in 1539 een gezant der Battah's binnen Malakka verscheen; hoe hij Mendez Pinto, zelf als afgezant der Portugezen naar de Battah-landen toog; hoe eindelijk de Mahomedanen van Atsjin aanvankelijk door de Battah's werden verslagen; maar deze laatsten niettemin eindelijk geheel overwonnen werden [1]. Te gewigtig om niet vermeld te worden, is ook de invloed geweest, welken de Javanen en Soendanezen op een deel van Sumatra's oostkust hebben uitgeoefend. Indragiri, Djambi en Palembang zijn ongetwijfeld door Javanen van oostelijk Java beheerscht; doch de tijd wanneer die overheersching is aangevangen, is om synchronische bezwaren moeijelijk met juistheid te bepalen [2]. Niet alleen uit oostelijk, ook uit westelijk Java is gezag en invloed op Sumatra uitgeoefend. De Lampongs waren reeds in den aanvang der 16de eeuw en welligt reeds vroeger aan het gebied van Bantam cijnsbaar, en toen de eerste Nederlandsche schepen in 1596 voor Bantam aankwamen,

---

1 Mendez Pinto, Chapit. XIII, XIV, XV, XVI en XVIII. Zie verder over de instellingen der Battah's: Tijdschrift v. N. I. 1846, 5de aflev. en van 1848, 1ste afl.

2 Over de geschiedenis van Palembang en Djambi zie men o. a.: Legenden van Djambi en Schetsen van Palembang in de 9de en 10de afleveringen van den 8sten jaargang (1846) van het Tijdschrift van Neêrl.-Indië.

was korten tijd te voren de Sultan van dat rijk in eenen oorlog tegen Palembang gesneuveld.

In het hoognoordelijk gedeelte van Sumatra's noordoostkust zou het rijk van Pedir reeds vóór de stichting van Malakka, de meest aanzienlijke staat geweest zijn, en hoewel het na de opkomst van Malakka veel van zijnen bloei moet verloren hebben, was Pedir, toen Diego Lopez Sequeira in 1509 aldaar aankwam, even als het nabij liggende Pasei nog eene aanzienlijke handelsplaats, waar handelsvaartuigen uit Bengale, Pegu, Malakka en andere landen vereenigd waren [1]. Bij zijne eerste komst werd Sequeira te Pedir en Pasei wel ontvangen en laadde hij er veel peper; doch reeds in 1511 nam de vijandschap der inwoners van Pedir en Pasei tegen de Portugezen een aanvang.

Nadat de Portugezen zich in Malakka hadden gevestigd, mengden zij zich op Sumatra, gelijk bijna overal elders, in de binnenlandsche twisten, die zij zooveel zij konden aanwakkerden. Op die wijze gelukte het hun dan ook, om in 1521 een vorst op den troon van Pasei te plaatsen, die zich als vassal van de Portugesche kroon erkende, aan de Portugezen den uitsluitenden handel in peper tegen een vasten prijs verzekerde en zelfs hun toestond om eene sterkte in zijn land te bouwen. Van toen af begon de glans van het rijk van Pasei te tanen, hetwelk tot dusverre den eersten rang onder de staten van Sumatra's noordkust had bekleed. Daarentegen dagteekent van dien tijd de opkomst van het rijk van Atsjin, hetwelk aanvankelijk slechts eene provincie van Pedir was geweest en door een stedehouder was bestuurd. Een dier stedehouders over Atsjin kwam in opstand en overweldigde het hem toevertrouwd gebied, ongeveer te gelijker tijd als de binnenlandsche twisten in Pedir en Pasei voorvielen en de opgeworpen Koning zich als vassal der Portugezen had erkend. Het eerste werk, hetwelk de overweldiger van Atsjin ondernam was de verovering van het

[1] De Barros, Dec. seg. Livro quarto, capitulo III.

nabij gelegen gewest Daja en het daaropvolgende, de inneming van Pedir. Nu raakte hij ook slaags met de Portugezen en vermeesterde hij allengs het geheele land van Pasei, waaruit hij in 1524 de Portugezen verdreef. De onttroonde vorst van Pasei vlugtte naar Malakka, de vorst van Pedir en de regent van Daja vonden eene schuilplaats bij den koning van het rijk van Aroe, een destijds met de Portugezen verbonden rijk op de oostkust van Sumatra, hetwelk hevige aanvallen van Atsjin te verduren had[1]. Van dien tijd af werd gedurende eene reeks van jaren de oorlog tusschen de Portugezen en Atsjinezen, bij welke zich ook vele Malabaarsche Arabieren gevoegd hadden, met de grootste verbittering en wreedheid voortgezet, waarin verschillende Portugesche opperhoofden en vele van Portugal's schepen verloren gingen. Die strijd werd nog aangewakkerd door de groote Mahomedaansche zamenzwering, welke op nieuw in 1567, terwijl don Luis d'Ataida onderkoning was, van de Roode tot de Chinesche zee losbarstte en voortduurde tot in 1574. Hierbij schijnt de sultan van Atsjin in verband met anderen, tot taak gehad te hebben, om zich van Malakka, den hoofdzetel der Portugezen in het Oosten, te verzekeren. De hebzucht der Portugesche kapiteinen, dikwijls meer op gewin dan op pligtsbetrachting belust, heeft in dat tijdperk de magtsontwikkeling van Atsjin krachtig in de hand gewerkt, omdat de Portugezen nalieten die magt op afdoende wijze te stuiten.

Nogmaals dreïgde de sultan van Atsjin in 1585 de stad Malakka te vermeesteren, toen de opperbevelhebber van het Atsjinesche leger den troon van zijnen sultan overweldigde en onder den naam van Alaoed-din de teugels van het bewind in handen greep. Deze vorst schijnt tot omstreeks 1601 in vrede

---

[1] Zie over de betrekkingen der Portugezen met het rijk van Aroe, met het daarbij gelegen Siak en over den oorlog tusschen Atsjin en Aroe, de chapitres XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX en XXX, van de voyages adventureux van Mendez Pinto, t. I. — P. J. Veth, Geschiedenis van Sumatra, in de Gids, 1849.

met de Portugezen te hebben geleefd en het is onder zijne regering geweest, dat de Nederlanders voor het eerst op de reê van Atsjin zijn verschenen.

De betrekkingen waarin een gedeelte van Achter-Indie tot een gedeelte van den Oost-Indischen Archipel staat, is zoo bezwaarlijk te scheiden, dat men door over Malakka en de Maleijers te handelen reeds ongemerkt die groote eilanden-zee binnendringt, welke zich tusschen de beide keerkringen, noord- en zuidwaarts van den evenaar uitstrekt, ongeveer van 95° O. L. Greenw. tot 141° O. L. Gr., alwaar westelijk Polynesie gezegd kan worden te zijn aangevangen. De oostelijke zijde van den Archipel reikt hooger dan de westelijke, deze verlengt zich op eene Oosterlengte van 95° tot 130° door de Philippijnen tot de Noorderbreedte van 20°; zuidwaarts buigt de eilandenreeks door Timor en zijne onderhoorigheden met Rotti en het Sandelbosch tot ongeveer 10° 35′ of 11° Zuiderbreedte, van waar de Archipel door Java en Sumatra met daarlangs liggende eilandjes, eerst westelijk, daarna noordwestwaarts opstijgt tot 5° 55′ of 6° NBdte.

Onder die duizenden van eilanden onderscheidt men eenige hoofdgroepen. Vooreerst ten Westen, Sumatra met eene reeks van eilanden langs de westkust uitgestrooid, als: Babi, de Mintao, Mantawi en Poggi-eilanden, Engano en geheel zuidwestelijk de Cocos-eilanden. Oostwaarts van Sumatra treft men Banka en Biliton met de onderhoorigheden aan; terwijl de archipel van Riouw en Linga eene menigte van grootere en kleinere eilanden omvat, van welke Linga, Sinkep, Bintang, Singapoere, Battam, Gampang, Galang, de Doerian en Karimon-eilanden de belangrijkste zijn. Schier juist in het midden van die eilanden-wereld ligt als een vorst omstuwd met zijne hofvrouwen, het groote eiland Borneo, hetwelk alleen 12,743 vierk. geographische mijlen beslaat en om die reden bijna als een werelddeel kan geacht worden. Daar omheen liggen onder vele anderen

in het westen de Karimata, Tambelan, Anambas en Natoenah-eilanden; in het Noorden de beruchte Soeloe-Archipel en nog meer noordwaarts tot in de Chinesche zee strekt zich de groote en vruchtbare groep der Philippijnen uit, tot een getal van over de vierhonderd eilanden, van welke ik hier slechts de meest bekende in herinnering wil brengen, door Mindanao, Luzon, Mindoro, Palawan en de Basilans te noemen. Zuidwaarts van Borneo en Sumatra, in eene strekking van het Westen naar het Oosten, ligt als zuidelijke grens des Archipels eene reeks van groote en kleinere eilanden, als vooreerst Java met Madura, Bali, Lombok, Sumbawa, het Sandelbosch, Floris of Ende, Solor, Timor, Wetter, de Zuidwester, Tenimber, Aroe, Key of Zuidooster-eilanden met eene menigte van meer of minder aanzienlijke onderhoorigheden. De zee aldaar is als bezaaid met eilanden. Ten Noorden van die reeks, ten Oosten van Borneo ligt eveneens door talloos vele kleinere eilanden omringd, het door zijne vulkanische wording phantastisch gevormde Celebes met Boeton, de Saleijer, de Xoella, Bangaai, Sangir, Siauw, Talaut en andere eilanden. Eindelijk geheel ten Oosten liggen Boeroe, Ceram, Banda, Amboina en Halmaheira, om welke zich dat aanzienlijk getal van eilanden groepeert, hetwelk onder den algemeenen naam van Molukken of Specerij-eilanden bekend is. Aan dezen eindelijk grenst het nog zoo weinig bekende, maar toch uit zoo menig gezigtspunt belangwekkende Nieuw-Guinea of land der Papoea's.

Tusschen die groepen en groote eilanden liggen op verschillende plaatsen uitgestrekte open zeeën. Zoo vindt men, als men de kaart voor zich legt, tusschen Achter-Indie's oostkust, de noordwestkust van Borneo en de westelijke reeks der Philippijnen, de Chinesche-zee. De Indische-zee stroomt uit de golf van Bengale langs de westkust van Achter-Indie en de noordoostkust van Sumatra, binnen de straat van Malakka. Tusschen het Zuiden van Sumatra en Borneo en het Noorden van Java, Madura en Bali golft de Soenda-zee. De Soeloe-Archipel en de noordelijke

landtong van Celebes, Menado genaamd, worden door de Soeloe- of Celebes-zee omgrensd, en weder meer noordelijk van deze zee, ligt als in eene kom tusschen Palawan en de Soeloes, de zee van Mindoro, terwijl ten oosten van Celebes de zee der Molukken den archipel der Specerij-eilanden bespoelt. Deze drie laatste zeeën, die van Mindoro, van Celebes en der Molukken staan in gemeenschap met de groote Stille Zuidzee, door de drie *passages* van Gilolo, van Mindanao en van Luzon.

De Archipel en zijne zeeën zouden, volgens de algemeene wetten, welke de natuur aan den loop der winden schijnt gesteld te hebben, wegens de nabijheid van de evenachtslijn onder den passaat moeten gelegen zijn; maar juist de ligging van de eilanden des Archipels en van Australie schijnen den passaat op dit gedeelte der aardoppervlakte te stuiten en te veroorzaken, dat over den Archipel, de Indische en Chinesche zeeën, met halfjarige afwisseling, geregelde Moessons waaijen. Deze regelmatige stroomingen in lucht en zee hebben ontegenzeggelijk eenen gewigtigen invloed uitgeoefend op de onderlinge betrekkingen, tusschen de bevolkingen van dit gedeelte der aarde; want de Moessons of regelmatige winden hebben tot aan de uitvinding van de stoomkracht, de handels- en zeetogten en dus ook het ontwikkelings-proces der eilanders aan zekere en vaste gegevens gebonden.

Indien, zonder af te dalen in bijzonderheden, toch om de hoofdrigting der Moessons te leeren kennen, men Java's noordkust als uitgangspunt stelt, dan treft men op die kust en langs de noordzijde van geheel de eilanden-reeks, welke zich oostwaarts uitstrekt, in de maanden Mei, Junij, Julij, Augustus, September en October de Oostmoesson aan, dat wil zeggen, dat men van alle die plaatsen met eenen oostenwind naar het Westen en op sommige punten, afhankelijk van ligging en van bijomstandigheden ook noordwestwaarts, zelfs noordwaarts zich begeven kan. Daarentegen waait langs diezelfde kusten, ongeveer van de maanden November tot April de Westmousson, wanneer men de

vaart van de meer westelijk gelegen plaatsen naar de oostwaarts gelegen streken kan rigten. Langs Makasser, de west- en noordzijde van Celebes als ook in de Molukken en langs Gilolo heeft men in diezelfde maanden dezelfde moesson, als op de noordkusten van Java en der zuidelijke eilandenreeks, met dit onderscheid evenwel, dat de Westmoesson in de Molukken meer uit het noord-noordwesten waait en daarom noordelijke moesson heet en dat daarentegen, de Oostmoesson meer uit het zuid-zuid-oosten blaast en daarom aldaar zuidelijk moesson genoemd wordt. Hieruit laat het zich verstaan, dat ook met betrekkelijk geringe kennis van de zeevaartkunde, handels- en scheepvaartbetrekkingen hebben kunnen bestaan tusschen de inboorlingen van Java eenerzijds met Sumatra's oostkust en de zuidpunt van Achter-Indie; anderzijds met Bali, Borneo, de Saleijers, Timor en de Specerij-eilanden, of tusschen de zeevaarders van Makasser, westwaarts met de Maleische handelsplaatsen, met de oostkust van Borneo, met oostelijk Java, met Solor en oostwaarts met de Molukken, Boeroe, Ceram, de Zuidwester- en Zuidoostereilanden, of met de kusten van Nieuw-Guinea, waar de tripang en karet de handelaars heen lokte; terwijl de bewoners der verschillende eilanden in de groote en kleine Oost, van diezelfde voordeelen der Moessons onderling gebruik konden maken. In eene meer uitgestrekte rigting ook buiten den Archipel, zijn evenzeer de Moessons bevorderlijk geweest aan het interkoers tusschen de eilanden en het vasteland van Azie, want als de wind regelmatig uit het Oosten opsteekt, is de vaart geopend naar Ceylon, Choromandel, Bengale en zuidelijk Vóór-Indie, terwijl eene noordoost-Moesson gedurende de maanden October, November en December de schepen weder uit de Golf van Bengalen, zuidwestwaarts heenleidt tot in de Indische zee, alwaar op zekere hoogte en op vaste tijden de west- en west-noordwestenwind en stroom wordt ontmoet, door welke de vaartuigen als van zelve naar Sumatra en straat Sunda worden voortgestuwd. In den gordel, welke over een deel van den Archipel tot zuidelijk Madagascar

loopt op 10° of 11° ZBrdte, wordt eveneens de regelmatige afwisseling van oost- en zuidoost, van west- en noordwest-moesson aangetroffen en uit die omstandigheid kunnen de betrekkingen, welke tusschen de Malagassen en Maleijers schijnen te hebben bestaan, hare uitlegging vinden. Ik zou hier nog verder kunnen gewagen van de regelmatige winden en stroomen welke het verkeer tusschen Arabie en de westkust van Vóór-Indie, of de oostkust van Afrika beheerschen, en van de omstandigheden, van de plaatselijke kennis van vaarwater, van lucht en waterstroomen, die natuurlijk de gelegenheid vermeerderen om van elke wijziging in de Moessons gebruik te maken; doch dit is onnoodig, het is genoeg te hebben herinnerd aan die groote en vaste halfjarige verwisseling der Moessons, van welke de vaart met zeilschepen van eeuwen tot eeuwen, in die gewesten afhankelijk moet geweest zijn.

De groote Aziatische Archipel, welks verdeeling in groepen, met zijne zeeën en afwisselende Moessons wij zoo even in korte trekken hebben aangegeven, is merkwaardig door de rijkdommen welke hij voortbrengt. De grond der eilanden, welke voor een groot deel van vulkanischen aard is, omsluit op de eene plaats kostbare ertsen en metalen, op eene andere plaats, edelgesteenten zoowel als bruikbare brandstoffen, onafzienbare bosschen van deugdzame houtsoorten bedekken de bergwanden, en terwijl in het grootste gedeelte de rijst het hoofdvoedsel der bevolking is, leveren andere gedeelten, waar deze graansoort ontbreekt, maïs, aardvruchten of den tot zoovele doeleinden nuttigen sagopalm; daarbij voegt de zee hare tallooze visschen, het woud en de wildernis menigte van herten, zwijnen en andere dieren tot eene toespijs. Van de bevolking, die daar leeft, heeft slechts het westelijke gedeelte, meer bijzonder de bevolking van Java en van een deel van Sumatra eenen bepaalden en onmiddellijken invloed ondergaan, van de zijde van het vasteland van Vóór-Indie; maar toch ook hebben meer oostwaarts gelegen streken, hetzij vroeger, hetzij later den middellijken invloed, al is het dan slechts uit de tweede en derde hand,

gevoeld van dat groote brandpunt van beschaving. Men pleegt de inboorlingen van den Archipel, wanneer men de Chinezen, Arabieren en Europeanen daaronder niet mederekent, in twee hoofdrassen te verdeelen: het ééne namelijk, bruinachtig van kleur met lange gitzwarte en glansrijke haren; het andere roetkleurig van huid en met gekroesde haren; de verscheidenheden evenwel, welke men in deze rassen aantreft, maken dat zoodanige verdeeling meermalen blijkt onvoldoende te zijn.

Denken wij slechts aan die veelsoortige bevolkingen, welke men onder den algemeenen stam der Maleijers brengt, aan de Maleijers in den engeren zin, aan de Redjangs en de Battah's, aan de Soendanezen en de Javanen, aan de veelvuldige stammen van Dayaks op Borneo, aan de inwoners van Celebes, aan die van noordelijk Celebes, van Boeroe, Ceram en andere Molukken, aan de Alfoeren; aan de zachte en met ligchamelijke schoonheid niet misdeelde Rottinezen, aan de Sassaks van Lombok en aan de inwoners van Timor, die als eenen overgang tot de Papoeëzen daarstellen, aan die verschillende bevolkingen der Philippijnen, wier hoofdras de Maleische schijnt te zijn, maar die toch ook de zoo veelmalen besproken negritos bevatten, welke men, hoewel kleiner van gestalte, ook tot de kroesharige rassen van het land der Papoea's heeft willen terugbrengen. Neemt men nu bij die reeds bestaande verscheidenheden nog de gevolgen in aanmerking eener voortdurende aanraking met de rondom den Archipel liggende bevolkingen, dan mag men vragen of men wel ooit een enkelen stam zal kunnen opsporen, aan wien een geheel oorspronkelijk en uitsluitend aan den Archipel eigen karakter zal kunnen worden toegekend. Ik onthoud mij liefst, om in dit netelige en moeijelijke vraagstuk partij te kiezen. Evenmin wil ik de theorien ophalen, welke zijn uiteengezet omtrent de wijze, waarop de Archipel bevolkt zou zijn geworden; hoe de één heeft beweerd, dat in een mythisch tijdvak de Archipel even als Vóór-Indie vóór de komst der Ariers, een zwart oorspronkelijk ras als bevolking heeft gehad, waarvan de negerachtige volken in de bergen van Achter-Indie,

op sommige eilanden der Philippijnen en in de landen der Papoea's de overblijfselen zouden zijn, hoe dit zwarte kroesharige ras door de aankomst der Maleijers uit den stillen Oceaan, door den indrang van Indo-Chinesche rassen uit Achter-Indie en kolonisatien van Hindoes uit Vóór-Indie, tot die weinige plaatsen zou zijn teruggedrongen, alwaar het thans nog gevonden wordt. Anderen meer beraden, hebben zich tot taak gesteld en gepoogd om van elke ethnische verscheidenheid eene monographie te zamen te stellen, terwijl dezen vooralsnog, zich van algemeene stellingen wenschen te onthouden; weder anderen trachten op de gegevens, welke reeds uit zoodanige monographien mogten verkregen zijn, dadelijk algemeene stelsels op te trekken, waarbij zij steunen op treffende punten van overeenkomst in zeden en gebruiken bij verschillende bevolkingen, zonder acht te slaan op de mogelijkheid, dat die overeenkomst kan geboren zijn door onbekende handelsgemeenschap of omdat de mensch in sommige opzigten op verschillende plaatsen, dezelfde behoefte gevoelende, aan die behoeften op gelijksoortige wijze tracht te voldoen. De vergelijkende taalstudie schijnt meer dan eenig ander onderzoek, licht over de verwantschap der volken te zullen doen opgaan; maar deze studie, hoe groote vorderingen zij reeds moge gemaakt hebben, laat nog een groot veld open, dat den arbeider roept en naderhand zal zij welligt nog veel teleurstelling en ijdele gevolgtrekkingen doen geboren worden [1].

Als ééne der oorzaken, niet als de eenige, door welke de Archipel zijne bevolking heeft ontvangen, kan ongetwijfeld worden aangemerkt eerst een langzame en toevallige, daarna eene opzettelijke toevloed, in den aanvang van individuen, vervolgens van

---

[1] Men zie, om slechts één voorbeeld aan te halen, eens in het tijdschrift van N. I. 8ste jaarg.: Eene bijdrage tot de kennis van de taal der Zuidwester-eilanden, benevens eene proeve van vergelijking derzelve, met 8 andere nog ongeboekte talen in den kleinen Soenda-Archipel, door G. Heymering. — De Zuidwester-eilanden intusschen, zijn als een klein stipje op dat groote veld. Men zie ook: J. Pijnappel. Ethnologische studien, in Bijdr. tot de taal-, land- en volkk., 2de D. 1854.

gezinnen en van volkplantingen. Die toevloed van menschen uit de meest verschillende streken, kan door voortduring en herhaling de bevolking van den Archipel voor een gedeelte hebben gevormd. Van de wijze waarop die toevloed zal hebben plaats gehad, kan men zich ligt eene voorstelling maken, door er aan te denken, hoe moessons en loopstroomen van eeuwen tot eeuwen op verschillende tijden, uit de landen van het Oosten, Westen en Noorden, personen met hunne kano's en booten hebben doen afdwalen en op de eilanden doen aandrijven. Omtrent de Maleijers is dit gevoelen in den laatsten tijd reeds meermalen ontwikkeld, en ook reeds vroeger maakte de oudere Rumphius, in een handschrift over de aardrijkskunde en de geschiedenis van Amboina, gewag van het aandrijven der eerste bevolkingen van de Molukken.

Wij hebben hierboven reeds melding gemaakt van de handelsbetrekkingen, welke tusschen Vóór-Indie en den Archipel door middel van de inwoners van Indie's oostkust, van Ceylon, door Arabieren en Chinezen zijn onderhouden en van de handelswegen door Maleijers en Makassaren in den Indischen Archipel gevolgd. Tevens hebben wij de berigten in herinnering gebragt, welke Marco-Polo van die groote eilanden-groep heeft medegedeeld [1]. Dat ook de Javanen, welke in onze dagen vooral als eene uitsluitend landbouwende natie worden aan gemerkt, ook eertijds zich met den handel en de zeevaart hebben bezig gehouden [2], mag men afleiden uit de historische overleveringen of uit nog bestaande gedenkstukken. Men vindt melding gemaakt of zelfs ook tastbare overblijfselen van eene Javaansche tusschenkomst, zelfs van volkplantingen van Javanen op verschillende eilanden van den Archipel. Wij hebben in de eerste

---

[1] Zie hierboven bladz. 52, 57—59, 63, 99, 109, 116—118.

[2] Zoo zegt de Barros o. a. van hen in Livro Sexto, Decada Segunda, bladz. 152, uitg. 1628, van een schip sprekende: todo amarinhado de Jao's em q̃ entravão muitos carpinteiros, calafates e officiaes mechanicos, q̃ Aff. d'Alboquerque levava em *grande estima*, *por estes Jao's serem grandes homes deste mister do mar....*

plaats slechts de betrekkingen te herdenken, welke bestaan hebben tusschen Siam, Tsi-ampa, Singapoere, Malakka en de oostkust van Sumatra en de vorsten en de bevolking van Java, of aan de Javaansche volkplantingen op Borneo, op Ternate en andere Moluksche eilanden en hun vermoedelijk verkeer met den kleineren Soenda-Archipel. Indien wij hieronder van het magtige rijk der vorsten van Madjapahit, op oostelijk Java gelegen, gewag zullen maken, zullen wij tevens opmerken dat Java zijn gezag heeft doen gelden over een deel der Molukken, op een gedeelte van Celebes of der kleinere Soenda-eilanden, op Borneo en zelfs in den Soeloe-Archipel. Nimmer hadden Java's inwoners zulk een gezag over die gewesten kunnen verwerven, indien zij niet door handel en scheepvaart gewoon waren geworden de zee onbevreesd te bevaren. Hoe bovendien eene uitlegging te geven aan den naijver, welke tusschen het Hindoe-Javaansche rijk en het Boeddhistische Singapoere heeft bestaan en den ondergang van deze laatste stad heeft ten gevolge gehad, zoo men de oorzaak van dien naijver niet zoekt in den bestaanden strijd van commercieële belangen. Maar de alles verstijvende Islam heeft ook over den handel der Javanen zijn looden mantel geworpen; in plaats van bedrijvend is de Javaansche handel lijdende geworden. De indringende Arabier en de sluwe Chinees hebben zich van de handelsvoordeelen meester gemaakt, en het weinige wat den Javaan in den handel en de zeevaart nog was overgelaten, is allengs gesmoord in de knellende armen van uit het Westen komende monopoliestelsels.

Het mag verwondering wekken, dat terwijl de rijkdommen des Archipels toch niet onbekend waren, de Portugezen eerst in een betrekkelijk laat tijdperk zich in die eilanden-zee hebben vertoond en dat zij of zoo traag of zoo onmagtig zijn geweest om zich daar binnen te vestigen en zich krachtig te doen gelden. Want een eigenlijk gezegd handelsverkeer derPortugezen in den Archipel, dagteekent eerst na hunne vestiging in Malakka; maar zelfs na die gebeurtenis werden slechts enkele plaatsen door hen in den Archipel bezocht en nergens hebben zij er zich versterkt, dan

alleen in de Molukken. Deze terughouding verklaart zich evenwel hieruit, dat Maleijers, Makassaren, de bewoners van Sumatra's kusten, de Chinezen en de Arabieren zelven de handelswaren bragten naar Malakka, uit welk brandpunt de Portugesche schepen het vervoer verder op naar het westen en het oosten bezorgden. De betrekkingen welke de Portugezen van Malakka met Atsjin, Pedir en Pasei op Sumatra hebben onderhouden, hebben wij reeds vermeld. Met Borneo ving het verkeer der Portugezen eerst 15 jaren na de inneming van Malakka aan. Dit eiland werd namelijk in 1526 bezocht door Don Jorge de Menezes, benoemd gouverneur der Molukken, die op zijne reize naar de Specerij-eilanden, het noordelijk rijk van Broenei aandeed. In het volgende jaar werd een Vasco Lorenzo als gezant naar den sultan van Broenei gezonden; maar deze vond aldaar geen gunstig onthaal, omdat de weinig beschaafde sultan beangstigd werd door een hem aangeboden kostbaar tapijt, waarop levensgroote figuren stonden afgebeeld, zoodat hij het, evenmin als de Portugezen die het aanboden, in zijnen dalem wilde toelaten. Een ander Portugees evenwel, Gonzalo Pereira genaamd, slaagde beter en van dien tijd af ontstond een vreedzaam en voordeelig handelsverkeer tusschen de Portugezen en de haven van Broenei. Bijzonderheden worden echter over dien handel niet medegedeeld. Een der reisgenooten van Magelhaen, de beroemde Pigafetta, moet reeds 5 jaren vóór de Portugezen Borneo hebben bezocht. Zeker is het, dat sedert 1577 de Spanjaarden, welke in de Philippijnsche eilanden gevestigd waren, niet alleen handelsverkeer met Broenei onderhielden, maar zelfs door gewapende tusschenkomst in dat rijk hunnen invloed hebben doen gelden [1].

Het door zijne handelaars bekende eiland Celebes schijnt eveneens niet vóór 1525 door de Portugezen te zijn bezocht, die aldaar op een inlandsch scheepje uit de Molukken aankwamen. Langen

[1] Veth, Borneo's westerafdeeling, Deel I. Inleiding bladz. XXXII tot XXXVII. John Crawfurd, Descript. dictionary, in voce: Borneo.

tijd werd Celebes door de Portugezen, niet voor één, maar voor eene verzameling van meerdere eilanden aangemerkt, tot welke dwaling de vier vooruitspringende landtongen en de diep inspringende zeeboezems eenige aanleiding gaven.

Hetgeen Celebes onder de eilanden van den Archipel belangrijk heeft gemaakt is de bijzondere geneigdheid der strandbewoners tot de zeevaart en den handel. Met hunne kleine prauwen of padewakans hebben de bewoners der zuidelijke stranden, waarschijnlijk reeds sedert oude tijden, met behulp der moessons de wateren van den Archipel doorkliefd. De verwantschap welke men in de taal en enkele punten der maatschappelijke ontwikkeling van de inwoners van Celebes met die der Maleijers en Javanen heeft opgemerkt, bewijst een vroeger handelsverkeer tusschen die volken. Eerst in de 17de eeuw drong de Islam bij de Makassaren door; maar ook toen nog zoo weinig krachtig, dat sporen van een verbasterd Sivaïsme bij de tot den Islam bekeerden bleef bestaan.

Het aantreffen van zoodanige overblijfselen van de godsdienst der Hindoes heeft insgelijks tot het besluit gevoerd, dat er vroeger betrekkingen tusschen Java of Bali en Celebes hebben bestaan. De twee voornaamste handelsvolken van Celebes zijn geweest de Mangkassaren of Makassaren en de Boegies, die evenwel door taal en zeden van elkander zijn onderscheiden. Het rijk van Mangkassar met Tello en Sandraboni strekte zich oudtijds uit, van Boele-Boele en Bonthein, bij de bogt van Boni, tot den hoek Laïkan, en van daar langs de westkust tot aan Tannette en landwaarts tot aan en over het tegenwoordige Boni en Soping. De koningen van Goa en Tello werden beiden koningen van Mangkassar genoemd. Het koningrijk Boni zou oorspronkelijk insgelijks een vrij en suzerein rijk zijn geweest en zich hebben uitgestrekt langs de oostkust van het westelijk schiereiland, hetwelk bespoeld wordt door de golf van Boni, over de rijken van Boni, Wadjoe en Loewoe. Het rijk van Boni geraakte echter grootendeels onder het gezag der Makassaren en bleef in dien overheerden toestand, tot dat de Oost-Indische Compagnie om-

streeks 1660 zich vijandig tegenover Makasser stelde. Wij hebben hierboven reeds melding gemaakt van de Mangkassaarsche zeewetten, welke omstreeks het midden der 13de eeuw, in navolging van het Maleische zeeregt, uit oude herkomsten zijn zamengesteld. Het vermoeden is bij sommigen gerezen, of niet de algemeen bekende Boegies hun hoogsten bloei in handel en scheepvaart, eerst na het midden der 17de eeuw hebben bereikt, toen de Makassaren door de Nederlanders zijn overwonnen en daartegenover de ontwikkeling der Boegies is begunstigd. Het is ongetwijfeld een opmerkelijk feit dat, terwijl de zeewetten der Makassaren van de 13de eeuw dagteekenen, het zeeregt der Boeginezen, als geschreven regt eerst in 1676 schijnt te zijn zamengesteld. De heer Crawfurd maakt tevens de opmerking, dat de naam van Boegie geheel gemist wordt in de opgaven, welke de Portugezen van de 16de eeuw omtrent de handeldrijvende natien mededeelen. Wanneer dat vermoeden, waarvoor wel eenige goede gronden schijnen te bestaan, overeenkomstig de waarheid is, dan volgt daaruit ook dat de handel der Boeginezen volstrekt niet zóó oud is als door velen is beweerd, hoewel het ook mogelijk is dat de Boegies oudtijds meer onder den algemeenen naam van Makassaren zijn bekend geweest, omdat zij onder de suprematie van Makasser, tot in het midden der 17de eeuw gebleven zijn. Maar ook een tegenovergesteld gevoelen wordt er voorgestaan, want men heeft betoogd dat de latere dagteekening van 1676, welke de Boeginesche zeewetten dragen, nog geen bewijs levert tegen eenen hoogeren ouderdom van het Boeginesche zeeregt, omdat uit den inhoud dier codificatie het innerlijk bewijs zou kunnen geput worden, dat de oude herkomsten van den handel en de scheepvaart, en dus ook de handel en de scheepvaart zelven der Boegies, ongeveer even oud zijn als die der Maleijers. Indien nu dit laatste gevoelen het juiste is, dan kan het wetboek der zeeregten van de Boegies belangrijke aanwijzingen opleveren omtrent de handelsbetrekkingen van dat volk met andere natien van den Archipel.

De tarieven toch, welke men in het 12de hoofdstuk van dat wetboek aantreft, leeren dat handelsverkeer, vrachtvaart en slavenhandel door de Boeginezen werd onderhouden tusschen Tjinrana in de golf van Boni, en Pasir, Banjermassing, Mampawa op Borneo, verder met Sumbawa, Salamparang of Lombok, Bima Floris of Ende, met de Molukken, Bali, Samarang, oostelijk Java en Jakatra, Johor en meerdere plaatsen op het Maleische schiereiland, met Benkoelen en Atsjin op Sumatra. In later tijd hebben de Boeginezen ook handelskolonien gesticht, welke onder anderen in onze dagen nog gevonden worden in Singapoere, op Riouw, te Samarindah op de oost-, en te Mampawa op de westkust van Borneo[1].

Toen Antonio Galvano gouverneur der Molukken was, en deze bij uitzondering in die betrekking eerbied en liefde voor de Portugezen had weten in te boezemen, ontving deze landvoogd op Ternate gezanten uit Makasser. Hij zond op zijne beurt zendelingen naar Celebes en van dien tijd maakte het Christendom eenige vorderingen onder de inboorlingen van het zuidelijke deel des eilands. Het schijnt echter, dat het bondgenootschap tusschen de Makassaren en Portugezen geen andere gevolgen gehad heeft, dan een tamelijk wel onderhouden handelsverkeer, hetwelk heeft voortgeduurd, tot dat in het midden der 17de eeuw de Portugezen door den Nederlandschen bevelhebber Speelman uit Makasser zijn gedrongen. Een soortgelijk handelsverkeer hebben de Portugezen met de eilanden van Solor en Timor onderhouden, van waar zij het kostbare sandelhout en was bekwamen. In het jaar 1522 is Timor reeds door de Spaansche reizigers, welke Magelhaen hadden vergezeld,

---

1 Cf. Pardessus, Lois Maritimes, T. 6. — Raffles, History of Java, T. II. Appendix E, page LXXXV. — Tijdschrift v. N. I., 10de jaarg., Maart 1848. — Crawfurd, Descript. Dict. in vocibus. Bugis, — Celebes, — Ma-, cassar. — Aardrk. en Stat. Woordenb., onder de woorden: Boeginezen Makassar en Celebes, onder welk laatste artikel eene hoogst belangrijke bibliographische mededeeling van prof. Millies wordt aangetroffen.

bezocht en hadden deze bevonden, dat aldaar handel gedreven werd door Maleijers uit Malakka, door Javanen, en vermoedelijk ook door Chinezen, die van het eiland Luzon daarheen kwamen.

Indien wij nu wilden voortvaren met elk eenigzins belangrijk onderdeel van den Archipel tot het onderwerp eener afzonderlijke beschouwing te maken, dan zou dit zeker onze belangstelling in hooge mate kunnen opwekken. Maar, zoo wij ons overzigt zóóverre wilden uitstrekken, of ook zelfs maar eenige der uitkomsten wilden mededeelen, welke daaromtrent reeds zijn verkregen door de ijverige studiën van hen, die hunne onverdeelde krachten aan dit onderwerp hebben gewijd, dan zou dit inleidend hoofdstuk ontaarden in eene reeks van monographien, waarin meer zou zijn opgenomen, dan op dit oogenblik voor ons doel noodig schijnt. Want van die menigte van bevolkingen van den Archipel zijn de Nederlanders, onmiddellijk na hunne komst binnen deze eilandenzee, hoofdzakelijk slechts met drie in aanraking gekomen: namelijk met de bevolking van Sumatra, van Java en onderhoorigheden en met de bevolking der Molukken. Het is echter van te veel gewigt en tot beter verstand van de historische gedenkstukken, welke zullen worden medegedeeld, te noodzakelijk, dan dat wij niet, gelijk wij hierboven reeds over Sumatra en de Maleijers hebben gedaan, nu ook een vlugtigen blik zouden laten gaan over den vermoedelijken loop der lotgevallen van de bevolkingen van Java en der Molukken.

Hoewel omtrent de geschiedenis van Java meer dan omtrent die van eenig ander deel van den Archipel hoogst wetenschappelijke nasporingen zijn gedaan, en ofschoon in gedenksteenen en inschriften, in pratéla's of historische aanteekeningen en in de meer uitvoerige Babad's der Javanen, op Java meer dan elders voor zoodanige nasporingen hulpmiddelen zijn gevonden, zoo is en blijft toch Java's oudere geschiedenis een zeer romantisch en onzeker geheel, waaruit, ook na verwerping van al het fabel-

achtige, niets dan *zeer enkele* hoofdpunten kunnen worden aangenomen. Eerst na de vestiging van den Islam op Java, wordt de geschiedenis eenigermate minder onzeker, maar ook dan nog blijft er veel over, dat den toets der kritiek niet kan doorstaan. Sir Thomas Stamford Raffles en na dezen, op veel meer uitstekende wijze, de hoogleeraar Chr. Lassen, hebben eene oude geschiedenis van Java opgebouwd, die ongetwijfeld in hooge mate de belangstelling opwekt; maar welke niettemin aan de kritiek van eenen Niebuhr of Mommsen nog wel eenige behoefte schijnt te hebben.

Den geleerden Crawfurd heeft de studie van taal- en oudheidkunde tot uitkomst gegeven, dat in den Archipel een zekere trap van beschaving bereikt was, eer Hindoesche volkplantingen daar zijn doorgedrongen. De bevolking had, naar zijne meening, eenige vorderingen gemaakt in landbouw, in gebruik en bewerking van sommige metalen, in de vervaardiging van kleederen. Zij hadden ossen en buffels tot hun gebruik getemd en leefden behalve van plantaardig voedsel, van dieren, die zij tot dat doeleinde aankweekten.

Oudtijds zouden de opperhoofden der Javanen uit de oudsten des volks zijn gekozen en de plaats van verblijf of van rondzwerving hebben aangewezen. Waarzeggen, sterrenwigchelarij en vogelvlugt moeten bij hen in eere zijn geweest. Op Java, gelijk thans nog bij de Dayaks, moeten dan ook Haruspices geweest zijn; terwijl bij groote feesten in het open veld een speeltuig dat den naam van Angklong droeg en bij de Soendanezen ook nu nog bekend is, werd gebezigd. De hoogere beschaving op Java en bij onderscheidene volken van den Archipel is echter uit het westen gekomen en wel, naar het schijnt, bepaaldelijk van de zuidelijke en oostelijke kusten van Vóór-Indie.

Die invloed der Indische beschaving op Java is zoo sterk geweest, dat men met het volste regt heeft kunnen getuigen, dat wanneer men wilde opsommen alles, waardoor men in de godsdienstige en geschiedkundige overleveringen der Javanen, in

hunne politieke instellingen, in hunne letterkunde en hunne nationale feesten aan Indie en aan Indische taal, overlevering, dichtkunst en godsdienst wordt herinnerd, men eigenlijk eene geheele schildering van Java en van Vóór-Indie nevens elkander zou moeten plaatsen, omdat alles van dien invloed getuigt. Even zeker als het feit is, dat Indische volkplantingen uit Vóór-Indie zich bij herhaling op Java hebben gevestigd, en zelfs op zulk eene uitgebreide schaal, dat Java als eene vreedzame verovering van Vóór-Indie kan worden aangemerkt, zoo is het even onzeker wanneer en wáár op Java die eerste volkplantingen uit Indie zijn aangeland.

Met de vermeende komst van eenen Adji-Saka wordt door de Javanen een begin aan hunne overleveringen en aan hunne jaartelling gemaakt. Adji-Saka wordt bij hen voorgesteld als iemand, die gekomen was uit Astina en die den naam van Noesa-Jawa aan het eiland, hetwelk tot dien tijd Noesa-Kendang heette, geschonken heeft. Nog wordt door de meeste Javanen aan dezen toegeschreven de invoering van de godsdienst, van een geregeld bestuur, van het letterschrift en van een wetboek.

Uit taalkundige vergelijking heeft men betoogd, dat de Javanen van die tijdrekening, welke gelijktijdig met de eerste Indische volkplanting schijnt te zijn aangevangen, door eene verpersoonlijking, een vorst of goddelijk wezen hebben gemaakt, aan wien zij het invoeren van godsdienst en wettelijke orde toeschreven.

Uit de oudste overleveringen en epische voorstellingen is het schier ondoenlijk, zich eene voorstelling te maken van de oudere rijken, welke door de Hindoes op Java zijn gesticht, omdat in die opgaven de namen van oudere Vóór-Indische en oudere Javaansche koningen en koningrijken of steden dooréén zijn geworpen [1].

Als de oudste Hindoe-rijken op Java worden evenwel die van Mendang-Kamoelan en van Brambanang genoemd.

---

1 Lassen's geschiedenis van den Indischen Archipel, door Dr. A. W. de Klerck. Utrecht, 1862, Hoofdstuk III, en Raffles, History of Java, vol. II.

Omtrent het rijk van Brambanang bestaat eene oude overlevering, volgens welke in overoude tijden volken van Ceylon, van de kust van Malabar, zelfs van Madagascar hunne koopwaren gebragt zouden hebben in zekere baai aan de zuidkust van Java, op eene plaats waar eene rivier Brambana of Mandjinang in zee stroomde.

Deze zeegolf welke in later tijd door alluviale gronden zou zijn digt geloopen, zou toen ook door eenen Brahmaan met zijne volgelingen, uit Vóór-Indie afkomstig, zijn bezocht en uit die volkplantingen zou allengs de groote en tempelrijke stad Brambanang, in het tegenwoordige rijk van Djokjokarta zijn verrezen [1].

Omtrent het rijk van Mendang-Kamoelan wordt gemeld, dat de stichter Bra-Widjaja Sawela-Tjala zou genaamd zijn geweest, die door zijn vader met een vrij aanzienlijk getal schepen uit Indie naar Java zou zijn gezonden, in gezelschap van krijgslieden, artsen, schrijvers, landbouwers en handwerkslieden. Deze zouden eerst de westkust, naderhand evenwel de zuidkust van Java hebben bereikt en zich in de landstreek van Mataram hebben gevestigd, de stad Mendang-Kamoelan hebben gesticht en vooral in het zuiden en oosten van Java zich hebben uitgebreid. De hoofdplaats zou reeds omstreeks de 6de eeuw eene belangrijke handelsplaats zijn geweest, alwaar een levendig verkeer met Vóór-Indie, meer bijzonder met Kalinga en Goezeratte zou ontstaan zijn.

Omtrent het vervolg der geschiedenis van Java onder de Hindoesche vorsten, heeft Raffles in zijn bekend werk over Java drie verschillende opgaven medegedeeld. De eerste dier opgaven heeft hij geput uit een handschrift, afkomstig zoo gezegd wordt, van den eersten vorst van Kediri, hoewel het voor veel jonger gehouden wordt; de tweede opgave is aan Raffles verstrekt door den uitstekenden oudheidkenner, den Panembanan van Madura, die eerst voor weinige jaren is overleden; de derde opgave eindelijk

[1] Handschrift van F. van Boeckholtz, 1796, bevattende eene zeer korte geschiedenis van Java en zijne vorsten, volgens de overleveringen der Javanen.

is afkomstig van eenen regent van Demak. Hoewel in alle die overleveringen de god Vishnoe, als de eerste gebieder en souverein over Java wordt voorgesteld, zijn overigens de berigten in die drie verschillende opgaven zóózeer uiteenloopend, dat Raffles zelf tot het besluit en de bekentenis gekomen is: « that, of the « earlier history of Java, it is probable, each of these three « accounts contains some true particulars, but without unneces- « sarily discrediting the claims, which that country asserts to a « higher antiquity, we must confess ourselve unable in the « present state of our information, to separate truth from « fable [1]. "

In de opgave van den Panembanan van Sumanap komt als eerste vorst, die beschaving en godsdienst uit Indie naar Java heeft gebragt, een Brahmaan voor, die Tritrésta genaamd wordt. Uit de overleveringen omtrent dien Brahmaan heeft men afgeleid, dat Java van Kalinga uit is gekoloniseerd en dat ook van dáár de kennis van Vishnoe op Java is overgebragt.

Indien men echter de oude godsvereering der Hindoe-Javanen, naar hetgeen thans nog op Bali, waarheen zij deels zijn uitgeweken, mag beoordeelen, dan heeft Vishnoe op Java niet zoozeer als godheid eene afzonderlijke vereering gehad, als wel, vooral in de voornaamste Kawi- of dichterwerken, als goddelijke held, wiens daden tot voorbeeld moesten strekken, voor alle handelingen van vorsten en volken.

Men heeft eene populaire beschrijving van de instellingen der Hindoesche godsdienst op Bali teruggevonden, in zeker Kawiwerk, *Oesana Bali* genaamd, hetwelk de heer Friederich, met belangrijke aanteekeningen en mededeelingen verrijkt, heeft uitgegeven [2].

Vermoedelijk hebben de beide groote Indische eerediensten, de Brahmaansche en de Boeddhistische, op Java bestaan. Beiden althans

---

[1] Raffles, II, bladz. 90.

[2] Tijdschrift van Neêrl.-Indie, negende jaargang, 9de aflevering.

bestaan nu nog op Bali, hoewel het Boeddhisme aldaar slechts weinige belijders telt, die eenen gewijzigden vorm van deze leer volgen. In de godsvereering van beiden bestaat op Bali eene vermenging en welligt vindt deze zijnen oorsprong in de aankomst op Java van verschillende volkplantingen, welke dan eens uit Brahmanen, dan weder uit Boeddhisten hebben bestaan. Daarbij moet in aanmerking genomen worden, dat men tot hiertoe den tijd van de overkomst der Hindoes naar Java niet juist heeft kunnen bepalen, en die overkomst vooralsnog, niet vroeger wordt gesteld, dan in de 5de of 6de eeuw na Chr., dus in een tijdperk toen ook in Vóór-Indie de verbastering der godsdiensten zich reeds had doen gevoelen. Het schijnt echter zeker, dat de Boeddhisten op Bali en op het oude Java geen dweepers zijn geweest; maar dat zij het Hindoe-pantheon ongeschonden hebben gelaten, terwijl zij zelven Boeddha als de eenige ware godheid vereerden.

De groote menigte van de Balinezen, en dit schijnt ook bij de oude Javanen het geval te zijn geweest, behoort tot het Brahmaansche geloof en volgt de secte van Siva. De vereering van Siva heeft als het ware, die van de overige goden van het Hindoe-pantheon verzwolgen.

Wij hebben hierboven reeds vermeld, en dit deden wij inzonderheid met het oog op de godsdienst der Javanen, hoe in Vóór-Indie, na de verbastering der Vedendienst, het volk boven alles Vishnoe en Siva, en dezen vereenigd met Brahma, als Trimoerti vereerde. Van deze goden schijnt op het Hindoesche Java, vooral de gevreesde en vernielende Siva te zijn gehuldigd. De weinige beelden op Java, die zonder twijfel Vishnoe voorstellen, vindt men, volgens den heer Friederich, meestal in vereeniging met Siva en zij zouden slechts dáárom aan dien god zijn toegevoegd, om zijne hofhouding grooter en prachtiger te maken. Siva draagt dan ook op Bali wel duizend namen. Hij wordt voorgesteld als de helder witte lichtgod, met zijne echtgenoote Oema of met de gemalin van Vishnoe, Sri; maar hij wordt ook afgebeeld als de duistere, vreesselijke en vernielende Kala, met de kwaadaardige

Doerga. Een der heiligste namen echter van Siva op het oude Java en op Bali, van waar zijne vereering onder dien naam o. a. ook naar de Battah's, naar Celebes en Loeson zou zijn overgebragt, is de naam van Batâra Goeroe, als oudste *leeraar* van alle goddelijke en menschelijke wetten, als vervaardiger der Veden en van andere heilige geschriften. Batâra Goeroe is geworden als een opperste God, in wien de hoedanigheden vereenigd zijn, van de negen goden, welke geacht werden in de geheele wereld te wonen en die in den bovengenoemden Oesana-Bali worden opgenoemd [1].

In de tempels van Java vindt men de afgodsbeelden, voor zooverre zij niet door Mahomedaansche beeldstormers zijn vernield, van Siva, Vishnoe, Doerga, Boeddha, van Ganésas en eenige weinige, die men voor Brahma houdt, en eindelijk de Trimoerti. Door die beelden wordt bevestigd dat de volks-godsdienst der Hindoe-Javanen noch de zuivere leer der Veden, noch die van het oorspronkelijke Boeddhisme is geweest. Men vindt bovendien nog beelden aan de buitenzijden der tempels; maar deze stellen niet eigenlijk gezegde godheden voor; slechts zijn zij voorstellingen van Brahmanen in contemplatie en in eene houding van devotie voor die goden, welke in de tempels geplaatst waren. Tot dit weinige, omtrent de godsvereering der oude Javanen moeten wij ons bepalen. Wij mogen uit de overeenstemming tusschen die godsvereering en die van Vóór-Indie en uit de overleveringen omtrent de stichting van de twee hier bovengenoemde rijken op Java door volkplanters uit Vóór-Indie, voor de geschiedenis van Java en van den Archipel althans dit afleiden, dat daaruit het vroegtijdig bestaan van een levendig verkeer met Vóór-Indie bewezen wordt. Nadat het rijk van Mendang-Kamoelan een honderdtal van jaren zou hebben bestaan en zich had uitgebreid in het Oosten van Java,

---

1 Friederich l. l. en Friederich, Voorloopig verslag over het eiland Bali in Deel XXII van de verhandelingen van het Batav. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

zou het door tweedragt tusschen de achter-kleinkinderen des stichters zijn verbrokkeld en zouden dien ten gevolge o. a. zijn ontstaan de onafhankelijke vorstendommen van Bagelen, Japara en Koripan (Grobogan). Na de vermelding van deze gebeurtenissen, schijnen zelfs de overleveringen te zwijgen en eene tusschenruimte van weder ongeveer eene eeuw open te laten, wanneer vrij onverwacht en zonder dat men zijne afstamming kent, een krijgshaftig en heerschzuchtig vorst te voorschijn treedt, die Dewa-Kasoema genaamd wordt. Men heeft niet zonder eenigen grond de gissing gemaakt, dat deze vorst welligt de aanvoerder is geweest van eene nieuwe volkplanting uit Vóór-Indie, welke door het zwaard eene heerschappij op Java heeft gesticht [1] en dat de belangrijke staat van Djanggala, aan deze gebeurtenis hare stichting heeft te danken gehad (einde van de 9de eeuw na Chr.). Dewa-Kasoema schijnt op nieuw zeer levendige betrekkingen met Vóór-Indie te hebben aangeknoopt en den bestaanden handel te hebben uitgebreid.

Zijn oudste zoon Ami-Loehoer volgde hem op, terwijl de overige broeders van dezen als vassalen over verschillende districten het gebied voerden. De dochter van Dewa-Kasoema wordt genoemd als de stichteres der vermaarde tempels van Singo-Sari. De opvolger van Ami-Loehoer zou de, overal op Java en zelfs in de gedichten der Maleijers, zoo bekende Pandji-Ino-Kerta-Pati zijn geweest. In de heldendichten, de overleveringen, de verhalen en de wayangs komt Pandji voor als een ridderlijk persoon, die oorlogs- en liefdes-avonturen najaagt; maar juist door dien rijkdom van avonturen is de levensgeschiedenis van dezen vorst, zoo zeer met verdichtselen opgesierd, dat zij voor de geschiedenis weinig waarde meer heeft. Het schijnt evenwel, dat Pandji vóór zijne troonsbeklimming, naar Bali is uitgeweken en naderhand als regerend vorst in eenen oorlog tegen Madura is gesneuveld. Intusschen zou, terwijl Pandji steeds ten oorlog trok, een der aan hem verwante vorsten den troon van Djanggala hebben overweldigd en

[1] Raffles, II, bladz. 93.

de vassalen van dat rijk zich onafhankelijk hebben gemaakt. De kleinzoon van Pandji zou het gebied zijns grootvaders weder hebben hersteld en de onafhankelijk geworden leenvorsten weder aan zich hebben onderworpen. Ook zou onder dien vorst, welke Moesa-Lalean of Koeda Lalean heette, een levendig verkeer tusschen Java en de Molukken hebben bestaan, zelfs in die mate, dat de Javanen zich tusschen de jaren 1100 en 1200 in groote getale op Ternate zouden gevestigd hebben. Moesa-Lalean zou ook op verzoek van de regenten van Banjoemas, Loeroeng-Tengah en Tagal zich krachtig tegen de Chinezen op Java hebben doen gelden, of volgens andere berigten een uit China aangekomen leger hebben verslagen (1021 n. Chr.??).

Nog wordt als eene opmerkelijke bijzonderheid in dat tijdvak vermeld, dat een der broeders van Koeda-Lalean met eene volkplanting van Java naar Celebes zou zijn vertrokken. Na dezen zouden nog vier vorsten op den troon van Djanggala hebben gezeten tot dat in 1156 n. Chr. Raden Pangkas den zetel van het bestuur naar het westen van Java, in het tegenwoordige district Bogor (Buitenzorg) te Padjajaran, om niet duidelijk vermelde redenen zou hebben verplaatst. Raden Pangkas schijnt meer dan eenig vorig vorst van Java invloed en gezag op de Soendasche bevolking te hebben uitgeoefend. Van de twee zonen van dezen vorst volgde de jongste hem in de regering op, en vertrok de oudste naar Vóór-Indie. Deze laatste bleek bij zijne terugkomst tot den Islam te zijn overgegaan en bragt in zijn gevolg een Mahomedaanschen Arabier mede. Tusschen de twee broeders, van welke de oudste sedert zijne bekeering den naam van Hadji Poerwa had aangenomen, ontstonden twisten en Hadji Poerwa, de eerste Mahomedaan, van wien op Java melding wordt gemaakt, trok zich toen terug naar Cheribon, welke landstreek ook later het voorname broeinest van den Islam op Java is gebleven (einde van de 12de eeuw). Een der vorsten, welke in de heerschappij van Padjajaran opvolgde, was Moending-Wangi genaamd, die, behalve eene dochter Ratoe-Loro-Kidoel, welke als eene booze

geest, tegenwoordig nog voortleeft in de legenden der Javanen[1], verscheidene zonen had, waarvan de een, Raden Tandoeran, regerend vorst werd van Padjajaran. Een andere zoon, uit een bijwijf geboren en Tjyoeng Wanara genaamd, werd door zijnen vader verstooten. Deze overwon, na eene geheele reeks van wederwaardigheden, die het onderwerp van allerlei romantische en fabelachtige voorstellingen zijn geworden, den troon en het rijk van Padjajaran en aanvaardde het bestuur onder den naam van Bra-Widjaja. Deze overwinning was echter niet zoo volkomen, of de oorlog tusschen hem en zijn broeder, den uit Padjajaran verjaagden Koning, duurde voort, tot dat beide partijen genoodzaakt werden bij verdrag hunne heerschappij te verdeelen. Nu voerde Bra-Widjaja gebied in het westelijke rijk van Padjajaran en zijn broeder onder den naam van Bhoepati Sang Bra-Widjaja vestigde zijn troon in het Oosten van Java, in de stad van Madjapahit, welke gedurende den broederoorlog nieuw gesticht was [2]. De verschillende vassalen van Padjajaran schijnen sedert dien tijd hoe langs hoe meer zich te hebben aangesloten bij den stichter van Madjapahit, den wettigen zoon van Moending Wangi. Dit schijnt vooral te hebben plaats gehad na den dood van Bra-Widjaja Tjyoeng-Wanara, toen de afstammelingen van dezen, onderling in twist geraakten, het groote rijk van Padjajaran in kleinere deelen werd verbrokkeld en de glans, de luister en de magt overging tot de dynastie van Madjapahit.

Indien de herhaalde lezing en onderlinge vergelijking der be-

---

1 Zie over deze legende, Tijdschrift van Neerl. Indie, 1ste jaarg. : 1ste deel.

2 Volgens Lassen's geschiedenis van den Ind. Archipel, bladz. 99, zou Madjapahit reeds in 1299 n. Chr. zijn gesticht; doch na eene zeer ingewikkelde redenering komt die schrijver tot de slotsom, op bladz. 102, dat de oorlog en het verdeelingsverdrag moet gesteld worden in de jaren 1320 of 1325 n. Chr. Het verhaal van alle deze groote gebeurtenissen vindt men op verschillende wijzen voorgesteld bij Lassen, bij Raffles en weder geheel anders uit handschriften van Westelijk-Java afkomstig, in Tijdschrift van Neerl. Ind., 1ste jaarg., 1ste deel, bladz. 346. Dit gedeelte van Java's geschiedenis is weder opgevuld met tegenstrijdigheden en de geleerdheid heeft er nog niet veel licht over doen schijnen.

rigten over deze gebeurtenissen in dit tijdvak der geschiedenis van Java voorgevallen, den beoefenaar dier geschiedenis niet in de grootste verlegenheid bragten, omtrent de volgorde van feiten en tijden, dan zou men geneigd zijn, ook in dit tijdvak te plaatsen, den inval door een Chineesch leger op last van Koeblaï-Khan op Java gedaan, waarvan Marco Polo gewaagt; maar welke onderneming eindigde met de nederlaag van de zonen van het Hemelsche rijk [1].

De regering van den derden koning, die over Madjapahit zou geheerscht hebben en Ardhi-Widjaja genoemd wordt, zou zich vooral hebben gekenmerkt door den strijd, welke gevoerd werd met de Maleische vorsten van Singapoere en van Sumatra's oostkust. Ardhi-Widjaja zou de magtige vorst zijn geweest, op wiens bevel het rijke en welvarende Singapoere zou zijn verwoest en de Maleische koningen naar den vasten wal van het schiereiland zijn verjaagd [2]. Maar ook omtrent deze, voor den handel in den Archipel, zoo gewigtige gebeurtenis bestaat nog veel onzekerheid. Hierboven reeds maakten wij melding van synchronische bezwaren, waardoor de berigten over de verwoesting van Singapoere door de Javanen van Madjapahit, weinig geloofwaardig schijnen. Want men vindt bijna algemeen vermeld, dat in het jaar 1252 n. Chr., Singapoere voor Madjapahit bukken moest; maar daarbij schijnt men uit het oog te hebben verloren, dat volgens dezelfde berigten het Javaansche rijk van Madjapahit eerst omstreeks 1299 zou gesticht zijn. De Javaansche vorst Ardhi-Widjaja, die de derde koning van Madjapahit was en dus geruimen tijd *na* 1299 moet geregeerd hebben, kan dus onmogelijk in 1252 de stad Singapoere hebben veroverd. Het feit is alleen verklaarbaar indien men, of voor de stichting van Madjapahit, of voor den val van Singapoere een ander tijdpunt aanneemt [3]. Hierbij verdient opmerking, dat zoo

---

1 Zie bladz. 101.

2 Zie hierboven bladz. 111 en 114.

3 Cf. Lassen, IV, bladz. 549, en Raffles, History of Java, II, bladz, 86, 87 en 120.

men slechts volgt de opgaven van den Panembanan van Sumanap of van den regent van Demak, zoo als die door Raffles zijn medegedeeld, vele der synchronische bezwaren verdwijnen. Doch wij zijn nog niet aan het einde van de moeijelijkheden, welke Java's geschiedenis oplevert; want over een der opvolgers van Ardhi-Widjaja, zijn de beoefenaars der Indische oudheidkunde, het weder verbazend oneens. De vorst, die zoovele eeuwen na zijn dood de onschuldige aanleiding is geweest tot verschil en woordenwisseling tusschen geleerden, heette Alit of Angka-Widjaja. De lotgevallen van dezen vorst stelt Raffles op eene wijze voor, welke geheel verschillende is van die, waarop Chr. Lassen zijne geschiedenis mededeelt, en op het werk van dezen laatsten schrijft weder onze landgenoot Neubronner van der Tuuk eene aanteekening, waarin hij met wrevel uitroept: «tot zulken onzin vervalt men, indien men alles uit het sanskrit wil verklaren.»

Dit gedeelte van Java's geschiedenis schijnt dan ook weder hopeloos, en tot nu toe kan men er alleen van vermelden dat het niet onwaarschijnlijk is, dat onder de regering van een vorst, dien men Angka- of Alit-Widjaja noemt, hetzij tijdens zijne minderjarigheid, hetzij na zijne meerderjarigheid, het groote Javaansche rijk van Madjapahit zeer in magt en aanzien is geklommen. Onder dezen toch, zou Palembang geheel aan het rijk van Madjapahit zijn onderworpen, de vorst van Banjermassing uit het zuiden van Borneo gezanten aan Angka-Widjaja hebben gezonden, Balamboeang op het oostelijk uiteinde van Java, na een hevigen krijg zijn vermeesterd en tot twee herhaalde malen met Bali oorlog zijn gevoerd, welk eiland in het einde aan de Javanen cijnspligtig werd gemaakt. Hiervan zou het gevolg zijn geweest, dat de vorst van Madjapahit een zijner zonen, bij eene Balische prinses verwekt, tot opperbestuurder over Bali aanstelde en ook het gebied over Zuid-Borneo aan een anderen van zijne zonen toevertrouwde. Nog verder zouden de overwinningen van dezen vorst van Madjapahit zich heb-

ben uitgestrekt. Door zijn veldoverste Andaja-ning-rat, adipati van Padjang-Penging, werden achtereenvolgens, in een luisterrijken zegetogt overwonnen de landstreken van Makasser en Goa op Celebes, de eilanden Banda, Sumbawa, Ende, Timor, Ternate, Ceram, de Soeloe-eilanden, een gedeelte van Luzon en het rijk van Broenei, terwijl Palembang, hetwelk intusschen in opstand was gekomen, op nieuw werd ten onder gebragt en een aanval op de Lampongs werd ten uitvoer gebragt. Indien men geloof mag hechten aan een Maleisch geschrift, waarin eene opgave gevonden wordt van alle de landen, welke aan Madjapahit cijnspligtig waren tijdens den val van dat groote rijk der Hindoes op Java [1], dan zou dat gebied zich hebben uitgestrekt over de eilanden Tambélang en Bangkawan, over Pasei en een groot deel van Sumatra's oostkust, over Banka en Biliton en een gedeelte van het Bantamsche, over den archipel van Riouw en Lingga en een deel van het Maleische schiereiland, over de rijken van Sambas, Mampawah, Sukkadana, Kottaringin, Pasir en Banjer op Borneo [2], verder in eene oostelijke rigting, behalve over Balamboeang en Bali, ook over Lombok, Sumbawa, Bima, over een deel van noordelijk Celebes, over het eiland Ceram en de Specerij-eilanden. Zelfs zouden de Javanen hun gezag hebben doen gevoelen over de Soeloe- en eenigen der Philippijnsche eilanden; terwijl zij bovendien in veelvuldige betrekkingen stonden met Siam, Kambodja, Tsi-ampa en andere kustlanden van Achter-Indie.

Het was echter juist, toen het zijn val nabij was, dat het rijk van Madjapahit, tot zoo hoogen trap van luister was opgeklommen.

---

1 Liste des pays, qui relevaient de l'Empire Javanais de Madjapahit, door den heer Ed. Dulaurier eerst in het Journal Asiatique, daarna afzonderlijk uitgegeven in 1846.

2 Men raadplege over de kolonisatien der Hindoe-Javanen op het eiland Borneo, de merkwaardige monographie van den hoogleeraar Veth, over Borneo's Wester-afdeeling. D. I, bladz. 171 en 182—195. De Islam schijnt op Borneo, vooral van Palembang te zijn overgebragt, tusschen 1550 en den aanvang der 17de eeuw.

Want het schijnt in de orde der dingen gelegen te zijn, dat telkens als eene heerschappij een te grooten omvang verkregen heeft, de val van zulk een rijk dreigende is. Meer nog dan elders moest dit hier het geval zijn. De leenvorsten van Madjapahit leefden wijd en zijd verspreid; zij waren te verre verwijderd van het middenpunt van het gezag, dan dat het den suzerein mogelijk zou zijn geweest, om hen overal in bedwang te houden. Maar voor het groote Hindoerijk op Java bestond nog eene andere, dieper liggende oorzaak van verval, en die oorzaak was de aanhoudende komst van vreemdelingen, die meer en meer het geloof aan de leer van Mahomed op Java ingang deden vinden en twisten en oorlogen deden ontstaan. Wij hebben vermeld, hoe zich reeds sedert het einde der 12de eeuw de eerste sporen van den Islam op Java, inzonderheid in Cheribon hadden vertoond. Die eerste verschijning van Mahomed's volgelingen schijnt vooral omstreeks 1391 eene grootere beteekenis te hebben gekregen, toen zich in de dessa Lereng in Djanggala, een beroemd Muzelmansch schriftgeleerde, Moelana-Ibrahim genaamd, nederzette en de prediking van den Islam begon. Na eene vruchtelooze poging om den vorst van Madjapahit tot het nieuwe geloof te bekeeren, vestigde Moelana-Ibrahim zich te Grissée, waar hij in 1412 overleed. De derde zendeling, die vermeld wordt, kwam uit Tsi-ampa over Palembang. Hij zou een afgezant van den koning van Tsi-ampa zijn geweest aan den magtigen gebieder over Madjapahit, hetgeen niet onwaarschijnlijk is, omdat de gemalin van den vorst van Madjapahit, Angka-Widjaja, eene prinses van Tsi-ampa was. Deze zendeling heette Raden Rhâmat. Omdat hij een aanverwant was van den keizer van Madjapahit, zoo werd hij door dezen gastvrij ontvangen, die voor den zendeling uit Tsi-ampa een verblijf te Ampal, nabij Soerabaija liet bouwen en hem 3000 djadja's of huisgezinnen tot zijn onderhoud toewees. Raden Rhâmat was toegerust met eene grondige kennis van den Islam, verkondigde reeds spoedig die leer en verwierf zich vele aanhangers. Angka-

Widjaja, blind voor het gevaar dat hem van deze zijde bedreigde, bleef zijn aanverwant begunstigen, schonk hem zelfs eene zijner dochters tot vrouw en verhief ook later kinderen uit dat huwelijk geboren, tot adipati's van Lasem en Sidaijoe.

Intusschen was nog een ander Mahomedaansch zendeling aangekomen. Deze heette Moelana-Ishak en poogde eerst in oostelijk Java te Balamboeang, de leer van den profeet te verkondigen. Het gelukte hem om in aanzien bij den aldaar besturenden vorst te geraken, die hem zelfs eene zijner dochters ten huwelijk schonk; doch toen hij den Islam wilde verkondigen moest hij het land ruimen en begaf hij zich toen eerst naar Grissée, eindelijk bij zijne geloofsgenooten te Ampal. Een zoon van Moelana-Ishak werd opgevoed bij Raden Rhâmat, wiens dochter hij later huwde. Die zoon van Moelana-Ishak was Raden Pakoe genaamd, en ondernam eene bedevaart naar Mekka. Hij ging echter niet verder dan Malakka, werd aldaar gewijd met den tulband en het lange kleed en keerde naar Java terug, stichtte te Girie eene Moskee, won vele aanhangers voor de nieuwe leer, steeg in aanzien en verwierf na den dood van Raden Rhâmat de waardigheid van adipati van Ampal.

Inmiddels had de Islam ook in Cheribon vorderingen gemaakt, vooral sedert zich aldaar omstreeks 1412 een Arabier Sjeikh Ibn Moelana had gevestigd en deze zich de hoofden van Galoe, Soekapoera en Limbangan tot aanhangers gemaakt had.

Van Cheribon uit schijnt ook de Mahomedaansche propagande naar Madura te zijn overgegaan. Tot nu toe hadden de aanhangers van den Islam zich nog niet gevaarlijk voor eenig gezag betoond; zij hadden slechts door vreedzame middelen getracht bekeerlingen tot het ware geloof te maken en, zooals men bij de Arabische gelukzoekers in den Archipel ook later heeft opgemerkt, hadden zij zich tevens eenige voordeelen weten te verschaffen of zich in het bestuur van enkele landstreken weten in te dringen. Nu evenwel brak ook de tijd aan, waarin de verkondigers van de leer des profeets ook aanvingen naar de wapenen te grijpen. De

eerste Muzulman, die het zwaard aangordde was herkomstig van Palembang en heette Raden Patah. De Mahomedanen op Java, vermoedelijk om aan den eersten vorst die den Islam beleed eene koninklijke afkomst te bezorgen, beweren dat hij een zoon was van den vorst Angka-Widjaja, door dezen verwekt uit eene naar Palembang verstooten bijzit. Raden Patah vestigde zich in Demak, verwierf zich in die streek grooten aanhang en sloot zich aan bij den adipati van Ampal. Op zekeren tijd weigerde Raden Patah de hofreize naar Madjapahit te doen en plotseling brak er eene zamenzwering uit, die tusschen de Mahomedaansche leeraren en hoofden in stilte was gesmeed. Die weigering om aan den suzerein eere te bewijzen, schijnt vier jaren lang geduurd te hebben eer het tot een bepaald treffen tusschen den oppervorst en zijne weêrspannige adipati's gekomen is. Eindelijk werd, nabij de rivier Sidayoe, een eerste beslissende veldslag geleverd en de Mahomedanen, nog niet sterk genoeg, leden eene volkomen nederlaag. Raden Patah en de zaâmgezworenen veinsden nu, zich te willen onderwerpen; maar zij talmden daarmede en inmiddels werd de koning van Madjapahit bezig gehouden door opstand en invallen van de bevolking van het Soendasche. Welke vorst toen op den troon van Madjapahit gezeten was, is weder een der duistere vraagpunten van de Javaansche geschiedenis, waarschijnlijk was de regerende vorst Bra-Widjaja genaamd. Inmiddels had Raden Patah gebruik gemaakt van het tijdsverloop, er was hulp komen opdagen uit Palembang, destijds een broeinest van Mahomedaanschen geloofsijver, en nu werd de veldtogt tegen Madjapahit heropend. Een groot gevecht werd geleverd, waarin de Muzulmannen, zooals zij beweren door bovenmenschelijke hulp, de troepen van Madjapahit geheel versloegen, de hoofdstad belegerden, die eindelijk innamen en ten laatste geheel verwoestten. Op deze wijze zou het magtige Hindoe-Javaansche rijk voor het geweld van den indringenden Islam zijn gevallen. Omtrent den tijd, wanneer deze voor Java en voor geheel den Archipel zoo gewigtige gebeurtenis heeft plaats gehad, bestaat onzekerheid;

maar de opgave, welke het meeste geloof schijnt te verdienen is die, volgens welke omstreeks 1475 of 1478 de Islam op Java's oostelijk gedeelte zou hebben gezegepraald.

De overgebleven aanhang des Keizers van Madjapahit, door troepen uit Bali ondersteund, waagde nog eene poging om zich staande te houden, maar werd op nieuw verslagen en nog meer naar den Oosthoek verjaagd. De zoon des Rijksbestierders van Madjapahit schijnt er evenwel in geslaagd te zijn, om in het zuidwesten van Malang eene versterkte plaats aan te leggen, welke den naam verkreeg van Sepit-Oerang; doch ook hierheen voerde Raden Patah zijne zegevierende benden en ook deze plaats werd overwonnen en verwoest, waarom zij sedert den naam van Kota Bedag of verwoeste vesting draagt.

Maar ook nu nog waren de Hindoe's niet vernietigd, zij trokken zich slechts nog meer te zamen in den oosthoek van Java, en even als weleer hunne geloofsgenooten in het Dekhan zich tegen de Islamieten hadden beveiligd, zoo dekten ook zij zich door eenen muur te bouwen, die hen tegen de indringende Mahomedanen moest beveiligen. Van dezen muur worden nog overblijfselen gevonden; hij schijnt zich te hebben uitgestrekt van het Zuiderstrand tusschen Blitar en Malang, langs den berg Kawi, in eene noordoostelijke rigting over de bouwvallen van Singo-Sari naar het Tengger gebergte, en aanvankelijk welligt zelfs tot aan het noordoosterstrand van Passaroean. Uit dien schuilhoek hebben de Hindoes later een verdelgingskrijg gewaagd tegen Grissée; maar na een langdurigen oorlog schijnen zij onder den derden vorst van Demak, geheel van de zeekust te zijn gedrongen en achter het Tengger gebergte teruggeworpen. Toen in 1597 de eerste Nederlanders nabij Balamboeang aankwamen, bestond aldaar nog een klein onvermogend Hindoe-rijk, hetwelk levendige betrekkingen met Bali onderhield, maar eindelijk in 1601, toch ook door de Mahomedanen van Passaroean werd verwoest. Niettemin worden nog in onze dagen, zachtmoedige en zedige, doch schuwe afstammelingen der Hindoe's in het Tengger-gebergte aangetroffen.

De overgebleven Hindoes, de priesters, en met dezen de Veden en andere gewijde en epische schriften, zijn van Java naar Bali overgegaan. Afgemat van het vruchteloos worstelen tegen den Mahomedaanschen vloed, vond het Hindoeïsme rust in den schoot der helden, zoo als het eiland Bali-Angka in Oostersche dichtertaal genoemd wordt. Deze merkwaardige overblijfselen van Java's oude godsdienst, letterkunde en beschaving zijn in onze dagen weder op het eiland Bali opgespoord en teruggevonden [1].

Terwijl deze groote godsdienstige en maatschappelijke omwenteling in het oosten van Java voorviel, maakte inmiddels ook in het westen des eilands, de Islam groote vorderingen door de prediking van den Arabier Sjeikh Ibn Moelana, die sedert bekend gebleven is onder den naam van Soesoenan Goenoeng Djati. Deze leeraar zond uit Cheribon een zijner zonen, of wel een vertrouwden pandita, Hassan-Oeddien genaamd, naar het westelijk gedeelte des eilands, die zich te Bantan Giring, ongeveer het tegenwoordige Serang, als kluizenaar en prediker nederzette.

Hassan-Oeddien trok door zijne levenswijze de aandacht der bevolking, en spoedig verwierf hij een belangrijken aanhang. Hoewel de geschiedenis van het rijk van Padjajaran na de verheffing van Madjapahit genoegzaam onbekend is, zoo schijnt men toch te mogen aannemen, dat de meerderheid der vassallen zich aan het oostelijke rijk van Madjapahit had aangesloten; maar dat er toch ook enkele landsgrooten waren overgebleven, die een vorst van Padjajaran als hunnen souverein bleven erkennen, hoewel zij zich om dezen weinig bekreunden. Aldus had het Padjajaransche rijk zich feitelijk in verschillende deelen opgelost. Weinig tijds na de prediking van Hassan-Oeddien, in het laatst der 15de eeuw, schijnen binnenlandsche twisten in het westen van Java te zijn uitgebroken en Bantam geheel onder

---

[1] Men zie hierover: Voorloopig Verslag over het eiland Bali, door R. Friederich, in deel XXII der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap v. K. en W., 1849.

den invloed van Hassan-Oeddien te zijn geraakt, nadat de grooten en de bevolking aldaar den Islam hadden omhelsd. Toen de leer van den profeet eenmaal in Bantam was gevestigd, werd zij van daar, deels door overreding, deels door het zwaard over het westen van Java verspreid en eindelijk zou ook de kraton en hoofdplaats van den laatsten vorst van Padjajaran, in het tegenwoordige Batoe Toelies (residentie Buitenzorg) gelegen, het lot van Madjapahit hebben ondergaan en geheel zijn verwoest. De ongelukkige Hindoe-bevolking, voor zooverre zij het geloof der overwinnaars niet aannam, vlugtte in de bosschen van het gebergte van Gedé en men zegt, dat de thans nog op de daarbij gelegen bergen, voortlevende Badoeïnen afstammelingen zijn van deze Hindoes van het westen [1].

Men verhaalt verder dat de Muzulman Sjeikh Ibn Moelana of Soesoenan Goenoeng Djati, zich sedert den val van Padjajaran, te Cheribon gedroeg als oppervorst over deze westelijke helft des eilands en dat na zijnen dood, welke in 1502 zou hebben plaats gehad, zijn zoon Hassan-Oeddien hem opvolgde in het Cheribonsche en in de gewesten, welke tusschen de rivier Tji-tarong en het dorp Toegoe nabij Samarang gelegen zijn en ten zuiden begrensd worden door de Kendang heuvelen. Van dezen Hassan-Oeddien, hebben sedert de vorsten van Cheribon hunne afkomst gerekend. Een tweede zoon van Sjeikh Ibn Moelana, Baradien genaamd, verkreeg het gebied hetwelk zich westwaarts van de rivier Tangarang uitstrekt over het Bantamsche en over het zuidoostelijk gedeelte van Sumatra [2]. Eindelijk kreeg een natuurlijke zoon van Ibn Moelana de landstreek tusschen de rivieren Tsji-tarong en Tangarang, welke streek vroeger tot Cheribon behoorde, maar nu verheven werd tot een gebied voor den radja van Soenda-Kalappa of Jacatra.

---

[1] Zie tijdschrift van N. I. 1ste jaarg. 1ste deel. Iets over het Rijk en de vorsten van Padjajaran.

[2] Merkwaardig is het op te merken, dat in het reisverhaal van den togt onder Houtman, gewag wordt gemaakt van een oorlog tusschen Bantam en Palembang in 1596.

De nakomelingen van dezen bleven aldaar voortleven, tot in 1619, wanneer zij plaats moesten maken voor het indringende gezag der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie [1].

Intusschen was in het oosten van Java na den val van Madjapahit, Raden Patah er in geslaagd om de Regalia naar Demak te vervoeren en zich aldaar als oppervorst van het eerste Mahomedaansche rijk te doen erkennen. In den aanvang droeg hij den titel van Kiai-Gedé, daarna den meer wijdschen titel van Sultan. Het gebied van het rijk van Demak strekte zich regtstreeks niet verder uit dan tot het tegenwoordige Samarang en Japara. Doch in eene leenroerige verhouding tot Demak stonden ook, naar het schijnt, de strandlanden van Soerabaija en Grissée in het oosten, en eenigermate zelfs Bantam in het westen [2]. Men mag daarbij als zeer waarschijnlijk veronderstellen, dat de landstreken van Kadoe, Kartasoera, Madioen en de zuidwaarts gelegen landen, nog buiten het gezag vanRaden Patah bleven; terwijl in Passaroean en het zuidoosten en oosten zich toen de Hindoe-Javanen nog staande hielden. Te midden van die min of meer van Demak afhankelijke gewesten, bekleedde Grissée eene eigenaardige plaats, omdat aldaar de zetel was van den Mahomedaanschen opperpriester, van eene leerschool, in welke de leer des profeets werd onderwezen, en van waar de Islam naar andere gewesten, vooral ook naar de Molukken, schijnt te zijn overgebragt. Nadat Raden Patah, de stichter van de eerste Mahomedaansche monarchie op Java, was overleden [3], zaten nog achtervolgens twee vorsten op den troon van Demak, van welke de laatste sultan Bintana of Trangana genaamd was. Onder de regering van dezen schoot de Islam meer en meer diepe wortelen op Java. Het nieuwe geloof breidde zich uit en daartoe schijnt ook veel te hebben bijgedragen, dat men

---

1 Men zie over deze verdeeling, o. a. Raffles, T. II. bladz. 151.

2 Uit de berigten van den Portugees Mendez Pinto, schijnt men te mogen afleiden, dat ten minste in 1546, Bantam den vorst van Demak als suzerein erkende.

3 Volgens Raffles in 1519 A. D. Volgens den heer Hageman in 1492 A. D.

vermoedelijk in dit tijdvak door commentarien en regtsgeleerde beslissingen de voorschriften des korans en der sunnah's meer in overeenstemming bragt met de instellingen en gebruiken der Hindoe-Javaansche maatschappij. Dien ten gevolge liet zich de invloed der Mahomedaansche geestelijken en wetgeleerden meer gevoelen bij de bevolking, terwijl tevens de Muzulmansche tijdrekening werd ingevoerd. Sultan Trangana zou er ook in geslaagd zijn, om als opvolger der vorsten van Madjapahit, zijn gezag door de vorsten van Borneo, Palembang, Indragiri, Singapoere en Bali te doen erkennen. De Hindoe-Javanen van oostelijk Java waren niettemin tijdens het bestuur van Trangana nog krachtig genoeg om een wanhopenden strijd te wagen tegen Grissée, het brandpunt van den Islam. Eene der episoden van de lange worsteling, welke daaruit voortsproot, vindt men uitvoerig beschreven door den Portugees Mendez Pinto, die den vorst van Bantam naar Japara vergezelde, waarheen deze door zijn suzerein, den Sultan van Demak was opgeroepen om de Hindoes in hunne vesting Passaroean aan te tasten. Uit dit Portugesche berigt blijkt tevens, dat die gebeurtenis in het jaar 1546 moet hebben plaats gehad. Mendez Pinto beschrijft eerst den strijd in al zijne bijzonderheden en daarna den dood des Sultans van Demak, die voor de belegerde vesting, te midden van eenen krijgsraad, door zijnen beteldoosdrager werd vermoord [1]. Die oorlog moet later eene nadeelige uitkomst voor de Hindoes gehad hebben, ten minste men meent dat zij sedert dien tijd Passaroean en het geheele zeestrand verloren hebben en verjaagd zijn, deels naar het Tenggergebergte, deels dieper in den oosthoek zijn gedrongen. Met den dood van sultan Trangana viel de dynastie en het rijk van Demak. De gebeurtenissen, welke toen op Java hebben plaats gehad, worden op verschillende wijze beschreven. De meest waarschijnlijke lezing is, dat bij den onverwachten dood des sultans de troonsopvolging in Demak niet was geregeld,

[1] Mendez Pinto, l. c. Tome III, bladz. 92—142.

en dat spoedig daarna groote onlusten zijn uitgebroken, zoowel in Demak als in oostelijk Java [1], en dat te midden dier twisten verschillende pretendenten op den troon zich opwierpen. Een dier pretendenten was de bevelhebber van de lijfwacht van Trangana, de adipati van Padjang, die er in slaagde om een vorst naar zijn welgevallen op den troon van Demak te plaatsen, die niets meer dan een strooman was, wiens magt slechts de schaduw was van die der vorige vorsten van Demak. De adipati van Padjang wist voor zich zelven, geheel het gezag in handen te krijgen en na door den opperpriester van Grissée te zijn erkend, nam het rijk en de dynastie van Padjang weldra de plaats en den rang in van het rijk van Demak.

Doch ook dit rijk van den overweldiger duurde niet lang; want het werd door hetzelfde lot als dat van Demak getroffen. De adipati van Padjang had aan een der inlandsche grooten, die zijn handlanger was geweest, bij het overweldigen van het gezag van Demak, tot loon voor deze hulp eene landstreek geschonken in het zuiden des eilands, Passar Gedé genaamd, welke in het Mataramsche gelegen was. Deze regent verkreeg daarbij den titel van Kiai Gedé Mataram. De zoon van dien Kiai Gedé, bekend onder den naam van Senopati, was niet tevreden met de hooge stelling, welke de Pangerang van Padjang hem reeds had geschonken, en toen zijne onbegrensde heerschzucht bovendien nog door voorspellingen en geestdrijverijen was opgewonden en aangewakkerd, weigerde hij na den dood zijns vaders de jaarlijksche hofreis naar Padjang te maken. Hieruit ontstond een strijd tusschen den suzerein en zijn vassal, waarvan het gevolg was dat, ondanks zijne minderheid in magt, de Kiai Gedé Mataram de hoofdstad van Padjang overweldigde. Aanvankelijk waagde Senopati het nog niet, zich van het oppergebied geheel meester te maken, tot

---

[1] Volgens Pinto was de moordenaar van den sultan van Demak een zoon van den adipati van Soerabaija. De moordenaar en het grootste gedeelte van zijn geslacht werd ter dood gebragt, welke wreede strafoefening, zegt Pinto, oorzaak werd van groote troebelen op geheel Java.

tweemalen stelde hij personen naar zijne keuze op den troon van Padjang; doch toen de tweede was gestorven, bragt Senopati de Regalia naar Mataram over en vestigde hij in en om zijne kraton den hoofdzetel van het rijk. Reeds spoedig daarna werd hij nu ook door den opperpriester van Grissée erkend, onder voorwaarde van den oorlog tegen de oostelijke gewesten van Java te zullen voeren. Hiermede was het rijk van Mataram op Java gesticht, waarvan men in de geschiedenis van het Nederlandsch gezag in Indie zoo herhaald gewag vindt gemaakt. Uit de dynastie van Mataram zijn naderhand de twee rijken van Djocjokerta en Soerakerta gesproten, welke thans nog op Java bestaan. De stichter van het Mataramsche rijk is bekend onder den titel van Senopati Ingebey-Soeto-Widjaja-Panembanan van Mataram. Hij leefde, volgens de berigten van sommigen tot het jaar 1601 en zou dus nog geregeerd hebben toen de eerste vloot der Nederlanders in 1596 voor Bantam verscheen, doch volgens eene andere lezing had toen reeds zijn zoon den troon van Mataram bestegen. Uit berigten van den admiraal Jacob van Heemskerck blijkt het intusschen, dat in 1602 de stichter van het rijk van Mataram was overleden en dat zijn dood het sein tot een fellen krijg tusschen den Pangerang van Demak en Mataram had gegeven [1].

In 1596 was oostelijk Java reeds door de Engelsche reizigers Drake en Cavendish bezocht en sedert lang reeds in handelsbetrekking met de Portugezen, hoewel dezen het nooit gewaagd hadden om gezag over dit eiland uit te oefenen [2]. Na de inneming van Malakka zond d'Alboquerque, Antonio d'Abreo naar Java en de Specerij-eilanden. Op zijne reis derwaarts kwam d'Abreo te Agas of Agaçime aan. Dit Agaçime kan geen andere plaats als Grissée geweest zijn, want het wordt door de Barros beschreven als eene stad, liggende niet verre verwijderd van Soerabaija en regt tegenover het eiland Madura. Grissée was toen de schaalplaats

---

[1] Zie hieronder Hoofdstuk VII § 7.

[2] Cf. de Barros, Dec. Terceira, Livro quinto, capit. 6 en Libro octavo capit. 3.

voor den handel naar de Molukken en stond in veelvuldige betrekkingen van handel en godsdienst met die eilanden.

Ook in later tijd, in 1599, vermeldt de Nederlandsche vlootvoogd Jacob van Heemskerck uitdrukkelijk, dat de steden Joertan en Grissée, de stapelplaatsen waren van den specerijhandel en dat men aldaar in dat jaar niet minder dan 60 handelsjonken met noten, nagelen, foelie en macis beladen verwachtte.[1] Die handel was in handen der Javanen, Chinezen en Portugezen. Het handelsverkeer der Portugezen met Java breidde zich sedert hunne eerste komst langzaam meer uit. De Engelsche reiziger Cavendish vond twee Portugezen te Balamboeang, die daar langen tijd geweest waren en handel dreven in negros, waarschijnlijk Papoeësche slaven, in nagelen, peper, suiker en diergelijke. Ook schijnen zich Portugezen te Panaroekan, Japara, Soenda-Kalappa en vooral binnen Bantam te hebben gevestigd. De Nederlanders troffen bij hunne eerste aankomst in deze laatste handelsplaats eenige Portugezen aan uit Goa en Coetsjien; maar vooral Portugezen uit Malakka. Die nederzettingen droegen echter meer het kenmerk van ondernemingen van bijzondere personen, handelaars en fortuinzoekers, aan wie het minder aan moed en ondernemingsgeest, dan wel aan zedelijk gehalte ontbrak. Soortgelijke gelukzoekers en waaghalzen, die beurtelings handelaars, krijgslieden en verspieders waren, trof men aan in verschillende gewesten van Indie. Zij reisden in de binnenlanden van Bengale of langs de kusten van Choromandel; zij drongen door tot China en Japan, in verschillende rijken van Achter-Indie en waren ook aanwezig op Java. Op dit eiland bezochten zij vooral Bantam, dat bij de Portugezen ook Soenda genaamd werd. Zij verschenen aldaar jaarlijks om den ruilhandel met Malakka te onderhouden en eenmaal zelfs hebben zij, hoewel vruchteloos, getracht het bij de reede liggende eiland Panjang door aankoop in bezit te krijgen. Eene type dier fortuinzoekers was de door ons reeds

[1] Zie hieronder Hoofdstuk VII, § 1.

meermalen genoemde Mendez Pinto, die ook Java bezocht en zijne lotgevallen op dat eiland heeft beschreven. Bantam was ongetwijfeld de voornaamste handelshaven van westelijk Java, alwaar door Maleijers, Chinezen, Perzianen, Moren, Malabaren. Peguanen, kooplieden uit Bengale en Goezeratte, zelfs door Turken uit Constantinopel een levendigen handel werd gedreven in allerlei waren, maar vooral in peper en katoenen lijnwaden.

De zuidkust van Java is vermoedelijk nooit door de Portugezen bereikt en men vindt dan ook nog bij Linschoten, die zijne berigten te Goa verzamelde, den twijfel geopperd of Java een eiland, dan wel een gedeelte van het onbekende zuidland was. De eerste Nederlanders die Indie bezochten, waren reeds beter onderrigt, want zij zijn langs de zuidkust huiswaarts gekeerd.

Door het boven medegedeelde vertrouwen wij, dat eene voldoende schets geleverd is van Java's toestand tot in den aanvang der 17de eeuw. In het westen van dat eiland hadden de Nederlanders bij hunne komst in Indie, de stad Bantam aangetroffen als de voornaamste plaats der handelsbetrekkingen met Arabie, Vóór-Indie, het schiereiland van Achter-Indie, met het westelijk gedeelte van den Archipel en met de Chinezen; doch in oostelijk Java was door hen de hoofdzetel gevonden van den boven alles begeerden specerij-handel. Omdat nu de Nederlanders reeds op hunnen tweeden scheepstogt naar Indie, zich niet tevreden hielden met deze handelshavens van Java, maar doordrongen tot de oorspronkelijke productie-plaatsen der specerijen, zoo komt het ons ook noodig voor, nu nog ten slotte een blik te werpen op den Archipel der Molukken.

Indien men den naam van Molukken in eene engere beteekenis opneemt, dan worden alleen die landen daaronder begrepen, welke oorspronkelijk gestaan hebben onder de vier koningen van Gilolo, Ternate, Tidore en Batsjian. In eene ruimere beteekenis evenwel, begrijpt men onder den naam van Molukken, dien uitgestrekten Archipel, welke gelegen is tusschen nagenoeg

4° Noorderbr. en 8° Zuiderbr. en tusschen den 124° en 133° O. L. v. Greenw [1].

Deze Archipel wordt begrensd ten noorden door Mindanao en de Philippijnsche eilanden, en ten westen door het eiland Celebes; terwijl de grenzen zich verliezen oostwaarts in de Polynesische landen van Nieuw-Guinea en daarbij liggende eilandjes, en zuidwaarts in den kleinen Soenda-Archipel. De Moluksche eilanden, welke men tot de groep van Gilolo, Ternate en Tidore kan rekenen, zijn, als men van het noorden af aanvangt, Moro of Morotaï, Halmaheyra of Gilolo en zuidoostwaarts van Gilolo eene reeks van eilanden tot aan de noordwestelijke kusten van Nieuw-Guinea. Van deze eilanden zijn de voornaamsten Siang, Waigioe, Battanta, Salawatti, Misole, Popa en Dammer, en aan de westkust van Gilolo, de eilanden Ternate, Tidore, Motir, Matsjian, Batsjian, Obi en de Xoela-groep. Alle deze eilanden en nog vele andere kleinere waren afhankelijk van de vier kolano's of vorsten van Gilolo, Ternate, Tidore en Batsjian.

Men schijnt over den oorsprong der bevolking van deze groep nog slechts eene onzekere kennis te bezitten. Door sommigen wordt beweerd, dat de bevolking der Molukken van een oorspronkelijk ras zou zijn, hetwelk later gedeeltelijk is verbasterd. Als het oorspronkelijke ras dier eilanden en zelfs van een groot deel van geheel den Indischen Archipel heeft men de Alfoeren aangewezen, die o. a. in de binnenlanden van Gilolo, op Groot-Ceram, op Boeroe, in de Menahassa op Celebes en op de Aroe-eilanden gevonden worden; doch anderen brengen deze heidensche bergbewoners tot het Maleische ras en zijn van meening, dat zoo al de bevolking van dit gedeelte der Molukken ten deele eene oorspronkelijke bevolking moge geweest zijn, zij voor

---

[1] Hoofdbronnen over de Molukken: De Barros, Asia. — Rumphius, d'Amboonsche lantbeschrijving. Manuscript Rijks-Archief. — Valentijn, Oud- en Nieuw Oost-Indie, deel I, enz. en een Rapport over de Molukken, door de Heeren de Graaff en Meyland, Manuscript op het ministerie van Kolonien, opgemaakt in 1821.

een groot deel in het verloop der tijden een mengsel is geworden van afstammelingen uit Maleijers, Chinezen, Japanners, Javanen, Makassaren, Boeghies, Papoeëzen en zelfs Arabieren, die uit het Noorden, het Oosten en het Westen zijn komen opdagen. Omtrent de kleinere eilanden, waar geen Alfoeren gevonden worden, schijnt men het er voor te mogen houden, dat die alleen door aandrijvingen en volkplantingen zijn bevolkt.

De oudste vorsten der Molukken waren de koningen van Gilolo; maar door verloop van volk naar de eilanden van Ternate, Tidore en Batsjian, is de magt der dorpshoofden op die eilanden dermate toegenomen, dat deze hoofden zich daarna als koningen van Ternate, Tidore en Batsjian hebben opgeworpen.

De opkomst van Ternate tot een koningrijk, zou omstreeks het midden der 13de eeuw hebben plaats gehad, en de hoofdzetel van den vorst werd te Sampaloe gevestigd, alwaar de Portugezen later nog den rijkszetel van Ternate gevonden hebben. In den aanvang der 14de eeuw begon de magt van Ternate meer en meer toe te nemen. De oorzaak daarvan wordt toegeschreven aan den levendigen specerijhandel, welke omstreeks dien tijd door Maleijers en Javanen in de Molukken gedreven werd [1]. De toevloed dier vreemdelingen nam hand over hand toe, en omstreeks het jaar 1322 zouden zich niet alleen Javanen, maar ook Arabieren op Ternate als volkplanters hebben nedergezet. Een twintigtal jaren later zou op nieuw eene zeer talrijke volkplanting van Javanen zijn aangekomen.

De welvaart welke de nagelhandel en de daaruit voortgesproten aanwas van bevolking op Ternate verspreidde, wekte den naijver der naburige vorsten op en de dorpsheeren van Tidore, Batsjian en Obi, die zich in navolging van Ternate, den koninklijken titel hadden aangematigd, spanden alle hunne krachten in om de vreemde

---

[1] Deze opgave is intusschen in strijd met hetgeen de overlevering over de Javaansche geschiedenis mededeelt, naar aanleiding van welke het verkeer tusschen Java en Ternate reeds tusschen 1100 en 1200 gesteld wordt.

handelaars ook naar hunne eilanden te lokken. Die naijver en die mededinging verwekten vijandschap en oorlog tusschen deze vorsten aan de eene zijde en den koning van Ternate aan de andere. Eindelijk kwamen zij in onderhandeling op het eiland Motir en die zamenkomst had den vrede tot gevolg, welke door het zoogenaamde Motir-verbond werd bekrachtigd. Bij dat verbond werd bepaald dat de Moluksche eilanden zouden staan onder vier koningen of kolano's van welke de vorst van Gilolo de eerste in rang zou zijn en na dezen Ternate den tweeden, Tidore en Batsjian den derden en vierden rang zouden bekleeden. De vrede bij het Motir-verbond gesloten, hield evenwel niet lang stand, herhaaldelijk brak de oorlog tusschen de bondgenooten uit en in den aanvang der 15de eeuw had de vorst van Ternate zich den hoogsten rang onder de vier vorsten weten te verwerven, en was hij er in geslaagd om de magt van Batsjian en Gilolo te fnuiken. Inmiddels vermeerderde het aantal Javanen, Maleijers en Chinezen op Ternate. Ook uit Banda kwamen verscheidene vreemdelingen aan, om den handel te drijven en nogmaals brak een oorlog tusschen Ternate en Gilolo uit. De vorst van dit laatste rijk had bovendien te worstelen met binnenlandsche onlusten, ten gevolge waarvan de broeder des konings van Gilolo met een zeker getal volgelingen van dat eiland vertrok en zich nedersloeg op het eiland Amboina op de kust van Hitoe. Ook uit Ternate hadden volksverhuizingen plaats naar de Xoela-eilanden en naar Boeroe, van waar de uitgewekenen zich over de zuid- of binnenkust van Ceram verspreidden. De 19de koning van Ternate, Zeynalabidien genoemd, wist echter zijn gezag door deze uitgewekenen weder te doen erkennen, zoodat ten slotte het gebied van Ternate door deze verhuizing werd uitgebreid.

Onder de vele Javanen of Maleijers, welke zich in Ternate hadden nedergezet, schijnt zich ook een volgeling van de leer van Mahomed bevonden te hebben, een zekere Datoe Maoêla Hoessein. Deze verkondiger van den Islam kreeg al spoedig zoo veel aanhang, dat ook de koning Zeynalabidien begeerte kreeg, om naar Grissée op Java te

vertrekken en aldaar in den pasantrian of leerschool van den Muzulmanschen hoogepriester met de leer van Mahomed volledig bekend te worden. Toen de koning van Ternate te Grissée was aangekomen, vond hij aldaar ook één der hoofden van de kust van Hitoe, Pati Poetch genaamd, die met hetzelfde doel was overgekomen.

De koning van Ternate en de vorst van Hitoe sloten te zamen een verbond, en naar aanleiding van die overeenkomst maakten in later tijd de koningin van Ternate aanspraak op een gedeelte van die kust van het eiland Amboina. De regering van den zoon en opvolger van Zeynalabidien, Bajang Oellah genaamd, was voor het lot van Ternate's bevolking in vele opzigten merkwaardig. Vooreerst werd de Islam door dien vorst met kracht aan de bevolkingen onder zijn gebied opgedrongen, en toen hij ongeveer 12 jaren had geregeerd, verschenen de eerste Portugezen op Ternate (1512).

Voor dat wij verder de gevolgen nagaan, welke eene zoo gewigtige gebeurtenis, als de komst der Portugezen gehad heeft, is het noodig ook een vlugtigen blik te slaan op eenige andere belangrijke eilanden van den Molukschen Archipel.

Onder die eilanden behoort Amboina in de eerste plaats genoemd te worden, want op dat eiland is het Nederlandsche gezag het eerst in den Archipel gevestigd. Amboina ligt in de zee, welke de Portugezen den Archipelago di San Lazaro genoemd hebben. Het noordelijke deel des eilands wordt Hitoe, het zuidelijke Ley-Timor genaamd. Het geheele land is rijk aan prachtige houtsoorten en schoone nagel- sago- mangga- en klapper-boomen, terwijl eene visch- en schelprijke zee het omspoelt. De voornaamste eilanden van de Ambongroep zijn Ceram, Boeroe, Amblauw, Manipa, Kelang, Bonoa, Ceram-Laut, de Uliasser en eenige andere kleinere eilanden. Omtrent de bevolking van Amboina wordt gemeld, dat zij oorspronkelijk uit Alfoeren bestond; doch dat zij door den indrang van vreemde volken aanmerkelijk is gewijzigd. Die wijziging zou zijn ontstaan door vermenging met volkplanters uit Ceram op de kust van Hitoe en met overgekomen Javanen. De overlevering verhaalt, dat ten gevolge van twisten over het gezag, twee broeders

en eene zuster van eenen koning van Toeban, het eiland Java verlieten en zich met hunne volgelingen, deels op Manipa vestigden, alwaar zij het dorp Toeban stichtten, deels op de kust van Hitoe, deels op Ley-Timor te Hoetoemoerie zich nedersloegen. Nog weder een ander gedeelte dier Javanen verspreidde zich langs de stranden der zuidoost-binnenbaai van Hitoe of stak over naar Ceram-Laut. Ook uit Gilolo kwam eene volksverhuizing naar Amboina. Eene vierde verhuizing van volk naar Amboina schijnt uit Goram te hebben plaats gehad. De tijd wanneer die verschillende volkplantingen op Amboina achtereenvòlgens hebben plaats gehad, is onbekend of althans onzeker; als vermoedelijk tijdperk wordt daarvoor de helft der 15de eeuw aangewezen.

De regeringsvorm was op het eigenlijke Ambon of Hitoe aanvankelijk eene aristocratische. Vier opperhoofden van verschillende negorijen hadden het gezag onder elkander verdeeld en oefenden dat te zamen uit. In later tijd wist, door begunstiging der Portugezen, één dier hoofden van Javaansche afkomst, zich den voorrang boven de anderen toe te eigenen onder den titel van Capitan-Hitoe.

Het zuidelijke gedeelte van Amboina, hetwelk Ley-Timor genaamd wordt, stond onder verschillende Radja's en Orang-Kiay's, van welke die van Noesa-Niva een der voornaamsten was. Oostwaarts van Amboina zijn de Uliasser-eilanden gelegen, tot welke de eilanden Oma of Haroeko, Uliasser of Honimoa, ook Saparoea genaamd en Noesa-Laut behooren. Opmerking verdient eene overlevering, welke eertijds in Itamahoe, op de noord-oostkust van Honimoa bestond, dat namelijk op die kust in overoude tijden eene volkplanting uit Kalinga (oostkust van Vóór-Indie) zou zijn komen aandrijven. Deze vreemdelingen zouden zich op het strand hebben gevestigd en aan de oorspronkelijke inwoners eene verbeterde kunst hebben geleerd om het goud te smeden [1].

Van de grootere eilanden der Amboina-groep zijn de eilanden

[1] Rumphius. Mnscr. Rijks-Archief.

Ceram en Boeroe inzonderheid merkwaardig. Ceram, hetwelk naar men zegt, eene oppervlakte van 340 □ mijlen beslaat, is buitengewoon vruchtbaar, maar schijnt bestemd te zijn om door alle eeuwen heen te wachten naar nijvere handen, die van die vruchtbaarheid gebruik weten te maken. Het eiland bezit uitgestrekte vlakten, afgewisseld met heuvelen; het is bedekt met prachtige bosschen, waar de koffij- en nagelboom in het wilde groeit. Men vindt er allerlei nuttige en fraaije houtsoorten, klapperboomen, maïs, aardvruchten en den sagopalm. De kust is langzamerhand meestendeels door de overal verspreide Maleijers bezet; de negorij Lisabetta is door Gilolezen gesticht; de zuidoostkust en eenige nabijgelegen eilanden zijn door aankomelingen uit Banda bevolkt. In het binnenland leven in onafhankelijke stammen de Alfoeren, welke door Rumphius wilde bergbewoners, door Valentijn bergboeren worden genoemd.

Dit volk is verdeeld in verschillende stammen, die aan Radja's gehoorzamen. Zij zijn Heidenen, aanbidden booze geesten, wier attributen somtijds aan eene grove verbastering van het Sivaïsme doen denken. Het koppensnellen is bij de Alfoeren in gebruik, doch niettegenstaande dit wreede gebruik, zijn zij overigens een vrij stil en ordelievend volk, dat niet onvatbaar is voor goede indrukken. De veelwijverij is bij hen niet in zwang, hetgeen altijd eenigzins een bewijs van beschaving en familieleven aantoont. De Maleische strandbewoner is ook hier handelaar en te dikwijls bedrieger, die te lande den ruilhandel drijft met de Alfoeren en ter zee met Nieuw-Guinea of met andere oostwaarts en westwaarts gelegen eilanden in betrekking staat. Weinig minder belangrijk dan Ceram, is het eiland Boeroe, hetwelk eene oppervlakte heeft van 164 □ geogr. mijlen. In het midden des eilands bestaat een groot meer; het is bovendien doorsneden met rivieren en om die reden aan de stranden moerassig. Hooger op is het land bergachtig en uiterst vruchtbaar. Ook hier groeide weleer de nagelboom, maar de bijl van het nagel-monopolie heeft dien vernield, thans worden er nog

vele andere houtsoorten, de sagopalm en de kajapoetiehboom gevonden. De kust is hier eveneens door de Maleijers ingenomen; maar in vroeger dagen werd dit eiland ook door Javanen bezocht. Het binnenland is bevolkt met Alfoeren, die van den landbouw leven en ruilhandel met de Maleijers drijven. Het koningrijk Ternate voerde over dit eiland gebied, ten tijde toen de Nederlanders in de Molukken verschenen.

Indien men nu het oog slaat op de kaart en het meer zuidwaarts laat afdwalen, dan trekt de groep der Banda-eilanden, die oude voorraadschuur van muskaat en foeliehandel, de opmerkzaamheid tot zich. De eigenlijke Banda-eilanden vormen een geheel van tien eilanden, waarvan er zes bewoond, de vier overigen onbewoond zijn geweest. De bevolking welke daar leefde, toen de Nederlanders in Indie kwamen, is niet meer. Het zwaard van Jan Pieterszoon Koen heeft daar eene bloedvlek op de kaart achtergelaten. De bewoonde eilanden waren Banda-Lonthor, Banda-Neyra, Rosangein, Poelo-Ay, Goenong-Api en Poelo-Run; onbewoond waren de eilanden Pisang, Kappal, Krakat en Swangi of Duivels-eiland. Men veronderstelt, dat de Banda-eilanden zijn bevolkt door bannelingen, zwervers, ontvlugte schepelingen en slaven, allerlei slag van volk, dat niet van het beste was en aankwam uit Ceram, Key, Aroe, Timor, Solor, Boeton, de Tenimber-eilanden en uit andere streken, zoodat het een mengsel werd van allerlei natien. Het is onzeker, wanneer die bevolking zich tot een geheel heeft gevormd, reeds in de 15de eeuw kwamen Bandasche handelaars op Ternate. Hoewel ook hier de jaartallen zeer onzeker zijn, zoo schijnt toch, dat tot den aanvang der 16de eeuw het gezag in handen is geweest van vier vorsten, die van Labetakka, Celamme, Wayer en Rosangein. Toen evenwel de Portugezen voor de Banda-eilanden aankwamen, was aldaar, naar zij berigten, de koninklijke waardigheid niet meer in wezen. Hoewel in sommige contracten van den aanvang der 17de eeuw nog melding wordt gemaakt van koningen, zoo schijnen toch de sjahbandaars, tijdens de komst der Nederlan-

ders, de voornaamste magt in handen te hebben gehad; terwijl de groote aangelegenheden, als het voeren van oorlog of het ondernemen van vijandelijke aanvallen, in volksvergaderingen werden besproken. De bevolking der Banda-eilanden was toen ook niet meer vereenigd, maar verdeeld in twee bondgenootschappen, van welke het een een vijfgespanschap, het andere een negengespanschap uitmaakte. De oorzaak dier verdeeling, schrijft Jacob van Heemskerck, die in 1599 Banda bezocht, toe aan een twist over het aandeel in de tol- of ankeragiegelden. Die twist gaf meermalen aanleiding tot oorlogsondernemingen, zooals er ook eene in 1599 door de inwoners van Neyra en Lonthor tegen die van Wayer op moorddadige wijze werd ten uitvoer gelegd. De handel en scheepvaart schijnt meer bijzonder in handen der inwoners van Lonthor te zijn geweest. Op dat eiland was de voornaamste en oudste zeehaven Ortatan, alwaar volgens de berigten van Jacob van Heemskerck, Arabieren, Maleijers, Javanen en zelfs Goezeratten kwamen om handel te drijven in foelie en muskaat. Ook schijnen er tusschen Lonthor, Makasser, Malakka en Patane handelsbetrekkingen te hebben bestaan; doch omtrent de laatste plaats blijkt het niet duidelijk of daarmede de stad Patane in de golf van Siam, dan wel Patani op het oostelijke schiereiland van Gilolo wordt bedoeld.

Behalve de groep der Banda-eilanden, zou eindelijk ook nog die menigte van omliggende kleinere eilanden en het uitgestrekte land van Nieuw-Guinea onze aandacht in hooge mate verdienen. Op vele dier eilanden en inzonderheid op Nieuw-Guinea leeft het kroesharige ras der Papoeëzen, wier oorsprong, vorige verspreiding, staat van ontwikkeling, terugdrang, wier bestaan en zeden grootendeels nog weinig bekend zijn, maar juist daarom in den laatsten tijd bijzonder de belangstelling hebben opgewekt. Wij hebben hierboven reeds met een enkel woord gewaagd, van de verschillende gevoelens welke omtrent dit polynesisch of negerras bestaan, en ongetwijfeld zou eene meer opzettelijke behandeling van dit welligt oorspronkelijke menschen-

ras in dit overzigt niet misplaatst zijn. Er zijn echter twee redenen die mij daarvan terughouden: vooreerst kwamen de Nederlanders niet dadelijk bij hunne eerste komst in Indie met de Papoeëzen in aanraking, en ten anderen schijnt het mij toe, dat terwijl er nog slechts onvolledige gegevens en groot verschil van gevoelen omtrent de volksstammen der Papoe's bestaan, dit ras hier nog geen punt van behandeling behoeft uit te maken. In geval de uitgave van stukken uit het oud-koloniaal archief zich eenmaal zóóverre mogt uitstrekken, dat die tijden bereikt worden, in welke de Nederlanders ook met deze volken in geregelde betrekkingen zijn gekomen, dan zal welligt eene betere gelegenheid zich opdoen om òf van meer volledige hulpmiddelen gebruik te maken, òf nieuwe bouwstoffen uit de oude archieven op te delven. Nieuw-Guinea mag daarom niet uit het oog worden verloren, en de vraag zou kunnen gesteld worden, of in onze dagen Nederland voorzigtig en verstandig handelt met dat land, in vergelijking met andere bezittingen, nog zoo weinig te tellen, nu in dit tijdperk Nieuw-Guinea, ten gevolge van de ontwikkeling van Australie en de vaart door de Torres-straat de aandacht meer en meer verdient en dan ook bij vreemden tot zich trekt. Misschien gaat dit gedeelte van den Archipel eene bloeijende toekomst te gemoet; eene toekomst, welke bij verwaarloozing onzerzijds, mogelijk voordeelig voor anderen zou kunnen worden of zelfs nadeelig voor het Nederlandsche gezag in Indie.

Ten einde den toestand te begrijpen, waarin de Moluksche eilanden door de Nederlanders werden aangetroffen, toen deze in Maart des jaars 1599 voor het eerst aldaar aankwamen, moeten wij met een enkel woord in herinnering brengen, welke de stelling was, welke door de Portugezen in dien Archipel was ingenomen.

Gelijk met andere plaatsen elders in den Archipel, hebben de Portugezen ook de Molukken eerst na de inneming van Malakka nader onderzocht. Affonso d'Alboquerque zond dadelijk in 1511

drie schepen daarheen, onder bevel van Antonio d'Abreo, Francisco Serrano en Simão Affonso en onder het geleide van eenen Moorschen Nachoda, Ismaël genaamd.

De reize zou, zoo heette het, alleen ten doel hebben om zoowel in de oostelijke handelshavens van Java als in de verschillende Moluksche eilanden kennis te geven, met hoeveel gunst en vriendschap de Portugezen de vreemde handelaars in de haven van Malakka zouden ontvangen. De weg liep, zooals toen de gewoonte schijnt geweest te zijn, over Agaçime of Grissée op Java [1], alwaar Moorsche, Maleische en Javaansche loodsen werden ingenomen.

Bij de komst der Portugezen voor Ternate en Tidore, was de Mahomedaansche leer, «esta peste» gelijk de Barros haar noemt, eerst sedert tachtig jaren in Tidore verspreid; terwijl ook in Ternate «esta infernal doutrina» begon door te dringen, nadat de vorst van dat eiland den Islam had omhelsd [2].

Het vaartuig waarover Serrano bevel voerde leed schipbreuk, maar Serrano en zijne manschappen kwamen op de kust van Hitoe, nabij Assa Loeloe of Noesa Tello, onder het geleide van eenige zeeroovers teregt.

De koningen van Tidore en Ternate, welke ook toen weder in oorlog waren, kregen beiden spoedig berigt, dat er vreemdelingen op Hitoe waren aangekomen. Zij haastten zich beide om vaartuigen naar Serrano af te zenden; ieder voor zich hoopte dat hij bondgenooten tegen zijnen vijand in die vreemdelingen zou aantreffen.

De Corracorren van Ternate kwamen de eersten bij den Portugeschen bevelhebber en deze nam het eerste aanbod het beste aan, om naar Ternate over te komen. De Koning van Ternate, Kaytsjili Boleïfe of Bajang Oellah genoemd, bood aan

---

1 „Onde por ser escala da navegação daquellas partes e a ella concorrerem muitas mercadorias," zegt de Barros, van Grissée.

2 Cf. over de Molukken: de Barros, Asia, Decada Terçeira. Livro quinto. Cap. V—X, Livro octavo. Cap. VIII—X, Livro decimo. Cap. IV en V.

Serrano den uitsluitenden handel in kruidnagelen aan en gaf hem vergunning tot het bouwen van eene sterkte. Serrano deed verslag van zijne bevinding op Ternate aan den onderkoning van Goa, en een gezant van den Ternataanschen vorst herhaalde aldaar het aanbod, dat gedaan was. Nu vertrok omstreeks het jaar 1521 George de Britto met eene armade naar de Molukken. Hij zelf stierf nabij Sumatra's noordkust; doch zijn broeder Antonio de Britto nam het bevel over en ging eerst over Toeban en Grissée naar Banda en van daar naar Ternate, om gebruik te maken van het aanbod des konings en eene sterkte te stichten. Eer hij evenwel aldaar aankwam, was koning Boleïf, door het verleenen van den uitsluitenden handel aan de Portugezen, in zoo grooten haat en in achterdocht bij zijne onderdanen, vooral bij de Moorsche kooplieden geraakt, dat hij, zoowel als Serrano, vermoedelijk door vergif om het leven zijn gekomen. Er hadden zich inmiddels mededingers der Portugezen in de Molukken opgedaan. Twee schepen, overblijfselen van de vloot, welke onder bevel van den beroemden Magelhaen, om den aardbol hadden gezeild, waren eindelijk in het najaar van 1521 voor Tidore aangekomen. Almanzor, Tidor's koning, naijverig op Ternate, omdat aldaar Portugesche handelaars en krijgslieden zich hadden gevestigd, ontving de Spanjaarden met open armen, en deed op zijne beurt alles wat in zijn vermogen was, om deze nieuwe vreemdelingen aan zich te verbinden. Eenige Spanjaarden bleven dan ook in Tidore achter; de overigen vertrokken met eene lading kruidnagelen, maar ook van dezen kwamen er later eenigen, door zeeschade daartoe genoodzaakt, op Tidore weder terug.

Toen Antonio de Britto dan eindelijk in Ternate aankwam, vond hij de koningin-weduwe van Boleïf met den vorst Kaytsjili Tarruwese, als onderkoning en voogd over den minderjarigen vorst, aan het bestuur. De Britto slaagde er in om een verdrag met dezen te sluiten, waarbij hem verlof gegeven werd om eene sterkte nabij Gamoe-Lamme te bouwen en den handel in nagelen tegen vaste prijzen uitsluitend voor de Portugezen te behouden.

Als om strijd zochten de Moluksche vorsten zich in het verderf te storten. De koning van Tidore bood ook van zijnen kant het bouwen eener sterkte aan de Portugezen aan. De weigering van dit aanbod en de inblazingen van de aldaar aanwezige Spanjaarden, veroorzaakten wrevel bij den Tidoreschen vorst, die sedert dien tijd zich vijandelijk tegen de Portugezen gedroeg. Hierdoor verkoelde ook de welwillendheid van de koningin-weduwe van Ternate, die eene geboren vorstin van Tidore was. Maar de sluwe de Britto wist den regent Tarruwese voor zich te winnen, door hem het bezit van den troon van Ternate voor te spiegelen. De spanning, welke dien ten gevolge ontstond, had spoedig grooter gevolgen. De minderjarige koning van Ternate werd door de Portugezen gevangen genomen, de koningin-weduwe redde zich door de vlugt naar Tidore, de bevolking van Ternate verliep voor een gedeelte en de oorlog tusschen Tidore en Ternate brak op nieuw met hevigheid uit. De Portugezen waren in dien strijd niet gelukkig; maar de vorst Tarruwese deed eindelijk de krijgskans keeren, door de vermeestering van Marieko op Tidore en van verschillende dorpen op de eilanden Matsjian en Gilolo.

Antonio de Britto werd in 1525, door Garsias Henriques als kapitein over de Molukken vervangen. Sedert de aankomst van dezen bevelhebber op Ternate volgde er een tijdperk, waarin de Portugesche opperhoofden elkander onderling, hetzij openlijk als vijanden behandelden, hetzij op bedekte wijze benadeelden; waarin de onderdrukking der inboorlingen, de beleediging van de godsdienstige begrippen der Muzulmannen hoe langer hoe ondragelijker werd. Er was dan ook rust noch vrede, de eene oorlog volgde op den anderen; terwijl tusschen die bedrijven de Kastilianen poogden om hun gezag in deze gewesten te vermeerderen. De handelingen der Portugezen werden eindelijk van dien aard, dat zelfs de Moluksche vorsten uit hunne verblinding ontwaakten en inzagen, dat hunne onderlinge naijver tot niets kon leiden, dan tot versterking van de vreemde onderdrukkers. Maar nu ook was

dat ontwaken voor de Europeanen verpletterend. Eene algemeene zamenzwering brak uit, overal waar zich Portugezen vertoonden werden zij doodgeslagen, de bevolking stroomde naar het gebergte, zonder hulp, zonder levensmiddelen waren de gehate Portugezen onder d'Ataïda in hunne sterkte Gamoe-Lamme opgesloten; ieder, die het waagde zich te vertoonen, viel als slagtoffer. De stranden van het eiland Morotaï waren inzonderheid het tooneel van eene vreesselijke slagting. De Portugezen noemden dien vernielingskrijg, de Moluksche Vesper. Eindelijk, toen de nood der overgeblevenen ten top was gestegen, kwam er eenig ontzet, doch weldra dreigde de toestand der Portugezen op nieuw onhoudbaar te worden, toen de aankomst van Antonio Galvano, als nieuwe landvoogd over de Molukken voor ditmaal het gezag der Portugezen in dien archipel redde. Het ontbrak den Ternatanen aan genoegzame volharding, aan eensgezindheid en aan wantrouwen, zij verlieten hunne schuilplaatsen en lieten zich bedaren door het beleid en de voorzigtigheid van Galvano, wien het inderdaad niet aan welwillende bedoelingen jegens de inlanders ontbrak. De koningen van Gilolo en Batsjian sloten den vrede met de Portugezen en daarmede viel het verbond uitéén. Nu zond Antonio Galvano eene vloot naar de kust van Hitoe, bragt die landstreek onder zijne gehoorzaamheid terug, wist ook de vorsten en hoofden van eenige Papoesche eilanden aan zich te verbinden en den specerijhandel, die geheel verstoord was, zoowel in de eigenlijke Molukken als op Amboina en Banda, weder op te beuren. Zelfs bragt hij het zoo verre, dat hij de liefde en genegenheid van diezelfde inlanders, welke nog zoo kort te voren een verdelgingskrijg tegen de Portugezen gevoerd hadden, in die mate voor zich won, dat de koningen en hoofden der Molukken aan koning Joan van Portugal het verzoek rigtten, dat Antonio Galvano gedurende zijn geheele leven, in hun midden als gouverneur mogt blijven. Maar de onderkoning in Goa had reeds anders beslist, want de beurt was weder aan een ander gunsteling om een voordeelig ambt te verkrijgen. Georgio de Castro was reeds aangewezen

als opvolger van Galvano en Castro's bestuur was niets dan eene aaneenschakeling van misslagen, onvoorzigtige en willekeurige daden, die den val van Portugals gezag in die gewesten voor goed hebben voorbereid. Terwijl de Portugezen niet alleen op Ternate, maar nu ook op Tidore zich versterkten, braken nieuwe onlusten uit. De koning van Ternate, Haïr genaamd, werd gevangen genomen en opgezonden naar Goa. Hij keerde evenwel vrijgesproken van daar terug; maar nu had ook Portugal een nog bitterder vijand dan vroeger. Haïr haatte uit het diepste van zijn gemoed, zoo als alleen een Oosterling kan haten, èn Portugezen èn Christendom, waarvan Xaverius in dien tijd de kerkleer op de Molukken verkondigde. Eerst heimelijk, daarna in het openbaar verzette zich koning Haïr tegen de gevloekte vreemdelingen. Ook de koning van Gilolo werd weder onrustig. De Portugezen te zwak of te misdadig om betere middelen te gebruiken, ontsloegen zich van dien lastigen tegenstander en lieten koning Haïr in zijn eigen paleis vermoorden. Maar nu scheen ook de maat volgemeten: de zoon en opvolger van Haïr, Baab Ullah of Poorte Gods genaamd, zwoer oervede aan de Portugezen; hij belegerde hen in Gamoe-Lamme, dwong hen door hongersnood tot de overgave en verjoeg hen uit zijn eiland. De overgebleven Portugezen verlieten in het jaar 1572 Ternate, het tooneel van zoo vele misdaden en zulk eene groote onderdrukking, en vestigden zich in eene sterkte te Maboppo op Tidore. De koning van Tidore in plaats van nu gemeene zaak met Ternate te maken, rustte zich toe, om vereenigd met Portugezen en Spanjaarden, de Ternatanen aan te tasten; maar Baab Ullah voorkwam dat plan en greep zelf de Portugezen op Tidore aan. Ternate's Koning was nu verlost van de vreemde overheerschers en werd een krachtig apostel van Mahomed's leer. Hij verzamelde eene groote Hongi of oorlogsvloot, bezocht de Xoella-eilanden, vermeesterde Boeton en eenige dorpen op Celebes, kwam in Makasser aan, alwaar hij met den koning van Goa een verbond sloot, en stichtte

in dat rijk de sterkte Samboppo. Op zijn terugtogt veroverde hij nog Saleyer. Inmiddels had hij een zijner edelen naar Amboina, Amblauw, Ceram, Boeroe, Manipa, Kelang en Bonoa gezonden om zijn gezag aldaar te doen erkennen. Hij nam den grootschen titel aan van koning der 72 eilanden en scheen de uiterste grens van magt en aanzien te hebben bereikt en die te zullen handhaven, toen hij met onbegrijpelijke ligtzinnigheid zich liet overhalen, om aan boord te gaan van een Portugeesch schip, dat zich met twee andere vaartuigen van die natie weder voor Ternate had vertoond. Zoodra de Portugesche scheepsbevelhebber den koning, dien hij onder schijn van vriendschap en vrede genoodigd had, binnen boord zag, hield hij hem gevangen en verzeilde met hem naar Amboina. De ongelukkige koning werd nu eerst naar Malakka, vervolgens naar Goa gezonden; en overleed op dit laatste gedeelte zijner reize in 1583.

De zoon van Baab Ullah besteeg nu den troon. Hij heette Saïd Berkat. Verbitterd door al het onregt en het leed door zijn vader, door zijn grootvader, door geheel zijn geslacht en zijne onderzaten ondervonden, beoorloogde hij Portugezen en Kastilianen, die nu te zamen onder den scepter van Philips waren vereenigd.

Onder de Regering van dezen vorst Saïd Berkat en terwijl de oorlog met goed gevolg door de Ternatanen gevoerd werd, verschenen de Nederlanders voor het eerst in 1599, in de wateren der Molukken en daarmede begon een nieuw tijdperk in de geschiedenis dier gewesten.

Wij moeten nu nog in korte trekken de stelling schetsen, in welke de Portugezen op Amboina en Banda tijdens onze komst aldaar, geplaatst waren.

Nadat Serrano op zijnen weg naar Ternate schipbreuk had geleden, landde hij, zoo als wij reeds gezien hebben, nabij Assa-Loeloe of Noesa Tello op de kust van Hitoe. Na hem kwam ook Antonio de Britto in 1521 op deze kust aan, alwaar hij van

het opperhoold van Hitoe zeer veel ondersteuning ontving. De Britto verleende daarvoor en voor de hulp vroeger aan Serrano bewezen, aan dat opperhoofd den titel van Capitan-Hitoe welke titel nog lang daarna is blijven bestaan. Sedert dien tijd kwamen de Portugezen geregeld met hunne schepen op de kust van Amboina om te ververschen en bouwden zij eene logie nabij Hitoe-Lama, alwaar zij gedurende 15 jaren in vrede en vriendschap met de Hitoeëzen hebben geleefd. Langzamerhand echter verminderde die goede verstandhouding en verhuisden de Portugezen van Hitoe eerst naar Hative en eindelijk naar het schiereiland Ley-Timor. Naarmate het gezag der Portugezen in Ternate verminderde, werd ook het voordeel dat zij met den handel op Amboina behaalden, kleiner, tot dat Galvano het gezag, den handel en den invloed der Portugezen zoowel op Ternate als op Hitoe herstelde. Nu werd ook eene sterkte op Ley-Timor nabij den zoogenaamden Roodenberg gebouwd, en de prediking van Xaverius vermogt zooveel, dat weinige jaren daarna op en omtrent Ley-Timor niet minder dan 31 Christenscholen waren opgerigt. Na verloop van eenigen tijd verwekte evenwel de verkondiging van het Christendom, nog meer de vijandschap der Hitoeëzen, die van hunne vroegere vriendschapsbetrekkingen met de Portugezen geheel waren genezen en bovendien naijverig waren op de bewoners van Ley-Timor. Nu daagden ook Javanen op, welligt door de Muzulmannen opontboden en dezen vernietigden verschillende Christen-negorijen en sloegen zich neder in een dorp of eene kleine stad, waaraan zij den naam van Kota-Java gaven.

De tegenspoed op Ternate ondervonden, maakte de Portugezen bevreesd voor een gelijk lot op Amboina. Zij begaven zich dus meer strandwaarts en bouwden aldaar een kasteel van grooteren omvang, hetwelk zij, na uit Ternate te zijn verjaagd, tot zetel van hun bestuur in de Molukken hebben verheven. De Nederlanders hebben later, op diezelfde plaats hunne vesting Victoria gebouwd. Het duurde niet lang of de Ley-Timorezen begonnen nu ook de vijandelijkheden tegen de Portugezen.

Zoodra was dit niet geschied of die van Hitoe vergaten hunne oude veten en sprongen de inwoners van Ley-Timor bij, om den veel meer hatelijken westerling uit het land te drijven. Nogmaals verschenen Javaansche hulpbenden, bij welke zich eenige Engelschen voegden, die welligt uit de schepen van Drake te Loehoe waren achtergebleven. Te midden van dien strijd kwamen de Nederlanders in de Molukken en spoedig daarna werden zij dan ook daarin gemengd.

Hetgeen door de Portugezen in Banda is verrigt, is minder belangrijk geweest en ook minder juist bekend. De groep dezer eilanden werd ontdekt in 1506 door Louis de Barthema en nader bezocht door d'Abreo, door Garcias Henriques en Antonio de Britto. Deze laatste sloot eene overeenkomst over den nootmuskaathandel met de inwoners van Banda en sedert kwamen de Portugezen dikwijls aan dat eiland, vooral op hunne reizen van Malakka over oostelijk Java en Banda naar Amboina en Ternate.

Het Portugeesch gezag schijnt echter nimmer op Banda te zijn erkend, en de Portugesche handel leed veel door de tegenwerking van Moorsche kooplieden van Patane [1].

Onder de onzekere berigten, welke men over de geschiedenis der Portugezen in Banda bezit, behoort ook eene overlevering, welke vroeger onder de inboorlingen van dat eiland levendig was, dat namelijk eenmaal de Bandanezen om zich te wreken over geweldenarijen, hun door de Portugezen aangedaan, alle deze vreemdelingen hadden om het leven gebragt en dat er na dien tijd weinig of geen schepen van die natie, zich meer voor Banda hadden vertoond. Wat daarvan ook waar moge geweest zijn, zeker is het, dat toen in 1599 de Nederlanders voor Banda het anker lieten vallen, wel Javanen, maar geen Portugezen aldaar werden aangetroffen.

Het gebied der Portugezen was dus tijdens de komst der Nederlanders in deze oostelijke gewesten zeer in krachten afge-

---

[1] De Barros, Dec. 3, bladz. 253, uitg. 1628.

nomen. Het bepaalde zich tot eene vestiging op Timor en Solor, tot eene sterkte op Ley-Timor, het zuidelijke schiereiland van Amboina en tot eene vestiging van Spanjaarden en Portugezen op Tidore. Magtiger en voor ieder, die naar het gezag over den Molukschen Archipel dong, altijd gevaarlijk, was de stelling der Spanjaarden op de Philippijnsche eilanden. Eerst 44 jaren na de ontdekking van die eilanden door Magelhaen, was het Spaansche gezag aldaar gevestigd, toen door het beleid van Miguel Lopez de Legaspé, de voornaamste eilanden van dien Archipel voor Spanje zijn gewonnen en kort daarna ook de handelsplaats Manila in eene gunstig gelegen baai van het eiland Luzon is gesticht (1571). Die stad werd het middenpunt van Spanje's gezag in die gewesten en stond in geregeld verkeer met de havens van Nieuw-Spanje in Amerika, met een gedeelte der Molukken, vooral met Tidore en met eenige havens van China en Japan, wier inwoners voortgingen met handel op de Philippijnen te drijven, maar enkele malen ook vijandige aanslagen tegen Spanje's gezag aldaar ondernamen [1].

Het was in de maand Mei des jaars 1581, en de straten van Lissabon waren opgesierd met eerepoorten, beschilderd « met historiën en figueren, » zij waren behangen met festoenen en kostbare tapijten; want de magtige koning van Spanje, Philips de tweede deed « met grooten triumf » zijne intrede in de hoofdstad van het rijk van Portugal en der Algarven, om gehuldigd te worden als heer en koning van dat nieuw verworven gebied, waartoe de hertog van Alba hem den weg geopend had [2]. Te gelijk met de kroon van Portugal kwamen nu ook de bezittingen en de handelsbronnen der Portugezen in de Oost-Indische gewesten, wier uitgestrektheid en rijkdom wij hierboven geschetst hebben, onder het gebied van den Spaanschen koning, die zich nu met

---

[1] Zie boven, bladz. 103, 129, 133.
[2] Linschoten.

regt heer der beide Indien noemen mogt. De menigte wier haat tegen den vreemden overweldiger nog overtroffen werd, door hare zuidelijke zinnelijkheid en nieuwsgierigheid, was te hoop geloopen, om de ten toon gespreide pracht van het rijkste hof van Europa te aanschouwen. Weinig vermoedde de trotsche en magtige vorst, toen hij daar, vergezeld van zijnen schrikverwekkenden veldheer, Lissabon's straten in plegtigen optogt doortrok, dat in het gedrang van het volk, een blonde koopmansleerling uit het kettersche en oproerige Holland hem begluurde, die eenige jaren later een krachtigen eersten stoot zou helpen geven, om het nu verkregen gezag van Spanje over Oost-Indie te breken en omver te werpen. De jongeling, die daaronder het volk stond, was niemand anders dan Jan Huighen van Linschoten, die korten tijd daarna als dienaar van den aartsbisschop van Indie, don Frey Vincente da Fonseca naar Goa stevende en die in het najaar van 1592 van daar in Nederland terugkeerde, om ter juister ure aan de Nederlanders den weg en de middelen nader bekend te maken tot het drijven van *eigen* handel in de Oost-Indische gewesten. Naauwelijks vier jaren na zijne terugkomst wierpen de eerste Nederlanders, met het handschrift van de beschrijving van Portugal's Indie door Linschoten vervaardigd aan boord, het anker op de reê van Bantam, voor het eiland Java.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DE VERRIGTINGEN DER NEDERLANDERS IN OOST-INDIE VÓÓR DE OPRIGTING VAN DE ALGEMEENE GEOCTROYEERDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE. 1595—1602.

Eeuwen lang had Indie's rijke en vruchtbare bodem de begeerte des handels wakker gehouden. Phoeniciers en Perzen, Macedoniers en Grieken, Romeinen, kooplieden van Alexandrie en Byzantium, Chinezen, Arabieren en Italianen, zij hadden beurtelings, de een meer, de ander minder, hunnen handel derwaarts gerigt. Eindelijk waren langs een nieuwen weg ook de Portugezen in Indie verschenen en de magt van deze natie overtrof die van alle hare voorgangers; zelfs de Arabieren had zij gebreideld, al kon zij den invloed der Muzulmannen niet geheel overwinnen. Maar de lange reeks van lotwisselingen der volken werd verder ontrold en een nieuw volk uit het Westen kwam opdagen in het Oosten. Dat nieuwe volk was het volk van Nederland dat, terwijl het op eigen bodem een zóó bangen kamp voor vrijheid en onafhankelijkheid volhield, dat menig ander uitgeput zou ter neder zijn gezonken, nog zooveel ziels- en levenskracht te veel had, dat het bovendien zijn geluk kwam beproeven in de verre gewesten van Azie. Hetgeen toen door de Nederlanders dààr is verrigt, heeft den grond-

slag gelegd van het Nederlandsch gezag in Oost-Indie. Het tijdvak, binnen hetwelk die verrigtingen liggen opgesloten, bevat ook een belangrijk keerpunt in de handelsgeschiedenis der Nederlanders in Indie, een keerpunt, waardoor dat tijdvak in twee gedeelten wordt gesplitst. Het eerste gedeelte wordt ingenomen door de verrigtingen, welke zijn volvoerd door bijzondere personen, vrij en ongebonden, door de stoutmoedige ondernemers der eerste scheepstogten; maar zonder éénheid in bestuur, zonder zamenwerkend streven naar één algemeen doel. Het is de korte periode van vrije mededinging, welke van 1595 tot 1602 aan de stichting van de algemeene geoctroijeerde Compagnie voorafging. Die weinige jaren waren vol leven en beweging; want, voor zooverre nu bekend is, zijn tusschen de jaren 1595 en 1602 niet minder dan *vijftien* vloten uit Holland en Zeeland, langs verschillende wegen naar Indie gezeild. Die ondernemingen leverden voor sommigen groote winsten, voor velen groote verliezen, voor Nederland weinig uitzigt op gezag.

Het tweede gedeelte vangt aan in 1602, toen de algemeene Oost-Indische Compagnie, door een monopolie beschermd, hare eerste vloot voor gemeene rekening uitzond en de Nederlanders beter toegerust, meer aaneengesloten, geweld stelden tegenover geweld en krachtdadig tegenover hunne vijanden in Indie zijn opgetreden. Het loopt voort tot aan het jaar 1610, toen Spanje's koning het regt der Nederlanders op de vaart van Indie wel niet erkende, maar toch de feiten niet meer kon loochenen, noch ongedaan maken wat geschied was en Neêrlands gezag in Indie zich reeds zoo zeer begon te ontwikkelen, dat de aanstelling van een algemeen landvoogd over die gewesten noodzakelijk was geworden.

Indien men de bescheiden, welke in het oud-koloniaal archief voor ons zijn bewaard gebleven, alleen en zonder vergelijking met andere berigten raadpleegde, dan zou men verre verwijderd blijven van eene volledige en juiste voorstelling van hetgeen in Indie, tusschen de jaren 1595 en 1610, is voorgevallen. Want

over sommigen der verrigtingen van de Nederlanders in Indie bestaat een overvloed van stukken; terwijl omtrent zeer vele andere gewigtige gebeurtenissen van dat tijdvak geen of slechts zeer weinig zamenhangende berigten in de archieven zijn bewaard gebleven. Om die reden en ook omdat de Nederlanders aanvankelijk in alle rigtingen hebben rondgetast, eer zij den weg gevonden hadden, te midden van al de kruislijnen van Indie's handel, is het onmisbaar en onvermijdelijk, dat een naar tijdsorde geregeld overzigt van de verschillende scheepstogten, aan de mededeeling der oorspronkelijke stukken voorafga. Eerst daarna kan men verwachten, dat de oorspronkelijke bescheiden, welke volgen zullen, onderling in zamenhang zullen geraken, en dat daaruit de kennis zal worden verkregen of aangevuld van hetgeen de Nederlanders in dat tijdvak in Indie hebben verrigt.

§ 1. *De twee eerste scheepstogten der Hollanders naar Oost-Indie.* 1595 *en* 1598.

De 2de April van het jaar 1595 was de gewigtige dag, op welken de eerste Nederlandsche vloot de ankers ligtte, om van de rêe van Texel, langs de Kaap de Goede Hoop te stevenen naar die Oost-Indische gewesten, wier bezit aan Nederland ook nu nog rijkdom en rang onder de natien verzekert. Klein en gering was de oorsprong van Neêrlands gezag over Indie. De eerste vloot telde slechts drie schepen en één jagt, uitgerust door bijzondere personen, bemand met naauwelijks 250 koppen. De namen van hen, die de eerste geweest zijn om de schepen in de hun onbekende wateren stoutmoedig te voeren, verdienen wel bewaard te blijven [1].

---

[1] Wij zullen aan het verhaal van elken scheepstogt de namen der schepen en der voornaamste aanvoerders doen voorafgaan. Onder deze laatsten zal men menigen naam terugvinden, die later met roem is bekend geworden. Cf. over de uitrusting van deze vloot: Deel 1, bladz. 91.

Namen der schepen.	Namen der bevelhebbers en scheepsofficieren.
1. Mauritius.	Jan Jansz. Moelenaer, schipper.
	Vechter Willemsz., Claesz. Jansz., } stuurlieden.
	Cornelis de Houtman, kommies.
	Barent Heynck, kommies.
2. Hollandia.	Jan Dignumsz., schipper.
	Pieter Dircksz. Keyzer, opperste piloot.
	Jacob Jansz., stuurman.
	Gerrit van Bönnigen, kommies.
	Cornelis Naso of Nassen, kommies.
	Frederik de Houtman, onder-kommies.
3. Amsterdam.	Jan Jacobsz. Schellinger, schipper.
	Jacob Cornelisz., Cornelis Adriaensz., } stuurlieden.
	Jan Jansz. Karel, Guljam of Willem Lodewijcksz., } onder-kommiezen.
4. Duyfke, jagt.	Simon Lambertsz. Mau, schipper.
	Cornelis Jansz. Ceulen, stuurman [1].

Een groot gedeelte der bemanning was zamengesteld uit ruw en ordeloos volk, waaronder zich ook eenige woeste losbollen, zoons van voorname en rijke lieden bevonden, aan wie het minder aan waaghalzerij, vermetelheid en geestkracht ontbrak dan aan liefde tot tucht en orde en wier terugkomst misschien niet eens zeer vurig werd verlangd. De eerste onderneming naar Indie werd dan ook volvoerd op eene wijze, die niet deed verwachten, dat eenmaal

[1] Voorts komen in de journalen nog de namen voor, van eenige onderkooplieden en adelborsten, waarvan de meesten jongelieden van goeden huize waren, als: Hans Bouwer, Jeronimus Marijen, Frank van der Does, Jan van den Aertbrugge, Emanuel Roodenburgh, Jacob Jansz. Huydecoper, Gijsbrecht van Hardenbroek, Cornelis van Heemskerk, Lambert Biesman, Aernout Lintgens, Pieter Stockman, Paulus van Caerden, Wouter Wilkes en een tolk, Cornelis Jansz. genaamd.

daaruit een zoo groot gebied van Nederland in Indie zou voortspruiten. In den aanvang ging de reis voorspoedig. De Kanarische eilanden werden reeds op den 19 April voorbij gezeild en op den 26 dier maand landden de Nederlanders op Isla de Maijo, een der Kaapverdische eilanden. Na op 4 Junij door de linie te zijn gezeild, werden ook gelukkig, de toen zoo gevreesde klippen voor Brazilie, Abrolhos of Abro-Ochos, ontweken. Doch toen was men reeds tot 27 Junij gevorderd en had men al eene reis van 87 dagen. Nu begonnen echter de moeijelijkheden hand over hand toe te nemen: de schepelingen werden door het scheurbuik aangetast, die vreesselijke bezoeking van de eerste Oost-Indievaarders van alle natien. Toen men omstreeks het eiland Tristan d'Acunha genaderd was, konden de meeste schippers hunne gissing niet meer maken. De gewone hemelteekenen had men uit het oog verloren. De vloot zeilde Noord-Oostelijk aan en hoewel de voorschriften van Linschoten en vermoedelijk ook die van Plancius, inhielden dat men in het voorbijzeilen van de Kaap de Goede Hoop tot op 35° 30' ruim zee moest houden, zoo zeilde men toch te digt nabij dit voorgebergte. Op 2 Augustus werd er land verkend, het was de zuidpunt van Afrika; twee dagen later ankerde de vloot in Aguado de Sanbras, omdat er onvermijdelijk ververschíng moest gezocht worden voor de zieken, wier aantal op zorgwekkende wijze was toegenomen. Eenige schepelingen, waaronder ook Frank van der Does, de schrijver van het hierachter gedrukte verhaal dezer reize, werden aan land gezonden. Na het doorstaan van velerlei gevaren, slaagden dezen er in, om eenige weinige ververschíng van de inboorlingen te bekomen. Op den 11 Augustus werd de reis hervat en niet vóór 3 September kreeg men het eiland Madagascar in het oog. Omdat men zoowel de Kaap als nu weder het eiland Madagascar te nabij gekomen was, kon de vloot niet oostwaarts van dit eiland, in de ruime zee opsteken en werden de schepen door de loopstroomen teruggedreven naar de zuidwestkust van Madagascar, alwaar zij eindelijk op

7 October in de baai van St. Augustijn het anker lieten vallen. De vloot was met zieken opgevuld: op het schip Hollandia kon men niet meer dan 21 man op de been brengen en reeds waren 71 schepelingen gestorven. De zieken werden nu aan land gebragt, opdat zij zoo mogelijk zouden herstellen; maar een groot aantal van hen stierf op het strand en werd op een nabij gelegen eilandje begraven, hetwelk sedert de droeve naam van het *Hollandsche Kerkhof* behouden heeft. Onder de overledenen was ook de bekwame en getrouwe schipper van Hollandia, Jan Dignumsz. Door den dood van dien man brak een nog grooter kwaad dan algemeene ziekte, namelijk eene hevige tweedragt op de vloot uit. Voor zooverre men uit de verwarde en partijdige geschriften kan opmaken, schijnt aanleiding tot dien twist gegeven te hebben het artikel der instructie voor den scheepsraad, waarbij werd voorgeschreven dat in geval van overlijden van een der schippers, de scheepsraad in een gesloten brief der Bewindhebbers de benoeming van den opvolger zou vinden.

De kommies van het schip Hollandia, van Bönningen, brak dien brief na den dood van Jan Dignumsz., terwijl hij alleen was, open en vond daarin de benoeming tot schipper van den oppersten piloot Pieter Dircksz. Keyzer, den leerling van Plancius. Pieter Dircksz. schijnt bevriend te zijn geweest met van Bönningen; daarentegen blijkt het duidelijk dat van Bönningen en Cornelis de Houtman in groote tweedragt en naijver leefden. De scheepsraad nam het te regt zeer euvel op, dat van Bönningen den brief der bewindhebbers buiten de vergadering had geopend; maar daarentegen handelde ook de raad zeer eigendunkelijk, toen zij zich daarop tegen de bevordering van Pieter Dircksz. tot schipper verklaarde. Hieruit ontstonden hevige twisten. Met of zonder nevenbedoelingen, verlangde van Bönningen van zijne zijde, dat de bevelen der reeders zouden worden opgevolgd; de overige leden van den scheepsraad beweerden dat Pieter Dircksz. te ziek was om als schipper op te

treden, hetgeen toen nog onjuist was[1]. Vermoedelijk vreesde van Bönningen iemand tot schipper te verkrijgen, dien hij niet verlangde en waren er daarentegen schippers van andere schepen, die door verplaatsing van een kleiner op een grooter schip, op bevordering hoopten, welk voordeel welligt noode door hen gegund werd aan een opperstuurman; terwijl het niet onwaarschijnlijk is, dat Cornelis de Houtman bij deze gelegenheid meer gezag en invloed zocht te verkrijgen, dan hem door zijne reeders was toevertrouwd. De brave Pieter Dircksz. meende den twist te smoren, door de voorwendselen daartoe weg te nemen. Hij schreef op den 18 October 1595 in een brief aan den scheepsraad: «dat «het hem van harte leed zou zijn, indien de Compagnie van «Verre om zijnentwille schade leed, daarom», zoo luidden zijne woorden: «bidde ik Ul. al te zamen mij van mijn officie af te «stellen, opdat daar dan weder vriendschap mag in de vloote «geschieden, hetwelk mij van harte lief zou wezen; want ik «met mijn oude officie zeer wel tevreden ben, opdat wij deze «reise met vrede en vriendschap mogen doen, tot proffijt van «de Compagnie van Verre en van ons zelven, dan ik hadde niet «gemeend dat ik kwaad daar in doen konde, wyle ik bij den «besloten brief daartoe benoemd was.» Ook hier weder was de meest bekwame tevens de meest bescheidene. Maar de scheepsraad stoorde zich aan dien brief niet anders, dan om er gretig gebruik van te maken en terstond een ander in plaats van Pieter Dirksz. te benoemen. Wel verre dat hierdoor de twist was bijgelegd, werd hij nu hoe langer hoe bitterder. Pieter Dircksz. trok zich geheel van het tooneel terug en schijnt zijn troost gezocht te hebben in de wetenschap en op het strand van Madagascar de sterrekunde te hebben verrijkt, met de verbetering in standplaats van oude of het waarnemen van nieuwe zuidelijke sterrebeel-

---

[1] Dl. I op bladz. 214, in de noot, is door het wegvallen van twee woorden eene zinstorende fout ontstaan; want men leest daar, „daartegen verzette zich van Bönningen," men leze: Daartegen verzette zich *de scheepsraad*, *behalve* van Bönningen.

den [1]; maar de overige opperhoofden werden hoe langer hoe meer vijandig tegen elkander. Van Bönningen, verbitterd door de tegenwerking die hij ondervonden had, strooide twist en oneenigheid onder de schepelingen en zocht zich aanhangers te winnen. Een van de schippers schold hem openlijk voor een schelm en verlangde dat te bewijzen in den vollen scheepsraad. In plaats van vrede en rust aan te kweeken, nam de scheepsraad die aanklagt op vrij onvoldoende gronden aan; doch alle partijen kwamen toch overeen om het onderzoek uit te stellen tot na de terugkomst in Nederland. Nu werden eenige schepelingen, hoewel tegen hunnen zin, van het eene schip op het andere gesteld, en ook van Böningen moest ruilen met Houtman en overgaan op het admiraalschip.

Hiertegen ontstond, vermoedelijk ook door het aanhitsen van anderen, groote tegenstand, en op den 20 November dreven acht adelborsten de miskenning van de krijgstucht zóó ver, dat zij aan den scheepsraad eene verklaring indienden, waarbij « zij « protesteerden tegen alle schade, welke de Compagnie lijden « mogt door de handelingen van den scheepsraad, aan wien het « beliefd had, » zoo luidde de acte, « het volk van het eene schip « op het andere te verzetten, zonder dat zij daarvan eenige oor- « zaak mogen weten of kunnen bemerken, hetwelk was tegen « de commissie en ordonnantie van de Compagnie van Verre, « hunne heeren, en alzoo de bewindhebbers, *den persoon van « Cornelis Houtman niet vertrouwd hebben, ook niet begeerd dat « hij eenig goed, geld of koopmanschap* uit eenig schip zou mogen « ligten, noch verhandelen, noch dat hij bij zijnen broeder zou « mogen vernachten, maar dat hij op Mauritius zou varen; ook « dat hij niet aan eenig land zou mogen komen of gaan; terwijl « nu de scheepsraad ter contrarie hem in volle possessie gesteld

---

1 Men zie hierover vooral Moll, Vroegere zeetogten der Nederl. bladz. 49—54 en bij hem aangehaald Merula. Volgens dezen heeft P. Dircksz niet minder, dan 14 nieuwe zuidelijke sterrebeelden waargenomen en bepaald.

«had op het schip Hollandia en geen anderen commies bij hem «ordonneerde, dan Jan Jansz. Karel, die nog jong was en dien «hij lichtelijk konde bespraten.»

Nadat van Bönningen op het schip Mauritius zonder rang of gezag was overgeplaatst, rezen er vermoedens tegen hem, dat hij met geweld en met hulp van eenige schepelingen, zich tegen de besluiten van den scheepsraad wilde verzetten. Eens, het was op den 25 December, terwijl de Houtman en eenige anderen ter gastmaal waren op het jagt, verscheen van Bönningen gewapend met een puffer of pistool, aan boord van het schip Hollandia, stelde zich op het dek aan als een dolleman, dreigende den afwezigen Cornelis de Houtman te zullen doorschieten. Dat hieruit hevige opschudding en vernieuwde verbittering ontstond kan men ligtelijk begrijpen. Intusschen was men met de vloot sedert den 13 December van Madagascar's westkust vertrokken, omdat schrijft van der Does «op deeze plaats ons geloove uyt was geraakt en de inwoners hoe langer hoe schuwer voor ons werden, door ons heylig leven dat wij met hen daar aanrigtten.» De bittere scherts van van der Does is te welsprekend om er nog iets bij te voegen. Met twisten, met acten, protesten en contra-protesten, met kwaadspreken, ophitsen en achterklap had men den goeden tijd verbeuzeld, ziekte en dood woedden onder het scheepsvolk voort, verversching bleef onmisbaar. Nu kwam de vloot weder op 12 Januarij 1596 ten anker bij het eiland Santa Maria, op de noordoostkust van Madagascar. Op dat eilandje en in de nabijgelegen baai van Anton-Gill werd overvloed van leeftogt en verversching aangetroffen; doch ook hier slaagde men er niet in, om vrede met de inwoners te bewaren, zoodat de reis naar Java, nadat er nog eerst een dorp in brand was gestoken, op 12 Februarij werd hervat. Maar nu kwam weder nieuwe tegenspoed voor de vloot. Op den 3 Maart was men niet verder gekomen, dan nabij de bekende bank van Nazareth en toen men verder in de Indische zee hoopte door te dringen, begon de Moesson te verloopen. De

maand Maart is de zoogenaamde weifelmaand, tusschen de oost- en west-moessons. Dit ondervonden ook onze schepelingen, toen zij eerst niets dan stormen en afwisselende winden ontmoetten en later toen zij bij het doorkomen van de oostmoesson, in den regel tegen wind en stroom moesten opwerken. Deze tegenspoed was het natuurlijk, maar noodlottig gevolg van het verkwisten van vijf maanden tijds op de kusten van Madagascar. Het duurde dan ook tot 5 Junij, eer het eiland Engano op Sumatra's westkust in het gezigt kwam. Alvorens straat Sunda binnen te loopen werd nu de scheepsraad bijeengeroepen, om met geweld een einde aan de steeds voortdurende twisten te maken. Van Bönningen werd opgeroepen, om zich te verantwoorden op zeven punten van beschuldiging, welke besloten werden met een eisch, dat van Bönningen als oproermaker en zamenzweerder zou gestraft worden met den koorde.

De gronden waarop de beschuldiging rustte, waren echter te zwak en de feiten te weinig bewezen, dan dat zelfs de Houtman of een der andere leden van den scheepsraad het doodvonnis durfde uitspreken. Men besloot dus van Bönningen te zullen overleveren aan de bewindhebbers van de Compagnie en in afwachting van die einduitspraak hem in de boeijen gesloten te houden. Sedert maakte van Bönningen de reis mede, in ijzers geklonken; doch toen hij in 1597 in Amsterdam was teruggekomen, schijnt men geen grond gevonden te hebben om hem te vervolgen; ten minste in de maand Junij des jaars 1598 zeilde hij ongedeerd uit, als kapitein voor eene andere compagnie op de vloot van Jacques Mahu en Simon de Cordes.

Door den commies van Bönningen op te sluiten, was de knoop doorgehakt niet ontward. Wel werd de twist en de tweedragt schijnbaar voor een tijd gesmoord, maar telkens deden zich nieuwe gelegenheden op, waarbij de oneenigheid op nieuw losbarste. Eenmaal brak zij hevig weder uit en toen mengde zich daarin ook het scheepsvolk. Weinige dagen na eene hevige woordenwisseling, stierf plotseling de schipper Jan Jansz. Moelenaer.

De geweldige kenteekenen, waaronder deze man in één uur tijds bezweek, veroorzaakten zulk eene beroering onder het scheepsvolk, dat de bemanning welke onder Moelenaer had gediend, den kommies Cornelis de Houtman aangreep, in de boeijen sloot en hem beschuldigde van den schipper door vergif om het leven te hebben gebragt. Als grond voerden zij daarvoor aan, dat Cornelis de Houtman gedurende de geheele reis in groote vijandschap met Moelenaer geleefd had, en dezen zelfs had geslagen en hem gedreigd. De scheepsraad echter heeft de Houtman ontslagen, op grond, dat men « *tot nog toe*, na alle vlijtelijcke examinatie en ondervraging « niet had kunnen bevinden, dat voors. Houtman deelachtig aan « het vergif was geweest » [1]. Wij hebben ons echter reeds te lang bezig gehouden met de ongelukkige partijschappen en kleingeestige twisten, welke de Nederlanders op hunnen eersten scheepstogt naar Indie, van de vervulling hunner grootsche taak hebben afgeleid. Wenden wij liever het oog naar hetgeen verder op dezen togt in Indie is verrigt. Nadat men in de nabijheid van Sumatra gekomen was, kreeg men een Maleischen loods aan boord en met behulp van dezen werd eindelijk op den 23 Junij, na eene reis van één jaar en ongeveer 3 maanden, het eiland Java bereikt en vertoonde zich voor het eerst de Nederlandsche vlag op de reê van Bantam. Onmiddelijk werden de schepen omringd door prauwen en schuitjes, waarvan de opvarenden visch, vruchten en allerlei ververschingen te koop aanboden. Alles toonde aan, dat men voor eene handelsplaats was aangekomen. Portugezen uit Goa en Coetsjien kwamen aan boord, die een gunstig verhaal deden, van al den rijkdom en van de voortbrengselen van Java. Bengalezen en Goezeratten hadden handelskantoren binnen

---

1 Sententie van den scheepsraad, 29 Dec. 1596. Er bevindt zich over die verschillende twisten in de vloot, op het Rijks-archief een aantal acten, protesten, verklaringen, enz. De hoofdinhoud van die stukken deelde ik hierboven mede; voor de geschiedenis van Indie zijn zij echter niet belangrijk genoeg om te worden gedrukt.

Bantam[1] en weldra veranderde het verdek der schepen in eene bazar, waar «Javanen, Arabieren, Chinezen, Mooren en Turken» om strijd hunne waren te koop uitstalden. Zelfs was er een Javaan, zegt van der Does, doch meer waarschijnlijk een Chinees, die eene afteekening van de schepen vervaardigde. Vele landsgrooten en onder dezen ook de Rijksbestierder, welke bij minderjarigheid des konings, Bantam bestuurde, bezochten de schepen [2]. Op den 14 Julij bekwamen de Nederlanders een huis binnen Bantam, om daarin hunne waren te plaatsen en hunnen koophandel te drijven. Hier leefden de Hollanders volgens het getuigenis van van der Does, «in meerder rust en vrijheid, dan «wanneer de inwoners Christenen waren geweest,» tot den 28 Augustus, toen die vreedzame handelsbetrekkingen een vijandigen keer namen. In de verschillende reisverhalen, welke van dezen eersten scheepstogt in druk zijn uitgegeven, wordt de schuld dier vijandige gezindheid van de Bantammers grootendeels geschoven op de Portugezen, die door hunne kuiperijen de goede verstandhouding in vijandschap deden keeren; op een uitgeweken vorst van Java, vermoedelijk een prins van het vervallen rijk van Demak, en op de trouweloosheid der Javanen.

De zamensteller echter van het bekende werk «Begin en Voortgang der O. I. C.» schijnt de schuld dier veranderde gezindheid niet alleen bij de Bantammers, maar ook bij de Nederlanders te zoeken. Doch niemand geeft in zoo groote mate de schuld van die vijandschap, aan de Nederlandsche scheepsoverheden als de schrijver van het hier achter gedrukte dagboek. Volgens Frank van der Does toch, lag de oorzaak van het uitbreken der vij-

---

1 Men vindt eene afteekening en beschrijving van Bantam in het zeldzame werk: Prima pars Navigationis Indiae Orientalis, Amstelodami, Corn. Claess. 1598 4to oblong.

2 In het hier achtervolgende reisverhaal van van der Does, wordt gesproken van den gouverneur van Bantam; doch deze is waarschijnlijk een rijksbestierder geweest, want de koning of sultan van Bantam was toen een minderjarig kind, wiens vader onlangs in een oorlog tegen Palembang gesneuveld was. Zie hierboven bladz. 125.

andelijkheden hierin, dat op den 20sten Augustus de scheepsoverheid de haven van Bantam met het dieplood liet peilen, waaruit kwaad vermoeden bij de wantrouwende Javanen ontstond.

Van der Does schijnt dat kwaad vermoeden min of meer te hebben gedeeld en maakt bovendien nog gewag van kwade en onbehoorlijke propoosten, door de Nederlandsche bevelhebbers tegen den rijksbestierder van Bantam gehouden. Weldra werden nu ook de Nederlanders, die aan land waren en waaronder ook de Houtman zich bevond, gevangen gehouden en werd er beslag gelegd op de goederen, « soodat, » schrijft van der Does, « wij hierdoor geheel « in ongenade en uit het goede crediet der inwoners geraakt zijn « ende daarna ons zelven nog meer uitgebragt hebben, met vangen « en spannen der inwoners, door haer reê onvrij te maken en « met schieten met het geschut de stad alle vileynie en spijt « aandoende, die wij conden, waarmede de voyagie genoegsaem « bedorven is en door veel meer oorzaken, die te lang zouden « vallen om te verhalen. » Door gebrek aan beleid bragt men zich zelven in zoo groote verlegenheid, dat men zelfs om versch water te verkrijgen, naar den overwal van Sumatra moest verzeilen. Inmiddels werd de onderneming door eene nieuwe ramp getroffen, op den 13den September overleed « de wel ervaeren opperste « piloot Pieter Dircksz. Keijser, waaraen de Compagnie groot « verlies en achterdeel hadde. »

Op den 2den October kwamen de schepen weder voor Bantam terug. De Hollanders, die aldaar door de Javanen gevangen werden gehouden, hadden intusschen groot gevaar geloopen van gedood of als slaven verkocht te worden. Door middel van briefwisseling met de gevangenen en met den rijksbestierder werden er onderhandelingen geopend, met het doel om den vrede te herstellen. Eindelijk kwam dan ook de vrede weder tot stand en werd daarvan, op den 11den October 1596 eene plegtige verklaring door de Bantamsche regering afgegeven. De gevangenen werden voor een losprijs vrijgegeven, waartegen aan de Neder-

landers de koopwaren, welke zij uit eenige schepen met geweld hadden ontvoerd, werden afgestaan en het drijven van handel hun weder op gelijken voet als aan de Chinezen en Portugezen werd toegelaten, «zoodat, zegt van der Does, my onbekent is de «foute onzer ladinge, die sedert wy daar lagen zeer schoon «stond» [1]. Maar het duurde alweder niet lang of er kwamen nieuwe moeijelijkheden. Een Portugees, afgezonden uit Malakka, verscheen met zijn schip op de reê van Bantam. Deze deed alle moeite en vlijt om aan de Nederlanders den handel te doen verbieden, opdat zij zonder lading zouden vertrekken. De rijksbestierder van Bantam, door geld gekocht en na het gebeurde reeds veel minder gunstig voor de Nederlanders gestemd, leende aan die inblazingen het oor. In plaats van door behendigheid en verstandige middelen, des noods ook door geld, een tegenwigt tegen den Portugeschen invloed in het leven te roepen, verkoos de scheepsoverheid op nieuw liever geweld te gebruiken. «Deze, dit vermerckt hebbende,» zegt van der Does, «besloot dat men alle leed aan de stad en de Portugezen doen «zoude, waar zij konde, gelijk ook geschied is.» De vloot ging nu den 2 November op Bantam los, de Portugesche bark werd beschoten; doch zonder vrucht, waardoor de magt der Hollanders in het oog der inlanders veel van haar aanzien verloor; twee jonken, welke uit Banda met specerijen waren gekomen en een klein scheepje uit Banjermassing werden gekaapt, «en «nadat wij nu al ons leed op de stad Bantam gewroken hadden, «naar het goed genoegen van onze scheepsoverheid,» zegt v. d. Does, «zoo voor dezen tijd, als daarna, begon men zich gereed te «maken om verder te zeilen, want ons geloof tot de stad Bantam «gansch uyt en te niet was, door ons redelijk leven!» Het roekeloos en onberaden geweld, hetwelk de scheepsoverheid voor Bantam had gepleegd, moest nog meer wrange vruchten ople-

[1] Anders luidt het berigt bij Pontanus, Historische beschrijving van Amsterdam, 2de boek, bladz. 196, volgens wien de zaken des handels niet zoo gunstig stonden, als de groote hoop van 't scheepsvolk wel meende.

veren. Nadat Bantam was verlaten en Jacatra of Sunda-Kalappa bezocht, kwam de vloot voor de oostkust van Java, alwaar de steden Toeban, Joertan, Sidaijoe, Soerabaija en Grissée de voornaamste handelsplaatsen waren voor den specery-handel. De adipati's en de bevolking van die streek toonden aanvankelijk groote geneigdheid tot handeldrijven; doch dit bleek slechts eene geveinsde houding te zijn. Langs het strand was de vloot gevolgd door lieden uit Bantam, die aan de inwoners van Sidaijoe en omliggende plaatsen bekend hadden gemaakt, hetgeen de Nederlanders voor Bantam hadden gedaan. Onder voorgeven, dat de adipati van Sidaijoe met zijn gevolg aan boord zou komen, werd nu ook weldra het schip Amsterdam door een aantal prauwen omsingeld, uit welke plotseling eene bende Javanen met hunnen Sjahbandaar aan het hoofd, op het verdek sprong. In de eerste verwarring werden twaalf schepelingen vermoord, waaronder ook de schipper en de kommies zich bevonden. Na eene bloedige worsteling werden echter de Javanen met messen, braadspeten en halve pieken buiten boord en in de prahoe's of in zee geworpen en toen bragten eenige welgerigte schrootschoten eene vreesselijke slagting onder de aanvallers aan. De plaats werd terstond door de schepen verlaten; maar de reeds zoo zwakke bemanning was door dit ongeval nog meer gedund. Op den 6 December kwamen nu de schepen onder den westerwal van Madura. Ook hier was de bevolking reeds tegen de komst der vreemdelingen gewaarschuwd. De Panembanan en een priester verzochten aan boord te komen, hetgeen hun werd toegestaan. Doch toen de vorstelijke prahoe, in plaats van naar het schip Mauritius te roeijen, zooals men verwacht had, vermoedelijk slechts door misverstand naar het schip Amsterdam stuurde, toen werd de bemanning van dit schip, nog onder den indruk van hetgeen drie dagen te voren hun voor Sidaijoe was wedervaren, met vrees en schrik vervuld, en wreekte zij zich nu over den aanslag der Javanen op de onschuldige Madurezen. Drie stukken geschuts werden losgebrand op de koninklijke prauw, en de

ongelukkige vorst, zijn priester en een aantal Madurezen werden overhoop en doodgeschoten. In de meeste journalen van deze reis, welke in druk zijn uitgegeven, vindt men vermeld dat de Madurezen voornemens waren geweest, om zoo zij de kans schoon hadden gezien, de schepen te overrompelen; doch dit is niet waarschijnlijk. De Nederlanders toch vonden, nadat de slagting had opgehouden, onder de overgeblevenen ook eene vrouw en een kind van 8 jaren, des konings zoon, en de Madurezen zullen wel geen vrouwen en kinderen hebben medegevoerd om een vijandelijken aanval te volvoeren. Van der Does, die «alles wat er «passeerde met kleine vreugde, maar met groote jammeringhe aanzag», spreekt dan ook geen woord van de verraderlijke voornemens der Madurezen.

Na het volbrengen van dit feit, kon men natuurlijk ook op deze kust geen heil of voordeel meer verwachten en verzeilde men daarom naar den wal van het eiland Bawean, destijds eene volkplanting van Japara. De scheepsraad beraadslaagde intusschen meermalen of men verder naar de Molukkon zou zeilen, dan wel of men naar huis terug zou keeren. Meer nog dan vroeger ontstond er nu oneenigheid tusschen de schippers aan de ééne zijde en de kommiesen aan de andere. Deze laatsten wilden doorzeilen tot de Molukken; maar de overgebleven schippers verklaarden dat het niet meer doenlijk was. Het schip Amsterdam was zwaar lek, van de 248 personen, waarmede de vloot bij haar vertrek uit Nederland bemand was geweest, waren naauwelijks 94 meer overig, en van dezen waren er nog velen ziek of verminkt. De bekwaamste schippers en stuurluî waren overleden, slechts weinige ervaren lieden waren meer aan boord. De schippers dreven hun gevoelen door en zij haalden het geld uit het schip Amsterdam, «vreezende dat er eenigen wilden verzeilen.» Het was slechts weinige dagen na deze nieuwe groote oneenigheid, dat de schipper Jan Jansz Moelenaer eensklaps overleed. Op den 11 Januarij 1597 moest eindelijk toch het schip Amsterdam, als reddeloos en door gebrek aan bemanning

worden verlaten en in brand gestoken, « een costbaer vier voor de Companie, » zegt van der Does. Men besloot nu met de overgebleven schepen beoosten Madura en zoo mogelijk om de Zuid van Java naar huis te keeren. Dit voornemen werd volvoerd. De schepen geraakten in straat Bali en ankerden nabij Balamboeang. Het was of een ongelukkig noodlot de Nederlanders op hunnen eersten scheepstogt vervolgde, want ongeschikter oogenblik had niet kunnen gekozen worden, om in Balamboeang hulp en ververschinq te zoeken. De ongelukkige Hindoe-vorst, die daar regeerde, werd met fellen krijg bestookt door den adipati van Passaroean, en de stad Balamboeang zelve werd naauw belegerd. Hoewel Balinezen en inwoners van Sumbawa ter hulp waren gesneld, was de belegerde veste, de laatste wijkplaats der Hindoes op Java, reeds tot het uiterste gebragt[1]. Om die reden en om den slechten ankergrond werd de steven gewend naar het tegenoverliggende eiland Bali.

Hier kwamen de schepen voor een klein dorp aan de kust, waar veel handel en vertier bestond in Balinesche kleedjes, voor den uitvoer naar Sumatra, Bantam en de Specerij-eilanden[2]. Hier vonden de Nederlanders eindelijk een vriendelijk onthaal en geraakten zij weldra in betrekking met den oppersten koning van dit eiland, die in de nabijheid gelegerd was en hulptroepen voor Balamboeang verzamelde. Om water en ververschingen te krijgen werd de vloot verwezen naar het oosterstrand en met veel moeite bereikten de schepen de zuidpunt van het eiland. De vloot bleef ongeveer ééne maand op de kust van Bali. Meermalen gingen er Nederlanders aan land, onder dezen waren vooral Aernout Lintgens, Paulus van Caerden en Emanuel Roodenburgh, de personen door wier

[1] In het reisjournaal van Olivier van Noort, die op 3 Febr. 1601 Joertan bezocht, wordt gemeld, dat Balamboeang door den vorst van Passaroean toen was ingenomen en de Hindoe-vorst met geheel zijn geslacht was uitgeroeid.

[2] In prima pars Navigationis etc. l. c. leest men omtrent Bali: communis est navium statio, quae insulas Molucas, Bandam, Ambon, Macacer, Timor et Solor navigant.

tusschenkomst de vriendschappelijke betrekkingen werden onderhouden. Een van dezen, Aernout Lintgens, heeft een verhaal opgesteld, van hetgeen hem op Bali is wedervaren. Dit belangrijke geschrift is nog op het rijks-archief aanwezig en bevat vele bijzonderheden omtrent de staatkundige indeeling, den handel, den regeringsvorm en de zeden der Balinezen, zoo als zij door Lintgens zijn waargenomen [1]. Een ander, Emanuel Roodenburgh bleef zelfs met nog een schepeling, vrijwillig op Balie achter.

Nadat nu de meest onmisbare verversching en leeftogt was aan boord gebragt, moest de terugreis worden aanvaard. Voordeel had men niet behaald, integendeel, men had zich langs de geheele noordkust van Java en Madura gehaat en verdacht gemaakt. De tijd was gekomen, waarin men de fouten begon in te zien en aan elkander te verwijten; doch niemand wilde de schuld daarvan dragen. De laatste dagen van het verblijf der eerste Nederlanders in den Archipel droegen nogmaals het kenmerk van het groote euvel, waardoor de handelsonderneming was mislukt, van twist en tweedragt. « De scheepsofficianten, » schrijft van der Does, « met « veele en groote woorden elkander verwijtende 'tgeene datter « voor de stad Bantam was aangerigt en voorgesteld, den een den « ander straffende van de leugenen, die zij malkander verweten « en opzeiden. » In die stemming werden op den 26 Februarij 1597 de ankers gewonden en de terugtogt bezuiden Java ondernomen. Op den 14den Augustus van datzelfde jaar kwamen de schepen Mauritius, Hollandia en het jagt, na eene afwezigheid van twee jaren en ruim 4 maanden, behouden, maar bijna zonder bemanning op de reê van Texel aan. De scheepstogt, waarvan de gevolgen in later dagen zoo groot werden, was zonder beleid, zonder eendragt en eigenlijk zonder begrip van de grootsche taak

---

[1] Door de ijverige zorg van den heer P. A. Leupe is dit opstel over Bali, reeds in 1856 afgedrukt in Deel V, van de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Neerl. Indie, uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde. (Nieuwe volksreeks, Deel I), 1856. Om die reden wordt het hierachter niet medegedeeld, en wordt men verwezen naar boven aangehaald tijdschrift.

welke volvoerd moest worden, ten einde gebragt; maar de reis was volbragt, hoe dan ook, en dat was het groote, het sprekende feit; want nu was de baan gebroken en aan Spanje's koning, aan geheel Europa was bewezen, dat het kleine volk van Noord-Nederland zijne vlag kon en durfde vertoonen tot aan het uiteinde der aarde en dat het, voor zijnen kolonialen handel, Lissabon kon ontberen.

Ruim twee jaren waren er voorbijgegaan en men hoorde te Bantam, noch ergens in den Archipel iets meer van die vreemde Westerlingen, welke zoo plotseling in Indie verschenen waren en waarvan zoo groote roep allerwege was uitgegaan. Het scheen waarheid te zijn, wat de Portugezen overal rondvertelden, dat die zoogenaamde Fiamingos niets dan zeeroovers waren, zonder land, zonder godsdienst en van wie men niet meer hooren zou, toen eensklaps in de maand November 1598 weder twee groote schepen en een jagt met diezelfde vlag der Fiamingos in top, het anker wierpen voor de reê van Bantam. Het waren de schepen Mauritius en Holland, met het jagt Overijssel, behoorende tot eene groote vloot van acht schepen, die op den 1sten Mei 1598 onder bevel van Jakob van Neck uit Texel was gezeild.

Voor wij verder gaan, willen wij vooraf de zamenstelling van die vloot mededeelen.

Namen der schepen.	Namen der bevelhebbers.
1. Mauritius.	Jakob Cornelisz. van Neck, admiraal.
	Govert Jansz., schipper.
	Cornelis Jansz. Ceulen, stuurman.
	Een doctor en een predikant.
2. Amsterdam.	Wybrand van Warwijck, vice-admiraal.
	Cornelis Jansz. Fortuyn, schipper.
	Een kommies, een stuurman en een predikant.
3. Hollandia.	Simon Lambertsz. Mau van Monnickendam, schipper.
	Jacob Uyt den Dyck, kommies.

4. Zeelandia.	Claes Jansz. Melcknap van Hoorn, schipper [1].
	Albert Verhagen, van Arnhem, kommies [2].
5. Geldria.	Jan Claesz. Bruyn, schipper.
	Jacob van Heemskerck, kommies, later vice-admiraal.
6. Utrecht.	Jan Martsz. van Amsterdam, schipper.
	Evert Teunis, stuurman.
	Wouter Willekes, kommies.
7. Vriesland.	Jan Cornelisz. May, schipper [3].
(jagt).	De stuurman en kommies niet bekend.
8. Overijssel [4].	Simon Jansz. Hoen van Monnickendam, schipper.
(jagt).	Hermansz. Arent Persijn van Alkmaar, kommies.
	Adriaen Veen of van Veen, onder-kommies [5].

---

[1] Op 5 Januarij 1599 overgeplaatst als schipper op het schip Amsterdam.

[2] Wegens gemis aan ondergeschiktheid op 1 Maart 1599, overgeplaatst op Utrecht en vervangen door Adriaan Veen.

[3] Op 5 Januarij 1599 overgeplaatst op Zeeland. Zie over dezen bekwamen zeeman Dl. 1, bladz. 29.

[4] Voorts komen nog in eene acte van verbindtenis, dd. 28 April 1598, en in andere bescheiden betrekkelijk dezen scheepstogt, de navolgende personen voor als kooplieden, onderkooplieden, schippers, stuurlieden, enz., als: Jan Jansz. Karel, als lid van den breeden raad; Cornelis van Heemskerck, Jacob Uttenende, Johannes Schuurmans, Hans Bouwer, Adriaen Stalpaert, Frank van der Does, Samuel Schuurmans, P. Jansz. Sael, de Gheyn, als kooplieden en onderkooplieden; Reyer Cornelisz, Willem Jansz, als schipper en stuurman.

Het is onverklaarbaar hoe in het reisgeschrift, getiteld: Journael oft Daeghelycx register van de Voyagie na Rio de la Plata, uitgegeven 1603, door mij aangehaald Dl. 1, bladz. 49, te lezen staat, dat Cornelis Heemskerck op 4 Augustus als kommies naar Amerika is gezeild; terwijl het onwederlegbaar blijkt, dat Cornelis Heemskerck toen op reis was naar Oost-Indie. Het bovengen. reisgeschrift, behelzende de voyagie naar Rio de la Plata, is geschreven door schipper Ottsen, die zegt met Cornelis Heemskerck op hetzelfde schip te hebben gevaren; daartegenover staan eigenhandige geschriften van C. Heemskerck, geschreven op de reis naar Oost-Indie. Zijn er dus twee personen van dienzelfden naam geweest?

[5] Kan deze Adr. Veen, die in een der journalen genoemd wordt als zoon van een oud-schout van Texel, ook de uitvinder der gebulte kaarten zijn? zie Deel I, bladz. 79. Gebulte kaarten zijn op dezen togt gebruikt.

Reeds op 8 Junij had deze vloot de linie gepasseerd en op 24 Julij kwam zij ter hoogte van de Kaap de Goede Hoop. Weinig tijds daarna werden de schepen door stormen beloopen, zoodat zij verstrooid geraakten. De twee schepen Mauritius, met den admiraal aan boord, Holland en het jagt Overijssel, bleven bij elkander, ververschten op Santa-Maria op Madagascar's oostkust, maar bleven daar niet langer dan vijf dagen, zoodat zij reeds op 25 November, na eene voor dien tijd korte reize van 6 maanden en 25 dagen te Bantam aankwamen. De admiraal van Neck werd hier beter ontvangen dan hij, na hetgeen door de scheepsoverheid van de eerste vloot aldaar was aangerigt, had mogen verwachten. Tot geluk van de Nederlanders hadden in dien tusschentijd de Portugezen vijandelijkheden bedreven tegen de Bantammers, omdat dezen naar hun oordeel nog te welwillend voor de vreemdelingen waren geweest. De Bantammers hadden zich te weer gesteld, zelfs hadden zij de Portugezen teruggeslagen en beroofd, en nu waren zij eenigermate verlegen met hunne overwinning en bevreesd geworden over hunne eigen stoutmoedigheid. Zij zagen dus in de nieuw aangekomen Nederlanders vrienden en bondgenooten, die hun welkom waren. Hoewel niet zonder moeite en geschenken, had de admiraal van Neck reeds op het einde van December lading voor zijne drie schepen gevonden.

Nadat hij aldaar omtrent vier weken had vertoefd, kwamen ook de vijf andere schepen op den laatsten dag des jaars met vliegende topstanders en vlaggen, onder het gebulder van het geschut, voor de reê van Bantam ten anker. Zij hadden eerst getracht Madagascar aan te doen, maar door storm daarin verhinderd, hadden zij zich ververscht op het vruchtbare eiland do Cerne, dat zij herdoopten met den roemvollen naam van Mauritius. De admiraal kreeg ook nog voor een vierde schip de lading en nu besloot hij, om met de schepen Mauritius Hollandia, Overijssel en Vriesland zoo spoedig mogelijk naar het vaderland terug te keeren. Maar aan van Warwijck en Jacob

van Heemskerck gelastte hij, om met de vier overige schepen, Amsterdam, Zeeland, Gelderland en Utrecht, de eerste Nederlandsche expæditie te ondernemen naar de wijd vermaarde oostwaarts gelegen Specerij-eilanden. Zonder eenig ongeluk en met goeden spoed kwam van Neck met zijne volgeladen schepen den 19 Julij 1599 binnen Texel en «zoo langhe Hollant, Hol«lant geweest is, zijn er zoo rijk geladen schepen niet aange«komen als deze;» want zij waren geladen met 600,000 pond peper, 250,000 pond nagelen, 2000 pond muskaatnoten, 200 pond macis en 100 pond lange peper. De gelukkige aanvoerder werd ontvangen met klokgeluî en groot geklank van trompetten en vereerd met een zilver vergulden kop[1]. De vier andere schepen onder Warwijck en Heemskerck verlieten in den nacht van den 8sten Januarij 1599 de haven van Bantam, »met so grooten «getier van schieten, dat het over het heele eiland dreunde ende «gants Bantam in rep ende roer was.» Het was het saluut van Nederland aan Java en den Archipel gebragt, bij het eerste doordringen tot het verre oosten, want voor het eerst gingen de Nederlanders naar de, door alle eeuwen heen begeerde Specerijlanden, en die ongelukkige eilandengroep stond andere meesters te ontvangen. Hadden slechts die nieuwe overheerschers vrede en beschaving mede aangevoerd; maar onwillekeurig rijst de herinnering in de gedachten, dat in dat gedeelte van den Archipel eene zwarte bladzijde geschreven staat, in de geschiedenis van Neêrland's gezag in Indie. — Het smaldeel van Warwijck bezocht eerst Jacatra, daarna Toeban, Joertan en Grissée, de stapelplaatsen van den handel met de Molukken. Overal werd men met vriendschap ontvangen en een loods, voor het Oostersche vaarwater, werd aan boord genomen[2]. Maar toen men aan de westkust van Madura, voor Arissabaija, tusschen het tegenwoordige Bangkalang en Tandjong Klampis kwam, moest

[1] Deze kop berust nog onder den heer Jhr. J. Caan van Neck te Rijswijk.

[2] Zie over hetgeen op de kusten van Java en Madura gedurende deze reis is voorgevallen, hier achter, het journaal van Jacob van Heemskerck.

de bemanning van drie sloepen, de wraak der inwoners ondervinden over den woesten aanslag, door de schepelingen van de eerste vloot aldaar volvoerd. De vorst van Arissabaija hield de Nederlandsche schepelingen gevangen en eischte tot losprijs het grootste metalen stuk geschut, dat in de vloot te vinden was. Toen daarop eene, welligt wat roekelooze, poging werd gewaagd om de gevangenen te verlossen, sloegen twee sloepen in de branding om, verloren 14 of 15 man het leven en werd het getal der gevangenen nog vermeerderd. Toch slaagden de bevelhebbers er eindelijk in om hunne schepelingen door afgifte van eene belangrijke geldsom te verlossen. Nu werd de reis met allen spoed voortgezet, want de moesson liep ten einde. Op den 3 Maart werd het anker voor de reê van Hitoe op Amboina geworpen. Spoedig werden er betrekkingen aangeknoopt met den Capitan-Hitoe. Jacob van Heemskerck, die de onderhandeling voerde, werd door dat opperhoofd, een eerwaardig oud man, bij de hand binnen de vergadering der orangkaya's geleid. Heemskerck droeg zijn verzoek voor en vroeg een huis om er zijne koopwaren in op te slaan. Terwijl daarover in de vergadering beraadslaagd werd, deelde de fijne en ondervindingrijke Capitan-Hitoe aan Heemskerck eene gelijkenis mede, over de voorzigtigheid der paradijsvogels, « zóówel ten propooste gesproocken, als « of hij zeggen wilde, neemt het dit volk niet ten kwade, al « beraden zij zich wat lange, eer zij u, die van een vreemd volk « zijt, uitspraak geven. »

Het antwoord der Hitoeëzen was, dat het twijfelachtig was of er wel nagelen genoeg aanwezig zouden zijn om daarmede een schip te laden, maar een huis werd dadelijk aan de Nederlanders aangewezen. Nu werd besloten dat de admiraal van Warwijck, alleen met de schepen Amsterdam en Utrecht aldaar blijven zou; doch dat Jacob van Heemskerck met de schepen Gelderland en Zeeland naar Banda zou stevenen. De admiraal van Warwijck bemerkte tot zijne teleurstelling, dat op Amboyna geen voldoende lading te bekomen zou zijn. Hij scheidde dus op den

8 Mei in alle vriendschap van daar en verzeilde naar Ternate De Koning van dat eiland liet de Nederlanders dadelijk verwelkomen en zóó groot was het geloof van den Mahomedaan aan de heiligheid van een afgelegden eed, dat hij verzoeken liet dat de Nederlandsche admiraal op zijn bijbel, goede trouw en vriendschap zou zweren, dat hij, koning van Ternate, datzelfde dan ook zou doen op den koran, en zoodra was dit niet verrigt of de koning van Ternate kwam aan boord van den hem onbekenden admiraal. Te midden van den oorlog, welken de sultan van Ternate tegen Tidore en de Spaansche-Portugezen met goed gevolg op Motir en Gilolo voerde, konden de Nederlandsche schepen hier slechts gedeeltelijk hunne lading vinden, maar op voorschot werd er veel gekocht. Ten einde de nagelen bij de levering te ontvangen en om verder op Ternate den handel te drijven, stichtte Warwyck op dit eiland het eerste Nederlandsche handelskantoor en stelde Frank van der Does tot koopman en hoofd van dat kantoor aan. Hierop vertrokken de beide schepen naar Bantam. In die handelshaven werd de lading verder met peper aangevuld, hoewel de markt daar reeds bedorven scheen, door mededinging van Zeeuwsche, Chinesche en Goezeratsche handelaars, die inmiddels veel peper hadden opgekocht. Op den 21 Januarij 1600 nam ook van Warwyck met zijne beide schepen, eindelijk de terugreis naar het vaderland aan, alwaar hij eerst omstreeks de maand September 1600, met veel zieken aan boord, aankwam [1]. Bijna vier maanden vroeger was Jacob van Heemskerck reeds met zijne twee schepen binnen Amsterdam uit Banda teruggekeerd. Niet zonder vele moeijelijkheden en naauwlettend toezigt tegen bedrog; maar ook niet zonder grooten lust

[1] Voor de belangrijke bijzonderheden omtrent hetgeen door Warwyck en Heemskerck is verrigt, verwijzen wij, behalve naar het werk, Begin en Voortgang der O. I. C., Dl. I. Tweede Schipvaart der Hollanders, bladz. 26 sq., vooral naar de hierachter gedrukte stukken betrekkelijk deze reis, alwaar men een verslag vinden zal van de onderhandelingen, welke op Ternate en op Banda zijn gevoerd.

en opgewektheid tot het drijven van handel bij de Bandanezen te hebben gevonden, had Heemskerck tusschen 15 Maart en 1 Julij 1599 met veel behendigheid en door zijne krachtige houding eene volle lading van versche notenmuskaat, foelie, enz. weten te verkrijgen van de inwoners van Ortatan, Neira, Lonthor en van eenige Javaansche kooplieden. Bovendien was hij er in geslaagd om twee handelskantoren te vestigen en een contract met den Sjahbandaar van Ortatan, over den tol en de ankeragiegelden, te sluiten. In den aanvang had Heemskerck een kantoor gevestigd in Ortatan; maar weldra bemerkte hij dat het beter zou zijn om het kantoor op de hoofdplaats te stichten. Met bewilliging der inwoners was er toen een huis gebouwd op Neira en Augustyn Stalpaert werd daarin, als hoofd des handels, met 8 bootsgezellen achtergelaten. Ook de inwoners van Lonthor wenschten eene vestiging van Nederlanders in hun midden te zien. Heemskerck verlangde niets liever en plaatste aldaar Adriaan Veen met 7 schepelingen. Op den 5 Julij ging nu Jacob van Heemskerck met zijne twee schepen onder zeil en kwam den 9 Augustus voor Bantam ten anker. Hier kreeg hij een brief van den rijksbestierder voor graaf Maurits en na zich ververscht te hebben, vertrok hij naar het vaderland, alwaar hij met eene schoone en kostbare lading, maar na eene lange reize, op den 19 Mei 1600 terugkwam.

Jacob van Heemskerck, de man, die stoutmoedig met Barendsz op de barre kusten van Nova-Zemla had overwinterd en in latere dagen voor zijn land het leven in de baai van Gibraltar zou laten, had ook nu weder zijn vaderland en zijne meesters met ijver en beleid gediend. Heemskerck's verdiensten mogen in den laatsten tijd door sommige schrijvers, als niet geëvenredigd zijn geacht aan den roem dien hij verkregen heeft, zijne daden op dezen moeijelijken scheepstogt doen hem op nieuw kennen als iemand, die met beleid den handel in Banda stichtte, die even vlug de pen als het zwaard hanteerde en die zich gunstig onderscheidde van zijne medgezellen in vormen en manieren. Hij was minder een ruw zeeman, dan wel

gelijk een Drake of Cavendish, een « gentleman adventurer », wel wat hoog en voornaam, maar beschaafd en voor niets bevreesd. Hij behaagde niet altijd aan de oude zeerobben, want hij was een man van den nieuwen tijd. Toen een misschien wat al te positief en zeker te bedilzuchtig koopman zich op de kust van Madura de aanmerking veroorloofde, dat men de schepen en de lading van de Compagnie niet zóó mogt wagen, toen luidde Heemskerck's koel maar kordaat antwoord: « Waar wij ons leven avonturen, » daar moeten de heeren van de Companie ook hunne schepen en » hun cargasoen avonturen. » Hij had bovendien als bevelhebber eene groote verdienste. Hij wist een blind vertrouwen in zijn persoon aan zijne schepelingen in te boezemen, en nu moge het kritische oog van later tijd, van achter de schrijftafel de balans tusschen roem en verdiensten niet geheel zuiver bevinden, de handen van Janmaat waren te grof om zulk een fijn werktuig te hanteren; als Jacob van Heemskerck maar aan boord was, dan was de matroos gerust, dan liep hij den vijand stoutmoedig aan lij, dan noemde hij dat « op zijn Heemskerck's slaan. » Jacob van Heemskerck en Jacob van Neck zijn dan ook de eersten geweest, wier ondernemingen in Indie met goeden uitslag zijn bekroond en als zoodanig zijn zij, meer dan een Houtman te achten onder de stichters van Neêrlands handel in Indie[1].

§ 2. *De twee eerste scheepstogten der Zeeuwen naar Oost-Indie* 1598.

De terugkomst van de eerste vloot had niet alleen in Holland, maar ook in Zeeland het sein gegeven tot de uitvoering van sedert lang beraamde plannen, om langs de zuidpunt van Afrika naar Indie te stevenen. Met dat doel ontstonden gelijktijdig twee

[1] Zie hierachter het journaal van Heemskerck onder n°. V der gedrukte stukken, waarin veel belangrijks voor geschiedenis, land- en volkenkunde wordt gevonden.

compagnien in Zeeland [1]. Aan het hoofd van ééne dier vereenigingen stond de rustelooze Moucheron, die dadelijk velen van hen, welke de eerste reis naar Indie hadden medegemaakt, aan zijne onderneming wist te verbinden. Onder dezen behoorden ook de broeders Cornelis en Frederik de Houtman, hetzij zij door de voordeelige aanbiedingen van Moucheron van hunne eerste meesters waren afgelokt, hetzij dat zij om het kwaad bestuur van den eersten scheepstogt, uit Amsterdam geweken waren. Dwaalde Moucheron reeds, toen hij meende in Cornelis de Houtman een beleidvol aanvoerder te hebben verworven, nog meer bedroog hij zich, als hij meende in den vermaarden Engelschen piloot John Davis een getrouwen stuurman te hebben gevonden. Deze toch schijnt met geen ander doel in dienst van Balthazar de Moucheron te zijn getreden, dan om als verspieder werkzaam te zijn. Daartoe was hij door den graaf van Essex uit Engeland afgevaardigd, zoo als blijkt uit zijne eigen woorden, die hij drie dagen na zijne terugkomst uit Indie aan Essex schreef: «according to those directions, which Your Lordship «give my in charge at my departure; when it please You to «employ me in this voyage for the discovering of these eastern «ports of the world, to the service of Her Majesty and the «good of our Country» [2].

Behalve de stukken welke wij in het eerste deel van dit werk, [3] over de uitrusting van de eerste vloot uit Zeeland, hebben medegedeeld en eenige weinige anderen, waaronder eene opgave van de namen der scheepsoverheden, bezit het Rijksarchief geen berigten omtrent dezen scheepstogt. De hoofdbron waaruit dus de verrigtingen van de eerste Zeeuwen in Oostindie kunnen gekend worden, is het verslag, hetwelk John Davis van deze reis heeft gegeven aan Robert, Earl of Essex. Dit ver-

---

[1] Deel I, bladz. 108, Hoofdstuk 3, § 3. De compagnien voor de vaart naar Oostindie, langs de Kaap, opgerigt in Zeeland.

[2] Purchas, his Pilgrimes. Vol. I, liber III, bladz. 118.

[3] Deel I, bladz. 220.

slag is in druk uitgekomen, in het hoogst zeldzame werk van Purchas, his pilgrimes vol. I, en is later niet zeer naauwkeurig vertaald medegedeeld, in de Histoire Générale des Voyages van den abt Prevôst [1].

Cornelis de Houtman, nu in dienst van Moucheron, was ditmaal nog ongelukkiger dan op zijne eerste reis naar Indie. Hoewel hij op den 15 Maart 1598, en dus 6 weken vóór de vloot van van Neck, uit Vlissingen zeilde, bereikte hij bijna zeven maanden later dan de Amsterdamsche vlootvoogd den Indischen Archipel, na eene reis van één jaar en ruim drie maanden. De kleine vloot, waarover hij bevel voerde, was aldus zamengesteld:

1. De Leeuw. Cornelis de Houtman, chief.
Pieter Stockmans, kapitein.
Guyon Lefort, thesorier.
John Davis, stuurman.
Jacques Baudens, kassier.
Jan van den Aertbrugge, } assistenten.
Jacques Sanders, }

2. De Leeuwin. Frederik de Houtman, kapitein.
Thomas Coymans, kassier.
Bus, }
Abbing, } assistenten.
Thomassen, }

De inhoud der beide schepen bedroeg 650 ton en de bemanning telde 223 koppen.

Met deze schepen zeilde Houtman langs de eilanden la Palma en San Nicolas, verviel toen op Fernando de Noronha, nabij de kust van Brazilie, geraakte met moeite voorbij de Abrolhos-klippen en kwam op den 11 November 1598 in de Saldanha-baai. Op den 6 Dec. zeilde hij om de Kaap en eene maand later, op den 6 Januarij 1599, kwam hij eerst nabij Madagascar. Hier verviel

[1] De uitgave in Holland bezorgd, te Amsterdam bij Pierre de Hondt 1747, is beter en vollediger dan de oorspronkelijke uitgave van Prevôst.

hij, even als op de eerste reis, weder aan de zuidwestzijde des eilands in de baai van St. Augustijn, alwaar de inwoners hem herkenden, en gedachtig aan de «shamefull disorders» van de eerste reis, zooals John Davis schrijft, van het strand naar het gebergte vlugtten, zoodat de ververschiug zeer schaarsch bleef. Van dit eiland namen de schepen hunnen weg door het kanaal van Mozambique, langs het eiland Andschuan, één der Comorren, alwaar men voor eene stad Demos ankerde. Van daar zeilde de Houtman tusschen de eilanden van de Admirantengroep en op den 23 April 1599 bevond hij zich met de schepen te midden van de Malediven.

Hier pleegde de Houtman, zoo men althans het getuigenis van Davis gelooven mag, eene daad van willekeur en geweld, welke niet te regtvaardigen schijnt. Hij dwong namelijk de vrouw van eenen voornamen inlander om zich voor hem te ontsluijeren en ontnam haar eene partij edelgesteenten, hetgeen de inlander zich met een minachtend stilzwijgen liet welgevallen. Een ander bejaard inwoner der Malediven bragt eindelijk als loods de schepen, door het Kardiva-kanaal, uit dit gevaarlijke vaarwater; maar nu verviel men weder op de kust van Vóór-Indie, nabij Coetsjin. Ook dit gevaar kwam men te boven; eindelijk werd Kaap Comorin omgezeild en ten lange laatste werd op den 21 Junij 1599 de haven van Atsjin op noordelijk Sumatra bereikt. Hier trof men handelaars aan uit China, Arabie, Goezeratte, Bengale, Pegu en een groot aantal Portugezen. De sultan Ala-oed-din scheen aanvankelijk ook de nieuw aangekomen westerlingen vriendelijk te willen onthalen; hij beloofde eene lading peper te zullen leveren, en inderdaad werd er ongeveer 140 last peper aan boord genomen. Er bevonden zich echter vier Portugesche barken, onder bevel van eenen Don Alphonso Vincente, die, naar het schijnt, met opzet uit Malakka gezonden was, om de Nederlanders te keer te gaan. De sultan van Atsjin noodigde de Houtman uit om hem bij te staan in zijnen oorlog tegen den sultan van Johor; doch de Houtman niet wetende wat hij daarop

antwoorden zou, nam teregt eene ontwijkende houding aan.

Hetzij nu ten gevolge van die terughouding en dat dralen van Houtman, hetzij, hetgeen zeer waarschijnlijk is, ten gevolge van den aandrang der Portugezen, keerde eensklaps de goede gezindheid des sultans in vijandschap. Het wederzijdsch vertrouwen, hetwelk tusschen de Nederlanders en Atsjinezen gevestigd scheen, maakte dat de Nederlanders aan land, de Atsjinezen aan boord der schepen over en weder kwamen. Eens, het was op den 1 September 1599, verschenen weder de Sjahbandaar, de geheimschrijver des Sultans en vele volgelingen bij Houtman aan boord en bragten verschillende ververschingen mede, welke weldra bleken vermengd te zijn met eene vergiftige zelfstandigheid. Hierdoor en door een ruim gebruik van wijn werden de Nederlanders geheel buiten zinnen.

Op dat oogenblik grepen de Sumatranen plotseling den kris en staken iedereen het hart af, die hun voor de hand kwam. Cornelis de Houtman, Thomas Coymans en vele anderen werden in die eerste furie gedood. Op het tweede schip werd hetzelfde beproefd. Toen de eerste schrik geweken en de Nederlanders wat bij zinnen waren gekomen werden echter de Sjahbandaar, de geheimschrijver en de overige Sumatranen aangevallen, velen gedood en nog meerderen buiten boord gesmeten, zoodat de schepen weder in de magt der Nederlanders kwamen. De ongelukkige schepelingen, welke toen juist aan land waren, moesten nu de wraak ondervinden des sultans, die in zijne eerste woede, aan allen met uitzondering van acht personen, het hoofd van den romp liet slaan. Onder de weinigen welke gespaard werden, behoorde ook Frederik de Houtman, die zes-en-twintig maanden lang, « niet sonder vele periculen syns levens » bij de Atsjinezen gevangen bleef. Ondanks alle die gevaren wist Frederik de Houtman tijd en gelegenheid te vinden, om aan de wetenschap zijne krachten te wijden. Hij stelde aldaar een « spraeckende woordboeck in de Maleysche ende Madagaskaarsche talen, met vele Arabische en Turcksche woorden, tot sonderling nut

voor deghenen, die de landen van Oost-Indie besoeken," te zamen. Bovendien verbeterde hij den stand en de declinatie van vele vaste sterren van het zuidelijke hemelgewelf, vermeerderde het aantal dier sterren door observatie en gaf zijne bevindingen te gelijk met zijn woordenboek, na zijne terugkomst in Nederland in het licht [1].

De beide Zeeuwsche schepen waren intusschen na dezen moorddadigen aanslag naar Pedir geweken, alwaar zij een nieuwen aanval van elf Atsjinesche schepen, vermoedelijk met Portugezen bemand, hadden te doorstaan. Zij weerden zich echter zóó, dat twee schepen in den grond geboord en de overigen werden teruggejaagd. Kort daarop kwam een der gevangenen, Guyon Lefort, als zendeling des sultans aan boord, met de boodschap dat de vrede zou worden hersteld en de gevangenen los gelaten, zoo de Zeeuwen hun grootste schip aan den sultan wilden afstaan. Hieraan kon natuurlijk niet worden voldaan; maar daarentegen werd Guyon Lefort aan boord gehouden en volgens de besloten instructie van de reeders tot kapitein aangesteld [2].

Nadat men zich op Poelo Bintang van versch water had voorzien, werd er nogmaals een aanslag op Atsjin gewaagd, ten einde de gevangenen te verlossen; doch ook deze onderneming liep vruchteloos af. De schepen trachtten nu de stad Tenasserim op de kust van Pegu te bereiken; maar ook dit gelukte niet. Op de Nicobaren-eilanden werd evenwel eenige victualie ingenomen en een kleine, doch niet onvoordeelige handel in ambre-gris gedreven. Bij het verzeilen van die eilanden, ontmoetten de schepen een klein vaartuig uit Negapatnam, met rijst beladen, hetwelk genomen en geledigd werd. Hier kreeg Guyon Lefort berigt, dat in de steden Baticalao en Trinkonomale op het

---

1 Cf. Moll, Vroegere zeetogten, bladz. 56. De hoogleeraar Moll schijnt het bovenstaande boekwerk van Freder. de Houtman niet gekend te hebben. Het is uitgegeven te Amsterdam in 1603 bij Jan Evertsz. Kloppenburgh, en het bevindt zich op de Koninkl. Biblioth. te 's Hage.

2. Zie Deel I, blz. 227.

eiland Ceylon, overvloed van handelswaren zouden te vinden zijn, en dat in de maand Januarij jaarlijks wel honderd schepen daar voorbij kwamen, met specerijen, zijden, katoenen, porcelein en edelgesteenten beladen.

Op die tijding besloot men den steven naar Ceylon te rigten; maar ook dit land der beloften kon door tegenwind niet worden bezocht. Moedeloos werd dan nu de reize huiswaarts aangenomen; maar nog had de tegenspoed geen einde. Eerst had er aan boord eene vergiftiging, door Indianen gepleegd, plaats; toen brak de scheurbuik uit; van St. Helena werd men verjaagd door een Portugeesch schip en op de kust van Brazilie vertoefde men twee en eene halve maand nabij het eiland Fernando Noronha. Eindelijk toch kwamen de schepen met eene kleine bemanning, uitgeput door vermoeijenis en ziekte, op den 29 Julij 1600 te Middelburg aan. Moucheron en de zijnen hadden veel verloren; maar John Davis had zijn doel bereikt. Drie dagen na zijne terugkomst haastte hij zich, om het verslag zijner bevinding over te zenden aan den graaf van Essex.

Bijna op denzelfden tijd, waarop Moucheron en zijne Compagnie in 1598 de schepen de Leeuw en de Leeuwin naar Oost-Indie afvaardigden, maakten ook Adr. Hends. ten Haeff en zijne Compagnie toebereidselen tot eene soortgelijke onderneming [1]. De vloot welke voor deze tweede Compagnie uit Zeeland zeilde, bestond uit drie schepen: de Zon, de Maan en de Langebercque genaamd. Van deze drie verongelukte al reeds dadelijk het tweede schip, dat nabij Dover, onder het saluutschot, dewijl het slecht geballast was, omviel en zonk. Omtrent de namen der bevelhebbers bestaat onzekerheid en over hetgeen door deze schepen in Indie is verrigt, ontbreken de berigten bijna geheel. Als opperbevelhebbers worden genoemd Gerard Leroy en Laurens Bikker. Maar omtrent dezen laatsten bestaat dezelfde tegenspraak in de berigten, welke wij reeds omtrent Cornelis Heemskerck hebben opge-

[1] Zie Dl. I, bl. 117.

merkt. Laurens Bikker toch, wordt genoemd als bevelhebber van de schepen de Gouden en Zilveren Wereld, die in Augustus 1598 naar Rio de la Plata zijn gezeild; terwijl men hem te gelijker tijd als vice-admiraal vermeld vindt over de drie schepen, welke in datzelfde jaar 1598 voor ten Haeff c. s. naar Oost-Indie zijn vertrokken. Geen andere berigten omtrent hetgeen op dezen scheepstogt is voorgevallen, worden er aangetroffen, dan die zeer beknopte, welke de kronykschrijver Le Petit [1] en de ijverige Valentijn mededeelen. Een zeer verward en onnaauwkeurig berigt vindt men ook nog in eene verzameling van reizen, door den bekenden Levinus Hulsius te Frankfort in 1608 uitgegeven; maar die berigtgever heeft kennelijk de reis der Zeeuwen, in 1598 volvoerd, vermengd met eene expeditie van vier andere schepen, in 1601 uit Zeeland ondernomen. Het Rijks-Archief bezit hierover niets als eenige weinige mededeelingen, en toch is dat weinige nog het beste, wat men tot hiertoe omtrent deze Zeeuwsche onderneming aantreft. Het blijkt namelijk uit eenen brief, voor Bantam op den 20 Januarij 1600 door den admiraal van Warwyck geschreven en uit eene aanteekening in het journaal van Jacob van Heemskerck, dat het schip de Zon op het einde van Februarij en de Langeberque in het begin van Maart des jaars 1599 te Bantam zijn aangekomen, na op de reis niet minder dan 43 dooden aan boord te hebben gehad.

Bij de aankomst dier schepen was juist de voorraad peper, tot eene hoeveelheid van 21,000 zakken, door vijf Chinesche jonken en een schip uit Goezeratte ingeladen. De Zeeuwen moesten dus nutteloos gedurende 8 maanden te Bantam blijven wachten op het nieuwe gewas; maar toen ook ontvingen zij volle lading in peper en specerijen, zoodat zij op den 18 November 1599 de terugreis naar het vaderland konden hervatten.

---

[1] Grande Chronique ancienne et moderne de Hollande et Zelande, T. II, Livre XV, blz. 699.

§ 3. *De twee eerste scheepstogten naar Oost-Indie bij Zuid-Westen om.* — 1598.

Behalve de groote vloot van acht schepen en de vijf schepen van de beide Zeeuwsche Compagniën, welke allen regtstreeks langs de Kaap op Oost-Indie bestemd waren, werden er hier te lande, in dit voor de Nederlandsche groote vaart zoo gewigtige jaar 1598, nog twee andere vloten uitgezonden, welke beiden ten doel hadden om door de straat van Magelhaen, Oost-Indie te bereiken [1]. De eerste van deze twee vloten was die van 5 schepen onder bevel van Jacques Mahu en Simon de Cordes; de tweede was de vloot van Olivier van Noort, welke 4 schepen sterk was. Er zijn dus onmiddellijk na de terugkomst van Cornelis de Houtman, in den loop van het jaar 1598 niet minder dan 22 bodems onder Nederlandsche vlag, door de krachtvolle handelaars van dien tijd uit onze havens naar Oost-Indie gezonden. Het is genoegzaam bekend, hoe noodlottig de scheepstogt onder Mahu en de Cordes, waarvan de uitrusting meer dan vijfmaal honderd duizend ponden Vlaamsch gekost had, ten einde liep.

Van de vijf schepen, de Hoop, de Liefde, het Geloof, de Trouw en de Blijde Boodschap, bleef slechts één schip, het Geloof, dat onder bevel van den kapitein Sebald de Weerd onverrigter zake terugkeerde, voor de reeders behouden. Alle de overigen geraakten verloren [2]. Het schip de Blijde Boodschap,

---

1 Zie Deel I, bladz. 120.

2 Het lot, hetwelk deze schepen ondervonden tot in de straat van Magelhaen, leert men kennen uit een: *Historisch ende wijdtloopigh verhael van 't gene de vijf schepen, tot den 7 September* 1599 *wedervaren is*, in 1617 te Amsterdam bij Michiel Colijn uitgegeven en later in 1646 in het bekende werk „*Begin en Voortgang*" herdrukt. Nog vindt men verschillende berigten omtrent de 4 schepen, welke in de Zuidzee gekomen zijn, in het verhaal van de reize van Olivier van Noort. Het Rijks-Archief bezit omtrent dezen scheepstogt van Mahu niets, dan twee handschriften, waarvan het eene is: eene *Notitie van 't geene is wedervaren in de Suydzee op de custe van Chyly, inde haven van Chylewey, aan het schip de Trouwe, door Mees Sandersz..... ende ordentelicker gestelt door Cornel. Jansen*

ook wel het Vliegende Hart genaamd, werd ten gevolge van gebrek en moedeloosheid, heimelijk in de haven van Valparaiso door zijn toenmaligen gezagvoerder Dirck Gerritsz aan de Spanjaarden verkocht. Het schip de Trouw, welks bemanning eenige Spaansche schepen in de Zuidzee buit maakte en voor korten tijd meester was geweest van het eiland Chiloë, belandde in de Molukken; maar werd aldaar ter reede van Tidore door de Spanjaarden en Portugezen aan de Nederlanders afhandig gemaakt.

In de maand November van 1599 waren nog slechts twee schepen van de vloot bij elkander, in de Zuidzee ter hoogte van 28° N.Bdte. Het ééne schip was de Hoop, waarover, nadat Mahu op reis gestorven was en zijn opvolger Simon de Cordes was gesneuveld, een jong en onervaren Amsterdammer, Huydecoper genaamd, gezagvoerder was. Het andere schip was de Liefde. Daarover had na de bevordering van de Cordes tot admiraal, de welbekende Gerrit van Bönningen met goed gevolg het bevel gevoerd. Maar ook van Bönningen vond zijn graf in de Zuidzee en was toen als kapitein vervangen door eenen Jacob Quackernaeck, een Rotterdammer en neef van den bekenden koopman en admiraal Cornelis Matelief. Aan boord van ditzelfde schip hebben zich vermoedelijk ook de koopman Melchior van Santvoort en de Engelsche stuurman William Adams bevonden. De scheepsraad van deze twee schepen besloot den steven naar Japan te wenden en op den 27 November werd werkelijk de koers daarheen aangenomen. De koophandel en de ligging van Japan konden aan deze Nederlandsche gezagvoerders niet geheel onbekend zijn. Vóór

---

Vyanen. Het andere stuk is eene *Verclaring van Jacob Dirckz, eerst constapel, daarna onderstuurman op het Vliegend Hart onder den kapitein Dirck Gerritsz.* Alle deze berigten evenwel, zoowel de gedrukte als die in handschrift, hebben alleen betrekking tot gebeurtenissen op den Oceaan of in de Zuidzee voorgevallen en bevatten dus niets over Oost-Indie. De geschiedenis van dezen scheepstogt valt dus buiten de grenzen van dit werk. De twee bovengen. stukken zijn echter belangrijk, omdat van den togt van de Cordes weinig bekend is.

hun vertrek uit Nederland waren zij in de gelegenheid geweest kennis te nemen van hetgeen daaromtrent openbaar was gemaakt, door Dirck Gerritsz. China, vooreerst in 1592 en 1596 in een aanhangsel aan het Tresoor der zeevaart van Lucas Jansz. Waghenaer en vervolgens meer uitgebreid, in het Reijsgeschrift van J. Huighen van Linschoten [1].

Het grootste van de twee schepen en dus vermoedelijk de Hoop, dwaalde van het andere af en sedert vernam men niets meer van dien bodem.

Het andere schip echter, waarover Quackernaeck bevel had, bereikte werkelijk, na veel ellende te hebben doorgestaan, op den 19 April 1600, het tot Nippon behoorende eiland Kioe-sioe, onder het gebied van den landsheer van Bungo. Ondanks de vijandige inblazingen der Portugezen, werden de ongelukkige Nederlanders, maar vooral de Engelsche stuurman Adams, door de Japanners goed behandeld. De keizer liet de vreemdelingen ontbieden en ook het schip werd eerst naar Ossaka en daarna naar Jeddo vervoerd; terwijl eene aanzienlijke som gelds aan de schepelingen werd uitgedeeld.

De eerste die van het aanlanden van deze Hollanders in Japan kennis kreeg, was Olivier van Noort, toen hij op den 3 Januarij 1601 in de baai van Broenei lag en het groote nieuws vernam van een Portugees, die op dien tijd met eene jonk uit Japan was gekomen en zich toen ook in die haven van Noordelijk Borneo bevond. Een tweede berigt, regtstreeks van de in Japan aanwezige Nederlanders, ontving de koopman van de Hollandsche faktorij in Patane, Ferdinand Michielse, toen op den 2 December 1605 Jacob Quackernaeck en Melchior van Santvoort in persoon aldaar verschenen. Deze twee hadden eindelijk door de welwillende tusschenkomst van William Adams verlof

[1] Uit de hierna te vermelden brieven van W. Adams, zou men opmaken dat Dirck Gerritsz. aan boord van een der beide schepen was, toen het besluit tot de reis naar Japan genomen werd; doch dit is niet wel mogelijk, want Dirck Gerritsz. moet toen te Valparaiso gevangen zijn geweest.

van den Japanschen Keizer bekomen, om hunne landgenooten op te zoeken en zelfs een octrooi of vrijpas om in Japan te komen handelen, voor Nederlandsche schepen verworven. Aan boord van eene jonk hadden zij het rijk van Nippon verlaten en op die wijze waren zij te Patane aangeland. Toen zij in deze handelshaven, geruimen tijd vruchteloos op Nederlandsche schepen hadden gewacht, begaven zij zich eindelijk omstreeks de maand Julij 1606 naar Johor, omdat de tijding gekomen was, dat de admiraal Cornelis Matelief, de neef van Quackernaeck zich aldaar bevond. Werkelijk werd de admiraal, die in 1605 met elf schepen van de inmiddels opgerigte Algem. O. I. Compagnie uit Nederland was gezeild, aldaar aangetroffen. Onmiddellijk werd hem de tijding gebragt, dat Japan voor Neêrlands handel geopend was. Maar op dat oogenblik was Matelief te zeer gewikkeld in den bloedigen strijd, dien hij in de wateren van Malakka tegen de Portugezen voerde, om den Japanschen handel te kunnen aanvangen. Aan Quackernaeck gaf hij het bevel over een der schepen van zijne vloot, maar Quackernaeck sneuvelde kort daarna «slaende tegen de Portugezen.» In het volgende jaar 1607 ging Matelief evenwel met drie schepen naar China op reis, tevens met het doel om Japan te bezoeken, doch die onderneming mislukte. Het liep door al die omstandigheden tot den jare 1609, eer dat de eerste Nederlandsche schepen naar Japan vertrokken met het bepaalde voornemen om den handel in dat rijk te stichten. Een jaar vroeger, in 1608, was Melchior van Santvoort met nog een anderen Hollander, aan boord van eene jonk naar Japan teruggekeerd. Op zijne reize derwaarts had de Nederlandsche opperkoopman te Patane, Victor Sprinckel, hem met eenige geschenken en een brief aan den keizer van Japan belast, waarbij de redenen ontvouwd werden waarom de Nederlanders niet haastiger van 's keizers gunstig aanbod hadden gebruik gemaakt. Ook Willy Adams werd niet vergeten, en ook dezen werd geschreven hoe «wonderlick lief «het geweest was om te hooren de goede jonst, liefde en affectie,

« die hij met ettelycke anderen 't vaderlant dragende was. » Op deze wijze is de grond gelegd van die langdurige betrekkingen, welke sedert tusschen Nederland en Japan hebben bestaan. De ongelukkige onderneming van van der Veken, van der Hagen en C°. is dus niet geheel zonder gevolgen gebleven, en aan haar danken wij de opkomst van Neêrlands handel in Japan [1].

De tweede scheepstogt, welke in 1598 uit Nederland werd ondernomen om bij zuid-westen Oost-Indie te bezeilen, was de bekende expeditie onder Olivier van Noort [2]. Het oud-Koloniaal-Archief bevat over dezen scheepstogt geen andere bescheiden als die, welke wij reeds in het eerste deel van dit werk hebben vermeld en eenige korte zijdelingsche berigten van personen, die in hunne brieven uit Indie over van Noort spreken. Wat Olivier van Noort buiten Oost-Indie verrigt heeft, kan het onderwerp niet uitmaken van dit werk; wij verwijzen dus daaromtrent naar de gelijktijdige bronnen: als het gedrukt journaal zijner reis, uitgegeven in 1602 te Rotterdam bij van Waasbergen en Corn. Claesz te Amsterdam of naar de herdrukken daarvan in 1619 door Colyn en in 1645 en 1646 in het bekende werk Begin en Voortgang der O. I. C.

Eerst op den 15 Sept. 1600, dus juist twee jaren na zijn vertrek uit Nederland, bereikte van Noort de Oost-Indische gewesten. Met vier schepen was hij uitgevaren; doch na door de straat van Magelhaen in de Zuidzee te zijn gezeild, kwam hij slechts met twee schepen, de Mauritius en het jagt de Hoop, waaraan

---

[1] De lotgevallen van Adams en der Nederlanders, die met hem in Japan beland zijn, kunnen het beste in de bijzonderheden gekend worden uit twee brieven van William Adams, gedrukt bij Purchas, his pilgrimes, vol. I, onder den titel van: W. Adams, his voyage by the south-sea to Japon. Van die brieven vindt men ook eene omgewerkte vertaling bij Prevôst, Histoire générale des voyages, 2de deel der Haagsche editie. Voorts Mr. L. C. D. van Dijck: Iets over onze vroegste betrekkingen met Japan, in welke geschiedkundige bijdrage de stukken zijn afgedrukt, welke in het Rijks-Archief over den eersten handel met Japan in 1608, gevonden worden.

[2] Cf. Deel I, bladz. 124.

hij op de reis den naam van de Eendragt had gegeven, bij de eilanden der Ladrones. Na vele vergissingen en verkeerde koersen kwam hij in den Archipel der Philippijnen, eerst oostwaarts van die eilandengroep, daarna in de straat van Manila of Bernardino bij het eiland Capoel. Van Noort rigtte in de Philippijnsche wateren niet veel goeds uit; integendeel maakte hij er de Hollandsche vlag noodeloos gevreesd bij Chinezen, Japanners en inboorlingen der Philippijnen. Ten einde van Noort te tuchtigen en te verdrijven, kwamen eindelijk in de baai van Manila twee Spaansche galjoenen op hem af, doch aan moed ontbrak het van Noort in geenen deele. Hoewel veel zwakker dan zijn vijand, weerde hij zich dapper en gaf hij zelfs aan het Spaansche admiraalschip zóó geweldig de laag, dat het geheel doornageld, met man en muis als een steen in de diepte zonk. Het kleinste schip, de Eendragt genaamd, geraakte echter bij deze gelegenheid verloren en van Noort waande het door de Spanjaarden genomen. Het ontvlugtte echter aan den vijand, kwam nagenoeg ontredderd voor Ternate aan, alwaar het door het scheepsvolk aan den sultan van dat eiland werd verkocht. De bemanning bouwde toen voor zich een klein scheepje en daarmede kwamen deze stoutmoedige avonturiers eindelijk te Bantam aan, alwaar zij in 1602 op andere Hollandsche schepen onder den vice-admiraal Schuurmans dienst namen [1]. Van Noort zelf was echter door dit gevecht zoo ontredderd, dat hij de eerste de beste verversch- en kalfater-plaats moest opzoeken. Met dat doel ging de togt door de Soeloe-zee naar Borneo en op den 26 December 1600 ankerde hij in de baai van Broenei. Hij was de eerste Nederlander, die betrekkingen met een vorst van Borneo trachtte aan te knoopen. Hij gebruikte daartoe een Chineschen loods, dien hij aan boord had. Er bevonden

---

1 Het lot van het schip de Eendragt was tot nu toe onbekend. Bovenstaande echter blijkt uit een ongeteekenden brief, waarin de reis van W. Harmensz. beschreven wordt en welke geplaatst is onder de hierachter gedrukte stukken.

zich toen in de baai van Broenei eenige Japanners en zeer vele Chinezen, die van Patane uit, op Borneo kwamen handelen, hoewel ook toen gelijk thans nog, die wateren door zeeroovers onveilig waren. Het onthaal, hetwelk van Noort hier genoot, was schijnbaar vriendelijk; maar herhaalde malen trachtten de Broeneijers op verraderlijke wijze zich van het Nederlandsche schip meester te maken. Hoewel van Noort de heimelijke aanslagen nog bij tijds ontdekte, noodzaakte deze vijandelijke gezindheid hem, om reeds den 5 Januarij 1601 van daar te verzeilen. Hij had er zich nogthans wat ververscht en eenigen handel in peper met de Chinezen gedreven. Nu aanvaardde van Noort de reis naar Bantam. Hij zeilde langs de Natoena-eilanden, Banka en de Karimata; maar de west-moesson woei met volle kracht, zoodat hij genoodzaakt werd zich met den moesson mede te laten slepen. Om die reden zeilde hij door straat Madura en bleef hij gedurende eenige dagen voor Joertan op Java's oostkust ten anker. Hier kreeg hij verversching in overvloed en een weinig foelie, welke hij van aldaar wonende Portugezen opkocht. Opmerkelijk is het berigt, hetwelk men in het reisjournaal van van Noort vindt opgeteekend, dat namelijk toen reeds de stapel der specerijen, ten gevolge van de komst der Nederlanders in den Archipel, zich voor een groot deel van oostelijk Java naar de handelshaven van Bantam had verplaatst. Op den 4 Februarij werd eindelijk de tehuisreis aangevangen. Door straat Bali, langs de Zuid van Java, keerde van Noort met zijn eenig overgebleven schip naar het vaderland terug, alwaar hij op den 12 Augustus 1601 het anker voor Rotterdam in den grond wierp. Hoe roemrijk de naam van Olivier van Noort, als eerste Nederlander, die den aardbol omzeild heeft, in onze geschiedenis bekend zij, heeft echter zijn scheepstogt noch ter bevordering van Neêrland's gezag in Indie, noch als handelsonderneming belangrijke vruchten opgeleverd. De oorlogsbuit alleen, welke Olivier, volgens zijn zeggen, medebragt, zou aanzienlijk zijn geweest. Hij zou op zijne expeditie den vijand niet

minder dan 60 tonnen gouds ontnomen en hem daardoor ongetwijfeld hebben verzwakt.

Van Noort was dan ook, noch door opvoeding, noch door verkregen kennis of ondervinding de man, die bestemd scheen om iets van blijvende waarde in Indie te verrigten. Om als herbergier plotseling het plan op te vatten tot eene reize rondom de aarde, moet hij echter eene groote mate van moed, ik zou haast zeggen, van brutaliteit gehad hebben en de indruk, welke de aardomzeiling door de Nederlanders te weeg bragt, was allerwege in Europa groot. Daarom dan ook heeft van Noort groote verdienste gehad, omdat hij er veel toe heeft bijgebragt, om de Nederlanders in de schatting der wereld tot den rang eener groote zeemogendheid te verheffen.

§ 4. *De drie uitrustingen naar Oost-Indie van het jaar* 1599.

Nog was er geen berigt van den uitslag, welke de groote expeditie onder Jakob van Neck in 1598 ondernomen, zou opleveren, reeds meer dan 7½ ton gouds was daarin gewaagd, toen de wakkere Amsterdamsche reeders van de zaâmgevoegde oude Compagnie op nieuw den moed hadden, om op den 26 April des jaars 1599 weder drie schepen in zee te zenden. De aandeelen in deze onderneming waren nu niet in dezelfde verhouding onder de reeders verdeeld, eene omstandigheid die later aanleiding gaf tot moeijelijkheden op Banda met aldaar achtergebleven kooplieden van de vloot van van Neck. Want groot was de mededinging en de naijver, ook tusschen de deelgenooten onderling, maar vooral tusschen de verschillende compagnien. Die naijver ging zoo verre, dat zelfs het berigtschrift voor deze vloot uitdrukkelijk waarschuwingen tegen landgenooten inhield, alsof deze even groote vijanden waren als de Portugezen. Het voorschrift toch luidde: « dat men altyd in gedachtenis hebben

« sou, dat de Zeeuwen ons werck viant syn en dat sy derhalve « niet ligtelijk vertrout en werden [1]. »

De Amsterdamsche vloot van 1599 stond onder het bevel van den admiraal Steven van der Hagen, en was aldus zamengesteld:

1. De Zon.	Steven van der Hagen, Admiraal. Cornelis Jansz. Schouten, Schipper [2]. Jan Sas van der Goude, Opperkoopman; terwijl een Portugees, Louis Montez, dienst deed als juwelier, kommies en onderwijzer in de Portugesche taal.
2. De Maan.	Cornelis Heyntze, gezegd Pronckert, Kommies en schipper. Reyer Lambertsz, Schipper of stuurman. Jan Dircksz. Sonnenbergh, Onder-stuurman en ziekentrooster.
3. De Morgenster.	Cornelis Jansz. Melcknap, Schipper. Jan Dirckz. van Enkhuizen, Stuurman.

Na eene langdurige reis van 10 maanden, op welke zij door de loopstroomen tot onder de kust van Guinea gedreven werden, kwamen deze schepen eerst op den 27 Februarij 1600 onder den wal van Sumatra. Met inlandsche loodsen aan boord kwamen zij van daar op den 13 Maart voor Bantam aan. Slechts 7 weken vroeger was de admiraal van Warwijck van Bantam naar het vaderland gezeild en deze had toen reeds ondervonden, hoe de peper door den overgrooten uitvoer van 1599 in prijs gestegen was. Nu er op nieuw drie Europesche schepen aankwamen, steeg de markt bovenmate. Om die reden en omdat de bewindhebbers hadden

---

[1] Cf. Deel I, bladz. 106 en 135.

[2] Vermoedelijk dezelfde, die later met Willem Cornelisz. Schouten de reis van Jacques Lemaire heeft medegemaakt.

vrijgelaten om ook andere plaatsen, al ware het tot China toe te bezeilen, besloot van der Hagen regtstreeks den steven naar de Molukken te wenden, zonder eenigen handel in Bantam te drijven, als alleen met eenige Chinezen, van wie hij een weinig porcelein inkocht. Op de reize naar de Molukken dwaalden de schepen van elkander. De admiraal kwam voor Amboina, de twee anderen zeilden tot Banda, van waar zij spoedig aan van der Hagen berigt van hun wedervaren afzonden.

De Capitan-Hitoe en de radja van Noesa Niva drongen er zeer sterk op aan, dat de Nederlanders hun te hulp zouden komen tegen de Portugezen, die uit hun kasteel op Ley-Timor de Ambonezen met fellen krijg bestookten. Aanvankelijk weigerde van der Hagen; doch eindelijk gaf hij toe. Hij ontbood twee gewapende sloepen of barkassen van de schepen de Maan en Morgensterre uit Banda. Met deze hulp versterkt, hield van der Hagen het Portugesche forteres gedurende 8 weken belegerd. Doch alle moeite was vergeefsch en dit eerste wapenfeit der Nederlanders op Amboina was noch gelukkig noch eervol, want zij moesten eindelijk onverrigter zake aftrekken. Intusschen werd de handel niet vergeten. De kooplieden van de vloot verspreidden zich op Hitoe, o. a. dreven zij ruilhandel op Loehoe met porselein, en op deze wijze werden in de negorijen al de oude nagelen die men krijgen kon, opgekocht en in het admiraalschip geladen. De verleende hulp, hoe weinig afdoende die ook geweest was, scheen toch groote gevolgen voor het Nederlandsche gezag te zullen opleveren. Van der Hagen slaagde er in om in een verbond met de Ambonezen te treden, waarbij hij van zijne zijde voortdurende hulp en bijstand aan de Ambonezen tegen de Portugezen beloofde. Te dien einde bouwden de inlanders met groote vlijt voor de Nederlanders eene sterkte, welke gewapend werd met 5 stukken geschut en gedekt door een garnizoen van 27 man, onder bevel van Jan Dircksz. Sonnenbergh als gouverneur. Dit eerste kasteel der Hollanders in de Molukken kreeg den naam van kasteel van Verre; maar de Hitoeëzen noemden het, ter herinnering aan den eersten

Hollandschen admiraal, die aldaar was aangekomen, Kota Warwijck. Het was gelegen nabij Kaytetto op het noorderstrand of de kust van Hitoe. Voor dit gunstbetoon, hetwelk voor de inboorlingen eene eerste schrede was, op den weg tot verwisseling van overheerschers, beloofden de Ambonezen dat zij de nagelen uitsluitend aan de Nederlanders zouden verkoopen. Terwijl deze gewigtige punten met de inlandsche hoofden werden behandeld, kwamen ook de schepen Maan en Morgenster uit Banda voor Amboina ten anker. Deze waren ter juister tijd in Banda aangekomen, want de op Neira en Lonthor door Jacob van Heemskerck achtergelaten Nederlanders bevonden zich in zeer benarde omstandigheden. Slechts sedert weinig tijds hadden deze schepelingen onder bestuur van Adriaan Veen en Augustyn Stalpaert op de Banda-eilanden vertoefd, toen eene vloot van 13 jonken, bemand met 1500 Javanen van Toeban was komen opdagen. Deze Javanen kwamen met het doel om de Nederlanders goedschiks of met geweld van daar te ligten. De Portugesche gouverneur van Malakka had de hand in deze onderneming, waartoe de Javanen van Toeban des te ligter waren te bewegen geweest, omdat de Nederlanders den specerijhandel van oostelijk Java belemmerden en door opkoop op de plaats van productie met vernietiging bedreigden. Tot dien tijd toe hadden de Bandanezen de Nederlanders beschermd; maar welk vertrouwen mogt men op hen stellen in de toekomst. De komst der schepen Maan en Morgenster was dus eene uitredding geweest uit den nood. Deze schepen bleven in Banda van den 23 Mei tot den 14 September 1600. Het eene schip werd vol geladen met ingekochte muskaatnoten en foelie, het andere werd na vele moeijelijkheden tusschen de scheepsoverheid en Adriaan Veen, op vracht geladen met de noten en de foelie, welke Veen en Stalpaert gedurende hun verblijf op Neira en Lonthor, voor rekening der deelhebbers in de vloot van den admiraal van Neck hadden opgekocht en verzameld. Toen de Javanen de Hollandsche schepen zagen, lieten zij hunne kwade voornemens varen en vertrokken zij weder met de moesson. Van Veen, Stalpaert en hunne medgezellen

hadden moed en volharding genoeg om, niettegenstaande er zeer gegronde vrees overbleef, dat de vloot van Toeban in het eerstvolgende jaargetijde zou terugkeeren, op Neira en Lonthor achter te blijven, toen de schepen Maan en Morgenster naar Amboina vertrokken [1]. Nadat deze twee schepen volgeladen aldaar bij hunnen admiraal Steven van der Hagen waren aangekomen, vertrokken zij allen gezamentlijk op den 6 October naar Bantam, van waar zij, in gezelschap van meer Nederlandsche schepen, die inmiddels in den Archipel waren aangekomen, op den 14 Januarij 1601 de terugreis naar het vaderland aannamen.

Behalve eene voordeelige lading Moluksche specerijen, had deze onderneming alzoo de eerste vestiging der Nederlanders op Amboina tot uitkomst opgeleverd. Wij zullen evenwel spoedig zien, hoe kort die eerste vestiging in het kasteel van Verre op Amboina zich heeft kunnen staande houden.

Slechts vier maanden nadat de oude Compagnie van Amsterdam de schepen onder den admiraal van der Hagen in April des jaars 1599 had uitgezonden, was de admiraal Jakob van Neck, zoo als wij boven vermeld hebben, met vier rijk geladen schepen in het vaderland teruggekomen. Deze gunstige uitkomst wekte ook weder de begeerte van anderen op, om eveneens te tasten in dien overvloed, welke het oosten scheen aan te bieden. Dien ten gevolge kwam te Amsterdam de Nieuwe-Brabantsche compagnie tot stand, van welke vooral Isaäc Lemaire de ziel en het leven was [2]. De eerste vloot, welke deze compagnie op den 21 December 1599 in zee zond bestond uit 4 schepen, onder bevel van den admiraal Pieter Both van Amersfoort, dezelfde die eenige jaren later bestemd werd, om als eerste Gouverneur-

---

[1] Adr. Veen, wiens latere lotgevallen geheel onbekend waren, is in 1602 met Wolphert Harmensz uit Banda vertrokken en door een ander aldaar vervangen.

[2] Zie deel I, bladz. 103.

Generaal over Neerlands-Indie op te treden. De namen dier schepen en van de bevelhebbers waren deze:

1.	Nederland.	Pieter Both, admiraal.
		Ernst van Ommeren, schipper.
		Karel Walraven, koopman.
2.	Vereenigde-landen.	Paulus van Caerden, vice-admiraal.
		Claes Gerritsen of Geertsz., schipper.
		Adam Flamin, koopman.
3.	Nassau.	Vreerijck Cornelisz. (schipper?)
		Cornelis van de Vendere, koopman.
4.	Hof van Holland.	Jacob Dircksz., schipper.
		Melchior de Vogelaer, koopman.

Alsof men mededinging en naijver nog meer wilde prikkelen, zeilden deze vier schepen van Texel's reê op denzelfden dag, waarop eene vloot onder bevel van Jakob Wilkes voor rekening der oude Amsterdamsche Compagnie het zeegat verliet. Maar onmiddellijk nadat zij te zamen buitengaats gekomen waren, scheidden de twee vloten van elkander, wanneer ieder harerzijds den besten boeg voorzette om de eerste in Indie aan te komen. De schepen onder Pieter Both bleven bij elkander tot 26 April 1600. Toen splitsten zij zich, en twee schepen onder den admiraal zeilden, zonder eenige aanlegplaats aan te doen, regtstreeks naar Bantam; terwijl Paulus van Caerden met twee andere schepen op Madagascar's Oostkust zich ververschte en daarna door de groep der Malediven den koers naar straat Sunda stelde. Ondanks het verschil in weg, kwamen Both en van Caerden te gelijker tijd op den 6 Augustus 1600 voor Bantam's reê. De admiraal vond hier voor de schepen Nederland en Nassau eene lading, welke weder hoofdzakelijk uit peper bestond. Pieter Both stichtte te Bantam eene faktorij voor de Nieuwe-Brabantsche Compagnie en keerde op den 14 Februarij in gezelschap van de schepen van Steven van der Hagen naar het vaderland terug. Minder spoedig liep de togt van van Caerden ten einde. Deze onder-zeevoogd was inmiddels op den 25 Augustus 1600 met de beide andere schepen van de

vloot naar Sumatra's westkust gestevend en had aldaar achtereenvolgens Priaman, Tikoe en Passaman bezocht en in al die plaatsen vruchteloos pogingen aangewend om handelsbetrekkingen aan te knoopen. Wantrouwen, vijandige gezindheid en kwade trouw der inwoners en hoofden, gepaard aan een kleinen voorraad van handels-artikelen, waren oorzaak dat de handel op deze kust geheel mislukte. Het eenige merkwaardige dat van Caerden en zijne medgezellen hier bejegende, was eene aard- en zeebeving, met welk natuurverschijnsel de Nederlanders op deze kust voor het eerst kennis maakten. Men besloot dus naar Atsjin te loopen, ondanks het slechte onthaal, aldaar door de schepen de Leeuw en de Leeuwin in 1599 ondervonden. De twee schepen kwamen op den 21 November 1600 in die handelshaven aan. Door middel van drie Atsjinezen, welke aan boord waren, trachtte van Caerden den sultan van Atsjin omtrent de Nederlanders andere denkbeelden in te boezemen, als die welke de Portugezen hem inbliezen, door hunne vertelsels, dat er geen andere bevolking in Europa bestond dan die der Portugezen, Spanjaarden en van eenige weinige Engelschen. Fiamingi waren volgens hen, zwervers zonder land en zonder godsdienst, die leefden van den zeeroof, zooals men in den Archipel zoo vele Orang-laut telde. Met dit sprookje dachten de Portugezen dezelfde uitwerking te verkrijgen, als de Arabieren er van verkregen hadden, toen deze hetzelfde van de Portugezen bij hunne eerste komst in Indie door geheel Azie hadden verteld. De sultan van Atsjin scheen niet te min in den aanvang eene meer gunstige meening van de Hollanders te willen opvatten. Er kwamen op den 23 November zendelingen des sultans bij van Caerden aan boord, met een vrijgeleide voor de Nederlanders. Nu ging van Caerden den volgenden dag ook den sultan op plegtstatige wijze begroeten, geschenken aanbieden en een brief van graaf Maurits overhandigen. De ontvangst was beleefd; maar de brief werd niet gelezen en bleef onaangeroerd liggen, want een Portugeesch monnik, die toevallig het gehoor bijwoonde, zeide dat het pergament van den brief uit een var-

kensvel vervaardigd was, hetgeen de regtzinnige Muzulman met afkeer vervulde. In het algemeen scheen de sultan toch niet vijandig gestemd en de Nederlanders kregen verlof om een huis aan land te huren en daarin hunnen handel te drijven; doch omtrent het vaststellen van den prijs voor de peper verwees hij van Caerden naar den Sjahbandaar en den Penghoeloe.

De gouverneur van Malakka scheen het er echter op toegelegd te hebben om hier althans de Nederlanders uit zijne baan te houden. Naauwelijks kwam van Caerden uit het hof van den sultan of een gezant uit Malakka trad er binnen en kreeg er gehoor. Toen de Spanjaard met geveinsde vriendelijkheid van Caerden te gemoet kwam en hem begroette, had deze de onvoorzigtigheid van eenige driftige en onbezonnen woorden tot antwoord te geven, waardoor de onderlinge verhouding niet verbeterd werd. De volgende dagen werden besteed met onderhandelen met den Sjahbandaar en den Penghoeloe over den prijs van de peper; maar deze vroegen zulke ongehoorde prijzen, dat het vermoeden rees, of met die onderhandeling wel iets meer werd beoogd dan de Nederlanders op te houden. De gerezen achterdocht kreeg voedsel, toen er weinig tijds daarna een vijftal Zeeuwen van Moucheron's schepen uit hunne gevangenis te Pedir ontsnapten en bij van Caerden aan boord kwamen. Zij verhaalden dat er aan den achterwal eene groote uitrusting werd gemaakt, waarmede de Atsjinezen de twee schepen op dezelfde wijze wilden onthalen als zij reeds de Zeeuwen gedaan hadden. Met des te meer voortvarendheid werden de onderhandelingen nu voortgezet. Op den 28 December werd er eindelijk eene overeenkomst getroffen, waarbij de sultan zich verbond om binnen 4 maanden 1800 Bahar peper te leveren, welke bij de levering zouden worden betaald.

Maar reeds drie dagen later eischte de trouwelooze sultan voorschot op de levering, en van Caerden werd genoodzaakt eerst 1000 realen en later nog meer op voorschot te betalen.

Op dienzelfden dag, den 31 Dec., verscheen Frederik de Hout-

man aan boord. Hij was met 3 andere gevangenen in een schuitje uit Pedir gekomen en bevestigde het berigt dat er geheime aanslagen tegen van Caerden gesmeed werden. Toen Frederik de Houtman nu eenmaal vrij aan boord was, wilde van Caerden hem natuurlijk bij zich houden en hem beschermen. Maar Frederik de Houtman antwoordde hem, dat hij niet gekomen was als vlugteling, maar alleen om van Caerden te waarschuwen voor de gevaren die hem bedreigden en dat hij nu, ondanks het kwaad dat er broeide, welligt zijn leven, zeker althans zijne vrijheid in gevaar wilde stellen en terugkeeren naar het hof des sultans, «verhoopende niet alleen syne, maar ook zijner «medegevangenen verlossing te procureren, aan van Caerden «lading te besorgen, een vast contract met den koning te maken, «opdat de Nederlanders jaarlijks aldaar in vrede en vriendschap «zouden mogen komen om te handelen.»

Het was te voorzien en het scheen onvermijdelijk dat de natie, wier eenvoudige koopmans-kommiezen voor lotgenoot, voor welvaart en handel des vaderlands tot zulke daden van moed en zelfsverloochening in staat waren, spoedig eene krachtige en gelukkige mededingster moest worden van het wel uitgebreide, maar innerlijk zoo kranke en zedeloos gezag van Spanje in Azie.

Wat te vreezen was, gebeurde. Frederik de Houtman werd met geveinsde vriendelijkheid door den sultan ontvangen; maar bij het verlaten van het hof door den Sjahbandaar van Pedir als een dief opgepakt en naar den zoon des sultans, den stedehouder van Pedir gevankelijk weggevoerd. Het eenige wat op dat oogenblik van Caerden voor hem doen kon, was hem heimelijk eenig geld en kleederen, een nieuw testament en een psalmboekje toe te zenden. Hiermede nam de hoop op bevrijding voor Houtman een einde en nieuwe gevangenschap, die geen uitzigt gaf op verlossing, een aanvang.

Door al deze teleurstellingen reeds wrevelig, werd van Caerden nog meer verbitterd toen de voortdurende eischen des sultans hoe langer hoe onredelijker werden.

Intusschen hadden er elken nacht bijeenkomsten plaats tusschen den sultan, den Spaanschen gezant en eenige Portugezen. Het bijéén trekken van gewapende vaartuigen werd dagelijks duidelijker zigtbaar.

Op den 12 Januarij was het gevaar zóó dreigend geworden, dat de Nederlandsche bevelhebber alle de schepelingen, welke nog aan land waren, in het geheim en hals over hoofd, deels zwemmende, deels met booten in veiligheid op de schepen deed komen. Van Caerden zijnerzijds had inmiddels ook een middel bedacht, om zich te waarborgen tegen verlies van zijne voorgeschoten penningen en aan land gebragte koopmansgoederen. Hij had zoodra niet zijne manschappen aan boord, of hij gebruikte geweld tegen de schepen, welke in de haven lagen en nam 3 schepen uit Roem, 3 uit Goezeratte 2 uit Bengalen en een Portugeesch vaartuig in beslag en ligtte er de lading uit als schâverhaling. Deze handelwijze was billijk noch staatkundig, maar van Caerden had het, vooral in den omgang met Aziaten gevaarlijke, gebrek van driftig, roekeloos en snel te handelen. De geheele waarde, welke hij in Atsjin verloren had, bedroeg 5994 realen en daarvoor ledigde hij 9 schepen, van welke er 8 tot onzijdigen behoorden. Nu was natuurlijk alle uitzigt op herstel van vriendschap en koophandel vervlogen, de kwade naam van zeeroovers scheen door de Hollanders zelven te zijn bevestigd en de vijandelijkheden werden dagelijks meer openlijk door de Atsjinezen voortgezet. Deze daad van geweld door van Caerden bedreven, gaf naderhand in Holland aanleiding tot een langdurig en ingewikkeld proces, waarin zich Arabische zaakgelastigden van de reeders der Moorsche schepen mengden en hetwelk niet zonder tusschenkomst der Nederlandsche overheid eindelijk beslist werd ten nadeele van de Nieuwe-Brabantsche Compagnie, die 50,000 realen aan de Arabieren moest uitkeeren [1]. Na deze gebeurtenissen had van Caerden eerst de wijk genomen onder Poelo-Way en was hij daarna naar Bantam verzeild.

---

[1] Zie van Meteren, 24ste boek, bladz. 478 en 479.

Op den 13 April 1601 werd nu van die plaats de terugreis naar het vaderland aanvaard, zonder dat op dezen scheepstogt voor de stichting van Neêrlands gezag en handel in den Archipel veel goeds was volvoerd.

De rijke lading waarmede de admiraal van Neck in 1599 was teruggekomen, deed de oude Compagnie van Amsterdam met nieuwen moed en handelslust bezield, besluiten om nogmaals eene groote expeditie uit te rusten.

Daarmede werd onmiddellijk een aanvang gemaakt, eene aanzienlijke som bijeengebragt en eene sterke vloot van 10 schepen aangelegd, waarover het opperbestuur nogmaals aan Jacob van Neck zou worden toevertrouwd. Een zoo groot getal van schepen kon echter niet terstond gereed zijn; maar om geen tijd te verliezen, wilde men toch nog ditzelfde jaar eenen scheepstogt doen ondernemen. De vier schepen waarmede van Neck in Julij was teruggekomen, werden om die reden dadelijk schoongemaakt, nagezien, van touwen, zeilen, ankers, victualie en koopmanschappen voorzien, het bevel daarover aan één der vice-admiralen, Jakob Wilkens, opgedragen en reeds den 21 December 1599 liepen deze vier schepen weder in zee, als voorhoede van het overige gedeelte der vloot, hetwelk onder den admiraal van Neck zou volgen. Dit eerste smaldeel, met ongeveer 250 koppen bemand, bestond uit de navolgende schepen en aanvoerders:

1. Mauritius. Jakob Wilkens, (vice) admiraal.
Govert Jansz., schipper.
Pieter Cornelisz., opperstuurman.
Jan Lodewijckz., opperkoopman en twee onderkooplieden.
Nicolaus Colius, doktor en fiskaal, ook genaamd Klaas Koolman.

2. Hollandia. Cornelis van Heemskerck, opperkoopman.
Pieter Claesz. Neck, schipper.
Willem Jansz., opperstuurman.

	Dirck Raderingh, koopman.		
	Claess Simonsz. Meêbal,	}	onder-
	Gijsbert Miechelsz. Hoppesack,	}	kooplieden.
3. Vriesland.	Jacob Pietersz., schipper.		
	Cornelis Deyman, opperkoopman.		
	Dirck Jakobsz. Beugel, onderkoopman.		
4. Overijssel.	Thymen Michielsz, schipper.		
	Cornelis Willemsz, opperstuurman.		
	Pieter Dirkz. Emaus, koopman.		

De vice-admiraal Jakob Wilkens, van wiens reize de anders zoo naauwkeurige Valentijn onvoldoende, en het werk: Begin en Voortgang in het geheel geen melding maakt, had volmagt, om zoo het noodig was, tot China, Japan en de Philippijnsche eilanden zijn togt uit te strekken. Dit was de eerste maal dat de oude compagnie bevel gaf om tot die verre gewesten door te dringen. Dit bevel was uitgelokt door mededinging met de Nieuwe-Brabantsche Compagnie, welke bij de Staten-Generaal had voorgegeven, dat hare onderneming op China was aangelegd. Noch de vloot van Both, zoo als wij gezien hebben, noch deze van Wilkens, hebben die gewesten bezocht. Eerst het tweede smaldeel onder van Neck heeft eene poging gedaan om den handel met China aan te knoopen. De reis van Wilkens liep langs het eiland St. Maria op de oostkust van Madagascar, langs de Malediven naar Atsjin. Hier kwam hij op den 31 Julij 1600 aan; doch het gelukte hem evenmin als aan de Zeeuwen onder de gebroeders Houtman in 1599, of aan van Caerden, die vier maanden later deze plaats bezocht, om den handel in dit rijk van noordelijk Sumatra te openen. Men weet niets anders van hetgeen voor Atsjin aan Wilkens is bejegend, als alleen dat het hem mislukte om er handel te drijven. De vier schepen verzeilden dus naar Bantam. Jakob Wilkens, door met Steven van der Hagen en Pieter Both, die hij daar aantrof, bij den aankoop van peper zamen te spannen, vond hier tegen matigen prijs eene lading voor twee schepen. Hij stelde nu in

Bantam tot hoofd eener faktory, den koopman Claes Simonsz. Meêbal, gelastte aan zijnen opperkoopman Cornelis van Heemskerck, als vice-admiraal met de schepen Hollandia en Overijssel naar de Molukken te verzeilen en ging daarop zelf op den 27 Nov. 1600 met zijne twee volgeladen schepen en in gezelschap van van der Hagen en Both naar het vaderland terug. Cornelis van Heemskerck kwam met zijne twee schepen behouden voor Amboina aan. Hij vaardigde terstond naar Manielo en Loehoe kooplieden af, die op het eiland Amboina belangrijke inkoopen van nagelen deden. De bevelhebber van het door Steven van der Hagen gestichte fort van Verre begaf zich bij van Heemskerck aan boord en deelde hem mede, dat hij zeer beducht was voor een aanslag der Spanjaarden en Portugezen uit Tidore. Jan Dircksz. Sonnenbergh had 300 baharen kruidnagelen bijeengebragt en hij gevoelde zich niet sterk genoeg om in de bijna weerlooze vesting en met eene zwakke bezetting dien schat en zich zelven te bewaren. Hij kwam dus met Cornelis van Heemskerck overeen, dat men de nagelen op vracht in de schepen zou laden en het forteres van Verre voor ditmaal weder zou prijs geven. De gebeurtenissen van het volgende jaar, toen eene Portugesche armade uit Goa en Malakka de kusten van Amboina teisterde, regtvaardigden de vrees van dien eersten Nederlandschen gouverneur van Amboina, want door zijn tijdig vertrek redde hij zich zelven, het garnizoen en zijne koopwaren van een zekeren ondergang. Minder te regtvaardigen was evenwel deze handelwijs tegenover de Amboinezen, aan wie Steven van der Hagen hulp en bijstand beloofd had tegen hunne vijanden, en die nu weerloos aan de wraak der Portugezen werden overgelaten. Terwijl Cornelis van Heemskerck nog hier op de kust lag, belegerden de Portugezen eene negory, Lucitello genoemd, welke vermoedelijk Noeza-Tello zal geweest zijn. De Nederlandsche bevelhebber was in de gelegenheid hen van daar te verjagen, hetgeen de goede verstandhouding met de Hitoeëzen, welke Sonnenbergh reeds had aangekweekt, in zoo hooge mate vermeerderde, dat de Capitan-Hitoe

ondanks het verlaten van het kasteel van Verre, voortaan vrijdom van tol- en ankeragegelden aan de oude Compagnie verzekerde. In de maand Junij 1601 vertrok van Heemskerck met zijne twee schepen en verzeilde hij naar Bali. Men zal zich herinneren hoe twee schepelingen uit de eerste Nederlandsche vloot, welke Indie bezocht, vrijwillig bij den koning van Bali waren achtergebleven. Deze personen werden in goeden welstand op dat eiland teruggevonden. Zij waren inmiddels zeer ervaren geworden in de taal der Balinezen en dienden nu hunne landgenooten als tolken.

De Balinesche vorst, met wien de Nederlanders in aanraking kwamen, doch van wien niet gezegd wordt, over welk rijk op dat eiland hij gebood, scheen hoog ingenomen met de Nederlanders. Die stemming werd nog verhoogd, toen van Heemskerck hem een brief en eenige geschenken namens graaf Maurits overhandigde. De Balinesche koning gaf zijnerzijds eene schriftelijke verklaring, dat hij den handel geheel vrij aan de Nederlanders gaf, even als of zij zijne eigen onderdanen waren, «zoodat voortaan» zoo luide het geschrift, «Bali en Holland één zullen zijn.» Hierbij voegde hij geschenken, onder welke er een voor Cornelis van Heemskerck bestemd was en dien bevelhebber in niet geringe verlegenheid bragt. De koning gaf hem namelijk eene vrouw ten geschenke, maar van Heemskerck had, naar het schijnt, niets geen opgewektheid om zich eene levensgezellin uit de Balinesche schoonen te kiezen. Weigeren durfde hij niet; hij gaf dus aan de vrouw vrijheid om weg te gaan en te vlugten; maar de vrouw weigerde en van Heemskerck moest tegen wil en dank haar aan boord nemen.

Eindelijk vertrok van Heemskerck nu naar Bantam, plaatste den koopman Vloots en 15 man in de faktorij aldaar en keerde in het voorjaar van 1601 naar het vaderland terug.

De scheepstogt van Cornelis van Heemskerk leverde in vele opzigten gunstige uitkomsten op. Hij had voordeelige overeenkomsten met den Capitan-Hitoe op Amboina en den koning op Bali gesloten, de lading van zijne twee schepen was bovendien kostbaar. Hij bragt

binnen Amsterdam niet minder dan 247.711 pond nagelen, 84.222 pond peper en 3.894 pond cubebe, behalve nog 27.100 pond nagelen op vracht voor den kapitein Sonnenbergh, waarvoor 21.630 gl. vrachtloon betaald werd. Als men deze aanzienlijke hoeveelheid telt bij de rijke lading door van Neck op 19 Julij 1599 binnengebragt, daar bijvoegt de ladingen door Warwijck en Jacob van Heemskerck in 1600, door Steven van der Hagen en Wilkens in 1601 aangevoerd, dan moet men tot het besluit komen, dat welke ook in dien tijd de klagten over mededinging en doodvaren mogen geweest zijn, de Oude Amsterdamsche Compagnie goede zaken heeft gemaakt, de specerijhandel van Amsterdam tot eene ongekende levendigheid moet zijn gestegen en dat het luid beklag over verlies, vooral door begeerte naar monopolie, en door die weinigen, welke met verlies handelden, is aangeheven. De vraag dringt zich op, wat deed men met al die specerijen? Het is mij gebleken dat voor een groot deel, daarmede de uitvoer naar Duitschland is gevoed en dat er zeer veel naar de Frankforter mis gebragt werd. De indruk, welken Neêrlands koloniale handel toen reeds in Duitschland maakte, blijkt dan ook uit de vele reisverhalen van de scheepstogten der Nederlanders, welke in dien tijd vooral door de Bry en Hulsius in Duitschland zijn verspreid.

§ 5. *De scheepstogten naar Indie, in* 1600 *ondernomen.*

Inmiddels was ook het tweede smaldeel van de groote uitrusting, welke de Oude Compagnie in 1599 had aangelegd, gereed gekomen en onder bevel van den admiraal Jakob van Neck op den 28 Junij 1600 uit Nederland vertrokken.

De vloot was zamengesteld uit 6 schepen, als:

1. Amsterdam. Jakob van Neck, admiraal.
   Simon Lambertsz. Mau, schipper.
   Jan Huyaert van Hamburch, opperkoopman.
   Maarten Aep of Apius, fiskaal.

Pieter Jansz. van Woerden, med. doctor en verscheidene kooplieden.

2. Dordrecht. Cornelis van Foreest, vice-admiraal.
Dirk Moll, schipper.
Simon Jansz. van Oostzanen, stuurman.
Jeronymus Wonderaer, kenner van de zijde [1].
Pieter Laurensz, Ryck Jansz. Blaauwhulk, } onderkooplieden.

3. Haarlem. Gaspar Groesbergen, kommies, later vice-admiraal.
Cornelis Claesz., schipper.
Cornelis Pietersz., stuurman.
Albert Cornelis Ruyll, van Alkmaar, onderkoopman [2].

4. Delft. Simon Jansz. Hoen, schipper.
Jacob Jacobsz., opperkoopman.

5. Leyden. Hendrik Jansz., schipper.
Nicolaas de Sitter, opperkoopman.

6. Gouda. Claes Cornelisz., schipper.
Rochus Pietersz., opperkoopman.
Pieter Walichsz., onderkoopman en anderen.

De admiraal van Neck had, om te meer voortgang te maken, zijne vloot nabij het eiland Annobon in twee gedeelten verdeeld. Hij zelf trachtte in zoo korten tijd mogelijk met de schepen Amsterdam, Delft en Gouda, Bantam te bereiken; de overige schepen werden door hem toevertrouwd aan het beleid van den vice-admiraal Cornelis van Foreest. De admiraal was ditmaal niet zoo gelukkig als op zijne eerste reize. Eerst op den 29 Maart 1601 kwam hij, na veel gebrek geleden en

---

[1] Is later overgegaan op het schip Haarlem of Leiden, bestemd naar China.

[2] Zie over dezen: P. A. Leupe, Albert Ruyll, Maleisch Taalkundige, in Bijdr. voor taal-, land- en volkenk., VIde deel of 2de serie, 2de deel, 2de st., 1858, bladz. 102.

zware stormen in de Indische zee te hebben doorgestaan, met avarij te Bantam binnen. Hier vond hij bijna al de peper weggekocht door de schepen van van der Hagen, Wilkens, Both en Cornelis van Heemskerck, die in den aanvang van 1601 te Bantam waren geweest.

Er bleef slechts eene lading van 150 last voor één schip over en zij werd aan het schip Delft toegewezen. Van Neck besloot nu met de twee andere schepen onmiddellijk door te zeilen naar de Molukken. Op den 2 April 1601 werd de togt derwaarts ondernomen, eerst naar Banda, dat men door tegenwind niet bereiken kon; daarop naar Ternate, voor welks reê de schepen op den 2 Junij het anker lieten vallen. Dadelijk kwam de koning aan boord, in gezelschap van den koopman Frank van der Does, die aldaar nu reeds sedert twee jaren in de faktorij gelegen had, zonder in al dien tijd iets van de Nederlanders te hebben vernomen. De koning Said werd met vele eerbewijzen en vriendschapsbetuigingen ontvangen. Herhaalde malen kwam hij bij van Neck aan boord en het was bij een dier bezoeken, dat het meermalen verhaalde voorval plaats greep, dat de vorst zelf als provoost dienst deed, ten einde aan den Hollandschen matroos, aan wien die betrekking was opgedragen, de gelegenheid te geven tot het bijwonen der godsdienstoefening. De Ternataansche vorst was zeer hoog ingenomen met de eerbiedige en plegtige wijze waarop de Nederlanders hunnen God vereerden. Geheel anders toch waren de voorstellingen, welke de Portugezen hem van de Hollanders gegeven hadden, als zij hem hadden wijs gemaakt, dat deze slechts goddelooze zeeroovers waren zonder land en zonder Heer.

Ook zelfs terwijl van Neck voor Ternate lag, gingen de Portugezen en Spanjaarden nog voort met dagelijks brieven uit Tidore tot den koning van Ternate te zenden, waarin zij alles kwaads van de Nederlanders vertelden. Er was weinig lading te bekomen, van Neck had niets beters te doen en het bloed van een Hol-

lander was in die dagen spoedig warm, als hij in de nabijheid zijner aartsvijanden kwam. De Nederlandsche admiraal besloot dus de Spanjaarden te tuchtigen en tastte op den 2den Pinksterdag, onder het blij gejuich zijner matrozen, het Spaansche kasteel op Tidore aan, om er zijn geluk tegen te beproeven. Het gevecht was hevig. De Spanjaarden en Portugezen gaven vuur uit drie batterijen en uit drie schepen, één van welke het prijsgemaakte schip de Trouw van de vloot van Mahu was. Van Neck had slechts twee schepen om daartegenover te stellen. Maar onvervaard zwaaide hij met zijn schip den vijandelijken admiraal op zijde en beukte hem uit zijne vuurmonden. Het kleine jagt Gouda volgde dat voorbeeld en koos ook eene tegenpartij, die hij met een snel onderhouden vuur bestookte. Na twee en een half uur strijdens hadden de Nederlandsche matrozen reeds 450 schoten uit hun boord gelost, hetgeen van eene voor dien tijd zeer vaardige bediening getuigt. Niettemin zag de admiraal geen kans om het kasteel of de schepen der Spanjaarden te vermeesteren en trok hij dus na deze tuchtiging terug naar Ternate. Hij besloot daartoe te eerder, omdat de koning van Ternate, die van verre de strijd had aanschouwd, hem terugriep en ook omdat hij zijne schepen niet verder wilde laten doornagelen. Van Neck had bovendien reeds 9 man buiten gevecht en hem zelven waren, terwijl hij op het hoog verdek de hand uitstrekte tot het geven van een kommando, drie vingers afgeschoten. Na dit wapenfeit was het onthaal, dat de Hollanders op Ternate wachtte nog vriendelijker dan vroeger. Zij werden op bruiloften en maaltijden genood, tandakken, en vreugdebedrijven hadden ter hunner eere plaats. Hetgeen echter van Neck bovenal voor zijne meesters begeerde, was koopmanschap en lading; maar die waren hier voor hem niet te verkrijgen, want het gewas der nagelen was ongunstig en de pluk werd om den oorlog met de Tidorezen en Spanjaarden verwaarloosd. De admiraal verliet dus Ternate op den 21 Julij,

tot groote droefheid des konings. Hij liet er twee kooplieden, J. Pietersz. Suyer, Chr. Adr. den Dorst en 4 bootsgezellen in de faktorij achter, met eene waarde van 9222 car. Gul. om inkoopen van nagelen te doen. Het voornemen van van Neck was nu om Patane in de golf van Siam te bezoeken; maar door tegenwind gedreven veranderde hij van koers en liep hij naar de kusten van China. Zoo weinig kennis had men toen nog van dat vaarwater en van de juiste ligging der plaatsen op die kust, dat de twee schepen zonder dat de schippers of stuurlieden het wisten, eensklaps op den 27 September een eind weegs in de riviermond van Canton, nabij de stad Macao zich bevonden. De fiskaal Maerten Apius ging met 11 matrozen in eene sloep naar Macao, maar zij keerden niet terug. Den volgenden dag ging eene tweede sloep om naar de eerste te vernemen en de kust te verkennen. Maar zoodra deze de stad naderde, schoten er jonken toe, die sloep en bemanning ondanks eene dappere tegenweer, stadwaarts sleepten. De Admiraal van Neck, die op lager wal en in ondiep water lag, was niet in staat zijn scheepsvolk te hulp te komen en alle middelen om met de stad in betrekking te komen waren afgesneden. Uit nooddwang moest hij dus dit ongastvrij oord verlaten, met groote verslagenheid onder zijn volk over het geleden verlies. Men wist toen nog niet binnen boord, door wie en met welk doel de twee sloepen genomen waren; eerst later kreeg men door onderschepte Portugesche brieven berigt, dat de gouverneur en de mandarijnen van Canton geneigdheid hadden getoond om in handelsbetrekking met de Nederlanders te geraken; maar dat de Portugezen van Macao zoodra zij dit gewaar werden, dat voornemen hadden verijdeld, door de eerste Hollanders, die zich vertoonden gevangen te nemen. De Portugezen hadden toen schijnbaar regtspleging over de gevangenen gehouden en op een zaâmgesmeten vonnis 15 schepelingen in allerijl doen ophangen. De vijf voornaamsten hadden zij gespaard, om hen als gevangenen naar Goa te zenden. De grootste drijver van dien geregtelijken moord was een auditor, João Ruy

de Couto genaamd. Doch ter eere van den Spaanschen onderkoning over Indie en van de geestelijke vaders van St. Paul, moet hier vermeld worden, dat op aanklagte van deze laatsten de vice-rey dien João Ruy de Couto voor zijne handelwijze in de gevangenis liet sluiten en in een proces wikkelde [1].

Na dit ongeval kwam van Neck met zijne twee schepen op de oostkust van het Maleische schiereiland en bereikte hij op den 7 Nov. 1601 de handelshaven van Patane. Hier was de ontvangst geheel anders. De koningin van dien vasalstaat van Siam betoonde zich even als de Sjahbandaar zeer begeerig om met de Nederlanders in betrekking te komen. Over en weder werden geschenken gegeven en bezoeken afgelegd. Ter eere der koningin liet van Neck hier op Siams stranden uit twaalf trompetten de nationale fanfares van Wilhelmus van Nassauwen klinken, waarmede de Hollanders in die dagen, zoowel in den strijd als in den handel de Spanjaarden te gemoet traden. Op den 15 December kreeg van Neck de eerste peper aan boord; maar weldra kreeg hij hier behalve de Portugezen nog andere handelsvijanden. De handel in Patane werd voornamelijk door Chinezen, Japanners en Siamezen gedreven en strekte zich uit over Siam, Boerdelon, Ligor, Pahang, Johor, Kambodja, Coetsjien-tsjina, Makasser, Grissée, Bantam, Banjermassing, Sukkadana, Jambi en Japan. De handelsnijd tegen de nieuw aangekomen vreemdelingen deed de Portugezen, de Siammers en een tweehonderdtal Japanners besluiten, om een onverwachten aanslag op de Hollandsche schepen te doen. Doch handelsvrienden der Hollanders ontdekten het verraad aan van Neck. Deze nam eene houding aan, waaruit het duidelijk werd dat hij slagvaardig was en zijn vijand verwachtte. Nu zonk de moed uit het hart der zamenzweerders en sedert ging de handel ongestoord zijn gang. Het blijkt niet om welke reden van Neck zoolang voor Patane vertoefd heeft; doch wel, dat hij niet vóór den 23 Augustus van het volgende jaar 1602 met eene goede lading deze stad

---

[1] Onderschepte Portugesche brieven, vertaald aanwezig op R. A.

verliet, na onder de leiding van den koopman Pieter Walichsz. van Delft, aldaar eene faktorij te hebben gevestigd [1].

De lange zwerftogt door den Archipel van de twee schepen Amsterdam en Gouda nam te Bantam een einde. Ook hier rigtte van Neck nog eene faktorij op, zoodat in die plaats thans reeds vier Nederlandsche loges of winkels bestonden. De terugreis werd nu ondernomen naar het vaderland, dat niet voor den 15 Julij 1603 werd bereikt.

Den vice-admiraal Cornelis van Foreest hebben wij, sedert hij met de schepen Dordrecht, Haarlem en Leyden nabij het eiland Annobon van den admiraal gescheiden was, uit het oog verloren. Hij was met zijn smaldeel op den 9 Augustus van het jaar 1601 te Bantam aangekomen en had dus eene hoogst onvoordeelige reis van ruim 13 maanden gemaakt. Van Foreest laadde zijn schip te Bantam met peper en vertrok regtstreeks weder van daar naar Nederland, in gezelschap van twee schepen van de Nieuwe-Brabantsche Compagnie. De admiraal van Neck had in de faktorij van Bantam bevel achtergelaten, dat zoo het mogelijk was, twee schepen naar China moesten worden afgevaardigd. Tot die onderneming werden de schepen Haarlem en Leiden aangewezen, onder het beleid van Gaspar van Groesbergen, een kommies, die nu met het gezag van vice-admiraal bekleed werd. Deze twee schepen kwamen op 10 Sept. 1601 onder den wal van Poelo Condor, een eiland, gelegen voor de zuidkust van Kambodja en van daar verzeilden zij naar de kust van dat rijk, vermoedelijk naar eene der mondingen van de rivier Mekong. Hoewel de berigten over dezen scheeptogt zeer onvolledig en verward zijn, kan men er toch uit opmaken, dat de schepen noordwaarts langs de kust zijn voortgezeild en dat zij eerst, hetzij onder den wal van Tsi-ampa, hetzij onder dien van Coetsjien-tsjina geruimen tijd hebben gelegen. De schepelingen

1 Vergelijk den brief van dezen koopman dd. 4 Aug. 1602, onder de hier achter gedrukte stukken.

hadden hier eenen verraderlijken aanslag van de zijde der inboorlingen te verduren, waarbij 23 Nederlanders werden vermoord, eenigen vergeven en de bevelhebber van Groesbergen die onvoorzigtig met een koopman aan land was gegaan, gevangen werd gehouden. Niet dan met veel moeite en voor een losprijs van twee stukken geschut werd de vice-admiraal weder vrijgekregen. Toen Groesbergen nu weder scheep gekomen was, schijnt hij op nieuw met de inboorlingen in verstandhouding te zijn geraakt en van hen eenige Maleijers en Chinezen als tolken en gidsen te hebben aangeworven, waarmede de koopman Jeronimus Wonderaer en de onderkoopman Albert Cornelisz. Ruyll op sloepen en jonken hooger op langs de kust vertrokken zijn, om te beproeven of zij aldaar handelsbetrekkingen konden aanknoopen.

Er bevinden zich op het Rijks-Archief nog twintig brieven van Wonderaer en een zestal brieven van Ruyll, welke tusschen de maanden Maart en Augustus 1602, deels uit Chinceo, deels uit Tachem en Sinhoa-basso geschreven zijn.

Uit één dier brieven blijkt, dat de stad Chinceo, welke men ondanks de gelijkheid van naam niet in China zoeken moet, noordwaarts van Oncon was gelegen. Dit Oncon kan welligt het tegenwoordige Honcohe, op ruim 13° N.Bte, op de kust van Coetsjien-tsjina geweest zijn. Chinceo of Tcheutscheu was, zoo als blijkt uit eenen brief van een Nederlandschen koopman van dien tijd, Paulus van Soldt genaamd, eene andere benaming voor Poelo Cambir de terra, welke plaats volgens oude manuscriptkaarten op het Rijks-archief berustende, op ongeveer 14° 30′ NBte gelegen was ten noorden van Tsi-ampa. Later dagteekende Wonderaer zijne brieven uit eene stad Tachem. Op de reize derwaarts was Wonderaer eene rivier opgevaren, bij welker monding men hem eene baai en haven, Thoulon genaamd, nabij het eiland Champelo, had aangewezen. Vóór zijne aankomst te Tachem had hij nog eene andere zeer groote handelsstad aangetroffen, welke hij Fundoa noemt, alwaar vele Portugezen en Japanners handel kwamen drijven. Na Tachem te hebben verlaten, keerden Won-

deraer en Ruyll weder meer zuidwaarts naar eene kustplaats Sinoa-basso genaamd. De admiraal Groesbergen zeilde inmiddels langs de kust en wachtte den uitslag van de pogingen zijner twee kooplieden af, in de havens van Thoulon, Cayhan en Sinoa. Hoewel er geen redelijken twijfel bestaat of de schepen Haarlem en Leiden, na Poela Condor te hebben aangedaan, zijn langs de kusten van Kambodja gezeild en hebben Coetsjientsjina bezocht, durf ik echter niet met zekerheid de juiste ligging der opgenoemde plaatsen bepalen. Na lang en geduldig onderzoek op oude kaarten, waag ik echter deze, zoo ik geloof, niet al te vermetele conjectuur, dat de baai en haven van Thoulon, de baai van Touron of Tourane is geweest, omdat het daarbij liggende Champelo, de Europesche naam is van het nabij Toerane gelegen eiland Tsjam-Calao [1]; verder dat de stad Fundoa de oudtijds belangrijke handelshaven van Faifoo is geweest, waarvan bekend is dat zij een levendig verkeer met Portugezen en Japanners onderhield [2].

Hieruit zou dan volgen dat Tachem, hetwelk misschien ook eene verkeerde spelling voor Fuchim is, iets meer binnenwaarts nabij Faïfoo moet geplaatst worden. Voor Cayhan of Coaynam eindelijk moet men welligt Quangnan of Quinam lezen, en Sinoa, Sinoha of Qinoha was vermoedelijk de meer zuidwaarts gelegen haven van Quinhon. Wat van deze gissingen meer of minder juist moge zijn, uit de brieven van Wonderaer en Ruyll blijkt duidelijk, dat er op die kust eene digte bevolking leefde, met

---

1 Cf. Ritter, Asien, IV, bladz. 988.

2 Ritter, Asien, IV, bladz. 1002, zegt: „Faifoo ist der berühmteste handelsplatz von Cochin-China, den Mr. Purefoy in 1807 noch in Ruinen fand..... Die Hinfahrt von Turon nach Faifoo geschah in 2 booten.... auf einem natürlichen canal, welcher.... das Innere der Turon-bay mit Faifoo in verbindung setst." Deze beschrijving komt volmaakt overeen met die van Wonderaer. Hoewel de brieven van Wonderaer en Ruyll niet onbelangrijk zijn, zijn zij te wijdloopig en over bijzonderheden te uitvoerig om in druk te worden medegedeeld; zij alleen zouden reeds een klein boekdeel uitmaken.

welke de Chinezen een levendig handelsverkeer onderhielden. Deze plaatsen werden ook door Portugezen en vooral door Japanners bezocht, en er was in die streken eene groote hoeveelheid peper voorhanden. De stad en het land van Tachem stonden onder een koning, die geen Mahomedaan was, die veel rijkdom en pracht ten toon spreidde, veelwijverij pleegde en wiens zoon in Sinoha gebied voerde. De koopman Jeronimus Wonderaer werd in Tachem herhaalde malen met groote vriendelijkheid door den koning ontvangen, die hem gehoor gaf voor een groot geopend venster, waarvoor hij zich plaatste en dan door middel van tolken allerlei vragen deed over den handel, de godsdienst en den staat van Nederland. In het einde bleek het echter, dat de koning de Hollanders slechts ophield, omdat dit bezoek hem vermaakte en zijne eigenliefde streelde. Ten laatste begreep Wonderaer dan ook, dat hij tegen die sluwheid en ontrouw aan gegeven beloften niets vermogt en dat hij niet was opgewassen tegen het verraad van zijn Maleischen tolk of tegen de gaauwheid der Chinesche handelaars. De onderkoopman Ruyll slaagde evenmin als zijn ambtgenoot, hoewel het ook hem niet aan bekwaamheid zal ontbroken hebben, want hij was dezelfde, die later blijken gaf van kennis en geoefendheid, door de uitgave van eene Maleische spraakkunst, een Maleisch formulier en belijdenisboek, en door de vertaling in het Maleisch van de evangelien van Matheus, Marcus en Johannes. Nadat men tot den 8 Nov. geduld had gehad, werd Gaspar Groesbergen eindelijk ook gewaarschuwd, dat er een aanslag tegen hem in de haven van Cayhan gesmeed werd. Nu scheen de maat vol en Groesbergen zond twee sloepen af en liet een dorp plunderen en verbranden. Hiermede was zeker niets gewonnen, doch de wrevel der Nederlanders vindt hier verontschuldiging in het lange bedrog, waarmede zij waren opgehouden en waardoor inmiddels het jaargetijde voor de vaart naar China was verloopen. Groesbergen verzeilde nu met zijne twee schepen naar Patane, waar eindelijk verversching en eene volle lading gevonden werden. Na zeven maanden

in die haven te hebben doorgebragt, vertrok de admiraal op 6 Sept. 1603 naar Bantam; maar naauwelijks was hij met zijne schepen buiten gaats of hij ontdekte dat het schip Haarlem, door de lange reis in eene verzengde luchtstreek geheel lek en onbruikbaar was geworden, zoodat het niet verre van de kust moest worden verbrand. Eindelijk aanvaardde hij, met het overgebleven schip Leiden op 27 Januarij 1604 de terugreis van Bantam naar het vaderland, nadat vermoedelijk door den langdurigen ontdekkingstogt op de oostkust van Achter-Indie alle verdiensten voor de reeders waren verloren geraakt.

Toen op den 28 Junij 1600 de admiraal Jacob van Neck met zijne zes schepen van Texel in zee was gestoken, waren op dienzelfden dag ook nog voor rekening van de Nieuwe-Brabantsche Compagnie twee schepen naar Oost-Indie gezeild. Die schepen waren genaamd de Witten en de Zwarten Arend en gesteld onder de bevelen van Guljam Seneschal als admiraal en Cornelis Pietersz. als opperkoopman. Ook deze tweede onderneming der Brabanders schijnt een ongelukkigen en onvoordeeligen uitslag te hebben opgeleverd. Het is opmerkelijk en het verwekt verwondering, dat niettegenstaande de groote geestkracht en den ondernemingsgeest der Brabanders, toch de meer bedaarde Hollanders en Zeeuwen over het algemeen de grootste voordeelen, uit de groote handelsondernemingen hebben getrokken. Dit verschijnsel is des te opmerkelijker omdat men het in die dagen ook eenigermate kan waarnemen in zaken van veel grooter belang. De meeste ijver, waar het de vrijheid van geweten gold, de grootste hevigheid in het verzet tegen Spanje's landvoogdij en bevelen waren aanvankelijk ontstaan in de zuidelijke gewesten. Slechts langzaam, schier met moeite waren de Noordelijken wakker geworden. Maar in het vervolg ziet men de Noord-Nederlanders onvermoeid, halstarrig den wanhopigen strijd volhouden, toen de Zuidelijke gewesten reeds lang weder onder het dwangjuk waren teruggebragt. Men zou geneigd zijn, om onder de verschillende oorzaken, waaruit voor Noord- en Zuid-Nederlanders zulk een verschil in einduit-

komst is voortgekomen, ook het verschil in aanleg en karakter te rekenen. In het Zuiden vond men meer vuur, meer geest, meer conceptie, minder lijdenskracht, minder wijsheid, meer verwaarloozing van zoogenaamde kleinigheden, vooral waar het gold de keuze van aanvoerders; daarentegen in het Noorden minder geest, minder opgewondenheid, aanvankelijk zelfs zucht tot gedweeheid en traagheid; maar als men daar eene zaak eens had aangevat, ook meer overleg, meer volharding, meer die lijdzame moed om den lijdensbeker tot den bodem te ledigen, mits slechts door dat halsstarrig streven het doelwit wierd bereikt. De overdrijving van beider hoedanigheden en gebreken levert eigenaardige gevaren op; voor de Zuidelijken het gevaar van het aangevangen werk òf niet te voltooijen òf als het voltooid is, niet duurzaam in stand te houden; voor de Noordelijken het gevaar van te lang te wikken en te wegen en dientengevolge van òf niet òf te laat de uitvoering van beraamde plannen op te vatten. Maar in den aanvang der 17de eeuw waren de Noord-Nederlanders nog niet ingeslapen en aan dat gevaar nog niet blootgelegd. Let men nu op dit verschil in aanleg en karakter, ook bij de eerste ondernemingen naar Indie, dan ziet men in Zeeland, dat de plannen van een Moucheron, zonder eenigen twijfel grootscher van omvang en breeder van opvatting waren dan die, welke de deftige burgemeester Ten Haeff ontwierp, en toch ziet men Moucheron bezwijken onder den last zijner eigen ondernemingen, terwijl ten Haeff reeds bij zijne tweede onderneming behouden reis maakt. De plannen van een Isaäc Lemaire waren zonder tegenspraak even stout ontworpen als die van eenige andere Compagnie, in Amsterdam gevestigd. De kennis en het vermogen van Lemaire waren groot en niettemin mislukte het meerendeel zijner ondernemingen; terwijl de Oude-Amsterdamsche Compagnie, waarin ook wel Brabanders gezeten waren, maar waarin het Hollandsche element allengs de overhand behield, in den regel winst behaalde. Ditzelfde verschijnsel deed zich weder voor, bij de expeditie der

schepen, onder bevel van Seneschal. Verkeerde keuze van personen, tweespalt, verwarring, gebrek, groot verlies van menschen kenmerkten den togt dezer twee schepen. Eerst na eene reis van 13 maanden werd de westkust van Sumatra bereikt en zóó gering was de kennis der bevelhebbers, zóó weinig hunne opmerkzaamheid, dat zij voor Sumatra lagen zonder zelfs te weten in welk land zij waren aangeland. Tot overmaat van ramp vielen zij hier in een gespannen strik, want zij moesten de schade vergelden, welke hun voorganger Paulus van Caerden met zijne wederregtelijke handelwijze voor Atsjin had aangerigt. Het korte en onvolledige berigt, hetwelk men omtrent de reis van de schepen de Witten en Zwarten Arend, in het meergenoemd werk « Begin en Voortgang » aantreft, noemt niet eens de plaats waar deze schepen beland zijn; maar van elders weet men, dat zij voor Priaman zijn aangekomen. Bij hunne aankomst ging alles naar wensch, er werden geschenken gewisseld, handelsbetrekkingen aangeknoopt, peper ontboden van de landbouwers uit het gebergte; maar toen de admiraal Seneschal met 19 anderen en een voldoend getal koopwaren aan land was gekomen en de Maleijers zich overtuigd hadden dat zij Hollanders voor zich hadden, toen werd er beslag op de goederen gelegd en de Nederlanders werden met geweld gevangen genomen. In de eerste furie werden er zelfs 5 schepelingen, die zich verweerden, doodgeslagen; maar daarna was de behandeling, welke de Sumatranen hunne gevangenen aandeden, beter dan men had mogen verwachten. De geheele aanslag der Maleijers droeg het kenmerk van met geen ander doel te zijn volvoerd, dan om schadeverhaling te verkrijgen voor hetgeen van Caerden uit de haven van Atsjin had weggenomen. Zelfs bleek het, dat de sultan van Atsjin toen reeds veel minder vijandig gestemd was tegen de Nederlanders dan nog kort te voren en dat daarentegen de Portugezen veel van hunnen invloed op Sumatra hadden verloren. Dat men de Nederlanders overigens geen grooter kwaad wilde doen, bleek naderhand, toen

de gevangenen eene poging deden om te ontvlugten, doch door de inwoners van Priaman werden achterhaald, die «het niet onredelijk dachten dat de gevangenen zich zochten te bevrijden; dan het was naar hun oordeel te ligtvaardig ondernomen.» Sedert werden de gevangenen naar Atsjin vervoerd en aldaar spoedig losgelaten, waarna zij met schepen onder den vice-admiraal Schuurmans in 1602 naar Nederland zijn overgevoerd. De overgebleven bemanning van den Witten en Zwarten Arend liet intusschen den admiraal en zijne medgezellen in den steek en verzeilde naar Bantam, van waar zij vermoedelijk omstreeks de maand September 1601 naar het vaderland is teruggekeerd. De bemanning dier schepen was door al deze ongevallen zóó zwak geworden, dat de scheepsoverheid genoodzaakt was voor elken bodem 24 Javanen als bootsgezellen aan te nemen, hetgeen zeker het eerste voorbeeld is van Nederlandsche schepen, die met eene grootendeels Javaansche equipage naar Holland zijn gebragt.

§ 6. *De scheepstogt der Zeeuwen van het jaar* 1601.

Sedert het jaar 1600 was de Middelburgsche Compagnie onder Adr. Hendr. ten Haeff bezig geweest om eene tweede uitrusting tot stand te brengen. Een groot gedeelte der vennooten van Moucheron had zich bij ten Haeff gevoegd en de daaruit voortgekomen vereenigde Compagnie [1] bragt op den 28 Januarij 1601 eene vloot van 4 schepen in zee. Deze vloot was zamengesteld uit [2]:

---

[1] Zie deel I, blz. 119.

[2] Van dezen scheepstogt was tot nog toe weinig met juistheid bekend. Hierachter volgen twee verbalen, waaruit voor het eerst deze reis volledig wordt gekend.

1. de Zeelandia.	Cornelis Bastiaansz., kapitein.
	Gerard le Roy, opperkoopman.
	Cornelis Jolyt, koopman.
	Jan Martensz., koopman.
2. Middelburg.	Hans Huybrecht Tonneman, kapitein.
	Laurens Bicker, opperkoopman.
3. De Langeberque.	Nicolaus Antheunisz., kapitein.
	Johan Jacobsz., opperkoopman.
4. De Zon.	Cornelis Adriaensz., kapitein.
	Nicolaas van der Lee, opperkoopman.

De weg, dien deze schepen naar Indie volgden, was nagenoeg dezelfde, welken Cornelis de Houtman op zijnen tweeden scheepstogt naar Atsjin genomen had. Zij zeilden door de straat van Mozambique en waren op den 7 Julij geankerd ter reede van het eiland Andschuan, één der Comorren. Hier werden vriendschapsbetrekkingen aangeknoopt, een brief en geschenken namens graaf Maurits aan den vorst van het eiland overhandigd en ververschingen aan boord genomen. Bij het vertrek der Zeeuwen gaf de koning van Andschuan een brief mede, welke in het Arabisch geschreven en gerigt was aan den sultan van Atsjin. Daarin werden de Nederlanders bij dien vorst aanbevolen, hetgeen voorzeker een belangrijk bewijs levert voor de gemeenschap, welke tusschen Sumatra over zee met deze nabij de oostkust van Afrika gelegen eilanden werd onderhouden. Op den 23 Augustus daaraanvolgende kwamen de Zeeuwsche schepen op de reê van Atsjin. De reis was voorspoedig geweest, want het oponthoud en den omweg mede gerekend, waren zij niet meer dan 7 maanden onder weg geweest en hadden zij slechts 3 man verloren. In de haven van Atsjin lagen 7 of 8 vaartuigen, zoo uit de Roode zee als uit Goezeratte, die aanvankelijk voor de Nederlanders zeer bevreesd schenen, maar spoedig door teekenen van vriendschap werden gerustgesteld.

Met veel beleid en goede trouw wisten de Zeeuwen in betrekking te komen met den sultan, die reeds dadelijk eene geheel

andere houding, dan hij tot nog toe getoond had, tegenover de Nederlanders aannam. Hij begon met al de gevangenen, welke hij nog in zijn land had, zonder eenigen losprijs vrij te geven, en hierdoor nam dus ook de gevangenschap van Frederik de Houtman een einde. De groote en onverwachte omkeering in handelwijze en stemming van den Atsjineschen vorst zou verwondering wekken, vooral na hetgeen van Caerden in deze haven had aangerigt, zoo men van elders niet wist, dat de reden daarvan gezocht moet worden in eene veranderde verhouding tusschen Atsjin en de Portugezen. De vrede en vriendschap, welke Alaoed-din tot nog toe met dezen had onderhouden, waren zoo al niet openlijk verbroken, dan toch aanmerkelijk verstoord. De gewezen Capitan van Malakka, Andrea Furtado de Mendoça was sedert geruimen tijd met eene magtige armade uit de hoofdstad Goa in zee gekomen. Deze uitrusting der Spanjaarden had een drieledig doel: vooreerst om een geducht zeeroover, die in de Indische zee verwoestingen aanrigtte te tuchtigen; ten anderen om het Spaansch-Portugeesch gezag op Ceylon te vestigen, hetgeen ten uitvoer werd gelegd door de vermeestering van Jaffanapatnam. Het derde doel, hetwelk men in Goa met deze armade op het oog had, was den, zich allengs op onrustbarende wijze ontwikkelenden, handel der Nederlanders voor goed in den Archipel te smoren. Te dien einde was Furtado naar Malakka gezeild en had hij zich aldaar ververscht en gesterkt. Met eene vloot van 30 zeilen waren nu Furtado en Thomas de Loysa in zee gestoken. Het plan was Sumatra, Bantam en de geheele kust van Java langs te loopen en alsdan naar de Molukken te zeilen, om overal de Nederlanders te doen terugwijzen of verjagen door de inlandsche vorsten, en bij weigering aan dezen de kracht der wapenen te doen gevoelen. In de eerste plaats had de armade zich voor Atsjin vertoond en had men aldaar van den sultan een eiland op de reede gelegen afgeëischt, om er een kasteel voor de Spanjaarden te bouwen tot verzekering van den handel en ten einde aan de

Hollanders den toegang te beletten. De Atsjinesche vorst had hierin niet willen toestaan; want uit dat voorstel had hij, wiens voorgangers zoo lang met de Portugezen hadden gestreden, duidelijk begrepen, dat hij zich geen bondgenooten, maar meesters op den hals had gehaald. Nu veranderde de staatkunde van Atsjin plotseling en toonde de sultan zich een even groot vriend der Hollanders als hij vroeger voor hen een groot vijand geweest was. Die vriendschap tusschen Atsjin en de Nederlanders duurde sedert, ook na den dood van Alaoed-din voort, tot dat de Oost-Indische Compagnie op hare beurt vasten en versterkten voet in Atsjin zocht te verkrijgen, en toen werden ook de Nederlanders even behendig van de hand geschoven. Na het vruchteloos bezoek aan Atsjin, verzeilde Furtado met zijne armade naar Bantam, hetwelk hij blokkeerde en belegerde. Hiermede was hij in December van het jaar 1601 nog bezig, toen, zoo als wij hieronder zien zullen, de Nederlandsche admiraal Wolphert Harmensz. hem voor die handelshaven een onverwacht bezoek kwam brengen. Intusschen was de Zeeuwsche vloot op een gelukkig oogenblik voor Atsjin verschenen. Verstoord en tevens voor de Portugezen bevreesd neigde des sultans politiek op dat oogenblik, tot vriendschap en bondgenootschap met andere westerlingen. De eersten, welke zich tijdens die stemming aanboden, waren de Zeeuwen, die na hunne aankomst dadelijk een brief van Maurits en geschenken aan den Sumatraanschen vorst aanboden. Alles werd met groote plegtigheid ontvangen. In het geschrift van Maurits werd voor de Nederlanders vergunning verzocht tot het drijven van den handel in Atsjin en de in vrijheid stelling van Frederik de Houtman en der overige gevangenen gevraagd. Aan dit laatste verzoek was reeds voldaan, vóór nog de brief gelezen was. Na het lezen van dat staatsstuk werd het ten bewijze, dat de scheepsoverheid aan haren last voldaan had met het zegel des sultans afgetjapt, in welken staat het thans nog op het Rijks-Archief bewaard wordt. Hoe welwillend de sultan zich ook betoonde, ging het met den handel nog niet naar wensch. De peper werd bovenmate

duur gehouden en onder meer kwaad, dat de Portugezen van ons verteld hadden, hadden zij de Atsjinezen ook gewaarschuwd, dat de Nederlandsche handelaars valsche realen in hunne schepen medevoerden. De scheepsoverheid gaf 1000 realen ten beste, welke de sultan allen, één voor één, liet doorsnijden en toen allen die realen goed en deugdzaam waren bevonden veranderde het nog bestaande wantrouwen tegen de Nederlanders, in onwil en afkeer tegen de Portugezen. Met de wispelturigheid van een Oostersch vorst ging nu de vriendschap des sultans jegens Nederland terstond zóóverre, dat hij een gezantschap met de Zeeuwsche schepen naar Nederland afvaardigde, voorzien van geschenken en brieven voor Maurits, dien hij koning van Holland waande.

Het vertrouwen was wederzijds gevestigd en in dezelfde stad Atsjin, alwaar nog weinige dagen vroeger voor de Nederlanders niets als eene harde gevangenis gevonden werd, mogten nu de Zeeuwen eene handelsfaktorij oprigten, waaraan zij den naam van Zeeland gaven en waarin zij bij hun vertrek twee kooplieden met eenige assistenten en de noodige koopmanschappen achterlieten. Dit eerste Nederlandsche kantoor op Sumatra kreeg weldra eene belangrijke vertakking in Cambaija; want spoedig daarna vertrokken twee Zeeuwsche kooplieden op inlandsche vaartuigen uit Atsjin naar Goezeratte. In het jaar 1602 kwamen die kooplieden in Goezeratte aan. Zij vertoonden aldaar brieven van aanbeveling des sultans van Atsjin en werden er met vriendschap en gastvrijheid ontvangen [1].

Het is alzoo niet in 1616, gelijk Valentijn mededeelt, maar reeds in 1602 dat de Nederlanders, in het voor den handel zoo belangrijke Cambaija, eene handelsfaktory hebben opgerigt. Korten tijd daarna werd de handel aldaar uitgebreid en versterkt door de admiralen Cornelis Matelief en Pieter W. Verhoeff [2].

Intusschen waren reeds op den 29 November des jaars 1601, de

[1] Zie hierachter, de gedrukte stukken over dezen scheepstogt der Zeeuwen.
[2] Cf. over Cambaija hierboven bladz. 76.

schepen Zeelandia en Langeberсque, met eene volle lading peper en de Atsjinesche gezanten aan boord naar het vaderland vertrokken, terwijl de twee andere schepen, omdat zij geen lading te Atsjin konden vinden, op dienzelfden dag een meer uitgestrekten zwerftogt door den Archipel aanvingen. Ruim drie maanden later, in het begin van Maart 1602, lagen de beide schepen de Zeelandia en de Langebercque ter reede van het eiland St. Helena, toen zij nog een onverwacht en aanzienlijk voordeel behaalden. Zij hadden sedert eenige dagen bij dit eiland vertoefd in gezelschap van het schip den Witten Arend[1], dat aldaar, zeer zwak van bemanning, zijn verloren konvooizeiler den Zwarten Arend inwachtte, toen zich een zeil in zee vertoonde. De Zeeuwen meenden dat het den Zwarten Arend was en zonden er de Langebercque heen, ten einde den landgenoot te waarschuwen en te helpen. Maar toen men naderbij gekomen was, bleek het vreemde schip een groot Spaansch Galjoen te zijn, dat volladen uit Goa kwam en naar Lissabon was bestemd. Zoodra als men uit het galjoen het kleine Zeeuwsche vaartuig van slechts 150 last had vernomen, werd er onmiddellijk door de Spanjaarden op losgebrand. De brave Zeeuwen, getrouw aan hunne instructie, wilden zonder nooddwang geen geweld gebruiken en riepen in het Portugeesch aan hunne aanvallers toe: »om 't lijden Gods, zij zouden niet schieten, want zij kwamen om in vriendschap met hen te spreken!» De Spanjaard meende, dat de Zeeuwen bevreesd werden en antwoordde met eene nieuwe laag uit zijn geschut, waardoor twee Zeeuwsche matrozen werden doodgeschoten. Nu brak de storm los, het scheepsvolk «werd gaande» binnen boord, en al was de tegenstander nog zoo groot, toch werd hij besprongen; want wat den Zeeuwen ontbrak aan magt, dat zou vergoed worden door snelheid en vaardigheid. Eer nog het schip Zeeland te hulp kon aankomen, had de Langebercque reeds 80 kanonschoten

[1] Zie hierboven bladz. 251 en 252.

aan het galjoen in 't lijf gejaagd en bij het vallen van den avond zocht de Spanjaard een goed heen komen. Maar dat was de rekening niet der Zeeuwen, die, nu zij eenmaal slaags waren geraakt, ook vlamden op den rijken buit. Bij het krieken van den dag werd de vijand weder opgezocht en op nieuw werd er gestreden tot den nacht. Eindelijk op den derden dag haalde de Spanjaard zijne bloedvlag in en gaf hij zich aan de dappere Zeeuwen over, die op den 6 Julij 1602 binnen de vaderlandsche zeegaten het anker wierpen, weldra gevolgd door het buitgemaakte galjoen met zijne prijsmeesters aan boord [1].

Wij hebben nu nog mede te deelen, hetgeen de twee in Indie achtergebleven Zeeuwsche schepen, de Middelburg en de Zon, na hun vertrek uit Atsjin verrigt hebben. Zij stelden eerst hunnen koers ten Westen van Sumatra naar straat Sunda, met het voornemen om langs de oostkust van Sumatra noordwaarts op te steken naar Siam. Toen zij nabij Bantam genaderd waren, bemerkten zij dat die stad door de groote armade van Andrea Furtado de Mendoça geblokkeerd werd, en het scheen roekeloos om zich met twee schepen van klein charter te midden dezer vloot van 30 zeilen te wagen. Zij lieten dus Bantam liggen en liepen door. Nabij het eiland Borneo werd een bantijn van de Spaansch-Portugesche armade ontmoet, genomen en tot op de hoogte van Celebes medegevoerd, maar toen weder vrijgelaten. De twee schepen waren intusschen door de moesson van hunnen oorspronkelijken koers afgedreven en zij werden meêgesleept tot voor het eiland Amboina. Hier was voor de Zeeuwen geen handel en zij vertrokken dus spoedig van daar. Eindelijk «na,» zooals het verslag van dezen togt onvoldoende berigt, «op diversche eilanden te zijn geweest,» kwamen zij in

---

[1] Op last der reeders werd op deze gebeurtenis eene schoone groote gedenkpenning geslagen, waarvan een zilveren exemplaar als draagpenning ingerigt, in mijn bezit is. Men vindt deze penning afgebeeld bij van Loon. Zij draagt o. a. het omschrift, doelende op den Zeeuwschen leeuw, die het Andalusische paard vervolgt, de woorden: *quo saltas, sequar.*

de haven van Patane, alwaar zij den admiraal van Neck aantroffen [1]. De Zeeuwen werden met gelijke vriendschap als de Hollanders aldaar ontvangen en verkregen weldra eene voordeelige lading. Zij vertrokken nu in gezelschap van den admiraal van Neck naar Bantam, welke plaats intusschen door den Nederlandschen vlootvoogd Wolphert Harmensz. van de blokkade was verlost. In navolging der Hollanders vestigden ook de Zeeuwen eene faktorij binnen Patane, waarin zij 8 man en veel geld tot het drijven van den handel achterlieten. Op het einde van Mei des jaars 1603 kwamen nu ook deze twee schepen in goeden staat in het vaderland terug. De onderneming van de Vereenigde Zeeuwsche Compagnie had alzoo ditmaal goede vruchten opgeleverd. Behalve met den grooten buit, welke uit het Spaansche galjoen gelost was, waren de 4 schepen met volle lading teruggekeerd, was er een verbond met Atsjin gesloten en waren er door de Zeeuwen faktorijen te Atsjin, in Goezeratte en te Patane opgerigt.

§ 7. *De laatste groote onderneming der Vereenigde Hollandsche Compagnien vóór de oprigting van de Algemeene Oost-Indische Compagnie onder octrooi*, 1601.

De pogingen, welke inmiddels in het vaderland werden aangewend, om door vereeniging van de bestaande en onderling vijandige Compagnien aan de ondernemingen op Oost-Indie meer kracht en duurzaamheid te geven, hadden in zóóverre gevolg gehad, dat te Amsterdam, door tusschenkomst der Burgemeesteren aldaar, de groote Oude-Compagnie met de Nieuwe-Brabantsche en de ontworpen Westfriesche was zamengesmolten. Voor rekening van dit krachtige ligchaam, hetwelk bovendien door een plaatselijk monopolie tegen nieuwe mededinging, binnen Amsterdam althans, gedekt was [2], zeilde wel is waar slechts ééne

[1] Zie boven bladz. 244.

[2] Zie Dl. I, bladz. 106, 107, sq.

vloot uit, omdat kort daarna het bestaan dezer vereeniging zich oploste in de algemeene geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie, doch deze eenige uitrusting scheen door sterkte van schepen, keuze van bevelhebbers, door bemanning en kapitaal, elke vorige onderneming van bijzondere personen te zullen overtreffen. Te gelijker tijd rustten ook nog de leden van de Oude Amsterdamsche Compagnie voor hunne bijzondere rekening eene andere vloot uit, welke meer bijzonder bestemd was, om uit Banda en de Molukken specerijen en achtergebleven inkoopen naar het vaderland over te voeren. De beide vloten te zamen telden niet minder dan 13 schepen, waarvan er 8 vereenigd werden onder de vlag van den admiraal Jacob van Heemskerck en 5 schepen gesteld werden onder bevel van den admiraal Wolphert Harmensz. Jacob van Heemskerck kreeg in last om in de eerste plaats naar Atsjin te zeilen; terwijl aan Wolphert Harmensz., was voorgeschreven tot Banda en den Molukschen Archipel door te loopen [1].

Deze twee vloten waren zamengesteld als volgt:

Eerste vloot:

1. Oud-Amsterdam.	Jacob van Heemskerck, admiraal.
	Jacques Grenier, opperkoopman.
	Claes Jansz. Melcknap, schipper.
	Jan Engelsz., fiskaal.
2. Zwarte Leeuw.	Jean Grenier, vice-admiraal.
	Salomon Gijsels, opperkoopman.
	Adriaen Block, schipper [2].
3. Alkmaer.	Jan Pauwels, opperkoopman, tweede vice-admiraal.
	Teunis Jan Clickges, schipper.

[1] Zie hierachter onder de gedrukte stukken de aanwijzing der plaatsen, welke bezeild moesten worden en de instructie voor Wolphert Harmensz.

[2] Dezelfde vermoedelijk, die van 1610—1614 de Hudsons-rivier en de kusten van Noord-Amerika verkende, ten gevolge waarvan de Compagnie van Nieuw-Nederland werd opgerigt. Zie Dl. I, bladz. 33.

	Anthony Bruinings, onderkoopman.
4. Hoorn.	Hans Schuurmans, opperkoopman.
	Claes Jansz. Ganes (?), schipper.
	Cornelis van Dueren, onderkoopman.
5. Enkhuizen.	Adriaen Hoogeveen, opperkoopman.
(ook genaamd de Bruinvis).	Willem Pietersz. van Westzanen, schipper [1].
	Jacob Jacobsz. Heijn, onderkoopman.
6. Witte Leeuw.	Pieter Dirckz., opperkoopman.
	Hendrik Cornelisz. Loncq, schipper.
	Adriaan Boisot, onderkoopman.
7. Groenen Leeuw.	Hans van Breuckelen, opperkoopman.
	Jan Pietersz., schipper.
	Hendrick van Bockholt, onderkoopman.
8. Rooden Leeuw.	Hans Francks, opperkoopman.
(jagt.)	Pieter Claesz., schipper (gesneuveld.)
	Jacob de Bitter of Butter, onderkoopman.
	Tweede vloot.
9. Gelderland.	Wolphert Harmensz., admiraal.
	Jan Bruyn, schipper.
	Cornelis van de Gheyn, koopman.
	Cornelis Stalpaert van der Wiell, fiskaal.
10. Zeeland.	Hans Hendrickz. Bouwer, vice-admiraal.
	Jan Cornelisz., schipper.
11. Utrecht.	Jan Martensz., schipper.
	Willem Verhagen, koopman.
12. de Wachter (jagt.)	Gerrit Hendrickz., schipper.
13. Het Duifke (jagt.)	Willem Cornelisz. Schouten, schipper [2].

[1] Schrijver van een journaal, behelzende een verhaal van een gedeelte van dezen scheepstogt; doch eerst in 1648 uitgegeven door Zoeteboom, bij Hendr. Jakobsz. Zoet, te Sanerdam. (Zeer zeldzaam.)

[2] Vermoedelijk dezelfde, die in 1615—1617 met Jacques Lemaire, Kaap Hoorn en de straat Lemaire heeft ontdekt.

Op den 23 April des jaars 1601 liep deze vloot, wier gelijke nog niet uit Nederland naar Indie was gestevend, van de reede van Texel. De dertien zeilen bleven bij elkander tot den 8 Mei, toen Wolphert Harmensz., wiens schepen de scherpste zeilers waren, van Jacob van Heemskerck afscheid nam om zijne bestemming, den Molukschen Archipel, zoo spoedig mogelijk te bereiken. Wij zullen eerst dezen op zijnen togt volgen, om daarna tot de verrigtingen van Heemskerck terug te keeren. De reis van Wolphert Harmensz. was niet zoo voorspoedig, als de bezeildheid zijner schepen deed verwachten. Na op het eiland Mauritius zich vrij lang te hebben ververscht, kwam hij eerst op den 24 December 1601 in straat Sunda aan. Bij het inloopen van de straat, kwam hem een Chinees in een prauwtje te gemoet, die hem waarschuwde dat de groote Spaansch-Portugesche armade onder Andrea Furtado de Mendoça met 8 galjoenen, ieder van 500 last, en 22 galeijen en fusten voor Bantam lag, om die stad te blokkeren en voortaan alle Nederlanders uit den Archipel te verjagen. Eene gewone omzigtigheid zou het welligt raadzaam hebben gemaakt om zulk eene overmagt te ontwijken. Maar de moed onzer zeeluî grensde aan roekeloösheid. Terstond werd de breede raad belegd om te beraadslagen, wat in dit netelige geval moest worden aangevangen en het besluit was: « dat, over-
« wegende het groot gewigt, dat voor de geünieerde provincien
« en hare negotie gelegen was aan het behoud of de ruïne van
« de stad Bantam, men de Portugesche armade met courage
« zou bezoeken, vertrouwende op de hulpe des Allerhoogsten. »

Nu toog alle man aan het werk, de kooijen werden geborgen, wat overtollig was of hinderde, ging over boord, het geschut werd uit het ruim gehaald, schoon gemaakt en opgesteld. Reeds des avonds was alles slagvaardig en iedereen op zijn post. Twee uren vóór zonsopgang op den 25 December gingen de drie Nederlandsche schepen en de twee jagten onder zeil, om dertig schepen der Portugezen en Spanjaarden te bestrijden.

De vijand, die geen brandwacht had uitgelegd, werd eens-

klaps uit de kooijen gewekt door een donderend vuur dat de Nederlanders hem bij verrassing van alle zijden in het lijf joegen. Dadelijk heesch de Spaansche admiraal de bloedvlag en liet de ankers ligten en nu werd er van weêrskanten een tijd lang gestreden, tot dat er eenigen onder den wal van Poelo Panjang liepen om de geleden schade te herstellen. De armade, ondanks hare overmagt kon niet verhinderen, dat ook de Hollandsche schepen onverlet hetzelfde deden. Den volgenden dag was het kwaad weder, en men kon elkander, om die reden niet aan 't lijf komen; maar op den 27 December begon de aanval met vernieuwde woede. Wolphert Harmensz. «abordeerde» den Spaanschen admiraal, het schip Zeeland koos een ander schip, Utrecht sloeg zijne dreggen in eene kraak en de twee jagten namen elk eene galei voor hunne rekening. De twee galeijen werden veroverd, geplunderd en vernield, de Portugezen en Spanjaarden, geen raad meer wetende, staken drie galeijen in den brand en lieten die op de Hollandsche schepen afdrijven, maar deze ontweken met behendigheid ook dit gevaar.

Ten laatste liet de armade de zee aan de Nederlanders, die haar in deroute tot den 1 Januarij vervolgden. Bantam was bevrijd en weder open. Hoog steeg nu het ontzag voor Neêrlands wapenen bij de inlanders, toen zij door een koopvaardij-admiraal, de overmagtige koninklijke armade, die zij zoozeer gevreesd hadden, binnen weinige dagen hadden zien verdrijven.

Nadat de admiraal Harmensz. zich in deze handelsplaats had ververscht en de geleden schade had hersteld, zette hij de reis naar de Molukken voort. Op de hoogte van het eiland Kabeina ten Z. O. van Celebes ging de admiraal met zijne twee jagten naar Ternate; terwijl de Zeeland en de Utrecht naar Banda stevenden. Op den 17 Februarij bereikte Wolphert Harmensz. het eiland Ternate, alwaar hij de achtergebleven faktorij in goeden staat terugvond en de Nederlanders in «zonderlinge affectie» waren bij den koning en de ingezetenen. De vorst van Ternate gaf de belofte, dat aan de Nederlanders vóór alle anderen

lading gegeven zou worden uit het nieuwe gewas der nagelen; maar op dat oogenblik echter waren er niet meer dan 30 baar te verkrijgen. Er moest dus tot den volgenden oogst, welke gunstig beloofde te zullen zijn, gewacht worden. In dien tusschentijd verzeilde ook de admiraal naar Banda, alwaar hij den sedert 1599 aldaar gevestigden koopman Adriaan Veen terugvond. Het verblijf in Banda leverde goede uitkomsten op. Er werd lading van noten en foelie gevonden voor twee groote schepen en voor het jagt het Duifje, hetwelk ook sagoe afhaalde van de kust van Ceram. Bovendien sloot Wolphert Harmensz. op den 23 Mei 1602 een voordeelig contract met de inwoners van Labetakke op Neyra, met die van Wayer, Selamme, oud-Dender op Lonthor en die van Rossingheyn.

Bij dit verdrag werd wederzijds de vrijheid van geweten erkend, en van de zijde der Bandanezen bescherming toegezegd tegen Portugezen en Javanen aan de achterblijvende Nederlanders en de verbindtenis aangegaan dat alle noten, foelie en andere produkten uitsluitend aan de Nederlanders te Selamme zouden geleverd worden, tenzij deze die handelswaren niet noodig hadden. Inmiddels was het schip Utrecht en het jagt de Wachter naar Ternate gezonden om aldaar de nagelen te laden. Terwijl Wolphert Harmensz. aldus bij de eilanden van Banda vertoefde, kwamen er slechte tijdingen uit Amboina. De van Bantam verjaagde armade van Mendoça had zich hereenigd, was naar Amboina gezeild en had op dat eiland dorpen en negorijen verbrand, de nagelboomen uitgeroeid, alles te vuur en te zwaard verdelgd. Mannen, vrouwen en kinderen kwamen over zee naar Banda vlugten en smeekten den Nederlandschen admiraal, dat hij hen mogt verlossen uit hunne benaauwdheid en ellende; zij zouden gaarne voor die hulp alles aan de Hollanders afstaan, wat dezen mogten begeeren en hun toelaten om forten en vestingen op het eiland te bouwen. Wolphert Harmensz. meende aan dat verzoek niet te kunnen voldoen, zijne schepen waren volgeladen met kostbare specerijen en de admiraal, die in dienst was

van handelaren en bijzondere personen gevoelde geen vrijheid om de belangen des handels achter te stellen aan de eischen van de staatkunde. De Portugezen en Spanjaarden behielden daardoor ruim baan en binnen weinig tijds schenen de Molukken voor de Nederlanders verloren te zullen zijn. Terwijl alzoo de ongelukkige Amboinezen aan hun lot werden overgelaten, vertrokken nu op den 24 Junij 1602 de drie Hollandsche schepen naar Bantam. Wolphert Harmensz. liet aldaar den opperkoopman Claes Gaeff en den onderkoopman Jan Lodewijcksz. achter, ten einde er de schepen Utrecht en de Wachter uit Ternate in te wachten; terwijl hij zelf met zijne geladen schepen op den 25 Augustus de terugreis naar het vaderland ondernam [1].

Wij hebben Jacob van Heemskerck verlaten, toen hij met zijne vloot op de hoogte der Azoren van de schepen van Wolphert Harmensz. zich scheidde.

Weinige dagen daarna kreeg hij een aanstoot van 12 Spaansche galjoenen, die op reis waren naar Amerika. De Spaansche vice-admiraal, een schip van 300 last, geraakte hevig slaags met het jagt de Rooden Leeuw. De schipper Pieter Claesz. hield moedig den ongelijken strijd vol; doch hij sneuvelde met nog 7 anderen zijner schepelingen. Toch werd de strijd niet opgegeven, nog 12 man werden door zware wonden buiten gevecht gesteld en het schip deerlijk ontredderd, zoodat de Spanjaard op het punt scheen van het Hollandsche jagt te vermeesteren, toen Jacob van Heemskerck den Spanjaard aan boord smeet en hem de volle laag toediende; ook deze bleef het antwoord niet schuldig en Heemskerck werd onzacht ontvangen. Nu wilde ook de Nederlandsche vice-admiraal Jan Grenier zich op de andere zijde van het galjoen werpen; maar de roerganger was zoo verbaasd

---

1 Zie over den togt van Wolphert Harmensz., den hierachter gedrukten ongeteekenden brief. Cf. deel I. Begin en voortgang. VIII, A A A Journaal ofte dach-register van de Voyagie, gedaen onder het beleydt van den admiraal Wolfhart Harmansz, naer de Oost-Indien in de jaren 1601, 1602 ende 1603.

door het hevige vuur, dat de manoeuvre verkeerd werd uitgevoerd, en Grenier op het boord van Heemskerck verviel. Het Hollandsche admiraalschip kreeg hierdoor zware avarij. De Spanjaard maakte van de verwarring, welke daaruit ontstond, gebruik om los te komen en zich een eindweegs te verwijderen. Nu kreeg ook het jagt de Rooden Leeuw gelegenheid om aan het dreigende gevaar te ontkomen. De overige Nederlandsche bevelhebbers schijnen, hetzij door wind of weêr, hetzij door kleinmoedigheid zich van den strijd te hebben onthouden. In den namiddag kwamen de Spanjaarden op nieuw opzetten en vervolgden zij de Nederlandsche vloot tot diep in den nacht.

Bij het opgaan van de zon bleek het, dat de Spaansche vloot haren koers naar Amerika's kusten had vervolgd; maar tevens dat de vice-admiraal Jan Grenier en het jagt de Rooden Leeuw uit de vloot vermist werden. Omtrent het lot van dit jagt, hetwelk niet meer dan 12 man aan boord behouden had en zeer ontredderd was, vindt men verder geen melding gemaakt, dan alleen dat het vermoedelijk weder naar huis is geloopen. De vice-admiraal Grenier was uit de vloot gedwaald en vond zich des morgens zeer onaangenaam verrast, toen hij bemerkte, dat hij tusschen elf groote Spaansche galjoenen zeilde, waarvan het admiraalschip, zoo als een der Hollandsche schippers zich in zijn verhaal uitdrukt, zoo groot was als een eiland. Grenier begreep teregt dat hij uit dien neteligen staat, alleen door snelheid en behendigheid zich redden kon en daarin hielp hem de grootere bezeildheid van zijn schip. Hij zette nu alleen den togt naar Indie voort en bereikte, na zich op het eiland St. Maria en Madagascar's oostkust te hebben ververscht, op den 19 Februarij 1602 de stad Atsjin, de oorspronkelijke bestemming van de vloot waartoe hij behoorde. Hij laadde aldaar een 100tal baren peper; maar had tevens de teleurstelling van door een brand, welke een groot deel van Atsjin verwoestte, ook de nog zoo onlangs gevestigde faktorij der Zeeuwen te zien vernielen. Eene volle lading kon Grenier

hier niet bekomen; hij verzeilde om die reden eerst naar Tikoe, waar de prijs der waren te hoog steeg, daarna naar Bantam, van waar hij volladen op den 11 Mei 1602 met 4 andere schepen van de vloot van Jacob van Heemskerck wederkeerde naar Nederland [1].

Intusschen was ook Heemskerck met de hem overgebleven 6 schepen in Oost-Indie aangekomen. Op zijnen togt derwaarts had hij op den Atlantischen Oceaan, op 2° N. Br. Olivier van Noort ontmoet, die hem verhaalde, hoe hij de reize rondom den aardbol had volbragt en hoe hij niet minder dan 60 tonnen schats als buit in zijn schip medevoerde naar Holland. Van Heemskerck was ditmaal niet zoo voorspoedig als vroeger op zijne reis, de scheurbuik brak uit op de vloot en hij werd genoodzaakt ververschingsplaatsen op te zoeken. Hij vertoefde eerst op Fernando Noronha, daarna kwam hij door de straat van Mozambique aan de Comorren. Hier vond hij in eene haven overvloed van verversching, waardoor zijne manschappen herstelden. Op den 8 December vertrok Heemskerck van die eilanden en liep tot op de breedte van 3° 30′ N. Bdte. door of langs de Malediven, met bestemming naar Atsjin. De moesson liet hem dit echter niet toe. Een stijve Noorden en Noord-Westen wind, dreef hem steeds Zuidelijker en hij besloot dus niet langer tegen den wind op te worstelen; maar zich daarmede liever zuidoostwaarts naar Bantam te laten voeren. Op den 22 Februarij 1602 kwam hij met zijne zes schepen eindelijk in die haven aan; doch bevond weldra dat door het aantal Nederlandsche schepen de handel aldaar vele van zijne voordeelen begon te verliezen.

Zoodra Jacob van Heemskerck bemerkte, dat de Javanen hunne peper op prijs hielden, verdeelde hij zijne vloot. Hij

---

[1] Het verhaal van de reis van Jan Grenier vindt men in Begin en Voortgang, D. D. 2, beschreven door Reijer Cornelis, Stuurman op het schip den Swarten Leeuw, uytgevaren voor vice-admiraal van de vlote (van Heemskerck) daar schipper op was Adr. Block, en ook nog in het journaal van Willem van Westzanen in 1648 uitgegeven.

zelf heesch de admiraalsvlag op den Witten Leeuw en ging met de schepen Alkmaar en Enkhuizen van Bantam oostwaarts onder zeil; terwijl hij de overige schepen te Bantam onder beleid van Hans Schuurmans achterliet, om lading te zoeken. Bij deze schepen voegden zich, eenigen tijd daarna, de Zwarten Leeuw van Grenier en het jagt Enkhuizen, hetwelk later door van Heemskerck van Java's noord-oostkust werd teruggezonden. Op den 11 Mei 1602 zeilden daarop deze vijf schepen, Amsterdam, Zwarten Leeuw, Hoorn, Enkhuizen en Groenen Leeuw onder de vlag van Hans Schuurmans naar het vaderland terug. Zij bragten eene rijke lading huiswaarts, bestaande uit 29,526 zakken peper, 198 zakken en 41 ponden cubebe, 269 baharen en 819 ponden kruidnagelen en 42 bahar en 725 pond foelie [1].

Heemskerck kwam na zijn vertrek van Bantam, op den 9 April voor Demak. Deze plaats is gelegen op Java's noord-oostkust, aan eene rivier, welke denzelfden naam draagt en de stad met de zee verbindt. Weleer was, zooals wij hierboven gezien hebben, Demak de hoofdstad van de eerste Mahomedaansche dynastie, welke haar gezag over Java gelden deed en het magtige Madjapahit vernietigde. Thans, in 1602, was het sedert lang eerst door Padjang, daarna door Mataram van dien luisterrijken rang verdrongen. Heemskerck vond bij zijne komst aldaar den Pangerang van Demak in een fellen krijg tegen Mataram gewikkeld, terwijl andere met Demak verbonden vorsten op oostelijk Java in dien oorlog waren gemengd en Madura vijandig tegenover Soerabaija stond. Die oorlog schijnt zijn oorsprong genomen te hebben na den dood van den beroemden stichter van het Mataramsche rijk Panembahan-Senopati, toen de Pangerang-adipati van Demak op nieuw naar de kroon en de heerschappij over Java dong. In den aanvang ontving Heemskerck vele vriendschapsbewijzen van dezen vorst van Demak; maar op het onverwachtst veranderde die gezindheid en werd er eens-

---

1 De zak is gelijk aan 60 Amsterd. ℔. De Bahar hield 531 Amsterd. ℔ in.

klaps een aanslag op de Hollandsche schepen beproefd. Die aanslag mislukte; doch 19 Nederlanders, die op dat oogenblik aan land waren, werden met hunne wapenen gevangen gehouden. Alle middelen, welke Heemskerck in het werk stelde om zijne schepelingen weder los te krijgen, bleven vruchteloos. Eindelijk zocht hij door het aantasten van schepen en personen en door andere maatregelen van represaille zijn volk te verlossen. Slechts 8 personen werden op die wijze weder vrij gekregen maar verder was de onverschillige en hardnekkige vorst tot niets te bewegen.

Het eenige wat de admiraal nog voor zijne schepelingen vermogt te doen, was den vorst van Soerabaija door beloften en geschenken tot hulp en voorspraak op te wekken, en door middel van een Mahomedaansch priester met de ongelukkige gevangenen in betrekking te blijven. Inmiddels werd de stad Demak door het leger van Mataram naauw ingesloten en het land deerlijk geteisterd. De Nederlandsche gevangenen werden gedwongen aan dien krijg deel te nemen, en hoewel zij voor hunne vijanden streden, was hunne dapperheid zoo groot en stak die zóó verre uit boven die der Javanen, dat zij er niet weinig toe bijbragten, dat de belegering van Demak door den Panembahan werd opgegeven en hij met zijn leger aftrok [1]. De admiraal Heemskerck werd op die wijze genoodzaakt zijn volk in gevangenschap achter te laten en voort te zeilen naar Joertan en Grissée. Hier stichtte hij de eerste Nederlandsche faktory op oostelijk Java, rigtte er een huis op en plaatste er den koopman Adriaan Schaeck met twee anderen en een voldoend kapitaal, om de noten, de nagelen en de foelie te koopen, welke aldaar door de Javanen uit de Molukken met de eerstkomende

[1] Zie hierover de zeer belangrijke hier achter gedrukte brieven van Heemskerck; cf. bladz. 163 hierboven en Hagemann's algem. geschiedenis van Java, VIIde hoofddeel in het tijdschrift, Indisch archief, 2de jaarg., deel III, bladz. 268 en 269.

moesson zouden worden aangebragt [1]. Na vruchteloos te hebben gepoogd om boven Madura om het eiland Bali te bereiken, stelde Heemskerck zijnen koers naar Patane. Vóór dat hij echter dien togt ondernam, werd hij door een lek van een zijner schepen genoodzaakt naar Joertan terug te keeren en bij die gelegenheid maakte Heemskerck zich meester van een Portugeesch fregat, hetwelk tot de vloot van Mendoça behoorde. Hij vond daarin 8 baharen kruidnagelen en 150 baharen sandelhout, welke kostbare buit, den geleden tegenspoed eenigzins vergoedde. Uit brieven, welke Heemskerck in dit vaartuig onderschepte, vernam hij dat de Molukken, inzonderheid Amboina op dat oogenblik geheel in de magt der Spanjaarden en Portugezen waren en kreeg hij berigt van het ophangen der schepelingen van van Neck binnen Macao. Heemskerck's gramschap over dezen moord was zoo heftig, dat in de eerste drift, de gevangen Portugezen, ter naauwernood een gelijk lot ontkwamen. Gelukkig voor dezen bezon zich echter de Hollandsche admiraal. De voorgenomen togt naar Patane werd eindelijk op den 27 Julij hervat en reeds op den 19 Augustus werd die plaats bereikt. Hier vond Heemskerck, de twee Zeeuwsche schepen, de Middelburg en de Zon en den admiraal van Neck met zijne schepen Amsterdam en Gouda [2]. Alzoo waren nu in deze belangrijke handelshaven, welke in dit jaar 1602 voor het eerst door de Nederlanders was bezocht, niet minder dan 6 groote Nederlandsche schepen te zamen aanwezig. De prijs der handelswaren steeg wel door die omstandigheid; maar niettemin getuigde Heemskerck, die even als zijne medgezellen ook hier lading bekwam, dat deze handelsplaats nog de beste was, welke hij in Indie had aangetroffen, eene getuigenis, waaruit kan worden afgeleid, hoe omvangrijk de handel van Patane destijds moet geweest zijn.

---

[1] Zie de Instructie voor den gezagvoerder in deze eerste faktorij op Oost-Java, onder de stukken hierachter gedrukt.

[2] Zie boven bladz. 244 en 259.

Uit eenen brief van Jacob van Heemskerck[1] schijnt het, dat ook van de vereenigde Hollandsche Compagnie eene faktorij in Patane gesticht is, zoodat toen reeds drie Nederlandsche faktorijen in die plaats gevestigd zijn geweest. Het blijkt uit Heemskerck's brieven niet, wat er verder door hem in Indie is verrigt. Hij had het voornemen om ook nog Siam of Johor te bezoeken; doch de berigten ontbreken, waaruit de volvoering van dat voornemen kan blijken. Men leest echter in de reisverhalen van Joris van Spilbergh en van Warwyck, dat hij eerst in de maand Junij des jaars 1603 weder op de reê van Bantam met drie schepen is verschenen. Dit derde schip, hetwelk Heemskerck toen met zich voerde, had hij te danken aan zijne dapperheid en aan zijn geluk; want in de wateren van Johor was hij na een langen kruistogt er in geslaagd, om de groote Caraque te vermeesteren, welke jaarlijks door de Portugezen van Macao naar Malakka werd gezonden. De verhalen over den rijkdom dier Caraque grenzen aan het fabelachtige, zoodat men bijna geneigd zou zijn om aan overdrijving te denken. Volgens berigt van den één, zou dat schip eene lading hebben gevoerd van niet minder dan 70 tonnen gouds; terwijl de meest gematigde mededeelingen daaromtrent verhalen, dat zij 40 tonnen gouds waardig was. Koper, aluin, maar vooral eene overgroote menigte van ruwe en bewerkte zijde waren de onschatbare rijkdommen, die aan Heemskerck met dit Portugesche schip in handen vielen. In Bantam werden nu verder nog alle opengebleven hoeken en gaten op de drie schepen, met specerijen aangevuld en met alle die schatten als overstelpt, zeilde Jacob van Heemskerck eindelijk in de maand October 1603 naar Nederland terug, waar hij en zijne lading ongetwijfeld met open armen door de bewindhebbers zullen zijn ontvangen [1].

---

[1] Brief van 7 Nov. 1602, zie hier achter.

[1] De hier achter gedrukte stukken verspreiden veel nieuw licht over deze expeditie van van Heemskerck. De berigten daaromtrent bij Valentijn zijn onvolledig en onjuist. Zeer belangrijk is ook het zeldzame boekje van

§ 8. *De laatste scheepstogt naar Oost-Indie, vóór de oprigting van de Algemeene Geoctroijeerde Oost-indische Compagnie.*

Balthazar de Moucheron, de rustelooze ondernemer, die onder de eersten was geweest dergenen, die naar West en Oost hunne schepen uitzonden, behoorde nu ook weder tot de laatsten, die als bijzonder persoon de expeditien naar Oost-Indie volhield. Sedert 1598 had hij zich meer bezig gehouden met zijne aanslagen op de eilanden del Principe, St. Thomé en Groot Corisco, dan wel met den handel regtstreeks op Indie. Nu, in 1601, waagde hij het echter nogmaals drie schepen onder bevel van Joris Spilbergh daarheen af te vaardigen, niettegenstaande hij reeds door velen zijner oude vennooten was verlaten en zijn crediet niet meer diezelfde vastheid had van weleer.

De nieuwe togt ving op den 5 Mei aan, met de navolgende schepen en bevelhebbers:

1. De Ram.	Joris Spilbergh, admiraal.
	Pieter Cornelisz., kapitein.
	Matheus Smit, opperste piloot [1].
	Jongerheldt, kapitein der Musketiers.
2. Het Schaap.	Guyon Lefort, vice-admiraal [2].
	Cornelis Specx, kommies.
	Rem Cornelisz., stuurman.
	Joos van Breem, onder-kommies.
3. Het Lam. (jagt).	Willem Jansz., schipper; doch later verplaatst op het Schaap en vervangen door C. Specx.

Willem van Westzanen, getiteld: Derde voornaemste zee-getogt der verbondene vrije Nederlanderen naar de Oost-Indien, te Sanerdam bij Hendrik Jakobsz Zoet, 1648. De schrijver echter vertrok reeds op 11 Mei 1602 naar Nederland, zoodat ook dat geschrift door het hierachter staande wordt aangevuld.

[1] Deze is later overgegaan op het jagt.

[2] Een Franschman, die op de reize eene zamenzwering tegen Spilbergh smeedde, maar daarin behendig en beleidvol door dezen werd verhinderd.

Omtrent deze expeditie, welke niet alleen handel beoogde, maar ook eenigermate een militair karakter droeg, biedt het Rijks-Archief geen nieuwe bronnen aan, zoodat wij ons moeten vergenoegen met hetgeen elders in gedrukte berigten, daarover gevonden wordt, kort in herinnering te brengen. Gedurende een geruimen tijd ondervond de kleine vloot veel tegenspoed; maar ook de weg, dien zij volgde om Oost-Indie te bereiken, was ongewoon en vreemd. Eerst liep de togt langs Puerto Santo nabij Madeira, voorbij de reê van la Palma naar Capo Verde op Afrika's westkust. Te Puerta Dale, eene haven die òf door «usantie en oude costuyme» òf door overeenkomst steeds vrij en open was voor Vlamingen en Franschen, ging Spilbergh, die zich daarop verliet, aan land; doch zijne schepen werden niettemin door drie Portugesche karvelen aangetast en hij zelf in den schouder gewond. Als hij nu nogmaals bij het naburige Refrisco poogde aan land te komen om water en verversching te krijgen, werd hij door eenige negerslaven der Portugezen overvallen, naakt uitgeschud en zoodanig mishandeld, dat hij zijn behoud alleen aan eenige Franschen, welke in de nabijheid waren, te danken had. Op den volgenden dag werd nu een der karvelen door de Zeeuwen genomen, en in 't einde eene overeenkomst met de Portugezen die hun onregt erkenden, getroffen. Spilbergh gaf het genomen karveel terug en ontving daarvoor water en ververssching. Toen nu daarna de reis hervat was, lag Spilbergh ten gevolge van zijne wonden en kneuzingen nog ziek in de kooi en werden de bevelen, welke hij gegeven had, onnaauwkeurig opgevolgd. De bevelvoerende officier hield zijn koers niet genoeg westwaarts, en door deze onachtzaamheid geraakten de schepen in den grooten golfstroom, die naar de kust van Guinea drijft. Eenmaal in de golf van Guinea vervallen, werden zij door windstilte en tegenstroom tot die soort van bewegingloosheid gedwongen, aan welke de Nederlandsche matroos de beteekenisvolle, hoewel minder verfijnde benaming van «kathalzen» heeft gegeven. Nu werden achtervolgens Annobon, St. Thomé en groot Corisco bezocht.

Op Annobon werden de pogingen om versch water te bekomen, met vijandelijkheden van de zijde der Portugezen en inlanders beantwoord. Op St. Thomé durfde men niet meer landen; doch eindelijk vond men nabij Corisco een schip, dat ook aan de Moucheron toebehoorde. De berigten, welke men omtrent die ontmoeting in het dagverhaal van Spilbergh aantreft, doen vermoeden, dat het eiland Corisco destijds door soldaten en zeelieden van Moucheron in bezit was genomen; ten minste men vindt gewag gemaakt van een Nederlandschen gouverneur, Dirk van Wees genaamd, die over die eilanden gesteld was [1]. Na eene reis van ruim zes maanden bereikten de schepen, vermoedelijk door den Atlantischen kuststroom meêgevoerd, eindelijk op den 15 Nov. de St. Helena-baai, ten noorden van de Kaap de Goede Hoop, en op den 29 November ankerden zij in de baai, welke Spilbergh de Tafelbaai noemde, welken naam zij sedert heeft behouden. Ten laatste werd op den 27 December Afrika's zuidpunt omgezeild. De admiraal Spilbergh ontmoette op deze hoogte twee Fransche schepen van St. Malo, welke in ditzelfde jaar onder bevel van den kapitein Le Bardeliere van St. Malo naar Oost-Indie waren uitgezeild. De opperste piloot dezer Fransche expeditie was de Nederlander Wouter Willekens, die zijne ondervinding, welke hij op den eersten scheepstogt der Hollanders naar Oost-Indie had opgedaan, nu aan deze Bretons verleende. Ook de bekende beschrijver der Malediven-eilanden, François Pyrard de Laval, bevond zich aan boord van deze schepen. Zoowel om de Franschen te ontwijken, als omdat het goede jaargetijde voor de aankomst in Indie door de lange reis verstreken was, besloot Spilbergh vooraf

---

1 Onder het afdrukken, ontvang ik berigt van Mr. J. H. de Stoppelaar te Middelburg, die zich heeft beijverd om alles bijéén te brengen, wat dienen kan voor eene monographie der Moucherons, dat het eiland Corisco en drie andere nabijgelegen eilanden, in 1600 door schepen van Balthazar de M. werden veroverd. Die eilanden ontvingen den naam van îles Moucheron. Welligt moet tot deze expeditie ook gebragt worden, de scheepstogt door mij vermeld, Deel I, bladz. 115.

de oostkust van Afrika en de Comorren-eilanden aan te doen. De togt werd nu langs de kust van Natal voortgezet tot voor de rivier Quama of Zambesi, alwaar Spilbergh op den 2 Februarij 1602 met 2 schepen aankwam. Zijn vice-admiraal was nabij de Kaap van hem afgedwaald. Spilbergh vond aan de Zambesi-stroom een Portugeesch fort en eene gevaarlijke ankerplaats. Hij verzeilde om die reden naar de kust van Mozambique en kwam op den 21 Februarij ter reede van Moelali of Moehali, een der Comorren-eilanden, van welken destijds Andschuan het voornaamste en de zetel van het inlandsch opperbestuur was. De ontvangst bij de Mahomedaansche inwoners was aanvankelijk zeer gastvrij en vriendschappelijk; doch in het einde hield bij de inlanders de begeerte naar het goed en de wapenen der Europeanen de overhand, zoodat onverwacht twee sloepen van Spilbergh werden weggeroofd en 28 schepelingen werden gevangen gehouden. Westenwind en gebrek aan leeftogt dwongen Spilbergh zijne gevangen medgezellen te verlaten en zijn reis voort te zetten. Hij schijnt nu met den stroom te zijn medegevoerd in de Indische-Zee tot boven de Malediven, daarna langs de kust van Coetsjin, en eindelijk op de westkust van Ceylon te zijn aangekomen. Hier waren alle kustplaatsen door Portugezen bezet en viel er geen andere keuze, als om punt de Gale te dubbelen en weder noordwaarts naar Ceylon's oostkust op te steken. Op den 31 Mei 1602 verscheen Spilbergh ter reede van Matticalao of Batticalao, alwaar eenigen tijd later zijn admiraal zich weder bij hem voegde. De radja van Batticalao zat onder cijnspligtigheid van de Portugezen en wilde in den aanvang niet gelooven dat Spilbergh en de zijnen, niet tot de gevreesde en gehate natie behoorde. De Nederlandsche admiraal werd wel met veel schijn van vriendschap door den radja onthaald; maar het scheen toch, dat er verraad broeide en dat men de schepen wilde overrompelen. Door voorzigtigheid en het aannemen van eene onbevreesde en krachtige houding wist Spilbergh ook dit gevaar te verijdelen. Naderhand bleek het, dat de Singhalesche

vorst verlegen was, aan de ééne zijde met zijne verhouding tot de Portugezen en aan den anderen kant niets durfde aanvangen zonder den Maharadja van Kandia. Nu zond Spilbergh een kommies naar dien vorst, die in het binnenland zijne residentie hield en toen die zendeling behouden met brieven en geschenken was teruggekeerd, nam Joris Spilbergh het moedig besluit om midden door eene onbekende bevolking het binnenland in te trekken en zich persoonlijk met den Maharadja in betrekking te stellen. Op den 6den Julij vertrok hij met een gevolg van 10 personen en kwam hij na eene hoogst belangrijke, doch vermoeijende reis, door de stad Vintana aan de rivier Trinconomale, aan het hof van den Maharadja in Kandia. Hier werd hij met vorstelijken luister en groote vriendschapsbetuigingen ontvangen. Men leest in het dagverhaal van Spilbergh's reize zeer belangwekkende mededeelingen, betreffende dien togt over Ceylon. Hij deelt de levensgeschiedenis mede van den Singhaleschen oppervorst, en beschrijft de hofhouding en de bevolking in wier midden hij zich bevond. Hoewel onbewust van de beteekenis van veel, dat hij zag, heeft hij vlijtig opgeteekend wat hij van den ritus en het kloosterleven der Boeddhisten heeft waargenomen. Met zeer veel «tact» wist Spilbergh zich in de gunst van den Maharadja te dringen, vooral toen hij het gesprek over handelszaken, waarvan de fiere vorst afkeerig scheen, op het juiste oogenblik liet varen en hem aankondigde dat de ware reden van zijn komst deze was, dat hij door graaf Maurits van Nassau opzettelijk gezonden was, als afgezant aan den keizer van Ceylon om met hem een verbond te sluiten tegen beider vijanden, de Spanjaarden en Portugezen. Hij hing daarbij een treffend tafereel op van den grooten veldslag op Vlaanderens stranden, bij Nieuwpoort tegen de magtige legers des konings van Spanje geleverd en weldra prijkte nu in des Maharadja's slaapvertrek, de beeldtenis van Maurits te paard, in volle rusting. Kandia en Vlaanderen, sprak daarop de opgewonden Maharadja, moesten voortaan één zijn en hij en geheel zijn geslacht, zij

zouden gaarne als arbeiders kalk en steen op hunne schouderen aandragen, zoo de groote veldheer Maurits eene vesting op Ceylon wilde stichten om daaruit den gemeenen vijand te bestoken. Met vele geschenken, beloften van bondgenootschap en brieven aan Maurits, bovendien bekleed met den rang en de volmagt van gezant des Maharadja's keerde Spilbergh weder naar het strand van Batticalao, alwaar hem door den Maharadja nog een weinig kaneel en peper werd achterna gezonden. Na eenigen ruilhandel in edelgesteenten van kleine waarde te hebben gedreven en nog een paar kleine Portugesche handelsscheepjes te hebben genomen en verbrand, vertrok Spilbergh op den 2 September 1602 van Ceylon naar Sumatra, en ankerde hij reeds op den 16 Sept. ter reede van Atsjin. Hier vond hij zijn jagt het Lam terug, hetwelk reeds bij de Commoren van hem was afgedwaald en dat hij sedert verloren waande. De bevelhebber Cornelis Specx had, deels om toe te geven aan den onwil der bemanning, deels ook uit vrees van met een zóó klein scheepje, alleen door de Indische wateren te zwerven het jagt verhuurd aan de Engelschen, welke te Atsjin waren aangekomen. De Britsche kapitein James Lancaster was dezelfde, die reeds in 1592 een scheepstogt naar Indie ondernomen had en die nu met Middleton en den gewezen piloot van Moucheron, John Davis, andermaal, maar nu voor de Engelsche Compagnie van het eerste Charter, naar die gewesten was gestevend.

Spilbergh bemerkte spoedig, dat de Engelschen het voornemen hadden opgevat om een kruistogt te wagen op de rijke Portugesche kraack, welke jaarlijks van St. Thomas op de kust van Bengale, met rijke handelswaren naar Malakka overstak. De Nederlandsche admiraal, die tot nu toe meer roem dan voordeel had behaald, trad in eene overeenkomst met de Britsche bevelhebbers en gezamenlijk zeilden zij nu naar de straat van Malakka, alwaar op den 13 October werkelijk het rijk geladen schip der Portugezen uit zee kwam opdagen. Spoedig namen Middleton en Spilbergh den kostbaren prooi tusschen hen beiden,

terwijl Lancaster en het jagt zich haastten om bij hen te komen en aan strijd en buit deel te nemen. Na dapperen tegenweer moest de Caracque, een schip van 1400 ton, voor hare tegenstanders zwichten. Zij werd in zee gelost en door de overwinnaars, behalve van andere koopwaren, vooral van eene groote hoeveelheid kostbare Bengaalsche kleeden beroofd. Spilbergh hield inmiddels de vrouwen en kinderen, welke zich aan boord der Caracque bevonden in zijne kajuit tegen moedwil en overlast bewaard, en toen eindelijk het schip nagenoeg van alles wat waarde had was ontdaan, werden alle de Portugezen met hunne vrouwen en kinderen er weder opgezet en hun de vrijheid gegeven, om de reis naar Malakka voort te zetten. Spilbergh keerde nu met de Engelschen naar Atsjin terug; doch hij liep spoedig weder in zee om Quéda te bezoeken. Door tegenwind werd dit plan verijdeld en ging hij andermaal naar Atsjin, waar hij na het vertrek der Engelschen hoopte beter met den peperhandel te zullen slagen. Dit was werkelijk het geval, hij werd op nieuw door den Sultan met vriendschap ontvangen en hij kreeg eenige balen peper aan boord. Er waren nu bijna twee jaren verstreken, sedert Spilbergh uit Zeeland was vertrokken, en in dien tusschentijd was in het vaderland na veel moeite en beraadslagen de algemeene geoctroijeerde Compagnie tot stand gekomen. Op den 16 Januarij 1603 kwamen twee schepen voor Atsjin aan, welke behoorden tot de eerste vloot onder den admiraal Wijbrand van Warwijck, welke dit groote handelsligchaam voor algemeene rekening, naar Indie had uitgezonden. Joris Spilbergh vond het thans geraden om een zijner schepen, aan de algemeene Compagnie te verkoopen en zelf verzeilde hij met zijn schip naar Bantam, om van daar de terugreis aan te nemen. Hij had Cornelis Specx met eenen assistent in eene ſaktory te Atsjin achtergelaten; maar ook deze twee kooplieden gingen weldra over in dienst der algemeene Compagnie. Op den 27 April 1603 kwam Spilbergh voor Bantam aan, hij verruilde er zijne Bengaalsche kleeden tegen koopwaren voor de Europesche markt geschikt en vormde ten laatste het

vermetele plan om langs Japan, bij Noorden Azie door de IJszee huiswaarts te keeren. De admiraal van Warwijck ontried hem echter de uitvoering van dit ondoordachte voornemen en wijsselijk begreep hij toen, dat het toch beter ware met zijne kostbare lading, die grooter was dan zijn schip kon bevatten, regtstreeks naar Zeeland terug te keeren. Toen Spilbergh te Bantam was aangekomen vond hij voor die stad niet minder dan negen Nederlandsche schepen verzameld en dit getal klom kort daarna tot dertien schepen, toen ook Jacob van Heemskerck aldaar het anker vallen liet. Nog nooit was zoo groote Nederlandsche scheepsmagt voor Bantam vereenigd geweest. De overwinning van Wolphert Harmensz., het veroveren van de Caracquen van Macao door Heemskerk, van die van St. Thomas door Spilbergh en de Engelschen had schrik verspreid onder de Portugezen en ook de bevolking van Bantam en van den geheelen Archipel had redenen om ongerust te worden, dat die vreemdelingen, welke nog zóó kort geleden zwak en uitgeput voor het eerst in deze gewesten waren aangeland, zich eerlang tot nieuwe overheerschers zouden verheffen.

Indien de lezer, niet afgemat door de lange reeks der elkander opvolgende reisverhalen, met welwillendheid de beschrijving mogt gevolgd hebben, van hetgeen de Nederlanders sedert hunne eerste komst tot aan de stichting der algemeene geoctroijeerde Oost-Indische Compagnie, in Indie hebben verrigt, dan heeft hij ook ongetwijfeld met bewondering gadegeslagen de reusachtige inspanning, de furie, waarmede in dit korte tijdvak van naauwlijks 7 jaren, onze voorvaderen zich in de nieuw geopende vaart hebben geworpen. Niet minder dan 15 vloten, welke te zamen 65 schepen telden, zijn tusschen de jaren 1595 en 1602 uit Nederland naar Indie gestevend. Van die schepen waren er elf verloren gegaan, verbrand, gezonken of vermist: door sommigen der reeders was veel verloren, ja zóóveel zelfs verloren, dat groote handelshuizen geheel te gronde waren gerigt en anderen aan het wankelen gebragt. Het

aantal menschenlevens, dat de nieuwe ondernemingen hadden gekost, was bovendien aanzienlijk, geheele scheepsbemanningen waren als versmolten en veel kapitaal was aan kleinere ondernemingen op Spanje, Portugal en de Oostzee onttrokken, om in de expeditien van Verre te worden gewaagd. Dit alles was de schaduwzijde dezer merkwaardige handelsbeweging. Maar daartegenover staat dat er ook, vooral in Amsterdam, schatten waren gewonnen; doch gewigtiger voordeel was, dat Nederland zich door de groote vaart, van den lagen rang van een kustbevarend volk, verheven had tot den rang eener zeemogendheid. *Quâ patet orbis*, werd Neêrlands zinspreuk en de Nederlandsche vlag werd gezien en ontzien, zoowel aan de kille stranden van het barre noorden, als op de Oceanen onder de verzengde luchtstreek. Niet Magelhaen, Drake en Cavendish alleen, behouden de eer van den aardbol te hebben omzeild; dat hooggeroemde stuk kan ook een Nederlandsche herbergier volvoeren, en de man die dat deed, was eenigermate de type, zoowel van de deugden als van de ondeugden onzer zeelui van dien tijd. Voor niets bevreesd, zijn zij dan eens onbarmhartig wreed, dan eens ridderlijk edelmoedig, kapers, admiralen en kooplieden, zij zijn dat alles te gelijk; maar altijd toonen zij zich kinderen uit het volk. De geschiedenis van de eerste verrigtingen der Nederlanders in West en Oost, is dan ook bij uitnemendheid de geschiedenis van het Nederlandsche volk.

Men pleegt in de geschiedenis te lezen van de groote daden, welke bedreven zijn door vorsten of hooggeplaatste personen, hier bij de scheepstogten der Nederlanders, komt de impulsie uit het volk en de groote daden worden verrigt door het volk. Zonder onderscheid van rangen staat ieder, die de bekwaamste of de dapperste is, in de eerste rei. Staat Maurits in die gelederen, het is minder als prins, dan wel als «liefhebber van de zeevaart en de mathematische conste»; vindt men er een dominus Plancius, het is, omdat hij zich niet schaamt om van zijn kansel af te dalen, en voor stuurlui en matrozen de

leerstoel in aardrijks- en- zeevaartkunde te beklimmen. Men treft er een Boisot aan; maar ook een Zwarten-Teun, een verloopen herbergier gebiedt over een Huydecoper, een admiraal van Neck of van Heemskerck, is juist even dapper als Wolphert, de zoon van Harmen of als Pieter de zoon van Claes. Een koopmanskommies offert zijne vrijheid op en vervult de rol van een Regulus, wetenschap en sterrekunde worden beoefend door een pikbroek, die Pieter Dirckz. heet en wiens verdiensten nog in dezen tijd, door eenen Alexander von Humboldt worden gehuldigd. Maar ook die niet wil deugen, die wordt zonder genade aan land gezet, al zij de kust nog zoo woest en al zijn de inwoners ook kanibalen en geraakt er wel eens een deel der bemanning om hals, dan weet een of ander bevelhebber de goede geest wakker te houden door een luchthartig rijmpje te zingen: Nu 't zoo is en wezen moet, waarom ghequelt!" Men zou geneigd zijn te vragen, zijn dat die bedaarde Hollanders? want de zeelieden, welke men aantreft op de eerste scheepstogten, bezitten niet alleen de bedachtzaamheid, het beleid en de kalme onversaagdheid der Nederlanders; maar zelfs ook de luchthartigheid en de furia der Franschen. Maar, ik heb het reeds vroeger gezegd, die tijd was een tijd van gisting en werking, waarin leven was in het godsdienstige en ook in de meer stoffelijke wereld en het jongere geslacht haakte naar al wat nieuw, gewaagd of wonderdadig scheen; terwijl te huis de ouderen van dagen met onverwrikbare hand het roer van den staat hielden vastgeklemd.

En nu het resultaat in Indië. De weg daarheen is gevonden, de baan is gebroken, het verbod om daarheen te varen wordt bespot! Spanje's almagt in die gewesten, is gebleken slechts eene zinsbegoocheling te zijn. Spanje en Portugal vermogen aldaar wel veel, maar niet alles; zij kunnen niet beletten dat Neêrland in den Archipel handel drijft en nog niet eenmaal, als de strijd zich aldaar voordeed, hebben de Spaansche of Portugesche bevelhebbers met hunne wijdluftige titels, die Fiamingo's met hunne boersche namen, kunnen verslaan. De inlandsche vorsten

hunkeren, op het zien der nieuwe Westerlingen, naar het uur der verlossing van Spanje's juk.

De verdragen door de Nederlanders met die vorsten gesloten en de faktorijen opgerigt in Bantam, Grissée, op de Molukken, te Patane, Atsjin of in Goezeratte zijn zoovele kiemen, waaruit het Nederlandsch gezag in Oost-Indie eerlang zal voortspruiten.

ONUITGEGEVEN STUKKEN.

STUKKEN BETREKKELIJK DEN EERSTEN SCHEEPSTOGT DER NEDERLANDERS NAAR OOST-INDIE, 1595.

Toen het archief der Oost-Indische Compagnie uit Amsterdam naar het Rijks-Archief te 's Hage werd overgebragt, bevonden zich in die kostbare verzameling ook een vijftal portefeuilles met handschriften, welke op de inventarissen bekend stonden onder den naam van: «oudste resolutien van Gouverneur-Generaal en Rade.» Deze bundels bevatten echter voor het grootste gedeelte scheepsjournalen, brieven en papieren, betrekking hebbende tot de eerste scheepstogten der Nederlanders naar Oost-Indie. Nadat die stukken op het Rijks-Archief behoorlijk waren uitgezocht en gerangschikt, werden zij in boekdeelen vereenigd, van welken nu het eerste bijna alle de gedenkstukken omvat, welke het Rijks-Archief over den eersten merkwaardigen scheepstogt naar Oost-Indie bezit. De inhoud van dat eerste deel bestaat uit eenige verzoekschriften der eerste reeders, artikelen en ordonnantien voor het scheepsvolk, instructien voor den scheepsraad [1]; voorts uit een groot aantal acten, protesten, contra-protesten, informatien, scheepsraads-resolutien en andere papieren betrekkelijk de groote oneenigheid en de veelvuldige twisten, welke op dezen eersten scheepstogt zijn voorgevallen [2]. Het belangrijkste gedeelte van dien eersten bundel, wordt echter ingenomen, door journalen en fragment-journalen, als:

a. Een journaal vermoedelijk gehouden op het schip Mauritius, van 6 Maart 1595 — 8 Augustus 1597.

---

[1] Van deze stukken werden eenigen der belangrijksten door mij medegedeeld in Deel I, bladz. 200—215.

[2] Cf. hierboven blaz. 195.

b. Een journaal gehouden op hetzelfde schip, van 24 Maart — 8 December, 1595.

c. Een dito, waarschijnlijk ook op Mauritius gehouden, van 7 April — 19 September, 1595.

d. Een journaal vermoedelijk gehouden op het schip Hollandia, van 10 Maart 1595 — 26 Februarij 1597.

e. Een uitvoerig journaal gehouden op Hollandia, door den adelborst Frank van der Does, van 2 April 1595 — 13 Junij 1597.

f. Een journaal, waarschijnlijk ook op Hollandia gehouden, met eenige landvertooningen en een kaartje van de baai van Aguado de San-Bras, van 4 April 1595 — 18 Junij 1597.

g. Een journaal gehouden op het jagt het Duijfje, van 2 April 1595 — 11 Augustus 1597.

h. Eenige losse fragmenten van een journaal, alleen daarom belangrijk, omdat daarin vele namen der scheepsoverheden voorkomen [1].

i. Eindelijk vindt men nog in dit boekdeel, eenige brieven van Jan Jansz. Karel, uit Bantan geschreven aan den scheepsraad, tusschen 3 en 19 Augustus 1596, en een verhaal van P. A. Lintgens van hetgeen is voorgevallen en door den schrijver is waargenomen op het eiland Bali dd. Februarij 1597 [2].

Van die verschillende journalen verdient dat, hetwelk door den adelborst Frank van der Does is opgesteld, zoowel om vorm als inhoud, verre de voorkeur boven de anderen en het bevat bovendien veel, dat in de gedrukte journalen is verzwegen. Om die redenen dan ook, en omdat men onder zoo veel, zich tot eene keuze bepalen moet, wordt alleen dat reisgeschrift hierachter afgedrukt. Het overzigt hetwelk door mij hierboven is geleverd, maakt eene nadere toelichting van dat stuk overbodig en geeft mij vrijheid om den lezer te verwijzen naar de bladz. 187—203 hierboven.

---

[1] Cf. hierboven, blaz. 188.

[2] Cf. hierboven, bladz. 202 en de noot aldaar.

Ik zou hier nog kunnen bijvoegen eene opgave der gedrukte reisverhalen, welke van dezen eersten scheepstogt bestaan, want door de welwillende medewerking, welke ik van vele zijden mogt ontvangen, werd ik in staat gesteld om niet minder dan dertien verschillende uitgaven dier reisverhalen te zien. Van die uitgaven, waarvan de eerste in 1597 te Middelburg het licht zag, zijn velen zeer zeldzaam; de meest bekende is die, welke in 1645 in het werk «Begin ende voortgang van de Vereenigde Neederl. Geoctr. Oost-Ind. Comp.» werd opgenomen. Doch bibliographische bijzonderheden mogen in dit werk niet opzettelijk behandeld worden, te minder omdat men eerlang eene bibliographie van de reisgeschriften dier eerste zeetogten te gemoet kan zien, van den verdienstelijken lector der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen den heer A. G. C. van Duijl te Amsterdam, aan wien de kostbare verzameling van oude reisverhalen van den heer Fred. Muller ten dienste staat.

I.

Journaal gehouden op het schip Hollandia, door den adelborst Frank van der Does. 2 April 1595 — 13 Junij 1597.

CORT VERHAEL van de navigatie ofte schypvaert gedaen by oosten de cabo Bona Spey ofte het hooft der goede hoope genaempt, de zelve aenvangende int jaer ons Heeren duysent vyff hondert vyff ende tneegentich, met vier scheepen, waervan het eerste genaempt was Maurytius, het tweede de Hollantsen Leeuw, het derde Amsterdam, ende het vierde weesende een pynas ende was genaempt het Duyfken, welcke vier scheepen ongeveerlyck 500 lasten souden hebben mooghen over zee voeren, vuytgerust synde met 248 mannen parsoonen, soe jonck als oudt, daer beneffens tot haerder diffentie ende tot weederstandt haerder vianden ophebbende over de 64 leepelstucken, soe metaelen als yseren,

waervan de minste 1600 ponden gewichts woughen, behalven soe groote als cleyne scheenbreeckers, musquetten, roers ende veel meer andere ammunitie van oorlooghe ende behoeff van dien, daar beneffens cost ende drank met alles wat ons op sodanighe langhe reyse soude mooghen manckeeren naer advenant. Waervan de principale aenvangers ende reeders geweest syn, midts hulpe haerder participanten, als hier naar volcht. In den eersten Heyndryck Hudde, Reynier Pauw, Jan Poppen, Syewert Sem, Dirrick van Os, Pieter Hasselaer, Heyndrick Buyck, Arent Grootenhuyse, Jan Jansen Caerll, synde tot neeghen int getall. De Heere verleent ons geluck ende behouden reyse strekkende tot welvaerdt onses vaderlants, ende insonderheyt den gheenen die daer veel aen geleeghen is, eyntlycken tot onser aller sielen salicheyt, Amen.

Den 10en Marty anno (15)95, naer dat de voornoemde 4 scheepen haer volck gemunstert ende de articulen van syn Princelycke Exc^ie^. Grave Mauritius van Nassouwen meede gegeven tot goede ordre ende discipline onder het gemeene volck binnen de voorn. scheepen voorgehouden was omme deselve te onderhouden ende onverbreeclyck naer te coomen, soe well onder de overheyt als onder den gemeenen volcke, hebben sy haer focken gevelt ende met een triomff van schieten van de vermaerde coopstadt Amsterdam verseylt naer Texell, tot vervordring der voiagie, welcke voorgen. stadt Amsterdam is geleeghen op 52 graeden 30 minuten der breede by Noorden de linie equinoctiaell.

Den 26en ditto weesende op paesdach ben ick van der Does voornt. over lant naer Texell gereyst, aangenoomen synde als adelborst, tot dienst van de Coopmanschappe gebruyckt te worden, op het schip den Hollantsen Leeuw verordineert synde te vaeren.

Den 28en ditto naer volgende, ben ick int voorgenoemde schip leggende in Texell gecomen, ende om de naervolgende vernaemste plaetsen haer latitude te mooghen weeten, als oock de mylen die wy op de voiagie geseylt hebben, soe werden alhier aen de rechterzyde de graeden der breedte gestelt, waer onder

de plaatsen geleghen soude mooghen weesen, ende aen de slincker syde de mylen, die wij naer gissinghe met het cruysen van der zee geseyld hebben. Ende alsoe de stadt Amsterdam van Texell
18 18 mylen naar gissinghe verscheyden leyt van den anderen ende Texell op de hochte von 53 graeden 10 minuten is bevonden, werdt 53°10'
alsulcks op syn voorn. plaetse gestelt.

Den 2e dach Aprill op sondaghe hebben wy onse anckeren gelicht den wind hebbende van den n. o. ende syn des smorgens omtrent te 7 uren het Spangersgat uitgeloopen onsen rechten coers als synde naer de hooffden settende, om tussen Engelant ende Vranckryck naar de rycke zee te loopen.

Den 4en ditto smorghens omtrent 5 ofte 6 uren syn wy gecoomen in de hoofden neffens Douveren, welcke plaetse geleeghen is op 51 graeden 8 minuten der breede by noorden demiddellinie 51°51'
39 ende hadden geseylt naer gissinghe 39 mylen ombegreepen.

Ter selver tydt ende stondt is van onder Douveren by ons gecoomen een conincginne schip, by hem hebbende een pynas die ons vraechde, waer wy van daen quamen ende heenen wilden, ende gaven haer tot antwoort, van Amsterdam ende dat wy naer Indyen wilden zonder eenighe woorden meer teeghens hen gegebruyckende, ende van den anderen scheydende heeft ons behouden reyse toegewenscht. Onsen coers settende naer de Canal om in de Spaense zee te coomen.

Den 6en ditto daeraen volgende syn wy gecoomen op de hoochte van Heysant, legghende op 48 graeden 30 minuten der breede by 48°30'
Noorden de middellinie ende hadden geseylt op gissinghe naer goede rekeninghe de graeden ende streecken des compas teeghen
96 den anderen overeen comende onbegreepen 96 mylen.

Den 8en ditto in de naernacht syn wy gecoomen op onsen rechten coers als s. s. w. weesende op de hoochte van de Cabo de Fynisterre, legghende op de hoochde van 43 graeden der 43°
74 breede, en hebben geseylt sonder eenich cruysen der zee, 74 mylen.

Den 14en ditto smorghens syn wy met voorspoedighe voortganck gecoomen op de hoochte van Cabo Roxo anders genaempt Roxsent, legghende op de hoochte van 38 graden 52 minuten der 38°52'

breede by Noorden de lynie Equinoctiael, anders genaempt de
108 middellinie ende hebben geseylt met cruysen van der zee 108 mylen naer gissinghe. Voorts onsen coers settende naer d'eylanden van Canarie.

Den 19en ditto smorghens hebben wy gesien een van de canarise eylanden met name Ille de Palma, weesende omtrent 4 mylen van den wall. Ter selver tyt smiddachs hebben wy gesien noch van de eylanden ende was genaempt Tynte Ryffe ofte Teneriffa, leggende aen backboort o. n. o. van ons op welck eylant geleeghen es eenen seer hooghen berch de Pyck genaempt, die wy het boovenste van den berch door de wolck zaeghen, weesende met sneeu bedeckt, ende alsoo ick van vermaarde pilooten voor de waerheyt wel hebbe hooren segghen, can men deesen voorn. pyck met claer weeder 50 mylen weechs sien. Daer beneffens saeghen wy oock het eylant genaemt Gomera s. w. van ons legghende. Ten zelven daghe ontrent 2 uren naer middach hebben wy meede gesien het eylant Feerro genaempt, weesende meede een van de eylanden van Canaryen ende was s. w.
van ons geleeghen ende is geleeghen op 28 graeden schaers by 28°
Noorden de lynie voornt. ende hadden geseylt op onsen rechten
129 coers 129 mylen s. s. w.

Deese voorgenoemde eylanden syn seer hooch uitgesondert het eylant Teneriffe ende Ferro die ongelyck hoogher als dandere landen voornt. syn; van het eylant Ferro werdt gesustineert warachtich te syn, dat het bevochticht soude werden van eenen grooten hooghen boom, staende op 't hoochste van het selvighe eylant, ende int overtrecken van de wolcken neempt desen boom, overmits syn hoochte ende breete soe veel waters naer hem, dat daerdoor soo men seyt het eylant bevochticht werdt. Van daer voorts onsen coers settende naer de eylanden Cabo Verde ofte het groene-hoofts eylanden genaemt.

Den 21en snachts te 9 ure syn wy gecomen onder den Tropicus Canckry.

Den 25en ditto smorghens omtrent 9 uren hebben wy gesien een van de eylanden de Cabo Verde op Neerduyts gent. d'eylanden

des Groene-Hoofts, met naemen Bona Viste ende was van ons geleeghen w. s. w. weesende 4 ofte 5 mylen van de wall, ende als wy den n. hoek n. o ten n. van ons hadden ende den s. hoek w. weesende een myle van den wall hebben wy het loot geworpen ende bevonden 30 vadem goede anckergront van cleyne witte schelpkens, gemengt met witte ende roodachtighe steentgens, ick segge grauwe. Den Noorthoek is eenen hooghen slechten hoeck met hooch heuvelachtich lant ende den Suydthoeck is slecht leech lant, in den midden heuvelachtich ende berchachtich lant, ende alsoo geseyt werdt woont er weinich volck als swarten ende sommighe portugeesen; daer en is oock gelegentheyt voor eenighe scheepen verversinghe van water te becoomen. Van Bona Viste syn wy weeder zeewaert geloopen om des snachts het lant te vermyden ende in de naenacht weeder naer het lant gewendt.

Den 26en ditto smorghens ontrent vyff ofte zes uren hebben wy noch een van dezelve eylanden van Cabo Verde gesien met naemen Illo do Mayo ende als wy het lant o. ten n. van ons hadden, weesende een gootelingschoot van den wall, hebben wy het geanckert op 17 vadem goede anckergront gemengt met sommighe cleyne cantachtighe steentgens met zandt verzamelt, latende het eylant S. Jago aen stierboort legghen, alwaer de Portugeesen een fortresse hebben, maer met weynich volckx, soe geseydt werdt, besedt, soedat men lichtelyck aldaer eenighe verversinghe benoodicht synde, soude cunnen becoomen. Dit voorgenoemde
eylant Illo de Mayo is geleeghen onder de 14 graeden 50 minuten 14°50'
der breede bij Noorden de middellinie, alsoe wy bevonden hebben
205 met den graedtbooghe ende hadden geseylt naer gissinghe 205 mylen.
Lanttocht gedaen op t'eylandt Illo de Mayo. Gelegentheyt des eylants Illo do Mayo is als hier naer volcht, en soe wy aen 'tlant synde bevonden hebben zynder veele bocken ende geyten, die aldaer int wilde met duysenden loopen, sonder datter van eenighe menschen tzy swarten ofte witte menschen regaerdt op gehouden werdt, want wy aldaer diverse gevanghen ende geslaeghen ende scheep gebrocht hebben, weesende goedt ende bequaem om te eeten, sonder dat ons eenich teegenstant rencontreerde, dan sommighe

van het volck zegghen, dat ze menschen souden gesien hebben, sommighe segghen contrarye, maer voor de waerheyt synder hutgens gevonden, dezelve waeren schilden van schilpadden van 4 ofte 5 voeten breedt haere daeken, van gelycken wasser een kerkxken, waerinne een lampe met olye gevonden werde, vermoedende oversulcx dat die van het eylandt S. Jago wel mochten coomen, alsoe de eylanden over 5 ofte 6 mylen niet van den anderen geleeghen syn, soedat het wel mooghelyck was ons vernoomen hebbende gevlucht waeren. Oock soe synder paerden ende carren gesien, de raeden met yser besleeghen waeren; oock werde binnen den strandt gevonden veel widt soudts, dat naer vermoeden der menschen door de groote hitte syn zelven maekt, maer niet in soe grooter meenichte datter een schip van 100 lasten naer t'aensien sijn ladinghe soude mooghen van daen haelen. Van eenighe verversinghe aldaer te mooghen becoomen van water is ongeleeghen, overmits datter anders niet als cleyne beeckxkens, waaruit het gedierte haeren dranck heeft, gevonden worde, in somma het is een dor, steenachtich ende clippich landt, naer onse bevindinghe.

Den 27en ditto savonts ontrent ten 4 uren hebben wy weeder onse anckeren gelicht, settende onsen coers om onse voorgenoomen reyse te vervorden. Des nachts is in ons schip teeghen den grooten mast aen gevlooghen, eenen vliegenden vis, soe groot als een maeckreel, soe datt men het mocht hooren clappen, waervan wy alle verwondert waeren.

Den 28en hadden wy die sonne booven 'thooft, soe dat se anders geen schaduwe als een ronden schirkel gaff.

Den 3 Mayo, anno 1595 is van den scheepsraedt van de vier scheepen verordineert, datter voor yder man een flapcanne ende een halff bier daechs wytgedeelt zoude werden als ter tyt ende dach geschiet es.

Den 4en ditto smorghens ontrent 4 ofte vyff uren hebben wy gesien 2 groote scheepen, den eenen aen stierboort ende den anderen aen backboort, waervan wy den eenen, die aen backboort was ende op ons aenquaem versproocken hebben, ende alsoe Jan

Jansen Mullenaer, schipper op het schip Maurytius hen ende syn schip als Admirael verthoonde heeft hy syn schuyt wyt doen setten ende aen het voornoemde schip, weesende een portugeese craeck van 5 ofte 600 lasten groot, eenich van syn volck aen boort gesonden haer meede gevende eenighe hammen ende kees, die de principale van de craecke vereert werde ende met grooter eeren ontfing, ende naerdat de parsoonen van onse scheepen feestelyck onthaelt geweest waeren, hebben haer affscheyt genoomen, meede brengende sommighe dooskens marmelade, die aan de scheepen vereert werden.

Wy vraechden haer met hoe veel scheepen ende wanneer sy uyt Lisbon geseylt waer ende gaven ons tot antwoort den 14en Aprill lestleeden, weesende 5 scheepen sterck soe groot als het voorn. ende naer sy seyden, hadde yder schip 600 mannen op. Oock soe vraechde de Portugeesen ons, waer dat wy van daen quamen ende oock heenen wilde, gaven haer tot antwoort: van de stadt Amsterdam uyt Hollant, ende waer dat wy heenen wilden, gaven haer van zulcx meede goedt antwoort. Oock soe hebben sy luiden van ons begeert, dat wy eenen anderen coers soude willen setten als sy deden, overmits dat haer belast werdt van s'coninckx weeghen met geenighe scheepen eene admiraelschap te maecken, waer over sy luyden oock soe veele als sy sevens van Lyxboa te zeyl gaen van den anderen haer verstroeyen, ydereen eenen bysonderen coers settende om niet by den anderen te blyven. Ende alsoe wy van haerluyden niet anders als alle vrintschappe begeerende waeren, hebben wy haer begeerte gevolcht, zettende onsen coers s. o. ten s. aen ende syluyden s. s. o. ende syn alsoe van den anderen gescheyden, weesende op de hoochte van 6 graeden by Noorden de lynie equinoctiall 6°
ende hebben met veele stilte ende hastighe herde wynden die de Portugeesen Turbades noemen ende verwacht ende vervordert om de linie voorn. te mooghen passeren.

Den 11en ditto in den dageraedt hebben wy int gesichte gekreeghen 7 scheepen, daer wy onsen coers naer toe gesedt hebben, omme te weeten wat het voor scheepen souden mooghen

weesen ende syn ontrent ten twee ofte 3 uren naer middach by haer gecoomen ende vermerckende dat het duytse scheepen waeren, hebben de schuyte uytgesedt ende onsen schipper Jan Dingemans genoemt, is haer aen boort gevaeren met neemende eenighe brieven van sommighe, als oock van mijn, die aen haere ouders geschreeven hadden, opdat dezelve van haer mochten bestelt werden. Ende als onsen schipper voornoemt ende oock Jan Mullenaer aldaer aen de scheepen coomende, zyn ze well onthaelt geweest ende haer werden suycker ende Indiaense nooten vereert, met eenich ander goedt, waer teeghen haer vereert werde een tonne kayuyts bier. Onder deese 7 scheepen waeren twee portugeese berckgens die door verbaestheyt wech geseylt syn. Deese scheepen quamen van een eylant genaempt Sant Tomee, legghende recht onder de lynie equinocty ende waeren aldaer gelaeden met suycker ende swarten, meest vrouwparsoonen, soe datter door t'onnaetvyrlyck converseeren der swartinnen sommighe gestorven waeren.

Den Admirael die genaempt was .... was zyn coeye ofte slaepplaetze van den donder in stucken geslaeghen; den vise admirael met naemen .... was syn groote stenghe meede dicht aen t'eeselshooft affgeslaeghen van denzelven donder, soe dat aldaer ontrent ofte by Noorden de lynie voors. den donder ende blixem met onweder een gans scheepszeyll ende want can wech neemen ende vernielen. Ende naerdat onse schuyte weeder met onsen schipper aen boort gecoomen was, hebben wy van de scheepen met eenighe schooten over ende weer schietende, affscheydt van den anderen genoomen ydereen synen coers gaende om syne reyse te vervorderen.

Den 12en ditto smorghens hebben wy gemist 2 van onse scheepen, als Maurytius ende de pynas genaempt het Duyfken, die wy ten zelven daghe teeghen avont weeder by ons gekreeghen hebben.

Den 18en ditto daeraen volgende hebben wy ons ruym geopent, alwaer wy veel verdurven caes ende anders gevonden ende over boort geworpen hebben. Te deeser tyt vinghen wy diverse vissen,

zoe groot als cleyne met naemen Tybrons, Bonytus, Albarcoros, Durados ende Tonnyn, oock zeevooghelen met de handt in de vlucht. Wy saeghen alhier veel vliegende vissen ende oock andere by duysenden; oock vernamen wy aldaer schiltpadden, die seer groot waeren.

Ten zelven daghe met son-onderganck hebben wy vernoomen groote loopende ravelinghen van stroom, coomende uyt den n. ten o. ende n. n. o., neemende synen ganck naer t's. ten w. ende s. s. w., soe dat men by experientie mach vermoeden, ende dat meer is by verlies van graeden by ons ervaeren, datter groote stroomen gaen moeten, hoe wel dat deese loopende ravelinghe ons vordelyck was, soedat niet can weeten de oorsaecke wat ons te rugghe gesedt soude mooghen hebben, ten sy dat de corrente contrarye was.

Ten zelven daghe s'avonts int eerste quartier hebben wy int oosten over sien coomen dryven wolcken, die scheenen gans bloedt te weesen, waer van wy alle tzamen zeer verwonderdt waeren [1].

Den 30en ditto smorghens hebben wy voor de tweede mael gemist Maurytius ende pynas die wy naer veele wytkyckens van de stenghe weder int gesichte ende des zavonts by ons gekreeghen hebben.

Ten zelven daghe savonts hebben wy noch gesien de Noordtsterre dan niet hooghe staende boven den horysondt ende bevonden dat wij op de hoochte van 3 graeden 15 minuten waeren, neemende 3°15′
de hoochte met den graedtbooghe aen de Crusero, die wy den 29 ditto voorleden eerst gesien hadden, die int suyden gevonden werdt, oock suyden staen moet, wanneer men hoochte begeert te neemen.

Den 4en Junyo anno 1595 smorghens, zyn wy gecomen onder de lynie Equinoctiall, naerdat wy langhen tyt gedreeven de zee gekruyst hadden met veel donders, blixem, reegen ende groote

[1] Zodiakaal-licht of phosphorische nevels? Cf. Humboldt, Kosmos, deel I, bladz. 144 sq.

turbades, met ongesonde daeghen ende hadden geseylt tzeedert dat wy onse anckeren van Illo de Maio gelicht hadden 476 mylen. Onder deese linie voors. en hebt gy gheen graeden, daer omme alhier oock niet gestelt werdt als onder de lynie equinoctie, alwaer de daghen ende nachten altyt eeven lanck syn, ende wanneer de zonne daarin es, soe syn de daghen ende nachten over de gansche werelt even lanck. Deese linie streckt oost ende west, als oock beyde de tropicus doen.

Den 7en ofte den 8en ditto ontrent deeser tyt wesende tusschen de 2 ofte 3 graeden by suyden de linie Equinocty naer de hoochte, 3°
die wy met den graedtbooghe genoomen hadde aen de sonne staende op den rechten middach als doen int Noorden, gelyck dezelve by ons op den middach int suyden bevonden werdt, begonst een zieckte, die genaempt werdt schuer- buyck onder ons volck te openbaeren, met geswollen beenen, quade monden, losse tanden ende styve leeden, alle remedie doende tot haerder preservatie.

Den 10en ditto ontrent middach hebben wy gesien niet verre van ons schip een hoose, die overvloedich veel waters uyter zee naer de lucht opwaerts trock, als men perfectelyck sien conde.

Den 12en ditto is het rantsioen van bier vermindert ende ons werde gegeven een canne daechs, ons aftreckende een halve canne.

Den 27en ditto syn wy gepasseert met grooter blytschap het riff van Bresylien, 'twelck genaempt synde van den Portugeesen Abro Ochos, in Neerduyts: opent u oogen, want hetzelve over de 30 mylen in zee is streckende, waerop een eylanden leydt, twelk genaempt werdt Illo de Santa Catharyna ende is gelegen op de hoochte van 18 graeden by suyden de middellinie ende 18°
131 hadden geseylt 131 mylen.

Den 28en ditto is ons, als alle ons scheepsvolck, van ons scheepsovericheyt vereert tot blytschappe van dat wy booven het voorn. riff gecoomen waeren, want sonder sulcxs ons conde beletten de Cabo Bona Esperanca te mooghen doubleeren, voor yder back, als 7en ende 7 een back volckx sterck synde, 2 kannen wyns ende twee cannen Kayuyten bier, waer meede wy alle vrolyck ende wel te vreeden waeren.

Den 2en dach Julio is goedt gevonden van den generalen scheepsraedt, overmits de veele siecken, die wy in de schepe hadden, dat yder man tot haerder preservatie soude hebben een vierde part van een pintghen wyns daechs, als geschiet is.

Ten zelven daghe snachts syn wy gecoomen onder den Tropicus Caprycorny, legghende onder de 23 graeden 30 minuten. 23° 30′

Den 3en ditto hebben wy op ons schip alle het volck gemunstert ende worden over de 20 siecke persoonen gevonden ende meest alle van het schuyerbuyck ende noch daghelix die ziecken in de vloote vermerende, insonderheyt opt schip, daer ick op was, met namen den Hollantsen Leeuw.

Den 8en ditto smiddaechs is by ons schip gecoomen swemmen eenen zeer grooten walvis naer ooghenschyn als de pynas ofte langher, die well een halff ure lanck lach ende speelde voor ons schip over, onder, deur ende achterom ende soe nae, dat men hem wel met een steen conde bewerpen, waer overmeest all ons volck, die gaen conden, als oock de gesonden verhuechde, ende onsen opperstierman met namen Pieter Dirrickz Keyser, die sulckx well meer ervaeren was, seyde datter eerlanck wel wint mochte naer volghen, gelyck oock geschiede, die ons lustich naer de Cabo Bona Esperansa voerde, twelk voor onse zyecken als oock voor de gesonden troostelyck was voor eenighe verversinghe.

Den 24en ditto snachts syn wy op de hoochte gecoomen van d'eylanden genaempt Tristan Dacunha geleeghen synde op de hoochte van 34 graeden der breede by suyden de lynie equinoctial 34° ende om verseeckert te syn niet verre van die voorn. eylanden te weesen, soe sult gy sien dat u vooghelen sullen volghen 5 ende 5, te samen weesende widt ende zwart van veeren ende werden genaempt van den Portugeesen Feygions, gelyck Jan Huyghen, ditzelve verhaelt, hebben wy mede in der daet bevonden waerachtig te weesen.

Den 28en ditto syn de commisen, schipperen ende onsen oppersten stierman aen het schip Maurytius gevaeren, alsoe doen ter tyt meest van de stierluyden haere gissinghe uit ende ten eynde was, waer over den gemeenen scheepsraedt goedtvondt

n. o. aen, onsen coers te zetten, opdat het soude landen, sulcx hooch nodich weesende, overmits de veele crancken, die in de vloote hoe langher hoe meerder aenwiessen, hebben van dier tyt aff dickmael naer lant gesien ende niet vernoomen.

Den eersten Augusto voor middach, hebben wy sien driven een groote langhe struycke die genoempt werde Trombas, waervan Jan Huygen verhaelt, waenneer dien gesien worden, niet verre van Cabo de Bona Esperança te weesen, siende daer beneffens veranderinghe van vooghels die zeer groot waeren, waervan hy meede mensie maeckt van een vaste zeeckerheyt te weesen, waerover wy alle zeer verblyt waeren, verhoopende dat alsulcxs eerlanck by experientie bevonden zouden werden, waernaer wy alle zeer verlangende waeren.

Den 2en ditto s'avonts ontrent 2 uren voor zononderganck, weesende zeer duyster weer, hebben wy gesien het vaste landt Afryca, waerover wy alle zeer verblyt ende verhuecht waeren, vermoedende naer de hoochte die wy doen tertyt hadden, dat het Cabo Das Agullas waere, overmits dat dezelve Cabo op de
35 graeden der breede geleegen es, oock hebbende alsulcke 35°
hoochte. Het zelve lant was hoech, berch ende heuvelachtich ende es by Oosten de Cabo Bona Esperanca geleeghen 2 ofte 33 mylen o. s. o. ende w. n. w. Wy waeren 5 ofte 6 mylen van daen, toen wy int gesichte kreeghen, den n. hoek van ons n. ten o. geleeghen, ende den suydthoeck n. o. ten n., ende hebben tot deeser tyt seedert wy het ryff van Brasilien gepasseert waeren
847 geseylt; zoe met cruysen van der zee als op rechten coers 847 mylen, naer de gissinghe by myn gedaen, als onbegreepen sonder erch, naer myn dom verstant. Van daer aff hebben wy vervordert om aldaer lancx de custe eenieghe rede ofte Baye te zoeken, daer wy eenighe verversinghe tot preservatie onser ziecken mochten becoomen.

Den 4en ditto teeghen avont is de pynas naer langhe soecken langs den wall loopende, streekende aldaer meest o. ende w. met een westen windt in een baye geloopen, alwaer wy hem met de andere scheepen volgende, het loot geworpen hebben, weesende

1/4 mylen van den wall, ende hadden 20 vadem diepte blauw cleygrond met zandt gemengt, ende in de baye coomende, hebben wy het geanckert op 9 vadem goede ankergront, maer weynich schuts hebbende voor eenen zeelycken wint, soedat wy den tyt, die wy daer laèghen noyt slecht water hadden, maer ter contrarye groote geweldighe deininghen die uyt ende daer naer de baeye in quamen rollen. Deese voorn. baye was genaempt naer uytwysen der caerten Aguada de Sambras ende is geleeghen op 34 graeden 0 minuten ende geseylt 23 mylen naer gissinghe.
23 34°

Den 5en ditto synder sommighe adelborsten, soe van het eene schip als oock van het andere verordineert met Sr Bueningen onsen commys aen landt te vaeren, waer van ick meede een was, ende syn met ieder ons geweer naer landt geseylt ende een partye met een roeyjacht ende alsoe die in de schuyte waeren het ongeluck toesloech meer als de andere in de jacht, is ons een zeer grooten storm beloopen, weesende 13 persoonen in de schuyte sterck, daer mede wy op eenen leeghen wall gedreeven syn, niet cunnende aen boort coomen, weesende de scheepen uyt het gesichte, noch en dorsten oock niet stranden, eensdeels om de groote barninghen, die sonder twyffel int stranden de schuyte ende eenighe van onsluyden ofte allegaeder vernielt soude hebben, ten anderen dat wy vreesden aen lant coomende, dat ons die Africaense wilden souden doot geslaeghen, jae opgegeeten hebben. Sulck perickel niet genoech weesende, soe syn ons noch aen boort ofte by gecoomen twee groote walvissen, die wy vreesden, dat se de schuyte in eynden geslaeghen soude hebben, twelck niet all zonder zorghe was, soe dat wy genoechsaem in duysent vreesen ende perickelen des doots stonden, daer wy door Godes hulpe, naer dat het den gansen daghe tot savonts laedt geduyrt hadde, uyt verlost werden, niet sonder groote blytschappe, als men bevroeden mach, ende alsoe wy eerst aen het schip Maurytius quamen, daer wy eenich volck uyt sette, vonden wy aldaer onsen schipper, die ons met grooter blytschappe wellekom heette, niet anders meenende ofte wy haddon alle gelyck om hals geweest,

merckende daeruyt de goedherticheyt van onsen schipper booven alle de anderen.

Wy hebben daernae met de wilden aldaer gehandelt, die om weynich waerdye van yser een gans hoorenbeest gaff, oock sommighe schaepen meede voor dezelve prys, als een oude dissele ofte oudt brootmes, daer condt ghy een geheel os voor coopen, welcke ossen ofte hoorenbeesten eenen zeer grooten bult van smeer ende vlees op haer rugghe hebben, zeer vreemdt om sien. De schaepen haeren staerten hebben meer smeers ende vet als aen twee ofte 3 jae 4 schaepen by ons aen haer ganse lyff hebben, wandt de staerdt werdt voor tbeste quartier gehouden ende hebben aldaer 5 quartier, twelck ongelooffllyck schynt te weesen, gelyck nochtans alsulcx alhier van dezelve verhaelt staedt, waerachtich es, yder staert een halff elle dick synde int ronde, al gevilt synde; sy en hebben oock aldaer geen woll, maer cort haer als de calvers in ons lant. Ende hebben den tyt die wy daer laeghen van haer met vrintschappe goede verversinghe van water, ossen ende schaepen verkreeghen, die wy van haer voor eenen cleynen prys affkochten ende met stucken van oudt ysser betaelde. Wy vonden oock in de baye een cleyn eylandeken, alwaer by duysenden zeewolven op waeren ende groote watervogelen die genaemt werden pinguyns, weesende zeer vreemdt van maecksel, want en conden niet vliegen ende hadden corte vleugelen, sonder pennen ende veeren, de huyt was gelyck cort zeehonden haer, waervan wy eenighe van de wolven ende vogels hebben met gewelt gevanghen ende met handtspaecken doot geslaeghen, want sy waeren van beyden in soe grooten getale, dat se met een gedruys op u aen quamen vallen, soe dat men genoech te doen hadde, dat men tgedierte van hen aff conde keeren. Sy waeren seer vreemdt van smaeke, maer overmits de nieuwsgiericheyt hebben 't alle voor goedt vleys gegeeten, hoe well den smaeck niet seer soedt was.

Cort verbael van de Inwoonderen Aguado de Sambras.

Alsoe ick in dezelve baeye beneffens sommighe anderen weesende 18 p. sterck wel 2 mylen met de inwoonderen int lant geweest ben, alwaer wy dezelve wel besaeghen ende hoorden spreecken. Sy syn cleyn van parsoon, leelyck van gesichte, haer haer opt hooft staedt oft affgeschroyt waer van de zonne ende sien daeruyt eeven gelyck een dieff, die door het langhe hanghen verdroocht es, sy gaen gans naeckt, dan hebben een staert van een wilt cleyn gedierte voor haer schamelheyt, twelck door de staert seer weynich bedeckt es; daer beneffens hebben zy in plaetse een cleedt een wilde beest syn huydt om den hals hanghen, die van het smeeren wel sterck ruycken ende stinken, alwaer het haer noch op staedt, twelck het buytenste is, ende hanght haer omt lyff gelyck een mantel; in plaetse van schoenen hebben sy twee dobbele leer lappen, die sy onder haer voeten in plaetse van aen de teenen vastbinden. Sy hebben seer oolyck geweer, waervan ick een meede daer van daen gebrocht hebbe, synde het fatsoen van een spiets, synde een duym dick ende 8 ofte 9 voeten lang, sommighe met een yseren spits ende sommighe niet. Belangende haer spraeck is eeven gelyck ofte men een deel Calcoense hanen hoorden raesen, eeven gelyk is oock haer spraecke, daer van gy weynich anders cont hooren als clocken ende flueyten. Oock souden sy well, naer dat men conde mercken yemant van ons luyden gegeten hebben, want sy weynich werk maekte om rauwe dermen te eeten, daer sy den dreck met eenen vingher maer een weynich uytgestreecken hadden, waerdoor wel stondt te vermoeden dat het menscheneeters moeten weesen. Sy hadden aldaer eenich gedroocht vleys om den hals hanghen, twelck soe sommighe schryven, dat het mannelykheyden souden weesen, waernaer het gheen quaede gelyckenisse hadde. Wat haere vrouwen ofte wooninghen aengaen ende haer superstitie en heeft niemant van ons luyden gesien, vermoedende dat ze verre int lant mosten woonen als wy luyden met haer geweest hadden. Belangende het lant

was hooch, clippich ende steenich sonder eenighe vruchtbaere boomen, die wy aldaer geen gesien en hebben, daer wy int lant waeren.

Den 11en ditto s'avonts met son onderganck hebben wy onse anckers gelicht met grooter pyne, overmits de veele crancken die wy binnen scheeps boort hadden, pooghende om onse voiage te vorderen.

Den 12en ditto is het scheepsvolck gelyckelyck rantsion van wyn ende water gegeven als 3/4 van een pintgen wyns daechs voor yder parsoon, ende daer beneffens yder man twee cannen waters daechs.

Ten selven ditto hebben wy eenen herden storm uyt den n. o. ten z. gekreeghen, sulcx dat onse fock dwars duerschuerde, alleer wy het selffde conden remedieeren, drivende tot sanderen daechs met ons schoverseyl ter tyt, dat de fock weeder versien was, weesende den XXIen naervolgende.

Den 23en ditto smorghens, hebben wy gemist twee van onse scheepen met naemen Amsterdam ende het Duyfken, ende hebben onse fock inne genoomen, vermoedende dat ze achter waeren; geduyrende tot zavonts, doen hebben wy haer weeder int gesichte gekreeghen, weesende op de hoochte van 33½ graeden ongevaer, 33°30'
settende onsen coers om omde oost te geraeken ofte o. n. o., als onsen rechten coers synde.

Den derden September anno 1595 smorghens vroech met den dageraet, hebben wy gesien het eylant genaempt S. Lourens, eertyts Madagascar, weesende ontrent 5 mylen van den wal, was den w. hoek van ons geleeghen w. ten n. enden den o. hoek n. o., alwaer men zeer hooch berchachtich landt sien mochte, vermoedende naer luydt schrijvens, dat het Cabo Sant Roman moste weesen, dewelcke is geleeghen onder de 25 graeden 35 minuten. 25°35'
Het lant strecken naer twesten was slecht ende effen, ende hadden geseylt soe met cruysen der zee als met rechten coers, tzeedert wy ons anckers in Aguado de Sambras gelicht hadden,
430 naer gissinge 430 mylen, weesende ongevaerlyck op de 27 graeden 27°13'
13 minuten by suyden de lynie equinoctialis.

Van deeser tyt voortaen syn wy hoe langer hoe meerder bedwonghen geweest eenighe verversplaetse te soecken, overmits de siecken haer cranckheyt niet en minderde ende hebben met alle naersticheyt versocht om booven den oost te mooghen coomen, alsoo het schrijven vermeld, dat aldaer lamoenen, appelen ende andere fruyten genoechsaem waeren te becoomen ende van sulckx om de w. niet verseeckert waeren, hebben het nochtans laeten duerstaen om om de w. te mooghen coomen. Naer dat wy met eens ofte 2 mael versoeckens niet booven den oosthoeck coomen conden ende lanckx den wal loopende eenen gänschen dach al Westel. over, ende hebben gheen baye vernoomen ofte eenighe riviere, als alleenlyck goede anckergrontvan 22 v. diepte ontrent een halff myle van den wall, naersticheyt doende met aff ende aen te legghen als oock langs den wall loopende om om de west te coomen, alwaer hen het lant w. n. w. ende o. s. o. was streckende, ende naer langhe swerven ende verlanghen, hebben wy weynich secoers gekreegen.

Den 13en ditto smorghens vroech, hebben wy ghesien een lanck ryff, strekkende o. ten n. ende w. ten s. recht in zee een myle weechs, alwaer de pynas terstont naer toe geloopen es omme te besichtighen offer goede reede soude mooghen weesen, dan heeft het terstont weeder gewendt, vermoedende daerdoor dattet aldaer niet en deuchde; niettemin is het schip Maurytius voortgeloopen ende terstont reedtschap maekende om te anckeren, waerdoor wy veroorsaekt waeren van gelycke te doen, sonder goedt behaeghen van onsen opperstierman ende hebben 't geanckert op 7 vadem goede anckergront ende en waeren voor gheenen zeelyken wint bevryt. Het lant streckte aldaer s. s. o. ende n. n. w.; ontrent een myle van 't vaste lant lach een eylandeken, twelck wy de name gaven van het Doode Kerckhoff ofte Doode Eyllant ende ook Hollantse Cerckhoff, overmits wy veel van ons scheepsvolck daerop begroeven, die van het schuerbuyck gestorven waeren ende lach van ons n. w. ten w., ende laeghen aldaer onder de 26 graeden 10 minuten der latitude by suyden de linie equinoctiael 26°10′
en de hadden van den o. hoeck aff tot deeser tyt toe geseylt met

43 cruysen van der zee als anders 43 mylen naer gissinghe, dan en hebben alhier anders niet als arme wilde visschers gevonden sonder vers water ofte eedtbaer waere.

Den 18en ditto synder diverse adelborsten naer lant gesonden waervan d'een partie last hadden eenen nacht uyt te blyven en d'ander partie tot s'avonts, om te versoecken offer eenighe vruchten souden weesen te becoomen ende naer lant seylende, hebben wy eenen inwyck gesien, alwaer wy naertoe liepen, meenende dat het een verse riviere was, maer daerinne comende, bevonden dat het zeewaeter was, alwaer wy op lant getreeden zyn. Pouwels van Caerden, Rodenburch ende den tolck syn te samen gegaen ende ick ende Wouter Willekens yder partye een compasgen meede neemende om niet te verdwalen, yder eenen bysonderen wech neemende, ende syn des avonts laet, doncker synde weeder by de jacht gecoomen sonder eenighe fruyten vernoomen te hebben, als alleenlyck een huysgesin, die voor ons vluchte ende wechliepen.

Den 19en s'avonts is Pouwels voorn. medt syn compagnie weeder by de jacht gecoomen, die op haer lach te wachten, benoomen synde haer geweer ende hemden met meest haere cleederen, staende daer beneffens in perickel van de wilden doot geslaeghen te werden, sonder dat se eenighe verversinghe van water ofte eedtbaere waeren vernoomen hadden ende syn alsoe weeder naer de scheepen gevaeren, verhaelende tgheene ons ervaeren was.

Den 21en ditto weeder aan deselve plaatse aen lant weesende hebben wy eenighe verse vis van de wilden aldaer gekocht voor eenighe slechte coraelen, ende alsoe wy goeden appetyt hadden hebben wy eenighe van dezelve gebraeden met het vuer, dat wy met onse lonten ende cruyt gemaeckt hadden, ende terwylen dat de maedts besich waeren medt braeden ende koocken, syn wy met ons vyffven een stuck weechs van de jacht aff gewandelt hebbende 3 vierroers ende een halve lans ende een sabell tot onse geweer, alwaer wy sonder achterdencken van de wilden die ons den vis verkocht hadden, weesende over de 40 starck omsingelt worde, werpende met haere spietgens op ons aen; sulckx

vermerckende hebben terstont deen voor, dander naer, de roers op haer gevelt, soe datter een ter needer gevallen es, heel doot synde, ende de anderen hebben de vlucht genoomen, niet weetende offer eenighe onder gequest waeren, ende syn alsoe weder by onse maets gecoomen. Een weynich gegeten hebbende syn wy weder naer de scheepen gevaren, aldaer verslaende, wat ons ervaeren was.

Ten zelven daghe is in den heer gerust eenen quartiermeester en een van onse huystimmermans, soedat om deeser tyt over de 70 persoonen in de vloot gestorven waeren.

Den 22en ditto is de pynas met een roeyjacht uytgesonden om een goede ververspIaetse op te soecken, alsoe naer uytwysen der caerten wy niet verre van een verse riviere weesen mosten verhoopende dat het met goede tydinghe, daer wy alle seer naer verlangden weeder soude coomen, wantter groote ellende aen de siecken was te bemercken, soedat genoechsaem in twyffel stondt, dat men een van de scheepen soude hebben moeten verlaeten.

Den 29en ditto is in den Heere gerust onsen goeden getrouwen schipper met namen Jan Dignums van Quadyck ende is met groote droeffheyt op het Hollantse kerckhoff begraven, die van meest alle syn volck, overmits syn goedicheyt ende trouwicheyt, beclaecht werde.

Den eersten dach in October anno 1595 is de pynas met de roeyjacht weeder gecoomen, laetende syne vlagghen waeyen tot een goedt teycken, waervan wy alle soe siecken als gesonden van herten verblyt geweest syn, brengende tot tydinghe, als dat sy een schoone verse riviere gevonden hadden, daervan ossen ende schapen genoech was te becoomen voor eenen cleynen prys, dat schier ongelooffIijk scheen te weesen, daer sy se voor gekocht hadden.

Den 3en ditto is het volck vaerende op het schip genaempt den Hollantscen Leeuw gemunstert ende bevonden noch 21 gesonde mannen als cleyn ende groot te hebben ende dat van 4 ofte 85 persoonen daer wy meede uyt het Texell te zeyl gegaen waeren, behalven die ons noch op de reyse affgesturven waeren.

Den 7en ditto hebben wy onse anckeren met grooten arbeyt gelicht om onsen coers derwaerts aen te stellen, daer de pynas ververinghe van daen gebrocht hadde, den selven wech uytseilende, die wy innecoomen waeren, streckende s. s. o. ende n. n. w., alle naersticheyt doende om derwaerts te geraecken.

Den 9en ditto zavonts voor sononderganck hebben wij geanckert op de voorgenoemde ververplaetse op 30 vaedem cleygront
ende vonden dat de plaetse was geleeghen op 22 graeden 50 22°.50
36 minuten by s. de linie ende hadden geseylt naer gissinge 36 mylen.

Aen deese voornoemde verse ryviere die genoempt es naer vuytwysen der caerten Sant..... hebben wy dagelix van de inwoonderen aen boort gekreeghen, die ons brochten van tgheene sy hadden, als ossen, schaepen ende soette melck, verse vis ende oock gedroochde, soe dat men uyt haer anders niet konde vermercken ofte sy sochten in vruntschappe met ons te handelen.

Den 12en ditto syn meest alle de scheepsziecken aan lant gebrocht, opdat ze soude mooghen verquicken ende genesen, waerby veele goede baedt vonden.

Ten zelven daghe es ons weeder rantsion van wyn gegeven, dan de helff minder als wy gehadt hadden, overmits dat wy abondantelyck vers water becoomen conden, als yderman 2 mutsgens daechs.

Den 13en ditto syn meest alle de siecken die aan lant laeghen van de wilden geplondert ende ettelycke met steenen ende ander geweer dat ze meede brochten gequest, twelck wy in de scheepen verneemende door schieten datt er aen lant gehoort werde, waermede ons volck alreede een ofte twee van de wilden gevelt hadden, syn wy haer aen landt tot hulpe gekoomen, dan waeren alle gevlucht, aleer datt er eenighe roeyjachten ofte schuyten aen lant quamen die haer meenden te ontsetten.

Den 13en ende 14en ditto hebben wy onse siecken beschanst met boomen ende tacken, daerinne legghende 3 ofte 4 steenstucken ende van yder schip 5 ofte 6 mannen, soedat ze alsdoen genoechsaem voor een aenvall der wilden beschermt waeren.

Ende alsoo het plunderen genoechsaem streckte tot viantschap,

hebben daer naer niettemin met haer gehandelt ter tyt dat wy 't teeghen haer misbruyckte.

Den 27en ditto synder sommighe van ons scheepsvolck als oock overichheeden versedt door tquaet vermoeden, twelck vals was, op het schip den Hollantsen Leeuw bevroedende.

Den 30en ditto snachts isser een van de wilden met twee jonghens buyten boort gespronghen om te ontswemmen ende alsoe de jonghens niet zoe wel conden swemmen als de manspersoon die sy mosten verlaten syn se nae de pynas geswommen, alwaer sy de schuyte affsneden ende meede naer lant meenden te roeyen, maer gheen verstant hebbende van roeyen op onse maniere, syn se tussen de scheepen ende het lant blyven ligghen driven. Deese voors. wilden waeren 4 int getal, die den 26en voorleeden aen lant gevanghen ende in het schip Maurytius gebracht waeren, waerdoor veele verwondert waeren ende niet goedt dochten te weesen, overmits dat ons veel aen de verversinghe die wy hooch noodich van doen hadde, geleeghen was ende door sulckx wel soude mooghen onthouden worden. Een van de vier wilden hadden wy aen lant gebrocht, die wy in de maniere van manghelen ofte ruylen haer weeder gaven. De cleynste jonghen hadden wy haer mede gepresenteert, dan hadden liever eenen tinnen leepel, sulcx dat hy weder te scheepe gebrocht werde ende daer naer wech geswommen es.

Den 31en daer aen volgende, hebben wy gemist de 3 wilden, daer beneffens siende dat de schuyte van de pynas lach en dreeff, hebben ons volck dezelve weeder gehaelt, alwaer sy in vonde als vooren verhaelt es, de twee wechgeswommen jonghens, den ousten genaempt Lourens ende den jonchsten Madagascar, die sy weeder int schip brochten, daer sy uyt wech geswommen waeren ende den man, soe men conde verneemen was verdroncken, overmits de swaerte vant yser, dat hy aen de beenen hadde, doen hy over boort sprongh om naer lant te zwemmen.

Den 17en dach in November is de Pynas uyt gesonden omme te soecken een ander verversplaetse alsoe op deese plaetse meest ons geloove uyt was geraeckt ende de inwoonders hoe langher

hoe schouwer voor ons werden, door ons heylich leeven, dat wy met haer daer aen rechte.

Den 26en ditto synder diverse van ons volck te landewaert innegegaen, om naer eenighe beesten te vernemen ende hebben eenighe wilden vernoomen, alwaer die van ons volck bygegaen syn om met haer te handelen, onder welcke 3 eenen stierman was, genaempt Claes Jansen, die sy int spreecken met den anderen de kele affgesneden hebben, daer beneffens de twee anderen swaerlyck gequest ende alzoe weeder de vlucht genoomen, waerteeghen wy niet langhe daernaer tot vergeldinghe van de moort, eenen wilde gevanghen ende aen eenen staeck gestelt hebben ter plaetse daer de moort geschiet was ende alsoe geherquebouseert, datter de doot naer volgde.

Ende naerdat wij belanghe van verswater wel versien waeren ende pynas weeder gecoomen was sonder yets vernoomen te hebben, daer beneffens genoechsaem viant was tusschen die van 't lant ende onsluyden, hebben mettertyt reetschap gemaeckt om te verseylen ende onse reyse te vervorderen.

Den 1en December anno 1595 syn alle de siecken die noch aen lant in de schanse waeren scheep gehaelt, verbrandende die scanse ende voort alle hutten, die daer ontrent te vinden waeren.

Cort verhael ende beschrijvinghe der seeden, Habyten ende handelinge der inwoonders S. Lourenty ofte Madagascar genaempt, dewelcke groot ende cloeck van leeden syn ende meest swart van verwe, hebben lanck haer, een weynich gekrult, twelck sommighe van haerluiden tot hoverdye vlechten als cleyne platte coordekens, waermeede dat het hooft alsdan gans behanghen es; sy draeghen in haere ooren houtgens ofte beentgens, die soe dick als eenen duym syn, dewelcke door haer ooren alsoe steecken; sy gaen meest naeckt, hebbende maer soe veel linnen, dat sy van eenich gras ofte biesen maecken, daer sy haer mannelyckheyt meede connen bedecken ende dat metten nausten, ende door sulcx genoechsaem sien conden dat se besneden waeren, naer de Mahometsche maniere. Sy geneeren haer met beesten als ossen, koeyen

ende schaepen ende met vissen dat meest haeren kost oock es, waerop sy seer svptyll ende vernuftich syn int vanghen met cleyne schuytgens, die sy selver uyt een geheel hout houwen; gebruyckende int vissen, netten, hoecken ende erpoentgens, die sy van gelycken selve maecken; haer geweer syn spietgens, sommighe cleyn, sommighe groot, daermede sy werpen, die syn aen beyde enden met subtyle ysers beslaeghen, waervan ick eenighe meede van daen gebrocht hebben. De vrouwen aldaer syn meede soe wit als de mannen ende een weynich beeter voor haer schamelheyt bedeckt, maer oock luttel genoech, want se voort geheel naeckt gaen.

Onse handelinghe, die wy daer met haerlyden dreeven, geschiede meest met corael ende spiegels, slecht goedt van cleynder waerde, maar het lieffste, dat sy hadden waeren tinne leepels daervoren wy kryghen conden wat wy begeerden, want wy kochten aldaer voor eenen tinnen leepel een os, diergelycke men niet in ons lant soude becoomen voor de somme van 15 ofte 16 ponden vlaems ofte 100 gulden aen gelt, twelck wel vreemt schynt ende ongelooflyck te weesen, hoewel nochtans dit tot verscheyden reysen ende meer als eens geschiede. Ick hebbe oock voor eenen lepel gekocht 4 schaepen, waervan yder schaep vyff quartieren hadden, het vyffde weesende den staert, die over de 22 ende 23 duymen dick waeren van smeer alse all gevilt waeren, weegende den calen staert over de elff ponden gewichts, waeruyt men bevroeden mach wat het voor schaepen weesen moghen, die wy dagelicx van haerluyden handelde. Deese schaepen en hebben oock geen woll maer haer, als in Aguade de Sanbras; de ossen hebben op de rugghe geweldighe groote bulten van louter smeer, naer dat se vet ende groot syn, soedat men met sommighe een bulte wel 1/4 van een groff tonne soude vullen. Myn is oock aldaer gepresenteert in presentie van veele bootsgesellen voor eenen leepel van tin, een meysken van ontrent 10 ofte 11 jaeren, wel verstaende niet voor eens te gebruycken, maer altyt als eyghen gekochte waer voor myn selven te behouden; maer alsoe aen sodanighe handelinghe luttel proffyten te verwachten was, oock gheen last hebbende, hebbe ick dezelve weeder wech doen gaen

vermoedende dat aen de huyre voor alsulcken prijs, meer coopluyden souden gadinghe gehadt hebben, als aen de eyghen toebehoorden koop, soedat men voor leepels, wat dat sy oock hadden, konde becoomen, luttel uytgesondert.

Belangende haer lant, was zeer goedt, maer onbebout, oock niet begroeit met eenighe vruchten ofte goede fruytboomen, als alleenlyck een speecie van boonen, die sy op haere spraecke.... noemen, dewelcke aen groote hoge boomen wassen ende syn seer gesont, want veele van de siecken groote baedt vonden int eeten van dezelvighe. Daer zijn vele papegaeyen, die aldaer by menichten int wilde vlieghen, dan syn grauw van veeren, daer beneffens synder arenden, velthoenders, tuelinghen ende veel meer andere vremde vooghelen, die in ons lant noyt gesien syn geweest. Oock soe synder menichte van meerkatten, oock anders van haer, alse by ons coomen, waervan wy tot diverse reysen soe voeghelen als meerkatten geschooten hebben, die seer goedt om te eeten waeren, in somma het was een seer goede plaetse voor onse siecken, als oock voor de gesonden, die veele van ons volck daer ick niet aen twyffel, bewaert ende gepreserveert heeft, niet anders denckende ofte sy was ons van Godt Almagtig toegeschickt, waerover wy wel schuldich syn Godt den Heere daervoren te dancken.

Den 11den ende om deeser tyt, hadden wy dye sonne boven thooft met groote hitte.

Den 13en 's morghens hebben wy onse anckeren gelicht, legghende by de verse rivier, welcke plaetse genoempt es.... als hier vooren verhaelt staet, naer dat wy van den 9 October lestleeden tot deeser tyt toe aldaer geleeghen hadden, settende onsen coers om onse reyse naer Java Mayoor te mooghen vervorderen, acht nemende in onse coersen het declyneeren, varieeren ende noordwesteeren der naelde des compas.

Den 15en December is ons int gemeen door laste van de scheeps overicheyt, die alsulcx voor goedt vonden, toegemeeten voor yder parsoon 3 mudtsgens olye ende dat voor een geheele weecke daer meede toe te coomen, als over vis ende rys, als ons van den cock geschaft worde.

Den 19en ditto 's morghens hebben wy gemist twee van onse scheepen als Amsterdam ende het Duyffken ende hebbende gemist geduyrende tot den 23en, naer volgende, soe syn sy weeder by ons luyden gekoomen niet weynich verblijt weesende dat wy malcanderen weeder gevonden hadden.

Den 25en ditto ontrent den middach is S. Bueninghen, die tot Amsterdam van de Comp^ie van Verre als Commis was gestelt op het geschip genaempt den Hollantsen Leeuw ende op de reyse in de versetting op het schip genoempt Maurytius gestempt synde sonder syn voorighe autoryteyt te hebben, weeder aen ons boort gecoomen, om oorsaecken wille hem daertoe moveerende ende Houtman, Jan Jansen Carel ende den schipper waeren doen ter tyt uyt het schip in de pinas te gaste.

Anno 1596.

Den 5 Januaryo anno 1596 is van den gemeenen scheepsraedt goedt gevonden ende geresolveert, dat men de beste bouch voor souden wenden om te versoeken naer verversinghe, overmits dat het scheepsvolck weeder begosten sieck te worden, ende ten anderen, omdat ons den wint niet en vouchde naar Java te kunnen geraecken ende hebben terstont onsen coers naer de oostsyde van het eylant Sant Lourens gesedt, overmidts het schrijven vermelde, dat aldaer van alderley fruyten genoech was te becoomen, twelck wy corts daernaer alsoe bevonden als hiernaer volghen sall.

Den 10en ditto naer middach hebben wy gesien een eylant legghende by oosten het eylant Sant Lourens, soe naer, datt men staende op een lant het ander sien mach ende is genaempt Sante Marya.

Den 11en ditto, hebben wij het loot geworpen, weesende ontrent 2 mylen van den wall ende hadden 30 vadem cleygront gemengt met blaauwe keytgens ende hebben des avonts geanckert op 15 vadem by suyden het eylant Marya weesende hooch ende berchachtich lant, volwassen met geboomte; hetzelve eylant was

geleeghen op 18 graeden ende 30 minuten ende hadden geseylt 18°30′
tzeedert wy onse anckeren lest ofte jonckst gelicht hadden met
297 cruysen van der zee als anders 297 mylen naer gissinghe alsulcx
bevonden te hebben.

Den 12en ditto synder van het voorn. eylant S. Marya eenighe inwoonderen aen ons boort gecoomen met een canowe ofte laccan, alsoe sy aldaer genoempt werden, weesende aen den anderen gevoucht met houtte pennen als de bodems van eenighe tonnen aen den anderen by onsluyden gevoecht werden, ende brochten met haer, rys, lamoenen, hoenderen, suyckerryet, bonnannes ende veel meer andere lyfflycke vruchten, die noyt by onsent syn gesien geweest, doende daer beneffens ons alle teyckenen van vrintschappe, ende hebben daer met haer gehandelt met slecht corael, daer wy in grooter abondantie lamoenen, appelen, hoenderen ende rys en meer andere verversinghe voor kreeghen, soe datt men in corte daghen conde bemercken, dat onse siecken verquicten.

Den 14en ditto is de pynas uytgesonden naer het vaste lant van Madagascar om te verneemen naer eenighe verse riviere, overmits dat op dit eylant soe heel goeden geleegentheyt niet en is van vers water te haelen, ten waere by noodt soude men hem noch well cunnen verversen van alles wat een schip van noode soude mooghen weesen, belanghende verversinghe.

Den 16en ditto is de pynas wederomme gecoomen, die verhaelden datter eenen Coninck ofte oversten weesende 40 ofte 50 jaeren oudt, hebbende goedt gehoor onder syn volck aen boort gecoomen es, vereerende ons volck, rys, hoenderen, lamoenen, bonnanens ende meer andere liefflycke fruyten, waarvooren sy luyden den Cooninck weeder eenighe geschencken deden van slecht corael, dat se aldaer seer begeerde. Deesen Coninck was versiert opt hooft met twee horens gemaeckt van eenich hoey ofte strooy werck, daer sy seer suptyl int maecken aff syn.

Corte Beschrijvinghe der Inwoonderen Sante Marya.

Belangende haere statuere soe syn se meest die van Sante Lourens gelyckformich, dan syn een weynigher beeter gehabitueert,

draghende een cleet om haer midden, twelck tot op haere knien hangt, sonder iedt meer; deese cleeden syn van suptyll stroowerck geweeven, hebbende diverse coulueren; die van haere vrouwen alsoe gemaeckt werden; sy droeghen oock mede beentgens ende houtgens in haere ooren, daervan sommighe met paerlemoer ingeleyt ende versiert syn; sy hebben aldaer oock meerder ende schoonder geweer als by westen S. Laurens. Haere spietsen, die sy aldaer hebben syn 12 ofte 13 voeten lanck met een suptill yser onder ende boven aengevoucht; sy hebben oock groote houten rondassen, daer sy int bucken haer geheel lyff cunnen bedecken; oock hebben sy trommelen daer sy over beyden syden op slaen ende syn gemaeckt van een heel uytgeholt houdt met een beesten vel overtrocken. Ende alsoe sy luyden ons weesen ende ten rechten conden verstaen, soe hadden sy oorlooghe teeghen die van 't vaste lant Sant Lourens, die haer dickmaelen quamen bestryden toonende hare quetsuyren, die sy int stryden teegens haer gekreeghen hadden. Sy geneeren haer met beesten ende landtbouwing op haerder wyse ende oock met vissen, want sy verkochten ons diverse, toegemaeckte melck van coeyen, als soettemelck, stremmeles ofte ruytinghe en de oock op ander maniere, dat ick synen rechten naem niet en weet te geeven. De vrouwen aldaer hebben groote hoverdie, in haer selven met eenighe witte als oock geele verwe te bestrycken int aensicht, soe dat men dickmael anders niet en can sien als de ooghen ende mont ofte het is verschildert, sy syn meerder gekleet als haere mannen, want sy hebben een kleet om haer lyff, daer haer borsten tot op haer knieen bedeckt meede syn, voorts gaen se geheel naeckt ende is meede van de selffde stoff gemaeckt als vooren verhaelt es. Belanghende haer huysen ofte hutte daer sy in woonen, syn van hout gemaeckt, maer grooter ende schickelycker als op Lourens aen de westsyde ende staen 3 ofte 4 voeten hooch van der aerden, twelck gedaen wert, soe ick vermoede om bevryt te syn van eenich fenynich gedierte als slanghen, hagedissen ende meer andere vremde gedierten, die veel aldaer syn; de huysen syn gedeckt met blaederen van palmits ofte cocosboomen, daer sy seer nedt weeten meede te handelen.

Ende alsoe ick met meer anderen aldaer aen lant synde, ben geleyt geworden van een van haer inwoonderen, die ons in haer dorp wilde brengen om vreuchts wille, syn terstont alle de vrouwen, die in dorp waeren wech gejaecht soe langhe als wy daer aen lant waeren, waerdoor dat ik vermoede dat se seer jaloers syn op haere vrouwen, hoe wel dat ydereen ten minste wel twee vrouwen hadde.

Belanghe het voornoemde eylant Sant Marya is een vuytermaten vruchtbaer landecke, lanck ontrent s. ende n. 15 mylen ofte ongevaerlyck eenen graedt, begroeyt voll met lamoenen, appelen, cocos ende hondertderley andere goede ende ombekende fruytboomen alle int wilde, daer beneffens hebben sy aldaer rys, huenich, hoenderen, beesten, met meer andere lyfftochten, oock soe waster goede gember, die de inwoonderen soo 't schynt groen nuttighen, in somma, het is het costelyckst eylandeken van verversinghe dat tussen ons lant ende Java Mayoor gevonden zoude mooghen werden naer syn cleynte, want het is geheel small op sommighe plaetsen gheen halve myle breedt ende streckt in syn lengte ss. w. ende nn. o.

Den 21en ditto 's morghens hebben wy onse anckeren gelicht, settende onsen coers bedt om de noort, zoeckende naer beeter geleegentheyt van vers water ende andersins, loopende lancks het vaste lant van Sante Lourens, alwaer naer uytwysen der caerten een groote baye geleeghen was, in hem hebbende eenighe versche rivieren.

Den 25en ditto syn wy gecoomen in een groote baay die genaempt werde Baya de Tangill, alwaer wy op sommighe plaetsen int incomen geanckert hebben ende goede grond bevonden; oock aen lant waeren, vindende goede verversinghe van alles wat ons soude noodich weesen, maer overmits de voorn. Baya seer groot ende wydt synde ende aldaer weynich verschuts hadden, hebben wy het bedt innewaert laeten staen, alwaer wy een hooch ront eylandeken met 3 ofte 4 cleyne daer beneffens vonden ligghen, dewelcke wy alle aen backboort lieten ligghen ende hebbent des avonts achter het hooghe ende grootste eylant geanckert op 14 vadem murwe cleygront, beschudt synde voor alle open-

winden, want wy aldaer rondtsomme int lant laeghen, liggende met eenen herden affloop genoechsaem in vers ofte brackwater, twelck uyt de rievieren quam loopen.

Ende bevonden dat wy aldaer waeren geleeghen op 15 graeden 53 minuten by suyden de lynie equinoctyalis ende hadden geseylt tzeedert dat wy onze anckeren gelicht hadden onder het eylant Santa Marya, 36 mylen. 15°53′

36 Santa Marya, 36 mylen.

Op deese plaetse is ons dagelix van den inwoonderen alderhande verversinghe aen boort gebrocht, twelk wy haer met vrintschappe affhandelden ende tot haeren goede contentemente met slechte glaese coraelen betaelt hebben. Oock soe voeren wy dagelix naer lant in een verse riviere, daer aen de rechterhant int opvaeren twee dorpen geleeghen waeren ende een ande slinckerhant, daer wy soe veel rys handelden als wy selver begeerden, jae in soo grooten menichtte datt men de scheepen daer meede soude gelaeden hebben, ende all voor de waerde ende coopmansschap hiervoren verhaelt, soedat men voor de waerde van 20 stuyvers aan soedanighen corael, well kreeghen over de 50 gulden ofte meer aen goeden ende exelenten witten rys, in somma ons en manckeerde gheen verversinghe soe veel als wy van doene soude mooghen gehadt hebben.

Den derden Februario anno 1596 smorghens voor den dageraedt is ons eenen herden storm coomende uyten s. s. w. overvallen, soe dat wy eensdeels ter oorsaeke van den murruwen gront, ten anderen om dat wy niet vertueyt laghen als well behoorde aen de leegher wall dreeven, staende in groot peryckel van te stranden ende daer beneffens in groot perick staende dat het schip Maurytius ende het schip den Hollantsen Leeuw genaempt malcanderen in den gront souden gereeden hebben, maekende niettemin malcanderen de galeryen schadeloos ende de schuyten affhandich ende onse besaensroede in stucken, waervan het schip Amsterdam ende noch minder de pinas eenich lettsel hadden, ende hadde Godt Almachtich ons niet merkelyck bewaert, het hadde niet minder connen weesen ofte soude hebben moeten stranden, want wy genoechsaem met het achterschip in de barninghe saeten,

staende oversulcx in perickell van de wilde dootgeslaeghen te worden, daer ons de Heere uytverloste ende quaemen weder ter reede daer wy affgedreven waeren, groote moeite hebbende met onze anckeren weeder te winden.

Den 5en ditto smorghens syn wy naer lant gevaeren om naer onse schuyten te verneemen, die wy well gesien hadden, dat se in den storm aen lant gedreeven waeren ende aan lant coomende bevonden wy dat de willden deselvighe in stucken geslaaghen hadden van spycker tot spycker om het yserwerck's wille, ende alsoe sy wel vermerckte dat sy ons leedt daermeede gedaen hadden, hebben sy haer alle int geweer gestelt, vreesende dat wy haer eenich quaet van meeninghe waeren te doen, waerover wy weeder naer boort syn gevaeren, verhalende onse overicheyt wat ons bejeeghent was.

Den 8en ditto smorghens syn de 3 roeyjachts achtervolgende de resolutie by den scheepsraedt gedaen, well gemant yder met syn behoorlyck geweer weesende..... mannen sterck naer lant gesonden om in aller vruntschappe met haer te handelen, ende aen lant coomende ofte in de riviere, syn er veele wilden aen den watercant, gedaen in haer geweer als rondassen ende langhe spietsgens, ons toonende alle viantschap die sy conden; sommighe staecken haere spietsen van de ysers int water ende lietten 't op haer tonghe druypen, waeruyt wy verstonden dat se alsoe ons bloet meenden te drincken, haer verthoonende als chrysluyden met goeden moedt, maer wy luyden daeromme niet versaecht synde, synde bet innewaert gerocyt, gelyck wy pleeghen, alwaer het ganse dorp, twelck rondomme met pallissaden besedt was, voll volckx int geweere stond, ende hebben terstond op ons met steenen geworpen, zoe haest als sy ons toelanghen conden, waerop yder van ons luyden haere roers ende musquetten gereet gemaeckt hebben ende syluyden, och armen! die de kracht van de roers onbekent waeren, ende syn niet van schieten geweecken voor ende alleer datter sommighe van de haeren ter needer vielen; sulcx vermerckende hebben gelyckelyck de vlucht genoomen, sommighe gequesten met haer wech sleepende ende syn voorts terstont op

lant gesprongen om haer te volghen, maer alsoe sy de weeghen beter bekent waeren als wy luyden, syn ons terstont int geboomte ontweecken ende ontcoomen, sonder eenighe meer van te kunnen gekryghen ende hebben stont daerop, haer dorp in den brant gesteecken ende ontrent 100 huysen verbrant, naer dat wy eenighe van haere netten geberecht ende metgenomen hadden.

Om deese tyt hadden wy meest ons geryff van verversinghe binnen scheepsboort, soedat ons niet noodich was veel meer naer lant te vaeren, niettemin hebben noch naer die tyt aen lant van de twee andere dorpen beesten gekocht met vrintschappe, dan waeren gelyckelyck aan lant in grooter vreese, sorgende dat haer sulcx meede soude overcoomen als haer naerbueren geschiet was, twelk de anderen als de twee dorpen teeghens ons niet verdient en hadden. Ende naerdat wy alle ons water inne hadden, twelck wy van het eylant daer wy achter gesedt laeghen, haelden, weesende een seer schoon ende suyver water, coomende van booven uyt het geberchte zeer gemackelyck om te haelen. Op dit zelve eylant woonden mede 3 ofte 4 paer volckxs, die ons veel bonannens, citroenen, huenich ende hoenderen verkochten, dezelve woonden booven opt eylant, ontrent een quartier uers te gaen, alwaer wy vonde int opgaen twee affgehouden handen, staende aen eenen staeck waerdeur te vermoeden stont datter scherp recht gehouden werde, gelyck sy luyden ons oock weesen, dat alsulxs door overlast gedaen was.

Beschryvinge int Corte der Inwoonders in de Baya de Tangill.

Belanghende haere habyten, weesen, wooninghen ende usantien syn se van eender maniere als de inwoonders op 't eylant Sant Marya niet uytgesondert, van gelycken haere geweer ende cleederen daervan ick van yder een mede daer van daen gebrocht hebbe; naer het vermoeden soe synt Mahometisten, als oock die van het eylant Marya overmits naer datt men sien conde sy besneden waren, maer ter contrarye hebbe ick een ander oppinie, overmits

dat ick met andere meer, int eerste aen lant coomende eenige van haerluyden ons int gemoete coomende, die ons met eenen koehoorn eenen dranck daerin presenteerde die wy droncken ende was zeer goedt van smaecke, het soete Lonsbier gelyck, twelck gesooden was van rys ende hoenich ende in dorp coomende vonden wy den Coninc met syn volck droncken ende voll, soe datter sommighe, van haere wyven naer hare huysen mosten geleyt werden, ende ten anderen, datt ze oock den wyn wel mochten, in somma doen ick alsulcx aensach docht myn, dat ick in ons lant op een boeren kermisse was, want sy luyden in sulcx de Neerlanders heel gelyck syn. Terselver tyt werden wy oock genoodt van den Coninck, die op haere spraecke genaempt werdt Fyllo, als oock van de Coninginne, die sy noemen Fyllon. deselve tracteerde ons met goeden gesooden rys ende van den dranck, daer hiervooren van verhaelt es; — belangende haere beesten, die houden sy in meerder waerde als by de westsyde aen de verse riviere deeden, daer men een om een leepel conde coopen. Sy hebben een seer schoon lant begaeft met meenichderley vruchten; men vint oock aldaer Corael de Montangne, Barrensteen, Robarber ende oock wellrieckende wierroocken, soe dat het een overvloedich voll ende vruchtbaer landou es, wel verstaende aen de oostsyde van het eylant Sante Lourens ofte Madagascar genaempt.

Ende naerdat wy ons weeder zeylreedt gemaeckt hadden, hebben wy benaersticht om onse reyse te mooghen vervorderen ende naar het eylant Java Mayor te geraecken, daer wy langhen tyt naer verlangt hadden.

Den 12en ditto savonts hebben wy onse anckers gelicht ende setten onsen coers, om uyt de baeye te coomen, latende alle de eylandekens aen backboort ligghen ende syn des anderendaechs, weesende den 13en ditto uyt de voorsz. Baya de Tangyll gecomen,
15 dewelcke s. o. ten o. was uytstreckende 15 ofte 16 mylen naer gissinghe vant zeylen, ende waeren neffens den suydthoeck van de Baya die van J. H. genaempt werdt Cabo de Antongyll, ende hebben van daer aff onsen rechten coers naer Java Mayoor ofte

naer de Strate van Sonda gesedt, weesende Oost ten Noorden ende Oostnoort oost zonder eenich abbattement.

Den 28en ditto smorghens, s'avonts ende oock snachts hebben wy het loot geworpen, overmits dat wy, naer gissinghe van onse stierluyden op de drochten ofte riff waeren die den voorn. J. H. [1] de Nazare [2] noempt, maer en hebben gheen gront vernoomen.

Den 29en ditto hebben wy van gelycken het loot geworpen dan en hebben op 60 vadem gheen gront vernoomen.

Den 3en dach in Martyo was noch het vermoeden van de stierluyden ontrendt de vernoemde ryffen de Nazaree te weesen; dan en hebben geen gront met 100 vadem lijns connen gekryghen.

Den 26en ditto smorghens is ons een subbyte storm, die de Portugeesen Turbados noemen, overvallen, soedat wy in groot perickel stonden onse zeylen te verliesen, insonderheyt ons groot schoverseyl, twelck van stierboort tot backboort gans duer schuerde, soe dat wy hetselfde affgeslaeghen ende naar groote moeyten weeder gerepareert ende aen de raede gebracht hebben, onsen coers voort stellende naer Java Mayoor met veel onvariabele winden, die luttel wilden dienen om onse reyse te vervorderen, soe dat het genoechsaem scheen, dat wy op eenen onbehoorlycken tyt dit vaerwacter passeerde, reguleerende naer het schryven, die vermelden datter passagie winden die genompt werden aldaer Monsoyns souden waeyen, waarvan wy weynich vernoomen hebben.

Den 13en Aprill anno 1596 hebben wy gesien ende gevist een Indyaense noot ofte Cocos, die naer dat men sien conde langhen tyt gedreeven hadde, want sy was gans van binnen holl, alwaer wy vonden datter een plat visken in was, twelck genoempt es pescado do porco van den portugeesen, dat hem daer inne bevryde voor eenighe andere vissen, die by meenichten om zwommen, namentlyck int portugys durados, waervan wy diverse met de hoecken vinghen sonder eenich aes, als alleenlyck den hoeck met een witt hangende doeckxken bekleet in manieren ofte een vliegende visken ware.

[1] i. e. Jan Huigen van Linschoten.
[2] de bank van Nazareth.

Deese voorgenoemde cocos was het eerste landteycken dat wy zeedert uyt de baya loopende gesien ende vernoomen hadden, maer overmits den langhen tyt naer ons vermoeden, dat deselve gedreeven moste hebben, hadden wy noch weynich hoops tot lant, ten ware eenighe van de eylanden geweest, die naer uytwysen der caerten veele in ons vaerwater geleeghen waeren.

Den 15en ende 16en ditto daeraen volgende waeren wy naer gissinghe ontrent de eylanden die genaempt syn, Illos de Candu [1] legghende op de hoochte van 6½ graeden by suyden de lynie equinoctyalis, alwaer wy veele ende menichte van cocos saghen dryven, achtende dit voor zeeckerder merck als voorgaende.

Den 22en ditto daeraen volgende is ons rantsion van water toegedeelt, als yder man een canne daechs.

Den 4en Maius anno 1596 des avonts hebben wy een geweldighen storm ofte turbado gekreeghen, coomende vuyten noortwesten, soe hardt dat wy gheen zeylen voeren mochten ende veroorsaeckt waeren dezelve inne te neemen ende alsoe te dryven, waerover wy gemist hebben des sanderen daechs, weesende den 5en ditto smorghens, een van onse scheepen, met naemen Maurytius, die ontrent den middaghe weeder by ons gecoomen es, maeckende alstoen weder een weynich zeyls om voort te geraecken.

Den 21en ende 22en ditto om deeser tyt waeren meest de gissinghen der stierlyden ten eynde, soe dat wy door het groot verlanghen dagelickx uytgekeecken hebben, maer weynich gesien.

Te deeser tyt saeghen wy oock voor een goedt lantteycken waterslanghen, die in zee zwommen, dewelcke ons noch meerder oorsaeck geeven om dagelickx naer lant uyt te sien.

Den 23en ditto is ons ranstioen van waeter weeder vermindert ende kreeghen ieder man een pintghen waters daechs, overmits ons water seer minderde en isser voor die tyt gheen rys gekoockt noch op geschaft, soe dat wy alsoe met groote sooberheyt getracteert worde.

Den eersten dach Junius anno 1596, hebben wy weeder water-

---

[1] Op de Portugesche kaarten I. de Çadu, thans genaamd de Tschagos-Archipel, zuidwaarts van de Maledivén.

slanghen ende riedtstruycken als merckteyckenen van lant weesende zien dryven, twelck ons hoe langher hoe meerder verblijde ende deede verlanghen om eenich lant te mooghen sien.

Den 5en ditto ontrent een ofte twee uren naer middach hebben wy met grooter blytschappe lant gesien van ons affleggbende oost ten suijden, den noorthoeck o. ten n. van ons leggende ende den suydthoeck o. s. o. van ons weesende ontrent 4 mylen van den wall, ende was genaempt Illo Dyngano [1] legghende by westen het eyllant Sumatra, eertyts Trapobano genoempt, onder de hoochte van 5 graeden der breede by suyden de lynie equinoctiaell, ende be- 5°
vonden datter goede anckergront was tot diverse reysen, tussen de 50 en 60 vadem diep zandtgront met schulpen gemengt.

Den 6en ditto isser een roeyjacht vuytgemant gesonden naer lant; middeler tyt hebben wy gesien 5 canoen van lant coomen, alwaer de roeyjacht naer toe gehouden heeft om by haer te koomen, maer sulcx vermerckende, die in de canoen waeren, hebben terstont haeren coers naer lant gestelt, alwaer sy onse roeyjacht verwachtende waeren, begeerende dat ons volck aen lant souden coomen, dan alsoe ons volck voor die tyt soe heel well met geweer naer behooren niet versien waeren, en hebben sy haer op lant niet dorven begeven, want sy oock saeghen dat de wilden well versien waeren van geweer als flitsen, booghen ende pyllen met eenich ander geweer.

Belanghende hare statuere, forme ende gedaente van dien, het waeren groote ende langhe parsoonen, geelachtich van vel, lanck opstaend haer oft gelyck een bosboom geweest hadde op haer hooft hebbende, gaende gans naeckt, sonder een litt van haere leden bedeckt te hebben; gelyck wy noch van de reyse niet gesien en hadden, waerover wy zeer verwonderdt waeren, dat wy soe naeby de eylanden Java Mayoor ende Sumatra zynde, soodanighe wilden ende naeckte menschen vonden. Soe veel haere vrouwen belanghende is en hebben wy niet gesien, soe dat men van haere geleegentheyt niet en can eenighe seeckerheyt, waerachtich synde,

---

[1] Engano.

schrijven ofte openbaeren, ende hebben van daer onsen coers voerts naer de Strate ofte Naute van Sonda gestelt.

Den 7en ditto smorghens hebben wy gemist door 'twenden ende draeyen, de pynas die des nachts te vooren van ons verdwaelt was.

Ten selven daghe hebben wy gesien seer hooch lant, weesende naer gissinghen ofte 10 mylen van ons affgeleeghen ende was het hooghe lant van Sumatra ofte Trapobana genoempt, waerover wy seer verblyt waeren.

Den 8en ditto daeraen volgende smorghens hebben wy het jacht ofte pynas weder int gesichte gekreeghen.

Den 10en ditto hebben wy gevonden een eylandeken geleeghen 5 ofte 6 mylen van het vaste lant Sumatra by Noorden de Naute van Sonda onder de 5 graeden 47 minuten by suyden den equinocty. 5° 47′

Daechs te vooren weesende den 9en ditto is Sr. van Bueninghen, die schriftelyck ontboden was, aen het schip Maurytius te coomen, gevaeren om eenighe questie, die se met den anderen hadden te slissen, dan hebben hem met beyde beenen in de boeyen gestelt.

Den 11en ditto savonts syn wy gecoomen in de Naute ofte Strate van Sonda, die met meenichte van eylanden besedt was, soo dat men qualycken den rechten inganck der straete conde bekennen, ons houdende onder de cust van 't vaste lant Sumatra daer wy langhs heen liepen, weesende slecht effen leegh lant ende hebbent aldaer onder een eylant geanckert op 25 vadem blauwe safte cleygront, alwaer wy de eylanden noch in soe grooten menichte saeghen, dat se scheenen ontelbaer te weesen.

Den 12en ditto daeraen volgende hebben wy gesien diverse prauwen met zeylen, hetwelcke de eerste waeren die wy by suyden als oock by oosten die Cabo de Bona Esperansa gesien hadden, coomende van het vaste lant Sumatra, weesende gans ongelyck de zeylen in ons lant van maecksel ende fatsoen; haere zeylen waeren van strooywerk geweeven, haer opstaende als oock loopent want, haer kabels, touwen ende anckers waeren all van hout gevlochten ende gemaeckt, haere bercken waeren zeer vreemt van gebouw, weesende zeer witt geroet ende de plancken waren aen den anderen met houten pennen genagelt ofte gepent ende syn booven

over met cocos ende palmitis blaederen bedeckt, in plaetse van eenen overloop, in manieren als een riedt dack aen beyden syden affgaenden, soe dat men de vreemdicheyt van dien, seer qualicken can beschryven.

Ten zelven daghe is de pynas met een roeijacht uitgesonden naer het vaste lant Sumatra, om aldaer te verneemen naer eenighe ververSinghe inzonderheyt vers water, dat ons meest van noode was, want wy om vers waeter tot diverse plaetsen gesocht hadden ende niet gevonden, dan een wildt, woest boomachtich lant sonder menschen, beesten ofte eenich vers waeter.

Den 14en ditto hebben wy gesien niet verre van de scheepen een barck ofte praauw gelyck diezelvighe aldaer genaempt werden als voorgaende, hetwelcke wy naer geroeyt ende versproken hebben, ende met wysen soe verde gebracht dat se met haer praauwe met ons aen het schip Maurytius gevaeren syn, ende aldaer coomende is een van haerluyden in het vernoemde schip overgeklommen, die naer veel wyssens ons ten lesten verstaende, wilde aen Java brenghen voor soodanighe stede als wy wilden weesen, waervooren hem belooft werde 5 ofte 6 stucken van 8 realen, twelck aldaer een gemeen mans ryckdom es.

Ten zelven daghe heeft ons dit volck van het voornoemde barck of praauw geweesen een goede waeterplaetse, alwaer wy met grooter blijtschappe onse vaten gevuld hebben, welcke plaetse ende eylant geleeghen was onder de 5 graeden der breedte by suyden de lynie equinoctiaell.

Terselver tyt is de pynas weeder by de scheepen gekoomen met hem brenghende tot een munster van de vruchten Sumatra, muscaten, nagelen ende peeper, daer beneffens cocos, bonanen, comcommers, ayinn ende diergelycke meer andere vruchten, waar vuyt genoechsaem te mercken stondt, dat wy in een overvloedich vruchtbaer landt waeren, welcke voorgenoemde speceryen ende vruchten sy presenteerden voor silver te verkoopen, het welck syluyden oock wel wisten te probeeren of goede ofte quaet waere.

Corte beschryvinghe der inwoonderen Sumatra.

Belanghende haere habyten, syn kleeden van cattoen met diverse colueren versiert, waermede sy haer onderlyff als van den midden neerwaerts bedecken, ende haer boovenlyff is bedeckt met een rocken van hetzelfde stof, sommighe voor open ende sommighe toe in manieren als een cort vrouwenhemd, sommighe gaen blootshooft, sommighe hebben een gevronghen doeck ofte tulbant om haer hooft, gelyckerwys de turcken, iedereen naer synen standt ende ryckdom syn se gehabytueert, sommighe hebben oock gouden ende silveren ringhen aen de vingheren met fijne steenen versiert ende waer datt ze gaen ofte staen ofte met yemant spreecken sullen altyts eeten een vrucht, dat genaempt werdt Arreca, met eenighe groene brede bladeren, de biette in ons lant seer gelyck, dat genoempt wordt Beettele, daer smeeren sy een weynich calck op, waer door haere monden altyt soe root als bloet schinen te weesen, daer beneffens seer leelycke swarte gesleepen tanden ende sommighe die haeren mondt versiert es met silvere ende goude tanden die syluyden uyttrecken ende weeder in steecken cunnen; sy en hebben oock geen baerdt, die sy met alle naersticheyt soecken te verdryven ende uyttetrecken. Zy hebben tot haer geweer langhe schoone spietsen, houten rondassen, metaelen bassen ende iedereen van henluiden, soe wel jonck als oudt, draeghen ordinaris een geweer van de lenghte als een poengaert, waer onder van sommighe recht syn ende sommighe oock gevlampt, die seer excys ende cunstich gewrocht ende gewatert syn ende noemen deselve cryces ofte crissen, waervan ick eenighe meede van daer gebrocht hebbe, als oock van haere kleedinghe. Belanghende de habyten haerder vrouwen syn meede van soodanighen stof gemaeckt als vooren verhaelt es, ende simpelyck een kleet daermede sy haer borsten ende tot de knieen neerwaerts haer lichaem meede bedecken ende gaen voors met haer boovenlyff ende thooft, als oock met beenen ende voeten gans naeckent.

Den 16en ditto hebben wy weeder onse anckeren gelicht, settende onsen coers naer een stadt, die de Javaensen pyloot noemde

Bantam, de principaelste coopstadt geleegen op het eylant Java Mayoor.

Den 18en ditto daeraenvolgende loopende dicht onder de custe Sumatra, weesende eenen seer hooghen ende vruchtbaeren berch, alwaer wy des avonts hebben sien overvlieghen meenichten van vleermuysen, weesende van de grootte als eenen raven, hebbende gans gheen pluymen ofte veeren aan haer lyff dan alleenlyck wel in forme ende gedaente als de vleermuysen in ons lant gestelt syn, twelck wel een vreemde saecke voor ons luyden docht te weesen.

Den 23en daeraenvolgende savonts hebben wy het geanckert ontrent 2 mylen van de stadt Bantam onder een lanck eylant dat van de Javanen Poelo Pangan genoempt wordt op 10 vadem cleygront, naer dat wy met veele moeyten soe met stoppen als anckers te lichten, eensdeels den contraryen wint ende stilte, ten anderen den stroomen die zeer van oosten naer het westen straedtwaert uytliep, beyeeghent hadde, soe verre gebrocht hadden; welcke stadt geleeghen es naer de elevatie der sonne, by experientie bevonden op 6 graeden 5 minuten by suyden de linie equinoctiale ende hadden geseylt met cruysen van der zee als anders, tzedert wy van de Baya de Antongil, geleeghen op het
1337 eylant Madagascar, gescheyden ende affgeseylt waeren 1337 mylen naer gissinghe.

Ten selven daghe hebben wy ghesien over de 60 bercken ofte praauwen, twelck alle tzamen visschers waeren, waeruyt wel te vermoeden stont, dat het eene volckrycke stadt moste wesen.

Ter selvertyt noch qualycken geanckert hebbende is aen het schip Maurytius gecoomen een praauwe met eenighe Portugeesen uyt Goa ende Cochyn, als oock uyt Portugael gebooren, die ons met alle beleeftheyt seer feestelycken ontfingen ende welkom heeten, ons verhaelende de geleegentheyt ende de groote abondantie ende vruchtbaaarheyt des eylants Java, daer beneffens verhaelende dat den Coninck van Bantam geleeden ontrent .... daghen in den krych dootgeschooten was voor een stadt, die genaempt Palimbam geleeghen op een eylant ontrent 25 mylen dwars van

Java ofte Bantam op de wech ofte vaerwater naer de Strate van Malacca, ende naerdat se een wyle tyts aen boort geweest waeren, hebben sy met alle eerbiedinghe haer affscheyt genoomen ende haer 2 ofte 3 schooten vereert.

Daer naer syn daghelix veel groote heeren, als den oversten van der stadt, weesende den gouverneur, die aldaer genoempt werdt Cypatte met meer andere eedelluyden aen de scheepen gecoomen, consenteerende dat wy aldaer vrielyck mochten handelen ende treffiqueeren soe vry als andere vreemde coopluyden, ende worden daer beneffens zeer vrindelycken van allen den inwoonderen aldaer ontfanghen, die ons daghelickx van alderley verversinghe, wat ons van doen zoude mooghen syn, (iedereen, daer beneffens haeren parsoon tot onsen dienst presenteerende,) aen boort gebrocht hebben, jae quaemen soo abondant, dat yder natie een plaetse nam in de scheepen, daer sy haere goederen voort sette, even gelyck, oft op een merkt geweest hadde, waervan de Syneesen brachten van alderley syden geweeven ende ongeweeven getwaent ende oock ongetwaent, met schoon aerdewerck, met meer andere vreemdicheden. De Javanen brachten hoenderen, eyeren ende eenden ende menichterley fruyten. Arabiers, Mooren, Turcken ende andere natien van volck, ydereen brocht van tgheene men soude mooghen bedencken, in somma ons en gebrack niet, als een saeck, die aen ons selven mancqueerde.

Den 14en dach Julio is ons van de Overheyt in de Stadt Bantam geconsenteert synde, een huys ende bequame plaetse gegeven daer wy met eenighe van onse goederen ten voorn. daghe naer lant gevaeren syn om met den Javanen ende den inwoonderen aldaer te treffiqueeren ende te handelen, naer geleegentheyt der saecke, weesende 11 parsonen sterck, namentlyck eenen commys ende ondercommis, daerbeneffens neeghen adelborsten als oock een van de 9 synde om mede met den anderen tot de coopmanschap gebruyckt te werden.

Ter selvertyt quam aldaer by onsluyden een Javaen die vuytgeconterfeyt hadden onse 4 scheepen ydereen met syne vlagghen ende behoorlycke coulueren, twelck well een vreemdichheyt was

om t'aansien, weesende aldaer aan lant in meerder rust ende vryheyt als ofte de inwoonderen Cristenen geweest waeren, want niemant ons moeyden ofte een quaet woordt toesprack geduyrende den tyt als hiernaer verhaelt sall werden.

Den 16en in Augusto is in de stadt Bantam eenen schandelicken moort geschiet onder de Portugeesen over eenen Pedro de Tayde, naer myn vermoeden in Goa gebooren weesende, eenen zeer ervaren pyllot, welcken moort van 5 ofte 6 slaven der Portugeesen door mandament haerer meesters sulcx volbracht hadden, niet sonder groote schade bevryt synde van den Gouverneur, twelck oock de hoochste peene es voor den vreemdelinghen, soo dat het met gelt, synde een vreemdelingh, die sulcx gedaen heeft, affgekocht mach werden, waerteghen den inboornen metter doot gestraft worden, hetwelck sy doen met crys, gelyck daer hiervooren van verhaelt es, waermede sy in haere syde opwaers naer therte gesteecken worden, soe dat se terstont doot syn.

Den 28en ditto is de pynas uytgesonden om te diepen hoe naer dat men de stadt Bantam soude mooghen, dan tot wat eynde alsulcx gedaen worde syn de parsoonen well gewaer geworden, die doen ter tyt in Bantam waeren, want die van der stadt uyt sulcx doen soe quaeden vermoeden hadden. Oock ten anderen, door eenighe onbehoorlycke propoosten teeghens den Gouverneur van onse overheyt gesproocken als beeter bewust is den gheenen die alsulx presentelyck aenhoort hebben, dat niet alleenlycken de goederen gehouden werden, maer oock allen den geenen, die doen ter tyt aen lant waeren, soe datt wy hierdoor geheel in ongenaeden ende daernaer ons zelven noch meerder uytgebrocht hebben met vanghen ende spannen der inwoonderen, ten anderen met grooten trots de stadt doende met haere reede te onvryen ende noch daerenboven met schieten met ons geschut, alle spyt ende vileynie die wy conden, waermeede de voyagie genoechsaem bedorven es, ende door veel meer andere oorsaecken die te langhe souden vallen te verhaelen, oock en syn deselve mij niet alle bekent.

Nu alle onse macht ende quaet gethoont hebbende heeft den noot vereyscht eenighe remedie te soecken om onse gevanghen

parsoonen weder te mooghen gekryghen, daertoe wy met ons quaedt doen niet veel voordeels uytgericht hadden ende ten laesten noch mosten verseylen om waeter te moghen gekryghen voor ons drincken, want het ons van Bantam niet gebrocht worde, als voorgaende beneffens andere verversinghe gebrocht was.

Den 13en dach September is gestorven onsen wel ervaeren ende oppersten pyloot met naemen Pieter Dirrix Keyser, daeraen soe ick vermoede de Compagnie van Verre, groot verlies ende achterdeel hadde.

Ten selven daghe hebben wy onse anckeren gelicht om te soecken naer vers water, twelck wy onder de custe van Sumatra naer veele moeyten gevonden ende den 20/21 geduyrende tot den 25en inne gekreeghen hebben, ende naer dat wy onse vaten gevult hadden, hebben wy weeder onse anckeren gelicht, settende onsen coers naer de stadt Bantam om ons achtergelaten volck weeder te mooghen kryghen.

Den 2den dach Octobris syn wy weeder voor de stadt Bantam gecoomen ende geanckert ter plaetse daer wy van daen geseylt waeren ende hadden geseylt int gins ende weederkeeren 36 mylen naer gissinghe.

Seedert den tyt dat wy van de stadt Bantam wech geweest waeren, hadden het volck aen lant zoe voor, als naer groote tormenten ende dreigementen geleeden, staande in groot peryckel haers doot, daer beneffens soe waeren sy alle verdeylt als yder by eenen heer ende eedelman. Ook hadden de Portugeesen 4000 stucken van achte voor haerluyden gebooden ende wilde haer alsdan naer Malacca voeren, waeruit te bevroeden stont, wat dat ze met allsulcken coopmanschap in den zinne hadde, ten anderen werden het voorn. volck seer neffens de dreygementen der Javanen, geparsuadeert om haer te laeten scheeren ende te cleeden op haere wyse, gelyck sy alrede sommighe teeghens haeren wille gedaen hadden, begeerende dat ze haer gelooff souden versaecken ende het geloof der Javanen twelck moors is souden aenvaerden, soedat ze op veelderley manieren ende verscheyden reysen groote aanvechtinge mosten lyden, als breeder blyckt by

het joernael by eenighe van de gevanghen by haerluyden genotteert, is berustende.

Te deeser tyt waeren binnen Bantam eenighe Portugeesen slaeven die van meeninghe waeren met ons te willen vaeren ende zeedert dat wy van Bantam om vers water geseylt waeren, waren de voorn. slaven bevreest, dat wy met de scheepen niet weeder souden comen, waerover sy haerluyden hebben laeten besnyden ende het moors geloove aengenoomen, seggende liever moors te weesen als langher haer in den arbeyt der tirannige Portugeesen handen te begeven, ende als zy vermerckten dat wy weeder quamen wast haer leedt, dat se alsulcx gedaen hadden, maer quamen te minder niet aenboort, brenghende een ende anders te verkoopen van het gheene sy hadden.

Belanghende ons volck waeren van onse compste seer verblyt ende hadden soe verre met den Gouverneur gesproocken, dat se op rantsoen gestelt waeren, waerdoor alle naersticheyt gedaen worde om tot eenen eysch te mooghen geraecken, twelck mettertyt geschiet es, mits datter aen lant was van onse goederen den Gouverneur soude behouden, daerteeghen alles wat wij in de scheepen hadden uyt eenighe joncken, soude betaelt werden in gelden voor de gevanghen de somme van.... stucken van acht reeallen, waerinne sy luyden met den anderen verdraeghen ende veraccordeert syn.

Den 12en ditto naer datter tot vele ende diverse reysen soe bij daghe als by nachte veel brieven over ende weer, uyt de scheepen naer lant ende weeder van lant naer de scheepen syn gesonden om vrede ende eenicheyt te maecken, dat by onsluyden soe schandelyck versuimt was ende wel hadden mooghen remedieeren, synder den selven daghe gyselaers uyter stat aen boort gecoomen in stadie blyvende ter tyt ende ter wylen de penninghen betaelt ende ons gevanghen volck gerestituecrt soude weesen, als oock daetlycken aen beyde syden naer behooren geschiet es, waerover wy alle oock meede de gevanghenen seer verblyt waeren, waermede hier alles doot ende te niete was, watter tussen die van Bantam ende de scheepen geschiet was, soe dat den Gouverneur ons op nieuw geconsenteert heeft vry te mooghen handelen

in manieren als de Portugeesen, Syneesen, als oock andere vreemde coopluyden deeden, sonder dat ons eenich schade ofte hinder van den haeren oft haerluyden soude geschieden, als myn selve, present eenen Heemskerk ende eenen vryen Portugeesen slave, naer datum van deesen, aen lant weesende van den Gouverneur, als oock van meer andere groote heeren sittende in den vollen Raede, toegeseyt werde, soedat myn onbekent es de fouten onser ladinghe, die seedert wy daer laeghen seer schoon stondt ende dat voor eenen cleynen prys daervoor ons de zelvighe mochte gebueren, als van ydereen genoech bekent was.

Den 27en ditto daeraenvolgende isser een van onse adelborsten, die aen lant was, aen boort gecoomen ende bracht tot tydinge dat de Portugeesen Antony Syluere opgenoomen hadden, sonder te weeten, waer datt hy belant was, waerdoor wy alle seer bedroeft waeren.

Het staet te nooteeren dat deesen voorn. Antony Sylueere een bode ende verlosser onser gevangenen geweest es, van Godt ons toegesonden, want in den tyde dat ons volck gevanghen sat ende wy in de scheepen de meeste viantschap teeghen de stat Bantam hadden, heeft hy hem laeten gebruycken, soe wel by nacht als oock by daghe, ten dienste der gevanghenen, als oock der scheepen, twelck niemant durfden van vreesen attenteeren, jae watter oock mochte gepresenteert worden, soe dat den selfden Antony Sylueere, tot verscheyden reysen in peryckel syns doots ende dat om onsen wille geweest es, eensdeels int aen boort coomen, by wylen by nachte eenighe brieven uyt de stadt brenghende ende weder uyt de scheepen brieven aen de gevanghenen als oock aen den Gouverneur brenghende met een cleyn prautgen een ofte 2 mylen lengte, moste roeyen, oock somwylen seylende, maeckende een seyltgen van syn hemde, dickmaelen omgeworpen es, staende in groot peryckel te verdrincken. Sulcx niet genoech weesende, hebben noch eenighe van de Portugeesen op hem geledt, die sulcx synen dienst ons doende wilden beletten ende hem meenden te vermoorden ofte doot te slaen, waervan hy all eenmael door Goodes gehengenis verlost was van die sulcx meende te attenteeren,

maer geraeckt voor die reyse vrye, kryghende een quetsure achter in synen hals, die hem met eenen cris gegeven ofte geslaeghen was.

Dit alles hiervooren verhaelt ende noch veel meer andere diensten ende waerschouwingen aen ons huyden beweesen hebbende, heeft niettemin, maer te meerder in syne diensten voortgegaen ende gecontinueert, sonder daervan eenighe vergeldinge te willen ontfanghen, want alsoe hem tot verscheyden ende meenichwerven aan boort coomende, eenich gelt voor synen arbeyt gegeven worde, heeft het selfde wel met danckbaerheyt aenvaert, maer soe haest niet aen lant coomende heeft tzelfde, dat hem in de schepen gegeven was aen die aen lant waeren ofte aen Cornelis de Houtman gerestitueert, segghende ick ben u dienaer ende begeer geen ander meester ofte heer naest Godt als ul. hier ende oock in u lant, waer dat ghy met de scheepen soudt mooghen zeylen.

Soedat deesen voorn. Antony Sylueere, wesende een flockx, fracy, jonck gesell, beleeft int spreecken, courtois int leeven, oock seer wel bespraeckt synde int Portugees, Malleys, als ook Javaens, daer beneffens de geleegentheden, soe van Malacca, Java, Chyna, als oock de eylanden Illos de Moluccos, wel bekent was, gebooren synde in Cananor, twelck gelegen es op de custe tusschen Goa ende Cochyn, verlosser is geweest van onse gevanghen medebroeders, die sonder syne getrouwe diensten niet lichtelyck ofte gheen verlossinghe, mueghelyck haer daeghen, souden verkreeghen hebben, twelck sy alle wel bekent hebben ende noch bekennen moeten, dat deesen voorn. Antony Sylueere het intrument was, daer Godt Almagtig door wrochte tot haerder verlossinghe, dan, eylacie! het is den selffden seer qualycken beloont, overmits dat men, naer dat hy ons genoomen was, goede geleegentheyt gehadt hebben, om hem weder te mooghen krygen, dan sommighe sulcx niet raedsaem denckende, hoe wel datter haer van sommighe die meede gevanghen geweest waeren, aangedient worde, is alsulckx niet sonder weynich opspraecks van den gheenen, die alsulcx aendiende, als oock van meer anderen achtergebleeven, vermoedende wel om wat oorsaecke dat se den goeden ende getrouwen man syn verlossinge niet en sochten noch begeerden,

welcke oorzaecke alhier niet verhaelt synde, naer myn goedtduncken ende meer tot myn goede apparentie geeft rayson pour quoy.

Te deeser tyt was er een ambassadeur der Portugeesen van Malacca tot Bantam gecoomen, die soe men verhooren conde groote naersticheyt dede om ons alle gelegentheyt der ladinghe te beletten, oock om sulckx over de 10000 stucken van achten gegasteert hadde, alle twelck onse scheepsoverheyt vermerckt hebbende, hebben voorgenoomen ende geconcludeert dat men alle leedt de stadt als oock den Portugeesen doen soude, waer wy conden ofte mochten, gelyck oock geschiet is, als hier naer volcht.

Den eersten dach November is geresolveert ende beslooten als booven verhaelt, gelyckerwys oock den selven ditto de anckeren gelicht syn, ende naerder de stadt van Bantam geseylt, daer wy alles deeden wat wy doen conden, achtervolgende het commandement van de scheepsovericheyt, die oock belastte dat men de Portugeese baercke, waermede den Ambassadoor uyt Malacca gecoomen was, soude aentasten, maer int werck weesende vonden alsulcken teegenstant, dat wy deselve niet bordeeren dorsten, hoewel de pynas tot diverse reysen met syn geschut daerdoor heen geschooten hadde, maer waeren daeromme niet versaecht ende schooten even dapper met haer musquetten ende roers op onse jachten gelyckerwys oock uyt de jachten op haer gedaen werde, ende vermerkende, dat wy de bercke haer meester niet konde werden, syn wy weeder affgeweecken ende naer boort gevaeren, hebbende eenen geschooten, die niet langhe daernaer van de quetsure storff ende was den hoochbootsman van het schip genaemt Amsterdam met naemen Arien.

Ende naerdat wy nu alle ons leedt op de stadt Bantam gewroocken hadden, naer het goedt genoeghen van onse scheepsovericheyt, soe voer deesen tyt als naer, waerdoor die van Bantam vry all wat volckx verlooren hebben, met oock niet sonder schaede, hebben wy beginnen reedtschap te maecken om verder te verzeylen, want ons gelooff tot de stad Bantam gans uyt ende te niet was, ende dat door ons reedelyck leeven!

Corte Beschryvinge ende verhael der eylanders Java, als oock der stadt Bantam ende hare handelinge.

Belanghende haere staettuere, het syn middelmatige parsoonen, maer sterck van complexie, herdt van naeture, bruyn van vell, met geheel swart leelycke zwarte ende gebrooken tanden, soedat er veel syn die silvere ende gouden tanden in haeren mondt hebben, deselve cunnen sy uyt ende insetten, gelyck hier vooren van de eylanders Sumatra verhaelt es, eeven van eender maniere zoe van habiten, geloove, zeeden ende gedaente syn oock die Javanen, want die van Sumatra ende Java genoechsaem inwoonders met den anderen syn door de groote gemeenschappe die sy met den anderen houden, ende beyde de geslachten onder den anderen brenghen, soedat die van het eene eylant aen het andere eylant houwen ofte echtelyck vergaederen. Het schynt oock dat dese inwoonders van Java vry staet 4 ofte 5 vrouwen te neemen, behalven noch veel meer andere concubynen ende slavinnen, die sy mooghen beslaepen mits consent hebbende van haere echte vrouwen, twelck de echte vrouwe voor een eere naer gegeven wordt, dat se alsulcx consenteert, ende ydereen heeft veele vrouwen naer syn macht ende staedt vermach ende can voeden; de mannen aldaer en hebben gheen baert ende doen groote naersticheyt door de wille haerder vrouwen om sulcks te beletten, twelck sy met een instrument, daertoe gemaeckt, uyttrecken, als haer water maecken doen sy al hurckende, gelyck de vrouwen in ons lant doen ende sustineeren dat het een hontse maniere es, dat het al staende geschiedt ende als sy haer water gemaekt hebben, weesende groote heeren, laeten sy van haere vrouwen water brenghen die oock haers mans ofte meesters manlyckheyt daermeede wassen ende streelen, gelyck oock sy wel doen buyten tyts, wanneer den man daertoe belust is, twelk dickmaelen van den Gouverneur ofte Cypatte tot Bantam naer geseyt worde, van den gheenen, die alsulckx wel bewust was, jae dat meer was hen door sulcx absenteerde int recht, soedat tot diverse reyse, over-

mits syn absentie geen uitspraecke conde geschieden, welck recht, geschiet onder den blaauwen hemel int openbaer onder eenen boom die daartoe verordineert es.

Belangende de habyten ende manieren der vrouwen syn meede gekleet als die van Sumatra ende syn in grooter aanzien meer als de mannen, well verstaande een van staedt weesende ende als het brandt es, syn de vrouwen gehouden den brandt te blussen. Middelertyt is het manvolck int geweer, die anders nieuwers op passen; de vrouwen hebben voor een maniere en superstitie als sy haer gevouch doen, wassen sy haer, twelk wel een quartier uers dickmaelen geduerdt ofte maecken weynich mentie, daernaer int water te loopen, sonder weynich schaempte te hebben ende wassen haer aldaer van den hoofden tot den voeten, hebbende een dun kleetgen om haer lyff, twelk dickmael haer lichaem qualycken can bedekken, twelck tot alle uren van den daghe geschiedt. Het is oock aldaer een gebruyck, dat wanneer de kinderen 13 ofte 14 jaeren ten hoochsten oudt syn, dat haer de ouders moeten uythulycken ofte besteeden ofte anders, soe anders geven sy haer selven uyt als de hoeren by ons doen; ende alsoe de cleyne jonghe kinderen die beginnen te gaen ende gedraeghen worden, gans ongekleet syn, wordt haer een schildeken van silver ofte van goud naer haere ouders van vermooghen syn voor haere schamelheyt gehangen, sonder yet meer dickmael om 't lyff te hebben.

Belangende de stadt en is in haer selven niet bysonders ende en mach by de minste stadt in Hollant niet geleecken worde, soe van timmeragie, bouwinghe, sterckte als andersins; sy is met een muer, dan seer teer omsingelt, hebbende poorten sonder eenich yserwerck daeraen te weesen, soe datt men yder poorte well met eenen handtboom soude openen; deselve stadt heeft oock een ryviere die by nachtte gesslooten wordt met 3 ofte 4 ryeden in plaetse van eenen boom, maer dezelve werdt zeer onreyndelyck onderhouden, soe datt se genoechsaem stinckt van de krenghen ende dreck die daer dagelix ingeworpen wordt, haere huysen worden al van hout gemaeckt ende met cocosbladeden gedeckt,

sommighe hebben oock wel een vierkant van steen gebout, daer sy haere speccrye ende goederen innelegghen om well bewaert te wesen, ende sonder alsulcken steenen huys can een gemeen burgher om de waerde van een stuck van achten een geheel huys doen bouwen. Niettegenstaende is deese voorgenoemde stadt Bantam de principaelste coopstadt, die aldaer ontrent soude mooghen geleeghen weesen, alwaer meest alle natien van volck treffikeeren ende wat goederen ofte specerye daer ontrent valt, als oock in de Mollucos ende Banda, wort all tot Bantam gebrocht ende verhandelt, als oock die van Syna, dewelcke meenichderley vreemdicheeden als porsilanen, lynwaet, alderley syde werck, naelden, garen, syde, cammen, brillen ende duysentderley andere cleynicheeden, die qualyck moogelyck syn alle te nomineeren ende alle wordt het in Bantam verhandelt ende van daer weeder vervoert in andere omligghende plaetsen ende eylanden. Die Cyneesen brenghen aldaer oock by meenich duysenden, een munte dat sy caxas noemen, twelck het principaele gelt is dat in Bantam, als oock op Java verhandelt wordt, welcke munte by den anderen met snoeren gereeghen wordt, als 200 te samen, twelck sy noemen een satta ende 5 satta is een duysent, ende thien duysent is een farde ende thien fardes is een catty de caxas, twelck soe veel is als 8 stucken van achten gelyck wyluyden dezelve aldaer ontfangen ende uytgegeven hebben. Deese voors. munte is cleynder als een neërlantse dueyt ende is van een quaet alloey, erger als loot ende heeft een vierkant gadt in den midden, waerdoor deselve aen den anderen gereeghen worden. Het isser seer goedtkoop teeren van vis, hoenderen, eyeren, fruyten ende andere lyfftochten, soe datt men syn coste met 1000 caxas daechs soude cunnen betaelen; daer worden oock hoenderen gevonden, die gans swart van veeren, vlees ende been syn ende syn seer goedt van smaeck. Men vindt er oock vlieghen, die hoewel sy cleyn syn, by nacht schynen een vonck viers te weesen, met meer andere vreemdicheeden, die niet alle te verhaelen syn.

De Chyneesen die aldaer uyt Chyna coomen, coopen, ten tyden dat sy in Java syn, vrouwen die sy als haer eyghen gebruycken ende

huys meede houden ende als sy weeder vertrecken verkoopen sy se weeder, sommighe van de kinderen mede nemende ende sommighe besteden sy aldaer in Java, indien sy eenighe geprocureert hebben. Deese van Syna syn luyden met groote ooghen, hebben lanck swart haer in manieren als de vrouwen hebben, twelck sy te saemen recht booven op haer hooft by den anderen tot eenen wronghe maecken, daer draeghen sy een netghen van paerdts haer gewrocht over heen, waerdoor deesen gansen wronghe haars doorsteeckt ende dit selven netgen is soe styff gespannen dat de streecken in haer voorhooft blyven staen, wanneer het losgemaekt es, ende syn door haer lanck haer de vrouwen zeer gelyck, soe dat men sommighe buyten de vrouwen qualycken can onderscheyden. Zy hebben luttel baerts over 10 ofte 20 haeren, deselve staen soe yel dat het schier schynt off de reste uytgevallen was. Deese Cyneesen, soe geseyt wordt, segghen dat het niet noodich is Godt aen te bidden, overmits hy een goedt man es, maer de duyvele jae, want die soeckt ydereen te bedrieghen ende quaedt te doen ende daeromme sustineren sy hem aen te bidden, opdat hy niemant quaedt doen soude, twelck well schrickelyck es voor een kristen mensche te aenhooren. De Javanen hebben het moors geloove, volgende de superstitie van de Mahometisten ende houden haeren sondaghe op vridach, de Cyneesen op zaterdach ende wy luyden op den rechten sondach, soedatt wy aldaer weesende drie sondaghen in een weecke hadden ende daer beneffens veel vreemdicheden gesien, die ongeloofiyck schynen waer te weesen.

Den 6en ditto snachts hebben wy onse ankere gelicht ende onsen coers bedt de straete inwaerts gesedt naer Jaccatra, welcke stadt eertyts genaempt is geweest Sonda Callappa, alwaer dichtby een varse riviere was, gelyck ons van eenen Abdull die met synen vryen wille mede voer, veradverteert was, alwaer wy des sanderendaechs savonts, den 7en ditto geanckert hebben op 10 vadem kleygront neffens de voorn. riviere, die ongeveer 12 mylen van Bantam was geleeghen. Op deese plaetse hebben wy alle onse vaeten, die goedt waeren, met vers water gevult.

Ter deeser plaetse syn ons Arabische coopluyden aen boort gecoomen, die ons een goedt hert toedroeghen ende dickmaelen voor eenighe aenslaeghen gewaerschout hadden; dese selffde brochten porseleynen ende eenighe fruyten.

Den 13en ditto hebben wy onse ankeren gelicht, settende onsen coers naer Jaccatra alwaer wy des avonts geanckert hebben ontrent een myle van de stadt op 7 vadem cleygront. Deese voorn. stad is geleeghen op 5 graeden 40 minuten der brede by 5°40′
suyden de lynie equinoctial, ende hadden geseylt seedert dat wy voor Bantam onse anckeren gelicht hadden 15 mylen naer gissinghe.

Oorsaecke dat deese voorn. stadt eertyts Sonda Calappa is genoempt geweest, is d'oorsaecke om datter in soe groote menichte de cocos, die de Javanen Callappas noemen, met geheele joncken vandaen vervoert worden, waervan sy seer goeden brandenwynen branden. In deese stadt en geschiet gheen handelinghe van eenighe speceryen maer vint er in grooter meenichte cocos ende hoenderen, fruyten ende wynen, alles van een redelycken ende beeteren prys als tot Bantam, ende naer dat wy de geleegentheyt van dien wel vernoomen hadden, syn wy met vrintschappe daer vandaen gescheyden ende onsen coers oost aen, de straete innewaert aen gesedt.

Den 18en ditto smorghens hebben wy weeder onse anckeren gelicht ende onsen coers naer het oost eynde van Java ende niet langhe naer dat wy onder zeyl geweest waeren, is het schip genaempt Amsterdam aen den gront geseylt, maer alsoe het weynich coelde hebben hem tot hulpe gecoomen ende met groote naersticheyt van den gront geholpen, sonder eenighe schaede geleeden te hebben zoe wy verstonden.

Den 29en ditto smorghens syn wy gecoomen neffens een eylant, naerdat wy tot veele reysen gestopt ende anckers gelicht hadden, om de peryckulen te schouwen, die ons door de meenichfuldighe eylanden, die wy passeerden, als oock door onbekende custe soude hebben cunnen overkoomen. Dit voorn. eylant wordt genoemt naer uytwysen der zeecaerten, Quyrynman Jaba, legghende onder de

6 graeden der breede by suyden de middellynie ende was in 't aen- 6°
sien een vruchtbaer eylandt [1] ende hebben onder tzelve geanckert op 10 vadem cleygront enden den s. hoeck van ons af, o. s. o. ende den n. hoek. n. n. w., legghende by w^en. hetselve eylant een half myle van den wall. Ende alsoe wy aldaer veele visschers tsee saeghen loopen, was ons vermoeden datter eenighe woonplaetse moste weesen, maer en hebben aldaer niet langher als tot s'avonts geleeghen, doen hebben wy weder onse denckeren gelicht ende onse coers bedt naer het oosteynde van het eylant Java settende.

Den 2en December hebben wy weeder veele ende ontelbaere visschers vernoomen onder den wal van Java, van dewelcke wy eenighe gesprooken hebben, die ons advertissement deden, als dat wy neffens een stadt waeren, die genaempt was Tubaon [2] ende bevonden dat deselve stadt geleeghen was op 6 graeden 10 minuten 6° 10′
by suyden de lynie equinoctiael. Deese visschers haere seylen waeren heel ongelyck aen die van Bantam, want haer seylen waeren gelykerwys een baecktonne ende haere prauwen ongevaerlyck een voedt lanck in de wytte, seer antieck van maecksel.

Ten zelven daghe teeghen avont hebben wy het geanckert op 10 vaedem safte cleygront, neffens een stadt die genaempt was Sydayo, alwaer een prauwe van lant, aen het schip Amsterdam gecoomen es, bethoonende alle vrintschappe met giffien ende geschenken die sy konden, de scheepen presenteerende een partie naegelen ende foeyle te verkoopen oock den prys daer beneffens, daer men de selvighe om soude mooghen becoomen.

Terselver tyt savonts heeft het schipvolck van het schip Maurytius door bevel van haeren schipper het ancker gelicht ende te seyl gegaen sonder advertissement te doen aen de andere scheepen, die van sulcx verwondert waeren, maer hebben niettemin reetschap gemaeckt om hem te volghen, dan alsoe wyluyden ende de pynas dicht by den anderen laeghen, syn wy de pynas, als ons ancker gelicht was voor de bouch gedreeven, soedat wy onse fock ende

---

[1] Karimon Java.
[2] Toeban.

onse anckers, die wy op de bouch hadden, haer stocken schadeloos gemaekt hadden, insgelyks hadde de pynas meede groote schaede, sulckx dat wy onbequaem waeren om seyl te mooghen gaen ende hen te volghen, soe hebben wy tot een waerschouwinghe van sulckx een schoot geschooten, dan is evenwell synen ganck gegaen, soe dat wy hen des smorghens niet en saeghen ende bleeven aldaer te rede legghen met het schip Amsterdam ende de pynas.

Den 3en ditto synder weeder diverse prauwen, soe aen ons schip, genaemt den Hollantsen Leeuw als aen het schip Amsterdam gecoomen met eenighe overicheeden van de voorn. stadt Sydayo, als oock van een steedeken Surbaya ende van Tubaon, van de welcke sommighe waeren die in stadie [1] bleeven ter tyt dat een van de scheepen aen lant geweest hadde, die aldaer gethoont werde een schoone partie naeghelen om aen onsluyden te verkoopen, oock worde ons aldaer gethoont eenen seer grooten olyphant, daar beneffens de scheepen vereerende eenen zeer grooten vooghel weesende van een seer vreempt fatsoen, ende worde genaempt Eemee, ons alle charesse doende die sy konden ofte mochten, soe dat wy niet anders meynden ofte souden een scheepsladinghe aldaer verkreeghen hebben.

Den selven daghe savonts is het schip Maurytius weeder by ons luyden gekoomen, die naerdat hy van onsen schipper verstaen hadde uyt diverse woorden teeghen den anderen bruyckende als noch niet te willen verzeylen, oock ten lesten geanckert ende by onsluyden gesedt heeft ende laeghen alhier 3 mijlen van een stadt genaempt Jutan [2], daer veel joncken naer de Molucos zeylen.

Den 4en ditto, dit alles voorgaende niet genoech weesende, syn weder met diverse praauwen aen boort gecoomen ende van ons volck aen lant gevaeren, die den Coninck seer feestelyck ontfing ende seyde dat hy des anderen daechs aen de scheepen wilde komen, hem gelaetende dat hy een groot viant van de stad Bantam was ende wist oock well, wat ons aldaer ervaeren was.

Den 5en dito smorghens synder diverse praauwen van lant naer

[1] Ostagie, i. e. als gijzelaars bleven.
[2] Joertan.

de scheepen gecoomen, waerover het schip Amsterdam met triomph van te blaesen op de trompetten, als oock de vlagghen laeten waeyen, gelyck oock de andere scheepen van gelycken deeden, haer verwacht hebben, niet anders weetende ofte den Coninck die quam aen boort, maer eylacy! het was wel een vals koomen voor onsluyden, insonderheyt voor het schip Amsterdam, twelck sy int overkomen seer deerlyck overvallen ende 12 parsoonen seer deerlycken vermoort, sonder de gheenen die gequest waeren, ende noch eenighe andere praauwen waeren op weeg om de pynas mede te overvallen, dan alsoe die in het schip Amsterdam een weynich te vroech begosten ende sommighe schooten uyt het voorn. schip met steenstucken als andersins gedaen worde, hebben, die op de pynas gemunt hadden, de vlucht naer lant genomen waerover wy van de andere scheepen alsulcx gewaer geworden syn ende haer met onze roeyjachten vervolcht, soe datter noch sommighe Javanen gekreeghen ende doot gesmeeten worde ende die in het voors. schip waeren, hebben meede de vlucht genoomen, deghcenen die konden, want sy worden meest alle met het geschut vernielt ende veele met zaabels, halve spietsen ende braetspeeten doorsteecken, soedat die op het schip Amsterdam vaerende met eenen cloecken moet haer soe geweert hadden dat se het schip met schanden mosten verlaeten ende hoewel die van het lant veel volckx verlooren hadden, soe was ons nochtans wel een groote droeffheyt te aensien, die soe deerlycken vermoort laeghen ende soe schandelycken sonder eenich quaet vermoeden hebbendde om den hals gecoomen waeren, want het schip anders niet soe booven als beneeden hen verthoonde, als off men in een slachtershuys gekomen hadde, twelck gans bebloet is van de beesten die sy gedoot soude mooghen hebben, even gelyck was het schip gestelt van het menschenbloet dat tot allerweeghen de spigaeten uytliep, waerover alsnu het voorn. schip well met recht den Moortkuyll mach genoempt worden. Die vermoorde parsoonen syn deese als hiernaer volghen:

1 Reynier van Hell — Commys synde op het voorgen. schip.

2 Jan Jacobsoon Schellinger — Schipper op het selvyge schip.

3 Jillis Jillissoon Valckenyer — Adelborst van Amsterdam.

4 Barent Janssoon — Constabell van Amsterdam.

5 Joost .... — Timmerman van ......

6 Symon Claessoon Wiltschut, van Alkmaer.

7 Arent Remitsoon, van Amsterdam.

8 Aryen Claessoon, van Alckmaer.

9 Cornelis van Alckmaer.

10 Jacob Jacobsoon, eenen cleynen jonghen.

11 Pieter Janssoon, putger, van Alckmaer.

12 Ende eenen Anthony, in Malacca gebooren, den welcken wy voor de stadt Bantam verkreegen hadden in het aentasten van sommighe joncken.

Ten zelven daghe is yder een in syne kleederen in plaatse van een dootkiste met eenighe groote steenen aen haer lyff gebonden synde, over boort geworpen ende gesoncken, twelck wel droefflyck was om aansien ende de scheepsoverheeden hebben van elk schip volck gelicht ende op het voorn. schip gestelt ter tyt ende terwylen men goede geleegentheyt vonde om te ruymen ende alsdan te mooghen verlaeten.

Ten selven daghe snachts hebben wy onse anckeren met groote droeffheyt gelicht, om van de moordadighe reede te verseylen, welcke plaetse geleeghen was op de hoochte van 6 graeden 27 6°27′
minuten der breede by suyden de lynie equinoctiaell aen het vast lant van Java ende hadden geseylt naer gissinghe tzeedert wy onse anckeren voor de stadt Jaccatra gelicht hadden ende seyl
103 gegaen waeren, 103 mylen met het cruysen van der zee ende oock anders.

Den 6en ditto savonts syn wy gecoomen onder een eylant Madura genaempt ende aldaer geanckert op 7 vadem goede kleygront, alwaer hem het lant w. ten s. ende o. ten n. was streckende, weesende int aensien een vruchtbaer eylant ende wel bewoont, want wy op eenen morghenstont meer als 30 visschers van een plaatse ofte stadt tzeewaert hebben zien vaeren ende weederkoomen.

Ter selver tyt isser oock een praauwe aen de scheepen gecoo-

men, gelyck oock van gelycken des anderen daechs, maer alsoe deselve gheen verversinghe ofte eenighe eedtbaer waeren meede brochten ende het ghemeene volck den moort noch vers in den sinne lach hebben gheen goedt vertrouwen op haer dagelicx aan boort koomen gehadt.

Den 8en ditto smorghens isser weeder een groote praauwe aen boort gekoomen, die genoechsaem met volck gelaeden was sittende 3 hooghe booven den anderen, daer beneffens quamen twee ofte 3 kleyne prauwen, het eene vooruyt coomende met den tolck die aen het schip Amsterdam quam om met de overicheyt te spreecken, overmits dat Houtman aldaer ter tyt was, die den tolck belaste dat hy de groote prauwe soude bootschappen, dat se aen de groote scheepen soude roeyen, waerover Houtman voornt. terstont naer syn schip Maurytius genaempt, gevaeren es, ende wy alle niet anders denckende ofte de prauwe soude doen als gebootschap was, is evenwel opt schip Amsterdam aengedreven, die naer het quaet vermoeden, dat se op haerluyden hadde, sonder last hebbende van de Commissen ofte schipperen terstondt met het groff geschut innegeschooten hebben, waermeede meest alle, die daerinne waeren doodt ende schadeloos geworden syn, twelck de andere scheepen verneemende, hebben terstont mede haer geschut los op haer geschooten ende yder schip syn sloepen gemant ende meest alle die sy kryghen konden doot geslaghen. Te deeser tyt was ick meede op het schip Amsterdam aensiende alles watter passeerde niet sonder cleyne vreugde, maer met groote jammeringhe. Ter selver tyt ofte in de furie wordende 21 parsoonen gevangen genomen, onder welck getal een vrouparsoon was, die naerdat de furie gedaen was het leeven geschoncken syn ende weeder naer lant gesonden werde, uytgesondert twee jonghens, die op het schip de Hollantschen Leeuw bleeven, om haer in scheepsdienst te gebruycken, waervan den eenen genoemt Rossombaya, naer een stadt op hetzelve eylant geleeghen ende den anderen Madura gelyck het eylant genaempt was.

Belanghende de inwoonderen van het voorn. eylant Madura syn van habyten ende weesen als de Javanen ende syn zeer herdt-

vochtich van naetuyren, als oock die van Sydayo, gelyck wy in de moordt well bevonden hebben; overmits wy wel vermercten dat se van eenen steeckhouw ofte sware quetsuyre weynich beweecht waeren, maer gelyck als verwoede beesten te meer met groote dollicheyt aenvielen ende teeghen ons geweer aendronghen, even gelyck ofte sy blint geweest waeren.

Den 8en ditto savonts int eerste quartier hebben wy onse anckeren gelicht zettende onsen coers zeewaert, maer overmits de stilte die wy des nachts hadden syn wy weynich vertiert.

Den 10en ditto daeraenvolgende syn de commissen, ondercommissen, schipperen ende stierluyden vergaedert in het schip Maurytius om eenighe vaste resolutie te neemen, waerdat men met de scheepen heenen zoude, ende alsoe C. Houtman ende J. Janss. Carel doen ter tyt op het schip Amsterdam waeren, hebben haer niet int collegium gepresenteert, hoe wel nochtans dat de schipperen haer de jacht sonden om daermede aen Maurytius voorn. te koomen, dan ontboden tot antwoort dat se haeren coers naer een eylant, twelk wy doen ter tyt inde n. w. van ons zaeghen legghen, naertoe souden loopen ende alsdan breeder van de saecke spreecken ende syn alsoe weeder gescheyden ende naer het eylant geloopen.

Den 11en ditto naer middach hebben wy het geanckert op 15 vaedem savelachtige kleygront onder het voorn. eylant dat genaempt es de Lueybock [1], legghende op de hoochte van 6 graeden 6°
by suyden de linie equinoctiael ende hadden geseylt tzeedert wy van de moordadighe rede Sydayo genaempt, onse anckeren gelicht
19 19 mylen soe met kruysen van der zee als op rechte coers.

Ten zelven daghe is van den scheepsraedt als van de meesten voor goedt gevonden, naer ick verstaen hebbe, dat men seyl gaende van dit voors. eylant, met de vier scheepen soude voor de stadt Bantam ons verthoonen ende van daer naer Palimbam hiervooren van verhaelt, loopen ende van daer langes de custe van Sumatra onse weederom reyse vervoorderen, overmidts de

---

[1] Lubok of Bawean.

schipperen niet raedtsaem vonden verder met de scheepen te zeylen.

Op dit voorn. eylantgen hebben wy eenighe inwoonderen versproocken die ons eenighe kokos ende hoenderen verkochten hebbende zeer vreemde ende anticke kanotgens ofte praukens daer sy meede aan de scheepen quamen. Dezelve inwoonderen verhaelden ons, naer dat wy haer alsulckx vraeghden, dat se van den Coninck van de stadt Jappara, geleegen op 't vaste lant Java daerop gestelt waeren, geleeden den tyt van 2 jaeren, dit zelve eylant is geleeghen 12 ofte 13 mylen van het vaste lant Java ende de inwoonderen syn van eender manieren, weesen, habyten als de Javanen.

Den 13en ditto ben ick verordineert op het schip Amsterdam te treden om hetzelfde te helpen door zee brengen ter tyt ende terwylen dat het zoude verlaeten worde.

Den selven daghe teeghen avont hebben wy onse anckeren gelicht ende onse coers w. waert overgesedt.

Om deese tyt begonnen aldaer te waeyen harde westen winden met blixem, donder en reeghen, ende werden aldaer genaempt Monsoms, die soe de inwoonderen aldaer advouieeren, dat se haere natuurlycken streeck op gesedtte tyt houden.

Den 25en ditto daarnaer volgende hebben wy een eylandeken sien legghen, alwaer wy gecoomen synde, bevonden dat het hetzelfde eylant was, daer wy den 13en voors. van te seyl gegaan waeren, twelck ons alle die in de scheepen waeren, zeer verwonderde, overmits wy by de 14 daeghen onsen coers w.waert overgesedt hadden, waerdoor well te vermoeden stont, dat alsoe de stroomen soe herde om de oost vielen, als wy int incoomen van de straedte bevonden hadden, dat ze om de w. liepen.

Te deeser tyt waeren commisen ende schipperen in het schip Maurytio vergaedert; middelertyt is den schipper Jan Mullenaer een haestighe sieckte overvallen, soedat hy gheen ure respyt hebbende gestorven is, sonder dat yemant wiste wat hem deerde want niemant gheen sieckte weynich tyts te vooren aen hem vernoomen hadde.

Ten selven daghe zavonts hebben wy het geanckert op 27 vadem goede sandtgront, alwaer een groote murmuratie ende quaede suspitie onder het gemeene volck was, overmits de subbyte doot van den voorn. schipper Jan Janss. Mullenaer.

Den 26en ditto smorghens is door last van den gemeenen scheepsraedt ontbooden beyde barbiers op het schip boven genoempt, omme den gestorven te visiteeren ende naer haer goede wetenschap te oordelen ofte het een natuerlycke sieckte was ofte niet, maer int visiteeren van den selven verthoonden hen den dooden soe mismaecklyck dat een kindt geoordeelt soude hebben dat hy met vergiff om den hals gebrocht was, gelyck oock de barbiers voornt. met namen J. Janss. Barbier ende Mr. Joost ende den geheelen scheepsraedt, met oock alle de omstaenders als vergeeven geschoudt ende daernaer overboort geworpen hebben, want den dooden was gans blau ende paers van couluer, het bloedt ende fenin en drong hem niet alleen den monde, maer den halse met kracht ende gewelt uyt. Jae het haer op syn hooft werde genoechsaem los, soe dat men hetzelfde niet mocht trecken ofte ginck terstont uyt, sulckx dat men genoechsaen verseeckert was, dat hy met overvloedich fenyn om den hals gebrocht ende vermoordt was. Godt is die 't weet, die dat feyt aengericht heeft, dan het staedt te nooteren dat het syn vrinden niet geweest en syn, die alsulckx gedaen hebben.

Den 27en ditto is Cornelis Houtman van syne eyghen scheepsgasten generalycken aengetast, ende in de boeyen gestelt, door dien dat se hem suspect in de saecke vant vergeven hielden, gelyck hy oock van het meeste volck in de vloote suspect gehouden worde, overmits de groote onvreede die deese twee als Mullenaer ende Houtman geduyrende de voyagie teeghen den anderen gehadt hadden, ten anderen omdat Houtman voornt. hem wel beroempt hadde, alsoo geseyt worde, dat hy hem met vergiff soude moeten behelpen, ofte anders en konde hy gheen vreede met den voors. Mullenaer hebben. Noota deese Roeminghe indien hem alsulckx beweesen wordt.

Tenzelven daghe hebben wy onse anckeren gelicht, om beeter

reede te zoecken onder tzelvighe eylant, alwaer men het schip Amsterdam soude mooghen ruymen ende verlaeten, ende hebben des middachs weeder geanckert op 12 vadem goede anckergront.

Den 28en ditto is het gemeene scheepsvolck yder int particulier afgevraeght wat vermoeden dat sy hadden, ende op wien sy vermoeden, dat het vergiff aengerecht was, ende alsoe ick van gelycken neffens anderen gevraecht ben, hebbe myn vermoeden uytgesproocken, ende Houtman genoempt om oorsaecke hem alsulckx naer geseyt worde als hierbooven verhaeldt staet, oock omdat sy met den anderen groote oneenicheyt, soe met schelden als oock met slaen geduyrende de voyagie gehanteert hadden, gelyck ydereen genoechsaem in de vloote bekent waere, waerover meest alle het volck suspitie op hem hadden.

Den 30en ditto heeft den scheepsraedt C. Houtman weder vry ende liber gekent, overmits datter anders gheen seeckerheyt van het vergeeven was, als 't vermoeden van tgemeene scheepsvolck, twelck onder den meesten hoop was.

Den 1en January 1597 begonnen wy het schip Amsterdam te ontlossen ende leedich te maecken.

Den 3en ditto corten wy met schip den Hollantschen Leeuw aen het schip Maurytio, alwaer wy ongevaerlyck 15 lasten nootenmuscaet uytgelost hebben met ons eygen scheepsvolck.

Den 11en ditto daeraenvolgende hebben wy het schip Amsterdam gans ende geheel verlaeten; ende den brandt daerinne gesteecken naer datter alles wat ons noodich docht te weesen uytgenoomen was, legghende onder het voorn. eylant Lueybock genaempt, alwaer d'inwoonderen van dien by meenichte aengevaeren syn ende haer geryff zoe well van yser ende loot, sulckx alse bekoomen conden uytgehaelt hebben.

Den 12en ditto voor den dageraedt syn wechgeswommen twee jonghens die wy voor het eylant Madura verkreeghen hadden, als hiervooren verhaelt staedt.

Ten zelven daghe hebben wy seer deerlycken verlooren onsen hoochbootsmansmaat genoemt Gerrit Claessen, die in eenich scheepswerck beesich synde, overboort tusschen het schip ende

een praauwe viel ende terstont sonck sonder dat men hem oyt sach.

Ten zelven daghe hebben wy onse anckeren gelicht om te verseylen ende alsoe het schip Maurytius voor ons reedt was, is vooruytgeloopen, zeylende met een cleyn koeltghen, twelck syn geluck was, teeghen een klippe dat het schip te rugghe stueyte ende is terstont te rugghe gekeert ende by ons gekoomen. Wyluyden die beesich waeren met onse groote rae te winden is ten lesten van booven needergevallen door tbreecken van het kardeell sonder dat de rae eenich lettzel daervan hadde als alleenlyck eenighe reegelinghe die door het zware vallen van de rae in stucken braecken, in somma deesen dach was eenen ongeluckighen daghe ende stondt noch 10 mael ergher geschapen als hy wel passeerde, want den wech die het schip Maurytius uyt wilde zeylen was ons ende haerluyden onbekent ende onverzocht, waerdoor ongetwyfelt het schip voornt. genochsaem om den hals geweest soude hebben, indien hem eenich herde koelte beloopen hadde ende waeren derhalven benoodicht uytteloopen, daer wy inkoomen waeren.

Den 13en ditto is by den scheepsraedt verordineert onsen coers oost aantedoen, overmits dat wy bevonden hadden in den tyt van veerthien daeghen geen voordeel gedaen te hebben met westen over le loopen.

Den 15en ditto smorghens syn wy gecoomen neffens het oosteynde van het eylant Madura genaempt, alwaer wy noch eenighe cleyne eylandekens beneffens zaeghen legghen, ende alsoe wy ter selver tyt het vaste land, weesende seer hooch geberchte zaeghen ende naer uytwysen der kaerten ontrent Panarucan waaren, twelck niet verre van den oosthoeck soude weesen, hebben wy onsen koers dwars naer den wal gesedt ende ginghen s. w. aen.

Den 17en ditto smorghens voor den dageraedt heeft de pynas die vooruyt was, een schoot geschooten, waardoor wy vermoeden datter eenich onraedt moste weesen ende hebben terstont gereetschap gemaekt, vallende in de praauwen om hen te ontsetten, middelertyt is het schuytjen by onsluyden gecoomen, die hulpe begeerde om de pynas te helpen, die onsluyden seyde,

dat het aen de grondt sadt, waerover wy met groote naersticheyt ons derwaert geschickt hebben ende heeft middelertyt noch tweemael geschooten; ende by de pynasse coomende vonden dat de klippen geen worp weechs van het schip booven waeter laeghen, sulcks dat hen goede hulpe hooch noodich van doene was, als oock geschiet es, sulcx dat wy hen met groot gewelt van de klippen gewonden hebben ende met blytschappe de pynas weeder by de scheepen gebrocht, naerdat het genoechsaem van zyn doodtbedde verlost hadden ende hebben voorts onsen coers lanckx de kuste van Java vervolcht.

Ten zelven daghe zavonts hebben wy het geanckert op 30 vadem omtrent een halff myle van den wall, weesende noch binnen den oosthoeck ofte eynde van Jaya.

Den 18en ditto ontrent middach hebben wy onse anckeren gelicht, onse coers settende naer een stadt geleeghen op Java die genaempt es Palemboam[1] alwaer Candyts, een engelsman, naer uytwysen syner beschryvinghe zyne ende oock goede verversinghe verkreeghen hadde, dan alsoe ons den windt contrarieerde syn wy veroorsaeckt geweest weder te anckeren. De custe aldaer streckt hem s. ten o. ende n. ten w. hebbende diepte als vooren.

Den 19en ditto hebben wy weder onse anckeren gelicht, poogende om naer de voorn. stadt Balemboam te geraecken, dan hebben weeder veroorsaeckt geweest, overmits t'onverstandt datter gebruyckt worde, te anckeren, hoewel wy genoechsaem innewaert souden gelaveert hebben overmits den stroom die wy tonzer baten hadden, ende hebben het gesedt op 30 vadem als vooren steenachtige gront.

Ten zelven daghe syn wy met ons 12 persoonen naer lant gesonden, ende hebben by lant coomende 7 Javanen gesproocken, die met een praauwe van Panarucan gecoomen waeren ende soe sy ons seyden wilden sy mede naer Balamboam, waerover wy aen haer versochten datter yemant van haer met ons wilde vaeren aen de scheepen om ons tot de voorn. stat te brengen, daervooren

---

1 Balamboeang of Balambongan, behoort thans tot de adsit. resid. Bajoewangi.

haer beloovende goedt contentement, waerop sy ons belooffden dat ze alsulcx doen souden, sonder eenich verseekeringhe meer te te hebben; oock hebben wy haer gevraegt naer eenighe verversinghe, daerop sy ons tot antwoort gaven datter aldaer aen lant niet te gekryghen was, maer hadden een ofte twee plaatsen gepasseerd, daer genoech te bekoomen soude wesen naer het advertissement dat syluyden ons deden, ende anders niet van haer vernemende syn wy met vrintschappe gescheiden ende weder naer boort gevaeren.

Ter selver tyt is ons oock een prautgen met 4 mannen aen boort gecoomen, die van gelycken ons boodtschapte als de voorgaende, segghende dat wy over een dach seylens niet van Balamboam waeren ende verstonden oock van haer dat se anders van geloove waeren als die van Bantam, want syluyden heydens waeren ende niet moors. Deese selve en quamen om gheen oorsaecke aen boort als om te besien wat wy voor scheepen waeren, gelyck sy ons selver seyden, want sy int minste geen verversinghe by haer hadden om aen ons te verkoopen.

Den 20en ditto smorghens voor den dageraet hebben wy onse anckeren gelicht, doch met sulcke moeyten ende arbeyt, dat wy van meeninghe waeren het touwe te kerven, maer naer dat het wel styff aengewonden was hebben wy het weder laeten schieten waermede het ancker klaer worde dat te vooren naer vermoeden onder een steen gestaen hadden.

Terselvertyt onder seyl weesende is de prauwe, alwaer de 7 Javanen in waeren, by ons luyden gecoomen, waerschouwende dat wyt souden wenden, overmits dat wy ontrent eenighe blinde klippen waeren, daer wy door beschaedicht soude hebben connen worden, waeraen wy noch trouwicheyt van haerluyden bevonden. Ende alsoe wy dan over den bouch soe langhe liepen, dat wy onder het eylant Bally quamen, dat ontrent een myle van het vaste lant Java is geleeghen, alwaer wy deur mosten loopen, is ons alsulck herden contrarien stroom bejegent als noeyt van ons volck haer daeghen gesien hadden, ende op 70 vadem gheen gront vindende syn wy met den zelven stroom sulcken stuck weechs te

rugghe gedreeven, dat wy het schip Maurytius met de pinas recht sien conden, die van sulckx gheen noodt hadden, overmits sy haer onder de kuste van Java hielden, sulckx dat dit drieven genoechsaem een waerschouwinghe is den gheenen die tussen Java ende Bally begeeren deur te loopen, datt se haer niet van den Javaanschen wall begeven, maer haer soe dicht onderhouden als moogelyck es, waermede men beeter seeckerheyt vindt als onder Bally. Ende naerdat wy langhe gedreeven, ende met groote vreeselyck draeyende stroomen verachtert waeren, hebben wy des avonts int eerste quartier geanckert op 48 vadem.

Den duerganck tussen Java ende Bally streckt aldaer s. s. w. ende n. n. o.

Den 21en ditto smorghens hebben wy weeder ons ancker gelicht om by onse scheepen te koomen, het wintgen hoe langher hoe meerder tot onse baeten opcoelende, soedat wy onse schade die wy met dryven verachtert waeren, weeder inwonnen, geduyrende tot smiddachs, doen syn wy veroorsaeckt geweest weeder te anckeren, overmits den stroom ons herder teeghen stondt als den windt ons baedt deede ende hebbent gesedt ontrent een musquetschoot van den wall van Java, op 23 vadem goede anckergront.

Niet langhe naer dat wy geanckert hadden is het touw, daer wy voor geanckert laeghen in stucken gebroocken, waerover wy terstont onse fock gevelt hebben, ende bevonden dat wy den stroom die meerder cesseerde als aanhieff met den wint, die hoe langher hoe meerder opkoelde, door seylden, den wint hebbende van den n. n. o. ende quamen ten zelven daghe teeghen avont by de twee voornoemde scheepen, die gesedt laeghen ende ons verwachten, lanckx den wall van Java loopende, hebben wy diverse dorpen ende schoon vruchtbaer lant met veele schoone beesten gesien ende gepasseert.

Ende alsoe wy by de voorn. scheepen quamen, hebben sy meede haer anckers gelicht, ende onsen coers naer Balamboam settende. Terselver tyt saeghen wy diverse prauwen soe onder Bally als onder Java legghen, twelck oorloochscheepkens waeren; naer dat ons het schip Maurytius syn volck die aen lant geweest, ende

haer gesproocken hadde veradverteert hadden, ende dat dezelve aldaer laeghen om de stadt voornt. te ontsetten, die beleegert was van eenen Coninck, die genaempt was Passuran [1], welcke plaetse ofte wooninghe van dien is geleeghen te landewaert inne, op het eylant Java, die, alsdaer geseyt worde, met 8000 mannen voor lach, waervan wy seer verwondert waeren, vermoedende well dat ons weynich verversinghe door sulckx soude gebeuren, hebben niettemin onse coers derwaerts aengesedt tot 's avonts laet, doen hebben wyt geanckert, opdat ons by nachte gheen ongeluck met zeylen mochte overkoomen, ende hebbent gesedt op 7 vadem goede swartte sandtgront.

Den 22en ditto smorghens hebben wy weeder onse anckeren gelicht met herde koelte om naer de stadt te loopen, alwaer wy des middachs neffens gekoomen syn, dan alsoe neffens de stadt gheen goede reede met den wint die wy hadden was, hebben wy onse koers dwars overgesedt onder een hoogher wall, want het lant streckt hem aldaer meest in een ronde baeye, ende geankert op 10 vadem goede anckergront, ontrent een myle van de stadt n. w. ten w. van ons legghende ende hadden geseylt tzeedert wy onse anckeren onder het eylandt de Lueybock gelicht hadden tot alhier toe, welcke plaetse geleeghen es op de hoochte van ... graeden ... minuten by suyden de linie equinoctiael ... mylen.

Terselvertyt wasser een edelman van de stadt Balamboam in het schip Maurytius, die ons alle gelegentheyt van de stads belegeringhe verhaelde, oock d'oorsaecken waeromme ende in wat maniere ende waermede de voorn. stadt beleegert was, als ick hier int korte een weynich daervan verhaelen zall.

De Coninck van Passuran hiervooren verhaelt, versocht de dochter ten houwelyck van den Coninck van Balamboam, wiens vaeder noch int leeven was, die in tyde van dat Tomas Candits aldaer was, alsdoen 150 jaeren oudt wesende, twelck ons gheen kleyne verwonderinghe docht te weesen; ende alsoe den Coninck van Balamboam des voornoemde Conincks begeerte niet en dorst weygeren, heeft hy haer den Coninck voorn. toegesonden, ende

[1] Passaroeian.

naerdat hy se eenen nacht beslaepen hadde, heeft hy se des anderen daechs den hals affgesneeden, twelck den Cooninck verneemende meende syne dochters doot te wreecken, maer den anderen is voor hem reedt geweest ende synen veldtheer met syn kracht voor de stadt gesonden, ende deselve doen beleegheren. Haer principael geweer waeren speytsen, spatten ende haere gewoonlycke kryssen, waerteeghen die van der stadt soedanighen geweer teeghen hadden, ende hadden doentertyt wy daer quamen ontrent 3 maenden beleegert geweest, ende aen beyde syden veel volkx verlooren, meest van hongher ende armoede. Den Coninck van Balamboam en hadde anders gheen ontsedt te verwachten als van den Coninck van het eylant Baly die hem alreede eenich volck tot assistentie om de stadt te ontsetten, gesonden hadde, welcke int aenvallen eenighe van haere oversten verlooren, waerover sy terstond weederomme affweecken, sonder eenich voordeel gedaen te hebben, twelck den Coninck van Balamboam zeer verdrietelyck was, want door den noot ende armoede die sy in de stadt hadden, ende mochten sy die stadt niet langher als een halve maent houden, waerover sy voor den tweeden mael assistentie versocht hebben aen den voorn. Coninck van Bally, hem overzulckx presenteerende te betaelen eenighe jaerlickze seeckeren tollen, ende daerenboven tot recumpense van dien, eenighe steede ofte sterckte op het eylant Java geleeghen, alle tzelve wilde den Coninck van Balamboam den Coninck van Bally vereeren, opdat hem ontsedt mochte gedaen worden, want de viant niet en flaude, maer hoe langher hoe meerder verherde tot groote beswaernisse van der stadt ende naer tgebruyck aldaer, soe werden alle Coningen, Graven, Heeren ende Eedelluyden, ende wat van alsulcken geslachte is, terstont gedoot, zoe haest sy verwonnen syn ende het gemeene volck zoe mannen, vrouwen als kinderen worden in genaeden genoomen, doch in alsulcker voughe als by ons de paerden gehouden worden, wantse terstont tot een eeuwighe slavernie gebrocht ende gehouden worden [1].

Den Coninck van Passuran, den welcken de stadt Balamboam

[1] Vergel. bladz. 42 hierboven.

beleegert hadde was Mahometist, ende hadde het moorse gelooff ende die van der stadt hadden het heydens geloove, twelck meede oorsaeck gaff, soe te vermoeden stont, tot belegering van de stadt voornoemt. De Heydenen houden voor een vast gebruyck ende superstitie, dat soe wanneer een manspersoon sterff, werdt terstont verbrant, daer beneffens eenighe van syn huysvrouwen, soe hy der heeft, verbranden haer meede int zelve vier tot een teycken van groote lieffde, die syluyden tot den man gehadt hebben, ende hoe de persoon machtiger es ende grooter van staedt hoe datter oock meer vrouwen haer verbranden. Ditzelve en hebben wy niet gesien, maer is ons van diverse persoonen op verscheyden reysen aengedient sulckx waerachtich te weesen, ende waeren oock van dezelve seckte ende opinie, houdende voor goedt soodanighe superstitie.

Den 23en ditto is de groote pynas met een scheepsbock bet innewaert aengesonden, om te verneemen off eenich vers waeter mochte weesen te becoomen, maer syn weederomme gekomen sonder eenighe gelegentheyt van dien gevonden te hebben, als alleenlyck een plaetse daer ick daechs te vooren aen lant geweest hadde, alwaer eenen put stont van 3 ofte 4 vadem diep, maer gans ongeleeghen om voor onsluyden te haelen, want wy meenichte ende gheen kleyntghen tot dranck van doene hadden, zulckx dat aldaer voor ons gans niet te becoomen was. By de stadt was well een goede riviere geleeghen, maer en soude niet sonder groot peryckel geweest hebben om aldaer ons waeter te haelen, overmits dat de gheenen die de stadt beleeghert hadden oock de riviere aen beyde syden te lande besedt hadden, soe datter niemant uyt ofte daerin mochte koomen ten waere met groote vreese ende peryckel.

Den 24en ditto heeft onsen schipper belast, coomende uyt het schip Mauritio, dat men de anckers soude winden, daerby voegende, soe mach het volck haeren mont gestopt worden, even gelyck ofte het haer wille niet en was, ende dat alsulcx gedaen worde om het volcks wille, die soe ick niet en twiffel de saecke beeter insaeghen als sy luyden well deden, ende hebben onsen coers gesedt

naer het eylant Bally daer genoech te becomen was van alles, naer het advertissement dat ons over langhe aengedient was.

Terselver tyt smiddaechs hebben wy veroorsaeckt geweest weeder te anckeren, eensdeels omdat het schip by den wint niet wenden wilde, tēn anderen omdat wy voor den wint niet dorsten wenden overmits dat wy de leegher wall te nae waeren.

Den 25en ditto voor daech hebben wy weeder onse anckers gelicht, om naer het eylant Baly te koomen, naer den oosthoeck van tzelve lant loopende.

Ten selven daghe hebben wy gesien uyt eenen zeer hooghen berch, legghende opt eylant Java dicht by de stad Balamboam eenen vreeselycken grooten roock, soedat ydereen seyde, dat se diergelycken haer daeghen niet gesien en hadden, hoewel datter sommighe waeren die in de strate van Gibraltar als op andere plaetse wel soedanighe berghen gesien hadden, maer noeyt diergelycken als deesen op Java.

Tenselven daghe smiddachs hebben wy overmits contrarye wint ende stroom geanckert onder de kuste van Bally op 12 vadem goede anckergront, maer niet langhe geleegen hebbende, is den windt weeder goedt geworden, ende hebben onse anckeren weeder gelicht, naerdat wy eenighe inwoonders van het eylant Bally, die met een praauwe aen boort quamen versproocken hadden, ende ons van een verse riviere verhaelde, daer wy neffens geanckert hebben op 7 vadem goede gront.

Maer niet langhe geanckert hebbende is ons een prauwe van lant aen boort gecoomen, die ons meede seyden datter vers water te becoomen was, ende datter oock van hoenderen, buffels ende beesten genoech waeren te kryghen. Het landt aldaer streckt hem w. n. w. ende o. s. o.

Den 26en ditto smorghens is de pynas met een scheepsbock well gemandt affgesonden, om te vernemen de gelegentheyt der verversinghe, overmits dat men haer woorden niet al te veel gelooff geven mach, maer hebben bevonden als ons van de inwoonderen aengedient was, een goede bequame plaetse van vers water, daer beneffens een steedeken ofte dorp van ongevaerlyck

50 huysen groot, alwaer veele arbeyders woonden, die seer schoone ende divers van couleur kleeden konden maecken van cattoen geweeven. Deese inwoonders verhaelden ons oock, als dat wy noch ontrent 2 dachzeylens van een grooter ende meerder ryviere waeren, daer die victualye in meerder abondantie was te becoomen als op deese voors. plaetse.

Tenzelven daghe synder diverse parsoonen met haere prauwen uyt de riviere aen de scheepen gecoomen, doende eenighe schenckagie, daer beneffens haeren persoon presenterende in stadie te blyven, ter tyt ende terwylen yemant van onsluyden uyt de scheepen aen land geweest hadden; waerover een van de adelborsten van het schip den Hollantschen Leeuw aen lant gesonden es.

Des avonts weeder scheepe coomende bracht met hem een leevendich jonck herdt, soe groot als eenen hase met eenighe andere simpele giften, die het voorn. schip van den oversten aldaer aen lant vereert worde, daer beneffens presenteerende met onsluyden in aller vrintschappe te handelen, indien aldaer yedts was ons van noode weesende, dan overmits de ververainghe aldaer niedt in groote abondantie was, heeft de scheepsoverheyt goed gedacht te verseylen.

Den 27en ditto hebben wy onse anckeren gelicht, ende onsen coers bet oostelycker aengesedt lancx de suydtsyde van Bally ende hebben ontrent middernacht weder geanckert op 25 vadem swartte sandtgront niet anders weetende ofte laghen onder een eylant gesedt, dat zeewaert van het eylant Bally geleeghen was.

Maer des andren daechs smorghens bevonden wy dat het meede vast lant van Bally was, twelck hem aldaer in een halve mane streckende was, waervan den oosthoeck hooch ende styl lant was geleeghen op de hoochte van ... graeden ... minuten by suyden de linie equinoctiael ende hadden geseylt tzeedert wy onse anckeren voor de stadt Ballamboam gelicht hadden ... mylen. Deesen voorn. hoeck werde den name gegeven van Cabo de Porcko ofte den verckens hoeck, om oorsaeke dat wy alhier verversinghe van verkens verkreeghen, die wy noch noeyt van de reyse gehadt hadden, hoewel datter genoech tot Bantam waeren, maer en werden

aldaer gheen gegeten, overmits het moorse geloove sulckx medebrenght ende wy deselve eetende, doen sulckx secreetelyck als de Cyneesen ende oock de Portugeesen.

Den 29en ditto smorgens isser een praauw van lant aff coomen roeyen naer de scheepen, niet teegenstaende het zoe harde waeyden als wy voor twee anckers aff ryen konden ende aen boort coomende hebben ons gevraecht ofte wy van de eylanden quamen daer de nagelen wiessen, te weeten van de Moluccos, waerop wy haer goede antwoordt gaven ende seyden neen, maer dat wy wilden by een stadt weesen, die Bally genaempt werdt ende es geleeghen op het eylant Bally, waerop syluyden ons goede antwoordt gaven, segghende dat wy om den voorn. hoek weesen mosten, die wy met den wint, die wy hadden niet booven koomen konden, ende sonder yet meer te vraeghen, syn se weeder van de scheepen aff naer lant geroeyt.

Den 30en dito naer middach isser weeder een prauw van lant aen de scheepen gecoomen met haer brengende sommighe vruchten ende eenen eendtvoogel, twelck sy het schip Hollandia vereerde, waarteeghen haer weeder een stuck van vier realen ende eenich corael gegeven es, ende wilden des anderen daechs weeder aen boort met eenighe verversinghe coomen.

Ten selven daghe savonts isser weeder een prauw van lant aen de scheepen gecoomen, die van den Cooninck uytgesonden waeren om te vraeghen, waer dat wy van daen waeren ende dat men haer alsulcx soude op schrift geeven, waerover eenen van haerluyden een kokos ofte palmitis blat voortgehaelt heeft, daerop hy met een mes schreef, als hem van onsluyden geseyt worde te weeten Hollandya ende begeerden, seyden wy, met den Cooninck te handelen om eenighe verversinghe te bekoomen gelyck sy ons oock beloofden te brenghen alst eenichsins mogelyck waere, want het dagelix een vliegende storm waeyd.

Den 31en ditto syn se weeder aen boort gecoomen met haer brenghende sommighe eendtvogels ende diverse vreemde fruyten, dan waeren soe sieck datt se qualyck moet hadden weeder naer lant te vaeren.

Den eersten dach Februario des smorghens 4 ofte 5 uren voor daech hebben wy onse anckeren gelicht, naerdat wy tzeedert den 27en voorleeden met een westen windt op een leegher wall dagelix met herde storm affgereeden hadden. Maer niet langhe onder zeyl geweest synde, is den wint weeder gescherpt, sulcx dat wy weeder hebben moeten anckeren, alleer wy den hoeck booven waeren. Ende niet langhe gesedt synde is ons een praauwe aen boort gekoomen met haer brengende twee verckens die wy haer tot goeden contentement affgekocht ende betaelt hebben.

Den 2en ditto is ons den herden wint soe overvallen dat het ancker, daer wy voorlaeghen, int cruys in stucken brack, soedat wy over sulckx veroorsaeckt waeren een ander te gronde laten gaen ende het ander opwindende, bevonden dat den smidt meest oorsaeck van de bruecke was, want men genoechsaem sien konde, dat de staven ysers niet well int smeeden in den anderen versamelt waeren.

Den 3en ditto hebben wy weder onse anckers gelicht om booven den voors. hoeck te mooghen koomen, maer noch qualycken onder zeyl weesenden is ons een kaecke beloopen, soedat wy beyde onse marseylen insonderheyt het groote meest verlooren, twelck ons dwonck weeder te anckeren; maer het schip Maurytius ende de pynas syn booven den houck gecoomen, doch het schip Maurytius staende in een groot peryckel van op de klippen te dryven, als ons daerna van diverse persoonen wel verhaalt ende vertrocken es, twelck genoechsaem haeren stierman Jacob Dirrickz geweeten worde; overmits dat hy daar op gewedt hadde om 3 stucken van 4 realen, waerdoor sommighe seyden dat het schip voor de voors. somme in de waechschaele gestelt was.

Ende hoewel syluyden zaghen, dat wy weder mosten anckeren ende ons ongeleeghen was haer te volghen, hebben eevenwel haeren coers gegaan sonder ons te verwachten ende waeren eerlanghe uyter ons geschichte.

Middelertyt syn ons dagelix praauwen aan boort gekoomen, sommighe met fruyten ende oock anderen met verkens, die wy haer affkochten ende betaelden.

Den 6en ditto isser een praauw met vyff mannen van lant aen ons boort gecoomen, waeronder een, een bladt van een kokos ofte palmitisboom hadde, twelck syluyden aldaer in plaetse van pampier gebruycken, waerop neerduyts geschreven stont, waerover wy int eerste zeer verwondert waeren, dan bevonden dat het eenen Emanuel Roodenburch geschreeven hadde, vaerende doen ter tyt op het schip Maurytius, denwelcken, daer het voorn. schip geanckert lach met eenighe giften aen lant gesonden was, maer konde gheen recht bescheyt uyt syn schryven verneemen, overmits het niet leesbaer was, dat hy op het kokosbladt gegeschreven hadde, waerover Pauwels van Caerden, die int leesen present was, syn dienst presenteerde naer lant te vaeren, als hem geconsenteert es, ende is met hetselffde volck ende haere prauwe des avonts naer lant gevaeren om een seecker bescheyt te mooghen verhooren.

Den 7en ditto naer middach, is Pouwels voorn. weeder aen boort gecoomen, die verhaalde dat Roodenburch ende eenen Jan, een Portugysen slave geweest, die wy voor Bantam verkreeghen hadde, aen lant gesonden waeren met eenighe geschenken, ende aen lant coomende, omme de giften te presenteren syn die van 't lant twistich met den anderen geworden. D'een partie begeerende de goederen voor haer te houden, d'andere begeerden den Coninc te brenghen, ende int kyven weesende syn de twee voorn. parsoonen wech genoomen ende anderhalff ettmael te landewaert innegevoert ende ten laetsten by den Coninc van Baly gebrocht, die doen tertyt daer was om eenich volck te vergaeren ende aff te seynden naer de stadt Balamboam om deselve onsedt te doen. Ende alsoe Pouwels voorn. Roodenburch belooft hadde des anderen daechs weeder te coomen ende oock overbodich stont sulckx te achtervolghen, is goedtgevonden dat men hem eenighe schenkagie voor den Cooninck meede soude geven, opdat men te beeter de voorn. persoonen weeder soude mooghen gekrygen, want het schip Maurytius int minste niet en wist waer haer volck gebleven was.

Tenselven daghe savonts is Pouwels voorn. weeder naer lant gevaeren, met hem neemende 20 ellen flueel, sommighe fijn corael,

4 paer schoenen ende twee spiegels omme hetzelffde zoe aen den Coninck als aen andere groote heeren te verschencken, om haerluyden tot meerder vrintschappe te verwecken.

Den 8en ditto smorgens is ons rantsoen van water gegeven, yder man een kanne daechs, naer dat wy van goede bekende waeterplaetsen verseylt waeren.

Tenselven daghe naer middach is Pouwels voorn. met Jan, den Portugeesen slave, aen boort gecoomen, meede brengende 4 verkens die den Coninck ons schip vereerde, laetende Roodenburch noch aen lant. De presenten hadde de Coninck met grooter eeren ontfangen, daer beneffens Pouwels voors. feestelycken onthaelt ende getracteert. Oock presenteerde de Coninck alles wat ons van noode soude mooghen syn te verkoopen, maer alsoe aldaer gheen goede geleegentheyt van vers water te becoomen was, heeft den Coninck ons gepresenteert met syn slaeven aen ons boort met potten te willen laeten brenghen, als hy tot 3 ofte 4 vaten toegesonden heeft, maer sulcken kleyntghen conde ons weynich helpen.

Terselver tyt bootschapte Pouwels voorn. dat het noodich soude wesen bedt naer den wall te loopen, opdat alsdan die vant lant willigher aen boort souden coomen, want anders heeft het veele moeyten in, soe grooten stuck weechs te roeyen. Te deeser stont heeft Pouwels oock vertrocken uyt den monde van Roodenburch als dat het schip Maurytius int booven zeylen van den hoeck, in duysent perycnlen gestaen hadde, gelyck hier vooren verhaelt es; ende Pouwels is ten zelven daghe weeder naer lant gevaeren met Jan voorn. meede nemende eenighe waterpotten.

Den 9en ditto met den dageraet hebben wy onse anckeren gelicht, bedt innewaerdt zeylende naer den wall, allwaer wy het geanckert hebben op 10 vadem goede zantgront.

Qualycken geanckert hebbende syn om ons schip gekomen over de 60 praukens, twelck allegaer visschers waeren, hebbende groote nieuwicheyt van soodanighen schip te besien, waer onder 4 groote prauwen waeren, meede visschers, yder sterck weesende 25 mannen, ende de kleyne twee ende een man sterck, soe datter

in alles 230 man waeren, die naer dat se het schip bekeecken hadden, weer near lant geroeyt syn.

Terselvertyt is Pouwels voorn. weeder aen boort gecoomen, die zoe hy seyde van den Coninck met veel volckx aen den strandt geconvoyeert was, gelyck wy oock well zaeghen, dat het zwart van volck aen lant was, waervan sommighe te paerde, sommighe te voet, als oock in waeghens waeren. Den Coninck sadt meede op een koetse ofte waeghen, die van twee witte buffels voortgetrocken worden, hem verthoonende als een machtich ende ryck Coninck, gelyck hy oock aldaer vermaert es.

Tenselven daghe savonts is Lyntgens eerst synen dienst gepresenteert hebbende, in de plaetse van Pouwels naer landt gesonden.

Den 10en ditto savonts is Arnout Lyntgens weeder aen boort gecoomen, met hem brenghende eenen brief van C. Houtman geschreeven, die door eenighe trouwe mannen van den Coninck aen ons schip over lant gesonden was, ende verhaelde daerinne datse op een zeer goede ende bequame baye ende verversplaetse gecoomen waeren, daer van alles genoech te bekomen was, soedat hy deselve plaetse Jonck Hollant noemde ende was 4 ofte 5 mylen verder om de oost, als daer sy Roodenburch ende Jan voorn. gelaeten hadde, twelck verhoorende den Coninck, heeft voor het beste geraeden, dat wy meede derwaert souden zeylen, draeghende discretie int gheene wy van doene hadden, want door des Conincks believen, brieven over ende weer gesonden worde, om naer het schip Mauritius ende pinas te verneemen. Oock schreeff Houtman voorn. dat het pinas op koomende weech was, om ons te zoecken ende ons van zulcx te adverteeren. Oock bestelde den Coninck dat Roodenburch met eenighe van syn eedellnyden te paerde naer het schip Mauritius geconvoyeert worde, met hem gevende twee ossen, die hy het voorn. schip vereerde.

Tenselven daghe savonts is Lintgens weeder naer lant gevaeren begeerende off den wint goedt quamen om te verseylen, dat men niet naer hem soude wachten, ende soude te lande well by de scheepen koomen.

Terselvertyt hebben wy ons ancker gelicht alsoe wy den windt

goedt hadden om booven den hoeck te mooghen koomen, ende zeyll weesende hebben wy die pynasse gesien, die naersticheyt dede om by ons te koomen, ende wy mede van gelycken ons best doende, om by hem te koomen, dan en hebbe niet langhe daernae veroorsaeckt geweest te denckeren, overmits den contraryen wint, die ons met blixem ende donder beyeegende.

Den 11en ditto is de pinas by ons gecoomen, die noch anders niet en wiste ofte Rodenburch ende Jan voorn. waeren noch wech, waerover sy seer verblijt waeren, dat ze beter ende andere tydinghe van ons vernamen.

Den 12en ditto smorghens hebben wy weeder ons ancker gelicht naer dat wy over ofte meer als 11 reysen het ancker gewonden met grooten arbeyt ende weeder gesedt hadden ende eens ten laesten den hoeck booven geseylt, naer dat wy int versoecken niet sonder groot peryck geweest hadden, overmits wy by wylen soe dicht onder den wall quamen dat wy qualyck spacie hadden, sonder perickel voor den wint te wenden. Het lant om den hoeck streckte hem meest o. ten n. ende w. ten s. hooch steyll landt 3 ofte 4 mylen langhe.

Tenzelven daghe savonts hebben wy veroorsaeckt geweest weeder te anckeren, overmidts den contraryen windt ende oock den stroom die lanckx den wall viel ende gesedt op 35 vaedem goede anckergront.

Den 14en ditto is in onse schip goedgevonden dat men het gemeene volck rantsoen van broot uyt zoude deylen, als yder man 15 ponden ter maendt ende dat soe goedt ende quaet als uyt de brootkamer gewooghen zoude werden, als oock ter zelver tyt geschiet es.

Den 16en ditto ontrent middach syn wy met grooter blytschappe by het schip Maurytius gecoomen, naer dat wy 4 ofte 5 maelen gesedt ende het ancker gelicht hadden, alwaer wy passeerrenden langes den wall een seer lieffiyck ende vlack vruchtbaer lant zaeghen, als wy nog niet van de reyse gesien hadden, ende hebben by het schip voorn. geanckert op 25 vaedem goede gront in eene seer schoone bay die well met recht Baya Formosa ge-

naempt mach werden, welcke baeye is geleeghen op de hoochte van 8 graeden 30 minuten by suyden de lynie equinoctiael ende 8°30′ hadden geseylt tzeedert wy van den verkenshoeck ofte Cabo do Porco ons ancker gelicht hadden ... mylen naer gissinghe.

Ten zelven daghe is terstont gereetschap gemaeckt om ons water te mooghen haelen ende aen lant coomende is Lyntgens, Roodenburch ende Jan voorn. van een grooten heer, die genaempt werdt Kyloor met eenich volck aldaer, met grooter eere geconvoyeert ende haer affscheyt genoomen hebbende syn se aen boort gekoomen.

Van deeser tyt aff hebben wy niet gerust, maer alle naersticheyt gedaen om ons waeter inne te kryghen, twelck wy eer 10 daghen gepasseert waeren all gehaelt hebben, soedat wy over de hondert ende tzestich vaten waters voor ons schip vant lant gehaelt hebben, sonder eenighe belettinghe van de inwoonderen, maer ter contrarye ons van alles brengende te verkoopen, als verckens, hoenderen, eenden, loock, ayuins, fruyten ende veel meer andere diergelycke verversinghe, meer als onse scheepsoverheyt wel koopen wilden.

In deese voornoemde Baya Formosa hadden wy de zonne booven ons hooft, ofte dat weynich failyeerde, waerdoor het zeer heet was.

Den 19en ditto smorghen isser een prauw van buyten de baeye innegecoomen, die dicht neffens ons schip heenen quam, waerinne was, soe geseyt worde des Conincks broeder, die ons twee veltbaenen vereerde, meest den Phissaen in ons lant gelyck ende es alsoe voorts naer lant geroeyt.

Den 20en ditto syn beyde de scheepsprauwen naer lant gevaeren, gelyck sy gewoon waeren dagelix te doen ende alsoe eenen Emmanuel Roodenburch ende Jacob Claess van Delft beyde meede aen lant waeren, syn se, soe syluyden teeghen anderen seyden op een plaetse gegaen, daer sy genoot waeren ofte datter eenich avontuer was, belastende deselve gasten ofte het geviel dat se niet tyts genoech quamen om aen boort te vaeren, dat men niet naer haer behoefden te wachten, waerover de praauwen naer dat

se langher als ordinaris naer de voorn. persoonen gewacht hadden aen de scheepen gevaeren syn.

Des anderen daechs ende voorts geduyrende den tyt die wy daer laeghen is van daghe tot daghe naer haer verreyst, daer beneffens last gegeven naer haer te verneemen ende te zoecken, maer wy en hebben haer niet weeder connen gekryghen noch en syn oock selver niet weedergecoomen, soedat men niet conde verneemen in wat manieren sy achtergebleven syn, alleenlycken dat voor seecker is, dat se met haeren vryen wil aen lant van ons volck affgegaen syn, maer niet ofte gheen seeckerheyt hebbende ofte teeghen haeren danck ofte met haeren vryen wille aldaer aen lant gebleven syn, waervan soe ick vermoede niemant van de vloote waerachtighe getuygenisse can geeven!

Beschryvinge ende Cort verhael der inwoonderen Baly.

Soe veel haere habyten ende kleedinghen, zoe well van mannen als van vrouwen aengaet, isser gheen differentie tusschen de inwoonderen Bally ende Java, van gelycken oock in haere maniere ende seeden, soe datter tusschen deese twee eylanderen gheen differentie is als in haere secte ofte religie, want den Javanen het Moorse gelooff houden ende de inwoonders van het eylant Bally houden de Heydense maniere als oock die van Panarucan ende Balamboam, twee steeden geleeghen aen het oosteynde van Java, dewelcke soe men verneemen conden eenich beest ofte viervoetich gedierte aanbidden, dat haer op een sonderlinghe tyt gemoet. Deese van Bally syn oock grooter ende vetter mannen van statuere als die van Java. Oock werdt deesen Coninck seer machtich soe van volck als ruyters geacht, waervan het geheele eylant geregeert wordt, ende syn alle subject eenen Coninck, soedat hy over de 300,000 mannen in syn lant onder hem subject heeft daer beneffens well 1000 paerden; ende de handelinghe aldaer is meest van veel ende diverse costelycke fijne ende groove cattoene kleedghen van diverse verwe, ende sonderlinghe coulueren, daervan zy haere habyten hebben, ende worden by grooter meenichte

daervan daen naer alle plaetsen vervoert, waervan wy eenighe tot een teycken ofte munster meede daervan daen gebrocht hebben; voorts haer gebruyck ende weesen, soe wel mannen als vrouwen sal men by die van Java haere beschryvinghe vinden.

Ende naerdat wy onse scheepen seylreedt gemaeckt hadden hebben wy vervordert om bÿ suyden Java naer de Cabo de Bona Esperansa te loopen.

Den 25en ditto hebben wy onse anckeren gelicht om uyt de voorn. Baya Formosa te verseylen, maer alsoe het stille werde, hebben wy veroorsaeckt geweest weeder te anckeren ende hebben tenzelven daghe weeder naer lant gevaeren om noch te verneemen naer de twee voormelde persoonen, die aldaer aen lant gebleeven waeren, namentlyck Emanuel Roodenburch van Amsterdam ende Jacob Claessen, kuyper van de stadt Delfft, die wy niet vernoomen noch vereyschen konden.

Den 26en ditto smiddaechs hebben wy weeder onse anckeren gelicht, namentlyck 3 scheepen als Maurytius, Hollandia ende de pinas het Duyfken genaempt, achterlatende het schip Amsterdam als hiervooren verhaelt es, ende waeren int weederom zeylen, verlaetende de eylanden Java ende Bally sterck 89 parsoonen, van ons eyghen volck, daermeede wy de voorgenoemde voiagie begonnen hadden van 248 persoonen, die Godt Almachtich tot deser tyt toe in syne protectie genoomen hadde, hoopende dat den zelvighen Almachtighen Godt dit kleyne hoopje voorts in syne bescherminghe sall neemen. Onder deese voorn. 89 parsoonen waeren boovendien noch 8 vreemdelinghen die wy op diverse plaetsen verkreeghen hadden, soe dat wy in alles groot ende kleyn, jonck ende out 97 parsoonen sterck waeren, daermede wy onsen coers zeewaert gestelt hebben, om buyten alle eylanden ende droochten onsen koers naer huyswaert te stellen in manieren als hierbooven verhaelt staet, stellende alle onse toevlucht op Godt de Heere, die weet wat ons van noode es, Amen.

Den 28en ditto smorghens is den ghemeene scheepsraedt in het schip Maurytio vergaedert ende hebben S. van Bueninghen van zijne gevanckenisse ontslaeghen, dan met handtboeyen lanckx het

voorsschip gaende, midts conditie dat hy met niemant van syn zaecke moste spreecken, op conditie van in syn vorighe gevanckenisse gestelt te worden.

Des savonts syn onse scheepsoffitianten in de kajuyte geweest, alwaer sy luyden, insonderheyt J. Janss. Carell, den schipperen met de stierluyden veele ende groote woorden hadden, maelcanderen verwytende tgeene datter voor de stadt Bantam aangericht, ende voortgestelt was, den eenen den anderen straffende van de luegenen die sy malcanderen verweeten ende opseyden, twelck soe heel sekreetelyck niet geschiedde ofte ydereen binnen scheepsboort konde het genoech hooren ende verstaen.

Den eersten dach Martio is ons aengeseyt ende uytgedeylt voor yder man een flapkanne waeter daechs.

Den 2en ditto ende om deesertyt hebben wy het landt Bally uyt het gesichte verlaeten, hoewell wy naer uytwysen der kaerten op den koers, die wy aenghinghen het lant niet konden misloopen, waerdoor wy bevonden dat den oosthoeck ofte het lant van Java aldaer noordelycker lach alst in de pascaerten gestelt was, ende en hebben gheen lant vernoomen. Noota, dat om deeser tyt wy de oostelycke winden begonnen te kryghen, die aldaer passagie winden ofte Monsoyns genaempt werden.

Den 6en ditto snachts dreeven wy meest zonder zeylen, overmits dat de lucht zeer ontstelt was met blyxem ende donder, vreesende door sulcx, dat ons een groote Turbade soude bejeegent hebben, maer daer en quam anders niet als reeghen naer.

Den 10en is ons naer veel aenstaen van het meeste volck het rantsoen van olye een mutsghen ter weecken voor yder man vermeerdert, uytgesondert 3 backxvolck als twee voor de kombuys ende den kayuits back, die sonder rantsoen ende ongemeeten sulckx gevolcht es, maer achte sulckx niet rechtelyck noch reedelyck te weesen.

Den 16en ditto is het gemeene volck voor den tweeden mael rantsoen van broot uytgedeylt als 15 ponden voor een maendt.

Den 16en ditto snachts heeft de pynas zyn groote stenghe affgeseylt, die hy den 17en ditto naervolgende weeder opgericht hadde.

Den 26en ditto smorghens syn wy gepasseert den Tropycus Caprycorny die geleegen es op de hoochte van 23½ graeden 23°30' by suyden de linie equinoctialis, ende hadden tot hier en toe 595 geseylt 595 mylen naer gissinghe, zeedert wy onse anckeren in de baeye Formosa lestleeden gelicht hadden, met kruysen als anders.

Den eersten dach Apryli hebben wy weeder onse voorighe oosten windt gekreeghen, die Monsoyns genoempt werden.

Den 3en ditto hebben wy des morghens gemist de pynas, die des avonts weeder by ons gecoomen es.

Den 5en ditto heeft het schip Maurytio, die achteruyt was een vlagghe laeten waeyen, waerover wy naer hem toegeloopen syn ende by hem koomende vernaemen wy van hem, dat hy besich was met een leck tusschen windt ende water te stoppen, daer sy in yder glas 400 steecken hadden moeten pompen, twelck int ettmael was 19200 steecken, maer was alsdoen weeder meest dicht ende vervorden onsen koers.

Den 19en ditto is voor de derde mael ende voor het leste yder man 7 pondt broots uytgedeelt ons aendienende datter niet meer en was.

Den 24en ditto smorghens met zeer liefflyck weeder hebben wy gesien met groote blytschappe het vaste landt van Africa ende bevonden des middaechs, dat hetzelve lant op de hoochte van 33 graeden 12 minuten geleeghen was ende is genaemt naer uytwysen der passcaerten Terra de Natallo ende was hooch slecht landt 13 ofte 14 mylen lanck naer gissinghe als men sien konde, alwaer de Afrycanen zeer vierden ende roockten, alsc de scheepen gewaer worde ende waeren 4 ofte 5 mylen buyten lants.

Het staet te nooteren dat de stierluyden doen tertyt well 300 mylen oostelycker waeren als haere gissinghe was, waerover sy sustineerden, in yder ettmael tzeedert wy van het eylant Bally verseylt waeren, dat ze 4 ofte 5 mylen te luttel voorts gesteecken hadden ende hadden geseylt tzeedert wy den Tropicus Caprycorny gepasseert waeren, soo met het kruysen van der zee als op eenen rechten koers naer gissinghe 569 mylen uytgesondert de 5 mylen int ettmael, die 285 mylen bedraeghen, hierby niet gevoucht syn.

Den 26en ditto smorghens hebben wy gemist het schip Maurytius ende de pynas, twelck genoechsaem door ons eyghen slappicheyt toegecoomen es.

Ten zelven daghe smiddaechs is ons tot meerder ongeluck ontwaeyt onse fock, groot marszeyl ende blynde, die alle meest schadeloos affgeslaeghen syn; daerover heeft den noodt vereyscht dat onse fockeraei gewangt moste worden, als geschiet es, waerinne den schipper berispt worde, well wat beter op de zeylen te mooghen passen, die dickmaelen gespaert worden, alse goed voordeel deden ende uytgeworpen worden, sonder datt se voordeel ofte profyt doen konden.

Ter selver tyt hebben wy ons schooverzeyll meede inne genoomen ende lieten 't dryven met een vliegent vaerweder geduyrende tot den 28en ditto smiddaechs, doen hebben wy weeder onse schooverzeylen gevelt. Te deeser tyt hebben wy het loot geworpen, maer gheen gront vernoomen, twelck ons genoechsaem waerschouwde dat wy het ryff van Cabo das Agullas niet gepasseerd ofte voorby geseylt waeren.

Den 2en dach Mayo 1597 bevonden wy dat de naelden der compassen niet ofte weynich differeerden, soe dat se meest s. ende n. weesen, twelck een vast ende zeecker teycken was, dat wy de lengte van Cabo das Aguyllas mosten hebben.

Den 4en ditto hebben wy het loot geworpen, maer gheen gront vernoomen, ende quamen des middaechs met groote verwondering op de hoochte van 37 graeden, overmits wy intzelve etmael noortlyck aengegaen hadden eenen halven daghe met duergaende koelte, nietteeghenstaende hadden eenen geheelen graedt meest w. s. w. behouden ofte aenganck opgeseylt.

Noota. Als dat deese hoochte het veerste is, dat wy om de suiden geweest hebben, zoewell int uytzeylen als op de weederom reys int weederkeeren.

Den 6en ditto smiddaechs hebben wy onsen koers n. w. aangesedt, alsoe doen tertyt het vermoeden was, genoechsaem by westen de Cabo de Bona Esperansa, ende sedtte onsen koers naer het eylant Santa Helena, om aldaer eenighe verversinghe van het

gheene datter soude mooghen weesen van daen te haelen, indien het van onsluyden gevonden kan worden; oock ten anderen ofte wy by onse verlooren scheepen aldaer mochten koomen, ende malcanderen souden mooghen vinden.

Den 9en ditto is ons rantsoen van oolye vermeerdert in manieren als hiervooren aen den 9en Martio aengeteyckent staedt, twelk aldaer door abuys gestelt es, ende moet alhier op dattum ende maent als booven genooteert ende aengeteyckent weesen.

Den 14en ende 15en ditto hebben wy gesien diverse dicke riedtstruycken, die de Portugeesen Trombas noemen, waerdoor men vermoede by eenich lant te mooghen weesen, hoewel het naeste lant, weesende Santa Heleena over de 205 mylen van ons geleeghen was', ten waere datter eenighe onbekende eylanden laeghen, die in de pascaerten niet gestelt ofte gevonden zyn ende waeren als doen op de hoochte van 24 graeden 37 minuten. 24°37'

Den nacht daeraen volgende syn wy gepasseert den Tropicus Caprycorny, die geleeghen es op de hoochte van 23½ graeden by 23°30'
suyden de lynie equynoctiaell ende hadden naer gissinghe geseylt
496 496 mylen met het kruysen van der zee als op rechten koers, tzeedert wy den 24en Aprill lestleden het vaste landt Afryca gesien hadden, tot deeser tyt toe.

Den 16en ditto smorghens naerdat de kock vroechkost geschaft hadde, hebben wy van achteren in sien koomen twee scheepen, daerover wy alle zeer verblyt waeren, niet anders denckende ofte het hadden onse twee verlooren scheepen geweest, waerover wy terstont op de ly geworpen, ende haer inne gewacht hebben, maer niet langhe duyrende vernamen wy dat het twee Franse scheepkens waeren, waervan het grootste ongevaerlyck van 25 lasten groot was, niet anders denckende ofte zouden ons versproocken hebben, maer soe het scheen en dorsten ons niet genaecken, twelck ons genoechsaem verdroot, alleen om van haer luyden eenighe tydinghe uyt ons lant te mooghen vernemen, waernaer wy zeer verlanghden, overmits wy over de twee jaeren geleden uyt ons lant geweest ende gheen tydinghe gehoort en hadden, ende naer langhe wachten vermerckende datt zo niet en dorsten by ons

koomen, hebben wy weeder voorgeslaeghen ende onsen koers ver- vordert, ende syluyden liepen n. o. aen, soedatt ze zeer haest ons uyt het gesichte waeren.

Den 19en ditto snachts syn wy de lengte gepasseert van het ryff van Brasylien, dat van de Portugeesen genaempt wordt Abro Oochos.

Den 23en ditto smiddaechs hebben wy onsen coers w. ende w. ten s. aengesteldt, alsoe wy doen ter tyt weynich min ofte meer als de hoochte van het eylant Heelenae hadden, alwaer wy van meeninghe waeren eenighe verversinghe van daen te haelen, van sulcx alser te becoomen soude mooghen weesen, ende waeren te deeser tyt op de hoochte van 15 graeden 50 minuten ongevaerlyck. 15°50′

Den 24en ditto smorghens voor het gebedt gedaen was, hebben wy gesien voor ons uyt w. ten n. van ons aff, een schip, twelck op de lye legghende ons inwachte, alwaer wy ten lesten by koomende, vernaemen dat het een Portugeeschen Craecke, ende alsoe hy een witte vlagghe achter aff liet waeyen, hebben wy naersticheyt gedaen om hem te mooghen verspreecken, dan alsoe wy hem een weynich begonnen te naecken, heeft hy terstond met een van syn achterstucken op ons aengeschooten, doch was verder mis sonder te geraecken, hebben evenwel mede een witte vlagghe waeyen latende op hem aengesteevent, om te verspreecken, ende syluyden sulckx vermerckende heeft syn witte vlagghen innege- noomen ende een roodt bloetvaentge op syn groote stenghe ge- brocht, doch sonder te vertouven weeder met een van syn syde stucken op ons aangeschooten, dan was hooch over ons schip heenen, waerover van de overheyt belast worde weeder te schieten, als tot 5 ofte 6 schooten gedaen werde, doch niet zeecker weeten dan twyffelachtich ofte het raeckte off niet, overmits den roock van ons geschut op haer schip aenwaeyde, ende naer dat wy ge- schooten hadden, en is niet meer als de twee voorn. schooten uyt de Craecke gedaen, ende sonder hem te verspreken hebben wy onsen coers naer het voorn. eylant Sante Helena gestelt, als oock de voors. Craecke van gelycken mede deede, want dezelve meede van by oosten de Cabo Bona Esperance gecoomen was.

Den 25en ditto smorgens voor zonopganck, weesende op Pynsteren Sondage, hebben wy vooruyt in onsen coers gesien met groote blytschappe, het voors eylant Santa Helenae, twelck hem s. ende n. is streckende 3 ofte 4 mylen lanck naer gissinghe, ende hebben gereetschap gemaeckt om noch een lanttocht met de bock te doen, alleer de Portugeese Craecke die meer als een kimminck achteruyt was, soude mooghen by ons weesen.

Des middaechs hebben wy de hoochte met den graedtbooghe genoomen, ende bevonden dat den n. hoeck van hetselvighe eylant geleeghen was op 6 graeden luttel min ofte meer, ende waeren 6° als doen noch 3 ofte 4 mylen buyten den wall, nietteegenstaende wy den gansen daghe meest voor den wint met proopere coelte geseylt hadden, sulck dat men ditzelvighe eylant meer als 9 ofte 10 mylen zien kan, ende hebben voorts onsen koers naer den n. w. hoeck gesedt, alwaer de reede es om te anckeren, ende om den hoeck coomende passeerden een hooghen berch alwaer een cruyse op staet, waeraen men de reede erkennen mach, hebben wy tot meerder verseeckerheyt van sulckxs 3 groote Portugeese cracken syen te reede legghen, twelck ons soe veele oorsaecke gaff, dat wy aldaer niet te reede noch te lande coomen mochten, doch niet sonder groot leedt ende spyte, dat ons daer sulckx bejeegende. Ende hoewell wy noch verre genoech van haer aff waeren heeft een van de 3 een schoot op ons aengeschooten, dan waeren verre genoech buyten schoots, ende genoechsaem verseeckert synde dat ons door haer gheen verversinghe voor deese tyt van het eylant conde genieten, hebben wy het ten naesten by n. o. aengesedt, om alsoe aff, ende aen te houden voor een dach, ofte middelertyt de voors. craecken wilden vertrecken, ende ten anderen datter onse verlooren scheepen middelertyt mochten passeren, ende alsoe weeder by den anderen te mooghen coomen. Soe veel het eylant belangt verthoont hem geheel onvruchtbaer met steenachtige clippen ende berghen besedt, soe dat men van buyten aen niet gelooven soude, dat aldaer eenighe vruchten te becoomen soude weesen, als noch well blyckt datter ter contrarye well wat moet weesen te becoomen, naedemael datter sodanighe 3 craecken, ende een

voor het lant, twelck de 4de was, haere verversinghe van daen weeten te becoomen. Aen de syde, daer de reede es, streckt hem het eylant meest o. ende w. ende 4 ofte 5 mylen naer gissinghe
286 lanck, ende hadden tot deeser tyt geseylt 286 mylen naer gissinghe, tzedert wy den Tropicus Capricorny gepasseert waeren, soe op rechte cours als met het cruysen der zee, ende voorts zeewaert loopende den gansen dach ende nacht, als vooren geseyt ende verhaelt es.

Den 26en ditto smorghens hebben wy het weeder gewendt naer den wall, ende int naer den wall loopen syn wy met langhe zeylens by den anderen, met grooter blytschappe, alzoe het onse verlooren scheepen waéren, gecoomen, naerdat wy eeven een maendt van den anderen versteecken geweest waeren, ende verhaelden ons, dat sy den 7 April lestleeden de Cabo Agullas 1½ myle buyten den wall gepasseert waeren; oock hadden sy de 4 voorn. craeken te reede syen legghen, alwaer sy dicht by lancks heen geseylt waeren, ende hebben voorts met grooter blytschap den goeden windt hebbende, vervordert om onse reyse te corten.

Den eersten dach in Junio als om deeser tyt, hebben wy ghesien veele vooghelen, waerdoor het vermoeden als oock de gissinghe was, niet verre buyten het eylant te weesen, dat genoempt werdt Assention ende hadden als doen de hoochte van 4 graeden ofte 5 graeden.

Ten selven tyde weesende den 23en ditto is voor yder man uytgedeelt ontrent 2 ponden suykers, doch qualick siroop waerdich weesende.

Den 7en ditto savonts syn wy gepasseert de lynie aequynoctiaell, twelck al over de twee jaeren geleeden was, dat wy de selvighe lynie van het noorden naer het suyden gepasseert waeren ende quamen des nachts op de hoochte van 10 minuten by noorden 10′
307 de lynie equinoctiael ende hadden geseylt 307 mylen naer gissinghe zoe op rechte coers als met cruysen van der zee, tzeedert wy van het eylant Sante Helenae affgesteecken waeren.

Den 8en ditto smorghens hebben wy gesien de Noordsterre, die wy in twee jaeren niet gesien en hadde.

Den 9en ditto smorgens hebben wy onse marseylen innegenomen, overmits de lucht ende zee zeer ontstelt was, vreesende daeromme dat ons eenighe Turbades ofte herde storm overloopen, zoude, gelyck ons well op de uytreyse, weesende op deese hoochte bejeegent was, doch en hebben anders niet als reeghen ende cleyne coelte tot onsen voordeele daervan vernoomen.

Den 12en ditto snachts is onse voorstenghe int hommersgadt gebroocken ende den top met de stenghe, ick segge vlaggspille van booven needer gevallen, door de stilte ende het holle waeter.

Den 13en ditto smorghens hebben wy weeder onse stenghe gerepareert ende voor den middaghe weeder in syn want gestelt, sonder dat wy eenighe versuymenisse ofte groote schaede daerdoor gehadt hebben. (Hiermede eindigt Frank van der Does zijn dagboek.)

II.

EERSTE OVEREENKOMST DOOR DE NEDERLANDERS IN INDIE GESLOTEN. ACCOORT MET DE REGERING VAN BANTAM [1].

Translaat uyt het Portgeesch.

Wy Gouverneur, welgeboorne ende heeren deser stede van Bantam sweeren voor de waerheden van wege onsen Coninck, aan den Heer (wesende) Coninck van Hollant ende synen Ambassadeur en Capitan Mayor ende den anderen Heeren van de Hollantsche schepen, dat wy een vrede ende eeuwighe vruntschap met henlieden maecken ende dat wy te vreden zyn, dat de voorseyde heeren ofte haer volck (soot hen gelieven sal) vry ende vranck hier in onse stadt mogen comen om waeren te copen ende te verhandelen, so menichmael ende so veel als het hen gelieven sal. Ende wy sweren dat wy henlieden nimmermeer beswaernisse ofte quaet doen sullen; maer hen ende haeren volcke alle eer, gonst ende vruntschap bewysen, begerende haer te trac-

---

[1] Dit stuk werd gevonden onder de papieren van Oldenbarnevelt. Cf. hierboven bladz. 197.

teeren, te laeten gaen ende coomen, gelyck het henlieden goet-duncken sal. Sweren van gelycken hen nimmermeer toe te senden quaet of oorloogh ofte verwerringe, gelyck daer tusschen de voorseyde heeren ende onslieden gepasseert is; maer indien der eenich volck van buyten waer, twelck den voors. heeren ofte hun schepen oorloog ofte quaet aendoen wilde, dat wy den voors. Capiteyn Mayor ende heeren van de schepen begeren te helpen, so veel als nae onser macht mogelicken sal wesen. Alle twelcke hier voors. is, wy sonder eenige fouten sweren te vervullen ende gelyck sulckx waerachtich is, also bidden wy den Almachtigen God onse sielen te willen helpen, ende dat het quaet dat wy henlieden begeeren te doen, eerst op onse alle gaeder moet comen. Gegeven binnen Bantam huyden den 11en Octobris 1596, ende was onderteeckent als int originael staet.

Ende nae de onderteeckeninge stondt.

Wy begeren op ul. heer Capitaen Mayor ende op de andere heeren van de schepen, dat sy geen verhinderinge, verdriet aen en doen den cooplieden, die tot dese haven komen sullen so te land als te zee, te weten den Portugysen, Chinoysen, Javaenschen en de andere cooplieden.

Ander translaet uyt deselve spraeck.

Myn Heere.

Also het God Almachtich ende haere E. gelieft heeft ons met vier schepen te besoeken: ende wy daerboven gesien hebben de patenten, diet den Doorluchtichsten Prince Mauritz van Nassou gelieft heeft dat sy ons souden verthonen, door de welcke wy bevinden dat syn Ex^cie ons alle verbondtenis ende vruntschap aenbiedt, ende dat die selve door U. E. Heeren, die in de patente genoemt zyt, soude bevesticht worden, so ist, dat wy te vreden zyn een gestadighe ligue van vruntschap ende verbondtenis met den Doorluchtigen Prince voors. ende met U. E. te maecken ende sweren dieselve te onderhouden, ende sullen eenen yegelicken gebieden die te onderhouden. Ende dat meer is, wy syn te vreden dat U. E. come (ofte iemant van harent wegen), om alhier

in onse haven ende stede te handelen, copen, vermangelen ende te vercopen so dick ende menichmaelen als U. E. sal gelieven, so vry ende vranck als sy in hun eygen landt souden doen mogen, sonder dat men U. E. ofte yemant van hun volck eenich injurie ofte onrecht doen sal. Welck contract wy ende de onse gestaedelick sullen observeren, sonder eenige faute; ende was onderteyckent als int originael breder te sien is.

Ende nae de onderteeckeninghe stondt.

Ende by soverre dit contract door ons mocht gebroocken werden, so sullen wy voor onedele ende trauloose menschen gehouden worden, waarvoor ons God behoede. Dit alles gedaen te goeder trouwe ende met onse eygene hant onderteeckent.

(Deze copie was geteekend: J. Bilius.)

STUKKEN BETREKKELIJK DEN TWEEDEN SCHEEPSTOGT DER HOLLANDERS NAAR OOST-INDIE, ONDER HET BELEID VAN DEN ADMIRAAL JAKOB CORNELISZ. VAN NECK EN DE VICE-ADMIRALEN WIJBRANDT VAN WARWIJCK EN JACOB VAN HEEMSKERCK. (1598.)

Wij hebben van dezen scheepstogt hierhoven op bladz. 203—210 een overzigt gegeven, waarnaar wij mogen verwijzen. De stukken, welke nu volgen en op deze onderneming betrekking hebben, zijn: *a*) eene missive van den vice-admiraal Wijbrandt van Warwijck, van 8 Januarij 1599, bevattende het verhaal der reize tot aan die dagteekening; *b*) eene missive van den zelfden, dd. 20 Januarij 1600; waarin hij aan den eerst in Bantam aankomenden bevelhebber van Amsterdamsche schepen een kort verslag achterlaat van hetgeen hij op Amboina en Ternate ondervonden heeft en waarbij hij nog gevoegd heeft, een kort verhaal van de onderhandelingen door hem op die eilanden gevoerd; *c*) een belangrijk journaal, eigenhandig door den beroemden vlootvoogd Jacob van Heemskerck gehouden, met eene memorie over den handel op de kust van Java en in

de Molukken. Dat journaal neemt een aanvang op den 1 Mei 1598 en eindigt op den 19 Mei 1600. Heemskerck heeft het opgesteld in negen kolommen; in de eerste kolom stelde hij de dagteekening, in de tweede het dagverhaal, in de derde de poolshoogte, in de vierde de gezeilde koersen, in de vijfde het aantal mijlen dat men gezeild had, in de zesde weder eene dagteekening, daarnevens in de zevende kolom den stand der zon, in de achtste de waargenomen afwijking van de naald en in de negende wordt nu en dan de lengte naar gissing opgegeven. Door deze wijze van bewerking is het journaal van zóó grooten omvang, dat het bepaald onmogelijk werd om het in zijn geheel te doen afdrukken. Wij hebben ons dus moeten bepalen tot het dagverhaal voor zooverre het geacht kon worden betrekking te hebben, tot de geschiedenis van de verrigtingen der Nederlanders in Indie. Telkens als er iets is uitgelaten, is daarvan onder aan de bladzijde melding gemaakt. Men zal opmerken, dat dit dagboek over het algemeen, het kenmerk draagt van door een beschaafd en bekwaam zeevaarder te zijn opgesteld. Het oorspronkelijke stuk behoort ongetwijfeld tot de belangrijkste autographen, welke er van den admiraal Jakob van Heemskerck tot dusverre bekend zijn.

III.

Brief, geschreven uit het schip Amsterdam, liggende voor de stad Bantam, den 8 Januarij 1599, door Wybrandt van Warwyck. (Zie hierboven bladz. 203 en 205.)

Eerwaardige heeren en zeer gunstige vrinden, naer behoorlycke eerbiedinge, hebbe ick niet kennen nalaten dese weynich letteren te schryven, om myn heeren een weynich van onse geluckige voorspoet te adverteren. Binnen den tyt van 3 maenden syn wy met goede gesontheyt de Cabo de Bona Esperance gepasseert; cort daernae is den heer Admirael met syn 3 schepen door quaat

weder van ons geraeckt, waerin wy niet weynich bedroeft waren; van gelycken zyn wy bedroefd geweest door't schip Zeelandia, die te vooren van ons raeckte, den welcken syn fockemast verlooren en aen de Cap in duysent peryckelen geweest heeft, doch 't is alles ten besten afgeloopen, nadat wy 12 daghen op't eylant dio Royz [1] gelegen op die suydelycke brede van 20 graeden, ons wel vervaerst hadden, syn wy op nieuwejaersavont met ons vyff schepen, hebbende, Godt looff, goede vreede en zeer weynich siecken, voor die stadt van Bantam gecoomen, alwaer wy onsen heer Admirael met drie schepen meest geladen, hebben gevonden, dwelck voorwaer voor ons een groote blytschap is. Voorts het groote jacht, synde het vierde schip heeft altans oock meest off al syn last in. Van dese uitnemende weldaden moet Godt altoos gelooft syn, verhoope alsoo wy met die andere vier schepen gestempt syn vorder te versoecken, dat Godt almachtich ons oock een behoude reys, ende die schepen veel sal geven, tot welcke geordyneerde vooyage ick en meestal, die daertoe gecomyteert syn, een zeer goede en blyde genegentheit hebbe. Bidde Godt Almachtich, dat Hy ons ende de onsen een goede behoude reys wil verleenen tot proofyt van onse meesters ende onser alder eer, voorder t'geen alhier resteert, referere ick aen den Heer Admirael en S. Jan Janssen Carel, midtsgaders aen alle goede vrinden die met Godts hulp nu wel hast naer ons vaderlant sullen varen. Eyndigende desen, wil ick die heeren van de Comp. van verre, midtsgaders allen vrinden, neffens een hartgrondelycke groetenisse den Almogenden Heere bevelen, die Ul. tsamen en ons allen wil verleenen een Godtsalich gesont, lanck leeven.

Actum den 8 January A°. 1599, geschreven int schip Amsterdam, leggende voor die stadt van Bantam.

Ul. dienstwilligen Dienaer,
(*Get.*) Wybrant Warwyck.

---

[1] Diego Rodriguez, later bleek het echter dat het eiland, hetwelk zij door miswijzing voor Diego Rodriguez hielden, het eiland do Cerne of Mauritius was.

IV*a*.

Brief van Wybrandt van Warwyck, geschreven den 20 January 1600, in't schip Amsterdam, voor Bantam. (Zie hierb. bladz. 206, 207 en 208.)

Edel gunstige heeren en onbekende vrinden, nae behoorlycke recommandatie dient dezen alleenelyck om Ul. een weynich van onse voyage en heervarentheit te verhalen. Vier schepen van onse vloot hebben haer volle ladinge hier gecregen, namentlyck tschip Mauritius, Hollant, Vrieslant en tjachte Overyssel, nagelen gechooft tot 65 en 70 st. van achten de baer, synde onser gewichte 495 ℔. peper, eerst à 3, daernae tot 4 realen van 8 de sack, makende onser gewicht 55 ℔. Is nu al over 't jaer, dat sy nae huis seylden, en wy met die andre vier schepen, namentlyck tschip Amstelredam, Gelderlant, Zeelant ende tschip Utrecht, stelde onse coers straetwaers in, om wyders te versoecken. Tot Jaquetra en tot Bantam hebben wy die beste verversing gevonden, en syn van Risbaya met viantschap gescheyden. Is een stadt opt eylant Madura aen de z. w. syde gelegen, alwaer wy slaech geweest zyn, en hebben Godt beetert door herde stormwinden eenich volck verlooren; twee maets zyn sonder consent voor schelm daer gebleven, soude raden, soo u. l. wyder als hier wilde versoecken bewesten Madura, nerghens als tot Jacketra aen te loopen, want daer heen zyn plaetsen die men sommes heel veel niet mach vertrouwen, hebben ons coers besuyden, segge benoorden Madura genomen, ende zyn den 18 February de boquerron gepasseert, en den 3 Martius A°. (15)99 tot Ambona gearyvert, ende aen de noortzyde wel ontf., daer een weynich ververst zinde, is't schip Gelderlant ende tschip Zeelant van daer nae Banda geseylt alwaer zy beyde tot een sevyle pris haer volle ladinge cregen, hebben Sr. Adrian van Veen met zyn twyntigen daer gelaten, verdeelt op twee plaetsen, die dicht by een zyn gelegen, by haer hebbende een goet cargesoen. Beyde de voornoemde schepen zyn den 3 July, Godt loof wel geladen van Banda geseylt, en hebben

tot Bantam weeder ververst, daer zy den 13 Augustus haer coers van daen nae huis namen. Tot Banda is een goede reede, dan tot Ambona is voor grote schepen niet wel te leggen, alwaer wy den 8 Mey met vrintschap van daen scheyden, ende zyn den 22 der selver maent tot Ternaty geariveert en ontf. hebbende aen de zuytsyde een goede reede, en laegen tusschen t' eylant Tydore en Ternaty, daert op syn naust ontrent maer een half myl wyt is. Op Tydore hebben die Portugesen een casteel, van gelycken aen de zuytsyde van Ambona, voeren herde oorlog teghens die van Ternaty, dan hadden de tyt dat wy daer lagen geen fictorie, lieten ons ongemolystert. Den 19 Augustus zyn wy van daer gescheyden, en hebben op leverantie eenige wapenen vercoft, soo dat de Coninck van Ternaty ons schuldig gebleven is 212 baer nagelen, te betalen toecomende groot mouson, synde nu dit jegenwordige jaer. Om de schult te innen en noch eenige goederen te benyfiseren is Sr. Vranck van der Does met syn sessen daer gebleven. Alsoo 't voorleeden jaer een cleyn gewas geweest is, hebben wy tot Ambona en Ternaty op veel nae tvierde paert van onse lading niet gecregen, dan soo dit jaer tot Banda en tot Ternaty 2 à 3 schepen quamen, souden met Godts hulp sonder fante haer volle ladinge wel becomen. Roers en alderhande wapenen, by namen stormhoeden zyn in dese landen wel begert, oock christalyne spiegels, alderhande glaesen, insonderheit cleyne olyfleskens, veelderhande noreburgery als cleyne spiegelkens, messen, schertiens, naelden, paternosters, geen lakens noch fluweel anders als eenige caffen en weynich carmosye rood lakenen, oock wat schrifpampier, grove en andere porceleynen, voornamentlyck catoene doecken werden zeer gesocht, zyn by wy wylen hier tot Bantam wel te becomen, doch selden en dier, maer tot Baly zyn se by menichte en goede coop. Om nae Ambona, Banda en nae de Maluce eylanden te seylen is noodich soot eenichsins te passe compt, dat men int gaen en comen t' eylant Boero maeckt int gesicht te crygen. De rechte coers van de Boqueiron nae Caboina [1] is o. ten n., alwaer men gemeenelyck besuyden heen

[1] Vermoedelijk een schrijffout, lees Amboina of Cabeina.

loopt, in alle geval soo moet men zyn coers anders niet nemen als bezuyden Bouton, want benoorden voor grote schepen geen deurcomste en is. Ongevaerlyck 6 myl beoosten tvoors. grotachtich eylant Bouton wesende ontrent 4 myl bezuyen t'eylant Tycabeca-Cadipa [1], leydt een groote drochte, daer men hem welt dint voor te wachten. Int gaen en comen zyn wy bewesten dese steendrochte ende die eylanden van Lucabesi-Calapa of Tycabeca-Cadipa, die laechachtich zyn heen geseylt zynde, nae ons onderrecht is t'rechte vaerwaeter; men can geen quaet doen t'eyland Bouton wat nae te loopen. Deese droochte gepasseert zynde soo isser met Godts hulp geen swaricheit, doch soo men tot Bantam een lootsman conde crygen waer wel 't seekerst, bevonden Ambona te leggen op die zuydelycke hoochte van 3 graeden 32 minuten, ende Ternaty op de noordelycke hoochte van 45 minuten, op beyde dese plaetsen is $2\frac{1}{2}$ graden wassende noortoosteringe. Makian, Tydore en Ternaty zyn zeer hooge eylanden, goed om te kennen. Tydore vertoont hem van vaere, gelyck oft een soutberch waer. Zeeckere tyding van eenige vremde schepen, anders als van twee Zeeuwen, die haer gelt hier beset hebben, namentlyck de Lange Berck en de Son hebben wy niet vernomen [2] beyde zyn se over de 8 maenden hier geweest, hebben de peper tot $3\frac{1}{4}$ en meest à $3\frac{1}{2}$ Realen van 8 de sack betaelt en andere speceryen gechoofd, zyn dachs voor ons comste, wesende den 18 November van hier nae huis geseylt, onder seyl zynde hebben wy haer noch versproken. Dat wy 3 maenden tusschen Ternaty en Bantam onder weech geweest zyn, is door dien wy teeghen mousoen van wint van daer scheiden. Ons gelt en resterende coopmanschappen is hier bestelt, vindende een kleyn gewas, en den peper meest vervoert, hebben wy tot $4\frac{1}{2}$ moeten coopen, en noch zeer weynich tot die pris ontfangen, meest al tot 5 realen van achten de sack betaelt, foly à 80 de baer, maer weynich gecregen, nagelen à 52, dan op't afterste ontrent 20 baer tot 65 realen betaelt, nagelen en

---

1 Toekan Bessi en Kadoepan, ten z. o. van Boeton?

2 Zie hierboven bladz. 217.

foly geven van uytgaen $4^{\circ}/_{0}$ en peper 8 ten hondert, bovendien moet men noch met den gouverneur van Anckorage en andere ongelden ackorderen, daer men int gemeen voor geeft duisent off 2000 st. van achten, nae men veel gelts begeert en na der veel schepen laden. De Zeeuwen seyt men, hebben 2000 gegeven, wy hebben betaelt 1600, daerenboven int afscheyden den Kepate ende den Sabandaer noch een geschenck gedaen, soedat de oncosten hier heel groot vallen; de goederen die men brenght, zijn tot een lage pris; root carmosie laken best begert, de ellen geldt 6/7 st. van 8 nae 't schoon van coleur is, slecht root en groen voerlaken wel soo willich, schrifpampier redelyck verchooft, van gelycke groote spiegels, hoewel ick dencke als die Chinesen vertrecken, die sy nu hast verwachten, dat de peper à 3 Re^{ln}. off daer ontrent wel moecht gechooft worden, soo soude ick nochtans raeden soot eenichsins te pas quamen, dat men wyder versocht doch niettemin condt men hier tot een sevyle pris ongevarlyck een paer duisent sacken pepers becomen, die moecht men met nemen. Hebbe myn advis verhaelt, t'sal Ul. gelieven met malkanderen te beraden, t'is noodich den brenger deser, twee sedelkens te thonen als N°. 1 en N°. 2, want t'sedelken N°. 1 en is by ons niet geweest, wilt den Chines die ul. dese brief behandicht, contenteren en wat eerlick scheincken. Eyndigende, wensche ul. en ons allen een Godtsalich lanck leven en een voorspoedige behouden reis, alsoo wy hoopen morgen met Godts hulp tseyl te gaen, is desen in hast geschreven.

Ul. goetwilligen,
(*Get.*) Wybrant Warwyck.

Adres.

Aan den Capiteyn Principal der schepen
van Amsterdam van de oude Comp^{ie}
van Verre in Bantam.

IV*b*.

Cort verhael van diversche propoosten die de heeren regeerders des lants van Ambona, oock den Coninck van Ternaty met ons gehadt hebben A°. 1599.

Tot Ambona in Martius gearriveert zynde, hebben ons de inwoonders des selven lants, naerstelyck ondervraecht, van waer wy quamen, en wat voor natie wy waeren; tselve verstaen hebbende ende hoorende dat de Portugesen ons vyanden zyn, waeren zy zeer verblyt, ende wy heel wellecom, beweesen ons twee maenten, die wy daer waren, groote vrintschap. Ontrent acht daghen tot Ambona geweest zynde, syn daer drie jonken met Krichsvolck gecomen, zynde van Java tot haerder assistentie ontboden. Voor 't arryveren van dees jonken, oock daernae, hebben d'Edelen des lants aen ons diversche reysen zeer ernstelyck hulp versocht, om met haer beneffens de Javanen 't castel (dat de Portugesen daer hebben) te helpen winnen. Niettegenstaende wy ons soo veel moogelyck was, excuseerden, syn nochtans door haer gestadich aenhouden, oock om beeter tot coophandel te comen, gedrongen geweest haer t'selve soo goet als te consenteeren, soo dat sy ons in recompentie beloofden 200 baer nagelen, ende voort aen geen Portugesen meer te vercoopen. Dan siende dat op veel nae soo veel goets niet int lant en was, als zy ons hadden wys gemaekt, oock verstaende zy geenssins het thoegeseyden wisten op te brengen, heeft ons goet gedacht onse reys naer Ternaty te vervorderen, te meer omdat ons dickmaels geseyt was, aldaer veel laedinge te weesen, soo dat wy den achsten Meyo met groote vruntschap van daer gescheyden syn, haer laetende goede hoop op een ander tyt met meerder gelegentheyt haer te comen helpen.

Den 22 derselver maent syn wy tot Ternaty gearyvert ende met groote blytschap wel ontfangen. Drie off vier dagen daer geweest zynde ende d'inwonders ons gelegentheit verstaen hebbende, is den coninck persoonlyck met 33 off 34 carcolen wel gemant (dat hun galeyen zyn) ons comen verwellecomen, bewy-

sende groote vruntschap, seyden zeer verblyt te weesen van soo verre landen sulcke goede vrinden te crygen, verhoopte daervan veel hulps ende secoers te hebben, ende soo eenmael van de tierannie der Portugesen verlost te werden, maer bedroefde hem dat wy op een cleyn gewas van nagelen gecomen waeren, seyde onder anderen, soo wy hem met ons schepen wilden assisteeren ende met de nieuwe gemaeckte vruntschap contynueren, dat zyn lant tot allen tyde voor onsen Prins en den zynen sou openstaen, oock dat daer niemant als de onsen naegelen sou uitvoeren. Nae dese ende meer andere wytloopighe reedenen nam den Coninck zyn afscheit ende voer naer lant. Cort daernae sont hy twee Guydoers (?) aen boort (die daer van de principaelste zyn) om ons patenten te leesen; d'inhout gehoort ende verstaen hebbende; gingen wy met haer in de galdery, van waer zy ons haer Armada weesen, die doen by ons vernachte, seyden siet aldus gaen wy te stryden, versochten weeder van weegen den Coninck off wy met de schepen haer t'castel wilden helpen winnen, dat de Portugesen opt eylant van de Tydore hebben, vertrouden vastelyck, hoe wel daer twee Portugese scheepen laegen, dat sy ons comste niet en souden verwachten, maer de vlucht nemen, want seyden in de schepen sterfte is, leggen oock heel redtloos. Wy gavent gelooff meede, dat het casteel niet staerck en was, gelyck wy daernae wel verstonden; niettemin wy excuseerden ons, seggende van een verre reys te comen, ende malcanderen tot sulcken saek noch niet genoech en kenden, versochten derhalven eerst in den coophandel te treden, seggende kennisse gemaeckt hebbende, mach men wyder van sulcx spreken, gaven ons daer in geen ongelyck, soo dat zy met goet contentement naer lant voeren.

Dat den Coninck ons soo haest vertroude, compt mins dunckens, door syn broeders soon, die met ons van Ambona tot Ternaty gecomen was, uit wien hy ons doen ende gelegentheit genoech sal verstaen hebben.

Ontrent een maent int lant geweest zynde, ende den Coninck van ons getrouwicheit genoechsaem verseckert weesende, heeft

dies niettegenstaende om meerder gerusticheit begeert, dat wy aen beyde zyden, opt boeck (elck op zyn manier) belooftenisse van gedurige vruntschap, ende getrouwicheit souden doen. Dit gedaen zynde, quam de Conninck terstont over in ons schip, d' welck hy nae dickmaels meer gedaen heeft, telkens vernieuende zyn voorgaende versoeck, om hem tegens de Portugesen te helpen, oock dat zyn lant tot ons Prinsen believen altyts sou open zyn. Eer dees beloofte solemnelyck geschiede, wilde den Coninck, hoe wel wy hem hertelyck baeden, noeit overcomen. Thien off twaelf dagen voor ons vertreck, den Coninck siende, wy hem voor dien tyt geen hulp wilden doen, was bedroeft, quam derhalven weeder persoonelyck aen boort, versoeckende dat men hem twee leepelstucken souden laeten, off met amunitie voor twee jaren versien ofte t' zynder eere int uitseylen een seeker vleck opt eylant Tydore beschieten, want seyde, alsoo ick met u vruntschap gemaeckt hebbe sal nu d' oorlooge van den Portugees op my te swaerder vallen, daerby voegende Draeck [1] hadt meede belooft weer te comen, dus om my ende myn volck beeter van u weeder comste te verseeckeren, behoort ghy my iets tot verseeckeringe te laeten, waerop wy antworden, swaer geschut te laeten waer ons ongeleegen, want hebben een lange peryculeuse wech te keeren, t' vleck te beschieten, waer voor onsen Prins ende ons niet eers genoech, met soo machtige schepen soo machteloose plaets te versoecken, soo wy iets souden doen, wilden liever opt casteel vallen, waernaer den Coninck zeer luisterde; hielt derhalven weeder op nieus hart aen, waernae veel reedenen, wy twee dagen ons beraet namen. Eyndelyck resolveerden hem eenige van de onse met zeeckere amunitie te laeten, beneffens dien, gaven hem goede hoop, seggende niet te twyffelen, als wy dese dingen onsen Prins sullen verthont hebben, off wy sullen U Ma^{teit} met meerder macht ende gelegentheit comen assisteeren, waermeede hy hem liet vernoegen. Beloofde de onse, die daer bleven ende die noch nae mochten comen in zyn beschermingе te nemen als zyn eyghen volck, seg-

[1] Admiraal Drake.

gende, wat haer overcompt sal hem ende den zynen overcomen. Seyde oock, alsoo hy nu vruntschap met ons gemaeckt hadde, liever zyn lant te willen verliesen, dan weeder met de Portugesen vereenighen, want zy hadden syn voorsaeten te dickmaals bedrogen, ende drie Coningen met verraet moordadelyck omgebracht, seggende, wat verbont wy met haer maken zy althoos breken, waer uit hy besloot, dat haer den grooten Godt de neerlag gaff, die zy nu veelmaels gehadt hadden. Dese ende veel diergelycke propoosten heeft den Coninck dickmaels met ons gehadt, derhalve heb ick een goet vertrouwen, dat tgheene wy met haer sullen contraheeren, bondich ende vast zal weesen, want heb aen haer bemerckt, dat zy den eet in grooter waerden houden, vertrouwe oock vastelyck dat zy niet lichtelyck met de Portugesen sullen ackorderen, te min omdat zy ons hulp verwachtende zijn.

Als wy gelyck verhaelt, met den Coninck verackordeert waren, verstonden uit t' geruchte, dat onder haer ginck, dat zy t' gheen wy daer lieten, wel ses mael grooter maeckten, waerop zy zeer moedich waeren, soo dat ick achte, dat men den Coninck in desen tyt met weynich secoers veel vordeels sal kennen doen, waerdoor wy hem grootelyck aen ons meugen verbinden, ende ons selven van een vasten coophandel verseeckeren, overmidts zy sonder eenige uitheemsche natie niet kennen weesen, derhalven dient hier in tyts op gelet, ende de goede geleegentheyt waergenomen, die haer ons althans soo bequaem aenbiet; want wete, dat sy naer ons hulp zeer verlangen, soo dat wy sonder twyffel de vruntschap sullen vinden, die den Coninck ons soo dickmaels heeft aengebooden, wel verstaende soo wy comen in sulcke schyn als hy ons is verwachtende, anders twyffele niet off sullen met de neck aengesien worden.

Drie maenten die wy daer geweest zyn, heeft den Coninck veel victorie gehadt, t' eylant Motier geheel ende Gillolo meestal onder hem gebracht. De Portugesen quamen selden uit; des Coninex carcollen gingen meest alle daechs haer versoecken; die zy cregen hieuwen syt hooft aff, stelden die op spiesen, voeren daer mee rondtsom ons schepen met groot getier van tryonfe.

Int uitseylen heeft ons den Coninck met acht off thien carcollen geley gedaen tot een goet stuck in zee, vernieude weederom int afscheyden zyn voorgaande belofte ende wy de goede hoop van secoers.

V.

JOURNAAL GEHOUDEN DOOR DEN VICE-ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERK, 1598—1600.

Lof Godt in 't schip Gelderlant, Anno 1598.

Den eersten Mei. Op huiden syn wy met acht scheepen tot het Spangertsgat uit het Texel geseylt naer Oost-Indien ende ontrent s. son altsamen in zee synde, hebben in de name Godts ons cours gevolcht, den Almachtigen Godt verleene ons vrede, met voorspoet tot salicheyt, op de reys. Geseylt met de hals ant hooftou tot savonts, de wint met tamelicke coelte o. n. oost.

Des avonts int eerste quaetier coeldet een mooy topseyl uyt den o. wel soe s. Onse marsrae brack midden door ende tmarseyl scheurde van boven tot beneden, twelck terstont weeder genaeyt wert ende maeckten een ander groote marsrae vant rondt hout, dat wy op voordeel met genoomen hadden; geseylt tot saterdaechs morgens als voor [1].

Den 21en Juny, sondachsmiddachs de wint met een topseyl uit den o. s. o. somtyts ruymer ende somwylen scharper; wy moeten een harden stroom te baat hebben om twee oorsaken, eensdeels omdat wy meest den tyt meer gr. opseylen, als ick by gissinge wel soude rekenen darven, want wy in een etmel by de wint $1\frac{1}{4}$, $1\frac{1}{2}$ en $1\frac{2}{3}$ gr. opseylen, ten anderen dat wy van de Soute-eylanden onsen cours meer westelick als o. aengegaen hebben ende niettegenstaende, noortoostert de naelde al meer, sulcks, dat wy na d'afwykinge der naelde verder om de o. syn als wy gissen ende onse coursen ofte besteck met brengen, t'welck ons

---

1 Uitgelaten de aanteekeningen tot den 21 Junij. Niets bijzonders voorgevallen.

Godt sy lof nu wel te passe compt om boven de Abrolles te seylen[1].

Den 26en Juny, Vrydachs, ben ick met den vysadmirael an den Admiral geweest, die alle de stuerluyden ontbooden heeft om haer coursen aftenemen ende voorts te beraden, wat cours wy stellen sullen, de wint goet synde naer de Cabo de Bona Esperança, is beslooten s. o. ten o. aentegaen.

Den 27en Juny, Saterdachs, in den dageraet, sagen wy een eylant niet seer groot, maer tamelicke hooch ende lach s. o. ten o. van ons omtrent 7 ofte 8 mylen. Des nachts tamelicke coelte, over dach stillekens, hebben van dage de jacht uit het gesicht geweest, dat wy hem van de steng niet sien conden.

Den 28en Juny, Sondachs, ben ick aen den admiral gevaren ende daer syn twee schuyten naer lant gesonden omme hetselvige eylant te besichtigen ende wat daer op, ons dienstich souden mogen syn; daerby comende storten de barningen soo seer tegens de strant datset sonder peryckel niet conden aencoomen; synt soo na geweest, datset seer groen sagen met veel geboomte, niet wetende van wat qualyteyt; het wasser seer diep ende walvisschen dicht onder de wal. Den Admiral heeft het schip Hollandia een myl ofte 3 bygestiert om de jacht een weynich int gemoet te seyllen.

Ontrent s. o. son sagen wy noch twee heuvelen soo verde als wy van de steng sien mochten, dat welck houde te syn het eylant genaempt Martyn Vas ende soude liggen op den 32½ graede der lengte naer d'afwykinge der naelde; des avonts de schuyten aen boort synde, syn wat ruym afgeloopen naer Symon Mau[2].

Den 29en July, Woensdachs middachs, ende geseylt van Dingesdachs middachs met een varriabel weer, hagel, regen ende blicksem, eerst met schoverseyls tot s'avonts in 't eerste quartier, doen sagen wy wel 3 ofte vier vuren verachteren, wy meenden dat de scheepen seyl gemindert hadden, hebben derhalven ons schoverseyl oock ingenoomen ende voort met een hinkentfockjen ge-

[1] Uitgelaten 22—26 Junij. Niets bijzonders.

[2] Hier uitgelaten tot den 29 Julij. Niets bijzonders gepasseerd.

seylt tot smorgens, doen vernamen wy anders geen scheepen anders als Hollandia, die lach en dreef sonder seyl, wy namen ons seyl oock, doch hebbent terstont weder opgemaekt; des avonts sagh ons volck een vrede vier aen de vleugel van de voorsteng[1].

Den 31en July, Vrydachs, in den dageraet waeren wy by alle onse scheepen, uitgesondert het schip Zeelant, twelck niemant vernomen heeft; sagen mede int dagen het lant, syn tusschen Cabo de Bona Esperança ende Cabo Falso vervallen, wy peylden Cabo Bona Esperança n. w. ten w. ende Cabo Falso o. ten n. van ons, op een gemeen compas, synde ontrent 6 ofte 8 mylen van 't lant.

Den eersten Augusty, Saterdachs morgens leyden wyt weder na het lant ende verspreyden ons van den anderen om het schip Zeelandia te soecken.

Des avonts hebben wy compassen int nachthuys geset, die de naelde recht s. ende n. leyt.

Den 2en Augusty, Sondachs morgens ende van Saterdachs in stilte gedreven.

Op dato ons bier uitsynde hebben het volck altsamen by provysy voor haer rantsoen van dranck uitgedeelt, een Amsterdammer pintien water ende drie mutsiens wyn des daechs, tot datter een generale ordre over de geheele vloote gestelt wert.

Den 3en Augusty, Maendachs. Wy hebben ons doen den geheelen dach van den anderen verspreyt ende twee ofte drie streeken buyten onsen cours gegaen, om het schip Zeelant te soecken ende niet vernomen; op date diversche reysen gediept, de gront op 49, 50 en 52 vadem semelachtige gront, int dachquartier dingesdachs morgens 60 vadem grauachtich sant, dysich weder ende quaet gesicht[2].

Den 8en Augusty, Saterdachs morgens, ende geseylt van Vrydachs morgens met schoverseyls met een harde wint uit den o. ende o. ten s. met doncker weder.

Dito des morgens, doen misten wy den admiral, het schip

---

[1] Uitgelaten 30 Julij.

[2] Van 4—8 Augustus niets bijzonders.

Hollandia ende cleyne jacht; des achtermiddachs wendet 't cleyne, ick segge het groote jacht ende wy lieten het duer staen met d'ander scheepen, geseylt met cleyn seyl, harde wint ende modtregen tot savonts.

Den 9en Augusty, Sondachs morgens, ende van Saterdachs avonts stil met veel regen ende weerlicht, voort tot savonts geseylt.

Ontrent den middach cregen wy tgroote jacht weder by ons [1].

Den 22 Augusty, Saterdachs middachs ende geseylt van Vrydachs middachs met cleyne coelte uitten w. s. w. ende s. w.

Des morgens sagen wy van verde een schip achteruit; wy setten onse halsen toe ende verwachten hem, en des achtermiddachs by hem comende, bevonden wy dattet tschip Zeelant was ende hadde syn fockmast over boort geseylt niet verde by westen de Caep de Bona Esperança, op dien avont als wy alle die vieren sagen verachteren; eenige dagen daerna ist selfde schip, by nachte door quaden cours geraeckt, in de barningen omtrent Cabo Dagullas ofte Falso, soo datse doen groot perykel afstonden, doch door Godes hulpe onverhindert, als den dach opquam daer uitgeraeckt; wy hebben hem versien met masjens ende lopent want, soo veel wy mochten.

Den 24en Augusty, Maendachs middachs, de hoochte van 26°15′ ende geseylt van Sondachs middachs. Ontrent s. o. son sagen wy het lant van Madagascar ende syn ontrent de Cabo St. Sebastiaen te lande gecoomen; des middachs brachten een massien aent schip Zeelant, voort tot savonts ende by het lant synde, hebbent weder tzee geleyt.

Den 25 Augusty Dingesdach, in den dageraet, hebben wyt weder naer het lant gewent ende geseylt van Maendachs avont.

Op den dach wat dichte by het lant coomende, hebben diverse reysen gediept ende schoone santgrondt gevonden ende oock int aensien, tegens het lant tot sommige steeden santbayen, hebben de groote jacht ende Jan Martsen wat dichte by het lant doen

[1] Van 9—22 Augustus niets bijzonders voorgevallen, evenmin op 23 Aug.

setten ende wy met de ander drie scheepen, hebbent ontrent twee gotelings schoot beneden haer gesedt, op 27 ofte 28 vadem.

Den 26en Augusty, Woensdachs in den dageraet syn der twee schuiten na lant gesonden om na varsch waeter te vernemen, ende aen strant coomende is d'eene schuidt van de barningen in de gront ende in stucken gesmeeten, de quartiermeester verdroncken ende alle 't ander volck sonder hinder aen lant gecoomen; daer syn noch drie schuyten na lant gesonden om het volck weeder scheep te krijgen; tegens den avont de schuiten met het volck op de wech synde, isser een vaerweer opgesteecken, soodat alle de scheepen, uitgesondert (?) van haer ancker spilden, sonder dat de schuiten bysonder twee souden peryckel geleden hebben, overmits dat se beneden de scheepen waeren, t'is aldaer een boose ree ende niet ten besten.

Int ondergaen van de son hebben ons volck uit de scheepen een vrempt schip gesien tegens haer overcoomen, heeft het weder zee geleyt sonder ons te verspreeken.

Den 27en Augusty, Donderdachs, ontrent den middach verstaen hebbende, dat de schuiten ende tvolck gebercht waren, heeft den vysadmiral de stuerluyden aen boort ontbooden om met malcander te spreken, wat cours wy voort eerste souden aenstellen; is beslooten met oostelicke wint tot op de 30 ofte 32 graeden der suidelicker breedte te loopen ende om een streeck wints ofte anderhalf niet wenden, syn daermede ons cours gevolcht, achterlatende vyf anckers uit de vloote, die meest al int cruis gebroken syn ende tsesde is genoechsam stucken ingecomen.

Den 29 Augusty, Saterdachs morgens, is Jan Maertsen aen onse boort gecoomen, begerende dat ick met hem soude varen aen den vysadmirael om weder een schuit van de ander scheepen in plaetse van syn bock te crygen, ende hem is des vysadmiraels schuit toegeschickt, heeft mede in plaetse van den overleden quartiermeester een ander gemaeckt [1].

Den 4en September. Op dato heeft my den vysadmirael ont-

---

[1] Uitgelaten tot 4 September. Niets bijzonders.

boden, daerna syn oock alle de andere coopluyden, ende schippers doen coomen, ende haer is scherpelick ondervraecht, hoeveel waters, dat se in haer schepen hebben, ende hoe lange dat se daer met toe souden mogen coomen, bevinde dat de minste, met de regel die daer tegenwoordich gestelt is, mogen drie maenden toe comen, is der halven oock de geheele vloot geboden de podtspys op te houden, ende in plaetse van dien een weynich vis ende vleys meer schaffen, hebben ½ ℔ booter, ende tot dranck vier mutsiens water, ende drie mutsiens wyn, dien sy telcken maeltyd een moeten uitdrincken sonder te besparen, sullen voort eerste onsen cours neemen o. ende o. ten n. tot beeter gelegentheyt om weder aan boort te coomen [1].

Den 17 September, Donderdachs. Ontrent den middach sagen wy een eylant, dat welcke na de hoochte, ende coursen die wy gedaen hebben van Cabo Roman af, soo soudet syn Docyrne [2], ende na de afwykenge der naelde soo soudet syn Dego Ruys. Ick ben des namiddachs aen den vysadmirael gevaren, ende is goet gevonden, dat men morgen mit den dach twee schuyten langs het lant sende, om te soecken eene beqaame anckerplaets, ende Jan Maertsen met de groote jacht syn geordeneert de schuiten te volgen, ende op haer te passen, de gedaente vant lant, hem wel aensiet datter waters genoech syn sal.

Den 18 September, Vrydachs morgens, heeft my den vysadmirael aen boort ontbooden, vondt geraden dat men noch twee schuyten aen lant soude senden, overmits dat men after eenige santplaten slechtwater sach, ende eenige aparensie om in te mogen comen, ende alsoo d'ander schuiten tot die plaetse aen te soecken, te laech waren, hebben noch twe andere uitgestiert, dewelcke des avonts weeder scheep comende, verclaerden datter geen beeter gat mocht syn, hoe groot dat oock de scheepen waren om in te coomen, ende dat men binnen een schip sonder ancker ofte tou souden connen bergen; varsch water, visch ende gevogelte seer overvloedich.

---

[1] Uitgelaten tot 17 September. Niets bijzonders.
[2] Do Cerne of Mauritius.

Den 19en September, Saterdachs morgens, hebben ons geschickt om in de haven te loopen, vooruit gestiert twee schuyten, die int midden van 't gat souden liggen blyven, voorts daer aen de groote jacht, ende alsoo achtervolgende d'ander scheepen. Ontrent den middach geanckert synde, bevonden de haven geslooten sonder in zee te mogen sien, ende veel beeter ende bequamer als ick wel gedacht hadde. Den vysadmirael heeft ons altsamen aen boort ontboden, ende geseyt, dat wy elck een quartier volcks souden aen lant senden om eenige vervarsinge te halen van voogels ofte andersins, wat se vonden, ende dat wy des morgens, synde Sonnendach voor de middach thalve volck souden aen lant laten coomen, ende nae de middach tander halve volck, om door den predicant een dancksegginge te doen voor de genade die Godt beweesen heeft, ende ons in soo goeden haven gestiert.

Den 20en September, Sondachs, syn na voorgaende besluyt twee sermoenen aen lant gedaen, ende met het volck dat scheep bleef gearbeyt om 't ruym claer te maken.

Den 22en, Dingsdachs morgens, is Wouter Willekens met 8 of 10 man aan lant gegaan, om hetselve door te loopen en te besien, hoe dattet van binnen gestelt is.

Den 23en September, Woensdachs, hebben wy ons roer op gehadt ende daer is een sloof ingemaeckt, opdat het schip wat beeter beniert soude syn, connen noch niet verneemen datter worm in is; op dato Rocus Pieterss. met 8 ofte 10 man op een ander oort vant lant gesonden, om tselfde mede te doorkyken.

Den 24en September, Donderdachs. Hans Bouwer met twe stierluyden met de roeyjacht na het oosteynde vant eylant gesonden, omme te besien, hoe datter daer gestelt is, ende offer oock eenige aparensy is om met scheepen te mogen in ofte uitcoomen, ende soot gelegen waer oft haer goet dunckt, sullen met een rondtom loopen.

Daer wert soo nu als daer eenige teykens gevonden van een schip datter op dit eylant moet gebleven syn: een cleyn boeytje isser gevonden, borden van kisten, grieten, een groot stuck was ende meer ander dingen, die int sant bewelt liggen.

Des avonts is Wouter Willekens weder scheep gecomen, niet anders gevonden hebbende als dichte boscadge ende hooch geberchte ende eenige vlacke valeyen, veel afwateringen ende rivieren met visch.

Den 25en September. Rocus Pieterss met syn geselschap scheepgecoomen, seyt mede, hoe naeder ant strant, hoe beter lant ende meer gevogelte.

Den 26 September, Saterdachs, heeft Cornelis Jansen Fortuin met drie ofte vier stuerluyden aen een cleyn eylandtgen geweest, dat voor int gat leydt ende de scheepen by in moeten, ende een baken opgerecht.

Den 27en September, Sondachs, synder weder twee predicacyen aen lant gedaen ende aldaer heeft Louwerens de Swart vant eylant Madagascar, door syn begeerte den heyligen doop ontvangen.

De jacht die op den 23en uitgesonden was, is weeder scheep gecomen, syn soo verde gevaren alse vloots conde ende daerna een groot ende weechs voortgegaen tot dat het lant streckte n. ten w.; hebben int sant gevonden 229 ℔ was, soo wit als geel, alwaer op sommige stucken eenige carackteren geteykent staen.

Den 28en September, Maendachs, is Vrank Verdoes met de stierman vant jacht met de schuit weder deselfde wech uytgestiert, om te sien wat se noch vinden mochten.

Op dato, hebben wy een haen met zeven hoenderen aen lant gesedt ende omdat wy het lant seer vruchtbaer vinden, hebben eenige tarwe, rogge ende garste coornen, boonen, groen ende grauerwten, radys, salaet ende noch andere saden gesayt ende corven van orangen appelen ende lymoenen gepoot, hoopende dat den Almachtigen Godt syn segeninge daerover sal strecken ende Syn wasdom geven tot nut dergenen, die 't eylant aensoecken.

Den 20en September, Dingesdachs, is Wouter Willekens weeder scheep gecomen, hebbende een groot stuck uitgeweest, niets anders gevonden dan seer goet lant ende veel cocusboomen.

Den eersten October, Donderdachs, is Vranck Verdoes weder scheep gecomen, met noch een party was van 258 ℔; op dato hebbe al ons gereetschap, oock de cuipers, smits ende houdtclovers

scheep gehaelt om des morgens te seyl te gaen, want weer ende wint scheen hem daerna te willen voegen.

Op dato, heeft de stierman van de groote jacht met een compas an't lant geweest, ende tselfde op verscheyden plaetsen nedersettende heeft telcken een draey genomen, ende is alsoo sonder soecken staen blyven int bywesen van somige schippers, syn daerna met hetselfde compas in een boom geclommen, alwaert wat beter gesocht heeft, sulcks datter in dit eylant moet wesen myne van yser ofte seylsteen, gelyck de aerde ende steenen oock wel uitwysen.

Den selfden dato, des avonts, syn twee ofte drie van de onse 't scheep gecomen, met haer brengende 135 vogelen altsamen (uit gesondert acht ofte tien papegayen) duyven, die se van de morgen aen gevangen hadden. Papegayen, Rooravens ende ander gevogelte synder mede seer veel, maer niet in sulcken abandancie als de duyven; daer syn mede een soorte van vogelen van de groote als een gans, hebbende tlijf als een vogelstruis, de voeten als een arent, met een seer groote beck gelyck een ...... [1] vogel, met weynich veeren over 't lijf, de vleugels van de groote als een taling, seer vet, gepluckt synde, schynen seer goet, doch hebben een tayen huyt; ick hebbe geseyt van de groote als een gans, syn grooter als een swaen. Ock isser veel ebbenhout, dat seer goet is, met noch meer ander soorten van geel, root ende ander coluren van hout, om schoone wercken van kisten ende schaperanen [2] afte maecken; ende wat men daer saeyde ofte plante meene ick, datter wel wassen soude; vysch in sulcken overvloet dat niet te geloven is, tlant seer schoon om aen te sien, ende een vermakinge in de rivieren te varen, die daer veel ende seer vermakelick syn, doch men con se boven een myl oft anderhalf met schuyten niet gebruycken; daer syn mede veel groote schilpadden, die haer opt lant ontrent de rivieren houden, ende oock een soorte van vleer-

---

1 Dit is in het origineel oningevuld gelaten. De vogel, welke hier beschreven wordt, is vermoedelijk de Walgvogel of Dronte.

2 Schaperanen of schaperaden, verouderd voor etenskasten.

musen, die meer als een elle in het uitspreyden van haer vleugelen lanck syn; cocusboomen, tot sommige steden veel palmboomen, ende saguboomen in overvloet, in soma al wat een mensche tot syn leeven van noode heeft, is er genoch op het eylant te becomen, ende is by ons genampt: Mauricio de Naçau.

Den 23en October, Vrydachs smorgens, de wint goet synde, hebben wy ons onder seyl begeven ende in 't gat coomende wert het stil ende dreven met de vloet na de droochte. Wy verspraken den vysadmiral, vonden voor best weeder binnen te loopen ende eer wy claer waren, kwam er een cleyn coeltie, daer wy met in zee geraeckten; de vysadmirael, die vóór was, raeckte weer binnen ende settet achter het Fortuins-eylant, daer mede schoone reê is ende in min als een half uur, coelte hebbende in see coomen seylen; tgadt streckt.... ende .... Men moet dicht by het eylant Fortuyn inloopen; des avonts is den vysadmiral by ons gecoomen met een mooye coelte uit den lande, aen dien hoeck daer wy gelegen hebben ende naer den oosten streckende ist seer vuyl ende rudsich ende streckt wel een myl ofte twee in zee langes het lant heenen, hetwelcke de haven maeckt, doch is prykeloos voor degene die by doncker nacht onverkent daerop vervalt [1].

Den 27en December, des achtermiddachs sagen wy lant vooruit soo verde als wy van steng sien mochten, ende des avonts hadden wy 't dwars van ons, streckt hem ongevarlick n. o. ende s. w., o. n. o. ende w. s. w., hebben wyt opt langste gesien, ontrent soo hooch als Engelant ende is ongevarlyck 6 ofte 7 mylen lanck.

Den 28 December, Maendachs morgens, sagen wy het eylant van Sumatra, soo dat ick achte, het eylant, dat wy gisteravont gesien hebben Dromo [2] te syn, de wint met regen, caecken, reet in ende uit, geseylt van gister middach, ... mylen.

Van smorgens tot savonts doen waren wy byt lant ende Jan

---

[1] Tot 27 December bevat het oorspronkelijk handschrift niets bijzonders, en geeft niets, als de gezeilde koersen en het aantal mijlen.

[2] Isola Drome der Portugezen, gewoonlijk Engano genoemd.

Cornelis, schipper opt jacht, was verkent ende na syn seggen waren wy een weynich suidelicker als o. vant Fortuins-eylant[1], gelegen onder Sumatra ende vont goet, den nacht door te laten staen.

Den 29en December, Dingesdags morgens, ende geseylt van savonts op verscheyden coursen met tamelicke coelte behouden.

Voort tot savonts langes het lant met motregen ende tamelicke coelte, uit den w. ende w. n. w., doen waren wy na het bewys van de caerte byt wyt-eylant ligende aen de s. w. hoeck van Sumatra.

Des avonts namen wy ons seylen in, ende liepen voor fock totdat het eerste quartier uit was, doen smeten wy de marseyls weder by tot Woensdachs, morgens, doen sagen wyt lant van Java.

Den 30en December, Woensdachs morgens, setten ons cours de straet in, latende het lange eylant, dat int midden van de straet leyt aen backboort, ende langs het lant van Java n. o. aen met schoonen voortgang ende dichte coelte uit den s. w., des avonts setten ons cours o. ten s. eerst, daerna terstont s. o. doen quamen wy by een lanckachtich eylant dat in de mont van de bay leyt, ende settent aldaer ontrent een ur ofte 3 in den avont op 14 ofte 15 vadem cleygront.

Den 31en December, Donderdachs morgens, sagen wy 2 groote ende een cleyn schip voor Bantam liggen, scheenen aen het fatsoen scheepen van Europa, ende alsoo daer veel visschers voorby ons voeren, ende niemant aen boort wilde coomen, hoe seer dat men haer riep, wist niet oft icker Duitsche ofte Poortugeesche scheepen afmaken soude; ick sy met de ander coopluyden aen den vysadmirael gevaren, om te beraetslagen op wat wyse wy best de vruntschap van die van Bantam souden vercrygen; ondertusschen isser een cleyn schuytken van de stadt coomen roeyen na onse scheepen, ende als 't dichte by was, sagen dat de cappeteyn Jacob Soet daerin sadt; deselfde overcoomende seyde ons, dat den Admirael, d'ander coopluyden ende schippers met meest al tvolck

[1] Isola Bona-fortuna.

in goeden doen waren, uitgesondert Arent Harmens, coopman van het jacht Overysel met noch 6 ofte 8 bootsgesellen, waren gestorven; dat se daer ontrent een maent geweest hadden, ende dat de twee groote scheepen Mauricius ende Hollant haer volle ladinge van nagelen ende peper in hadden, ende de jacht was aent laden, twelke ons een groote verheuginge ende geen cleyne verwonderinge was. Wy hebben ons anckers gelicht, ende opwaert aen gelaveert, ontrent den middach voor de stadt gecoomen, syn den Admirael gaen versoecken, die mede niet weynich met onse comste verblyt was, te meer als hy verstont, dat wy noch gesont volck hadde, seyde ons dat hy neffens Madagascar by de Lange-barck [1] geweest hadde, ende dat meest haer volck sieck was, ende al veel gestorven, vreesende ons hetselfde mede soude hebben mogen wedervaren; heeft ons oock alles breeder verclaert, tgene wy van Jacob Soet verstaen hadden, ende dat hetselfde met groote moeyte, costen ende geschencken te werk gegaen was, aleer syt soo verde gecregen hebben.

Anno 1599, den eersten January. Dato des avonts is by provisy geordonneert ende de schipper Claes Jans. Melcknap de weet gedaen, dat hy syn schip soude claer maken om te laden, ende alsoo die van Bantam diversche reysen aen d'onse versocht hebben haer te willen helpen met de scheepen, om de stadt Balambuan [2] in te nemen, twelcke den Admirael uitstelde tot onse comste, om haerluyden een genoegen te geven, niet twyffelende ofte het soude op een nieu van die van Bantam versocht werden, heeft derhalven den Admirael goetgevonden met malcander te spreken, indien sy weder 't versoeck deden, wat antwoort, dat men haer geven soude, is beslooten dat men haer sal eyschen 10000 sacken peper in onse scheepen te laden ende deselfde haer terstont te betalen tegens twe realen van achten, ende de tocht gedaen synde ende

---

[1] Een der schepen van de Zeeuwsche Compagnie van ten Haaff. Zie boven bladz. 216.

[2] Dit zal Palembang moeten zijn. Balamboeang in den oosthoek van Java werd toen belegerd door den adipati van Passaroean; doch het is niet waarschijnlijk dat Bantam daarin gemoeid was.

die van Bantam tot haer voornemen, de stadt Balambuam vercregen hebbende, souden ons alsdan weder uitkeren het ontfangen gelt, ende daerboven noch 10000 sacken peper tot betalinge van onse dienste, ende hetselfde te bevestigen met gyselars tot contentement van beyde syden.

Alhoewel wy achten, sy tot dien eysch niet sullen willen verstaen, hoopen doch middelertyt noch een schip peper te crygen.

Hebben verstaen, dat de Poortugesen daer geweest syn met eenige oorlochscheepen ende galeyen, meynende onse eerste scheepen daer noch te vinden, ende deselfde met hulp van de Javanen te overweldigen, ende alsoo sy deselfde niet vonden, seyden dat se van de Javanen bedrogen waren, hebben haer daeromme tegens die van Bantam gestelt, meynende als nu een goede oorsaeck te hebben, ende eenige joncken overvallen, waeronder een Chinees schip was. Die van Bantam, siende dat de Portugesen hen soo party stelden, niemant en verschoonden, hebben haer slach waergenoomen, ende syn op een tyt aengevallen, ende hebben drie groote galeyen overvallen, die soe vol gerooft goet waren alse versteecken mochten, sulcks dat se geen weer bieden conden, ende werden meestal doot gesmeten als catten, sonder eenich weêr te bieden, de andere fusten ende scheepen siende dat de drie grootste galyen overvallen waren, hebben haer op de vlucht begeven sonder nergens na te talen, waerop de Javanen oock een groote moed dragen.

2 January, isser een weynich ordre gestelt, dat de eetwaren niet al te dier souden gecoft werden ende om sulcks te verhoeden is geordonneert, dat men alleenlick soude coopen op den Admirael ende vysadmirael ende tselfde, datter gecoft wiert 'savonts op alle de scheepen verdeelen.

Op dato, is mede het schip Zeelant van te laden afgestempt, overmits dat de ladinge op een groot deel met syn cargasoen niet toe souden mogen langen ende alsoo het cargasoen van de ander scheepen te cleyn soude vallen, is derhalven Jan Corneliss, schipper van de groote jacht gebooden syn schip gereet te maken ende is veraccordeert in den tol voor 500 Rl. van achten. Den Ad-

mirael is versocht van den Aequipate[1] om hulp jegens Balambuam, heeft belooft morgen aen lant te coomen met hem te sprecken.

3 January, Sondachs avonts, is den Admirael weder scheep gecoomen ende gans niet (als wy wel dachten) uitgerecht, doch met vruntschap van haer gescheyden.

4 January dito, ben ick met den vysadmirael aen lant gevaren om de stadt Bantam eens te besichtigen; bevonden deselfde een groote woeste stat met een ongerepareerde muer van gebacken steen, daerin leggende diversche stucken met weynich bequamheyt om te gebruycken, de huysen groot ende woest, meest opgemaackt van dick Indiaens riet, alles sonder eenighe curieusheyt; daer verkeeren veel vremde nasien, daerdoor de stadt groote neringe heeft als Cynesen, die daer veel syn ende meer als eenige ander nacye, dryven oock grooten handel, Arabiers, Persyanen, Gusaratten ende meer andere.

Op dato, is Jacob Uit den Ende gestorven ende op een eylandeken daertoe gebruikelick begraven.

Dato des avonts, wederom in den Admiral gevaren om met malcander te spreecken hoe dat wy met de ander vier scheepen doen souden; is voor best ingesien ende beslooten, dewyle de peper ende nagelen tot Bantam soo dier waeren, als oock mede de nooten ende fouly, dat wy met de voors. vier scheepen soude loopen na de Moluccos, hoopende aldaer beeter te rechte te gegeraeken ende is den Vysadmirael Wybrant Warwyck vercoosen tot Admirael naer de Molucos ende ick beneffens hem, tot Vysadmirael, ende Jan Jansen Carel voor Vysadmirael op het schip Hollant om met den Admirael Neck, met de geladen scheepen na het Vaderlant te keeren.

Cornelis Jans. Fortuin, schipper van het schip Amsterdam, wesende een oud man, ende Wouter Willekens, coopman van 't schip Utrecht, sieck, als oock mede Claes Wouterss. ondercoopman, syn geordonneert met het schip Vrieslant na huis te varen. Claes Jans Melcknap wederom in platse van Cornelis Janss.

[1] Adipati.

ende Adriaen van Veen, coopman van 't schip Vrieslant ende beneffens hem Cornelis de Geyn, in plaatse van Wouter Willekens ende Claes Wouterssen, ende Jan Cornelissen, schipper vant schip Vrieslant op 'tschip Zeelant, Pieter Dircks. Eemaus in platse van den overleeden coopman Arent Harmenss, opt jacht Overyssel, Jacob Pieterss., stierman vant schip Amsterdam opt schip Vrieslant ende in syn platse de stierman van 't voors. schip, Heyndrick [1] ... ende een iegelyck die van platse souden veranderen is den selfden avont in den Admirael ontbooden, ende aengeseyt, waerna dat hy hem soude hebben te reguleeren. Soo veele belangt de regeringe is gebleven, gelyck ons van de heeren Bewinthebbers overgelevert is.

5 January. Dingesdachs morgens is den Admirael Neck met den nieuwen Admirael Warwyck, met d'ander coopluyden ende schippers eerst aen de vier scheepen, die voort sullen, gevaren, ende heeft den Admirael Warwyck doen beëedigen in syn stede, daerna aen de ander vier een yegelyck in syn offycie gestelt.

6 January. Woensdachs, uitwysend de brief van S. Carel wilde de Sabandaer wat moeyte maken, uit de naem van den Gouverneur opt gene datter gecontracteert was met de tol ende de 1000 sacken peeper, die gecoft was voort vierde schip, doch als den Sabandaer verstont, dat ment aen den Gouverneur wilde gaen vragen, heeft beeter coop gegeven, ende met wegen laten voortvaren, siende dat hy syn personage niet meer soo spelen mocht als voorheen.

7 January. Donderdachs, is de groote jacht vol geraeckt, ende wy die voort souden, hebben van de ander scheepen overgenoomen al wat se ontbeeren mochten van seylen, touwerk, anckers, broot ende ander dingen.

8 January. Vrydachs, al ons dingen claer makende, hebben wy uit onse vier scheepen tot behoef van de andere om hastich afto vaerdigen uitgestreckt seventien duysent realen van achten, ende daer tegens ontfangen alle haer overschietende coopmanschappen.

[1] Hier is in het oorspronkelijk een gedeelte weggelaten, waardoor het laatste van dezen volzin onverstaanbaar wordt.

Ontrent de middernacht een coeltien uit den lande coomende, hebben ons anckers gelicht ende syn seyl gegaen, biddende den Almachtige Godt dat hy beyde de scheepen, ick segge vlooten, in syn heylige bewaringe wil nemen, ende stieren ter platsen daer wy gaarn waren, tot onser aller salicheyt.

9 January. Saterdachs, ontrent den middach stil synde, ende de stroom tegens, is het ancker vallen laten op 15 vadem, wesende een weynich buiten de bay van Bantam, des nachts weder seyl gemaeckt, ende geseylt tot smorgens.

10 January. Sondachs morgens, meynden wy by tlant van Java tusschen een eylant door te loopen, bevonden datter een droochte van min als 2 vadem vant eene tot het ander lant liep, soodat wy toen boven 'teylant mosten laveren; tschip Zeelant een stuck 'tzee synde isser haest boven geweest, wel een etmel voor ons aen de varsche rivier gecomen.

11 January. Maendachs, quaet weder van donder, blicksem ende regen, syn des achtermiddachs by tschip Zeelant aen de varsche rivier gecomen ende dichte by daer wy 't setten souden, vonden een droochte van 3 vadem, ende doen wy een weynich aenloefden vonden terstont weder 7, 8 vadem. Jan Maertsen, die een weynich beneden ons liep, heeft niet min gehadt als 7 ofte 8 vadem.

Als wy geset lagen, ben ick aen den Admirael gevaren, ende heeft goet gevonden, dat men met alle man dien nacht een schip syn water souden helpen halen, ende met den dach nae Jaquetra met schip Zeelant, die alrede syn water inhadde, senden om met den eersten ende opt spoedichste ons van arack, rys ende ander vervarsinge te versien, ende is ons schip daertoe geordonneert.

12 January, ontrent na de middach gereet synde, hebben ons ancker gelicht, ende syn met het schip Zeelant na Jaquetra geseylt, alwaer wyt met ons beyden setten op 6 vadem cleygront, ontrent sonnenonderganck ongevarlyck een half myl van lant.

13 January, smorgens, is den Sabandaer van Jaquetra aen ons boort gecoomen, hebbende een present van drie voogelkens ende noch eenige fruyten, vragende uit den naem van den Coninck [1] wat

[1] Zie boven bladz. 159, onderaan.

ons begeren was, waerop hem antwoorde, rys, arack ende ander vervarsinge om gelt ofte waer te coopen, ende gaf hen in recompensie van syn present 3 cristelyne glasen ende eenige ander snuystering, hebbe met hem aen lant gestiert Vranck Verdoes ende Cornelis de Geyn, om beginnen te coopen; aen lant coomende syn by den Coninck gebracht, die tegens haer geseyt heeft, dat syn lant cleyn was, doch dat sy coopen souden, wat sy crygen conden; des avonts syn aen boort gecoomen, brengende twee pypen ende twee potten arack, met haer, den Admirael ende Jan Maertsen syn des avonts mede by ons gecoomen.

14 January. Donderdachs, is Vranck Verdoes met een eedelman van den Coninck aen boort gecoomen, met hem brengende een present van een 2 jarich calf, ontrent 60 orangen appelen, die seer goet waren, een hoop cokes ende twee hoenderen, daer tegens den Admirael hem weder geschoncken heeft, 2½ ellen carmosy root laken, een groote spiegel, 3 ofte 4 crystelyne drinckglasen ende noch eenige ander cleynicheyden; wert goet gevonden dat ick soude aen lant varen om hem tselfde te presenteeren ende met een, aen den Coninck te versoecken, dat hy ons soude voor ons gelt doen hebben, tgene ons van noode was. Aen lant coomende vont den Coninck op syn baly sittende, op een tapyt dat de Portugesen noemen alcatyffel; ende nadat ick hem door den tolck hadde doen groeten, hebbe hem bedanckt van syn present ende het onse hem overgegeven ende voort uit den naem van den Admirael versocht, dat wy souden mogen becomen voor gelt ofte waer, tgene ons van noode was, daerop hy geantwoort heeft als voor, dat syn lant voor ons open stont. Hy hadde goet behagen int carmosy root laken, wilde een stuck coopen in mangelinge van peper, daer ick hem op antwoorde, indien hy ons daer rys ofte arack voor wilde leveren, dat wy dies te vreden waren; seyde soo wy een dach 4 ofte 5 wachten, wilde tselfde doen, maer conde soo haest de rys ende arack niet gereet crygen, als wyse begeerden. Ick begeerde, dat hy door de syne voor ons soude laten coopen, wat se crygen conden van wyn, rys ende ander dingen, die wy van doen waren; hy beloofde 'tselfde wel te doen,

maer daer is niets gecoomen. Hy hadde seer goet behagen in de trompetten, die ick wel drie ofte viermael door syn begeren blasen liet. Siende dat ick niet bysonders vercrygen conde, daer ick om gecoomen was, hebbe myn affscheyt genoomen ende ben van hem gescheyden, ende alsoo ick onse schuyt daer vont, hebbe drie ofte 4 man daer dien nacht gelaten om des morghens op de basaer te coopen, wat se crygen conden ende ick ben weder na boort gevaren.

15 January, smorghens synder drie ofte vier schuyten aen lant gesonden, om te halen tgene datter soude mogen gecoft weesen, alsmede om riet om onse vaten te cuypen, met last tegens den middach, als de basaer gedaen was, aen boort te coomen. Ontrent s. o. son, Vranck Verdoes scheep coomende, seyde datter niet sonders gecoft was, maer wilden wy 2 ofte 3 daghen wachten, sy souden ons doen hebben 40 sacken rys ende zooveel wyn als sy branden conden, doch alsoo wy verstonden, dat het niet veel soude te beduiden hebben, is haer aen lant gebootschapt dat se souden scheep coomen, twelcke sy deden, met haer brengende noch schaers een pype wyn ende 4 sacken rys. Wy hebben ons ancker gelicht ende syn 'tseyl gegaen.

16 January. Dito des nachts heeft het seer geregent ende geblicksemt, met dichte coelte uit den zee; wy waren noch binnen den hoeck van Jaquetra, ende conden se niet booven leggen; siende dat wy met laveren meer verlooren als wonnen, hebben voor daech het ancker in de gront gesmeeten, ende ontrent den middach weder 'tseyl gegaen om boven den hoeck te laveren, ende alsoo den heemel seer tot regenen ende blicksem gestelt was, hebben onse stierman aen den Admirael gesonden, ende doen vragen oft niet best was met die donckere regen baken by nacht te setten, heeft geseyt ja, ende dat hy in sulcker voegen twee vieren soude opsteken tot een teyken. Wy hebbent ontrent een uur ofte twee geset ende d'ander onder seyl gehouden.

17 January, smorgens hebben weder ons ancker gelicht ende ons cours nae d'ander scheepen geset, die vooruit waren, ende alsoo de wint uit den lande was, syn boven de hoeck geseylt ende

ons cours o. ende ten s. aengenomen, latende Jan Maertsen vóór seylen.

18 January. Alsoo wy het lant met een o. ende o. ten s. gang uit het gesicht seylden hebben ons cours o. s. o. aengeset; op dato ben ick aen den Admirael geweest, ende alsoo wy noch geen lant sagen, als een eylant met veel boomen, die schenen rontomme int water te staen, gelyck rutsen, syn noch by den o. s. o. gang gebleven om het lant van Java int gesicht te loopen; alle dagen regenachtich weder, doch meest 'snachts.

19 January, Dingesdachs morgens sagen wy twee hooge bergen ende alsoot seer doncker over tlant was, conden het niet bekennen.

20 January, Woensdachs in den dageraet sagen een hooch eylant met veel cleyne eylandekens meest rontsomme, naer ons gissinge Cirimania [1] des middachs de hoochte aen de son 6 graden schaers, ons cours dat etmel goet o. s. o. de wint met tamelicke coelte w. n. w. met regenich weder.

21 January, smorgens sagen wy hooch lant, doch geen kennisse deer af; ick ben met d'ander coopluyden en de schippers aen den Admirael gevaren; is geraetslaecht oft wy tot Jurtan souden aenloopen, om een pyloot ende geresolveert voor al het lant aen te soecken, ende ons wel te verkennen, ende voorts de gelegentheyt van wint ende weder aentesien, ende om een cleyn verlet niet voorby loopen; hebben oock om ons wyn te recken in de kajuit ransoen gestelt, de coopman ende schipper elck 3 mutsiens dachs; de siecken sal men sooveel wyn geven alsse van noode hebben, ende gesont synde sal haer weder afgecort werden dat se meer als haer rantsoen gehadt hebben, omdat den wyn geen oorsaeck van sieckte soude weesen. Des achtermiddachs dede hem het lant seer gebrooken op als veel eylanden; nadat wy sien conden streckten o. ten s. Wy setten ons cours o. s. o. aen, bevonden daerna als wy wat nader quamen, dattet vast was; aen de strant laechachtich met somige huvelen ende binnen seer hooge bergen, ende tzeewaert van ons lach noch een eylant; wy syn

[1] Karimon-Java.

ontrent een myl des avonts van het lant synde geanckert op 19 vadem cleygront.

22 January, Vrydachs, morgens vroech ben ick aen den Admirael ontbooden, ende hebben twee salupen wel gemant, naer het lant gesonden om kennisse daer af te crygen. Des middachs sagen wy een jonck 'tzee, hebben onse schuit daeraen gestiert ende alsoot stil was syn hast by hem gecomen, ende hebben van hem vernoomen, dat wy voor Tuban lagen ende noch een myl 10 ofte 12 van Jurtan waren; wy cregen een cleyn coeltie uit der zee, ende lichten ons ancker om dichter by het lant te loopen, om de salupen by tyts aen boort te crygen; wy hieldent onder tot savonts, doncker wesende, cregen wy de salupen aen boort met haer brengende een Gouverneur, soo hy seyde ende andere getuygden, van den Coninck van Tuban, daer sy hem van daen gehaelt hadden, ende was een Portugees Renegade genaempt Ragalella, dengenen, die wy aen lant gesonden hadde presenteerde daer te blyven, tot dat den Gouverneur wederom aen lant quame, daerop den Coninck antwoorde, waert dat hy ons niet toevertroude, hy soude d'onse niet aen lant hebben laten coomen, ende begeerde dat d'onse altsamen weder scheep souden varen. Wy verclaerden des Conincks van Tubans man, die goet Portugees sprack, waertoe dat wy daer gecomen waeren, namelyck om vervarsinge, ende een piloot op de Molucos. Hy ried ons, dat wy daer souden blyven ende niet na de Molucos varen, want over drie maenden, seyde hy, sullen der meer als 40 jonken uit de Molucos comen, geladen met nagelen, nooten ende fuly, ende dat tot Jurtan een schoone haven was voor scheepen ende joncken, dat oock meest alle jonken aldaer havenden, ende na al dat wy hem vraegde, gaf ons soo't scheen van alles getrouwelich bescheyt, doch in sommige stucken na ons docht wat te ryklick; seyde ons, hoe dat wy onse cours na Jurtan souden nemen, ende dat wy by oosten weder uitmochten, ende ons nergens voor hadde te vreesen als voor een steen die met laechwater drooch lach. Dat wy aldaer oock souden vinden veel verscheyden waren, die ons in de Molucos souden dienstich syn, ende dat de mousons noch wel 2 ofte 3 maenden souden

duren, daer wy twyffel aensloegen; seyde mede de nooten ende fuly tot Banda drie mael des jars te wassen, ende daeromme in sulcken menichte quamen.

23 January, voor dach weder twee schuyten na lant gesonden, om rys te coopen; een weynich op den dach synder noch een salup aen lant gestiert, daer één van de coopluyden ende de Gouverneur met gegaen is, om den Coninck te groeten, ende hem onse meyninge grondelick te verclaren; des avonts is den Coopman Adriaen van Veen weder scheep gecomen met twee Javanen, seyde dat den Coninck des morgens wilde scheep coomen om onse scheepen te besien ende eenige van onse waren, ende dat wy coopen souden wat wy begeerden, dat hy ons volck soude doen geven om tot Jurtan, ende voorts tot de Molucos te brengen.

24 January, Sondachs morgens is den Gouverneur weder scheep gecoomen, ende seyde dat de Coninck niet wel en luste ende soot den Admirael geliefde, hy soude eens aen lant comen; den Admirael vermoedende dat het excuses waren van misvertrouwen, heeft hem geantwoordt, dat hy gereetschap gemaeckt hadde om den Coninck in syn schip te ontfangen ende diversche coopmanschappen gereet gemaeckt om hem te toonen, ende opdat den Coninck te sekerder mochte aen boort comen, soude aen lant senden den vysadmirael met noch een capiteyn ende adelborsten. Ick ben terstont, als de salup gereet was, met noch een van de coopluys ende drie ofte vier coopgesellen daer in gegaen ende na lant gevaren; aen strant coomende vant ick den Coninck op strant sittende op eenen grooten olyfant, ende als ick myn bootschap door den Portugees aen hem gedaen hadde, heeft my wederom doen seggen, dattet hem niet wel en luste, maer dat hy syn soon soude senden ende begeerde dat wy altsamen wederom souden scheepvaren, ende alsoo ick aanhielt om soo lange aen lant te blyven tot dat den Prins zyn soon, weder aen lant soude gecomen syn, seggende dat ick begerich was om de stadt van Tuban te besien, soo heeft den Coninck my met myn geseltschap doen aen lant coomen, ende van de syne in syn palays laten brengen, twelcke fraey was; na des lants wyse ende alsoo ick

twee ofte drie jongmans ende een jongen by my hadde, die seer blanck waren, was uit der maten verwondert, ende heeft ons in het vertreck by syn vrouwen gebracht, alwaer datter veel waren, ick meyne wel 50 ofte 60 ende de voernoemde jongmans riep by voor de hant, dat se de vrouwen altsamen te degen sien souden, ende elck sach op den anderen soo't scheen met verwonderen. Den Coninck sprack eenige woorden tegen de Coninginne (die hem wel geleek van licham, want waren beyde seer vet) die ick niet verstont, maer sy ende alle d'ander lachtender omme; hy wees dat de trompetten eens souden blasen, twelck alsoo geschiede ende syn terstont daerna vertrocken ende persoonlick mit ons gegaen, verselschapt met diversche maagden oft ten minsten vrouwen [1], die hem 't water, betel, calck ende ander dingen nadroegen; van't eene vertreck in't ander, syn ten laetsten gecomen daer een coets stont met een root scharlakens cleet gedeckt, alwaer de Coninck op is gaen liggen, ende heeft my nae veel verscheyden dingen gevraecht, als verscheyden coluren van lakenen, fluelen ende satynen, daerop hem antwoorde, wy wel van versien te wesen, ende oft wy hem niet een schoon groot paert en souden connen beschicken, hadde mede groot vermaken in honden ende van schoone voogels als papegayen; de schoonste syn van de Molucos ende oock fraye tortelduyfkens, die hy ons altsamen toonde ende dede hem seggen, soo hy yets tot ons lant begeerde soude door syn gouverneur my op schrift geven, ick soudt hem tegens een ander jaer beschicken, daerna heeft hy my doen seggen, dat syn soon aen de strant na my wachtede, hebbe doen myn afscheyt genoomen. Aen strant coomende vant hem daer noch in syn galey ende syn met hem aen boort gevaren, latendé daer een coopman met noch een man ofte twee aen lant, om eenich rys te coopen, dat ons van den Coninck toegeseyt was. Scheep coomende met des Conincks soon ende drie ofte 4 van syn prinsepalen adel, hebben hem rondtomme geleyt ende alles besien laten; ende daerna 70 ofte 80 musketten rontomme afschieten, dede seggen dat wy

---

[1] Heemskerck is hier zeer voorzigtig.

ophouden soude, hebben hem voort getoont diversche coleuren van lakenen, heeft begeert eenige mede aen lant te nemen: als carmosy, geel ende swart van elcks een, twelcke wy hem toegelaten hebben ende is weder na lant gevaren, hebben hem van alle de scheepen met eenige scheuten geëert, syn eenige schuyten na lant gestiert om het goet te halen dat gecoft was ende is goet gevonden dat ick des selfden nachts met noch het schip Zeelant soude voort varen ende den Admirael aldaer noch een dach vertoeven, om tgene ons van den Coninck quam, te ontfangen.

25 January, in der nacht de wint uit den lande coomende hebben ons ancker gelicht, ende syn 'tseyl gegaen, ende op den dach cregen wy een mooye coelte tot s'avonts; doen waren wy by het eylant, dat int midden vant gadt van Jurtan leyt, ende alsoo wy wat te laech vervielen, overmits datter een groote droochte vant voors. eylant 'tzee loopt, een myl ofte twee, 'twelcke wy niet conden boven leggen, omdat de wint uit der zee was, hebben het ancker in de gront gesmeeten, ende syn met twee schuyten d'eene beneden ende d'ander boven het eylant om gevaren, diepende aen de syde van Java, vondense meest doorgans drie vadem schaers ende aen de syde van Madura dieper water.

26 January des morghens de schuyten weder aen boort hebbende syn 'tseyl gegaen, ende alsoo't stil was ende den stroom teegens hadden het ancker weder vallen laten; ontrent den middach de stroom te baet crygende met tamelicke coelte hebben ons ancker weder gelicht ende tseyl gegaen; tegens den avont sagen wy den Admirael ende het schip Utrecht om den hoeck coomen, ende syn ontrent een uur ofte twee daerna, by malcander geraeckt; syn hem aen boort gevaren ende verstont dat de Coninck van Tuban haer noch veel vrüntschaps getoont hadde ende diversche frayeheden geschoncken, 'tgeene hy gecoft heeft tot den laetsten penninck betaelt, ende rys, ossen ende cassies tegens 10 R. voor de real van achten, ende dat wy in syn lant souden coomen coopen ende vercoopen als't ons beliefde; wy syn met ons vieren voortgevaren, eerst over 8, 7 ende ses vadem, daerna 3½ alle steckgront, alwaer't den Admirael geset heeft, vreesende voor drooger

water; d'ander syn opt droochste op drie vaem schaers overgeloopen, daerna doncker synde hebben't geset op 4 vadem schaers om de ondieptes wille, ende oock soo hadde den Admirael een man van den Coninck van Tuban, die ried dat men voor Arisbaye soude loopen, daer was sooveel rys, dat se 't op alle plaetsen vervoerden, ende souden ongetwyffelt daer wel te rechte coomen, wert derhalven voor het best ingesien, dat den Admirael ende 'tschip Utrecht daer souden blyven ende ick met het schip Zeelant soude voortloopen na Jurtan, ende ick dan soude den Admirael van daer alle gelegentheyt ontbieden ende myn best doen om een pyloot.

27 January, Woendachs morgens, hebbe ick Jan Maertsen de weet gedaen, dat hy wederom soude loopen met 't schip by den Admirael ende wy hebben ons ancker gelicht ende syn met het schip Zeelant naer Jurtan geloopen; ons is een seer starcken stroom gemoet, die ons introck, hebben al terstont dieper water gevonden, neffens het eylant coomende hadden 10,12 vadem diepte, een subite droochte van 12 op 8 vadem, d'ander worp weder 12 ende voorts wederom 13, 14, 15 vadem ende als wy de stroom tegens cregen wierpen het ancker in de gront ende hebben een salup voor, heen na lant gestiert naer een stadt, die wy van verde sagen, genaempt Grissé, om vruntschap te versoecken. Als de stroom op het hardste liep, conden deselfde met een seer wel gemande slup oft schuyt niet door roeyen, daer wy geset lagen; niet seer verde binnen teylant bevonden met stille water een vadem gediept te wesen, aen de syde vant eylandt dieper water als aen Madura, moeten daeromme int seylen teylant naest loopen. Des achtermiddachs hebben wy ons ancker weder gelicht ende syn inwaert aengeloopen, onderwylen gevonden 14, 15 vadem ende oock 10 ende 8 vadem. Die wy met de salup na lant gesonden hadden, syn wel ontvangen ende vragende na den coninck, syn gebracht ten huyse van een weduwvrouwe, die sy seyden coninginne te syn ende dat haer man onlancks geleden gestorven was, ofte den tolck moet het qualick verstaen hebben ende alsoo verkeert overgedragen; ommers deselfde vrouwe toonde

d'onse veel vruntschap ende seyde dat wy van alles genoech becoomen soude, heeft my gesonden een schoon vet schaep, 2 hoenders, rys ende ander vervarsinge meer; wy syn voortgeloopen tot by Jurtan ende aldaer geset op 14 ofte 15 vadem, omtrent een musketschoot van de stadt, vonden aldaer oock jonken genoech, hebbe denselfden avont noch volck aan lant gestiert, dewelcke by den Sabandaer gebracht werden ende van hem beleeft aengesproocken, ende verstaen hebbende onse meyninge, seyde dat wy van alles genoch becomen souden; hy soude noch van avont gaen te Grissé ende spreecken aldaer met dien Sabandaer, denwelcken het opperste gebiet van beyde steden hadde ende dat se morgen vroech weder souden tot Jurtan aen lant coomen ende dat den Sabandaer oock wel eens soude willen scheep coomen, ofte hy syn geweer wel souden moogen met dragen, daerop d'onse antwoorden ja, seyde, soo wy daer drie maenden blyven wilden, souden de speceryen genoch becoomen, sy waren wel 60 joncken met nooten, massis ende nagelen verwachtende, in somma dat Jurtan ende Grissé de stapel syn van de speceryen, die uit de Molucos ende van Banda comen; tot Brondon[1], gelegen by Tuban; syn mede veel joncken, als oock op ander plaetse, maer havenen meest al tot Jurtan. Aldaer ende tot Grissé handelen oock de Poortugesen, dewelcke haer meeste handel dryven met catoenen lywaet ende andere cleden, die de Javanen ende eylanders gebruyken, alsmede met cassies, twelcke sy aen de Javanen uitdoen, om jegens den tyt weder nooten, massis[2] ofte nagelen daer aen te leveren, daer sy de Poortugisen goede borge voor stellen ende coopen op sulcker voegen een baer nooten, Malacks gewicht, om 5 ofte 6 R. van achten, ten hoochsten; masses voor 50 ofte 60, nagelen 40 Rl. van achten, andere houden haer gelt ende goet by haer ende als de jonken overcoomen, coopen soo goet coop als se connen, soodat se daer altyt wel te wege raken, omdat aldaer veel vertieringe is ende 't goet van daer rontome van 't een eylant op 't ander gevoert wert.

---

1 Brondong.

2 Macis.

28 January, Donderdachs syn d'onse weder aen lant gevaren, ende hebben den Sabandaer van Grissé gesproocken, die haer verlof gegeven heeft te coopen, wat dat se van doen hadden, twelcke sy gedaen hebben; ick sont Hans Bouwer met een cleyn present van een spiegel aen die vrouwe, die my het schaep gesonden hadde, hy ontmoetende den Sabandaer van Grissé dict eyste te sien, ende als hy verstont dat het voor die vrouwe gesonden was, heeft het gehouden, ende is my aen boort coomen versoecken ende my wyders gevraecht, wat wy hier wilden met de scheepen maken, daerop hem antwoorde als voor, ons te vervarschen ende een pyloot hueren, die met ons na de Molucos soude varen, badt hem, dat hy ons daerin wilde behulpelyck syn, twelck hy beloofde te doen.

Wy creegen alle dagen veel volck aen boort, die seer nieusgierich waren de scheepen te besien, overmits datter noyt geen geweest syn, ende is een seer schoone plaetse om te vervarschen.

Ick vont aldaer een eedelman van Bantam, met syn jonck, genaempt Sancho Moluco, die my soude helpen aen een pyloot daer hy wel veel neersticheyt om dede, doch niemant en dorste het bestaen; seyde my mede dat hy tot Sorabayo [1] int hof by den Coninck geweest hadde ende alsoo den Coninck de Portugesen na ons gevraecht hadde, wat volck dat wy waeren, souden sy geseyt hebben, dat de Coninck ons niet soude toevertrouwen ende dat wy niet anders sochten, als alles wel door te sien ende daerna met grooter macht coomen ende meester vant lant maken, daerop hy, te weten Sancho Moluco, soude geantwoort hebben, dat se tot Bantam sulck gevoelen van ons niet en hadden, dat wy aldaer met acht scheepen geweest waren, waeraf wy vier schepen aldaer met goede vruntschap geladen ende d'andere, 'twelcke wy waren, voort na de Molucos gesonden, ende alsoo de Portugesen ons een goet semblant toonden, soo deden wy hetselfde, oock sy wisselden ons de realen meest aen casiens tegen 9000, souden anders qualick aen rys hebben connen geraken. Alsoo wy niet veel

[1] Soerabaija.

aparency sagen van een pyloot te crygen, docht my goet 't selfde aen den Coninck te versoeken, hebbe derhalven aan den Sabandaer ontboden ofte hy yemant met d'onse na den Cooninck wilde senden ende is des selvigen daechs persoonlyck aen boort gecoomen met syn jacht, seggende soo ick yemant aen den Cooninck wilde senden, hy wilde self terstont met varen. Ick hebbe 2½ elle scharlaken, een schoone spiegel ende sommige drinckglasen ende Albert ten Hagen daermede gestiert int geselschap van den Sabandaer aen den Cooninck, hoopende dat den Cooninck ons soude beschicken den pyloot, die wy versochten; ende als den Cooninck soo't schynt van den Sabandaer al verstaen hadde, dat niemant dorste avontueren met ons te varen ende alsoo 't selfde van ons hartich versocht werde; seyde dat hy 't volck niet dwingen conde met ons te vaeren, soo wy haer verwillegen conde, was dies wel te vreeden, hy soude oock den Sabandaer bevelen ons alles behulpelick te syn ende wat wy in syn lant coopen wilden, dat liet hy ons toe ende deede d'onse, die den nacht daer bleven wel bewaren; des morgens weder scheep coomende met den Sabandaer heeft my toegeseyt dien avont nog om te vragen.

29 January, is Sancho Moluco met diversche Molukesen scheep gecoomen, diewelcke seyden met ons te willen varen ende als se sagen dat wy merckten dat men haer wel gegeven soude hebben 't gene sy eysten, hebben haer beraedt genoomen ende syn daer uitgescheyden.

Dato, is Ragalella van Tuban gecomen, brengende met hem een seer schoone crys met een gouden gevest ende scheê, die den Coninc van Tuban met twee schoone lansen sondt, tot een present aen Syne Prinselicke Exelensie, Graef Mauricio, bracht oock met hem een party nagelen, om te betalen ontrent 150 Rl. van achten, die hy den Admirael voor syn partyculier schuldig gebleven was, met noch eenige andere Javanse cleeden om iets anders te coopen.

Dato, ons stierman dien ick uitgesonden hadde om 't oost gadt te diepen, weder thuis gecomen ende gevonden 6 ende zeven vadem water, maer een droochte int midden vant gadt, daer

men aen beyden syden wel om mach ende goet om uytseylen, alwaer wy oock souden uytgeloopen syn, indien wy met ons beyden alleen geweest waren. Dito stierman weder uytgesonden 't gadt daer wy ingecomen waeren ende alle de droochten wel over te loopen ende den Admirael te kennen geven, 't gene hy int oostgat van Madura gespeurt heeft.

Dato, des morgens, ben ick selfs aen lant gegaen om te sien wat bescheyt, dat ick van den Sabandaer crygen soude, den welcken aldaer vont, hebbende diversche Molukesen by hem ende wat beloften ick haer deede[1], int laetste, als ick meynde myn afscheyt te nemen, isser een geweest, die heeft hondert realen van achten geheyst ende wy syn op de vyftich realen verdragen, met soo veel laken als hy tot een cleedinge van doen soude hebben daer booven, ende seyde al eer hy hem verhuerde geen goet verstant hadde van stuurmanschap, dan als hy de lande sach soude se wel kennen ende alsoot ons al soo well te doen was om yemant met te hebben in de Molucos, om getuygenisse van ons te geven hoe dat wy in Java met vruntschap gehandelt hadden, als om het stuurmanschap ende geen apparency van beeter siende, hebben hem 10 Rl. van achten op de hant gegeven ende hem geschikt terstont scheep te crygen, aleer dat hy daer oock uytscheyde.

30 January, hebben wy alle onse dingen klaer gemaeckt om morgen weder tseyl te gaen na den Admirael ende voort ons te vervorderen; des avonts is onse stierman van den Admirael weder scheep gecoomen, bootschappende uit des Admiraels naem, soo't mogelick om doen waer, aldaer by hem te coomen ende indien ick voor best in sach 't ander gat uit te loopen, ons best te doen om weder by malcander te coomen.

Dito des nachts, isser een schuit van den Admirael gecomen ons adverteerende, als dat wy wel voor ons souden sien, ende dat de Coninck van Arisbaya een salup vol rys met volck ende daerenbooven noch twee schuyten gehouden hadde, ende dat hy vreesde

[1] Het schijnt, dat in het oorspronkelijke hier eenige woorden zijn uitgelaten.

deselfde sonder moeyte niet souden weder crygen, dat wy alle mogelycke vlyt souden doen, om daer by hem te coomen.

31 January, smorgens vroech hebbe schuyten gestiert om Ragalella ende Sancho Moluco, oft haer beliefde met my te coomen inbyten, dewelcke beyde terstont gecoomen syn, ende aen taffel synde, hebbe haer geseyt, dat ick terstont meynde 'tseyl te gaen ende soo't haer beliefde te samen mede te varen, wy souden met den Admirael goede sier maken. Merckende dat sy beyde van 'tgeene tot Arisbaya passeerde niet wisten ende dat Ragalelles uiterste meyninge was met te varen, hebbe Sancho Moluco weder varen laten, ende wy hebben ons ancker gelicht ende syn 'tseyl gegaen ontrent jegens den middach, hebbende Ragalella in't schip ende syn prauwen achter aen. De wint contrary synde hebben westwaert aen gelaveert sonder eenige verhinderinge van droochte te vernemen, als van de wal; tegens den avont alsoo de wint wat ruymde, hebbent eens loefs uitgeseyldt tot over de droochte, de prauwen conden door harde coelte, qualick aen boort houden, daerom wilde Ragalella gaen vernachten onder een cleyn eylandeken niet verde van de scheepen; ick seyde hem, dat hy de crys ende de lansen soude int schip leggen ende blyven den nacht by ons, laetende syn volck met de prauwen onder 'teylant varen, daerop antwoorde, dat se te bodt waren ende de prauwen om hals souden brengen; ick siende dat hy niet wel te houden was, anders als met gewelt, ende geen teyken van misvertrouwen aen hem speurende, hebbe hem varen laten, niet twyffelende ofte hy soude des morgens vroech aen den Admirael coomen. Ick ben mede in een schuyt gevallen, ende aen den Admirael gevaren, die my mondeling alle het verslach dede, hoe dat de saecke gelegen was ende dat de Coninck eyste tot ransoen vant volck, het grootste metalen stuck, ende hadde wel gewilt, dat ick Ragalella int schip gehouden (hadde), denckende dat hy van 't stuck tot Arisbaia wel geweeten hadde, ende alsoo ick wel contrary wiste, hadde daer geen vreese voor.

February den eersten. Des morghens vroech, ben ick weder in de salup gevallen, ende naer Ragalella toegevaren, denwelken

syn seyl opgeset heeft ende is na de scheepen gecoomen; ick hebbe hem versproocken ende sy soo ontrent hem gebleven, alsoo het misvertrouwen van den Admirael my oock eenige vreese aen gejaecht hadde, ende syn alsoo beyde aen boort gecoomen. Ragalella de crys met de lansen overgelevert hebbende, alsmede de nagelen ende Javanse cleeden, hebben hem het verslach gedaen, hoe dat de Coninck van Arisbaye met ons gehandelt heeft, denwelcken terstont een prau na lant gesonden heeft, biddende uit den naem van den Coninck van Tuban, dat hy ons volck soude laten scheep coomen ende dat wy hem dieshalven int schip gevangen hielden, daer soo't scheen de Coninck niet veel op en paste ende bleef noch al by syn voornemen, dat hy het grootste stuck uit het schip begeerde, ende die aen lant waren, schreven dat men Regalella vooral houden soude; 't selfde aldus een dach ofte 3 gedurende, sonder yets uitterechten ende geen aparensie siende van yets uitterechten, heeft den Admirael de coopluyden ende schippers ontbooden ende geraetslaecht wat men in de saecke doen soude, dewyle wy de moeson, die al opt uiterste was noch gebruycken mosten om na de Molucos te seylen, soo is't by gemeen advys voor best gevonden, dat wy drie slupen ende drie schuyten souden toerusten met 140 ofte 150 man ende sien ofte wy dan, se met macht souden connen verlossen, ofte haer een vreese aen te jagen, dat se beeter tot eysch souden coomen, ende alsoo tot een eynde geraken, hetwelcke alsoo beslooten ende des anderen daechs int werk gestelt is.

Syn wy met het geordoneerde volck in den Admirael gecomen ende Ragalella een uer of twee te vooren, aen lant varen laten, alsoo wy met hem int schip niet wisten uitterechten, hoopende dat hy ons aen lant noch eenige voordeel mochte doen. Jegens den middach ontrent half vloet synde, sy ick met 3 slupen ende 3 schuyten met 140 man wel voorsien van amonnisie naer de stadt Arisbaye gevaren; by de wal coomende stont de strant overal soo vol volck, dat het crielde ende binnen in de revier lagen 4 ofte 5 van haer galeyen met soldiers ende veel praauwen vol volck endo als wy by de strant quamen, isser niemant gebleven. In de revier

coomende, syn de galeyen met de praauwen achter de stadt geweecken; terstont isser een gevangen Portugees gecoomen, met een vreedevaen, seggende: dat wy ons stil wilden houden, de Cooninck soude ons volck weederom geven; wy smeten ons dreggen in de gront ende alsoo sy wat te lange vertoefden, hebben 20 ofte 30 man aen lant gesmeten ende alsoo daer begon quaet weder optesteecken ende een stofregen te vallen, twelck die van binnen heeft vernomen, hebben begonnen uit de stadt te schieten. Ick hebbe van d'onse, die aen lant waren, een hoop prauwen, gaten doen in houwen, om ons daer geen hinder met te doen, ende soude met het ander volck wel aen lant gesprongen hebben, maer sach geen middel om onse salupen, als icker 'tvolck uit nemen soude tegens haer galeyen te beschermen, ende om onse schuyten op het lant te halen was het te laet op den dach, sulcks dat ick voor die tyt voor best insach, het volck te inbarkeren ende weder scheep te varen, meynende het des anderen daechs weder met beter gelegentheyt te vervatten, indien sy ons volck niet senden souden. Geimbarqueert synde hebben ons tot roeyen begeven; op de wech synde isser soo quaad weêr opgesteecken, dat wy, noch voor, noch na, soo lange, als wy daer gelegen hebben soo harden wint niet gehadt en hebben ende alsoo't daer verder af vlack is, brande de ganse zee, oversulcks datter een salup ende een schuyt van de stortinge in de gront geslagen zyn, sonder dat wy 'tvolck eenige hulpe conden doen, want wy tselffde alle zeeën verwachtende waren. Wy syn met d'ander slupen ende schuyten aen boort gecoomen int schip van den Admirael, ende van den gebleven slup ende schuyt synder 14 ofte 15 int water, soo doot geslagen als verdroncken, de reste aen lant gecomen ende gebercht. Het woey dien geheelen nacht noch effen harde ende des morgens goet weder, ende alsoo de scheepen, uitgesondert Jan Martsen, niet verde van de wal waren, hebben derhalven haer ancker gelicht ende zyn wat afgeseylt; ick ben in Jan Maertsen gevaren dat hy leggen soude blyven, ende hebben dien dach een cleyn schuytken met een man daerin van lant gecregen ende een brief, als dat de Coninck eyste voor ransoen van alle

het volck, die ontrent vyftich starck waeren, 2 duysent realen van achten, ende dat in fluweelen ende lakenen, daer wy in geconsenteert hebben ende terstont begonnen laekens aen lant te stieren, alle dagen een tocht, ende wederom alle dage ses ofte acht man scheep gecregen, tot dat wy de laetste hadden.

14 February, Sondachs, ontrent s. o. son is Vranck Verdoes met de reste vant volck van lant gecomen, latende aldaer 2 man, die blyven wilden sonder deselfde te moogen dringen om scheep te coomen. Hebben mede Ragalella des Conincks van Tubons man, syn resteerende schult aen lant gesonden ende syn 'tseyl gegaen; by d'ander schepen coomende, hebben oock altsamen haer ancker gelicht. Ick ben aen den Admirael gevaren, ende is goet gevonden ons cours o. ende o. ten n. nae de straet van Selebes te setten, die wy ontrent s. w. son gereet synde, gevolcht hebben, Godt danckende dat hy ons een eynde met dat barbarissche volck gegeven heeft, ende van die quade reê, die aldaer om dees tyt des jaers met een w. wint ende stadigen regen is waeyende, latende aldaer uit de vloot 5 anckers met quaet weêr afgereden.

Dato des avonts, scheep coomende vont ick Jacob Martsen onse schyman deser werelt overleden ende is van den bloetganck gestorven.

15 February, Maendachs, ontrent s. w. son waren wy neffens een laech eylant ontrent 5 ofte 4 mylen lanck ende van gister achtermiddach geseylt o. ende o. ten n., den wint met een topseyl uit den w.

16 February, Dingesdachs middachs, ende geseylt van Maendachs s. w. son met een topseyl ende betoogen lucht tusschen twee halsen o. ten n. 24 mylen; des nachts de maen onder synde groote regenbuyen; op dato heeft den Admirael in plaetse van de overleeden ander offycianten gestelt ende wy eenen Harmen Jans. Trompet, tot schieman ende Jan Smit, bosschieter gemaeckt in plaetse van die by ons overleeden syn.

17 February, Woensdachs middachs, ende geseylt van Dingesdachs middachs met een topseyl uit den w. n. w., ons cours o. ten n. geseylt 30 mylen.

18 February, Donderdachs morgens, met den dach sagen wy het lant van Selebes ende geseylt van gister middach tot savonts met al onse seylen, voorts met schooverseyls o. ten n. 16 mylen, de wint w.

Dito van smorgens tot s'avonts met een topseyl uit den w., hebbende het lant van Selebes aen stuerboort oost aen, streckende wel 11 mylen ende aen backboort een ander eylant dat ongevarlick s. w. ten s. ende n. o. ten n. streckende is 8 ofte 10 myllen, int engste van de twee groote voorgenoemde eylanden liggen noch drie ander eylandekens, alwaer wy een aen stuerboort ende twee aen backboort lieten liggen, des avonts scheemertyt synde, de straat gepasseert, hebben ons cours o. ten s. wel soo s. aengeset tot Vrydachs morgens.

19 February, Vrydachs morgens, sagen wy weder lant ende van savonts op de cours als voor 13 mylen; wat dichter daerby coomende mochten wy 't niet booven leggen, syn dragende by het lant uitgeloopen tot des middachs, doen sagen wy tlant gebroocken, dorsten daer niet doorloopen, omdat wy de gront seer vuyl ende oneffen vonden, hebben ons cours meede beneden het ander eylant om genoomen ende geseylt langes het lant eerst s. o. daerna o. s. s.; van smorgens s. o. son tot savonts 8 mylen op voor verhaalde coursen.

20 February, Saterdachs morgens, ende van savonts o. ten s. ende o. ten n. tusschen beyden o. behouden 12 myl; de wint met tamelicke coelte eerst westelick, daerna noordelick.

Dito, van smorgens tot na de middach in stilte gedreven, doen cregen wy coelte uit den w. ende seylden tot Sondachs morgens n. o. ende n. o. ten o. 8 ofte 10 mylen.

21 February, Sondachs morgens, waeren wy by een ander eylant, twelcke in drien ofte vieren verdeelt lach, wy waren van sin daer deur le loopen, doch verstonden van de pyloot, die wy in hadden, dat de gaten te ondiep ende beneden vol rudsen lagen, seyde dat wy bovenom mosten; wy smetent over stacch ende schooten een schoot om d'ander scheepen, die voor waeren ende alreede dragende hielden, hebben hen daerna met ons over-

geleyt; int overloopen sagen wy een groot rif van rudsen daer 't dapper op barrende, wy synder den voorleden nacht dichte, sonder ons weeten, by langes geloopen, soodat wy wel seggen mogen: die Godt bewaert wat mach hem deeren! tot den middach gelaveert ende voort tot middernacht in stilte gedreven.

22 February, Maendachs middachs, de hoochte van 5 gr. 11 min. ende geseylt van den voorleeden middernacht n. n. o., n. o. ten n. ende n. o. tusschen beyden goet n. o., behouden tot ontrent s. w. son 14 mylen, voort tot s'avonts als het eerste quartier uit was 4 mylen o. n. o. behouden, doen namen wy alle onse seylen in door quaet weder van donder, blicksem ende regen ende lieten het dryven tot jegens den dach.

23 February, Dingesdachs, in den dageraet weder seyl gemaekt ende een uur drie ofte vier met cleyn coelte geseylt, doen cregen wy wederom quaet weder van regen, donder ende blicksem tot sachtermiddachs geseylt ontrent 3 mylen o. n. o. behouden; van des achtermiddachs tot Woensdachs morgens met labber coelte, de wint eerst westelick, daernae noordelick, geseylt 8 mylen n. o. ende n. o. ten n.

24 February, Woendachs middachs, de hoochte van 4 gr. 45 min.; na den middach is onse coyuitwachter Lieven Rocussen, deeser werelt overleeden ende van den bloetganck gestorven. Den 24en is Albert ten Hagen opt schip Utrecht geordonneert ende Adriaen Veen in syn stede.

25 February, Donderdachs morgens, onse marseyls innemende, overliep ons een caeck ende daer wert een van onse quartiermeesters vant marseyl uit de mars in zee gesmeten ende creegen hem, Godt loff, sonder letsel weder int schip; op dato het goet van den overleeden coyuitwachter vercoft. Op dato de hoochte van 4 gr. 16 min. ende van gister morgen geseylt met labbercoelte ende weynich voortgang o. n. o. 14 mylen; des morgens vroech sagen wy het lant ende streckte ter plaetsen daer wy aenquamen n. w. ende s. o. ontrent 8 mylen.

26 February, Vrydachs middachs, de hoochte van 4—16 min. ende van gister middachs niets bysonders vertiert.

27 February, Saterdachs middachs deselfde hoochte ende sedert gister middach niet sonders vertiert, het luchtje westelick.

28 February, middachs ende geseylt van gister middach 13 ofte 14 mylen eerst o. s. o. daerna o.

Maert, den eersten Maendachs, de hoochte van 4 gr. 8 min., ende geseylt van gister middach o. ten n. ende o. n. o. 17, 18 mylen, doen hadden wy het eynde vant eylant Buro [1], alwaer aent oosteynde by suyden eene ylandeken leyt, genaempt Blau [2], ende als de oosthoeck van Buro n. ten w. van ons was, lach het midden vant eylant Manipa n. n. o. van ons, ende teylant Ytu [3] o. n. o. wel soo oostelick.

2 Maert, Dingesdachs middachs de hoochte van 4 gr. ende meest den geheelen dach in stilte gedreven.

3 Maert, Woensdachs tegens den avont syn wy op de reê van Itu gecomen ende hebbent ancker op 32 ofte 33 vadem vallen laten, recht neffens de stadt, ende is eene boose reê, seer clippich ende oneffen, als 't eene ancker staet op 30, sou 't ander wel op 70 oft tachtich vadem coomen te staen ende soo menigen ancker als men der vallen laet, loopt perickel van niet weer te crygen; van gister middach tot nu meest stil en met de stroom gedreven. Den selvigen avont soo haest als wy geset waren, quamen twee gebroeders, soonen van den cappiteyn van Ambona van wegen den Coninck van Ternate aldaer gestelt, rontomme het schip gevaren, met een roeyjacht by haer genaemt Cora-Cora, verciert met haer wapenen, als swaerden, stormhoeden, daerop staende paradysvogels, ende drie bassen met sommige roers, alles welgehavent ende ficks; int midden van de jacht stont een ledicant, gedeckt met een root scharlakens cleet, aen het hoofdeneynde twee Chinese cussens ende aen elcken syde van de ledicant stont een van de gebroeders, ende nadat se met groot gesang van de roeyers, die altsamen met groenten opt hooft behangen waren (twelck haer manier is alse iemant inhalen) driemael om den Admirael geroeyt hadden, syn aen boort ende oock int schip ge-

---

[1] Boero. [2] Amblauw. [3] Hitoe, noordkust van Amboina, zie boven bladz. 169.

comen, ende ons gevraecht wat volck wy waren ende van waer wy quamen, ende nadat wy haer van alles goet onderrecht gedaen hadden, syn weder van boort gevaren. Wy hebben haer geëert met drie schooten, twelcke haer wel geviel ende deden hetselfde wederom, met haer bassen ende roers.

4 Maart, Donderdachs, heeft den cappeteyn van Ambona, soo sy seyden rondtomme int lant gestiert, ende de prinsepaelste van de steeden ende vlecken ontbooden, om te weeten wat goet van nagelen datter by het lant was. Wy hebben volck aen lant gestiert, ende den cappeteyn doen groeten ende verclaert waer wy van daen waren, ende dat wy gecoomen waren om nagelen te coopen voor gelt ende coopmanschappen, die haer ten deele genoempt syn, daerop sy antwoorden, tselfde oock begeerden ende geheten seer verheucht te syn met onse coomste; de cappeteyn beloofde ons op morgen antwoort te geven ende soo verde het syn volck toelaten wilde, soude morgen selfs aen boort coomen.

5 Maert, Vrydachs, achtermiddachs, isser een hoop volck op de strant gecoomen, ende hebben aen boort gebracht een hoop cokes met bananes ende acht geytebocken, ende ons ontboden, dat se vergadert waren om ons te antwoorden opt geene wy versocht hadden, gelyck sy gister beloofden, maer alsoo de avont op handen quam, docht ons dat sy de byéénroepinge gedaen hadden om niet te falieren in haer woorden, ende dat wy door de cortheyt des dachs geen recht bescheyt souden crygen, hebben derhalven den cappeteyn bedanckt voor syn present ende hem ontbooden, alsoo den avont ophanden quam, dat wy het wel begeerden uit te stellen tot des morgens, twelcke by hem lichtelicken aengenoomen is.

6 Maert, Saterdachs, ontrent den 10 uren voormiddach, ben ick aen lant gevaren ende optredende, van den cappeteyn, die een seer stock oudt man was, ende vier Coningen van Moluco overleeft hadde, by der hant genomen, ende nae dat hy ons willecom geheeten hadde, is met my een weynich voortgegaen onder de schaduwe van eenen grooten boom, alwaer twee stoelen stonden, heeft my op d'een doen sitten ende selfs op d'ander geseten, ende alle d'andere honrades naer haer qualiteyt, sommige op bancken,

andere op maties op d'aerde, ende nadat ick hem de groetenisse van onsen Prins ende Admirael gedaen hadde, hebbe hem het present dat ick mede uit het schip genomen hadde, overgegeven, namelick een schoone vergulde spiegel, twee overdeckte cristeline geyfde coppen, 2¼ ellen root scharlaken, vyf ellen geel fluweel ende een ysseren kisjen met noch sommige drinckglasen, twelcke soo't scheen aengenaem was; sy voortgevare met myn versoeck, den capeteyn heeft het woort gedaen voor alle d'andere, seggende dat d'inwoonders seer blyde waren met onse coomste ende insonderheyt, seyde hy, soude de Coninck van Moluco oft Ternate, als hy wiste, datter vreemde nasy in syn lant waer, want hy al over lange gewenscht hadde, dat de Engelschen ofte eenich ander vreempt volck soude met hem coomen handelen, ende dat de Coninck aen de Javanen groote geschencken belooft hadde, soo daer wederom tot Bantam vreemde scheepen als de voorleeden quamen, soo sy ze in de Molucos brochten. Ick versocht by haer een huis om onse coopmanschappen in te brengen, ende van haer te weeten wat nagelen, datter by het lant waren, ende oock op wat wyse ende met wien wy handelen souden, ende al wat ick vraechde wert den cappeteyn overgetolckt; die het dan selfs de oversten wederom in haer sprake overdroech, die seyden dan elck haer goedtduncken op, ende als syluyden dan met malcander spraken, soo vraechde hy ende gaf my oock reden van andere byloopende discoursen, ick dencke gelyck hy daernae, selfs genoechsam te kennen gaf, omdat my niet verdrieten soude; onder allen vraechte my naer een Engels cappeteyn, die ontrent 20 jaren voorleeden wel geladen by Ternate belanddde, ende stiet aldaer met het schip op een clip, ende om hetselfde daer wederom af te crygen hinck twe stucken geschuts op de syde vant schip in loose lengen, daernaer met het volck van stur tot backboort loopende, liet de twee stucken vallen, ende met drie bewegenge schoot het schip van de clip ende anckerde voor Ternaty. De cappeteyn schonck den Coninck een fluwelen mantel ende een gouden ring, die men aen de hant draecht ende op fluyten can, die den Coninck in groote weerde hout; de Coninck presenteerde

hem wederom te geven syn schip vol nagelen, ende alsoo 'tselfde wel geladen was, bedanckte den Coninck ende beloofde op een ander jaer met 3 ofte vier scheepen te coomen, om den Coninck te helpen, ende de Portugesen uit de Molucos te verdryven, ende alsoo ick vermoede, dat het cappeteyn Draeck soude geweest syn, gaf hem voor antwoort, dat den cappeteyn daer hy afsprack, doot was, daer hy op seyde, dattet hem leet was, ende dat hy altoos rekeninge maeckte, tselfde moste gebeurt weesen, twyffelende niet ofte de cappeteyn soude anders gecoomen hebben, gelyck hy belooft hadde. De honrades beraetslaecht hebbende, hebben haer uitspraeck door een van haer allen, aen den cappeteyn gedaen, ende de cappeteyn door de Poortugesche tolck aen my; namelick, dat se ons een huis beschikken souden ende dat noch de honrades van al de vlekken niet by malcander waren, conden daeromme niet seggen hoeveel nagelen, datter by 't lant waren ende hoe ofte op wat wyse wy met haer handelen souden, ende alsoo ick vast aenhielt om beeter bescheyt scheep te brengen, hebben my toegeseyt op morgen een huis te geven. Ick seyde, waert mogelyck, datse 't ons ontrent den basaer souden beschicken, daerop antwoorden, waer dat u huis is, aldaer sal oock de basaer syn, wyders vragende naer cantiteyt van de nagelen ende datset ons ten naesten by souden seggen op een honderd baer, drie ofte vier onbegreepen, heeft het den cappeteyn weder overgedragen ende nae dat hy met haer enige proposten had in haer spraeke, heeft haer onder malcander begaen laten ende my door den tolck doen seggen, dat icket my niet soude verdrieten laten, al duerde wat lange, daer waerender veele, die daer stemme in hadden, conden daaromme soo haest geen rechte uitspraecke doen, daer ick hem dede op antwoorden, dat se haer vry te rechte wel souden beraden, als ick maer 'tavont goet bescheyt aen den Admirael mochte brengen, ende alsoo de proposten van de honrades noch al een wyle duurde, heeft my den cappeteyn door den tolck verhaelt, waer dat de paradysvoogels vallen ende hoe voorsichtich dat se syn ende noch effenwel van de menschen bedroogen werden, seggende, dat deselfde by menichte syn in 't eylant Ceyran, een groot eylant

dichte by Ambuona gelegen[1], ende nooyt vernoomen heeft datter op eenige ander plaetsen gevonden werden, dat se voor wint niet vliegen connen, maer altyt in de wint opvliegen, 't welke wel te gelooven is aen de groote ende menichte der vederen die se hebben, dat hy oock nooyt yemant gesprooken heeft, die se levendig heeft gehad, niettegenstaende, dat hy er wel naerstich nae vernam, als hy aldaer int lant voor den Coninck oorloogde veel jaren ende als deese voogels drincken willen, vergaderen een grooten hoop te samen, ende by het water coomende, houden 't altsamen op haer wiecken ende één van allen daelt opt water ende drinckt, ende soo haest als dien eenen gedroncken heeft ende wederom opvliecht, soo dalen d'andere alle gelyck ende drincken, alwaer de inwoonders op letten ende laten den voorlooper drincken ende opvliegen, soo haest als den eenen opgevlogen is, laeten d'inwoonders, die verborgen staen, eenich fenyn int waeter vallen, de menichte der voogelen alsdan drinckende blyven doot in 't water liggen, die se alsdan uitcrygen, 't vleys ende beenen uittrecken, t'hooft met het vel ende de vederen opdroogende vercoopen se, al hetwelcke my een groote verwonderinge was, soo wel de voorsichticheyt van de voogels, als de rede van den cappeteyn, soo wel te proposte gesproocken, als ofte hy seggen wilde: en nempt het dit volck niet qualick af, al beraden sy haer wat lange, eer dat ze u, ghy, die een vreempt volck syt, uitsprake doen, dewyle dat se deese ende diergelycke exempelen aen de vogelen sien. De honrades deden my door den cappeteyn seggen, als dat se geen cantyteyt en conden noemen, dewyle datset niet wel en wisten ende soo daernae contrary bevonden werde, soude haer een schande weesen, dan lieten twyffelachtich luyden van een schips ladinge. Tusschen wylen synder twee gebroeders van den Cooninck van Ternaty gecoomen, waervoor den outsten noch een stoel gestelt is, ende geseten int midden van den cappeteyn ende my, ende den jongsten is met sommige jonge edelluyden als des cappeteyns soons ende andere, overeynde

---

[1] Ceram.

staen blyven, luysterende nae de cappeteyn, die al 't verhael dede aen den outsten, van de proposten, die daer geweest waeren; wy ons afscheyt hebbende, hebbe oorlof genomen ende des Cooninckx broeders beide gebeden oft haer beliefde eens mede aen boort te varen, 't welke by haer niet afgeslagen is; syn mede in de salup gevallen ende met ons gevaren om den Admirael te spreken. Sy hebben uitgeworpen, om haer te helpen het casteel van Anbuena, dat de Poortugesen aldaer hebben, in te nemen, 't welck by ons sooveel doenlick afgeslagen is, seggende op sulcks niet verdacht en waren ende dat wy de naestcoomende reyse beter tot sulcks ons souden connen versien, ende naer dat sy 't schip van den Admirael besien hadden, syn weder na lant gevaren.

7 Maert, Sondachs, is ons gevraecht, waer dat wy ons huis begeerden, ende by ons vercoosen een loodts daer een van haer galeyen ofte core-corres instonden, die sy ons beloofden terstont op te maecken.

9 Maert, Dingesdachs, omdat het timmeren vant huis niet harde voortginck hebben Vranck van der Does aen lant gestiert met drie ofte vier timmerluyden, ende oock om de inwoonders te beter aan te porren; ick sy mede aen lant gevaren om by de cappeteyn een piloot op Banda te versoecken, 'twelcke ons by hem affgeraden wiert, seggende waertoe? aengesien dat in de Molucos soo veel nagelen syn, dat gy se met de vier scheepen niet half laden moocht, meynende ons door sulcken middel naer de Molukos te trecken, ende alsoo ick hem voor antwoort gaf, dat wy maer één schip tot Banda meynden te laden, ende in't uitgaen van de monson weder tot Ambuona te comen, om gelyckelyck met de vier scheepen naer Ternaty te seylen, heeft my belooft een goet man te beschicken.

10 Maert, ben ick weder aen lant gevaren, ende den cappeteyn gevracht oft hy een piloot ofte twee voor ons gevonden hadde, ende dat wy van meyninge waren, al morgen 'tseyl te gaen, daerop antwoorde een gereet te hebben, van d'andere noch geen seekerheyt; heeft wederom verhaelt de menichte der nagelen, die

in de Molucos waren, ende dat wy ons selfs, mits nae Banda lopende, schade deden.

11 Maart, Donderdachs, den piloot aen boort hebbende syn ontrent den middach tseyl gegaen, achterlatende een warpancker met omtrent 60 vadem cabeltouw, ende alsoo tschip Zeelandia syn ancker niet crygen conde is dien dach liggen blyven, ende wy hebbent onder seyl gehouden.

12 Maert, Vrydachs, morgens heeft het schip Zeelant met gewelt syn touw stucken gewonden, ende wy syn ons cours naer Banda gevolcht, ende by oosten Anbuona uitgeloopen; des avonts by de oosthoeck comende, ist stil geworden.

13 Maert, Saterdachs, dryvende met stilte in de straet van Seyra, is Zeelandia met het achterschip aen de gront gecoomen, heeft een ancker uitgebracht ende terstont, Godt lof, weder afgecregen sonder eenich hinder. Terstont daernae coelte crygende syn geseylt tot savonts ontrent w. s. w. doen hadden wy t'eynde van de straet van Seyra [1], die ontrent 8 mylen lanck is, hebbende aen deene syde tgroot eylant Ceyra ende suidwaert 5 ofte 6 eylandekens aent o. eynde van Anbuena [2], geseylt van de reê van Itu tot het eynde van de voors. straet Ceyra eerst n. o., daerna o. ten n. ontrent 12 mylen.

14 Maert, Sondachs, morgens sagen wy noch d'eylanden Nosalao [3], achter t'oosteynde van Anbuona ende des achtermiddachs het lant van Banda gesien, ende soo haest wy 't sagen, nam ons Anbones lootsmanneken een bootshaeck, ende ruckte het lant driemaels nae hem toe, ende daernae heeft hy die haeck by het fockewant vooruit rechtop t'lant aan wysende vastgebonden; by ons gevraecht synde, waertoe dat goet was, gaf voor antwoort tselffde haer gebruick te wesen, ende als sy dat deden nimmermeer vant'lant verstaecken. Als't stil was chuterde ende fluyte seer, ende dickmael, seggende dat hy daermede de wint riep, ende gemeynlick dan oock coelte cregen. In den dageraet een

---

1 Ceram. 2 Haroekoe, Honimoa, Noesa-laut en eenige andere kleinere eilanden. 3 Noesa-laut.

weynich aen stuerboort van 't eylant Saytan[1] omloopende, heeft het lootsmanneken driemael met syn elleboge achteruitgestooten, seggende: hadde hy dat niet gedaen, wy souden daar niet voorby geraekt hebben, ende dat het eylant vol duivelen is, dat wy wel geluckich syn, dat wy der soo voorby geraekt syn, dat sy hetselfde schuwen, soo veel sy connen; seyde mede dat die van Nusola[2] menscheters waren, een quaet volck, datse varckensvlees aten ende haer naers niet en wasschen, alsse haer gevoech gedaen ofte haer waeter gemaekt hebben.

15 Maert, Maendachs, syn wy op de reê van Banda gecoomen ende hebbent geset op 15 ofte 16 vadem schoone gront in de vryheyt van Ortatan; het schip Zeelandia dien dach in zee gebleven, doordien het stil was ende de hoeck van Gunum Apio niet boven mochte.

16 Maert, Dingesdachs morgens, hebbe ick Rocus Pieterss. na Lontoor[4] gesonden, denckende dat hetselfde de prinsepale stadt van Banda was ende den Sabandaer doen groeten, seggende: dat wy coopluyden waren, van onse Prins uitgesonden om met haer te handelen ende derhalven van hem versochten te weeten de costumen vant lant. Den Sabandaer gaf voor antwoort, dat wy behoorden eerst aen de stadt ende Sabandaer van Ortatan gegaen te hebben, omdat onse scheepen op syn anckergront lagen ende dat haer gebruyck was, alse iets doen souden, 't samen spraecken, ende is des achtermiddachs scheep gecoomen om met my te spreecken, ende heeft my geseyt, dat ick soude seynden aen den Sabandaer van Ortatan, die als dan de andere Sabandaers soude byeen doen roepen ende ons antwoorden op ons versoeck. Op dato is het schip Zeelant op de reê gecommen.

17 Maert, Woensdachs morgens, hebbe ick aen de Sabandaer van Ortatan gesonden, die syn genoegen niet wel en hadde, dat wy eerst op een ander plaetse aengevaren syn. Wy verschoonden ons, seggende, dat wy niet wisten, wien wy souden aenspreecken, vercoosen daeromme de grootste stadt, is daermede te vreden

---

[1] Swanggi? [2] Noesa-laut. [3] Goenong-Api. [4] Lonthor.

geweest ende terstont met d'onse scheep gecoomen, ende alsoo ick versocht te weeten de rechten ende costumen vant lant ende dat hy ons wilde behulpelick weesen, om met den eersten te mogen handelen; heeft voor syn rechten, die sy Ruba-Ruba heeten, geheyst 20 baren van Malaca aen fouly, twelcke nae het weynich onderrecht dat ick daeraf hadde, my onredelick docht geheyst te syn, hebbe int eerste daer niet na willen bieden ende my beduncken laten, omdat wy neringe int lant brachten, behoorden van alles vry te syn. Int laetste hebbe ick gebooden vier baren voors. ende daer beneffens voor hem een schoone spiegel, 2¼ ellen carmasyroot laecken ende drie ofte vier cristeleyne drinckglasen, ende alsoo hy niet lager quam als 15 baren, ben ick by myn bodt gebleven ende sonder yets meer uitterechten van malcander gescheyden. Alsoo Bande door eenich crakeel ofte verschil, die sy met malcander hebben van wegen haer Rubba-Rubba in tweeën verdeelt is ende elcke partye ses ofte 7 steden, ofte vlecken onder hem heeft, daer wy met de scheepen liggen, syn: Ortatan, eertyts 't hooft, vermach nu gans niet, doch heeft nog veel oude previleges, Lontoor, Neyra, Puluron, ende Pulo-ay ende Samar[1], d'ander party is Cumber[2], Lapataca[3], Salamon[4], Ouwary, Dener[5], Rasangyn[6]. Ick hebbe na het scheyden van den Sabandaer van Ortatan, een schuyt gesonden aen Cambeer, ende den Sabandaer doen groeten, seggende, dat wy met twee scheepen tot Banda gecoomen waren om te handelen, ende soo syluyden haer in redelyckheyt wilden vinden laten, wy souden met een schip op haer stroom coomen, daerop den Sabandaer voor antwoort gaf, dat sy al 't samen verblyt waren met onse comste, ende dat hy niet doen mochte sonder d'ander Sabandaers, ende dat d'onse eens souden weeder coomen.

18 Maert, Donderdachs morgens, is den Sabandaer van Poulo-Ay ende vier ofte vyf arabiers scheep gecoomen ende na discur-

---

1 Gammer, oudtijds eene stad aan de n. w. zijde des eilands. Cf. Valentijn, Beschr. van Banda, bladz. 5. 2 Combir, aan de noordzijde. 3 Labetakka. 4 Selamme. 5 Dender. 6 Het eiland Rossinghein.

sen, dien ick met haer hadde, beclaechden ik my over den onredelicken eysch van Ruba-Ruba, die de Sabandaer van Ortatan gedaen hadde, seggende, dat wy behoorden vry te syn van alle ongelden, doordien wy neringe ende veel goederen haer gedienstich in 't lant brachten, ende badt haer tzelfde mynenthalven te willen aendienen. De prinsepaelste van de Arabiers, 't welcke een oudt man ende van groot vermogen was, oock daer die van 't lant haer meesten raet afnemen, badt my, dat wy d'inwoonders doch geen overlast souden doen om eenige cleyne oorsaeken, want, seyde hy, het een grof, plomp volck is, ende soo daer iets geschiedde, dat ons qualyck genoechde, souden't hem aenseggen, hy soude daerin doen versien; tselfde hebbe ick hem wederom van d'onse geseyt ende heeft hem seer wel genoecht, daermede haer affscheyt nemende, syn van boort gevaren ende ontrent een uur daerna is de Sabandaer van Ortatan, sonder hem te ontbieden, aen boort gecoomen; ick hebbe hem gevraacht of d'ander Sabandaers gecoomen waren ende hoe dat hy hem beraden hadde, seyde om uitspraeck van myn beraet te hooren, gecoomen was, daerop hem antwoorde dat ick al veel te veel gebooden hadde, doch dewijle dat ick geseyt hadde, soude myn woort stant doen ende soo hy het daervoor niet doen wilde, souden wy vertrecken op een ander plaetse. Hy siende, dat ick niet van meyninge was meer te geven, heeft geheyst het present, dat hem int particulier gebooden was ende Rubba-Rubba op de 4 voorschreven baren toegeslagen ende heeft van my een schrift daeraf begeert, twelke ick haer gegeven hebbe aldus luidende:

Ick Jacob Heemskerck, Vysadmirael, bekenne met Boysida, Sabandaer van Ortatan ende Merou syn broeder, gecontracteert ende haerluyden belooft voor Rubba-Rubba, anckerage ende alle andere ongelden, die op deese stroom souden mogen vallen voort schip Geldria; vier baren van Malaca ofte Banda in fuly, waervoor den voors. Sabandaer ende synen broeder my belooft hebben te bevryen van alle ongelden, die my van iemants anders souden moogen afgeheyst werden; in kennisse der waerheyt hebbe ick dit onderteyckent, den 18den Maert A° 1599.

23 Maert, Dingesdachs, ons huis voltoyt synde, hebben ons goet tot Ortatan aen lant gebracht, bedragende de somma van 1551 gl. ende 6 pennningen, al hetwelcke met groot verwonderinge van de inwoonders wert aangesien; die nooyt diergelycke waeren, als wy veel hadden, in haer lant gesien hebben.

27 Maert, hebben wy ons goet in Neyra aen lant gebracht, bedragende de somma van 1610 gl. 15 st. 4 penn.; int vertoonen vantselfde met de inwoonders groote moeyte gehadt, want sy't alles gaeren, naer haer selfs seggen, souden willen gehadt hebben, verhinderden de vreemde man niet te mogen coopen, hebben pracktyken gesocht om haerluyden gadenge uit de winckel te becoomen, sonder daer veel voor te geven, want sy haer nooten ende fuly die se leeveren coomen, aen de Javanen, Malayen ende Poortugesen, Guseraten ende ander nasien schuldich syn, in somma syn wel lyberale coopluyden, dan het gebreckt haer meest aen de macht.

29 Maert, des morghens, als ick meynde aen lant te varen, heeft my Hans Bouwer een brief uit Neyra geschreven, dat de Turcken als Godie ende den grooten Turck ende meer anderen by hem geweest hadden, ende na my gevraecht, seggende dat ick scheep soude blyven, want de Javanen sochten, die van de stadt te bewilligen om my aen lant coomende te houden, om welcker oorsaecke ick my eenige dagen scheep gehouden hebbe.

30 Maert, schryvens van Hans Bouwer uit Neira ontfangen, als dat een edelman haer de wicht ontnomen heeft, waerdoor Bouwer qualyck genoegende, heeft begonnen het goet uit de winckel te dragen, seggende begheert gy niet dat wy ons goet vercoopen, soo sal ick weder scheep brengen, ende behoeft met ons niet te gecken. Syluyden siende, dat de factoor het goet packte ende qualyck genoechde, hebben de wicht wederom gebracht ende toegelaten, dat een iegelyck cochte, soo datter dien dach tamelick by de cleyne, vercoft wert.

4 April, hebbe ick een brief van den Admirael Warwyck ui Anbuona den 29en voorleden gedateert, ontfangen, daer uit verstaen, aldaer weynich nagelen verwachtende waren, dat d'inwonders niet lager als 50 Rl. van achten, ende syluyden niet hooger

als 20 geboden hebben, voor de baer van Malakka, dat se mede wel gadinge in onse waren hebben, maer daer compt geen goet voor den dach, raet ons derhalven (dewyle datter nagelen vant ooverlant van Anbuona naer Banda gesonden werden) te versien, soo veel wy connen, van nagelen, nooten ende folye, ende dat syluyden geen sekere rekeninge maecken, doch soo't niet beeteren wil, meynen met den eersten te vertrecken nae de Molucos.

5 April, hebben tamelyken met de cleyne vercoft, ende souden noch vry meer vercoft hebben, ten ware dat de Sabandaer de wicht genoomen hadde, daermede sy ons alle dage aen, weder syden quellen, ende hoe dat men haer meer toelaet, hoe dat se meer hebben willen, meynen als men eens oft twemael haer wil gedaen heeft, dat men haer geen dinck en behoort te weygeren, prinsepalick die van Neyra, daer den Sabandaer 't hooft af is, ende is een onversadelick mensch. Sy weeten wel, dat wy uit haer stadt onse meeste ladenge crygen moeten, overmits aldaer meer als de 3/4 van de jonken havenen, daer sy oock op trotsen; 't waere een cleyne saecke, dat se eens een eysch deden, ende daermede berusten lieten, maer soo haest en ist eene niet gedaen ofte daer compt weder een ander op handen, sulcks dat het van node is, dat men haer by den duym houde.

6 April, heeft Bouwer alsoo hy de Sabandaer niet vinden conde, om de wicht weder te eyschen selfs een wicht gecoft. De Javanen claechden, dat wy onse ladinge uit haer joncken nemen soude als sy tseyl gaen. Wy syn van die vant lant aengesproocken, waeromme dat wy geen prijs maeckten met de vreemde nasien, die ons in acht dagen ende min, onse beyde scheepen wel souden vol laden, daerop wy voor antwoort gaven, soo sy het goet op een redelycke prijs setteden, wy souden ons niet eens beraden, maer dat se ons meer eyschten als syluyden in Java ofte Malaca soude mogen maecken, twelcke onredelyck is, dewyle wy int lant syn, daert goet valt, moeten beeter marckt verbeyden. Sy beloofden met drie ofte vier Sabandaers ende eenige coopluyden, die vercoopen wilden scheep te coomen, ende een generale prys van alles te maecken, doch is nae gebleven om dat se niet dorsten aen

boort coomen. Ick hebbe Adriaen van Veen naer Neira gesonden ende die van de stadt bijéén laten roepen, ende doen vragen wat de oorsaacke was, dat se ons alle dage verhinderden, ende de vreemde luyden verbooden aen ons te vercoopen, oft oock van ons te mogen coopen, soo wy van rechtswege yets noch te betalen hebben, sy soudent seggen, wy wildent geven, ende soo sy ons oock niet in haer stadt begeerden sy soudent ons oock vry uit seggen, wy wilden opbreecken, daerop voor antwoort gaven, dat wy wel belooft hadden te betalen vijf baer nooten voor de huer vant huis, maer dat wy de stadt oock mosten een vereeringe doen; syn met malcanderen daerin verdragen op sestich pond fouly, beloovende dat ons daernaer niets meer geheyst ofte oock eenige verhinderinge meer aengedaen soude werden. Hebben doen weder voor een tyt in vreede onse waren mogen vercoopen, maer noch in de prijs vant gelt niet verdragen, ende alsoo ick vermerckte dat 'tgene dat de Arabiers my de verleeden dage af waerschouden, niet te beduyden hadde, ende meest sullen gedaen hebben om een vreese aen te jagen, ende ons te dierder te doen coopen, hebbe my voorgenoomen weder aen lant te gaen, om tot eynde te geraken met de prys van't gelt, twelcke al schoon eens claer synde myns bedunckens, geen stant soude hebben, want sy altsamen veel te licht van haer woorden syn. De prijs met het gelt gemaeckt synde, hebben begonnen te ontfangen nooten tot 6 Rl. van achten, nagelen 45 Rl. ende de fuly tot 65 Rl. van achten de baer van Bande, dewelcke de grootste ende de swaerste van alle dese contreye is. Ick wenste wel dat wy ons geryf tot die prys becoomen conden, vreese dat wy noch al dickwils sullen moeten opslaen. De Poortugesen coopen voor de gewicht van twe realen van achten aen gout 30 ℔ fouly ende een baer nooten, hetwelcke alsoo 't gout wel ongeveer guldens alooy houden mach, compt de baer over de 60 realen van achten, doch syn cleyne partyen die sy coopen.

14 April, hebbe ick goet gedacht den Admirael tot Anbuona te ontbieden, tgene by ons passeerde ende alsoo der noch geen Bandanesen ofte Anbunesen en voeren, hebbe voor best ingesien

onse salup derwaert te senden; deselfde op dato afgevaerdicht met groote verwonderinge van de Bandanesen ende ander vreemde nasien die hier syn, die 't onmogelyck dochten te syn, dat de salup jegens de mouson souden tot Anbuena seylen. Copie van de brief aen den Admirael:

Heer Admirael, naer hartelicke groetenisse is deesen niet besonders, dan dat ick U. E. schryvens van den 29 Martyo, op den 4 April ontfangen hebbe (deselfde niet eer beantwoort, omdat ick meynde alle dage met meer seeckerheyt te schryven) ende daer uit verstaen met groote blyschap U. E., Sr Tenhagen ende de schippers haer gesontheyt, wyders dat Eedametjen deeser weerelt overleeden is. Vranck van der Does met meer andere aen de bloetganck, dien ick hoope den Almachtigen haerluyder gesontheyt weeder sal verleent hebben, ofte ten minsten tgene haer salichste syn sal; onsenthalven wy dancken den Almachtigen voor goeder disposytye. Jan Corneliss. is een bosschieter afgestorven ende heeft nog een man sieck, ende wy hebbender een ofte twee die aen quade beenen liggen. UE. schryven tot Anbuena weynich nagelen syn souden, ende tot diversche reysen, door UE. aanporren, generale vergaderingen gedaen syn, eyntelycken tot eysch gecoomen, doch niet lager als 50 Rl. van achten de baer van Malacka, daerop UEd. 20 gebooden heeft. Ick meyne, omdat se UE. niet verwillegen connen, haer te helpen teegens de Poortugissers, niet anders soecken, als met gevoechelicke middelen nae de Molucos UE. te trecken ende daeromme by soo grooten prys blyven. Den 15en syn wy op de reê tot Banda gecoomen, die al veel beeter is als te Ambuena ende den 23en ons goet tot Ortatan aen lant gebracht endë begonnen te vercoopen. Den 28en in een ander stadt genaempt Neyra; alwaer wy bevonden de meeste neringe ende tmeeste goet te syn; noch een winckel toegestelt; alle norenburgery, is hier goede waer, een mes 2, 2½ ende 1½ ℔ nooten Bandans, twelcke is 5 ℔ 1 loot Hollants ende soo voorts, alles naer advenant, glasen mede wel getrocken; ontrent 3000 oly glaeskens vercoft, yder een ℔ nooten Bandanees, ontrent ses ofte seven stormhoeden, tot 5 groote baren tstuck; souden

meer gegolden hebben, hadde het Portugees fatsoen geweest; een borst ende ruchstuck van een harnas vercoft voor 5 baren nooten, bieden voor de malyrocken mede 5 baren, ende wy soudender garen meer voor hebben, soodat wy aen sulcke snuysteringe als voorhaelt, ontrent 20 lasten nooten vermangelt hebben. Ick en wunste niet anders dan dat de eedelluyden alhier, veel goets van nooten ende fuly hadden, want alles haer gadinge is, wy souden alsdan lichtelyck ende ter goeder pryse ons ladinge becoomen, dan daer sidt niet, tmoet hyer van de inwoonders al by de pont ingecoft werden. UE. hoopt, dat wy hier wel doen sullen ende aldaer verstaen te hebben, de Javanen haer goet om een cleyn proffyt overdoen; ick ben al over 12 dagen met eenige Arabiers te woorde geweest, die wel de beste kennisse van silver hebben ende haer gebooden 60 Rl. van achten voor de groote baer oft 100 ℔ Bandas aen bloem van muscaten, 40 voor nagelen ende vyff voor nooten, ende quamen doen niet lager als 80, 60 ende 10 voor de nooten, sulcks dat ick weder scheep gegaen sy ende voor een dach 6 ofte 7 nergens meer na getaelt dan 't gene wy dagelycks aen ons goet vermangelden. Syluyden syn vast afgecoomen tot op 65, 45 ende 6, ick hebbe niet meer geven willen als ick gebooden hebbe, dan twee ofte 3 van de princepaelste belooft aen schenkage, soo veel te geven als onse differentie is van tgene sy leveren sullen, doch begere 't voort niet tot sulcken prys gecoft te hebben, waerop ontfangen 10 baer nooten ende twee baer fuly ende willen niet meer leveren. Ik salt noch wat aensien, meyne 't onsen besten syn sal, ofte sullen gelyck tot Bantam alle dage opslach crygen, ick bemercke dat se graech syn om te vercoopen, dan sy maecken rekeninge, dat wy niet van daen sullen varen sonder ons scheepen te laden ende ons waren te venten; my is oock tot diversche reysen gevraecht waerom dat wy geen prys maken, ofte wy ons scheepen meynen te laden met messen, glasen ende andere snuysteringe, ende sy syn soo onredelick, dat se veel meer voor haer goet begeren, alst in Java gelt ende bieden ons voor 'tonse, als scharlaken, fluwelen ende ander princepale goederen, nauwelicks soo veel het

in Hollant gecost heeft ende connen tselfde noch niet betalen. Ick ben verwondert dat de Javanen, die hier heel veel goets hebben; niet vercoopen, want versta, de laetste jonck, die hier aengecomen is, soude tydinge brengen, dat de realen in Java doen 14 ofte 15 duysent casges, twelcke veel meer is na het bodt haer gebooden, als sy in Java crygen sullen, het is met ons soo verde gecoomen, dat ick niet geraden vinde van hier te verseylen, nooten connen wy genoech crygen, als wy een real ofte twe willen meer geven als de vyff; want een iegelyck graech is om die te vercoopen, ende wy krygen voor ons goet, dat wy vercoopen, niet anders als nooten ende geven ordenaris 10 ℔ nooten voor een ℔ fuly, meyne dat men wel 12 crygen soude, als men massis aen nooten geven wilden. Wy syn int scheyden overeengecoomen, soo wy UE. tot Anbuena niet vonden, na de Molucos souden loopen, om malcander te vinden; naer de gedaente van de ladinge, die ick sie wy hier inneemen, vinde tselfde niet proffytelick, want nooten wel eyschen goede voorspoet om aen de marckt te coomen, doordien dattet een bederffelicke waer is ende van de worm hoe langer hoe meer gegeten wert. UE. mag hierin syn goetduncken schryven ende alsoo UE. van meyninge is, daer noch wat te vertoeven, conde lichtelick de salup met de onse herwaerts stueren ende alsoo noch wyders weeten hoe 't hier gaet; ick hoope dat het noch wel vallen sal met de prys haer geboden ende waer 't dat de vreemde man, die hier is, leverde, souden in acht dagen ons scheepen connen vol hebben. Ick hebbe by my selven gedacht ende met Sr. Veen overgeleyt, waer 't dat wy ons ladinge voor gelt conden becoomen, een deel volcks met een scheeps coopmanschap hier lieten om ten diersten by de cleyn uit te venten ende de gelegentheyt van 't lant ende 't volck te leeren kennen als mede de spraeck; wy sullen sien watter afworden wil.

15 April, aen den Sabandaer omdat hy ons niet ongefackseert (?) liet, seggende: dat wy hem niet gegeven en hadden, hebben de stadt van Neyra een vaetien met 92 ℔ cruyt geschoncken ende hem een root fluwelen cleet.

19 April, alsoo die van Ortatan ons de wicht benoomen hadden, ende deselfde met schoon spreecken niet connende wederom crygen, hebben gebooden ons goet te packen. Een deel slaven, ende ander cale backers hebben den Sabandaer, die een man van cleyn verstant is opgeroeyt, ende wys gemaeckt, dat wy des nachts souden met ons goet deur gaen, daerom hem geraden 'tgoet met gewelt uit de winckel te halen tot verseeckeringe van syn Rubba-Rubba, opdat sy onder deksel van dien, haer handen souden mogen reppen, ende alsoo d'onse haer wederstonden, niemant int huis te willen laten commen, daerover syn die van de stadt terstont met alle man gewapent voor de winckel gecomen, ende van eenige achtbare mannen van Lontoor opgehouden, die den Sabandaer omdat hy een voorganger van de oproerigen was, wel dapper een schraep gaven, waerdoor een iegelijck weder naer huis keerde. Jegens den avont ben ick met Adriaen van Veen nergens afweetende, van Neyra naer Ortatan gevaren; aen de strant coomende wert ons geseyt watter gepasseert was, ende alhoewel wy van sommige aengeroepen werden, vonden nochtans voor best, eerst scheep te varen, ende hebbe terstont aen den Sabandaer ontbooden, wat d'oorsaecke was, dat sy ons de wicht benamen, soo de faute by ons was, wy wildense beeteren, so se oock by haerluyden was, dat sy van gelycke doen souden. Die van Lontoor hebben ons ontbooden, wy souden aen lant coomen, sy wilden de paeys maecken; hebben terstont Adriaen van Veen, die daer syn residensie hadde derwaert gesonden, ende denselfden avont is alles geslecht, de wicht wederom ontfangen onder belofte deselfde voortaen niet meer te onthalen.

21 April, een party nooten tegens 6 Rl. van achten ontfangen, ende hebben groote moeyte met het gelt, alsoo sy niet te betrouwen en syn, betrouwen oock niemant, branden alle het gelt ende het versmolten brengen ons weder, seggende dat het vals is ende soo't goet waer, soude alst ander wel wit int het vur comen ende niet smelten. Ick hebbe haer een van de slimste laten uitsoecken, ende in presensie van haer luyder een goutsmit den uitgeschooten real doen smelten, die doen soo wit was als lle

d'andere, deselfde mede in haer presensie gewoogen, ende hadde niet verlooren; niettegenstaende hebbe moeten alle het gesmolten wedernemen, oft souden niet met haer hebben connen te rechte raken.

23 April, hebben wy in Neyra 82 baren nooten om gelt gecoft, ende des selfs dachs ontfangen ende scheep gesonden. De Javanen verhinderden ons dat wy geen massis crygen voor 65 Rl., want sy geven de Bataniandcrs [1], 14 baer nooten voor een baer fuly, die sy ons dan wederom overdoen voor ses realen van achten, sulcks dat wy de fuly rusten laten, ende schicken ten naesten by ons geryf van nooten te crygen, daer wy meest onse scheepen mede laden moeten; daerna ten quaetsen coomende, dat wy de masses voor 70 Rl. neemen, gelyck se ons de Javanen nu verlaten, die alsdan goede winste gedaen sullen hebben int vermangelen van haer nooten, tegens 14 voor een, dien se genoch à 6 Rl. souden hebben coonen vercoopen.

24 April. Een brief van den Admirael uit Anbuena den 8ste dito gedateert, ontfangen, daer uit verstaen als noch geen prys van de nagelen gemaeckt te syn; dat hy gebooden heeft 25 Rl. van achten voor de groote baer, ende sy syn niet lager geweest als 50 Rl. waerdoor de winckel begint op te breecken ende soo daer geen veranderinge en compt meynt nae Ternaty niet te vertrecken voor dat hy schryvens van ons heeft; raede ons te coopen indien wy redelicks coops aenraken connen; waer't dat se hen tot Anbuona eenige cantiteyt wilden toeseggen, hy soude wel op de 35 ofte 40 Rl. coomen, doch can haer daer niet toebrengen, ende dat het noch wel gebeuren mochten ons te comen versoecken, dewyle voor seecker hout aldaer weynich ofte niet te becoomen is.

26 April, is onse salup van Anbuena wederom tot Banda gecoomen, brengende een brief van den Admirael gedateert den 20 dito, daer uit met blijschap verstaen, haerluyde redelyck disposytie; dat mede den Admirael hem verheuchde, verstaende dat de speceryen alhier redelyck te bekomen waren, verhoopt hetselfde in Ternaty mede te vinden, ende dat hy tot een goeden reys schoonen moed hadde; den ... dito aldaer prys van de nagelen

[1] Vermoedelijk kooplieden uit Patane.

tegens 35 Rl. gemaeckt, doch weynich voorhanden; tot noch toe niet meer als 8 ofte 9 baren ontfangen, ende dat op stormhoeden tegens een halve baer het stuck, ende soo se hooge cammen gehadt hadden, souden ongelyck meer gegolden hebben. Realen syn aldaer niet begeert, bieden voor roers ende musketten, door den anderen 25 Rl. ende heeft se voor een baer verlaten, meynt aldaer sonderlings anders niet, sal vercoopen, dan sommigen stormhoeden ende roers, fluweelen, lakens, ende ander coopmanschap is haer te costelick; spiegels, glasen, olyfleskens is haer gadinge wel, dan alsoo sy luttel goets hebben, wert weynich vercoft; voor messen, spiegeltiens, ende ander snuistering connen niet anders als hoenders ende ander lyftocht becoomen, hebben, om een seer sevylen prys 5 oft 6000 ℔ rys gecoft, ende coopen noch dagelycks meer, hoopende dat wy haer daer bejegenen sullen om ons mede te deylen; maeckt rekeningen dat ons gelt ende coopmanschappen over sullen schieten, ende henluyden te cort coomen, denckt derhalven soo't eenichsins te passe comt, ons aldaer te verbeyden, dat wy derhalven niet souden nalaten met den aldereersten wint alle gelegentheit te schryven, ende int wederkeeren lancks Anbuona coomen; soo wy haer daer niet vonden, soude ons raden den steven op het spoedichste naer huis te bieden; mochte hy met haer handelen als met Cristenen, soude om beeter tot de ladenge te geraken met haer voort casteel gaen, twelcke menigmael haer afgeslagen heeft, doch eyndelyck siende, dat sy tot geen prijsen conden geraken, hebben om hun te helpen wat hoops gegeven, waerdoor prys gemaeckt hebben, ende doen groote naersticheyt om 200 baren nagelen byeen te rapen, die d'onse op de hant willen geven; meynen dat se soo veel niet byeen sullen crygen, soo dat apparentelyck is, van de slach voor haer niet en sal vallen, dat de inwoonders met de Javanen wel een proef op't casteel doen mochten; op gisteren was aldaer al het volck in roer, ende liepen met menichten na de westhoeck, alwaer de Poortugesers met 10 prauwen aengecomen waren, meynende een stedeken af te loopen, siende ontset hebben weder de vlucht in haer praauwen genoomen. Belangende van tot

Banda volck te laten, twyffelt niet vant geene ick daer in doe, ofte het sal by ons Mrs. aengenaem syn, ende soo't volck te betrouwen waer soude tselfde geraden vinden.

1 Mei, van een Renegado, dien ick adieerde verstaen, als dat de prinsepale Batanianders met malcander geresolveert waren, indien dat wy noch twe dagen ophielden om te coopen, dat se ons al haer goet leveren souden tegens 6.45 ende 70 Rl., ende dat, omdat wy luyden lieten na de Molucos te willen gaen, hebbent daeromme noch twee ofte drie dagen aengesien, onse schulden inmanende, ende geen mensy van coopen maeckende, ende opdat sy't te beeter gelooven souden, hebbe eenige seylen laten aenslaen.

Op dato, in Ortatan wederom groote moeyte met het gewicht gehadt, bevonden dat het pondt Banda's door den Sabandaer ons gedaen, wel 6 onsen hollants lichter was als dat van Lontoor ende Neyra, hebben derhalven groot spul gehadt; den Sabandaer wilde geen swaer gewicht geven, seggende dat hetselfde over 50 jaren by de stadt geweest hadde; hebben wederom onse winckel gesloten ende begonnen op te breecken. Die van Lontoor weder ten besten sprekende, seyden, dattet een oudt gewicht was ende door lanckheyt van tyt wat verlicht, beloovende ons een oprecht gewicht te bestellen, baden ons derhalven, dat wy het packen blyven souden laten, ende dat den Sabandaer een jonck man was, niet wetende wat hy dede, ende alsser yet geschiede dat niet betaemde, soudent haer seggen, zy souden maecken, datter in versien wert. Hebben op't seggen van die van Lontoor ons goet weder voorgestelt, die oock gedaen hebben als se beloofden.

5 ende 6 Mei, wederom een goede party van 130 baren nooten à ses realen ontfangen.

8 Mei, bestant van oostelycke wint gecregen ende op dato int schip Zeelandia begonnen te laden.

13 Mei, schreef Hans Bouwer uit Neyra, als datter sommige Javanen geweest waren, die gepresenteert hadden 100 baren fuly ende 400 baren nooten, doch eyscht wat meer als de jegenwoordige marckt, meynt, soo wy by ons voornemen blyven (ende niet anders luyden laten als te willen vertrecken als 't stuyt), ons ge-

ryf gansch crygen sullen; meynt op morgen veel te ontfangen, want een yegelyck presenteert te leveren.

25 Mei, Een prau gereet synde om na Anbuona te varen, hebbe een brief aen den Admirael geschreven, naer luyt deeser achtervolgende copie:

Discreete Heer Admirael, in myn voorgaende UE. verhaelt van alhier volck te laten, hebbe de prinsepalen tot diversche reysen by malcander gehadt; eenige willen 't toestaen, andere niet, soo dat het wel eenmael ofte twee beslooten is geweest, datter volck blyven soude, ende op gisteren ons weder afgeslagen, niet wetende watter afwerden sal, can derhalven geen recht bescheyt schryven. 't Heeft hier 4 oft 5 dagen zeer quaet weder geweest, soo dat wy niet veel uitgerecht hebben, in onse ladinge. De Javanen connen wy soo verde niet brengen, dat wy te weeten crygen wat cantyteyt sy seekerlick leveren sullen; van daech, indien 't goet weder is, sullen wy 50 ofte 60 baer nooten ontfangen à 6 Rl., ende hebbe voor my genoomen als 't stuyt 6½ te geven, ende daerna seven, opdat wy op 't spoedichste onse scheepen mogen vol crygen. Soo wy de scheepen van de vreemde vol crygen, soude ons de coopmanschap meest overschieten, soo niet, sullen moeten wachten naer het nieuwe gewas, dat over drie maenden meest in syn sal, ende alsdan soude ons 't meeste gelt overschieten, wete deshalven niet wat best in deese saeck geraden sal syn, doch 't sekerste is, dat wy binnen 10 dagen onse ladinge van de Javanen sullen hebben, ofte sullen se niet becoomen, ende soo wy binnen drie weeken van desen dach af, aldaer niet syn, is niet geraeden na ons te wachten. UE. can doen tgene geraden vint best te syn; ick hadde enckel gehoopt als ick UEd. schryvens van den 8en April ontfinck, dat UEd soude hier gecoomen hebben. Ick sal myn uiterste best doen, om alle dagen te schryven, daer ick meyne ons gelegentheyt toe sal gebrecken. Wy hadden ons al gans gestelt om volck te laten ende Sr Veen soude gebleven hebben met Bouwer ende seven ofte 8 andere. Sullen noch sien watter afvallen wil; tvolck syn variabel van condisy ende voor ons seer bevreest, sulcks dat se selfs niet weeten wat

haer best is, wete UE. niet sonders meer te schryven, dan wil UE. Claes Jans. met alle d'andere in de genade Godts bevelen ende van ons allen hartelick gegroet; datum den 25en May.

29 Mei, een goede party fuly ontfangen ende moeten met seven oogen toesien ofte souden dapper bedroogen werden, want dese luyden prinsepael de vreemde nacy, syn soo bedriegelyck ende onbeschaempt, dat se geen weergaey en hebben; d'eene heeft een pont nooten 4 ofte 5 in 't midden van de fulysacken, d'ander giet er een puds water ofte twee in, ende als wy de sacken openen ende besteecken dat wy tselfde te sien coomen, soo weeten sy daer niet af, dan hebbent de slaven gedaen ofte daer is opgeleckt, soo is 't, laet blijven, wy sullen se weder droogen, oft leest 't er de nooten uit; passeert se voorby, soo ontfangen sy de gewicht van water ofte nooten voor fuly, al waer 't dat het terstont in dreck veranderde, alst in onse handen is, daer passen sy niet op, doch alsoo wy haer rancken niet dan al te wel gewoon en syn, latender geen passeeren sonder te besteecken ofte besien, oock connen wyt aen 't gewicht wel mercken ende een sack een pont ofte 3 swaerder wegende als ordinaires, wert van ons gans opgesneeden, soodat wy dickmaels de fuly van binnen nadt vonden, die wy dan scholden voor dieven; doch sy hebben een bordt voor 't aengesicht, onder allen een Batanians cappeteyn, die dickmaels syn bootsvolck ende ander passagiers bekeven heeft, omdat se water in de fulie gegooten hadden, soude oock 8 ofte 10 baren leveren ende aen 't wegen coomende bevonden datter weynich sokelen waren ofte daer was veel waeters in gegoten, sulcks dat de fuly broeyde ende soude eer acht dagen gans swart geweest hebben, soodat ick de sacken een deel dede dragen ten huyse van een ouden turck, daer wy groot behulp af hadden ende ontboodt den Sabandaer met sommige eedelen; toonende hem de sacken, begeerende dat sy recht doen souden over alsulcke dieverien, als sy daer voor haer oogen sagen, ende soo sy daer geen recht over doen wilden, soude veroorsaeckt weesen my selven te rechten. Syluyden, om ons te payen, hebben hem, soo 't scheen, dapper bekeven ende gecondemneert......., ons groot gelyck ge-

geven; doch gebeden, dat wy het quaetste niet doen souden, om onse goede name, die wy nu by haer ende alle vreemde nasien, die aldaer waren, hadden, niet te verminderen, sulcks dat wy ons daermede genoegen lieten ende voor wel gewaerschout goede toesicht te hebben.

2 Juny, van een Javaen, genaempt Malein, die ons wel over 10 weecken 400 baren nooten ende 100 baren fuly geveylt heeft, ende nu van denselfden drie goncken met fuly, nooten ende nagelen gecoft, beginnende te leveren, hebben sommige fuly sacken gevonden daer veel nooten in staecken, deselfde apaert geleyt ende begeert voort te wegen; hy siende dat syn dievery ontdeckt was, heeft opgehouden ende niet meer wegen willen; ick hebbe derhalven de sacken, die 13 int getal waren, daer nooten in gevonden syn, in onse lodge doen brengen, den Sabandaer met sommige edelen wederom ontbooden ende tselfde getoont (in presentie van den ouden turck, die ons seer behulpelick is ende sy voor haer vader houden), seggende soo sy daer niet in versien willen ende straffen, die sulcke dieverie plegen, datter wel groote moeyte mochte wtreysen, want hetselfde ons niet te lyden stont; dat wy mede van denselfden in presensie van diversche turcken drie gonken met nooten, fuly ende nagelen gecoft hebben, ende nu dat syn dievery ontdeckt is, wil niet leveren ende alsoo onse scheepen met die drie goncken souden vol raeken, hebbe syn fuly duerder betaelt als andere, sulcks dat wy onse rekeninge daerop gemaeckt hebben ende anderen die leveren wilden afgeslagen, begeren derhalven leveransy ende bidde den Sabandaer ende eedelen, datse't my ten besten houden, indien hy niet leveren en wil, dat ick hem met gewolt doe leveren, daer mede myn affscheyt nemende sy binnen gegaen ende ontrent een quartier uurs daerna, is den ouden turck, den Sabandaer met drie ofte vier van de prinsepalen binnen by my gecomen ende gebeden sulcks niet te doen, als ick voor my genoomen hadde, seggende dat wy genoech becoomen souden 't gene ons gebrack, daerop ick haer antwoorde, dewyle sy luyden daer in den eersten niet in versien hebben, ons nu alle

dage gebeurt ende ons ongelegen alsoo te handelen, 't gene wy coopen ontfangen ende betalen tot de laetste penninck, begeren derhalven oock leveringe van 't gene wy gecoft hebben ende alsoo 't selfde ons nu ende meermaels gebuert is, claget haerluyden, die rechters van de stadt syn ende soo sy geen recht en doen, staet het ons vry selfs te rechten ende my ganselick gelaten niet te willen van opynie veranderen, daerop den Sabandaer ende eedelen van de stadt met den ouden turck ons vrient, my gebeden hebben, dat ik het deese reyse noch soude passeeren laten, ende soo 't weer gebeurde doen wat my goet dochte, seggende wy syn nu met u verdragen, dat hier van uw volck blyven sal, ende sullen 't samen als broeders wesen, met meer andere propoosten diesaengaende, sulcks al waer't dat ick het vastelick in den sin gehadt hadde te doen 't gene ick seyde ('t welcke niet eens in gedachte en hadde, dan alleenlick voorstelde, opdat sy daer in voorsien souden ende een ander hem ontsien sulcks te doen) die bedingen souden genoch geweest hebben om myne opinie te doen veranderen, hebbe derhalven belooft om harent wille, tselfde na te laten ende den voors. Javaan van de coop ontslagen, mits ons goet doende ontrent een baer nooten, die hy voor fuly gelevert hadde ende vreese hoe wel wy daerop letten ende toesien noch altemets één deursnapt, daer wy met bedrogen werden.

5 Juny syn die van Lapataca met 4 Corecores gecomen ende aengevallen 2 dito van Neyra, die aen de gront gecort waren, meynende een wech te nemen, hebben tien ofte 12 maels met haer bassen na malcander geschooten ende alsoo de cappeteyn van Lapataca door syn arm geschooten, één doot ende ses ofte seven gequest, hebben afgehouden ende deurgegaen, ende waer 't dat se voort aengecomen hadden, souden se sonder hinder gekregen hebben, want se altsamen al verloopen waren; by die van Neyra 4 gequetst.

7 Juny, syn my acht ofte 10 cokesbomen van die vant lant geweesen ende gegeven om ons huis te maecken, dien ick hebbe laten omhouden ende opte erf brengen ende alsoo deselve quaet

om te wercken waren, syn in 't bos gegaen ende ander boomen afgehouden ende met groote moeyte uit het bos gehaelt, tot balcken, stylen ende andersins, alsmede een deel plancken afgesaecht, om de solder ende de wanden vant huis dicht te maken; thuis in de lengte 40 voeten ende breede 30 voeten begrepen.

21 Juny, willende een Bataniaensche gonck tseyl gaen, die noch eenige coopmanschappen (dat des inwoonders gadinge was) hadde, presenterde tselfde beneden de marckt om realen te geven, waerdeur die van de stadt Neyra ende eenige van de prinsepaalste int particulier om eenich gelt aengesproocken hebben, opt nieue gewas aen nooten ende fuly na marcktsgang te betalen, twelcke ick haer gedaen hebbe tot de somma van 2 ofte 300 realen, wel wetende dat het gelt niet by haer blyven soude ende alsoo se tselfde niet weeder souden opbrengen, was wel verseekert, dat se van daer volck te laten niet weederroepen souden; hebben die van Lontoor wyders versocht om aldaer mede een huis te hebben, om datter wel soo deftiche mannen syn als in Neyra ende tot meerder seeckertheyt van ons goet voor brant ende ander inconvenienten, die souden mogen overcoomen, haer beloovende te geven als die van Neyra een half centenaer cruyt, twe malyrocken ende twe harnassen. Syluyden, siende dat se 't niet brengen conden tot 10 percento, daer se het aldeur op hielden, hebbent mede als die van Neyra aengenoomen, hebben ons een oude loodge getoont, om ons goet in te brengen, tot dat wy een ander huis gemaeckt hadden.

Den 16en savonts syn die van Neyra, Lontoor, Puloay ende Puloron met ses correcorres afgevaren ende in de nacht, die van Ouary aengevallen, verrast ende dootgesmeten wat haer bejegent is, de huysen, een correcorre en de twee van haer joncken aen brant gesteecken. Den 17en smorgens syn se wederom gecomen, hebbende drie manshoofden, twee vrouwe en een kintshooft voor aen haer correcorre hangende, tot een teyken van haer vicktorieus exploot, seyden, datter er wel 10 doot ende meer als 30 gequetst waren ende van de hare 4 ofte 5 met cleyne quetsure. Nadat de hoofden twe ofte drie uren 't aanschouwen van een

yegelyck geleyt hadden, syn op haer manier eerlick begraven.

1 July. Den eersten July ons scheepen vol synde hebben alles claer gemaeckt om den tweden tseyl te gaen; de laetste ende hoochste marckt, die wij gehad hebben is 9 Rl. van achten voor een baer nooten Bandas ende 95 de baer fuly, 55 de nagelen.

3 July, des morgens, hebben ons ancker gelicht ende syn met ons twee scheepen 't seyl gegaen, latende aldaer met bewilliginge van de inwoonders twintich persoonen met cargasoen van gelt ende coopmanschap, bedragende de somma van 38,200 gl. 2 st. 11 p. om tot bequamer tyt te handelen, ondert beleyt van Adriaen van Veen, beneffens hem Augustyn Stalpaert, Guilame Marqnis ende Illes van Goutom, d'andere syn bootsgesellen, van de bequaemste daertoe vercoosen ende met haer vrie wille op hoope van goede verbeteringe. Adriaen van Veen heeft syn resydensie met Guillame Marquis ende Hanson Albertss., Loodewyck Isacksen, Jacob Waterman, barbier, Claes Jacobs. timmerman, Gerret Jans., Isack Jelless., Jan Lodewykss., Ares Claess. in Lontoor; in Neyra Augustyn Stalpaert, Illes van Gutom, Pieter Isackss., Jacob Mieuss., Daniel Eevertss., Jan Verdoel, Cornelis Janss., Jop Janss. Snyder, Gerrit Andriess., Adriaen Claess. Ontrent den middach in zee synde, hebben in de name Godts ons cours (met een topseyl wt den s. o.) naer Ambuona gestelt, n. w. aen.

Een pondt Banda weecht 6 pont 6¼ onse Hollants, ende een baer is hondert ℔ Bandas; deselfde is ongevaerlick 15 ofte 20 pont swaerder als een baer van Malaca; tien ℔ fuly Bandas doet corant een baer Bandas aen nooten, wert somwylen 13, 14 ende oock 15 ℔ voor een gegeven, ende compt niet lager als 10 voor een.

3 July. Een baer van Malaca ofte groote baer van Banda doet soo veel als 2½ baer van Ambuena.

Nooten-muscaten wegen een volle derde part swaerder als nagelen, staet te onthouden, dat ick de twe steden, daer ons volck in Banda gebleven is, elk een clock toegeseyt hebbe, van ontrent hondert ponden elcks, met syn gereetschap om aen te hangen; is van noode dat men daerop sie, datter geen mans figuren

op gegoten ofte gehouden en sy, ofte soude niet aengenaem syn, ende dattse met d'eerste scheepen, die daerwaerts gaen, gesonden werden om niet te falieren in de belofte.

(Tusschen den 3den en 4den Julij vindt men nu in het oorspronkelijke journaal nader aanteekeningen gesteld, van de gezeilde koersen en peilingen van de zon, van 1 Januarij tot den 4den Julij 1599. Wij kunnen die aanteekeningen zonder bezwaar overslaan en Heemskercks journaal vervolgen op den 4den Julij.)

4 July, Sondachs morgens met den dach sagen wy d'eylanden, liggende aen d'oostsyde van Anbuona, ende waren zeer wel vervallen, ende als wy bystaken om int lant te loopen scharpte de wint dat wyt gadt niet beseylen mochten; het wert oock seer quaet regenachtich weder, soodat wy leyden met schover seyle, verwachtende beter weder. Soo ons sulck weder in de straet beloopen hadde, soude genoech te doen gehadt hebben.

5 July, Maendachs morgens weder by de wal comende, bevonden dat wy noch al bet mede gedreven waren ende alsoo 't noch effen quaet weder was, met doncker gesicht ende regen, hebben't noch dien dach ende nacht met cleyn seyl bygehouden.

6 July, Dingesdachs morgens, waren wy tot het westeynde van Ambuona, weer gedreven, hebbent met den dach n. overgeleyt, om te sien oft wy het westgadt mochten in seylen ende tydinge van de onse, soo sy daer noch waren, te becoomen. Wy syn 't soo na geweest, dat wy de reê, daer de scheepen liggen, sien mochten, doch geen vernomen, ende alsoo ons de stroom seer om de n. tusschen Ceyra ende Buro introck, sulcks dat wy vreesden, soo wyt langer byhielden, boven teylant Blau niet souden connen seylen, niet veel aparensy siende om de reê van Ambuona te crygen, hebben ons best gedaen ons reys te corten ende syn des nachts boven Blau geseylt.

7 July, Woensdachs, Jan Corneliss. ende syn stierman aen boort gehadt, is beslooten w. s. w. aen te loopen om de Cadipes [1] ende Buton te beseylen.

---

1 Kadoepan.

10 July, Saterdachs morgens, syn wy ontrent het midden van de Cadipes vervallen, ende alsoo ons docht, dat wy ter plaetse waren daer wy in't gins varen doorgecomen waren ende het gadt open siende, hebben ons cours daerin genomen, ende als wyt wat begonnen te genaken, sagen wel hetselfde gadt niet te wesen, maer omdat ons de stroom soo introck ende voor wint hadden, hebbent deur laten staen, is niet seer wyt ende aen beyden syden vuyl, een stuck van de wal; wy lieten 't tot s'avonts deurstaen, doen sagen wyt boose ryf, hebben doen dragende gehouden noortwaert over, daerna ons seylen ingenoomen ende dryven laten; werden van de stroom naer 't ryf getrocken, sulcks dat by doncker nacht van barningen gewaerschoudt werden; wy maeckten seyl ende leyden het weder af; in den dageraet hebben ons cours tusschen het eylant Buton ende 't rif doorgeset.

11 July, Sondachs, van smorgens tot savonts langes Buton geseylt s. w., s. w. ten w., w. s. w., w. n. w.; voort maendachs morgens n. w. ten w., doen waren wy by het eylant Cabayne[1].

12 July, Maendachs, s. o. son ontboot ick Jan Corneliss. schipper op Zeelandia ende wert voor best gevonden, dat wy onse seylen souden innemen ende dryven.

13 July, Dingesdachs, ontrent 2 uren voor dach weder seyl gemaeckt, ons cours w. ten s. aengeset met moye coelte wt den o. ofte o. s. o. tot des middachs; doen sagen wy het lant van Macasaer, als mede het s. lant ende des avonts als de son onderginck syn wy door het nauste van de straet gepasseert; des nachts met cleyne coelte geseylt, int schip Zeelant gediept ende 24 oft 25 vadem moye santgront.

16 July, Vrydachs, na de middach, ontrent s. s. w. son sagen wy een cleyn eylandeken suydtwaert van ons ende barnde aen beyden enden een groot stuck af; ontrent een uur ofte twe daerna noch een ander eylant; voort geseylt tot savonts sonnen onderganck, doen wierpen wy't lood ende vonden cleygront op 53 oft 54 vadem.

---

[1] Kabeina of Kambeina.

25 July, Syn wy des morgens ontrent s. o. son by de oostelickste hoeck van de inbocht van Jaquetra gecomen, daer een rif afloopt een goet stuck in zee, alwaer het schip Zeelandia op 3½ vadem geweest is.

Syn ontrent een myl oft anderhalf tzee geloopen ende daerna weder bygestecken; des achtermiddachs hebbe ick Jan Corneliss. aen boort ontbooden, hebben goet gevonden de wal weder aentesoecken ende jegens den avont de eylanden voor Jaquetra weder int gesicht gecregen ende wel verkent, voortgeseylt tot dat het eerste quartier by naest uit was ende doen geset op tien vadem, ontrent een myl van lant.

26 July, smorgens weder seyl gemaeckt, syn des achtermiddachs ontrent s. w. son op de reê van Jaquetra gecomen ende aldaar geset op vyf vadem recht voor de stadt; desselfs dachs Rocus Pieterss. aen lant gesonden met groetenisse aen den Coninck ende versocht in syn haven ons te mogen vervarschen, twelcke ons vergunt is; wyders verstaan, dat tot Bantam twe duytsche scheepen waren; niet wetende wien ofte van wat plaetse.

27 July, Hebben wy volck na lant gesonden om rys ende arack, met ander vervarsinge te coopen.

7 Augustus, Des smorgens naer Bantam geseylt om de reste van onse vervarsinge te coopen, overmits wy verstonden aldaar beter coop ende eer te becomen was ende de reste van ons gelt aen yets anders te besteeden; des achtermiddachs syn wy aan de varsche rivier gecomen ende dien nacht noch meest al ons water gehaelt.

8 Augustus, Des avonts hebben wyt des avonts voor de bay van Bantam geset.

9 Augustus. Achtermiddachs syn tot Bantam gecomen ende aldaer gevonden de Lange barck met de jacht de Sonne [1] ende syn aldaer gearyveert, d'een int uitgaen van February ende de barck den eersten oft den 3 Maert; verwachten het nieuwe gewas, hebben met haer beyden 42 oft 43 man verlooren, onsen

---

[1] Zeeuwsche schepen, cf. bladz. 217, boven.

Abdol ende Antonie syn doot gestecken ende den Hamburger Renegaet aldaer gerecht.

17 Augustus, savonts van den Aquipati een brief aen syn Exelencie ontfangen.

19 Augustus, Ons gelt besteed synde, syn wederom 'tseyl gegaen. Int laatste van February syn tot Bantam aengecoomen vyf chynesche schepen, dewelcke wechgevoert hebben over de 18 duysent sacken peper, daer heeft noch een Gusarat geladen 3000 sacken, sulcks dat Bantam met het geene onse scheepen wech genoomen hebben, dit jaer over de 30 duysent sacken peeper wt gelevert heeft.

De Admiraal Jacob van Heemskerck zet verder zijn journaal voort gedurende de terugreize, tot op den 19den Mei des jaars 1600, wanneer zijne schepen Gelderland en Zeeland het anker voor Texel wierpen. Die aanteekeningen bevatten niets, dat voor ons doel bijzonder belangrijk is te achten; de terugreis leverde weinig merkwaardigs op. Van meer gewigt is evenwel de nu volgende Memorie van van Heemskerck, over de wijze, waarop naar zijne ondervinding, de handel met de kustplaatsen van Java en in de Molukken moest worden gedreven. Het is om die reden, dat wij dit stuk hier laten volgen.

Memorie, door Jacob van Heemskerck opgesteld over de wijze waarop, naar zijne bevinding op de kustplaatsen van Java en in de Molukken, den handel moet gedreven worden.

Om op het oorborlikxt te handelen in Banda ende Ternate is van noode, dat men tot Bantam coope verscheyden soorte van porseleyn, catoenen, Bengaelsche ende ander lynwaten, die aldaar gebracht werden van de Chynesen, Portugesen ende Guseratten met meer ander verscheyden soorten van coopmanschappen, die aldaer te becoomen syn; dat men alsdan, van daer vare naar Jurtan ende coope mede aldaer Madura's cleden ende ander soorten,

die de Portugesen ende andere aldaer brengen ende van daer na Baly, om Balyse cleeden, ende rys op Tymor ofte ander plaetsen daer ontrent. Deselfde waren becoomen hebbende, soude ick de scheepen verdeelen ende loopen laten, d'een na Ternaten ende d'ander na Bande, ende deselfde waeren aldaer met d'eerste gelegentheyt venten ende de vermangelde waren int schip ofte scheepen laden, d'overschietende in pakhuysen opliggen ende schicken, tot ons te trecken soo veel doenlick ware, opdat se van ander scheepen, die daer souden mogen comen, niet ondercoft werden. Om vervarsinge van wyn te coopen is geen beeter plaetse als Bantam, daer men se beter coop ende in meerder overvloet coopen can als in Jaquetra, want alwat tot Jaquetra is, wert tot Bantam gebracht, varsch water is seer mackelyck te halen aen de varsche rivier, tusschen Bantam ende Jaquetra ende is oock beter als tot Bantam.

Aengesien, dat wy die van Bantam nodich van doen hebben, als onsen eersten aenloop ende prinsepale handelplaetse, soo is't van noode, dat den gouverneur wel onderricht werde, hoe dat de scheepen daer hy syn brief met gesonden heeft, aldereerst aengecomen syn, als dese by naest gereet lagen om tseyl te gaen ende dat syn Exylensie seer besich in den oorloch synde, niet heeft connen deselfde beantwoorden, maer dat hy met deerste navolgende schepen alle bescheyt sal schryven, die selfde excuses sullen oock dienen aen den coninck van Jaquetra, alhoewel ons aen hem soo veel niet gelegen is ende 't present wel betaelt is, al eer dat hy het gegeven heeft.

Om op eenige plaetsen yemant aen lant te senden om te sprecken met cooningen, eedelen ofte regeerders van landen ofte steden, soude raden hetselfde te doen met soo weynich volck als mogelyck waer, liever met een cleyn schuytken met drie man als een grooter met negen man, ende soo't de plaetse niet vereyst, met soo cleynen schuyt ende 3 man te varen, mochte men nemen een grooter met 9 man, twe ofte 3 meer ofte min onbegreepen ende wat men daer niet mede wt en rechte, sal men met geen 2 ofte drie selupen doen. Alsser eenige swaricheyt van vyanden in gelegen is, soo is van noode, dat een van de cleynste scheepen soo

na ga leggen alst coomen can, d'andere wat verder af na de saecke vereyst, want met een sclup volcks 2 ofte drie op die plaetsen, daer wy geweest syn is niet anders, alst volck ende de vruntschap door eenich misverstant in peryckel te stellen, ende soo daer swaricheyt valt, 't is lichteliker drie als 9 ende 9 lichtelicker als grooter getal te lossen. Int laden wyst syn selven, dat men soo vele volck ende boots gebruycken moet, als de gelegentheyt vereyst, doch in sulcker voegen dat de scheepen wel in goeder bewarnisse gehouden werden.

De Cooninck van Tubon heeft ons wtter maten groote vruntschap ende getrouwicheyt bewesen, wy hebben hem oock wederom veel toevertrout, van gelycken desselfden cooníncks Gouverneur, genaempt Ragalella ende is een Renegaet Portugees. Ick late my beduncken, dat het meerdeel van ons volck wt de twe gebleven schuyten voor Arisbaye, naest Godt door hem 't leven behouden hebben, waerdoor ende oock om dat costelycke present, als de krys met gout beslagen ende de twee lange fraaye spiecen van den voors. cooninck, met goeden yver aen syn Exylensie gesonden, soude raden, dat men hem de wete dede, dat het selfde Syn Exylensie al bekent ende seer aengenaem is, maer dat de scheepen die't selffde present in hebben noch niet gecomen syn, dat syn Exylensie met d'eerste navolgende scheepen selfs sal aen den cooninck schryven ende met eenige frayheyt vereeren; dat het selfde nu niet geschiet is, compt door de groote toerustinge van oorloge, daar hy als nu mede becommert is. Ick hebbe tot Tubon als den Cooninck my omme leyde om thof te sien, gespeurt, dat hy een beminder van honden is, want door een vertreck gaende, naer syn slaepplaetse, passeerden wy een stede daer wel tien ofte 15 honden gebonden stonden. Wat virtuten sy over haer hadden weet ik niet, overs het waren lelicke rekels; daer gaet by de scheepen een fraye wel geleerde waterhont, van gelycken een yslanderken om den voors. Coninck van Tubon te schencken. Alsser noch het stof van een fraye gecleurde bloemptfluecle rock ende eyt anders frays uit de coopmanschap by ware, soude tot verbeteringe mogen passeeren. Om met de scheepen daer aen te

loopen is niet noodich, ten ware datse daer vervielen ofte te lande quamen, want de scheepen door vlacke gront, verde van de stadt moeten leggen. De handel die daer ontrent valt, geschiet tot Jurtan, twelck ontrent 10 ofte 12 myllen van daer is. De Portugisen ende veel Javanen getuygen quaet van den Cooninck ende in sonderheyt van den Gouverneur ofte Renegaet Portugees, genaempt Ragalella, wat reden sy daertoe hebben is my onbekent, ick en weete anders niet, als wy in der daet bevonden ende boven verhaelt hebbe, dewyle wy daer geen handel hebben, behoeft men haer niet alteveel toe te vertrouwen, maer alle vruntschap te houden, 't can in toecomende tyden te passe coomen. Van Jurtan, soo daer geen ander gelegentheyt is, can men lichtelyck een schuyt met het present ende de groetenisse tot danckbaerheyt seynden. Ick achte oock noodich dat den Gouverneur yets geschoncken wert, met vermaninge dat het selfde geschiet voor de deucht aen ons beweesen tot Arisbaye.

Jurtan is de bequamste ende beste haven in geheel Java, alwaer meest alle den handel van de speceryen, als nooten, fuly ende nagelen gedaen wert, waermede de Poortugesen haer seer wel weeten te behelpen, hebben meest alle coopmanschap bij haer, die de Javanen gebruycken ende vervoeren alsoo mede casies, hetwelcke sy aen de Javanen uitdoen op de reys, ende bodemery van het gaen ende wederkeeren naer Moluco ofte Banda, waervoor de ontfangers by geschrifte borch stellen, ende nadat ick van de Portugesen verstaen hebbe weynich faute aen de betalinge. Ick vraechde haer hoe datse de schriften, die in Malaeys geschreven waren verstaen conden, de Javanen alsoo se bedriegelick syn mochten crediteur voor debiteur stellen, daerop sy my voor antwoort gaven, dat se't verscheyden persoonen leesen lieten, ende dat de Javaen om een cleyne saecke syn vader vercoopen soude, soo dat se lichtelick het rechte bescheyt cregen, in sulcker voegen coomen een baer nooten van Malacke voor 5 Rl. van achten, een baer nagelen voor 40 Rl. ende fuly tegens 50 Rl. van achten ten duersten gecregen, ende als de jonken overcoomen, tgene datter dan noch te coop is, crygen se oock tot redelicken prys. Sulcks

waere dat daer ontrent de peper viel, het soude de beste ende bequaemste plaetse weesen in geheel Oost-Indien, want is genoechsaem een beslooten haven, ende men can op 12 vadem op een steenworp van de muren van de stadt Grisse, twelck de prinsepale stadt is, met groote scheepen leggen. t'Noortgat heeft 3 vadem water, ende is cleygront als op pampus, t'oostgat hebbe ick diepen laten van ons stierman, ende niet min op t'diep als 7 vadem, soo dat wy veel seckerder op sulck een plaetse souden mogen blyven als in Bantam ende diergelycke andere, waerdoor van noode is, dat men de vruntschap, die wy met den Cooninck alreede hebben, soecken te onderhouden, ende vorder wel acht nemen op de meerder gelegentheyt van de plaetse ende handel; wy hebben oock groote vruntschap van die Coninck ende syn Sabandaer, die te Grisse syn huys hout, genooten, waervan hem weynich recompensie gedaen is. t'Is van noode dat Ul., daer nu coomende met een eerlicke vereeringe verbeetere.

Arisbaia is niet geraden aen te soecken, om dies wille dat het ontrou volck is, genegen tot vrybuytery, gelyck een yegelyck daervan getuycht, de cleeden, die daer vallen, sullen tot Jurtan wel te becoomen wesen. Van Jurtan nemen de Javanen haer cours op Baly, ende coopen daer cleeden, die se Caeyn-baly noemen, ende aldaer in overvloet vallen. Het varken- ende ossenvleesch is aldaer goeden coop, daer men provisy af doen kan, soo het van noode is; van daer loopen sy na Tymoor ofte ander omleggende eylandekens, ende coopen rys ende dan voort na Banda, alle hetwelcke onse scheepen mede behoren te doen, ende van alles haer geryf hebbende moeten van malcander scheyden, ende d'een na Ternaten loopen ende d'ander na Banda.

De bequaemste tyt van het jaer om in Banda te handelen, is van January tot April ende Mey, als dan is de handelinge gedaen ende het goet vertiert; in het achterste van Mey ende Junius vertrecken de joncken.

Anbuona, is een eylant groot ontrent 12 myllen, leyt op de hoochte van ongevaerlyck $3\frac{1}{2}$ graden der suyderlycke breedte, ende op het suydtwest eynde van dien hebben de Portugesen een casteel,

doch niet van grooter macht. Daer vallen opt eylant nagelen, maer niet seer veel, dewelcke meest ten deele tot Banda gevoert ende verhandelt werden. Niet geraden met onse scheepen daer aen te loopen, om dies wille, dat daer een seer vuile ende quade anckergront is; soo wat anckers daer vallen half door syn; tgene voor ons daer soude mogen te doen syn, sullen diegeene, die tot Banda liggen met een man ofte twee genoech beschicken connen. De handel wil aldaer mede met lanckheyt des tyts ende mangelinge van waren gedaen wesen; wy hebben aldaer niet vercoft, als een weynich stormhoeden ende roers, d'ander coopmanschap ende realen can men aldaer niet gebruycken.

D'eylanden Bande, alwaer Adriaen van Veen met syn twintichen gebleven is, hoewel sy niet groot syn, soo brengen nochtans veel vrucht voort, doordien het gewas driemael jaers ryp wert, eens in het achterste van Julyo oft Agusto, twelck sy ayer puty of wit water noemen, dandermael in November, ten darden in April, welcke vruchten van verscheyden nasien van daer gehaelt werden, als Javanen, meest oock Gusaratten, Malayen, Arabers, Portugesen ende meer andere, dewelcke aldaer schicken te comen in January, February ende Maert; die eerst coomen behalen de beste marckt, ende soo haest als sy aencoomen, doen haer goet uit, ende ontfangen soo dagelycks van d'een endė d'ander haer gecofte nooten ofte fuly, ende hebben weynich faute aen haer betalingen, want alse niet betaelen mogen, tgene sy schuldich syn, soo geven sy (te weten de Bandanesen) soo veel gecofte waren wederom als haer resterende schulden bedragende is, gelyck wy daer leggende gesien hebben, prinsepalyck aen de Poortugesen, die haer beclagden, seggende dat ons comste doorsacke daer af was, deur dien d'inwoonders meer van ons gecoft hadden alse betalen mochten, ende om ons te voldoen mosten syluyden haer goet ten deele wederom nemen, twelcke voor dees tyt niet geschiet was, ofte mosten daer verwinteren, dat sommige oock deeden. Wy luyden hebben onse meeste goederen om realen gecoft, doch van vreemde nasien uit haer joncken, soo men het selfde soude contynueren de speceryen souden daer veel dierder werden, ende

meer gelden als in Java ofte Malacka, gelyck het alrede met ons in de foly geschiet is, want de laetste die wy gecoft hebben, cost ons 95 Rl. van achten, ende is in Bantam tot 75 Rl. vercoft, sulcks dat de coopmanschap in sulcker voegen moet geschieden, gelyck ick segge, met waren, doch degene die met de scheepen daer liggen, behoeven wel met den eersten haer ladinge; mochten derhalven de helfte van haer realen by haer behouden met het gelt van de vreemde nasie, ende met de waren van de inwoonders coopen. Adriaen van Veen ofte syn geselschap sullen degeene, die daer coomen van alles wel beter onderrecht doen ende oock behulpelick wesen in alle redelyckheyt, dewyle het doch al meest een compagnie is.

In Ternaten isser al eeven gelyck, maer ick achte dat men met de realen aldaer soo wel noch niet sal connen te rechte racken, als wy in Banda gedaen hebben; de rechte gelegentheyt en can ick soo niet schryven, overmits datter ick niet geweest ben, doch sooveel weet ick wel, dat de handel aldaer geschiet als in Banda ende Anbuena; ick hoope dat UE. in Java coomende beter bescheyt vernemen sullen. Rocus Pieterss. weet wel wat waren by oosten dienen, ende ten nasten by op wat wyse, die in Java gecoft werden, daermede UE. wel sullen te rechte raecken.

STUKKEN BETREKKELIJK DE SCHEEPSTOGTEN VAN HET JAAR 1599.

Naar tijdsorde zouden nu hier de stukken moeten volgen, welke betrekking hebben tot de scheepstogten der Zeeuwen in het jaar 1598 en tot de expeditien in datzelfde jaar, bij zuidwesten om, naar Indie ondernomen. Zooals wij echter reeds op bladz. 211 hierboven hebben vermeld, bezit het Rijks-Archief over de ondernemingen der Zeeuwen nagenoeg niets; terwijl de berigten omtrent de expeditien onder Mahu en de Cordes en onder Olivier van Noort, welke het Rijks-Archief aanbiedt, alleen betrekking hebben op gebeurtenissen, op den Oceaan of de

Zuidzee, bijgevolg buiten Oost-Indie, voorgevallen. Men raadplege dus daaromtrent, hetgeen op bladz. 210—225 door ons hierboven is medegedeeld. Wij hebben gezien, hoe in het volgende jaar 1599 drie vloten uit Nederland naar Oost-Indie zijn gestevend. De eerste vloot stond onder bevel van Steven van der Hagen; de tweede onder het beleid van Pieter Both en Paulus van Caerden, de derde eindelijk was een smaldeel, dat onder Jacob Wilkens en Cornelis van Heemskerck, als voorhoede van eene meer sterke vloot, naar Indie vertrok.

In de eerste plaats deelen wij alsnu eenige stukken mede betrekkelijk den scheepstogt onder den Admiraal Steven van der Hagen, als: onder N°. VI een brief van dien Admiraal dd. 22 Julij 1599, waaruit blijkt, hoe door onbekendheid met het vaarwater, destijds de reis werd vertraagd; onder N°. VII een uittreksel uit een journaal op de reize gehouden, waarin de gebeurtenissen, tusschen 28 Februarij en 6 October 1600 kort staan opgeteekend. Het stuk N°. VIII eindelijk is een brief van Adriaan Veen, die zoo als wij gemeld hebben door Jacob van Heemskerck op Banda was achtergelaten en die nu met de schepen van van der Hagen, berigt zond aan zijnen bevelhebber, van hetgeen hem en zijne medgezellen in den Banda-Archipel was wedervaren. Overigens verwijzen wij naar bladz. 225—229 hierboven.

Over de tweede expeditie naar Indie van het jaar 1599, onder Pieter Both en Paulus van Caerden, bezit het Rijks-Archief slechts één brief, door van Caerden dd. 10 Sept. 1600 ter reede van Priaman op Sumatra's Westkust geschreven, welk schrijven zóó weinig nieuws voegt, bij hetgeen men reeds van elders weet, dat het nutteloos scheen die missive hier te doen afdrukken. Wij bepalen ons dus tot eene verwijzing naar bladz. 229—235 hierboven.

Van meer belang schenen de stukken, welke alsdan onder N°. IX, X, XI en XII volgen. Zij hebben betrekking op de expeditie onder Wilkens en Cornelis van Heemskerck, een scheepstogt,

welke tot hiertoe naauwlijks bekend was. Het vrij algemeen verspreide werk «Begin en Voortgang» maakt in het geheel geen melding van dezen togt en Valentijn, dl. I, bladz. 175, maakt er zich van af, met de weinige woorden: «men zond deze vier schepen ten eerste onder J. Wilkens weder derwaarts.»

Wij hebben dien togt in zijn geheel beschreven, op bladz. 235—239 en voegen nu daarbij de navolgende stukken, als: twee brieven van Cornelis van Heemskerck, in welke de gebeurtenissen op dezen scheepstogt voorgevallen, worden verhaald; een contract door Cornelis van Heemskerck gesloten met de opperhoofden van Hitoe, betrekkelijk den vrijen handel op dat gedeelte van Amboina en eindelijk een brief van den Koning van Bali aan Maurits van Nassau, inhoudende vergunning van vrijen handel aan de Nederlanders en de verklaring van bondgenootschap tusschen Bali en Holland.

VI.

BRIEF VAN STEVEN V. D. HAGEN AAN S[R]. JAN JANS. KAREL, COOPMAN TOT AMSTERDAM, 22 JULIJ 1599.

Lof Godt, op de reede van Cabo de Lopes Gonzalbes, den 22 July, anno 1599.

Eerzaeme, voorsinighe ende zeer discrete heeren, ons laetste aen UE. is geweest, den 4 July met het bootgen van Anne Floris, geschreven onder teylant van Corisco, die welcke diezelfde weder overgegeven heeft aen een schip van Zeelant, twelck zyluyden hier vonden aen die Capo ende was bereet om terstont tseyl te ghaen, daerdoor dees corter zal vallen, overmidts in dieselvighe breedt ghenouch verhaelt is van t'gheen ons op de reys aengecomen is tot dien tyt toe, ende hopen Ul. voor t'ontfanck van desen al behandicht zal wezen. Soo ist, dat wy ons op Corisco van water en ballast wel voorzien hebben, onze schepen ge-

crynt [1] ende net gereynicht, alzoo dat zy nu veel beter zeylen ende styver zyn. Aengaende van de gesontheyt van t' volck is, de Heer zy gedanckt, noch in goeden doen, alhoewel daer zommighe wel tot 6 oft 7 zyn, die over die scheurbuyck beginnen te claghen, zoo ist nochtans door Godts gratie, als oock door die naersticheyt van de barbiers, dat zy ghaende ende staende blyven ende meer beteren als argheren, die Heer wil ons door zyn onverdiende ghenade in denzelffilen, altyt tot beterschap ende zalicheyt bewaren. Aenghaende die jongman, Gerrit Segertss., die welcke zoo deerlick op l'Isle de Principe ghequetst was in zyn handt, is oock, Godt loff, aen die beter hant alhoewel het int eerste hem veel arger liet aenzien, ende nu het al ten besten lockt, zal hy t'ghebruyk zyns hants gantschelick verliezen. Voorts zeer discreten heeren, zal daer veel onder Ul. collegie moghelick verwondert zyn, hoe dat wy, Oost-Indisch-vaarders, dusverre om de oost vervallen ende dus langhe om de cust van Guinee gheswerft hebben, soo ist nochtans, dat wy nae ons uterst vermoghen hebben altyt achtervolcht die ordinantien, die die stuurluyden van Sr Plancius van UE. weghen ontfangen hadden [2], aenghaende t'stuck van de zeevaert ende die coursse te zetten, want van l'Isle de Mayo hebben wy altyt ons courts ghedaen met die liny s. o. ten s. ende altyt voor de wint ghezeylt tot by naeste op die 6 graden ende gisten ons doen wel 60 mylen ten minste buytens lant te zyn. Aldaer is den breden raet vergaert gheweest met die stuurluyden, ende hebben aldaer gelyckelyck besloten ons cours altyt, als het moghelick waer, zoo naer het s. o. ten s. als wy mochten alzoo dat wy dien achtervolghende den elffden dach daernaer lant zaghen, welcken tyt wy noch meest in stilten ghedreven hadden ende vervielen tusschen die Capo van Sanna ende Capo de Palmas; ende daer van daen hebbe wy al opghelaveert zoo veel het mogelick waer, maer conden t'lant niet uit ghesicht

---

[1] Gekrengd, van het werkwoord, krengen, i. e. met de middelen aan boord aanwezig het schip op de zijde halen, om de kielen schoon te maken of om andere herstelling te doen.

[2] Cf. Deel I., bladz. 184—200.

comen, alzoo dat wy het onder Capo de Palmas tweemael hebben moeten zetten ende conden met naauwernoot den uitersten houck daervan boven zeylen, hebben daernae noch al opwaerts gheporret ende soo naer het s. ons cours ghemaeckt als het moghelick was, quamen nochtans Capo de tres Punctas int ghezicht, welcke distantie van beyde die capen, wy minder als in 4 etmael met weynich coelte overghedreven zyn, ende hebben met meestendeel een s. o. gangh aen te gaen, als oock somtyts daerboven, nochtans in de hoochte verlooren, ende van daer noch al porrende om t'zuyden ende ons cours altyt d'een minder, d'ander meerder ontrent het s. s. o. aenghedaen hebben, zyn nochtans beneden l'Isle del Principe vervallen, uit alle welcke voorgaende redenen ghenouchzaem te mercken is, dat wy ons uiterste defvoir ende naersticheyt gedaen hebben, om onze voyaghe achtervolgende onze instructien opt corste te vorderen, maer nu het Godt den Heer gheliefd heeft, ons hier te laten vervallen, moeten wy noch hetzelfde met grooten dancke nemen, als van de Almoghende hant ghecomen; want wy nu uit alle peryckel zyn, met Godts hulpe, van beneden die Abrolhos te vervallen, twelck noch onghelyck slimmer gheweest zoude hebben; alhoewel daer wel syn in die vlote, die geseyt hebben, dat het minder schade gheweest zoude hebben binnen die Abrolhos te vervallen, als dus verre om oost ghedreven te zyn, welck groote differentie ick Ul. discretie wil laeten jugeren; myns aengaende, was zeer verwondert zulcx van alzulcken man als dat was, en tot zulcken offitie ghestelt van Ul. als hy is, te hooren seggen [1].

Voorder myn heeren, meenen wy op morghen met Godts gratie hier van daen t'zeyl te gaen ende altyt het beste te doen, tot vorderinghe van onze voyagie, hoopende dat t'zelffde alzoo te effectueren met Godt int eerst, dat wy zullen betoonen, dat het noch beter is om oost als te zeer om west vervallen te zyn, en Ul. ons heeren ende meesters proffyt ende ons aller eere zullen medebrenghen, twelck ons den oppersten Godt, door Zyn onverdiende bermherticheyt wil gunnen, Amen.

[1] En niettemin had die man gelijk en de Admiraal ongelijk.

Hiermede, eerzame, voorzinnighe ende zeer discrete heeren, wenschen wy Ul. met Ul. familien generalick gheluck ende voorspoet ende lanck leven, en ons t'zamen behouden reys ende alles tot zalicheyt, Amen.

Ul. Dienstwillighen,
STEVEN VAN DER HAGHEN.

VII.

SCHEEPSTOGT ONDER STEVEN VAN DER HAGEN.

Uittreksel uit een Journaal, gehouden op het schip de Morgenster [1].

(6 April 1599 tot 27 Februarij 1600. — Verhaal van de reize van Nederland naar Oost-Indie.)

28 Febr. 1600, 's Morgens gezien een eiland gelegen op de hoochte van 5° 20″. Dit eiland was laag land en had veel reven, voornamelyk aan het oosteinde, waarvan sommige blind lagen. Wy gisten dit eiland wel 50 mylen van het eiland Sumatra te zyn; wy wierpen het lood en hadden grond op 20 vadem; doch wy bevonden op den 29sten dat het Heinste (?) eiland was, want wy zagen het land van Sumatra 's morgens vroeg, en het was hoog

---

1 Hoewel het in het journaal niet uitdrukkelijk staat vermeld, is het niettemin meer dan waarschijnlijk, dat dit journaal op het schip de Morgenster gehouden is; want op den 15 November 1599, zegt de schrijver: dat Cornelis Heynsz., het anker liet vallen, terwijl de schrijver van het journaal en de Admiraal in zee liepen. Daar nu Cornelis Heynsze, schipper was van het schip de Maan, en de Admiraal, zich aan boord van de Zon bevond, zoo kan het wel niet anders of dit journaal moet aan boord van het derde schip, namelijk de Morgenster, gehouden zijn. Men treft hier dus andere berigten aan, als in Dl. I van »Begin en Voortgang«, want het journaal dáár medegedeeld is gehouden op het schip de Zon, hetwelk Amboina bezocht; terwijl de Morgenster in Banda aankwam. Overigens zij hier nog mede gedeeld, dat bij het afdrukken van dit geschrift, wij genoodzaakt zijn geweest om af te wijken van den regel om de oorspronkelijke stukken mede te deelen in den staat, waarin zij zich bevinden. Het slechte en schier onverstaanbare Nederduitsch, waarin dit dagboek, door een ruwen schipper is opgeschreven, maakt het onvermijdelijk om het hier en daar, in eene althans verstaanbare spelling over te brengen.

en bergachtig land. Dit land lag omtrent 16 mylen van Sumatra.

1 Maart zyn wy onder een eiland gekomen, liggende in de groote baai, en het scheen digt onder het vaste land te liggen, toen wij aan kwamen zeilen; maar het lag er een groot eind af, toen wy het gezet hadden op 20 vademen. Dit eiland was laagachtig, had veel boomen en versch water, maar het was hier niet goed voor de schepen, overmits het hier zeer schor (?) was. Wy zetten hier de sloepen te zamen. Den 4 dito zyn wy met het jacht 't zeil gegaan naar een ander eiland, liggende wat verder in de baai, om naar het vaste land te gaan en aldaar naar eenige piloten te vernemen en ververschinge te bekomen op bevel van den Admiraal. Op denzelfden avond zyn wy onder het eiland gekomen en hebben het gezet op 22 vadem.

Den 5 dito, 's Morgens is onze sloep met 16 man naar het vaste land gezeild om naar ververschinge en een piloot te vernemen, dit was ter plaatse, alwaar de eerste schepen waren.

Den 7 dito is de sloep weder aan boord gekomen ons brengende goede tyding, dat het volk van 't land met hen veel handelden en dat zy niet bevreest waren, toen de sloep daar alleen was, maar dat zy wild en onverzaagd waren. Zy verkochten ons vier hoenders en 40 pond schoone ryst.

Den 8 dito. 's Middags zyn wy met het jacht gezeild onder het vasteland, daar de sloep op den 6 dito geweest was; wy kwamen aldaer s'avonds aan, en zetten het op 17 vadem kleygrond. Hier lagen 3 of 4 kleine eilandekens onder het vaste land; deze baai ligt vol kleine eilandekens.

Den 9, 10 en 11 dito. Alle dagen ons best gedaen om ververschinge te bekomen en om de pilooten te krygen, gelyck wy ook deden, want zy kwamen met hunne canos aan boord, brengende hoenderen, bananen, en sommige vruchten, by ons niet bekend, maar het was hier duur, en des middags zyn wy met het jacht weder naar de schepen gezeild, met ons brengende 3 pilooten, 50 ℔ peper, 700 ℔ rijst, limoenen, komkommers, wat zwarte suiker en veelderhande vruchten, by ons onbekend als: annanas, doeryens, mangus ende diergelyke.

Den 12 dito, 's morgens onse ankers geligt met onze drie schepen, ieder schip had zyn piloot.

's Avonds weder gezet onder het vaste land, by een' zeer beheinden hoek.

Den 13 dito, 's morgens weder onze ankers geligt en inwaarts gezeild. Wy kwamen tegen den middag recht tegen den hoek van Sunda en des avonds voor Bantam. Denzelfden avond kwamen ons nog 3 of 4 canos aan boord met groote vriendschap.

Den 14 dito zyn er van ons volk aan land geweest, en kwamen des avonds weder aan boord, met vriendschap van die van Bantam.

Den 15 dito 's morgens ben ik en Grootenhuis en Dirk Florissen aan land gebleven, en de Sjabandhaar is aan boord gevaren by den Admiraal en aldaar gebleven tot 's avonds, toen is hy weder aan land gekomen en wy weder scheep gegaan.

Den 27 dito, 's morgens hebben wy weder onze ankers geligt en 't zeil gegaan naar Banda en de Moluccos, ons voorzien hebbende met ryst en andere ververschingen en 3 pilooten, die alle drie op den Admirael voeren. Overmits de peper duur was, zyn wy vertrokken naar Banda, en kochten wat porcelein te Bantam, want daar lagen 3 Chineesche schepen en nog een kwam, ter tyd wy aldaar lagen, allen met porcelein en zyde geladen.

Den 28—31 dito, langs Java gezeild.

1 April zyn wy buiten Madura omgeloopen met schoon weder en mooije koelte.

Den 2 en 3 dito zyn wy tusschen de eilandekens doorgeloopen, die aan het oosteinde van Madura liggen.

Den 4 en 5 dito, hadden wy Bali zuid van ons en gingen z. o. aan.

Den 8 dito, by klein Java[1] langs gezeild, en het was zeer schoon bezaaid land, meer als wy het ooit op de reis gezien hadden, en zoo het scheen was het gebroken land; ons piloot zeide, wy konden daar met jonken door zeilen.

Den 9 dito 's morgens voorby de hoek van klein Java gezeild,

---

[1] Sumbawa?

alwaar nog een klein eilandeken lag, van den hoek af en lag z. o. van ons en had twee spitsen op den top en was hoog.

Den 10 dito voorby het eiland genaamd Genape [1] gezeild met een o. z. o. en o. ten z. gang van Java tot hier te loopen.

Den 11 en 12 dito, meest stilte en zyn langs het land geloopen, en hier lagen veel eilanden aan stuurboort en 3 of 4 aan bakboord.

Den 13 dito, nog stilte met heet weêr, meer dan te voren.

Den 14 meer koelte, en zeilden tusschen het eiland Roselangette [2] en het vaste land door; aan den binnenste hoek van 't eiland ligt een klip, daar een boom boven op staat.

Den 15 dito, 's morgens zyn wy de kaap Flores gepasseerd en zagen drie bergen binnen de kaap, die even ver van elkander schenen te liggen, en wy mogten een eiland zien, dat plat scheen; maar was onbewoond en onvruchtbaar. Het lag in de zee en was genaamd Batatara [3]. Des avonds zyn wy Batatara gepasseerd met een n. o. gang en het lag van ons te loefwaart.

Den eersten Mei stilte met regen, kaken en variabele winden.

Den 2 zyn wy van den Admiraal gedwaald, door stilte en omdat wy, den doktor van het schip de Maan aan boord hebbende, naar de Maan geloopen waren om voorgen. doktor in zyn schip te zetten. Hierdoor geraakte de Admiraal een groot stuk wegs van ons, en wy waren nog onverkend, want de drie piloten waren nog aan boord van den Admiraal, waaruit geen kleine zwarigheid ontstont.

Den 3 dito heeft Cornelis Heinssen, by zich aan boord ontboden Jan Cornelisz. Melcknap, Geurt Backer en Frans Jakobsz. om met elkander te overleggen, wat men hierin best doen zou, want wy wisten niet of de Admiraal tot Amboina zou wezen, dan of hy tot Banda zou komen.

Den 5 dito, kregen wy des middags het eiland Amboina in 't gezicht.

Den 6 dito, lagen al by Amboina met stilte en weinig regen.

Den 7 dito, 's morgens gezien eene jonk, die nog een' kleinen

[1] Waarschijnlijk het eiland Goenong-Api. [2] Rosa-Galet, noordw. van Floris.
[3] Batoe-tara of Komba, 8° Z. Bdte. en ongeveer 123° 40′ O. L. van Greenwich.

vlieger by zich had, en Cornelis Heynsse is met zyne sloep en zyne schuit daarheen gezeild en geroeid, en heeft hen versproken en begeerde van hen eenen man om ons tot Banda te brengen, maar zy waren bevreesd en wezen ons daar heen, maar wy daarmede niet tevreden, namen drie man uit de jonk, welke zich kwalyk tevreden hielden, maar Heynsse Pronker ontbood onzen piloot, die met hen sprak en hen geld liet zien, toen waren zy tevreden zoo het scheen, en zy bragten ons tot Banda. Zy zeiden ons, dat tot Banda wel 20 jonken lagen, waarom wy alle vlyt, die ons mogelyk was, aanwendden om tot Banda te komen, want wy wisten toen nog niet of de Admiraal tot Amboina was of niet, daar de mousson tegen was.

Den 8 dito het eiland Banda gezien en waren nog wel 7 of 8 mylen van het land. Men kon als eenen ronden heuvel zien, die een zeer hooge berg is, met nog 2 of 3 eilandekens daarby.

Den 9 Mei tegen den avond onder het eiland Banda is ons een man aan boord gekomen uit naam van Sr. Veen [1] en vroeg of wy uitgereed waren van de Oude Compagnie of niet, en zoo wy van de Oude waren, zouden wy 3 schooten schieten, want Sr. Veen had hem zulks gelast, en des avonds zyn wy onder Goenong-Api [2] geankerd op 25 vadem.

Den 10 dito 's morgens het anker weder geligt en inwaarts geboegseerd. Den zelfden dag vertelde Sr. Adriaan Veen dat daar 14 of 15 Javaansche jonken lagen met 500 of 600 man, die door den kaptein van Malacken uitgezonden waren, om Veen met zyn volk te ligten, 't welk door God en onze komste verzien wordt, want zy hielden zich toen vriendelyk met ons. Het volk van dit land is redelyk van omgang en conditie, beter als de Javanen, principaal die van Tuban, overmits dat deze vrind met de Portugiesen zyn.

Den 11 dito heeft Sr. Cornelis Heinsse zyne sloep opgeboeid en den 12den is de sloep naar Amboyna gezonden met 25 man, daar Jan Dircx Sonneberg inging van wege ons en Sr. Augustyn

1 Adriaan Veen door Admiraal van Neck in Banda gelaten.

2 Een der Banda-eilanden, waarop de bekende vulkaan.

Stalpaert [1] van wege Veen om advies van onzen Admiraal, want wy konden niet accorderen met Sr. Veen, daar elk zyn meesters voordeel zocht. [2] Het goed was zeer duur toen wy daar kwamen, 200 stukken (realen van achten) de bhaer.

Den 20 dito 's middags is de sloep weder van Amboina gekomen met advies van den Admiraal; hij ontbood onze sloep met de sloep van Heynsse Pronker, die daar reeds geweest was, om de inwoners van het land te helpen tegen de Portugezen, die aldaar een kasteel hebben en eenen bloedigen kryg voeren, want zy nemen elkander niet gevangen, maar slaan elkander den kop af.

Den 23 dito, zyn beide de sloepen weder naar Amboina gezeild wel voorzien met volk en amunitie van oorlog, om de inwoonders te helpen tegen de Portugezen. Wij accordeerden denzelfden dag over de Rubba-Rubba, te weten, 4 bhaer voor het groote schip en voor zoo ver wy in de Ster aldaar ook lading konden bekomen, zouden alsdan ook accordeeren.

Van den 23 Mei tot den 14 September hebben wij in Banda gelegen en is er niets bijzonders gepasseerd, dan veel moeite en arbeid met Sr. Veen en ook met de inwooners van het land, overmits zij eenen nieuwen tol wilden invoeren, waarmede zich Sr. Cornelis Heynsse niet wilde verstaan, doch wij hadden veel moeiten, eer zy het wilden nalaten, dan zy werden twistig onder elkander en dat, door dat zy geen hoofd hebben, maar ieder stad of dorp heeft een Shabandaer en een Capitein, die zoo veel gebieds hebben, als een vader over zynen ongehoorzamen zoon of zyne ongehoorzame dochter, want als zy raad houden, zoo staat al het gemeene volk en spreekt mede zyn goeddunken vry uit.

Den 14 September zyn wy met onze 2 schepen van het eiland Banda gezeild naar Amboina, wel geladen met foely, nooten en nagelen, om met Gods hulpe by den Admiraal te komen en te bezien of de Admiraal geladen was, dan of hy ons naar huis wilde zenden.

---

1 Door Admiraal van Neck met Adriaan van Veen in Banda achtergelaten.

2 De aandeelen der participanten in de uitrusting van de tweede vloot, waartoe Veen behoorde, en in de uitrusting van de vloot onder Verhagen, stonden niet in de zelfde verhouding, daaruit ontstond dit verschil van belangen.

Den 18 dito, 's middags zyn wy met onze 2 schepen tot Amboina gekomen, alwaar de Admiraal nog ongeladen lag, doch hij had eenige schuld staan van die vant land, want zy weken tegen die Portugezen daar niet uit 't gevegt, en naar myn dunken behoefde men ook geen betaling van hen te verwachten, want zy zyn allemaal leugenachtig en zonder eer.

Den 6 October zyn wy met ons drie schepen van Amboina naar Bantam gezeild, latende 26 man op het eiland Amboina, mits dat hun een huis gemaakt wierd van de inwooners, al met steen rondom op eenen berg digt bij het strand [1].

(De drie schepen namen ongeveer denzelfden koers, waarmede zy gekomen waren en kwamen den 19 November voor Bantam aan, alwaar zy tot den 14 January 1601 geladen bleven liggen, wachtende naar den Admiraal, die sedert den 13 November was achtergebleven. Den 14 January zeilde de vloot van Steven van der Hagen, in Admiraalschap met 4 andere schepen van Pieter Both en Jacob Wilkens in eene vloot van 7 schepen naar de reê van Bantam, den 22 January daaraanvolgende, namen zy gezamenlyk de reis naar het vaderland aan.)

VIII.

BRIEF GESCHREVEN UIT BANDA, DOOR ADRIAEN VAN VEEN, AAN ZIJNEN VICE-ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK IN AMSTERDAM, DD. 15 SEPT. 1600.

Laus deo, Ady 15 September, in Banda A°. 1600.

Gunstige S^r. ende waerde vriendt naer behoorlicke recommendacie, ende presentacye mynes dienst t'uwaerts, soo ist, dat ick verhoope UE. ende die geheele compangnie met lyeff int gewenste vaderlant wel sult syn gearryveert, waerom niet hebbe connen naerlaten (als gelegentheyt vindende) dese aen Ul. eerzaemlyck te voegen, uit welcke moocht verstaen, dat ick en noch 17 per-

[1] Zie hierover meer volledig, bladz. 227 boven.

soonen, daer 4 van syn overleden, als met namen Marquisz., Hanszoon, Claes Jacobsz. ende Jop Janssen; tot onder-coopman gecosen, Lodewick Issacsen. Wy syn alle hier in groot perickel geweest om goet, ende leven al te samen te verliesen door den Coninck van Touban, die van den Cappeteyn van Malacken daertoe geparsuadeert is, (soo wy hier hebben verstaen) soo dat de Coninck alhier heeft gesonden 13 joncken met omtrent 1500 man, om eensdeels ons hier, hetsy met wil ofte onwil van d'inwoonders, vant lant te crygen ofte te casseeren, tot welck einde sy ons al an tlant versocht hebben, dan te lande daer niet toe connende verstaen, ende door die comste van ons Mrs. 2 schepen alhier den 9 May gearriveert, is voor ditmael, Godt looff, ons niet beschadicht, ende die Javanen syn al tsamen vertrocken, hopende ons Godt voor het toecomende jaer mede sal behoeden. Perickeloos is't voor onse natie, hier sonder schip ofte sterckte te blyven, waeromme ick aen den Admirael Verhagen het jagt alhier gesocht hebbe te houden, dan syn niet connen verdragen, waeromme wy moeten ons geluck ende ongeluck verwachten tot wyder (later) schepen. Het schip de Maen is alhier, Godt looff, geladen met nooten, nagelen ende foly, doch tot seer dieren pryse gecoft, soodat hy alle het jachts cargason mede ingenomen heeft; waer doer ick overdenckende die perickelen daer wy in geweest syn, ende noch souden moogen in comen, voor goet gevonden hebbe, soo veel myn mogelyck is, myn Mrs. goederen uit die toecomende periculen te verlossen, ende hebben Cornelys Heinss. cum suis aen gepresenteert het jacht te laden op vracht, welcke vracht staen sal in discretie van onse Mrs. ofte goede mannen, soo haer dat belyeft, waerin wy naer veel haperens met den anderen syn verdragen, soodat ick in die name Godts voor rekening van die 8 schepen int jacht gescheept hebbe syn volle ladinge, te weten 224 baer drooge noten, 37 sockelen foly, 11 sockelen nagelen. Godt wil gunnen het ons Mrs. met lieff ter hant mach comen. Wy hebben alhier ant lant vercocht onse meeste wapenen, te weten: die malierokken à 7 baer 't stuck, corseletten ende stormhoeden à 5½ baer 't stuck, roers à 5 baer 't stuck, besloten helmen

à 3 baer 't stuck, compt te samen by die 1000 baeren schults, daervan noch weinich is betaelt; sorge ook van langsaem sal betaelt werden; doch is goede scult. Wy hebben noch een deel malierokken soo wy se voor gereet connen vercopen, wilden se voor 4 baren, ja al waert minder, wel laeten springen, want se by ons verderven; ick weet geen coopmanschappen uit ons lant, daer hier groot voordeel meê te doen is; wy hebben ons laken ende root corael tot seer cleine pryse aan die Javanen ende Malayen voor rys ende cleetgens vercoft, om alsoo te eerder aen die noten te raken, want die Bandenesen het voorseide niet en begeerden. Alhier is niets beters begeert als sagu, rys ende cleetgens, daer wy nu taemelick van syn versien. [1] Hier mede desen eindigende wil Ul. die protexie Godes bevolen, ende seer hartelyck gegroet hebben, die ick bidde ons met lyeff sal weeder by den anderen laeten comen, daer ick seer naer verlange.

Dienstwilligen Dienaer,

(*Get.*) Adriaen van Veen.

IX.

Scheepstogt onder den vice-admirael Jakob Wilkens.
Brief van Cornelis van Heemskerck aan HH. bewindhebberen.

Seer weerde bewinthebberen.

Naer groetenisse dient desen Ul. te verwittighen van het geene ons gedurende dese tegenwoordige voyage bejegent is, sedert den vuytseilen tot Huysduynen, geschiet op den 21 Decembris A°. 1599, zyn vervolgens dien nacht geseylt met harden windt ende quaet buyich weder, tot op den 22, doen saghen wy des anderen daechs de hoofden, die wy eermiddach gepasseert hadden, zyn in comp.

---

1 In eenen bijna gelijkluidenden brief aan den Admiraal van Neck, schrijft Veen nog: »het is hier al te doen met rijs en cleedjes, die op Macasser wel zijn te bekomen, ook sagu, die op Ceram, in Binau en Silau (beide landstreken op de zuidkust van Groot-Ceram) op Boeroe en op Ambon, in overvloed is te bekomen voor kleedjes.«

geseylt van Messieurs van de nieuwe comp. tot op den 25 des smorgens, als doen waren wy den anderen vuyt het gesicht quyt, tot op den 4, doen saghen wy het eylandt Madera ende hebben op den 14 ditto gesien het eylandt Boã Vysta, ende soo voorts, opdat ick ul. niet te prolix en valle, sal het hier by laeten, om niet van daech tot daech alles te verhaelen, noch oock van capo tot capo, dan alleenlycken int cort het ghene de principaelste hooftplaetsen zyn, als op den 14 zyn wy gepasseert den equinoctialem ende op den 11 zyn wy naer gissinge gepasseert de Capo Boã spei in Aprili, ende op den 10 May saghen het eylandt Madagascar, op den 18 dito zyn wy ten ancker geraeckt onder het eilandt Santa-Maria ende hebben op den 3 wederom van de reede te zeil gegaen, doch waren tot op den 21 des morgens eer wy vuyt de baye conden geraecken, hebben soo voort geseilt tot op den 13 July, dat wy saghen het landt, welcke was een van d'eilanden van de Maldiva's, saghen daernaer meenichte, hebben wederom om de suydt geloopen tot op den 21, dat den heer Admirael sonder zynen breeden raedt te vergaderen den course gestelt heeft op Achem [1], alwaer wy op den laetsten dito gearriveert zyn, doch hetselvige ons daer bejegent is, waer langhe om verhalen, laete dat staen, achte hetselvige van anderen verstaen zult. Hier was schoone ende goede peper ghenoch, doch zynder van daen gescheiden, ende alle oorsaecken te verhalen ware te lange, hoope by ul. coomende het selvige mondelinck ende schryftelycken te verhalen. Zyn op den 12 vuyt de baye van Achem te zeil gegaen ende op den 27 is ons ontdeckt de straet van Sunda, vernamen oock twe schepen met marseilen, soo dat wy wel sagen het cristen sceepen waren, hebben hier door stilte 3 dagen te soeck gebracht tot op den eersten, dat wy voor Bantam op de reede quaemen, alwaer wy vonden 2 schepen met den Generael Bot ende verstonden die . . . scheepen die wy op den 27 voorleden gesien hadden, de zyne te wezen ende deselvige naer Priaman gesonden hadde, met adresse van den Gouverneur hebben terstont met den anderen gesproocken van den eenen den

1 Atsjin.

anderen den peper niet op te jagen, in welcke disputen en debatten hebbende, al pro et contra protesten gegeven, doch fynalycke hebben op den 24 September met den anderen veraccordeert ende op den 25 onderteeckent het contrackt bij ons gemaeckt, als blyckt by het contrackt rustende onder den heere Admirael, doch in't resolutieboeck achte ick ul. niet vinden suldt als een philipsche cronyke, hebben met veel moeiten ons best gedaen om de ladinge onser schepen te becoomen ende heeft het schip geladen gheweest, te weten Mauritius. Op den 27 Novembris is den eersten prys met den gouverneur ghemaeckt tegen 5½ real van de gemeente te coopen, de somme van 8000 sacken ende van hem ende den Sabandaer de somme van 2000 sacken ende dat teghen 6½ real de sack, doch is al niet naer gecomen, als ul. wel verstaan sult, doch heeft den heer Admirael in het schip Mauritius 5202 sacken, meent noch 200 in twe brootcamers te storten ende het schip Vrieslant 2700; niettegenstaende alles heeft den heer Admirael met Jan Lodewyckse ende den doctor noch voor goedt ghevonden ons van 1200 realen van achten te loosen, teghen het welcke wy contrarye stemden, de redene waerom sal ul. hoope ick mondeling seggen ende schriftelyck toonen. Is dan gestempt op den 26, wy met twe schepen na de Molucos souden gaen, als Hollandia ende het jacht Overysel, dat men oock alle vlyt doen soude om met den eersten de schepen van proviande te versien ende arack, alsoo ons wyn soober was, hetwelcke met alder neersticheyt door my by der handt ghenoomen is ende zyn van meeninge, om op den 6 te zeil te gaen naer Bali, alwaer wy eenige klederen coopen sullen om de selvige wederom te venten op Amboin, also Sr. Steven, die van daer op den 19 Novembris voor Bantam by ons ghecoomen is, aengedient heeft. Wy verhoopen op Ambona te laden ende dat nagelen alleen soo het moghelycken is, niettegenstaende ons gelt door dese lichtinge grootelycks gemindert is. Het is waer wy veel coopmanschappen in crygen, doch zyn dieselvige daer gans niet getrocken. Is ook Sr. Steven Verhagen voornoempt, op den 19 Novembris by ons ghecoomen ende op den 27 veraccordeert als breder by het contract is blyckende. Is dan op het

schip Hollandia een breeden ende priveen raedt, die doch niet noodich is, van 4 persoonen van welcke ick als hooft gestelt ben vervolgens Pieter Dircxs Emaus, Ghysbrecht Michiels Hoppesack; schipper, Pieter Claessoon Neck. Verhoope in alles ons beste te doen ende zyt den Almogenden Heere bevoolen, die ul. altesamen in landurige gesontheyt wil sparen ende ons behouden reise verleenen.

Ul. Dienstwilligen Dienaer,
CORNELIS VAN EEMSKERCK.

(Dagteekening niet vermeld, vermoedelijk omstreeks 30 Nov. 1600.)

Aen myne heeren de Bewinthebberen
deses vierden Oost-Indyschen
voyages, myne goet gunstige
Heeren tot Amstelredam.
per amys, que Dieu guarde.

X.

BRIEF VAN CORNELIS V. HEEMSKERCK AAN HH. BEWINDHEBBEREN DER OUDE COMP. VAN VERRE DD. 1 MAART 1602.

Eerwaerdige seer discreten, wyse, voorsienighe heeren ende meesteren, na salutatien dient desen, also wy ten tyden des heeren Admiraels Willkens met onse vier schepen tot Bantam geariveert zyn, op den eersten Septembris anno 1600, ende by naest twee schepen geladen hebbende, als Mauritius ende Vrieslandt, is den heer Admirael Verhaghen van de eilanden Amboina ende Banda ghecoomen, met hem brenghende sodanich rapport van die landen, dat den heer Admirael Wilckens voor goedt ingesien heeft, twe schepen te versenden naer de plaetse daer den voors. Verhaghen gheweest hadde, waerop hy syne raeden vergadert hebbende, het selvighe voor goedt ghevonden is, niettegenstaende daer geen resolutie afgemaeckt is, also den Admirael Wilckens niet goedt schrifts en was, ende tot Admirael daer opgestelt my, hebbende in persoone den eedt my opentlycken afghenoomen, als Admirael die twee schepen te regieren, ende in syn presentie de andere

wederom den eedt aen my gedaen van getrouheit ende gehoorsaemheit. Sulcks gheschiet synde hebbe alle neersticheyt gedaen, om myne schepen met den eersten gereet te hebben, sodat ick op den sesten Decembris anno ditto, ben te seyl gegaen, hebbende my tot soodanighe raeden als UE. bekent is ghestelt: Pieter Dircksen Emaus ende Ghysbrecht Michiels Hoppensack, oock Pieter Claesen Neck, schipper, ende alsoo den heer Admirael Wilckens my geconvoyeert heeft tot buyten de voorste eilanden, ontrent een groodt myle weechs, heeft my de vlagghe hieten ophysen ende tot Gode bevolen, den eenen den anderen adieu segghende. Nu in het particulier te verhaelen alle hetgheene my op dese voyage bejegent is onder myn beleidt ware te langhe, doch sal alleene spreecken van den last myner twe schepen, ende is voor eerst in het schip Hollandia ghescheept tot Amboina in het ruym, dat achter de mast is, de somme van achtentich neghen duisent achthondert veertich, ende een pondt nagelen. Item op dito plaets in het voorruym van vooren af tot het peperruym toe, de somme van eenhondert elfduisent, achthondert vyftich, seven ponden nagelen; item gelaeden op de selve plaetse, in het codt achter aen het schip, de somme van thien duisent, vier hondert neghentich, ende acht ponden nagelen, item noch in sacken mede ghenoomen, hetwelck naderhant so in het ruym als broodtcamers ghestort is, de somma van derthien duisent, hondert vier ende neghentich ponden nagelen, noch tot Bantam ghecocht vyf duisent, vyf honderd thien pondt nagelen, item tot Bantam gecocht twe ende sestich duisent, vier hondert achtentich, ende een pondt pepers, item noch drie duisent, sestich acht ponden cubebus. De nagelen syn ghecocht tot Amboina vyf ende neghentich realen van achten, de Malacksche baer weecht vyf hondert veertich ons landts ghewicht. De peper tot Bantam à seven realen, seven ende een half, oock acht, de sack weecht vyftich negen ponden, de cubebus dito ponden tot vier ende een halve reale de sack. Hier onder dese bovengeschreven nagelen syn vijfthien baeren tot Loeho ghecocht teghen de achtentich realen, ende tot Bantam thien ende een halve baer, dit is eerwaerdighe heeren de ladinghe des schips Hollants, vuyt-

gesondert de nagelen de comp. van den Admirael Verhaeghen toebehoorende, also ick syn volck (met de hulpe Godes) met overbrenge, wat nagelen hy my ingescheept heeft, blyckt by het contrackt hierby ghevoecht, als oock in het schip Overyssel, item hoe wy veraccordeert syn. Het jacht ofte schip. Overyssel heeft tot Amboina ingeladen achtien duisent, vier hondert neghen ponden nagelen in het voorruym, het achterruym is des capiteins goedt, item noch tot Bantam in het jacht gescheept, in de broodtcamer elf duisent, seven hondert veertich een pondt pepers, noch acht hondert ses ende twintich ponden cubebus, dit is de ladinghe des jachts, sodat in beide de schepen op onse reeckeninghe voor ons coompt, de somme van twe hondert drie ende veertich duisent, seven hondert neghen ende neghentich ponden nagelen, ende vier ende seventich duisent, twe honderdt twe ende twintich ponden pepers, item drie duisent, acht hondert neghentich, ende vier ponden cubebus, Godt verleene dat ick het met lief in myns heeren handen leveren mach, amen. Vorders eerwaerdighe, so veele belanght de rekeninghe soude yder schip een mededeelen, hetwelcke my lief soude wesen, dan hebbe gans gheen hulp, sal derhalven met mynheeren sprekende daervan alles perfecte rekenschap nae myn vermoghen geven, also ick het selvighe vuyt de boecken myner coopluyden gherept hebbe. Is tot Bantam oock gelaten den persoon van Jan Lamberts Vloots met noch vyf personen met hem, daerby soo veel coopmanschappen ende geldt als beloope, de somme van twelf duisent, vyf hondert seventich twe guldens, achttien stuivers, veerthien penninghen als blycken sal, so wanneer ick by Ul. coomen sal, hebbe oock tot Amboina een contract met de inwoonderen gedaen ende gemaeckt, van hetwelcke ick Ul. de rechte copye hier byvoeghe, hebbe oock den persoon van Emanuel Rodenburch verlost, ende vry gecocht door gheschenk aan den Coninck van Bali, als oock Jan Jansen de Roy van Amsterdam, hebbe met den Coninck een verbont van gedurige vreede ende vrientschap gemaeckt, als blyckt by den brief hy aen Syn Excellentie is sendende, waervan ick hier de copye by ghevoecht hebbe. Hier met eindighende wensche myn heeren de be-

winthebberen ende onse meesteren in de protectie des Almachtighen Godes, die haer een blyde vuytcoompste in alle haere wichtighe saecken, sy by der handt neemende syn, verleenen wil, op het laetste geluckich sterven ende salicheyt der sielen.

Geschreven desen eersten Marti, 1602 in Ul. heeren schip Hollandia.

UE. aller ootmoedichste ende dienstwillighe Dienaar,

Cornelis van Eemskerk.

XI.

Contract gesloten tusschen den capitan Hitoe, de opperhoofden van Noordelijk-Amboina en den vice-admiraal Cornelis van Heemskerck.

Alsoo den Admirael Cornelys van Eemskerck alhier onder Amboina op den 2 Jannuwary anno 1601 gearriveert is, ende ons met alle vruntschap beiegent heeft, versouckende hy zyn handel in alle vroomicheit ende getrouwicheit dryven mochte, hetwelcke wy hem gelyck als ander natie vergundt hebben, heeft derhalven alhier tot Hitoe een huys versocht, als oock tot Manielo, hetwelcke hem door ons geconsenteert is, in welcke plaetse hy syn cooplieden gesonden heeft, die met ons in alle vreede, vrintschap ende redelyckheyt gehandelt hebben, tot op den 19 Marty anno ditto, dat wy ondergeschreeven Gouverneur en Cappitein aen des heere Admirael boort gecoomen zyn, alsoo wy in uiterste noot waeren van het stedeken Lucitello [1] te verliesen door de Poortugeesen, die aldaer met groote macht voor en rontom laghen met 13 core-core en 2 fusten te waeter, ende met menichte van volck te land, aen hem in alle ootmoedicheit versouckende, hy ons in soodanighen noot assisteren wilde ende syn hulpe niet ontseggen, tot hetwelcke wy hem niet alleenen bereit en willich gevonden hebben, maer ons selver tot de saecken aengeporret,

---

[1] Het eiland Nocsa-Tello, of eene kleine stad Lucitella, thans niet meer bestaande.

soodat hy ons met het schip Overysel, met volck, munitie van oorlooghen ende anderen nootsaeckelyckheeden wel versyen synde, op den 21 Marty geassisteert heeft, daerop zyn oppercoopman van Hito als Cappitain gesonden, soodat de Portugesen alleen door het gesicht des schips voors., dat op haer aenquam, en eer het op een myl nae haer genaeckte, de vlucht genoomen hebben, soodat wy bekennen, dese hulpe ende trouwe assistentie des heer Admiraels, alleene een oorsaeck van de behoudenis ende ontset des beleide en genoechsaem verlooren stedeken geweest is, heeft den Admirael, dit exploit gedaen synde, den handel wederom met ons in alle getrouwicheyt ende oprechticheyt gedreven, tot op den 9 Juny desselvige jaers, dat hy van sinne is geweest om weederom met syn twee scheepen naer huiswaert ofte ander plaetse, daer het hem geliefde te vertrecken, hebbende alhier den tydt van over de vyf loopende maenden geleegen, in welcken tydt wy van hem ende allen den zynen niet anders, als met alle beleeftheyt, vrundelyckheyt bejegent, dan oock broederlyck met ons gehandelt heeft, van hetwelcke wy altsamen ghereedt syn, ghoede certificatie ende getuichenisse af te gheeven, alsoo wy in deese oock doen, gelyck wy met der daet bewyse, dat wy denselvige Admirael om alle deese deuchden, booven verhaelt, ende aen ons beweese, van allen tollen, coustume, anckeragen en ongelde vry houden, sonder daer uit af te neemen ofte vereisen van hem ofte de zynen, van eenen meestere gesonden, hier soude mooghen arriveeren, hetwelcke wy met alle den gheenen, hier booven verhaelt, belooven te onderhouden, in kennisse der waerheit, dat wy dit alles oprechtelyck en sonder geveinstheit meenen, hebben wy dit met ons eighen handt ondertekent, ende naer onse costumen versegelt in ons balayer ofte raethuis op het eilant Anbonio, onder jurisdictie van ons gouvernement van Hito, als principael van het eilandt voors. Deese in Juny 1601. Stondt onderteeckent in haer tale, de twee voornaemste haerer naem.

XII.

BRIEF EN VERKLARING VAN DEN KONING VAN BALI AAN Z. EXC. MAURITS VAN NASSAU.

Laus deo semper, desen 7 July 1601.

Den Coninck van Bali sendt den Coninck van Hollant zynen groedt, U Admirael Cornelis van Eemskerck is by my ghecomen my een brief van U Hoocheit brenghende ende versocht aen my, dat ick toelaeten wilde de Hollanders alhier te mooghen handelen, gelyck als die van Bali selfs; waer door ick haer ende alle, degheene U Hoocheit sendt, vergunne alhier van te handelen als myn eyghen ingesetene ende also ofte sy in Hollant quaemen, *ende dat Bali ende Hollandt één sy.*

Dit is de copye des Conincks brief in Baleesche spraecke my mede gegeven, dewelcke door Emanuel Rodenburch overgeset is in onse Neerlandtsche spraecke, ende zij gebruycken, gheen onderteeckeninghe ende wordt derhalven van my aen UE. also gesonden.

CORNELIS VAN EEMSKERCK.

DE TWEEDE SCHEEPSTOGT DOOR DEN ADMIRAAL JAKOB VAN NECK, IN 1600 ONDERNOMEN.

Wij hebben hierboven dezen scheepstogt, op bladz. 239 en volg. beschreven; de stukken, welke wij daarover mededeelen, zijn vooreerst, een brief van den Admiraal van Neck aan zijne reeders dd. 2 April 1601, N°. XIII der gedr. stukken en een brief van den onderkoopman Pieter Walichsz. uit de stad Patane aan zijnen broeder geschreven, (N°. XIV) waarin het verhaal van hetgeen op dien scheepstogt tot Augustus 1602 is voorgevallen, gevonden wordt. Eindelijk onder N°. XV een brief aan bovengen. koopman, in welken brief het einde van den togt van Jacob van Neck, en hetgeen sedert in Bantam was voorgevallen wordt verhaald. Verg. verder bladz. 244 en 245.

XIII.

BRIEF VAN JACOB VAN NECK AAN HH. BEWINDHEBBEREN DER O. I. COMPAGNIE.

Laus deo, adi 2 April A° 1601 voor Bantam.

Eerntfeste wyze en zeer voorzienighe heeren, in wat manieren ons reyze is ghepasseert, sal UE. ghenoech deur Jacob Jacobse vernemen; onder weeghen ontrent by het eylandeken Annobon hebben wy ons verdeelt om vóór der nieuwer compagnie scheepen voor Bantam te coomen, dwelck alzoo deur de ghenade des Heeren ghescliet is, en zyn den 29en Maert tot op een myl na, voor Bantam ghecomen, aldaer is Claes Symense, UE. dienaer (die aldaer ghebleven was), nevens een commis van de nieuwe compangie, tot ons ghecomen en wy hebben van hunlieden verstaen, hoe de saken stonden en op wat manieren Pauls van Caerden die in Achien was gheweest ende nu hier trafiqueerde, gehandelt had. Wy verstonden oock deur Claes Symense, dattet niet moghelyck zoude weezen, voor dees tyt tot Bantam, meer als een schip van 150 last te moghen laden, deurdien de veurighe scheepen alles wech ghenomen hadden, ende alzoo het op het uyterste is van de mousons om na Banda en Terranate te zeylen, hebben wy denzelven avont geresolveert, dat wy en het schip Gouda na Banda en Terranate zullen zeylen, en dat het schip Delft, dwelck ranck en qualyck van mast versien is, opt spoedichste voor Bantam sulle blyven legghen laden, en de ladinge, met Goodes hulpe, vercregen hebbende, hem, zoo rasch moghelyck is, huyswaerts sal haesten. Wy hebben uyt zyn schip ghelicht de stormhooden, glaesen ende Neurenburghery, ende hem ghedaen uyt ons schip 2000 realen en uyte jacht 1000, midts hy daer laeten zal, tgheen hem in de lading zou moghen overschieten. Ick hebbe oock myn advis ghelaeten, dat men de twee cleenste scheepen van ons navolghende gheselschap, na UE. instruktie, na China sal ordonneren, de groote scheepen vindt ick daer heel onbequaem toe, deurdien die heel lanckzaem zyn int wenden en

draeyen, en het vaerwater aldaer vol eylanden is, dicht by een gheleghen, dwelck alsulcke groote waerdighe scheepen in swaer peryckel zoude stellen, aenghemerkt oock datte zeylen deur de lanckduyrige reyze zeer afgesleeten zyn, hebbe derhalven gheraden dat de Vice-Admirael soude wachten tot het nieuwe ghewas, dewijl men in Acheyn niet handelen mach (zoo UE. verstaen sullen hebben) en alzoo hy veel te vroech quaem; dat hy daerentusschen die omlegghende plaetsen mocht bezoeken en dat met goede voorsichticheyt, dewyle de Portugeezen alle de Cooningen van dese landen teghens ons opreeden, derhalven men niemant ghelooven mach. De gouverneur van Bantam heeft my gewaerschout voor alle de Coninghen van Java, dat sy uyt zyn (deur der Portugheezen ingheven) om ons met liste de schepen afhandich te maken ende den buyt onder hunlieden te deelen. Hy ontfinck my zeer vruntlyck en zeyde, dat hy my als zyn broeder beminde. Ick vereerde hem met een van de vergulde cortelassen ende een van de Aernemse diamanten, die ick aen de vingher hadde creech hij begheerte nae ende oock na de waterhont, die mede te lande ghecoomen was, ende ick most ze hem geven, ick accordeerde daerna met hem voor het schip Delft, in manieren als UE. door Jacob Jacobse wel verstaen sal, op denwelcken ick my ghehelyck refereere, overmits my de sinnen stadich ontstelt zyn, deur de haeste, die wy doen om van hier te raecken; wil derhalven UEE. den Almoghenden Heere bevelen, die UEE. alles goets wil verleenen ende ons een geluckighe behouden reyze.

UE. Dienstwillighen Dienaer,
JACOB VAN NECK.

XIV.

BRIEF VAN PIETER WALICHSZOON AAN ZIJNEN BROEDER JACOB WALICHSZ. DD. 4 AUGUSTUS 1602.

Laus deo, Adi 4 Augusti anno 1602 in Petani.

Eersaemen myn beminde broeder Jacob Walichsoon, ick verhoop UE. gesontheyt, van mynent tweeghen danck ick den Almoegen-

den Heere van syn genade, UE. sal believen te weeten, dat ick in Oost-Indien in de stadt Petani gebleven ben voor ondercoopman ende den oppercoopman is van Rotterdam, genaempt Daniel van der Leck uit de Hoochstrate, met 6 bootsgesellen als UE. dat van myn broeder Roekis Pietersoon wel hooren sal. Voorder sal UE. believen myn vader ende moeder te vermanen, dat sy hier geen swaricheyt in en setten, maer een blyschap laeten weesen, dat ick in Oost-Indien gebleven ben, want ik hebbe dit gedaen, omdat het myn profyten was hier wat te winnen, ende gelyck ghy wel weet dat in Hollandt niet te winnen en is, soo hebbe ick voor my genomen hier 2 ofte 2½ jaren te blyven, tot dat ick sal gesien hebbe, watter in dese landen omgaet ende dan met Godts hulpe weerom thuis comen, soo seer lieve broeder Jacob Walichsoon, alsoo ick hier gebleven ben en hebbe ick niet connen laeten dat UE. te schriven, hoe dat het met my is, omdat ghy my weerom een brief sal gelieven te sende, hoe dat het met UE. al is ende onse vrienden, want my verlangt dat te weeten soo seer. Lieve broeder ick sende UE. een clein presentken, te weten een stucxken blauwe syde van China, voor desen tyde en hebbe ick UE. anders niet connen senden, wantet rechte voort niet te becomen en was, maer als ick met Godts hulpe thuis come, sal ick UE. beeter gedencken, anders en weet ick UE. niet te schriven, dan een weinich van onse voyage int cort verhalen, waer wy geweest hebben, int breet sal myn broeder Roekis Pietersoon wel verhaelen.

Item den 2 April anno 1601 syn wy van Bantam geseylt, overgesteeken nae Banda, doch de windt en wilde niet voegen, soo staecken wy over naer de Molukos, alwaer wy gearriveert syn den 2 Junyus aent eylandt Ternate, doch vonden aldaer geen lading, veroorsaeckt synde naer een ander plaets te varen, soo lach teylandt Tidori een quaertier myls van Ternate, ende daer woonden veel Portegysen op, die daer een kasteel hadden, ende schreeven dagelickx briefven aen den Coninck van Ternate, daer in sy ons seer injuryeerden, waer deur dat wy daer nae toe seylden, om ons leet aen haer te wreeken, comende op Pinster-Maendach

den 11 Junyo voort casteel, ende 3 scheepen die sy hadden, te weeten 2 Portegyse scheepen, met een Hollants schip, dat door de straet Magellanes gecomen was, een van de scheepen daer Pieter Janss. mee uitgevaren was, sy genomen hadden ende het volck vermoort hebben, behalven 5 mannen, die nae Goa gevoert syn [1], soo schooten wy uit onse 2 scheepen over de 450 schooten ende sy schoten seer dapper weerom, soo dat wyder geen verwin opsaeghen ende seylden weer op de reê voor Ternate. Sy schooten ons een man af doot ende onsen schipper syn rechter been af, alsoo hy neffens Rookus Pieters. opt bovenet ginck, alwaer hy afstorff ontrent 2 oft 3 daghe daer nae; den Admirael werden syn 3 voorste vingers van syn rechterhandt afgeschooten, dat met Godts hulpe weer geneesde, ende 3 bootsgesellen doot, met 4 of 5 gequeste op elck schip; soo seylden wy weer van Ternate den 31 Julius naer Petani toe, maer de wint en wilde niet dienen, soo dat wy over staecken naer China, stellende onsen cours door de Philippine eylande heen. Int eylandt Ternate bleven 2 coopluyden met een cargasoen van 9222 gulden van comanschappen ende gelt, den eenen genaempt Jan Pietersz., die Rookus Pieters. tot ondercoopman geweest hadde, die bleef voor oppercoopman, ende Cristiaen Adriaen den Dorst syn soon, bleef voor ondercoopman.

Nu om vorder tot myn propooste van onse reyse te coomen, soo arriveerden wy den 20 September aen de eylande voor de rivier van Canton in China, ende daernae den 27 dito arriveerden wy voor de stadt Macau, tot onser groot verdriet, want soo haest wy daer quamen, is den fiscael met onse schuit nae de stadt gevaren om vrientschap te versoecken, of wy daer mochten handelen;

---

1 Dit schip was genaamd de Trouw, en behoorde tot de vloot van Mahu en de Cordes, cf. blz. 219 hierboven. Blijkens eene beëedigde verklaring, afgelegd voor burgem. en schepenen van Rotterdam, op den 19 Nov. 1603, door den schipper Anthonis Anthonisz., werd een deel der ongelukkige bemanning van dat vaartuig, na zich op belofte van lijfsgenade te hebben overgegeven, op de wreedaardigste wijze om het leven gebragt. Een Portugeesch capitan liet aan eenigen der Holl. matrozen eerst de beide armen, daarna de beide beenen, en toen eerst, het hoofd afhouwen. Dit deden Christenen, terwijl de Mahomedanen van Tidore zich van dit misdrijf onthielden.

maer soo haest de schuit daer gecomen is, syn gehouden met alt volck 11 in getal; nu des anderen daechs soo is de slup gevaeren om een goede reede te soecken, om met de scheepen daer te gaen leggen, dewelcke oock van de inwoonders van de stadt Macau genomen werde, ende wy geen weer doen mochten te helpen, want het te ondiep was met de scheepen te seylen ende wy laegen voor de stadt op een laeger wal, soo dat wy oock in duisent perickelen lagen om de scheepen en al te verliesen, soo dat wy alle middelen sochten om weer van de stadt te geraeken, want wy geen aparentie en saeghen 't volck weêr te crygen, door dien sy ons volck soo schelmachtich genomen hadden ende daer geen tydinghe van conde cryghen, soo verleende Godt de Heere een goede wint ende seylden den 30 September van Macau met grooter blyschap, dat wy met de scheepen er soo van daen quamen ende met groote droefheyt, dat wy het volck soo mosten verlaeten, als men by hem selven wel dencken can ende liepen alsoo aen een onbekendt eylandt, daer wy groote neersticheyt deden, om dat wy een brief wilden na Macau senden ende loofden een arm visscherken veel gelts te geven, soo hy ons een brief aen Macau wilde bestellen, maer en dorste dat niet doen, seggende dat het syn leeven coste soude, soo hy dat dede, want het een gebodt van den Coninck van China is, dat men geen brieven van vreemde natie aen iemant brengen mach op de verbeurte van lyf en goet. Soo was hier geen hoop tvolck weer te crygen, waerdeur dat wy weêr tseyl ginge, want wy groot gebreck aan water ende fictuali hadden, soo dat wy voort mosten op een ander plaetse, want daer geen middel was dat te cryghen. Soo seylden wy den 3 October van China, latende aldaer 20 man soo onnosel, alsoo staecken wy over naer Petani, alwaer wy den 7 November arriveerden ende met grooter vrientschappe ontfangen werden ende ons lading gecreeghen hebben, meer noch 3 Seeuse scheepen, die den Chines mee brochten, die in Hollandt geweest hadde, die den 26 Mayo anno 1602 hier arriveerden oock met Godts hulpe haer lading gecregen, daer oock coopluyden van gebleven syn. Dese stadt Petani leyt by oosten Malacka, tusschen Siam ende Bantam, ontrent 200 mylen noor-

der dan Bantam ende van Siam ontrent 6 dage reysens. Alsoo ick boven was verhaelende, datt wy 20 man in China gelaeten hadde, hebben wy hier voor warachtighe tydinge gehoort, hoe dat het met haer vergaen is, te weeten datter 5 man af int leven syn, die nae Goa gevoert syn ende de reste 15 man in China in Mackau doot ende opgehangen, twelck ons een droevighe tydinghe gheweest is, doch ick hoop dat het Godt niet ongewroken laeten en sal. Anders en weet ick niet te schriven, maer sal tselfve van myn broeder Roekis Pieterss. breeder verstaen, met meer op dit pas. Dan wensche UE. met vader ende moeder in de hande des Almoogenden Heere, die u ende my in langdueryghe gesontheyt sparen ende bewaren wil ende groet van my alle bekende vrienden seer, voor eerst vader ende moeder, suster ende broeder ende alle de gebuuren jonck ende out.

UL. Broeder,
Pieter Walichssoon, wat ick vermach.

XV.

brief van den koopman Rochus Pietersz., geschreven dd. 21 November 1602 uit Bantam, aan zijnen broeder Pieter Walichsz., residerende te Patane.

(De eerste regels zijn onleesbaar geworden) . . . So hebbe dan myne broederlycke liefde niet connen nalaeten UE. te aviseren van tgeen ons op de reyse wedervaren is. Wy syn den 23 Augusti van de stadt van Patany verseylt, als UEd. wel bekent is en wy zyn den 6 November na de middag voor de stadt Bantam gearreveert en dewyle er geen schepen en waren, is de peper tegenwoordigh goede cooper. Men can de sack tot 4 Ryaelen coopen, suyver schoon gemaeckt goed, en daer is wel voor 7 of 8 schepen lading, doch de schepen die over 5 maenden vertrocken syn, hebben moeten tot 7 en 8 coopen, dat is te weten de sack, die weecht 50 ℔ hollants; doch de eetbaere waer is hier seer dier

6 gantan rys een ryael van 8, een potgen arack 1½ ryael van 8, 8 hoenders een ryael van 8 en soovoerts, alle dingen naer advenant. Onze vice-admirael [1] is 5 maenden na ons voor Bantam gearreveert en is hier gelaeden ende met de voorgenoemde schepen, als daer is den Witten en den Swarten Arendt (die haer admirael met 12 of 13 man in Priaman gelaten hadden) naer Hollant gheseylt. Dese Witten en Swarten Arendt syn seer swack van volck geweest, alsoo dat sy op yder schip 3 of 24 Javanen tot bootsgesellen meêgenomen hebben [2] en die schepen van Heemskerck, als oock mede die drie schepen, die in Banda geladen syn, hebben Pieter de Linde met syn volck [3] als oock mede den Admirael met syn volck, die in Priaman ghevangen waren [4], van hier naer Hollant gevoert en onse 2 schepen als Cornelis Claesz. en Hendrick Jansz. [5] syn naer Chyna gheseylt en daer syn 2 schepen van 5 Moluckxvaerders noch tegenwoordich in Ternate, de Seeusche schepen syn den 19 Decembris van hier geseylt en Arent Claesz. met Abram de Cock syn met haer geseylt, Arent op het Sonnetgen en Cock op Geraerdt de Rooy [6]. Wy hebben hier gevonden ontrent 20 personen, wesende van 4 rekeningen [7] en houden in 4 huyzen elck bysonder huys, hebben alle haer coopmanschappen meest vercoft en gemanghelt in peper, soe dat se qualyck gelt hebben om af te leven, sodat sy hier niets te doen hebben, als wachten de schepen, daer syt in affgheven mochten ende naer huys seylen, hier syn den 18 voorleden 11 Hollanders aengebracht, die een sjonck gheladen met fouly ende noten muscaten, die sy meenden in Bantam te brengen, verloren hebben, ondert eylandt Buton en quaemen aldaer uyt Banda [8]. Aengaende de Portugesen, hebben hier gelegen met 8 groote . . . . [9] de Hollanders hebben 2½ ettmael met haer geschoten (?) . . . . de gouverneur tot

---

1 Cornelis van Foreest, cf. bladz. 245. 2 Cf. blad. 251. 3 Pieter Essias de Lint, Vice-Admiraal van Olivier van Noort, cf. bladz. 223 en 261. 4 Guljam Seneschal, cf. bladz. 252. 5 De schepen Haarlem en Leiden, cf. bladz. 240 en 245. 6 Gerard Leroy, zie bladz. 259 hierboven. 7 Compagnien. 8 Wie deze Hollanders waren is mij niet gebleken. 9 Het papier vergaan en het schrift onleesbaar.

Bantam is doot . . . . weder een broeder in syn plaetse gheset, denselleven is voorleden 4 daegen wederomme afgeset en van alle syne goederen berooft, want hy wert beschuldigt dat hy den Coninck geen rekeninge en dede, soo isser om die oorsaecke groote twist in de stadt gheweest.

Hiermede, enz.

Rockus Pieterssoon,
U. l. broeder, wat ick vermach.

DE SCHEEPSTOGT DER ZEEUWEN VAN HET JAAR 1601.

Hoogst belangrijk mogen de beide stukken N°. XVI en XVII hieronder volgende, geacht worden; want van dezen merkwaardigen scheepstogt der wakkere Zeeuwen, was tot nu toe slechts zeer weinig met juistheid bekend. Een toeval bragt onderstaande verbalen, welke door afgevaardigden uit de reeders aan de Staten-Generaal werden overhandigd, onder mijn bereik, toen ik de geseponeerde stukken van H. H. M. in de zoogenaamde Loketkas der Staten-Generaal, doorzocht. Een overzigt van den geheelen scheepstogt heeft men aangetroffen, op bladz. 252—259, hierboven. Niet minder belangwekkend is de brief onder N°. XVIII medegedeeld, omdat daaruit, eensdeels op nieuw blijkt hoe levendig de betrekkingen waren tusschen de Noordwestkust van Vóór-Indie, inzonderheid van Goezeratte met het noorden van Sumatra en andersdeels, omdat daaruit geleerd wordt, hetgeen tot nu toe onbekend was, dat de Nederlanders reeds in 1602 betrekkingen met Goezeratte en het groote rijk van Delhi hebben aangeknoopt.

XVI.

CORT VERBAEL, OVERGEGEVEN BY ENDE VAN WEGEN DE COMPAGNIE VAN ZEELANT, HANDELENDE OP DE OOST-INDIEN, WAERBY DE E. MOGENDE HEEREN STATEN-GENERAEL SULLEN CONNEN VERSTAEN, HET GEPASSEERDE GEDURENDE DE REYSE VAN DE VIER SCHEPEN BY HUNLUYDEN UYTGEREEDT, GHENAEMPT, HET EENE ZEELANDIA, GROOT 300 LASTEN, CAPITEYN CORNELIS BASTIAENS, HET ANDER MIDDELBORCH, GROOT 200 LASTEN, CAPITEYN HANS HUYBRECHTSS. TONNEMAN, HET DERDE DE LANGHEBERCQUE, GROOT 150 LASTEN, CAPITEYN NICOLAES ANTHEUNISSEN, ENDE HET LAASTE DE SONNE, GROOT 70 LASTEN, CAPIT. CORNELIS ADRIAENSZ., WAERVAN WEDEROMME GECOMEN ZYN DE TWEE SCHEPEN, NAMENTLYK ZEELANT ENDE DE LANGHEBERCQUE, DE ANDER TWEE RESTERENDE ZYN NOCH IN HEURE REYSE.

Eerstelick, de voorn. schepen zyn vertrocken tot vervoorderinghe van heure reyse met goeden wint ende bequaem weder, op den 28 January anno 1601, ende syn gepasseert op den 6 Marty daeraenvolgende de linie equinoctiael ende soo voorts, op den 18 Mey gedobbeleert de Cabo de Bonne Esperance, zynde interim niet besonders gepasseert, weerdich om verhalen.

Den 28 Meye, hebben heuren cours genomen tusschen het vaste lant Africa ende het eylant Madagascar ende gearriveert op den 7 July aen een van de eylanden van Comora, genaempt Angom [1], alwaer den Coninck henlieden zeer vruntlyck ontfinck, ende hebben de commisen in den name van Zyne Princ. Exc. denselven Coninck vereert met eenighe cleene presenten, hem aendienende, dat Zyne Exc. niet en sochte dan alle minne ende vrientschappe mit alle Coningen, Princen ende heeren te hebben ende houden, twelcke Zyne Majesteyt wel beviel, mede syne ondersaten (dat een goedaardich volck es), die de onse alle vrientschappe bewesen ende goede vervarsinghe gaven, mits betalende. Ende op het vertrecken van de schepen gaff denselven

[1] Andschuan.

Coninck hun brieven van recommandatie in Arabische spraecke, addresserende aen den Coninck van Achin [1], ende hy voorderde van de onse een bekentenisse, inhoudende dat sylieden van hem alles goets, eere ende vruntschap hadden ontfangen ende zyn alsoo van daer vertrocken.

Op den 14 Augustus daeraenvolgende, zyn de scheepen geanckert voor het eylant van Celon; ende verstaende van den volcke van dien lande, dat aldaer gheen voordeel te doen en was den coophandel betreffenden, hebben hare reyze vervoordert naer de stadt Achin, int eylant van Sumatra, weesende de gedestineerde plaetse.

Alwaer zy op den 23 derselver maent op de reede, Gode lof, wel gearriveert zijn, hebbende op alle de schepen tot dien dach toe, niet meer als 5 mannen verlooren, ende vonden aldaer op de ree 7 of 8 schepen, soo uyt de Roode-Zee, als Guyseratten, dewelcke ziende onse scheepen, waren vervaert ende zochten hen te verberghen. De onse dat bemerckende, hebben henlieden uit de schepen een seigne van vrientschap gedaen, waerop zylieden vrymoedelyck zyn blyven liggen.

Den 24 dito, syn eenighe commisen uit den schepen aen lant by den Coninck van Achin gegaen, hem aendienende, dat zy daer gecomen waren met de 4 voorn. schepen van Zyne Exc., om aldaer te negotieren ende hunne schepen te laden, waertoe zy behoorlyck waren versien, zoo van gelde als coopmanschappen, den Coninck breeder te kennen ghevende, dat Zyne Exc. anders niet en versochte dan alle goede confederentie ende in vrientschap met Zyne Mat. te handelen, ende dat zylieden tot dien eynde medebrochten brieven van Zyn Exc., waermede Zyne Exc. zulx was aendienende met eenige schenkagie van gelde als andersins in coopmanschap. Waerop den Coninck henlieden antwoorde, soo verde zylieden met alsulcke intentie quamen als voorseyt, dat sy hem zeer willecom waren, want hy insgelycx anders niet en was begerende, dan alle goede vrintschap met onzen Prince ende zyne ondersaten te handelen ende hebben. Dan alsoo Zyne Mat.

[1] Men mag dit als een zeer merkwaardig bewijs aanmerken van de betrekkingen, van de Maleijers met de eilanden op Afrika's Oostkust.

eenige discontentementen gevonden hadde, by voorige scheepen van dese landen daer geweest, was in vreese, dat hetselve hem nu wederom hadde mogen bejegenen, waerop de onse Zyne Mat. verseeckerden, op trouwe ende waerheyt, dat sulcx deur haer nyet en was gepractiseert, maer door de Portugeesen, die dese landen vianden zyn, ja van Zyne Mat. mede, twelck zy sorchden voor haer vertreck hy noch gewaer soude worden. Den Cooninck antwoorde, dat hy verhoopte haer belofte alsoo soude vinden, ende nam wel, dat de onse Zyne Mat. presenteerde aen lant te comen, ende blyven souden Ostagiers. Waermede een geheel nieu alliance is gemaeckt geweest ende heeft de Coninck, om sulcx van zynent wegen te bewyzen ende de onse te verseeckeren van zyne goeden wille, terstont laten halen, los voor liber ende vry gegeven, al sulcke gevangenen als hy van desen landen was hebbende. Heeft mede zyne edele gesonden, geaccompagneert met eenige anderen van zynen hove, om de capiteynen ende commisen van de onsen tzynen hove te brengen met eenige oliphanten, ende insonderheyt isser geprepareert ende toegemaeckt een oliphant, waerop de brieven van Zyne Exc. geleyt zyn met alsulcke presenten als aen Zyne Mat. waren gedestineert, dewelcke hy alle in weerde ende mit grooter eere ontfangen heeft, de Capiteynen ende Commisen wel getracteert ende vereert met een cleet ende geweer naer slants maniere.

Waernaer zyn gevallen in communicatie op den handel van de peper, dewelcke de onse zoo extreem dier gevonden hebben, dat sy perplecx zyn geweest daer aen te comen, alle t'welcke de onse bevonden deur t'beleyt van de Portugeesen aldaer, die altyt waren tenderende tot onsen nadeele, als insonderheyt den Coninck te verstaen gevende, dat onse schepen groote quantiteyt van valsche rialen waren medebrengende, ende dat zy overlant van Goa daervan waren geadviseert. Den Coninck, om sulcx te ondersoucken heeft bet dan thien hondert stucken van achten overmidden gedaen snyden ende contrarie bevonden, waerover hy de onse gewaerschout heeft, dat zy haer van de Portugeesen hadden te wachten, alsoo hy deur experientie bevont, dat zyluyden sochten ons by hem odieus te maken ende oock by alle zyne

subjecten; waerdeur hy al te meer totte onse geaffectioneert es geworden. Nochtans hebben de onse deur der Portugeesen toedoen de peper moeten coopen tot een extreme onverwachten prys, opdat zy van de wal mochten geraecken, wetende datter andere schepen waren te comen, zoo uyt Engelant; Brittangien als Hollant.

Den Coninck merckende de goede inclinatie van onsen Prince ende onse natie, omme met hem ende syne subiecten in eenicheyt ende vrintschap te vermeerderen, heeft geresolveert mette twee eerste schepen die hare ladinge in souden hebben, zijnen ambassadeur, geassisteert mit zynen admirael ende een zyner neve met haer dienaers, herwaerts aen te seynden in zynen name, met zyne brieven ende presenten aan Zyne Exc., (die hy onse Coninck noempt) omme de angeboden vrientschap met haer ende zyne brieven te confirmeren. De onse hebben sulcx voor seer goet ende groote eere aangenomen, ende hebben int lant gelaten, twee van onse comisen mit drie assistenten, omme int lant te blyven ende hare coopmanschappen, die haer gelaten wierde, in peper te veranderen, daertoe den Coninck belooffde aen haerlieden alle assistentie te doen, ja gelt te leenen omme peper in tyt ende saisoen te coopen en te bewaren, totte compste van de naeste schepen, haerlieden toelatende, dat zy een woonplaatse mochten bouwen om haerluyden in te houden, twelck zy gedaen hebben, ende hebben die genoemt Zeelant. Oock heeft de Coninck henlieden toegelaten, dat twee van de voors. commissen gingen na Cambaia met zeecker coopmanschappen, met zyne brieven van faveur aen den Coninck aldaer, om te sien wat handelinge aldaer ware tot prouffyt ende voordeel van hare meesters, want de onse waren angedient, datter negotien van groote proffyten waren te vinden [1].

De schepen Zeelandia ende Langebercque zyn met groote vrientschap van den Coninck ende de reede van Achin vertrocken, den XXIXen November, medebrengende den voorn. ambassadeur mitte voors. heeren ende dienaren.

Op den selven dach syn van daer oock vertrocken de schepen

---

[1] Zie hieronder bladz. 495, het stuk N° XVIII.

Middelborch ende de Sonne na Bantham, om te handelen, alsoo se in Achin geen ladinge genouch en conden vinden.

De twee voorn. schepen, als Seelant ende de lange Berck zyn met goede voorspoet gecomen den 6 Marty 1602 lestleden, tot op de reede van t'eylant van St. Helena, alwaer sy haer hebben vervarscht, ende naer negen ofte thien dagen aldaer gelegen hebbende, is by haer op de reede gecomen het schip den Witten Aernt van Amstelredam, twelck geheel weeck van volck ende andere nootlicheyden is geweest, ende is deur de onse van acht ofte thien mannen ende van alsulcx, als zy derven mochten, geassisteert geworden, gelyck vrienden ende nabuyren, insonderheyt op sulcke reysen ende occasien, toestaet.

Drie daghen naer het arriveren van den Witten Aernt waren onse schepen gereet, om heur reyse te vervorderen, dan zy, te weten: die van den Witten Aernt, baden haer, dat zy noch drie ofte vier dagen wilden wachten, hopende dat zyne compangnon den Swarten Arent, die zy aen de Cabo de Bonne Esperance hadden verlooren, comen soude; ende zy belooffde zulx te doen.

Int arriveren van de onse aen St. Helena, vonden in de Cappelle aen den Hooghen Outaer een brieff, geschreven by den Cap. van 't Gallion den Valentyn, dat daerna van de Engelschen genomen es geweest, waerby hy adviseerde aen den genen, die naer hem comen soude, hoe dat hy daer lange hadde gewacht nae eenighe Hollantsche ofte Zeeusche schepen, om daeruyt te hebben zyn recompense van peper, over groote partye, die hy deur tquaet weder aen de Cabo hadde moeten over boort werpen, dan overmits daer nyemant en compareerde, dat hy nyet conde langer wachten, maer zyn reys was vorderende.

Onse schepen hebben een seyl uyter zee sien comen, waren verblyt, hoopende dat het den Swarten Aernt wesen soude, maer alsoo syt nyet en conden kennen, resolveerden zy derwaerts te zeylen ende bevonden, dattet een Spaensche Gallion was. Sy sonden vooren uyt een boot met twee mannen ende een trompetter. 't Selve naby comende riepen ende baden aen den Capiteyn, dat hy soude willen aen 't boort van den Admirael (meenende 'tschip

Zeelandia) comen, hem mit vriendelycke woorden souckende daertoe te induceren; maer die van 't galioen spraken hen toe met trotse woorden in Portugeesche tale, willende met haer niet te doen hebben, off soo sy nyet en wilden wechvaren, wisten wat zy mit haer te doen hadden ende zyn die van de boot zoo weder aen tboort van den Barcq gecomen, rapporterende heur wedervaren.

Waernaer hebben d'onse beslooten heur ancker te lichten ende te gaen besichtighen, wattet voor een schip was. Zoe hebben die van den lange Barque 't Gallion naerderende, gevraecht vanwaer hy was, die antwoorde van Lisbona, ende dat hy van Goa quam; de onse seyden, dat se van Zeelant waren ende van Sumatra mit peper geladen quamen. Maer sonder meer, die van 't Gallion staecken een bloetvendel op ende schooten drie schooten, d'een naer d'ander ende beschadichde de lange Barcque, dwelcke riepen in Portugeesche sprake, «om 't lyden Godts, zy en souden «nyet schieten, want sy quamen om in vrientschappe mit haer «te spreecken;» dan al en hielp niet, sy bleven schietende, waer deur 't schips-volck, mits twee mannen van heur dootgeschooten waren, ende een dapperlyk gequetst, gaende wierden ende wilden mit alle mannen op 't Gallioen vallen, twelck zy deden ende begonnen daer dapper op te schieten, zoodat de langhe Berck alleen wel tachtich schooten naer 't Gallioen hadde geschooten, al eer het groote schip Zeelandia daerbij conde comen. Maer by den anderen wesende hebben dien dach teghen 't Gallion dapperlyck geschooten ende 't Gallioen tegen henluyden, ende den anstaenden nacht heeft 't Gallioen zyn ancker gelicht, ende vier op gesteecken, waerby te verstaen hebbende, dat zoo sy harte hadden hem souden volgen, twelcke zy deden, ende begonnen des anderen daechs andermael te schieten op den anderen, twelck dien dach continueerde tot des anderen daechs toe, als wanneer die van 't Galioen 't bloetvendel ingetrocken ende een vreedevendel opgesteecken hebben. Ten welcken tyde, zynder eenige van d'onse aen 't boort van 't Galioen gesonden, begerende dat den Cap. ende de overste aen 't boort van onsen Admirael soude comen, twelck sy gedaen hebben, versouckende aen de onse, dat men haer het leven soude

salveren ende souden goetwillichlyck opgeven, want waren wel 400 persoonen in getale int Galioen, twelck de onse hebben geconsenteert, ende hebben alsoo souffisant volck aen boort gesonden, ende daer comende bevonden, dattet water daerinne wel acht ofte thien voeten hooch in de peper stonde, waerdeur sy genootsaeckt zyn geweest de groote mast over boort te kerven ende veel goet over boort te werpen, om de lecken te vinden ende die te stoppen, twelck al soo mit groote moyten ende arbeyt geschiet es. Ende 'tselve Galioen drooge hebbende, hebben geresolveert daermede te varen aen het eylant van Fernando de Noronha, alwaer zy gecomen syn den 8en van April, ende hebben aldaer aen lant geset den Capiteyn ende alle tvolck op de Galion geweest zynde, behalven eenige slaven, dwelcke liberteyt sochten en int Galion gebleven syn. Dewyle sy daer lagen hebben 't Galioen weder gerepareert met een ander groot mast ende andere nootelicheden, oock mede hebben de onse een groote saloupe gemaeckt, waermede de Portegeeschen haer selven aen 't vaste lant van Brasilien hebben connen stellen.

Op den 13en Meye zyn de twee schepen, Zeelant ende de lange Berck met het Galioen van het eylant Fernando de Noronha vertrocken, om heur reise te vorderen, ende bleven by den anderen tot op vier graden benoorden de linie equinoctial, dan bevindende dattet Galioen traech seylde, resolveerde tselfde van alle notelicheden te provideren, twelck geschiet synde, zyn de twee voorgen. schepen naer huys vertrocken, ende syn in Zeelant, Gode loff, wel gearriveert den 6 July, brengende geladen ontrent 2600 balen peper ende wat anil.

Ses ofte acht daghen daerna is't voors. Galioen genaempt St. Jago, groot ontrent 400 lasten in Zeelant gearriveert; de Heere hebbe loff van de overwinninge.

Dit is alles, naerdat die van de voors. compagnie van Zeelandt van de capiteynen, commisen, bevelhebberen ende bootsvolck van de voors. schepen Zeelandia ende de lange Bercque vant gepasseerde verstaen hebben ende Uwe M. E. uytet zelve opt corts ende voort principaelste hebben weten te verhalen.

XVII.

VERBAELL GHEDAEN AEN DE E. M. HEEREN, MYNE HEEREN DIE STATEN-GENERAAL DER VEREENICHDE NEDERLANDEN, DOOR JACOB BOREEL ENDE JACOB DE WAERT, GHECOMMITTEERDE BEWINDTHEBBEREN VAN DE COMPANGIE OP DE OOST-INDIEN IN MIDDELBURCH, VAN DE TWEE LAETST GECOMEN SCHEEPEN UIT OOST-INDIEN, GENAEMT MIDDELBURCH, ENDE DE SONNE OP DEN VII JULY 1603.

Edele Moghende Heeren, de Bewinthebberen van de Compagnie, trafficqueerende op de Oost-Indien, resideerende tot Middelburch, ghebieden hem ootmoedichlyck in de goede gracie van Uwe M. E. Ende alsoo Godt Almachtich ghelieft heeft twee van haere scheepen geluckelick te laten arryveeren, die gehandelt hebben op eene plaetse, daer noyt scheepen van dese landen te vooren syn geweest, ende weder ghekeert, als oock andere tydinghen, die de compagnie heeft uit Oost-Indien ontfangen, zyn gelast Uwe M. E. int corte te verhaelen.

Uwe M. E. ofte eenige van dien is kennelick, dat dese compaignie in den jaere 1600 hebben toegemaackt vier schepen, genaempt: Zeelandia, Middelburgh, de langhe Barcque ende de Sonne, dewelcke syn tzeylle gegaen den IIen January 1601 ende gheluckelick ghecomen in zeven maenden by den Coninck van Atchien, alwaer sylieden niet alleene hebben haere ladinghe becomen, maer oock zoo eene vrientschap gemaeckt met denzelven Coninck, dat hy syne ghesanten aen dese landen heeft ghesonden, die alhier noch syn.

Dan alsoo daer maer voor twee scheepen laedinghe was te becommen, hebben de commisen goet ghevonden, dese twee scheepen te senden naert Oost, ontrent het groot Coninckryck van Sian, synde een uitgestreckt landt, ligghende tusschen de zee van Bengale ende de Chinese zee, ende syn alsoo de vier scheepen vertrocken van Atchien op den 29en November 1601, de twee, naementlick Zeelandia ende de langhe Barcke naer dese landen, die welcke met brochten, een jaer gheleden de Carake, ende de

twee andere zyn bewesten het eylant Sumatra geloopen naer de strate van Sunda.

Ende soo naer Bantam om aldaer in te nemen seker piloten, die haerlieden om de Oost zoude mogen brenghen, dan commende voor Bantam saeghen aldaer eene armade van wel dertich zeylen, bestaende in acht gallionen, vier galleyen, voorts bantyns ende ander scheepen van die landen, ende alsoo zylieder maer twee scheepen en hadden, vonden niet gheraeden haer te avontueren tegens de voors. armade, dan syn voorts door ghevaeren. Ende ghecomen synde ontrent het eylant van Borneo, alwaer sylieden haere salloupe opstelden, vernam aldaer een deel van de armade ende veroverden een Bantyn, daerontrent veertich mannen op waeren, daeronder zeven Portugeesen, de reste volck uit de Indien, niet inhebbende dan wat victuaille, dwelcke sylieden mede naemen tot het eylant van Celebes, doordien sylieder niet conden verstaen haere commissie sterck genouch was, om haerlieden vorder te beschaedichen.

Ende alzoo zylieder de Mousones teghen hadden conden, niet wel om de oost geraecken, dan syn gecomen tot Amboina, alwaer den Admyrael van die plaetse, naer haerlieder een willecomst gegheven te hebben, versochte dat se met haere scheepen zoude willen gaen liggen voor de stadt ofte plaetse, alsoo sylieden bevreesd waren voor de armade, sochten van de onse beschermd te worden, dewelcke gelovende den voors. Admyrael, verlooren op eenen corten tyt negen anckers van haer twee scheepen ende de opgerechte saloupe, drivende het schip de Sonne tegens tlant, verloor het roer, soodat tselve in groot perickel was; waerdoor ende dat sylieder aldaer geen handel saeghen te doen, zyn van daer vertrocken ende op diversche eylanden gheweest.

Syn eyntelick gecomen tot haere begeerde plaetse, te weeten tot Petani, liggende soo voors. is om de oost op zeven graden, alwaer zylieder vonde den Generael Neck met syn jacht, die aldaer wel zeven maenden hadden geweest ende syne laedinghe becomen, denwelcken, alsoo hy langhe was uitgeweest, onse scheepen hem assisteerden met twee duysent ponden bisquyt ofte

broot, ende hebben de onse in seer corten tyt haere volle ladinghe becomen, wel d'een helft beeter coop als tot Atchien, latende aldaer acht mannen met veel gelts ende coopmanschappe, om een groot schip mede te mogen laeden.

Dit landtsgelegentheyt is seer propys voor de Oost-Indischen handel; niet alleene dat den peper aldaer goeden coop is, maer dat de Chineesen aldaer veel handel drijven van allerhande coopmanschappe, oock met groote scheepen wel van duysent vaeten, waerdoor men alderley waeren uit China can becomen, ende mits een redelick ghewin ghevende, herrewaerts naer dese landen brengen, alsoo die Chineessen niet willen toelaeten, dat eenighe vreemde nacie in haer landt come; ende aldaer worden oock eenige waeren seer begeert, daeraff in deese landen veel syn ende jaerlicx worden versien, hoewel die alhier oock uit verre landen worden gehaelt, soodat metter tyt niet noodich sal weesen, dat men soo veel gelts uit deese landen voere, dienende alles tot groot welvaert van de Gheunyeerde Provintien.

Tot Petanie hout hem den Coninck, die nu ghestorven was, hebbende die Coninginne het Gouvernement, die een zeer groot genoughen hadde in onse nacie, de schepen tot meermaelen met haer galleyen van verre is comen besien, alwaer de onse alle tryumphe over bedreven met de wimpels ende van op te laten wayen, ende tgheschut rondom affschietende. Gaff oock te verstaen, dat sy wel gewilt hadde den Coninck soo langhe hadde mogen leven ende syne reede met sulcke scheepen sien beset, die van zoo verre landen comen, dat hem tselve een groote vreuchde soude geweest hebben. Sy verthoonden haer oock zomwylen gheaccompangeert met ontrent die hondert vyftich olyphanten.

Ende van Petani treckende met Neck, lieten aldaer den generael Heemskercke, zyn gecomen op Bantam, allwaer den generael Neck was blyvende door de zieckte van syn volck, syn die schepen Middelburch ende de Sonne deur Godes goedicheyt int laetste van Meye 1603, in deese landen wel ghearriveert.

Onse principaele hebben ons oock ghelast, Uwer M. E. aen te dienen, hoe sylieder zeeckere schryvens hebben ontfanghen van

haere facteurs gelaten, tot Atchien, als int Coninckryck van Cambaia ende voorder wat de Franchoyssen, Engelsschen ende scheepen van Moucheron aldaer hebben uitgerecht.

Uwe M. E. weten, dat de Franchoyssen met twee scheepen, ende de Engelschen met drie ofte viere, in den jaere 1601, als oock Jooris Speelberch voor Balthasar de Moucheron, syn naer de Oost-Indien gevaeren, waeraff int gaen het een Frans schip op de Maldives is gebleven [1] ende door zieckte van den Gouverneur, als ander quaet toesicht hebben tot geen handel cunnen comen, ende wederkeerende naer deese landen syn ontrent die cost van Spangien in zee vergaen, naerdat eenige scheepen uit Hollant, tvolck, gelt ende coopmanschappe hadde overghenomen.

De Engelssen ist beter gheluckt, de welcke, naerdat sylieder tot Atchien haer loopplaetse hadden gehouden, hebben haer vergeselschapt met Jooris Speelberch, geleyt in den eylande van Queda ende aldaer gewacht op een schip, dat comen zoude van St. Thomas, liggende in den houck van Bangala, dwelck sylieden eroverd, ende daeruit becomen hebben, neghen hondert baelen cattoene lynwaet, zonder de kisten, waervan Speelberch voor syn $\frac{1}{8}$ heeft CXX baelen en syn deel van de kisten.

Uit het Coninckryck van Canbaia schryven, dat zylieder aldaer wel syn ontfangen van den Coninck; oock dat apparent is aldaer goeden handel te sullen vallen, niet alleene in specerie, maer oock in andere goede coopmanschappen, daer men veel gelts in can besteden, ende alhier wel begeert. Oock de Malabaren presenteeren alle vrientschap op onse nacie.

Dit is E. M. heeren wat ons voor dese mael kennelick is. Godt Almachtich wil den Oost-Indischen handel dagelicx meer ende meer tot proffyte van de gheunieerde Provincien onder tgoet beleyt van U. M. E. laten prospereeren.

Uwe M. Ed. ootmoedige Dienaers,

JACOB BOREEL.

J. P. DE WAERT.

---

[1] Zie over deze schepen bladz. 274 boven.

XVIII.

STICHTING VAN DEN NEDERLANDSCHEN HANDEL IN GOLZERATTE, BEZOEK AAN DE MALEDIVEN EN EERSTE BETREKKINGEN MET HET RIJK VAN DELHI. 1602.

Laus deo, 20 April anno 1602, uit Gusuratte.

Eersaeme besondere goede vrienden, wy verhopen Ul. aller gesontheyt als ons eygen, desen dient om Ul. te adviseeren ons arrivement op Suratta, alsoo wy 2 maanden ende ses dagen op de reyse hebben geweest, dan hebben 5 dagen stil geleeghen in de Maldives, daer hem de Coninck houdt ende bewees ons groote vrientschap, ende seyde ons, dat wy vry met hem souden connen handelen, syn lant was voor ons open, maer daer en is niets besonders te haelen, daer valt ambregrys, dan is quaet om in te commen.

Alsoo wy hier aen het eylandt Suratte arriveerden, de ingeseetenen en beweesen ons geen cleyne vrientschap, cregen stracxs een huys met hetgene ons van noode was, moeten daervooren ter maent geven 4 mamidis, yder mamidis is 9 stuyvers, ende hebben oock een knecht, die ons dient, soo dat wy hier wel gedient syn.

Nopende de coopmanschap is hier wel gewilt, soo wy van alles hadden, laecken, carseyen van diversche couleuren is hier oock wel begeert, als tin mede, soude hier de mon gelden 26 mamidis, een mon is 13 ℔ Achyns, sy verrekenen hier anders niet als met de mon. Roers, pistoletten syn hier oock wel begeert, saffraen een ℔ Achyns 20 R., fluweel van aldehande couleur, Dansicker flessen, corael, loot, want het loot gelt hier 11 mamidis de 13 ℔ Achyns. Den annys is hier planteyt, dan van diversche prysen, daer isser van 40, 50 ende 60 ja 100 ende 120 R. de barre Achyns. Hier is op Suratte een schip van Priaman gecomen, met 300 baren peper, hetwelcke wy wel souden hebben gecregen om 42 Realen, ende alle goederen die hier vuyt comen, moeten 3 pCt. geven, als die incommen mede, het gelt geeft $2\frac{1}{2}$ pCt., soo veel hebben wy moeten geven. Wy wenschen hier 2 van onse schepen souden haer ladinge crygen; 't is een goede reede, 't is beter dan in

Walcheren te comen, want op het alderleechste is het ses vadem diep ende blyven 2 mylen van de stadt leggen ende dan comen de lichters, die hier genoech syn, die haelen het goet vuyt de schepen, tot voor de stadt; dan voor onse schepen ende soude dat niet geraden vinden, de oorsaecke, hier synde, souden wy haer wel seggen.

Daervoor, soo daer eenige van onse schepen syn, wilt deselve stracxs hier seynden, want hier proffyt te doen is ende laet een van alle mede comen, want sy souden hier peper genoech crygen, want het volck soude lorren drayen, gelyck in Hollant. Hier syn oock by ons geweest sommige Malabaren, te weeten van Calicoute, seggen dat by haer sommige plaetsen syn, daer geen Portugyssen en syn ende de princepaelste plaetse is genaempt Tegaly [1]. Den peper en gelt daer maer 25 R. de barra. Sy presenteerden ons een fort te geven, soo wy met haer begeerden te handelen, daerdoor soo daer eenige schepen naer ons vaderlant vertrecken mogen, de reeders adviseeren, want hier noch geen schepen en syn, die na de Roode Zee trecken, daermede meynen wy te schryven.

(Hoewel deze brief ongeteekend is, moet hij geschreven zijn door de kooplieden Hans de Wolff en Lafer, zooals blijkt uit eenen brief, dd. 18 Nov. 1602, door de Zeeuwsche residenten in Atsjin geschreven. Deze laatsten, vier in getal en genaamd, Cornelis Jolyt, Nicolaes Pietersz., Jan Martsens en Lucas Antheunisz, berigten verder omtrent de eerste handelsonderneming der Zeeuwen in Goezeratte het volgende: «Sy (Lafer en Wolff) souden met Nachoda Isax herwaerts (i. e. naar Atsjin) gecomen hebben, die hier in October gearriveert is, dan soo sy op haer vertreck stonden, syn sy ontboden van den Coninck van Mogolles [2], die alle die landen en oock Bengala onder syn jurisdictie heeft.»)

---

[1] Telidsjary, nabij Kalikoet?

[2] De zoogenaamde Groot-Mogol, destijds nog Akhbar de groote, cf. hierboven bladz. 33.

STUKKEN BETREKKELIJK DE LAATSTE GROOTE ONDERNEMING DER VEREENIGDE HOLLANDSCHE COMPAGNIEN, VÓÓR DE OPRIGTING VAN DE ALGEMEENE OOST-INDISCHE COMPAGNIE MET OCTROOI, 1601.

Zooals wij op bladz. 259 hierboven hebben aangetoond, zeilden in het jaar 1601 gezamenlijk twee vloten uit Nederland naar Indie, welke beiden te zamen niet minder dan 13 schepen sterk waren. Hetgeen op den togt dier schepen is voorgevallen, hebben wij in Hoofdstuk VII, bladz. 259—271 hierb. kortelijk verhaald. De eerste vloot stond onder bevel van den Admiraal Jacob van Heemskerck, die andermaal met goeden uitslag deze expeditie ten einde bragt. De navolgende stukken hebben betrekking op de verrigtingen van dien vlootvoogd, als: N°. XIX, is een uittreksel uit het berigtschrift voor Jacob van Heemskerck als Admiraal en voor zijnen breeden raad; N°. XX is de aanwijzing, welke hem van wege de Bewindhebbers gegeven werd, van de plaatsen, waar den handel moest worden gedreven. Daarna volgt van N°. XXI tot en met N°. XXIX eene hoogstbelangrijke verzameling brieven en instructien, door Jacob van Heemskerck geschreven, in welke nagenoeg de geheele geschiedenis zijner verrigtingen, zoowel op reis van Nederland naar Indie, als in Indie voor Bantam, op Java's Oostkust, en in de golf van Siam te Patane, gevonden wordt. Dubbel zijn deze brieven te waarderen, omdat tot nu toe slechts een gedeelte van Heemskercks tweeden scheepstogt onvolledig bekend was; bovendien vindt men daarin het bewijs, dat reeds in 1602 de Nederlanders hunne eerste faktory op oostelijk Java hebben gesticht en verder eenige belangrijke bijzonderheden, betreffende de geschiedenis van Java te dier tijde.

Omtrent de tweede vloot onder Wolphert Harmensz., deelen wij in de eerste plaats mede, de instructie van de Bewindhebbers aan dien Admiraal mede gegeven (N°. XXX); voorts eene missive van de Bewindhebbers aan Adriaan Veen, die sedert het

jaar 1599, nog steeds op Banda resideerde, en eindelijk onder N°. XXXII een ongeteekenden brief, vermoedelijk geschreven door een koopman, welke door Wolph. Harmensz. in Bantam was achtergelaten, in welken brief de geheele scheepstogt onder Wolphert Harmensz. en zijn roemrijk gevecht tegen de Portugezen voor Bantam, kort en eenvoudig wordt verhaald. Ten slotte volgt het contract, hetwelk Wolphert Harmensz. met de opperhoofden van Labetakka, Selamme, Wayer, Oud-Dender en Rosengein gesloten heeft, welk contract de grond gelegd heeft eerst van onze betrekkingen met, daarna van ons gezag over de Banda-eilanden.

XIX.

EXTRACT UIT DE INSTRUCTIE VOOR DEN ADMIRAEL ENDE BREEDEN RAEDT, BESTAENDE IN ZES PERSONEN, TE WEETEN DEN ADMIRAEL JAKOB HEEMSKERCK, JAN PAUWELS, VICE-ADMIRAEL, JAQUES GRENIER, HANS SCHUURMAN, CLAES JANS MELCKNAP ENDE TOENIS JAN CLICKGE.

In den eersten, enz.

Item also de uyterste limiten van dese voyage gestelt syn tot de uyterste deelen van China, eylanden van de Philippinen ofte Japan toe incluis, sal de voors. vloote int geheel ofte deel, oock geene oppercoopluyden, schipperen, ondercoopluyden, stuerluyden, scheepsoffitianten, bootsgezellen ofte yemandt anders, die in deze vloote sal vaeren, mogen wederkeeren, voor ende aleer de voors. uyterste limiten bevaren ende versocht syn, ten ware den Admirael ende zynen breeden raedt tselve nootshalven goetvonden ende accordeerden, — dan by so verre den Admirael met een van den raedt ofte twee andere van de voors. raden adviseerden voort te varen tot de voors. vyterste limiten toe, sullen alle andere raden tselve moeten volghen ende henluyden met den anderen eenstemmig verthonen, op pene dat d'onwillige alle heurluyder maendtgelden sullen verbeuren, mitsgaders tgeene zyluyden in de com-

pagnie ingeleyt hebben, ende dat men daerenboven de voorder schade ende interest sal verhaelen aen heurluyder persoon ende goederen, welverstaende, dat hier inne nyet begrepen syn de schepen en personen die by resolutie van desen raedt met heurluyder ladinghe nae dese landen gesonden werden.

Alle speceryen ende andere coopmanschappen sullen geladen werden in alsulcken schip ofte schepen als den Admirael ende desen raedt ordonneren sall ende dat sonder tegenseggheen.

Item alle contracten, accorden, verbintenissen, die met eenighe Coninghen, Gouverneurs ofte andere werden gemaeckt ende besloten, sullen by desen raedt gearresteert ende by den Admirael onderteyckent ende verzegelt werden.

XX.

ORDRE DER AENWYSINGE VAN DE PLAETSEN, OM TE NEGOCIEREN, DAERNA HEM DEN BREEDEN RAEDT OVER DESE VLOOTE VAN ACHT SCHEPEN DAER ADMIRAEL OP IS JACOB HEEMSKERCK ENDE VICE-ADMIRAEL JAN GRENIER, SAL REGULEREN.

I. De voorschreven vloote sal achtervolgende de instructie by de bewinthebberen door den eersamen Petrus Plancius op het stuck van de zeevaert ende zeylagie doen maecken [1] ende by advis van den breeden raedt, schippers ende stuerluyden uyt het Texel seylen ende by malcanderen in een compagnie blyven, tot dat deselffde in de haven van Achin (gelegen in het eylandt Sumatra) gearriveert sal wesen.

II. In welcke plaetse van Achin de handelinghe sal werden gedaen ende de schepen geladen worden ofte zoo veel derselver als men aldaer laeden can, die van daer wederomme na dese landen (geladen synde) sullen comen.

III. Soo eenige schepen onderweghen door storm ofte andere accidenten van de vlotte affgedwaelden, sullen allen mogelycken vlyt voorwenden, om in tyts wederom daar bij te geraecken ende

---

[1] Zie Deel I, bladz. 184 en 194.

daertoe niet connende comen, sullen de affgedwaelde insgelyx naar Achin seylen om aldaer wederomme by d'andere te vergaderen.

IV. Wel verstaende zoo de voors. vloote oft eenige affgedwaelde schepen door stromen, windt, weder oft ander schickinge des Almachtigen op andere plaetsen verviel ende daer men goede negotie konde doen, insulcken gevalle sal men van daer handelen, de schepen laden ende daermede nae dese landen comen.

V. Soo in Achin geen ladinge ware, noch in redelycke corte tyt verwacht wierde, oft dat de waren tot seer hooghen prys waeren, in sulcken gevalle sal de voors. vlotte oft d'ongeladen schepen seylen nae alsulcken plaetsen, daer men goede negotie sal connen doen, altoos daerop lettende, dat men de naest gelegen plaetsen, daer men verstaen sal goede ladinge te syn ende abondantie van waren te vallen, voor de verdtste prefereren.

VI. Den Admirael ende die van den raede van dese vlotte sullen gedencken, dat int sluyten van de combinatie oft vereeninge der oude ende nieuwe bewinthebberen [1] verdragen, ende geaccordeert is, dat de vlotte van vyf schepen, daer Admirael op is Wolphert Harmanss. sal negocieren in de eylanden van Banda ende Molucques ende dese vlotte van acht schepen op alle andere quartieren in Oost-Indien, de voors. eylanden van Banda ende Molucques excluys, ende dat om malcanderen de negocie niet te verderven, daernae hem den Admirael ende Raedt van dese vlotte sal reguleren, wel verstaende soo eenighe schepen van dese vlotte nae ondersouck, ende by faulte van ladinge in diverse andere plaetsen te becomen, in de voors. eylanden van Banda ende Molucques geraeckten, sullen niet vermoghen aldaer te handelen off te laeden voor ende aleer de voors. vyff schepen hare geheele negotie gedaen ende ladinge inne hebben.

VII. Die plaetsen daeraff de bewinthebberen onderrichtinge hebben, dat speceryen ende andere goede waeren vallen zyn achter in dese instructie verhaelt; dan sal by u lieden neerstich werden vernomen ende ondersocht oft hetselffde in der waerheyt all soo

---

1 Zie Deel I, bladz. 107.

is, ende oft geen ander, better, proffytelyker ende bequamer plaetsen daer omtrent syn, naer dewelcke ghyluyden u vlote int geheel ofte deel sult moeghen vervoeghen.

VIII. Belangende het Coninckryck van China, alsoo hetselfde verder is gelegen ende men onseecker is ofte ons aldaer handelinge zal werden toegelaten, zullen geene schepen derwaerts seylen, by sooverre men naeder goede negotie can doen ende de schepen laden.

IX. Dan t'selfde ontbrekende, ofte dat men seeckere kennisse kreech, dat onse schepen in China toegelaten was te handelen ende aldaer veel better negocie hadden gedaen, als ghyluyden in andere quartieren soudet connen doen, in sulcken gevalle sal men eenige schepen derwaerts moghen senden, om te negocieren.

X. 't Geen in deze instructie van de aenwysinghe der plaetse verhaelt is, sal alles staen tot despositie van den breeden raedt, ende dat nae de onderrechtinge, kennisse ende advysen, die men in Oost-Indien sal becomen om daer nae deze affairen, die van groter importancie syn, wyselick ende voorsichtich te beleyden, alleenelyck uytgesondert het 1°, 2° en 6° articule derzelver instructie, nae dewelcke men hem reguleren sal.

XI. De plaetsen daeraf de bewinthebbers onderrecht zyn, dat men aldaer laeden can quantiteyt van peper, zyn vooral Achin, daernae Pedir ende Pacem, gelegen aen de noordtseyde vant eylant Sumatra ende Queda, leggende op het vast landt noordtnoordwest van Malacca.

XII. Item Baros ende Periamon, anders genaemt Pryamon, zynde geleghen aan de westsyde vant voors. eylandt Sumatra, onder de middellinie ende van daer noortwaerts.

XIII. Insgelycx oock Jambi, Andregire ende Campar, leggende aen de oostzyde van het voors. eylandt onder de middellinie; ende van daer suydwaerts ende insonderheyt is soodanich Bantam in Java.

XIV. Ende overmidts de Portugysen van Malacca gewoon syn peper te laeden tot Campar, soo waer goet vernomen hoe de inwoonderen aldaer nu ter tyt staen mette voors. Portugysen.

XV. Gelyck men oock int voorby seylen can vernemen off tot Monancabo quanteteyt van goudt ende Indiansche wapenen met proffyt syn te becomen [1].

XVI. Ende by aldien eenige schepen van dese vlotte varen sullen nae de Coninckrycken van China, sal geraden wesen, dat zy int verby zeillen vernemen, off tot Patane, anders genaemt Patania menichte van goed peper is te becomen.

François van Hove.
Hans Hermansz.
Jaques de Velaer.
Albert Simonsz. Joncheyn.
Arent ten Grotenhuis.
Reynier Adriaensen Pauw.
Gerrit Bicker.
Jan Poppen.
Isaac le Maire.
Lenardt Raye.
Jan Janss. Kaerel.
Vincent van Bronchorst.
Dierck van Os.
Cornelis van Campen.
Beernaert Berwyns.

XXI.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK, AAN DE BEWINTHEBBEREN VAN DE 1e COMPAGNIE TE AMSTERDAM.

(11 Mei 1601.)

Eersame Heeren!

Wy in see synde, hebben ontfangen uit handen van Jan Martssen na vermelt, dese bygaende memorie, de nieuwe munte, daer UEd. my int uitseylen van het Texel affschreeft; dat by Arent Steen-

[1] De oude overlevering van een groot en goudrijk koningrijk op Sumatra, Menangkabau genaamd, was toen en ook nog veel later, zeer levendig. Men zie over dat, toen reeds lang verbrokkelde rijk, hierboven bladz. 123, sq.

houwer soude ghebracht werden. [1] Deselve syn verdeelt na luyt UE. commissie, d'een derde part over de vloote van de Molucos ende de 2/3 part by my ghehouden, om onder myne vloote te ghelegender tyt te verdeelen. Ick sende UE. by desen de munster sedelen van onse acht scheepen, soo deselve in zee gemunstert syn, opdat UE. seekerlyck moghen weten, wat volck dat in onse vloote gaet. Op den 5 deser hebben UE. gheschreven over Pleymuyen met een Portugise barck, die van de Engelschen voor Bajona in Galisien genomen was, ende alsoo ick vreesde, dat sy de brieven mochten over boort smyten ende niet bestellen, hebben dese opghehouden om met brenger deses, dit bootken, dat na Isle de Madera, ende weder in Hollant in wilde, te seynden, achtende, dat se wel soo seecker souden gaen.

Wy hebben redelyken voorspoet ghehadt, dan alsoo op den 8 deser den Admirael van de Molucos, bij ons synde, ende affscheit willende nemen om syn best te doen, alsoo haer vloot wel soo harde seylde als d'onse, heeft ons vereert met dry schoten ende wy hem met ghelycke dry schooten antwoordende, is ons een stuck gheborsten, ende den bosschieter, genaemt Pauwels van Haerlem doot gesmeten ende noch een in de memori gheslagen, dien ick hoope dat wel weder vercomen sal; d'ander schade, die het schip daervan gheereghen hadde is al gerepareert, ende Godt loff noch wel affgeloope, nadat het gheschapen was. Hier wert seer geclaecht over de proeve die 't Amsterdam gheschiet, de constabel verclaert dattet wel een mont min hadde alst behoorde, voorwaer daer gheschieden veel fauten, dit is het tweede in onse vloote, daer dient wel opghelet, soo wel int proevven te Amsterdam als by ons, want soo ons sulx overquaem int slaen, wy souden het schip ghenoech quyt wesen, want een igelyck is verbaest ende

1 De Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnien lieten hier te lande Realen van achten slaan, om daarmede in Indie handel te drijven en inkoopen te betalen. De Portugezen werkten dit zooveel mogelijk tegen, door te verspreiden, dat deze Realen van valsche munt waren; om dien laster te onderdrukken gaf men vrij aanzienlijke sommen aan de inlanders, o. a. te Atsjin en op Banda, ter beproeving.

wy syn het schip onmachtich ende alles leyt als UE. wel dencken mocht overhoop. Dese voorleden nacht syn wy de Moluccksche vloot uit het ghesicht quyt gheworden, ende wy syn met ons achten noch in ghoeden doen ende redelycke dispositie by den anderen. Ick hebbe soo langhe als ic in zee sy gheweest seer met vercoudenisse ghequelt gheweest, die my door myn leden ghereden heeft, dan is nu Ghodt loff redelyck; op dato de hoochte van 84⅝ graden ende 40 milen n. n. o. wel soo noordelyck van het oosteynde van teylant Madera, hoopende dat den Almachtigen ons voorder syn zegheninghen op de reyse verleenen sal, ende UE. altsamen, samt alle ghoede vrienden een ghelucksalich lanck leven, ende ons een gheluckighe behouden reyse. Hier mede desen eyndigende, van ons altesamen hartelyck ghegroet, desen ingheslooten, ghelieve UEd. aen mynen neef Mr. Albert te bestellen.

Ghedaen int schip Out-Amsterdam, desen 11 Mey A°. 1601.

UE. Dienswilligen,
Admirael Jacob Heemskerck.

Oft ghebeurde dat UE. brieven ontfinch van my, veel pampier, ende weynich gheschrift, sult het selve styf tegen het vier houden, ende dan sal hem openbaren, hetgene datter in staet, ghelyck de proeuve van dit briefken hier mede gaet.

XXII.

Brief van den admiraal Jacob van Heemskerck, aan de bewindhebbers te Amsterdam.

(17 Juny 1601.)

Eersame Heeren.

Na hartelyke groetenisse, dient desen tot geenen anderen eynde, dan dat wy, Godt loff, met ses schepen, die noch by den anderen syn, wel gedisponeert ende op eenen goeden coers syn. Den

19en Mayo, synde op de hoochte van 23 graeden der noordelycker breedte, doen cregen wy een aanstoot van 12 Spaensche schepen, die, soo ick meyne, naer Spaens-Indien wilden, waervan de Vysadmirael in onse vloot gecommen is ende Pieter Claesse voor den boech geraect is, die wy ontset hebbende, met den Spangnaert weder slaech geraect is, doordien dat onsen Vysadmirael ons aen boort gecommen is ende ons schoverseyl ende fock schadeloos gemaeckt heeft. Middelertyt heeft hy dragende gehouden ende is na syn vloot geloopen. Des snachts syn wy van onsen Vysadmirael ende van het schip van Pieter Claessen versteecken; conde comen dat Pieter Claessen na huys geloopen sy, door dien dat hy seer schadeloos geschooten is, ende 27 man in de Witte Leeuw overgegeven, die't schip geruimt hebben met omtrent een kiste met gelt, soodatter boven 10 oft 12 man niet levende int schip gebleven syn, ofte hy moeste des smorgens by den Vysadmirael geraect syn, dat hem die by hem gehouden, ende van't tgene dat hy van doene hadde, versien heeft. Pieter Claessen is selffs doot gheschooten met noch ses oft seven man ende ons syn 10 oft 12 man geschoten, waervan datter 3 doot syn ende de anderen door Godts genade geen noot van den lyve, ende anders isser niemant in onse vloote gequetst; den Vysadmirael hoope ic, dat wy by de Caep oft in Atchin sullen vinden, ende soo het schip van Pieter Claessen niet thuys gecommen is en twyffel ick niet oft hy sal by den Vysadmirael wesen. Voorts is alles wel, met hoope van een ghoede reyse, doch wenschte wel dat ik een ure met UE. mocht sprecken, omdat ic dit schip gesproken hebbe [1], dat na soo ic verstae een ghoede reyse gedaen heeft, alhoewel datter maer één schip van negenen thuys comt. Wy hebben een schoone gelegentheyt om de Straet te passeren in corten tyt, soodat wy apparentelyck beter gedisponeert daer souden arriveren ende corter reyse doen [2]. Ick wilde dat UE. tgelt thuys haddet, dat in onse vloote is ende dat wy deselve

[1] Het schip van Olivier van Noort.

[2] Heemskerck schijnt hier door het voorbeeld van van Noort zeer opgewekt te zijn, om de reis door de Straat van Magelhaen te ondernemen.

reyse souden aennemen, doch alsoo hetselve voor dees tyt niet wesen mach, sal ick myn commissie volgen en UE. altsamen den Almachtigen in syner genaden bevelen, die UE. wil gesont sparen ende ons een geluckige behouden reyse verleenen. Aldus gedaen uit 't schip Oud-Amsterdam, desen 17en Mey [1] anno 1601.

UE. Dienaer

Admirael JACOP HEEMSKERCK

XXIII.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK, AAN DE BEWINDHEBBERS.

(3 MAART 1602.)

Eersame Heeren.

Naer alle eerbiedenge groetenisse ende wunschinge van alles goets, dient desen tot geen ander eynde, dan om UE. een cleyn verhael te doen van hetgeene, dat tot op desen huydigen dach op onse reyse gepasseert is; ende alsoo UE. by myne brieven gedateert van den 17en Juny A°. 1601 ende by Olyvier [2] van Rotterdam, coomende uit de straat de Magelanes gesonden, wel verstaan hebben, tgeene ons op den 19en Mey vant selfde jaar, tegens de vloote Spaansche scheepen bejegent is, derhalven tselfde niet nodich te herhaelen. Wy verstaande meede van denselfden synen stierman, dat wy wel 60 mylen oostelicker waren als onse gissinge, hem in dien deele meer geloofs gevende als ons selven, door dien

---

[1] Deze schrijffout staat in het origineel; doch uit den volgenden brief blijkt, dat het de 17 Junij moet zijn, de dag waarop Olivier van Noort ontmoet werd, met wien deze brief naar het vaderland werd gezonden.

[2] In eenen brief van Jan Pauwels, Vice-Admiraal in dē vloot van Jacob van Heemskerck, dd. 4 Maart 1602, leest men omtrent Olivier van Noort:

» 17 Junij is ons ghemoet op 2 gr. benoorde de liny, Olyfier, van Rotterdam, coomende uit de Zuytzee. Soe hy ons zeyde, was syn buyt 60 tonne schats, ende dat meest in onghemundt ghout, waervan wy het monster in syn schip zaaghen. Godt gheve behouden well overghecoomen mach weesen, tot welvaart vant lant ende die daer van herydeeren etc. »

dat sy met een baar cours van St. Helena tot onder de drie graden by noorden de lynie gecoomen waaren, hebben derhalven laten west overstaen, ende syn op den 24en derselver maant Junio in den dageraet op het eylant Fernande Noronho vervallen, van waer, nadat wy aldaer een weeck geanckert hadden, wederom syn tseyl gegaen oostwaart oover, tot ontrent naer aller stuurluyden gissinge 17 myllen na aan het vaste lant van Guinea; doch geen lant gesien, doen hebben wy het weder zuyt overleyt ende voorspoedich d'Abrollos gepasseert (sulckx dat ons het vervallen op Fernande Noronha ruym twee maanden tyts verlet heeft), van daar voort redelicke voorspoet tot de Cabo de Boã Esperance.

Daar ontrent coomende regneerde de scheurbuyck al dapper in onse scheepen, sulckx dat wy voor goet vonden onsen cours tusschen Madagascar ende Mosambyke door te neemen, om een bequame vervarschplaatse te soecken, twelcke ons Godt lof wel geluckt is, want syn in 30 dagen van de Caap tot in de Mayottes geseylt, ende aldaer ter goeder tyt in een gewenschte haven geariveert. Hadden wy noch acht ofte veertien dagen in zee moeten blyven, souden het meeste volck verlooren hebben, want wy het eynde in de hant hadden, doch den Almachtigen Godt heeft ons sonderling geholpen, mits ons brengende in een soo schoonen haven, daer wy alle vervarsinge in overvloet tot een cleyne prys becoomen hebben, sulckx dat ons volck, al eer 28 dagen, die wy daer gelegen hebben, soo vercoomen is, dat wy nauwelicx tien siecken in alle de scheepen souden gevonden hebben, daer wy weynich gesonden hadden, als wy daar quamen. Den 8en December syn wy uit de Mayottes geseylt, ende met seer goeden voorspoet gecoomen tot het Crabben-eylant, doen voort tot de Maldyvens redelicke voorspoet, deselve gepasseert synde, ende wy onse cours noordelicker neemende, ende hoe wy meer noort op seylden, de wint hem oock noordelicker voechde; sulckx dat doen wy ons bevonden op de noordelicke breede van ontrent 3½ graden wederom mosten oost overleggen, ende syn met n. o. ende n. n. o. winden wederom sonder hetselfde te moogen keeren tot onder de lynie gecoomen, ende alsoo wy bevonden een contrary mouson, en

geduurende deselfde niet te coonen uitrechten als door zee swerven, hebben derhalven op den 27en January geresolveert naa Bantam te loopen om te verneemen, wat aldaer mochte passeeren (sonder eenich verlet), daer geen proffyt vindende met de veranderinge van mouson onse reyse op Acheen te vervorderen.

Wat nu tot Bantam om gegaen is, tzeedert den 22en February dat wy daar gelegen hebben, sullen Ul. by onse resolusye daarvan genoomen alles breeder vinden, alsoo oock mede by den Admirael Schuermans, Claas Jans ende tander geselschap wel verneemen. Ick houdet voor sulckx, dat de handel tot Bantam al bedorven is, ende in de Molucos ende Banda niet veel beeter. Hoe wy het op d'ander plaatsen, daar wy het op gemunt hebben vinden sullen, moogen wy wys worden, nademaal, myne heeren, dat den tyt ende gelegentheyt sulckx medegebracht heeft, dat wy hebben goet gevonden int werck te stellen, tgeene datter by ons besloten is, door dien bevonden tot Bantam goede cantyteyt van peper, nagelen ende fuly, doch insonderheyt de peper tot een seer hooge prys, soo en twyffele ick nochtans met Godts hulpe niet ofte de scheepen die tot Bantam aanleggen ofte geleyt syn, sullen haar volle ladinge wel crygen, want sy voorsien syn van gelde ende een weynich coopmanschappen voor 27 duysent sacken peper, tegen seven realen van achten de sack, boven ordinarius oncosten, indien sy die cantyteyt van sacken moogen becoomen, ende in neemen, sullen niet ydel overcoomen, soo haar oock yts soude moogen overschieten ende ons ontbreecken sal int wederkeeren by ons wel gevonden werden, indien niet, soo ist proffytelickxt, dat d'eerste wel vol coomen, misschien waar 't dat de laatste noch eenich goet avontuur soude moogen beseylen, tot welcken eynde wy uit de twe scheepen, de Witte Leeu en het schip Alkmar genoomen hebben ende de vier scheepen overgegeven, een ende vyftich duysent Realen van achten, daar tegens weederom van haar vier schepen ontfangen, ontrent 22 duysent gulden aan coopmanschappen, sulckx dat ons cargasoen van de twee voortvarende scheepen heel cleyn is van gelde ende groot is van coopmanschappen; doch wel voorsien van volck ende amunisie, ende noch ontrent twee jaren van

de noodichste vicktualien, binnen welcker tyt ick door Godelicke hulpe hoope, dat ons reyse sal gedaen weesen, can oock redelicker wyse van dees tyt af, niet veel eer gedaan werden, soo wy proffyt doen sullen; de maantgelden sullen t'is waer hooch loopen ende een goet deel vant retour wechnemen, soodaar niet veel genegosieert wert, niettemin de veeren moeten het vleys wech draagen ende de schaade moet om de baat uit; maar alsoo myne maantgelden wel de beswarlickste syn ende om alle suspycie ofte nadencken wech te neemen, dat ikt soude moogen gedicht hebben lanck uit te weesen om der groter maantgelde willen, soo sy ick te vreeden dat myne maentgelden van den 23en February van dit jaer ophouden ende my geeve voortaen de winninge van negen duysent gulden corrant in deese twee scheepen; daar ick met voortvaare, soo en compt myne maantgelden niet hooger als op 233 gl. ter maant. Indien UE. believen met my dit verbont aentegaen, (ick seynde by deesen twe contracktgeschriften by my onderteykent); soo moeten Ul. deselfde mede teykenen ende het eene aan myn neef Mr. Albert oft syn comis overgeeven. Ick geloove dat veele dit myn voorneemen wel niet seer wyselick sullen oordeelen ende oock al niet sonder reeden, dewylle ons cargasoen cleyn, de scheepen groot ende meeste vervult syn van onse coopmanschappen, sulckx dat ick het op sulcker wyse sal moeten aanleggen, als ick Ul. voor myn vertrack menichmael hebbe aengedient, twelcke veel tyts sal wechneemen ende de maentgelden voor my hooch loopen. Ick hebben liever een condicye als voor verhaalt, bedragende meer als deen helft min, als myne bedongen maantgelden, ende myn avontuur daaraf loopen als de minste oorsacke van suspicye yemanden geven, derhalven dunckt het Ul. goet, mogen de contracktgeschriften teykenen; ick can qualick, een seckere plaatse noemen, daar ick eerst sal aanloopen als Japara, gelyck ick in onse naaste resolusye hebbe aangeroert, daarna sal ick den tyt vant jaar ende de monson moeten volgen, tsy oostwaart in de Moluckes, soot den monson lyden mach, soo niet, westwaart op na de cust van Sumatra, want ick verscheyden plaatsen moet aandoen, sal ick yts uytrechten. Bren-

ger dezes sullen wat breeder verhael doen van ons voornemen, als ick door cortheyt des tyts soude connen schryven. Hiermede desen eyndegende, bidde Godt Almachtich, dat Hy Ul. altsamen wil spaaren in een gelucksalich lanck leeven ende een goet suckses in alle UE. saacken; van gelycken ons ende een goede behouden reyse, van harte seer gegroet. Datum int schip Oudt-Amsterdam, deesen 3en Maart A° 1602.

Van al UE. Dienaar ende Admirael,
(*Get.*) JACOP HEEMSKERK.

PS. Eersame Heeren.

Alsoo wy den 4en Maart van Bantam geseylt zyn, soo syn wy gecoomen den 9en dato voor Dama [1], alwaar wy met groote vruntschap ontfangen werden, en veel schoone woorden en beloften voor ons bereyt vonden, en als wy meynden te handelen, soo wert ons volck, dat wy aan lant hadden, aengetast met al heur goet; oock op de schepen yts voorgenomen, dan die en conden sy niet begaapen, sulcx dat den 18en dito alle de groote vruntschap in viantschap verandert is. Godt heeft ons sonderling bewaart, datter geen meer schade van gecomen is, want vóór den 18en deeser wasser niet een haar op myn hooft dat in 't minste eenige quade gedachte op den Coninck soude hebben connen nemen. Wat voorder gepasseert is sullen UE. in 't breede by den Admirael Schuurmans vinden. Wy hebben 't op alle manieren met hen aengelegt om de onse te lossen. De helfte ofte om beter te seggen van 19 persoonen 8 gekregen, die reste geen middel. Wy hebben verscheyden joncken aangehaalt en volck van 't lant gevangen, sulckx, dat wy wel 96 persoonen tegens 12 van d'onsen hadden, en wel 14 ofte 18 hondert realen van achten aen goet, 't welck wy altsamen presenteerden wederom te geven voor onse twalef persoonen, dan het heeft niet mogen helpen. Hy maackte van alles gans geen mensie, anders als van eenighe Malayen, die wy uit een Jonck van Joor genoomen hadden, die hy socht uit onse handen te trekken met schoone woorden

[1] Demak.

en dreyghementen. Wy hebben deselfde meest soo nu, soo dan naar lant gestiert, eensdeels omdat wy hoopten daar iets met te vorderen, ten anderen omdat wy er met verlegen waren, en niet uitgerechten, souden wy iets met hem hebben connen te weege raacken, souden hebben moeten al neemen wat tot syn riviere in wilde, de joncken verbranden ent goet oversetten, 't volck aen lant stieren. Maar alsoo't meest al vreemt volck van alle quartieren is en wy noch onse ladinge moeten soeken, soo ist qualyck voor ons te doen. Derhalve geen ander middel vernemende, hebben goetgevonden hoewel met droefenisse van ons volck, dat wy aldaar in een pooveren staat laaten voor dees tyt onse reise te vervorderen, t'is met ons oock hoochtyt te verseylen doordien wy weynich waters in onse twee scheepen hebben, en veel sieck volck.

De Almachtige wil onse gevangenen eene goede verlossinge, UEd. altsamen gesontheyt en ons eene goede en behouden reyse verleenen. Onze meyninge is van hier na Jortan te loopen, soo wy goede cuntschap conden crygen voort na Macassar, dan voort na de cust van Sumatra, want na de Molucos is nu te laat, en alsoo ons beste boech voor te wenden.

Van harte gegroet, desen 12 April 1602.

UEd. dienaar en Admirael,
JACOB VAN HEEMSKERCK.

XXIV.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK AAN DE GEVANGEN NEDERLANDERS IN DEMAK.

(In onderstaanden brief, waarvan wij mededeelen hetgeen er belangrijks in voorkomt, vindt men verschillende bijzonderheden, betrekking hebbende tot de geschiedenis van het eiland Java in 1602, toen de Vorsten van het oostelijk gedeelte in opstand waren tegen den Panembanan van Mataram, die in dit jaar de stad Demak schijnt te hebben belegerd.)

Goede Vrunden.

Naer behoorlycke groetenisse dient desen tot gheen ander eynde, dan om Ul. te adverteren als dat Godt lof de gestaltenisse van onse 2 schepen, ende gesontheyt des volcxs als nu in goeden doen is, verhopende van Ul. altsamen 't selfde.

In't vertreck van Dama, hadden wy veel sieck volck en hebben oock door den buickloop al vry een deel volcx verlooren. De Heere sy gedanckt t'is nu opgehouden. Omtrent den 26 of 27 Mey hebben wy tot Jortan liggende, van die van Madura een praauw genomen, om datse die van Jortan quamen beoorlogen, en alsoo ons de ghevanghene Javanen, die wy noch van Dama mede gebracht hadden, seer in de schepen benauden, soo heeft ons goet gedocht, deselfde altesamen in't genomen prau te setten, door absensy van den Coninck, met een brief van recommandacie van een groot bisschop alhier aen den Coninck van Dama te senden, welcke Javanen met het bescheyt en brieven aen Ul. alhier afgesonden syn den 30en Maio, niet wetende ofte sy daer sullen belandt syn, soo hebben wy met de comste van den Conink van Surubaia de gelegentheyt, die wy als nu vinden tot hoope van Ul. verlossinge niet willen laten voorbygaen. Ick hebbe den factoor van den Coninck alhier laten sien eenen schoonen silveren vergulden overdeckten cop, en belooft denselven aen den Coninck van Surubaya te schencken, byaldien dat hy kan by den Coninck van Dama, Ul. verlossinge te wege brengen. Wy hebben 't al voor desen met verscheyden geschenken aen hem versocht, en hy heeft ons oock belofte ghedaen, daer in te doen sooveel als in syn vermoghen waer, twyffele niet ofte het present hem als nu belooft, sal Ul. verlossinge met Godts hulpe te weghe brengen, want ons gevoelen is, dat het den Coninck alhier maer een woort behoeft te costen, door dien die van Dama, grotelycx aen den desen gehouden is, en wert hem alsnu van desen Coninck ghesonden een goede cantiteyt onghepelden rys, doordien sy seggen van den Coninck van Mataram 't lant van Dama rontomme ghedestrueert te syn. Hier syn oock al 1500 man ghereet geweest om naer

Dama te gaen, ten ware dat hier tydinghen gecomen ware, dat de Coning van Mataram opghetogen en t' lant van Dama verlaten hadde, sulcx dat de Coninck van Dama de hulpe van den desen nu mag ontbeeren, en 't gene de Coninck alhier van ons belooft, sal hem oock doen ghedencken, Uluyder met ernste te eyschen enz.

In't schip de Witte Leeuw, desen 4 July 1602.

JACOB VAN HEEMSKERCK.

(Op desen brief, schreven, namens hunne medegevangenen, Adriaan Boisot en Arent van Weesick op den 3 Augustus 1602 uit Demak een antwoord, waarin onder anderen, voorkomt:)

Seer Eerwerdige Heer Admirael, per faulte van pampier, pennen en int, sullen wy met hout en cool aen de voet van UE. aengenamen schryven antwoord, enz. . . . .

Heer Admirael wy en connen geen middel van verlossing vernemen ofte gewaer worden, dan zoo Ul. met de scheepen naer hier quame, soude ons de Coninck wel laten gaen, naer het seggen van den gemeene man alhier, want hy vreest naer ons duncken, dat UE. hem anders noch vyantschap bewysen zout, alsoo dat wy verhoopen en op UE. vrundelick begeeren en bidden, ter weercomste van Joor en Petani hier aen te coomen en naer ons te vereysschen, niet twyffelende ofte de Coninck zal ons dan wel laeten gaen; maer bidden Ul. doch voor haer verraderie te willen gewaerschout weesen, want de beste van haer maer schelmen syn. Hy heeft ons diverse reyse belooft, als de vyant van hier waer [1], dat hy ons wilde naer Bantam senden; doch al met leugenen gepayt, God beetert. Nu zullen wy UE. in 't corte verhaelen, wat ons alhier sedert UE. vertreck gepasseert is. Ten eerste dat wy Godt beetert, den meesten tyt sieck syn, en niets ter weerelt cryghen om ons mede te cureren, ja cryghen quaelyck eeten om het lyff mede te houden. Toen de vyant hier voor de stat lach cregen wy beter traktement, door dien wy dagelyckx voor den vyant waren, en veel volckx van den vyant doot ge-

1 Het leger van Mataram.

schoten en gequest hebben. Alsoo dat de vyandt van ons twee ofte dryen ginck loopen, al waren zy 1000 of 2000 ofte meer sterck, alsoo wy hier geweldigh gevreest worden, ende hier is geen Javaan zoo stout, die ons soude derven vertoornen. Sy seggen wy geen menschen syn, maer duyvels. Bruyninck is met een van des vyants bassen door syn been geschooten; doch Godt loff sonder lempte (lamheid) genesen. De Coninck heeft ons op 15 Juny mede naar Samara (Samarang) genomen met ons vyven, te weeten Arent van Weesick, Gerrit Reyertsen, Claes Claesz. van Spierdyck, Christiaen Cornelissen van Bergen in Noorwegen en ick, en dat tot ons groot ongeluck, want op den lesten Juni, Godt Loff, is Sr. Bruyninck, Cornelis Spanis, Jan Gerrits, Symen Joost en Jan, de jonge, van hier met een praucken naer Bantam gelopen, met haer nemende 3 roers en cruyt en loot daertoe, die wy hopen al met de schepen naer huis syn. Sedert hebben sy ons geweer al te samen ontnomen en worden nu heel sterck bewaert, dat wy niet moghen ons water gaen maecken ofte worden van een paer man gevolcht. De Coninck is soo bevreest voor ons geworden, dat hy ons niet en derff te sprake te staen. Op den 2 July is gerust in den Heere, Wigger, jongen, en op den 6en ditto heeft Christiaen Cornelisz. met een cris zyn selven doorsteecken in syn sieckte . . . . Gerrit Reyertsz. leyt oock Godt beetert heel sieck, en wy syn altsamen soo magher, dat wy qualyck connen gaen . . . . . enz.

Adriaen de Boisot.
Arent van Weesick.

XXV.

Brief van den admiraal Jacob van Heemskerck aan de bewinthebberen van de eerste geunieerde Oost-Indische compagnie tot Amsterdam.

(13 July 1602.)

Discrete Heeren!

Naer behoorlycke groetenisse ende wensinghe alles goets soo en dient desen tot gheen ander eynde, dan om UE. mede deel-

achtich te maken die ghestaltenisse van onse dispositie, schepen, ende t'aencleven van dien, twelck is sedert myn laeste schryvens aen UE. seer goet gheweest, verhopende door de ghenade Godts tselve van UE. niet minder te verhooren. Soo veele aengaet de ladinghe van onse schepen, is noch niet seer ghevordert, door dien dat den tyt des jaers ons sulcx niet heeft willen toelaten, daer den schelmsen Coninck van Dama oorsake af is.

Wy syn den 27 April op de reê van Grissee ende Jortan gheanckert ende nadat wy verlof ende een huis opgherecht hadden, onse goederen aen landt ghebracht om te handelen. Soo hebben wy den 30 Mey onderleyt, tusschen Madura ende Java door, nae Baly te seylen, om aldaer mede eenich volck met coopmanschappen te laten, om rys ende menichte van clederen te copen tot dat wy te Batanie [1] en de Pepercuste ons meeste gelt souden besteet hebben voor die reyse. t'Selfde is ons verhindert gheweest, overmits wy niet boven de 14 voet waters en vonden. Den 7 Juny ons cargasoen tot Grissee vergroot hebbende tot omtrent twee oft dryentwintich duisent guldens, soo aen gelt ende coopmanschappen onder tghebiet van Adriaen Schaeck ende beneffens hem Hans Roef ende Gerrit van Doornick, met last om hetselve altesamen aen noten, foely ende nagelen tegen ons wederomcomste te besteden [2], soo hebben wy wederom ons ancker ghelicht, ende ten anderen mael een proeve ghedaen om boven Madura nae Baly te seilen, ende naedat wy 17 ofte achtien daghen in zee voor alle boeghen ons beste ghedaen hadden, sonder eenighe hope van tot ons voornemen te gheraecken, soo hebben wy wederomme draghende ghelopen nae Jortan, alwaer wy den 25 Juny gecomen syn. Onsen Vysadmirael, die, door een leck van 3 naghelgaten in de boech vergeeten ende ander oorsaeck, acht daghen voor ons nae Jortan gesonden hebbende, hebben ghevonden beneffens hem een

---

[1] Patane, de wijze waarop Heemskerck den naam van deze plaats schrijft, bevestigt het vermoeden, dat hij met den naam van Bataniianders, zie boven bladz. 436, kooplieden van Patane bedoeld heeft.

[2] Zie hierachter onder N°. XXVI, de instructie voor den koopman Adriaen Schaeck.

Poortugyse fregatte, die de Armade [1] met victualien ghevolcht hadde tot Amboina toe, ende van daer met brieven van den Admirael, Andree Fortado ghesonden naer Solor, om voorts nae Malacca te gaen, gheladen hebbende 6 ofte 8 baren nagelen met omtrent 150 baren sandalhout, ider bare alhier in waerdie gehouden voor 80 ofte hondert realen van achten, welcke fregatte de Vysadmirael met consent van de gouvernante aengehaelt heeft ende met de goederen ghedaen als sy met d'onse doen, deselfde becomende van de Poortugysen, synder eenighe door dien sy in de schuiten waren, ende apparensie toonden van weere te bieden, uit onse schuit geschoten, ende doot gheslagen, onder andere twee monniken, de reste van 6 ofte 7 int ghetal gheborgen. Eenige brieven die wy in de fregatte gevonden, gelesen hebbende, bevonden, dat sy Amboina tot haren wil hadden, ende van meninge waren noch Ternate, Banda ende Solor te versoecken, ende t'onderbrenghen, daer sy al een goede wys op setten, hetwelcke met cleine moeyte van de vyf schepen, dier ter goeder tyt in't land quamen soude hebben connen verhindert werden, hadden sy voorsien gheweest ghelyck sommighe ghaarn ghesien hadden, doch ick hope dat Godt sal eenighe Hollandtse schepen senden, die de Armade sal ophouden ende verhinderen van tot syn voornemen te comen, ende datter midlertyt by UE. ofte tghemeene lant sal in voorsien werden, opdat wy de beste plaetsen van specery niet quyt en werden. Voorts noch onder anderen brieven eenen uit Maccau gheschreven, verhalende dat in September anno 1601 aldaer twee Hollantse schepen ghecomen waren, ick achte van de vloote van Jacob van Neck, van welcke 2 schepen de Capitein van de Poortugysen aldaer ghenomen heeft een sloep met een schuit ofte boot, ende seventhien man daeraf, met coelen moet opghehanghen [2], daer ick my alsoo in ontstelde, ten ware dat ick ghelaten hadde, om onse ghevanghenen in Dama ende tvolck dat ick van meninghe sy tot Grissee te laten; ick soude datelyck de ghene, die wy noch in de schepen hebben voor de ooghen van

[1] De Armade onder Andreas Furtado de Mendoça.

[2] Zie boven bladz. 243.

de Poortugysen die aen landt syn, aen de boechspriet gehanghen hebben, dan om redenen voorhaelt, nae ghebleven.

Den 7en July, wert ons aengedient van de Gouvernante van Grissee, dat voor Brandon ofte Tubon laghen 3 Poortugyse schepen, waerover wy des nachts ons ancker ghelicht hebben, ende nae haer toe gheloopen, hopende middel te vinden dat quaet stuck aen d'onse tot Mackau begaen te wreecken, ende dewyle wy hier gheen oorloochschepen en hebben, die onse vianden in den toom houden, moeten tselfde d'een voor d'ander doen, doch daerby comende vonden, dat de schepen met naghelen in schepen met noten verandert waren, ende de vyanden in vrienden [1]. Ick hebbe oock mede alhier verstaen van de vrienden de ghestaltenisse van t'eilant Banda ende Amboina; seggen mede dat soo daer int eerste geen schepen en comen, dat wy die plaetsen wel mochten verliesen, die ick nochtans met lyf en siele soude soecken te vorderen, met leetwesen, dat my de commissien en middelen ontbreecken [2]. Soo daer op den Admirael Wolphert Harmensz. 50 man gheweest hadden, die willich over ghewilt hadden, ick souder naer ghestaen hebben, aenghesien dat hy se wel ontberen mocht, op hope van de landen aldaer eenighe dienste, ende oock ons soo't te passe quam te doen, dan om geen onwillich volck over te nemen, is nae gebleven wyders daervan te versoecken. Ick hebbe met blydschap oock by dese schepen ghevonden Sr. Adriaen Veen met syn gheselschap, daer ick grootelycx nae verlanght hebbe, alhoewel datter veel van achter gebleven syn, 't welck Godt alsoo belieft heeft, moet derhalven daer in gherust wesen. My is oock

[1] Deze waren de drie schepen onder Wolphert Harmensz., die terug kwamen uit Banda.

[2] Nogmaals blijkt hier, dat de oprigting van eene algemeene krachtige Oost-Indische Compagnie, destijds noodzakelijk werd. De vrije mededinging van handelaars liet de Nederlanders buiten staat, zich tegen het geweld van Spanje en Portugal te dekken en te beschermen. Mijns inziens blijkt het hoe langs hoe meer, dat het geoctroijeerde ligchaam der Oost-Indische Compagnie toen nuttig, ja noodzakelijk was; doch eerst later, toen het monopolie geen middel tot versterking, maar tot inslapen werd, schadelijk is geworden. Ook de geschiedenis kan leeren, dat volstrekte theorien niet altijd in het staatsbeleid zijn vol te houden.

seer lief de goede handel, die daer ghedaen is, niet sonder groot peryckel van de personen, die se gedreven hebben, wel waerdich synde, elck nae syn qualiteyt, als deghene die't meeste gheduyrende de Oost-Indische reysen ghedaen hebben, eerlick daeraff gheloont te syn. Ick en weete niets sonders meer te schriven dan hope door middel van den Coninck van Jortan onse ghevangenen te verlossen, 't welck Godt gheve. Hiermede desen eyndigende, bidde Godt Almachtich, dat hy UE. altesamen verleene gheluckich voorspoet, in al UE. saecken met gesontheyt ter salicheyt en ons, goet succes op onse reyse. Hiermede Godt bevolen en hertelycke gegroet, uyt het schip den Witten Leeuw, desen 13den July A°. 1602.

UE. Dienaer,
JAKOB HEEMSKERCK.

XXVI

MEMORIE VOOR ADRIAAN SCHAECK OFTE DE GHEENE DIE BENEFFENS HEM, IN DE HANDELINGHE TOT GRISSEE GHEBLEVEN SYN.

Eerstelyck soo sal Adriaen Schaeck aldaer aen landt in alles het oppergebiet hebben, ende beneffens hem, Hans Roef ende Gheurt van Doornick, ende vooral ghoede toesicht ende sorghe ghedraghen werden, dat de daghelyckse ghebeden, mitsgaders de Sondaghen int leesen ende Godt bidden ten rechten gheviert werden. Dat oock het ghemeene volck in goeden tuchte ghehouden werde ende int droncken drincken, lasteren van Godts heilighe naem ofte oncuisheyt haer niet en verloopen, ende d'inwoonder daerdoor gheen argernisse geghoven en werde. Soodat daer iemandt hem in onghehoorsaemheyt oft ander quaet verliepe, dat ghy daer qualyck ofte gheen ghebiet over hebbet, soo neemt de Gouvernante te hulpe ende hout alsulcken in bewaernisse, opdat hy t'onser comste ten exempel van anderen mach gestraft werden.

Voorts soo sullen sy haer beste doen de coopmanschappen by

ons aen haerluyden overghelevert, te vercoopen voor casiens, noten, foely, naghelen ofte eenighe andere profytable waren tot alsulcken prysen, na syluyden bevinden sullen, de voors. waren ghetrocken te syn, ende insonderheyt int beginsel ende uitgaenden July als de joncken van Banda, Amboina ende Molucos sullen comen, de hand lichten in de coopmanschappen, die niet seer ghetrocken en syn, opdat alles vercoft ende tghene daeraf compt met de gherede penninghen inde voors. waren gheimployeert werde.

Alsoo de notemuschaten alhier in dese haven in meerder overvloet comt, als eenighe andere specerien ende in voortyden de baer van Malacca, synde onser wicht, tusschen de 500 ende 30 ofte 40 ponden, vercoft werden van vyf tot acht realen van achten of cacxa (iederen cacxa een reael ven achten ghereeckent) ende dewyle ghesien is, dat ons wel cargasoen mochte ghebreecken om de schepen met peper te laden, sal van node syn aen notemuschaten vyf ofte ses hondert baren van Malacca te copen, alwaert oock, schoon dat men de baer soude tot 15 ofte 16 realen van 8 ja meer, nae dat ghy de marckt vinden sult, moeten copen, ende alsulcke quantiteyt van noten hebbende, d'overschietende cargasoen naer marcktganck aen foely ofte naghelen besteden.

Insonderheyt dient wel ghelet, met het ghewicht niet bedroghen te werden, dat oock de ingecofte specerien niet vervalst en werden; de noten hebben groot ghebreck van gesteecken te syn ende alsoo daer gheen nooten vercoft werden ofte daer loopender ghesteecken onder, soo ist van noode de minst ghesteeckenen te copen. Men cant aen de noten, deselfde van onderen ophalende lichtelyck sien ende een handtvol noten vattende ende die in de hand douwende, soo daer alsdan veel in de hand samenghedruckt breecken, is teicken dat se seer ghesteecken syn, derhalven veel rompen, die in ons landt een volle derde part min ghelden als goede nooten, ende leveren oock op een groot deel nae soo veel ghwicht niet uit als goede nooten. Nagelen, die werden by de vercoopers veel nadt ghemaeckt, omdat se int ghewicht veel sou-

den uitleveren, ende alhoewel dat het water de naghelen niet en beschadicht, soo moet dan tontfanghene water nochtans voor naghelen betalen, hetwelcke int wederom uitleveren groten tara ende d'ontfanger beschaemt maeckt. Foely ofte massis hebbe ick wel ontfangen, dat se by de vercopers nat ghemaekt was, omdat se souden swaer weghen, daer insonderheyt wel in moet toeghesien syn, want al die nat ghemaeckt wechgestout werdt, is thuis comende niet een olykoeck waerdich, ende al werden se datelyck ghedroocht, soo heeft se noch wel 2 rocken uitgetrocken. Andere die haer foely niet bederven willen, hebben oock wel voor een ghewoonte int midden van de sacken 10, 20 ofte 30 onser ponden ghemene notemusschaten daer in te doen; sulcx om niet bedroghen te werden, is tseeckerste een langhe snede in de sacken te snyden ende tot binnen in de foely te besichtighen, hoe dat se ghestelt is, daernae deselfde snede met een bendels van Bengaels riet weder toe te ryghen.

Alsoo dese voors. waren veel plaetsen beslaen, soo is van noode in tyts op syn javaens, lichte doch dichte loodgens op te slaen, die insonderheyt van onder ende boven van vochticheyt beschermt syn.

Dewyle de coopmanschap alhier veel met casiens ghedaen wert, can niet schaden een duysent realen van 8en ofte twee, aen casiens ghewisselt, als ghy elf ofte twaelf duisent casiens voor een reael van achten condt becomen. Staet te mercken, dat alhier in Java handel met de realen ghedreven werdt. De ordinaris ganck is tien duisent casiens voor een reael van achten, somwylen meer, somwylen min, nae datter veel ofte weynich realen ofte casiens omgaen, waerop wel moet ghelet werden, alsoo oock mede int ontfanghen van de casiens voort corant.

Ick heb Ul. voor desen promemory ghegeven van 'tsestich ofte hondert baren langhe peeper te copen, soo verre die tot cleinen pryse te becomen ware, doch alsoo het oock een goet is, dat veel plaets beslaet dunckt my best, ingevalle de noten ende andere specerie tot de gestelde perty redelycx te becomen waere, de langhe peper nae te laten, ten ware thien ofte twintich baren ten vilen

pryse voor een proeve, cubebe ofte staartpeper, alsoo wy alhier eenighe munsteren ghesien hebben, conde niet schaden dertich ofte veertich baren ghecoft tot redelycken pryse, nae advenant, andere peper vooral niet dierder.

In ghevalle dat in ons afwesen eenighe van onse ghevangenen by u quamen ofte haer schriven, ende dat se te rantsoenen waren al te samen voor duisent realen van achten, wiltet niet naelaeten soo verde u ghelt ende waren als noch onbesteet syn, ende of deselve al schoon verhandelt waren, soo hout haer op tot onse wedercomste, hetwelcke door Godlycker hulpe tegens dit uitgaende jaer syn sal, ende soo u luiden middelen hebbet het rantsoen op te brenghen, soo doet u beste om in coopmanschappen te betalen, om daerby iets te profyteeren. Dat oock by u luyden alle naersticheyt ghedaen worde onse ghevangenen te adviseren ende advys van haer te kryghen.

Aldus gedaen int schip de Witte Leeu, desen 7 Juny, anno 1602.

Jacob Heemskerck.

XXVII.

brief van admiraal Jacob van Heemskerck uit Grissee aan den coopman, die door den admiraal Hans Schuurman te Bantam mogt gelaten zijn.
(19 Julij 1602.)

Goede vrunden.

Naa hartelicke groetenisse dient desen tot geen ander eynde dan om UE. te adverteeren, als dat wy alhier voor Grissee met beyde onse scheepen liggende, noch in redelicken disposytie syn, doch niet gevordert in onse ladenge, door dien datter van deese plaatsen int ronde wel dartich joncken ledich wederom gecoomen syn, die Banda noch de Molucos niet hebben connen becomen, waardoor wy alhier oock gants geen ladenge verwachtende syn ende van meyninge over ses ofte acht dagen met de scheepen te ver-

trecken, om andere plaetsen aen te soecken ende jegens de wester mouson naer Banda te loopen. Den Almachtigen Godt wil ons goede gelegen plaatsen aanwysen, opdat wy mede als andere onse ladenge moogen becoomen. In gevalle dat wy in January tot Bantam met onse scheepen niet en syn ende Ul. voor onses vloots rekeninge eenige speceryen ofte coopmanschappen in onse landen dienstich, by u hebbet, daar eenige scheepen synde die ladenge mochten ontbreecken, soo wilt deselfde coopmanschappen op vracht in de scheepen laden met haar accorderende wat de Compagnie daervoor sal betalen, soo ghy best connen sult, mits daar conossementen af neemende ende met u volck in de scheepen na het vaderlant keeren, aldaer een beslooten brief aan my latende van tgeene, datter gepasseert is, oft icker by avontur noch quame ende soo de scheepen haar selfs af laden moogen, soo doet u beste met de goederen, altyt vernemende oft daar noch eenige scheepen op handen syn, prinsepael u ooch hebbende om de goederen, die ghy by u soude moogen hebben op vracht oover te krygen, soo niet best met proffyt vercoft om voordeel met het gelt ofte waaren, die daar soudt moogen aancrygen te doen. Steeckt u niet in ons inlantsche coopmanschappen, ten sy dat ghy se voor de hant vercoft, want weet deese landen daaraf vervult syn. De beste speceryen die Ul. aldaar om over te scheepen sout moogen coopen syn nagelen oft peper. Wy hebben den 12 deser voor Tubon gesproocken den Admirael Wolfert Harmens met twee schepen ende een jacht, comende uit de Moluces ende Banda, doen meynde ick geschreven te hebben, doch wert versuympt. Hiermede desen eyndigende, bidde Godt almachtich dat hy Ul. wil voorspoet ende geluck in u handel verleenen ende ons allen een gelucksalige behouden reyse, van harte seer gegroet uit het schip den Witten Leeuw, deesen 19en July, anno 1602 van Grisse.

Jacob Heemskerck.

XXVIII.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB HEEMSKERCK AAN DE BEWINTHEBBEREN VAN DE 1E O. I. COMPAGNIE.
(PATANE, DD. 23 AUGS. 1602.)

Myn Heeren.

Naer hertelycke groetenisse ende wenschinghe van alles goets soo en dient desen tot gheen ander eynde dan, dat wy Godt lof met ons volck ende scheepen in goeden doen alhier den 19 deser ghearriveert syn, verhopen van ghelycken Ul. alder ghesontheyt.

Den 27 July syn wy van Jortan gheseilt, met voornemen eerst Joor [1] aen te doen ende door vrese, dat wy van Joor niet tot Betanien [2] en souden connen comen, soo hebben wy het landt van Joor soo noordelyck aenghedaen, dat wy beneden wint en stroom synde, ick achte wel acht daghen souden hebben moeten seylen, aleer dat wy die plaets ghecreghen hadden, derhalven voor wint nae Petanien ghelopen, te meer omdat wy al over ses maenden tydinghe ghehadt hebben, dat den Admirael Jacob van Neck daer vriendschap ende ladinghe vercreghen hadde, dewelcke wy niet sonder verwonderinghe met beyde syn schepen ende beneffens hem noch twee Seeuse schepen ghevonden hebben, doch gheladen, waerdoor dat wy ons handt wederom op een idele plaets gheleyt hebben, ende nae het seggen van d'onse ende der inwoonders, soo isser verwachtende een ofte twee duysent baren peper, dewelcke, soo se binnen de ses weecken ofte twee maenden alhier niet en syn, niet comen sullen, ofte oock gheen peper verwachtende, voor datter acht ofte 10 maenden verlopen syn, sulcx dat wy ons wel te beraden hebben, wat ons te doen staet; thien maenden te leggen waren doenlyck als wy wisten, dat ons gheen ander schepen op de hielen en souden comen, ende dat wy cargasoens ghenoech hadden, om onse schepen te vollen of te laden, twelcke wy op groot deel niet en hebben, alwaert dat de peper by den selven pryse bleve, daer se nu op is; niet te min ick

[1] Johor. [2] Patane.

hope dat Godt ons voornemen sal seghenen, ende dat wy ons ladinghe ten vollen noch becomen sullen. De gelegentheyt hier doorsien hebbende, sullen resolveren. Den Admirael van Neck heeft my voor geworpen ende vermaent, uit crachte van de brieven van Ul. ons mede ghedaen, om met de hare, die alhier blyven eens te wesen, soo wel int coopen van de peper, als int vercopen van ons coopmanschappen om den handel niet te verderven, daerop by my hem tot andtwoort ghegeven is, des te vreden te syn, soo langhe sulcx sonder nadeel van ons reeckeninghe gheschieden can.

Tot Grissee hebben wy ghelaeten eenen Adriaen Schaeck met noch elf tot hem ende omtrent veerthien duisent gulden aen gelt, duisent realen van achten, ende voort de reste aen coopmanschappen. Den Coninck van Sorabaia heeft 5 ofte 6 joncken met rys ende sout op verscheiden peperplaetsen ghesonden. 't Schynt dat hy peperhandel soecken wil, daer hy goeden middel toe heeft, overmits hy in syn land heeft veel joncken, rys, sout ende slaven, welcke alles op de peperplaetsen ghetrocken is. Hiermede desen eyndighende, bidde Godt Almachtig, dat hy Ul. met gesontheyt tot salicheyt een voorspoedig bewindt verlene, ende ons gheladen scheepen met een ghelucksalighe behouden reyse.

Gedaen int schip den Witten Leeu, desen 23 Augusty, anno 1602.

UE. Dienaer,
JACOB HEEMSKERCK.

XXIX.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK AAN ADRIAEN GYSBERTS. SCHAACK, RESIDERENDE IN GRISSEE.
(PATANE, DD. 7 NOV. 1602.)

Goede vrient Adriaen Schaack.

Naer hertelycke groetenisse dient desen tot gheen ander eynde, dan dat wy in goeden doene met beyde schepen op den 19 Augusti tot Patani wel gearriveert syn, ende aldaer gevonden den Admirael Jacob van Neck met syn jacht, hebbende voor

haere volle ladinghe ontrent drie duysent bahar peper, van 380 onser ponden yder bahar, geladen.

De seventhien man tot Macau opgehanghen was van syn volc; van gelycken alhier gevonden den Admirael ende jacht van de Seeuwen, waer op voor Capitain ende principael was Geraert de Roy, den voorighen capitain genoempt Tonneman voor Petani comende is gestorven.

Deselffde schepen, ick segghe de twee schepen, zyn alhier mede wel gelaeden ende hebben ingenomen ontrent 1300 bahar peper; beyde parthyen hebben gecost 30 realen van achten de voors. bahar, ende syn tsamen vertrocken den 22 Augusti.

Tot deselfde prys hebben wy in onse scheepen gelaeden 1000 bahar peper, daer beneffens besteet aen verscheiden cleeden ontrent 3000 realen van achten. Syn althans int laeden van rys waervan ic meene 100 ofte 120 coyan in te nemen ende over vyf ofte ses daghen van hier te vertrecken naer Banda. Een bahar sandalhout heeft mogen gelden $1\frac{1}{2}$ bahar peper ende 5 bahar loot 2 bahren peper, hadden sy my int eerste soowel int laetste geboden, ic achte dat icx soude hebben laeten springhen, dan alsoo ic my al meest gereet bevinde om de voorschreven reyse aan te nemen, vinde niet geraeden daerna te wachten, doordien den tyt vereyscht van hier te verseylen [1]. Godt weet waert goet voor is, onse overschietende neederlantsche coopmanschappen, behalve tloot, bedraghende ontrent de somme van 20 duisent guldens, hebbe ic vermenght met de overschietende coopmanschappen van Jacob van Nec, onder 't beleyt van zynen facteur, genaemt Daniel van der Leck. Ul. sullen niet nalaeten, eenighe gelegentheyt hebbende van schepen ofte joncken, die herwaerts willen, hem te adviseeren van alle hetgene tot Ul. kennisse in dien hoec van Java ofte Molucos ende Banda soude moghen passeeren, van gelycke sal hy aen Ul. doen uit desen oort, hetwelcke noch de beste plaetse is daer ic in Oost-Indien geweest ben. Wy hebben hier seer groote vrientschap, ende naer ons aencompste een huys

[1] Het blijkt uit de stukken niet, of Heemskerck werkelijk naar Banda gegaan is.

getimmert van hout, wesende 60 voeten lanc ende 24 voeten breedt, om onse coopmanschappen te berghen, twelc ons ontrent 1¾ Catty gouts sal comen te costen.

Is 't by aldien, dat ic tot Jortan niet naerder en come, soo wil ic Ul. gerecommandeert hebben, omme niet traech te syn, ons ooc van alles, met verscheyden joncken op Banda, van alle Ul. handel nae ons vertrec te adviseeren, daerop wy Ul. sullen ter gelegender tyt, niet naerder coomende, antwoorden.

Eergisteren hebbe eenen brieff ontfanghen van degene, die by Gerraert de Roy tot Achin gelaeten syn [1], de copie is hier bygaende. Soo Ul. eenighe specerien mochte gecooft hebben, laet niet, gelegentheyt vindende, deselffde op redelycke vracht over te schepen.

Hier blyven van d'onse Gerrit Dircxsen, Hans Roeff ende Ul. broeder, beneffens haer noch acht bootsgesellen, ende verhope noch met onse Nederlantsche coopmanschappen handel te soecken op een seer goutryc lant genaemt Syam, daer wy dagelycx het munster affzien, ende redelyck van onse coopmanschappen trecken, al de cargasoens met goede kennisse zyn niet meer, dan vaert wel ende hertelyck met Ul. geselschap van my, ende den Visadmirael, ende al d'onse seer gegroet; van gelycken groet ons Ul. broeder ende alle bekende soo wel van Javanen als Nederlanders, die daer souden moghen wezen.

Aldus gedaen in de stadt van Patany int Hollantsche huis, desen 7 November anno 1602.

Jacob Heemskerck.

PS. van den Viceadmirael Jan Pauwels:

Sr. als d'Admirael Neck hier eerst quam, booden de Portugeesen, hier aen d'overheyt voor yder Hollander een catty ghout, welcke principaele Poortugees verleên nacht, in syn huys vermoort is, alle syn goet genomen. Alsoo kryghen die verraaders te mets haer loon. Wy doen hun alle verlett, dat wy meughen, soo dat se

[1] De Zeewsche factory.

om passepoort een stuck ghelts tot drinckgelt voor de maats hebben moeten gheven, maer door versoeck van de Coningh(inne) laten wy se nu ongemolesteert.

XXX.

INSTRUCTIE VOOR ONSE VLOTE VAN VYFF SCHEPEN, GEDESTINEERT ONDER 'T BELEYT VAN DEN ADMIRAEL WOLFFERT HERMANSSEN NAER DE EYLANDEN VAN DE MOLUCOS ENDE BANDA.

De voors. vlote sal seylen, ende haren cours stellen recht toe naer Bantam in Java, sonder erghens aen te seylen tensy den noot sulcks ten hoochsten is vereyschende.

Ende aldaer gearriveert synde, naerstelick vernemen naer onse volck in de eylanden van Banda ende Molucos gebleven, mitsgaders na de negotie by haer gedaen.

Ende vernemende den welstandt van de gemelde personen ende haren handel, alsdan te letten, off het niet geraden is, eenighe commisen met een goede somme ryalen van achten, ende best getrockene goederen in Bantam te laten, om aldaer een goede partye peeper te provideren, ende te verwachten de wedercomste van de gemelde vloote.

Ende de schepen tot Bantam op het spoedichste van vivres, nootdrufticheden, oock van coopmanschappen in Molucos ende Banda dienstich, versien zynde, seylen naer Jurtan, Tubon oft Baly, in een van drieën, daer men sal duncken syn geryff te konnen bekomen van rys, cattoenen kleederen off andere coopmanschappen in de eylanden van de Molucos ende Banda dienstich.

De oorsaecke dat wy seggen in een van de gemelde drie plaetsen te laden, is, dat wy niet gaern souden sien, dat met aenseylen veel tyts versuymt ende verlet werde, also ons aen 't voorderen van de reyse ten hoochsten geleghen es, stellende niet te min tselve in advys ende dispositie van den breeden raedt, so zy noodigh achten in een ofte meer van de voors. plaetzen te seylen.

Ende aldaer haere ladinghe gedaen hebbende, sal alsdan den Admirael met het schip Gelderlandt ende het schip de Wachter hem vervoegen naer Terranate, ende den Viceadmirael met de schepen Zeelandt ende Utrecht naer Ambona ende Banda, blyvende soo langhe by den anderen, als de gelegentheyt van weder ende windt sulcx is toelatende.

Belangende tjacht genaemt 't Duyffgen, sal blyven by de schepen van dewelcke men best sal konnen tot de andere seylen om tydinghe te brenghen ende seylende naer Banda, ende daer apparentie synde van meerder ladinghe, als de twee schepen sullen konnen laden met nooten, ende daermede seylen na Ternate. Dient oock gelet dat gansch noodigh is, soo het doenlick ware, dat hetselffde jacht wederkeerde van Ternate nae Banda, om alsoo te brengen tydinghe aen die van Banda van alle gelegentheyt van de negotie van Ternate.

Ende ingevalle in Ternate sobere ladinghe soo door een kleyn gewas als andere inconvenienten ware, dat dan hetselffde jacht hem wederomme nae Ternate sal vervoeghen met de ladinghe van nooten.

Den Admirael ende synen breeden raedt sullen versorghen ende benaerstighen, dat so weynich gelt ende coopmanschappen, in de landen van de Molucos ende Banda aen landt werden gelaten als doenlick is, ende so eenighe plaetze in de schepen om speceryen te laden soude moghen ontbreecken, sullen alle devoir doen om t'overschietende gelt, ende coopmanschappen in gesteenten, paerlen ende andere fijne waren weynich ruymte nemende, te imploieren.

(*Get.*) Gerrit Bicker.
Reinier Pauw.
Jan Janss. Kaerel.
Geurt Dirckss.
Vincent van Bronchorst.
Symon Jansz. Fortuin.
Albert Symonss. Joncheyn.
Arent ten Grotenhuis.

XXXI.

MISSIVE DOOR DE BEWINDHEBBERS VAN DE OUDE COMPAGNIE VAN VERRE TE AMSTERDAM, GESCHREVEN AAN ADRIAEN VAN VEEN, RESIDERENDE OP HET NEDERLANDSCHE KANTOOR OP BANDA, DD. 2 NOVEMBER 1600 [1].

Laus deo, 1600 den 2 November in Amsterdam.

Eersame, descrete, gunstighe vrunden, Adriaen van Veen, Augustyn Stalpaert met u compagnie, naer gunstighe salutatie adverteeren Ul., dat wy toegerust hebben eene vloote van drie scheepen ende twee jachten onder het commandement van den Admirael Wolffert Hermanssen ende Vice-Admirael Hans Bouwer. De namen der schipperen ende schepen syn dese:

Gelderlandt, groot omtrent 250 lasten, daer schipper op is Jan Bruyn.

Zeelandt, groot omtrent 200 lasten, daer schipper op is Jan Cornelissen.

Utrecht, groot omtrent 120 lasten, daer schipper op is Jan Martsen.

Den Wachter, groot omtrent 65 lasten, daer schipper op is Gerrit Hendricksen.

Het Duyffgen, groot omtrent 30 lasten, daer schipper op is Willem Cornelis Schouten.

De voors. vloote is geheelicken uytgerust uyt het retour der acht schepen van de tweede voyage op Oost-Indien, voor welcke rekeninghe ghyluyden met uwe coopmanschappen aldaer syt gebleven; also dat uwe affairen ende die van dese vloote één zyn, ende in een gemeene onverdeelde rekeninghe sullen comen, is derhalven onse ordre, dat ghyluyden uwe gecofte ofte gemangelde waren in dese vlote sult laden, hare medegebrachte coopmanschappen ende penninghen helpen verhandelen, ende voorts alles bevorderen dat tot nut ende dienste derselver is streckende. Ende voor so veele u persoonen aengaet, so het ulieden nyet gelegen ware, aldaer langer te blyven, sult vermoghen met dese vloote

[1] Zie bladz. 444, 465 en 517.

over te comen, mits wel tytlick andere in ulieder plaetse aldaer blyvende, alle behoorlicke onderrechtinghe doende van alles, dat henlieden noodich sal wesen; ende ulieden voorts onderwerpen alsulcke regieringhe, als over de voors. vloote geordonneert es. Wat vorder belanght de toerustinghe der vlooten voor deesen ende neffens deese vloote op Oost-Indien, so door ons als door andere bewinthebberen gedaen, als oock den handel ende prys der speceryen, sult daer aff genoechsaem van de onse onderrecht werden, als oock van de gelegentheit des landts saecken, daer de Almachtighe Genadige Godt, dien wy ulieden beveelen tot noch syn gratie ende hulpe overvloedich toe verleent heeft. Vaert wel.

Ul. gunstighe vrunden, de bewinthebberen der eerste Oost-Indische compagnie uit Hollant.

(*Get.*) Gerrit Bicker.
Reinier Adriaenssе Pauw.
Vincent van Bronchorst.
Cornelis van Campen.
Arent ten Grotenhuis.
Jan Janss. Kaerel.
Jan Poppen.
Symon Janssen Fortuin.
Dierck van Os.
Geurt Dircss.
Albert Symonss Joncheyn.
Syverdt Pieterssе.

XXXII.

de scheepstogt onder den admiraal Wolphert Harmensz.

(Zie bladz. 262.)

Ongeteekende brief geschreven op het jagt het Duyfken.

Erentfeste wyse seer voorsienige Heeren, het jachtgen genaempt Duyffken, groot ontrent 25 lasten; synde in Comp. van noch 3 ander schepen, als Gelderlant groot 250 lasten, Zeelant groot 200 lasten, Utrecht groot 140 à 150 lasten, ende noch een jacht-

gen genaemt de Wachter, groot 60 lasten, te saemen geseylt uit Texel, den 23 van April anno 1601, onder t'commandement van Admirael Wolfert Hermanssen, voor reeckeninghe van de 2e Oost-Indische voyagie, omme te halen die restanten by de voorige 8 schepen, geladen in de Molucos, synde met spoet ende nae goede refressement aen de eylanden Mauritius ende de Cerne vers, fris ende gesont volck ende gewenste orde, den 24 December 1601 tsamen gecomen in de straet van Sonda, en seylende naer Bantan, wierden gewaerschout van een Chynees, soo hem aen boort quam met een prau, dat den selven dage voor de voors. stadt van Bantam was gearriveert, die groote Armade van Goa, Coutchyn ende Malacca, bestaende in 30 seylen, te weten 8 gaillioens groot door één, ten minste 500 lasten tstuck, ende 22 soo galleyen als groote fusten, gemant met veel volckx, met intentie om de voors. stadt Bantam te water ende te landt te belegeren. Den Admirael tselve hoorende, geboot het ancker te doen vallen onder een hooch eylant ende versaemelde aldaer synen breeden raet, ende wordt met den anderen geraetplecht, wat ten besten orbaer voor hun vlote, ende tot behoudenisse van de negotie in dese occurentie geraeden was te doen. Overwegende alle swaricheyt ende insonderheyt tgene de Geunieerde Provintien, die negotie van Indie ende hunne vlote aen de veroveringe ende ruine van Bantam was gelegen, vertrouwende op de hulpe des Alderhoochsten, resolveerden, ende besloten, de Armade van de Portugysen, haer vyanden, met couragie te besoucken, ende daeromme werde terstont geordonneert alle de coyen onder de bouchnetten ende elders als oock alle andere om ruymte te maken soo om te gebruycken het geschut als te mogen doen alle diffentie ende offentie, terstont uit te brecken, ende overboort te werpen, tgeschut op te claren ende schoon te maecken, ende alles totter bataille van noode, voor de hant te brengen, ordere stellende waernaer een yder int vechten hem soude hebben te reguleren, ende alles soo geprepareert synde, hebben des smorgens den 25 Decembris 1601 twee uren voor dage hunne seylen gevelt, ende ontrent der zonnen opganc geapprocheert in de voors. vlote der Portugisen, ende ten ancomen

met het lossen van de canons ende musquetten op deselve getoont, alle hostiliteyt naer vermogen, seylende door ende weder door de voors. vlote der Portugysen, die wel onverwacht soo waren verrast, lichten hare anckers ende velden hunne seylen, opsteckende die bloetvaenen, om de onse te resysteren. Ende naerdat de bataillie een goeden tyt hadde geduert, hebben die Portugysen heur schepen, geset onder een eylant, genaempt Poelopenzang [1] ende d'onse onder seeckere andere hooch eylandt, reparerende hen schaede, soe die schepen int vechten, als oock onse Admirael door het bersten van een halve canon (dat tot Utrecht was gegoten) hadden becomen.

Den 26en was het quaet weder, alsoo dat de scheepen geen seylen noch geschut conden gebruycken.

Den 27en goet weder synde, hebbende onse weder seyl gemaect en ingeseylt tot de vlote der Portugesen, ende onse Admirael geabbordeert den Admirael van de Portugesen. Het schip Seelant een ander groote kraecke, ende tschip Utrecht ende 't schip de Wachter elckx een galeye, het jachtgen van gelycke een ander galeye, hebben de groote schepen dapper getroffen, de voors. 2 galyen geentert, verovert, geplundert ende geruineert, de Portugesen haer avanse van den wint ende stroom hebbende, hebben drie van haer galeyen in brant gestocken ende om onse schepen te beschadigen, deselve laten dryven, dan werden van de onse ontweecken, ende heeft alsoo de bataille al dryvende, soo by dage als by nachte, soo de gelegentheyt van 't lant ende stroom sulckx toeliet, geduert ter tyt toe de Portugesen resolveerden Bantam te verlaten, ende wy deselve, seer schadeloos ende in vreese synde, vervolcht tot den 1 January 1602, ende de Portugesen in de vluchte ende roete gebracht, hem verlatende. Den 23 January anno voors. syn geseylt ende gecomen voor Bantam, ende aldaer van de inwoonders seer vruntlyck ontfangen. Insgelycke hebbende groote eere ende reputatie met cleyne schade van onze schepen ende appendentie, alleenlyck verlooren hebbende

---

1 Poelo Pandjang.

een man op 't schip Zeelant, doch er warender niet weynich gequest. Godt Almachtich sy gelooft ende gedanckt (voor) syn onuitspreeckelycke genade. Ende onse schepen zynde gerepareert, het volck gerefrecheert, syn den 12 January geseylt nae de Molucos, alwaer zy waren gedistyneert, niet jegenstaende in de stadt Bantam genoechsaem ladinge was, ende den 1 February gecomen synde aen de eylande Cabona [1], gelegen by Botton [2], een weynich door de straet van Celebes, syn de voors. vyff schepen van de anderen verdeelt ende geseylt naer Ternaten, des Admiraels schip ende de 2 jachten, ende naer Banda de schepen Zeelant ende Utrecht. Den Admirael is gearriveert den 17en ditto in Ternaten vindende ons volck, in goeden doene ende sonderlycke minne ende affectie der ingesetene ende werden van den Coninck seer vrundelyck ende met een sonderlinge genegentheyt verwellecompt, die verclaerde, dat hem leet was, dat hy naer eenighe jaren herwaerts, jaerlyckx soo sober gewas van nagelen hadde gehadt ende onse vloote niet en hadde geryft naer zyn genoegen, doch alsoo den bloesem der nagelen in syn coninckryck overal hem sonderlinge schoon was vertoonende ende dattet groot ordinaris jaer voorhanden was, verhoopende eenige van onse scheepen te vollen te laden, met beloften, aen geen andere natie te consenteren eenige vercoopinge, voor dat d'onse souden syn geryft. Ende leggende ter voors. plaetse, hebben desen verstaen dat de Admirael Jacob van Neck ende tschip der Goude eenige maenden geleden, ten versoucke van den Coning eenighe tyt geschoten hadden opt casteel der Portugesen, gelegen int eylant Tydore, alwaer de voors. Neck, staende opt boevenet ordre gevende om aen te steken een canon, is door een coogel vant casteel, drie vingeren van syn rechterhant affgeschoten, ende dese Admirael overleggende, dat ter plaetsen voors. van Ternate nog in lange geen nagelen gereet soude syn voor syn 2 schepen, heeft geraetsaem gevonden van daer te verseylen naert vaste lant Patanien ende aldaer te handelen in de peper, zyde ende andere negotien

[1] Kabeina. [2] Boeton.

als oock een schip te laden met cleetgens ende andere coopmanschappen, oock met rys ende verscheyden vyvres dienstich in de Molucos omme ten tyden van tgewas in Ternatem te verhandelen voor nagelen.

Verclaert oock dat daer in haer landen was gearriveert het schip, genaamt die Trouwe, zijnde geecquipeert door Pieter Verhagen ende Compagnie tot Rotterdam ende geseylt door de straet van Magelanes, welck schip door te veel vertrouwen ende quaet beleyt gevallen is in handen van de Portugesen, die de bootsgesellen ende offycieren seer leelyck hebben mishandelt ende getyeraniseert.

Verclaert oock, dattet Vice-admiraelsschip van Olivier van Oort gearriveert was in Ternaten, ende by 't volck aldaer vercoft aan den Coninck voor eenige nagelen ende tvolck zyn met een berckt-gen by hen gemaeckt, geseylt naer Bantam ende haer begeven in dienste van onse schepen.

Den Admirael Wolfert Hermenssen, insgelycx overleggende, dat die nagelen noch in lange tyt niet en soude worden versamelt, is op den 7 Meert geladen hebbende ontrent 20 baren nagelen, geseylt naer Banda, ende daer den 14en dito geariveert synde, gevonden syn 2 schepen, wesende het schip Zeelant volladen met foellie oft macis ende noten, ende tschip Utrecht met een weynich foellie, is voor goet ingesien het Duyffgen te senden naer Cheram om te laden sagu, twelck is een specie van broot, ten behouve van de ingesetenen ende onse natie, die sy besloten hadden aldaer int lant te laten blyven, welcke jacht in een maent tyts, die gemelde reyse gedaen heeft.

Ende alsoo tot Banda goede apparentie was om 't schip van den Admirael aldaer af te laden, ende eenige schepen nochtans nootsakelyck gesonden mosten werden na Ternaten, om in te nemen die gecofte nagelen van het uitstaende gewas, is geresolveert het schip Utrecht ende de jacht derwaerts te senden, die den 7 January derwaerts geseylt syn, om de nagelen te ontfangen ende 't gewas te verbeyden. Ende zynde in Banda, soo ist dat sy verstaen hebben, dat d'Armade van Goa, soo die van Bantam was verdreven, gearriveert was in Ambona, ende aldaer waren

innemende hare hutten, omhouwende die nagelboomen ende jammerlyck mishandelende en schennende, de kinderen ende vrouwen; quamen daeromme by onse schepen, ootmoedich biddende om assistentie ende hulpe met presentatie aen d'onse geerne te willen geven hun steeden ende vesten, toelatende het bouwen van forten, in somma zy waeren in de uiterste benaeutheyt ende myserie.

Dan alzoo de schepen Gelderlant ende Zeelant met het Duyfgen alle ryckelyck met foelie oft macis ende nooten geladen waren, vont den Admirael niet geraden hem met soo costelyck geladen schepen te periclitceren, ende syn daeromme niet aennemende t'versouck van de Amboneesen den 24 Juny geseylt naer Bantam ende op den 9en July gearriveert voor Chyna [1] by den Admirael Jacob Heemskerck comende met 2 schepen, die op ten 23 April anno 1601, met 8 schepen in geselschap van Wolfert Harmenssen uitgeseylt is uit Texel, ende van hem verstaen dat nae dien inde Majottes, gelegen tusschen Moscambyka ende Madagascar, met 6 schepen wel hadde ververst, omtrent medio Marty gecomen was tot Bantam, ende nadat by hem ordre was gestelt om daer tot Bantam te laden 4 scheepen, is met 2 geseylt naer Chiam met resolutie van daer te seylen naer Patanie, ende seyde oock dat by den Coninck van Damma 16 personen van syn volck onder 't beleyt van Antonio Bruning, Commies vant schip Alckmaer by den Coninck van Damma gevangen waren, die om rys ende vivres te versamelen met een sloupe waren gevaren, ende Wolfert Harmensen syn reys avancerende is den 1 Augusti gecomen tot Bantam, ende daer verstaende dattet 7de schip van de vlote van Heemskerck, genaemt de Swarte Leeu, Viceadmirael, twelck van de vlote in zee was verstecken geweest, in April van Atchin halff geladen was gearriveert tot Bantam, ende dattet voors. schip in compagnie van 4 andere scheepen, te weten, Amsterdam, Hoorn, Enckhuysen waren geseylt na dese landen. Godt Almachtich laet deselve in saluo arriveeren. Den Admirael Wolfert Harmssen is in compagnie van 3 schepen 't zee

1 Dit is eene schrijffout, er moet gelezen worden Grissée. Zie boven bl. 517.

geseylt den 1 Augusti lestleeden, van Bantam, naer goede ververssing, na dese landen geseylt, ende is dit jacht het Duyfgen den 21 October op de hoochte van de Cabo des Aguilles van de scheepen Gelderlant ende Zeelant door donckerheyt ende storm verstecken, ende zyn reyse na dese landen gevordert, ende den 17 February tot Vlissingen in saluo gecomen, hoopende dat d'ander scheepen St. Helena sullen hebben gecregen.

De Heere laet se in saluo ariveeren. Amen.

XXXIII.

HET EERSTE CONTRACT DOOR DE NEDERLANDERS MET DE BANDANEZEN GESLOTEN.

In den name Gods!

Also die van Labetacke, Salama uit den name van de vier Coninghen[1] ende hare bondgenoten, te weten: Labetacke, Waeyer, Salama, Oudender ende teylandt van Rossengien, versochten aen den Admirael Wolffert Hermanss., eenich volck tot Salama te willen laten, so syn by den Admirael ende synen raed op het selve versoeck dese navolgende articulen geraemt tot vrede ende eendracht aen weder syden. Amen.

Ten eersten sal yeder syn Godt dienen na tgelove hen Godt gegeven heeft, sonder den eenen den anderen te haten, ofte eenighe oorsaecke te gheven, daer quaestie uyt soude mogen rysen, dan sullen malcanderen in alle vruntschap aen wedersyden bejegenen ende de rest Godt bevelen, die vant gelove ende gemoet rechter is ende syn sal.

Ten anderen beloven wy bovengeschreven steden, d'Hollanders, die alhier blyven sullen tegen alle uitterlicke vyanden te helpen, als: Portugesen, Javanen ofte eenighe andere natien, die de Hollanders alhier te lande souden willen beschadighen, haer in alles

---

[1] Er waren destijds op de Banda-eilanden geen Koningen, maar ieder die met het opperbestuur in Indie bekleed scheen, werd gewoonlijk door de Nederl. in de eerste tijden na hunne komst, Koning genoemd.

als ons eyghen ingesetenen ofte kinderen voorstaen, sonder toetestaen haer van yemandt overlast geschie.

Van gelycken beloven d'Hollanders te doen nae haer cleyn vermoghen aen alle vyanden, die de bovengeschreven onse bondtgenooten alhier te Banda souden willen beschadigen, uitgesondert geschillen, die de Bandanesen onder malcanderen hebben ofte souden moghen kryghen, daer de Hollanders haer nyet mede moeyen en sullen, ten ware van de Bandanesen om vrede te maecken, daer selve toe versocht werden.

By gevalle d'Hollandtsche Capiteyn alhier blyvende, eenich volck ontliep, sullen deselve wederom leveren, sonder te vermoghen hen moors te maecken, maer so eenich Hollander vry sonder dwanck ofte vrese van straffe begeerde moors te werden, sullen de bovenges. vermoghen t'selffde te doen, mits conditie hy in dienste van onse Prins blyve, van gelycke sullen de Hollanders vermoghen, so eenich Bandanees vry synde t'selffde op haer versoeckt cristen te maecken, sonder dat de bovenges. daerin t'minste yet tegen doen sullen.

Beloven de voorgenoemde inwoonderen van Labetacke, Weyer, Salama, Oudender ende die van teylant Rossengien, alle haer noten, folye ende andere waren niewers als tot Salama te verkopen ende an de Hollanders te vercoopen, tsy voor gelt, Hollandtsche coopmansschappen, rustingen, sagu, cleetgens ofte t'gene de Hollanders souden moghen hebben nae gelegentheyt des tyts, sonder aen eenighe vreemden daervan yet te verkopen, ten ware d'Hollanders de waren niet en hadden haer dienstich.

Alle het voors. beloven wy eendrachtelick aen wedersyden onverbreeckelick t'onderhouden als by ons boeck beedicht. So waerlick moet ons Godt helpen ende ons t'selffde overkomen t'geen wy de Hollanders doen.

Aldus gedaen int schip Gelderlandt, ten versoecke van wedersyden by ons onderteekent, den drie en twintigsten Mey A°. 1602, int eylandt Banda.

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL.

110